9. O. 50

RENAISSANCE

POLITIKAI-TÁRSADALMI-MŰVÉSZETI
ÉS KÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRAT·
I. ÉVF·1. SZÁM

BUDAPEST

ÁRA 1 KOR·

1910 · V · 10

TARTALOM:

DIPLOMATA: Renaissance a politikában (1); JÁSZI OSZKÁR: A Khuen-kabinet bukása (7); RÉVÉSZ BÉLA: Ki tudja?... (novella, 11); MÉRAY-HORVÁTH K.: Az országos vész (18); BALÁZS BÉLA: Versek (26); MIKLÓS JUTKA: Vers (28); LIGETI ERNŐ: Vers (28); FEDERIGO DE ROBERTO: Tolsztoj és Nietzsche (29); SASVÁRI ARMAND: A kacsaniki győzelem (40); NÉMETH ANDOR: Vers (46); EMŐD TAMÁS: Vers (47); Dr. RÁCZ GYULA: Az általános titkos választójog krizise: a hatvanhetes kiegyezés és a dualizmus krizise is (48); AUGUST STRINDBERG: A főnix-madár (novella, 55); CSERNA ANDOR: Az impresszionizmus a festészetben (59); GYULAI ISTVÁN: Csendes történet (novella, 64); Dr. GARAI PÁL: Politika és közgazdaság (72); — Közgazdasági Szemle; — KRITIKA (76—88): Judith (GYULAI ISTVÁN); Franciák között (BŐLÖNI GYÖRGY); Jó Dagobert király (VAJDA ERNŐ); Bíró Lajos: Marie és más asszonyok (KARINTHY FRIGYES); Pierette fátyola (CSERNA ANDOR); Níl: A szivem (BERDE MÁRIA); Lukács György: A lélek és a forma (LIGETI ERNŐ); Nemzeti Színház (M—s P—l); A makrancos hölgy (ZIGÁNY ÁRPÁD). — A könyvdiszt rajzolta Mihály Rezső.

RENAISSANCE

Politikai, társadalmi, művészeti és közgazdasági folyóirat.

Megjelenik minden hó 10-én és 25-én.

Előfizetési ára: Egész évre 20 K, félévre 10 K.

EGYES SZÁM ÁRA 1 K.

Szerkesztőség:
VII., Damjanich-utca 12.

Kiadóhivatal:
V., Lipót-körút 1. szám.

DIE RENAISSANCE

Ungarische Halbmonatschrift für Politik, Gesellschaft, Kunst und Volkswirtschaft.

Erscheint am 10-ten und 25-ten jeden Monats.

LA RENAISSANCE

Revue hongroise bimensuelle pour la politique, sociologie, art et l'économie nationale.

Vient à paraître le 10 et le 25 de chaque mois.

THE RENAISSANCE

Forthnightly hungarian Rewiev for politics, sociology, art and political economy.

Edited the 10th and 25th of each month.

IL RINASCIMENTO

Rivista quindicinale ungherese di politica, sociologia, letteratura, arte ed economia nazionale.

Esce il 10 e 25 di ogni mese.

RENAISSANCE

RENAISSANCE

POLITIKAI, TÁRSADALMI, MŰVÉSZETI
ÉS KÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRAT

SZERKESZTIK:

RÉVÉSZ BÉLA és ZIGÁNY ÁRPÁD

= I. KÖTET =

1910. V. 10. – 1910. VIII. 25

KIADJA A "RENAISSANCE" KÖNYV- ÉS LAPKIADÓ VÁLLALAT
V., LIPÓT-KÖRUT 1 □□□ BUDAPEST — 1910

300027

MAGY. TUD. AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

I. Politikai cikkek.

		Lap
DIPLOMATA:	Renaissance a politikában	1
—	A jövő Magyarország I—II	89, 218
—	Liberálizmus vagy reakció	314
—	Osztályuralom vagy népparlament ...	410
—	Demokratikus pártalakulás	497
—	Aggasztó alkudozások	585
—	Nyolcvan év mérlege	685
FRÁTER ALADÁR:	Spanyolország ujjászületése	641
JÁSZI OSZKÁR:	A Khuen-kabinet bukása	7
KUNFI ZSIGMOND:	Királyról és királyságról	146
MÉRAY-HORVÁTH K.:	Az országos vész	18
—	Politikai válságunk fiziológiája	95
—	A politika nagy ágyui	238
—	A nagy probléma	343
RÁCZ GYULA dr.:	Az általános, titkos választójog krizise: a 67-es kiegyezés és a dualizmus krizise is	48
SASVÁRI ARMAND:	A kacsaniki győzelem	40
SZENDE PÁL dr.:	Fölforgatás vagy békés reform	137

II. Társadalomtudomány, szociálpolitika.

ASZLÁNYI DEZSŐ:	Megujhodás, I—II	603, 738
BRESZTOVSZKY ERNŐ:	Az aviatika szerepe a társadalmi fejlődésben, I—II—III	157, 259, 376
CHESTERTON-POLÁNYI:	Az orthodoxia fontosságáról	607
LÁNCZI JENŐ dr.:	A spanyol kulturharc	530
POGÁNY JÓZSEF:	Lakásprobléma és lakáspolitika	468
RÓNAI ZOLTÁN:	A magyar intelligencia	715
SZENTIRMAI IMRE:	A szociológia magyar aktualitása	547

III. Filozófia, Esztétika, Irodalomtörténet.

ADY ENDRE:	Petőfi nem alkuszik I—VI ...	246, 337 428, 509 622, 745
ASZLÁNYI DEZSŐ:	Irodalomszeretet, művészetpártolás és az ősök	514
CSERNA ANDOR:	Az impresszionizmus a festészetben ...	59

Lap

LUKÁCS GYÖRGY: Esztétikai kultura ... 123
NÁDAI PÁL: Új ünnepnapok ... 362
POGÁNY JÓZSEF: Freiligrath ... 349
RELLE PÁL: Halál Velencére ... 440
de ROBERTO F.: Tolsztoj és Nietzsche ... 29

IV. Revue.

BRESZTOVSZKY ERNŐ: Romok alól ... 446
KUNFI ZSIGMOND: Tizenhárom nap ... 624
PÓK ÖDÖN: Ehrlich, Wettenstein és a kollégák ... 535
SZABADOS ZÁDOR: A bpesti lakásuzsora és a házbojkottok 749

V. Regények, novellák, színművek.

ANDOR ERZSI: A báróék, Mari meg a postás ... 552
BALÁZS BÉLA: Ibolya ... 171
— Marianne országa ... 414
BÁN FERENC: Életsiratás I—II ... 757
BIRÓ LAJOS: Szolgák országa I—III ... 106, 222, 320
FARKAS ANTAL: Az eperfa ... 370
GYULAI ISTVÁN: Csöndes történet ... 64
MOHÁCSI JENŐ: A harmincéves leány ... 722
NAGY LAJOS: Egy délután a Grün-irodában ... 452
POGÁNY BÉLA: Búcsúztató ... 650
RÉVÉSZ BÉLA: Ki tudja? ... 11
— A bestia I—IV ... 253, 354, 433, 504
— A vörös nyúl ... 591
— Földi operenciák ... 690
STRINDBERG AUGUST: A főnix-madár ... 55
— Attila ... 270
SZINI GYULA: A lakáj (dráma, I—II) ... 522, 611

VI. Versek.

Babits Mihály ... 245, 335
Balázs Béla ... 26, 341, 508
Berde Mária ... 122, 720
Dutka Ákos ... 360, 736
Elek Alfréd ... 375
Emőd Tamás ... 47
Erdős Renée ... 235, 512
Forbáth Sándor ... 654
Franyó Zoltán ... 445
Juhász Gyula ... 155, 534
Karinthy Frigyes ... 634
Kassák Lajos ... 437, 713
Komjáth Aladár ... 743
Komjáth Marcel ... 744
Kosztolányi Dezső ... 120, 427, 601
Láng Jenő ... 156
Ligeti Ernő ... 28, 257, 374, 431
Majthényi György ... 452, 648
Miklós Jutka ... 28, 269
Mohácsi Jenő ... 352
Németh Andor ... 46
Nil ... 721
Peterdi Andor ... 154, 348
Rózsa Ferenc ... 529
Somlyó Zoltán ... 620
Szilágyi Géza ... 252
Telekes Béla ... 699

VII. Kritika.

		Lap
ADY ENDRE:	(Reinitz: Ady-dalok)	555
BALÁZS BÉLA:	(Kaffka Margit: Csendes válságok)	392
BÁLINT LAJOS:	Képrombolók	201
—	Jaj, szép az élet	204
—	A hallgatás tragédiái	578
—	Tánc és meztelenség	679
BÁNÓCZI LÁSZLÓ:	A milliomos	203
—	Bécsi színészek a Magyar Színházban	293
BÁNYAI MARCEL:	(Knut Hamsun: Őszi ég alatt)	668
BARÁTH SÁNDOR:	(Pekár Gyula: A kölcsönkért kastély)	398
BENDA JENŐ:	Utópia	575
—	Haldokló dogmák	675
BERDE MÁRIA:	(Níl: A szívem)	83
BIRÓ LAJOS:	Mikszáth Kálmánról	190
BÖLÖNI GYÖRGY:	Franciák között	78
—	Mikszáth Kálmánról	191
—	Japánok nálunk	197
—	Tiepolo karcai	210
—	Egy commis voyageur	566
CSERNA ANDOR:	Pierrette fátyola	82
—	Japán fametszetek	210
—	A fénykép művészete	285
ERDÉLY JENŐ:	Pusztuló Magyarország	670
GÁBOR RÓBERT:	(Thomas Mann: A boldogság akarása)	678
GERGELY GYŐZŐ:	Egy évforduló	485
GYULAI ISTVÁN:	Judith	76
—	(Kabos Ede: Mária látogatói)	202
—	(Cholnoky Viktor: Tammúz)	298
IGNOTUS:	(Reinitz: Ady-dalok)	556
KABOS EDE:	(Reinitz: Ady-dalok)	557
KARINTHY FRIGYES:	(Bíró Lajos: Marie és más asszonyok)	80
—	Móricz Zsigmond elbeszélései	198
—	(Erdős Renée: Aranyveder)	390
KERN AURÉL:	(Reinitz: Ady-dalok)	558
KÓSA MIKLÓS:	Goldmark-glosszák	196
—	(Nietzsche: A tragédia eredete)	283
—	Levél Madame de Staëlnek	673
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ:	Kóbor Tamás	387
KUNFI ZSIGMOND:	(Szilágyi Géza: Lepel nélkül)	396
KÜRTHY GYÖRGY:	Svájciak a szalónban	287
LÁZÁR BÉLA:	Magyar művészek külföldön	205
—	Rembrandt-rajzaink	479
—	Dürer Albert	663
LIGETI ERNŐ:	(Lukács György: A lélek és a formák)	84
LUKÁCS GYÖRGY:	Félnek az egészségtől	562
LYNKEUSZ:	Mikszáth Kálmán	278

		Lap
MAJTHÉNYI GYÖRGY:	(Kosztolányi: A szegény kis gyermek panaszai)	564
MIKLÓS JENŐ:	Mikszáth Kálmánról	192
—	Ambrus Zoltán	476
MOHÁCSI JENŐ:	Péter Altenberg	391
—	Rudolf Hans Bartsch	482
M-S P-L:	Nemzeti Színház	86
NÁDAI PÁL:	Mikszáth Kálmánról	193
NAGY ENDRE:	(Reinitz: Ady-dalok)	559
NAGY LAJOS:	(Leonid Andrejev: A vörös kacaj)	200
NÉMETH ANDOR:	(Szini Gyula: Egy sáppadt asszony)	208
POGÁNY BÉLA:	(Tömörkény István: Homokos világ)	570
POGÁNY JÓZSEF:	A modern proletárság lélektana	572
RELLE PÁL:	(Hoffmannsthal: Christinas Heimreise)	214
—	Temetések	294
—	(Elek Arthur: Poe Edgar)	568
—	Az új Nemzeti Színház	657
—	Pesti szezónok	761
RÉVÉSZ BÉLA:	Mikszáth Kálmánról	194
SCHÖPFLIN ALADÁR:	(Reinitz: Ady-dalok):	560
SIKABONYI ANTAL:	Abriss der ung. Literaturgeschichte von Prof. Dr. I. Balassa	660
SYDNEY CARTON:	Wilde utolsó évei	769
VAJDA ERNŐ:	Jó Dagobert király	79
VÁRNAI DÁNIEL:	Csontváry Kosztka Tivadar	289
—	Székely Bertalan	487
—	Fauszt — moziban	666
VÉSZI JÓZSEF:	(Reinitz: Ady-dalok)	561
ZIGÁNY ÁRPÁD	A makrancos Hölgy	87
—	(Grünwald Béla: A régi Magyarország)	290
ZSADÁNYI HENRIK:	(Déroulède: Qui vive? . . .)	766

VIII. Közgazdaság.

ARADI VIKTOR:	Gazdasági honfoglalás	774
D	Pesti karrierek (I. Babocsay Hermann)	776
FODOR OSZKÁR:	Magyar gazdaságpolitika	300
—	Miért nincs magyar tengerészet?	400
—	Egy kis gazdaság-politika	579
—	Gazdasági közvélemény	681
GARAI PÁL:	Politika és közgazdaság	72
GYÖRGY MIKLÓS:	Pénzügyminiszter és bankigazgató	302
—	A bécsi tőzsdekamra kirohanása	402
—	Dernburg	490
—	Az első félév	493
—	A nagy kőlcsön	582

MAGY. TUD. AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Renaissance a politikában

Irta:
DIPLOMATA

Negyvenkét év óta, amikor Deák Ferenc hazafisága és politikai bölcsesége a kiegyezést megalkotta, a magyar közélet voltaképpen a politikai szemfényvesztők és komédiások arénája volt. A két közjogi párt: a 48-asok és 67-esek, nem voltak őszinték sem egymáshoz, sem önmagukhoz, sem a nemzethez, sem a koronához; s az őszinteségnek ebből a hiányából támadtak azok a ferde helyzetek, állandó súrlódások a monarchia két állama között, amelyek végül, a fogalmak összezavarása következtében, Magyarország mai anarchikus állapotára vezettek.

Állapítsuk meg mindenek előtt azt a tényt, hogy az 1867: XII. trv.-cikk a jogfolytonosság alapján és erejével visszaállította Magyarország alkotmányát s ez az alkotmány visszaadta Magyarországnak önrendelkezési jogát és állami önállóságát, a sanctio pragmatikában és a 48-as törvényekben fölállított keretek között. Ez volt az a „szabad tér", melyről Deák hirdette, hogy tovább kell folytatnunk rajta az egységes magyar nemzeti jogállam kiépítését, „szem előtt tartván mindig a népjogokat és a törvény előtti egyenlőséget" . . . .

E helyett az történt, hogy a 48-as közjogi párt minden rendelkezésére álló eszközzel támadta az alkotmányt. Azt az alkotmányt, amelynek megtartását és megtartátását hitlevéllel biztosította a király, mint olyan kétoldalu szerződést, melyet a nemzet is elfogadott választott képviselőinek többsége által. Jól meg kell érteni azt, hogy az ellenzék, — mely a többi alkotmányos országokban mindenütt a reformtörekvések, a haladásért és fejlődésért küzdő áramlatok exponense, — ez az ellenzék Magyarországon az alkotmányt támadta s ezen támadásaival a szó teljes értelmében gátolta az alkotmányos többséget az egységes magyar nemzeti jogállam kiépítésének nagy munkájában.

Az őszinteség teljes hiánya tehát mind a két pártnál nyilván-

való volt. A 48-as függetlenségi párt a nemzeti jelszavakkal folytatott izgatással nem pozitív eredmények elérésére törekedett, — mert hiszen az alkotmány revízióját maga se akarta, — hanem csak népszerüséget és ennek révén többséget akart szerezni, hogy hatalomra juthasson. S hogy mennyire csak ez volt a célja: bizonyítja a most megbukott koalíciós uralom, mely az 1906. évi paktum árán jutott hatalomra. Mert a 48-as függetlenségi párt, mely a koalíciónak abszolut többsége volt, minden „nemzeti" vívmányról és aspirációról lemondott ebben a paktumban s beérte a puszta hatalommal; hatalomra jutása után pedig szépen kormányzott ugyanazon a 67-es alapon, amelyet addig mindenkor a leghevesebben támadott. És, hogy még szembeszökőbb legyen az őszinteségnek ez a teljes hiánya, célszerü lesz visszaemlékezni azokra a katonai koncessziókra, amelyeket a korona 1905-ben kínált föl a koalíciónak báró Fejérváry miniszterelnök útján s amely koncessziókat visszautasitott a koalíció, mivel az óhajtott hatalom nem járt velük.

De megtaláljuk az őszinteségnek szintén csaknem teljes hiányát annál a 67-es pártnál is, melyet az 1905-ik évi választásokon gróf Tisza István döntött sirjába s amelyet ugyancsak ő akar most ismét életre kelteni. A szabadelvü-párt ugyanis, ahelyett, hogy fontos demokratikus alkotásokkal, a nép gazdasági érdekeit biztositó nagy reformokkal igyekezett volna magához és politikájához kötni a nemzet millióit, az utolsó évtizedben igazi struccpolitikát folytatott. A nagy véderő-vita után, mely a Tisza Kálmán által zseniálisan szervezett szabadelvü többség erőpróbája és diadala volt, az egyházpolitikai törvények megalkotásának kétes dicsőségével akarta magát fölszinen és hatalmon tartani a többségi párt. Amikor Szilágyi Dezső azt hirdette, hogy itt van a nagy reformok ideje, akkor a szabadelvü párt, lemondva minden alkotó munkáról, kizárólag a politikai főhatalom megtartására szoritkozott s az opportunitás szempontjából beérte avval, hogy a költségvetések megszavazásával és a delegációkban való részvétellel biztositotta az államháztartás egyensúlyát és a monarchia szükségleteit.

Igaz, hogy ez is fontos és szükséges kormánypolitikai föladat; de egymagában nem elég arra, hogy bármely párt a hatalmon megmaradhasson. Mert régi politikai igazság, hogy a programm hiánya a legerősebb hatalmi párt kormányzását is lehetetlenné teszi. Kompromisszumokkal és nem őszinte fuziókkal, — ahogy azt Széll Kálmán megpróbálta, — lehet ugyan ideig-óráig a föl-

színen maradni, de állandó és nyugodt kormányzást biztosítani nem lehet. S a szabadelvű-párt tragikuma épen az volt, hogy a „szabadelvüség" egyenes meghazudtolásával, a leghatározottabb reakciót inaugurálta ugyanazon Tisza István vezérlete alatt, aki most is exponense ennek az áramlatnak. Amely áramlatnak kettős jellemvonása az, hogy lefelé a népjogok csorbítására, a demokratikus eszmék visszaszorítására törekszik, fölfelé pedig a „nemzeti" vívmányok politikáját folytatja, s a népmilliók jogos aspirációit, érdekeit hazafias frázisokkal hamis irányba tereli s időnként egy-egy fölülről kicsikart koncesszióval elégíti ki.

Az osztályuralomnak ez a tipikus formája báró Bánffy Dezső bukásával erősödött meg. Szinte ki lehetne mutatni, a történelmi materializmusnak tudományos pontosságával, hogy az egyházpolitikai törvények életbeléptetése óta az úgynevezett „történelmi nemzet", mely abszolut úr volt — és az ma is — a parlamentben, csak egyetlen egy érdeket képviselt és védelmezett: — a feudális nagybirtok érdekét. Az őrlési forgalom megszüntetése, a gabonavámok emelése, a gyakran ismétlődő határzárok az állatbehozatal ellen, a cselédtörvény, a kivándorlás szervezése fiskális alapon, a szabad foglalkozások igazságtalan megadóztatása, stb. — mind olyan törvények és rendszabályok, melyek az uralkodó osztályok érdekeinek kedveztek. A népért ellenben nem történt semmi; s ha mégis nyugtalankodott, azonnal akadt valami közjogi jelszó, mellyel el lehetett terelni figyelmét tulajdon érdekeiről.

Ennek az osztály-uralomnak a politikája abban az erőfeszítésben merült ki, hogy konzerválja, sőt lehetőleg öregbítse a saját osztályjogait és érdekeit. Ennek a célnak mindent feláldozott: — nemcsak a nemzet millióinak anyagi érdekeit és demokratikus törekvéseit, hanem a korona felségjogait is. Mert, valahányszor a belső elégedetlenség lázba hozta az ország feltörekvő néprétegeit, valahányszor a milliók legázolt gazdasági érdekei ideges türelmetlenséggel nyilatkoztak meg, az uralkodó osztály mindannyiszor a „nemzeti vívmányok" injekcióival akarta elfojtani azt a belső lázt és forrongást, mely a kizsákmányolt osztályokat emésztette.

„Aber die Injektionen staatsrechtlicher Politik halfen nichts, und gestalteten sich überdies auch für die Monarchie gefährlich. Stoff zu diesen Injektionen wurde nämlich aus den Hoheitsrechten des Herrschers, aus den Institutionen der Monarchie genommen: diese wurden also geschwächt, ohne dass sich bei jenem die gewünschte Heilwirkung eingestellt hätte."

Ez a kijelentés közvetlenül abból a legmagasabb környezetből származik, amelynek döntő befolyása van az ország politikájának intézésére. Körülbelül öt éve, hogy ez a vélemény fölülkerekedett ott s politikai meggyőződéssé érlelődött az a gondolat, hogy a „*Monarchie auf Kündigung*" egyfelől veszélyezteti a nagyhatalmi állást, másfelől pedig lehetetlenné teszi Magyarország konszolidációját. Akkor merült föl, ugyanabban a környezetben, az a gondolat is, hogy a dualisztikus államszerkezet megtartása érdekében más alapokra kellene és lehetne fektetni Magyarország gazdasági és politikai strukturáját: — olyan alapokra, amelyekben a dinasztia biztosítékot találna abban a tekintetben, hogy a monarchia és Magyarország egyetemes érdekeit nem fogják alája rendelni egyetlen egy osztály partikuláris érdekeinek.

Ez a gondolat, mely a mai osztályparlament és a „történelmi nemzet uralmának bukását jelentette, nem a Burgban született meg, — de a Burg elfogadta s a dinasztikus politika vezető, irányító eszméjévé avatta. Célja ennek ez új irányú dinasztikus politikának a Deák-féle kiegyezés megszilárdítása, restaurálása volt, — az igazi 67-es politika renaissance-sza, — melytől joggal remélik Bécsben a magyar politikai viszonyok konszolidációját, a közjogi harcok megszünését és a gazdasági fejlődés megalapozását. De, miután ez a politika, a jelenlegi osztályuralom privilégiumaival szemben, a nemzet millióinak érdekeit fejleszti és favorizálja, rögtön fölharsant a „veszélyben a haza!" riadója, s a „történelmi nemzet" legott sorakozni kezdett a demokratikus reformok politikája ellen. És, mivel köztudomásra jutott, hogy ezt az új dinasztikus politikát, mely a nemzet összeségében keresi a trón és a nagyhatalmi állás támaszait: — mivel köztudomásra jutott, hogy ezt a politikát a trónörökös nemcsak inaugurálta, hanem minden erejével és befolyásával támogatja is: egyidejüleg kiröppent és közszájra került az a valótlan állítás is, hogy a trónörökös — nem szereti a magyarokat.

Így akarta diszkreditálni a „történelmi nemzet" mind a trónörököst, mint pedig a dinasztia demokratikus politikáját, ráfogván erre a politikára, hogy hazafiatlan és nemzetellenes, a trónörökösre pedig, hogy ellensége a magyaroknak és alkotmányunk megkerülésével az összbirodalom politikáját erőlteti. Amely két ráfogásról megjegyzendő, hogy a trónörökös már csak azért se lehet ellensége a magyaroknak, mert hiszen demokratikus politikájának célja éppen az, hogy az egész magyar nemzet bekerüljön az alkot-

mány sáncaiba: amely törekvés már magában is kizárja az összbirodalmi politikának még a gondolatát is, mert az már csakugyan nem tehető föl a nemzet egészéről, hogy önmaga kívánja nemzeti önállóságának elkobzását és az összbirodalomba való beolvadását.

Nem a magyaroknak ellensége a trónörökös, hanem annak az uralkodó osztálynak, mely a maga érdekeinek kedvéért habozás nélkül kész a felségjogokat megnyirbálni, a 67-es alkotmány alapjait megingatni s inkább gyöngíti a duális államszerkezetet és csökkenti a korona tekintélyét, semhogy saját osztályérdekeinek részleges föláldozásával igyekeznék kielégíteni a nép széles rétegeinek politikai és gazdasági aspirációit. Ezt az uralkodó politikai kasztot akarja detronizálni a trónörökös, aki az állandó közjogi támadásoktól félti a 67-es kiegyezésen nyugvó duális monarchia nagyhatalmi állását: — félti pedig azért, mert az utolsó évtized tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a 48 és 67 állandó tülekedésében a monarchikus eszme csaknem gyűlölet tárgya lett Magyarországon s minden államszükséglet megszavazását attól tette függővé a magyar osztály-politika, hogy: — mit ád érte cserébe a korona?! Mint hogyha az állami szükségleteket és a közös védelem eszközeit csupán a koronának s nem a monarchiának és önmagának szavazná meg a parlament!

„Die 67-iger Basis mit 48-iger Sicherstellung war die Basis der letzteren dreissig Jahre, — mondják a Belvederében. — *Man stand auf 67-iger Grundlage, bewilligte, was man bewilligen musste, züchtete sich aber eine 48-iger Opposition, um gegen grosszügige Entwicklungen der Monarchie gesichert zu sein und um den jetzigen volkswirtschaftlichen Standard des Volkes erhalten zu können.“*

Ennél találóbb és élesebb kritikát aligha mondtak még arról a „nemzeti“ politikáról, melynek legtipikusabb képviselői a bukott koalíciós vezérek voltak. Ha visszatekintünk az utolsó harminc év politikai történetére, megdöbbenés kell, hogy megszálljon bennünket, látván azt a sivár osztályönzést, mely a törvényhozás terén nyilatkozik. Mert hiába keresünk egyetlen egy olyan törvényt is, mely a dolgozó nép érdekeit ápolni, védeni, fejleszteni lett volna hivatva: ennek a polgári munkáselemnek csak az adóterheit és folyton növekvő kötelezettségeit, meg jogainak megszorítását kodifikálta a „történelmi nemzet“ osztályparlamentje; de annál sűrűbben élt vissza a „nemzeti“ jelszavak varázsával s egymás után dobta be a forrongó közvéleménybe a nemzeti hadse-

reg, a nemzeti ellenállás, a nemzeti kormány, a nemzeti bank üres frázisait, amelynek clouja volt legutóbb az Andrássy „nemzeti választójoga" a mit gróf Tisza István sajátított ki és dolgozott át legújabban a Khuen-kormány saját külön céljaira.

És itt már elérkeztünk ahhoz az ütköző ponthoz, mely a trónörökös politikáját a történelmi nemzet politikájától elválasztja. A választójogi reform korszakos kérdése ez, amelyet a trónörökös a modern demokratikus fölfogásnak megfelelően, a leglíberálisabb akar megoldatni, ellentétben a feudális oligarchiával, mely a „nemzeti" frázis ürügyével még mindig azon mesterkedik, hogy a széles néprétegeket minél nagyobb mértékben kizárja a politikai jogok gyakorlásából. És, hogy fölfelé is plauzibilissé tegye ezt az anti-demokratikus törekvését, egyenesen a 67-es alap konzerválásának az érdekeit hangoztatja: holott pedig a Belvederében már régen túl vannak ezen a téves fölfogáson.

„Man kann sich eine 67-er Politik mit der Krücken der 48-er Basis ohne allgemeine Basis vorstellen, — vélik azok, akiknek módjukban van ismerni a Belvedere politikai meggyőződését: — *aber eine gesunde, lebenskräftige 67-er Basis ohne das allgemeine Wahlrecht ist einfach unmöglich."*

Egészséges, életerős 67-es politika: ez az a renaissance, melyre a trónörökös törekszik. Becsületes kiegyezés, becsületes alkú, ahogyan Deák Ferenc megcsinálta: hogy az se meg nem változtatható, se nem bővíthető, mert a birodalmat alkotó két állam között a teljes paritást valósította meg és *kereteit az egész magyar állam nepességének akarata és szervezett munkája kell, hogy betöltse.* „Programmunk nem lehet más — mondta Deák Ferenc (1868. XII. 10.) — mint, azon alaptörvényeknek föntartása mellett, melyeket alkottunk, tovább fejleszteni az alkotmányos életet, intézményeinket és előmozdítani az ország anyagi és szellemi érdekeit."

Az alaptörvények föntartása mellett: amely fölfogással teljesen egyezik a trónörökös meggyőződése is, avval a megtoldással, hogy a „kereteket" a trónörökös is a nemzet egész teljességének szervezett munkájával akarja megtölteni. *„Es ist mit Sicherheit anzunehmen* — írják olyan helyről, ahol nagyon jól ismerik a trónörökös politikai fölfogását — *dass der Tronfolger nicht mehr hinter die 1867 geschaffene Basis zurückgehen will, aber auch ein Hinausgehen über das 67-er Verhältniss im ungarischen Sinne wird im Tronfolger kaum einen Anhänger oder Vertreter finden."* S ha még hozzávesszük ehhez a trónörökösnek azt a már sokszor idé-

zett kijelentését az általános és egyenlő választójogról, hogy: *„In Österreich war es vielleicht überflüssig, in Ungarn dagegen muss es unbedingt geschaffen werden“*: akkor teljesen tisztán állhat előttünk a jövő képe, az igazi renaissance a politikában:

A Deák Ferenc nyílt és őszinte kiegyezése, mely a politikailag szabaddá tett egész magyar nemzet dinasztikus hűségén nyugszik.

▽ ▽ ▽ ▽

A Khuen-kabinet bukása

Irta:
JÁSZI OSZKÁR

Azok, akik a politikát a pártklubok, a pártsajtó és a vezető „államférfiak“ látószögéből nézik, mosolyogni fognak ezen a címen. Hogyan lehet komolyan a Khuen-kabinet bukásáról beszélni oly időben, mikor az ország egymásután kéri a munkapárti jelölteket; mikor *gutgesinnt* főispánok kormányozzák a vármegyéket; mikor az egyetlen komoly ellenzéki pártra valóságos hajtó-vadászat folyik s kétségtelen, hogy az nagyon megtépve fog a parlamentbe visszakerülni. Fölötte valószínű, hogy a kormánynak többsége lesz, sőt a nyílt többségen felül egy *rejtett többsége* is, mely a Kossuth-párt és a volt Andrássysták amaz elemeiből kerül ki, akiknek, mint engedelmes szolgáinak, a kormány kegyes jóindulattal *„lazsírozni“* fog egy csomó kerületet.

Mégis, ezek a tünetek nem téveszthetnek meg minket, akik a politikában más egyebet is látunk, mint a hatalomért küzdő politikusok tülekedését; akik nem az államférfiak elhatározásait tartjuk a társadalmi fejlődés döntő momentumának, hanem ama gazdasági és hatalmi erőket, melyek ezeket az államférfiakat mozgatják; és aszerint ítéljük helyesnek vagy helytelennek politikájukat, amint az megfelel vagy meg nem felel a kikerülhetetlen jövő logikájának. És így nézve a dolgokat, nem lehet kétséges előttünk, hogy a munkapárt és kormánya oly egészségtelen és mesterkélt alakulat jellegével bír, melynek napjai már megvannak számlálva.

A Khuen-kabinet abban a pillanatban bukott meg, amikor a választójog kérdésében nyíltan állást foglalni nem mert és a politikai helyzetet nem ezen kérdés szempontjából állította be.

Megbukott abban a pillanatban, mikor nem vette észre, hogy a parlamentet semmiféle mesterkedéssel munkaképessé tenni addig nem lehet, míg az általános választójog olyan széles néprétegek kezébe nem adja a törvényhozást, melyeknek létérdeke *a munka és a közjogi jelszópolitika kiküszöbölése.* A kormány ép az ellenkező utat választotta. *A már-már letűnő közjogi világot,* melyet az általános választójog hullámai lassan, de biztosan háttérbe szoritani kezdettek, *színte újjáteremtette, amikor a 48 és 67 régi meddő harcát a végletekig kiélezte.*

Ha Khuen csakugyan a jövő embere lenne, így kellett volna szólnia az ország közvéleményéhez: — Ez az ország tovább nem birja ki a közjogi kuruc-labanc politikát. Ez az ország produktiv munkára és nagy szociális törvényalkotásokra vágyik. Minden józan ember látja már, hogy a 48 és a 67 bő demagóg köpenyege alatt a legelvtelenebb személyes és klikk-érdekhajsza folyik. A legkiválóbb egyéniségek undorral látják, hogy mivé torzult el az Irányi Dániel 48-as és a Deák Ferenc 67-es politikája. *Nyilvánvaló, hogy a mai 48-nak és 67-nek semmi köze sincs nagy megalkotóik elveihez.* Az osztályparlament, négy évtized gazdasági és szociális fejlődése folytán, elveszitvén minden kontaktusát az új, termelő Magyarországgal, a magyar politika oda jutott el, hogy apró csoportok torzsalkodása lett és semmi köze sincs a parasztság, a polgárság és a munkásság tömegeihez. Csak természetes, hogy ez a parlament, mely szűkkeblű osztályérdekei vad hajhászásában visszaborzad minden alkotó munkától, nem tehet egyebet, mint azt, hogy unosuntalan a koronával folytat ú. n. nemzeti küzdelmeket, mert *csak egy ilyen véresszájú demagógiával terelhető el a nagy néptömegek figyelmét az ő valóságos életérdekeikről,* amelyek: a demokratikus földbirtokpolitika, a progresszív adózás, a vármegye reformja, az állami népiskola és a nemzetiségi béke helyreállitása. Minthogy pedig a régi történelmi pártok mindannyian, a mult tradicióit megtagadva, hallani sem akarnak egy ilyen alkotó, népies politikáról: a jelenlegi pártkeretek többé fenn nem tarthatók, hanem az általános választójog parlamentje egyedül hivatott arra, hogy a nemzet nagy életkérdéseiben állást lehet foglaljon. A dolgok ilyen állapotát jól látja immár úgy a korona, mint az ország népe. Ép azért, ez a kormány, mely a korona és a nép kormánya, az alkotó munka uralmát akarja a magyar politikában biztositani. *E célból minden közjogi jelszót félretéve, minden nagy elvi kérdés megoldását a nép jövő parlamentjére bizva, a korona és a kormány az új választásoknál ezt az egyetlen kér-*

dést állítja a magyar nép elé: Ki akarja és ki nem akarja a népparlament megteremtésének eszközét, az általános, egyenlő, titkos választójogot?

Igy kellett volna beszélnie a Khuen-kormánynak, ha ő csakugyan a jövő kormánya volna. Ehelyett ő magát régi, közönséges 67-es kormánynak érzi s mint ilyen, végig hordozta az országban a véres kardot a 48 ellen, illetőleg a 48 ama része ellen, mely a közjogi ábrándozással be nem éri és elveit *gazdasági téren* megvalósítani akarja, a Justh-párt ellen. (Kossuth úrék rá nézve nem veszedelmesek, ők az elveiket csak „hangoztatják, de nem követelik", ismerik a fogantatás nélküli közjogi kéjelgés nemes művészetét). A kormány maga is teljesen a régi közjogi demagógia ördögének rabszolgájává lett. És Tisza István, a 67-es alapnak ez a különös öre, *nem átallotta a már-már kijózanodó kurucokat még jobban beleheccelni a közjogi demagógiába.* Ahelyett, hogy örült volna ama fejlődésnek, mely Justhéket a katonai kérdések félretételére és kizárólag gazdasági célok követésére terelte (ez volt 67 óta a magyar politika legnagyobb eredménye!): Tisza István szerte az országban azzal agitál Justhék ellen, hogy ime, ezek a nyomorult elvtagadók a katonai követeléseket szegre akasztották. Mennyivel különb legény tehát Kossuth, aki a bankot is, a katonai kérdéseket is illő alázattal „követeli", sőt mennyivel jobb hazafiak a 67-es urak is, akik szintén igyekeznek valami ici-pici katonai engedményt hozni a „nemzetnek".

Ezen a ponton válik, még a naivabb lelkek előtt is, nyilvánvalóvá az a frivol játék, melyet a kormány és Tisza űznek. Ők beszélnek a közjogi demagógia kiküszöböléséről, ők, *akik a Justh-pártot újból vissza szeretnék kergetni a meddő porte-épée-nyelveskedésekbe.* És miért? Azért, mert minden 67-es védelem és rendhelyreállítási komédia dacára Tisza, a reakciós junkerek vezére, jól tudja és érzi, hogy többé se náluk, se az ellenpárton, nem a közjogi kérdések, nem a bank és nem a vezényszó dominálnak, hanem a *választójog kérdése* és hogy a Justh-párt, paraszt- és polgártermészeténél s kuruc hagyományainál fogva, nem a bank pártja többé, hanem első sorban a *radikális választójog pártja,* mint ahogy a Tisza-párt (hisz a munkapárti elnevezés puszta cégér a jámborabb zsidópolgárság ámítására) nem a 67-es alap pártja többé, hanem első sorban a nagybirtok és a vármegyei oligarchia pártja. Ezért dédelgeti a 67-es Tisza a 48-as Kossuthot, pedig ez a férfiu az, aki a régi közjogi demagógiának a legtisztább képviselője úgy

a bank, mint a katonai oldalon. De mivel a mágnás-kaszinó engedelmes szolgája, az Apponyi barátja és az általános választójog gyufaszálas ellensége, Tisza hajlandó vele szövetkezni ép úgy, mint kálvinista volta dacára, a klerikális néppárttal. A dolog ugyanis úgy áll, hogy míg a kormány és Tisza váltig hirdetik, hogy egyelőre nincs szó másról, mint a politikai rend helyreállításáról: addig *Tisza minden cselekedete oda irányul, hogy egy új választójogellenes koalíciót hozzon létre.*

És hogy ezt teszi, és hogy a kormány kénytelen-kelletlen ebben a munkájában támogatja: ezért bukott meg a Khuen kormány, egyelőre csak a színfalak mögött, s ugyancsak ezért fog megbukni nemsokára a nyilvánosság előtt is.

A dolgok kérlelhetetlen logikája ugyanis ez: A közjogi demagógia csak az általános, egyenlő, titkos választójoggal küszöbölhető ki. Ez a választójog a történelmi pártok között egyedül a Justh-pártnak kell, persze nem szerelemből, hanem azért, mert e pártot régi paraszt, lateiner, kálvinista, kuruc strukturája ebbe az irányba hajtja. Ő ma a magyar társadalmi fejlődés nagy történelmi faltörő kosa. A korszakos átalakulás csak az ő közreműködésével lehetséges. Nélküle nincs kibontakozás. Midőn tehát a kormány a 67-eseket sorakoztatja ellene, voltaképen a választójog ellenségeit ralliálja. S mentől jobban üldözik a függetlenségi pártot, annál vehemensebb lesz az ellenállása. Az erőszak és a korrupció által megtépett függetlenségi párt minden előbbinél hevesebb obstrukciót fog kezdeni a választójogellenes koalícióval szemben. *S ellentétben a multtal, ez az obstrukció többé nem jelszavakon fog nyugodni, hanem az ország és a korona nagy közös életérdekén: az általános, egyenlő választójogon.* S ha a nagy reform mellett obstruálni fog a jogfosztó kormány ellen vagy száz képviselő a parlamentben: odakünn tomboló lelkesedéssel fogja támogatni harcát az utca, az öntudatos parasztság, a becsületes intellektuálisok és a nemzetiségek. Ha a kormány még a tizenkettedik órában a Tisza veszedelmes szövetségét le nem rázza magáról, — ami nagyon valószínűtlen — az ország nemcsak az obstrukció, de a véres, forradalmi feszültség állapotába jut nehány hónapon belül. Amikor is a kormány megbukott s három eshetőség előtt állunk:

1. Katonai abszolutizmus a Khuen-féle horvát mintára;
2. Az általános választójog oktroy útján;
3. Visszatérés a Méray-Horváth-féle paktumtervhez: a választó-

jogot keresztülvívő függetlenségi kormányhoz, nehány *homo regius* bevonásával és minden vitás kérdés kikapcsolásával.

Mind a három eshetőség a Khuen-kabinet bukását jelenti.

Persze, nem mondható meg előre a krízis lefolyásának időpontja, valamint az sem, hogy a gesztí úrlovasnak bibliás-emberi fanatizmusa mennyi vér- és gazdasági áldozatába fog kerülni az országnak.

De az az egy bizonyos, hogy a Khuen-kormány megbukott s hogy az általános választójog radikális megoldása nélkül nem következhetik el a termelő munka Magyarországa, a nép és a korona harmóniája: az alkotó politika a feudalizmus romjain.

Rettenetes helyzet! A grófok, a papok és a politikusok hazájában nem akad egyetlenegy államférfiú sem!

▽ ▽ ▽ ▽

Ki tudja . . . . .

Irta:
RÉVÉSZ BÉLA

A Soroksári-úton muzsikus cigányok laknak. Az egyik házban nyitva vannak az ablakok, süt a meleg nap, hőséges egyformasággal, ahogyan nyári délelőtt tizenegy óra tájban az ég, a levegő sugárzani tudnak. Az emberek odabenn bágyadnak a szobákban, az emeleteken nem látszik halandó és a sárga ház, forró magasságoknak meredve, perzselődik, mint egy magányos, ágaskodó, óriási napraforgó. A ház dalol. Harminc-negyven ablak öbléből kilebben a hegedük remegős és nyílegyenes hangja, a pikulák méla kesergése, a cimbalmok sokhangú, csipkés zengése. Dalörvény hánytorog, napsugár-zuhatag tüzesedik két rikkancs fölött. Az udvar közepén állanak, kitátott szájjal, csillanó szemmel egy-két pillanatig hallgatóznak, aztán az egyik fiu, az István tovább beszél:

— Én most ott tartok, hogy Nicolo papa titkos írással írt levelét Rocambole megkapja . . . .

— Tudod mi van benne! . . .

István ijedten mozdul, maszatos kezét rázárja a lelkendező fiu szájára és könyörögve mondja:

— Nem, ne mondd . . . ne mondd Géza . . . Éjszaka majd ideadod a könyvet . . . .

Géza leszakítja a szájáról a fiu kezét és nyugodtabban szól:

— Jó, nem mondom .... Éjszaka odaadom, de reggelre kiolvasod ... A bolond ügyvéd multkor már megverte Annát, mert nem találta odahaza a könyvet ... Holnap majd visszaadjuk és azt mondta az Anna, hogy majd új könyvet fog lopni nekünk ...

Megint elhallgatnak. A hegedük, a gordonkák muzsikálnak, valaki a második emeleten gyönyörüen énekel. Lágy, csendülő férfihang szomorkodik, fölfelé jajdul, sirdogálva lejtőzik és olyan a zengése, hogy az ember szive megzavarodva dobog tőle. A két rikkancs szemére huzza a kalapot, a karima alól fölkandikálnak az emeletre, a napsütötte szemük kiváncsian hunyorog, a dal elhalkul, a második emeleti ablakban megjelenik egy körszakállas, komoly arcu férfiu. Körülnéz, senki sincs a folyosón, csak a déli nap táncol a rézkorláton, aranyszinü a ragyogása, keringők, magyar dalok foszlányai röpködnek ki az ablakokból. A körszakállas, komoly férfiu mellett, egy másik ablakban kihajolt egy leány. Félénken emeli ki a szőke fejét, aztán bátrabban kihajol a karcsu fiatal teste és már egész közelében van a körszakállas férfiunak. Nézik egymást, csöndben, hosszan és titkosan-csókosan, hirtelen összehajolnak. Egy tiz éves kisleány a karjait kitárva, hátulról megkarolja a két rikkancsot. Az egyik kezében boros üveg van, piros-barna arca nevet, fekete kis szemeit vidáman ráemeli a két fiura. A rikkancsok meglepődve és nyájasan a lányka felé fordulnak, az István szól először hozzá:

— Megvert az apád a könyvekért? ... De azért adsz nekünk könyvet ...

A lány szorongatja kis markában a boros üveget és félősen mondja:

— Most mindig azokat olvasgatja ... A multkor is részeg volt, a mikor megvert és mindig azt kiabálta, már én is az útját állom, nem engedem tanulni ....

István megfogta a kis leány szabad kezét és kérlelve szólt hozzá:

— Te, Anna ... Egyszer szeretnék bemenni hozzátok ... és leülni a könyvek közé ... Egyszer majd, ha a korcsmába megy az apád ... Borzasztó kiváncsi vagyok rá, mi van azokban a könyvekben ....

Anna kivette a kezét az István kezéből és nyugtalankodva mondta

— Szaladok már, vár az apám . . .

és megugrott, lötyögtetve a habzó boros üveget, rohant föl az emeleteken. A két gyerek magára maradt, még bámészkodtak egy kicsit, még hallgatóztak egy kicsit, a hegedük, a pikulák, a cimbalmok zenebonásan tovább zenéltek, István szomorkodva lehajtotta a fejét. Géza sürgetően fordult a társához:

— Most menjünk ebédelni . . . Mindjárt megjelenik a déli kiadás . . .

István szomorkodva nézett a fiúra és ijedten mondta:

— Nem merek hazamenni . . . Az apám ma se kapott munkát és az anyám haragszik. Ebédkor hazajön az apám és verekedni fog az anyámmal . . , Úgy fáj, ha az anyám sikolt és úgy félek, ha az apám földhöz vágja a széket . . .

Géza és István fölrivallták az utcát. Fürge lapok röpültek a fürge fiúk szárnyain és az üzletes, bambán töprengő, kérődzve sétáló embereket riasztgatták szenzációikkal. A Géza sovány nyakából eleintén, amikor ráterelődött erre a rugalmas, szaladós pályára, még bátortalan gyerekhang kiáltozott ki, de az ölébe estek az éhes lapok, amelyek nagyszerű címekkel ordítanak a kenyérért és Géza tornasapkával a fején, matrózinggel a mellén, végigrohant az utcákon és szük torkából a nagy lázban, kicsalta már a vadabb hangokat is. Géza száguldozott az utcákon, ha nem is jelentek meg a rendesebb lapok és vasárnap vagy estefelé elrohant az ámuló emberek mellett és verte félre a hírharangot, az orosz cár felrobbantásáról, a szerb királyi család lemészárlásáról, a pápa haláláról és egyéb ilyen izgalmakról és kongott, bongott torkában a hírharang; növekedőben, rikoltó idők után, megnőtt a hangja, kis gégéjéből kibujtak a szilajabb hangok és már énekesen zengett, ha elkiáltotta magát:

— Rendkivüli kiadás . . .

Estére, ha hazakerült és a bolond ügyvéd még a korcsmában volt, ültek az Annáék előtt és beszélgettek a Rocambole hőstetteiről, Anna kilopta nekik már a tizenhatodik könyvet is és mély lelki gyönyörűsége volt a két fiunak . . . még tizenhat kötet van hátra. Súgtak, búgtak a sátoros homályban, a csudálatos Szürkéről, Rocambole bujdokolásáról, Vanda lángoló szerelméről, a lélekzetrabló földalatti útról, amikor a Themse-barlangban Vanda, Marmuosette, Shoking, Rocambole megmentésére indulnak és fönn, a második emeleten megzengett a varázsló férfihang. Szomorkodva énekelt, valakinek a fájdalmas szive sóvárgott a dalban, Géza

izgatottan hallgatta, a melle hengeresre kidülledt és a kipróbált, sokhangú torkából kiröpült az énekes hangja, együtt dalolt a második emeleti énekessel. Fújdogált a meleg szél, fölfelé bámuló szemek ámuló csillagokat láttak a ház fölött, Géza rikkancs torka boldogan elszorult, nyelt az izgalomtól és remegve mondta:

— De szeretnék kántor lenni... A Rombach-utcában minden péntek este ott vagyok... A sok ember hallgatja, amint a kántor énekel...

A fáradt emberek már az ágyban hemperegtek, az elnémult ház udvarán csak a három gyermek virrasztott, csönd volt, különös, idegen, fájdalmas csönd, amilyen nyári estéken, fuvalmas hőségben az emberek fölé hirtelen leszáll. A második emeleti ablakból kihajolt a körszakálas férfiú. A szomszéd ablakban nemsokára megjelent a szőke leány feje, aztán vigyázva, lassan kihajolt már a karcsu, árnyas alakja is, sokáig nézegették egymást, és az arcuk sietve összeborult, a karjaik kúszálódtak és összefonódva sokáig fogták egymást. A mikor szétváltak, cövekesen megálltak. A lépcsőházból kibujt egy fekete ember. Összefont karokkal nézte az ölelkezőket. Valaki a gyerekek elé tántorgott. A bolond ügyvéd volt. Puha gallérja ki volt nyitva, sárga szakálla gubancosan vadította az arcát, dülledt szemein csillogás nélkül ült a könny. Tántorogva, rosszszagúan elment e gyermekek mellett, nehéz fejét félre szegte és belebámult az arcukba, rájuk nézett, de olyan volt a tekintete, mintha hályog alul bámulna ki a szeme.

— Megint részeg az apád...

sugta az egyik fiú. A kis Anna gondolkozva mondta:

— Mióta az anya meghalt, mindig ilyen... Mári néni már a multkor mondta, ha ilyen marad az apám, ő is elhagy minket...

István a kis lány felé hajolt, megfogta a kezét és forró volt a hangja:

— Most menj be... most nem látja... Most hozd ki a könyvet... Hajnalban, ha a lapot várjuk, olvasni fogom a könyvet...

Egy pillanatra elhallgatott, de Anna nem válaszolt, István fölemelte az arcát, fölnézett a magasságba és ábrándosan mondta:

— Most mindig azon jár az eszem, hogy hogyan menekül Rocambole, mit csinál vele Marmousette, Vanda hü marad-e hozzá?... Én látom az útját és el tudnám mondani, hogy mi történik Rocambolelal, merre jár a földalatti folyosón, mit csinál majd Marmousette és hogy tördeli a kezét, dagadó kebellel, a Vanda...

Jön a dajkáló éjszaka, mely elringatja a rezgő agyvelőket, az örömért, fájdalomért táruló szíveket és altató ölébe emel mindent, ami mozdulás, ami zürzavaros élet. Hajnalig píheg és píhen minden a büvös takaró alatt. De amikor az éjszaka lehántja magáról feketébb redőit és az árnyak sáppadva borulnak az utcákra és sötétzöld lugasok remegnek a házak között, ilyenkor a hajlékokban, ahol a szegény emberek laknak, kiemelik az olcsó gyerekkocsikból a gőgicselő porontyot és hajnalra beágyazzák őket a teknőbe, a kosárba. A leskődő csillagok tudják, a tanuskodó hold látja, amint a szegények tájékairól elindulnak a nádtestü gyerekkocsik, a gazdagabb házak alatt, a horkoló boldogabbak mellett, cikcakkos utakon elnyekeregnek és mennek az ujszülöttekért, az éjszaka nemzett, friss lapokért. Géza és István tolják a gyerekkocsit, egy kicsit görnyedt a hátuk, bóbiskolva lóg a fejük, a hajnali homály még tartja rajtuk az álmot, a szemük csukva, de óleső fáradtsággal, hajladozva gördítik előre a kis kocsikat és csak ott rezzenek, ahol a vezető aszfalt megszegődik s zökkenve bukdácsolnak rá az új utakra. Árnyas utcákból föltünedeznek a gyerekkocsik, egy irányban összekanyarodnak, a messzeségben sárgán tüzel egy nagytestü villámos lámpa. Rikkancsok, újságkikordók itt megállnak, megreggelíznek, forró teát vagy melegítő rosztopcsint isznak és fehér cipót esznek hozzá. A pult előtt egy karikás szemü legény áll, fekete bajusza szuronyosan ki van fenve és unottan és mosolyogva töltögeti a snapszokat. Ez a szuronyos bajusz keményen és szigoruan ül a legény ábrázatán és titokban, csak egy-egy ember tudja, jobbra-balra döfdös. Gyürött, éjszakai förtelmektől elnyütt utcai leányok részegen imbolyognak a legény előtt, aki mosolyog, szurkos, diadalmas bajusza egyszer-egyszer megmozdul és nyájaskodik:

— Tessék kisasszony . . .

— Parancsol kisasszony . . .

— Hitelbe nem adok . . .

Egy asszony gyereket tart az ölében. Az egyik leány hátrasimogatja a kócos haját, mosolyog a petyhüdt, ráncos arca és pálinkás-üveggel a kezében, az asszonyhoz lép. Kínálgatja az italt, az asszony elfogadja, kiveszi az öléből a gyereket és átadja a leánynak, a társai nevetnek:

— Már megint a bolondját járod . . .

— Jól fizet magának az a gyerek . . .

A lányok ok nélkül mérgelődnek, nevetnek és morognak, a

kócos leány táncosan, gyügyögve nézegeti a porontyot, falja a kis kezét, csókolgatja a mulatságos pici orrát, aztán révedező tekintettel, kiszélesedett derült ábrázattal, az áldott és megvert nagy hasára emeli a gyereket.

István és Géza megitták a teát, megették a cipót és borzongva a belső melegtől, a hajnali langyosságtól, már éberebben tolják a gyerekkocsit. Bebujnak a rikkancs-tanyára. Csöndben álldogáló öreg emberek, hangos asszonyok, huzakodó gyerekek várják a lapot, alattuk zúgnak a gépek, reng a föld, rossz pipákból csipősen, kövéren csavarodik a füst a piszkosan világító gázlámpák felé. István és Géza fölkúsznak egy széles ujságállvány tetejére és a lámpa aljában, rejtett örömmel, összekuporodnak, kinyitják a könyvet és szünetes várakozással, olvasásba kezdenek. Alul éktelenebb lesz a veszekedés. Egy szikár asszony hátrarántja a kendőt a fején, dühösen villog a zöld szeme és rikácsolva fordul egy másik asszony felé:

— Kikaparom a szemét, kitépem a haját, ha a lányát, azt a condrát, nem tanítja tisztességre . . .

A megtámadott asszony nem szól semmit, csak lázitóan vigyorog és biztatva rákaccsint a toporzékoló asszony mellett álló kamaszra. A mérgelődő asszony dühe egyre jobban forr, már szisszeg, rekedten őrjöng a hangja:

— Nem sül ki a szeme a szégyentől? . . . Ilyesmire tanítja a lányát? . . . Elakarja csábitani a fiamat? . . . Úgy-e jó volna kicserélni a lányával? . . . A fiú úgy-e jobban tud keresni? . . . az beszaladhat a kávéházba, az fölugorhat a villamosra, annak jobb a torka, az nem ijed meg az esőtől? . . . Úgy-e jobb volna egy fiú, mint egy leány? . . . Nahát megmutatom én magának . . .

Istvánt és Gézát kiverték a Themse-alatti barlangfolyosóból; vad kavarodás keletkezett a rikkancs-pincében. A két asszony sikoltva összekapott, lerántották egymás fejéről a kendőt, beleakaszkodtak az egymás hajába, öregebb emberek közéjük csoszogtak, hogy elválasszák őket, a fiatalabbak izgatottan rikoltottak, bolondos össze-vissza ságban bőgtek a pártoskodó káromkodások, a gyerekek ugrálva, tolongva szemlélték a heves asszonyviadalt, de az expediciós ember megjelent. A csata hirtelen elült. Emberek, asszonyok gyerekek rohantak az üvegablakhoz, a friss lapok zsirosszagúan már halmosodtak előttük.

Félénken világosodott, a fiatalabb lábúak rohantak a lapokkal, az öregebbek igyekezve, de cammogva vitték a vállukon, a

hátukon az újságokat, a nádtestü gyerek-kocsik nyekeregve elindultak, Géza és István egy úton gördültek a fehérfejü Csendics bácsival. Az öreg lehajtott ábrázattal tolta a gyerek-kocsit, bölcs fejét csak olykor-olykor emelgette, ha úri kocsi robogott el mellettük és festett nők, lumpos férfiak duhajkodtak le róla. Csendics bácsi türelmesen visszahorgasztotta a fejét, meresztgette a szemeit és mondogatta:

— Ilyenkor hajnalban mindig csak a földre kell nézni . . . Éjszaka mulatnak a gazdagok és becsípnek . . . Ilyenkor biztos, hogy nem veszik észre, ha a pénz kiesik a zsebükből . . . Én már tíz éve csak a földre nézek . . .

Géza rettegett a látomástól, ha ebédre, estére hazakészülődött és az emberek nem érezhették, mi bujkál a hangjában, ha a szük utcákban, a nagy utakon egyre kiáltozott és félt az apjától, rémült a képtől, hogy megint veszekedni fognak otthon és senki nem tudhatta, hogy az ordító szenzációk ígés bejelentéseivel, egy növő gyerek eszében milyen gondolatok takaródznak. Géza harsányan rivallt és néha nagyot dobbant a szive, ha meghallotta a maga hangját, csengett és zengett . . . mint a kántoré a Rombach-utcában, mint a körszakállas emberé a második emeleten. Esténkint áhítva várta a szomorkodó férfi hangot és mikor az dalosan fölszállt, Géza forró lett a névtelen indulattól; csöndben, várakozással ültek egymás mellett hárman, cserélgették a képzeletüket, némán is beszélgettek, a bolond ügyvéd eltántorgott mellettük. Félreszegte a fejét, nagy vizes szemeit kimeresztette és dünnyögve megállt a három gyerek előtt. Bozontos szakálla megmozdult, amikor rámorgott a fiukra:

— Fickók . . . Ti viszitek el a könyveimet . . .

ingatta a fejét, topogott, jobbra és balra hajladozott és nehéz gondolkozással dörmögte:

— Betörők lesztek . . . Haramiák lesztek . . . Krimínali sták nak való, holtig tanulhatják . . . Letöröm a kezeteket . . .

aztán elfordította az arcát, értelmetlenül tovább morgott és betántorgott a konyhába. A kis Anna suttogva mondta:

— A mult héten már a Mári nénit is megverte . . .

Nyujtózott az este, mutogatta már magát az éjszaka és a második emelet rejtelmes némaságba borult. A három gyerek idegesen nézte egymást, a szemük fényeskedett és óhajtva, panaszosan föl-fölbámultak a magasságba. A lépcsőházból kibujt a fekete ember. Összefont karokkal megállt és a falhoz lapulva, a páros ablak felé nézett. A nesztelen csönd nem mozdult. A fekete ember megráz-

kódott, végig suhant a folyosón, megállt az ablakok előtt, visszakapta a fejét, aztán bedőlt az ajtón. Az egyik szoba mélyéből fájdalmas, nyöszörgő kiáltás hangzott. Géza szívére rászállott a forró gondolat, kiegyenesedett a hideglelős teste és sugta, lehelte:

— Máma én énekelek . . .

Senki a titkokat utól nem éri. Szegény gyerekek körül összedönt az élet mindent, fátyolos emberek csak előttük sírnak, nyomorult kis tragédiák csak előttük mutogatják rettentő sebeiket, a hősi szépség, a beteg bün, az orkános indulat csak az ő szívüket ütögeti és kitudja mikor, ki tudja hogyan, kiválasztott szegény gyerekekben sürüsödik tudatlanul a mindenki élete. Géza a titkok éjszakáján átvette rikkancs életének ajándékát és nyitott képzelettel, forradalmas szivvel dalolni kezdett . . . mint az árnyakban elmerült körszakállas férfiú, mint a bársony kalpagos Rombach-utcai kántor. Mári néni eszeveszetten kiugrott a szobából, fölrángatta a három gyereket. A szobában, az ajtófogason engedelmesen lógott a bolond ügyvéd, még egyet-egyet dobolt a lábaival és aztán kriminalista álmaival és minden álmaival elcsöndesedett. Amikor elvitték, Mári néni magára ölelte a kis Annát:

— Most már veled maradok én kis csibém . . .

Sirtak és féltek, enyhülő boldogsággal virrasztottak, István fölkelt az asztal mellől, odasomfordált a könyvespolc elé és rajongott a hangja:

— Úgy-e most már mindig szabad olvasni? . . .

kis kezével nyomkodta a lázas fejét és valami fölszorította a szivéből az ajkára a vallomást:

— Én is tudnék olyat irni, mint a Rocambole . . .

▽ ▽ ▽ ▽

Az országos vész.

Irta:
MÉRAY-HORVÁTH K.

Az országos vész az a tudatlanság, amely ennek a szerencsétlen országnak, immáron a nyolcadik esztendeje, a sorsa kerekébe kapaszkodik. Az a teljes tudatlanság, amellyel a politikáját, egy egész nemzeti test, milliók boldogulásának az ügyét intézik. Amikor valamely közállapot rendes menetében van, akkor, bár elég némi kis gyakorlati bölcsesség, némely tapasztalati fogás, egy kevés egyeztető képesség az ellentétek között, sőt nehány hatásos-

nak bizonyult, politikai frázis is elég ir a kisebb bajokra; de nem igy van, amikor válságos idők járnak s amikor már nem az emberek apró-cseprő bajai között való eligazodás a politika, hanem már az állami testnek a konvulziói lépnek fel. Ekkor már aztán nem lehet többé boldogulni ama krizis természetének az ismerete nélkül, tudása nélkül annak, hogy *mi is megy hát valójában végbe?*

A közönséges dilettáns okoskodásokon túl ezen kezdődnék a politikában is a tudás. Tudni, hogy nem emberi ötletkék szerint mozognak itt sem a dolgok. Valamelyest alaposabban művelt ember előtt már nem újság, hogy a népek életet ne azon a szemüvegen nézzék, hogy ez vagy az a kiváló ember intézte igy vagy úgy, hanem hogy az csak megtestesitője volt bizonyos átalakulási törekvésnek, amely magában a nemzeti testben kifejlődött. És hogy ez volt azon erő, azon tényező, amely azon vezérlő alaknak is a cselekvésében megnyilvánult. Tudni kellene, hogy ha valami válságos állapot van, abban nem érvényesülhet más, mint ami az állami tömegéletnek a rendje és törvényszerűsége szerint kényszerű dolog. Tudni, hogy itt hiába aztán az egyes politikai szerepet játszó alakoknak más szándéka, más politikája s amik annak ellene akarnak dolgozni, nem végezhetnek egyebet, mint zavarják a normális befolyást, zavarják a síma végbemenetelét annak, aminek igy is úgy is végbe kell mennie, komplikációk esnek közbe, amik nehezitik a lefolyást s amiket le akar győzni az izgatott államtest, de előbb végig kell szenvednünk azt a krizist, amely azoknak a kiszoritásával jár, akik a normális rend menetének megfelelően nem tudtak működni. Tudni kellene, hogy igy a politika csak könnyiteni vagy súlyosbitani tudja egy ilyen válság lefolyását aszerint, amint meg van a készség hozzáidomulni ahhoz ami végbe megy vagy nincs. Ami természetesen csak akkor lehetséges, ha legalább is sejtelme van a politikának arról, *hogy mi folyik, mi megy végbe, minek kell történnie?*

Erről pedig sejtelmük sem volt a vezérlő szerepet játszó politikusoknak és nyilván sejtelmük sincs ma sem. Nyolcadik éve, hogy úgy folyik a politika, hogy senki a reális tudásnak semmiféle eszközével azt nem vizsgálta: minek is kell történnie? Mi az a kényszerű rendje a dolgoknak, ami elől ki nem lehet térni? Amit csak zavarni, a dolgok fejlődését megakasztani lehet és hiába és céltalanul. Mind csak egyéni okoskodásokról volt szó: — ha én ezt igy csinálom, igy lesz, meg úgy lesz. És semmi sem lett úgy,

minden felborult és mennek a dolgok feltartóztathatlanul a maguk utain. És ez a politikai keserves, rettentő tudatlanság, mint országos vész ül a néptömegeken, egy nemzet millióin, feltartóztatva állami, gazdasági, társadalmi életet, feltartóztatva a továbbhaladást, a vagyonosodást, az erők fejlődését, sőt a meglevőket senyvesztve, sorvasztva.

* * *

A tudatlanság az országos vész. A tudatlanság oly mérvben, hogy még csak fel sem tevődik a kérdés: hogy ugyan van-e a napi politikai zsivajokon felül is érvényesülő törvényszerűség? Pedig sikereket akar elérni valamennyi politikus. És lehet-e sikert teljesebb mérvben elérni, mint annak az alakulásnak az élére történi, amelyet nem ennek vagy annak a feje erőszakol, hanem a történés rendje és törvényei maguk? Nem, hanem a legszubjektivebb módon, tehát a tudásnak a legmegbízhatatlanabb útjain történek egymás feje fölé.

Annak a számára, aki az államéletünk természetének a vizsgálódásába csak némileg is elmerült, az első nagy obstrukciók idejében, még 1903-ban,*) világos volt, hogy hiábavaló bármiféle mesterkedés: a választójogi reform jön. Senki sem akart még hallani sem róla, minden egyebet akartak csak ezt nem. De tudni való volt, hogy semmi sem jön, csak ez. Tudni való volt, hogy addig nem lesz békesség, nem lesz nyugalom ebben az országban, egy tapodtat sem megyünk előre semmiben, amíg a választójogi reform nem jön. Még meg volt mutatva az is, hogy bele fogják kergetni a nemzetet hajszákba; előbb a nemzeti színű vámsorompokért üzött hűhóba, idő előtt és céltalanul. Aztán még nagyobb nemzeti bujtogatás fog következni a katonai kérdésekben és ez is hiába, céltalanul! A vége mégis csak ezeknek az elejtése és a választójogi reform! Meg volt írva, hogy a politikusok bele fogják kergetni az országot a koronával való konfliktusba — és le fognak szerelni: a választójog jön! Nemde, ha ez tudni való volt: nem ok és cél nélkül, a dolgok való folyásának a tudása nélkül történt minden hiábavalóság, amit a politika művelt? Nem céltalanul dühöngött a valóságos társadalmi és gazdasági vész az ország fölött 1906-ig, amíg mindaz bekövetkezett, amit a dolgok reális tudásával előre tudni lehetett? Ki felelős ezért, mikor a nagy nemzeti buj-

*) Huszadik Század; Méray: „Magyar politikai szociológia", 1903 augusztusi füzet. — L. úgyszintén: 1906 májusi füzet; Somló: „Politika és szociológia"

togatás hősei nemzeti hősök voltak, sőt a leghazafiasabb szándékkal? Senki, csak a tudatlanság.

1906 áprilisban bekövetkeztek a történelmi bizonyítékai annak, hogy igenis van a felől tudás, hogy mi valósággal a politika. Bekövetkeztek azok a dolgok, amikről tudni lehetett, hogy csak ezek következhetnek és semmi más, ha a feje tetejére áll is minden politikus. Sőt egyenesen oda volt állítva Kossuth Ferenc, mint „impozáns Versuchskaninchen",* akin be kell válni, hogy nem fog egyebet cselekedni tudni, mint azt a kibontakozást elfogadni, ami előre oda volt állítva mint kényszerűség, ami elől ki nem térhet!

A tudás iránt való legkisebb respektust is meg kellett volna döbbenteniük ezeknek a bizonyító tényeknek: hogy csakugyan, milliók sorsát nem szabad tovább tudatlansággal intézni. Szó sem volt róla, hanem: hajrá! újra megkezdődött az ostobaságok hajszája. A kikerülhetlen dolog az volt, hogy csak oly pártokból alakulhat a kormány, amelyek az általános választójog alapján állanak — ez volt az 1906 áprilisi paktum — nosza rajta: pár nappal előbb Andrássy még a leghevesebben ellene volt, április 9-én pedig vállalta hogy ő csinálja meg! A néppárt dehogy akarta, de vállalta most az is! És meg lett a koalíciós kormány ennek az ostoba perfidiának az árán, mikor a paktum a függetlenségi pártot hozta volna a választójog megcsinálására, amint a vége, annyi súlyos erő és időfecsérelés után mégis csak az, hogy ma kénytelenek hirdetni, hogy ő csinálja meg!

Ostoba politikai immoralitás, perverzió volt. Mert egy kis reális tudással tudni való volt rögtön, hogy hiába való lesz minden ostobaság. Nyomban a koalíciós kormány alakulása után megjelent nyomtatásban*): „csak erő- és idővesztesége lesz az országnak, hogy még egy krízisen kell keresztül mennie, és pedig azon, hogy a kormányból kiszoríttassanak ugyazon politikai elemek, amelyek már eleve ki lettek volna zárva: az alkotmánypárt és a néppárt." Nem ez történt? — Már 1906 májusban tudható volt,**) hogy a koallciós kormány bukása bekövetkezik záros határidő alatt" és ők „csak késleltethetik ezt a záros határidőt: az általános választójog létrejöttét". Nem így következett? Tudható volt, hogy az a tudatlanságon nőtt egész politika nem a választójogon fog megbukni, mert addig el sem juthat, hanem valamely

*) Huszadik Század 1906. 10. füzet „A politikai hiba".

**) „48 pusztulása és az új függetlenségi párt. Deutsch Zsigm. kiad.

67-es természetű dolgon: „bár mi legyen az, bárminő mozzanata a 67-es közösügyes politikának" — hogy épen a közös bank lett az? — beköszöntött „a záros határidő: a választójogi reform". És szóról-szóra, dolgavégezetlen, így következett el a koalíciós kormány bukása.

Nos, úgy-e kétségtelenül nyilvánvaló, hogy lehet afelől tudásunk, hogy mik a dolgok kényszerű rendje, amit meg nem változtathatnak egy nemzet legfőbb, legelső, legnagyobb és legdicsőbb vezérei, hiába van a kezükben a legnagyobb politikai hatalom, hiába a legcsudálatosabb politikai kóklerség, hiába a legperfektebb gentlemanlike gavallériába bujtatott szédelgő immoralitás, hiába a legzengzetesebb orgánummal mondott legszebb frázisok — hiába minden: a dolgok rendje az erősebb!

Hiába a leggyalázatosabb intrikák fölfelé, lefelé.

De hiába az abszolut bizonyítékoknak ez az újabb sora, hogy az isten szerelmére: tudás nélkül lelketlenség, amit az országban mívelnek: — az országos vész tovább dúl. A tudatlanság.

* * *

A koalíciós kormány azt az étappe-ot akarta elkerülni, kijátszani, amelyet az 1906-iki kibontakozási egyezmény fejezett ki. Ami pedig, mint legbensőbb kényszerű dolog állott elő. Tehát olyan valami volt, amit, *ha ezerszer is összekúszálnak, ezerszer kell arra visszatérni.* Amint a koalíció bukásával bekövetkezett hosszú, végtelenül elnyult válság alatt sem volt más út. Hiábavaló volt minden erőfeszítés, hogy valami más jöjjön létre: az egyetlen, amiről tárgyalni lehetett, ez volt. Ezzel az alappal jött Lukács László, mint királyi megbízott, majd mint dezignált miniszterelnök. Közbevetve: azonnal hangsulyoztam, hogy ha Lukács mint miniszterelnökjelölt jön: lehetetlen lesz a megegyezés. Lehetetlen, hogy a függetlenségi párt, amelynek a hozzá még legközelebb eső 67-eseket is ki kellett szorítani, most egy még messzebb eső ó-liberális miniszterelnök alatt folytassa.

Nem vagyok abban a helyzetben, hogy a tényeket, amelyekre nézve ma még a köteles díszkréciót kell betartanom, nyilvánosságra hozzam. Azokat a gyönyörű bizonyító adatokat, hogy hiábavaló volt minden erőlködés, amelyek mást próbáltak erőszakolni: minden ponton arra kellett jutni, ami az 1906-hoz való visszatérést jelentette.

Mindössze arra térhetek ki, ami már nyilvánossá vált: a Justh Gyula esetére. Ő vezette a harcot az önálló bankért. Fényesen, szinte mesterien csinálta vele a koalíció felrobbantását. Meg volt benne minden kvalitás, amit a régi parlamenti iskola nyujthatott. Azonban ahol a politikai tudás kezdődött volna, ott csődöt mondott. Nem volt afelől tudása, ami előre tudható volt, ami három esztendővel előbb már elébe volt tárva s csak megérteni kellett volna: *hogy a bankkérdés semmi egyébre nem volt való, mint a koalíció bukására* és amint ez megtörtént, további szerepe nem volt s a kérdést, mint a jövendő kérdését, csak a jövendő képviselet döntheti el, oldhatja meg. Nem, a dolgok felől való tudatlanság nem engedte őt azon a ponton megállani, ami az ő sikere lett volna, hogy a 67-esek se csinálhatják meg a közös bank szabadalmát a további jövendőkre, hanem azt hitte, most már meg kell szorongatni a „császárt".

Jellemző, hogy ő kész volt belemenni a paktumba, amely az 1906-hoz való visszatérést jelentette: de csak addig, amíg abban a koalíciós kormány *megbuktatásának az eszközét látta*. Mint taktikus tehát elsőrendű tudott lenni. Tudása azonban abból semmit sem fogott fel, hogy igen ám, de ez kényszerű dolog is, amit nem lehet eltaktikázni és letagadta az egész egyezkedést, mihelyt messzebbmenő célnak szolgált volna, mint a kormánybuktatás taktikájának. Igy tett velem is, így Lukács Lászlóval is később. És belevitte pártját az üres, céltalan kuruckodásba, amelybe belebukott. Hogy mekkora ostobaság történt: mer-e ma valaki a pártjából azzal agitálni, hogy de adja meg a császár rögtön az önálló magyar bankot? A bankkérdés-e a választási jelszó? Szó sincs róla, hanem az, amiről még 1906-ban meg volt írva: „önöknek nem marad más választási jelszavuk, mint az általános választójog!" És ők csak azt hirdethetik: azt, hogy csak az egyenlő és titkos az igazi választójog, egyéb csak a meghamisítása. Ők, akik személyenkint, egyénileg hogy utálkoztak tőle! Emlékezzünk csak, hogy a világért nem akarták magukat hozzá kötni. Milyen sokáig kerteltek! Míg végre kimondták nagynehezen, hogy a függetlenségi párt programmja mégis csak az egyenlő. De a titkos és a községenkénti, hogy az lehetetlen. Majd egy időben, hogy jó, hát a városokban talán mégis megy a titkos. Ez is csak olyan egyéni vélemény volt előbb. Míg végre ma már ők a titkos és községenkénti választójognak a harsogó tábora. Ragyogó példája ez annak, mennyire nem az egyéni ilyen-olyan észjárás igazítja a

politikát, a pártokat, hanem — még egyéni hitük, ízlésük ellenére is — a dolgok rendjének a kényszere.

Így nem lehetett az 1906-iki paktumra való visszatérést eltaktikázni, csak elodázni. Amint megmondtam a válság alatt: akármit csinálnak, soha, de soha tovább nem lehet mozdulni, míg ez meg nem történt és akármekkora zavarok következnek is, azoknak végén még sem következik egyéb, mint amit a válságba beállítani iparkodtam és ami végre is az egyedüli dolog volt, ami körül minden kísérlet forgott. Még konstatálhatom azt is, hogy Lukács László személye igazán nem volt akadály, mert ő — ezt a legpozitívebben tudom — a legteljesebben kész lett volna vissza is vonulni, csakhogy a kontemplált egyezség a király és a függetlenségi párt között létrejöjjön. Itt tisztán csak az országos vész dúlása vetette vissza az országot: a tudatlanság, a meg nem értése annak, hogy politikus emberkék zavarokat, késleltetést bizonyos dolgok lefolyásában okozhatnak, de a vége mégis csak az, hogy bekövetkezik aminek bekövetkeznie kell.

Meglátjuk ujra! Egyre-másra az országos vésznek ezen hétesztendős csapása alatt hordom a bizonyítékokat, hogy nincs más baj, mint a rettentő tudatlanság a dolgok folyása felől. Egyremásra a bizonyíték: urak, hazafias jó urak, íme mind előre tudni való volt, hogy hogy fognak járni, és hogy hiába, céltalanul dúlják az országot tudatlan szándékaikkal. Meglátjuk most és újból, hogy a gróf Khuen-Héderváry kormányzási szakaszának is nem az lesz-e a vége: megegyezés kizárólag a függetlenségi párt és a korona között a 67-es pártok nélkül pártonkívüliekkel és ugyanazon az alapon, amelyet Justhék most felfordítottak.

Meglátjuk, hogy lehetetlen lesz egy tapodtat is előre mozdulni a Khuen-Héderváry kormány alatt. Bármit tesz is, pedig ez olyan kormányzó ember, aki a cselekvésben akadályt nem ismer. A maximális személyi képesség, hogy hogy kell akadályokat letörni, áll szemben a dologi lehetetlenséggel. Az emberi akarásnak egy ilyen markáns típusa a históriai kényszerű folyamatnak a fel nem fordíthatóságával. Amint erősebb volt az én 1906-iki formulám a koalíciós kormány egész korrupt, perverz politikai hatalmánál és bele kellett bukniuk, mert ki akarták játszani, úgy erősebb lesz Khuennél is az 1909-iki formulára való visszatérés kényszere, ami elől ő ki akart térni. Meglátjuk!

Rettenetes ostobaságok vannak a függetlenségi párt ama legközelebbi multjában, amely a válság alatti időszakát öleli fel: és

mégis, a normális dolog az volna, hogy a választásokon ez kerüljön be többséggel. Ezt legfeljebb meggátolhatja ama kormányhatalom, amely a választási apparátust kezeli. De ha sikerülne le is verni a függetlenségi pártot: változtatni ez sem változtat a dolgok kérlelhetetlen rendjén. Mert semmiképp és semmivel sem lehet boldogulni a függetlenségi párt ellen. Lehet, hogy olyan dolgok fognak következni, amin jó ízlésü és intelligens ember meg fog botránkozni, fel fog bőszülni a függetlenségi párt ellen. De ne feledjük el, hogy ezek felháborodása megint csak egyéni dolog, amely a történés egységes nagy folyásában elmerül, mert ennek kell mindenképp érvényesülnie. Minden, ami útját állja, akár egyik, akár másik oldalon, hogy a függetlenségi párt és a király között megegyezés jöhessen létre. Kétségtelen, hogy a legbőszebb politikai indulatokat fogja felkölteni. Itt az ízlés nagyon kicsi jelentőségü dolog. És, előre megmondom, addig fog az indulatok háborgása tartani, míg ama megegyezés, azon az alapon, amelyért én folytatom szinte a szélmalom harcot, meg nincs. A határ talán a parlamentben való öklözés és revolver-lövöldözés egyik oldalról, a másikról az abszolutizmusba való kergettetés: — és mégis, meglátjuk!

Hét esztendős csapása a tudatlanságnak dúl rajtunk és talán betelik a tizedik év is, míg az elkövethető ostobaságoknak a végén vagyunk. Milyen rettenetes veszteség az ország életében, fejlődésében, gyarapodásában az ilyen stagnálás! És gondoljuk fel: úgy-e, ha a politika nagy fejei tudták volna 1903-ban, hogy céltalan és hiábavaló erőfeszítés megállítani akarni a becsületes választójogi reformot, ami nélkül „nincs tovább egy lépés sem" — ki tételezi fel róluk azt a szándékos rosszhiszeműséget, hogy ne mégis ezen akartak volna mindnyájan túlesni? Iparkodott volna mindenki a maga érdekeit megvédni — úgy amint most összefognak az egy érdekűek — ugyanezt tehették volna már 1903-ban. És így 1913 lesz, míg megteszik ugyanazt. És az alatt semmi, de semmi nem történt, csak országdúlás, az ország funkcionáló szervének, a parlamentnek anarchiája rántotta mind nagyobb tespedésbe az országot. Ki a felelős? Senki, hisz mind derék, becsületes hazafiak — csak a tudatlanság!

De hát ez a tudatlanság oly mértékü, hogy szinte általános. Ne adj isten például, hogy egyetlen lap is felvenné valamely cikkemet. Amikor a tavalyi válság kritikus pillanataiban azt a figyelmeztetést mertem elkiáltani, hogy az istenért, kapjanak észhez,

különben Khuen-Héderváry jön és vissza vannak vetve újra esztendőkre és „*mondom, hogy a céltalan meddő harcuk végén is, ami alatt az ország munkából élő, kereső, dolgozó népe fog vérezni és nem önök, akkor is ugyanerre a bázisra fognak visszatérni és megegyezni*" — ekkor egyik legnagyobb lapban kommentálták ezt következőkben: „A mostani szomorú válságnak humoráról Méray-Horváth, a kibontakozási magántudós gondoskodik. Ez a derék ember kezdi magát a politika Hazafi Veray Jánosává kinőni s magának, a nemzet élő lelkiismeretének a szerepét vindikálja. Minthogy a szomorú válságot nem óhajtjuk megfosztani önkéntelen humorától . . ." stb. — E folyóirat szerkesztője volt szíves felszólítani, írjak: nos, íme állom a tudatlansággal való harcot végig. Végig, amíg elválik, hogy még sem a butaság győzhet. Nos és a most folyó butaságoknak is a végére érünk. Ott találkozunk! És én csak azt az egyet kérem, hogy ha meg fogják látni, hogy minden butaságuknak a végén mégis csak oda jutnak, hogy meg kell csinálni azt a megegyezést, ami elkerülhetetlen, el nem taktikázható, ki nem játszható és ekkor meggyőzve arról, hogy csakugyan van valamelyes rend és törvényszerüség a politikai dolgok természetében, amely erősebb, mint önöknek minden butaságuk: eszméljenek arra, hogy a politikához nem elég a hazafias butaság, hanem egy kis tudás is kell, *a politikai dolgok természetének, az azokban érvényesülő rend és törvényszerűségnek némi tudása.*

E nélkül sarlatanéria minden!

▽ ▽ ▽ ▽

*Viola d'amour kísérettel**

Irta: BALÁZS BÉLA

Jaj, túl a parton ég egy fáklya,
Szép fehér lány udvarába,
Egy legény dalol magába: —
„Madonna meghalok érted" . . . .

Jaj, gyorsan ég a fáklya, szélbe,
Eltévedek a sötétbe,
Szép fehér lány, eresszél be: —
„Madonna meghalok érted" . . . .

* *„Az utolsó nap" című drámából.*

Jaj, elfogyott a fáklya régen,
Jaj, nem világol hold az égen
Hol a legény, jaj, kinnt az éjben: —
Vagy a szobádban a sötétben?
Madonna, megöllek érte!

▽ ▽ ▽ ▽

Noctivigilia Veneris

Irta: BALÁZS BÉLA

Borulnak, feküsznek ölelő árnyak,
Remegő szirmok összesimulnak
Líheg a lomb. —
Líheg a föld is.
Sóvárgó partok messze kínyúlnak.
Szűz fehér vízeket ölel az ívük.
Remeg a tó.
Remeg a hold is.
Szálezüst háló borul le halkan
Szálezüst fonja a párokat össze
Örökre már,
Örökre így lesz:
Csak feleszáma teremtett lénynek.
Egyedül fennt a teremtő van csak.
Csendes az ég.
Csendes az Isten.
Millió csillag: millió könnye
Óriás nászágy bús baldachinja.
Ragyog az ég.
Ragyog a pillám.
Mért vagyok idelennt egyedül én csak?
Párja van mindnek. Senki se vár rám.
Ki vagyok én?
Ki az én párom?
Kellek e magányos, bujdosó Isten?
Kóborló árnyékod, követlek itt lenn
Szerelmesen.

▽ ▽ ▽ ▽

To be or not to be

Irta: MIKLÓS JUTKA

Hamlet, volt tifelétek ilyen kék az ég?
Reszketett ennyi fényrészeg sugár,
Aranyeső a Dánus levegőben?
Volt ilyen kék a szilva halvány hamva?
Ilyen sárga a lépből csurgó mézcsepp?
Hamlet, az alkony aranyló porában
Láttál-é kaszát-kapát vállravetve
Hazatérni daloló, izzadt népet,
S göndörszőrü, bégető juhok élén
Csengős nyakú, fürge vezérürut,
Az estharmatos pázsitot harapva?
Láttál-é Hamlet, az itató kútnál
Parasztí párt, lányt-legényt összebújní
Párás, bíboros alkonyi homályban,
Csíklandósan, sejtelmesen víhogva?
Míg egy-egy kormos tehénnyakon íntőn
Meg-megkondul a kolomp mély szava
S fejük fölött a szunyogoszlop táncol.
Ó lét gyönyöre, bája! Ó csodás,
Szent mysterium! A lelkem remeg,
Imádkozní szeretnék s két karom
Kitárva messzí Dánia felé
Fölújjonganí: Lenní, lenní, lenní!

▽ ▽ ▽ ▽

Kit elbódít egy rózsaszál

Irta: LIGETI ERNŐ

Mert véres ám a szív nagyon,
ha fájdalmaknak tűjí pedzik,
ha ráborul egy halk leány
parfümös csípke kendeje,
melynek szagától nem menekszik.

Ha titkot sejt, hol níncs titok
és könnyet ejt egy nő kezére,
s kit elbódít egy rózsaszál,
egy szemsugár, egy hajszalag,
egy szoknya összegyürt szegélye.

Mert véres ám a szív nagyon,
ha nőkezek darabra tépik,
ha gyönge tennisz labdaként
szőke, filigrán asszonyok
egy „aout"-tal odébb cserélik.

▽ ▽ ▽ ▽

Tolsztoj és Nietzsche

Irta:
FEDERIGO DE ROBERTO

— „Hogy fölfogjuk az élet valódi értelmét, ahhoz mindenek előtt az szükséges, hogy ez az élet ne legyen se rossz, se céltalan, — mondja Tolsztoj: — az észnek szerepe csak másodrendű itten." — Másutt azonban így oktat: — „Az élet célja és lényege az, hogy keressük az ismeretlent s alárendeljük tetteinket az új ismereteknek"; — amiből nyilvánvaló, hogy az imént csak másodrendű szerepre kárhoztatott ész itt már vezető helyre került. Majd ismét: — „Valamennyi dolognak kezdete és vége az emberi szivben fészkel" — vagyis itt már ismét vége szakad az ész pünkösdi királyságának.

— „Az igazi élet az, amely mindnyájunkkal közös, — magyarázza Tolsztoj: — nem pedig az egyes ember élete; mindnyájunknak dolgoznunk kell, mások életének érdekében is." — Viszont azonban máshol azt mondja: — „Vannak államok és vannak nemzetek, sőt megvan az ember absztrakt fogalma is, de az emberiség, mint konkrét fogalom, nincs meg és nem is létezhetik; az emberiség csak fikció." — Már most az a kérdés: érdemes-e mindnyájunknak dolgoznunk egy fikció érdekében, amely nem is létezhetik? . . .

De még nincs vége; azt is mondja Tolsztoj, hogy: — „Az igazi életnek semmi köze sincsen se a multhoz, se a jövőhöz; csak a jelen pillanatá az, és főparancsa, hogy mindenki azt tegye, amit tennie kell". — Ám a múlt és jelen, noha ezen kijelentés szerint semmi közük sincsen az igazi élethez, másutt ismét fontos tényezők lesznek, mert: — „Az igazi élet az, mely szaporítja valamivel a letünt nemzedékek által gyüjtött javakat, s gyarapítván ezt az örökséget a jelenben, kamatostól hagyja rá a következő nemzedékre" . . . — Másutt megint azt olvassuk, hogy: — „Se az ember, se az emberiség nem fordulhatnak vissza"; — majd ismét: — „Senki se állhat meg egy helyen, mikor a talaj mozog alatta", — s továbbá: — „Korunk fölvilágosodott emberei hátrafelé viszik a társadalmat, nemcsak a pogányság, hanem egyenesen a barbárság felé".

Talán már ez a pár szemelvény is elég annak a bizonyítására, hogy Tolsztoj se tudta kikerülni az ellentmondásokat, melyektől, sajnos, egyetlen filozófiai rendszer se tud szabadulni.

Igaz, hogy egyes, kiszakított gondolatok között nagyon könnyű ellentmondást találni, s ez talán nem is jelent sokat; viszont azonban, ha ez az ellentmondás magában a rendszer okfejtésében nyilatkozik: akkor halomra dönti a rendszerből levont összes következtetéseket. Már most, ha Tolsztoj filozófiai rendszerét a maga teljes egészében vesszük, még ha figyelmen kívül hagyjuk is a kisebb ellentmondásokat: a legnagyobb és legfontosabb azért mégis megmarad, s ez az, hogy: noha Tolsztoj állandóan az emberiség haladását, fejlődését, tökéletesedését prédikálja (amiből kifolyólag azt kellene hirdetnie, hogy a mai társadalom jobb, mint a régi volt), leghevesebb támadásait azért mégis a mai társadalmi rend ellen intézi s az ideálja az, hogy vissza kell térni a kezdetleges, általa is elítélt állapothoz. — „Az emberiség egész története nem egyéb, mint fokozatos átmenet az egyéni és állati élet állapotából a társadalmi állapotba s innen az isteni állapotra." — Ennek a tudatnak a bizonyossága föltétlenül nagy vigasztalás kellene, hogy legyen. S ha az élet jobbulása, tisztuló folyamata nem oly gyors, mint ahogy kívánatos lenne: elég ok-e ez a lassúság arra, hogy az egész emberiségre rányomjuk a gyalázat bélyegét? És nem kell-e érdemnek betudni azt a nagy és kitartó erőfeszítést, mellyel az állati élet állapotából kibontakozott?

Tolsztoj ellenben semmit se bocsájt meg az emberiségnek. Keservesen panaszkodik, hogy „az emberek már régóta lelkiismeretük ellenére élnek". Vajjon azt akarja-e mondani, hogy hajdanta jobban éltek? De hisz akkor, ahelyett, hogy haladnánk, hátrafelé megyünk! . . . Mivel azonban, teszi hozzá: „lehetetlen, hogy az ember akarata ellenére kerüljön a lelkiismeretével ellentétes helyzetbe", — ebből azt kell következtetnünk, hogy az emberek önként, saját jószántukból szegődnek a rosszhoz. — „Hogy ezt a mai társadalmi rendet, mely az emberek lelkiismeretével ellenkezik, a lelkiismeretükkel összhangzó új rend válthassa föl, szükséges lenne, hogy a régi és elnyűtt közvéleményt is új, pezsgő, életerős közvélemény váltsa föl". — Majd másutt: — „Hogy az emberek másként éljenek és érezzenek, szükséges, hogy megváltoztassák gondolkodásmódjukat is". — Hát ez igaz; de mi szükséges ahhoz, hogy másként gondolkozzunk? . . . Vajjon ahhoz, hogy másként gondolkozzunk és ítéljünk: — nem az lenne e szükséges, hogy az egész emberi természet megváltozzék?

Ahhoz, hogy az életben „értelmünk és lelkiismeretünk" szerint igazodjunk, ahogy Tolsztoj akarná s ahogy valóban kellene is, szükséges volna az állandó és tökéletes összhang az értelem és lelkiismeret között: már pedig az ellentétek, sajnos, nagyon is gyakoriak, sőt csaknem állandóak közöttük. „Legelső kötelessége minden embernek — mondja Tolsztoj — hogy részt vegyen a természet ellen folytatott küzdelemben, mert csakis így biztosíthatja a maga és mások életét." Ez valóban így is van; de a magunk és a mások élete, vagy legalább is a magunk és a mások érdekei közt, nagyon gyakran, sőt csaknem mindig választanunk kell; s

ha akad is egy-egy vértanú vagy hős, aki föláldozza magát és érdekeit másokért, viszont millió és millió ember minden egyébnek eléje teszi tulajdon hasznát. Vagyis, más szóval: az embernek a természettel folytatott küzdelmét nyomon követi, sőt megelőzi egy másik: az ember küzdelme az emberrel. Maga Tolsztoj is nagyon jól tudja ezt, különben aligha mondaná, hogy: „egész életünk berendezése olyan, hogy minden egyéni élvezetünk árát más emberek fizetik meg szenvedésükkel". Csakhogy ezt nem a kevesek, a sokak vagy az összesség szeszélye szabja meg, mert ez egyetemes törvénynek, szükségnek, végzetszerűségnek a folyománya. S ha megvan ez a végzetes, létért folytatott harc: „hazugság"-e ugyan, hogy az emberek nem egyenlők? Abból, hogy az emberek egy része győz, más része pedig legyőzetik: nem az következik, hogy az emberek egyenlők, hanem az, hogy némelyek erősek és ügyesek, mások pedig gyöngék és ügyefogyottak.

A valóság az, hogy az emberek annyira különböznek egymástól, hogy kettő se akad köztük, akik teljesen egyenlők volnának. De, amilyen tagadhatatlan tény ez, épen olyan tagadhatatlan tény az is, hogy ezek a nem egyenlő emberek teljesen hasonlók egymáshoz. Mivel pedig a hasonlóság és különbözőség nemcsak ellentétes és össze nem férő, hanem egymást kölcsönösen lerontó tulajdonságok is, világos, hogy együttvalóságukból és összeütközésükből sok kár és baj származik. Aki a különbözőséget látja, elismeri a létért való küzdelmet s ennek révén az erősebb jogát; aki viszont a hasonlóságot látja, elismeri a szeretet törvényét s az összetartozás, a szolidaritás kötelességét sürgeti. De a két elmélet egyike se fogadható el, ha nem számol azokkal a tényekkel, melyeken az ellentétes elmélet nyugszik: de hogyan lehet összeegyeztetni vagy áthidalni ekkora ellentéteket?

Maga Tolsztoj is érzi ezt a képtelenséget és Krisztus tanításához folyamodik megoldásért: de nem a „hivatalos" vallásokhoz fordul, hanem az igazi hitet keresi. Mert, ahogy kijelenti: „Nemcsak hogy semmi közösség nincsen az egyház és a kereszténység között, a nevüket kivéve, hanem még az elveik is ellentétesek, sőt valósággal egymás ellen törők."

Azt hiszi Tolsztoj, hogy az első századokban tiszta volt a kereszténység és megtisztult tőle az emberiség is: de aztán, a következő tizenötszáz esztendő ismét visszavetett bennünket. De, ha ez így van: hová lett a haladás, a fokozatos átmenet a tökéletesebb állapotra? Jézus igazi tanítása, Tolsztoj szerint, az, hogy „ne szálljunk szembe a gonosszal": vagyis hogy ne erőszakkal, hanem szeretettel védekezzünk ellene. „Jézus minden tanításának csak egy célja van: hogy meghozza az embereknek Isten országát, a békét." Hát igaz, hogy a létért való küzdelem természetes törvényével szembe helyezkedik a békesség és a szeretet erkölcsi törvénye; de ez a két törvény annyira ellentétes és oly kevéssé egyeztethető össze, hogy maga Jézus is kijelenti: „Az én országom nem erről a földről való"... Tolsztoj azt is állítja, hogy a kereszt-

ténység, a maga igazi értelmében, fölbomlasztja az államot; de vajjon nem mond-e ellent ennek Krisztus, aki intette a farizeusokat, hogy adják meg a császárnak, ami a császáré?

Az állam, a társadalmi rend — mondja Tolsztoj — mindig rossz és bűnös, akármilyen elven vagy eszmén épül is föl. Az igazságszolgáltatás becstelen és csalárd: a bíró habozás nélkül bezáratja és elszakítja gyermekeitől azt az anyát, aki engedély nélkül árul bort s így megcsalja a kincstárt 25 rubellel. A közhatóságok megannyi eszközei az erőszaknak és elnyomásnak: el kell tehát tűnniük, de nem azért, hogy másoknak adjanak helyet, hanem azért, hogy örökre megszűnjenek. A hazaszeretet hitvány rabszolgaság, régmult időknek vértől rozsdás hagyománya, alacsony ürügy fegyveres hadseregek föntartására, hogy a kevés hatalmas elnyomhassa a tömérdek gyöngét: „az igazi kereszténveknek meg kellene tagadniuk a katonai szolgálatot“... És a pénz maga szintén csak egy formája a nem személy szerint való rabszolgaságnak, mely a régi, személy szerint való jobbágyságot helyettesíti.

Nem kegyelmez Tolsztoj a tudománynak és művészetnek se. „A tudományok és művészetek mindig megvoltak: s ameddig valóban tudomány és művészet voltak, addig szükségesek is valának, mert az emberek könnyen hozzájuk férhettek. Mi ellenben szintén csinálunk valamit, amit elnevezünk tudománynak és művészetnek: de tudott dolog, hogy ezek a holmik se nem szükségesek, se hozzá nem férhetők, tehát értéktelenek.“ Itt tehát Tolsztoj ismét megtagadja azt a haladást, mely egész rendszerének az alapja. Megbélyegzi a tudósokat is, mert „legjobb éveiket avval töltik el, hogy elszoktatják magukat az élettől, vagyis a munkától“; mint hogyha nem fárasztó, lelketölő munka lenne, egész napokat eltölteni a mikroszkóp, a lombikok, a boncoló asztal mellett: vagy, mintha az „igazi“ tudósok egyidejüleg művelhetnék a tudományokat és — kapálhatnának is!

A megcsontosodott és betokosodott agyú tudósok — mondja Tolsztoj: — „elkevélyednek vélt tudományuktól s ez a dölyfük meggátolja őket abban, hogy visszatérjenek a munka egyszerű életmódjához“. De hát, ha ez így van, akkor miért nem mondja ki Tolsztoj nyíltan, röviden, hogy a régi élet, a kapálás, kaszálás, favágás a legjobb életmód, az egyetlen dicséretes és emberhez méltó éltet? De nem: — „a tudomány és a művészet ép oly szükséges az embernek, mint a kenyér és a víz meg a ruházat“. Viszont azonban a fiziológia, pszichológia, a biológia és a szociológia csak arra való, hogy „örökös ellentmondásba keverje a gondolkozó embert önmagával és másokkal“... De mennyivel inkább erre való a filozófia általában és Tolsztoj rendszere különösen! „A tudományos és művészeti tevékenység csak akkor termékeny, ha nem köt ki magának jogokat, csak kötelességeket.“ De vajjon a jogok és kötelességek nem egymásból folynak-e, mint a fény és az árnyék? S csupán kötelességeket követelni nem épen olyan képtelenség-e, mint csupán jogokkal uralkodni?

A tudománnyal és művészettel, a pénzzel és hazafisággal meg az igazsággal száműzi Tolsztoj a szerelmet is. Azt hirdeti a jasznaja-polyánai remete, hogy jobb tartózkodni a nemi szerelemtől, mint szeretni; hogy a házasság intézményét Krisztus ugyan helyeselte, de többre tartotta, sőt prédikálta is a szüzességet, amire, saját személyében példát is adott. De a szüzesség, ha általánossá válnék a gyakorlata, az emberi nem kipusztulására vezetne; és Tolsztojt ez se nyugtalanítja: sőt azt mondja, hogy, ha kihal az emberi nem, evvel csak igazolja a Természet örök törvényét, amely szerint minden világnak meg kell szűnnie . . . Az ür, a csönd, a mozdulatlanság, a halál, a semmi: — ez a határköve és koronája Tolsztoj filozófiájának.

De, mintha maga Tolsztoj is megdöbbenne ettől a szomorú filozófiától, imitt-amott tesz némi engedményt. Ha az élet és a világ végcélja, utolsó állomása a semmi, akkor a boldogság problémája nagyon egyszerüsíthető, sőt egyszerűen kiküszöbölhető lenne. De Tolsztoj, akár azért, mert maga is átlátta egynémely állítása képtelenségét, akár azért, mert különbséget akar tenni a tisztán spekulatív filozófia és a gyakorlati morál közt, mégis rámutat a boldogság útjára.

A boldogsághoz, Tolsztoj elmélete szerint, öt föltételnek a megvalósulása szükséges. Az első az, hogy ott hagyjuk a várost és közösségben éljünk a természettel; a másik az, hogy dolgozzunk, még pedig fizikai munkát végezzünk, testünk fáradságával és arcunk verejtékével; a harmadik a család; a negyedik a szabad és barátságos érintkezés valamennyi felebarátunkkal; az ötödik az egészség és a betegség nélkül való halál. E szerint a hatalmasok és gazdagok, akik nem dolgoznak, akik fenékig élvezik az életet, akik megvetik és lenézik felebarátjaikat, akik nagy városokban élnek, akik nem maguk oktatják, nevelik gyermekeiket, — azok mind nagyon boldogtalanok. Viszont: „szegénységben van a boldogság". Ha ezek az állítások betű szerint elfogadhatók lennének, ugyan miféle következtetésekre jutnánk? . . . Hogy sajnálnunk kellene a hatalmasokat és gazdagokat: — Tolsztoj ellenben szidja őket, s a szegényeken és alázatosokon szánakozik, holott, szerinte ezek volnának az irigylésre méltók. Szerencsére, se ezek az állítások nem fogadhatók el betű szerint, se pedig a boldogság nem függ az élet külső körülményeitől.

Ez a moralista, aki harcol a rossz ellen s a jót hirdeti, szintén tudja, sőt határozottan ki is mondja, hogy: „akármit dobjunk is a jó és rossz mérlegének serpenyőibe, a mérleg nyelve századok óta mozdulatlanul áll, mert mindegyik serpenyőben ugyanannyi a jó, mint a rossz". Amivel azt akarja mondani, hogy a jó és rossz, a bűn és erény kiegyenlítődik s az élet relatív értéke nem változik. S ez a reformátor, aki azt hiszi, hogy egyedül csak ő látja és érzi a jót és igazat, öntudatlanul is rácáfol önmagára, midőn kimondja azt a naiv szerénységében fönséges és megható igazságot, hogy: „minden gondolat helyes is, téves is ugyanabban az időben; téves,

mert korlátolt értelmünk nem foghatja föl, nem érthetí meg teljes igazságát; de helyes, mert az emberí fölfogás egyík nyílvánulását tükrözí" . . .

Nemrégíben egy orosz ujság nagyon érdekes apróságot közölt. Tolsztojnak egyík hází-kísasszonya, tudván, mílyen kívánczsí a közvélemény a nagy írónak mínden körülményére, kíadta följegyzéseít arról az időről, melyet Tolsztoj házában töltött. Elmondta egyebek közt, hogy Tolsztoj, akí makacs vegetarianus, és se ebédnél, se vacsoránál meg se kóstolja a húst, amít megvetőleg „hulladarabok"-nak nevez: néha, mídőn az éhség gyötrí, fölkel ágyából, bemegy az ebédlőbe és mohón, jó étvággyal megeszí a délről vagy vacsoráról maradt pecsenyét . . . Azok az egyszerű és szerény igazságok, melyeket dölyfös állítások után potyogtat el a pennája, olyanok, mínt az ő éjszakaí lakomaí: adó és hódolat az általános emberí szokásoknak. S a legegyszerűbb, a legszerényebb igazság, amellyel halomra lehetne döntení Tolsztoj egész rendszerét, az, hogy: „egyetlen egy ember" — ahogy ő maga ís mondja — „nem cselekedhetík az egész vílággal ellenkezően."

*

Találóan lehetne jellemezní a tolsztojízmust avval, hogy: „az emberí szenvedések vallása"; a nietzscheízmus pedíg ennek a tagadása. Mert ennek a két elménck a fílozofíája homlokegyenest ellenkezík egymással, s mindegyík más és más oldalát mutatja az éremnek. Tolsztoj morálja azt követeli, hogy mondjunk le érdekeínkről mások javára; a Nietzsche morálja ellenben az egyéní önzés abszolut jogát hírdetí a tömeggel szemben. Tolsztoj megállapítja az emberek hasonlóságát s ennek alapján tagadja, hogy különbség lenne köztük; Nietzsche víszont meglátja köztük a különbséget s épen ezért kíjelentí, hogy nem egyenlő értékűek. A modern társadalmat mínd a kettő utálja és ostorozza: de Tolsztoj azért, mert sok benne az önzés, Nietzsche pedíg azért, mert nem elég önzést talál benne.

Mínden társadalom „erkölcsí érték-táblázatot" állapít meg, mondja Nietzsche; azaz, jobbnak vagy rosszabbnak, becsülendőnek vagy megvetendőnek ítél bízonyos dolgokat és cselekedeteket. Ezeknek az erkölcsí érték-táblázatoknak két fajtájuk van: az egyíket az uralkodó osztály díktálja, a másíkat a rabszolgák állítják föl. Ha akad erős, vakmerő és harcos törzs, mely ígába hajtja a gyöngéket és gyávákat, ahogy ez Rómában vagy a Teuton államokban történt, akkor az uralkodó osztály morálja érvényesül; ebben főerények: az akarat, a bátorság, az erő, a dölyf. Ha ellenben a gyöngéknek, a legyőzötteknek síkerül elfogadtatníuk a moráljukat, akkor épen az ellenkező értékekből lesznek erények.

A modern cívílízáció és a keresztény morál az elnyomottak, a rabszolgák cívílízácíója és morálja. A legjobban becsült értékek egyíke ma az irgalom. Már pedíg ezt nemcsak hogy nem szabad ápolní, hanem egyenesen kí kell írtaní. És pedíg, először ís azért,

mert nem igaz, hogy az irgalom önzetlen és tiszta érzés: sőt ellenkezőleg. Aki szívtelen, aki harcol, aki nyomja embertársát, csak az erejét, hatalmát gyakorolja, szóval uralkodni és kimagaslani akar; de ugyanez a vágy hajtja az irgalmas szívűt is, midőn jót cselekszik: alapjában véve ő is a saját erényét, felsőbbségét akarja fitogtatni, hogy megbámulják és dicsérjék. Továbbá: az irgalom senyvesztő, deprimáló hatású érzés; mert az irgalmas szívű, a saját bajain kívül kénytelen hordozni mások keresztjét is. És végül veszedelmes is mert az a célja, hogy óvja és föntartsa a gyöngéket, a betegeket, szóval mindazokat az egyedeket, akiknek a faj érdekében el kellene tűnnünk. S voltaképen mire is való ez az irgalom? Miből támadt az emberi szenvedés vallása? Egyenesen a szenvedéstől való félelemből. Mindenki azért szánja és enyhíti mások fájdalmát, mert fél, hogy őt is érheti az a baj és mert reményli, hogy akkor az ő fájdalmát is megszánják és enyhítik mások. Olyan rossznak tekintik a fájdalmat és szenvedést, amit ki kell irtani: holott „mindig csak a fájdalom, a nagy szenvedések iskolájában, a kegyetlen gazda zsarnoksága alatt haladt és fejlődött az ember".

A mi „erkölcsi értéktáblázatunk"-ban ugyancsak magas árfolyama van az emberek egyenlőségének is; a kereszténység kimondja, hogy Isten előtt minden ember egyenlő, a demokrácia pedig a törvény előtti egyenlőséget hirdeti: sőt Tolsztoj határozottan kijelenti, hogy hazug az a tétel, mely szerint az emberek nem egyenlők. Nietzsche viszont különbséget követel és állapít meg az erősek és a gyöngék, az ügyesek és ügyefogyottak, a gazdák és szolgák között.

Másik, és nem kisebb fogyatkozása társadalmunknak Nietzsche szerint, hogy: nem tudunk parancsolni; az a kevés ember, aki a hatalmat kezeli, félénken cselekszi ezt és szinte bocsánatot kér, hogy él a hatalmával; avval mentegetőznek, hogy ők az ország első napszámosai, a közjó eszközei. Nem mernek büntetni se: a bűnöst jobban sajnálják, mint az áldozatot . . . S ennek a vádnak ellentétes pólusa ismét csak Tolsztoj, aki egyenesen megtámadja az igazságszolgáltatás intézményét s tagadja, hogy egyik embernek joga lenne elítélni a másikat.

Továbbá: a nő versenyre kel a férfival; ahelyett, hogy rábízná magát, lassanként elkoptatja nemének sajátos, vonzó bájait, mert ép úgy könyökkel tör útat, mint a férfi; ebben a küzdelemben tönkre teszi idegeit, s egyre alkalmatlanabb lesz arra, hogy erőteljes ivadékot szüljön.

Ime, ez a mi társadalmunk, a keresztény nemzetek civilizációja. S míg Tolsztoj azt veti szemére, hogy nagyon is kevéssé keresztényi s míg ostorozza, buzdítja, hogy térjen vissza Krisztus igazi tanításához: addig Nietzsche, teljesen ellentétes okokból, gyűlöli és támadja. Felháborodik az aszkéta ideál ellen, megbélyegzi a papok prédikációit, melyek gátolták abban, hogy szemtől szemben lássa a dolgokat és önmagát. Igaz, hogy a tudomány megkísérti a valóság szabad vizsgálatát, de eredménytelenül. A

tudós, aki a jelenségeket vizsgálja és tanulmányozza, — „az objektiv ember" — csak „önhitt törpe"; vagy, a legjobb esetben, csak „tükör", mely visszavetí a dolgok képét: egyszerű „precíziós eszköz". Ugyanezt lehet mondani a filozófusról is. Akik legkevésbbé érdemlik meg a megvetést, — „a lelkiismeretes vizsgálódók, — voltaképen szintén csak aszkéták, el akarnak jutni az igazsághoz, mert azt hiszik, hogy az igazság önmagáért jó és hasznos; holott a valóság az, hogy az ábránd és illuzió legalább is annyit ér, mint az igazság. Sőt az illuzió és a hazugság talán magának az életnek is szükséges föltétele: — „valamely itéletnek téves volta nem lehet ok előttünk arra, hogy azt megcáfoljuk; szemünkben csupán ez a kérdés lehet fontos: mily mértékben hasznos ez a téves itélet az élet megtartására vagy fejlesztésére, a faj föntartására vagy tökéletesedésére?" — Ha tehát az igazság lehet káros, a hazugság pedig jótékony: miért keressük folyton és minden áron az igazságot? Nyilvánvalóan azért, mert abszolut becset, metafizikai értéket tulajdonitunk neki.

Tehát az „igazmondó" ember, aki csak a tudományban hisz, — vagyis a szkeptikus, az istentagadó, — még mindig elismeri a jelenlegi „erkölcsi értéktáblázat" legmagasabb árfolyamát. Nem meri nyiltan kérdezni önmagától: — „Micsoda értéke van ennek a morálnak, mely azt tanitja és azt parancsolja, hogy keressük az igazságot?" . . . Nem veti föl magában a kérdést: — „Miért kell megismernem minden áron ezt a Természetet, melyet úgy látok ma, mint örökké vak és öntudatlan hatalmat, mely felsőbbségesen közömbös a jó és rossz iránt, fönségesen termékeny, mindig tömérdek új lény létrehozásán fárad, amelyeket aztán könyörtelenül áldoz föl értelmetlen kombinációinak?" . . . Az emberek hajdanta mindent föláldoztak Istennek; most Istent magát áldozzák föl ennek a Természetnek, — vagyis a sziklának, a butaságnak, a végzetnek, a Semminek!

És ime, Zarathusztra, a nagy próféta, vendégül látja barlangjában az európai civilizáció áldozatait. — Ugyan kik ezek? . . .

Legelső a pesszimista, aki igy siránkozik: — „Minden hiábavalóság, semminek sincs semmi haszna, meddő fáradság a kutatás." — Aztán jön két király, aki ott hagyta a trónt; mert nem ők lévén az elsők az emberek közt, nem akarnak többé parancsolni. Majd jön a lelkiismeretes vizsgálódó, az objektiv tudós, aki egész életét arra áldozta, hogy a pióca agyvelejét tanulmányozza; és az öreg mágus, az örök komédiás, aki minden szerepet eljátszik és megcsal mindenkit, csak önmagát nem: épen ezért szomorú és tele van utálattal; s az utolsó pápa, aki már nem tud vigasztalódni Isten halálán; s aztán „a legszörnyűbb valamennyi ember között", Istennek a gyilkosa; majd a jószántából lett koldus, aki a rét egyik zugában keresi a boldogságot, ahol a tehenek nyugodtan kérődznek; s végül az árnyék, a szkeptikus, aki, miután bejárta a gondolat minden birodalmát és tartományát, végre eltévedt s most céltalanul bolyong a mindenségben . . .

Zarathusztra nem vigasztalja őket: ha szenvednek, ha undorodnak a tömegtől és önmaguktól, ez így van jól; mert az undor és a szenvedés szükséges izgató szer a további küzdelemhez: ez a sarkantyú, mely hajtja az embert a haladás spirális útján fölfelé. Ha az emberiség hanyatlik, elkorcsosul és elpusztul, haldoklásában új, magasabbrendű lénynek ád életet. S íme: a próféta bejelenti az „Übermensch" eljövetelét. A mai ember nem végcél, hanem csak híd és átmenet, összekötő kapocs az állat és az „Übermensch" között: — „az Übermensch a föld létezésének célja és alapoka".

Mi lesz, ha majd az Übermensch megjelenik? — A mai ember, önmaga elpusztításával, átadja neki a helyét . . . Ha majd a fájdalom eléri tetőfokát, ha majd mindenki szenvedni fog, nem csak azért, mert ő maga van, hanem magáért az emberi állapotért is: akkor, a fájdalomnak ebben a túláradó teljében, az ember megtalálja majd a szükséges erélyt és bátorságot, hogy önmagát megsemmisítve, átadja helyét az Übermenschnek. S mi lesz a különbség kettőjük között? Az, hogy: míg a mai morál kivétel nélkül szól mindenkinek, addig az Übermensch morálja arisztokratikus, csak kevesek kiváltsága lesz. Továbbá: az egész „erkölcsi értéktáblázat" fejtetőre áll. Nem a békét, nem a nyugalmat, nem a pihenést fogják becsülni, hanem a harcot és küzdelmet; a jótékony küzdelmet: a harcot, mely az erőnek, az egészségnek, a túltengő életerőnek fokmérője lesz. Nem az irgalmat, hanem az akaratot fogják becsülni: a szánalom Zarathusztrának utolsó bűne, a legveszedelmesebb próbatétel, amelyből azonban diadalmasan kerül ki. Keményeknek kell lennünk önmagunkhoz, hogy új értékeket teremtsünk és hogy saját akaratunk képére formálhassuk a valót; de épen azért keményeknek kell lennünk másokhoz is, a lanyhákhoz, a tehetetlenekhez, akik nem képesek megélni. Szenvedni tudni nagy dolog: — „de nem bukni el a belső szorongás és a zavaró kétség támadásaira, midőn roppant fájdalom emészt, melynek sikoltását halljuk: ez nagy dolog, az igazi nagyság föltétele" . . . S végezetül a bölcs az életnek minden viszonylatába bele fogja vinni a gondolatlanul játszó gyermek derült nyugalmát és vidám boldogságát; a jókedv és az elégedetlenség szárnyain önmaga fölé emelkedik és tulszárnyalja önmagát: ez a bölcsességnek utolsó és legfontosabb tanácsra . . .

Nietzsche filozófiájának legegyszerűbb és legkönnyebb bírálata az, ha ráfogjuk, hogy őrültnek a munkája. Ez a kritika, melyet nagyon gyakran alkalmaznak a szokatlan és új dolgokra, annyival inkább is hitelre talál ma, mert a tudomány kétségtelenül megállapította az őrültség és a lángész rokonságát. Az őrültség vádját nem kerülhette el Tolsztoj se; Nietzschét pedig, akinek elméje valóban elborult, a nagy átlag még inkább bélyegzi őrültnek és szinte kritika nélkül veti indexre egész rendszerét. Csakhogy ez a kritika, bármily logikusnak és természetesnek látszik is, mégse igazságos és annál kevésbbé meggyőző, Mert, ha Nietzsche

őrült: nem voltak-e részben őrültek a többi filozófusok is, reformátorok és próféták egyaránt?

Mindaz, ami képtelen, túlhajtott és fantasztikus Nietzsche eszmekörében, annyira szembeszökő, hogy cáfolatra se szorul. Kevésbbé szembeszökők, noha ép oly jelentősek, rendszerének az ellentmondásai és abszurdításai. Nietzsche egész nyíltan is többször ellentmondott önmagának: például, mikor Schopenhauer rendszerét bírálta, akinek kezdetben határtalan bámulója, később pedig leghevesebb ellenfele volt; vagy midőn Wagner esztétikáját és művészetét boncolta, melyet kezdetben szintén egekig magasztalt, később pedig sárba rántott. De igen sokszor, még pedig öntudatlanul, ellentmondott önmagának tulajdon rendszere fölépítésében is és akarata ellenére az abszurdumig jutott.

Avval a megállapítással kezdi, amint láttuk, hogy a világ fölváltva két erkölcsi értéktáblázat szerint igazodik: az uralkodó osztály és a rabszolgák táblázata szerint. Hogy az uralkodók, a győztesek épen úgy ráerőszakolják törvényeiket is a rabszolgákra, mint a bilincseket: természetes és érthető dolog; de, hogy a rabszolgák, a legyőzöttek, szintén képesek legyenek ráerőszakolni saját moráljukat a győztesekre: ez teljesen érthetetlen. Honnan vehetnék ezt a hatalmat a gyöngék és tehetetlenek? Milyen eszközökkel sikerülhet nekik elfogadtatniuk tulajdon moráljukat? S mi kényszerítheti a győzteseket, hogy magukra erőszakoltassák a legyőzöttek morálját? . . .

Ha azok, akik a törvényeket diktálják, elfogadják az azoktól sugalmazott törvényeket, akik engedelmeskedni tartoznak: ez azt jelenti, hogy a legyőzöttektől sugalmazott törvényekben annyi erény, oly sok igazság és annyi erő van, hogy még azok is kénytelenek elfogadni és szeretni, akiknek voltaképen ártanak; ez azonban azt is jelenti, hogy a világban nem csupán az anyagi erő működik és érvényesül, hanem az erkölcsi és szellemi erő is, még pedig oly módon, hogy magát az anyagi erőt is legyőzheti. Lehetnek tehát győzők és legyőzöttek: de a legyőzöttek mégse lehetnek annyira legyőzöttek, ha ilyen diadalokat arathatnak és rákényszeríthetik tulajdon moráljukat az egész világra. A győzők és legyőzöttek érték-táblázatai tehát annyiban egyformák és azonos sorsúak, hogy mindegyiknek elfogadtatása a győzelemtől függ; mivel azonban az erkölcsi győzelem, ha az eredményt tekintjük, épen annyit ér, mint az erőszak nyőzelme: nyilvánvaló, hogy a rabszolga-értékek, melyeket Nietzsche megvet és el akar nyomni, épen annyit érnek, mint a többiek s a végső következtetés az, hogy nincs is két különálló és megkülönböztethető érték-táblázat, hanem csak egy mérleg van, amely, ha állandóan ide-oda billen is, épen azért ingadozik, mert folyton egyensúlyra törekszik.

De Nietzsche önmaga, saját szavaival is megdönti rendszerét; míg ugyanis egyfelől nagy erélyel bizonyítgatja tulajdon filozófiájának meggyőző igazságát, addig másfelől ő is csaknem szóról-szóra ugyanazt mondja, amit Tolsztoj: hogy minden filozó-

fus megcsalja önmagát és a világot, ha azt hiszi és hirdeti, hogy az ő rendszere a „tiszta ész" alkotása. De ha ez így van: miért lenne éppen Nietzsche a kivétel? Miért lenne éppen ő az a kiválasztott, aki az igazságot, a tiszta igazságot kinyilatkoztatja. Vajjon az ő „Übermensch"-e nem éppen olyan misztikus, fantasztikus aszkéta-fogalom-e, mint a minőket ő talál és pécéz ki minden filozófiában és minden vallásban? „Az Istenek mind meghaltak: mi most azt akarjuk, hogy az „Übermensch" éljen". De hát ez az Übermensch, aki az Istenek örökébe lép: nem valami újfajta Isten-e maga is? . . .

Továbbá: célja-e a filozófusnak a boldogság? Azért ír-e, hogy könnyebben vagy kevésbbé nehezen elérhetővé tegye? Ugy látszik, azért; hiszen támadja és cáfolja a pesszimizmust, óhajtja az optimizmust; látja a jövőben a gondtalan szórakozást, a vidám kacagást, a játékot és táncot. De akkor hogyan mondhatja, hogy a „bölcs" jól tudja, hogy az öröm és fájdalom karöltve járnak? Aki meg akarja ismerni a nagy örömöket, — teszi hozzá, — annak végzetszerűen meg kell ismernie a nagy fájdalmakat is; az „értékek teremtője" egyidejüleg kell, hogy „elébe menjen legnagyob szenvedésének és legnagyobb reményének". De, ha csakugyan megvan az örömöknek és szenvedéseknek ez az állandó alternatívája, ha az egyik oldalra kilengést kiegyenlíti egy új kilengés a másik oldalra: — nem ugyanaz marad-e az arány? Ezer nem úgy aránylik az ezerhez, mint tíz a tízhez? S ha igen: akkor minek a változtatás?

Ily módon a Nietzsche filozófája, amely nemcsak látszatra, hanem a valóságban is ellentéte Tolsztoj rendszerének, még ezen a ponton is érintkezik vele. A két filozófus teljesen egyetért annak megállapításában, hogy a jó és rossz, mindig együtt jár, s hogy se ez, se az nem lehet abszolút urrá a földön, mert kölcsönösen kiegyenlítik egymást a nagy kilengések átlagával; ez a két igazság, melyet már emberemlékezet óta ismer az egyszerű józan ész is, épp úgy lényege a Tolsztoj és Nietzsche ellentétes filozófiájának, mint a világ összes filozófiai rendszereinek.

És végezetül: Nietzsche rendszerének koronája az „örökös körforgás" teóriája. Azt állítja és be is bizonyítja, a maga módja szerint, hogy van a végtelen időben az erőknek bizonyos állandó és meghatározott összege; következésképen az egyetemes fejlődés örökké ugyanazokon a fázisokon megy át s örökké ugyanazt a ciklust járja. Ha pedig így van: akkor nincsenek se új, se végleges események; minden, ami lenni fog, már megvolt a múltban: s minden, ami már volt, ismét lesz a jövőben. Tehát volt már az Übermensch is; s ha majd újra visszatért, megint csak letünik aztán; sőt ez a modern ember, akit Nietzsche gyülöl, megvet és kiirtani szeretne: már szintén volt és még számtalanszor lenni fog. De akkor hát mire való ez a féktelen gyülölet és türelmetlenség? . . .

▽ ▽ ▽ ▽

A kacsaniki győzelem.

Irta:
SASVÁRI ARMAND

Az arnauták lázadása krónikus belső betegsége a török birodalomnak. Évszázadok óta észleljük. A rohamok hol hevesebbek, hol enyhébbek és előbb-utóbb mindig csillapodnak. De a betegség nem szünik meg. A zendülőket különféle módszerek szerint „kezelik", de eddig még nem tudták megfékezni és ezért nem lehet még gyógyulásról beszélni. Három héttel ezelőtt is jelentették Konstantinápolyból, hogy a zendülők meghódoltak. És néhány napra rá a világ nagy meglepetéssel hallotta, hogy az albánok megszállották a kacsaniki szorost, úgy hogy hatalmukba ejthették az egyetlen vasúti vonalat, amelyen a török kormány erősítéseket küldhetett Észak-Albániába. Igen komoly veszélyben forogtak akkor a szorostól északra eső városok, Prizren, Djakovo és Pristina. A török csapatok észak és délfelől koncentrikus támadást intéztek a szorost megszálló albánok ellen. Négy napon át megkerülték a szorost szegélyező meredek sziklafalakat, úgy hogy az albánok kénytelenek voltak a megszállott hadállásokat feladni és elmenekülni. A hivatalos táviratok azonban arról nem szóltak, hogy a csapatok a bekerített albánokat elfogták volna, hanem csak arról, hogy a zendülők a szultánt éltetve szétoszoltak és hűséget fogadtak.

De ép ez az aggasztó a dologban. Az albánok zendülései mindig így végződtek. És épen ez az oka annak, hogy a zendülések mindig megujultak.

Különösen Abdul-Hamid szultán alatt történt igen gyakran, hogy a lázadók a szultán éltetésével szétoszoltak. A szultán akkor azzal csillapította a rohamokat, hogy megerősítette az albán népek előjogait és kiváltságait, meghagyta a fegyvereiket, tiszteletben tartotta a függetlenségüket. Szóval meghagyta a betegség okait.

Ezuttal ez nem történt. Ágyúkkal és géppuskákkal verte ki Torghut pasa hadosztálytábornok az albánokat a kacsaniki szorosból. A szoros közelében elterülő falvakban minden házat, melynek lakójáról föl lehetett tételezni, hogy a fölkelők soraiban harcol, felgyujtatott. Ezzel világosan adta értésükre az albánoknak, hogy a török kormány most le akar velük számolni, hogy a bégek eddigi kiváltságait meg akarják szüntetni, hogy az albánok földjeit föl fogják mérni, meg fogják adóztatni és hogy az adókat be is fogják hajtani. Értésükre adta, hogy a konstantinápolyi kormány

az alkotmányos rendszert meg akarja valósítani, hogy egyenlő jogokban akarja részesíteni Albánia összes lakóit, faj- és vallásküloubség nélkül. A török kormány eddigelé több mint negyvenezer katonát küldött a zendülés színhelyére, amivel kifejezést adott annak az eltökélt szándékának, hogy ezúttal nem elégszik meg a betegség csillapításával, hanem végleg meg akarja szüntetni a betegség okait is.

Igen fényes eredmény volna, ha ezt a gyökeres gyógyítást a kacsaniki hegyszorost megszálló zendülők bekerítésével sikerült volna elérni és ha a zendülők, akik el tudtak menekülni a szorosból, végleg belenyugodnának az új helyzetbe, végleg lemondanának eddig élvezett féktelen szabadságukról.

Ez volna az első guerilla-háboru, amelyet egy csapással végeztek volna be.

Nagyon örvendenénk, ha ez így volna. Az ifjú-törökök ezzel a legfényesebben állották volna meg a tűzpróbát. A végleg megfékezett albánok segélyével katonailag és politikailag igen erős pozíciót teremtenének maguknak Európában. Az albánok, akik igen vitéz harcosok, de katonai szervezetük kezdetlegessége miatt olyan hadállást sem tudtak megvédeni, amilyen a kacsaniki, az ifju-török tisztek vezénylete alatt, kellő fegyelem mellett, igen erős katonai hatalmat képviselnének, mely minden körülmények közt állandó garancia volna Szerbia és Montenegró ellen, amelyek még egyre arról ábrándoznak, hogy Novi-Bazárban megkapják azt a híres földszalagot, mely Szerbiát összekötné a tengerrel. Politikailag is nagy előny volna a modern Törökországra nézve, ha a lefegyverzett és fegyelmezett arnauták békességben férnének meg a velük együtt lakó szerbekkel, ha Albánia bizonyságot szolgáltatna arra, hogy a különféle népfajok és felekezetek a török alkotmány oltalma alatt boldogulni és gyarapodni tudnak.

Ez a példa nagy hatással volna Maczedóniára nézve is. Albánia teljes pacifikációja után az ifju-törökök Macedóniában is állandósíthatnák a mostani békés állapotokat: elérhetnék, hogy a bolgár és görög néptömegek nem hallgatnának a komitádzsikra, teljesen megbarátkoznának az új-török kormányzattal, mely csakugyan megvalósítaná a jogegyenlőséget és komolyan hozzáfogna a gazdasági reformok megvalósításához.

Az ifju-török kormány még egyebet is elérhetne. Nem volna kénytelen a kis-ázsiai redifeket Európába küldeni és teljes erővel vehetné munkába az arabok pacifikációját és ezzel nemcsak a

török birodalom konszolidáczióját érné el, hanem az egész mohamedán világban olyan presztízsre tenne szert, amely a török birodalomnak a világpolitikában igen jelentékeny szerepet biztosítana.

Hisz már a tuniszi incidens alkalmával tapasztaltuk, hogy a megifjult török birodalom helyzete mennyire megerősödött.

Az előtt az eféle incidenseket a nyugati hatalmak flottatüntetéssel szokták elintézni. Ezuttal a párisi kabinet ezt nem tartotta opportunusnak, mert attól kellett tartania, hogy egy ilyen flottatüntetés nagy izgalmat keltene az algíri arabok közt. És a londoni kabinet, mely két évvel ezelőtt Kronstadtban az oroszokkal már megegyezett Maczedónia függetlenségére nézve, ma egész más hangon beszél a török államférfiakkal, akik nagy zavart idézhetnének elő Egyptomban és Kelet-Indiában.

Mindezekből látható, hogy az albán lázadás leveréséhez milyen nagy érdekek fűződnek, hogy a kacsaniki szorosban nemcsak Albánia, de az egész török birodalom sorsa forgott kockán és hogy az, ami ott történt, az visszahat a világpolitika több elsőrendű problémájára.

De épen ezért, épen mert oly nagy érdekek forogtak ott kockán, azt a kérdést kell fölvetnünk, hogy a kacsaniki győzelemnek csakugyan döntő jelentőséget tulajdoníthatunk-e? Kis okok nem szülhetnek mindig nagy eredményeket. Azzal, hogy 5—6000 főnyi, rosszul szervezett felkelőcsapatokat nagy túlerővel kizavartak néhány jó hadállásból, Sefkret Torghut pasa még nem oldotta meg az albán kérdést, és akkor mi az eddig elmondottakkal csak egy kártyavárat épitettünk fel.

Nagyok voltak az érdekek, amelyek ott kockán forogtak. És ebből azt kell következtetnünk, hogy a kacsaniki albán fölkelőket erősebb indokok mozgatták, amelyeket talán még nem sikerült megszüntetni. Elsősorban helyi indokok forogtak fenn. Az arnauták sokkal vadabbak, semhogy egykönnyen bele tudjanak nyugodni az új rendszer fegyelmébe, sokkal gőgösebbek, semhogy magukkal egyenjogúaknak, sőt egyenlőknek ismerjék el a szerb rajáht, sokkal szenvedélyesebb, erőszakosabb természetűek, semhogy a török hatóságok által pórázon engedjék magukat vezettetni. Jó ideig fog még tartani, s nem egy büntető expedicióra lesz még szükség, amíg az albán hegyek közt véglegesen érvényre jut a törvényes rend, az élet- és vagyonbiztonság, a jogegyenlőség.

Igaz, hogy az arnauták közt is tapasztalunk már bizonyos kulturális törekvéseket. Vannak már albán írók és hírlapírók, akik

nemzeti nyelven vitatják meg az albánok nemzeti ügyeit, de a szkipetár hírlapok külföldön jelennek meg, Egyptomban, Olaszországban, Párisban. És ezek az írók és hírlapírók Albánia autonómiájáról ábrándoznak, nemzeti irodalmat akarnak teremteni és irodalmi nyelvük számára nem akarják a török írásjeleket elfogadni. Sőt van albán trónkövetelő is, aki egy független Albánia királya akar lenni.

Hogy ennek a független Albániának van-e annyi létjogosultsága mint egy montenegrói királyságnak, nem kutatjuk. A magasabb török hivatalnokok és tisztek közt akad elég albán, annak bizonyságául, hogy az albánokban van annyi államalkotó elem mint Montenegróban vagy Szerbiában.

De annyi bizonyos, hogy az albánok szeparatisztikus hajlamai, dacára annak, hogy azokat az arnautáknak csak egy kis töredéke vallja, — még sok bajt fognak okozni a török kormánynak.

A törökök azzal szoktak dicsekedni, hogy ők a birodalmukban élő népfajokat és felekezeteket sohasem igyekeztek beolvasztani, azok iránt mindig a legszebb toleranciát tanusitottak. Csakhogy ezt a türelmet nem a liberalizmus sugallta, hanem az idegen népfajok és felekezetek iránt érzett megvetés. Ők is azt a hibát követték el, amit annyi századon mi követtünk el. Fajt gögből, sokszor fajt érdekből vonakodtak a többi népfajokat abszorbeálni, nehogy osztozni kelljen velük a hatalom birtokában. Az ifjú törökök most akarják a török kulturát birodalmuk többi népfajaira oktrojálni. De ők még jobban elkéstek mint mi. Elannyira, hogy még az albánok sem akarták elfogadni a török írásbetűket. Az albánok ép úgy mint a bolgárok, a szerbek és a görögök csak azért fogadják el az alkotmányt, hogy szabadabban fejthessék ki nemzeti egyéniségüket és a török birodalmat minél lazább szerkezetű föderatív állammá alakitsák át, amelynek perifériájáról könnyebben lehet kifelé gravitálni.

Az ifjú-törököknek még nehéz küzdelmeket kell majd megvívniok, hogy ezeket a törekvéseket letörjék, ha ugyan egyáltalán lehetséges még azokat letörni és a széthuzó elemeket egységes török nemzetté átgyúrni.

Ennek az eszménynek a megvalósitása a lehetetlenségek közé utalná a szerb, a bolgár és a görög nemzeti egység eszményeit. A dolog természeténél fogva tehát a szerbek, a bolgárok, a görögök bizonyos rokonszenvvel nézhetik az albánok törekvéseit, mert egy független Albánia új versenytársat jelentene ugyan a rég várt

osztozkodáshoz, de legalább nem enyésztetné el az osztozkodás reményét úgy, mint egy erőteljesen fejlődő, egységes Török-birodalom.

Paradoxnak hangzik, de mégis úgy látjuk, hogy a török birodalom szeparatisztikus hajlamú elemei és azoknak fajrokonai szívesen látják az albánok lázongását, mert ez nehezíti a török birodalom megerősödését, sőt olyan helyzetet teremt, amelyben alkalom nyílik a zavarosban halászni.

Sőt vannak a Balkán-félszigeten kívül is hatalmas tényezők, melyeknek érdekeire nézve kedvező esélyeket támaszt egy nagyobb-mérvü albán zendülés.

Oroszország, amióta be kellett látnia, hogy sem Kelet-Ázsiában, sem Közép-Ázsiában nem virulnak számára babérok, ismét a Közel-Keleten keres teret terjeszkedési vágyának. Bevonta hatalmi szférájába Bulgáriát és Szerbiát és természetesen arra törekszik, hogy szatellesei az orosz protektorátust áldásosnak érezzék, hogy közvetett befolyását kiterjessze a Balkán-félsziget nyugati felére, a vasgyürűt, mellyel bennünket körülövez, elnyujtsa az Adriáig.

Ebben a törekvésében szívesen támogatja az orosz politikát a brit kabinet is. Ezt tanusította már a kronstadti egyezmény, amelynek megvalósítását csak az ifjú-törökök erélyes fellépése hiusította meg. Ámde a brit politika sokkal szívósabb természetü, semhogy végleg lemondana a tervről, melyet a török forradalom meghiusított. És erre a szívósságra most a brit politikának nagyobb szüksége van, mint valaha, mert az ifjú-törökök példájának hatása alatt Egyptomban igen komoly jelleget öltött a nacionalista mozgalom, sőt felbátorodott a nemzeti érzület még Kelet-Indiában is.

Az olaszok sem feledték el, hogy 1878-ban Bismarck elsősorban nekik ajánlotta Tuniszt, amelyet aztán a franciák foglaltak el. Azóta Tripolisztet remélték kárpótlásul. A török birodalom megerősödése ezt a reményüket is vízzé változtatta. Ők se búsulnának, ha a török birodalom kénytelen volna ereje java részét az albánok megfékezésére fecsérelni. És ha az albán lázadás veszélyesebb mérveket öltene, akkor szívesen ragadnának meg valamely félig-meddig elfogadható ürügyet arra, hogy „helyreállítsák a rendet" pl. Valonában, hatalmukba kerítsék az Adria déli kijáratának keleti partját és ezzel az Adriai-tengerből olasz belső tengert csináljanak.

Nagy okunk van tehát azt óhajtani, hogy Torghut pasa alaposan fékezze meg az albánokat, végleg elejét vegye az arnauták zavargásainak, melyek nemcsak a török birodalomra nézve veszélyesek, de a mi déli határunkat is fenyegetik, olyan alakulatokra teremtenek esélyeket, amelyek vitális érdekeinkbe vágnak, hatalmi pozíciónkat nemcsak a Balkán-félszigeten, de az Adriai-tengerben is megingathatják.

Nagy érdekeink fűződnek ahhoz, hogy a törökök teljes mérvben aknázzák ki a kacsaniki szorosban kivívott sikerüket.

Türelmetlenül várjuk, hogy Torghut pasa teljes sikerrel fejezze be a misszióját, teljesen törje le az albánok rebellis hajlamait.

Ha ez nem sikerülne, ha attól kellene tartanunk, hogy az albániai guerillaharc által lekötött török csapatok nehéz helyzete újabb kisérletekre fogja bátoritani a szerbeket és bolgárokat, sőt ürügyet szolgáltathatna egy valonai olasz expedicióra, akkor magunknak kellene az albánok megfékezésére vállalkoznunk.

Ma az albán harctérről a törökök győzelmi jelentéseket küldenek és igy erre az utóbbi eshetőségre ma nem kell gondolnunk.

De meg kell emlitenünk, hogy azon a területen, melyen a törökök ma oly erélyesen védik a katonai pozíciójukat, versenytársaink komoly előkészületeket tesznek a térfoglalásra.

A görögök már megkapták a török vasutakkal való csatlakozást. Eléggé megbizható értesülésünk szerint Ferdinánd király a török és bolgár vasutak csatlakozási vonalára, Péter király pedig a duna-adriai vasútra nézve kaptak a fényes portán biztató igéreteket. Ilyen körülmények közt a leghatározottabban kell megsürgetnünk a török kormánynál az uvac-mitrovicai vasút kiépitését.

Ép a lefolyt napok eseményei győzhették meg a török kormányt arról, hogy a szaloník-üszküb-mitrovicai vasút csak úgy lesz teljes értékű, ha annak végpontja nem lesz kitéve egy újabb arnauta zendülés veszélyeinek.

Albániából nemcsak a Törökbirodalmat, de Ausztria-Magyarország érdekeit is veszélyek fenyegetik. Nekünk is, a Törökbirodalomnak is megnyugvást fog nyujtani, ha az albán tűzfészekhez, amelybe olyan sokan dobhatják az üszköt, északról és délről is könnyen férhetnek majd hozzá a tűzoltók.

▽ ▽ ▽ ▽

Mesejárás

Irta: NÉMETH ANDOR

A hajnallábú nimfák messze mentek
kereszt és tömjén tovaűzte őket,
de álmaim: tétova regimentek
még üldözik a menekülő nőket,

kik, íme, szürke fellegekre szálltak
vagy surrannak leplén a rőt avarnak
és vannak nimfák, akik meghátráltak
mízeréznek, vagy papi stólát varrnak;

de fehér sergem fulladozva száll
és északon, hol Nibelungok laknak,
a forró felhő elhülve megáll.

És ködök dűlnek, remegések jönnek,
mint fehér árnyak homályba szaladnak
s a felhőpárák lecsapódnak — könnynek.

*

De sok sok újraholdas őszi esten
szememnek, könnyes, árnyas íriszét
álmodva immár északnak meresztem.

Ó játékos gyönyöreí az agynak
oly jó a messzeségbe nézni szét,
ahol a nimfák walkürökre fagytak.

Ahol a dalok tépett szárnyú hollók,
ahol a hold nem kel, ha nap lement
s ahol a csöndes lemondások oly jók!

Ahol csak árnyék van, de soha fény!
ott várnak ők, hol örökös a csend
hajuk a rózsa: szemük a kökény.

*

És vannak lányok, messze északon,
kik fehér arccal néznek fel az égre
és meghalnak a zordon évadon,
de elpihenve rebegik el: végre.

És vannak ifjak, barna képűek,
kiket Egyptom forró napja éget
szavukban láz, szívükben szédület
és hallgatják az északi meséket.

▽ ▽ ▽ ▽

Tavasz jár Corneville-ben

Irta: EMŐD TAMÁS

Már ídelenn nyít a nagy csodakert
És szökken a májusi szél,
Csalabér . . .
Csitt, halk zene zeng, hűs orgona leng,
Csitt, zeng a harang, meg a szív, meg a vér,
Csalabér, csalabér.

A szél, a szél, sej, a májusi szél
Már szítja a zöld parazsat,
Csalabér . . . .
És zümmög a tűz és bókol a fűz
És sír a tücsök, meg a síron a pap,
Csalabér, csalabér.

Az álom-üst kék pálinkája forr,
Már füstöl a bűvös ital,
Csalabér . . . .
Már csattog a csók, míg a régi hajók
Regéje zenél, jön az éj, meg a dal,
Csalabér, csalabér.

Dombok alatt porlódnak a csontok,
De összedong rajtuk a lomb,
Csalabér . . .
Sánták, süketek vén vére pezseg,
Most bont bíbor ágyat a vágynak a rongy.
Csalabér, csalabér.

Májusi szél, parkok parípája,
Rugtass szanaszét szabadon,
Csalabér . . . .
Verd fel nyomorék néped seregét,
Sok rongy dídereg még a sétapadon —
Csalabér, csalabér.

Az általános titkos választójog krizise: a hatvanhetes kiegyezés és a dualizmus krizise is.

Irta:
Dr. RÁCZ GYULA

róf Tisza István, az általános, egyenlő titkos választójog ellen folytatott vehemens hadakozásában kiterjeszkedett a választójognak, a dinasztiának, meg a kettős monarchiának viszonyára is és azt állitotta be, hogy a dinasztiának nem érdeke az, hogy a magyar birtokarisztokrácia mindenható uralmával szembeszállva, szövetkezzék a néppel és lerakja a magyar demokrácia jogi alapjait: az általános, egyenlő, titkos választójog törvénybeiktatásával.

A választójog és demokrácia kérdésének ez a vonatkozása olyan nagy jelentőségű és a nemzetközi politikába is olyan messzire nyúlik be; másfelől a magyar publicisztika annyira mellőzte a kérdés dinasztikus, dualisztikus és külpolitikai vonatkozásainak megvilágitását, hogy szükségesnek tartjuk a közérdeklődés középpontjában álló eme nagy problémának megvitatását a mi felfogásunk szempontjából is. És pedig, a fölösleges vita kikerülése végett, legjobb ha mi is a Tisza István és a régi szabadelvűpárt ortodox hatvanhetes és túlloyalis álláspontjára helyezkedünk s erről vizsgáljuk meg: igaza van-e a Tisza-féle konzervativ felfogásnak? — „Magyarország ma egy vége-nincs-körben forog. Az általános, titkos választójogtól várja a belső, alkotó politika új parlamentjét és a 48-as gravaminális politika kiküszöbölését, azonban sehogy sem tud megszületni az új parlament, mert a választójogot nem akarja megcsinálni a régi országgyülés." Ezt a diagnozist mondotta nekem nem régen egy kiváló magyar államférfiú, aki nem közönséges komolysággal keresi a válságból kivezető utakat.

Ez a helyzet ma. És ebből a circulus vitiosusból nem tud kijutni az ország másként, mint hogy *ketté kell vágni azt a kört s a dinasztiának erős nyomással kell rákényszeritenie a parlamentet a választójog megalkotására.*

Nagy érdekek: a dinasztia érdeke és Magyarország békés fejlődésének érdeke parancsolják azt, hogy ne egyedül alulról jöjjön ez a nyomás; ne pusztán a nép, *hanem az uralkodó* is szoritsa a parlamentet a választójog megalkotására.

Itt úgy kell eljárni, mint Bismarck eljárt, aki a tetterős, messze

néző és célját-tudó államférfi határozottságával törte le az önző, rövidlátó junkerizmust és a komoly államférfiú tervszerűségével kezdte meg nagyvágású belső szociálpolitikai és birodalompolitikai alkotásait.

Bismarcknak minden oldalról ellenzett politikája alkotta meg a német birodalmat és az ő ellenzett szociálpolitikai alkotásai biztosították a német világipar számára a békés fejlődést és az törte meg a szociáldemokráeia erejét, az osztotta ketté ennek egységes táborát.

Történelmi idők küszöbére jutott Magyarország, a kettős monarchia és a dinasztia is. *Meg kell látni a nagy lehetőségek, az új perspektívák nagy alkalmait.*

Az általános választójog által érvényesülni akaró új produktív osztályok azt mondják: mi, iparosok, kereskedők, kisbirtokosok, lateinerek, hivatalnokok és munkások első, másod és tizedsorban, szóval *mindenekelőtt: megélni akarunk.* Tehát bennünket a megélhetés kérdései érdekelnek és ezek foglalkoztatnak. Azután foglalkoztatnak *a kulturális haladás kérdései,* vagyis az a kérdés: miként tehetjük a magyar társadalmat kultur-társadalommá, miként adhatunk *kulturát: minél szélesebb tömegeket átfogó, mélyre nyuló műveltséget a magyar népnek abból a célból,* hogy műveltsége segítségével *megkönnyíteni birja a megélhetésért* folytatott nagy *küzdelmet.*

A mi számunkra: iparosok, birtokosok, munkások számára, az a legfőbb fontosságú cél, hogy *zavartalanul* végezhassük a mi napi dolgainkat, *zavartalanul termelhessük* áruinkat és *zavartalanul értékesíthessük* minél jobb áron azokat.

Mi azt várjuk az országgyűléstől, azt várjuk az államtól és közigazgatástól, hogy ezt a mi termelő munkánkat ne csak ne akadályozza; megélhetésünket ne csak ne nehezítse meg, hanem fordítva: éppen *segítsen bennünket minden erejével.*

És mit tapasztaltunk e helyett? Egyfelől azt, hogy évek, sőt évtizedek óta csak foltozás folyik. A gazdasági termelés módjai, föltételei rohamosan megváltoztak világszerte; változtak a mi országunk létének, termelésének és megélhetésének feltételei is, úgy itt bent Magyarországon, mint künt Ausztriában és Középeurópában. Változtak a társadalmi tagozódások is. Új kulturára, új közigazgatásra volna szükség.

De a magyar országgyülés, a magyar politika, a magyar állam *mind erre ügyet sem vet.*

Toldoznak-foldoznak itt-ott; de az ipar, a kereskedelem, a

forgalom, a mezőgazdaság, az iskolák, a művelődés érdekeit szolgáló törvényjavaslatok elintézetlenül hevernek éveken át a minisztériumokban. Mert a magyar törvényhozó gyülés egyik válságból a másikba esik; konzulsági címerek, kardbojtok, századnyelv és egyéb közjogi gravamenek nevében csinál országos felfordulást, országháborítást. (Sajnos tény, hogy Ausztria is önkéntelenül segíti az ordítozókat: 1. az ő centralista tulzásaival, 2. az ő elnyomó, kizsákmányoló gazdasági politikájával. Itt is modern politika kellene.)

És azt tapasztaljuk mi: a 67 óta kialakult új osztályok, hogy az iparos, a kereskedő, a birtokos alig kaphat kölcsönt, vagy csak nagyon drága kamat mellett még produktiv beruházásra is: mert az ország hitele megrendült a külföldön és a külföldi pénzintézetek méltán bizalmatlanok egy olyan országgal szemben, amelynek törvényhozása minden 3—4-ik évben csődöt mond, amely minduntalan megtagadja az állam föntartására szolgáló adók és katonák megszavazását. Ezért mi, polgárság, meguntuk a válságok, a nemzeti ellenállások, az országháborítások sorozatát, mely a mi bőrünkre megy. És mi nyugodt fejlődést akarunk: épitő, alkotó gazdasági konszolidáló munkát akarunk: a közjogi politika helyett.

Elhelyezkedünk a duális monarchia keretein belül s nem törődünk a közös címerekkel, a közös hadsereg századnyelvével, feketesárga kardbojtjaival.

Ennek fejében azonban azt kivánjuk, hogy *adják meg nekünk a demokratikus belső fejlődés jogi feltételeit: az általános választójogot, a modern közigazgatást, gyülekezési és sajtószabadságot.*

Azt várjuk tehát, amit különben a politikai okosság is diktál, hogy az uralkodó s a vezető államférfiak *ne tegyék a hatvanhetes politikát minden konzervatív törekvés centrumává* továbbra is, és ne nyomják el a 67-es kiegyezés föntartása nevében *az érvényesülni kivánó új produktív erőket és elemeket.* Mert, sajnos, eddig a 67-es politika egyesitett a maga cégére alatt *minden elnyomó törekvést és minden haladásellenes politikát.*

Az ország fejlődése és a belső békéje teszi föltétlenül szükségessé, hogy ez megváltozzék a jövőben és a 67-es politika: *legyen a belső reformok, a belső kulturmisszió, a demokrácia és belső reformok nagyszabásu politikája.*

Amig a 67 és a 48 körül versengtek a pártok a hatalomért és önző egyéni érdekeik kielégitéseért, az alatt nem fejlődött, sőt éppen pusztult az ország. Csak 10 év alatt, 1890—1900 alatt is

elpusztult Magyarországon 77.000 önálló birtokos, 14.000 önálló iparos; másfél millió ember kénytelen volt új hazában, új földön keresni életfentartást, boldogulást.

Hát nem borzasztó országpusztítás ez? Szabad ennek tovább így folynia? Semmi esetre sem! De, hogy változás jöjjön létre: első sorban át kell alakulnia az eddigi 67-es kormányzó politikának.

A magyar nemzetre, a magyar államra *óriási szerencsétlenséget jelentene* és ki kell mondanom a nagy szót, hogy: *a 67-es kiegyezés*, valamint a *dualizmus megdőlését* vonhatná maga után az a tény, ha a 67-es politika nem vállalkoznék a *komolyan alkotó és komolyan demokratikus belső reformokat hozó nagyszabású munkára!*

Miért? Azért, mert ha a 67-es politika a magyarság szupremáciája nevében megtagadja a *jogokat követelő és demokráciát akaró* néptől a választójogot, s ha csinál egy olyan választási törvényt, mely lehetetlenné teszi, vagy mint az Andrássyé, meghamisítja a demokráciát: *akkor az összes progresszív elemeket* (a ma 67-es polgárságot) áttolja a 48-asok táborába és szövetségre kényszeríti azokat a 48-asokkal. Kénytelenek volnának ezt a szövetséget elfogadni a progresszív elemek, mert akkor beigazolva látszanék a 48-asok által hirdetett az az álláspont, hogy a 67-es kiegyezést úgy értelmezik Bécsben is, úgy értelmezik itthon is, hogy az nem való egyébre, mint hogy egyfelől lehetetlenné tegyék vele s általa a magyarság közjogi haladását; és másfelől lehehetetlenné tegyék általa itthon a magyarság haladását gazdasági téren, kulturális téren; és lehetetlenné tegyék a politikai demokráciát: a jogegyenlőség, a gondolatszabadság, a sajtó és gyülekezési szabadság, a lelkiismereti szabadság intézményes megalkotását.

Ha a 67-es kiegyezés ilyen értelmezést nyer a Tisza István vezetése alatt csoportosult uralkodó osztály ellenállása miatt *a progresszív polgárság szemében*, — s ha a magyarországi iparosok, kereskedők, lateinerek és ipari mezőgazdasági munkások nyelvre, fajra, nemzetiségre való tekintet nélkül kényszerítve volnának arra a tudatra ébredni, hogy a 67-es kiegyezés hívei teszik lehetetlenné, — hamis kifogással élve, — az ország *szükségleteinek megfelelő* politikai *demokrácia* és *reformpolitika* kialakulását: akkor e produktív elemek friss ereje átömlene a függetlenségi pártba és új életet öntene a közjogi radikálizmusba. És ha a közjogi radikálizmus összefog a gazdasági és kulturális radikálizmussal: vajjon ezek együttes ostromát ki tudja-e bírni a 67-es kiegyezés és a dualizmus??

Vajjon azt akarják-e elérni a Tisza-féle felfogású kormányzó férfiak, hogy a miként 1848-ban történt, úgy most is, *újolag az Ausztriától elszakadni törekvő irány sajátítsa ki magának és egyedül ez lobogtassa a népjogok kiterjesztésének s a modern demokráciának lobogóját; és hogy ismét ez vigye diadalra a demokrácia követeléseit?*?

Szerencsétlenség volna ez a magyar államra, mert a perszonális unióra való törekvés s ezzel a mostani nemzetközi hatalmi egyensúlynak felborítása olyan nemzetközi ellentéteket idézhetne fel az egymásra féltékeny Anglia, Németország, Franciaország, Oroszország, Olaszország között, hogy az ebből támadó konfliktus esetleg teljesen elsöpörhetné a magyar állam önállóságát.

De befelé sem volna ez okos politika, mert gondoljuk csak meg, hogy Kossuth Lajos és a függetlenségi 48-as politika népszerűségének forrása nem a közjogi radikálizmus illúzióiból fakad, mint politikusaink tévesen hiszik: ennek a népszerűségnek gyökere sokkal reálisabb és abból a hitből fakad, hogy *a magyar nép Kossuth Lajosnak és a 48-nak tulajdonítja a jobbágyságból való gazdasági és szociális felszabadulását!* Ezeket hiszi felszabadítóinak.

És ezért a felszabadulásért adózik végtelen szeretettel és odaadó hálával Kossuth Lajos nevének. Vajjon okos dolog volna a választójogi reform kivívásának átengedésével felfrissíteni a függetlenségiek kopott népszerűségét??

Tessék csak elgondolni, hogy mily mérhetetlen jelentősége lett volna Magyarország életére, belső fejlődésére annak, ha a jobbágyság felszabadítását Kossuth Lajos helyett Habsburgi Ferenc Józsefnek tulajdonítaná a nép 1848 óta!

Tessék elgondolni azt, hogy mily *korszakos jelentőségű* ténnyé fog emelkedni a jövőben az, ha ebben az országban mindenki, még a legtanulatlanabb paraszt is megtudja, hogy az alkotmány részesévé őt az uralkodó akarata tette és az uralkodó volt az, aki kikényszerítette az osztályuralmukért remegő birtokosok és üzérkedő politikusok országgyűlésétől a választójog demokratikus reformját!

Tessék elgondolni: milyen *új erőket sorakoztat* az általános titkos választójog által létrehozott parlamentben *a 67-es politika szolgálatába az a tény, ha a dualista politika hívei állandóan hivatkozhatnak arra, hogy a dinasztia volt a bábája: a politikai demokrácia megszületésének!*

Kivételes glóriával venné körül a dinasztiát ez a cselekedet annak a jövő nemzedéknek szemében, amely választójogot nyert,

politikai demokráciát nyert: az uralkodó öntudatos támogatásával!

E sorok írója tisztán látja, hogy a Tisza Istvánhoz hasonló államférfiak aligha szolgálják, konzervatív politikájukkal, a korona érdekeit, holott beszédeikben ezt hirdetik is *urbi et urbi* állandóan. Mert Magyarország belső békés fejlődése és külső nemzetközi megállása érdekében úgy, mint a kettős monarchia jövője érdekében egyaránt, *döntő jelentőségű* lehet, hogy a kettős monarchia gazdasági magvában: itt Magyarországon tudja mindenki, hogy a két országban: a politikai jogok széleskörű demokratizálása, kezdettől a szentesítésig, a dinasztia aktiv közreműködésével történt; hogy a dinasztia akarata volt a választójog megalkotásának egyik hatalmas döntő faktora!

Döntő fontosságú ez a duális monarchia és a dinasztia jövőjére, mert aki hozza a választójogot: attól várják az új rétegek, attól várja a magyar és a nemzetiségi nép az ő gazdasági haladását s az ő kulturális fölemelkedését.

Aki hozza a választójogot, az nyeri meg a produktív új rétegek: a polgárság és a munkásság *rokonérzetét és a mellé sorakozik* az a sok igen értékes, igen tanult elem, mely a demokráciában látja a haladás föltételét és a demokrácia megszületésétől várja boldogulását!

Aki hozza a választójogot: *az foglalta le politikája szolgálatára a modern Magyarország odaadó támogatását, lelkesedését! És azé* a modern Magyarország *teljes friss ereje*; vagyis azé amaz *egyetlen erő, amely még életre képes s amely alkotni tud ebben az országban!*

Aki hozza a választójogot: az biztosította magának hosszú időre a parlamenti többséget.

Aki hozza a választójogot: az foglalta le politikája számára a jövőt.

Mert az utolsó évtizedek alatt kialakult magyar polgárság: *meg akarja alkotni, minden áron,* a jogegyenlőséget adó demokráciát, az új nemzedék szükségleteihez idomuló közigazgatást, kulturális és szociális intézményeket. Ezen az úton pedig az első lépés a választójog gyökeres reformja.

Az ennek kivívását segítő szövetségest tehát ott keresi, ahol találja.

A polgárságnak ez a lelki és politikai hajlandósága, *ez a komoly elszántsága azonban nem lehet közömbös* a hatvanhetes ki-

egyezés s a duális monarchia alapjait fenntartani akaró államférfiakra és a dinasztiára nézve,

Mert ha a 67-es kiegyezés híveitől csak a 48-as politika cégére alatt sikerül *kicsikarni* a választójogot: akkor a közjogi radikálizmus biztosította magának a modern, a progresszív osztályok minden erejét, mert a választójogi küzdelemben összeolvad a két harcoló tábor, szemben Ausztriával és a 67-es kiegyezés híveivel.

Ha pedig a dinasztia és a 67-es politika ezt a jogot, *önszántából*, kényszerítés nélkül, hozza, egy távolba látó és nagy koncepciójú uralkodó *céltudatosságával* és kemény akaratával: akkor *a duális monarchia számára kötötte le* a modern Magyarország eleven és alkotni tudó erőit; és *akkor egy nem is sejtett erős, duális monarchiának alapjait rakta le!*

Nagyszabású alkalom kínálkozik itt: úgy Magyarország belső konszolidálására, mint a duális monarchia belső konszolidálására.

A mai korszakos idők: korszakot nyitó, keményjellemű, nagyvágású, célját tudó, és nagyot merészelő férfiút kívánnak. Hasonlót Bismarckhoz. Hasonló helyzetben Bismarck nem habozott törvénybe iktatni, a számottevő politikai tényezők ellenállásával szemben, az országgyűlés ellenére: az általános választójogot, hogy *a választójoggal fölszabadított új osztályok erejével majorizálja annak a rövidlátó német nemességnek ellenállását,* mely ragaszkodott a különálló kis államokhoz azért, mert csak ezekben tudta volna fentartani nemesi kiváltságait és politikai befolyását.

Magyarországon is a polgárság és munkásság friss erejére kell áthelyezni a dualizmus kötelékeit, a középbirtokosság elnyűtt ereje helyett!

Államférfiaknak itt nincs miért habozniuk! *Itt kellő nagynak kell mutatkozni a nagy alkalomhoz, s ezt felhasználva, merni kell és tudni kell nagyot cselekedni!*

A kínálkozó nagy alkalom azt a kötelességet rójja a polgárságra és munkásságra, hogy alkossa meg a dolgozó-osztályok harcos táborát a dologtalan osztályok uralmának letörésére és *öntudatosan álljon* a mellé a párt mellé, *amely hozza is* (nemcsak ígéri) *a polgárság uralmának eszközét:* az általános, titkos választójogot.

Viszont azokra a távolabb látó és osztályérdekeik fölé emelkedni tudó államférfiakra, kik a trón körül csoportosulnak, a most kínálkozó nagy alkalom azt a nagy kötelességet rójja, hogy szembeszállva a birtokarisztokrácia önzésével, mely a vallásszabad-

ságot épúgy meggátolni törekedett, mint a jobbágyság felszabadítását, a zsidók recepcióját épúgy, mint a parasztot művelő iskolák szaporítását — magas pozíciójából nyíltan hirdesse az ország népének:

Mi megadjuk Magyarországnak a politikai jogokat arra, hogy belsőleg konszolidálódjék és a szabadság birtokában fejlődhessék; megadjuk a jogokkal a lehetőséget arra is, hogy Magyarország népe megtalálja a maga megélhetését, a maga gazdasági fejlődését és gazdasági boldogulását a kettős monarchia keretein belül. Sőt mi: az uralkodó és a trón bizalmasai: akarjuk megcsinálni és fogjuk megcsinálni Magyarország új korszakát. *Mi: a trón magasán álló férfiak akarjuk és fogjuk bevezetni Magyarország népét: a nyugati kulturnépek kulturközösségébe és modern politikai, modern szociális közösségébe; mi biztosítjuk a konszolidáló és nemzetépítő békés haladást és alkotó munkát Magyarország számára.*

Csakis ilyen szándék, ilyen beszéd, ilyen politika és ebben a vágásban haladó cselekvés segítheti át a hatvanhetes kiegyezést és a dualizmust, valamint a magyar parlamentárizmust mostani nagy krízisén; és szerelheti le a közjogi radikalizmus olyan meggyarapodását, mely nemzetközi politikai konfliktusok veszedelmébe sodorhatná a kettős monarchiát.

▽ ▽ ▽ ▽

A főnix-madár.

Irta:
AUGUST STRINDBERG.

Az erdei szamóca érése idején találkozott vele először a paplakban. Sok lányt látott már életében, de mikor őt meglátta, mindjárt tudta, hogy ez az. Szólni azonban nem mert hozzá, a lány pedig lemosolyogta, mert hiszen gimnazista volt még.

Mint nagy diák tért vissza újra. Akkor átölelte a lány derekát, megcsókolta és szemei előtt rakéták cikáztak, csengő csilingelést, vadászkürt búgását hallotta, úgy érezte, mintha megremegne a föld lábai alatt.

A leány tizennégyéves volt. Keblei duzzadtak, mintha csak apró, éhes szájacskákra és mohón kapkodó kis öklökre várnának; a lépése szilárd volt, a combjai ruganyosak és ringó a csípője, mintha minden pillanatban gyermeket tudott volna hordani a szíve alatt. A haja sárga volt, és finom, mint a pörgetett méz és mint permetező eső övezte homlokát. Szemei égtek és, mint a keztyű, lágy volt a bőre.

Jegyesek voltak és csókolóztak az erdőben, mint a kert madarai a hársak alatt, — az élet úgy terült el előttük, mint valami napsugaras, kaszálatlan, messze rét. De a fiúnak előbb el kellett végeznie tanulmányait,

bányásznak készült, és ez, a külföldi utazást is beleszámítva, tíz évig tartott. Tíz esztendeig!

Elutazott tehát az egyetemre. Nyáron visszatért a paplakba és a lány még mindig oly szép volt, mint azelőtt. Háromszor tért vissza, de mikor a negyedik nyár is elérkezet, sápadt volt a lány. Orra szegletében kis piros csíkok lapultak, a keble besüppedt. A hatodik nyáron vasat szedett. A hetedíken valami tengeri fürdőre utazott. A nyolcadikon a foga fájt és ideges volt. Haja elvesztette fényét, a hangja éles volt, az orrát apró fekete pontok lepték el, a keble eltűnt, járása lomha lett, az arcára beesett üregek ültek. Télen ideglázba esett és le kellett vágni a haját. Mikor újra kinőtt, hamuszürke volt a színe. A férfi egy szőke, tizennégyéves lányba szeretett, a barnákat ki nem állhatta, és feleségül vett egy hamuszürke huszonnégy évest, aki, mint menyasszony, nem hordhatta csupaszon a nyakát.

Azért mégis szerette. Szerelme nem volt már olyan szenvedélyes, mint azelőtt, hanem állhatatos és nyugodt. És a kis bányavárosban boldogságukat semmi sem zavarta.

Az asszony két fiút szült egymás után, ő azonban nagyon vágyódott egy leány után. Aztán megjött a kis szőke leány is.

Az apjának szemefénye lett ez a gyermek; nőtt, nőtt és egészen az anyjához hasonlított. Hétéves lett és nyolcéves korában egészen olyan volt, mint egykor az asszony. Az apa pedig szabad óráiban már csak az ő kis leányával foglalkozott.

Az anyának kezeit eldurvította a házi munka. Az orra rátkás volt, a halántékai gödrösek. Alakja, a folytonos tűzhely főlé hajolástól, meggörnyedt. Az apa és anya csak az étkezéseknél és éjjel találkoztak. Nem sírtak, de azért mégsem úgy volt már, mint valaha hajdan.

De a kis leány, az igazán öröme volt az apjának. Szinte azt hihették, hogy szerelmes belé. Úgy rémlett neki, mintha az újra éledt anyát látná benne, mintha visszatért volna az első találkozás oly gyorsan elrepült pillanata. Úgyszólván szégyenlős volt a lányával szemben és világért sem ment volna be a szobájába, mikor öltözködött. Istenítette.

Egy reggelen a lány ágyban maradt és nem akart felkelni. A mama azt hitte, lustaság az egész, a papa azonban orvosért küldött. A halál angyala jött látogatóba; difteritisz volt. Az apának vagy az anyának menekülnie kellett a többi gyermekkel a házból. Az apa nem akart. Az anya költözött ki a városból a gyerekekkel, az apa pedig a betegnél maradt. Kénnel füstöltek körülötte és az aranyozott képkeretek meg a toalettasztal ezüst holmija megfeketedett. Az apa kétségbeesett, mikor végigjárta az üres szobákat és mikor éjjel magányosan feküdt a nagy ágyban, úgy érezte, hogy most már özvegyen maradt Játékszereket vásárolt a gyermek számára, aki mosolygott, mikor az ágya szélén ülve mulattatta és a mama meg a testvérek után kérdezősködött.

Apának el kellett mennie, hogy az utcáról felintegessen az ablakban álló anyának és csókokat dobáljon a gyermekeknek. A mama pedig kék és piros papírossal telegrafált az ablaküvegen át.

Egy napon azonban a lányka nem akarta már látni a pojácát és nem mosolygott többé. Beszélni sem tudott már. Jött a halál; jött hosszú, csontos karjaival és megfojtotta a gyermeket. Kemény küzdelem volt.

Aztán megjött az anya. Kínozta a lelke, hogy elhagyta gyermekét. Nagy volt a keserűség és a szükség.

Mikor az orvos a gyermeket boncolni akarta, az apa nem egyezett bele. Az ő gyermekét ne vagdossák késekkel, mert hiszen az ő számára nem halt meg. Ámde ennek meg kellett történnie. És űtni, harapni akarta az orvost.

Mikor aztán a kis lány a földbe került, az apa síremléket állított neki és egész éven át minden áldott nap meglátogatta. A második évben már ritkábban járt ki hozzá. A munka nehéz volt, az idő kevés. Az évek kezdettek érezhetőkké válni, lépései nehezebbek lettek, a gyász pedig elmult. Néha elszégyelte magát, hogy már nem gyászol, de aztán megint csak megfeledkezett róla.

Két lánya lett még, de egyik sem volt ugyanaz. Azt, aki eltávozott, nem tudták pótolni.

Kemény volt az élet és az aranyozás észrevétlenül lekopott a fiatal asszonyról, aki valaha olyan volt, hogy nem akadt hozzáfogható asszony ezen a földön. Lekopott lassanként az aranyozás az egykor oly fényes és ragyogó háziasságról. A gyermekek behorpasztották az anyjuk nászajándékjait, elrontották az ágyat, összeűtötték a székek lábait. A pamlag párnázata felhasadt és a zongora már évek óta nem volt nyitva. A dalt elnémította a gyermeksírás, a beszéd eldurvult, a becéző neveket a gyermekruhákkal együtt vetették le, az enyelgésből masszázs lett. Kezdtek öregek és fáradtak lenni. A papa nem térdelt le már a mama előtt, hanem kopott bőrszékében üldögélt és gyujtót hozatott a mamával, ha pipára akart gyujtani. Megöregedtek.

Aztán meghalt a mama, éppen mikor apa ötven éves volt. És felujult minden, ami elmúlt. Mikor földbe tették az asszony törődött testét, melyet elrútított a halálküzdelem, feltámadt az ifjú tizennégyéves lány emléke. A férfi azt gyászolta, akit olyan régen vesztett el és a vágyódással megjött a megbánás. De hiszen nem volt ő sohsem rossz a régi mamához ; és azt a tizennégy éves lánykát a paplakból, — akit sohasem kapott meg, mert hát csak egy sápkóros huszonnégyévest vett el, — mindig tisztelte, az előtt térdelt, ahhoz volt hű, és amikor őszinte volt, átlátta, hogy az elköltözött az, aki után vágyakozik ; bár ebben a vágyakozásban, ha más okból is, de szintén része volt annak a régi mamának, aki oly fáradhatatlanul gondoskodott róluk és olyan jól főzött nekik.

Most a gyermekekkel lett intimebb. Némelyik már kiröpült a fészekből, de maradt még néhány otthon is.

Mikor már egy éven át azzal úntatta a barátait, hogy minduntalan elhúnyt feleségének élettörténetét beszélte el, egyszerre csak különös dolog történt vele. Meglátott egy fiatal lányt, egy szőke, tizennyolcéves lányt látott meg, és olyan volt ez, mint a felesége tizennégy éves korában. A pazarló menyország intésének vette, hogy végre megadja neki őt, az elsőt. Beleszeretett, mert az elsőhöz hasonlított. És újra megnősült. Most végre megkapta *őt*.

A gyermekek azonban, különösen a leányok, nem szenvedhették a fiatal mostohát ; szégyeltek rénézni ; a szüleik viszonyát erkölcstelennek tartották és úgy rémlett nekik, hogy apjuk hütlen lett az édesanyjukhoz. Elhagyták tehát az apai házat és kimentek a világban.

A férfi boldog volt. Különösen pedig büszke volt arra, hogy egy fiatal lány még hozzájött.

— Csak utód! mondták régi barátai.

Egy év múlva az asszonynak gyermeke született. Az apa elszokott már a gyermeksírástól és szeretett volna éjjel aludni. Átment a nappali szobájába, az asszony pedig sírt. A férj megállapította magában, hogy az asszonyok kissé tolakodók. A fiatal asszony aztán féltékenykedni kezdett az elődjére. A férje ugyanis, mikor még jegyesek voltak, volt olyan ostoba, hogy elmondta neki, mennyire hasonlít az ő első feleségéhez. Sőt odaadta neki olvasni az előd szerelmes leveleit is. Most, hogy annyit volt egyedül, eszébe jutott mindez; rájött, hogy minden becéző nevet az elsőtől örökölt, hogy ő csak helyettese annak. Ez bántotta és mindenféle ostobaságot elkövetett azért, hogy a férjével a maga személyében kedveltesse meg magát. Ez viszont nagyon fárasztotta a férjet. És, amikor magányában összehasonlításokat tett, nagyon vesztett előtte az új asszony. Nem olyan szelíd, mint az első volt; idegessé teszi. Ehhez járult még a gyermekei utáni vágyódás és a gonosz álmok, mert azt hitte, hűtlen lett az elhalt feleséghez.

Nem volt többé kedélyes otthona. Ostobaság volt, amit tett, és jobb lett volna, ha mindez nem történik meg.

Korcsmába kezdett járni. Az asszony, persze, haragudott. Hogy megcsalja. Pedig öreg ember, vigyáznia kellene. Egy ilyen öreg embernek nem volna szabad magára hagyni a fiatal feleségét; nagyon veszedelmes dolog az.

— Öreg? Hát ő öreg? Majd megmutatja, hogy nem öreg ő még!

Egy szobában háltak ismét. De ez most hétszer olyan rossz volt, mint azelőtt. Éjjel nem akarta gyermekét ringatni az anya; azt kívánta, aludjék a gyermek a mellékszobában. Nem, az *első* nem bánt így soha a gyermekével.

Kínoztatta magát.

Kétszer hitte, hogy a főnix-madarat látja feléledni a tizennégy éves lányka hamvából, először a lányában, azután a második feleségében; emlékében azonban még mindig csak az első élt, a fiatal lányka a paplakból, akivel az erdei szamóca érése idején ismerkedett meg, akit az erdőben, a hársfa alatt csókolt meg először és aki sohsem lett az övé.

És most, mikor napja leáldozóban volt már és napjai rövidültek, a sötétlő órákban már csak a „régi mama" képét látta, aki barátságos volt, hozzá és a gyermekekhez, aki sohase veszekedett, aki rút volt, aki a konyhában állt, aki a fiúk nadrágjait, a lányok szoknyácskáit foltozgatta. És hogy elmúlt győzelmi mámora és szemével tisztultan látott, önmagától kérdezte, vajjon nem a „régi mama" volt-e az igazi főnix madár, amely oly szépen, oly nyugodtan szállt fel a tizennégy éves aranymadár hamvából; amely lerakta tojásait és a fiókák számára saját melléről tépdeste a tollakat, hogy vérével táplálja őket, amíg meg nem halt?...

Sokáig kérdezte így önmagát és mikor végre lehajtotta fáradt fejét az utolsó álomra, amelyből föl se ébredt többé: meggyőződött a legnagyobb igazságról.

▽ ▽ ▽ ▽

Az impresszionizmus a festészetben

írta:
CSERNA ANDOR

Csak laikusok állítják, hogy az a mélyreható, nagy művészi mozgalom, amely Claude Monetnak a „Société anonyme" által 1874-ben kiállított „Imressió: napkelte" című képétől nyerte nevét, esztétikán kívül álló motívumokból ered. Az impresszionizmus határozott esztétikai tendencián alapul, amely, ha nem is az egyedüli helyes irány, mint azt teoretikusai állítják, de mindenesetre ép oly jogosult, mint akármilyen más művészi tendencia és amely, épen ezáltal, mint lehetőség lappang minden művészi evolucióban, sőt más időkben, más művészi zónák alatt is megvalósult már. Igen sok, a modern impresszionistákéval rokon vonást találunk a japánoknál, vagy a primitív művészekben, sőt a későbbi klasszikusokban, mint pl. Rembrandtban, Franz Halsban, Velasquezben is. A különbség csak az, hogy a modern impresszionizmusnak félreismerhetetlen sajátosságai vannak, melyek látszólag igazolják a laikusokat, hogy t. i. az általános esztétikai tendencián kívül még egy másik, esztétikán kívül álló motívum is szükséges a művészetben. Legérdekesebb kérdés azonban az, hogy ez a megvalósításra alkalmas, mindig megadott esztétikai tendencia miért valósul meg épen most, ilyen erős mozgalmon keresztül. Azt hihetnők, hogy az impresszionizmus a kor kiváltságos követelményeit elégíti ki és megfelelő alkalmazásával rányomja arra sajátságának bélyegét. Csakhogy ilyen követelmények nem kizárólag a művészet, hanem az emberi kultura minden más megnyilvánulásában is jelentkeznek, úgy, hogy ezáltal a modern impresszionizmus vonatkozásban áll korunk többi kulturjelenségével.

Az analizisnek tehát tekintetbe kell vennie az impresszionizmus általános alapjául szolgáló esztétikai tendenciát és a kor követelményeinek az esztétikán kívül álló motívumát, amely ennek a művészi iránynak sajátosságát megadja. Ehhez járul még egy harmadik szempont is: az impresszionizmus teóriája a gyakorlatra való visszahatásában. Minden művészeti iránynak akadnak teoretikusai, akik az elvet igazolják és jogosultságát hangoztatják. Bár a gyakorlat az első és a teoria csak másodsorban következik, az utóbbinak mégis nagy a fontossága a prakszisban is és erősen hat arra vissza. A teória ugyanis megfeledkezik a mozgalom alapokáról, holott az impresszionizmusnál csakúgy, mint egyéb művészeti irányoknál is, nem a teória, hanem a gyakorlat adja a megértést. Viszont az által, hogy a teória nem azonos a prakszissal, amelyet igazolni akar, mert figyelmen kívül hagyja az impresszionizmus lényegét, alkalmat nyujt az iránynak arra, hogy módosításokat tegyen kifejezésmódjában és igy a helyes útról letérjen. Az impresszionizmus sok különlegessége tehát többnyire a teória

rovására írható és nem függ össze közvetlenül az esztétikai alaptendenciával, vagy a kultura aktuális követelményeinek motivumával.

Azt, hogy a képzőművészetben mi az impresszionizmusnak specifikusan modern jellege, nem nehéz meghatározni, mert hiszen a kor követelményéből fakad és így a művészet egyéb terénumain és az élet egyéb megnyilvánulásaiban is fellelhető. Természetszerüleg különféle fokozatokban jut kifejezésre és ha kulminációit tekintjük, el nem téveszthető.

Ilyen végletet a festészetben az az irány, amelyet neoimpresszionizmusnak, vagy pointillizmusnak, vagy még másképen „dekomponáló" festészetnek neveznek és amely teljes joggal vitatja magáról, hogy a modern impresszionizmus benne nyilvánul meg legtökéletesebben. Módszere a képnek színfoltokból való fölépítése, melyek minden benső kapcsolat nélkül, mozaikszerüleg sorakoznak egymás mellé. Kerüli az átmeneteket a színekben, a teret apró darabokra osztja fel, nem nézi a kontur folytonosságát, úgy, hogy a szemlélőnek fáradságába kerül a tér megérzése. A tér lényege a folytonosság, a pointillizmus azonban megfosztja a teret folytonosságától. Igy jár el a fénynyel is. A szétszóródó fénynek jellege a kontinuitás; a természetben lágy, mindig fokozatos átmenetekkel terül el a térbeli formák mélységei és magasságai fölé és egyenletesen tölti be a levegőt. A dekomponáló festészet megszakítja a fényszóródás folytonosságát, képeiben a levegő valami nyugtalan, zavaró csillogás, vagy derengés, a tárgyakon pedig szaggatott és disszonáns reflexekként helyezi el a fényt. Az impresszionizmus teoretikusai azt mondják, hogy ezek a modernek a fény par excellence festői, holott nem fényt adnak, hanem csak a fény lehetőségének érzetét keltik! A teoretikusok, vagy mondjuk: kritikusok éppen oly joggal dicsérhetnék őket térbeli ábrázolásukért. Hiszen a térnek ép úgy lényege a kontinuitás, mint a fénynek. Különösen pedig akkor, ha a fény — mint erre rendkivülien alkalmas — szimbolikus funkciót végez a festészetben. A neoimpresszionisták azonban a fordított müveletet végzik: anyagszerüvé teszik magát a fényt, miáltal a levegőben is, a tárgyakon is durva anyagiasság terpeszkedik szét.

Ezek a végletek, ha gyengébb mértékben is, a modern impresszionizmusnak legjellegzetesebb sajátságai. Az elv röviden: *a folytonosság kiküszöbölése.* Analóg jelenséget tapasztalhatunk a modern müvészetek minden fajában: zenében, irodalomban, filozófiában egyaránt, mint a modern impresszionizmus legegyénibb sajátságát.

Absztrakt szempontból azt hihetnők, hogy miután az összefüggés leginkább az emlékezőtehetségre appellál, ez az irány a memória megkönnyitésére törekszik, fel akar szabadítani bizonyos megelőző dolgoknak emlékezetben tartása alól, amire már kedve sincs az emberiségnek, mert csak a közvetlen jelennek él, vagy talán, mert a kor szenilis fáradtsága az emlékezőképességen is észlelhető. Sőt nincs kizárva az sem, hogy könnyebbé akarják tenni

az esztétikai tárgy felfogását azáltal, hogy minden elem önállóan, a többitől függetlenül beállítva, közvetlen percipiálást tesz lehetővé. Az első feltevés azonban csak az epikában, vagy a filozófiában, az utóbbi pedig legfeljebb csak a zenében bizonyulhat alaposnak, bár ott is, itt is jogtalanul. A folytonosság kiküszöbölése ugyanis csak módja az ábrázolásnak, a művek utóhatásaiban való megértése összefoglalás nélkül itt sem lehetséges.

Inkább azt mondhatnók, hogy a memória itt meg súlyosabb követelmények előtt áll: az ábrázolás szaggatottsága mellett is összefüggéseket kell megtartania, akárcsak a zenében, ahol az egymásutániság szintézise a fontos, amit pedig épen a melódiával könnyítettek meg. Ha kitérünk a dallamfűzés elől, megnehezítjük a szintézist, anélkül, hogy tulajdonképen hozzáfértünk volna.

Általánosságban az impresszionista módszer nem tesz kedvezményeket a szintetikus felfogóképességnek és cseppet sem könnyíti meg. A neoimpresszionisták mozaikja épen oly percipiáló képességet igényel, mint Bellininek valamelyik képe.

Az impresszionizmus nem teszi feleslegessé a néző részére a tárgy felépítését. Összefüggéseket kíván adni, de még távolabb rejti el azokat. Nem az elemeknek egymáshoz való kölcsönös vonatkozása hiányzik benne, hanem csak egy faja a vonatkozásnak: a kontinuitás.

A folytonosság azt jelenti, hogy minden egyes mozzanatot egy megelőző készít elő és minden egyes mozzanat egy ujabbnak előkészítőjévé lesz. Fellépését várjuk, mert részben már az előbbiben adva volt. A folytonosság az összeütköző elemeknek részleges azonossága. A folytonosság kikerülése egyenlő az egyes mozzanatok előkészítésének kikerülésével. A kontinuitás összefüggésében alig észrevehetők az átmenetek, míg annak hiánya minden átmenetnél zökkenést idéz elő és bizonyos izgalmat okoz. Minél kevésbbé van valamely mozzanat előkészítve, annál nagyobb a zökkenés, annál izgalmasabb a hatás. A dekomponálás tehát voltaképen csak eszköz arra, hogy az idegekre érzéki hatást gyakoroljon.

Ha tehát a folytonosság dekomponálása a modern impresszionizmus elveként lép fel, azt is mondhatjuk, hogy korunk mohóbban vágyakozik izgalmak után, mint bármelyik megelőző és hogy az impresszionizmus modern alakja nem más, mint alkalmazkodás a kor buja érzékiségéhez.

A művészek és a teoretikusok ugyan mellékesnek mondják a tárgyat, a gyakorlat azonban ellentmond nekik, annyira, hogy vannak művészek, akiket *pusztán* a tárgymegválasztás azonossága folytán soroznak az impresszionisták közé. Csak találomra sorolok el néhány nevet, mint Manet, Degas, Rops, Beardsley, Picasso, Rodin-t, az irány főbbképviselői közül annak bizonyítására, hogy egyes témák gyakorisága nem a véletlen műve. Céljuk az idegek és érzékek izgatása. Szeretik a durvaságot, a rikítót, a kiabálót, a közönségeset, az undorítót. Ami régente a madonna volt, az a moderneknél az utca lánya. Nem a bujaságról van szó, az nagyon

szelíd. Az abnormitások, perverzitások hatásosabbak, erős szekszuális, vagy erotikus vonatkozások pedig — a moderneknek egyik legkedveltebb témája Salome — valósággal haut goût számba mennek. Az undor az idegcsiklandozás szerintük. A bűnt és a nyomorúságot szeretik ábrázolni, mert ez vagy agresszív, vagy pedig büdös. A modern impresszionisták tehát stílusosak annyiban, hogy a tárgy vaskosságának és izgató voltának megfelel a technika eldurvitása. Választják a tárgyat, amiből viszont az következik, hogy a módszer stimuláló hatása sem véletlen mellékkörülmény, hanem szándékosság.

*

Az impresszionizmus modern teórája abban az elterjedt előítéletben gyökerezik, hogy a művészet az érzékek világába tartozik, hatása és célja pusztán érzéki szemlélődés. Annyi bizonyos, hogy az esztétikai recepciónak elengedhetetlen kelléke az érzéki szempont és így a teoriában az igazság összevegyül a valótlansággal.

A szemléletnél voltaképen nem is tudjuk pontosan mit percipiál közvetlenül a szem. A közvetlen érzéki benyomások ugyanis szokásszerüleg interobjektiv vonatkozások gyanánt értelmeztetnek és oly erősen irányul azokra a gyakorlati érdeklődés, hogy a primér adatoknak ujbóli megtalálása különös öntudatra szorul és még akkor is nehezen sikerül.

Előttem hóval borított fensik: fele napsütötte, fele árnyékban van. Milyen színeket látok? A hó fehér, az árnyék azonban sötétebb. A napsütötte rész tehát fehér, ellenben az árnyékos „sötét fehér" vagyis szürke. A valóságban azonban másképpen áll a dolog. Amit árnyéknak nézek, az könnyed kékes színű, csakhogy a szemmel látott színt fehérnek fogom fel, mert olyannak ismerem a hó színét és ehhez adom hozzá az árnyék hatását. Tárgyi tulajdonságoknál és vonatkozásoknál így lép az ismeret a primér benyomás helyébe.

Mindig azt hisszük, hogy más színt látunk, mint amit tényleg percipiálunk, a látásnál mindjárt a tárgy jellegzetes színére gondolunk, a primér benyomást átmagyarázzuk egy másikra, mely mint a tárgy ismertető jele szerepel és hozzáadjuk ehhez az interobjektiv módosítást.

Egészen így vagyunk a térbeli formákkal is. Itt is mást fogunk fel, mint amit látunk. Mig például a valóságban egész keskeny ellipszist látok, úgy fogom fel, mintha közvetlenül egy ferdén fekvő kört észlelnék. Nagy nehézségeket jelent ez a képzőművésznek.

Ha a természet egy részét akarja visszaadni, lenyügözi a tárgyakról való ismerte, azokhoz a színekhez és formákhoz nyúl, a melyeket valóban létezőknek ismer és csalódottan látja, hogy műve nem sikerül. Okulva a sikertelenségen, lépésről-lépésre keresi és rendszerint meg is találja az utat visszafelé, az ismerettől, a tudástól a közvetlen érzéki adatokig. Ez a mód azonban — kudarcok útján — hosszadalmas; leplezett konvenciók szakitják időnként félbe és így könnyen érthető, hogy még mindig új felfedezések

állnak művészeink előtt és csodaszámba ment mikor néhány évtizeddel ezelőtt a festők rájöttek arra, hogy az árnyéknak színe van.

Eljutottunk tehát ahhoz a követelményhez, hogy *a művésznek nem a dolgok ismeretét, hanem közvetlen érzéki benyomásait kell a képbe vinnie. Ki kell kapcsolnia mind azt, amit a tárgyról tud.*

A művészeti szenzualizmus teóriája természetesen másképen fogja fel a dolgot. Szerinte a képzőművészet nem a szem részére alkot, hanem csakis az érzelmekre appellál. Kikapcsolja tehát mindazt, ami az értelemre szorul. Csakis ilyen, empirikus értelemtől még át nem formált érzelmi momentumok lehetnek a tiszta szemlélődés tárgyai, csak az ilyen kép vehető műalkotás számba.

De kire nézve jelenti a kép a legtisztább szemlélődést? A nézőre talán? És hogyan áll a dolog, ha a művésznek sikerült fixíroznia közvetlen érzéki észleleteit? A néző tehát úgy áll a kép előtt, mintha a természet előtt állna, de benne a közvetlen érzéki benyomások nem alakulnak azonnal tárgyi vonatkozásokká, mint ahogyan az a valóságban történik. Annál kevésbbé, minél jobban sikerült a művésznek a közvetlenül látottakat rögzítenie. Igy e módszer épp az ellenkezőjét érte el annak, mit az esztétikai szenzualizmus céloz. A néző nem képes tiszta szemlélődésre, az érzéki benyomások tranzitorikus jellegűek lesznek. Képzeljünk el egy technikailag tökéletes színes fényképet, a „tiszta szemlélés" ideálját: a benyomást semmi sem rontja, a kép ugyanazokat a közvetlen adatokat adja vissza, mint a természet és mindazonáltal az objektív átmagyarázásnak esik martalékául. Ugyanaz történik annak a művésznek a képével, aki tökéletesen felel meg a tiszta látás követelményének: bár a legközvetlenebb érzéki benyomásokat adja, szétfolyik és nem jut szilárdan a néző pszihéjébe. Legfeljebb csak azt éri el, hogy a tárgyat érzékíti, vagyis épen azt, amit nem akar.

Ahhoz tehát, hogy jogosultsága legyen a senszualizmus teoriájának, módosításokra van szükség. El kell kerülnie, hogy a művész által fáradságosan megtalált közvetlen érzéki adatok a nézőnél észrevétlenül szétfolyjanak és empírikusan magyaráztassanak. Ezért jogosultak a művészek összes szabályai. A szemlélődést primitív alakjában kell megőrizni. Az eszköz erre azonban az, hogy tulozzák a külsőséget a közvetlen érzéki benyomás és annak objektív átmagyarázása között. Ezért jogosult minden túlzás. Ha például a festő a hó árnyékfelületét nem éppen úgy adja mint amilyennek az közvetlenül látszik, könnyű kék színben, hanem túlozza az árnyék színességét és könnyed nuanszok helyett mélyebb színeket ad, megmarad a szín, nem megy át objektív magyarázatba és a néző észreveszi. Vagy ha a művész észreveszi, hogy a testek határvonalai fényes napsütésben úgyszólván eltűnnek, hogy az erős fény meglazítja kissé a konturokat, őrizkednie kell attól, hogy pontosan utánozza a jelenséget, mert ebben az esetben észlelete észrevétlen maradna a néző előtt, csakúgy mint a tünemény a valóságban; a képet nézve pontosan határolt tárgyakat

vélnénk látni napsütés mellett, mert megszokott kép jelenne meg előttünk, mely a dolgokról való ismeretünket azonnal empirikus értelmünk nyelvére ültetné át. A festőnek tehát a konturok napfényben való elmosódását annyira túloznia kell, annyira el kell durvítania a jelenséget, hogy a néző meghökkenjen és a művész észlelését észrevegye.

A modern pikturában van elég sok kép, amely a szenzualizmus e követelményének megfelel. De mit nyernek vele? Vajjon tényleg sikerül-e bennünket visszaszorítani a primitív szemlélődés állapotába? Azt hiszem, nem. Érdekkel, kíváncsisággal nézzük, mint valami felfedezést, a pszichologus, vagy a festő technikáját boncoló kíváncsiságával, hogy vajjon megoldotta-e a művész a jelenség nehéz problemáját. Ha nem hiven találta el, azonnal látjuk, mert íly durván sohsem hat a természet. Tudjuk: ha hiven ábrázolta volna, a jelenség époly kevéssé volna észlelhető képén, mint magában a természetben.

Így csak arra ügyelhetünk, hogy helyesen fogta-e fel legalább az irányt és elviseljük a durva túlzást, mint ahogyan megbocsátja az ember a tudományos ábrák túlzásait is, mert hiszen tulzás nélkül nem bizonyitanának. *A művész nem helyez bennünket a primitív szemlélődés állapotába, csak megismerteti velünk ezt az állapotot, a maga állapotát.*

Természetellenes és lehetetlen a nézőt pusztán a szenzualitásban lenyügözni. Az érzéki benyomások lényege a tranzitorius. Akár tárgyakról, akár pszihikai jelenségekről van szó, múlhatatlanul átváltoznak gondolkozássá, vagy hangulatimpressziókká. Azok a festmények azonban, amelyek az impresszionizmus általánosan használt teoriájának akarnak hódolni, azt hiszem, csak arra jók, hogy az esztétikai szenzualizmus lehetetlenségét a legvilágosabban bebizonyitsák.

▽ ▽ ▽ ▽

Csendes történet

Irta:
GYULAI ISTVÁN

Színes és üde álomképek rajzottak fel egy nap egy szőke leányka fejében. Megejtően bizonytalan látások, sima és fehér karral a messzeségbe nyúló gondolatok voltak, melyek mind-mind a jövőjére vonatkoztak. Nyugtalanító, sőt izgató volt ez a nap, de még inkább különös, annyira, hogy az utcán menet minden fiatal férfit azzal a bizsergető gondolattal nézett: Hátha ez lesz?...

Erzsébetnek hívták egyébként a leányt, de ebből senkinek sincs joga az egyéniségére következtetni.

Az élete selymes és puha volt; szülői féltés és barátí rajongás párnázta ki, hogy az élet szögletei elkerekültek mellette. Különös álmai nem igen voltak, csak egy gyerekszerelem pörgetett le halk éjszakákon könnygyöngyöket az arca hamván. Okos leányka volt, csendes gyermek, aki a meséket szerette, mert úr volt az atyja és kényelmes az ifjúsága; holott ha tán egy varrónő lánya vagy szegény zsidó családnak unokája lett volna, érzéki szenvedélyek szántják át tizenhétéves testét és lelkét. Bár így is volt szenvedélye és fényűző szokása: egy boldogtalan szerelem és sok-sok színes virág.

Mint annyi sok szőke lány, férjhez ment ő is: férjhez ment úgy, mint annyi más. A nászest elején haza akart még rohanni, mert ösztönszerüen rettegett a nagy misztériumtól, melynek megismerése örök boldogság, vagy örökké tartó kárhozat; de, hogy reggelre virradt, fáradt csókba fúlva asszonyi álmában, már nem gondolt erre.

Csodásan szép kis asszony volt az ábrándos szemű kis Erzsébet és voltak emberek, akik hangja zenéje hallatán barna bársonyt véltek simogatni. És most, asszonyi szabadságában kacagva kacagott, ami úgy hangzott, mintha omló peluche alatt apró ezüst csengőket pengettek volna.

A férj, — nagy fekete, idegen ember, — gyöngéd és szerető volt és így szólította: Kisanyám.

— „István, szeretlek" — mondta kisanya, és — „István szeretlek," — ismételte újra. A férj pedig — István — térdén ringatta, mint egy bájos babát és lopott rendezvousban szöktek a szobák sarkában, azután, hogyha karonfogta, szinte repült mellette, íves lendülésével, a kis könnyű, jóságos Erzsébet asszony.

És életében új változások nem fodrozták fel lelke síma tükrét, csak néha gyűrűzött végig rajta egy halk mozdúlás: István, szeretlek!

Karos-székében pihent restségesen minden délután — piciny lábát a mély szőnyegbe vágta, s így ült ábrándosan egy rámeredő díszes tükör előtt. Ilyenkor tündérregékre gondolt és hívta az álmokat, melyekről úgy vélte, hogy tündérek küldik a földre.

Boldog tétlenségben érezte anyaságát és komolyan, halkan kellett beszélni a szalonban. A férj — az István — sírva szerette és összebújva találgattak ki új meséket és olvastak ódon tündérregéket, — így várták a vérük vérét.

És, szörnyű, ... hogy a gyermek halva született! Az első zokogás

ekkor szakadt föl szívéről és ettől fogva hajolt föléje sötét arccal a gyász.

A férj az István — úgy várta a gyermeket — haraggal gondolt az asszonyára. Csalódott benne: halott gyermeket szült a világra. Megenyhült aztán és búsan gondolt rá: hisz az asszony is sír és Erzsébet is gyászol és annak lelkét is megejti a bánat. De eszébe jutott egy bizonyos hónap, egy másik asszony és egy élő gyerek. Nem volt rossz, de tehetetlenül látta, hogy menekülnie kell Erzsébet mellől. Nem tudta vigasztalni és vele sírni nem tudott soha, de soha. Rossz volt, nagyon rossz, kíméletlen, és durva kézzel fojtotta meg az asszony bánatos, csendes reménykedését.

És egy délután Erzsébet már tudta mindezt, síratta a férfit, ki el tudta bánatában hagyni; lehajtotta fejét, eleredtek csendben a könnyei, de feljajdult aztán:

„Mivel érdemlettem én? És miért van megalázva így szűzi szerelmem . . . Fonnyadjak el, hervadjak el, úgyis már mindennek vége . . .“

Felkelt. Megijedt a tükörből kísíró két veres píllájától, könnyben fürdő két szemétől és százszorosan gyászos volt fekete ruhája. Egyedül, kicsinek, semminek érezte magát és széttekintett a nagy díszes szalónban. Lehajlott a feje és most olyan volt, mint a szomorú íves mímózaág finoman csengő karcsú vázában, a filigrán díszű asztalon.

Nagy szomorúsággal gondolt egy fekete, erős, szép, de néki már idegen férfiúra, aki a férje volt, István. Keresztül zihált lelkén a forró keserűség és ment haza az anyjához, hogy ott újra sírjon, mert jól esett neki, hogy jó anyácskája is együtt sír vele. Azután nemsokára símán, egyszerűen mondták ki a válást és Erzsike, a megcsalt, megalázott asszony nagyon, de nagyon szomorú volt.

*

Hosszú öt esztendeig hordta a holtatlan gyász özvegyi fátylát és újra nagyon csendes volt az élete, terhes álmoktól tiszta és nyugodt. Egy estén aztán, enyhe és hullongó hóval átszitált téli estén, fehéren kivíllanó vállakkal, zsuzsogó, fekete, kivágott ruhában, bálba ment. Ahogy bejött a nagy terembe, sok ember odanézett. És a sok ember között meglátta őt a volt férje, István. Riadtan jutott eszébe, hogy övé volt ez az asszony! És egy píllanatra még az is átvíllant a szívén, hogy tán még most is az övé; hiszen a lelkük mélyéig szántó szerelem és a közös gyász eggyéforrasztotta őket.

De csak egy pillanatig tartott: s mindjárt aztán érezte, hogy köztük most már mindennek vége.

Az asszonyban csak a vágy, az öt évig sokszor sírva elfojtott vágy reszketett serdülőn, de a szomorúbb a férfi volt; István volt a szomorúbb! És elmentek egymás mellett egész hidegen.

Egy magas, hahotás nő szökött Istvánhoz és szemébe vágta a pillantását. Ezeknek kettejüknek már egy élő gyermekük volt. És a férfi odapillantott Erzsikére, ez pedig látta őket és elfordult, könyes és megzavart fájdalommal.

Most már érezték mindaketten, hogy egymás életében vannak, de nem válthatnak többé egymással soha-soha egy szót. Az asszony, holott tudta ezt, mégis várta még Istvánt. És az kiment a teremből. Magára hagyta az asszonyt, holott e szerelemzajlásban ennek szerelem volt a vágya. Úgy feltornyosultak kis valójában öt esztendő elzárt vágyai, hogy ha csak el is suhant mellette férfi, már remegett, mint ősszel, tengerek hűvös partján, egy utolsó, sodródó narancsfalevél.

Most egy régi embert látott meg. A felhullámzó tömegben felvetődött és Erzsike első álma tért itt vissza. Már őszülő volt a haja, de csillogott a szeme és piros volt a szája. Kezet fogtak, egymásra néztek és a nagy, dévaj vásár közepén felfájt Erzsikében szomorúságos életének egész, tán végig se járt kálváriája. Beszéltek egymáshoz és minden szó úgy szólt mint egy-egy új, tarajos hullámhabcsapás, mely közelebb-közelebb hánytorgat egy part felé két menekülő hajótöröttet.

Erzsike ezt is mondta: „sohasem vonzottak a hívságos vigadalmak és könyes szemmel már észre sem vettem, míly vidáman tud csillogni az élet".

Sándor pedig megfogta a kezét: „én még kisdiák voltam, mikor úgy éreztem, hogy a maga kicsi keze belényult az én életembe. Hajhó, de jár az idő, tán a maga szépséges tündérsége meg tudná állítani, de maga úgy-e jó, szerény és nem akar megrengetni egy világot . . . Mondja, emlékszik még egy délutánra, mikor a kályha mellett játszottunk, hogy haragszom rád?"

— „Emlékszem rá".

— „Lám, azóta sok idő perdült el szárnyatlan szárnyakon és mi egymásnak még mindig adósak vagyunk: mert haragszol rám?

Most hallgattak soká és a zsufolt emberárt nézték és végre azt mondta Sándornak halkan: „Maga elment és én nem láttam többé és most megmondhatom már, hogy sírtam".

És így sorra felkeltek nem is nagyon rég elhalt percek szolgálatkész, hű lovagokként és találkozott a zajos bálon két gyermek szerelme. Bizalommal, pajtásos szeretettel nézték egymást, egy gyönyörű asszony s egy gyönyörű férfi.

Nagy nagy nyugalom ölelte át és hittel, bizalommal, már szerelemmel érezte Erzsébet felajzott lelke szenvedő, vágyó forrongását. A színek és illatok hullámzó embertömegében, egymáshoz simulva kis szigetként állt összeforró szívük és a dalos éjszaka felröppenő új mámorának és vágyakozásának egész raja ellepte felnyíló szerelmük kelyhét. Remegő kívánkozással tapadtak egymáshoz és elválásuk új lázt kergetett lelkükbe és a másik találkozáson már mint hű szerelmesek állottak szemben: egy gyönyörű férfi és egy gyönyörű asszony.

Az ifjú asszony életre támadt. És megimádta a legimádandóbbat: az életet. Fel akarta volna köszönteni nehéz arany veretű, rubintos serleggel e fenséges, gyönyörű komédiát. Várta, vágyta, könyörögte a napot, hogy a férfié, Sándoré lehessen. Nyugodt és csendes volt, mint eddig és régen, de érezte, hogy vége a szomorú szépségnek és ujjongani szeretett volna, mint a hányatott matróz, ha partot lát. Öt hosszú esztendeig szinte nem is gondolt ébren férfiúra, de most csókéhes lelke édes zsibongással álmodott kéjes örömökről csodás meséket. Nem a szűzleány várakozása és kétséges ábrándjai, hanem a telhetetlen, szerelmi csatákat átélt asszony várta, várta a régi kéjek remegtető hadát. És ez sokkal kínzóbb volt a leányos, sejtelmes várakozásnál.

*

Asszony volt végre újra, ujjongó, szerelmes asszony. Hangosan kacagó, dalos, pajzán tündérré lett és oly tüneményesen szépült, hogy félve és imádattal nézték mindazok, kik érzéseik tobzódásaért magukat művészlelkeknek vallották. Jómód és kényelem és örökkön csengő vígasság vitték léte hajóját ringó, ringató habokon. Bájos ember volt Sándor, a férje; ha bohém és könnyelmű is, de imádva szerette. És Erzsébetke lassanként megtanulta, hogy az állanó szerelmi kalandnak semmi köze sincs az igazi, mély szerelemhez. És, amiért elhagyta első férjét, és amiért sohasem bocsájtott meg néki, azt Sándornál fel sem vette. Talán azért, mert anyácska lett újra . . . Testében, lelkében nem volt már egyébb, mint egy remegő, vajudó, kín-gyönyöröket könyörgő csók, hófehér testű és vérpiros ajakú csók . . .

— „Sándor, szeretlek."

Év jött, év ment, — a bohém Sándor pedig szörnyűmód megbünhődött vérében ledérségeért. Erzsébetke sírt, csókolta kislánykáját, aki immár, mint a tündértók rózsája, oly szépséges és már négyéves volt — de Erzsébetke semmin nem segíthetettt. Szerette volna ápolni urát, férjét, de irtózott mételyes közelségétől és féltette magát, meg a gyermekét. És megcsuklott a feje, eleredt a könye és vége volt a szeszélyes boldogságnak. Elhalkultak a varázsos csodák és újra csak sírni tudott. Nem vigasztalta gügyögő babája sem:

„Mért, hogy anyuka ilyen csúnya? . . . Mért sír anyuka? Kikap anyuka ám, ha rossz lesz és meséket nem mond Babynak . . . Nézzen rám, anyuka, nézzen!... Voltál kertben, láttál farkast, féltél tőle? . . . Féltél, féltél! . . . Pislog a szeme, anyuka félt a farkastól, félt, félt . . . Anyuka . . .“

Mindez a szép beszéd nem vigasztalta, szíve becsukódott a vigasság elől és végül a Baby is elkezdett sírni.

Szegény, szomorú kis Erzsébet igazán nem érdemelte ezt a sorsot. Látta, hogy pusztul, sorvad Sándor, a férje, hogy senyved a hatalmas férfi. Bús egyedülvalóságban újra felzokogott, de a vére, a vére szerelmet akart, akart mint előbb, még jobban! Aztán, egészen véletlenül, találkozott egy szomorú emberrel, akit oly rég látott már, hogy szinte el is feledte.

Idegenek voltak, holott ismerték egymást nagyon és régen, s tán éppen azért voltak oly idegenek. Halk hangon beszéltek és az asszony már csillogó szemmel nézte, mikor a férfi így szólt hozzá:

— „Már mindig így lesz, érzem. Egy emlék mindig egy élet, élet az életben és visszatér. Úgy érzem, hogy az álmom csodás. Egy asszony szívét meg akartam sebezni, de eléje állt szívem és azt találtam. A pengén végig cikázott eresen a vérem. De tovább éltem az átütött szívvel, míg az asszony jött és ellopta tőlem; azóta szív nélkül élek ugyan, de elhagytam az asszonyt. Hanem a szívem az az enyém és kívánkozik vissza hozzám és hogy nem engedi az asszony, azt is húzza, visszahúzza hozzám. Jön a szív és az első asszony; csak az első: — a második, a harmadik, a huszadik nem, azok a szívemet nem ismerték, azokat szívem nem ismerte, hisz nincsen szívem, ellopta tőlem az első asszony. De bosszút állok, el fogom lopni én is a szívét, nem sebzem meg, egészen lopom el és eldobom aztán. Mert az egész szíve kell, hogy belepusztuljon.“ . . .

És felvillant Erzsébet szeme, mint a szívre surranó acélpenge éle.

— „Eljön hát holnap értem?" — kérdezte halkan.

— „Nem és soha sem jövök többé. Enyém már a szíve s most elmegyek."

Aztán, mint a nyári napsugár perzselő forrósága, megcsapta szívüket a vágy és úgy szétsodorta őket a szenvedély viharа, mint két levelet, mely egy galyon fakadt. Megint szerették egymást: de a férfit egyre kísértette, üldözte a rögeszme, hogy ez az asszony már nem a régi, hogy nem a tiszta, fehér virág, aki csak az övé volt, hanem könnyű virág, amely mindenkié. Ezt nem bírta elviselni. Nem bírta; s mikor e félelem erősebb lett, mint ő, pisztolyt fogott, hogy önmagával megölje fájdalmát is.

Ettől fogva Erzsébet csak a bosszúval törődött. Bosszút akart állni a férfiakon, akik csak fájdalmat és szenvedést okoztak: s úgy akart bosszút állni rajtuk, hogy szerette őket. Pedig irtózott tőlük, gyűlölte őket, s egész lelke fájdalma fölsírt és búsongó zokogásban tört ki szégyene, mikor először surrant be egy valakinek az ajtaján. És este jajongva, félve kerülte gyerekét és hívta imádságosan a Szűz Anyát:

„. . . Asszonyunk, Szűz Mária, Istennek szent anyja, imádkozzál érettünk bűnösökért most és halálunk óráján, Ámen".

És mindannyiszor, hogy besurrant idegen emberekhez, félve kerülte gyermeke szemét és bocsánatért esdekelt Szűz Máriához. A férje hülye mosolyát és undorkeltő simogatását tűrve-tűrte. De sokszor sírt és sokszor síratta, míg meghalt végre a férje és eltemették.

Nyolc hónapig tartott becsületes és szomorú gyásza, de azután karjába vetette magát az életnek és cseppenként szórta el a vérét. Mit bánta ő már a hírt, jó nevet. Nem akart sírni és nem akart zokogni. Sándor férje gyönyörökre szoktatta őt és titkos perceknek kéjeire. Ezt akarta. Csak élni akart, élni, élni és soha, soha többé nem csalódni! Álomtort ült a mámor asztalán és a nagy vágyak erős bora gyöngyözött serlegében. Élni, örülni, gyönyörbe fúlni! És megrészegülni a szerelemben. Az életért élni és meghalni érte, tivornyásan bár, akárhogy, mindegy, csak élni, élni!

Sorra jöttek a heves fetrengő viszonyok, míg egy fiatal diák beleszeretett. Egy őrült, nagy harc volt ez a szerelem és bár óhajtotta Erzsébet a fiú csókját, üzte magától és csókvágyán kínosan vett erőt. A fiú kétségei már őrjöngők voltak. Vonagló éjszakákat virrasztott magában, de kegyetlen szenvedései közt is tudta, hogy az asszony mégis szereti. Meggörnyedt, szemébe fáradt sugarak

szöktek és szomorú volt a nappala, zsibbasztóan halálos az éjszakája.

Az asszony ígérte, hogy belopódzik hozzá, egy házban laktak, de hiába várta: csak nem jött soha!

— „Hát soha sem akar az enyém lenni?" — mondta és szörnyü banális volt, — „hát kínozni akar és kinevetni, de vigyázzon: valami szörnyű fog történni!"

Olyan mély komolysággal mondta ezt, hogy az asszony is megdöbbent és fogadta esküvéssel, hogy alkonyat után betér majd hozzá és hajnalig, hajnalig marad nála.

Lázban várta a fiú és fázott. Beteg volt az izgalomtól és rémülten érezte egy pillanatban, hogy, ha jönne az asszony, meg kéne halnia, mert irtózik tőle, mert ölelni sem tudná; vágyakozott, de irtozott tőle. És késett az asszony. A fiú agyára már viziók ültek és lázban, fogvacogva várta az asszonyt. És látta, hogy csalja és, hogy játszik vele.

Most felhevült és az ajka megrándult a kíntól és a fájdalomtól, de az asszony nem jött és egyre késett. Azután lassan elhűlt a vágyakozása és a viziók félig álomba vitték.

Pedig surranva kinyílt az ajtó egyszer és kacagó arccal besuhant Erzsébet. Kivágott ruháján kerek fehérségben ragyogott a válla, amint föléje hajlott a fiúnak. Ez pedig feléje fordult, az arcába nézett és dühödt haraggal ragadta vállon . . . Egy kés villant és síkoltva zuhant le tompán Erzsébet, vérezve, hörögve a földre. Halódó lelkéből egy zokogó hang tört ki; most végleg elsiratta szegény magát, mialatt nyakából szivárogva csurgott a vér és hosszú, mindinkább vékonyodó érben csörgedezett el az élet, az élet . . . még könyei hűltak, de elnyúlt és bűnös testéből elszállott lelke szomorun és ártatlanul indult el messzi útra. És a kis Babynak nem volt már senkije.

Jenő pedig nézett, nézett Erzsébet volt testére, sirva bánta az elhalt csókokat, de azután elbámult a fehér nyakon és piros hasitásán, könyökére támasztotta a fejét és értelmetlenül bámult összegörnyedve, mígnem megcsuklott a feje és a halott asszony mellett csendesen elaludt. Reggel így találták őket.

▽ ▽ ▽ ▽

Politika és közgazdaság.

Irta:
Dr. GARAI PAL

Szinte közhellyé vált már publicisztikában, hogy a magyar közönség nem érdeklődik a közgazdasági kérdések iránt. Sokan kutatták e jelenség okait és többnyire beérték azzal a magyarázattal, hogy a meddő közjogi harcok teljesen lefoglalják az érdeklődést. És, mivel nálunk a politika abszorbeálja az egész közéletet s a politika valóban még mindig a kurucok és labancok harcát tükrözi: majdnem jogosultnak látszik az a feltevés, hogy a közönséget jobban érdekli a hadsereg nemzeti irányú reformja, mint a saját megélhetése. Pedig nyilvánvaló, hogy a politika ilyen formán hamis képet ad a közvéleményről. Ha a képviselőház esztendőkön át nem folytat érdemleges vitát, olyan kérdésekről, amelyek mindnyájunknak a zsebét érdeklik s ha a vezércikkek folytonosan közjogi alaptörvényeink untig ismert magyarázatait variálják: ebből nem következik az, hogy a dolgozó milliók is ezeknek a kérdéseknek tulajdonítják a legnagyobb fontosságot. Csak az következik belőle, hogy a választó-közönség fásult és indolens s nem tud, vagy nem akar gondoskodni arról, hogy saját vitális érdekei nyerjenek képviseletet a törvényhozásban.

Az általános választói jog hívei épen ebben a tekintetben várnak üdvös átalakító hatást a reformtól. Azt várják tőle, hogy azok a népelemek, amelyek eddig a parlamenten kívül harcoltak a munka politikájáért, ezentúl a parlament nagyobb nyilvánosságával és intenzívebb befolyásával ennek a politikának a szolgálatába fogják állítani azt a polgárságot is, amely eddig nem használta fel meglevő választói jogát erre a célra. Nem valószínű ugyan, hogy az általános választói jog, ha megvalósul, egyszerre el fogja söpörni a közjogi vitákat, de ez talán nem is szükséges. A szociálisták, akiktől legínkább várhatjuk a gazdasági kérdések előtérbe tolását, csak jelentéktelen számban kerülhetnek be a parlamentbe, mert hiszen iparunk sokkal gyengébb, semhogy számottevő szociálista pártot nevelhetne. De elég lesz a néhány progresszív gondolkozású képviselő arra, hogy állandóan napirenden tartsa a közgazdasági, szociális és kulturális kérdéseket.

A most feloszlott képviselőház tárgyalt egy reformot, amely arra volt szánva, hogy hosszú időre szabályozza a polgárság adózási kötelességét. Mindnyájunk húsába vágó reformról volt szó és a vitában három-négy képviselő vett aktív részt. Az új kormány hír szerint nem akarja az adótörvényeket jelenlegi alakjukban életbeléptetni s így az új képviselőháznak is alkalma lesz foglalkozni új adórendszerünk megalkotásával. A választások alkalmasint bejuttatnak ugyan néhány közgazdasági szakembert a parlamentbe, de a nagy többség bizonyára ismét csendes szemlélője lesz e törvényhozás munkájának.

Attól persze az általános választói jog megvalósulása után is messze leszünk, hogy a pártok tisztán gazdasági és szociális programmok köré tömörüljenek. Az egyetlen gazdaság-politikai irány, amely eddig rá tudta nyomni bélyegét törvényhozásunkra: az agrárizmus, nincs *egy* pártban szervezve. Az Omge vezérkarában szépen megférnek egymás mellett a volt alkotmánypárt,

a néppárt és a két függetlenségi párt tagjai. A nagybirtok érdekeit épen úgy szívén viseli némely „demokrata" függetlenségi, mint a beavatott arisztokrata alkotmánypártiak. S az agrárizmus e pártkereteken túlnövő hatalmával igazán megdöbbentően nagy eredményeket ért el. Reakciós munkástörvények és az élelmiszereket mesterségesen megdrágító vámpolitika: — ezek az Omge uralmának fényes vívmányai.

A nagybirtokosok érdekképviseletének e sikerei a velük szemben álló iparosokat és kereskedőket is szervezkedésre ösztönzik. Az ő érdekképviseleteiknek rövid multjukhoz képest szintén jelentékeny sikereik voltak, noha a gazdasági reakció feltartóztatására eddig természetesen gyengéknek bizonyultak. Az ipari és kereskedelmi érdekképviseletek gyengeségének főoka a kellő központi szervezet hiányában rejlik. Más helyen rámutattunk már ennek hátrányaira és sürgettük egy olyan szervezet létesítését, amely egységesen juttatná kifejezésre az ipari, és kereskedelmi közvélemény óhajtásait. Közgazdasági életünknek egy vezető férfia indított is az Országos Iparegyesületben ilyen irányú akciót, de erről már hónapok óta nem hallottunk semmit. Pedig valóban sajnálatos volna, ha ez az üdvös mozgalom is olyan sorsra jutna, mint a közmondásos magyar szalmaláng sok egyéb fellobbanása. A tervezett központnak az lenne a rendeltetése, hogy a gazdasági érdekű törvénytervezetekkel szemben állást foglaljon s az érdekeltség kívánságainak a törvényhozásban érvényt szerezzen.

Ehhez természetesen szükséges lenne az is, hogy az ipar és kereskedelem képviselői magában a törvényhozási testületben is felemelhessék szavukat. Ennek pedig útját állja a nemes intencióktól vezérelt, de következményeiben igen szerencsétlen összeférhetetlenségi törvény. A közéleti erkölcs védelmének jegyében született meg ez a törvény, Szilágyi Dezső, a nagy puritán államférfiú befolyása alatt s az eredménye az lett, hogy a kijárások és panamák vigan folynak tovább, a képviselő urak sietnek zsíros állásokat szerezni olyan vállalatoknál, amelyekről a törvényhozás nyilván helytelenül tette fel, hogy nem áhítoznak képviselői pártfogás után, — ellenben közgazdasági életünk legértékesebb elemei kiszorultak a képviselőházból. Ennek a törvénynek alapos revízióját feltétlenül ki kell eszközölniök az érdekelt iparosoknak, akik joggal mutatnak rá arra az igazságtalanságra, hogy a munkásnak nemsokára lesz szava a parlamentben, a munkaadónak pedig nem.

Nem foglalkozhatunk e cikk keretében mindazokkal a közgazdasági kérdésekkel, amelyek a közel jövőben megoldásra várnak. Csak jelezni akartuk hogy a parlamenti munka súlypontjának szükségszerűleg ezekre kell helyezkednie. Úgy látszik, hogy a közjogi gravamenekből élő függetlenségi párt is megérezte ezt, mikor a bankkérdés előtérbe tolásával szétrobbantotta a saját uralmát. Ma még politikai korteszeszköznek használják ezt a tisztán gazdasági, jelentőségű kérdést. De a politikai aktualitás szükségessé tette az úgy szakszerű megvilágítását és bizonnyal fel fogja kelteni a figyelmet más gazdasági problémák iránt is. Mert a nemzet exisztenciája felől határoz, mikor gazdasági életének új korszakát megalapozza s ez a meggondolás ki fogja emelni a gazdasági kérdéseket jelenlegi mostoha sorsukból.

▽ ▽ ▽ ▽

Közgazdasági szemle.

Nem lehet tagadni, hogy jogos önérzettel mutat rá a geniális Krausz Simon arra a példátlan fellendülésre, amely a budapesti értéktőzsde forgalmában az utóbbi másfél év alatt mutatkozott. Valóban meglepő számadatokat közöl az értékpapirkereskedők egyesületében előterjesztett titkári jelentés. Százmillióra becsüli azt a tőkét, amelyet ez idő alatt külföldiek helyeztek el magyar papirokban és természetesen még többre azt a tőkét, amely felszabadult azáltal, hogy az értékpapirok birtokosai jó áron tudtak túladni olyan papirokon is, amelyekre azelőtt egyáltalában nem lehetett vevőt találni. Mindez persze igen örvendetes dolog és nem lehet lekicsinyelni sem az aranybeözönlés, sem a tőkefelszabadulás jó hatását. De olvasván a Krausz Simon jelentését, úgy találjuk, hogy ez a lelkes dicshimnusz egy kissé elhanyagolja az érem másik oldalát. Csak úgy mellékesen figyelmeztetni a közönséget, hogy a tőzsdén csak forgalomba kell hozni a vagyont, nem pedig *vagyonszerzéssel* próbálkozni. Míg egyfelől valóban szükséges a közönséget figyelmeztetni a szerencse forgandóságára, addig a derék börzianerek figyelmeztetése egy kissé furcsán hangzik. Hiszen igaz, hogy azok a mágnások, akiknek a jelentés meghatottan rebeg köszönetet hazafias áldozatkészségükért, forgalomba helyezték a pénzüket, de szereztek is néhány milliót a forgalomba hozzott pénzzel mesterségesen szitott hausse-mozgalmakban. És talán azt is elhiszi valaki Krausz Simonnak, hogy ezek urak csakugyan a jog és erkölcs nevében hatoltak be néhány igazgatóságba, hogy ott a részvényesek, azaz saját maguk érdekeit képviseljék, de viszont az is igaz, hogy a jog és erkölcs ez esetben dús tantiémekkel fizetett lovagjainak, ami pedig az életben elég ritkán fordul elő. Bizony aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy a tőzsde aranykorának pezsgő életében olyanok is részt vesznek, akik sokkal több pénzt hoznak forgalomba, mint amennyi gazdasági helyzetünknek megfelel. Pedig valakinek meg is kell fizetnie a milliókra menő különbözeteket. És ha beáll a reakció, hiába hivatkoznak a papiroknak sokat emlegetett *belső értékére*, amelyet állítólag még mindig nem értek el az árfolyamok. A kereslet és kínálat törvénye keresztül gázolozon a belső értéken és elsöpri a kisembereket, akik igenis vagyont akarnak szerezni a tőzsdén. Az értékpapírkereskedők diadalmas jelentéséből tehát az marad meg legfontosabb tanulságul, hogy mérsékletre kell inteni a közönséget.

+

A kormány felmondja a bankoknál levő húsz milliónyi betétjét és egyes ellenzéki lapok leplezetlen kárörömmel konstatálják, hogy ez az ex-lex hatása. Ez bizony így van. Nagyon természetes, hogy mikor nem muszáj adót fizetni, akkor kevesebben fizetnek adót és hogy, ha kevesebb az adóbevétel, akkor a kormány megszorul pénz dolgában. Némileg, kevésbbé természetes azonban a kárörvendő urak felfogása. Igaz, hogy az ex-lexet ők okozták, tehát méltán büszkék lehetnek a munkájukra. De hiszen az ex-lex nem a kormány baja, hanem az országé és ugyan kit fognak dicsérni az adóalanyok, ha a költségvetés megszavazása után dolguk akad a végrehajtóval?

+

Egy csomó magyar kereskedő elutazott Konstantinápolyba viszonozni a török kereskedők budapesti látogatását. Ez a kirándulás biztató jele annak a törekvésnek, hogy a magyar ipar és kereskedelem meghódítsa azt a piacot, amely földrajzi helyzeténél fogva egyenesen nekünk van teremtve. E jogos törekvésünk sikerét a szerencsétlen politika veszélyeztette eddigelé és remélhető, hogy kereskedőink személyes érintkezése a Balkán lakósaival megfogja hozni a kívánatos eredményeket. Annyival is inkább el kell követni mindent ebben az irányban, mert az oroszok már is tőkét akarnak kovácsolni Szerbiával való viszályunkból. Egy pétervári bank megállapodásra jutott a szerb kormánynyal, hogy Belgrádban orosz kereskedelmi muzeumot és árutárat szervez. Ez a nyilván a mi kivitelünk kiszorítására irányul s minthogy a szerbek épen úgy vonzódnak az oroszokhoz, ahogyan gyűlölnek bennünket, az akció nem is látszik reménytelennek. A Balkán-államokhoz való kereskedelempolitikai viszonyunk békés rendezése az agráriusok tiltakozása dacára is fölötte sürgős.

+

A fantasztikus bankalapítási tervek közül újabban az úgynevezett *fürdőbank* jött divatba. Híre jár, hogy egy pénzcsoport tíz millió korona alaptőkével bankot akar alapítani, amely magyar fürdőhelyek finanszírozásával foglalkoznék. Az alapítást egy mágnás nevével hozzák kapcsolatba. Az ilyen híreket azonban némi kétellyel kell fogadni. Pár évvel ezelőtt, mikor az iparfejlesztés volt a felkapott jelszó, minduntalan felmerült a hír, hogy egy külföldi pénzcsoport óriási iparbankot alapít s ez a bank máig sem jött létre.

▽ ▽ ▽ ▽

A közlekedés története.

Irta: dr. G. J.

Ezen a címen tartalmas kötetet írt dr. Szabolcsay Antal s könyvének bizonyára legnagyobb érdeme az, hogy szinte filozófiai alapon elemzi azokat az okokat, melyek szükségképpen fejlesztették és előbbre vitték a közlekedés fejlődését egészen a mai állapotig. Ez a tudományos rendszer nem csak azért volt szükséges épen a „közlekedés" történetének megírásában, mert a fejlődés egymásutánját pragmatikus alapon megírni ma már nem elegendő, hanem azért is, mert a történelmi materiálizmus eszközeinek igénybe vétele nélkül semmiféle szakmunka nem szolgálhatja az egyetemes tudás és haladás érdekeit. Éppen ezért kétszeresen becses dr. Szabolcsy Antal könyve, melynek már az anyagbeosztása is olyan, hogy az áttekintés megkönnyítésével szinte az első tekintetre ráirányítja figyelmünket azokra a tényezőkre, melyek a közlekedés nagyobb arányú, rohamos fejlődését előkészítették s a mai gigászi méretekig fejlesztették. A közlekedés mai szervezését ugyanis a gépi vontatás teremtette meg és dr. Szabolcsy könyvének is ez a választó gerince. A 6000 év előtti naiv és kezdetleges eszközöktől a gőzerő üzembe léptetéseig és innen, a gőzüzem kezdetleges formájától a képkocsi mai használatáig pragmatikus, szervesen és okozatilag összefüggő előadásban tárgyalja a

könyv a közlekedésnek sz mélyi és árúforgalomra vonatkozó részét.

Nagy előnye még a könyvnek stílusának könnyed és természetes, népszerű hangja. A közvetlenség kedvéért ugyan koncessziókat tesz a szigorúan tudományos hang rovására, de azért élvezettel olvassuk-, mert látjuk az okozati összefüggést-, a római versenyekről vagy az első vasutakról szóló szépen megírt fejezeteket.

Utolsó fejezeteiben gépkocsi üzemgazdasági helyzetét tárgyalja statisztikai pontossággal, amely — miután ennek az üzemágnak irodalma nincs, — szerzőnek eredeti munkája s épen ezért forrásmunka jelentőségével bir. Érdekes az a konkluzió, melylyel szerző megállapítja a közlekedés és kultura egymáshoz való viszonyát.

Azok a tényezők, amelyek a mai közlekedést jellemzik: a forgalom tömegessége, a nagy teljesítőképesség gyorsaságban, távolságban, a rendszeresség és folytonosság a közlekedésben. Ezek mind olyanok, amelyek a műszaki tudomány haladása, a közlekedési szervezetek összetételének tökéletesbedése révén állandóan tovább fejlődnek. Ezért a mai állapotokat tulajdonképen szintén csak átmenetinek tekinthetjük a további fejlődés felé. A közlekedés színvonala tekintetében három tényező határoz: az út, ez élettelen közlekedési eszköz és a mozgató erő. Ez a három tényező az, amely az egyes korszakok forgalmi életének fejlődését eldönti. Ezek a tényezők adták meg a mult forgalmi fejlettségének színvonalát, ezeknek kialakulása fog a jövő forgalmi szervezete tekintetében is dönteni.

Uj utak, új közlekedési eszközök, ezek teljesttőképességének, működésének minden fejlődési mozzanata ujabb és ujabb forgalmi átalakulásokat von maga után. Ez az átalakulás állandóan tart, szüntelenül más és más képet mutat és mert a közlekedési eszközök teljes kialakulása még nem történt meg, nem láthatjuk a jövő forgalom kialakulásának képét sem. Egyet azonban láthatunk. A forgalom, a gazdasági életfolyamat, ez lett a mai kulturának szervező ura. Ez dönt az egyes államok hatalmi pozíciója felett, ez dönti el az egész világ társadalom gazdasági képének kialakulását. — Az értékes és érdekes könyv a „Közlekedési Szakkönyvtárban“ jelent meg.

▽ ▽ ▽ ▽

KRITIKA

Judith

Irta
GYULAI ISTVÁN

Ha történetesen Goethe írja meg ezt a darabot nagy német klasszicitásával, úgy két világnézlet ütközése és harca lesz Judith története; ha véletlenül az ó görög klassziküs stíl adja a formáját, akkor a fátumnak éreztük volna örökkön tartó hatalmát. Így azonban Hebbel, aki német és józan, sőt a polgári dráma megteremtője, mindvégig pezsgő darabjában emberekké alacsonyodó, — vagy emelkedő — hősöket rajzol és heroikusan zengi meg nagyságuknak emberi létét. Hebbel, ki a lelket úgy ismerte, a minő valóban és nem úgy, ahogy a drámában lenni kéne, azaz nem az embereit írta meg a drámáért, az eszméért! — hanem az emberek szinte akaratlanul eljátszották előtte az élet fátyol mögötti tükörképét, — ez a Hebbel a *Judithban* kegyetlenül belélát egy nagy titokba: az asszonyi hősiségbe.

Szegény Judith! Asszonytalan asszony, aki nászéjszakáján lány maradt, így mondja el szomorú történetét: „Kom', kom'! rief ich und schämte mich garnicht dass ich's that. Ich kann ja nicht, antwortete er dumpf und bleiern, ich kann nicht!"

Szegény Judith! Szűzi özvegységében im' belelép életébe egy tomboló vadállat, hős Holofernes. „Holofernes tötet die Weiber durch küsse und Umarmungen, wie die Männer durch Spiess und Schwert".

Vajjon nem *kell-é* Judithnak látni őt, a férfit, aki majdnem isten, és csókjával öli meg az asszonyt?!.. s mihelyt meglátta, nem kell e az, hogy asszonyi lányságát néki adja? De csökken a fönséges, hősi tragikum, hogy az asszony sajnálja az urát; sőt már a halál sem nagy tett, csak asszonyi, kicsiny bosszú. Egy nász után Holofernes elaludt: ez halált szomjuhozó szörnyű bántás. Így lesz hősnő Judith, az asszony. Megrengetően erős a tragikuma, mert azt hiszi: népeért tett mindent. Megrengetően erős a tragikuma, mert ő maga mondja: „Ich hab' das Volk vergessen". De le kell vesztett lánysága legszebb jutalmáról mondani: „Ich will dem Holofernes keinen Sohn gebären".

Így van ez a nagy tragikusság a színes és epizódikus háttérrel — a zsidóság nyomorúságával és Holofernes táborával — emelkedően megkomponálva. A háttér, vagy inkább a történet alapja, igen-igen alacsonyan marad, tán, hogy a hősök oly magasan járjanak felette, vagy tán azért, mert elszürkült kissé. De valóban Judith e keretben hősi nagyság a maga földiségében és Holofernesről el tudjuk hinni, hogy a sors gyeplőit fogta, amíg egy igazi asszony meg nem ölelte.

A *Judith* formája, habár sokszor erősen drámaiatlan, feltornyosuló erővel vet fel sok rejtett emberi mélységet és formájánál fogva ér el ebben a történetinek nevezett drámában olyan csodás jelenethez, mint Judith és Holofernes első csókja. (Doré kisasszony és Wegener úr meg tudták játszani a csodásat benne; remegtünk és egy-egy kígyózó kéjes asszonyi vonal, egy-egy pokoli rőhej a láz gyikozó hidegségét villantotta át egész valónkon.)

Reinhardt az embereket játszatta a darabban és nem voltak itten se hősök, se próféták. Egyedül az ő mesteri Dánielje állt valami igen magas és földöntúli piedesztálon, de rendezése éreztette, hogy tudja: Hebbel oly nagy ember volt, hogy hősért sohase áldozott föl embert.

Franciák között.

Irta:
BÖLÖNI GYÖRGY

A „Művészház"-ban megnyílt francia és magyar kiállítás, melyben a modern művészet fejlődését mutatják be, sok mindenért érdekes. A kultura szempontjából talán leginkább azért, hogy újra és dokumentumok erejével lépett elénk, amit csaknem felejtűnk, mikor túlságos követelözők vagyunk a magunk művészeivel szemben, hogy a multban és a fejlődés szélességében milyen rettentő különbségek meredeznek a franciák pikturája s a magyar festészet között. Mert az a száz és néhány esztendő, mely felvonul itt előttünk képekben, elnyúlik messze be a multba s a maga masszájában ered a francia primitivektől, genealogiáját felvezeti a Louvre híres Avignoni Krisztusáig s Maurice Den bájossága például már megérzik hatszáz esztendővel ezelött Fouquet angyalain, vagy hogy másfelé mutassunk, magán a Notre-Dame-on. A modern művészet kiállított száz esztendeje a magyar kulturában tíz-tizenöt esztendőre gyömöszölödik össze és messze futó fonalakat hiába keresünk nálunk, melyek velünk fussanak le a kezdetleges primitivek eredőjéig; eltapogatózhatunk Kupeckyig vagy Mányokiig, ha ugyan van kedvünk ezekben a már minden nyugati hatástól áternyedt piktorokban a mai művészetünk ükapáit tisztelni. A száz a tízhez, ezt a mély aránykülönbségek völgyét teríti a francia és magyar művészet közé, művészetek kulturája áll ott a száz esztendő háta megett, nálunk pedig a régi kulturátlanság e pár itt jelentkező évtizedben enged fel.

Századok képkulturájának roppantó ereje éri nálunk azokat, akik festenek. Magyar parlagtalentumokra egyszerre hull ezer áldás és amint most a nagybányai viharok lecsillapulásával látjuk itt Ferenczy Károly képeit, Krisztus levételét és Lugosát, ebben az impresszionizmusnak hirdetett magyar festőmozgalomban ott pihen Courbet naturalizmusa, Manet száraz realizmusa, Claude Monet impresszionista könnyedsége, sokszoros mouvementok összekapcsolódása. Szinte roskadozó teher, gyönyörű, de keserves örökség, ami így együtt a magyar piktorok nyakába szakadt s amint rájuk zúdul: e száz esztendő minden képe mutatja ma is.

A magyar modern művészetben jelentkező differenciálódás, a tehetségek eredő erejének egy irányba való kaplódása, most jól látjuk, csak látszólagos. A mi fiataljainkban összetömörül és újra egységbe olvad más és más külföldiek különbözősége és amint saját egyéniségükkel felolvad, nem marad már az a határolt, külön pontot jelző, mondjuk csak bátran: differenciálódott művészet, mint amilyen szépen, pompás elmélyedésekben szemlélhető ezeken a francia képeken. A képzettségnek, a komplettségnek minden jele mellett a magyar piktura képei ma is csak egy nagy nekikészülödést jelentenek, teremtő erők összevonását. De azt a pazarlást, azt az elmélyedést, azt az önkéntelenül jövő gazdagságát a festésnek, mellyel pl. Renoir teleszórja képeit, nálunk sehol sem találjuk. E száz esztendő francia festőinél mindenki szertelen: Manet házasságában, Monticelli játékos csapongásában, Toulouse-Lautrec nervozitásában, még Picassoból is bugyog ez a gazdag túlzás, tehetsége megjelenésének bősége ömlik.

A kulturában van mindennek az oka, a francia mult gazdagságában és a mi multunk gyarlóságában. És ezért

hiába hisszük ma és még sokáig-sokáig, hogy átláboltunk a nehézségeken, mert minden bűne kísért a multnak, minden magyar átka és szerencsétlensége. És ne higyjünk a katalogusnak sem, mikor dicsekszik azzal, hogy mind magyar amatőrök házatájékáról került elő ez a sok becses idegen portéka. Mert a katalogus ravasz és hallgat és nem mondja, hogy csillagvizsgálóval sem tudnánk még több magyar amatőrt összeszedni, akinek külföldi modern képeit meg mernők mutogatni a közönségnek. Mert íme, szomorúságot takar az a dicsekvés és szegénységet az az összehordott pár kitűnő magyar kép, Kernstok, Ferenczy, aztán Szinyei-Merse, Grünwald, Rónay samaga zászlótartó fiujával Hollósy. Nekünk minden gazdagságunk pár kép és pár név, sőt néhány névnek néhány képe, a francia pikturára pedig nagy csapás nem lenne, ha mostani képviselői, e képek, parázstüzben égnének el valahol. Sok minden egyéb között, gyönyörűségeink között ezeket a szomorúságokat sóhajtoztuk el a franciák között járva.

▽ ▽ ▽ ▽

Jó Dagobert király

Irta:
VAJDA ERNŐ

Szól a nóta, ódon muzsikájú, régi francia nóta. Király, akiről szól, vastagerű, zilált hajú, bikanyakú, gyerekszívű jó Dagobert király. Király volt, férfi volt, gyerek volt. Vadászni szeretett és szerette az asszonyt. Puszta kézzel fojtotta meg a medvét, ha szembe szállt vele és könnyes volt a szeme, amikor simogatta a fehér galambot, aki bízó búgással a tenyerére szállt. Körülötte szörnyűmódon rettenetes etikettel hajbókolt az udvar népe, jó Dagobert király meg egy ingbe szaladt ki elmondani, ami eszébe jutott, ha történetesen öltözködés közben jutott eszébe az a valami.

Jó Dagobert király régóta kívánkozott a színpad felé, André Rivoire — ismeretlen francia név, de *valakinek* a neve ettől a darabtól kezdve — színpadra tette. És a magyar kritikus, aki a Reinhardték vendégszereplése alkalmából ír a Rivoire darabjáról, nagy zavart érez. Mert miről írjon? Más a Rivoire francia darabja és más a németek előadásabeli Felix Salten fordítás. A Rivoire darabja romantikus játék, játszi, hevülő édes, igazi romantikával, a huszadik századbeli francia költő csúfolódó iróniája végtelen finomsággal lapul meg a kihegyezett rímek pointjai alatt. A Salten fordítása csak a versek mézes folyásában párja az eredetinek. A mesén itt is hamisított valamit, ott is elferdített, az utolsó felvonást pedig egész egyszerűen újra írta, németek számára. Kell-e fordítónak — aki költő is — nagyobb dicsőség, minthogy a darabban még sincs zőkkenő.

A fejelés úgy illik rája, mintha maga az eredeti csizmadia szabta volna azt is. A németek — fordítás is, de még jóbban az előadás — kiparodizálták a romantikát. Max Reinhardt kezében — Salten is csak eszköze — egyszerű anyaggá lett a francia költő darabja, mint annyi más. Reinhardt a romantika paródiáját játszatta. Csak egy példát arra, hogyan történik ez az eltolódás. Jó Dagobert király udvarmestere szellemes, finom, öreg udva-

ronc az eredetiben. Mikor szelíd mosollyal elmondja fifikus ötletét, — az éjjeli és nappali királynőről — csak egy lehelletszerű mozdulattal kéri a néző bocsánatát, mondván: Uram, belém látsz, igaz, intrikus játék, naiv játék, régi játék, amit elibéd játszunk, de romantikus játék és azért ne duzzogj, mert olyan édes, olyan drága a romantika naivitása. A németek vén Poloniusa — mert nem más a Wassmann figurája, mint egy kiszélesített Polonius — bárgyu tekintettel néz kezei tétova mozgása után és hirtelen fölvillanással, csúfondárosan int, mintha mondaná: Látod uram, látod, intrikát csinálok, terveket jelentek be néked, romantikát játszom, de azért ne duzzogj, hiszen csak azt akarom megmutatni, milyen csacsi, gyerekes játék az a romantika.

És a jó közönség nem duzzog, mert nincs is oka a duzzogásra. Hiába minden. Kinevetjük a romantikát, csúfolódunk a romantikán, szidjuk a romantikát, mégis csak szeretjük, kissé önirónias szeretettel, de nagy szeretettel. Nászéjszakát ülnek a Rivoire darabjában, mesenászt, romantikust és van egy jelenet, ahol sötétben ül jó Dagobert király, jobbról mellette az egyik asszony, balról meg a másik. És ő csak egyről tud és különbözőnek érzi a csókok ízét és kapkodni kezd, nehéz illatú női haj csavarodik a keze fejére fonatokba fonva, azután szabadon kibontva, meg újra befonva. A néző pedig ül, arcán a többiek elől rejtő sablonos romantikát csúfoló mosoly, de belül gyerekes álomra húnyva a szeme, amint hallgatja a nótát, az ódon muzsikájú régi francia nótát, aranyszívű, kétasszonyú jó Dagobert királyról . . .

▽ ▽ ▽ ▽

Bíró Lajos: Marie és más asszonyok

Irta:
KARINTHY FRIGYES

1. Meggyőződése vagy valamely szubjektív világnézete nincsen az asszonyokról Bíró Lajosnak; az Asszony, mint szimbólum, mint valami, amitől félni, vagy amihez vonzódni kelljen: amit gyűlölni vagy szeretni jó, ami romlásunkat idézi elő vagy megoldást és értelmet ad zavart, boldogtalan életünknek; az Asszony végleges, elvont alakja nem domborul ki egységesen, konkrét plasztikával e novellák sokféle, sokfelől áradó világításában. Asszonyok vonulnak el, akiket ismerünk és akikre ráismerünk; ideges és fájdalmas izgalommal figyeljük őket, amint sorban ellépnek: jönnek, mennek — az egyik visszafordul, továbbmegy, a másik úgy tűnik el, arcába se nézhettünk, csak kalapját, suhogó szoknyáit éreztük. A vetített kép kitűnő: szín és vonal, mind a helyén és minden színfolt és minden vonal könnyen és biztosan jellemez és szuggerál, — oda kell csak figyelni egy futó pillanatban arra az ábrára, amit Bíró Lajos néhány csodálatosan egyszerű és kézenfekvő szóval rajzolt: s íme, parfümillatot érezünk és meleg, fehér asszonybőr borzongó puhaságát. Ez az író tud éreztetni és közel tudja hozni mind az őt érzékszervünkhöz, amit akar: erről nem is lehet vitatkozni. Látjuk, tapintjuk és érezzük az ő asszonyait, amint sorban elléptek:

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

— egy percre megűti orrunkat az élet bódító, nehéz illata és győtrődve, elszorult szívvel szólunk magunkban: istenem, igen, ez így van. Az asszonyok ilyenek. Ez az élet. Milyen borzasztó.

2. De azután? A kép elpattant és nem marad semmi a nyomában. Zavaros, fájdalmas üresség tátong és a lelkünk szorongva, zsibbadtan nyujtózkodik. Végeredményben nem jött ki semmi a novellából. Jó asszonyt láttunk, meg rossz azszonyt láttunk és egyiket se másképp, mintahogy eddig ismertük őket. Hol a vigasztalás, hol az elégtétel azért, hogy mindez így van s hogy mindez *így* fájt nekünk őrök időktől fogva? Jó, ezek asszonyok, ezek emberek: de miért kellett nekünk most látni mindezt, ha semmi megnyugtatót, semmi kiengesztelőt nem kaptunk cserébe azért, hogy így kellett látnunk? Szóval: Bíró Lajos novelláiból az emberi tragikum nyugtalanító és kínzó megismerés formájában árad csak és nem viszi tovább, nem fejleszti érzésünket és azt a felfogást, ami bennünket az élettel visszonyba állított. Hiányzik valami, ami egységessé, összhangzatossá tenné és magasabb jelentőséget adna mindannak, amit művészi erővel és fejlett technikával elénk állított. Ez a valami: a költészet, vagy igazábban, a legfejlettebb szempont szögéből: filozófia. Bíró Lajos sokszor felizgatott és sokszor kötötte le figyelmem és sokszor érdekelt: de meg nem hatott soha. Bíró Lajos csak író, semmi más.

3. Néha egészen a durvaságig száraz, hideg: nincs benne lendület. Vigasztalan, mint maga az élet. Hígan, elfolyva következnek az események és rohannak a pokol felé — nincs időnk rá, hogy a szívünk fölmelegedjék. Máskor görcsös erővel tud megfogni, valami egészen primitív, nagyon életteljes vonatkozás meglepő és mégis természetes alkalmazásával: a nemi élet nyomorúságos és nagyszerű jelenségeiről szól ilyenkor, minden póz vagy szimbolizáló nekilendülés nélkül, anélkül, hogy a hangsúlyt bármily mértékben emelné vagy változtatná: egyszerűen, mert ezek a jelenségek is hozzátartoznak a többi nyomorúsághoz. Ez így van, mondja Bíró Lajos, ez meg így. Ezek ilyen jelenségek, amazok meg olyanok. Az élet jelenségeit rajzolom és nem gondolok hozzá semmit. Fájnak nektek, rosszul esnek nektek ezek a jelenségek? Sajnálom, nem én komponáltam őket. Felelni nem tudok én se, de legalább szájatokba rágom a kérdéseket.

Also fragen wir beständig
Bis man uns mit einer handvoll
Erde endlich stopft die Mäuler —
Aber ist das eine Antwort?

4. De a költészet tud felelni. És tud majd felelni az a művészet, amely naturalizmuson, realizmuson és impresszionizmuson túl most dereng majd fel újra egy új század első korszakában: a diadalmasan és újult erővel feltámadó, impresszionizmuson, realizmuson, naturalizmuson megerősödött, öntudatossá vált és önmagára ismert örökegy és örökké új művészet: az eszmei tartalom művészete. Az idők szakadékából dagadva közeledik a hullám, mely száz esztendőben egyszer visszahúzódik és száz esztendőben egyszer előnti ismét a partokat. A Halley üstökös óriási mutatója most közeledik az égbolt kerek óralapján, hogy kinyujtott karral jelezze a századik órát.

▽ ▽ ▽ ▽

Pierrette fátyola.

Irta:
CSERNA ANDOR

Schnitzler Artur készítette a szövegkönyvet, Dohnányi Ernő szerzette a zenéjét: Pierrette fátyola ez a három felvonásos zenei pantomímia irodalmi és zenei esemény. És ráirányítja az érdeklődést ismét egy valamikor népszerűbb műfajra, mely délvidéken ma is az, minthogy az élénken gesztikuláló nemzetek karakterének kitűnően megfelel. Most feléledt a pantomímia két zseniális művészember segítségével, amit Leoncavallo óta senki sem kisérlett meg és ő is csak epizódként; feléledt itt nyugaton, ahol az operaszínpadot ének és zenei deklamáció nélkül szinte el sem tudjuk képzelni.

Merészül hangzik tán, hogy a némajáték renaissance-át voltaképen Wagner készítette elő. A nagy bayreuthi azzal, hogy arra kénysz rítette a publikumot, hogy a zenedráma orkeszterális részében keresse és találja meg a cselekmény magyarázatát, összefüggését és tovább haladását, sőt azzal, hogy az énekestől drámai ábrázolóképességet kíván, gesztust és játékot, megteremtette a nézők és hallgatók részére azt az alapot, amelyen a pantomímia artisztikus nívóra emelkedhetett.

Schnitzler szövegkönyve kissé rémséges mesét kínált Dohnányinak a megzenésítésre. Esküvője napján visszatér Pierrette menyasszonyi díszben hűtlenül elhagyott Pierrotjához és lakomát csap Pierrot — Bajazzó! — de halált kínál a kedvesének és ez beleegyezik. Pierrot már haláltusáját vívja, Pierrette azonban retteg a végtől és eldobja a méregpoharat. Pierrot meghal, de Pierrette visszatér a nászházba, hol tart a bál, folyik a tánc. Viziói vannak: Pierrot jön menyasszonyi fátylával, — melyet nála felejtett. Arlekino itt látja már ezt és brutálisan durva erővel viszi Pierrettet a fátyolt keresni.

Pierrette megholt kedveséhez vezeti férjét, aki bestiális bosszúra határozza magát. Asztalhoz ültetí a halottat, poharat erőszakol kezébe, leül vele szemben, gúnyosan koccint és Pierrette is kénytelen erre. Aztán eltávozik, magára hagyva Pierrettet a holttesttel és bezárja maga után az ajtót. E szörnyű helyzetben Pierrett megőrül. Eszelős félelmében kacérkodik a halottal, átöleli, majd bizarr csábtáncot jár előtte, míg végre holtan terül lábai elé.

Az utolsó felvonás, a halál fenségének borzalmas kigúnyolásával, egyenesen visszataszító és túlszárnyalja a Salomeban és az Elektrában átélt réműleteket is. Dohnányi Ernőnek szinte erényéül írható fel, hogy nem tudja ezt az utolsó felvonást egészen kimríteni és az a körülmény, hogy a borzalmas cs lekmény zenei aláfestésében is megmarad szubtilis művésznek, tehetségének egészséges volta mellett bizonyít. Ez első színpadi művében is a zseniális erejével hat, nemcsak a melódikai és ritmikai gazdagság, hanem az erőteljes drámai lendület és a szerencsés kifejezőképesség tekintetében is, amihez a jellemző kontrasztok biztos kiszámítása szolgál fokozásul. Ilyen kvalitások mellett nem veszít értékéből az alkotás, a gyakran előforduló wagneri melódiák és harmoniák segítsége ellenére sem. Hangszerelése színekben gazdag, de sohasem rikító, ökonomiája öntudatosan megfontolt és kompozíciójának talán nem utolsó erénye ez esetben az sem, hogy — nem magyaros.

Az előadás dícséri Guerra mestert, de Szikla karmester munkája is értékes munka. Szoyer és Kornai helyükön vannak; Kornai külőnösen és Szoyer is majdnem mindig.

Níl: A szívem

Irta:
BERDE MÁRIA

Szeretem a könyveket. Nekem a könyv becsukott bimbó, kedves ígéret, mikor még nem olvastam át.

Aztán föllapozom, hogy beszívjam lelkét a könyvnek: a bimbó fölfeslik és illata megszédít, megejt — vagy nincs is lelke, illata az írásnak. Az ilyen könyvek a szomorúk nagyon.

De Níl könyve más. Níl könyvét ne tegye le az ember, hanem üljön mellé, mondjuk este, szürke falak közt, sápadt lámpa mellett, vagy alkony felé, mikor szomorúak leszünk a tavaszi virágzástól, melegtől; mert érézzük, hogy a tavasz rövid és nem a miénk, a miénk csak a lemondás és a munka . . . a munka jó, a lemondás a legtisztább erény, de a tavasz gyönyörű, mindennél gyönyörűbb . . .

Ilyenkor közel járunk Níl könyvének lelkéhez, ehhez a lélekhez — vagy mondjuk: szívhez, mely nem beszél szent álszeméremmel az ő keresztjének könnyű és édes voltáról; de bevallja leplezetlenül: igen, jó vagyok lemondó, amint az egy leányt megillet, de ne higyjétek, hogy az önfeláldozás könnyű, nézzétek a szívemet, az vér, csupa vér. Jó vagyok és lemondó, nem is tudnék más lenni, meghalnék ha más lennék; de azért néha lázadni szoktam: nézzétek a szívemet.

Szeretek egy embert, úgy, ahogy megillet: büszkén, magasan hordott fejjel, de álmaimban a kapuja elé viszem meggörnyedt lelkemet: benézek ablakán és térdre hullanék előtte és fáj, fáj, hogy meg nem ért, nem érti meg jóságom, tisztaságom, fáj, amiről nekem tudni se volna szabad, hogy elpazarolja lelkét, ifjú tűzét, hímporát asszonyokon, akiknek lelke nem fehér, remegő virág.

És mégis: szeretem azt a méltatlan embert, bár érzem, hogy nyomorúlt vagyok, megvetett roncsa önmagamnak — és mégis: csak egyszer szépnek álmodnám magam, mint asszonyai szépek, hogy csak egyszer: szeressen . . .

— De tán elég. Elég, hogy lássuk: Níl könyvének lelke van. Nem szaiszi fátylakba burkolt lelke, mely fátylak mögött talán semmi nincs; hanem igazi asszonylelke, tele gyöngeséggel és ellentmondással, de őszinte, igaz és meleg, nem szégyenli, ha csatái és kudarcai vannak, vágyai és vereségei. Hogy mi lesz a varázslatos női lélekkel, ha ledobja fátyolait? Nem szebb egy arc festék nélkül? Jaj a léleknek, ha fátylakra van szüksége, hogy csodálatos legyen. Fátyoltalanúl nézzetek bele, nézzétek mélyét, ezerszínű csodáit, ellentmondásaiban rejlő harmóniáját — a tenger minden fodra más s mégis: az egész tenger kék, vagy zöld, szürke — lássátok a lelkűnket, érteni azért nem fogjátok soha.

És ezért: — Níl könyvét egészben kell elolvasni. Mert a rózsa se rózsa, ha leveleit egyenként kitépegetjük s a mozaikkockák csak együtt adnak képet. Van ugyan sok olyan vers itt, amik magukban is szépek, értékesek, egészek. De ezek is csak nyernek vele, ha egészben olvassuk őket. Mert egyet: sok vers van ám a könyvben, ami csak háttér, staffázs. Olyan mellékhangok, amik az alaphang színezetét adják. Ők semmik, de nélkülök az alaphang hideg és színtelen.

És sok a rím, ami kicsiszolva nincsen, sorok, amik nem jól gördülnek, nem elég könnyen peregnek. Szép a gondolatok küzködése, de a gondolat és nyelv, azok egymással ne küzködjenek. Az ilyen versei Nílnek etude-munkák, mintha csak vázolva volnának, nincsenek még lecsiszolva,

ami még nem jelenti azt, hogy szépek ne lennének. Igéretek, bimbók, hangulatok, amik sebtében kerültek papírra.

Még csak erről a *sebtiben*-ről akarok valamit mondani.

Én szeretem Nílt. De néha haragszom reá. Haragszom, mert olykor *hamar* ír. Nem várja be, míg az érzések csillapodva tisztúlnak, amíg átszűrődnek valami ístení szitán, míg költészetté finomodnak. Mert akkor szép a fájdalom s a gyönyörűség, ha kissé lekopott róluk hétköznapi ruhájuk, amilyenbe minden ember fájdalma, gyönyöre öltözik. Mikor a fájdalom, gyönyör még ebben jár, hadd hallgassunk róluk egy kicsit.

Amivel nem azt mondom, hogy ne legyünk őszinték. Legyünk őszinték, mint Níl mindig az, de ne siessünk mindig az őszinteséggel, mint Níl néha. Mert mégis — nem a való, de annak égi mása.

De te: Níl, — ugye, nem haragszol rám ezért?

▽ ▽ ▽ ▽

Lukács György: A lélek és a formák

Irta:
LIGETI ERNŐ

Strecker formulája: *das Kunstwerk beginnt da Kunstwerk zu sein, wo der wahrhafte Kritiker aufhört, Kritiker zu sein.* Ilyenkor tessék becsukni a könyvet, kinyítni a lélek kapúját, mely nagyon hasonlít ahhoz a vergíliusbeli elefántcsont kapúhoz, mely az álmok testetlen világába vezet, amint ez az Aeneís 21. énekében olvasható. Tessék behunyni a szemet, de nem gondolkodni. Ezek azok az úgynevezett Istennel egybeforrás pillanatai. És Lukács ezeknek a pillanatoknak poetája. Nem áll meg a műélvezet öntudatlan hatásánál, hanem vizsgálgatni kezd. Isten ments, hogy elrubrikázza, elskatulyázza a művészt! Távol legyen tőle, hogy értékeket állapítson meg! Lukács poéta — legalább nekem az — kinek a művek titkokat üzennek világosabban: a maga egyéniségét egészíti ki a művészekkel. Lukács a maga énjét nem verzben fejezi ki ugyan, mondjuk: „kísérletekben", mely kísérletek egy saját világ lecsapodásai és melyek egyéni formában jutnak kifejezésre. Nevezzük mi akár kritikai tanulmányoknak, még akkor is nagy a differencia, tegyük fel, Kerr szubjektív kritikája között, melynek mottója: paríttya és lant, de Lukácsnak csak dalos szerszáma van, akárcsak testvér-tanítójának, Kassnernek. Ha lehet így kifejezni, Irónk írásait, magáért és nem a más műveiért írja. Csak olyanokba merül el, amelyek rokonok lelki világával, erősítői alaphangulatainak s melyekre agya úgy reagál, mint egy megrendített hangvillára egy másik consonans hangvilla. „Ha a különböző költői műfajokat a napfénynek egy prizmán megtört sugaraival hasonlítom össze, akkor a kritikus írásai, az ultraviolett sugarak lennének." Ha ez áll — és mert ne lenne igaz — különösen áll reá nézve, kinek lelki működése olyan gyors, mint amekkora különbség van a végtelen napon láthatatlan és látható rezgésű sugarak között és ha némelyek előtt hideg is az írása, annál inkább érezhetők hő sugarai a mélyekben látó olvasó előtt, ki a sensibilitásnak és megértésnek hőmérőjével mér.

Lukács, úgy képzelem, ezektől az íróktól tanulta nemcsak művészetét, de egész életfelfogását is. Mert ezeknél az íróknál a legszorosabban egybeforr az élet a művészettel, recte: az élet művészet előttük, egyéni formába öntött életanyag, szimmetria, mibe az ő elfinomult ujjaik illesztették be az életet.

Lukácsnak is megvannak a maga szemlélési formái, melyek nélkül nem tud művészi, hogy úgy mondjam, plátói életet elképzelni. Ezek az írók mind életművészek és életük mégis sorstragédiák. Nem olyan „King and artist of life" formájú művész emberek, mint amilyen Wilde volt, hanem hol szerencsésen, hol szerencsétlenül végig evickélő utasai a létnek, kik el tudnak vérezni egy gondolaton, egy fáradt gesztuson, mondaná Lukács, csak azért, hogy napjaik egyhangú pergésében szimmetria, rend: forma legyen.

\+ \+ \+

Kik a mesterei? Platon, Montaigne, Kierkegaard, Kassner s talán Walter is az „Imaginaire Portraits" letompított hangú platonikusa. És kik az emberei, kik adalékul szolgálnak Lukács lelki rendjéhez: Novalis, Stefan George, Richard Beer Hofmann. Novalis, a vallásos poéta lélek, ki a romantika kék fátyolán keresztül látja, „amikor a pap és költő eggyé válik" s a ki szerint minden költészet. Mintha a jó öreg Schlegelt hallanók: a költészetben minden művészet és tudomány legbensőbb élet-csírája rejlik. Stefan George, új lelki kompassz, a papiasz arcu esztéta, a belső technikus, kinek dala: a jövő programm zenéje. A „becsületes" Kierkegaard. Mind olyanok, kik intimus életet akartak élni, de akik kiszakították magukat az életből. Ezek a Lukács emberei, kiket most egy csoportba vont a szerző szimpátiája.

Lukácsnak határozott rendszere van a dolgok szemlélésében, vagy, mint ő szokta használni: formája. A forma állandósított szempont. A szempont: az egyéniség vetítettsége a tárgyra. Szempont: az élet szemlélete az életben. Forma: az élet szemlélete a művészetben. A forma: a művészet. Lukács a „forma" szeművegén néz. Stilizált arcképeiben tompít, színez, arányosít, egyszerűsít. Megalkotja a gesztusok parallelogrammáját és meghuzza az eredőt, mely az élet megkomponálásának fő gesztusa. Csak azokat látja meg, amik érdeklik, amik kolorizálják az ő felfogását. Vizsgálódásai mélyen járók, pszihológiaiak. Górcsövet talán mástól kölcsönöz, de a saját szemével néz. Kifejezési módja tömör és hű köntőse a gondolatnak. Alakjai élnek, de csak egy pillanatra. Arcukat csak félig látjuk, remtrandti világításban. Csak azok a vonások szembetűnők, amiket a szerző meg akar világítani. A többi mind háttérben marad. Nagyon találó rá nézve is, amit Kassnerre mond: „A kritikus alkotása olyan, mint mikor egy homeroszi hős áldozati barmok vérével rövid időre színleges életre kelti egy másik, egy halott hős Hádeszben tengődő árnyékát". Egyébiránt a platonikus Lukács is csak „lelkek táncolója", nem ember alkotó.

\+

Most pedig értékeljünk. Lukács kissé idegen a magyar közönség előtt, amint többnyire idegenek, akikről a könyvben szó esik. Írása és átlagos intelligenciájú közönségünk közé beékelődik valami. Nem ismerése az írónak. Ő deduktíve vezeti le mondanivalóját, nekünk az ő írásából kell megrajzolnunk az írót. De mindenesetre konstatálnunk kell, hogy eszthetikai íróink legelsői közé fejlett. Nagy tudása, énekművészete kipallérozzák az utat, melyen Lukács György biztos lépésekkel halad előre.

Nemzeti színház.

Irta:
M—s P—l

Az történt nemrégiben, hogy Tóth Imre, a Nemzeti Színház igazgatója, visszautasított vagy tiz magyar darabot, melyeket a melléje beosztott drámabíráló-bizottság jónak talált és előadásra elfogadott. Ennek az esetnek elég nagy visszhangja támadt a sajtóban, s a hadakozás során szóba került a bizottság abszurd ügyrendje is, amelyből megtudtuk, hogy: az igazgató csak olyan darabot adhat elő, melyet a bizottság elfogadott; viszont azonban az igazgatónak joga van az elfogadott darabok közül visszautasítani azokat, amelyek legmagasabb tetszésének nem felelnek meg. Ami, más szóval, azt jelenti, hogy a drámabíráló-bizottságnak csak negativ jogai vannak, s a kritikának ez az élíteje gerinctelen jámborsággal türi, hogy a Nemzeti Színház igazgatója — ezúttal épen Tóth Didi! — fölülbírálja, sőt t tszése szerint értéktelennek is deklarálja az ő ítéletüket.

Megállapítván ezt, térjünk ki az esetnek egy másik epizódjára, amelynek van némi pikáns háttere is. Az egyik ujság avval vádolta meg dr. Hevesi Sándort, a Nemzeti Színház főrendezőjét, hogy legkivált az ő erőszakossága és illetéktelen beavatkozása okozza a magyar szerzők mellőzését, mert neki, mint fordítónak s egyes külföldi szerzők magyarországi ágensének az az érdeke, hogy a Nemzeti Színház minél több id gen darabot adjon, lévén ebből neki, — már mint dr. Hevesi Sándornak — anyagi haszna.

Eszünk ágában sincsen állítani azt a dehonesztáló dolgot, hogy dr. Hevesi Sándor a saját érdekei szempontjából mellőzteti a magyar szerzőket a Nemzeti Színházban; mert az, hogy fordít a Nemzeti Színház számára, nem inkompatibilis az ő állásával: hiszen Csíky, Paulay, Váradi szintén számos idegen drámát és vígjátékot fordítottak a Nemzetinek, mikor a színház szolgálatában álltak — s jól tették, hogy ezt cselekedték. Igaz, hogy ők nem közvetítettek idegen darabokat más, konkurrens színházak számára, se pedig nem monopolizálták a külföldi drámairókat, mint ahogy ezt Shaw Bernáttal teszi dr. Hevesi Sándor†). De mindez nem fontos a mi szempontunkból; hanem az már fontosabb, hogy dr. Hevesi Sándor, ezekre és más egyéb vádakra, amiket mi nem hiszünk el, fensőséges megvetéssel vágta vissza, hogy mind ez csak rágalom: valamelyik *„mellőzött"* drámairónak az aljas boszúja.

Ez az kérem: „a mellőzött drámaíró." Amely mellőzött drámairónak pedig — akárhogyan lekicsinyli is őt Hevesi Sándor — joga van kutatni és tudni, hogy miért mellőzik és ki mellőzi őt? !... Apropos! Rostandnak a „Chanteclerjét", melyet a Nemzeti Színház még az előadás előtt megvett: elolvasta-e a drámabíráló bizottság? És ha elfogadta: valjon elő fogja-e adatni Tóth Imre a nagy bukás után is? És ha nem: mi lesz avval a 10.000 (szóval: tizezer) frank előleggel, amit erre a darabra kidobtak? És hogy merte Tóth Imre megvenni ezt a darabot, holott a már citált ügyrend kimondja, hogy csakis olyan darabot adhat elő, melyet a drámabírálók plénuma elfogadott?! Hiszen a „Chanteclert" nem olvashatta a drámabíráló bizottság (tehát el se fogadhatta), mi-

†) „Mr. Bernard Shaw's translation rights are already disposed of to dr. Hevesi, with whom Mr. Shaw has entered into *a contract for the translation of all his works*", — irja szóról-szóra Shaw Bernát titkára.

vel a franciák hét pecsét alatt őrizték az előadás napjáig!

De térjünk vissza a „mellőzött" szerzőkhöz. Aki azt hiszi, hogy nagy szégyen „mellőzött" szerzőnek lenni a Nemzeti Színházban, az fölötte családik. Mellőzik ott, kérem, Giacosát, Fuldát, Bertolazzit, Hoffmannsthalt, Sem Benellit, hogy csak ezt a néhány európai hírű embert említsem: — és a Nemzeti Színháznak 110,000 koronája (egyszáztizezer korona!) hever már megvett darabokban, amelyekért a Nemzeti Színház részben kifizette a tantiémet, részben pedig előleget adott.

Persze: Shaw nem mellőzött szerző; nem mellőzött szerző Shakespeare se: hiszen olyan jó protektoruk Hevesi Sándor! Talán ő protezsálja Abel Hermantot is, hogy Husvétkor is a „Kiskirályok"-at adták, — ezt a francia cochoneriet?... Menne Párisba és nézné meg, hogy a Sarah Bernhard színházában nagyhéten mindig Rostand „Samaritaine"-jét adják, zsúfolt ház előtt. Pedig ez a darabot is megvette a Nemzeti Színház már évek előtt; de Rostand — szintén „mellőzött" szerző, ugyeb´r? Bizonyára nem azért, mert Telekes Béla fordította. Nem; nem azért. Hanem azért, mert... minek fordít ő versben és miért épen a Samaritaine"-t? Csípte volna el Shawt, vagy Abel Herman-tot, — mivelhogy szemesnek áll a világ, a vaknak még az alamizsna se!

▽ ▽

A makrancos hölgy.

Irta:

ZIGÁNY ÁRPÁD

Ha igazuk lenne azoknak, akik azt állítják, hogy Shakespeare a „*Makrancos hölgy*"-ben csak az olasz *commedia dell'arte* bárgyúságaival akarta mulattatni a közönséget, akkor talán el lehetne fogadni azt a Reinhardt-interpretációt is, melylyel a vígjátékot a Vígszínházban színre hozták, de akkor viszont semmi értelme se lenne ennek az előadásnak, mert — mint commedia dell'arte — roppant gyönge darab abból a szempontból, hogy a durva és brutális humornak, a clownszerű komikumnak és ízléstelen tréfának sokkal kevesebb eszközével dolgozik, semhogy a sikert — még az alantas közönségből is — kiválthassa. Mert, például, a zenebohócok produkciói, vagy a clownok bukfencei és pofozkodásai a Barokaldi-cirkuszban sokkal sikerültebbek és hatásosabbak még „művészi" szempontból is, mint a Reinhardt-társulat ripacskodásai; ami már csak azért is természetes, mert a cirkuszi artisták, akik ebből élnek, sokkal tökéletesebben és harmónikusabban „dolgoznak", mint a modern színészek, akiknek ez az alantas mesterség nem kenyerük. Vagyis: aki igazi bohócokat és clownokat akar látni, az nem megy színházba, aminthogy a cirkuszban se keressük a színjátszás művészetét.

Ez volna az egyik szempont, amelyből tiltakozni kellett Shakespearenek Reinhardt-féle értelmezése ellen; a másik szempont azonban még ennél is súlyosabb, mert az igazi művészet, a l'art pour l'art igazsága tiltakozik benne a legdurvább félreértések és hamisítások ellen. Nem igaz ugyanis, hogy Shakespeare ebben a vígjátékában csakis az olasz commedia dell'arte fogásaival akarta szórakoztatni közönségét. Ellene mond ennek a föltevésnek az, hogy nincsen Shakespearenek egyetlen egy darabja se, amelynek egységesebb szerkezete és kidolgozottabb bonyodalma lenne, mint a „Makranczos hölgy"-nek. Leszámítva a

Bianca és Lucenzio szerelmi idilljét, mely folyondárként futja be, mintegy ékességül, az egységes alapgondolat izmos törzsét, sehol nincs kitérés a vígjátékban és semmiféle epizód nem zavarja a bonyodalom logikus fejlődését, melyet Shakespeare mindvégig mesteri ügyességgel vezet. Képtelenség tehát még csak elgondolni is, hogy Shakespeare éppen ezt a szerkezetileg legjobban kidolgozott vígjátékát áldozta volna föl a commedia dell'arte hitvány eszközeitől várható sikernek.

Amely siker egyébként — ahogy ezt a Reinhardt-előadások mutatták — nagyon is problematikus lett volna, ha Shakespeare kizárólag és csupán a commedia dell'arte selejtes motívumaira támaszkodik. Mert ezek a motívumok és jelenetek sokkal fölületesebbek, rövidebbek és szórványosabbak, semhogy állandósítani tudnák a durvább humornak azt a hangulatát, amelytől Reinhardték egyedül várják a sikert. A bohóc-fogások és tréfák csak mellékes cifraságok a darabon, mint a boglár a díszruhán, s annyira nem teszik lényegét a vígjátéknak, hogy — amint ezt éppen a Vígszínház magyar előadásán láttuk — egyszerűen mellőzhetők is, még pedig nemcsak nem rovására, hanem egyenesen előnyére a darabnak. Előnyére azért, mert minél inkább lehántjuk a vígjátékról a kor ízlésének tett koncessziókat, — ahogy ezt Hegedűs Gyula cselekedte, — annál élesebben kidomborodik maga a vígjáték, s ami a fő: a darabnak az a mélyen szántó élet-igazsága, hogy a félszegséget csak nagyobb félszegséggel, a makacskodást csak még nagyobb makacssággal — erőszakkal — lehet legyőzni.

Ez a mély erkölcsi igazság a darab egész tengelye: — s ennek kell érvényesülnie a shakespearei fölfogás szerint, nem pedig azoknak a tréfáknak és bárdolatlanságoknak, melyekkel a reinhardti invenció fölcifrázza a darabot. És, hogy mennyire így van ez: bizonyítja a közönség hangulata és a darab külső sikere a két előadás alatt. Hegedűs — minden esetre egyéni ambíciójából is — a fősúlyt Petruchio és Katalin szerepére helyezte, mert az ő jellemük összeütközéséből fejlődik a cselekmény és a bonyodalom.

Lehet ugyan szempont: a commedia dell'arte színrehozatala is, de akkor ne a Shakespeare vígjátékával experimentáljanak, hanem vegyék elő a cinquecento és seicento burleszkjeit, az Aretino, a Bibbiena kardinális, Ariosto vagy akár Machiavelli farsáit is: ezekben még sokkal drasztikusabb eszközök és fogások vannak 's egyúttal a művészet se forog veszedelemben, az igazi művészet, amelyet nem találtunk meg a németek Shakespeare-előadásában. Egyet azonban el kell ismernünk: hogy rendezni tudnak a németek; éppen ezért nagy kár, hogy Hegedűs elutazott előlük Párisba Mert: senki se lehet olyan nagy, hogy ne tanulhatna valamit még a legkisebbektől is; ha egyebet nem, hát azt, hogy már nincs mit tanulnia. Mert az is nagy megnyugvás, ahogy Keszler József mondja.

▽ ▽ ▽ ▽

A szerkesztésért felelős: ZIGÁNY ÁRPÁD.
Kiadja a RENAISSANCE könyv- és lapkiadó vállalat.
Szerkesztőség: Budapest, VII., Damjanich-utca 12.
Kiadóhivatal: Budapest, V., Lipót-körut 1.
Nyomatott MÁRKUS SAMU könyvnyomdájában, Budapest, V., Báthory-u. 20.

A jövő Magyarország

Irta:
DIPLOMATA

I.

A király öreg törődött. Nyolcvan év terhei nyomják a vállát s ezek a terhek még egyre súlyosodnak, mert az idő még a király fölött se visszafelé megy. Természet rendje hát, hogy a trónváltozás eshetősége izgatja az elmét, melyben aggódó sejtések kergetik egymást, hogy mit hoz a jövő? Különösen izgatja pedig ez akérdés a magyar politikai világot, melyet négyszáz éves megszokás kényszerit folyton Bécs felé nézni, valahányszor Magyarország sorsának fordulását várja.

Nem csoda tehát, hogy a közvélemény — külökösen a magyar közvélemény — ideges kíváncsisággal foglalkozik a trónörökösnek nemcsak személyével, hanem fölfogásával és politikájával is, melyről az ellenőrizhetetlen információknak és pletykáknak egész légiója forog közszájon. Mit várhat tőle a komplikált, nehezen kormányozható kettős monarchia, melynek népeit ellentétes politikai ambiciók és gazdasági érdekek tartják állandó vonaglásban? S fiatal remények izmosodtak, régi aggodalmak bukkantak föl újra a szerint, amint a trónörökösnek egyik vagy másik nyilatkozata, nyilvános szereplése újra meg újra reáirányította a közfigyelmet.

Elmondták róla, hogy konzervatív és klerikális, majd ismét dicsérték, hogy liberális és demokrata; riasztgatták a közvéleményt avval, hogy az „összbirodalmi" politikát fogja inaugurálni, de meg avval is, hogy politikai ideálja a trializmus. Mikor a Schulverein patronátusát elfogadta, hevesen támadták, hogy az osztrák-németséget favorizálja az örökös tartományok többi néptörzseinek rovására, majd meg ismét azért kritizálták, hogy ellensége a németségnek és a szlávokat kedveli.

De ezeknek a híreszteléseknek és ráfogásoknak soha se volt komoly alapjuk; inkább ötletszerűen támadtak, amolyan hozzávetőleges politikai ólomöntések voltak, melyekből lehetetlen

volt az igazságot kihámozni, mert hiányzott belőlük a logikus következtetések reális alapja. Ami természetes is; mert a trónörökös nem szereti piacra vinni a véleményét és semmi sem bántja jobban, mint hogyha nagy hűhót csapnak a személye körül. Közelébe jutni pedig, oly közel tudniillik, ahol már világosan lehet látni és ítélni, fölötte nehéz. Éppen ezért a trónörökösről rajzolt képek és a róla közreadott vélemények többé-kevésbbé hibásak és fogyatékosak; már pedig a magyar közvéleménynek eminens érdeke, hogy lehetőleg helyes és teljes képet kapjon jövendő uralkodójáról. Mert csakis ebből láthatja meg, hogy milyen lesz a jövő Magyarország s minő szerep jut neki a kettős monarchia nagyhatalmi strukturájában.

„Erzherzog Franz Ferdinand hat ein starkes persönliches und dynastisches Selbstgefühl, eine grosse Meinung von seinem zukünftigen Monarchenberuf — mondják azok, akik állandóan érintkeznek vele. — *Er ist mit Leidenschaft Soldat; er befasst sich sehr gründlich mit allen militärischen Fragen, liest, prüft und zensuriert selbst alle ihm vorgelegten militärischen Berichte, wobei wieder sein selbständiges Wesen und Urteil zutage treten.“*

Tehát ítéleteiben, fölfogásában nagyon önálló; a megértőképessége gyors, cselekedeteiben következetes; impulzív temperamentuma II. Vilmos császáréhoz hasonló, de józan megfontolás vezeti ebben is, mert a célt soha sem téveszti szem elől és ha egyszer elindult feléje, nem ismer akadályt, mely visszatartsa. *„Schwer zu beeinflussen und nicht zu lenken, steuert er mit eisener Energie und unnachsichtlicher Ausdauer bis ans Ziel.“* Ezt különben bebizonyította a házasságával is, melynek romantikájából élesen domborodik ki a trónörökös akaratereje és szívóssága. *„Besonnen und fest hatte er den Kampf geführt, der zum Siege der Persönlichkeit oder der persönlichen Neigung über die Tradition geführt hat . . .“*

Minket magyarokat, a jövő politikája szempontjából, minden esetre az érdekel legjobban, hogy tisztán lássuk: van-e igazság abban a közszájon forgó híresztelésben, hogy a trónörökös nem szereti a magyarokat? Ennek a ráfogásnak az eredete visszanyúlik még Széll Kálmán miniszterelnökségének idejébe. Akkor történt (1902-ben), hogy a trónörökös Szentpétervárra utazott, mert személyesen akarta megköszönni a cárnak, hogy kinevezte őt egy orosz ezred tulajdonosának. Magával akarta vinni erre az útra — több osztrák főurral együtt — gróf Zichy Jánost is, a

mostani kultuszminisztert, aki akkor a néppárt vezére volt. Széll Kálmánnak azonban — pártpolitikai szempontokból — nem tetszett ez a választás és hamarjában egy listát terjesztett a király elé, hogy a trónörökös ezek közül a magyar urak közül válasszon kísérőt magának. A trónörökös azonban — nem választott: s inkább itthon hagyta gróf Zichy Jánost is.

Ez a kudarc rettentően fájt Széll Kálmán beteges hiúságának; nem gyógyította meg a fájó sebet a Szt. István-rend nagykeresztje se, melyet vagy két héttel az eset után kapott, s ettől fogva lett rendszerré, hogy a magyar sajtó következetesen, bár minden alap nélkül, támadta a trónörököst bizonyos időközökben. Szálló ige lett, — még pedig minden pozitív adat és bizonyíték nélkül — hogy a trónörökös nem szereti a magyarokat s ezt a híresztelést megerősítették „tárgyi" bizonyítékokkal is. Ilyenek voltak: hogy a trónörökös csak vadászni jár Magyarországra, hogy se a nyelvünket nem beszéli, se a népünket nem ismeri, tehát fogalma se lehet a magyar nemzet politikai és gazdasági aspirációiról, amelyekkel minduntalan szembehelyezkedik.

Mind ebből természetesen, egy szó se igaz. „*Von einer Gegnerschaft des Erzherzogs gegen Ungarn, oder auch nur gegen das Magyarentum, kann nicht ernsthaft gesprochen werden*", mert ha vannak is magyarok (amínthogy valóban vannak), akiket a trónörökös nem szeret, ezt a személyes és kivételes ellenszenvet talán mégse szabad általánosítani. A hiba ott rejlik, hogy Széll Kálmán óta, aki az Apponyi-féle ál-hatvanheteseket közel eresztette a hatalomhoz, ezek s a hozzá hasonló patent-hazafiak, fölbuzdulva ugyancsak Széll Kálmán példáján, minden kínálkozó alkalmat megragadtak arra, hogy a trónörököst úgy tüntessék föl a közvélemény előtt, mint a magyarság ellenségét: csupán esak azért, mert velük nem érintkezett, sőt azt se titkolta, hogy fölfelé és lefelé egyaránt kétértelmű politikájukat elítéli.

„*Der Thronfolger ist kein Feind Ungarns* — magyarázzák a Belvederében — *sondern ein Feind der politischen Klassenherrschaft in Ungarn, die mit ihrer Gravaminalpolitik und ihren beständigen Konzessionsforderungen stets den Dualismus und die Grossmachtsstellung der Doppelmonarchie gefährdet. Er ist kein Feind Ungarns, sondern der Bekämpfer jener politischen Clique, die beständig mit ihrem Leitmotiv: Monarchie auf Kündigung, die Rechte der Dynastie schmälern will und die staatsrechtliche Kämpfe nur, um dem Volke das Hungern vergessen zu machen, nährt.*"

Ez a határozott és világos magyarázat lényegesen tisztázza a fogalmakat és új szemhatárokat nyit meg a „*jövő Magyarország*" előtt. Mindenek előtt megértjük, hogy miért fordult el a trónörökös a magyar politikától, amióta Széll Kálmán jutott hatalomra. Báró Bánffy Dezső volt a liberális rendszernek utolsó, nagyvágású politikusa, aki a kiegyezést Deák Ferenc szellemének értelmében magyarázta s a magyar érdeket nem a korona hatáskörének megszorításában kereste. Bukásáig rendületlenül vallotta Deák Ferencnek azt a nevezetes elvét, melyet a haza bölcse 1871 június 7-ikén tett a képviselőházban, hogy „*Míg a Magyarország és az örökös tartományok közt kötött kiegyenlítési egyezmény fönnáll, addig mindazt, ami az egyezmény értelmétől, szellemétől, szavaitól elüt, úgy tekintem, mint megsértését a kiegyezésnek*", s ennek a fölfogásnak megfelelően, báró Bánffy Dezső soha se a korona ellenére, hanem mindig csak ennek támogatásával vitte előre Magyarországot a történeti fejlődés természetes útján. Aminek ismét az lett az eredménye, hogy az összhang és megértés soha se volt nagyobb és teljesebb a nemzet és korona között, mint a Bánffy-kormány idejében s ezt a király is annyira méltányolta, hogy egy ma is élő magyar államférfiúnak sajnálkozva mondta, hogy talán soha se lesz többé olyan jó miniszterelnöke, mint Bánffy.

Báró Bánffy bukása után azonban megkezdődött az orthodox 67-es többség dekompozíciója, amihez Széll Kálmán, a fúziók és formulák — tehát a kétértelműségek — nagymestere asszisztált. Ez a végtelenül hiú ember, annak fejében, hogy az ellenzék megengedte neki, hogy hosszú beszédeivel naponta megmentse a hazát, rövidlátóan tűrte, hogy a „magyar vezényszó" jelszavával magában a 67-es kormánypártban is izgassanak sőt az ellen se volt kifogása, hogy az országban összeverődő k üldöttségek ezt a „nemzeti" kívánságot gróf Apponyi Albert, a képviselőház elnöke, előtt tolmácsolják. S nemcsak hogy már ekkor nem tessékelte ki Apponyit s a hozzá szító frakciót a 67-es pártból, hanem még akkor se tette ezt, amikor Apponyi a maga és frakciója katonai követeléseit külön memorandumba foglalva terjesztette elő.

A trónörökös rögtön fölismerte a veszedelmet, mely ebből a kétszínű politikából származhatik, s ettől fogva távol tartotta magát a magyar politikától, melynek aggasztó eltévelyedését azonban állandóan figyelemmel kísérte. És talán ő volt az első a monarchiában, aki világosan látta, hogy a „nemzeti küzdelem" közönséges ürügy a politikai osztályuralom kezében, amellyel a „nemzet vezérei"

csak hamis irányba terelik, az igazi nemzet szempontjából csak értéktelen célok kiküzdésére akarják elfecséreltetni azokat a nagy energiákat és aspirációkat, melyek a feltörekvő, de érvényesülni nem tudó néprétegeket állandó forrongásban tartják. Talán ő volt az első a monarchiában, aki átlátta, hogy nem az teszi boldoggá Magyarországot, hogy a magyar baka a „rechts-um"-ra, vagy a „jobbra-át"-ra fordul-e meg derékszög alatt, hanem az, hogy az igazi nemzet milliói gazdaságilag jobb helyzetbe kerüljenek s bejutva az alkotmány sáncaiba, sorsukat saját maguk intézhessék. Mert csak így lehet Magyarország gazdaságilag elégedett, politikailag teljesen szabad, államilag teljesen egységes: ami viszont eminens dinasztikus és monarchikus érdek is, mert a kettős birodalom nagyhatalmi állása csak úgy lehet szilárd, ha mindkét államának népe anyagilag konszolidált, politikailag szabad.

„Da der Thronfolger die Sicherheit der Doppelmonarchie nur durch die Entwicklung der Demokratie gewährleistet sieht, will er die tatsächlich historische Kräfte der Massen erwecken, um sie für die dynastische Politik zu gewinnen, und gleichzeitig will er der Ausbeutungspolitik der ungarischen Klassenherrschaft ein Ende bereiten und somit die kleinen Männern, die konservativen, staatserhaltenden Elemente, die allein arbeitsam und immer loyal sind, vom wirtschaftlichen Joche befreien und sie, der Dinastie gegenüber, zu Dankbarkeit verpflichten."

Ez a jellemzés a trónörökös közvetlen környezetéből való, és megmagyarázza azokat a minduntalan meg-megújuló támadásokat, melyekkel a történelmi osztályuralom sajtója a politikai célbalövés mesterségét gyakorolja a trónörökös személyén. Ezek a támadások félre akarják vezetni a közvéleményt; elhitetik a nemzettel, hogy a trónörökös nem szereti a magyarokat, mert, íme: útját állja a „nemzeti" követelmények teljesülésének. Holott a valóság az, hogy a trónörökös ezeket a „nemzeti" követelményeket azért ellenzi, mert átlátja, hogy azoknak teljesüléséből az igazi nemzetnek semmi gyakorlati haszna nincsen, s a történelmi osztály csakis azért támasztja őket, hogy port hintsen velük a nemzet szemébe, s elfeledtesse vele igazi érdekeinek a követelését; teszi pedig ezt azért, mert az *„igazi"* nemzet érdekeinek kielégítése sértené a *„történelmi"* nemzet osztályérdekeit.

És a trónörökös népszerűtlenítése többé-kevésbbé sikerült is, mert az csak természetes, hogy a trónörökös nem felelhet minden támadásra, nem cáfolhat meg minden rágalmat és ráfogást, se

pedig a sajtóval polémiákat nem folytathat. S a mai osztályuralomnak nem a legutolsó s nem is a legkisebb bűne az, hogy a maga érdekeinek védelmére zsíros üzletekkel, horribilis szubvenciókkal kenyerezte le a megvásárolható sajtót, s az így kartellirozott közvéleményt a trónörökös ellen bujtogatja. Meg kell gyanusítani magyargyűlölettel a trónörököst, mert a népparlamentet akarja: hiszen csak logikus és természetes, ugyebár, hogy a trónörökös azért követeli a politikai jogokat a nemzet millióí számára, mert — *nem szereti* ezt a nemzetet? . . . Mint hogyha nem az a következtetés volna logikus és természetes, hogy a trónörökös azért akarja letörni a kiváltságosak osztályuralmát, mert a hála érzésével kívánja magához kapcsolni a politikailag szabaddá tett nemzet millióit! . . .

Nem régiben egy előkelő, magyar főurat fogadott a trónörökös a Belvederében s mindjárt a belépésekor így köszöntötte: *„Es freut mich sehr, wieder einmal mit einem ungarischen Politiker zusammen sein zu können, und ich benütze auch diesmal die Gelegenheit, zu erklären, dass ich die Ungarn ebenso gern habe und ebenso hoch schätze, wie alle die andere Unterthänen der Monarchie. Sie können sagen: es ist nicht wahr, dass ich die Ungarn nicht mage; es sind nur gewisse politische Erscheinungen und Anstrebungen in Ungarn, die mir nicht gefallen. Ich bin durchaus nicht Gegner der ungarischen Nation, und das Gegenteil wird nur von denjenigen politischen Kreisen behauptet, deren Interessen es erforden, dass zwischen der Dynastie und der ungarischen Nation Reibungen und Gegensätze entstehen. So steht die Sache, und ich ermächtige Sie, diese Wahrheit, wann immer, öffentlich zu wiederholen.“*

Ez a közvetlen és meleghangú kijelentés azonban nem áll magában, mert hasonló nyilatkozatokat, ahol csak alkalma van reá, másoknak is tesz a trónörökös. A közelmultban hosszabb tanácskozást folytatott egy kiváló magyar politikussal s a tanácskozás befejezte után átvezette ezt a politikust a dolgozószobájába. A fejedelmi berendezésű terem egyik falát gyönyörű freskó-kép födi; nem olajfestmény, hanem falfreskó: a trónörökös gyermekei. A magyar politikus megállt a kép előtt és megindultan nézte, míg a trónörökös nagy közvetlenséggel és félig tréfásan, félig érzékenyen így szólt:

„Schauen Sie nur dieses Bild an; ich habe es mir durch Rupprecht malen lassen, damit ich die Kinder immer vor Augen

haben kann. Der Blonde, in der Mitte, ist der „Herzenspinkerl" (karcsú, szép, mosolygó, szőke fiúcska volt) *und er hat mir unlängst eine sehr grosse Freude bereitet: an meinem Geburtstag hat er mir ein ungarisches Gedicht vorgetragen und es gefiel mir sehr, wie er die ungarische Wörter recht schön und deutlich ausgesprochen hat.'*

Ez a jelenet gyönyörűen világít be a trónörökös lelkébe s a legszebb családi erény fényét veti rá. És nekünk magyaroknak nagy vigasztalás, nagy megnyugvás ez a kijelentés, melyet a trónörökös éppen azon a helyen, a gyermekei előtt tett. Nem kell félnünk a jövendő magyar királytól; a trónörökös nem ellensége a magyar nemzetnek: csak azoknak ellensége, akik a magyar nemzetet továbbra is mai politikai függésében és gazdasági elnyomatásában akarják tartani, hogy el ne veszítsék osztályuralmuk kiváltságait. A magyar nemzet érdekei tehát azonosak a trónörökös politikájának az érdekeivel s ez a közös érdek:

Becsületes megtartása a Deák Ferenc kiegyezésének, mely a politikailag szabaddá tett egész magyar nemzet dinasztikus hűségén nyugszik.

▽ ▽ ▽ △

Politikai válságunk fiziologiája

Irta:
MÉRAY-HORVÁTH K.

Azokat a sajátságos jelenségeket, azt az egész oly mélyreható és valósággal jövőnket kialakító válságot, amely a választójogi reform felszínrekerülésével a magyar politikában felmerült — s ép így a most folyó dolgokat — meg sem lehet érteni a függetlenségi párt ama kettős természetének ismerete nélkül, amelyet itt kifejteni szándékozom. A függetlenségi pártnak ebből kifolyó szerepe körül s annak meg nem értése miatt dúlt és dúl minden gabalyodás. Amely természetesen végül is csak arra jut, amire a dolgok megértésével már régen el lehetett volna jutni. Míg így csak az ország idejét, erejét, energiáit pocsékoltuk. A dolgoknak rendje meg nem változhatik politikus emberkék agyarkodásai miatt; mindössze nehezebbé, kínosabbá, gyötrődőbbé tehetik az országnak, hogy túlessék rajta. *Savoir, c'est prévoir,* ezen kezdődik az államférfiui tudás is, míg mi a politikai dilettantizmusnak valóságos tudatlansági orgiáit éljük át.

A függetlenségi pártnak felülkerekedése változtatta meg az egész politikai állapotot. De hogy tulajdonképen miért, hogyan történt ez, mi annak jelentősége, mire irányult az? — *főleg, hogy épen egyenesen és kizárólag a választójogi reformra irányult* — efelől mindvégig teljes volt a tudatlanság. Hiszen emlékezzünk csak az országot bejárt bölcs mondásokra, egészen addig, hogy: a függetlenségi párt idő előtt került többségre! De senki és senki még csak meg sem is kísértette a történésnek annak a folyásába, természetébe bele látni, amely a fordulatot létre hozta. Pedig hogy a 48-as párt fölülkerekedése 48 visszatérését jelenthetné, ezt józanul senki sem hihette: és mégis az 1905—6-iki nagy nemzeti ellenállás ezen az illuzión alapult. Mi volt a vége? Hiába való politikai és társadalmi dúlás után egy nagy desilluzió. Hogy a 48-as miniszterek 48-as politikát nem fognak csinálhatni, ez is bizonyos volt — és mégis *minden egyéb politikát csináltak, csak azt az egyet nem, amelyért valójában jöttek, s amit csak meg kellett volna érteni: a választójogi reformét nem!*

De épen ezt megérteni, erre sohasem és sehogy sem törekedtek a mi dilettáns és politikai tudásukat falusi úri házakban, megyegyüléseken, kaszinókban, képviselőházi folyosón és apró cseprő pártintrikák, „közgazdasági tevékenységek" között szerzett politikusaink. Pedig ennek megértésén fordult volna meg minden. Míg e nélkül minden oldalról falnak kellett menni. És, csak mikor már minden oldalról végig döngette a tudatlanság, a tájékozatlanság a falakat: — akkor állanak meg végre egyszer a kivezető út előtt.

De hát ez-e a politika? Végig neki rohanni a falaknak? Valósággal kergülni új és új fixa ideák körül? Mikor tiszta látással rögtön látható volt az egyetlen kivezető, tovább vezető út.

A megértés kezdődött volna annak megértésén, hogy hiszen lehetetlen, hogy a függetlenségi párt azért kerekedett volna felül, hogy 48-as politikát csináljon. Lehetetlen, hogy egy államtest 67-től visszafelé 48 felé fejlődjék, egyébként való anyagi és kulturális gyarapodása közben. Hanem hogy itt egy egészen más processzus ment végbe. És ez az, amit megkísértek megvilágítani. Lehetőleg anélkül hogy belemerüljünk a társadalomtudományi — valósággal államfiziológiai — alapokba, amelyek az államélet fix törvényszerűségeibe vezetnek.

Inkább csak, mint képet akarom feltárni a dolgot. Tessék a függetlenségi pártot először úgy nézni, mint ahogy eredetileg, mint a 67-ben létrejött alakulatnak az ellenzéke keletkezett. Amikor még nem volt benne semmi egyéb, mint tisztán csak egy multnak az ellentéte a jelenhez. Tehát az állami, nemzeti alakulásnak, fejlődésnek egy 1867-ben létrejött uj typusával szemben egy régibbnek a fentartása, felújítása, a fejlődés egy korábbi rétegének az életbentartása uj törekvésekkel szemben. Azaz, tisztán konzervativ hivatású szerepe volt az új állapotokkal szemben. A 67 a modernizmust jelentette akkor, a 48 a régi magyar világot.

A 67 az életnek egy új rétegét terjesztette el, új réteggel borította le a 48-as nemzetet. Azonban az ország életének emez új momentumai, az új rétegnek képző elemei nem itt keletkeztek. Hanem a nyugati kulturában, idegenben. Idegen dolgok terjeszkedtek mi hozzánk. Amelyek azon mód, ahogy az idegenben voltak, itt azzal a természetes tendenciával is birtak, hogy megváltoztassák, ami itt benn megvolt. Azoknak irányzatuk az volt, hogy a magyarból külföldet csináljanak. Azaz önmagukban azt a veszélyt rejtették, hogy valósággal felbontják azt az egész rétegét a nemzeti életnek, amelyen elterjeszkedtek. Hogy felbontják a magyar társadalmat, a magyar együvétartozandóságnak azt a bizonyos emberi szövevényét, amely itt egy állami testet, egy kiképződött nemzeti összefüggést tartott össze. Amint tényleg lazította is a magyar összetartó elemnek, a közép nemességnek egybetartó erejét; gyöngítette az akkori modern kulturemberek európaiasodásával s amint tudjuk, sokáig „a gentry pusztulása" volt a fájdalmi sóhaj.

Személyes ízlésünkkel, rokon- vagy ellenszenvünkkel bárhogy nézünk is az européerekre vagy a pusztuló gentryre: annyi tény, hogy a 67-tel elterjedő idegen kulturelemek megtámadták az addigi magyar életnek, hogy úgy mondjam, texturáját. Hogy ez kedvező vagy kedvezőtlen volna, azt mégint nem személyi ízlésünk bíráskodásának tárgya, mert kedvező is volt abban az irányban, hogy oly elváltozást idézett elő, ami a nyugati kultura felé való fejlődést jelentette, kedvezőtlen volt pedig abban, hogy hiszen ez a nyugattal való egybeolvadási törekvés önmagában a mi, sajátos külön életünknek tulajdonképen megbolygatására tört. Pedig ez a külön életünk egy ezer esztendőnek képződménye. Minden életfentartó ösztöne ennek az állami testnek reagál ellene. Bármennyire lelkes európai kulturember akar valaki lenni, azt tudnia kell, hogy ez a reagálás természetes és kényszerü dolog.

Nos, a 67 az idegen eredetü kulturának nyitott itt utat, terjeszkedést. Hogy azonban ez ne idegenül, ne bontóan hasson a magyar társadalmi, állami, politikai összetartozandóságra: ez volt amaz erős 48-as konzervativizmus munkája, amit a 48-as párt végzett a nemzeti tradiciók élénk életben tartásával. És csak természetes az a sajátságos jelenség, hogy épen akkor, amikor európaiasodásunk legnagyobb lendületét vette, ugyanakkor bizonyos kuruc nemzetiesség állta útját a nagyon is heves lendületnek. Amire azonban tényleg szükség is volt. Itt mindennek, ami idegen eredetü volt, bizonyos átformáláson, hozzánk idomuláson kellett keresztül mennie. Főleg mint német (ami itt osztrákot jelentett) ellen volt a reakció erős. Ez volt, ami ellen legerősebben berzenkedett a magyar vér. Készen, azon mód, úgyszólván semmit sem vehettünk által. A kulturáramlat inkább csak a magvakat szórta itt széjjel és csak az fészkelte meg magát, ami aztán a kelő új nemzedékkel kelt ki.

És emlékezhetünk a 67-es európaiasodás és a 48-asságnak szinte kulturellenessége között való viaskodására. A Patay Estványok,

Csiky Sándorok, Mokány Berczik typusa volt a népszerü nemzeti alak az idegen kulturimport ellen. Az Európához való kapcsolódás — és a 67-es Austria-Magyarország ezt jelentette — minden momentumát bénitani igyekezett a nemzeti 48-asság, a természetes konzervativizmusa egy önálló nemzeti testté képződött országnak. Az „átkos közösügyes kormány" az idegen kulturimportnak volt a kormánya. De, hogy ennek az ellenzékére szükség van, azt még 67-es kiválóbb államférfiak is hangoztatták.

Természetes, hogy amennyire aztán a kultura itt erősödött, akklimatizálódott s mind kevésbbé lett idegen dolog, úgy fogyott a 48-asságnak szerepe, funkciója is. A 67-es párttal szemben mind gyengébb lett. Azonban a nemzeti konzervativizmust mindvégig képviselte, a nemzeti hagyományoknak mindig ő volt szószólója.

A 67 sem jelenthette azonban az idők megállását. Az az állapot, amit 67 megteremtett, természet szerint nem lehetett valamely, az idők végéig tartó állapot. Főleg pedig nem, mivel egy uj gazdasági helyzetet és életet érvényesitett. És épen a gazdasági élet a leggyorsabban fejlődő. A század közepén Európában a nagy tőkék fellendülésének rohama volt, és a mi 67-ünk épen ennek az elemeit, formáit, ültette át mihozzánk és itt is a nagytőkék rohama volt a legélénkebb „közgazdasági tevékenység". Amelyen aztán az egész 67-esség, a szabadelvű-párt, minél számosabb politikai alakjával, maga is oly mélyen elmerült, hogy szinte közbotrány lett. És virágoztak hazai pénzintézetek, amelyek minden más országot számszerü arányban felülmultak s mivelték isszonyú uzsorás gazdaságukat az országon, úgyszólván minden produktiv munka mozgatása nélkül. A rettenetes takarékpénztári üzletek majdnem minden valamirevaló faluban megfészkelték magukat egy-egy helyi politikai korifeus patronátusa alatt, de ipari vagy bármi produktiv vállalkozásra alig akadt bankpénz vagy alapitási tőke. Ez alatt pedig ez az ország is lassanként megérezte a létező közállapotnak hátrányait. Mentől több munkakinálat lépett fel, annál inkább. Azaz, épen azokban a tömegekben, amelyek a munkát liferálják.

Akikről a 67-es status úgyszólván megfeledkezett. A magyar választójogból úgyszólván ki is voltak zárva s akik nem: — azok sem érvényesülhettek, nem érvényesithették érdekeiket. Mindössze bizonyos gyámkodási frázisok jutottak emez érdekeknek. A „kisemberek" elégedetlensége utálkozott meg a politikától, amelyben 67 volt az uralkodó.

Már most, *ami elégedetlenség 67 óta igy fokonként keletkezett*, az — a kisemberek érdekeltsége maga úgyszólván ki lévén zárva a politikai kűzdőtérről — *spontán ahhoz az egyetlen ellenzéki párthoz húzott, amely a 67-tel szemben számba jött.* Ez pedig, mint ellenzék, ép oly természetesen, minden ujabbkeletű ellenzéket is szivesen magához kötött. Igy állott elő azon helyzete és azon szerepe, hogy a 67-es berendezkedésben ez a párt lesz az, amely modern irányban is módositásokat, átalakitásokat törekedett elő-

idézni. Amint nem egy esetben a szabadelvű párt végül is olyat valósított meg, amit sokáig a függetlenségi párt követett. Különösen a visszaélések enyhítését.

Azzal azonban, hogy a *67 óta keletkezett újabb keletű elégedetlenséget, ellenzéki hajlamokat is magához gyűjtötte a függetlenségi párt, egy kettős szerep alakult ki.* Az egyik a régi 48 nemzeti konzervativizmusának a szerepe volt, amelyet fel rem adhatott, hiszen mint egyetlen nemzeties konzerváló pártnak meg is kellett maradnia, másrészt pedig hiszen épen a régi 48-as nemzeti rétegből szívta most is java erejét. A másik pedig az a szerep lett, amelyet, mint amaz új áramlatoknak felszívója töltött be, amelyek 67 óta keletkeztek. Tehát a modern világnak áramlásai fűződtek hozzá, a modern gazdasági élet „kisembereinek" érdekszálai. Tehát *egy konzervatív, 67 mögé, 48 felé visszanyuló világnak reakciós és ugyanakkor egy 67 fölé, a modernizmus irányában haladó új radikális irányzat együtt* feszengett benne. Ezek szerint aztán azt hiszem, elég világosan érthető, hogy a *választójogi reform, mint ama legújabb s már a 67 fölé képződött dolgozó réteg követelésének programmszerű kialakulása, miért jutott épen a függetlenségi párt útján szóhoz, miért az hozta felszínre, mint országos követelményt a parlamentben legkorábban.*

II.

Amde ez a kettős szerep, a retrográd és konzervatív közjogi egyrészt, a modern és radikálisan szociális másrészt, természetesen két egymástól külön és ellentétes valami. És az ezen ellentétben való el nem igazodás okozta a szerencsétlen politikai bukfenceket, amik alatt esztendők óta nyögünk.

Elkövetkezett a 67-es regimenek bukása Tisza István alatt. Az elégedetlenség népszerűtlenné tette. A függetlenségi párt így *bizonyára nem is abban a rétegben gyarapodott meg, amely a régi 48-as világ tradícióit hordozta,* hisz azok a vidéki források meglehetősen állandóak maradtak, legfeljebb fogytak. *A gyarapodás csakis az új emberekből a politikai érdekekig felcseperedett dolgozó kisemberekből, tehát a legmodernebb magyar világ elemeiből kerülhetett.*

A 48-as politikusok azonban azt hitték, tájékozatlanul, tudatlanul a dolgok rendje felől, hogy ez a gyarapodás az ő 48-as retrográd közjogi elveiknek szól. És a felgyülemlett erőkből *48-as politikát akartak csinálni,* ezt vinni a letört 67 helyébe. *Közjogi 48-as harcokat a „császár" ellen.* És belesodorták a nemzetet az „ellenállásba". *Észre nem véve, hogy hiszen nem a 48-as ország áll mögöttük.* Hanem egy új ország, amely igenis, *meg akarta buktatni a 67-et, hogy valami új jöjjön. De nem egy még régibb, még avultabb világ, kuruc világ, forradalom!*

A régi nemzeti hagyományos réteg a nagy izgalom alatt még csak szolgáltatta valahogyan az ellenállás erőit, a vármegyék felbuzdultak, *de a kisemberek modern gazdaságos embertömege meg*

se értette, hogy hiszen neki forradalmat kellene csinálnia a „császár" ellen! Esze ágában sem volt! És a 48-as „nemzeti ellenállás" letört.

Hiába próbáltam ugyanezeket elmagyarázni „a koalíció kórisméjében", hiába való volt minden szarkazmusom „az ország vezérében", hogy hiszen erre fognak jutni és az *egyetlen dolog, amivel az országos felfordulásból kievezni fog a párt: nem a visszafelé, 48 felé vezető, hanem a modern új Magyarországot megteremtő dolog lesz: a választójogi reform!* Meg nem értették, inkább végig nyargaltak a hazán minden politikai őrültséggel, míg végül a kényszerűség be nem állott, hogy *mindent ott kellett hagyni a retrográd irányzatból és belekapaszkodni az egyetlen modern dolgukba: a választójogi rejormba.*

Meg nem értették, hogy ebben a kettős szerepükben van a 48-as kormányzásnak lehetetlensége. Ők vakon mindig azt hitték: *67-et megbuktatták, tehát most jön 48-as regime.* Pedig meg volt bennük a guvernementalis képesség: *de csak a modern szerepükkel,* a választójoggal. Semmiképen azonban a régi kuruc 48 felé irányuló motívumokkal. És ők ezt nem tudták dísztingválni. Nem tudták dísztingválni, hogy igenis ők az a nagy párt, *amelyet a 67-en tul keletkezett újabb Magyarország tolt a 67-es párt fölé az állapotok modern megváltoztatásáért* s nem a régi 48-as kuruc világ, a 48 *visszacsinálására.* Meg nem értették, *hogy most kell leválnia a függetlenségi pártból annak, ami nem a modern életnek megfelelő, ami nem előre visz a jövő felé,* hanem visszafelé. Meg nem értették, hogy ezen az étappe-on kell keresztül mennie annak a pártnak, amely *egy modern országot vezetni akar.* Meg nem értették, hogy addig, míg ezen a vedlésen keresztül nem mentek, nem is vehetik át a jövőt alakító kormányzást, hanem arra az időre kell e végből egy időleges kompromisszum a koronával: egy „átmenetiség," *amely azonban a 67-es párt uralmát már megszüntetí.* Meg nem értették, hogy ez csak aképen történhetik, ha oly más emberekkel együtt vállalnak kormányt, akiknek már nem is volt 67-es pártjuk, és akik épp az akut, a fő, az ő kérdésükben, az egyetlenben, amire vállalkozniuk kellett, a választójogi reform dolgában, már teljesen elszakadtak a 67-esektől.

Dehogy értették! Az otromba diadalüvöltés volt a fődolog. És megtették azt a hihetetlen dolgot, *hogy épen a régi, lejárt, megbukott, az ország által elsodort 67-es párt törmelékeivel még egyszer visszaállitották a 67-es regimet* a koalíciós kormány nevével; ők maguk csinálták tovább a régi 67-es világot és elsikkasztották a választójogot! Az egyetlen dolgot, ami az átmenet alatt a függetlenségi párté volt.

És ezzel újra felborult a normális fejlődése, kialakulása az új Magyarországnak. A függetlenségi párt segítségével most már a végső pusztítását művelhette a 67-es regime, ellenzék nélkül. Korruptabb állapot nem lehet egy országban, mint az ellenzék nélkül valóság és legfeljebb a kormányemberek egyéni becsülete szab ilyenkor a dúlásnak határt s az egyén a tömeggel szemben

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

mindig a gyengébb. *Se non è vero, è ben trovato:* a közhit az, hogy soha ily korrupció, soha ennyi panama, soha a politikai befolyásnak a „közgazdasági tevékenységben" való ilyen kiaknázása nem volt.

III.

Azonban, akárhogy felborítja az emberi tudatlanság a dolgokat: az idők nem fordulnak fel. Nem fordulhatott fel az, hogy 48 régen volt és 48 után következett 67 és 67 után következik megint egy újabb világ. Amely az országban már készen van. Mint egy legújabb rétege a képződésnek, fejlődésnek. Amely most a központi funkciókat, a parlamentieket a maga életműködésének megfelelően módosítani akarja. Ezzel az erővel áll itt a választójogi reform. Ami politikailag semmi más, *mint a 67 által inaugurált közállapotoknak valami újjá való változtatása.*

És ennek folyamát, hiába, nem bírta megakasztani semmi emberi butaság. A koalíciós kormányzás vígan folyt, az általános választójogot már-már elsikkasztották s jött volna a gyarló hamisítvány, a plurális. Ez ellen a függetlenségi pártnak még nem is lett volna hangosabb szava, s tudjuk milyen szépen, simán is ment a kapacitálás. *Minek is kellett volna a régi 48-as világ retrográd irányzatának az általános választójog?* Amennyiben pedig gyakorlati okok, materiális kényszerüségek álltak útjában annak, hogy 48-askodjanak: — hát *67-ig mindig engedhettek.* Igy, ama modern új képződésü világ iránt egészen vakon, csinálta a 48-as párt mindenben a 67-es politikát. A választójog dolgában is.

Amíg csak olyan készülődés jele volt az egész reformhoz való készülődés, Andrássy késlekedése, kunktátorkodása — hiszen már a negyedik esztendőt kezdték kihúzni — eddig nem is lett volna semmi baj. Mikor azonban közeledett az idő, hogy, ej, no lám, mégis csak meg kell csinálni azt a választójogot, — mert hisz egyebet már csakugyan nem is tud csinálni az a koalíció, — egyszerre változott az egész helyzet. *Ekkor egyszerre a jövő kérdése tolul egész erejével az előtérbe. A jövő: kié a jövő?* Az emberi szandékocskák még csak ki tudtak volna egyezni ötven percentre, fúzióra; de hát a jövő, ez már nem emberi csinálmányok dolga. A függetlenségi párt, mint tömeg, ekkor kezdte megérezni, hogy hiszen az a bizonyos, *a jövőt elokkupálni akaró erő nem a 67-es pártokban van,* amelyek csakis az ő erejéből vannak még uralmon. Önkénytelenül, vagy mondjuk a legprimitívebb ösztönökkel is megérezte azt, hogy hiszen azon erőket, amelyeket ő gyűjtött, ő szív fel, amazok fogyasztják el. És az ösztönök erősebbek, mint a butaság. És ezek elkezdtek hánytorogni, *mihelyst a prédáról volt szó: a jövőről! Kié legyen a jövő?*

És az ösztönök vehemens erővel törtek ki: *megfojtani a 67-eseket,* nehogy ők csaphassanak a prédára! Bele fojtani, belebuktatni őket a koalícióba! Valami 67-es kérdésen felfordítani őket! És, mikor végig csinált a 48-as párt esztendőkön keresztül minden-

féle, a korábbiaknál is gyarlóbb 67-ességet, most egyszerre, a választójogi reform küszöbén, megbuktatta a 67-eseket a bankkérdésen. Talán nem is azon, hanem egy dátumon. Megjegyzem, hogy azonban ez annyira logikus volt, hogy már előre, 1906-ban ugyanígy írtam le a koalíciós kormány bukását. Meg hogy valamely, *bármilyen 67-es dolgon fognak felfordulni, amely a záros határidő, a választójog előtt lesz akuttá.* Meg hogy ezen a fúziós szándék sem fog segíteni.*) Tehát annyira természetes és kényszerű következései voltak ezek az elkövetett butaságoknak és a politikai ösztönéletnek, hogy a dolgok törvényszerűségeiből előre megállapítható volt. A felbontott koalíció azonban jajgatott, hogy ha Justh Gyula nem lenne ilyen meg olyan, nem lett volna semmi baj s míre való volt a bankkérdést elmérgesíteni stb! Micsoda ész nélkül való óbégatások!

A politikai ösztönéletnek lett a markans kifejezője, vezérlője a rusztikus Justh Gyula. Egy markánsabb, szenvedelmesebb politikai alak, akit azonban a magyar kulturához egyébként mi sem füz. Soha valamelyes modern kulturmomentum kapcsán nem ismertük. Csak, mint a 48-as pártnak egy typikus alakját. Akit még Herman Otto még csak nem is tart a legokosabbnak. Aki temészetesen sejtelemmel sem bírt arról, hogy ördögöt is a bankról van a bankkérdésben szó. *Hogy annak semmi egyéb szerepe nem volt, mint azon végre kifordítani a 67-eseket.* Ennyit az ösztönszerű indulatosságával fényesen is megcsinált. A politikus azonban *csütörtököt mondott annak a felismerésnek a híjján, ami a függetlenségi pártnak kettős természetét illeti.* Híjján, hogy a függetlenségi párt ebben az összeütközésben annak az új Magyarországnak erőit vitte győzelemre, amely a 67 helyett egy új világot akar, s nem annak, amely a régi kurucságokat akarja visszahozni. Annak, amelyik nem akar semmi mást, mint egy *új korszakot az új választójoggal.* Emez pedig a régi közjogi harcot a „császárral".

IV.

Justh neki vitte pártját a „császárnak". És ekkor kellett a pártnak egyszerre megéreznie, hogy igen ám, de *az ország nincs úgy mögöttük, mint ahogy tudatlanságukban képzelték.* A vezér nagy bakot lőtt. Érezni kellett, hogy *a bankkérdésért nem lehet az országot felfordítani. Mert a császárral ezen való összetűzés nem érdekelte az egész új képződésű nemzeti réteget.*

Az ösztönélet azonban csodálatosan bölcs. Amit meg nem értettek intellígenciával, megérezték most ösztönükkel. Megérezték, *hogy a választójogtól való tartózkodásuk bénítja az összeköttetést az országnak amaz egész rétegével, amelyből az erők fakadnak.* És egyszerre a bankkérdés egészen alárendelt dolog lett, egyszerre, csak most, neki tüzeltek, hogy ők hozzák, ők akarják az egyenlőt és titkost, amiben szint vallani oly sokáig nem akar-

*) L. összefoglalva: „Tévedések Politikája." Deutsch Zs. könyvkeresk.

tak. Oly sokáig, fel nem fogván, hogy a függetlenségi párt nem a régi sérelmi politikának az exponense többé, hanem itt valami egészen új dolog keletkezett, s a függetlenségi párt nem konzerváló többé, hanem kénytelenül, a dolgok törvényszerű rendjénél fogva, a jövendőt alakító párt. Ismét: hogy menynyire törvényszerű volt ez: — még 1906-ban megmondhattam előre, hogy ez *az általános választójog programmja lesz az egyetlen választási jelszavuk.* Van-e ma egyéb? Agitál-e valaki még a bankkal?

Eképen következett be, hogy minden ostobaságon keresztül kellett előbb menni, amíg végre, akarva nem akarva sőt inkább nem akarva is, a modern képződésű nemzeti réteg egyedüli követelményét tolja végre előtérbe a függetlenségi párt. Mérhetetlen kárára ugyan az országnak, hogy csak most, de végül sem tehetett egyebet, mert ez volt ránézve a kényszerű törvényszerűség a magyar politikai alakulásban, úgy mint azt még 1903-ban*) beállíthattam. Nevezetes, hogy úgy, amint a függetlenségi pártnak a régi konzervatív természete sorvadt, s a 48-nak konzervatizmusa fogyatkozott, *úgy erősödött egy másik konzervatív párt, a klerikális.* Sőt épen akkor, amikor a függetlenségi párt legközelebb jutott ahhoz, hogy konzervatizmusát elejtve, a jövendőt alakító guvernementuális párt legyen, *ugyanakkor lett legerősebb a néppárt.* Nyilván egyenes összefüggést mutatnak ezek a jelenségek is azzal a politikai fiziológiával, amelybe itt belemerültünk.

Azonban itt is nemzeti politikai együgyüségünknek súlyos vonásaihoz kerülünk. Nemde, ha valaki megértette volna a „nemzet vezérei" közül, hogy az egész politikai alakulásunkban tulajdonképen mi megy végbe, hogy a nemzet modern képződésű rétege a 67-es alakulat helyébe a függetlenségi párt által valami újat akar létrehozni: akkor tudni kellett volna azt is, hogy ennek *a 67-es pártra nézve mi a jelentősége?* Mert hiszen ha a 48-as a 67-tel szemben a nemzeti konzerváló párt volt, akkor nyilvánvaló, hogy *mihelyst a függetlenségi pártnak 48-as konzervatív szerepe megszűnik, akkor a 67 lesz azzá, a 67 lesz a konzerváló* az új alakulattal szemben, az ősi alkotmány tendenciáinak konzerválója a modern gazdasági élet rohamában. Ha ezt megértik: *az egész 67-esség átalakult volna konzervatív párttá, ahelyett, hogy ismét és ismét útját állotta volna a természetes fejlődésnek.* Pedig a koalíciós kormány megalakulása után nyomban, azt hiszem, elég érthetően levezettem, mint abszolut kényszerűséget, hogy a 67-eseknek nem a koalícióban, hanem a konzervatív pártban van a helyük s kénytelen kelletlen így is oda jutunk. *Ha ezt idejekorán megértették volna, nem következik be, hogy a konzervatív tendenciákat 48 mögé egy még messzebbre, a középkor vallási kulturája felé irányuló párt töltí be, a klerikális.* Amely természetesen még jobban meg akarja akasztani a tova fejlődést és új, előbb még leküzdendő

*) Magyar politikai szociológia. Husz. Száz. 1906 október.

akadályokat állít a modern kulturának. *Míg ha a 67 idejekorán elfoglalja a helyét mint konzervatív párt, akkor meg van a szükséges konzervatívizmus az új törekvések irányában és a konzervatívizmusnak nem kell visszaesnie középkori irányzatok felé.* Azt hiszem, nem szükséges bővebben magyarázni, mennyi kár esik ezzel is a nemzet fejlődő erőiben a vakság, tudatlanság, megnemértés, analfabétaság miatt, amely csak a napi újságcikkeket tudja bevenni, s egyébnek olvasására szinte képtelen,

Akarva, nem akarva, mint aktiv miniszter, Kossuth képezte azon pontot a függetlenségi pártban, amely a régi kuruckodástól el és a jövendő hivatás felé húzta a függetlenségi pártot. Azonban, ahol a dolgoknak megértése kezdődött volna, ott ő teljesen összezavarodott. Nem tudta felfogni, hogy igen ám, *de a jövő, a függetlenségi párt jövője azon kezdődik, hogy szabadulni a 67-től! Szabadulni semmi másért, csak a választójogi reformért.* És a függetlenségi pártot tisztán csak ezzel vinni az új korszakba. Tehát szó sem lehet róla, hogy olyan meghamisított általános választójoggal, minőt a 67-esek akarnak. Hanem épen ellenkezőleg.

A függetlenségi pártba még egy komplikáció is bonyolódott. A pártba ugyanis a koalíciós világ belesodort 67-es — tehát idegen — elemeket, akik valósággal, mint valami infekció léptek benne fel. Amelyet természetesen kitolni, eltávolitani mindig akartak. Ez az egész 67-es infekció pedig épen Kossuth körül rakodhatott le, mivel ő, mint miniszter, legjobban volt belekötve a 67-es regimebe. Amikor pedig a kitaszitásuk végre bekövetkezett, Kossuth is velök szakadt. És ezzel ki is szakadt a függetlenségi pártból az a pont, amely a régi politikával szemben az új, a guvernementális irányút húzza.

Azonban világos, hogy Kossuth ott nem maradhat, ahol most van. Akarva, nem akarva kénytelen vissza csinálni az egész szakadását. Kénytelen, mint kényszerűen függetlenségi, mégis csak visszaszakadni a 67-es infekciózus elemekből. Viszont azonban addig már nem szakadhat vissza, mig emitt meg a Justh-féle kurucságok alkotják a pártot. Amelytől meg ép úgy a Justh-pártban mindazok, akik a guvernementális politikára törekszenek, most már, a Justh falnak menése után, szabadulni akarnak. *Addig, igaz, nem szabadulhatnak, amig 67-tel szemben a legerősebb frontot kell csinálni, hogy megbukjék. Addig, amig ebben egyegyek Justhal, nem változhatik semmi, sőt addig Justh a legfényesebb vezér.* Az obstrukcióknak ő a mesebeli vitéze, amilyenre most szükségük van. De csak addig, amig fel nem borították a 67-es regimet.

Amint ez megtörtént, nyomban megindul az erjedés, gomolygás a függetlenségi pártban, ellökik maguktól, ami útját állja a jövendő guvernementális pártjának. Ma már megvan a kész bázis, az egyenlő és titkos választójog. Justh Gyulán kivül ki az ördög törődik még azzal a szerencsétlen bankkérdéssel.

És ekkor történik a leválása az elavult, a régi kuruc 48-at jelentő 48-nak a modern függetlenségi párttól, ami alkalmat fog

nyujtani Kossuthnak, hogy visszatérjen a pártba. És itt lesz megint a fényes igazolása annak, hogy hiába valók az emberi akaratoskodások: a tömegéletben, a politikában, annak a föltétlen törvényszerűsége mégis érvényesül. Be fog teljesülni Kossuth Ferencen, hogy ő, aki az egész koalíciós pályafutása alatt 67-es módra a választójog ellen működött, kénytelen lesz végül is meghajolni a modern Magyarországnak föltétlen követelménye előtt, mert ő függetlenségi és nem lehet más. És ott hagyja Barossékat, Apponyiékat. Vigyázzunk ennek a verifikálódására! Mert okulnunk kell belőle. Okulnunk, hogy a politika nem aféle úri huncutság és egyéb is kell hozzá, mint holmi dilettantizmus.

Természetesen, a dolgoknak egy kissé világos látásával, az ország húsába vágó konvulziók elmaradhattak volna. *Csak azt kellett volna a koalíciós kormány bukásával beállott válságnak az elején mindjárt felismerni, hogy a 67-esekkel nincs tovább!* (Emlékezzék Kegyelmes úr, ezzel állítottam be Önhöz!) Kossuth azonban a szerencsétlen fúzió ötletén nyargalt. Pedig hiszen még 1906-ban kimutattam, hogy ez lehetetlenség, mert ellenkezik azzal a fizikai törvényszerűséggel, amely a politikánkon uralkodik. De ő végig a fúzióhoz ragaszkodott. Az volt a vesszőparipája.

VI.

Azok után, amiket itt feltárni iparkodtam, azt hiszem, világos, hogy nincs rá emberi mód, hogy a mai politika egyetlen és egyedüli feladatát, *a választójogi reformot és azzal az új epocha megnyitását más végezhesse el, mint a függetlenségi párt, ama modern függetlenségi párt, amelyről a régi, elavult kuruc 48 lepusztult.*

Ne feledjük, hogy az alábbi formula már passzírozta a királyt s nem ott hiányzott hozzá a loyalis készség:

I.

A korona, méltányolva a függetlenségi párt azon loyális törekvését, hogy a dinasztia érdekeinek is megfelelő oly gazdasági politikára óhajtja az ország többségét megnyerni, amely egyrészt az állam anyagi erőinek gyarapodását hozná magával, másrészt egy kormányképes többség iránt tartós biztosítékot tudjon nyujtani: elvárja a függetlenségi párttól egy ezen céloknak megfelelő kormányprogramm előterjesztését és pedig akkor, amidőn az általános választójog alapján is az ország többségét képviseli.

II.

Azon időre, amig az általános választójog alapján kialakuló nemzeti képviselet meg nincs, átmeneti kormány alakíttatik, amelynek egyedüli és sürgős feladata — az államháztartás menetének fentartásán kívül — az új választójog megalkotása és az azon alapuló választások megejtése.

III.

Az átmeneti kormány függetlenségi párti miniszterekből és három, a korona által meghatározandó és egyik politikai párthoz sem tartozó miniszterből alakíttatik meg.

IV.

A miniszterelnök személyére nézve a függetlenségi párti miniszterek hozzájárulása szükséges.

És ez felborult azokon az együgyüségeken, amiknek a természetrajzát itt vázoltam. Nekik a bank kellett: a „császártól". Nyomban. Hadd szoruljon a császár! Jussunk van hozzá! Juszt is 1911 január elsejére!

És még egy tény: az a formula *Justh Gyula tudtával, beleegyezésével, közreműködésével jutott a király elé.* De csak addig volt neki jó, amíg arra szolgált, hogy Wekerléék megbukjanak. Mindegy, hazaárulás már nem lehet benne. Ezért szögeztem le annak idején a dolgot.

Ezek után nyilvánvaló, hogy *az út a jövő felé meg van.* Hogy mellette a vakok az árokba estek, nem változtat azon, hogy az út *meg van.* Csak az a kérdés, mikor lépünk rá; a politikai dilettantizmusnak mennyi garázdálkodása után?

Szegény ország!

Szolgák országa

Irta:
BIRÓ LAJOS

— Regényvázlat. —

I.

A *„Marosvári Hírlap"* decemberben a következő hírt közölte:

— *Sándor főherceg a marosvári huszárezredben.* A marosvári László király nevét viselő 17. huszárezred tisztikara ujévtől kezdve érdekes új taggal szaporodik meg. A fiatal Sándor főherceget, aki katonai tanulmányai befejezte után egy esztendőt betegeskedése miatt a délvidéken töltött, a király hadnaggyá nevezte ki és szolgálattételre a László-huszárokhoz osztotta be. A fiatal főherceg nevelőjével, Fugger von der Lilie őrnaggyal, január első napjaiban megérkezik Marosvárra és megkezdi az ezredben szolgálatát. Az ezred tisztikarában a hír általános örömet keltett annyival inkább, mert a főherceg maga kérte a László-huszárokhoz való beosztását. Kétségtelenül örömet okoz a hír Marosvárott is, ahol a fiatal királyi herceget általános szeretet fogadja. Sándor főherceg főherceg tudvalevőleg Albrecht Szalvator főhercegnek, a torravillei győzőnek harmadik fia. Csinos és fiatal ember, akinek kedves modoráról elragadtatással beszélnek azok, akik vele érintkeztek. Mindig élénk érdeklődést és rokonszenvet tanusított a magyar dolgok iránt és folyékonyan beszél magyarul. A király Ő felsége hadnaggyá való kinevezésével egyidejüleg az aranygyapjas rendet adományozta neki. Itt említjük meg, hogy nevelőjét Fugger von der Lilie őrnagyot szintén a 17. huszárezredhez osztották be második törzstisztnek.

II.

Az öröm Marosvárott korántsem volt olyan nagy és általános, mint ahogy a marosvári ujság irta. Maga az ezred tisztikara is igen vegyes érzelmekkel fogadta a hírt. Tudták ugyan, hogy egy főherceg az ezredben gyors és biztos karriért jelent azok számára, akik ki tudják használni a helyzetet. De jórészt mágnások voltak, gazdagok, huszárok, magyarok és tartottak tőle, hogy egynémely megalázkodás okvetlenül fog történni a huszéves gyerek előtt, akinek az aranygyapju lóg a nyakában.

Kényesek voltak, összetartók. Egymás között mind jó pajtás a hadnagytól az ezredesig, kifelé pedig a gőgjük az udvariasság és jólneveltség álarcában jelent meg. Más tisztekkel — bakákkal mikkel — alig, hogy köszöntek egymásnak; mértföldnyire választotta el őket úri, előkelő, gazdag, huszári és magyar mivoltuk. Nem is igen voltak katonák, inkább valami hihetetlenül fínyás és ekszkluziv klubbnak tekintették az ezredet, amelynek ruháját, a búzavirágszín, aranysujtásos attilát diadalmas büszkeséggel hordozták.

Az ezredes — Rebek Sándor — csikorgatta a fogát:

— Biztosan lesz valami baj. Vagy keményen bánok avval a fiúval, akkor felülről kellemetlenkednek. Vagy szabadon garázdálkodik, akkor a tisztjeim néznek le.

Az egyik kapitány azt mondta:

— Ha az a fiú neveletlenkedik, itt hagyom ez egész pereputtyot.

... Lassanként — mig a városban az emberek épenséggel semmit sem törődtek a főherceg dolgával — a tisztikarban szinte nehezteles, szinte harag támadt ellene. De gőgös várakozással, mintegy fenyegető duzzogással várták.

Az új év második napján megérkezett. A vonatnál — külön parancs következtében — senki sem várta. A nevelőjével a szállóba hajtatott, átöltözködött, egy félóra mulva jelentkezett az ezredesnél és egy óra mulva az összes tisztek ismerték már.

A duzzogás, a gőg tiz perc alatt eltünt. A főherceg kedves, szőke fiú volt. Hideg kék szemei és karakterisztikus alsó ajka: családi örökség. Hajlott orra erős energiát, ajaka az élvezetnek szokatlanul erős vágyát mutatta.

A tisztekkel azonban vidáman fecsegett, kérdezősködött, tanácsokat kért tőlük, bejárta a kaszárnyát és az ebédnél sürün és vidáman kocintgatott. Megszerették.

Minden formátlan duzzogás, amellyel várták, a dühös harag képében fordult ellenben a nevelőjének. Az őrnagy hideg, német katona volt. Nem ivott, a fiatal tiszteket nem tegezte, nagyképüen vizsgálódott, valósággal inspiciált: úgy viselkedett, mintha ő lett volna a főherceg. Az ebéd végen már utálták és gyülölték mindnyájan, kivétel nélkül az ezredes is.

III.

Sándor főherceg körül azután vidám élét keletkezett. Amint a duzzogás, tartózkodás, az első félénkség eltünt, felszabadult a pajtáskodás mámora: egy főherceggel barátkozni, inni vele, mulatni vele és tegeződni vele hajnal felé . . . Felszabadult egy-két emberben az a titkolt vágy és szégyenlett remény is, hogy ilyen módon karriért csináljon, úgy hogy a fiatal tisztek állandó gazdái lettek a szőke fiúnak, minden őrültségre készen vele és érte.

A főherceg egy hét alatt megtanult cigánnyal mulatni és attól kezdve minden hajnalban csörömpöltek valamelyik kávéházban a földhözvert pezsgős poharak. Minden este színházban voltak, mikor operett ment, a drámákat unta a főherceg és a virágárus tetemes csokorszámlákat prezentált az őrnagynak, aki a főherceg pénzügyeit intézte.

Marosvárott nagyon tetszett a főherceg. Aki beszélt vele, az csudákat beszélt a kedvességéről, azonkívül csínos fiú volt és minden szép nőt — színházban, kávéházban, utcán — fiatalos, mohó hódolattal bámult meg. Az üzletek forgalmát fellendítette és a városi emberek — erősen kereskedelmi szellemü volt a város — bólogatva mondták:

— Szegény a város; a sienai vagyonnak pedig nem árt meg, ha pár ezer forint Marosvárott marad belőle. (Az óriási sienai vagyon pedig Albrecht Szalvator főherceget tette a monarkia leggazdagabb emberévé.)

A főherceg idővel a mulatás megszokott módját unni kezdte. Elvégre a csillárokat karddal leverni, a tőkörbe vágni a pezsgős poharat, mulatságos dolog, de ha ötvenedszer csinálja az ember, bizony megunhatja. A könnyü kalandokat, amelyekben bőségesen volt része, szintén unta és a tisztek hiába törték a fejüket, hogy valami mulatságot eszeljenek ki a számára.

A főherceg unatkozott. Határozottan, mély komolysággal, keserüen unatkozott.

IV.

Egy napon a Steiner-kávéházba vetődött be éjféltájban harmadmagával. Hessen Kurt báró főhadnagy és Homonnai hadnagy volt vele. Pezsgőt hozattak, azután cigányt. A kávéház üres volt.

Egy óra alatt mámoros lett a társaság és a főherceg cimbalmozni próbált. A két tiszt kigombolt zubonnyal hevert a kávéház plüss-díványán és mosolyogva nézte.

Hessen odaintette a kávést:

— Hogy a pezsgő? — kérdezte tőle németül.

— Nyolc forint báró úr.

— Hát látja, ez rablás. A Hungáriában hét forint. Maga kizsarolja az embert, ha egyszer ide jön. Sie sind ein Schweinskerl.

A kávés nem szólt semmit.

— Sie sind ein Schweinskerl — ismételte a főhadnagy.

A kávés az ajkába harapott. De csendesen mondta:

— Nálam annyi az ára. Hanem ha az uraknak nem tetszik...

A főhadnagy felugrott:

— Mit? Még szemtelenkedik. Saujud...

A főherceg felkelt a cimbalomtól és az asztalhoz lépett:

— Mi az?

Elmondták neki mi történt és a főhadnagy megvetőleg ismételte:

— Ein Saujud.

A főherceg, akinek a pénz értékéről sejtelme sem volt, dühbe jött.

— Ein Schweinskerl wirklich; ein Saujud, — ordította tele torokkal.

Steiner megemberelte magát. Remegő hangon mondta ezt az együgyüséget:

— Jud bin ich, aber Sau bin ich nicht.

A mámoros főherceg őrült dühbe jött.

— Was, ordította, was? Du Saujud... Bist du's nicht?

A kávés halálsápadt arccal állott előtte. Minden energiája csak arra volt elég, hogy remegő ajakkal mondja:

— Nein.

A főhercegnek piros lett az arca a dühtől. A kardja a fogason lógott, lekapta onnan és egy pillanat alatt a levegőben villant meg a csillogó penge. Tele torokkal ordította:

— Was? Bist du's nicht?

A remegő kávés úgy érezte, hogy a becsületét jelenti az az egy szó.

— Nein, lehelte fehér szájjal.

A kávéház üres volt. Egyetlen egy ember — aki pár percre teázni jött be — ivott teát valamelyik asztalnál. A két tiszt mozdulatlanul nézte, mi történik. A teázó ember felugrott az asztalától. A széles huszárkard megforgott a levegőben, a főherceg egész erejével ütött. A kart és a kardot azonban egy erős ököl kapta meg útjában. Egy hatalmas marok szorította a főherceg csuklóját és a kard leesett a földre. A teázó ember ott állott a főherceg előtt, aki értelmetlenül nézett rá:

— Hoheit, gondolja meg, micsoda botrány lenne. A rendőrség ... a lapok ... a képviselőház. Mit mondana Albrecht Szalvátor őfensége?

A főherceg az apja nevének hallatára egy perc alatt kijózanodott. Felvette a kardját a földről, intett a két tisztnek és szó nélkül elment.

Az egyik tiszt pár perc mulva visszajött:

— Homonnai hadnagy — mutatkozott be a teázó embernek. Őfensége kéreti, kegyeskedjék megmondani, kihez volt szerencséje.

— Én dr. Császy Jenő vagyok.

V.

Másnap délután a Császy lakására teljes díszben ellátogatott Fugger őrnagy.

— Azért jöttem, mondta Császynak, hogy megköszönjem a tegnapi energikus és határozott közbelépését és hogy arra kérjem még, kegyeskedjék az incidenst titokban tartani. Ő császári és királyi fensége is igen hálás ön iránt és kéri, fogadja el tőle hálája jeléül ezt a csekélységet.

Arany szivartárcát vett elő, amelyen gyémántokkal volt kirakva a főherceg monogrammja. Császy mosolyogva hárította el az ajándékot.

— Igazán sajnálom, de ebben nem lehetek a főherceg szolgálatára.

Az őrnagy meglepettve nézett a fiatal ember érdekes, erős vonású arcába.

— Nem fogadja el? — kérdezte bámulva.

— Nem.

Az őrnagy bocsánatkérő mosolygással tette zsebre a gyémátos holmit, újra köszönetet mondott a tegnapi közbelépésért és elment. Útközben ezt mondta magában?

— Hogyan akarja ez megfizettetni magát?

Császy sehogysem akarta magát megfizettetni. Fiatal és szegény orvos volt, de gőgös proletár, aki nem bánta, ha a főherceg hálára van iránta kötelezve, de aki semmiképen sem engedte volna magát megfizettetni vagy lekötelezni.

A hugával lakott a Maros-utca földszintes házában. Rajtuk kivől egy ácsmester lakott a házban, amelynek két kapuja volt: egyik a Maros-utcára, a másik az alacsony Maros-partra. Meglehetősen összeszorítva és szükösen éltek; egy öreg cseléddel, három szobában, amelyből egyik a Margité. a másik az övé volt, a harmadik ebédlőnek, nappali szobának, fogadó szobának használták.

Az apjuk szolgabíró volt Borsod-megyében. Tizennyolc éves volt a fiú, tíz a leány, amikor egy év alatt meghalt apjuk, anyjuk. Vagyon semmi sem maradt, egyetlenegy rokonuk sem volt; a leányt az angol kisasszonyok egri zárdájában nevelték fel kegyelemből, a fiú kimondhatatlan nélkülözések között tette le a vizsgáit és huszonhat éves korában száz forint havi fizetéssel kínáltak neki segédorvosi állást a marosvári közkórháznál.

Örömmel fogadta el, mert így valóra válthatta a vágyainak a vágyát, az álmainak az álmát: azt, hogy a húgát magához vegye. A lány eljött hozzá az egri zárdából és ott éltek a Maros-utca kis házában. Nem ismertek még senkit Marosváron, de nem is kívánkoztak senki ismeretségére.

A fiúnak a lelkén erős nyomokat hagyott az egyetemi évei kimondhatatlan nyomorusága. Pesszimista volt, gőgös koldus, lenézte az embereket és gyanakodva kerülte őket. A városban alig ismerték, a kórházi páciensein kivül beteg nagyritkán lépte át a küszöbét.

A lányon is nyomot hagyott a zárda. Csendes volt, szelíd mosolygásu, félénk és az élet dolgaiban bámulatosan járatlan. De nagyon szép volt. Nemes vonalu arca, nagy pilláju, meleg nézésü szemei, a csodaszép hamvasság, amelyet üde rózsaszínnel mintha a borsod-zsadányi hegyek leheltek volna még az arcára: feltünő, érdekes és hódító szépséggé tették.

A mikor erős, acélizmu, sugár bátyjával sétált néha, olyan volt a testvérpár, mintha egy egészen különös, magasabbrendű emberfajta csodaszép virágai volnának.

VI.

A főherceg unatkozott. Pedig rajta volt, hogy változatossá tegye a mulatságait. Egy éjszaka tizenkét óra tájban lelövöldözte az összes villamos ívlámpákat. Egy hetivásár napján a lábákra tartott vadászatot, amelyeket a kaszárnya előtt vidékről behajtottak. Egyszer megvette a Hungária-kávéház billiárd-asztalait és délután öt órakor — a kávéház tele volt — elhordatta a kaszárnyába. Automobilt vett és vígan gázolt el minden élő lényt, amely a vörösre festett gépkocsi útjába került. A rendőrség mukkanni sem mert.

Mégis unatkozott. Akkor a tisztességes asszonyokkal próbálkozott meg. Komolyan nem volt szerelmes, de mindegyiket kívánta. Fiatalsága sokkal romlottabb volt, semhogy fiatalosan lángolni tudott volna, ahhoz pedig csakugyan fiatal volt, hogysem komolyan és mélyen szerelmes lehessen. Meg volt győződve róla, hogy minden asszony éppen olyan könnyen meghódítható, mint a könnyü nők, akikkel addig dolga volt, csak a formát, a módot és az időt kell megtalálni. Csakugyan akadt egyben könnyü sikere. Unalmában, elkényesztetettségében igy rossz és szivtelen lett, érezte, hogy a törvények felett van és mohón kivánta és kereste a gonoszságot.

A korzón egy napon meglátta Császy Margitot.

VII.

Másnap délelőtt aranyzsinóros attillában elment a Maros-utca kis házába.

— A doktor urat keresem, mondta Margitnak, aki a csengetésre kinyitotta az ajtót.

— A kórházban van. Egy óra tájban jön haza.

— Ha megengedi, megvárom. Összecsapta a sarkantyuját:

— Sándor főherceg.

A leány bevezette egyetlen szobájukba és székkel kínálta meg. Ő maga zavartan állott és nem tudta: illetlenség-e, ha ott hagyja a vendéget egyedül.

A főherceg észrevette a habozást és megkérte, hogy maradjon. Azután fiatal és elbizakodott emberek módjára megrohanta a tetszésével:

— A kedves bátyának nagy hálára vagyok kötelezve. Régen el akartam hozzá jönni.... Milyen boldog vagyok, hogy most itt találom magát úgy, hogy tegnap a korzó szenzációja volt? Mért sétál olyan ritkán? Ha valaki ilyen szép, nem szabad elrejtenie magát, Az egész tisztikar szerelmes magába. Én soha még olyan szép lányt nem láttam mint maga.

Ilyen együgyüségeket fecsegett a főherceg. A lány, a zárda lánya, a tudatlan és ügyetlen Margit zavartan hallgatta. Mosolyogni próbált, nyugodt akart lenni de az arcába minduntalan felszökött egy vérhullám.

A főherceg kivette az óráját:

— Tovább, sajnos nem várhatok. Máskor leszek kénytelen a doktor urat felkeresni. Elmegyek de szerelmes vagyok magába... Milyen édes, szép lány maga...

Elment. Mikor a bátya hazajött, Margit mondta neki:

Itt volt a főherceg. Beszélni akart veled, de nem győzött várni.

— Ah, mondta Csaszy, igazán meglepődve most már csakugyan kvittek vagyunk.

Az ügyet ezzel elintézettnek vélte. Másnap délelőtt tizenegy óra tájban ismét eljött a főherceg. Megfogta a Margit kezét és fogva tartotta. És azt mondta a lánynak:

— Tudja, hogy szeretem?

Az ijedt Margit nem tudott szólni. A főherceg újra elárasztotta a bókjaival, azután ismét elment, a nélkül, hogy Jenőt bevárta volna.

— A főherceg megint itt volt.

— Nem mondtad neki, hogy egy óra előtt nem jövök haza?

— Mondtam.

— Mi az ördögöt akar hát? Mit csinált itt?

— Semmit, mondta a félénk lány, aki nem merte elmondani a bátyjának, hogyan viselkedett a látogatójuk.

Harmadnap újra eljött a főherceg. Ekkor átkarolta Margitot és magához szorította. A lány sírva fakadt és kiment a szobából.

A főherceg utána készült menni és a lakás ajtajában szembe találkozott jó ismerősével, a teázó emberrel, Császy Jenővel. A fiatal orvosnak a düh vöröslött az arcán.

— Felség, hallottam, hogy keresni méltóztatott. Parancsoljon velem.

— Azért jöttem el, mondta zavartan a főherceg, hogy megköszönjem az Ön multkori gyors és energikus közbelépését.

— Kérem, mondta Császy, nem érdemel egy szó köszönetet sem.

Nyersen hozzátette:

— Különben a kávés kedvéért történt az egész.

— Én mégis kérem, fogadja el az én hálás köszönetemet.

— Én pedig kérem, fenség, — kegyeskedjék tartózkodni attól, hogy az én távollétemben itt látogatásokat tegyen.

A főherceg gőgösen emelte fel a fejét, összehúzott szemmel mérte végig a fiatal orvost, összeütötte a sarkantyuját és elment.

VIII.

Nem volt szerelmes a lányba, de mindenáron akarta. Gőgje, elbizakodottsága, egész fiatalos szívtelensége, mohó, makacs rosszasága ordította, hogy akarom, akarom.

A lány — úgy vélte — szerelmes belé. A miket neki mondott, hízelgő együgyűségének, biztos eszköznek tartotta a női szívek meghódítására és amikor egy-egy hízelgő ostobaságot kiejtett, vagy amikor azt súgta: „szerelmes vagyok magába", sivár számítással ez a gondolat járt a fejében:

— Ez kell nekik. Ez tetszik nekik. Hogy fog ez engem szeretni.

Hessenek, aki bizalmasa volt, káromkodva mondta:

— Azt a doktort, azt az ostoba, szemtelen frátert az ördög akárhová tegye. Az rontott el mindent. A lány szerelmes belém, tudom, hogy szerelmes. Látja azt az embert! És akkor kell jönnie annak az átkozott pimasznak. És milyen szemtelen volt! Hogy az ördögbe férkőzzem most a lányhoz.

... A főherceg minden délelőtt a Maros-utcában sétálgatott ezután és kétszer látta is egy percre Margitot az ablakban. Harmadnapra azonban délelőtt tizenegy órakor már le voltak eresztve a függönyök az ablakon.

— Ezt mind az a doktor parancsolja neki, dühöngött a főherceg.

Másnap éjjel zene csendült meg a Császyék ablaka alatt. Az ablakok sötéten maradtak. Következő éjjel ismét megszólalt a halk cigányzene.

Császy másnap elment a főkapitányhoz. Elmondta neki a dolgot.

— Az az alázatos kérésem, kegyeskedjék meghagyni a Maros-utcában posztoló rendőrnek, ne engedje meg, hogy az éjjeli nyugalmunkat ilyen módon háborgassák.

— A főkapitány zavartan dörzsölte a kezét:

— Hát, kérem, bajos dolog ez. Egy rendőr hogyan szálljon szembe egész csomó katonával? Botrány lenne. És különben eddig itt még a legelőkelőbb családoknak sem volt kifogásuk ellene, ha éjjeli zenét adtak a lakásuk előtt. A múlt héten a főispán lányának adtak éjjeli zenét és nagyon örült neki.

Császy félbeszakította a dadogást.

— Köszönöm! — mondta lenézően és sarkon fordult.

Lakájok ezek, lakájok mind — gondolta és segített magán a maga módja szerint.

Mikor aznap éjjel Torma Jancsinak, a kedves cigányprímásának intett a főherceg: „Megyünk éjjeli zenét adni", — a cigány megvakarta a fejét.

— Jaj, fenséges uram, de a Maros-utcába nem lehet.

— Miért?

— Hát kérem, élhivatott ma magához a Császy doktor úr. Iszonyúan dühös volt, a kezébe vett egy nagy revolvert és azt mondta: „Belelövök abba, aki itt az ablak alatt muzsikálni merészel. Kinyitom az ablakot és addig lövök, amíg el nem takarodik innen minden ripők. A magam háza előtt én vagyok az úr".

Az éjjeli zene elmaradt. A főherceg szíszegve káromkodott és azon éjjel hajnalig tanácskozott Heszen Kurt báró főhadnagygyal, aki soron kívül szeretett volna kapitány lenni.

Egy hétig csend volt.

Egy hét mulva, tizenegy órakor este becsöngetett valaki Császyékhoz.

— Ki az?

— A doktorért jöttem.

Kinyitották az ajtót. Egy alacsony kocsiskülsejű ember jött be.

— Jó estét kívánok. A Fáczányos tanyáról jöttem be. Nagy beteg az ispán felesége: tessék kijönni hozzá.

Császy bosszankodott.

— Mi a baja annak az asszonynak?

— Mán kérem én azt nem tudom, csak azt mondták, hogy nagy beteg, sietve vigyem hozzá a legelső doktort.

Császy rosszkedvüen vette a felöltőjét, megcsókolta húgát és menni készült.

— Mennyire van innen az a tura?

— Van az, instálom, vagy harmadfél óra járásra.

A fiatal orvost elöntötte a düh. Egy pillanatig habozott, aztán megrázta magát:

— Hát menjünk. Én csak reggel kerülök haza. Feküdj le Margit és zárd magadra az ajtót.

Felült a könnyü kocsira, a kocsis megsuhintotta az ostorát és a lovak lassu kocogással indultak kifelé a városból. Az utolsó házak is elmaradtak mögöttük. Langyos szellő fújt, csodaszép sugaras és tündöklő volt a juniusi éjszaka. Császy álmodozva ült a puha ülésen.

Az alacsony kocsis köhögött, fészkelődött, izgett-mozgott és egyszerre megrántotta a gyeplőt. A két ló megállott.

— Mi az? — kérdezte felriadva Jenő.

— Tekintetes úr, én nem hajtok tovább.

— Miért? Csak nem akarja itt tölteni az éjszakát.

— Nem, hanem én megvallom a bűnömet a tekintetes úrnak: én nem a Fáczános tanyáról jöttem.

— Nem? — kérdezte megütődve Jenő. — Hát honnan?

— Én fiakkeros vagyok Marosváron tekintetes úr.

— Hát minek hozott ki engem ide?

— Megvallom a bűnömet tekintetes úr. Tegnapelőtt eljött hozzám egy főhadnagy úr és azt kérdezte, akarok-e ötven forintot keresni. Akarok bizony, mondtam neki, szegény ember vagyok én. Hát azt mondta, kapok ötven forintot, csak menjek el a tekintetes úrhoz, úgy mint ma este, vigyem ki a Fáczános tanyára és hagyjam ott, hogy ne tudjon kocsin hazajönni. Szegény ember vagyok kérem, gondoltam, miért ne keressek, ha az uraknak tréfálkozni van kedvük. De becsületes ember is vagyok tekintetes úr, oszt hogy láttam otthon azt a szép kisasszonyt, gondoltam, nem lesz ez egészen tréfa mégsem. Hát megvallottam tekintetes úr a bűnömet.

Jenő kiszáradt torokkal, megdermedten hallgatta az akadozó kocsist. Nem is volt még tisztában azzal, mi lesz, mi volt, mi a baj, csak azt érezte, hogy valami réműletes, valami iszonyatos aljasság készült vagy történik már.

— Vissza, ember, ahogy birják a lovai — lihegte a kocsis fülébe.

Az könnyebbülten sóhajtott egyet, megfordította a lovakat és közéjük vágott. A két ló bőszülten ragadta a könnyű kocsit a város felé.

Egy félórája lehetett, hogy eljöttek. Visszafelé tizenöt percig tartott az út. Háromnegyed tizenkettőkor kanyarodott a Maros-utcába a kocsi. Dühös kiáltás hangzott feléjük. A kocsis megállította a lovakat. Egy rendőr lépett a kocsi elé.

— Az utcában tilos a kocsiközlekedés.

Jenő kiszökött a kocsiból és vad szaladással rohant végig a hosszú utcán a lakásuk felé. Az ablakok sötétek voltak. A kapú elé ért. A sötét kapualjból egy alak lépett ki és rászólt Jenőre:

— Tovább innen atyafi.

Jenő megnézte. A gyenge mellékutcai világításban is fel lehetett ismerni: kék attillás László-huszár volt.

— Én itt lakom.

A kapualjából még három huszár lépett ki. Az egyik megszólalt.

— Nagyon mindegy az. Ide senki be nem megy ma éjjel, mert ez a parancs. Huszár Juhász! Ha nem áll odébb a civil, vágd oldalba.

Jenő fogcsikorgatva hátrált. Körülnézett. Az éjszaka csendes volt, az utca elhagyott. Szerette volna egy keserű dühödt ordítással felverni az utcát, a várost és tajtékzó szájjal gondolt rá, hogy senki ebben az utcában, ebben a városban, talán ebben az országban, akitől segítséget kaphatna.

A rendőrség? A főkapitány dörzsölné a kezét. A rendőreit kirendelte a sarokra, hogy tartóztassák fel a kocsikat. A katonaság? egyszerűen kilöknék. Hát ki segítsen?

— Én magam. Csak magam.

Az öklét összeszorította és próbált nyugodtan gondolkozni. A revolvere nála volt: öt töltés benne. A négy huszárt ezzel lelőhetné, de nincs e napon a közelben még több is? És segít-e ezzel? Gyorsan határozott:

— A hátsó ajtón próbálok bejutni.

Szaladni kezdett és a legközelebbi síkátoron egy perc alatt lenn volt a Maros parton. A háznak itt is volt egy bejárata: jó magasan, hogy a víz áradáskor se érje el. Falépcső vezetett ekkor a bejárathoz, tíz lépcsőfok. Fenn a lépcsők egy kis erkélyféle padba szélesedtek ki. A pad körül méter magas párkány.

Jenő a lábújja hegyén dobogó szívvel lopózott előre. A Maros csendes susogása hallatszott csak; csendes volt a félhomályos, csillagfényes éjszaka. Mikor a lépcsőhöz ért, látta, hogy fenn a párkányon egy alak ül. Egy huszár. Ide is tettek egy őrszemet.

Visszafojtott lélekzettel állott meg. A huszár fenn lehajtott fővel ült a párkányon. A teste bizonytalanúl lógott és a csendben hallatszott egyenletes lélekzetvétele.

Alszik. Jenő két ugrással átszökött a tíz lépcsőn. A huszár riadtan kapta fel a fejét. Még mielőtt igazán felébredt volna, a dühödt fiatalember alig állván meg felfelé rohanásában, mellbe ütötte és veszett erővel vágta keresztül a párkányon. Lenn hangosat ütődött a kövön, csörrent a kardja egyet, azután csend lett.

Jenő reszkető kézzel nyitotta ki a kis kaput. Az udvarban nagy csendesség. Az ácsmesterék lakása sötét. Átrohant az udvaron. Lakásúkba a kapunyílás felől az előszobán, az udvar felől, a konyhán keresztül volt a bejárás.

A konyha ajtaja nyitva volt. Benn üresség, csend. Az öreg cseléd nincs sehol. A középső szoba ajtaja nyitva. Halkan belépett. Innen jobbra nyílott az ő szobája, balra a Margité. A küszöbön egy ismerős hang fojtott zaja állította meg, hallgatózott.

— Nyissa ki az ajtót, kicsikém. Nyissa hát ki. Látja, nincs az egész házban senki, aki idejönne, akárhogy kiabál is. Megvettem az egész házat, elküldtem őket: az ácsmestereket, a cselédet, mindenkit. És a kapun be nem jöhet senki.

Nem késett el. Jenő lihegve állott meg a küszöbön.

Belemeredt a szobába: hol van a gazfickó. Az ajtó mellett volt, a Margit ajtaja mellett, ott a kulcslyukon sugdosott be. Térdelt az ajtó mellett, térdelt.

— Nyissa ki kicsikém. Betöröm az ajtót, ha nem nyitja ki.

Az ajtó megrecsecsent, amint nekifeszítette a vállát. Jenő bőszülten hörgött egyet, egy párducugrással ott termett mellette és amint acélos karjával dühödt erővel visszarántotta az ajtótól, a térdeplő főherceg hanyatt bukott a földön.

Egy pillanatig kábultan feküdt, a meglepetés, a düh, az ütés amint végigvágódott, elvették egy pillanatra az öntudatát. Azután felugrott. Őrült harag tombolt a vérében. Honnan a pokolbó, merül fel az az ember, aki őt így meri megrohanni? És ki ez? Hogyan jutott be.

Jenő az ajtó elé állott és rekedt hangon mondta:

— Még egyszer meggátlom egy gazság elkövetését. Ezért sem kérek köszönetet.

A szégyen és a vak düh forró indulatrohammal esett a főherceg agyára. Bőszülten lihegett.

— Te vagy az pimasz? Te vagy?

A kardja után nyult. A sötétben szemben álltak egymással, inkább sejtették, mint látták mit tesz a másik.

Jenő halotta, amint a kard kisiklott a hüvelyéből, és a következő pillanatban egy rettenetes ütés érte a balvállat. A balkezét a feje fölé tartotta és a jobbal — egy ugrással — a torkát ragadta meg ellenfelének. A karcsu főherceg a sötétben kicsuszott a kezei közül, ő megbotlott egy székben, és a széles huszárkard ugyanabban a pillanatban végig zuhant a fején és a hátán. Sajgó fájdalom. Ujra egy ütés. A tompa kard széles, nagy sebet hasít a homlokán.

Jenő félig eszméletlenül nyul a zsebébe. A revolver eldörren, a sötétben egy tüzsugár, egy zuhanás, a mellékszobában egy halk síkoltás, azután nagy csend és nagy feketeség.

Jenő meg állott. A válla, a háta sajgott a rettenetes ütésektől. Kábultan törölgette fejéről a lecsorgó vért. Várt. Mély és csendes maradt a sötétség.

Gyufát keresett. Lámpát gyújtott. A padlón elterülve ott feküdt a főherceg. Mozdulatlanul feküdt. Mellette a kardja, amelyet kiejtett a kezéből.

Jenő szédülő fejjel hajolt le hozzá. Sötétkék huszárzubbonya mellén volt kiperzselve, szívébe ment a golyó; öt másodperc alatt meghalt. Halott volt.

A fiatal orvos visszatette a holttestet a földre. Undorodott tőle. És megbánás nélkül, félelem nélkül, sőt most már izgalom nélkül, nyugodtan, mint aki tisztában van már teendőivel, a jövőjével, a maga egész jéghideg elhatározásával, odament az ajtóhoz és bekopogtatott:

— Margit, nyisd ki. Én vagyok.

(Folytatjuk).

▽ ▽ ▽ ▽

A szegény kisgyermek panaszai

Irta KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Mostan színes tintákról álmodom.

Legszebb a sárga. Sok-sok levelet
E tintával írnék egy kisleánynak,
Egy kisleánynak, akit szeretek.
Krikszkrakszokat, japán betűket írnék
S egy kacskaringós, kedves madarat.
És akarok még sok másszínű tintát,
Bronzot, ezüstöt, zöldet, aranyat.
És kellene még sok száz és ezer
És kellene még aztán millió:
Tréfás-lila, bor-színű, néma-szürke,
Szemérmetes, szerelmes, rikító.
És kellene szomorú-viola
És téglabarna és kék is, de halvány,
Akár a színes kapuablak árnya
Augusztusi délkor a kapualján.
És akarok még égő-pirosat,
Vérszínűt, mint a mérges alkonyat.
És akkor írnék mindig-mindig írnék
Kékkel hugomnak, anyának aranynyal:
Arany-ímát írnék az én anyámnak
Arany-tüzet, arany-szót, mint a hajnal.
És el nem unnám, egyre-egyre írnék
Egy vén toronyba szünes-szüntelen.
Oly boldog lennék, istenem de boldog.

Kiszínezném vele az életem.

*

A nagyanyámhoz vittek el aludni
Egy éjjelen.
Sötét bokrok között egy kert kukucskált
Emlékezem.
A félhomályban állt egy üvegajtó.
Oly furcsa volt.
Az óra vert, vert, de nem úgy mint otthon,
Dalolt, dalolt.

Vén óra, régi székek, fanyar illat,
Kísértetek.
Csordultig telt bánattal pici szellem,
Majd megrepedt.
Kiáltani akartam és lerogytam,
Mint egy hívő.
Karom kitártam s hirtelen megállott,
Állt az idő.

Oly jó ébredni.

Álmom messzeszédül
S a tegnapi szobát már láthatom,
Ha fuldokolva — az álom vizéből —
Kis paplanomra nyújtom a karom.

Ez itt a part már.

Ah, de szép, de szép volt
Ez ébredés csíklandva, tétován,
A mosdótálban a közeli égbolt,
A zongorázás a másik szobán.

Tündéri reggel. A sötét szalonba'
Apuska zongorázik andalogva.
Ez Mendelssohn. Álombeli ködök.

Úgy hallgatom az ajtó kasadékán
S állok a hangok közt kis ingbe, némán,
Mint hajnali gyöngyvirágok között.

Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok.
És nagyapám, a szép katona
Hallgatja mosolygva, boldogan,
Sebforradástól lángol homloka
S én, térde közt, hadarva szavalok,
Hogy győznek mindenütt a magyarok.

Csak a szeme borul el néha kissé:
Jaj, meg ne tudja ez az árva gyermek,
Hogy vannak messze, különös világok
S aranyba nyílnak a versaillesi kékek.

Jaj meg ne tudja és ne lássa őket,
Ne lássa fényük és ne hallja hangjuk.
A magyar szó a hét szívafa alján
Körötte most még, mint tengermoraj zúg.
Óvjátok édesen ez édes álmát,
Mint álmát a szegény beteg gyereknek,
Hogy meg ne tudja, élete nem élet,
És meghalt már, bár alig született meg.
Jaj, meg ne tudja, hogy hiába minden,
Ha dalol és ha a távolba lát
Mert néma gyermek minden kis-magyar
S a Nagyvilág nem érti a szavát.

Mesetöredék

Irta: BERDE MÁRIA

Ül, ül a lámpa sápadt fénye mellett
Mákszem helyett ma már betűt szemelget
Aprón, feketén rovott betütenger . . ,
Nézi megfáradott, szomorgó szemmel.
. . . És megdübörg és megzörren az ablak
Az éjszakában lágy kocsik robognak,
Bevetődik a lámpák sötét fénye,
Kilebben egy-egy selyemszoknya széle,
Azután csend, sötét. — És lopva, félve
Fülébe száll a tánc távol zenéje,
Megharmatosul pillája, a szőke
És sírni, sírni kezd Hamupipőke.

Ideál

Irta: BERDE MÁRIA

Nagynak akarom és erősnek
Viharral vívó hősnek.
Nem mások után járó árnynak:
Bátornak, oroszlánnak.
Büszkének akarom, dacosnak,
Mindig akaratosnak:
Legyen egyenesúton férfi,
Ki senkinek se tér ki.
És legyen törhetetlen, büszke
Harcát magára küzdje
És, senkinek meg nem hajolva,
Fejét magasan hordja, —

De ha nem látja senki, senki:
Hulljon előttem porba.

Esztétikai kultura

Irta:
LUKÁCS GYÖRGY

Az világ kint haddal tele,
De nem abba halunk bele.
Balázs Béla.

Ha van mai kultura, az csak esztétikai kultura lehet. Ha azt a kérdést, hogy van-e középpontja számtalan mai ember egymásról nem tudó, egymást legázoló törekvéseinek, komolyan fel akarja vetni valaki, csak itt vethető fel. Az esztétát kell kritizálnia, ha a mát akarja kritizálni, úgy ahogy a szofistát kellett volna a Sokrates Athenjében, ahogy a pápát és a rablólovagot, a ragyogó troubadourt, és a misztikust a hanyatló középkorban, a hogy a kis zsarnokot és a harcos filozófust a tizennyolcadik században. Vannak persze, akik mást mondanak — de az ő beszédjük csak megerősíti ezt a látásunkat; vannak, akik a repülőgépekről beszélnek, ha kulturáról van szó és vasutakról, táviratok gyorsaságáról és operációk biztosságáról; arról hogy hány ember olvashatna (ha olyan lenne máskülönben az élete, hogy olvasmányt kívánhatna meg a lelke) és — hány embert foszt meg mégis minden jogától mai időknek „demokratizmusa" (ha másképen fogalmazzák is rendesen ezt a mondatot). De egyet ne felejtsünk el soha: ezek csak — a legjobb esetben — utak egy kultura felé, lehetőségek, könnyítések; anyagai a kultura formáló hatalmának. De az bármiből formálhat valamit, ha igazán megvan benne a formálás belülről nőtt ereje. Kultura: az élet egysége; az egység életet fokozó, életet gazdagító ereje. És vajon több-e nekünk egy utazás, amiért egy napig és nem egy hónapig tart, míg célhoz jutunk? Vajon mélyebbek, lélekbe vágóbbak lettek-e leveleink, mert gyorsabban viszi őket a posta? Vajon erősebbek és egységesebbek lettek a reakciók az élettel szemben, mert talán többen juthatnak a dolgok közelébe és több dolognak a közelébe?

Bizonyos: két tiszta típust produkált csak a mai idő: a szakembert és az esztétát. Két tiszta típust, amelyek mindegyike éles határozottsággal zárja ki a másikat — és mégis megköveteli a maga kiegészítéseül. A szakember élete: egy élet egésze feláldozva „az" élet valamely részletlehetősége megkönnyítésének egy részletéért; az élet külsőségei mint legbensőbb élettartalmak és eszközei mint kizárólagos életcélok. És az esztéta? Ugy-e: a belső

élet kizárólagossága? Ugy-e: minden „mellékes" dolognak teljes eltünése az igazíban, az egyedül fontosban? Ugy-e: az élet a lélek atmoszférájában — mint Maeterlinck mondta — és kizárólag ott? És mégsem véletlen állította őket egymás mellé egymást kizáróaknak. Mert leírhatnám a lényegüket igy is: a szakemberség: a foglalkozás l'art pour l'art; a „megcsinálás" jósága, mint egyetlen cél tekintet nélkül a mondanivaló értékére; és az esztéta élete: az élmény mint mesterség, mint szakma, az élmény ami eltakarja az ember elől az életet. És a mély közösség igy a két típusban (ami igazi tartalmat ad ennek a látszólag csak formális szembeállításnak) az, hogy mindakettőben öncélokká válnak a cél felé vezető utak, amiknek értelmet és jelentőséget pedig csak cél felé vivő voltuk adhatott volna; hogy mind a kettőben a tisztán típikusság belső elszegényedéseknek következménye, hogy mindakét típusnak egységes voltát életük egyoldalúsága és lelküknek csak egyfajta élménylehetőségre való reagálása okozza. És nem az igazi gazdagság és erő érzése, mely mindent a maga középpontjára vonatkoztat, mert tudja, hogy oda mindent lehet vonatkoztatnia.

Az esztétikai kultura. Mindenki tudja, hogy mit hozott, hiszen alig mult el évtizedek óta hét, hogy valahol messzecsengő szavakban ne zengte volna valaki a dicsőségét. Először csak a művészet számára akarták meghódítani az életet, kitörölni belőle nyomot sem hagyóan minden belőle nőtt, a művészettől idegen értéket: minden művészi és minden egyformán művészi; „a jól festett főzelék és a jól festett Madonna között nincsen semmi értékkülönbség." De ez még csak „művészet" lett volna (és sokszor igazán nagyon jó művészet lett is belőle), még nem kultura. A régi esztéták legnagyobbika még igy beszélt: „l'homme n'est rien; l'oeuvre est tout"; még csak művészetről volt szó. A művészet még csak a kifejezés síkjára vetített minden életet és csak itt nem tűrt meg a dolgok között semmi más különbséget, mint a hangulat-lehetőségek, a szép kifejezésre való alkalmasságok különbségeit. Az élet az valahol máshol volt; távol; kivül azon, ami fontos és érdekes.

Minden kultura az élet meghódítása, az élet minden megnyilatkozásának oly erővel való egységesítése (ami persze sohasem fogalmi egység), hogy bármelyik részt nézzük az élet egészéből, a legmélyén ugyanazt kell látnunk mindenütt. Az igazi kulturában minden szimbolikussá válik, mert minden csak kifejezése — és

minden egyformán csak kifejezése — az egyedül fontosnak: az élettel szemben való miként-reagálásnak, az ember egész lényének az élet egészéhez miként-fordulásának.

Az esztétikai kultura középpontja: a hangulat.[1]) A hangulat a művészi alkotásokra való reagálás módjának leggyakoribb (ha nem is egyedüli és távolról sem legmélyebb és legfontosabb) esete. Lényege: véletlen, nem elemezett, sőt az elemezettségtől a legtöbbször tudatosan távoltartott körülmények okozta pillanatnyi kapcsolat a szemlélő és a szemlélet tárgya között. És az esztétikai kultura abban a pillanatban született meg, amikor ezta lelki tevékenységet az élet egészére kiterjesztették, amikor kizárólagos életprincípiumot csináltak belőle. Amikor tehát az egész élet folyton változó hangulatok szünetlen egymásutánjává alakult; amikor minden tárgy megszünt létezni, mert minden csak hangulat-lehetőséggé lett; amikor eltűnt az életből minden állandóság, mert a hangulat nem tűr meg állandóságot és ismétlődést; amikor kiveszett az életből minden érték, mert értéket mindennek csak hangulatot kiváltó lehetőségei adtak, tehát véletlen körülmények, olyanok, amelyek vele semmi szükségszerű kapcsolatban nem voltak.

A kultura egysége tehát meg lett volna: az egység hiánya; meg volt a középpontja: a teljes periférikussága mindennek; meg volt mindennek szimbolikussága: az hogy semmi sem szimbolikus, hogy minden csak az, aminek átélése pillanatában látszik, de nincsen is sehol semmi, ami ennél talán több is lehetne. És meg volt a kulturának a pusztán egyénin túlemelkedő volta (mert a kultura lényegéhez tartozik, hogy közös kincse az embereknek): az hogy nincsen semmi, ami az egyes ember egyes pillanatain túlemelkedhetnék; meg volt a kapcsolat az emberek között: a teljes magányosság, a kapcsolatok teljes hiánya.

Esztétikai kultura: az élet művészete; művészetet csinálni az életből. Minden csak anyag az egyedül szuverén művész kezében: egészen mindegy, hogy képet fest-e, szonettet ír-e vagy él-e.

De láttuk: nem igaz, mintha ez az életművészet igazán az élet művészete lenne, igazán a művészet legfőbb erőinek és irányainak az életre való rákényszerítése. Nem. Ez az életművészet

[1]) A hangulat-kultura lelki és művészi hatásait részletesen elemeztem a Kernstock-képek körül lefolyt vita alkalmával tartott előadásomban. Nyugat. 1910. febr. 1-i szám. Itt csak hatásaival és végső következményeivel lehet foglalkoznom.

az élet művészi kiélvezése csupán; nem a művészi alkotás, csak a művészi élvezés elveinek (helyesebben: egy részüknek) az élettel szemben való alkalmazása.

Ez az esztétikai kultura alaphazugsága, vagy (kevés igazán komoly képviselőjében) tragikus paradoxona: ez a kultura kizár minden igazi lelki aktivitást, mert egyedüli életmegnyilvánulása az odaadó hozzásimulás a pillanatokhoz; mert épen azáltal, hogy minden csak belülről jön, igazán belülről nem jöhet semmi: hangulatot csak a külső világ dolgai hozhatnak és ha a saját lelkének egy megnyilvánulását élvezi valaki szép hangulatként, akkor is csak passzív szemlélője valaminek, amit a véletlen jó szerencse útjába hozott. A teljes szabadság a legirtózatosabb megkötöttség. „Minden hangulat": gyönyörű, fenséges szabadsága a léleknek, uralkodása minden dolog felett, felszívása minden létezőnek az egyedül eleven lélekbe. „Minden *csak* hangulat": semmi sem *lehet* több a hangulatnál: a legkeményebben kötő rabszolgaság, a legkegyetlenebb öncsonkítása a léleknek. A teljes passzivitás nem lehet életprincípium soha (csak olyan formálisan, ahogy a halál is élet lehet és az egészség is betegség — egy definicióban), sem az anarchia a felépítésnek alapköve. Az „esztétikai kultura", az „életművészet" a lelki züllöttségnek, az alkotni és cselekedni tudás teljes hiányának, a pillanatoknak való kiszolgáltatottságnak életprincípiumokká való emelése. Tudatos vagy nem tudatos elhazudása az élni (az életen uralkodni, az életet formálni) tudás teljes hiányának. Az életművészet: dilettantizmus az élettel szemben; az igazi alkotás és igazi anyaga lényegének abszolut meg nem látása.

De ez a dilettantizmus visszahatott magára a művészetre is. Az életnek és a művészetnek az az egysége, amit az esztétikai kultura megakart teremteni, a helyett hogy felvitte volna az életet a legmagasabb művészet emberfeletti fennségéig formát adván véletlenjeinek és szükségszerűséget trivialitásainak, belevitte a művészetbe dilettáns hedonizmusát és lehúzta azt magához örökös ingadozásainak kicsinyes és gyenge birodalmába.

Mert a hangulat a műalkotás egy pillanatának érintkezése csak az élvező lelkének egy pillanatával; de ha szakadatlan hangulatoknak sora is valaminek hatása, az maga mégis több, mégis valami egészen más, mint ezeknek a hangulatoknak szünetlen, rendetlen és összefüggésnélküli egymásutánja. És ez más, ez a seholsem megjelenő, de mindenütt jelenlévő valami, ami művé-

szetté teszi a művészetet eleven organizmussá, kozmossá, a világ szimbolumává kapcsolván össze mindent, ami magában véve halott és jelentéktelen — ez, épen ez kellett, hogy kipusztuljon a művészetből az „esztétikai kultura" hatása alatt. A „forma" tisztelői megölték a formát; a l'art pour l'art papjai megbénították a művészetet.

Mert az a forma amit ők hoztak a felületek tetszetős összerovása volt csupán, nem a belső, az egypontról jövés és egy célhoz menés növényként nőtt egységessége. Mert a forma, az igazi forma uralkodás a dolgok felett, de dolgok felett való uralkodás. Alávetettsége mindennek, de eleven az, ami le van igázva, eleven csak úgy, mint ami uralkodik. És ez a forma életereje, mert ez az etikája. Itt van a forma lényegében oly rejtélyes és hatásaiban oly nyilvánvaló ereje és hatalma: a végső életviszonyokat fejezi ki csak benne elérhető súllyal és egyértelmű jelentőséggel. Az uralkodáshoz kell az ellentállás és az ellentálláshoz dolgok kellenek, mert ellentállás nélkül erő nem működhetik. Minden világérzés, mely nem ismeri a valóságok ellentállását, nem az énen kívüliek magukban lévő erejét, mely nem a velük vívott küzdelemben nő nagyra, sohasem fog erejére eszmélni, sohasem fogja még csak megtudni sem van-e ereje; ha ugyan nem az ösztönök bölcs előrelátása kerültetett el vele egy eleve kilátástalan küzdelmet? Az esztéták világnézete nem ismer dolgokat és nem összefogásuk kötelességeit és keserves küzdelmeit. Arra van ítélve, hogy csak élvezni tudjon mindent, csak egymás mellé rakni a szép pillanatokat és — a legjobb esetben — kellemes átmenetekkel egy koszorúba fűzni őket össze.

Az esztétikai kultura kiviszi a felületre a művészet hatáslehetőségeit. Elavultnak érez minden monumentalitást; időszerűtlennek, modern emberhez nem méltónak mondja a tragédiát, mert ma „megértünk" mindent, „beleéljük magunkat" mindenbe, nincsenek már egymást kizáró ellentétek; felesleges tehernek lát minden gondolatot, mert a „jól írás" az egyedül fontos dolog, mert a gondolatoknak úgysincs jelentőségük, mert ugyis hazugság és egyformán hazugság valamennyi és csak megfogalmazásukban lehet különbség; hazugságnak nevez minden rendszert, mert minden pillanatban ugyis mást gondol mindenki és oly kevéssé érdemes elmélyíteni valamit és gyökereket és összefüggéseket keresni, amikor ugyis csak hangulatértéke van mindennek. Nem kell szerkeszteni és nem kell építeni; nem kell végigélni és nem kell mélyre-

gondolni semmit: ez az esztétikai kultura boldogító szózata. És amerre járt ott nincsen építészet, nincsen tragédia, nincsen filozófia, nincsen monumentális festészet, nincsen igazi epika. Csak a végletekig kifinomodott technika van és ügyeskedően bonyolódott pszichológia; szellemes aforizmusok vannak és leheletszerű hangulatok. Eszközei talán egy igazi nagy művészetnek — ha ugyan annak igazán szüksége van mindarra, ami itt létrejött.

Ez a pillanatakhoz tapadt kultura el kellett hogy veszítse minden összefüggését az élettel. Nem volt talán idő, amelyben a kultura számára számbajövő emberek oly nagy részénél oly keveset jelentett volna a művészet, mint ma. Valami mélyen szakmaszerű van a művészet mai hatásaiban: írók számára írnak az írók és festőknek festenek a festők; legfeljebb: félbemaradt íróknak és festőknek. Mert „mondanivalójuk" alig van (sőt tudatos büszkeséggel utasítják azt el maguktól) csak szakember élvezheti igazán értékeiket, atelier-hatások lesznek legfőbb hatásaik. És az általános kultura fejlődésének, mely az embert csak egy ponton veszi igénybe és egész egyéniségét nem érinti soha, ugyis az az iránya, hogy az „emberit" mindinkább gyengítse az emberekben és az így homályosan és gyengén élő lelki szükségletek nem képesek kontaktust találni semmi művészettel. És az emberek ezért nagyon hamar elhiszik, hogy az nem is kell, vagy (mennyire egy itt a nyárspolgár elégedettség és az esztéta hedonizmus!) legfeljebb üres órák kellemes eltöltésére, a fáradt idegek jóleső megborzongatására és simogató ellankasztására való. És a legkomolyabbak megvetnek minden művészetet; a legtöbben mély közönyösséggel „élvezik" vagy szokják meg, mert a „műveltséghez tartozik".

De sajnos, nem elég erős a közöny és a megvetés. A proletárságban, a szocializmusban lehetne az egyetlen remény. Az a remény, hogy barbárok jönnek és durva kezekkel tépnek szét minden túlfinomodottságot; hogy az üldözöttségnek talán kiválasztó hatása lesz és — mint Ibsen hitte, hogy az orosz zsarnokság nevel legjobban szabadságszeretetre — egy művészetet gyűlölő, művészetellenes kulturáju időben elmélyül mégis a művészet. A fontos persze nem ez lett volna; ezek csak mellékes, véletlen hatások lehetnének. De abban lehetett volna bízni, hogy a forradalmi szellemnek az az ereje, amely leleplezett minden „ideológiát" és meglátta mindenütt az igazán mozgató erőket, itt is tisztán fog látni és tisztán fog érezni és elsöpörvén minden perifériikusat,

megint vissza fog vezetni a lényegeshez, ha művészetellenes élethangulatok hosszú átmenete után is.

De amit eddig láttunk nem sok jót ígér. A szocializmusnak úgy látszik, nincsen meg az az egész lelket betöltő, vallásos ereje, ami megvolt a primitiv kereszténységben. A korai kereszténység művészetüldözése kellett, hogy Giotto és Dante, Eckehart és Wolfram von Eschenbach művészete megszülessék: a korai kereszténység bibliát teremtett és sok századok művészete táplálkozott annak gyümölcseiből. És mert igazi vallás volt, bibliát teremtő erejű, nem kellett neki a művészet; nem kívánta meg és nem tűrte meg maga mellett, egyedül akart uralkodni az ember lelkén, mert képes volt rajta uralkodni. Ez az erő hiányzik a szocializmusból és ezért nem olyan igazi ellensége a polgáriságból nőtt esztéticizmusnak, mint akarná, mint tudja, hogy kellene.

És így részben proletárművészetet akarnak tudatosan megteremteni egy polgári kultura közepette — és a polgári művészet gyenge és durva karrikaturáit hozzák létre; épen olyan törékenyeket és felszíneseket csak azoknak megvesztegető finomságai nélkül. Részben esztéták ők is. És ugyanazt élvezik és ugyanúgy, mint a polgáriak; épen úgy tudják, hogy csak a „kifejezés" a fontos, a téma semmi és épen úgy ízlésdolga, nézetdolga, hangulatdolga minden, mint azoknál. És épen úgy a felületen van minden, mint náluk, nem érintvén egy percre sem ez élet centrumát; sőt talán még jobban, mert nekik van életcéljuk és van centrumuk és mégsem látják meg, hogy ez valami, aminek ahhoz semmi köze, ami csak lóg rajtuk valahogyan. De nem törődnek vele, mert kedves és kellemes, mert kulturérzéknek és előítéleteken való felülemelkedettségnek jele.

Vannak, persze akik tisztán látják a helyzetet és éles, kemény szavakban beszélnek róla. A legcsengőbb szavúak, a legélesebben és legnemesebben látóak egyike így ír: „Ha azt látom, hogy a művészet a szenzualizmus rendszeres bálványozásához vezet, akkor azt kell mondanom, hogy a leghelyesebb programm volna a világ minden templomát a levegőbe röpíteni, orgonástul, képestül, mindenestül, akárhogyan jajgatnának is az összes műkritikusok és kulturélvezők."

De aki ezeket a sorokat írta — Bernard Shaw — egyike volt Wagner legszenvedélyesebb apostolainak.

Nem lévén tehát sem egészséges üldözés, sem komoly kapcsolat, a teljes közöny és az uralkodás kizárólagossága jelzik a művészetnek az élethez való viszonyában a polusokat; de szinte nem is lenne túlzás azt mondani, hogy a valóság csak ezeket a végleteket ismeri egyáltalában és alig átmeneteket közöttük. Van művészet, mert vannak emberek, akik olyan szerencsétlen testi-lelki konstitucióval születtek, hogy semmi másra széles e világon nem lennének használhatók, csak erre (Thomas Mann határozta meg egyszer így — komolyan és keserűen — a mai művészeket). A művész: a hasznavehetetlen ember; a művészi kultura: stílust csinálni ebből a semmire alkalmasságból.

A helyzet így persze tragikus helyzet és a legnagyobbak, a művészileg és emberileg igazán komolyak (a Keatsek, Flaubertek, Ibsenek) életében mély tragédiáknak is lett gyökere. De a tragikus paradoxiát valami formában lehetetlen volt mindenkinek nem éreznie. Éreznie kellett a maga gyökértelenségét, semmivel össze nem függő, semmibe bele nem kapcsolodó voltát és éreznie ennek elviselhetetlenségét épen egy olyan életben mint az övé, amelynek egyetlen igazi tartalma valaminek a közlése lehetett csak, a legmélyebb közösség más emberekkel.

Az esztéta élete így — bevalloitan vagy eltagadva, tudatosheroikusan vagy belül is elhazudva — mindig és egészen a tragédia atmoszférájában játszódik le. És ami a legtöbb esztéta irásaiban igazán érzett és igazán megindító, ebből a forrásból fakadt mindig; ez az emberi háttere a Wilde keményre kalapált aforizmáinak, ennek bánatos-büszke titkolása ad fényt a Hofmannsthal dagályos verseinek, ennek megérzése veszi lágy levegősséggel körül a Thomas Mann száraz élességgel látott objektiv képeit.

De — mint minden tragikus paradoxiában — itt is összeérnek és összeforrnak erények, erők, bűnök és gyengeségek. Egész életvitelüknek tragikussága az egyetlen, ami valahogyan egésszé és erőssé szenteli oeuvrejüket; egész művészetüknek apriori tragikussága teszi igazán frivollá és tartalmatlanná életüket. Herczeg Ferenc egyik legjobb meglátására emlékeztetek: Gyurkovics főhadnagyra, aki el van tökélve nyomban főbelőni magát, mihelyt valami inkorrekt viselkedés látszatában áll a világ előtt. De ő mindig azt teszi, ami jólesik neki, vagy ami az érdekeinek megfelel: tehát — erkölcsileg — csupa inkorrektséget. És az öngyilkosság heroikus elhatározása ahelyett, hogy meggátolná ezeknek megtevésében, még támogatja is: ha ez meg ez megtörténik — mondja — úgyis főbe lövöm

magamat. De természetesen nem kerül arra a sor soha. A permanens tragédia — ez az igazi mélysége ennek a kitünő megfigyelésnek — a legnagyobb frivolitás. Az, mert egy bekövetkezendő (de soha be nem következő) nagy leszámolásra várván, minden meg van engedve; mert minden könnyünek találtatik úgyis az utolsó itélet napján, — hol a különbség könnyü és nehéz között az élet valódi dolgaiban? Mert tragikus az élet és a művészet egésze, úgyis mindegy, milyen súlyú és milyen komoly lesz annak minden egyes részlete. „Úgyis mindegy minden": csak a tragédia utolsó pillanatában szabad ezt gondolni — talán; és mondani és igaznak az élet velejének elhinni még akkor sem. Itt ez az örök melódiája az életfilozófiának. „Minden mindegy": csak a kiélvezés erejének különbségei a valóságos különbségek; az örök tragikusság átérzése abszolutiót ad minden léhaságért.

Mi jöhet most? Minek kell jönnie? Egy bizonyos: nem a jámbor álmodozók utopista világot megváltása. Vágyva tekint vissza ma a művészetre születettek jobbik része a jobbik időkre, amelyekben más volt a művészet: kulturákat teremtő, kulturákat átalakító, vagy legalább azt hitte magáról, hogy erre küldetett ki az életbe.

Azt hitte . . . ez az igazi kritikája minden működvelő kulturprófétaságnak. A művészet mindig csak következménye volt kulturáknak; messzire előreküldött heroldja sokszor, keményszavú, igaz és kegyetlen bírája nem egyszer. De a művészet szavainak ritmusát mindig a kultura járásának ritmusa határozta meg és csak mert ezt könnyebb érzékelni, mert mindig belőle értjük és ismerjük meg amazt, azért hisznek még ma is sokan az ő alkotó elsőségében. De voltak idők, melyek hittek ebben és joguk volt ehhez a hitükhöz: az az erő, amit e hit bennük megnövesztett és a gyümölcsök, miket melege megérlelt, adtak jogot ehhez a hithez. Ma csak szemlehunyások árán lehet egy ilyen hitet elérni, korlátoltság vagy tudatos önámitás segitségével; ezért nem lehet ilyen hitnek ma már pátosza, ezért veszi körül — a legszebb esetekben — a Gregers Werlék sleml glóriája a művészet világotmegváltó, kulturátteremtő erejének hivőit és harcosait. Egy egyszer ránk kényszerült tudást nem lehet soha többé eltüntetni életünkből, ha ezerszer termékenyebb, gazdagabb és ragyogóbb volt is a nemtudásnak állapota. Ha Herder és Schiller, ha Goethe és a romantika hittek a léleknek világot mozgató erejében, tévedésük tragikus

tévedés lehetett volna legfeljebb, ha megérezik, hogy tévedtek. Ma, mindazok után, amiket tudunk, komikus minden kísérlet megvalósítani akarni egy valamikor hihetőnek látszott illuziót.

Ami van: nálunknál hatalmasabb szükségszerüségek teremtették meg ilyennek és a mi erőinket legázoló erejüek viszik belső kényszerűségeiktől megszabott céljaik felé. Ha igazán igaz, hogy vannak az egész kultura komplexumában elsődleges, minden mást mozgató erők (és nem bonyolodott kölcsönhatások kiszámithatatlan eredője minden mozgás) akkor az azokkal számitóknak, az azok működését életmunkájukkal befolyásolóknak talán megadatott a kulturán változtató hatalom. Talán. Azoknak, akik a müvészetben vagy a művészet körül élnek, soha.

De a determinizmus belátása csak a gyengéket viszi a fatalizmus felé; csak azokat, akiknek kellemes kifogás és jóleső megerősítése belső tehetetlenségüknek az egyes emberi akarat metafizikai tehetetlenségének belátása. Mert a tevésre született ugyanebből a tudásból azt is megtanulja, hogy az ő belső kényszerei is kényszerűségek és ha szükségszerűen semmit sem eredményez is kifelé az, amit cselekszik, tudja, hogy épen olyan szükségszerü volt azt megtennie. Csak a cselekvések irányait változtathatják meg illuziók illuzió voltának kiderülései, csak más utakat választatnak ugyanannak az ideának realizálására: az akarás intenzitásán, a lélek belső erején nem változtathat soha külső összefüggések belátása. És ahol úgy látszik hogy igen, ott csak takarója ez a belső intenzitás hiányának.

A külső helyzet adva van. Nincs az a genie, mely ennek vaskényszerűségét megingathatná; nincs az az egyéni kultura, ami szocialisat, az a belső, ami külsőt teremthetne. De a belső azért épen úgy kényszerűen létrejött valóság. Ezért belső debacle a szocializmusba való menekülés. Szépen hangzó motivum: „a fejlődést szolgálni és annak alárendelni egyéni hajlamokat és vágyódásokat", de csak motivum, csak hirdetett, vagy igaznak vélt oka egy cselekvésnek. Ha esztétikai kulturára születettek igy beszélnek, beszédjük épen úgy csak elleplezése egy letörtségnek, mint a determinizmus quietesta hirdetőié volt. Itt annak, hogy nem birják ki azt a tragikus egyedülállásra rendeltetettséget, amire legmélyebb lelki erőik predesztinálták őket; nem birják ki és elmenekülnek és lemondanak legfőbb értékeikről, csakhogy nyugalmat találjanak valahol. Nyugalmat és biztosságot, bárhol és bármi áron. Anatol France „megtérése" a szocializmushoz épen olyan szomorú letörése

egy életnek, mint Friedrich Schlegel vagy Clemens Brentano menekülése az egyedül üdvözítő hit békét hozó csendjébe; mit változtathat az a kis külső különbség, hogy itt a csatazaj a bölcsődal, a minden fájdalmat feledtető? (Bernard Shawról és a hozzá hasonlókról persze ne essék szó ilyen összefüggésben: ők szocialisták voltak mindig; agitátoroknak születtek.)

A helyzet adva van, a belső úgy mint a külső; nem lehet tehát azt kérdezni, hogy jöhet-e itt valami más, sem azt, hogy jöjjön-e és azt sem, hogy mi? Csak nézni lehet: vannak-e csakugyan más feloldásai is ennek a disszonanciának? És ha igen: mi a közös bennük? Az ami túl minden programmon és tudatosságon ugyanazon átélésekkel vívott hasonló küzdelmekből származik. Mert itt mindenki magában küzd és magáért és közösségek csak onnan erednek, hogy az igazán nagy emberek olyan mélységekben fogják meg életproblémáikat, az életproblemákat, ahol már minden szimbolikus, ahol szinte értelmét vesztette minden különbséget tevés emberek között „egyéniség"eik alapján.

Ami igazán mélyen, a lélek legmélyéig individuális, az messze túlmegy a pusztán individuálison: talán meg is mondtam már ezzel a mondattal mindent. Mai idők tudományának egyik legnagyobb hazugsága (ha tünőben van is már végre), hogy csak mennyiségi különbségek vannak a dolgok között; hogy hasonló körülmények között hasonlóan történő dolgok igazán hasonlítanak is egymáshoz: csak épen az egyik több, szebb, vagy nagyobb a másiknál. Ez a legmélyebb hazugságok egyike: nincs mélyebb, nincs elválasztóbb különbség, mint a „majdnem" és a végigvitel különbsége, ha egyirányúak is az elindulások. Olyan mély, hogy hozzá képest szinte csekélynek látszik két egészen különböző végigelmenés (vagy „majdnem") egymásközötti különbsége.

Mert most is az „esztétának" egy új típusa van keletkezőben. Mert azon, hogy a művészetben élő gyökértelen, hogy csak a művészet lehet eleven valóság a számára és erre kell vonatkoztatnia mindent az életből, hogy a lélek atmoszférájában játszódik le az egész élet és minden csak anyaga a lélek szuverén formáló erejének és egyformán az minden: ezen nem lehet többé változtatnia senkinek. De arról van szó: kell-e, hogy ebből csak lelki ürességek és anarchiák, elgyengülések és terméketlenségek, meddő panaszok és bús gőgösségek származzanak? Vajjon ezekből az elemekből nem lehet-e a hangulatok szétfoszló légvárai helyett a

lélek erősen megalapozott, keménykövű várát megépíteni? Vajjon az, hogy minden lélek, gyengítése kell, hogy legyen a léleknek? Hogy mindent meg tudunk érteni és a maga csak magából meritett jogosultságában átlátni el kell, hogy temessen minden küzdelmet? Vajjon nem létezik-e semmi azért, mert mi építeni akarunk (és tudunk) belőle valamit? Nincsenek értékek és különbségek, mert mi kényszerültünk kiszabni őket? A szükségszerű magányosság csak anarchiához vezethet és az élethelyzetek tragikusságának eleve megrendíthetetlen volta csak frivol és cinikus pesszimizmus felé?

Mondottuk: az élet perspektivájából esztéta az, aki az életre rákényszeríti művészetének törvényeit. De ha egy mondatba akarjuk foglalni mindazt, amivel eddig az esztéta típusát kritizáltuk, nem azt kell-e mondanunk: nem voltak eléggé, elég mélyen és elég következetesen esztéták, akik azoknak vallották magukat? És már meg is mondottuk miért: nem a művészet lényegének lényegét alkalmazták az életre (és művészetre); felületesek és léhák voltak elindulásukban és ezt keveseknek későn jött komolysága nem teheti komollyá többé soha.

A művészet lényege a formálás, ellentállások leküzdése, ellenséges erők igába törése, egységet teremtés minden széthúzóból, egymásnak addig és rajta kívül örökre mélyen idegenből. A formálás: az utolsó ítélet *a* dolgok felett; olyan utolsó ítélet, amely megvált minden megválthatót és isteni erőszakkal kényszeríti rá mindenre a megváltást.

A forma: egy adott helyzet adott lehetőségei között a maximális erőkifejtés; ez az igazi etikája a formáknak. A forma kifelé elhatárol és befelé végtelenné tesz mindent. A kifejezhetetlen nem létezik, mondta egy régi esztéta és ez mélyebben igaz, mint ahogy ő azt láthatta; nincs „lehetőség" a formák életén belül, mert ami nem valósítható meg, az nem is létezik és ami megvalósítható, az megis valósul. Csak egy elkárhozás van itt: meg nem születni; de ami megszületett az örökké fog élni ott már. Régi filozófusok rendszereiben a forma a világnak, a világrendjének volt jelképe, az egyetlen emberi kifejezés, ami valahogyan jelezni tudta a kozmosz harmoniáját; ma csak a magunk harmóniáját remélhetjük, ma csak a mi metafizikai valóságunkról beszélhetnek a formák, nem a világéról.

Igen, minden a lélek atmoszférájában játszódik le, de ez nem gyengítése semminek, hanem elmélyítése, belsővé tevése, végigküzdése és végigszenvedése a lét minden paradoxiájának.

Azáltal, hogy minden a miénk, hogy minden a léleké és minden tragikus történés csak benne játszódhatik le, fájdalmasabban éles lesz minden desszonancia; épen mert csak belsővé lett valamennyi és nem lehet kitolni semerre és átutalni senkire rajta kivül. És a feloldás — a forma megváltó hatalma — minden utaknak és minden kinoknak a legvégén van csak, abban a minden bizonyítékon túl eleven, semmivel sem bizonyítható hitben, hogy a lélek szétvivő útjain legvégükön mégis találkoznak; találkozniok kell, mert egy középpontból indult el valamennyi. És a forma ennek a hitnek egyetlen bizonysága, mert egyetlen, minden életnél elevenebb megvalósulása.

Ismétlem: az esztéta a forma fogalmát alkalmazza az életre; az esztétikai kultura a lélek megformálása. Nem felékesítése, hanem megformálása; nem szép helyzetekbe való megmerevítése, hanem legigazibb lényegének a valóság, az események, az élmények kaoszából való mindig tisztább és tisztább kimunkálása; nem formába öntése, hanem megformálása; nem eredmény, hanem út, végtelen út, amelyen megformált életdarabok jelzik a tovább haladást. A lélek megformálása. A lélek ott szunnyad abban a zürzavarban, amit egy ember lelki életének szoktunk nevezni, vagy könnyelmű szavakkal sokszor léleknek is. Ott szunnyad mindig elevenen, de csak a látók számára valóságosan és elevenen. Mintahogy a márványszobrok, amiket Michelangelo márványsziklákból látott ki, benne éltek már ezekben a sziklákban, de az ő emberfeletti küzdelmei kellettek, hogy életre ébressze őket, lezúzván körülük minden lényegtelent, ami formátlan kaoszába takarta őket. És ha kevés is talán egy emberélet ahhoz, hogy tiszta fenségben valósuljon meg, ami benne élt, ha csak Rodini torzóként marad a lelke élete végén, csak félig kibontakozva sziklabörtönéből, az igazi valóság, a tragikus, a metafizikai valóság ez a szobor lehet csak, ami mindig elevenen benne élt ebben a sziklában; amit hogy tiszta vízióként olykor látnia megadatott és hogy kemény munkában egy életen át törhette magát utánna, egyetlen igazi élete volt az életnek.

Ez az élet példaadó élet, szimbolikus élet — és minden szimbolum rokona a másiknak. Ez a legmélyebben és legigazabban szimbolikus élet a legigazabban egyéni élet; mert a szoborban a márvány lelke válik szoborrá, annak az egy, határozott márványtömbnek a lelke, ha szoborrá válásával elválik is a testvér márványsziklától és minden szobornak testvérévé születik. A lélek útja:

letörni magáról mindent, ami nem igazán az övé; a lélek formálása, igazán individuálissá tenni a lelket, de a megformált túlnő a pusztán egyénin, az igazán individuális a pusztán individuálison. Ezért példaadó az ilyen élet. Példaadó, mert az egyik ember megvalósulása ennek lehetőségét jelenti minden ember számára. Eckehart írja: Wo eine Erdscholle hinfällt, da fällt die Erde überhaupt hin: sie zeigt an, dass aller Erde Ruhestatt der Erdgrund ist. Und wo ein Funke fährt von einen Feuer, der zeigt damit an, dass der Himmel seine rechte Ruhstatt ist. Nun haben wir solch einen „Funken" zum Himmel gesandt in der Seele unsers Herren Jesu Christ: die beweist uns, dass aller Seele Ruhestatt nirgend wo anders ist als im Himmel."

Ezért nem tragikus többé ennek az emberfajtának tragikus élete és tragikus izoláltsága. A magány tragikussága itt is az élet apriorja, de itt ebből a magányosságból nő a legfőbb heroizmus, a maga megformálásának heroizmusa; úgy, ahogy az eredendő bűn tudatából nőtt a megváltás vágya, lehetősége és valósága.

És közönyös egészen, hogy ezt a példát követik-e mások és kik követik és hányan és hogyan. Ezt a megváltást az ember csak magának vívhatja ki és aki meg van váltva, annak üdvösségét semmi sem fokozhatja már. És ha az érette megvívott viadal csapást vág is a mások számára az élet rengetegében, végigjárnia mindenkinek magának kell mégis a maga útját és csak a maga megváltását várhatja a maga útjának végén.

Az ilyen emberek nem teremtenek kulturát, nem is akarnak teremteni; az ő életük szentsége a minden illúziótól való megfosztottság. Nem teremtenek kulturát, de úgy élnek, minthogy ha kulturában élnének; nem teremtenek kulturát, de úgy élnek, hogy azt kiérdemeljék. Egész életüknek atmoszféráját a Kant egyik legmélyebb kategoriájával, a „mintha", az „als ob" kategoriájával lehetne talán legjobban meghatározni. Ez a semmit nem váró heroikusság szenteli meg az ő életüket; ez veszi körül egy Hans von Marées és egy Stefan George, egy Paul Ernst és egy Charles Louis Philippe életét a tiszta levegő azon glóriájával, amit ma talán csak az ő fejük körül láthatni.

És félve írom ide — egyetlen lehetséges végakkordnak az itt mondottakhoz — a legnagyobbnak nevét akire, folyton gondoltam, amíg ezeket írtam, a mi legnagyobb epikus kötőnkét, a Dosztojevszki megszentelt nevét.

9.

RENAISSANCE

POLITIKAI-TÁRSADALMI-MŰVÉSZETI
ÉS KÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRAT

I. ÉVF. 2. SZÁM

BUDAPEST

ÁRA 1 KOR.

1910 · V · 25

TARTALOM: DIPLOMATA: A jövő Magyarország (89); MÉRAY-HORVÁTH K.: Politikai válságunk fiziológiája (95); BIRÓ LAJOS: Szolgák országa (regény, 106); KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Vers (120); BERDE MÁRIA: Versek (122); LUKÁCS GYÖRGY: Esztétikai kultura (123); SZENDE PÁL: Felforgatás vagy békés reform (137); KUNFI ZSIGMOND: Királyról és királyságról (146); PETERDI ANDOR: Vers (154); JUHÁSZ GYULA: Versek (155); LÁNG JENŐ: Vers (156); BRESZTOVSZKI ERNŐ: Az aviatika szerepe a társadalmi fejlődésben (157); BALÁZS BÉLA: Ibolya (novella, 171); g: Közgazdasági Szemle (187); — KRITIKA (190—232) Mikszáth Kálmánról (BIRÓ LAJOS, BÖLÖNI GYÖRGY, MIKLÓS JENŐ, NÁDAI PÁL, RÉVÉSZ BÉLA); — Goldmark-glosszák (KÓSA MIKLÓS); — Leonid Andrejev: A vörös kacaj (NAGY LAJOS); — Móricz Zsigmond elbeszélései (KARINTHY FRIGYES); — Japánok nálunk (BÖLÖNI GYÖRGY); — Képrombolók (BÁLINT LAJOS); — Kabos Ede: Mária látogatói (GYULAI ISTVÁN); — A milliomos (BÁNÓCZI LÁSZLÓ); — Igy szép az élet (BÁLINT LAJOS); — Magyar művészek külföldön (Dr. LÁZÁR BÉLA); — Színi Gyula: Egy sáppadt aszony (NÉMETH ANDOR); — Tiepolo karcai (BÖLÖNI GYÖRGY); — Japán fametszetek (CSERNA ANDOR); — Hofmannsthal; Christinas Heimreise (RELLE PÁL). — A címlapot rajzolta MIHÁLY REZSŐ.

RENAISSANCE

Politikai, társadalmi, művészeti és közgazdasági folyóirat.
Megjelenik minden hó 10-én és 25-én.
Előfizetési ára: Egész évre 20 K, félévre 10 K.
EGYES SZÁM ÁRA 1 K.

Szerkesztőség:
VII., Damjanich-utca 12.
Telefon: 103—10

Kiadóhivatal:
V., Lipót-körút 1. szám.
Telefon: 44—32

DIE RENAISSANCE

Ungarische Halbmonatschrift für Politik, Gesellschaft, Kunst und Volkswirtschaft.

Erscheint am 10-ten und 25-ten jeden Monats.

LA RENAISSANCE

Revue hongroise bimensuelle pour la politique, sociologie, art et l'économie nationale.

Vient à paraitre le 10 et le 25 de chaque mois.

THE RENAISSANCE

Forthnightly hungarian Rewiev for politics, sociology, art and political economy.

Edited the 10th and 25th of each month.

IL RINASCIMENTO

Rivista quindicinale ungherese di politica, sociologia, letteratura, arte ed economia nazionale.

Esce il 10 e 25 di ogni mese.

Felforgatás vagy békés reform?

Irta:
SZENDE PÁL.

Valamelyik gimnáziumi tankönyvben olvastam a következő elszólást: „Ez a tarthatatlan állapot másfél évszázadig tartott". Ez az önkénytelen humorú mondás jut eszembe Magyarország jelenlegi politikai és gazdasági viszonyainak szemléleténél.

A magyar állam 20 év óta válsággal küzd, mely utóbbi években tetőpontra jutott. Ez a válság gazdasági téren a mult évtized sokszor véres agrár-szociálista mozgalmaiban, ezek elfojtása után a fokozódó kivándorlásban, az ipar, kereskedelem és vállalkozás pangásában nyert kifejezést, politikai tekintetben pedig a parlament munkaképtelenségében a folytonos obstukciókban nyilvánult meg. A koalició uralma rövid ideig látszólag rendezett parlamenti viszonyokat teremtett, de a válság kiujult és annak megoldása a közel jövőben még akkor sem várható, ha a kormány a juniusi választásokon valamelyes többségre tud szert tenni.

E válság okai abban a tényben csúcsosodnak ki, hogy a magyar állam vezetése a feudális nagybirtokos osztály kezében van, mely megingott uralmának minden csorbitás nélküli fenntartásához oly makacsul ragaszkodik, hogy lehetetlenné teszi úgy az ország gazdasági előhaladását, mint a politikai válság megoldását.

A földbirtok megoszlásának aránytalansága és ezzel együtt a nagybirtok politikai túlsúlya 1880 után egyre növekedett. A nagybirtok intenziv művelést nem tud, de nem is akar folytatni.

A belterjes gazdálkodás tőke és munkaerő szükséglete emelné a mozgótőke és a munkásosztály befolyását, ami természetesen csökkentené a feudalizmus hatalmi súlyát. A nagybirtok igy dilemmába jut, mert az intenziv termelés által előálló jövedelemszaporulat más oldalról politikai befolyásának csökkenését idézné elő. Minthogy az osztályuralom fenntartása fontosabb reá nézve, ezért inkább csekélyebb járadékkal elégszik meg s igyekszik az adó- és vámrendszer intézkedéseiből, valamint a közigazgatási hatóságok kedvezéseiből kárpótlást szerezni. A mezőgazdasági lakosság megfelelő bér melletti munkát nem talál, földhöz pedig a kötött birtok folytonos térfoglalása következtében éppenséggel

nem juthat, kénytelen a falujából a városokba menni, vagy pedig Amerikába vándorolni. A magyar ipar fejlődésének legfontosabb feltétele a lakosság még mindig 67 %-át kitevő mezőgazdasági népesség fogyasztóképességének emelkedése. Minthogy ez nemcsak be nem következett, hanem az utóbbi években a fogyasztóképességnek határozott csökkenése állott be, az az ipari kezdeményezés, mely állami szubvenciókra és szállításokra nem támaszkodhatik, eredménnyel nem biztat.

A parlament teljesen a nagybirtokosság szolgálatában áll, nemcsak a szavazati joggal bíró tömegekkel, de a cenzusos választó közönség túlnyomó részével is elvesztette a kapcsolatot. A parasztság, az iparos és kereskedő polgárság öntudatos része mindinkább meggyőződött arról, hogy ez a parlament minden haladásra képtelen s attól semmi üdvös kezdeményezés nem várható. A parlamentnek életszükségletévé lett, hogy a meddő közjogi viták állandóan napirenden maradjanak, mert ez az állapot alkalmasnak bizonyult arra, hogy az ország valódi bajairól a figyelmet elterelje és a közvéleménnyel elhitesse, hogy az ország fejlődésének összes akadályai egyedül Ausztriában keresendők és hogy minden bajnak megszüntetése a magyar vezényszótól, a századnyelvtől, vagy a nemzeti színű kardbojtól várható. Ez volt szülőoka a közjogi kérdésekben egyre kiújuló obstrukciónak, melyeket a nagybirtok titokban szervezett és támogatott.

Ily súlyos körülmények közepette, több mint egy évtized óta a vezető politikusok legfőbb gondja, hogy megtalálják a helyzet javítására irányuló orvosszereket. Akikre a mostani állapot kedvező és kiknek tisztánlátását osztályérdekeikhez való görcsös ragaszkodás elhomályosította, azt hirdették, hogy a baj a parlament tanácskozási rendjében rejlik és hogy az obstrukció elfojtásával minden visszazökken a régi mederbe. Ők csak a felszínen levő jelenségeket látták meg és nem tudtak vagy nem akartak a dolgok mélyére hatolni. Ennek az egyoldalú, rövidlátó felfogásnak legkiemelkedőbb képviselője gróf Tisza István 1904-ben tett is kísérletet arra, hogy a házszabályok erőszakos szigorításával a parlament munkaképességét helyreállítsa. Erre a kísérletre az ország közvéleménye, melyet erősen befolyásolt az alkotmány sáncain kívül maradt tömegek elégületlensége, az 1905. évi januári választással felelt, mely Tiszát és rendszerét elsöpörte. A választásokon többséget nyert koalíció azonban rövid idő alatt kimutatta foga fehérét, néhány hónap alatt kitűnt, hogy a választóközönség a

koalícióban törököt fogott, mely épp oly reakciós gazdasági és kulturális politikát követett, mint Tisza István és ezt még tetézte azzal is, hogy a közjogi kérdéseket a végletekig kiélesítette, bár tudatában volt annak, hogy a fennforgó erőviszonyok mellett ezen a téren semmi komoly eredmény el nem érhető. Nyilvánvaló lett tehát, hogy sem a házszabályok erőszakolt szigorítása, sem pedig az eddigi ellenzéki pártok kormányra jutása nem oldja meg a helyzet nehézségeit, mert a mai választói rendszer mellett a nagybirtokosság mindig uralkodik a parlamentben s legfeljebb kormány, vagy személycsere következhetik be, de sohasem rendszerváltozás. A parlamenti és gazdasági rendszer ily csődje mellett oly orvosszerekre kellett gondolni, melyek alapvető változások eszközlésére alkalmasnak bizonyulnak.

Ily orvosszernek kínálkozott az egész parlamenti rendszer átalakítása, az általános, egyenlő és titkos választójog alapján. Az általános választói jog a Fehérváry-Kristóffy kormány idején kormányprogrammá is lett és Ausztriában másfél év mulva egész terjedelmében meg is valósult. A koalíció általános választójogtól való félelmében feladta közjogi követeléseit, beszüntette az obstrukciót átvette a kormányt, sőt az általános választójog megvalósítását is magára vállalta azzal a hátsó gondolattal, hogy hatalomra jutva, módjában lesz annak létrejöttét, meggátolni. A koalíció négy évi uralma az utolsó és döntő bizonyítékot szolgáltatta abban az irányban, hogy a házszabályok reformja semiképen nem biztosítja a parlament munkaképességét és az ország gazdasági bajainak orvoslását. A Wekerle-minisztérium Tiszát is megszégyenítő erőszakossággal keresztül hajtotta a házszabályok szigorítását. Számbavehető ellenzékről szó sem lehetett és ha a parlament gyökerében nem lenne rothadt, módjában állt volna bármiuő üdvös dolgot alkotni. De a szigorított házszabályt csak akkor használták fel, hogy néhány a nagybirtoknak kedvező törvényt keresztül hajtsanak, mihelyt pedig az alapvető reformokra, a közjogi kérdések végleges rendezésére került volna a sor, a szigorított házszábály felmondta a szolgálatot. Ez a parlament közjogi viták nélkül nem élhetett, mert máskülönben az osztályérdek érvényesítése mindennap, minden javaslat tárgyalásánál a maga meztelenségében tárult volna a polgárság és az alsóbb néposztályok elé. Hosszu, kínos vajudás után a korona szakított a koalícióval és megindul az új rendszer szervezkedése. De a nagybirtok nem engedi uralmát s 1905-i magatartásával ellentétben, jelenleg azt a taktikát követi, hogy barátságos

arccal fogadja az új alakulatot, mostani bálványa, a választójog legnagyobb ellensége, gróf Tisza István vezeti az új kormánypártot és szervez új koalíciót a választójog ellen, hirdeti ismét a házszabály szigorítását. Fanatikus harcot indít az általános egyenlő titkos választójog ellen, olybá tüntetve azt fel, mint a magyar állam romlásának kútfejét, egy új Mohácsot és a Halley üstökös megjelenése nem tölti el nagyobb félelemmel a babonás lelkűeket, mint a Tisza által befolyásolt közvéleményt az általános választójog megvalósításának gondolata. Időszerű tehát most megvizsgálni, minők lesznek a választójog hatásai gazdasági és politikai tekintetben és hogy várható-e ezektől és mily időn belül a magyar állam sebeinek orvoslása.

Még abban az esetben is, ha az általános választójog olyan formában valósul meg, mint pl. Ausztriában, az első évtizedben a képviselőház külső képén forradalmi átalakulás nem igen fog történni és naivitás azt hinni, hogy nemzetiségi, vagy szocialista többség fog bejutni az új parlamentbe. Kétségtelen dolog, hogy a nagybirtok, ha kénytelen is megvalósítani az általános választói jogot, igyekezni fog a kerületi beosztás útján ellensúlyozni a reform demokratikus hatását.

A választások nem történnek légüres térben és azok eredményét még sokáig befolyásolni fogják a jelenlegi társadalmi és gazdasági erőviszonyok, az uralkodó osztály évezredes súlya, a magyarság gazdasági és kulturális fölénye, a speciális helyi körülmények, a pártok és képviselőjelöltek személyes kapcsolatai és az általános választójognál is érvényesülhetnek különösen a kezdő időben illetéktelen befolyások. A reform hatása első sorban abban fog nyilvánulni, hogy az új parlamentben nagyobb befolyáshoz fognak jutni azok az elemek, melyeknek eddig is volt szavazati joguk, de a mai választási rendszer mellett egyáltalában nem érvényesülhettek. Erősebb képviselethez fog jutni a városi és ipari polgárság, a birtokos parasztság pedig oly képviselőket fog választani, akik nem állanak a feudalizmus szolgálatában. Meg fog szűnni az az állapot, hogy a választások sorsát a szűkkörű vármegyei klikkek döntsék el. Politikai tekintetben a reform azzal a kedvező hatással fog járni, hogy az alsó néposztályoknak a jogokból való kizártságok miatt érzett elkeseredése meg fog szűnni. Bele fognak illeszkedni a társadalmi fejlődés rendjébe és igyekezni fognak igényeiket a parlamenten belül az állami élet körében érvényesíteni. Ma valamely követelésük kivívására az utcai tünteté-

seken, a záptojásokon és köveken kívül más eszközük nincs. Az általános választójog iránti küzdelem az ipari munka folytonosságát is zavarja, mert az utóbbi években számos sztrájknak szülőoka az általános választójogért való tüntetés volt. Látjuk, hogy Poroszországban a munkásságot folytonos izgalomban tartja, tüntetésekbe, sztrájkokba viszi bele az a makacsság, mellyel a porosz kormány az osztályválasztói joghoz ragaszkodik. Az általános választójogon alapuló parlament meg fogja hozni az egyesülési és gyülekezési jog szabadelvűbb kezelését és ezzel a munkásosztály legkiáltóbb sérelmeit orvosolni fogja.

Kétségtelen dolog, hogy nagy birtokpolitikai és gazdasági befolyása meg fog gyengülni. Aki azonban az ország mai szomorú helyzetét szemléli és tudja, hogy a nagybirtok teljesen elvesztette az állam vezetésére való képességét, az csak kívánatosnak tarthatja, hogy ez a befolyás minél szükebb térre szorúljon. Gazdasági tekintetben az általános választójog parlamentjétől az a hatás várható, hogy a mainál nagyobb mértékben fogja előmozdítani az ipari és kereskedelmi polgárság s a munkásosztály érdekeit. Az adórendszer nem fog arra szolgálni, hogy egyedül a nagybirtokosoknak nyújtson kiváltságokat. A vámrendszernek sem az lesz a legfőbb célja, hogy az élelmiszerek mesterséges megdrágításával jogosulatlan előnyöket juttasson a nagybirtokosság zsebébe. Természetes, hogy a nagybirtok mai gazdálkodási rendszere többé nem lesz fenntartható. Mert a mai extenzív termelés, mihelyt az adó- és vámrendszer, valamint a részrehajló közigazgatás útján kivételes előnyökhöz nem juthat, felmondja a szolgálatot. Ennélfogva elkerülhetetlenné fog válni a földbirtok és a birtokmegoszlás reformja, oly törvények hozatala, melyek a birtokeloszlás mai kiáltó aránytalanságát megszüntetik, vagy legalább is enyhítik. A nagybirtok a nagyobb tőke és munkaerőt követeli, intenzív gazdálkodásra lesz kénytelen áttérni s így neki is érdekében fog állani, hogy a nép minél több földhöz jusson. Az ipar és kereskedelem növekvő befolyása szintén abban az irányban fog működni, hogy a fogyasztóközönség vásárlóképessége egészséges földbirtok-politika útján előmozdíttassék.

Kezdetét veszi majd az állam felügyelete alatt a céltudatos parcellázási és telepítési politika, melynek nem az lesz a célja, mint ma, hogy néhány közbenjáró búsás haszonhoz jusson, a földet vásárló parasztság pedig olyan feltételek mellett kapja a földet, melyek anyagi romlását előidézni alkalmasak.

Az általános választójogtól boszorkányos hatások nem várhatók. Nem fogja ezt az országot egy napról a másikra földi paradicsommá átváltoztatni, forradalmi hatásokat sem fog előidézni és nem dönti romba a magyar állam ezeréves épületét. De kétségtelen, hogy az ország megrekedt szekerét kirántja a kátyuból és megindítja azt a fejlődési folyamatot, amely elkerülhetetlen, hogy Magyarország is bele kapcsolódjék a nyugateurópai civilizáció menetébe. Ez sok nehézséggel, sok érdeknek sérelmével fog járni, de kétségtelen, hogy egyedül az általános választójog tekinthető oly reformnak, mely az átmenetet nagyobb rázkódtatás nélkül tudja eszközölni.

Ezzel szemben minő eljárást ajánlanak az általános választójog ellenségei? A politikai válság megszüntetése végett ismét a már többször csődöt mondott tervhez, az erőszakhoz, házszabály-reformhoz akarnak visszatérni. Ahhoz az eszközhöz, amely legfeljebb egy-két évig volna képes a parlamenti élet zavartalan menetét biztosítani és azután a legszigorubb házszabály dacára, épen úgy, mint a koalíció utolsó hónapjaiban, ismét a krízis tetőpontján volnánk. Spanyolországban és az orosz dumában szigoru házszabály van, de ez nem képes sem az előbbinek gazdasági hanyatlását, sem Oroszország belső forradalmait feltartóztatni.

Gazdasági tekintetben nemcsak a mai, de a Tisza—Baross féle tervezet alapján választandó parlamenttől sem várható javulás. A cenzus leszállítása a nagybirtoktól függő elemek választási befolyását erősítené s épen úgy érdekében állana a közjogi kérdések napirenden tartása, mint a mai parlamentnek. Ez a parlament épen úgy a nagybirtokosok érdekeit szolgálná és a jelenlegi gazdasági és gazdálkodási rendszer fenntartását erőltetné. A szociális bajokat épen úgy orvosolnák, mint a 90-es évek végén, amikor az agrár szocialista lázadások felfedték az ország sebeit. Akkor sem alapvető reformokkal állották a baj útját, hanem a lázadást vérbe fojtották és a munkások szabad mozgását lehetetlenné tették. Ugyanezt a politikát folytatta Andrássy és Darányi akkor, mikor a koalíció 1906-ban uralomra került. Hogy ezek a lázadások évről-évre nem ismétlődtek, annak oka, hogy a forradalom megtalálta a maga levezető csatornáját és az utolsó 12 évben több, mint egy millió munkabíró magyar ember hagyta el ezt az országot, hogy a tengeren túl keressen boldogulást. Ha azonban az amerikai gazdasági viszonyok a kivándorlásnak nem kedveznek, az elégületlenség által okozott gyujtó anyag mind idebent fog felhalmo-

zódni. A parlamentből kirekesztett tömegek, melyek öt év óta remélik az általános választójog megvalósítását és ebben a reményben mérsékelték indulataikat, be fogják látni, hogy az orvoslásra békés uton mód nincsen és hogy emberi megélhetésöket, minimális szükségleteik kielégítését csak erőszakos eszközöktől várhatják. A sztrájkok száma szaporodni és az elkeseredés növekedni fog. A nagybirtokosok ismert receptjük szerint fegyveres erőt használnak az elégületlenség elnyomására, igy az országban állandósulni fog az anarchia, melyet ők magok erőszakosan idéznek elő. Magyarországon meg vannak a forradalomnak gazdasági és politikai előfeltételei s ha az nyilt küzdelemben nem is törhet ki, kétségtelen, hogy elkeseredett és konok guerilla harca van kilátás. Az ipar és kereskedelem, melynek virágzása az alsóbb osztályok jólététől függ, képtelen lesz előre haladni, az országnak teherviselő képessége még jobban meggyengül, mint napjainkban.

Tisza István az általános választójog híveit felforgatóknak bélyegzi és azzal rémitgeti a tájékozatlan közvéleményt, hogy az általános választójog az országot forradalomba fogja kergetni.

Joggal kérdezhetjük az előbbi fejtegetések után, hogy kik az igazi felforgatók? Azok, akik egy demokratikus reform megteremtésével az elégületlenség megdagadt vizeit le akarják vezetni, vagy azok, akik önző osztályérdekből a merev visszautasitás álláspontjára helyezkednek s lehetetlenné teszik a békés haladást és rákényszerítik az alsóbb néposztályokat, hogy sorsuk megjavitását csak erőszakos eszközöktől várhassák.

Elismerjük, hogy a nagybirtok befolyását az általános választójog meg fogja szoritani s ez az egyedüli osztály, amely az általános választójoggal veszithet. De miért? Mert a mai állapotból csak nekik vannak előnyeik. Ezzel szemben fel kell vetni a kérdést, hogy 1945 embernek meg nem érdemlett kivételes helyzete elég ok-e arra, hogy 20 millió ember boldogulása veszélyeztessék? A magyar oligarcháknak jól felfogott érdeke is követelné, hogy ne álljanak a reform útjába. Az okosság parancsolná nekik, hogy feláldozva kiváltságaik egy hányadát, megmentsék a többit. Ily okos államférfiú volt Bismarck, aki belekényszerítette a porosz junkereket az általános választójogba, a munkásbiztositási és egyéb szociálpolitikai törvényekbe és ezáltal a junkerek politikai befolyásának túlnyomó részét megmentette és elérte azt, hogy a német szociáldemokrácia fejlődése parlamentáris irányba terelődött. Forradalmakat mindenütt az uralkodó osztályok makacssága idézett elő,

mikor mereven visszautasították a tömegek legszerényebb kívánságait is, mert azt hitték, hogy hatalmuk örökké tartó. Ha a francia nemesség 1778-ban csak egy tizedrészét megadja annak, amit 1789-ben a forradalom nyomása alatt kénytelen volt megadni, akkor XVI. Lajos feje nem hullott volna le. A francia arisztokrácia 1830-ban a haute finance, 1848-ban pedig saját hatalmában bízva, minden reformot visszautasított és a következmény mindkét ízben vérontás és a királyság bukása volt. Ha a magyar tömegekben nem is lesz annyi erő, hogy forradalmi úton vívják ki jogaikat, az eredmény mégis az ország politikai és gazdasági elgyengülésének folytatása lesz. Franciaország helyett Spanyolország sorsa lesz osztályrészünk. Tisza István politikájának mását ismerjük a történelemben: a lengyel nemességét, mely ép annyira hangoztatta a szabadságot és ép úgy elnyomta a tömegeket, mint a magyar arisztokrácia. És ennek a dicső és hazafias politikának lett aztán a következménye Lengyelország felosztása. Az okosság is azt sugallaná a magyar politikusoknak, hogy a magyar demokrácia szerény kívánságait teljesítsék, mert akkor, midőn a talaj meginog alattuk és uralmukat féltik, ijedelmükben még sokkal nagyobb áldozatokra is hajlandók. Gróf Károlyi Sándor 1908-ban, amikor a lázadás tüze az egész alföldön elharapódzott, hajlandó volt még a papi vagyont is áldozatúl dobni a túláradt elégületlenségnek és azóta a könyvárusi forgalomból gondosan eltüntetett brosurájában a szekélarizációt ajánlotta vacogó foggal az agrárkrizis csillapítására. Itt van a legfrisebb angol példa is. Az általános elégületlenség csillapítására Lloyd George a földbirtok mérhetetlen adókiválságainak egy részét akarta áldozatul hozni. A lordok kapzsi elvakultságukban még erre sem voltak hajlandók. S mi lett az eredmény? A felzúdult közvélemény most már a lordok házának, vagy legalább is vetójoguknak eltörlését követeli. A lordok most egyhangúlag szavazták meg a néhány hónap előtt rablásnak nyilvánított budgetet, de már késő, mert az áradatot feltartóztatni többé nem lehet.

Azon túlsulynál fogva, mellyel a királyi hatalom Magyarországon bír, a dinasztia szempontjai is döntő szerepet játszanak e kérdés elbírálásánál. Ezek pedig az általános választójogot javasolják, mellyel a dinasztia Ausztriában sem tett rossz tapasztalatokat. A korona előtt mindig felvetődik ez a kérdés, hogy válasszon a két eshetőség közül: megvalósítsa-e az általános választójogot és ezáltal a békés haladásnak útját egyengesse, vagy pedig kiszol-

gáltassa az országot Tisza Istvánnak és társainak, akik az osztályérdektől fanatizálva, a békés fejlődést lehetetlenné teszik és erőszakos eszközökkel elégületlenségbe, sőt lázongásba hajtják az alsóbb osztályokat. Az is előre látható, hogy a demokratikus intézmények terén való haladás lehetetlensége ismét előtérbe fogja nyomni a közjogi kérdéseket. Végül nem szabad elfeledni, hogy a függetlenségi párt Justh csoportja már felismerte az általános választójogban rejlő hajtóerőt és azt, ha nem is túlságos őszintén, de mégis magáévá tette.

A dinasztia tekintélyét az utolsó évtizedben úgy Ausztriában, mint Magyarországon rendkívül emelte az a tény, hogy minden demokratikus reform tőle indult ki és valósult meg, az uralkodó osztály ellenzése dacára. A korona jól felfogott érdekében nem engedheti meg, hogy a választójogot egy közjogi párt sajátítsa ki magának és ezzel ismét elnyerje a tömeg vezetését. Ha a király Tisza Istvánéknak ad igazat, úgy a magyar nép teljesen a függetlenségi párt karjaiba fogja vetni magát és ugyan az fog történni, mint 1848-ban. Akkor is a király, a kapzsi magyar aulikusok tanácsára, mereven elzárkózott minden demokratikus reformtól, amire Kossuth Lajos egyesítette a demokratikus követeléseket a közjogi kívánságokkal és ennek köszönhette sikereit.

A Kossuth Lajos nevének nagy varázsa még most is arra vezethető vissza, hogy ő oly időben, midőn az udvar cserben hagyta a demokrácia ügyét, azt felkarolta és ezzel a tömegeket Ausztria ellen irányította.

Felvethetjük ismét a kérdést. A Peel-ek, Bismarck-ok, Lloyd George-ok eljárása-e a helyes, vagy pedig a Polignac-ok, Guizot-k és Metternich-ek politikája? Azok-e a felforgatók, akik az általános választójog megvalósításával a magyar állam fejlődését békés alapokon akarják megindítani, vagy pedig azok, akik szükkörű osztályérdekeikhez való merev ragaszkodás által a magyar népet forradalomba, az országot pedig gazdasági pusztulásba akarják hajtani?

Erre a kérdésre fogja a legközelebbi jövő a választ megadni.

▽ ▽ ▽ ▽

Királyról és a királyságról

Irta:
KUNFI ZSIGMOND

Amikor még, nem is egy teljes évtized előtt, VII. Edward igen hosszú politikai bőjt után fejére tétette az angol királyok és az indiai császárok koronáját, az angol világbirodalom a belső békének és a külső háboruságnak a napjait élte. A nagy és hatalmas birodalom nem tudta legyűrni a kemény délafrikai parasztok ellenállását és a búrok hősiessége mindenfelé megtépázta az angolság erejébe, sőt győzhetetlenségébe vetett hitet. Nagy mozgolódás támadt a búr konokság hírére világszerte. Oroszország előretolta csapatait India felé. Németország területet vásárolt Kínában. Német pénzek kezdtek gurulni arra felé, ahol majd a bagdadi vasút épül: szárazföldi utnak az indiai császárságba. Magában Angliában a konzervatív párt zavartalan, pocsolyauralma már évek óta tartott. Semmi komoly politikai ellentét nem fodrozta a közélet vizeit s úgy látszott, hogy a két nagy párt uralma, egymást felváltása, azok közül a nagyszerű berendezések közül való, amelyek az örökkévalóság számára készültek.

Most, amikor VII. Edward hirtelenül és sok teketória nélkül — angolosan, ahogy mifelénk mondják — elment, az angol világ képe épen a fonákja annak, amilyen egy évtized előtt volt. Odabenn, Angliában, nagy zavart, felfordulást, százados alapokat megrengető alkotmányharc, amelynek zajából kihallja az elemezni tudó fül egy új társadalmi hatalomnak, a munkásosztálynak jelentkezését. A harc vége még messze van, bizonytalanságot támaszt az angol közélet teljes berendezkedésére nézve. Az otthoni csatazajnak és társadalmi rendetlenségnek békés világpolitikai konjunktúrák adják meg a hátteret. Az annekssziós válságot leszámítva, ez utóbbi esztendők külügyi története nem egyébb, mint az angol diplomácia és külpolitika sikereinek sorozata. A világ egyik sarkától a másikig nyujtózó angol birodalomban a biztonság és összetartozás érzése megerősödött s az angol ész kigondolta, angol ész fonta hurok ott van Németország nyakában — ha nem is olyan szorosan, mint egy esztendő előtt volt még. Az a tíz esztendő, amelyet VII. Edward az angol trónon eltöltött, órási átalakulásoknak és ujságoknak az angol ideje volt. Nem lehet csodálni, hogy most, halálakor, nemcsak időbeli kapcsolatot, hanem okságit is keresnek ezen események és azon ember között, akinek történelmi megjelenése amazokkal összeesik és aki olyan helyen ült, amelyen, ha ugyan egyáltalán valahol, lehet történelmet csinálni.

Az európai *chronique scandaleuse* és a szabómühelyek meg kártya és egyéb barlangok kellős közepéből lépett a jó erkölcs és a *cant* országának trónjára a most meghalt angol király. Az uzsorásokon kívül, akik nem győzték bevárni Viktória királynő halálát, nagy reményeket és várakozásokat senki sem fűzött az

elhízott mellény- és nadrágembernek a trónra lépéséhez. A félvilági nők, pincérek, jockeyk az egyik oldalon, egy csomó zsidó nagy bankár s a nemzetközi arisztokráciának mulatozó, kártyázó, vadászó és duhajkodó része — nem sok marad ennek levonása után — a maguk emberének nézték az új angol királyt, aki kenyerének javát körükben s igen gyakran az ő pénzükön is ette meg. A nagy nemzetközi jelentőségü élclapok, amelyeknek állandó sugallójuk és kifogyhatatlan keresetí forrásuk volt a walesi herceg, joggal számítottak új témagyarapodásra és a humor, meg nevetségesség országa határainak kiterjesztésére, amikor az ő emberük lett a világ leghatalmasabb császára. S most, mikor VII. Edwardot temetik, a világsajtó legtöbb lapjából kihallatszik az a nézet, hogy a hajdani baccarat-fejedelem uralkodása alatt új jelentőséget nyert a királyi hatalom. VII. Edward nevéhez a királyság evolúciójának új fejezete fűződik. Az ő uralkodása idején a királyság, amely egy Angliában a politika dekorativ részének egyik eleme volt, új jelentőségre tett szert s hatalomban, fontosságban egyaránt meggyarapodott. Két nagy történelmi erő jelentkezett az elmult évtizedben Angliában: az imperializmus és a szocializmus. Ezek elsejének öntudatos és ügyes szolgálatába szegődött VII. Edward s az imperializmus hulláma emelte az ő személyének és hivatalának jelentőségét egyaránt.

Az angol nagyság és gazdagság azoknak a történelmi produktumoknak egyike, amely a legcsodálatosabb véletleneknek összetalálkozásából állott elő. Ez a véletlen összetalálkozás úgy hasonlít a tervszerü összeműködéshez, mint egyik tojás a másikhoz s nincsen az a nagyszabású épitő és kigondoló elme, amely olyan bölcsen és célszerüen tudna dolgozni, mint ahogy a célokkal nem dolgozó természet megalapozta a britt gazdagság épületét. A XVI. és XVII. században teljes rendet csináltak otthon. Mindent, ami a szabad polgári mozgásnak útjában állott: akár kiváltságok, akár királyi fejek, akár elavult nézetek voltak, kisepertek és eltakarítottak. Azután nekivágtak a világnak s megszerezték azokat a földeket és népeket, amelyek olcsó aranyat, gyapotot, fát és vásárló közönséget szállítottak akkor, amikor szükség lett rá. Erre jött a gép és, minden más népet megelőzően, az angol számára vitte végbe bámulatos csodáit és teremtette meg a káprázatos nagy vagyonokat. Szén és vas, az ipari munkának ez a két élelmiszere, rengeteg mértékben és elsőrendü minőségben állott az angol gép rendelkezésére. Olcsó szénnel etették, olcsó anyagból készitették a vasból való munkásokat. Mikor evvel rendbe jöttek, akkor a húsból és vérből való munkások olcsó etetésére és olcsó előállítására vetette magát az angol energia. Mert amennyit áruértékben termelt és teremtett a munka új módja, ugyanannyit pusztított és rontott emberéletben. Az új gazdagságot megteremtő munkások szörnyü nyomorusága, nők és gyermekek kizsákmányolása, rossz táplálkozás és a nyomában járó testi, lelki elsatnyulás voltak az érem másik oldala. Az angol gyáros, akinek nemcsak gazdagsá-

gát, de politikai energiáját is megnövelte a gép, teljes erővel vetette magát arra a munkára, hogy a mások rovására és vagyona terhére javítson munkásainak sorsán s ugyanolyan olcsóvá tegye az embertermelést, mint aminővé az olcsó szén, vas és a gép a szövetek termelését tette. Ez az eredete a nagy gabonavámellenes mozgalomnak, amely a szabadkereskedelem álláspontjára sodorta Angolországot s az olcsó gabonaárak kedvéért rátört a földbirtokos nemesség jövedelmeire s az ebből vámpolitikai úton elvett hányaddal fizette ki az ipari munkásokat.

Ilyen módon egyengette a történelem annak az útját, hogy Angolország a világ műhelyévé lett, amely ipari cikkekkel látta el a világot s nyersterményeket, élelmiszereket hozatott magának olcsón mindenfelől. Evvel a politikával, amelynek óriási vagyonszaporító hatásai hamarosan mutatkoztak s amelynek fölöslegeiből munkásvédő törvényeket és munkabérjavító reformokat is lehetett később teremteni, az angol józanság egy időre kivette a szociális kérdésnek méregfogát. Elaltatta a munkások politikai mozgalmait. Óriási szolgálatott tett az ugynevezett társadalmi béke megóvása körül érdekelt összes társadalmi osztályoknak s a zavartalan, belső rázkódtatásoktól megkímélt élet lehetőségeit teremtette meg, akkor, amikor a többi európai államokat hol az államcsínynek, hol a forradalomnak földrengései és égszakadásai rendítették meg. A társadalom mélyén Angliában is a nyomornak, bűnnek és tudatlanságnak hihetetlen szakadékai tátongtak. Azonban a társadalmi épületnek földszíntjétől kezdve, ahol a szakképzett ipari munkásság, a skilled labourer lakott, a vagyonosodásnak, művelődésnek, életmódjavulásnak kétségtelen tünetei figyelhetők meg. A sorsuk javulását érző okos és szükkeblű brittek nem igen törődtek avval, hogy jobb élelmük, szellősebb lakásuk és növekedő műveltségük gyökereit más népek verejtéke és vére öntözte. Nem igen bántotta őket az, hogy az angol árúcikk jósága és olcsósága az európai szárazföldön az önálló exiztenciák egész raját dönti le a bérmunkásság nyomorába, hajtja ki a tengerentuli új világrészekbe, a parasztok százezreit kergeti el a százados munkával megművelt rögről s hogy az angol vagyonhoz és jóléthez a százmilliókra rúgó indiai népességnek hihetetlen insége adja meg a diabólikus sötét hátteret. Az angol burzsóázia hatalmat és vagyont szerzett, oly nagyot, hogy mindenkinek juttatott valamit belőle, aki számára veszedelmessé lehetett volna: az arisztokráciának, amelyet vállalatai és zsákmányai részesévé tett, a munkásoknak, akik az új szemirámis-palotákat és függőkerteket számára megteremtették. Ez az időszak volt az, amelyet a most meghalt angol király anyja után neveztek el s amelyben Anglia sorsa és története a győzelmes előrenyomulások és mindenképpen való fölemelkedések eseményeiből állott.

Időközben azonban azok az erők, amelyeknek az angol vagyon és hatalom a teremtménye volt, más államokban is megkezdték romboló és építő munkájukat. Németország és az Egyesült Államok nem kisebb energiával s a frissen támadt erő nagyobb

találékonyságával s azzal az előnnyel, amelyet a mások tapasztalatainak felhasználása biztosít a későn jöttek számára, vetették rá magukat az ipari munkára s termékeik számára előbb belső piacukat hódították el az angol gyártól, majd pedig nemsokára osztozkodni kezdtek vele a világ uralmán. A vas- és széntermelés, a modern nagyiparnak ezek a központi erőforrásai csakhamar megérezték a német és amerikai bányászat és vastermelés versenyét s igen hamar úgy alakult a helyzet, hogy az angol ipar már-már csak egyenlő társak között volt az első s a textilipar kivételével hovatovább a második helyre szorult. A hihetetlen tömegekben piacra kerülő amerikai és német áruk elkezdték szorongatni s régi versenytársatlan állapotából kivetni az angol iparost. Az európai árúcikk szétrombolta forradalmi hatásaival azt a szolgaságot és védtelenséget, öntudatlanságot és kizsákmányolhatóságot, amelyben Afrika és Azsia népei az angolok korlátlanúl nyírható juhnyája voltak. Japán, India, Perzsia egymásután ébredeznek s ez álomtalan népek nyujtózkodása az ébredésnek, az Anglia számára vészthozó ébredésnek a jelei. Egy-egy éhségfölkelés, egy-egy hirtelen eldördülő revolverlövés, az orosz rubel gurulásának halkan pengő hangja, mind arra vallanak, hogy a világuralomban való abszolutizmus politikai és gazdasági téren egyaránt véget ért s nagy veszedelmek fenyegetik az angol jövendőnek számos tényezőjét. Oroszország, amely a kapitalista civilizációból csak a korrupciót, a hóhért és a militarizmust vette át, lassú vakondok munkával ásta meg az India felé vezető szárazföldi alagutat. Ezek az átalakulások lassan, szinte észrevétlenül átalakították a világ politikai térképét is s ennek minden változása szükségképpen nagy befolyással volt Anglia világhelyzetére.

Nincs állam s nincs nép, melynek boldogulása és élete annyira a nemzetközi viszonyoknak a függvénye volna, mint Angliáé. A nagy átformálódásoknak fenti vázlatos térképe óriási eltolódásokat vitt végbe az egész angol politikában. Az angol jólétnek egyik fontos forrása a haditerhek viszonylagos alacsonysága volt. Anglia hatalma olyan erős kulturtényezőkön nyugodott, hogy könnyen el lehetett eddig az erőszak tényezői nélkül. Most ezen a ponton történt először változás. Az új s rendszerint még ki nem ismert erőktől szorongatott emberek, népek vagy társadalmi osztályok első ösztönszerű mozdulata mindig az ütés, az erőszak, a legázolás. A paraszt, akit a vasút a fuvartól megfosztott, a munkás, akit a gép az utcára dobott ki, a kispolgári szatócs, akit a fogyasztók szervezkedése életveszedelemmel fenyeget s az angol nagytőke, amelynek profitját nyírbálta meg a nemzetközi verseny: egyaránt az erőszakhoz fordúl s a dolgon semmitsem változtat az, hogy furkósbot, tégla, avagy pedig Dreadnought az erőszak eszköze. Az angol politika hatalmas fegyveres erőt kívánt és kíván teremteni, amellyel a német ipar versenyétől alkalmas pillanatban megszabadúlhat. A fegyverkezés gondolata, az a nézet, hogy Angliának mindig legalább olyan erősnek kell lennie, mint a két

leghatalmasabb tengeri haderőnek együtt, ta two power standar volt az első védekező mozdulat az új nemzetközi helyzetben. Ennek a törekvésnek egyik leghűségesebb, csendes, de igen ügyes munkása volt VII. Eduard király, aki az imperialisztikus politikának ezt a támadó részét kiemelte a pártpolitikai vetélkedések tömkelegéből és nagyrészben megteremtője volt annak a hangulatnak, mely konzervatívokat, liberálisokat sőt szocialistákat és munkáspártiakat is a tengeren való fegyverkezés szükségességének elismerésében egyesített.

Az imperalista politikának egy másik fontos fejezete az anyaországnak és a gyarmatoknak szorosabb egységbe fűzése, nem annyira politikai, mint inkább gazdasági rendszabályoknak a segítésével. A szorongató idegen ellen való védekezésnek hathatós eszközéül kínálkozik az angol fogyasztó és termelő területnek vámsoronpókkal való elzárása az idegenek elől, szakítás a szabadkereskedelemnek hat évtizedes rendszerével, s védővám az angol ipari és mezőgazdasági termelés számára egyaránt. Igy lett a tarifareform az imperialista politikának legfőbb követelése s ennek is, ha nem is nagyhangú agitátora, de minden esetre jóindulatú előmozditója volt az imént elhunyt angol király.

A védekezésnek harmadik eszköze azután a nemzetközi politika eseményeinek és fordulatainak az angol érdekek számára való ügyes kihasználása volt. VII. Eduard uralkodásának első idejére esik az orosz-japán háboru, amely a nemzetközi viszonyokban valóságos forradalmat teremtett. Az angol politika, amelyet e részben a király nagy emberismerete, kedves modora, simulékony természete igen hathatósan előmozditott, kilépett az elszigeteltségből s mindenfelé szövetségeket keresett, amelyeknek éle, hol nyiltan, hol leleplezetten a félelmetesen előnyomuló konkurrens ellen irányult. A Dreadnoughtitis új nyavalyájával egyetemben kiütött az ententeok láza is Angliában. A forradalomból és Csuzimától inaszakadttá lett cári birodalom megszünt veszedelmes ellenség lenni, legalább egy emberöltő idejére. A megalázott és erőtelen Oroszországot felemelte, egyezségekkel magához láncolta az angol diplomácia, útat és érvényesülési teret nyitott számára Perzsiában s elterelte Indiától. A győzelmes Nipponnal birtokaik, befolyásuk és ipari érdekeik kölcsönös biztositására megegyeztek s olyan erővé lettek ketten együtt Ázsiában, amely minden támadó kedvet gyökerében megfojt. Franciaországgal megkötötték az entente cordialet, amelyről nem bizonyos még ma sem, hogy vajjon támadó avagy csak védelmi szövetség? Spanyolország és Portugália a pénz és rokonság kötelékével került bele az Angliából kovácsolt nagy nemzetközi láncba s az olasz félszigetet az Adria birtokáért megvivandó harcban való támogatás igéretével és délibábjával hódította a maga körébe az angol politika. A fegyverbarátságoknak, szövetségeknek ez az egész finoman kigondolt hálózata néhány esztendő munkája és bizonyos, hogy ez a szövedék VII. Edvard rendes, de állandó munkájának is az eredménye.

Egyszerűen, zajtalanul, mint valami nagy bevezetett és elismert s így reklámra már nem szoruló világcégnek az utazója járta végig egész Európát s készített elő egy egyetemes mozgósítást a német hajók, katonák és gyárkürtők egyre félelmesebbé váló tömkelege ellen.

A megváltozott világpolitikai helyzetnek külső, az államok egymáshoz való viszonyában megnyilatkozó következményeit megértő és hozzájuk alkalmazkodó tolmácsra leltek VII. Eduardban. Az angol közélet belpolitikai viszonyainak átalakulása ugyanolyan mélyreható volt, mint a nemzetközi vonatkozású fejezeteké. Az angol árúnak szorongattatása a társadalmi békéről alkotott, gonddal ápolt nézeteket tönkretette és beleverte az angol társadalomba is az *öntudatos osztályharc* ékét. Aminő mértékben romlott az angol árú helyzete is a világpiacon, olyan mértékben romlott az angol munkaerő helyzete is a munkapiacon. A többi népek vásárló erejének, a gyarmatok kizsarolásának s az angol gyülevész proletárság teljes elzüllesztésének árán kitartott munkás-arisztokrácia lába alatt megrendült a talaj. A serdülő korán túl a vállalkozóktól és hatóságoktól egyaránt jó szemmel nézett trade-unionok egyre több akadályylyal és gáncscsal találkoztak. A munkásvédő törvényhozás megrekedt, a béremelkedés üteme meglassult, majd teljesen elült. Az arisztokratikus szakszervezetekből kirekesztett tanulatlan munkások körében megtermett az új-unionizmus, amely elszakadt az amazokban uralkodó céhszellemtől és ha nem is a gyorsütemü forradalomnak, de az erős és mélyreható szociális reformnak a szellemét vitte bele a munkások világába s hamarosan megteremtette azt a felfogást, hogy a politikai szervezkedés nélkül, az államhatalom meghódítására irányuló harc nélkül, nincsen szociális reform se. Döntő lökést adott az ilyen irányú fejlődésnek a lordok házának bíróságától egy vasutépítés ügyében hozott ítélet (Faffi-Vale), amely a szakszervezeteket vagyonilag felelőssé tette a bérmozgalmak okozta anyagi károkért. Ez az ítélet, amely az óriási, százmilliókra rugó vagyonnal rendelkező angol szakszervezeteket végső romlással fenyegette, megteremtette az önálló munkáspártot, jelzőjét a proletárdemokrácia fölébredésének és a régi két pótrendszer túlhaladottságának. A politikai, szociális és gazdasági alamizsna-rendszernek végét jelentette a munkásosztálynak ez a politikai elszakadása a fennálló két polgári párttól, a chartista mozgalomnak nem az utcán, hanem a képviselőházban való feltámadását, a munkások öntudatosan folytatott osztályharcának bevonulását az angol politikába. Letompitottabb, álmosabb s kissé jóllakottabb formában bekopogtatott újból a szocializmus Angliában s ezek a szép idők, amikor Franciaországban a communardokat halomszámra öldösték le a rend-bestiák, Németországban kivételes törvényekkel gázoltak végig a szociáldemokratapárton, miközben Anglia a szociális béke és pátriarchálizmus kellemességeit élvezte, véget ért. A kapitalizmus Angliában is megteremtette a szocializmust; az angol tőke narkotizálta, a

német kapitalizmus felébresztette. A Lloyd Georgeok és Winston Churchillek képviselte *neo-liberalizmus*, az egész „forradalmi budget" és a lordok ellen való harc: mind csak kisérlet ennek a fejlődésnek visszacsinálására, annak az igazolására, hogy a munkásosztálynak politikai célok keresztülvitelére, a radikalizmus elveinek érvényesítésére nincsen szüksége önálló politikai pártra, tiszta munkásdemokráciára. És amikor ügyes politikával a munkáspárt ligája alól megpróbálják elvezetni a vizet, ugyanekkor ítéletet hozatnak a szabadelvü politikusok a lordok házának törvényszékével, amely kimondja, hogy a szabadszervezeteknek nem szabad politikai célokra járulékokat szedni s evvel kihuzzák a pénzügyi gyékényt is az egész munkáspárt alól. (Osborne-ügy.)

A szocializmust és imperializmust Angliában a világszerte előhaladó kapitalisztikus fejlődés s főképen a német és amerikai kapitalizmus csodálatos kibontakozása teremtette meg. Ez a fejlődés igen mélyreható átalakulásokat teremtett meg úgy a nemzetközi helyzetben, mint az angol társadalom szervezetében. A régi intézmények, pártok új feladatok elé kerültek s új bor került a régi tömlőbe. Ez az általános transzformálódás *átgyúrta a királyságot* is s új feladatok elé állította. Ezeknek a feladatoknak jelentkezése egyidejü VII. Eduard trónralépésével. A külső versenytől és a szociális kérdés feltámadásától megijesztett angol uralkodó társadalom az új veszedelmek ellen nemcsak Dreadnougthokkal, szociális reformokkal védekezett, hanem a *királyság funkciójának átalakításával is*. A király Angliában, a parlamentáris kormányrendszer hazájában két század óta jóformán törvényeket aláiró kéz volt, minden reális hatalom, tényleges erő nélkül. Az alkotmánytani tankönyvek mindig az angol példára szoktak hivatkozni, mint olyanra, ahol a király már nem kormányoz, hanem csak uralkodik. Angliát a monarchikus formájú köztársaságok példaképe gyanánt szokták emlegetni s ime, az utolsó esztendőkben az angol király a külpolitikának igen fontos intézője lett s a belpolitikában is szakadatlan történt reá hivatkozás, az angol *irott* alkotmány szellemével szerfölött ellenkező módon, de a tényleges erőviszonyokkal teljesen összhangban. Az angol király tényleges, aktiv hatalommá lépett elő; az imperálisták őt tolták előtérbe a tengeri hegemóniáért való küzdelemben s a neol-liberalisták őt birták feltörő kos gyanánt használni a lordok elleni harcban. A régi politikai egyensúly felborult s ebben az állapotban a küzdő felek mindegyike a királyság intézményében és a király személyében megtestesülő erő után nyult. Az angol király a XX-ik század első évtizedében megszünt dekorativ berendezkedési tárgy lenni s többé lett, a nélkül természetesen, hogy ez a tényleges változás már az angol irott alkotmányban is kifejezésre jutna. Hiszen azt Lassalle és Menger tanitásai után nem kell külön hangsúlyozni, hogy az alkotmány lényege nem a törvényekben, hanem a reális hatalmi viszonyokban van s hogy az irott alkotmány igen sokszor nincsen összhangban a tényleges

alkotmánnyal. A Bastille ostromával a királyság hatalma megváltozott s Franciaország tényleges alkotmánya más lett. Írásban, törvényben azonban csak két esztendővel később jutott ez kifejezésre. Az elmélet s a törvény nem más, mint a hatalomeloszlás elméleti kifejezése, ezen a téren is csak a gyakorlat nyomában járhat s itt most már szembe kell nézni avval a kérdéssel, vajjon mennyi igazság van abban a felfogásban, amely a királyság hatalmának ezt a kiterjedését az elhunyt angol király egyéni tulajdonságainak vagy kiválóságainak a számlájára írta és avval a másikkal is, amely minden történelmi változásnak s így ennek a magyarázatából is teljesen kirekeszti az egyéni tulajdonságokat.

Az a kép, amelyet nagyon vázlatosan az angol külső és belső politika átalakulásáról megrajzoltunk, magában foglalja a feleletet e fenti kérdésekre is. Az átalakulás erőit és lehetőségeit a nagy gazdasági és szociális tények teremtették meg és egyúttal ők voltak azok, amelyek az evolúció útirányát is megszabták. Vasúti sín, gőzmozdony, fűtőanyag nélkül nem mehet a vonat, de nem mehet kisiklás, rossz vágányra jutás, felrobbanás és mindenfajta rombolások veszedelme nélkül se akkor, ha nincsen értelemtől és akarattól kormányzott kéz a mozdonyon. Bizonyos, hogy ha az imperializmus nem tereli az angol politikát a fegyverkezés gondolata felé, ha nem fejleszti ki benne a militarisztikus és marinisztikus hajlamokat, amelyek szoros kapcsolatban vannak a monarchia intézményével, s ha másrészt a proletárság fenyegető feltámadása nem kelti életre a vagyonos osztályok képviselőiben az erős konzervatív ellenállás szükségét: akkor hiába ült volna az angol trónon akárminő lángelméjü és ízmosakaratu fejedelem, a királyi hatalomnak megnövekedése nem történhetett volna meg. De viszont azt is el kell ismerni, hogy ha egy hájfejü, vagy trottli ül a fejedelmi trónon, sok zökkenőt, fölösleges zavart és ellentmondást hivott volna életre, ha őrá kényszerítették volna az események ezt a történelmi szerepet.

Az a szerep, amelyet az egyre fejlődő demokrácia ellenére az angol király betöltött s amelyik a legantidemokratikusabb hatalomnak, a monarchiának a megerősödését idézte elő, azt mutatja, hogy a társadalmi egyetemes átalakulás törvényeinek a királyság éppen úgy alá van vetve, mint azok a nézetek és gondolatok, amelyeket a királyság szerepéről és értékéről az egyes társadalmi osztályok képviselői alkottak maguknak. A burzsoázia, amelyik a feudális nemességgel szemben harcolt, egészen más szemmel nézte a királyságot, mint az a burzsoázia, amelyik már megérkezvén, birtokon belül van s a proletárok ostromától féltí a hatalmát. Az antifeudális burzsoa a legtöbb helyen köztársasági érzelmü volt, épúgy, mint ahogy egyházellenes volt, mert a királyság és az egyház a feudalizmust védelmezte vele szemben. Az antiproletárrá lett burzsoa viszont már nem ellensége sem a királyságnak, sem a papságnak, mert mind a kettőben kitünő szövetségeseket lát a reánézve veszedelmesebb ellenséggel szemben.

Másutt viszont a feudalizmussal került ellenséges viszonyba a királyság, nevezetesen ott, ahol a monarchia a polgári haladás és szabadság szükségleteit képviselte, a multhoz ragaszkodó kiváltságait védelmező földbirtokos nemességgel szemben. Ezeken a helyeken viszont a feudalis társadalmi osztályok kacérkodtak a köztársasági államformával, s a feltörekvő társadalmi osztályok lettek ideig-óráig a királyság védelmezői.

Ötven esztendővel ezelőtt senki sem tudta volna, hogy a királyságnak bizonyos tekintetben még reneszansza jöhet s hogy a „köztársasági babona", hogy Kautsky egy kifejezését használjuk, csakugyan babonává lesz. Ma már mindenfelé terjed az a nézet, hogy az államforma, ha nem is közömbös kérdés az osztályok harcaira és lehetőségeire nézve, semmi esetre sem elsőrendű kérdés s valamilyen komoly politikai realizmus van mindenfelé elterjedő félben, amely a politikai harcoknak nem formáit, hanem azoknak lényegét keresi. A mai társadalmakban ható gazdasági és szociális erők olyan nagyszerűek, hogy ezeknek semmiféle intézmény ellenállani nem tud s VII. Eduard király uralkodása s a monarchiának ezen idő alatt Angliában végbement átalakulása azt mutatja, hogy a királyság is benne él a társadalomban s nem fölötte.

▽ ▽ ▽ ▽

Legenda

Irta: PETERDI ANDOR

(Éva első szaváből keletkezett a dal; első tekintetéből a szint szőtték meg az Ur angyalai.)
(A gyöngyszemekből: Szabolcsi Miksa.)

És Éva szava dallá változott,
Az Ő ajkán megszületett a dal,
Az ősi s mégis örök fiatal.

És ugy lesték el kóbor madarak,
S hirdették távoli mezők felett,
A messzi hangzó, méla éneket.

És vitték szálló felhő csapatok,
Nagy mély vizeken és pusztákon át,
Az elringató bűbájos csodát.

A felhőktől a szélvész kapta el,
Az erdők csöndjét fölverte vele,
S a világ síró dallal lett tele.

*

És csupa szín volt Éva bús szeme,
Bársonyos, sötét pillái alatt,
Szivárványt játszottak a sugarak.

S körül szállongták Őt az angyalok,
S kiszőtték szeméből a színeket,
Így rendelték ezt fönt az Istenek.

S kék lett az ég, s a tengerek vize,
Zöldek a mezők, bokrok és a fák,
És sárgák, fehérek a violák.

És színt kaptak az égő csillagok,
S bíbor-pirosan szállt alá a Nap,
A lila ködös hegycsúcsok alatt.

És csillogott szivárvány, délibáb,
S a hajnal aranyfénnyel ébredt
S beragyogta a mindenséget.

Versek, rím és remény nélkül

Irta: JUHÁSZ GYULA

I.

Halott mellé temetnek holmikat,
Emlékeit, mik édesek neki.
Keresztet, amit hordozott nyakában
(Ó a lelkében is hordozta titkon!)
Arcképet, amely ódon és hibás
(Ó a szivében élt ragyogva Ő!)
És egyebet, tán egy beteg virágot:
Bús violát, vagy rózsát, amely őszi!
Halott mellé temetnek holmikat . . .

Melléd is, én halottam, aki élsz
(Ki tudja, hol kísértesz s mit akarsz még,
Hiszen gyilkoltál és szerettelek!)
Melléd is, arcod halvány mása mellé
Odateszek csöndben, könnyezve, lágyan
Egy életet, egy sorsot, egy szivet,
— Ó életem, ó sorsom és szivem! —
Tört holmik ők s neked értéktelen mind!

II.

Sok méreg által pusztulunk mi el!

Jöttenek ólmos, szürkítő betűk,
Könyvek fölött gubbasztó éjjelek,
(Künn május álmodik, vár és szeret:)
Jöttek nehéz magányok, mély talányok,
Mikor bús gyertyák fényénél ijedten
Találkozott magammal önmagam
Tükörben és lelkem mély tükörében . . .

Sok méreg által pusztulunk mi el!

És jöttél végre későn és mohón,
Szép szabad élet és májusi éjjel . . .
Virrasztott szívem az ablak alatt,
Szép szeretője ablaka alatt,
Rossz szeretője ablaka alatt,
Más szeretője ablaka alatt . . .

És jöttél utóljára rút november,
Magány, mely emlékektől kong szegény,
Magány, amely vádaktól kong szegény.
És jött a bor, a bánat, a felejtés.
(És régi nyomorok új bélyege.)

Sok méreg által pusztulunk mi el!

Elegia

Irta: LÁNG JENŐ

A lelkem elátkozott kutjához jár alkonyatórán,
— mikor a gubbasztó nap vére, úgy ömlik a távoli völgybe,
mint egy nagy, fekete, halottas edénybe, —
a lelkem elátkozvtt kútjához jön a Vágy,
halvány testén setét lepel búsong;
leül és két tenyerébe úgy hajtja fejét,
mint sápatag, őszi virágot,
és sűrű könnyeivel iszamosra harmatozza
a lelkem elátkozott és rég kiapadt kútját . . .

Setét bánatok sűrű függönyén át,
még néha úgy emlékszem e Vágyra,
mint aki ében kupádból nehéz, s alattomos borod itta, Halál!
s fáradt lángú szemét utólszor szítja meglátni,
élte hosszú, s nyírkos folyosója homályán,
mesébe mult arcát holt ifjúsága korának . . .

Sűrű bánatok setét függönyén át,
még néha emlékszem e Vágyra,
amint hűsfehér tornáca felől
az álmok gőgös parkjára merengett;
s szép volt, mint a fejér amarantusok élte.

A lelkem elátkozott kútjához jár alkonyatórán . . .
gubbaszt . . . és két tenyerébe úgy hajtja fejét
mint egy sáros őszi virágot;
de én setét bánatok sűrű függönyén át
még néha emlékszem e Vágyra . . .
. . . s emléke ilyenkor, úgy síklik ki a szememből,
mint mámoros, reszkető kézből
kisiklik a karcsu pohár! . . .

Az aviatika szerepe a társadalmi fejlődésben

Irta:
BRESZTOVSZKY ERNŐ

Nincs az a közhasználatba átment technikai találmány, amelynek jelentősége csak technikai természetű volna. A legapróbb technikai ötletek, ha megvalósulnak, gazdasági hatásokat idéznek elő és szociális átformálódáson dolgoznak. A biztosító tű ügyes ötlete, vagyonalap kitalálója számára, új iparágat teremt, új munkástömeget foglalkoztat, közreműködik még a cselédes háztartást bomlasztó processzusban is, apró kényelmességeket általánosít s így növeli az igényeket, ami a vagyontalan tömegek fölemelkedésének rugója. Ez a találmány sem az a krajcáros semmiség, aminek látszik. Egy-egy nagyobb jelentőségű találmány pedig már országokat képes fölforgatni. Svédország egy pár évtizeddel ezelőtt kisparaszti, kispolgári ország volt, ma erősen fejlett kapitalista állam, amely a világ első, igazán általános sztrájkját produkálta. Hirtelen, óriási lépéssel átkelt a félfeudalizmust és kapitalizmust elválasztó csatornán, amelyben Magyarország félszázad óta lubickol

a tulsó partra jutás távoli reménységével. Ibsen új gondolatok prófétája volt s szinte idegen volt a hazájában: félszázad alatt megelőzte a tömegek szociális gondolkozása a nagy lángelmét, aki pedig be tudta és be akarta fogadni újabb korok újabb hatásait. A svéd gondolkozás többet változott három évtized alatt, mint a magyar gondolatvilág a 40-es évek óta. Miért? Mert valahol Amerikában kitalálták, hogyan lehet az erős villamos áramot olcsón messzire vezetni s miként lehet olcsón villamossággá átalakítani vizesések eddig felhasználatlan, igyenkapott erőtömegét. Az a technikus, aki ismert fizikai elvek alkalmazásával praktikusan először oldotta meg e két kérdést, jobban átalakította a svéd gondolkozást Ibsennél, pedig nem is tudott svédül, sohasem járt Svédországban, sohasem törődött azzal, hogy lehet-e, van-e egy praktikusan fölépített áramszerző- és szállító telepnek társadalmi hatása.

A föltalálók, a technikusok, a mérnökök, a vegyészek a mai gondolkozás átalakítói s nem a poéták, nem a tudósok, nem a politikusok. Curiené asszony lehet igen szerény, magábavonult, mindennel megelégedett filiszter: mégis forradalmibb munkát végez a tett propagandistáinál. James Watt lehetett igen jámbor, tekintélytisztelő és rumtalan teát ivó, rendezett körülmények között élő férfiú, de azt a csésze teát, amelynek forralásánál a gőzgép ötlete támadt, utódaival: az ötletből meggazdagodott angol burzsoáziával, igen drágán, gazdasági és politikai uralmuk teljes elvesztésével, fogja még megfizettetni a jövendő.

Akinek érdekében van a társadalmi fejlődés meggátlása, az ne fedezzen fel semmit, ne találjon föl még biztosító tűt sem, mert minden új találmány forradalmi fegyver, s még az ártatlan biztosító tű is veszedelmes csákány, amely a vagyon várfalait omlasztja!

Ezt a jó tanácsot azonban — egészen bizonyos — nem fogadja meg egyetlen föltaláló sem, még ha határtalanul tekintélyimádó is. Mert az elterjedt találmányok mindannyian parancsszóra jönnek létre s ezt a parancsot éppen attól a tekintélytől kapja meg a föltaláló, amelynek döntőbb szava van a mai társadalom életében az abszolutizmus cárjánál is: a tőke gazdasági érdekei követelik ki a föltaláló agyából azt, ami elsősorban a tőke halmozódását, a profit növekedésének célját szolgálja.

A találmány — az érvényesülő találmányra gondolok — muszájból jön létre, mint a kapitalizmus közszükséglete s csak akkor és annyiban érvényesül, ha és amennyiben az adott percben kapitalista szükséglet.

A telefont — ha jól emlékezem — öten találták föl különböző országokban, egymásról nem tudó emberek. A vonat nemcsak Stephenson találmánya, sokan dolgoztak rajta egy időben. A repülőgépnek öt év alatt számtalan felfedezője támadt, mihelyt sürgős kapitalista érdekké lett ez a találmány. Minden nagy találmányt a *kapitalista muszáj* hoz létre s az érvényesít: ezt bizonyítja, hogy

rajta egy időben, egymásról nem tudva, sokan dolgoztak. A találmány személytelen valami: a föltaláló személyétől független a hatása s a föltaláló egyéni ideológiáját lenyűgözi a föltalálás történelmi szükségszerűsége. A föltaláló lényege csak eszköz, amelyet névleges tulajdonosának beleegyezése nélkül használ ki a kapitalista muszáj, amint kihasználja a gyári proletár munkaerejét is a munkaerő tulajdonosának egyéni fölfogásától függetlenül.

De ez a kapitalista muszáj, amely mindenek ura, nem ura önmagának. Amikor a tőke önmagának növelése, új profitok szerzése végett kénytelen új találmányokat kicsikarni a föltalálók agyvelejéből, hogy a vagyonhalmozódásban stagnálás ne következzék be, ezzel egyszersmint kénytelen elvállalni azokat a következményeket is, amelyeket az új találmányok szociális vonatkozásai a nyakába zúdítanak. A mindenható istenek-atyja: Zeusz fölött is ott állt az Ananké, a Végzet, amely pusztulásra kényszerítette a mindenhatót . . .

Amikor Paulhan másfélkilométer magasra repül, amikor Blériot átrepüli a Pas-de-Calais-t, s — amikor Febrier lezuhan: a közlekedés fejlesztésének egyetlen megoldás-lehetőségén dolgozik — mint hős, mint mártir, mint spekuláns: az mindegy — s ezt a munkát azért végzi, mert a tőkének szüksége van a probléma megoldására. De ugyanakkor, amidőn hőse, mártírja vagy jól fizetett szolgája a vagyon, vagy gazdasági érdekeinek — tudatosan vagy öntudatlanul olyan fejlődés előmozdítója, amely gyökerébe vágja a fejszét annak a fának, amelyiken profit-gyümölcsök teremnek s átformálója az emberiség gondolkozásának, megteremtője új társadalmi létföltételeknek.

A repülőgép: a kapitalizmus gazdasági érdekeinek szülötte, de olyan gyermek, akiből szülőgyilkos lesz, ha felnő.

Miért kellett föltalálni a repülőgépet éppen most; miért lehetett föltalálni évezredes hiábavaló kísérletezés után éppen a mostani évtizedben; képes-e teljesíteni a mai repülőgép célját; mik lesznek az eredményei gazdasági, politikai társadalmi téren — egy csomó nagy kérdés, amelyre felelni csak úgy lehet, ha belekapcsoljuk a repülőgépet a közlekedés ügyének társadalmi történetébe, megkísértjük a repülésnek, mint társadalmi tünetnek vizsgálatát s megpróbáljuk új láncszemként beilleszteni a haladás acélgyűrűkből álló végtelen láncolatába.

I.

A közlekedés: az áram- és személyszállítás s a távollevő személyek egymással érintkezése kezdettől a békés vagyongyarapításnak: a kereskedelemnek s a meglévő vagyon védelmének meg az erőszakos vagyonszerzésnek: a hadászatnak ügye volt. Az a hengeres fatörzs, amelyet szárazföldön gurítottak vagy vízen úsztattak az ősök, azért lett kerekké és tutajjá, hogy kereskedelmi

és hadi eszköz legyen; azok a jelzések, szállóhelyek, amelyeket kényelmesebben járható, természetes „utak" mentén alkalmaztak, kereskedők és harcosok számára valók voltak. A teherhordó rabszolga, az igába fogott barom, a szamár, az áruval megrakott teve, majd a ló: mind a kereskedés és hadászat eszközei. Az egyptomi, az asszír, a görög, sokáig a római sem ismerí a kocsit luksuszeszköznek, kereskedelmi és hadi célokon kívül másra nem használták s a városokon belül kocsira ülni tilos volt mindenkinek, csak a fejedelmek, hadvezérek — no meg a hippodromok versenyzői — részesültek abban a kitüntetésben, hogy hadiszekér formájú kocsin vonulhattak végig a városon.

Minden nagy lépés, amelyet a közlekedés ügye előre lesz, országok vagyonosodásának, katonai hatalmassággá fejlődésének eredménye és előmozdítója. Egyiptomot belvízi közlekedése egységesíti, Föníciát, ezt a kis, kevéslakosu semmi-országot hajói teszik egyidőre a világ urává, az ó-perzsa birodalom állami postát teremt, a római világhatalom vérkeringésének ütőerei a pompás római utak, amelyek közül nehány ma is használatban maradt. A hódító légió nyomán ott járt az útépítő mérnök s aztán a kereskedő. Az az út, amelyet öszvérek lába taposott és ökrök tiszteltek meg névjegyük hátrahagyásával, a görög-római kultura öntöző csatornája lett, amelyen át az Urbs-ból a barbárokhoz ömlött a tudás, a művészet, amelyen át gyönyörü amfiteátrumok, vízvezetékek, fürdők épitői vándoroltak föl a barbár dákok közé, a Danubius mellé, a Vercingetorix hazájába és Hierosolymába s amelyen át ömlött a dákarany az Urbsba, jött Augustus parancsa, légiók özöne a Duna mellé, Britanniába, Elő-Ázsiába.

S amikor Róma nem épitett utat többé: nem volt többé a világ kizsákmányolója, parancsolója és civilizálója sem. Az a mérföldkő, amely a „passus"-ok ezreit számolta, nemcsak a római kereskedőnek és katonának mondta meg, milyen messze van Rómától, hanem idővel megtanitotta a barbárt is, milyen közel van Rómához, minden hatalom, szépség forrásához, minden kincs felhalmozójához s a gőgös „civis Romanus"-t lassan körülvette, átgyurta, magába olvasztotta, új gondolatokra tanitotta a pompás római utakon az Urbsba vándorló nemzetközi koldusvilág, az alázat szelleme beköltözött a Városba és meghalt az Urbs, hogy pápai székhely legyen belőle s vele kihaltak az Ovidiusok, akik földi menyországnak látták Rómát, ahová Brundusiumból alig tiz nap alatt, naponként 6 mérföldet téve el tudtak volna jutni, akik számára kézzelfogható közelségben látszott a Város boldogsága s mivel még sem juthattak hozzá, ma is fájdalmasan zokogó sirámokban emlékeztek vissza rá: „cum subit illius tristissima noctis imago, quae mihi supremum illa in urbe fuit . . ."

A közlekedésnek új gócai keletkeznek: uj középpontjai a vagyonnak, hatalomnak, kulturának. Hajói teszik nagyhatalommá Velencét, szárazföldi és tengeri közlekedése, földrajzi ismeretei teszik félvilág urává az arab birodalmat, a magyar kocsit, a szijakon

függő hintót Mátyás uralma terjeszti el Európában. A spanyol, a németalföldi s végül az angol vagyon és hatalom ingatagnak látszó, mégis szilárd alapja a tengeren ringó hajó.

A gőzhajó, a vasut nem változtatott a közlekedés kettős jellemén. A vasut- és hajóépités célja ma is kereskedelmi és militarista. Csak azok az államok tudnak politikai sulyra és gazdasági jelentőségre szert tenni, amelyek minden erejüket megfeszitve dolgoznak a közlekedés gyorsitásán. Északamerika, Anglia, Németország gyors ipari és katonai fejlődésének megszerzett létföltétele mai közlekedésük.

És aki megfigyeli a repülés ügyét mozgató erőket, megfogja látni bennük a kettős jelleget: a katonai és nagyipari érdekeltségeket. A Zeppelinek katonai alkotások, az aeroplán-tervezők költségeit a nagytőke teremti elő: a repülést nem kulturügynek fogják föl, hanem barbár militarista és arra fölszerelő kapitalista érdeknek.

Nem az ember akar repülni, hanem a katona és a börzianer.

II.

A „közlekedésügy fejlesztése" mindkét szempontból egyformát jelent: a közlekedés gyorsitását és kiadásainak mérséklését. Ez a cél a fontos, bár a militarizmusnál talán az első a fontosabbik, az ipari forgalom szempontjából inkább a második.

Szabolcsy Antal, akinek óriási adattömeget tartalmazó s ehhez az iráshoz is fölhasznált könyvét a „Renaissance" ismertette, ezt irja: „Az ókorbeli birodalmak nagy kiterjedése mellett azoknak különféle részei, tartományai csak úgy voltak szervesen és fegyelmezetten együttarthatók, ha a hadvezető mindig abban a helyzetben volt, hogy bármely időben legnagyobb gyorsasággal és nagy hadsereggel tudjon a legtávolabb fekvő pontokon is megjelenni". Ez a tétel ma is áll: az a haderő, amelyet kétszeres gyorsasággal lehet szállitani, a veszedelmes pontokra vetni, félannyi tömeggel képes a lassu mozgásu haderőt ellensúlyozni. Ha jól emlékszem, Moltke szájába szokás adni: „kétszerannyi jó út és fele hadsereg". Az orosz-japán háború kimenetelét eldöntő egyik legfontosabb tényező a nagy távolság volt az orosz hadászati középpontok s a harctér között, amely távolságot a transzbajkáli vasút nem tudta legyürni.

A távolságot legyürni: van olyan fontos föladata a hadászatnak, mint a fegyverek technikai tökéletesitése. Hogy ezt a föladatát közvetve — a kormányokra gyakorolt nyomással, stratégiai államvasútak kizsarolásával — s nem közvetlenül a hadügyi budget keretében szokta teljesiteni, az megtéveszthető a nyilvánosságot, de nem változtat a tényen.

A stratégiai cél ebben a pontban különben is találkozni szokott a kereskedelmi, ipari érdekekkel, ritka az a stratégiai vasút, amely ne lenne fontos forgalmi szempontból is: a Romániába

Brassón s nem a székelységen át vezető vasútvonal pl. kivétel. S ha a hadászati szempontból fontos vasútnál fontosabb árúforgalmi vasútat lehetne is építeni, fontosabb hajójáratokat lehetne is rendszeresítenl: az még nem bizonyítja, hogy a stratégiai vasút, kikötő építése arúforgalmi szempontból értéktelen.

Minden talpalatnyi föld, minden kis embercsoport, amelyet vasut és hajó gyorsabban megközelíthetővé tesz az ipari gócpontok számára, kettős nyeresége a kapitalizmusnak: új fogyasztókat és új munkaerőt, új természeti kincseket nyer vele. Ha a Cunard Line 21 napos útja helyett kilenc hónapos, félesztendős tengeri utat kellene megtennie a magyar kivándorlónak New-Yorkig, — az amerikai tőke nélkülözne egy millió olcsó magyarországi munkást, sőt nélkülözné munkásai kilenc tizedrészét. Az amerikai ipar, az amerikai milliárdok bázisa a Cunard Line s a többi kivándorlószállító hajós-vállalat compound-gépeinek nagy erőkifejtése.

A magyar liszt a szabadkereskedő Londonban olcsóbb, mint Budapesten. Az ausztráliai búzát olcsóbban vették tavaly a cseh malmok — minden vám- és szállító-költség beszámításával, — mint a bánáti búzát. S ez az árkülömbség nem annyira a minőség rovására ment, mint inkább a gyors és olcsó szállítás következménye volt. Argentinából már jó, olcsó húst — levágott, hivatalos nyelven „ölött" marhát — szállitottak Bécsbe modern hűtőhajókon s Ausztráliából, a föld másik feléről rendszeres hús-szállítás folyik Londonba. Húsz-, huszonötezer kilométeres távolság ellenére értékesíthetők a legromlandóbb természetü árúcikkek: a termelőhelyről szállító kapitalista profitját a gyors közlekedés teszi lehetővé és a tömegek megélhetésének olcsóbbságát, tehát a munkabérek emelkedésének elkerülését a fogyasztópiac területén, megint csak a közlekedés gyorsasága okozza.

A kapitalizmus és néha nyakára ülő zsoldosa, a militarizmus, közös érdeke a közlekedés gyorsulása. Minthogy pedig a világ ura ez e kettős nagyhatalom, a forgalom gyorsítása szédületes arányban folyik.

A különböző kulturállapotban levő népek forgalmi viszonyaiból következtetni lehet a közlekedés gyorsulásának méreteire a babár ősöktől máig. Néhány adat:

Az afrikai néger teherhordó 20—25 kilogram teherrel a fején néha egy kilométert sem tesz meg naponta. Járt karavánúton azonban a gyakorlott teherhordó 8—10 kilométer napi teljesítményre viszi föl.

A teve két mázsával 20—30 kilométert is bejár naponta. A szamár teljesítménye sokkal kisebb.

A kezdetleges kocsin, alig nagyobb teherrel, az ökörfogat sem halad gyorsabban.

Az iramszarvas azonban mázsás terhét a szánnal — kedvező lévén az útja — óránként tiz kilométeres gyorsasággal röpíti.

A ló és öszvér csak későn, a XI. században kerül egész Európában rendszeres vontató, árúszállító eszközként forgalomba.

az ókorban — kivéve a római kort — csak hadi célokra szolgált. Az állat-forgalmi erők közül ők a leghasználhatóbbak, de teljesítőképességük az út minőségétől jobban függ, mint bármely más állaté. Ókori följegyzések megállapítják, hogy a görögök lovasszekerein $4^1/_2$—5 mértföldet tettek naponkint. A 140 ezer kilométerre kiterjedő római úthálózaton sem haladt gyorsabban a személy és árú 6—8 mértföldnél, bár lovat váltó állomásokat és és pihenő szállásokat rendeztek be az utak mentén. Kivételes ríkordokat említenek ugyan: Julius Caesarnak egy napi 25 mértföldes útját, egy gyors futár 2—3 mértföldes eredményét stb. Az átlagos gyorsaság azonban ennél sokkal alacsonyabb. Még a Róma közelében levő legjobb utakon is csak 4—8 mérföld a napi út hossza. Rómából Rimíniba 5 napig, Milánóba 11 napig, innen Génuába 5 napig, Rómából Brundusiumba 6 napig, Messinába 9—10 napig tartott az út, amelyet a mai gyorsvonat pár óra alatt beszáguld.

A középkor kiterjesztette a forgalomba vont területet, de magán a szárazföldi közlekedésen inkább rontott, mint javított: az utakat elhanyagolta, a forgalmat vámokkal akadályozta, az árúszállítókat a földesuraknak, vámszedőknek szolgáltatta ki. A római időkben Massíliából Lyonon át Párisba 13—14 napos volt az út, de már 1662-ben Madame de Sevigné Párisból Marseillebe egy teljes hónapig utazott, míg ma gyorsvonaton, vagy automobilon ezt az utat fél nap alatt lehet megtenni.

A páris—calaisi utat, amely 295 kilométer, 1692-ben a carosse 7 nap alatt, 1786-ban a dilizsánsz 3 nap alatt, 1814-ben a postakocsi 40 óra alatt, 1834-ben a postakocsi 28 óra alatt, 1867-ben a postavonat 5 óra alatt, 1887-ben a gyorsvonat $4^1/_2$ óra alatt, 1900-ban pedig az expressvonat 3 óra 15 perc alatt tette meg.

Még a múlt század közepéről is ilyen adtokat jegyeznek föl Budapest—Bécs közlekedéséről: A gyorsposta, amely az utas- és levélforgalmat bonyolította le, mindössze két helyen közlekedett. Az egyik járat Budáról indult délután 4 órakor és másnap este fél 12 órakor érkezett Bécsbe, vagyis 30 óra alatt tette meg a $37^1/_4$ mérföldnyi utat. A másik járat Pozsonyból indult reggel 7 órakor és délben 1 órakor érkezett Bécsbe; vagyis 6 óra alatt 10 mérföldnyi utat tett meg. A társzekereknek Budáról Bécsbe 57, Pozsonyból Bécsbe $9^3/_4$ óra kellett ugyanazon úthoz, amelyet ma 4—5 óra gyorsvonatutazással is meg lehet tenni.

A személy- és áruforgalomnak pontatlansága, kiszámithatatlansága talán még a lassuságánál is nagyobb kárára volt a nyugati államokban fejlődőben levő ipari tőkének, amely árukivitelét éppen ezen nehézségek miatt szivesebben irányította a tenger, mint a kontinens felé.

Kétségtelenül bizonytalan volt a tengeri közlekedés is, de még mindig rendesebb volt a szárazföldinél a széljárást ismerő vagy emberi hajtóerővel dolgozó hajós számára. Még az iránytűt nem ismerő fönícíai hajós is gyorsabban közlekedett nagyobb,

partmenti távolságokra, mint a szárazföldi teherszállító. Az iránytü föltalálása után pláne nagyobb részt követelt ki magának a vizi forgalom a szárazföldinél.

Hogy a rabszolgák-vontatta vagy a vitorlás hajó csigalassúság volt, kifejlettsége csúcspontján is, egy Deadroughthoz vagy torpedóhajóhoz hasonlítva, azt azért nem kell hangsulyoznunk.

A föniciaiak, akik hajóikon a vitorláson kivül 4—5 sor evezőst is alkalmaztak, Kréta és Egyiptom között 5 nap alatt (naponta 16 mérföld), Rodosz és Tyrusz között 3 nap alatt (3—3 mérföld egy napon) tették meg az utat. Az Odysseia szerint a görögök Lezbosztól Argoszig 3 nap alatt vitorláztak el, ami napi 20 mérföldet jelent. Később 30 mérföldes volt napi teljesítményük. Az arab, velencei, kinai, spanyol hajók gyorsasága sem több ennél. A vitorla teljesítménye alig javult. A hajók sebességét ugyanaz a tényező növelte csak meg, amely a szárazföldi forgalom gyorsaságát is fokozta a föld szinén való közlekedés elérhető legnagyobb magasságáig: a gőzgép.

A szállítás árának kérdése a forgalom javításának második problémája. A militarizmusra nem oly fontos, mint a kereskedelemre: a katonaság gavallérosan fizethet az állam pénzéből, az árúcikk versenyképességét azonban tönkre teszi a szállítás magas díja.

Hogy e tekintetben mennyit javított a közlekedésügyön a múlt század, arra is van egy pár példa:

Az afrikai és japáni emberi teherszállítás ára tonnakilométerenkint 3, illetőleg másfél korona, a tevekaravánok 35—60 fillérre szállitják le ezt az árat tonnakilométerenkint, a japáni fuvarkocsi 40 fillérre mérséklí. A vasút ellenben 2—8 fillérbe kerül Szabolcsy szerint.

A lóvontatással való személyszállítás árai a múlt század közepén: Budapesttől Nagyszebenig a kocsi belsejében 20 frt. 40 kr., a fedetlen ülésen 18 frt. 05 kr. volt a szállítási díj. Pestről Temesvárig az utazás külön postával 47 frt. 49½ kr.-ba került. A pénz akkortájban való nagy vásárlóképessége mellett ezek az árak háromszor, négyszerte nagyobbak a maiaknál.

III.

A XVIII. század végén s a XIX. elején forrongásban levő iparfejlődésre a lassú és megbizhatatlan közlekedés gátló hatása elképzelhető. Anglia ekkor már több száz millió font sterling értékü árut exportált, amiből rengeteg érték volt a szövött áru: a sós tengervíz és levegő, a szárazföldi vontatás kellemetlenségei folytán könnyen romló holmi. A közlekedésügy alapos megjavítása életkérdéssé vált a fejlődő nagyiparra nézve. Az apróbb-nagyobb javítások lendítettek itt-ott (pl. Mac Ádám útépítő rendszere), de a vontatóerő megváltoztatása nélkül mégsem volt igazi segítség.

Az a termelés, amely már géperővel folyt, nem nélkülözhette a gépet a forgalomban sem. A manifaktúra még elhelyez-

hette termékeit vitorlás és állati vontatás révén, de a gőzerejü gyáripar már nem.

A gőz használata az iparban gazdasági szükségletté tette a gőz használatát a közlekedésben is, de egyszersmind megadta a reform technikai lehetőségét is.

Ha gépkereket forgathat gőz, miért ne forgathatna kocsikereket is? Egy csomó mérnök kérdezte ezt magától s meg volt a lokomotiv alapötlete. Az ötlet egész csomó kiviteléről tudunk. August francia és Trewithick angol kisérletei a legismertebbek, de tudunk német és osztrák gőzkocsikról is. Ezeknek a kocsiknak azonban nem volt sikerük: drágák voltak (fűtésük került sokba) s főként nem tudták úgy legyőzni a közutak nehézségeit, mint az idomitott vontató állat. Az út surlódását kellett legyőzni s a minimumig leszállitani, hogy a gőzkocsi olcsó és biztos legyen: szükséges volt a sin alkalmazása.

A sin ötlete sem új: már Ó-Egyiptomban, Görögországban és Rómában is alkalmaztak negativ sineket: bevágásokat, mesterséges kereknyomokat a közutakon. Középkori bányákban fa-sineket találunk. Egyes angol bányákban pedig a helyi teherszállitást könnyitették meg vas-sinekkel, amelyeket egy angol vasbánya- és kohótulajdonos (Reynold volt a neve) hozott forgalomba, midőn egy válság alkalmával jó üzleti fogásnak látta heverő vaskészletének a sin egyszerü s talán mégis jól értékesitő formájába öntését.

Az újfajta út s az újfajta vontató erő egyesitésén kezdtek erre dolgozni a föltalálók. Állitólag Trewithick épitette 1805-ben az első gőzvasutat. A lokomotiv elbirta öt kocsiját s a hetven embert, aki először vasutozott a világon és 15 kilométert tett meg — négy óra alatt. Ezt az eredményt 23 kilométeres (óránként) rekorddal megjavitotta ugyan, de azért az utókor nem neki s nem is több társának, hanem osztatlanul Stephenson juttatta a lokomotiv föltalálóját illető dicsőséget azért, mert győztes lett az első lokomotiv-versenyen.

A versenyt az első vasuttársaság rendezte, amely Liverpool—Manchester között épitett pályát. Óránként 18 kilométeres sebességet kivántak meg a legfeljebb 6 tonna önsúlyú és legalább 20 tonnát szállitó lokomotivtól. Stephenson 25 kilométeres gyorsaságu „Rocket"-je lett a győztes és Stephensont, a versenyre nemcsak Angliából, hanem a kontinensről is összeözönlött közönség úgy ünnepelte, mint — Blériot-ot Doverben.

A gőzhajó feltalálásának analóg körülményei vannak azzal a különbséggel, hogy a gőzhajónál nem az út, hanem a lapátkerék problémája vitte dülőre a dolgot. Föltaláló, kisérletező itt is több volt. Foulton, aki mellett el szokás feledni társát, 1803-ban már kisérletezett a Szajnán, kevés sikerrel. De 1807-ben „Clermont"-ja már járt a Hudsonon s a „Savannah" 1818-ban átszelte az oceánt Savannahtól Liverpoolig.

Ezek a kisérletek az egykori lapok tükrén át sportszerűen hatnak. Egy-egy nagyobb siker szenzáció, a sikertelenség nevet-

séges, de nem bátortalanítja el a kísérletezőt, aki vasakarattal dolgozik újabb produkciója sikerén. Az első években, sőt az első évtizedekben a gőzvontatás inkább érdekesség, inkább vakmerőséget, mint világot fölforgató közgazdasági tény. Olyan, mint ma a repülőgép.

IV.

Stephenson nem ismerne rá gépe unokájára és Foulton nem tudná, hogy a Dreadnought alapgondolata az övé.

Gyönyörű perspektíva nyílik az ember szeme elött, ha végignézi a folytonos reformok, újabb és újabb javítások sorát, amelyek a gőzhajót és a gőzvasutat odáig tökéletesítették, ahonnét már alig van mód a továbbfejlödésre.

Stephenson gépét és egy legújabb amerikai rendszerü Mallet-lokomítvot hasonlítunk itt össze.

Stephenson gépei 4—5 tonnások, a Mallet-félék súlya szerkocsival körülbelül 350 tonna.

Az első mozdonyok 10—15 lóerősek, a maiak 2000 lóerőt is meghaladnak.

A Stephenson lokomotívja 30—40 tonnát 20 kilométeres gyorsasággal vontatott, Mallet-é 10 ezer tonnás terhelés mellett is halad 26 kilométeres sebességgel, de egy nála sokkal gyöngébb modern lokomotív is képes 100 kilométeres száguldásra 400 tonnás teherrel.

Foultonnak nagy sikere volt, hogy a „Savannah" 26 nap alatt átutazta az Oceánt, míg ez az út Colombusnak két hónapjába került, De mi az ő sikere ahhoz képest, hogy a csavarral, compound-géppel javított mai óriáshajók öt nap alatt teszik meg az ő három-négyhetes útját? A „Savannah" 300 tonnás, 30·5 m. hosszú, 7·9 m. széles kis gőzcsónak volt: a Cunard „Mauretánia"-ja pedig 32 ezer tonnás, a „Lusitania" 38 ezer tonnás és hosszúságuk több száz méter.

A lokomotív s a gőzhajó technikai fejlődésével egy arányban nőtt a számuk, a vasúti vonalak hossza, a hajók tonnatartalma. 1826-ban a föld vasútainak hálózata 41 kilométer, 1840-ben 7629 kilométer, 1860-ban már 108.012 kilométer, 1880-ban 372.429 kilométer, 1900-ban 790.125 kilométer, az 1907. év végén pedig 957.283 kilométer. A vasútvonalhálózat fele Amerikára, harmada Európára esik.

A hajózás arányai így nőttek a mult évtized utolsó negyedében:

	1874/75		1899/1900	
	gőzhajó	tonnatart.	gőzhajó	tonnatart.
Anglia	3002	1.990,955	5423	6.758,706
Németország	220	187,996	900	1.166,928
Francíaország	315	205,491	526	516,926
Norvégia	112	36,705	657	417,388
Spanyolország	212	105,044	377	350,836
Olaszország	110	60,811	358	278,397

	1874/75		1899/1900	
	gőzhajó	tonnatart.	gőzhajó	tonnatart.
Oroszország	114	70,030	435	251,835
Dánia	67	26,422	318	238,209
Svédország	195	54,091	497	231,827
Magyarország és Ausztria	81	55,951	157	212,906
Belgium	39	28,425	73	103,483

Ez a szédületes fejlődés előmozditója és következménye annak az ipari fejlődésnek, amely a világon a múlt évszázad alatt végbement. Az egyes földrészek egymás közti forgalma 1867-ben még csak 50 milliárd, négy évtized múlva már 157 milliárd, amelyből 83 milliárd korona a behozatali, 74 milliárd korona a kiviteli forgalomra esik. Ebben a forgalomban az egyes földrészek a következő arányban vettek részt:

A beviteli forgalomban: Európa 66·3, Ázsia 10·6, Afrika 3·4, Észak-Amerika 11·6, Középamerika 1·—, Délamerika 3·4, Ausztrália 3.7 százalékkal.

A kiviteli forgalomban pedig: Európa 58·7, Ázsia 11·6, Afrika 4·1, Északamerika 15·5, Középamerika 1·6, Délamerika 5·5, Ausztrália 3·0 százalékkal.

Anglia forgalma évről évre hihetetlen arányokban emelkedett és, például, 1907—1908 évben már 801 millió font sterling volt.

A földrészek és országok egymás között való forgalma azonban csak kis része (talán egy tizede) a belforgalomnak. A vasút és hajó megszámlálhatatlan milliárdokat szállit koronában és métermázsákban: értékeket, amelyek száz év alatt megváltoztatták a világ gazdasági képét.

A közlekedés fejlődése az ipar fejlődésével s a vagyonhalmozódással egyértelmü. A nagytőke halmozódása nyomon követi a közlekedés fejlődését! Soha annyi értéket nem gyüjtött még össze az emberiség, mint ma és soha oly rohamosan nem expropriálta a kisvagyont a nagy, mint ma. A nemzeti vagyonok nőnek, az egekig nőnek: a nemzetek pedig vagyontalanodnak. Az Unió nagytőkései (legalább fél millió korona tulajdonosai) kezében 1850-ben az egész vagyon 37%-a volt, 1870-ben 63%-a, most 90%-a van a népesség 1%-át sem tevő töredék tulajdonában. A nemzeti vagyon 70%-át, 276 milliárdot, dollár-milliomosok birtokolják, akik 18 ezren vannak az idestova száz milliós népességü országban. Rockefeller 1855-ben vagyontalan, tiz év alatt 5 ezer dollárt szerez, 1870-ben félszázezer dollárja van, 1872-re megszerzi az első milliót, három év alatt megötszörözi, 1885-ben már 100 millió dollárja van, 1900-ban 400 milliónál több, 1906-ban 615 millió, 1909-ben már elérte a milliárd dollárt, az öt milliárd koronát és — ugyanezen idő alatt kispolgárok milliói kerültek proletársorba, hagyták ott az önálló mühelyt és mentek dolgozni a trösztnek.

És ez a folyamat, amely vagyonositja az országokat, de nincstelenitl a népeket, nem amerikai specialitás. Minden ország, amelyben fejlődik az ipar, amelyet vasutjaival, hajóival magához kapcsol

a kapitalizmus, gyors iramban száguld a vezető Amerika nyomán, E. Perwolf szerint a főbb kapitalista államokban így alakult a a milliomosok vagyonának és a nemzeti vagyonoknak viszonya 1900-ra:

	nemzeti vagyon milliárd K-ban	száma	vagyona milliárd K-ban	vagyona a nemzeti vagyona %-ában
Anglia	285	30000	176·8	62
Németország	194·3	10000	78	40
Franciaország	233	14000	42	18
Ausztria	85·3	4269	15·3	18
Egyes. Állam	395	100000	276	70
Együtt	1192·6 kb.	158000	588·1	50

A nemzeti vagyon fele az öt legfejlettebb kapitalista államban a milliomosoké, míg a népességnek legalább háromnegyedrésze teljesen vagyontalan.

S ez a fejlődés nem áll meg félúton. Minden javítás a lokomotív szerkezetén, minden új szárnyvonal, minden új óriás-hajó egy csoport kis embert proletárrá sülyedését, néhány ember vagyontömegének újabb szaporodását jelenti. A közlekedés fejlődésének szociális hatása: a munkaerejük eladására szorult tömegeknek s a kevesek kezében levő vagyonoknak halmozódása.

V.

Annak a nagy árútömegnek, amelyet a nagyipar fölhalmoz, új piacokra van szüksége, hogy forgalmi értéke legyen. A fölhalmozódott vagyon gyárakban, vasutakban, bankrészvényekben fekszik s ha nincs, aki vásárolja a gyári terméket, akkor a milliókba került gépek értéktelen ócskavassá válnak, a sineket megeheti a rozsda, a bank részvényei csinos papírosok, amelyekkel sokkal nyugodtabban gyujthat szivarra a tulajdonosuk, mint a koldus magyar dzsentri az utolsó ötforintosával. Új fogyasztó: új profit. Új profit: az expanzív jellegü nagytőke fönmaradásának egyedüli lehetősége. Uj piacot kell szerezni minden áron s ez egyedül a közlekedés fejlesztése révén lehetséges.

De nemcsak új fogyasztóra: új termelőre is szükség van. A gyári üzem technikai fejlődése nem tehet annyi munkást fölöslegessé, amennyi új munkaerőt az iparfejlődés igényel. Jámbor pásztornépek erős izmu fiait kell bányába csalogatni: nomádokat kell iparos városokba telepíteni; néptelenîteni muszáj a mezőt, hogy dagadjon a város proletár-tömege; civilizálni kell pappal, pálinkával a kanníbált, hogy legyen elég olcsó munkás; nadrágot kell adni a pucér pápuára, hogy el lehessen adni a kelmét és hogy az erdő vad lakójának edzett két karja tovább igazgassa annak a gépnek kerekét, amely mellől a nemzedékek óta nyomorított testü s nagyobb igényü, halványarcu munkás kidőlt.

„Civilizálni" kell, mert új fogyasztók és új termelők kellenek, akik új milliókkal szaporítsák a milliárdokat.

És megindul a civilizáció.

Elindul a pap, hogy a pogányt megváltsa: hogy nadrágot adjon a pucér pápuára. Egy-két misszionáriust megesznek, párat agyonvernek, de a többi térít, hódít, terjeszti a nadrágot igénylő szemérmet és információkkal szolgál annak az államnak, amely csupa kereszténnyi buzgalomból támogatja a missziókat: hol lehetne kikötőt építeni, hol lehetne üveggyöngyért frissen keresztelt munkást kapni.

Elindul a fölfedező. Stanley átvádol Afrikán, Vámbéry átkutatja az angolokat érdeklő ázsiai területeket, a Pearyk szenet keresnek az északi sark táján, a svéd tudós betolakodik Llassába. Amit ők, személyesen akarnak: a tudomány előbbrevitele. Amit végeznek: kémszemle a meghódítandó területen. Ők tudják meg, hol van új széntelep, hol van vas, hol van értékes faanyag. Őket, egyénileg, talán egy új píllangó-fajta megtalálása érdekli legjobban, vagy egy néprajzi furcsaság. De akik az önfeláldozó tudóst az emberiség ügyének mártírjává teszik: azok magukban számolgatják, kifizeti-e magát, lehetséges-e új vasút a fölfedezett területre, rá tudom-e bírni az államomat, hogy meghódítsa, hány százalékkal nő a részvényeim osztaléka, ha a „civilizáció áldásait" eljuttatom az új fogyasztó piacra?

A „föld meghódítása": a kapitalizmus terjedése.

Ez magyarázza azt a nagy „kultur"-munkát, amit a föld civilizálatlan területeinek a forgalomba való bevonásával végeznek.

De azért tagadhatatlanul szép látvány az az energikus, folytonos, céltudatos munka, amely ezen a téren folyik.

Átvágják Sueznál a földet 160 kilométeres csatornával, hogy a nyugateurópai hajók 8—9 ezer mérfölddel rövidebb úton szállíthassák Ázsiába az árút és a katonát; készül a transzafrikai vasút, amely kiszolgáltatja Afrika egész nyugatát az angol tőkének, amely miatt történt a búr háború, a Fashoda-konfliktus, a kafferek területének meghódítása; tervben van a panamerikai vasút, amelynek 16·5 ezer kilométeres vonala — 11 ezer km. már készen van — Peru bányáit, Brazília és Argentína kiaknázhatatlan termőterületeit szolgáltatná ki az Unio trösztjeinek, Ausztrália transzkontinentális vasútat épít, hogy olcsóbban szállíthassa a gyapjut és a hust Európa ipari gócpontjaira; az orosz kormány transzszibériai vasútjának készülő második sínpárja Szibéria és Kelet-Ázsia kizsákmányolásának biztosítására való; alagutat fúrnak (a Szentgotthárdi alagut 15 kilométer), kikötőt építenek s már 4769 méter magasra is fölvisz a délamerikai Oroya-vasút. A mérnöki zsenialitás előtt nincs akadály s a vasút: a vagyongyüjtő medencék szívócsöve mindenüvé befurakszik, ahol aranyat lehet fölszívnia.

A modern forgalom terjeszkedésének — úgy látszik — nincsenek határai. Technikai határai tényleg nincsenek. Technikai lehetősége megvan akár a forgalom megtízszerezödésének is. De

gazdasági akadályai igenis vannak. A kapitalizmusnak igenis érdeke a föld teljes meghódítása a közlekedés révén, de a magán-kapitalistának csak akkor, ha a vasútépítés, az új hajójárat jövedelmezőbb, mint más vállalat. Vasút tehát ott épül, hajójárat oda irányúl, ahol már kifizeti magát vagy ahol rövid időn belül biztos kamatot hoz a tőke. Ahol már van nagy forgalom: ott van hajó, van vasút; ahol csak messzi időre várható a közlekedés tőkéjének profitja, ott nincs. A vasúthálózat megosztása ezért országonkint igen különböző.

Európában minden 100 négyzetkilométerre átlagosan 3·3 és 10,000 lakosra 8.2 km. hosszu palya jutott, mig Ázsia, Afrika, Délamerika nagyobb része — tehát a földterület nagyobb fele — teljesen kivül esik a vasuti forgalmon. Bár a haladás a forgalmi terület terjeszkedésében a görög-római kor óta, amely a Földközi-tenger környékén kivül alig vont be más területeket a forgalomba, óriási, — a föld meghódításától még igen távol vagyunk.

A kapitalizmus még igen sok területhez nem fért hozzá. Nyugati Kina vas- és kőszéntelepei kiaknázatlanok, az afrikai Kilimandzsáró kőszene is tárnázásra vár; a Himalája kincseit nem kutathatják; Dél-Amerika óriási földjei parlagok; Szibéria csak most kezdi termékeit értékesithetni; Mandzsuria földje még mindig majdnem értéktelen; Tibet elzárt; az Amazon erdeinek, a szudáni őserdőnek, India legtöbb dzsungelénk fája, kaucsukja, elefántcsontja, allígátor-bőre nem hoz hasznot. A föld természeti kincseinek nagyobb részével még nem gyarapithatja vagyonát a kapitalizmus.

Sőt a föld lakosságának nagyobb része sem profitszolgáltató alanya még. 400 millió kinai, az afrikai négerek, arabok jórésze, a tibetiek, hinduk egy része: összesen több, mint egy milliárd ember az 1600 millióból még nem fogyasztója és nem munkása a kapitalizmusnak.

Az a munka, amit a forgalom végzett, távol van a teljességtől. Ez az elvégzetlen munkához képest semmivé törpül az a fejlődés, amelynek láttán megszédül az ember: a föld vasúthálózata mindössze 2·5—5%-kal gyarapodik évente, amikor szászorta nagyobb arányú fejlődés sem lenne szükségtelen, A gőzvasút és gőzhajó már nem elegendőek a kapitalista terjeszkedés várt igényeinek a betöltésére.

▽ ▽ ▽ ▽

Íbolya

Mese a törpékről

Irta:
BALÁZS BÉLA

Egyszer kimentünk a kert hátsó ajtaján, leültünk az öreg városfalra és kinéztünk.

Azt mondtam: — Nézd, a felhők a nagy hegyek mögül jönnek. — Hova repülnek?

Irma utánuk nézett és azt jelelte. — Tündérországba. — Aztán azt mondta: — Tegnap egy törpét láttam a kertünkben.

— Nem igaz.

— De, bizonyísten. — Elébb, hogy meglátott, elszaladt, de aztán visszajött és adott egy íbolyát, akkorát, mint a tenyerem.

— Mutasd.

— Otthon van, ha nem hiszed, majd megmutatom!

Irma is nyolc éves volt, csak egy hónappal öregebb nálam. A kék vasárnapi ruhája volt rajta és pántlika a hajában.

Azt mondtam neki: — De én tudom ám, hol van tündérország. Ha akarok, elmegyek.

— Hol?

— Tegnap a Mária-erdőben sétáltam és megleltem a bejáratát. Még máma el is megyek oda.

Akkor haza mentem. Édes anyám az ablakban ült és vart.

Az én édes anyám mindig szomorú volt és olyan fehér, mint a vászon a kezében. A mi házunk pedig a legeslegutolsó volt a városban és az ablakból a káposztásföldekre láttunk és azok mögött kezdődött a nagy, fekete Mária-erdő.

— Édes anyám, mondja meg, hol van tündérország?

Akkor anyám beszúrta a tűt és az ölébe eresztette a vásznat. Addig nézett rám szótlanul, hogy két könnycsepp gördült le az arcán. — Nem tudom fiam. Én nem jártam ott soha.

Akkor elmentem hazulról és vettem utamat a nagy, fekete Mária-erdő felé. Volt ott egy helyem, egy mohos, nagy kő mellett, amelyikből finom szál patakocska csurgott ki. Óriási, öreg,ráncos fák álltak körül, melyeknek tövében piros és sárga gombák nőttek. Ott megálltam és mindenféle szavakat mondtam. Mondtam, hogy „Irma" és megfordítva, hogy „Amri" és más szavakat. A kezemmel pedig sok varázsmozdulatot csináltam.

Végre letérdepeltem és imádkoztam: — Édes, jó Tündérkirály atyám, mutatnád meg nekem Tündérország kapuját, engednéd meg, hogy bemehessek rajta.

Azt hiszem, itt van valahol Tündérország és az öreg, ráncos, terebélyek odalátnak, a vörös és sárga gombák is tudnak mindent. Csak én nem tudom megtalálni az útját. — Bocsáss be csak egy kicsikét. Nem fogok semmit sem elrontani és meglátod, örökre meghálálom. Édes, jó Tündérkirály atyám!

Hát fölfelelí egy kis haragos hang: — No, te kékszemű emberfiú!

Körültekintek, de csak nem tudok senkit sem észrevenni.

Ujból haragosabban mondja a kis hang: — No, te vaksi emberfiú, nem látsz a nagy kék szemedtül?

Odanézek, hát meglátok a kövön egy hüvelyknyi törpeembert, bogárhát páncélban, sisakosan, hanem a fehér szakálla övön alul ért és egy kis aranykulcs volt a végire kötve.

Haragosan villogtatta rám a szemét a törpe ember és azt mondta: — Engem az én felséges királyatyám küldött, hogy igazán tiszta szívvel kívánkozol-e Tündérországba.

— Igazán tiszta szívvel.

— De, mihozzánk, törpékhez nem lehet csak úgy nézz be, menj ki eljönni. Ha közibénk eresztünk, akkor egy álló esztendeig nem térhetsz vissza az emberek közé. És nem beszélhetsz se anyáddal, se Irmával. — Akarsz-e még?

— Akarok.

— De vigyázz, te okosszemű emberfiú, mert mínálunk nincsen rosszaság. És ha te az esztendő alatt egy vétket elkövetsz akkor soh'se lesz megint embernyi ember belőled. — Akarsz-e még?

— Akarok. Nem fogok vétket elkövetni.

A kis törpe haragosan nevetett: — No csak vigyázz te emberfiú! — Okos és hideg a te szemed is. Okosak és gonoszak vagytok mindnyájan! — Ha rajtam állna, át nem lépné egyikötök sem a küszöbünket. Aztán csendes hangon, de bosszús szemmel hozzátette: No hát csak gyere ha olyan nagyon akarsz.

— Merre menjek?

— Ne menj te semerre, mindenütt jóhelyt vagy, csak hörpintsd föl ezt.

Két pici karjával egy makkhéj-kelyhet tartott magasra.

Felhörpintettem a makkhéj kelyhet, hát csak mintha sülyednék a feneketlen mélységbe és aranyoszöld haragos sötétség borul

rám. Aztán körülnézek, hát írdatlan nagy csodaerdőben vagyok és gyönyörű nagy csengés-bongás támadt körülöttem.

— Óh be szép! Hogy kerültem ide, merrül jöttem és hová lett a hüvelyknyi kis törpe?

Felelí a dörgő hang: — Abba a helybe vagy te, ahol voltál.

Odanézek: hát hatalmas nagy ember áll ott sötét kék bogárhátpáncélban sisakosan. Övén alul ér a szakála és a végibe töméntelen nagy arany kulcs van kötve.

— De Tündérországban vagyok? — Felelí a hatalmas nagy ember, hogy: — Ott. No csak gyere velem, emberfiú.

Hát mentünk, mendegéltünk. A ragyogó zöld sötétségben, hogy mégis mindent jól láthattam, azt mondom: — Be gyönyörűek ezek a sok kis arany és ezüst virágok. És csillíngelnek, ha ellépünk közöttük. — Felelí gúnyosan. — Ezeket az emberek nem látják, hanem eltapossák; mondván: nyiszorog a kavics.

— Be gyönyörűek ezek az óriási zöld terebélyek, melyek egymásba hajolnak és szikrázó gyémántkötelékkel vannak hálóba kötve, mint egy végtelen sátor.

Felelí gúnyosan: — Ez az apró fű, meg kis páfrány, melyeken piszkos póháló lóg.

— Be gyönyörűek ezek a nagy fehér oszlopok és rajtuk az égig érő kupolák, melyek sötét bíborfényben izzanak és olyan édes illat száll le róluk, hogy alig bírja a szívem.

— Ezek kis nedves gombák, emberfiú.

Elérkeztünk egy széles nagy folyóhoz, és mondom:

— Be gyönyörű széles nagy folyó ez és a feneke csupa aranygyöngy és gyémántkavics.

Felelí gúnyosan: — Ez az a kis szál patakocska, mely a kövedből csurog.

És ki volt kötve egy színarany tutaj. Abba beszálltunk és mondom: — Be gyönyörű arany tutaj.

Felelí gúnyosan: — Ez egy rossz, hervadt levél.

Eloldotta a bogárhátpáncélos öreg a tutajt és usztunk lefelé az írdatlan nagy csodaerdőben. Egyszer beömlött a folyó egy nagy barlang száján és beusztunk az arany tutajon a barlang sötétjébe. Hanem a fenekén kékes és rózsaszín fény derengett.

Odaértünk: hát, nagy vert vaskaput látok és a két oldalán két gyönyörű sárkány strázsál. A jobbsó kékes, a balsó pedig rózsaszínű lángot lehelt szeméből, szájából, kebeléből, hogy csillám-

lottak a kristályok a barlang tetejében és csillámlottak a folyó fenekén az aranygyöngyök és gyémántkavicsok.

Kikötjük a tutajt és mondom: — Be gyönyörü nagy sárkányok. Feleli gúnyosan: — Ezek kis szentjános-bogárkák.

Akkor kinyitotta a nagy vert vaskaput, a szakálla végére kötött töméntelen nagy arany kulcscsal, hát egy hosszú folyosó nyílott és olyan csengés-bongás támadt, hogy a szívem alig bírta. Beléptünk a folyosóba, hát kiáltás hallatszott: — Emberfiú.

Aztán beléptünk egy nagy kristályterembe, tükröző kristály volt a padlója és kristály a fala, mindene. Körösköríil hosszú asztaloknál százával ültek a leventék, fiatalok és öregek, ki bogárhátpáncélban, ki tarka pilleszárny-ruhában. Hosszú asztaloknál ültek köröskörül és vacsoráztak. Fent meg karzat futott körül és az teli volt szebbnél-szebb virághlányokkal. Édes illat és édes énekszó terjedt szét. A kupola alatt pedig kék és rózsaszínlángot lehelő sárkányok röpködtek. Mint a csendesen keringő tüzes csillagok tükröződtek lent a kristálypadlóban és úgy világították a nagy termet.

Végig mentünk az asztalok között egészen a trónus elé.

— Felséges királyatyám, — mondja az aranykulcsos, — itt hozom az emberfiút, aki olyan nagyon kívánkozott mi hozzánk, de nem sajnálnám a fáradtságot és visszavinném most mindjárt, ha megengedné.

Mosolygott a hófehér király: — Hallgass, öreg kulcsos, tudom, hogy te elveszejtenéd egy kanál vízben. Aztán hozzám fordult jó szívvel: — Gyere, emberfiú, ülj ide mellém. Mehetsz a dolgodra, kulcsos.

Mikor felléptem a trón lépcsőjére, láthatatlan zene szólalt meg és a leventék felálltak az asztalok mellől.

Azt mondja nekem az öreg király: — Itt maradsz most nálunk egy esztendeig, emberfiú, de ha elkövetsz egy vétket, soh'se lehet többé embernyi ember belőled.

— Nem követek el vétket, felséges királyatyám.

— De vigyázz. Az okosszemü embereknél szeretet és jó szív sem elég. Veletek van a vétek. De én azért szeretlek benneteket és mi sokat dolgozunk értetek. Ti most meg se látjátok a csilingelő arany és ezüst virágokat és eltapossátok mondván: nyiszorog a kavics. De azért jó, ha néha-néha meglátogat valaki közületek, hogy el ne veszítsétek az emlékünket.

Mert van egy nagy titok, de azt ti nem tudjátok, se a kulcsos nem tudja és egy se a leventék közül, akik itt hosszu asztaloknál ülnek. De meg van irva a szent könyveinkben.

— Mi az a titok, felséges király atyám?

— Meghasadna a te emberszíved ha megtudnád. Nézz inkább a karzatra, ahonnan édes illat és édes énekszó terjed szét. A virráglányok dalólnak ott, a mi feleségeink. Tavasznapkor kimennek a leventék a virágmezőre és kibontják őket a kelyheikből. Esztendeig élnek velük, mert ősznapkor visszamennek a lányok a mezőre és visszatérnek az anyjukhoz. Nézz inkább a karzatra . . .

Telt, múlott az idő és a hófehér király mutogatta nekem a birodalmát. Hosszú dübörgő aknákon vezetett és száz színnel szikrázó barlangokba és elvezetett a föld közepébe nyúló mélységek széléhez, melyeknek feneke vörösen izzott és kojtorgott. Kék sárkány repült előttünk mindenütt és világított az utunkra. Elvitt oda, ahol az aranyat húzzák erekké az emberek számára és oda, ahol a drágaköveket festik, kékre, sárgára, zöldre, ahol a karbunkulust festik a saját vérükkel, hogy sötét-vörös és bűvös erejű legyen. Elvitt oda, ahol az illatot töltik a virágok gyökerébe. És beeresztett oda is, ahol azokat a csodákat készitik az emberek számára, melyeket csak száz év múlva fognak megtalálni.

De egy kaput nem nyitott ki. Azt mondta: — Meghasadna a te emberszíved, ha oda belépnél.

Egyszer azt mondja a hófehér király: — Gyerünk a nagy kristályterembe, mert ünnepség készül. Leltünk egy késői virráglányt a réten és azt férjhez fogjuk adni.

— Hogyan adjátok férjhez?

— Leül a virráglány a második trónlépcsőre és jönnek nézésére a leventék, akiknek még nincs feleségük. Aki pedig a szivében szerelmet érez, az kiáll, hogy megbirkózzon érte. A győztesnek adjuk feleségül a virráglányt.

— De hát hogyha nem a győztes érdemli meg?

— Emberfiú, minálunk nincsen viszálykodás. Amelyik levente szivében legigazibb a szerelem, az a legerősebb — és a legyőzött örül, hogy nem téveszthette meg őt a szive.

Leültem az első trónlépcsőre és az aranykulcsos elővezette a késői virráglányt és leültette a második trónlépcsőre. Ibolya lány volt. Ibolya-szirom volt a ruhája, ibolya a szempárja, ibolya az illata. És felálltak a leventék az asztal mellől és a trónus köré gyültek nézésére.

— Ki érez szívében szerelmet, hogy megbirkózzon érte?

És két levente lépett be a körbe. Amelyiknek rózsabogár hátából volt az aranyos páncélja és göndör barna a haja, annak a szeme olyan nagyon izzott, hogy mindenki látta: ennek a szerelme a legerősebb, ez lesz a győztes.

Én csak egyre, egyre Ibolyát néztem és nem tudtam betelni véle.

Megadja a jelt a hófehér király és elkezd birkózni a két levente. Hát látom, hogy csak erőből viaskodnak, de nem tudnak ügyesen birkózni. És megint egyre-egyre Ibolyát néztem.

Győzött a barna és mindenki örült.

— Ki érez még szívében szerelmet, hogy megbirkózzon érte?

Felálltam az első trónlépcsőről és mondom: „Felséges királyatyám, én szerelmet érzek a szívemben, megbirkózhatom-e érte?"

Nagy zúgás támadt erre a leventék között és előállt az öreg kulcsos:

— Felséges királyatyám, meg ne engedd az okosszemü emberfiúnak, hogy birokra keljen Ibolyáért, mert mi köze idegennek a mi virláglányainkhoz. Úgyis bizonyos, hogy a szép barna szereti legigazabban. Inkább engedd meg, hogy vezessem vissza ahonnan hoztam.

— Hallgassatok, — parancsolta a hófehér király; aztán sokáig gondolkodott és végre azt mondta:

— Te barna, ellene vagy-e?

Súgták-búgták körben a leventék: „Ne engedd, ne engedd!"

A szép barna karbafont kezekkel állt haloványan és azt mondta: „Csak hadd jöjjön!"

Akkor jelt adott a király és birokra keltünk. Hanem a barna csak erőből viaskodott, de én ügyesen birkóztam és nemsokára letepertem, hogy a feje is a padlóra koppant.

Olyan nagy csendesség támadt erre, hogy a kupola alatt keringő világító-sárkányok röptét is hallani lehetett. És akkor a nagy csendben feljajdult a barna zokogása.

Nagy haragos zúgás támadt erre a leventék között. Kardot rántottak és rámrohantak, hogy megöljenek. Már azt hittem, hogy meghalok, és csak mozdulatlanul néztem Ibolyát.

De közébük lépett a hófehér király és hangos szóval parancsolta: — Senki hozzá ne nyuljon az emberfiúhoz és csend legyen.

Feleli a kulcsos: — Felséges király-atyám, ne védjed az okosszemü emberfiút. Nagy vétket követett el, mert sohasem hallottunk

mi még zokogást. Nem örülünk, hogy ő érdemelné a víráglányt és a barnának fáj a szíve, mert érzi, hogy még nem tévedett.

Szomorúan lecsüggesztette a fejét a király és azt mondta: — Hallgassatok. Igaz szerelemből birkózott az emberfiú és nem vetett gáncsot.

— De ügyesen tud birkózni. — És a leventék háborogtak és rémülve tolongtak a barna köré, aki eltakarta az arcát és az ujjai közül szivárogtak ki a könnyek.

Felelí a király: Látod-e, emberfiú, fájdalmat hoztál közénk. Hogy vétkeztél-e, nem tudom. Majd kiderül esztendő mulva, lesz-e megint embernyi ember belőled. De mi nem tudtuk, milyen a zokogás. Én nem haragszom rád, emberfiú. Ki tudja, mit jelent az, hogy te szerelmet érzel mi köztünk. De nézd, a leventék háborognak. Vagy visszaadod Ibolyát, vagy el kell menned számüzetésbe.

Feleltem: — Inkább elmegyek hetedhétországra — Ibolya, szívem szerelme, jössz-e velem vándorútra?

Akkor Ibolya szótlanul felállt, a barnához lépett, liliomlágyító kicsi kezével letörölgette a könnyeit és megcsókolta a száját. Aztán hozzám jött, megfogta a kezemet és szomorúan sóhajtott:

— Gyerünk, emberfiú.

Aztán kérdeztem: — Miért mondod ezt olyan szomorúan?

— Mert nagyon szeretlek, emberfiú. Megyek veled vándorútra, hetedhétországra. Gyerünk.

És utat nyitottak a leventék és mi végig mentünk a kristálytermen. Fölöttünk repkedtek a kék, rózsaszín lángot lehelő sárkányok. Mint a csendesen keringő tüzes csillagok tükröződtek lennt a kristálypadlóban és úgy világították a nagy termet. A karzatról pedig édes illat és édes búcsúdal szállt utánunk.

És mentünk, mendegéltünk, kéz kézben, amíg szemünk látott, lábunk hatott. Nap után éjjel, éj után nap. Egyszer csak elérkeztünk egy nagy vízhez. Olyan nagy volt az a víz, hogy se szélit, se túlpartját nem láthattuk.

Azt mondom Ibolyának: — Szívem szerelme, mitévők leszünk mert olyan nagy ez a víz, hogy se szélit, se túlpartját nem láthatjuk.

Felelí Ibolya: — Szívem szerelme, ne bánkódj, mert adott nekem az anyám olyan nádsípot, akibe háromszor befujhatok és háromszor érkezik segedelem.

— Hajolj csak a víz fölé, Ibolya és nézz bele, hogy nem látod-e odalennt a fordított országot? Mert én látom — Gyönyörű selyem réten arany, ezüst virágok nagy terebélyek és bolyhos fehér bárány-felhők úsznak a kék égen.

— Bizony látom emberfiú, hanem hogy minden megvan fordítva, mert az a fordított ország.

— Nem mennénk-e oda be? Mert nem ereszt tovább ez a nagy víz és nincs hová térnünk.

Akkor belefútt egyszer a nádsípba Ibolya. Hát megcsattan a víztükre és jő sebesen úszva a síklókirály. Ragyogó nagy fekete kígyó, rubint a szeme, a fején pedig cifra arany korona.

Kiveti magát a síklókirály a partra elébünk és azt mondja: — Tudom már, hogy mit akartok. Száz év előtt tudtam már, hogy ide fogtok jönni. Hát csak üljetek a hátamra, én leviszlek fordított országba. Hanem azt mondom, hogy ottan meg se álljatok, mindig vándoroljatok, mert az a felhőország és amelyik pillanatban megálltok, mindjárt elsülyedtek a mélységbe. No a hátamra. Vigyelek!

Felültünk a síklókirály fekete hátára és megcsattant a víztükre: hát már lenn is voltunk fordított országban egy selyem réten.

Mikor leszálltunk, mondja a síklókirály: — Most már meg se álljatok, mindig vándoroljatok, mert ez felhőország, — avval eltünt.

Hát, nagy csendes vidéken mendegéltünk, kéz-kézben, amíg szemünk látott, lábunk hatott.

Mondom Ibolyának: — Hozzánk, emberekhez, a felhők a nagy hegyek mögül jönnek. És csodálkozunk rajtuk, hogy olyanok, mint a fák és mint a furcsa állatok, hogy haragosak vagy jókedvüek és úgy nyüzsgölődnek oda fenn, mintha valami nagyon nagy dologba volnának. De én most látom, hogy van nekik egy országuk, ahol együtt laknak és élnek, de nem olyan, mint az embereké, mert annyi csodát látok, hogy a szívem alig bírja.

Felelí Ibolya: — Hanem itt sohasem süt a nap és elázik kék szírom-ruhám a nagy harmatba.

Hát látom, hogy halovány Ibolya és úgy ázik kék szírom-ruhája a nagy harmatba, hogy már tapad a combjához.

Mondom neki: — Siessünk kicsikét jobban, szívem szerelme, talán csak kiérünk felhőországból. Mert jobb volna mégis napországba mínekünk.

Felelí Ibolya: — Nagyon szeretlek ember-fiú.

— Mért feleled ezt mostan? — Odanézek, hát látom, hogy csügged Ibolya és alig bírja már a lábát.

— Szívem szerelme, ölbe kaplak és úgy viszlek, mert alig bírod már a lábod.

— Nem. Csüggedt vagy te is. Inkább megfúvom másodszor a sípot, hogy jöjjön segedelem az anyámtól.

Akkor Ibolya másodszor beléfújt a nádsípba . . .

És eljött és aranyszálhaját szétvetette az égen és leeresztette felhőországba. Hát a csendes nagy vidék reszketni kezdett, aztán gomolyogva lassan emelkedett felfelé, mint a völgyekből hajnalban a köd. És néztünk utána az égen. Elvándoroltak a színes hegyek és mezők, a csodálatos fák és állatok.

Akkor napországban voltunk és mentünk mendegéltünk, amíg szemünk látott, lábunk hatott. Nagy színarany szemű homokpusztában jártunk, az is szikrázott a forró fényben. Körös-körül csurdogáltak a kis arany buckák és halkan pengtek, mint száz kicsi citera.

— Látod-e, szívem szerelme, ez a nap ország. Be gyönyörü szikrázó szemü színarany szemü homokpuszta. Nincsen benne sem egy fa, sem egy fü, hanem jobbról és balról vakító nagy fehér hegyekkel van beszegve.

Felelí magasságból egy hang: — Azok az üveg-hegyek.

Felnézek, hát a levegőben egy hinta két gyémánt szállal két csillaghoz felkötve, azon a Délibáb hintázik.

— Látok a messzeségbe olyan izzó nagy tűztengert, hogy le kell sütnöm a szememet.

— Az a tűztenger, akibe a nap fürödni jár este és reggel, hogy tündöklő tiszta legyen a képe.

És mentünk-mentünk, mendegéltünk, amíg szemünk látott, lábunk hatott.

Egyszer azt mondja Ibolya:

— Nincsen sehol árnyék, fonnyad az én kék szíromruhám és fárad az én szívem.

— Gyerünk, siessünk kicsikét, szívem szerelme, talán csak kiérünk napországból.

Felelí Ibolya:

— Mikor először megláttál, emberfiú, ráncba szedted a szemöldöködet, mintha gondolkoznál, hogy valakihez hasonlítok . . . Nagyon szépek az emberlányok, mondjad?

— Miért kérdezed ezt mostan?

Odanézek hát látom, hogy ugy sárgul Ibolya színruhája, hogy repedezik és a szive ugy fárad, hogy a messziségben keres a tekintete.

— Ibolya, Ibolya — fújjad meg a nádsipot, ha utoljára lehet is — talán csak megsegit bennünket anyád.

— Bár haza segitene, emberfiú. Gyerünk vissza a hófehér királyhoz, mert érzem ősznap közeledtét. Vissza kell térnem az anyámhoz,

— Mi lesz velünk, Ibolya?

— Gyerünk, gyerünk.

Akkor megfútta harmadszor a nádsipot Ibolya . . . És eléjött és fekete haját szétvetette az égen és beborult a sötétség.

Elszállt Délibáb és elfakultak az üveghegyek. Az aranyhomokpuszta se szikrázott többé, csak a csurdogáló buckák citerázása hallatszott még egy kicsit a boruló sötétségben.

Összeölelkezve néztük, hogyan tünik el napország. Már csak a tűztenger látszott a messzeségben és egyre kisebbedett. Már csak olyan volt, mint egy rózsaszín lángot lehelő sárkány.

Akkor felszállt és felénk röpült. Rózsaszín lángot lehelő sárkány volt. Előttünk szállt és világított az útunkra, úgy vezetett a hüvös éjszakában.

Mentünk, mendegéltünk a nagy sötétségben. Hát hallom, hogy dídereg Ibolya.

Azt mondom súgva: „Szivem szerelme, fázol?"

Vissza súgja Ibolya dideregve: „Nem fázom, édes". És súgva beszéltünk, mert sötét éjjel nem lehet tudni milyen közel leskelődik valami.

— Vajjon visszavezet-e minket ez a sárkány a kristályterembe? — Nem félsz, Ibolya?

— Nem félek, emberfiú. Hát te?

— Én sem. Suhogást hallok és bujkáló, csillag kandikál néha kis lyukon utánunk. Itt van-e anyád?

— Itt van. — Súgja Ibolya. — Megvársz-e tavasznapra, kibontassz-e a virágból?

— Megvárlak, kibontlak. — Vajjon mit csinál most a barna?

— — — — — — — — — — — — — — —

Csak mentünk, mendegéltünk és szorosan összeölelkeztünk, mert sötét éjjel nem lehet tudni, milyen közel leskelődik valami.

Hát egyszer elérkeztünk a folyóhoz és leszáll a sárkány az aranytutaj orrába. El is oldjuk az aranytutajt, be is úszunk a barlangba, melynek fenekén világ derengett.

El is érjük a vert vaskaput, amelyik előtt két világító sárkány strázsált, hogy csillámlottak a kristályok a barlang tetejében és csillámlott a folyó fenekén az aranygyöngy és gyémántkavics.

Hát csattan a zár és nyílik a nagy vaskapu.

— Ereszd be legalább Ibolyát, öreg. Fáradt már és ősznap közeledtét érzi. Vissza kell, térjen az anyjához. Ereszd be Ibolyát legalább.

Az öreg kulcsos szomoruan nézett és feleli csendesen: — No csak gyertek be. Gyertek. Hideg van már odafent.

— Nem haragszotok már rám?

— Ne beszélj sokat, hanem gyere. Megszenvedtél eleget, rád is ráfér a pihenés.

A nagy kristályterem homályos volt, mert alig egy-két világító sárkány keringett fáradtan a kupola alatt és olyan üres volt, hogy csengett a lépésünk. A karzatról nem terjedt szét dal és állat és a leventék nem ültek hosszú asztalok mellett. Hanem alig egy-kettő volt ott és söpörte össze a hervadt sziromruhákat, melyeket a búcsúzó virághlányok elhullattak.

Végig mentünk az asztalok között. Hát a trónusban ült a hófehér király lehorgasztott fejjel, behunyt szemmel és az első trónlépcsőn ült a barna, tenyerébe temetve arcát. Úgy ültek mozdulatlanul a homályos csendes kristályteremben.

Adj' Isten, felséges királyatyám. Visszajöttünk.

Felrezzentek és feleli a király: — Benneteket vártunk csak hogy lemehessünk az országom mélyibe. Holnap van ősznap, hűvösödik idefent és söpörnek már a kristályteremben.

Akkor lejött a trónusról és megcsókolt. Búcsúzz el Ibolyától, emberfiú, és gyere velünk. Megbékéltek már a leventek, mert szenvedtél.

Akkor felállt a barna és barátságra nyújtotta a kezét:

Felelíaz öreg kulcsos: — Búcsúzz el Ibolya és gyere velem, hőgy el ne maradj a testvéredtől.

Megcsókoltuk egymást és mondom Ibolyának: — Búcsúzz el a barnától és csókold meg.

De Ibolya csodálkozva nézett a barna halvány arcába: — Ki ez? Mért csókoljam meg?

És a barna eltakarta a szemét. Akkor az öreg kulcsos kézen

fogta Ibolyát és vezette kifelé. Hanem Ibolya lassan ment, visszafordult és néztük egymást.

— Megvársz-e tavasznapra, kibontasz-e a virágból?

— Megvárlak, kibontalak.

Halkan mondja a hófehér király: No gyerünk le az országom mélyébe. Hallom már sóhajtani az őszt.

Akkor elindultunk csendesen. Elől a király utána ketten a barnával fogtuk egymást kézen. Mentünk és mendegéltünk dübörgő aknákon és szélén a föld közepébe nyúló mélységeknek.

Mentünk-mendegéltünk és kérdezi a barna: — Merre jártatok Ibolyával, mit beszéltetek? Emlékezett-e rólam?

Telt-mullott az idő és bíborosfényü titkos barlangokban laktunk, amelyeket a föld tüze melegített.

Nagy csendességben laktak ott a leventék és várták a tavasznapot. Összeültek körbe és halkszóval meséltek az emberekről és az óriásokról, a bujkáló csillagokról és a virághlányokról és néha szomorú nótákat énekeltek. Némelyek pedig járták a tekervényes barlangi utakat.

Hanem külön az egyik sarokban a barna feküdt hanyatt és két karját a feje alá hajtotta. Én is ültem mellette és meséltem Ibolyáról. De a barna némán és mozdulatlanul nézett fel a kupolába kerek szemekkel.

Telt-mullott az idő és mellettünk súgva mesélik, hogy oda fennt esik a hó és mesélik, hogy az egyik barlangi útban lépcsőt találtak a felvilágba, amelyik éppen az Irmáék kertjébe szól.

Akkor megfájdult a szívem és azt mondom a barnának: Elmegyek egy kicsikét a tekervényes barlangi utakat járni.

Akkor elindultam és megtaláltam a lépcsőt és megpillantottam a magasságba egy kerek nyilást olyat, mint egy fehér tányér.

Akkor kiléptem a felvilágra, előbb semmit sem láttam, mert megvakított a nagy világosság és hideg fehérség. Mikor kinyitottam a szememet, azt mondom: — Bizonyosan az óriások országába tévedtem. Akkora fák voltak ott, hogy beleállhattam a kérgük repedésébe és olyan nagy hóember a kert közepében, mint egy hegy. Hát hallom, hogy úgy ropog a hó, mint a puskák és jött az óriás kisasszony. Éppen el akartam futni, mikor meglátom, hogy Irma az ő szép kék bársony téliruhájában. A hóemberhez jött, hogy tovább dolgozzon rajta. Nekem félre kellett állnom, mert eltaposott volna.

Levertem a barlangi port a ruhámról és csak köhécseltem, mert vártam, hogy magától észre vesz. De Irma észre se vett, hanem csinálta a hóember orrát és fogát gyufaszállal.

Akkor nagy szívdobogva mondom hangosan: — Irma, itt vagyok.

Akkor fölneszel, mondván: — Micsoda tücsökhang cirpel itt? — és keresve néz le a földre. Hanem én beugrottam a farepedésbe, hogy meg ne lásson, mert szégyeltem, hogy olyan kicsi vagyok. Aztán a lépcső szájához sompolyogtam csöndesen és visszamásztam. A legalsó lépcsőfokra pedig leültem és sokáig keservesen sírtam. De a szívemben haragot éreztem, mert én csak két ujjal voltam kisebb Irmánál és csak egy hónappal fiatalabb.

Mikor visszaértem a bíborfényű barlangba, külön az egyik sarokban feküdt hanyatt a barna és a két karját a feje alá hajtotta.

Akkor melléje ültem és kérdezi: — Mért vagy oly halvány, emberfiú, és mért olyan szomorú a nézésed?

Felelem a barnának: — Nem győzöm már tavasznapot várni. Vágyódom Ibolya után.

Telt, múlt az idő és közeledett a Tavasz. Egyszer dübörgés hallatszott a mélységben és csendesen reszketni kezdtek a barlangok falai. Akkor azt mondták: Már nyugtalanul lobognak a tüzek: a föld közepében. Aztán zúgás hallatszott messziről és azt mondták: Olvad a hó és új patakok ömlenek a föld repedéseibe. Láthatatlan, nagy, nyugtalan hemzsegés támadt felettünk a földben. Olyan állat keletkezett, hogy a szívem alig bírta és úgy hallatszott, mint ezer kis csók csattanása. — Most hasadnak a magvak. — Aztán megindult a nagyvándorlás. Fehér és rózsaszín nagy gyökerek kúsztak el mellettünk. Csodálatos hernyók és bábok fúrták magukat fejjel felfelé és bogarak jöttek csapatokban és kérdezték türelmetlenül az útat: — Fel a napsugárba, fel a napsugárba.

Egyszer azt mondja a hófehér király: No, leventék, holnap van a tavasznap. Gyerünk vissza a kristályterembe, tündöklő és fényes megint. Holnap pedig kimegyünk a virágmezőre, hogy kibontsuk a kelyhekből a virághajnyokat.

Felelém a királynak: — Felséges királyatyám, mín lássék az meg, hogy melyik kehelyben van bezárva az én Ibolyám?

— Az semmin meg nem látszik, emberfiú, hanem a te szerelmes szíved azt megérzi. De el ne késsél a megtalálásával, mert akkor örökre bennefúllad.

Hát tavasznap volt másnap és a tündöklő kristály-teremben nyugtalanúl vártuk az alkonyatot. Egyszer kinyitja a kaput az öreg kulcsos és beszól: — Búvik már a hold. Indúlhattok, leventék, a virágmezőre.

Felelí a király: — No, emberfiú, gyerünk.

Felelem én: — No, barna, gyerünk. — Akkor a barna elfordúlt, betakarta az arcát és nem jött velünk.

Éppen félig kelt a virágmező fölé a hold és gyönge borzongás fújt végig rajta. Telistele volt virágokkal, hanem az ibolyák és hóvirágok vállig értek, a gyöngyvirág meg kankalin jóval fejen fölül nyúlt.

— No, leventék, kiki a szíve után.

És szétfutottak a leventék a sárga holdfényben sebesen, nesztelenül és elindúltam én is keresni a nagy virágok között. Halk örömkiáltások és csókok hallatszottak mindenfelől a mezőben, mert egyenesen rátalált ki-ki a magáéra, de én hiába néztem a virágokat, egyik olyan volt mint a másik. És futva jöttek vissza a leventék és hozták a karjukon az újraszűz viráglányok fehér testét.

Akkor azt mondja a király: — Hol marad az emberfiú? Mért nem hozza már Ibolyát a karjában? Siessen, mert mindjárt feljebb száll a földtől a hold és akkor elkésett a megtalálásával.

Akkor a leventék össze súgtak-búgtak: „Nem tudja meglelni Ibolyát. Nem érzi a szíve. Az emberfiúnak egyik virág olyan, mint a másik."

Akkor visszamentem a királyhoz és azt mondtam: „Felséges királyatyám, hivasd elé a barnát, hogy bontsa ki Ibolyát a virágból. Én nem tudom megtalálni, hát hadd legyen a barnáé, csak el ne vesszen."

Elé is hivatta a király, be is futott a barna a mezőbe sebesen nesztelenül. És nemsokára hallatszott a csók a nagy virágok között és sirókacagó boldogság. Nemsokára hozta vissza a barna Ibolya fehér testét a karjában.

Éppen akkor feljebb szállt a földtől a hold és azt mondja a király:

— No hát gyerünk vissza a kristályterembe.

— Felséges királyatyám, hadd búcsúzom el, mert én nem megyek vissza veletek.

Akkor a szemem közé nézett a király sokáig és azt mondta: „Hát nem jössz vissza, emberfiú."

— Nem megyek, felséges királyatyám. Inkább elindulok útra, rengetegre, édes anyám megkeresésére.

— Most jár le az esztendőd, emberfiú.

— Édes anyám visszafogad, ha nem is lesz embernyi ember belőlem.

Akkor megölelt a hófehér király és azt mondta: — El ne múljon a szerelem belőled, el ne múljon az emlékünk belőled. El ne felejtsd, hogy van egy titok. Szent, nagy titik.

Akkor megölelt a barna és azt mondta: — Gyere, Ibolya, búcsúzz el az emberfiútól és csókold meg.

Hanem Ibolya átfogta a barna derekát és kíváncsian nézett az én halovány arcomba. — Ki ez? — Miért csókoljam meg?

Akkor elfordultam és betakartam a szememet. Isten veletek!

— Isten veled, emberfiú, Isten veled.

Éppen akkor fehéredett a hold és hűvös szellőt fújt a virágos mezőbe és én egyedül maradtam. A messzeségből távolodó csókok hallatszottak és síró-kacagó boldogság. Akkor lefektettem a fülemet a földre és behúnyt szemmel hallgatództam. A mélységben megcsendült a kristályterem a víráglányok édes dalaitól. A kupola alatt kék és rózsaszín lángot lehelő sárkányok keringtek és tükröződtek a kristály-padlóban. Mintha nagyon messziről kiáltás hallatszott volna: „Emberfiú". Aztán felálltam és elindultam egyedül, a nagy virágok közt. Körülöttem suhogott a sötétség és bujkáló csillag kandikált messziről, kis lyukon utánam.

Éppen akkor a fejem felett állt a hold és felnéztem rája. Hát szép fehér arcot láttam, nagy, fekete haj között. Akkor letérdeltem és összekulcsoltam a két kezem: Hogy ha itt volnál valahol, édes anyja Ibolyának, kérlek szépen, segítenél haza az én anyámhoz. Nincsen nádsípom, akibe belefújjak, hogy segedelem érkezzen, de ugy-e, igazán szerettem Ibolyát.

Hát suhogott a sötétség körülöttem és egy láng gyúladt ki. Valaki fáklyát csóvált és intett, hogy jöjjek. Hát elindultam sietve, hogy megpillanthassam, ki hordja a fáklyát. Mert karcsú árnyék rebbent előttem nesztelenül a sötétben.

De hiába húzott utána a szívem, csak el nem érhettem. Hanem mentünk, mendegéltünk irdatlan nagy rengetegen keresztül. Egyszer csak látom, hogy kissebbedik az árnyék és kissebbedik a láng. Mentünk, csak mendegéltünk és már le kellett hajolnom, hogy lássam. De mindig kissebbedett az árnyék és kissebbedett a láng és éppen mikor egy mezőre értünk ki az irdatlan nagy ren-

getegből, olyan volt már, akár egy kis izzó szentjánosbogár a fű között. Utána nyultam a harmatos fűbe és csak egy kis izzó szentjánosbogár volt, amelyik hamvadozott a tenyerembe.

Akkor egyedül maradtam és körülnéztem, hát látom, hogy a nagy Mária-erdő szélén állok, előtte alvó káposztás földek és túlnanról átvilágít édesanyám ablakából a lámpa.

Akkor felnéztem az égre és láttam, hogy mindig jön utánam a fehérarcu hold és erüstös szélű szép felhők szállnak felém a nagy hegyek mögül és elindultam hazafelé.

Mikor beléptem a szobába, édes anyám az asztalnál ült és varrt, de mikor megpillantott beszúrta a tüt és az ölébe engedte a vásznat: „Hol jártál, fiam, ilyen későig?"

— Tündérországban.

Édes anyám addig-addig nézett rám szótlanul csodálkozva, hogy két könnycsepp gördült végig az arcán. De én az ablakhoz mentem és kinéztem rajta. Ott feküdtek az alvó, sötét káposztaföldek és túlnan feketén állt a Mária-erdő. Afölött nézett utánam a fehérarcu hold és ezüstszélü szép, fekete felhők úsztak előtte.

▽ ▽ ▽ ▽

Közgazdasági szemle

(g) Államháztartásunk helyzetének két fölötte kedvezőtlen dokumentuma került egyidejűleg nyilvánosságra. Az egyik az 1909. évről szóló állampénztári kimutatás, amely az elmult év mérlegét több, mint hetvenkét millióval rosszabbnak mutatja az 1908. évinél, a másik a kormány százmilliós folyószámlakölcsöne. Az állampénztári mérleg rosszabodása annál sajnálatosabb, mert a kiadások szertelen emelkedését nem hasznos beruházások okozták, amelyekből később visszatérülne a befektetés, hanem a tavalyi háborus készülődés improduktiv kiadásai. El kell ismerni, hogy a koalíciós kormányt igen nehéz helyzetbe sodorták a külpolitikai bonyodalmak, mert nem tagadhatta meg a hadsereg szükségleteinek kielégítését, bármily kevéssé álltak is ezek arányban teherbirásunkkal. Az államvasutak kiadásainak 25 milliós emelkedését, amit a pénzügyminiszter szintén felemlít a mérleg rosszabbodásának okául, legfeljebb — keveselni lehet. Évek óta állandó a panasz, hogy az államvasutak nem képesek kielégíteni a megnövekedett forgalom igényeit s az érdekeltek nem gondolhatnak aggodalom nélkül azokra az akadályokra, amelyeket forgalmi eszközeink elégtelensége fog a fényesnek ígérkező idei termés értékesítése elé gördíteni. Az államvasutak fejlesztése még jó sokáig fogja költségvetésünket terhelni s a vasuti beraktározások során a kormány mindenekelőtt a a budapesti pályaudvarok kérdését akarja megoldani, ami már a főváros fejlődése szempontjából is sürgős feladat.

*

A kormány csak folyószámlakölcsön felvételével tudott átlábolni az akut pénzügyi zavarokan. A kölcsön alkotmányjogi vonatkozásain túl kell tennünk magunkat, mert hiszen az egész költségvetés nélküli állapot alkotmányellenes, de azért a kormány nem szüntetheti meg az állami tisztviselők fizetését és épen igy nem tagadhatja meg a járadékszelvények beváltását sem. Természetesen pénzügyi szempontból sem helyeselhető és csak a végszükséggel menthető az ilyen függő kölcsön. A pénzügyminiszter a különböző intézményeknél elhelyezett állami pénzek felmondásával is meg akart próbálkozni, de kiderült, hogy ez az intézkedés jelentékeny nehézségeket okozna az illető intézeteknek s igy rossz hatással lenne a pénzpiac helyzetére is. Az uj folyószámla-előleggel a kormány függő adóssága 315 millió koronára szaporodott s az uj parlamentnek a költségvetésén kivül a már régebben előkészitett 500 millió frankos párisi kölcsönt is sürgősen meg kell szavaznia, hogy ez az összeg az év végéig visszafizettessék s az államháztartás egyensúlya ismét helyreálljon.

*

Az értéktőzsde irányzatát egyelőre nem gyengitették az állampénzügyi bajok, sőt a százmilliós kölcsönüzlet tizenkét koronás áremelkedést hozott a hitel-részvényeknek, s ez a kurzus csak jelentéktelenül csökkent a kedvezőtlen állampénztári kimutatás hatása alatt. A spekulációt nagy bizalommal töltik el a kitünő termés-kilátások, ami egyaránt kifejezésre jut a gabonatőzsde hanyatló és az értéktőzsde szilárd irányzatában. A legkedveltebb tip az utóbbi időben a Kereskedelmi Részvénytársaság részvénye lett. Ezt a papirt is a Krausz Simon-féle csoport favorizálja s a nagy érdeklődést már régebben azzal a kombinációval magyarázzák, hogy a Kereskedelmi Részvénytársaság fuzionál a Leszámitoló-bankkal. Ugy halljuk, hogy ez a

kombináció már legközelebb meg is valósul és lehetséges, hogy mire e sorok az olvasó elő kerülnek, már hivatalosan is nyilvánosságra hozzák az egyesülés tényét. A személyi kérdéseket hír szerint úgy fogják megoldani, hogy Beck Miksa, a Leszámítolóbank elnöke, marad továbbra is elnök, az egyesült intézet vezérigazgatói állását pedig Elek Pállal, a Kereskedelmi Rényvénytársaság vezérigazgatójával töltik be.

*

Nagyobb kereslet mutatkozott ujabban a Jelzáloghitelbank részvényeiben is, amihez szintén érdekes magyarázatot fűztek. Ismeretes, hogy milyen kulisszamögötti harcok után jutott három évvel ezelőtt Széll Kálmán az intézet élére. A volt miniszterelnök akkor elérkezettnek látta az időt, hogy ismét gyümölcsöztesse pénzügyi tehetségét s az akkori kormány segítségével kieszközölte a bank bécsi főrészvényeseinek a hozzájárulást. Madarassy-Beck Gyula báró, aki méltán féltette Szélltől a saját pozicióját, akkoriban minden követ megmozdított Széll tervének meghiusitására és a bank francia részvényeseit akarta sorompóba állítani. Széll Kálmánnak azonban mégis sikerült elhárítania az akadályokat, amelyeket a saját összeférhetetlenségi törvénye állított útjába és megválasztatta magát a Jelzálogbank kormányzójává. Azóta valóban kormányozza a bankot, amelyben az ő tudta és beleegyezése nélkül semmiféle intézkedés nem történhetik. Most hire jár, hogy a francia részvényesek, akik Beck báróhoz szitanak, megelégelték a kormányzó dícsöségét és azért vásárolják a részvényeket, hogy módjukban legyen korlátozni Széll Kálmán hatáskörét. Mást egyelőre nem érhetnek el, mert Széll volt olyan óvatos, hogy tíz évre választtatta meg magát.

*

A bécsi tőzsdén is akadt olyan esemény, amely bennünket közelebbről érdekel. A Skoda-gyár részvényeinek árfolyama csökkent arra a hírre, hogy a tervezett magyarországi ágyúgyár létrejötte kétségessé vált. Amióta a Skoda-gyár ezt az eszmét felvetette, más külföldi cégek is jelentkeztek hasonló tervvel, úgy, hogy a kormány válogathatna az ajánlatok közt. Most azonban előállt az állami vasművek igazgatósága s a kereskedelemügyi miniszter elé terjesztett memorandumában kifejtette, hogy az ágyúgyártásra csak az állami vasművek vannak hivatva. Az állami vállalkozások ellen általában nagy aggályaink vannak, mert egyfelől az állam nincs hivatva arra, hogy a magánosokkal versenyezzen, másfelől a bürokratikus szervezettel dolgozó állami vállalatok rendesen jóval drágábban termelnek, mint a magánvállalkozás. Viszont az is igaz, hogy az állami vasművek már megvannak és nem valami fényes eredménnyel dolgoznak, noha élvezik a vaskartell védelmét. Túladni pedig nem lehet rajtuk egykönnyen, a kormány, tehát szivesen megragadná az alkalmat, hogy az ágyúgyártással segitsen a saját vállalatán. Ezért egyelőre félretették úgy a Skoda-gyár ajánlatát, mint a Kereskedelmi Részvénytársaságét s ezekre csak akkor fognak visszatérni, ha bebizonyul, hogy az állami vasművek nem alkalmasak az ágyugyártásra.

*

A termelő osztályok gazdasági érdekharca leginkább az adórendszer reformja körüli vitákban jut kifejezésre. Mikor nálunk a Wekerle-féle javaslatok a parlament elé kerültek, az iparosok és kereskedők nem győztek panaszkodni a javaslatoknak őket gazságtalanul sujtó rendelkezései miatt. De panaszaik nem igen jártak eredménnyel és sérelmeik orvoslását már

csak az új parlamenttől várhatják, amely szintén tárgyalni fogja a reformot. Nem kevésbbé határozott ellenállásra találtak most az osztrák pénzügyminiszter adójavaslatai az iparosoknál. Az osztrák ipartanács most tárgyalta és egyhangulag elvetette a javaslatokat. A felszólalók nyiltan hangoztatták, hogy a kormány az ipar rovására ajándékokat ad a mezőgazdaságnak és különösen a javaslatoknak azt a rendelkezését utasitották vissza határozottan, amely szerint a pénzügyi hatóságoknak joguk van betekinteni a kereskedelmi könyvekbe.

*

Ugyanezen az ülésen tárgyalta az ipartanács a gyufamonopólium ügyét, amely bennünket is közelről érdekel, mert ezt a kérdést tudvalevőleg Magyarországgal egyetértően kell megoldani. Az ipartanácsban volt ugyan felszólalás a monopóliumok szaporitása ellen, de a kormány képviselője utalt arra, hogy a monopólium létesitését épen a gyufagyárosok körében kivánják, mert 1912-ben életbe lép a fehér foszfor használatának eltiltása, ami sok gyár megszűnését vonná maga után. A tanács még nem foglalt állást ebben az ügyben, de az előadó jelentéséből ugy látszik, hogy a monopólium bérbeadását fogja ajánlani. Nálunk is ilyenformán tervezik a monopóliumot s az agilis Kereskedelmi Részvénytársaság, amely eddig is kitünő üzletet csinált a sómonopóliumból, máris hajlandónak mutatkozik arra, hogy az új egyedárúságot is kezelésébe vegye.

*

Még egy monopólium terve kisért az utóbbi időben. De itt már egészen hátérbe szorulnak a monopóliumok létesitésénél szokásos állampénzügyi szempontok. Egyszerüen a termelők akarják állami támogatással megsarcolni a fogyasztókat. Az amerikai Standard Oil Company véget vetett az osztrák-magyar petroleum-kartell uralmának, a kartellt 1907-ben nem lehetett megújitani s a magyar és osztrák finomitók azóta kénytelenek a hatalmas amerikai vállalattal versenyezni. A verseny természetesen árleszállitást jelent, amiből következik, hogy a finomitók nem ok nélkül siratják a régi jó kartelles időket. Mivel pedig a kartellt nem tudják feltámasztani, a két kormányhoz fordulnak, hogy csinálja meg a petroleum-monopóliumot, ami ebben a deficites világban az államnak is jól esnék, meg a finomitóknak is biztositaná a jó árakat. A két állam állitólag mintegy 47 milliót nyerne a monopóliumon, amely összegből 17 millió esik Magyarországra. A petroleum ára pedig akkora lenne, amilyen a kartell idejében volt. Az állam tehát megvonná a fogyasztóktól a szabad verseny áldásait, hogy felsegitse a finomitókat. Amiből az a képtelen helyzet allna elő, hogy a kormányok egyfelől kutatják a drágaság okait, másfelől maguk is hozzájárulnak ezeknek az okoknak a szaporitásához.

*

Berlinből érdekes bankalapitás hire érkezik. A kereskedői pályán élő nők akarnak maguknak külön bankot alapitani, mert úgy találják, hogy a férfiak bankjai mostohán bánnak el a gyengébb nem hiteligényeivel. Az uj intézet egy nagy szociális jelentőséggel biró üzletágat is meghonositana: az anyaság esetére való biztositást. A terv szokatlan voltánál fogva egyelőre még kuriózumszámba megy, de, úgy lehet, csakhamar komolyabb és eredményesebb dolog lesz belőle, mint a feministák választójogi mozgalma.

*

A kormánypárt két vezére nyilatkozott a minap egy nagyon fontos és nagyon aktuális gazdaságpolitikai kérdésben s e nyilatkozatok után az

ország valóban nem tudhatja, hogy mi tulajdonképen a kormány álláspontja a Balkánhoz való viszonyunkat illetőleg. Tisza István azt mondta, nem szabad a Balkánországok rokonszenvét gazdasági engedményekkel megnyernünk, Hieronymi ellenben úgy vélekedik, hogy igenis kell mezőgazdasági téren kedvezményeket adnunk a Balkánnak ipari kivitelünk érdekében. Hieronyminak, mint kereskedelmi miniszternek, kétségtetenül tudnia kell, hogy milyen szerződéseket akar kötni a kormány, de viszont Tiszának, a kormánypárt spíritus rektorának a programmbeszéde sem tekinthető egyszerű magánnyilatkozatnak. A feltűnő ellentét a két vezérférfiú nyilatkozatai közt legalább is arra enged következtetni, hogy Hieronyminek erős küzdelme lesz az „önző és szükebb" agráriusokkal, akik más hatalmas szószólóik mellett Tisza István támogatásával is dicsekedhetnek.

▽ ▽ ▽ ▽

KRITIKA

Mikszáth Kálmánról

Valaki, aki nem ismeri Mikszáth Kálmán munkáit, azt kérdezte tőlem, van-e Mikszáth olyan nagy író, mint Daudet. Én habozás nélkül azt feleltem, hogy igen, pedig a Tartarin írója nagy író. Mikszáth is az. Hogy azok az ostoba ünneplő beszédek, amelyek a jubileuma során elhangzottak, a helyét egészen hibásan jelölték ki a magyarság és a világ irodalomtörténetében, az nem változtat azon, hogy az ő helye igen előkelő hely.

Mikszáth kedves, meleghangu, nagy mesélő. Hogy sem az írói művészete nem lett mélyebb és differenciáltabb, sem a hatása nem lett intenzívebb és termékenyebb, annak az az oka, hogy sem magyar kritika, sem magyar irodalmi közvélemény nincs. „Az istenadta jókedv." „A mosolygó humor." Mikszáthtól tehát humort, humort, humort kívánt a haza; Mikszáth pedig adott humort, humort, humort, az Isten akárhová tegye ezt a humort, amely állítólag az ő kegyes adománya. Mikszáthnak pompás írói tulajdonsága a humor, de nem az egyetlen és nem is a legnagyobb és ha nem tették volna meg őt a „nagy magyar humoristának", ha egy éber irodalmi közvélemény mást is kívánt volna tőle, a helyett, hogy ezt a humort, törik-szakad, rákényszeríti, akkor csodákat láttunk volna. Hiszen Mikszáth Kálmánnak a megírott munkáiban jóformán az egyetlen fogyatkozása az, hogy ez az istenadta humor ott is előragyog az anekdotázás kellemetlen zsíros fényével, ahol nemcsak nincs rá szükség, hanem a mikor zavaró elem, stilushiba. Humorizálni kell rogyásig. A hiszen szót *iszen*nek kell írni, ha akár mors imperatorról van is szó. A humor

olyan aranypalástja lett Mikszáthnak, mint az az ólommal bélelt aranypalást, amely alatt a Dante elítéltjei roskadoznak.

Ez vonatkozik a megírott műveire. A meg nem írott munkái pedig... Azt mondják róla, hogy úgy az életben, privát dolgaiban cinikus ember.

Lehet, hogy az. Valószínű, hogy az. Mert, mint író, kegyetlen éleslátású, mert az egész magyar társadalmat, amely tőle humort kívánt a végkimerülésig, mindig olyan tisztán látta kis és nagy züllöttségével együtt (mennyivel tisztábban, mint Jókai!), hogy igazán csak a szándékain, a magafékezésén, az elszánt humorizálásán mulott, hogy a legnagyobb orosz írókat is felülmuló kegyetlen képeket nem adott róla. Valószínüleg cinikus. Nem akart kelemetlenséget szerezni magának, elhumorizálta a dolgokat, nem írta meg a legnagyobbat; az igazán cselekedetszámba menő, igazán termékeny regényeit. Pedig a fejlődése (ebben a kritika és irodalmi közvélemény nélkül való helyzetben is) erre felé tartott és a „humora" néhol éget, mint a vitriol.

Nagy író. Inkább az ország volt hozzá kicsi. Én nagyon szeretem.

BIRÓ LAJOS.

Amint Mikszáth Kálmánt képeken látom, pöfékelő hosszuszárú pipa mellett elnyulva a bőrdiványon, a dzsentri lágyságával és kényelmével, ilyenkor alakul ki nekem ő maga is leginkább. Nem csak az ember, az író is ilyen keletles kereveten heverésző magyar és írásai szép bodros füstkarikák, szálló kavargások, elillanó valamik a levegőben. Mesemondások. Nem mélyreereszkedők, nem magasba szállók, mesék, melyeket éppen megbir és elfogad a magyar agyvelő, — semmivel sem többek.

Valamikor egy ujságíró előtt beszélve olvasmányairól nyilatkozott, Anatole France-ot nem igen szerette, filozófusnak tartotta inkább, mint írónak, szóval nem birta és nem vállalta francia nagy kollégáját. Azért jut ez eszembe, mert a hivatalos ünneplés napjaiban megtették őt Anatole Francenak. A Reviczky-téri házban nem jártam soha, de fényképekből ismerem, milyen a belseje, milyen családias, jóságos, magam is emlékezem arra, hogy milyen a bibliotékája. A Bois de Boulogne mellett Villa Saidnak pedig őrzöm az emlékét. A régi firenzei bronz leánytesttől kezdve, mellyel a kapun csengettem, — egész a fogadószoba vert záru tölgyfa normand ajtójáig, a kis szalonig, hol könyveken ültem, állottam, foliánsok párnázták ki az ülésen a hátamat, Anatole France finom lengő, rajzszerűen lendülő gesztusáig. A házatájékát nézve a két író nem hasonlatos, az egyik a legnyugodtabb életet élő magyar úr, a másik, a betük legszebb nyugtalanságaiban gyönyörködő francia író, mert amilyen egybe esik Mikszáthban az író és az úr, olyan messze távolodik az író az úrtól Anatole Franceban, már az úrnak magyar értelmében. Mikszáth inkább typusa a magyar falusi úrnak, mint írónak és már azért sem látta ő meg sehol a

magyar Bergeret-t, a magyar Crainqueillet, a kedves genre alakoknál, jó palócoknál, kaszátvásárló parasztoknál, ezért nem szállott soha sem messzebbre emberi dolgokig. Mikszáth Kálmánban finomodva, irószerűen buzog a pompás magyar adomázó képesség, a betyáros szószátyárkodás, a kártya melletti lustálkodó mesélés, Anatole Fraceban pedig Voltaire, Rabelais, Rétif de la Bretonne nyer uj formát, kiknek pedig kár, kár, nincsenek magyar ősei.

BÖLÖNI GYÖRGY

Mikszáth külföldi útjának legfontosabb szerepe, hogy az új, ma már erősen formába jövő magyar irodalom és Jókai könyvei között néhány állomáson át legalább a külső folytonosságot megtartotta. Ez a szerep nem reprezentáló abban az értelemben, amilyen Madáché vagy még inkább Petőfié, akik értéküknél, túlnőve a geografiai érdekességen, beállottak korok és földek igazi irodalmi nagyságainak sorába. Petőfi és Madách könyve a nagy vigasztaló geniek munkája, magyar vonatkozásaikon felül is, sőt innen kezdve emberi dokumentumok. Mindenütt elfogadott értékek és nem a mérték, csak a könnyebb megértetés miatt hivatkozom itt rájuk. Mikszáth munkái az úgynevezett könnyen olvasható könyvek voltak a külföldön, az irodalmi átlag-piacnak fogyasztása és Angliában meg Amerikában fogytak a leginkább, ahol az olvasóknak ez az átlaga Dickens, Wells, Conan Doyle között ingadozik és ahol az irodalomnak szórakoztatónak, érzékenyen nemesnek, vagy durván izgatónak kell első sorban lennie, hogy könnyen, kellemesen, az olvasót hétköznapjából kiragadva, töltse be azt az egy-két pihenő órát, amely nekik jut. A színpadon ugyanez a szerepe a látványosságoknak. És hogy ez a mérték üti meg a külföldi Mikszáthot, azt legjobban az a két könyve bizonyítja, amely a legkelendőbb is volt. A „Tót atyafiak" földrajzi szagu naiv meseköltése, vagy inkább nógrádmegyei anekdota-kincse és „Szent Péter esernyőjé-"nek detektiv izű bonyodalma tetszett ennek a külföldnek leginkább. Érthető is. A politikai anekdóták, karcolatok, folyosópletykák, kis szatirák hidegen hagyják, ahogy nálunk is már színüket vesztették és még inkább fogják veszíteni politikai életünk változásával, nyilvánosságával, vagy csak más mederbe való terelésével is. Uj parlamentek világos folyosói és kényelmes klubjai felforgatják és lomtárba juttatják a régi „Club és folyosó" egynapos mókáit és az akkori politikai nagyságok kérész palócfilozófiáját.

Arra mindenesetre jó volt Mikszáth tollának külföldi elkanyarodása, hogy a Jókai után bekövetkezett nagy irodalmi siketségben az ő percegése jutott el idegen földig és nem a Beniczkyné, Vértesi Arnoldoké vagy Vas Gerebené. Azt az érdeklődést, amelyet akkor kis országunk az itt történő balkán furcsaságok révén keltett, abban az időben a nagy irodalmi piacon — és itt a hangsuly a piacon fekszik — még Mikszáth fizette vissza a leg-

csillogóbb aprópénzzel. Viszont az is igaz, hogy az igazi értékek utját nem egyengette. Ambrus Zoltán, Ignotus, Ady Endre és Molnár Ferenc ettől annyira messze eső, külön uton jár, hogy a külföldnek is külön-külön kell rájuk bukkannia. Nem is koreografiai fekvésük, hanem benső, emberi értékük révén.

MIKLÓS JENŐ

Szerencséseknek vallhatjuk magunkat mindnyájan, hogy Mikszáthot akkor ismertük meg, mikor a szánk ízét még nem rontották meg a „klasszikusok". Tizesztendősek voltunk, öntudatlanul is ravaszok, gyengédek és önzők, benne éltünk egy álomvilágban, melyben minden torony, minden szélmalom, minden kis patak és minden utszéli feszület megszépítette a maga romantikájával létünket; kicsik és szegények voltunk — éppen, mint az ő jó palócai, tót atyafiai. Gyerekek voltunk és bennünk volt a gyermekléleknek az az ösztönszerü vágya, hogy mindent jónak és szépnek lássunk. És akkor jött elénk egy-egy édes-bús történet arról, hogy milyen becsületesek a zord és öreg csizmadiák. Milyen boldoggá válhatik az elesett, árva poronty. Hogyan szereti az asszony holtig az urát, milyen édes és bamba és csókolnivaló egynémely kis parasztcseléd és hogy szövi, fonja-össze a sors az aranyos hajuknál fogva a szép lánytestvéreket. Egy borús és napsütéses romantika feküdt rá erre a világra — és benső kínok rezdültek meg a szíveinkben. Mintha a régi, hihetetlen, csodás mesevilág folytatódott volna ezekben a mesékben, — de józanul, az élethez simulva. Milyen más valami volt az, amint azok a csingilingi versikék, bárgyu kis történetek a medvéről, rókáról meg a szántó-vető szegény emberről, melyek az olvasókönyvünkben frigyre léptek Vazullal, akinek ólmot öntöttek a fülébe és Koppánynyal, akinek nyelvét vágták ki tőből. Az élet első, legmélyebb benyomásai közt, amelyek belemarkolnak a képzelet idegszálaiba — halk és gyengéd melódiák. Azután egyre több lesz a századok ködébe burkolózó tendencia, egyre több a csatakép, a hős-kultusz, a harsogó dithiramb és a csilingelő hazafiság és egyre kevesebb az a becsületes, anekdotázó bölcseség, mely az ő meséi nyomán úgy belepi az értelmet, mint a muskotály-dohány füstje a gerendás szobát.

És csak a grammatikából meg a hármasszabályoktól elcsent nyári délutánokon olvashattuk Mikszáthot. Néha a pad alatt is, mert a legjobb magyar és külföldi íróknak még mindig az a sorsuk, hogy a pad alá nyomja őket a tanterv, míg a pad fölött vígan szeretik egymást Gööz—Tóth—Póra és Pinterics. A serdülő diák szívébe pedig e történetek nyomán belopta magát valami csalfa optimizmus. Jótékony volt a humor, mely csak játszott az emberekkel, a történetei hőseivel, a bogaras besztercei gróffal, a furfangos parasztokkal, a telhetetlen török spáhikkal, a kurtaeszű kisnemesekkel. a szeretetreméltó városi svihákokkal és a kikapós szolgabirákkal. Jótékony volt, mert csak huncutságnak nézte, ami

bűn és nem látta nyomorúságnak azt, ami együgyű, szegény és elhagyott. A keserű lelki dilemmák, a forrongó vágyak, a tüzes epedések idején enyhítően hatottak ezek a történetek. Az ő megértő nyugalma, friss humora lehűtötte a lázakat, a tárgytalan és névtelen szerelem körülölelte az ő szűzies leányalakjait. Ha volt egy kéz, mely e rossz álmok idején gyengéden megsimogatta a homlokunkat: — az ő hűsös, puha keze volt . . .

Mikszáth klasszikus és éppen az iskola vajudó nagy kérdése: az erkölcsnevelés szempontjából klasszikusabb, mint bárki más. (*A művészet kérdése nem erre a lapra tartozik!*) Klasszikus: előadása nyugalmával, érett filozófiájával, mindent szerető szívével és mindent megértő humorával. Parker amerikai ezredes úr, aki tanszékeket kívánt a humor számára az egyetemeken, mindjárt be is tölthetné az egyiket Mikszáth-tal. És mi mind beiratkoznánk hozzá. Mert az a humor az, mely elégedett, becsületes, hű, ragaszkodó és puritán embereket nevel, — majdnem azt mondtam: jó adófizetőket és engedelmes kormánypártiakat. Ez a világnézet ma is kibékít a léttel és, ki tudja hol, ki tudja, milyen messze jóléttől és kulturától — a mezítlábos kis parasztgyerekekkel elfeledteti a szegénységet és a bűnt. És sápadt kis parasztlányok félve néznek utána egy-egy szűzies alakjának, a kontyuk alatt egy dacos akarattal: ilyen leszek én is.

Méltó arra Mikszáth, hogy ma klasszikus legyen. Hogy meddig marad az? Ez talán nemcsak a művészet, hanem a politika és az erő kérdése is. Mert jöhet — aminthogy jön is biztosan — valaki, aki más kornak muzsikál. Olyan író, akinek a humora nem szeliden fog mosolyogni, hanem a csalódás hangján fog kacagni s benne lesz az a keserűség, mely immár belepi a kor szájaizét. És a szeretete talán többre lesz képes, mint a Mikszáthé: nemcsak ölelni, hanem öldökölni is tud majd! Az ő emberei és történetei fölé egy más falu atmoszférája fog feküdni: a türelmetlen, lázadó, éhes és korrupt falué és nem kerekdedség meg pipafüst lesz ezekben a mesékben, hanem lüktető vágy. És akkor *ezt az írót* fogják olvasni csillogó szemű kis diákok a pad alatt és hogy mit éreznek majd az országvégi kis parasztgyerekek, mikor majd beosonhozzájuk egy fülledt délutánon — arra még gondolni sem jó . . .

Mikszáthra és egypár kortársára vár az a kegyetlen és gyönyörű feladat, az a prófétai feladat, hogy ennek az eljövendő klasszikusnak megszántsa az iskolában a talajt.

NÁDAI PÁL

A Mikszáth-ünnepnek mindenki örül, aki szereti az irodalmat. Szép, hogy egy sereg embert, akik hétköznap közömbösek, sikerült rendezéssel, suggestióval, akárhogyan, legalább egy napra a magyar literatura számára megfogni, szimpatikus, hogy egy meleg tehetségű magyar írót próbált megbecsülni az ünnep, akit, ha meg nem zavar az okossága, még illúzió-ajándékot is kaphat: gyönyörű

sor magyar írónak születni. Mégis furcsán vagyunk ezzel a Mikszáth-ünneppel. Eszünkbe jut, úgy szeszélyesen, a kellemetlen Tolnay Lajos pusztulása, a zsémbes Vajda János kietlen jubileuma, a Thury Zoltán fájdalmas lehervadása; nyomorult író-sorsok mementói között, a nagy ünnep zajában aztán már arra is gondolunk, ha például a legősibb magyar talentumok egyike, Bródy Sándor, most hirtelen a negyven éves írói jubileumáig öregednék, össze tudná-e maga köré gyüjteni a magyar társadalmat úgy, mint Mikszáth Kálmán? Azt hisszük nem. Nem fogunk méregetni, se talentumokat összehasonlítani; fölösleges is az, mert máskép is eljutunk az elmondanivalónkhoz.

Előttünk van Mikszáth Kálmán munkája, *azé* a Mikszáth Kálmáné, aki abban az időben írta meg könyveit, amikor egy halotti korszak után új forradalmi erők kezdik mozgatni a magyar talajt, a dzsentri züllik, a polgári rétegek erőre kapnak, a nagy embernyüzsgésből már kialakul a földi és ipari proletariátus, a parasztzendülések már jelzik, hogy az új tömeg farkasszemet néz uraival, olyan politikai levegő jár az ország fölött, mely a legszebb emberek gerincét is kiszárítja és szabadsághős magyar urak romantikus kalandorokká fejlődnek, ezer hangját hallatja, ezer arcát mutogatja ez a gyülevész társadalom és Mikszáth Kálmán eldugja a kerek, okos fejét és megírja Jókai Mór pókhálós történeteit, vonzóbban, művésziesebben. Jókainak oly intenzív a lírája, hogy őt nem lehet bolygatni a mesemondó kedvében, de Mikszáth Kálmán írásaiban érezhető a szemesség, a csápos judicium, mely a legvadabb kaoszból is magához rántja a perspektivákat, mutogató fölismeréseket, még a haragos kedve is megmozdul (politikai rajzai, Uj Zrinyiász) hogy emberboncoló komédiáiban túlvigye az olvasót a szórakoztatáson. Mikszáth azonban csínján bánik az ilyen tulajdonságaival; ha politikust rajzol, fullánkos kedvére a kis embert választja ki, a bonyolultabb, nagyobb karakterek körül már csak éppen évődik, jelentősebb munkáinál pedig teljesen elveti nyugtalanítóbb képességeit és már a témáit is úgy gondolja el, hogy kívül essenek a körön, ahol mi vergődve nyüzsgünk és egyetlen szándékosság szerint úgy írja meg történeteit, hogy a sorok közül a mosoly okvetlen rászálljon a mi arcunkra is. Úgy mondják, ebben filozófia van. Lehet, de ez nem változtat azon, hogy a nagy literaturában számító írók első sorban a maguk korának, társadalmi konstrukciójának, embereinek voltak a művészi magyarázói. Mikszáth tudott volna ilyen íróvá fejlődni, aki bevihette volna magát és magyarságát a nemzetközi nagyobb írók soraiba, de *ő nem akarta ezt;* ő csak megírta a maga csöndes, napsütötte történeteit, a bujtogató témakört pedig, mely körülötte gyürüzött, félretolta; azt a forradalmas kort, mely egy-két magyar elmében mégis felgyujtotta az apostolkodás lángját, akik rendnek, embereknek hálátlanul ellene fordultak, akik a közöny-szakadékokon megható önzetlenséggel egyre vándoroltak, mígnem egyik és másik összetörve le is zuhant róluk.

Mikszáth Kálmán jubileumára föl lehetett sorakoztatni a mai társadalmat, mely még hagyományaihoz ragaszkodó, a fejlődés merészségével szemben gyülölködő, konzervativ békét és derüs mozdulatlanságot áhító. Mert Mikszáth Kálmán írói működése *nem vétett* ez ellen a társadalom ellen soha semmit. Kellemes volt mindig. A literatura föl fogja jegyezni Mikszáth írói tehetségeit, de a másik történetirás meg fogja állapitani, hogy a haladó Magyarország alig kapott valamit Mikszáth talentumából.

RÉVÉSZ BÉLA.

Goldmark-glosszák

Irta:
KÓSA MIKLÓS

A kedves, jó magyar szenátorok közül való: a Mikszáthok és egy kicsit talán a Szinnyei-Mersék szép úri fajtájából. Igaz, az ő szerény silhouette-jét nem veri ragyogóra a Mikszáth fölényes, bár fölszines készsége és becsületes ouvre-jában nem szabad a Szinnyei-Merse bátor és elegáns kezenyomát keresgélni. De közülök való, az utolsó fehérhajú mohikánok közül, akik ha jubilálnak, tisztelettel teljesek és hálától meghatottak vagyunk, de kell, hogy lebirjon mindent egy diadalmas megérzés, hogy: valaminek végre vége van s ezt csak most vesszük észre, amikor már majdnem beletörödtünk.

Ott álldogálnak, botorkálnak szegények a ponte dei Sospirin, a sóhajok szomorú hidján, két század dülőjén és alattuk zúgnak és rohannak tovább a vizek. És amíg le nem nyelik őket a jubileumok nagy csapóajtói, addig avval a titkos ambicióval viszik neki öreg csontjaikat a hosszú utnak, hogy legalább az átmenet megadatik nekik. Pedig nincs, nincs számukra átjutás; csak a próbálkozás az övék s testükön át mások érkeznek meg a mai lelkek hódolatára. Hiába, mulnak az idők Wagnertől d' Indy-ig; il tempo e gentiluomo, az idő gavallér, de mi nem vagyunk elég idősek ahhoz, hogy gavallérok legyünk.

Wagner brutális és perverz zenéje — hiába tagadni — egy még forrongó és verekedni kész társadalom szivére borult; világverő germán vérüek, kemény teuton lelkek dalát dalolta, pompás ősfrázisok zenéje volt az övé, amelybe alig-alig rontott bele a közbüleső tíz-tizenöt századocska kulturája. De mégis az ő gőgös perverzitásából — hiszen minden hőse vérfertőzésben fogamzott és minden zenei elgondolása tagadása volt minden más előzőnek s ennyiben rendzavaró — ebből a külőnös perverzitásból hajlott ki elcsöndesülten az útja a burzsoa-zenének, a differenciáltabb és elpuhult századvégi zenének: a Goldmarkoknak és Verdiknek.

Ott kacérkodsz e sápadt májusi estéken Európa minden operai színpadán, oh Sába királynője! Nem zavarsz fel istenes mitológiákat, nagy harsogó ritmusokat; szép színeket adó modulációkkal, „buja" hangkeveréssel, mély szerelmes bugásokkal a hegedűn és oboán hiven szolgálod a nyájas keleti páholybérlőt. Bocsánat a szóért, de ki kell mondani: zsidózene ez, egy gyönyörű és áldott, de dilettáns és elhájasodott faj zenéje.

Zsidó zene az övé; már nem az a pogány dana, amely kedvesen borzongatta meg nagy hősök századokkal lekésett ivadékait, egész halálbainduló nemzeteket és még nem társa, csak elődje annak a különös, de már nem faji muzsikának, amely a Strauss Richárd vagy a Puccini orcheszteréből énekel ki.

Elektra, Salome vagy Madame Butterfly: óh, ez nem a kedves keleti zene — akármit hirdessen is a tárgy — itt a stilizáció mélysége, a hangszerek ábrázolókészsége, az egész gyönyörű orchesztrális erő megadja a motivumok titokzatos összefüggését az élettel és az élet minden jelenségeivel. Elektrát nem a specifikus faji tűz, hanem az utolsó rómaiak és az első keresztények bódult rajongása győtri és az örök asszonyi hisztériának, a vivódó lelkek örök átkának áldoz; ezért van közel hozzánk. Közel van hozzánk, mindenesetre sokkal inkább intimusunk, mint Ön kedves szép öreg úr, ki iránt tisztelettel teljesek és hálától meghatottak vagyunk, de mégis el kell mondanunk Önről is: il est grand dans son genre, mais son genre est petit.

Igaz, mi nem leszünk soha nagyok a magunk genre-ében, nem lesz tiszta, harmónikus és egész sem a munkánk, sem az életünk. De a keret, amely görcsösen átfog, a kor, amelyet meg kell szenvednünk, a küzdés, mely belénk mar, értékké teszi az életünket és értékeli a munkánkat. Igaz, Goldmark fiatalabb még ma is és frissebb mint mi, de a mi koraöregségünk — ne legyünk rá büszkék s ne is szégyeljük — ott ég mindenki ajkán, egy szent és zord háromszögben, amely az orrcsúcsától levág a két szájszögletig, nem tágít tőlünk és magábapréseli az el nem gondolt gondolatjainkat és az élhetetlen életünket. Igen, aranyos Goldmark, bájos Mikszáth és délceg Szinnyei-Merse, jubileumaitokon tisztelettel teljesen és hálától meghatottan állunk, de titkos gőggel magunkat ünnepeljük és mégsem kívánunk magunknak ilyen fehér és fiatal öregséget.

▽ ▽ ▽ ▽

Japánok nálunk

Irta:
BÖLÖNI GYÖRGY

Amint Baudelaire keleti nosztalgiája és a Goncourt testvérek japánizmusa idegesen, viharral és lázasan áthaladt Európán, úgy kezdték szűrcsölni mindenfelé a japánok művészetét. Magyarországra már mint kész és komoly kulturszükséglet érkezett el ez az esztétikai háborgás és természetes dolog, hogy a muzeumunkban kibontották a második gyűjteményt is számunkra japán metszetekből. Véletlenség és kényszerűség ilyenhez is hajt bennünket. Az angolok összeszedték a British meg a Victoriás Albert muzeumba, kelet és Nippon minden ékességét, mikor nálunk hajhászásukra került a sor, a párisi Guimetnek alig fért szűk termeiben gazdagsága, és Bing úr is a leg-, sóvárabb kollekcionőr mohóságával összeharácsolt, amiket csak tudott mikor kereső útjára indulhatott a Szépművészeti Muzeum. Sovány földeken tallózott csak és azért kerültek össze elég zavarosan és selejtesen csodás ösztönű, mesterségükben is művész rajzolói, akikhez sok közünk van ma.

Eleinte idegenszerűségük keltett csodálkozást, aztán érdekelt művészségük és maga-magukban való kiválóságuk, de szerep is nőtt rájuk. Az utolsó évtizedek művészi mozgalmain a legjobban ők, a japánok haladtak. Ha darvakat, bambuszszálakat, bölényeket, ökröket nem rajzolnak magasztos pacsmagolással, ha a Fudsijama szent hegyét nem is festegetik áhítattal Kano Tannyu, Jeisen unokája, Takanobu fia és társai, a modern művészetnek nem születik meg új látványos rajzfelfogása. Mai művészek színlátásának is sok eredője van nálunk, nemcsak a színek elrendezésében. Tűzijáték gazdagságával peregnek össze a színeik. Gyermekes örömmel és különös rafinériával, ami mind megmozdította a mai művészetet messze Whistlertől Henri Matisseig.

A Szépművészeti Muzeum japán metszetei az ezerhétszáz körüli Nipponból valók, amikor a meghatározott stilusu művészet kezdett kialakulni a rajzolók munkáin. Bun-Itso száguldó lovaiban még ott a rajz teljes fürgesége és szabadsága, a művész kedve és öröme szerint lekötöttség nélkül futkosott a rizspapiroson és kezd rendeződni, mértékletre szokni, szinte formaságokba törődni, amint Utamaroig érkezik. Vadság, ösztönszerűségek ugrálása kialakul tervszerű művészetté: ez a kor mutatkozik ezeken a japán lapokon. Csaknem a mi mai valóságos grafikánk kialakulása a vonat urrá lesz, feltétlen úrrá, halad, kanyarog, szépségekben kering, végtelenségig fut, a mint egy távíró-drót és leír egységes képeket. Utamaro itt e készülődésnek a kifejezője, a kezdői pedig Tannyu és társai, az állatkedvelő japán Pisanelloka, akik mind bemutogattak messze a multba, rejtelmekbe, melyek elvesztek, elmultak, elmultak, vissza nem jönnek és újra nem fognak megnyílni senkinek. Mesék ezek Japán hőskorából, melyet elvett tőlük az európai kultura, amerikai cipő, angol zakkó, haladás, modern élet, civilizáció, párisi Julian akadémia és amelyet nem fog nekik visszaadni legelső flottája sem a világnak. Emlékek ezek a papirlapok, melyeknek folytatásuk nincs, mint ahogy nem épülnek újra asszív paloták, egyiptomi királysírok, nem készülnek új szarkofágok Cleopatra vagy II. Ramzesz számára.

▽ ▽ ▽ ▽

Móricz Zsigmond elbeszélései

Irta: KARINTHY FRIGYES

Pullmann-kocsik zörgő ablakából látjuk őt, amint álmatlanul és sárgán, elcsigázva zakatolunk a tikkadt mezők szélén. Egy terpesz, elnyuló veteménykocka végibe áll; két zakatolás közt álmatagon pillantjuk meg nyugodt és egykedvű arcát: szembenéz a robogó kulturával. A magyar paraszt. Kicsike házakban, furcsa, porosz-zöld kis ákácfák közt bukkan fel és fanyar zöldszappanszag úti meg az orrunkat. Néhány léckerítés, puhafapadok, görbe kéményekt: ezek beszélnek életéről. Rikító pántlikák és különös, kemény szoknyák, erős, primitív-illatú rezedák beszélnek szerelemről. Néhány kemény, kerek, kimetszett szó beszél a lelkük életéről. Hogyan szeressük őket? Izzadtak, kemények és a lelkük fanyar és kiszikkadt, mint arcuk bőre, melyet repedezett-szárazra szitt a kegyetlen hőség.

Móricz Zsigmond szereti őket. Megfigyeli furcsa, recsegő hangjukat, a mozdulatok kemény, szögletes vonalát és szívós, szikkadt agyvelejük csillongó mozdulását. Az olvasót eleinte — és a népies iránynak egész korszakát jelenti ez — nem is érdekli más. Néni, hogy beszélnek, hogy mozognak, hogy emelik szájhoz a pipát ezek a különös, idegen emberek. Ha ugyan emberek.

Annak, amit nálunk egészen a mai napig és még ezután is „népies"-nek neveztek és neveznek majd: a mi fogalmaink szerint való népirodalomnak Móricz Zsigmond kétségtelenül mestere, tökéletes művésze, tökéletesebb, mint az eddigiek voltak. Ennyit meg kell állapítanunk *ezeknek* az elbeszéléseknek olvasása után, — ennyit és nem többet. Forradalomról, új világfelfogásról (a magyar paraszt meglátásában) szó sem lehet. Móricz Zsigmond felvette a fonalat ott, ahol Mikszáth, Tömörkény és a többiek elejtik: — fölvette és vitte tovább, fejlesztette, csiszolta, modernebbé és plasztikusabbá, művészibbé és egyszerűbbé dolgozta át azt a technikát, amivel irodalmunk a magyar paraszt életét hagyományosan ábrázolta mindörökkön örökké. Naturalista, vagy nem bánom, impresszionista festő Móricz Zsigmond, aki festőállványát odaállítja a mezőre, forró napsütéskor az aratók közé és természet után dolgozik. A vásznat, ha jó szeme és jó keze van, így pompás tükörlappá varázsolhatja a művész és ingerlő, mulatságos és szuggesztív érzéseket válthat ki egy biztos ecsetvonással: csak nézni és figyelnie kell. És Móricz Zsigmond érti a dolgát. Egy-egy szót úgy mondat el, egy-egy hangot úgy ejtet ki parasztjaival, hogy a füstös, nedves száj mozgását érezzük. Kedves, derűs mosolyrafakasztó genreképeket ad, nők és férfiak mozognak, kék ég világol és kotkodácsolnak a tyúkok. Színekkel dolgozik. A szín, szín, ez minden, ez fontosabb mindennél: rajznál, formánál, tartalomnál. A szín az élet, a szín a lélek, a szín a művészet. Megérett, sőt túlérőben lévő korunk vérbeli gyermeke Móricz Zsigmond s a túlérett nedvektől duzzadó impresszionista művészet hitvallása az övé.

Ez a túlérett művészet most köti össze Zola naturalizmusát az elkövetkezendő kor idealizmusával: s akkor, az idők teljében, a két ellentétes világfelfogás egyesüléséből származik majd amaz új művészet, amelyről mi még édeskeveset tudunk, hogy azonban az a világfelfogás, mellyel az elkövetkező művészet a földnek gyermekét látni fogja: inkább hasonlít majd Zola „Föld"-jének látásmódjához, mint ahhoz, ami Móricz Zsigmond elbeszéléseit karakterizálja: azt éreznie kell annak, aki korok és idők perspektivájából képes figyelni a művészet evolucióját.

Mindez vonatkozik azokra az elbeszélésekre, melyek most *„Csitt-csatt"* címen a Magyar könyvtárban megjelentek. Más részről ismert novelláiban, regényeiben, darabjában Móricz Zsigmondot, jól tudjuk, komolyabb és nagyobb igényű ambiciók vezetik: becsületes, meleg, végig érzett és végig gondolt parasztpszichológiát akart adni: különös kedvvel és színte szokatlan energiával mélyítve eképét minden pszichológiai kutatás melegágyába: a szerelmi élet sűrített légkörében világítja meg kedves parasztjait. Erről másutt és behatóbban. Egyelőre őrüljünk a tarka és találó színeknek, melyekben, ím: derültebb tájak, napfényesebb mezők, nyugalmasabb vizek távoli emléke dereng. Megtört szemeit színekben fürészti ez a század, mielőtt fáradt lelke becsukódnék.

Leonid Andrejev: A Vörös Kacaj

Irta:
NAGY LAJOS

Szükségkép fölvetődik bennem az író céljainak tudatos keresése. És fölvetődvén a keresés, egyszersmind egy helyes nézőpont is adódik, amelyről szinte egészében elhibázottnak mondhatnám a „Vörös Kacajt". De nem teszem. Mert tudom, hogy a legtöbbször igazságtalanság és tudatlanság a kritikusok részéről, hogy valamely műalkotást rossznak, hibásnak, mondanak, vagy valamely tulajdonságaira a műalkotásnak mint „hibára" mutatnak rá. Más a műalkotás és más például az asztal. Ha az asztalnak, mely arra van rendelve, hogy vízszintes padozatú szobában álljon, az egyik lába rövidebb mint a másik három, akkor az asztal hibás. Ha az asztal magasabb vagy alacsonyabb annál a magasságnál, amely szükséges ahhoz, hogy a legkényelmesebben üljenek mellette a normális termetű emberek, az asztal ismét hibás. Így van ez azoknál az emberi alkotásoknál, melyek egy vagy néhány meghatározott cél szolgálatára készülnek. Az írásmű azonban, — szóljunk most már csak a műalkotásoknak e fajáról! — művészi értékeket ad. Ezek az értékek nagyon differenciáltak, számtalan és finom árnyalatúak, elágazók és össze szövődöttek, testetlenek, eszközzel nem mérhetők. Ilyenek, mert maguk a célok, melyek valamely művészi írás objektiv céljaiként hozzávetőlegesen, halavány körvonalakkal megállapíthatók, szintén nagyon differenciáltak, számtalan és finom árnyalatúak, elágazók és szövődöttek, testetlenek, eszközzel nem mérhetők. (És mindig sokak és sokfélék, bár valamely integrálódás felé világosan láthatólag futók.) . . . Az írásmű művészi értékeket ad, sokat és kiválót, vagy szerényebb mértékben, vagy nem ad semmi művészi *új* értéket. Az írásmű tehát sohasem rossz, de lehet teljesen értéktelen . . . Föntebb, mikor azt mondtam, hogy egy bizonyos nézőpontból szinte egészében elhibázottnak mondhatnám a Vörös kacajt, körülbelül arra gondoltam, hogy talán semmi józan célja nincs annak, hogy egy írás elejétől végéig telve legyen semmiségekkel, nem nagyszerű, csupán szörnyű emberi szenvedésekkel, két megőrülésnek részletes, pathologikus megrajzolásával . . . Csak azt mondtam, hogy: „szinte mondhatnám". És most, mintegy önmagammal szembeszállani buzdulván, kutatom tovább, részletesebben és mélyebben a célokat . . . Mindenesetre adva van a nyers, brutális tendencia, mely a háború ellen irányul . . . De tiszta művészi célokból is indokolt a fájdalmak és győtrelmek írása. Művészi kultusza ez az altruisztikus érzéseknek. Hadd masírozzon az olvasó, hadd izzadjon, hadd fázzék, hadd rettegjen, fáradjon, útközetbe rohanjon, lássa a sebesülteket, a holtakat, a jajgatókat, a megháborodottakat, a megnyomorítottakat, éhezzék, szomjazzék, meneküljön, essen kétségbe, lássa szemébe vigyorogni mindenütt a halált, a véres háború rettenetes rémét: a Vörös Kacajt . . . Rettenetesen meggyötrődik az olvasó, de az emberiségre hasznos, boldogságos gondolatok és érzelmek lappangó csírái ütköznek ki elméjének és szívének talaján . . . Hogy sehol semmi megnyugtató? Semmi oázisszerű fölüdítő? Semmi simítón bölcselkedőn enyhítő? Nem baj, mert ez

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

nem okvetlenül szükséges. Most az író csak gyötrelmeket akart írni; — s már pedzettem a céljait, már körülbelül megvilágítottam, hogy mennyivel impozánsabbak e célok, mint az „olvasó mulatságára" egy csinos vázaszerű novellácskát firkantani . . .

▽ ▽

Azonban: egy értékleszállítást nem engedek el. A kitűnően megírt részletek csak egymás mellé rakodnak, az egész műnek semmi igazi kompoziciója, s ez határozottan mint értékbeli fogyatkozás jelentkezik. Ezért „A Vörös Kacaj" csak igen nagy író műve, de nem igen nagy mű.

▽ ▽

Képrombolók

Irta:
BÁLINT LAJOS

Igazságtalanul fanatikus emberek a képrombolók, mert a maguk új szentségeik kedvéért régi szentségeket taposnak szét. Olyan szentségeket rontanak le, melyek értékükből nem veszítettek az időmúlás alatt, hanem gazdagodtak benne. Csak a fanatizmus menti az igazságtalanságukat. Mindig és mindenütt akadtak régi szépségeknek lelketlen irtói. (Régi szépség: nem az, ami a multban volt szép, hanem ami a multban teremtődött és ma is szép.) A csákánnyal rombolók között vannak olyanok, kik igazi új szépségek alkotói és vannak, akik hamis új szentségeket hoznak régi igazak helyére.

Új szépséget akarunk látni Erzsébet királyné, a mi nagyasszonyunk emlékében ma, holnap és mindig. Bárkinek akarunk emléket állítani, akár lelkekben, akár tereken ebben a pátriában, ahol mindenki civakodik, ahol mindenki fenekedik, mindig akad majd ember, aki szívesen vétót mondana. Erzsébet asszony az egyetlen ezen a földön, akinek emléke betű szerint az egész népből fakad. Legyen tehát a faragott kép, amely az emlékezetet hirdesse: új szépség és nagy szépség.

De válasszuk el egy kicsit Erzsébet királynét az emlékére állítandó szoborműtől. Mondjuk így: a magyar faragó- és építőművészek emlékcsoportot akarnak állítani és megfelelő helyül a budai vársétányt választották ki. A magyar művészek választása — legalább ez egyszer — jóízlésű. Ez a hely szinte egy egész város felett uralkodó szobormű számára van teremtve.

De mindenki alkalmasnak választhatta ezt a helyet az emlékmű számára, csak magyar művészek nem. Nem választhatták a magyarságuk és nem a művész voltuk miatt. Azon a helyen két olyan szépség áll, melyeknek egyetlen vétke, hogy multban eredtek. A két régi szentség: a mindenkori miniszterelnők palotája és a várszínház.

A Vágvölgy ruináit évente tatarozzák — mert történelmi nevezetességük van — mert régmultbeli emlékek kapcsolódnak hozzájuk. A vársétány két pusztulásnak szánt épülete talán sokkal több és nagyobb jelentőségű történeti emlék gyűjtőtarsolya. Ami bennük történt: nagy politikai események az egyikben, és művésziek a másikban; értékelésben jelentenek az ország számára annyit, mint egy győzelmes csata — vagy a régi olygarcha rablókalandjairól szóló legenda. Ezért hibáztak a magyar művészek, a helyválasztással magyar voltuknál fogva. És hibáztak benne mint művészek

is. A két halálra ítélt ház igazi műemlék is, olyan régi architekturák alkotásai, amelyeknek formái a mi mai szemünk és eszünk mérlegelésében is nagysúlyú szépséget jelentenek. A miniszterelnöki palota az egyetlen igazi empir háza Budapestnek. Tiszta formaemlék, amely kell hogy mindig, előttünk legyen és amelyet nem szabad lerontani. Még Erzsébet nagyasszony emlékéért sem.

Végül kapcsolatosan Erzsébet királynéval, vajjon az a hely a legkínálkozóbb-e az ő emlékezete számára. Bármennyire fedje is majd a műemlék művészi formája a képet, melyet az elrejtett intim életet élő, szenvedő nagyasszonyról érzünk — ez a nyilt és szembetűnő elhelyezés mintha ellentétet jelentene. Mintha föltétlenül bekövetkezendő hatásrontást várhatnánk, bármily tökéletesen oldja is meg majd a még ismeretlen művész a maga feladatát.

Valahogy úgy érzem, hogy a Liget vagy a Margitsziget platánjai alatt kellene megépíteni ezt az emléket. Nemcsak vonalaiban és formáiban, nem csak szépségében és értékében, hanem elhelyezésében is illő remineszcenciáját egy zárkózott de nagyszépségű életnek.

▽ ▽ ▽ ▽

Kabos Ede: Mária látogatói

Irta: GYULAI ISTVÁN

1. A „Kötörők" képe nyomúl ellenállhatatlanul agyamba, hogy Kabos Ede könyvét olvastam. Súlyos, nehéz szavak, — olykor nehézkesek, — merev, megfeszült sorok, mintha egy-egy izmotfeszítő csákányütés merevedett volna meg a papiroson. Auguste Courbet palettájának hűvös színei transzponálódnak nékem itt szavakká, sorokká és ezek a hűvös sorok megragadnak, lekötnek, hevítenek.

2. Kabos Ede, noha lírizmusánál talán csak észrevevő képessége és tudatos átgondoló ereje nagyobb, mégis megható féltékenységgel rejti el lírizmusát ezekben a látszólag egészen külőnféle novellákban, holott nem tud nem-lírát írni, mert ha epikusokká szélesbitené történeteit, akkor a hősei (nem passzív szereplői volnának az eseményeknek, de a történetek mozgató középpontjában állanának és) beleszürkülnének az ölő természetességbe.

3. Ezek az írások rejtett lelki válságok, apró, csendes történetek, lelkek meséi pszichológia nélkül. A zord és éleseszű Kabos itt minden, csak ez a kettő nem. A zord és éleseszű Kabos, ha nem lírikus volna, nem írhatná így a történeteit és mindenki észrevenné, hogy minden novelláját meg lehet írni még „másképpen" is.

Ezek az elbeszélések nem cselekedetek, nem küzdelmek, vágyódások és letörések. Sokkal több van bennük: mind ezeknek az író szivében sílhouette sűrűsödött tükörképe, vagy irjuk: reflexe. A szive mondja el a fejének e történeteket és ezért művész Kabos, nemcsak író, ezért kemény ember és lehet és kell elgyönyörködni benne jóval az olvasás után, mert annyira érzi amit ir, hogy akárhányszor már meg sem irja, amit még meg lehetne irni: a lírikus sietség okozza, hogy megelégszik egy-egy érzés-villanás megrögzítésével, anélkül, hogy széjjelbogozná ebbe a tömör érzésbe csomózott történet minden szálát. Igy zsugorodik össze látszólag egyszerű elbeszéléssé *A domine*, azt hinnők kicsinyes, de mélységesen tragikus mozdulatú kiáb-

rándulásával és derűjével; *A bérkocsis*, aszfaltszagú banálitásával, melyben egy pár vonás életet: pezsgőt, nyomorúltat, ostobát és szeszélyeset rajzol; *A kilencedik tőt* naiv kis fájdalmával és egy szűkeszű paraszt könnyeivel; *Az üres szoba* egy erőltetett kacagást letörő revolverdurranással és így a többi is-, így rejti el Kabos a lelkek gyönyörű színjátékát történetek és szavak mögé. Holott mély és igaz, eleven és emberekből fakadt mesék ezek. Egy ifjú cárnő, ki özvegy és mohó, egy szabó, ki után szerelmes és meghal, egy grammofon, melyen át egy halott tér vissza, hogy az élet torkára forrassza a dalt, egy-egy összeszorított ajakú fájdalom, melyből cinikus mosoly leszen.

Elhalkult akaratok, kiizzott vágyak, vagy meg-megújhodó kitörései egy törtető embernek, és néha — itt kegyetlen már Kabos Ede — forró lehelletű erotika, az erotikumnak (például Bíró Lajosnál tapasztalt) kigondoltan adott számítása nélkül: mindez reflektálva, elfinomodva, de darabos külső alatt.

4. Kerr tán azt írná Kabosról: Er ist kein Perspektivensteller, — mert Kabosnak egy ember *egy* és nem több, individuum, és sohasem embertípus. A történet esemény, amelybe belekerülünk, de nem probléma és nem perspektiva. (Lehet, hogy nékem azért is túlontúl szimpatikus, mert sohasem kényszerített rá arra, hogy világnézletéről gondoskodjam. Világnézlet: mozdulat, mely *egy* palástot vet rá minden esetre, mely abroncsként szorítja át és fűzi össze mindazt az eseményt, élményt és érzést, melyeknek épp különbözőségük ad reliefet.) Kabos Ede lát, érez és jegyez, vagy érez, lát és jegyez, de a feljegyzésben nem tudok tendenciát találni, nem kutatom hát világnézletét, (sőt véleményét sem az emberekről,) mert mindez nem egyéb, mint tendencia.

5. Mikor Kabos Ede íróvá lett, szürke és ostoba volt a környezete. Egy-két ember volt, aki túlontúl fiatalon csöppent közibük és Kabos is, ők is várhattak volna néhány esztendőt a világrajövetellel. A szürkeség ráfeküdt Kabos merészségére, bár Kabos kemény legény volt és egyre fejlődött, egyre ifjabb lett s végre most, komoly és szürkülő fejjel egészen belefiatalodott az új korszak ifjú emberei közé úgy, hogy egyre értékesebb írásai egy folyton előretörtető művész vivódásáról tanuskodnak. Kabos ma még, kiforrottsága legmegállapodottabb idejében is, — majd azt mondanók — nincs kiforrva. Mert mindig és mindenkor új szemhatárok nyílnak meg előtte és ha majd lehiggadt temperamentuma megadja neki a lehetőséget, hogy elmélyedve az írásaiban, ismét egy életet éljen alakjaival, akkor tán Kerr is azt mondaná majd róla: Doch ist er ein Perspektivensteller!

▽ ▽ ▽ ▽

A milliomos

Irta:
BÁNÓCZI LÁSZLÓ

A Wesselényi-utcában megjelent az obligát szezontzáró angol bohózat. Jóformán ez az egyetlen esemény, amely a Magyar Színháznak irodalmi jelleget kölcsönöz. A szatirjáték sohase hiányzik, de a drámai trilógiával már harmadik éve adósak maradnak. A milliomos alapötlete a bohózatnak internacionális közkincséhez tartozik. Egy furcsa, indokolatlan rendelkezés, ezúttal végrendelet formájában, ezen épül fel négy felvonás átlátszó bonyo-

dalma, mely a szokásos páros csoportosulásukban oldódik fel. Nem bántó A milliomos, nem is ízléstelen, de hiányzik belőle az a magával ragadó szeretetreméltóság, mely a nyári esték fülledtségéért kárpótolna.

A forgatag középpontjában, mint ifjú milliomos, Góth Sándor áll. Góth bohózati stílusának alaphibája, hogy ebben a „műfajban", mely őt népszerűvé tette, mindig több a finomság és kedvesség, mint az ő figuráiban. Francia, angol, sőt német bohózatokon is gyakran lehet nevetni, de a Góth Sándor mókái nyomán rőhögés támad; először főnt, a második emeleten, mely aztán zuhatagként ömlik alá a páholyokba és a földszintre. Beszédmódja nem tempós, — Góth érzi, hogy mire van szükség — hanem hadarás, mely elmossa a szöveg finomabb fordulatait és átmeneteit.

Góth Sándor és a Magyar Színház találkozása végzetessé válhat egy csomó, nagyobb feladatra hivatott talentumra, akikben úgyis mindig megvolt a hajlandóság rikítani ott is, ahol diszkréció lett volna a helyén.

▽ ▽ ▽ ▽

Igy szép az élet

Irta:
BÁLINT LAJOS

Én vagyok az időgép-ember. Azt hiszem, tényleg én vagyok az, aki messze nagy utakat tesz meg az időben előre és hátra. És még egy gombot sem kell megnyomnom. Ma igaz hitemre elhiszem, hogy én vagyok a Wells időgép-embere, aki multban és jövőben utazik. — Ma elhiszem.

Délután kint voltam, anno Domini 1910-ben, és Rákoskereszturon vagy Rákospalotán, vagy nem tudom, hogy hívják, szóval azon a helyen, ahol az ember repül. Madár-szárnyakon nagy emberi szárnyalások bontakoztak ki, és primitív formáikban is megdöbbentő tartalmú és kiterjedésű perspektivát nyitottak előre. Mellettem két gróf állott. Két igazi gróf, egészséges és szép és örökifjú apa, erős és szép és öregifjú fiú. Arról beszéltek, hogy a villamos induktor miért nem használható az aeroplan propellereinek megindítására. Beszéltek róla és értettek hozzá. Én csodálattal és lelkesedéssel éreztem magamat bele az időbe, mikor az ember repül és a grófok elektrotechnikus konstrukciókról beszélnek. Anno Domini 1910-ben.

Fordult az időgép. Most itt ülök a Vígszínházban és anno Domini . . . nem, ezt hagyjuk későbbre. A színpadon ugyanaz a két gróf. De most nem tudnak semmit villamos indítóról — sőt semmi egyébről. Chartereuset isznak és Medoc Duboist — és esznek — esznek. Ők a léha grófok — a semmittevők; — a semmibe élők, a tönkrejutók. Milyen szép a léhaság, ha szellemes: de az övék szellemtelen; milyen szellemes a semmittevés, ha okos és igaz — az övék esztelen és hamis — és milyen jó vígjátéki csomópont a tönkrejutás, ha alkalmat ad az új fellendülésre. De nem így — és nem ezekkel a grófokkal — és nem ezekkel a zsidókkal és nem a család ismeretlen lányával, aki pont jókor megéri a 21-ik esztendőt, hogy megismertesse magát és megmentse a famíliát a saját maga vagyonával.

Ez nem nyári bohóság, amely nem akar irodalmat és komoly művészetet

jelenteni. Filozófiák csattognak a léha grófok hamis fogsorában, — kicsi és jelentéktelen, hamis és buta kis filozófiák, — de mondások, amelyeknek formái, (ha a lényegük nem is), irodalmat jelentenek — vagy parodiát. Ez a darab pedig se nem irodalom, se nem parodia. Sőt még nyári bohóság sem — mert ahhoz nem elég mulatságos.

Ha elhiszem, hogy én vagyok az időgép ember és itt ülök a Vígszínházban, anno Domini 1830-ban, a megboldogult dédmamámmal, — kicsit süket az istenadta, — aki nagyon boldog, hogy a színpadon olyan lassan és tempótlanul beszélnek, — mert megért minden írót és könnyezik a jó leányon, aki segítő angyal és nevet a zsidó bankáron, meg az angol nevelőnőn, az igazán bájos Harmath Hedvigen, az elegáns Fenyvesin stb., akkor minden jó. De én 1910-ben utaztam ma délután és aeroplanokat láttam. Én hát nem tudok kacagni, — ezeken legalább nem, — még nyáron sem.

Valaki azt mondja mögöttem: „És ilyen unalmas és lehetetlen darabot játszanak 1910-ben!" Hát még sem vagyok időgép ember! Azt hiszem, a repülőgépek vadítottak meg. Képzelődtem.

▽ ▽ ▽ ▽

Magyar művészek külföldön

Irta:
DR. LÁZÁR BÉLA

Három rohamot intéztek nemrég a modern magyar művészek a német kritika ellen, hogy új értékelésre kényszerítsék ezt az egyoldalú kritikát, mely a politikai elfogultságot nehezen tudja levetkezni. Erre a kulturhadjáratra szükség volt.

Mert nemcsak öntudatunkat emeli a kulturnépek elösmerése, hanem a nagy tanulságokon kívül egyenesen gazdasági jelentőségű is. Mindenki, valaki csak kénytelen a külfölddel érintkezni, tehát az egész magyar ipar és kereskedelemi világ, megvédje azt a lenézést, mellyel kulturtörekvéseinket, azt a csúnya mosolyt, mellyel kulturképességeinket fogadták. Nem beszélek most a tudatos ferdítésekről, hanem csak a jóindulatú, de kellően nem tájékozott kritikáról, mely nagy károkat okozott nemzetünknek szellemi és anyagi téren egyaránt.

Az a három művészeti kiállítás, a müncheni Szinyei-kiállítás és a két berlini (az egyik a secessióbeli, a másik a most is látható ú. n. Gross-Berliner Kunstausstellung) föltétlenül elérte azt, hogy a modern magyar művészet európai egyenrangúságát immáron nem vonhatják kétségbe. Megnyílt tehát az út az értékelésekre. De alkalom ez arra is, hogy művészpolitikánkat kritikai elemzés alá vegyük.

A külföldi kiállításokon való megjelenések, a magyar kultura bemutatásának állami érdekű voltát korán felösmerték s az 1873-iki bécsi világkiállítás óta mindig megjelentünk a kulturnépek összejövetelein. Megtanultuk ezt a külföldtől, mely nagy sikereket köszönhet a kiállításokon való részvételeknek. Jelentőségét igazolja az a parázs háború, mely nemrég folyt le a párisi művészek között, akik kimondták egy nagy közös ülésen a sztrájkot Róma, illetőleg a római művészeti kiállítás ellen. Az történt ugyanis, hogy a tavalyi londoni kiállításon a nagy francia impresszionista

mestereket mellőzték s az állam, — a maga konzervativ elfogultságában, — az akadémikus jelentéktelenségeket mutatta be. Ez ellen demonstráltak a művészek, még pedig egyhangulag. Mert meg akarták mutatni, hogy hálásak a modern francia művészet úttörői iránt s nem tűrik, hogy a hivatalos körök meghamisítsák a történelmet, s ne az igazi francia művészetet, ne a Monet, Renoit, Pissaro kollekciókat mutassák be, — amint ez tavaly Londonban történt. A strike azóta megszűnt, mert az állam meghátrált a művészek loyalis kivánsága elől. De a tény nagyon érdekes, — és tanulságos is egyszersmind.

Igazolja, hogy a hivatalos kiállítások mindenütt történelemhamisítások, — azt akarják demonstrálni, hogy minden a legnagyobb rendben történt, — hogy a művészetek csöndben virágoznak s igazolja, hogy az állam mindenütt forradalmárnak és anarchistának látja az új csapást keresőket s így kerülve kerüli is őket.

Cèsanne-nál alig volt békés bb polgára Franciaországnak, művészetében önálló, de magán életében a hagyományokat szolgai hűséggel tisztelő. Mikor egyik előkelő barátja a becsületrendet kérte a számára, az akkori miniszter felháborodva tiltakozott ellene. Hogyan? Egy anarchistának rendjelet?! Ez tűnet. A művészeti szabadságot követő, az új utakon járó egyéniség sohasem kedvelt alak az állam szemében és így érthető, ha a hivatalos kiállításokon a letaposott utakat követők, tehát az antitalentumok számára nyílik a hivatalos babér. Nem természetes-e, hogyha a külföldi kritika, az ilyen bemutatkozások alapján, elvetőleg nyilatkozott a magyar művészetről, még a jóindulatú kritika is, — hát még a polikai elfogultságban szenvedő!

Az idei kiállítások már eredménnyel jártak, örvendetes elősmertetéssel, azzal, hogy a független külföldi kritika önálló hangú művészegyéniségeket ősmert fel. Ezek nagyrésze állami mellőztetés, sőt ném lyike a hivatalos körök egyenes elnyomása ellenére fejlődött ki, mert meg volt bennük, vagy kedvező viszonyaikban-, az ellenálló képesség. De mi történt azokkal az igazi művésztalentumokkal, akiket a sors elnyomott? Sehol annyi tragikus alak, annyi félúton elbukott tragikus művész, mint nálunk. Gyárfás valahol Erdélyben gazdálkodik, — Gyárfás, a Tetemre hivás festője; Borsos fotografus lett, Borsos a múzeumbéli Bál után festője; Madarász szatócskodott, míg le nem tört, pedig mindegyik koruk nagy talentuma volt. Micsoda kulturértékek vesztek itt el, ebben az álkulturában, melyben tetszelegtünk.

Munkácsy esete is különálló. Az ő nagy művészegyéniségét felőrölte Páris, aztán rabszolgája lett a divatnak s ebben az agyvelőpusztító küzdelemben elbukott: művészileg. Pedig mit rejtegettek műterme árnyas sarokjai: finom vázlatok ezrét, az ihlet gyémántjait. Ezt az új Munkácsyt kell bemutatni. Ezt tették most Berlinben. S az ő nagy művészegyénisége új szint nyert, megmutatta a kapcsolatot Liebermannhoz, s így Munkácsyban beigazolták, hogy kultúrhatást nemcsak kaptunk, de adtunk is.

A másik hajdani emberünk Paál László volt, őt is elősmeri a külföld; Szinyei Merse Pál megfejtetlen művészete előtt, — mint titokzatos rejtély előtt, — állottak a münchení Pilot kiállításon; mostani németországi bemutatása nagy, független erejét igazolta.

Aztán egy egész sor finom művészegyéniségünket ősmerték el: Csók

Istvánt, Vaszaryt, Ferenczyt, Katonát, Fényest és Rippel-Rónait. Különösen a Rippel-Rónai esete páratlan. Egypár évvel ezelőtt Royalbéli kiállítása még lachkabinetje volt a pesti művelt társaságnak, ma már a *legmagyarabb* magyar művésznek ősmerik el külföldön is. Hogy a Secessio-kiállítás után megjelent a Grosse Ausstellungon is, a berlini lapok mint kedves ősmerőst köszöntik: (Ber. Börsen Courir, ápr. 30: „die reizende Kollektion von Rippel-Rónai, fesche Köpfe, lustig gezeichnete kleine Figuren, hell in Schein und pariserisch in Kontur, Ostende und die Heimat, von ersten dekorativem Versuchen bis zur jetzigen *ungarisch* bunten Palette".)

Ezzel szemben mit látunk?

A Gross Berlinerre kivitték Benczur Gyula millenáris képét, mert reprezentálni akarták a hivatalos ízlést. Nos ez a hivatalos ízlés aztán kudarcot is vallott. Egypár példát. A Norddeutsche Allg. Zeitung (május 1) kijelenti, hogy ez a kép bizvást hiányozhatna, a Berliner Tagblatt (ápr, 30) úgy véli, hogy kár volt a gyengeséget is konstatálni, a Ber. Börsen Zeitung (máj. 1) meg meg is mondja, hogy mi a baja Benczur képének: eine wahre Orgie des Akademikertums. Mikor pedig a Lokal-Anzeiger az egyes termek főbb képeit felsorolja egy kiállítási Führerjében, Benczur művét nem látja meg. Pedig jókora darab vászon.

Ez is tanulságot rejt magában:

Azt, hogy ha tíz évvel ezelőtt korai lett volna Rippel-Rónai műveiből egy kollekciót összeállítani, most már késő Benczur Gyulával hozakodni elő.

De más tanulságokat is levonhatunk.

A külföldi magyar kollekciónak elitecsapatnak kell lennie mindig. Ha nem az, ha teszem egy Vaszary mellé egy Pentelei Molnárt, Csók István mellé egy Edvi Illést, Mannheimer mellé egy Brück Miksát aggatunk, az ilyen kollekctó agyon van ütve. Külföldre csak exquisit, a magyar művészi szellem legfinomabb extraktuma való. Így tesznek az angolok, így tettek a skótok, még pedig lehetőleg a hasonszőrű művészek, az egy-egy sajátos irányt képviselők csoportja kerülhet egyűvé. Egy külföldi kollekció egybeállítása is — külön művészet.

Most újra egy nagy művészi demonstráció előtt állunk, az 1911. római emlékkiállításra készülnek. Kik? A hivatalos körök. Hogy? Ahogy szoktak. Pedig ez igen fontos pont, amelyet kár volna elvesztegetni. Ha már az állam pénzt ad, — miért nem rendezik azon tanulságok felhasználásával, melyekre az eddigi bukások és sikerek tanítanak? Ha retrospektív kiállítás kell: mutassuk be *igazi* erőinket, mindegyiket lehetőleg egy-egy új oldaláról. A mai művészetet pedig csakis művészegyéniségek képviselhetik. A művészetben nincs szava a tömegnek, annak csak a nagy egyéniség kialakulásának a föltételeit kell megadnia. A nagy egyéniség sikere visszahat azután a tömegre is — közvetve őt is szolgálja — de éppen azért nem szabad útját állania. Nálunk pedig mindig ez történik. Egypár magyar művészegyéniség sikere: a nemzeti kultura érdeke, — jelent haladást és a haladás jelent értéket. Még anyagit is. Le lehet számítoltatni, később aprópénzre is lehet váltani s nem is egy ember, hanem százezrek érdeke fűződik hozzá. Egypár magyar művészegyéniség külföldi elismertetése visszahat viszonyaink javulására. Mit törődjem tehát a közepestehetségű művészek kisded érdekeivel? A nemzeti becsület kérdése az, hogy vannak-e nagy művészeink, — annak demonstrálása a főfeladat, az állami feladat, az összesség érdeke, s nem törődöm

azzal, hogy az apró alakok ezáltal esetleg egypár garast veszítenek. Veszítsenek! De a magyar géniusz milliókat nyerhet. Ez az a kulturpolitikai szempont, melyből a legutóbbi németországi kiállítások sikerét méltatni kell.

▽ ▽ ▽ ▽

Színi Gyula: Egy sápadt asszony

Irta: NÉMETH ANDOR

„A halottakból támad tehát mindaz, ami él és akinek élete van".

Szokratesz a Platón „Phaedon"-jában.

1.

Színi Gyula gondolta el ezt és voltaképen igaza is van. Mert mit adhat nekünk a mult mást, mint furcsa ködökkel bevont tablókat? Egy-egy szép mozdulat, különös hanglejtéssel ejtett szó, üde ragyogás az Akropolisz ormain s a romantika fekete köpenye, aranyfátyollal az arcon? Jegyezzük le ezt a szót: impresszionista.

Mikor Színi fejlődése kezdetén — Jókai, Bródy, Ambrus korszaka — írói művészetének öntudatára ébredt, a mese uralma kényszeritette hangulatait keretekbe zárni. Így szerezte meg a mindent összhangbahozás tudományát. Gondoljunk egy kis elbeszélésére: sok ideje csurog az eső, a spleen ráül az idegrendszerre, rövid kacagások, a kávéházban fojtó füst és tarokkpartik, az ég párás (külvárosban mosóteknők mellett lugoznak súlyos asszonyok), az omnibuszról őrült ember száll le (az eső lustán csurog le ernyőjén) — és most: elhagyott szálloda pamlagán fekszik egy ember s nézi a kőltöző fecskéket. Jegyezzük le: finom.

Mert világos, bizonyításra nem szorul: ez a finomság: a különbőző elemeket letompitani, legteljesebb összhangzásba hozni. Dilettáns kezdő írók tulajdonsága, hogy csak egy vonást érvényesitenek, azt, amelyik voltaképen kiváltotta az alkotást: és a többi momentumot nehezen vonszolva, megtördelve lapitják össze. De Színi Gyula — és ez a legkedvesebb sajátsága — ritkán stilizál; különös, tuljellemző, lélekbevágó, de mégis keresett jelzők nála nincsenek. A legegyszerűbb szavakkal dolgozik, melyek hullongó hópelyhek gyanánt fedik be a mese fekete vázát. Apró, graciőz mondatok surrannak egymás mellé és olvadnak össze. „Zerlináék háza szürke volt és valami furcsa, barokk tömzsiséggel könyökölt ki egy budai utcára. Pohos erkélye, barokk csigái, ornamensei, virágfüzéres, pufók angyalkái, amik mind századok óta ugyanazzal a közömbös, sötét, kékesszürke színnel voltak bemázolva, az ablakok furcsa vaskosarai, homorú üvegtáblái az emberre különös hatást tettek: a nyárspolgárság egész történelmi titokzatossága megvolt bennök." Nem tehetek róla, de irjuk le: kecses.

Ez a könnyed, minétekre lépő, egyszerű, fehérruhás mondatfüzés (alatta bár vérszegény, de finomvonású halvány gondolatok) párosulva bőven ömlő invencióval, adja Színi Gyula irásainak zamatját.

2.

És épen ezért nehéz elemezni: mert nem mélyenjáró, gondolatokkal tüzdelt stilusú iró, kinek a szavak zenélő bája csak tudatos eszköze irá-

saik könnyen olvashatóvá tételének; himpor-poézise nem tűri a durva újjak kíváncsi kutatását. De nem mernők efemér írónak mondani. Talán: elvetélt lírikus. Így.

Halkan ömlő, mosolygós melankolia, öreg, lakó írásokon ülő könnyes derű száll át sorain. „Így mesélte ezt nekem egy százéves anyó valamikor, valahol egy vásáron, mikor ponyva alatt szalagos, pruszlikos leányoknak és zsinóros, bokrétás legényeknek árulta a mézesbábot. Én magam sem hittem el". Így mesélte ezt Szini Gyula valami régi novellában, mikor csordultig volt a szíve gyönyörűséggel és gyötrelemmel. Nem lehet ezt a stílust elemezni. Könnyű akácfa-illat, nyári este csöndjében. Talán.

A „Sápadt asszony" olajképes, büszke pompájában az illat elszállt. Vagy póz nélkül: stílusa fakult. Sok a frázissá halt kép, a cselekményben nehezen olvad össze a meseszerű a realitással. El kellett sorolni Szini művészetének összes rúgóit, hogy megérthessük e regény kevésbbé sikerült voltának magyarázatát. Mint mondottuk, Szini művészetének alapja: a hangulatok, — lírikus impresszió, megérzés, utánagondolás, — mesébe rögzítése, a két elem csodás harmonizálása. A regény is eredetileg egy finom hangulatból indul el: Dér király kettősen elátkozott lánya vár, merengő, elátkozott csöndben. És szerelem ég körötte és szélesen kitárt karokkal óhajtaná távoltartani a szerelmet, de ez jön és éget. Szóval: szerelmek interferenciáját írja meg, amelyeknek találkozásából csóktalan csendnek kellene származni. És — talán kényszerűségből, talán tévedésből — kiszélesítette a mesét, mellékcselekménnyel dolgozik stb. stb., de teljességgel nem számára szánt mezőn arat. Így a sápadt asszonyról szóló szürke könyv nem ad új képet Szini Gyula tehetségéről. Reám általában a kényszerből írt könyvek benyomását teszi. Sokat lehetne ideírni a magyar kiadókról s arról, hogy a Trilibi kis füzete, a Lelki kalandok pár megfoghatatlanul finom elbeszélése, temérdek regénynél számottevőbb. Általában lelketlen dolog: írót nem neki termett műfajba kényszeríteni. Vagy: Szini Gyula tévedett.

3.

Természetesen: vannak lapok a regényben, ahol Szini Gyula magasan egyszerű stílusa a régi fényében ragyog. Ahol a középkori Insbruck ódon romantikájáról beszél vagy estéket ír le, Alpeseket, s a távoli Italiát. Holdfényes tájakat csillogó hóval. De mégis: inkább kedves visszaemlékezést éleszt, más, szebb írásaira a felejthetetlen Biedermeyerképekre, Leonorára és Anasztáziusra. Elbeszéléseire, melyekben ujságok régi lapjain sárgán, kopva, halott hercegek feküsznek komor ünnepélyességgel. Bizonyára félve dédelgetett gyermekei: övék a halódó királysarjak dísze: a szőkeség, a puhaság, a pompa. És sokszor langyos éjjeleken chevet de livreül Trilibit vagy a lelki kalandokat olvasom s eszembe sem jut, hogy Szini Gyula mást is írt.

▽ ▽ ▽ ▽

Tiepolo karcai

Irta:
BÖLÖNI GYÖRGY

Messze nézünk vissza Tiepolora és két fiára, vissza a tizennyolcadik századig, amikor utolsót lobbant a renaissance érzésvilága. Velencéből akkor került elő Tiepolo és nagy dekorációs kompozíciókon szállt a híre, paloták menyezetét az ő festményei díszítették és mint Tízián vagy Veronese egyenes utóda, a művészet patronusainak kedvence volt.

A mi korunk izgalmaival, megváltozott művészi világnézetével, mely a primitivséget kedveli, a formák egyszerű konstruálását, mely tömöríti inkább, mint szétteríti a festőiséget és nem vágyik kompozíciós gondolatokra, szétdarabolja a festő képességeket-, nem kedvez Tiepolonak. A mai törekvések, melyek eredtek az impresszionizmussal, kiszedegetik őseiket a mult mesterei közül és így jött el az értékelése Greconak, Goyának és amint fordul az áramlatok szele, eljön Tiepolonak is azért, ami nagyságát megadta. Képeire ma nem jár szerencsés idő most, amint a Szépművészeti Muzeum karcait bemutatták. Pedig ezekben az allegoriákban, szimbolumokban mégis közelebb áll hozzánk, mint nagyszabású festményeiben. Erős, nehézkes, komoly vonalakkal halad a rajza és alig akad nyoma annak a fellengző és csak figurák gyors széthintésére, pazarlására való kedvnek, mely freskóiban megnyilatkozik. Mintha Spanyolországban készült munkáihoz adnák karcai a rokonságot, mert ezek is emberi dolgok, amint azokban kezdett eltekinteni külsőségektől, pompás szövetek csillogásától, kevesebb lett a csipke, a bársony és nőtt bennök, előbukkant az ember. Két fia az ő sarkában haladt és komoly különbségeket nehéz felfedezni közöttük. Finomabbak és ügyesebbek, mert fejlettebbek a rézkarc technikájában, de mester-epigonok. A késői renaissanceot a századok mulva jövő kis festők annyira leőrölték, hogy ideje még nem érkezett el e három Tiepolonak arra, hogy csodálattal nézzünk vissza rájuk. Mintha elhessegetett árnyakat idéznének. Bemutatásuk nem időszerű és nem a mai művészi nevelés és érdeklődés programmjába esik. A grafikai osztály gazdag, egyedülí gazdag csoportja a muzeumnak és más kiállításoknak kellene onnan kikerülniök.

▽ ▽

Japán fametszetek

Irta:
CSERNA ANDOR

Mikor 1780 körül az East India Company révén Európába kerültek az első japáni képek, az emberek idegenkedéssel nézték a többnyire repülő madarakat ábrázoló rajzok természeti hűségét és vagy karrikaturáknak, vagy rossz rajzoknak tartották őket. Mikor aztán a XIX. század nyolcvanas éveiben a kodakok pillanatfényképeket tettek lehetővé, kitűnt a primitív japán művészek páratlanul éles és gyors megfigyelőképessége. — Ottmar Begas valamelyik írásában olvastam: a művész egy japán festővel sétált, miközben sebes repüléssel vonult el fejük felett egy madárcsapat. „Hányan lehetnek?" kérdezte Begas. A japáni egy pillantást vetett a csapatra és habozás

▽ ▽

nélkül felelte: „Tizennyolcan". Begas lehetetlennek tartotta, hogy ily rövid idő alatt meg lehessen állapitani az apró pontoknak lásszó madarak számát és fényképező készülékével felvételt készitett a madarakról. A lemezen tizennyolc madár volt látható.

Begas elbeszélése ugyan kissé fantasztikusan hangzik, annyi azonban tény, hogy a japán ember, különösen pedig a japán művész szemébe, a legélesebb megfigyelés mellett is csak egy kép, helyesebben csak a mozgás egy bizonyos mozzanata jut, melyet a legegyszerűbb eszközökkel rögzit meg a papiroson. Ha művészi párhuzamot akarnánk vonni, egy jó japán állatrajzot az eszközök egyszerűsége, az éles megfigyelés és a megfigyelés visszaadása, valamint a biztos vonalvezetés tekintetében Holbein portréival lehetne összehasonlitani. Európai felfogás szerint a portréhez kevésbbé ért a primitiv japán. Ennek oka talán főképen a buddhista felfogásban keresendő, amely szerint minden ember a másikban ismétlődik. Vagyis a primitiv japán művész nem ismer arcbeli különbségeket, legalább is nem látja meg azokat és képeiben az ijedség, öröm, bánat, kéj, csodálkozás vagy harag érzéseinek megnyilvánulásait nem individuálisan, hanem mindig ugyanazokkal az eszközökkel fejezi ki.

A japán általában nem is használ modellt a képeihez. Az emberi vagy állati alak egyszeri megfigyelés után modellként van agyában megrögzitve. Hogy ez a tehetség egy régi kultura gyümölcse, vagy pedig természetes hajlam eredménye, nehezen volna eldönthető. Az bizonyos, hogy a japán agy funkciója annyira különbözik az európaiétól, hogy európai ember úgyszólván nem is tudja megérteni a japán szellemi élet legigazibb produktumát, a művészetet. A japán technika legraffináltabb európai utánzata sem tudja az eredeti érzetét kelteni. Sőt még a japán eredeti után készült legjobb európai másolatról a másoló nemzetiségét is meg lehet állapitani. De épen igy vannak a japánok a mi kulturánkkal. A müncheni Pinakotekában magam figyeltem meg egy kis japán festőnőt, aki az egyik Rembrandt-kép másolásába merült el. Elvitathatatlan ügyességgel, lelkiismeretes hűséggel dolgozott, de az előtte lévő vásznon mégis japán kiadásu Rembrandtot láttam.

A keletázsiainak a mienktől teljesen elütő természete hozta magával azt is, hogy Európa technikai újításai méreg gyanánt hatottak a japán életre. A művészet, mellyel kezdetben kedvtelésből — bár iparszerüen — foglalkoztak, az európai kereslet folytán hatalmas iparággá nőtte ki magát, miért is nem fektettek többé a kivitelre oly nagy súlyt, mint annakelőtte, készen átvett eszközöket és eljárásokat alkalmaztak és ez magyarázza meg azt, miért olyan értékesek az eredeti régi japán fametszetek manapság, hogy csak gazdag műkedvelők és múzeumok tudnak rájuk szert tenni. A színes japán fametszetek hamisitásában már odáig jutottak, hogy a régi, európai befolyástól ment mesterek eredeti lemezeiről készitenek nyomatokat, a színezést azonban már amerikai anilinfestékkel végzik. Autochton és a vonalvezetéssel meg a japán rajzművészet egész szellemével szervesen összefüggő csak az az egyszerű színezés, amit Hokusai, Shunjo régi lapjain találunk. A tizenkilencedik században már annyira elterjedtek az idegen technikai eszközök, hogy egyes mesterek, mint pl. Hiroshige európai vagy amerikai festékekkel dolgoztak, miáltal nyers és kemény színhatások keletkeztek. Amit Európa a japánoktól tanult, aminek a Whistler-féle portréművészet nagy részét és Beardsley

és követői arisztokratikus vonalának létrejöttét köszönheti, azt csúnyán viszonozta. Az európai segédeszközök bevonulásával disszonáns elem kerül Japán művészetébe. Talán erre is célzott az a japán diplomata, aki a következőket mondta Houston Stewart Chamberlainnek: „amíg művészi nép voltunk, barbároknak neveztek bennünket, mikor magunkévá tettük az európai találmányokat, ezek közt a nagy tömegek gyors legyilkolását, civilizáltaknak mondott bennünket a világ."

Európában a japán művészetek között a rajz és a festészet iránt ébredt fel legkésőbb az érdeklődés. Aki nem kimondottan japánkedvelő volt, annak a japán fametszetek, minthogy többnyire figurálisak, merev, erőltetett, bábszerű furcsaságot vagy karrikaturát jelentettek. Általános nézet, hogy az emberi alak rajzában az európai művészet messze felülmúlja a japánit. Azonban azok, akik ezt a nézetet hangoztatják, elfelejtik, hogy Japán nem ismer más művészetet, mint dekorativet és hogy mindenen ez a hatalmas, az írásból fejlődött stilusérzék uralkodik, hogy a látás egész sajátossága belőle fejlődött. A japán ember csak ritmusban tud látni. Ezek a ritmusok teljesen elűtnek az európai művészet ritmusaitól, amelyeket mi már nem is érzékelünk. A mi látásunk bizonyára épen olyan helyes és épen olyan hamis, mint a japánoké és a festő nálunk is arra törekszik állandóan, hogy modelljét a benne szunnyadó vagy általános szépségtipushoz közelebb hozza. Helytelennek tartották, hogy a japáni nem ismer árnyékot, holott a modern festészet is kikűszöbölte már azt. Vannak akik azt mondják, hogy a japáni alakok arca üres és semmitmondó, de elfelejtik, hogy az ember idegen fajnál csak a tipust, nem pedig az individuumot látja meg. A japánoknak, még az arctípusok és arcvonalak rendkivül finom változatossága mellett is, kétségkivül vannak olyan tipusai és individuumjai, amilyenek nálunk sohasem lesznek. Mindent néhány ritmikus sejtetésből egészit ki magának, arcképművészete ép oly individuális a maga szempontjából, mint nékünk a miénk.

A Szépművészeti Múzeum japán kiállitása, mely a Vay Péter gróf által gyűjtött anyagot gondos, kronologikus rendezésben mutatja be a közönségnek, a japán rajz- és festőművészet minden sajátosságára érdekes dokumentumokat szolgáltat. A fent elmondottak illusztrálására elegendő Sharaku portréit megnézni. Ezek a fejek — néhány erőteljes vonás az egész — a japáni számára egész más életet jelentenek, mint az európai ember számára, mert bensejében számtalan, hasonló, életből vett képpel vannak összekapcsolva, esszenciái lesznek százezer olyan megfigyelésnek, amely nálunk hiányzik. Az európai művész rajza, melynek ritmusát mi a konvenció folytán értjük meg, kifejezéstelen volna szerinte. Utamaronak a hídon áthaladó leánycsapatában az európai csak egy sereg kedves, exotikus bábut lát, míg a japánínak ez a kép országa asszonytipusainak egész seregét idézi szeme elé.

Azt, hogy a japán művészetnek egész élete más ritmusokban mozog, alakjainak ruházata is bizonyítja, a bő kimono, lágyan leomló ráncaival, melyek egymástól oly határozottan válnak el. A dűreri művészetben nehéz, törtráncú brokátok dominálnak, ezek itt könnyű, simuló selymek. A kimono minden mozgásnál testhez simul és elárulja annak idomait. A mozgásban ábrázolt japán alakban, ha külső körvonalai még oly kevéssé is sejtetik a testi formákat, a japán és a japán szemével látni tudó európai ember előtt mindig az ember, az emberi

alak jelenik meg. Ez az, ami a japán alakok ábrázolásában, a finom ízléssel összeválogatott világos színek mellett a laikust is megkapja: a mozdulatok szépsége és biztonsága, az elevenség a járásban, ülésben, futásban, pihenésben, az erő és az egyszerű lelki megnyilvánulások. Némely rajzon háttal fordulva ábrázolja a művész alakját, félig elvesző profilban és mégis páratlanul fejezi ki benne a csendes ábrándozást. Harunobu zenélő leányának arcában, csak úgy benne van a melodiára való figyelés, a zenében való gyönyörködés, mint a hallgatóiéban. Három vonás az egész, de az mindent kifejez.

Mozart zenéjére emlékeztetnek ezek a képek. Harunobu rokoko művész, képei a japánok hajporos korából valók. Abból a korból, amelyben az előkelő férfiak béke idején is két kardot hordanak övükben, abból az időből, amikor a megsértett nemesek jajszó nélkül végezték el magukon a harakirit és kifordult belekkel is graciozusan tudtak meghalni. Ennek a kornak a történetéhez írt prologust Harunobu. Művészete csupa líra, az ifjú lányok szépségét zengi, a kis japán lányokét, akik aprók, vézna proporciókkal, úgy hogy a különösen nagy fejet tétován egyesíti a szem a törékeny alakkal. Rajza lineáris, azzal fejez ki mindent. A cinquecentóra kell gondolnunk, ha képeit látjuk. Comte Castiglione Cortegianoja jut eszünkbe, mikor lapjain a régi japán erkölcs-kodexet látjuk megőrökítve.

Kuyonaga nőalakjai polgáriasabbak. A bourgeois festője volt. Típusai flegmatikusak, természetes proporciókkal és alakjait kissé fáradt mozgásban, finom ökonomiával helyezi el a térben, amely nála mélyebb, tágabb és világos horizontú. Nála kezd a tájképfestészet is fontos szerepet játszani a figurális rajz mellett. Palettája páratlanul gazdag színekben.

Sharaku és Utamaro fametszetei a többieknél jóval nagyobb intelligenciát árulnak el. Sharaku színészarcképei szatirák. Nagy arcképeiben a grimaceot vágó emberi arcok pompás serege vonul el előttünk. Üres arcok, amelyeken a színésznépnek generációkon át történt megvetése erős nyomot hagyott. Az esprit mellett a vonalvezetés és a színezés teszik Sharaku képeit rendkívül értékessé. A nagyon finom és éles konturok, a nyugodt és kifejezőképes ecsetkezelés japán fogalmak szerint szokatlan művészi gourmanderiát árulnak el. Sharaku, az első japán festő, aki az arc struktúráját individualisan fogja fel és portrészerű hűségre törekszik. A színezése plakátokra emlékeztetően egyszerű, finom, díszkrét. Chéret, a modern plakátművészet egyik atyamestere tőle leste el a plakátfestés alapelemeit: a színek síkokban való felrakását, a képhatás intenzivitását, a lényegtelen elhagyását és a karakterisztikus vonalak hangsulyozását. Toulouse-Lautrec, Chéret riválisa, pedig még tovább megy a japanizmusban. Vonalai titokzatos benső életet élnek, japán idegesség, a keletázsiai karikaturák sziluettjeinek meglepő hatásai ébrednek fel bennök.

Az újabb japán festészet legfinomabb és legkiválóbb képviselője Utamaro. Kedvenc alakjai a gésaházak lakói, szerelmi jeleneteket, erotikus enyelgéseket vetett papírra, de minden cinizmusa mellett is előkelő maradt, esztétikai érzéke sohsem hagyta cserben, a legkényesebb szituációk ábrázolásában is bizonyos szemérmes rezelváltság nyilvánul, a dekorativ formát sohsem áldozza fel a pszihologiai vonal kedvéért. A testrészek, az idegek, izmok játékában lelte gyönyörűségét. Pogány volt, istenien pogány, mint Aretino. A Yoshiwara kurtizán-

jait festette, életüket, gondolkozásukat, álmaikat rögzítette meg képein, melyek kecses és naiv romlottságnak művészi dokumentumai. Ezek a képek csalták a hetven éves Edmond de Goncourt, Utamaro biografusának tollára egy huszéves ifju elragadtatását.

Utamaro istennőkké teszi a gésákat, megfosztja őket földi voltuktól, elveszi tőlük azt, ami bennük specifikusan japáni volt. Azzal, hogy a fejet a toronymagasságú frizurával kétszer olyan hosszúnak, mint szélesnek ábrázolta, hosszú és vékony nyakat és keskeny vállakat rajzolt amelyek ét rikusan sovány és karcsú végtagokban folytatódtak, alakjaiban az a végső szublimitás jut kifejezésre, a melylyel a rákövetkező évszázadban, firenzei befolyások után, Burne-Jones fantáziájának vérszegény alakjait kísérlette meg dematerializálni. És ahogyan a test proporcióit idealizálta, úgy tulozta az arc formáinak arisztokratikus vonalait is. A szemet két vonással jelezte, az orr természetellenesen hosszú lett, a száját pedig apró cseresznyének festette.

Hokuszai egészen az ellenkezője. Terrénuma a realizmus, a plebejusok életét festi, az asszony nála nem dekoratív tárgy, hanem eleven ember, aki testét, esztétikai törvényeket figyelmen kivül hagyva, nyujtja, tartja. Életigazságokat beszélnek el képei. Jedo kézműveseit figyeli meg műhelyükben, porban játszó kis gyermekeket örökít meg frappáns vonalakban, tájképein pedig az elemek játékát, zúgó vihart, háborgó tengert, rohanó patakot, cikkázó villámot fest. Az emberi életről ir és hol durva, szeles vonalakkal, hol meg lágyan húzott ecsettel jegyez fel mindent. A mozgás legvadabb kitörésétől a járás, a tánc legszelidebb moderatójáig, a csendes, önmagában pihenő vegetatív erőig nincs benne mozdulat, amit ne ismerne. És valamennyit tapogatózás nélkül, az európai művészetben fel nem található biztonsággal adja a legegyszerűbb formulára hozva. Egyedülálló alakjai is világukat élik. A toilettező nőről a fürdő és a budoár illata árad, a macskamódra lustálkodó gésa álmos érzékiségbe van burkolva. Csereszynevirágos tavasz és langyos kék alkonyat ölelí át ezeket a bennök élő, mozgó, lélekző alakokat.

▽ ▽ ▽ ▽

Hofmannsthal: Cristinas Heimreise

Irta:
RELLE PÁL

Könyv és színpad.

Még soha oly pozitív érzésem nem volt a kettő távolságáról, mint most, amikor olvastam és hallgattam is Hofmannsthal darabját: „*Cristinaz Heimreise*"-t. Önkéntelenül és hirtelen differenciálódott bennem egy fogalom: a színpadi liráról és a könyv-liráról. És most érzem csak igazán jogosultságát annak, hogy a „*Cristinas Heimreise*" szerzője a színpadon megbukott. Ez a fiaskó azonban legnagyobb díadala volt annak a poétának, aki tudatosan sem tudta megtagadni magában azt, ami nem tudatos benne: a liráját. Ezt csak a színpad tagadta meg: visszaszámüzte a könyvbe, a betük intim, sorközi muzsikájába, ahol

olyan jól esett megtalálni a poétát, akit a színpadi festék alatt egy pillanatra elveszíteni véltünk.

*

Különös költemény ez a komédia. Motívumaiban oly bátran vallottan régi, hogy — ezt nem a paradoxonért mondom — : új. A realizmus lírája; biológiai poéma. És itt érzem én az ellentétességet, mert a színpad épen a visszáját adta: a líra realitását, s a poézisből csak biológiát. Istenem, a Hofmannsthal transzcendentális poézise a színpad realitásában! Alkonyba lehelt sóhaj a fonográfban, az elbóbiskoló télek gyermekálma kasírozott kulisszák közé préselve... A szívembe ütnek az emberi szavak és torkon ragadnak a színészi gesztusok. Testet adtak a mese lelkének, húsba gyömöszölték, jól szabott kosztümökbe bugyolálták — és megölték az illúzióimat. Meritett papíroson, milyen halkan, besimogatva is ringatnak a néma betűsorok ... Altató dalok lágy ritmusa szivárog szívünkbe, a mai élet villanylámpája kialszik s a koppantó gyertya sápadt pislogásánál porladó gyönyörök bölcsőjében álmodjuk régi álmainkat. Aztán jönnek a színészek, jön a rendező, komoly urak, komoly teoriákkal, kegyetlen felnőttek és eltörik a gyermekjátékainkat, felcsavarják a villanyt és felborítják a bölcsőnket. És mennyire fáj, hogy ilyenkor nagyoknak kell lennünk és nem szabad sírnunk, sírnunk.

*

A Hofmannsthal könyve igazi, benső, melegségével magához ölel s a látható láthatatlan, a testetlen mese, mint a megálmodott kép szín- és vonalvibrációja belereng a szemünkbe, s az ismeretlen úton egy világ hangulatát sodorja lelkünkbe, akár a tavaszesti szellő. Az öreg velencei kandalló ciklóp-szeme az elmulás melankóliájával, s az örök élet mosolyával tűz ránk, s a fícánkoló szikragnómok a szerelem hangtalan szimfóniáját duruzsolják a merengésünkbe. És Reinhardt, amilyen ezermester ő, mindezt praktikusan meg is csinálta a színpadon. Megfestette a megálmodott képet, reflektorok fénycsóvájába rögzítette a hangulatunkat, megcsinálta a kandallót és kótákba szedte a szerelem szimfóniáját. És — ahogyan mondtam, — megölte az illúziónkat. Mert láttuk a képet, amelyről álmodtunk és megszűnt az álom. Mert észrevettük a csinált hangulatot és eloszlott, amit éreztünk. Mert a kezünkkel foghattuk meg a kandallót és megéreztük a valóságot, hogy fából van. Mert hallottuk a szimfóniát s a fizikai hangok felébresztettek. És, miközben a szemünket dörzsöltük, egy álomszerelem katzenjammer-jával vettük észre kifestett szeretőnket. És dideregtünk és fáztunk, amint ránk köszöntött a hajnal, a világosság a józanság szomorú napébredése.

Hja, a könyv és a színpad! ... A Hofmannsthal poézisének Prokrusztes-ágyat vetettek a világot jelentő deszkákon. S ezen az ágyon, hová illantak a mi színes, szép álmaink? S a szerelem ... a finom pikantéria ... az éjszakába csattanó csók z néje ... mivé lett *ezen* az ágyon? Szent vágyak és szűzi, fehér bűnök poézise, mennyire prostituál benneteket a hajnal, ha kiszakít a költő csendes álmodásából s egy lelki éj szerelmes szerenádját ezer ember fülébe huzatja! *Cristinas Heimreise...!* Hogyan is képzeltem? Holdas éj. A Ca'dóro loggiáján szomorúan ül egy fehér asszony. A fejét lehorgasztja és félig ébren, félig álomban merengaz aeol-hárfa muzsika-lehelésén. Leányálmok, virághalál, letiport szerelem hattyúdala ... Lent megoldódik egy gondola a fekete vizen. Az evezőlapát belevág a szunnyadó vízbe, mint az álmodó leányszívbe az első férfi-

csók. És Florindo, a Casanovák közönyével vérében, mint egy óriási hímlepke megy új virágra. S a halott virág . . . ? Egy unott gesztus és kezéből a sötét vizbe surran. Vége. A szerelem sóhajhidján így tünnek el a fehér leány-virágok. S a hattyúdal . . . ?

Egy csipős kuplé néhány akkordja. Aztán kacagás édesen, ásitás hosszan. Igen: ezt hallottuk és ezt láttuk is a szinpadon. De az aeol hárfát . . . ! Ezért jól teszi, aki elolvassa ezt a költeményt és ezért teszi jól, aki nem hallgatja meg.

▽ ▽ ▽ ▽

A szerkesztésért felelős: ZIGÁNY ÁRPÁD.
Kiadja a RENAISSANCE könyv- és lapkiadó vállalat.
Szerkesztőség: Budapest, VII., Damjanich-utca 12.
Kiadóhivatal: Budapest, V., Lipót-körut 1.
Nyomatott MÁRKUS SAMU könyvnyomdájában, Budapest, V., Báthory-u. 20.

RENAISSANCE

POLITIKAI-TÁRSADALMI-MŰVÉSZETI
ÉS KÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRAT

I. ÉVF. 3. SZÁM

BUDAPEST ÁRA 1 KOR.

1910 · VI · 10

RENAISSANCE

Politikai, társadalmi, művészeti és közgazdasági folyóirat.

Megjelenik minden hó 10-én és 25-én.

Előfizetési ára: Egész évre 20 K, félévre 10 K.

EGYES SZÁM ÁRA 1 K.

Szerkesztőség:
VII., Damjanich-utca 12.
Telefon: 103—10

Kiadóhivatal:
V., Lipót-körút 1. szám.
Telefon: 44—32

A 3. SZÁM TARTALMA:

DIPLOMATA: A jövő Magyarország, II. ... 218
BIRÓ LAJOS: Szolgák országa (regény, II.) ... 222
ERDŐS RENÉE: A Sybillák könyvéből (versek) ... 235
MÉRAY-HORVÁTH KÁROLY: A politika nagy ágyui 238
BABITS MIHÁLY: Versek ... 245
ADY ENDRE: Petőfi nem alkuszik, I. ... 246
SZILÁGYI GÉZA: Versek ... 252
RÉVÉSZ BÉLA: A bestia (novella) ... 253
LIGETI ERNŐ: Vers ... 257
BRESZTOVSZKY ERNŐ: Az aviatika szerepe a társadalmi fejlődésben ... 259
MIKLÓS JUTKA: Versek ... 269
AUGUST STRINDBERG: Attila (novella) ... 270

KRITIKA ... 278—298

Mikszáth Kálmán (LYNKEUSZ, 278); — Nietzsche: A tragédia eredete (KÓSA MIKLÓS, 283); — A fénykép művészete (CSERNA ANDOR, 285); — Svájciak a szalonban (KŰRTHY GYÖRGY, 287); — Csontváry Kosztka Tivadar képkiállítása (VÁRNAI DÁNIEL, 289); — Grünwald Béla: A régi Magyarország (ZIGÁNY ÁRPÁD, 290); — Bécsi színészek a Magyar Színházban (BÁNÓCZI LÁSZLÓ, 293); — Temetések (RELLE PÁL, 294); — Cholnoky Viktor: Tammuz (GYULAI ISTVÁN, 298);

KÖZGAZDASÁG ... 300—310

Magyar gazdaságpolitika (FODOR OSZKÁR, 300); — Pénzügyminiszter és bankigazgató (GYÖRGY MIKLÓS dr. 302); — Közgazdasági Szemle (310).

A címlapot rajzolta Mihály Rezső.

A jövő Magyarország.

Irta:
DIPLOMATA.

II.

A legelső perspektíva tehát, melyben a jövő politikája elébünk tárul, az 1867-es kiegyezés, abban az orthodox formájában, ahogy azt Deák Ferenc a nemzet nevében a koronával megkötötte. Amikor is mindjárt megállapíthatjuk azt, hogy a „monarchia egységének" vezető gondolata kizárja az 1867: XII. t.-cikk „továbbfejlesztésének" lehetőségét, vagyis azt a fából vaskarikát, aminő a „67-es alapon csinált 48-as politika". Más szóval: hadüzenet ez annak a kétértelműségnek, mely a magyar politikában az utolsó évtizedben fölülkerekedett s az osztályérdekek védelmét a királyi hatalom gyöngítésével vélte biztosíthatónak.

Az állapotoknak ez az elfajulása, a politikai megalkuvásoknak ez a láncolata nem mai keletű. Együtt támadt és nőtt a király akaraterejének hanyatlásával. Az egykor impulzív természetű uralkodó híres energiáját már évek óta bizonyos, érthető apáthia váltotta föl; s a király ma már, határozottan körvonalozott nagyhatalmi és dinasztikus politikája helyett, csak a jelen nyugalmát akarja, habár átmenetileg is, biztosítani. Mint mikor a víharzó tengerre hordószámra önt olajat a veszélyben forgó hajó, hogy elsimítsa a háborgó hullámokat: úgy iparkodik a király közvetlen környezete is elsimítani minden ellentétet a monarchiában, mit se törődve avval, hogy a politikai viharok mindenben hasonlók a természet orkánjaihoz, s a leghevesebb kitörések ott is a pillanatnyi szélcsönd után szoktak következni.

Ennek az átmeneti nyugalomnak az érdekében hozott áldozatokat a király 1898 óta a magyar parlament kisebbségének, mely azóta, a nemzeti jelszavakkal üzött terrorizmus segítségével, többséggé pocakosodott és hosszas küzdelem után, mint koalíció, átvette a hatalmat is. A király hatvan esztendős dinasztikus politikájának e flagráns megtagadása — bár a koalíció óriási hűbért fizettetett érte a nemzettel — akárhogyan forgatják is: minden-

képpen a magyar oligarchia győzelme volt a korona hatalma fölött. Pedig a Habsburgok politikája — s ez az egyetlen helyes és céltudatos politika a monarchiában — mindenkor az oligarchák letörésére s a fölfelé törekvő demokratizmus erősítésére irányult. Százados tradíciók buktak meg tehát a koalíció uralomra jutásával, bár viszont a dinasztikus politika is kikötötte garanciának az általános és egyenlő választójogot, melynek törvénybeiktatásával megint csak a demokráciát akarta erősíteni.

A koalíció uralomra jutása az a demarkacionális vonal, ahol a jövő politikája erősebb konturokkal kezd kialakulni. Ettől az időponttól kezdődik ugyanis a trónörökös nyíltabb és érezhetőbb befolyása a magyar politikára. Mert a Belvederében megérezték, hogy a koalíció, mely elvei föladásával áruló lett lefelé a hatalomért — hiszen egyetlen egy nemzeti követelést se vett föl programmjába! — épp oly könnyűséggel lehet áruló fölfelé is, ha az érdekei úgy kívánják. És ekkor kezdődött a trónörökös harca a koalícióval és az uralkodó körül összeverődött kamaríllával, s ezt a harcot kettős célzattal indította a trónörökös: először védte az 1867: XII. t.-cikkben biztosított dualizmust és felségjogokat, s másodszor szorította a koalíciót az általános választójog törvénybeiktatására, mert a népparlamentben remélte megtalálni azt a szövetségest, melynek segítségével az oligarchiát végkép letörheti.

A trónörökös volt az első, aki átlátta, hogy a mai osztályuralom a monarchia nagyhatalmi állásának hanyatlására s a birodalmi egység megbontására vezet. Átlátta, hogy a korona folytonosan ismétlődő megzsarolását a nemzeti jelszavak nevében, állandó kormányzati rendszerré tenni nem szabad, mert meddő közjogi vitákból a monarchia meg nem élhet. Mivel pedig a közjogi harc csakis az uralkodó osztály érdeke Magyarországon, meg kell szüntetni ezt az osztályuralmat s a nép parlamentjét kell a helyére állítani, mert ez a parlament bizonyára csak a nép igazi, gazdasági érdekeivel fog törődni s nem fecsérli idejét üres közjogi vitákra. Ez a népparlament meg fogja érteni, hogy Magyarország csakis a monarchikus kapcsolatban fejlődhetik naggyá és gazdaggá, s hogy voltaképpen csak a saját érdekeit szolgálja, ha a dinasztiával egyetértve munkál a monarchia naghatalmi állásának megszilárdításán . . . .

A trónörökös tehát — akiről pedig a feudális osztályuralmi klikk azt híreszteli, hogy nem ismeri a magyarokat — nagyon jól megtanulta a magyar históriát, mert nagyon jól tudja, hogy

a királyi hatalom csakis a demokráciában találhat segítséget az oligarchia túlkapásai ellen. Annyira igaz ez, hogy a királyi hatalom és a demokrácia érdekkapcsolata logikus szükségesség minden oly államban, ahol a feudális arisztokrácia intézményesen fönnáll; Richelieu, például, szintén a városi polgárság erejével törte meg a francia oligarchiát s ő vitte be az államéletbe a demokratikus intelligenciát, mely teljesen ledöntötte a francia arisztokrácia politikai hegemóniáját.

Ennek a politikának volt öntudatos követője II. József császár is, aki — erőforrást igyekezvén teremteni a dinasztia számára Magyarországon — gazdagabbá és erősebbé akarta tenni azt, s e tekintetben tovább ment, mint ma a legtúlzóbb magyar imperialisták. Még Horvátország autonómiáját is be akarta olvasztani a magyarba s a magyar koronához akarta csatolni annak régi, keleti tartományait, sőt a török háborút csakis azért indította meg, hogy Szerbiát, Boszniát, Bulgáriát, a Havasalföldet és Besszarábiát visszakapcsolja Magyarországhoz. Mert cézári koncepciójában ott élt a hatalmas Középdunai Birodalom eszméje, amelynek alapítására nem csak imperiális törekvések, hanem az önvédelem kényszerűsége is hajtják a Habsburg-dinasztiát.

Hogy ez a terv aztán még se sikerült, annak az volt az oka, hogy II. József Magyarország nagyságát nem az oligarchiával, hanem az oligarchia ellen akarta megcsinálni: a demokratikus elemek pedig, amelyeknek segítségére számíthatott volna, akkor még sokkal gyöngébbek voltak, semhogy fölvehették volna a harcot az oligarchiával. Így történt aztán, hogy ismét előkerült az oligarchia régi taktikája, mely a királyi hatalom és a demokrácia egyesülését mindig úgy gátolta meg, hogy közjogi kérdéseket ékelt közéjük. Mert ez a taktika minden „nemzeti" mozgalomban bevált, Rákóczitól Kossuth Lajosig; sőt bevált még 1867 után is, ahogy ezt a több mint tíz évig tartó obstrukció s az öt év előtti „nemzeti ellentállás" bizonyítja.

Mikor pedig, a „nagy temetés" után, a korona 1867-ben kiegyezett a magyar nemzettel, melyet a dualisztikus monarchia egyik oszlopává avatott, megint az történt, hogy a Habsburg-szabadelvűséget és demokráciát a „történelmi nemzet" ellentállása állította meg a nemzetfejlesztés útján. Megállította, mert osztályérdekei a nemzeti demokrácia elnyomását követelik; de azért nem száll harcba a demokráciával, hanem ügyes szemfényvesztéssel előtérbe tolja a közjogi kérdéseket és a koronával állítja szembe a

demokratikus elemeket, hogy a közjogi küzdelem hevében elterelje figyelmüket azokról a valódi érdekekről, melyeknek kielégítése az oligarchikus osztályérdekeket csorbitaná.

Ennek a sivár, romboló politikának akarta végét vetni az erősen konzervatív ősz császár, mikor ország-világ bámulatára proklamálta az általános és egyenlő választójogot Magyarországon. A cél az volt, hogy a demokratikus elemekkel szövetkezett királyi hatalom újra galvanizálja az egész nemzetet s egyesítse ennek összes konzerváló erőit az 1867: XII. t.-cikkben lefektetett közjogi alap erősítésére. Hogy aztán a trónörökös mindjárt kezdetben a maga teljes egészében és jelentőségében fölfogta és értékelte ezt a nagy koncepciót, ez csak annak a jele, hogy érti és átérzi azt a nagy politikai igazságot, hogy a trónok biztonsága és a dinasztiák ereje a népek millióinak hálájában és banális ragaszkodásában gyökerezik. *„Wer dem Volke Rechte gibt, dem wird das Volk gehören"*: — ez a nyitja annak a szívós kitartásnak, mellyel a trónörökös az általános választójog politikájához ragaszkodik.

Ime, a jövő politikája: a demokratikus fejlődés útja, amelyen minden történelmi nemzet halad. Ezen az úton halad Ausztria is, mely az általános és egyenlő választójog életbeléptetésével már megelőzött bennünket; amínek az eredménye az lett, hogy a szinte kétségbeejtően zilált osztrák viszonyok kezdenek konszolidálódni, a kifelé gravitáló nemzetiségi törekvések megszüntek s az elégedetlen emberek százezrei és milliói átváltoztak elégedett emberekké. Történt pedig ez ugyanakkor, mikor a sivár és céltalan közjogi izgatások folytán Magyarország egyre gyöngült és egyre jobban szegényedett, a nemzeti élet összes centrifugális erői megmozdultak, az országban fölborult minden rend és odalett a magyar politikai élet, a magyar államkormányzás megbizhatósága.

A flagráns ellentétekből levont következtetés vaslogikával igazolja a régi Habsburg-politika devizáját: hogy a demokratikus programm kitünően összevág a dinasztia iránt való hűséggel s a monarchia egységének eszméjével. A soknyelvű és nemzetiségű Ausztriát, melyet a nemzetközi kartográfiai központok már annyiszor fölparcelláztak, ismét összeforrasztotta a demokratikus elemeknek adott általános és egyenlő választójog; s ez a talizmán vetette meg a „Demokratikus császárság" alapját, melyben a gazdasági jólét, az országos tehervíselés egyenlősége és a jó közigazgatás biztosítja a nemzetiségek szabad fejlődését, növeli a dinasztia erejét és megtartja a monarchia nagyhatalmi állását.

Hasonló erndményeket vár a trónörökös az általános választójogtól Magyarországon is, ahol az örökös közjogi harcok nemcsak díszharmóniát teremtettek a korona és a nemzet között, hanem magát az országot is lefelé szorítják a gazdasági hanyatlás lejtőjén. A korona demokratizáló nizusa itt is arra törekszik, hogy az általános választójog segítségével új és egészséges alapra fektesse a beteg parlamentárizmust s a közjogi kérdések parlamentje helyett a gazdasági kérdések egészséges népképviseletére építse föl az alkotmányos élet szervét. Mert Ausztria példája megtanította a a dinasztiát arra, hogy a nép széles rétegei, ha gazdasági fejlődésüket, érdekeiket biztosítva látják, nem jutnak érdekellentétbe a koronával, sőt gazdasági törekvéseik révén egyenesen érdekazonosság keletkezik köztük és a korona között.

Így alakul át a cél ismét eszközzé, a materiális evolució örök törvényei szerint. A cél most az általános választójogi reform, melynek koronája a népparlament: de ugyanez a népparlament ismét csak egy lépcsőfok, melyen a nemzet csak addig pihen, míg megharcolja a nagy gazdasági harcot, melynek végcélja és eredménye a jövedelmek arányosabb, méltányosabb elosztása lesz. És akkor, ha majd Magyarország politikai viszonyai és gazdasági erői konszolidálódnak, ha majd a kettős monarchia mindkét állama végérvényesen berendezkedett a demokratikus kormányzásra, ha majd a 67-es dualizmusban biztosított paritás teljes érvényesülése megszüntet minden antagonizmust, rivalitást Ausztria és Magyarország között: akkor hozzáfoghat a trónörökös a Habsburgok új világtörténelmi hivatásának végrehajtásához, hogy: kulturát vigyenek a Balkánra s rendet teremtsenek Európa délkeletén.

Ezt a perspektivát — az imperiális politikát a Balkánon — mutatja a demokratikus alapokra áttolt orthodox dualizmus, melynek keretén belül Magyarország politikai önállóságának és gazdasági fejlődésének minden föltétele és biztosítéka megtalálható . . . *„Die Dynastie bietet dem Volke die Möglichkeiten des Fortschrittes, das Volk hinwieder die Garantien eines gefestigten Ungarns, eines starken Monarchie“*: — ez a jövő politikája, mely most bontakozik ki az általános, egyenlő és titkos választójognak a trónörökös által sürgetett reformjával.

▽ ▽ ▽ ▽

Szolgák országa.

Irta:
BIRÓ LALOS.

— Regényvázlat. —

X.

Margit reszketve állott meg az ajtóban. Ijedt pillantással kutatta át a szobát. A földön fekvő holttesttől borzadva fordította el a tekintetét.

Szemben állott egymással a testvérpár. Nagy csend volt az éjszakában és megtelt könnyel a szemük. A fiú megfogta a lány kezét és nyugodtan, de fojtott és remegő hangon mondta:

— Ime itt állunk az éjszakában mindenkitől elhagyatva, a többi emberek szeretetén, barátságán, sőt az ismeretén is kívül. A holttest van itt velünk csak és ez a város tele vérebekkel, akik irgalmatlanul ránk fognak rohanni órák vagy talán percek mulva. Én öltem és elébe állok az igazságszolgáltatásnak: mérje rám azt a büntetést, amelyet megérdemeltem. De a szolgáknak ebben a városában, ezeknek a lakájoknak, ezeknek a vérebeknek városában nincs törvény és nincs igazság. Ime katonák állanak künn a kapunk előtt. Ebben a városban nincs biztosság és nincs igazság, nincs védve a becsület és nincs védve az élet. Testvérem, el kell mennünk innen.

A lány hallgatott. A fiú maga elé meredt egy percre, azután fölszegte a fejét dacosan.

Lelkének egész keserűsége, vad embergyülöletté vált pesszimizmusa féktelen dührohamban tört ki.

— Ezek itt lakájok, szolgák, vérebek — hörögte veszett dühvel.

— Margit, szedj össze annyi ruhát, amennyi a kis táskába belefér. A két órás gyorsvonatot még elérhetjük. Budapestre utazunk, ott nem lehet egyszerüen eltenni láb alól egy embert. Nem engedem, hogy széttapossanak, mint egy férget, amely kibujt a földből.

XI.

A hátulsó kapun kiszöktek. A huszár ájultan hevert még mindig a kövön. Kocsiba ültek, elérték a gyorsvonatot.

A vonat dübörögve vágtatott bele az éjszakába. Hallgatva ültek egymással szemben. A lány fáradtan hajtotta fejét a bőrpárnára.

Teljes, sugárzó világosság volt, mire fölébredt. A bátyja égő szemmel, álmatlanul ült szemközt vele és belemeredt a levegőbe. Egyedül voltak.

— Margit készülj. Rákoson ki fogunk szállni. Kocsin megyünk be Budapestre. Nem akarom, hogy elfogjanak az állomáson már,

mielőtt gondoskodtam volna róla, hogy szó nélkül el ne tehessenek láb alól. Mert képesek rá, tudom, hogy képesek rá.

A lány összeszedte, ami kis holmijuk volt és a fiú újra megszólalt:

— Van százhúsz forintunk. Ez elég lesz addig, míg jobbra vagy balra el nem dől a sorsom. Budapesten rögtön elmegyek Torday Endréhez. Az apánknak jó barátja volt, neki elmondom az ügyet és megkérem, vegyen az oltalmába. Államtitkár, képviselő, gazdag ember; az ő védelme megóv attól, hogy brávó-módra legyilkoljanak.

Rákoson kiszálltak. Kocsin mentek be Budapestre. A szállodában idegen nevet írt Jenő a bejelentő-lapra. A hugát felkísérte a szobájukba és azt mondta neki:

— Maradj itt, édes, addig, míg visszajövök. Pihenj le, vagy olvasgass. Én megyek Tordayhoz.

A miniszteriumban megkérdezte a portást:

— Mikor lehet az államtitkár úrral beszélni?

— A méltóságos úr tizenkét óra tájban jön be csak. Most talán a képviselőházban van.

Nyolc óra volt még csak. Két óra hosszat kávéházban ődöngött Jenő, tíz órakor elment a képviselőházhoz. Torday nem volt ott. Várt tizenegy óráig, akkor visszament a miniszteriumba.

— Itt van már a méltóságos úr?

— Nincs itt, de nemsokára jön már.

Felment az első emeletre. Ott volt a Torday szobája is. Az előszobában leültették. Várt. Keserves lassúsággal multak a percek, az előszobán folyton futkostak át és ő minden ajtónyitásra megrezzent. Elmult tizenkét óra is. Fél egy.

Végre. A szolga, aki egy széken bóbiskolt, felpattant a helyéről. Az ajtón Torday lépett be. A feje magasan, az ajka körül a mindent kicsinylés állandó vonása, egész arcán jupiteri gőg.

A szolga elvette a kalapját és a botját és Torday rá sem nézve azokra, akik rá vártak, bement a szobájába. Ujra nagy szaladgálás keletkezett. Csengetés hallatszott és a hivatali szobákból hárman-négyen mentek be Tordayhoz.

Ujra eltelt egy félóra. Azután sorra kerültek a várakozók, utolsónak Jenő. Elfogódottan dobogó szívvel lépett be. Torday egy nagy karosszékben ült és kihallgatást tartó király várakozásával és méltóságával nézett feléje.

— Méltóságos uram, én dr. Császy Jenő orvos vagyok. Az édes apám, Császy Kálmán borsodzsadányi főszolgabíró volt:

iskolatársa és jó barátja méltóságodnak. Ennek a barátí szeretetnek a címén és azon a címen, hogy széles Magyarországon méltóságod a legfüggetlenebb és a leghatalmasabb ember, jövök méltóságodhoz, vegyen az oltalmába és a pártfogásába.

Torday kezet nyujtott neki.

— Üljön le fiam. Mondja el, mit parancsol tőlem.

Jenő leült és beszélni kezdett. Ez előtt az ember előtt, aki barátja volt az ő édes apjának és akinek a szeme most — úgy vélte — szeretettel nyugszik rajta, kiöntötte a szive minden keserűségét. Ki érthetné meg, ha ez az ember nem, az igazság bajvivója, aki a maga óriási tehetsége erejével teremtett magának nevet, vagyont és hatalmat.

Befejezte az elbeszélését.

— Most a jóságától és bölcsességétől várom méltóságos uram a védelmet és a tanácsot: mit tegyek.

Torday, aki meglepetve és feszült figyelemmel hallgatta az elbeszélést, megnyomta a csengőt.

A szolga jött be:

— A portásnál láttam egy esti lapot. Kérje el tőle az én számomra.

A szolga visszatért az újsággal.

— Elmehet.

Átadta a lapot Jenőnek.

— Olvassa el ezt.

Jenő visszatartott lélekzettel olvasta:

Sándor főherceg meghalt. Megdöbbentő és váratlan katasztrófáról tesz jelentést marosvári tudósítónk távirata. A fiatal Sándor főherceg, aki mint hadnagy szolgált a marosvári huszárezredben, ma reggel egy katasztrófa következtében meghalt. A fiatal főherceg a hajnali órákban egy új angol revolverét akarta kipróbálni. A revolver váratlanul elsült és a golyó a főherceg szivébe fúródott. Mire orvos érkezett hozzá, a délceg, fiatal főherceg már halott volt. Halála általános...

Jenő kimeredt szemmel bámult Tordayra.

— Tudja mit jelent, ez fiam? Ez azt jelenti, hogy a főherceg halálának az okát el akarják titkolni. Ez az eltitkolás alighanem sikerül is. Már most mi következik ebből? Az, hogy magának bántódása nem lesz és az, hogy magának is szigorúan hallgatnia kell az egész esetről. Ezzel még hálára is kötelezi őket és én lépéseket teszek majd az iránt, hogy maga jutalmat is kapjon a hallgatásért.

Jenő kábultan állott.

— Egyelőre maradjon itt Budapesten. Éljen nyugodtan és vidáman. Én megvédelmezem, ha valami baja lenne, különben pedig élvezze az életet.

Jenő szólni akart valamit.

— Nincs talán pénze?

A zsebébe nyult a tárcájáért.

— Itt van ötszáz forint. Semmi tiltakozás. Majd visszaadja ezt, majd visszakapom én ezt.

— Méltóságos uram, végtelenül hálás vagyok.

— Isten vele, fiam. Ne féljen semmitől. Bízzék az igazságban és bízzék bennem is. Isten vele.

Jenő tele tüdővel szítta a levegőt, amint leért az utcára. Van hát még igazság a földön és van még emberi jóság. Kifeszítette a mellét, férfinak, boldognak, büszkének, erősnek érezte magát. Tele volt örömmel, hálával és szeretettel a szíve. A veszedelem hűvös árnyéka elvonult a lelkéről, csupa verőfényes bizás volt a lelke.

És ekkor találkozott Károlyi Dezsővel.

XII.

A nagy szőke fiúnak ragyogott a szeme az örömtől. Kitárta a karját, megölelte Jenőt és dadogó beszédén nagy, értelmes szeretet sugárzott át.

— Öregem, Jenőm, fiacskám csakhogy látlak.

— Hogy vagy Dezső?

— Jól vagyok, — mormogott. — Hát te mit csinálsz itt?

— Egy kis ügyem volt a minisztériumban.

— Láttalak bemenni Tordayhoz és azóta várok rád. Mit csináltál a vén panamistánál?

Jenő megütődve nézett rá. Az újságíró nevetve mondta:

— Panamista, persze, hogy panamista. Azt hiszed, hogy az államtitkári fizetéséből vette meg a Both grófék háromezer holdját Zsadány mellett? Panamista.

Jenő riadtan nézett rá és nem tudott szólni.

— Kértél tőle valamit? Megígérte? Hát ne bízz benne, nem fogja megtartani. Becsap, becsap. Ismerem őket, a fajtáját, az egész nagyképű pereputtyot.

Jenőnek izzott a feje. Nagy hite és bizalma meg volt ingatva, a biztossága újra eltünt. Az ajkába harapott és sötéten nézett maga elé.

— No, Jenőkém, öregem, fiacskám, nem kell azért elbúsulni. Kértél tőle valamit? Állást akarsz? Mondd nekem, tettem én már olyan szivességet egy pár nagyúri gazfickónak, hogy kérhetek is valamit tőlük. Budapestre akarsz jönni? Melyik kórházhoz? A városhoz? Állami hivatalt akarsz? Ösztöndíjat?

Jenő hallgatott. A dadogó, szőke újságíró legjobb barátja volt. Együtt játszottak az Avason, együtt kerültek fel a miskolci gimnáziumból az egyetemre és együtt nyomorogtak. A lelkük össze volt forrva és a fiatalság ábrándos éveiben gondolkozás nélkül odaadta volna akármelyik a másikért az életét. De most?

A Torday iránt való bizalmának vége volt. Az a pesszimizmus, amely a lelke fenekén elterült, behullámozta újra az egész gondolkozását: mindenki gazember, a legnagyobb urak a legnagyobb gazemberek: — aki legkevésbbé látszik annak, leginkább az. És ezekről a nagyurakról csakugyan hallott már megdöbbentő dolgokat.

Mit tegyen hát? Kihez forduljon? Kinek a kezébe tegye az életét?

Az újságíró is elhallgatott. Meglepetve nézte a Jenő vonagló arcát, a szeme ijedt tekintetét és átkarolta. A gyerekkori becéző név jutott eszébe.

— Jankó, — mondta neki végtelen gyöngédséggel.

Jenő fellélegzett. A multnak az emlékei legyőzték a bizalmatlanságát. Megfogta a Károlyi kezét:

— Dezső, esküdj meg az édesanyád emlékére, hogy az én engedelmem nélkül soha senkinek el nem mondod azt, a mit én most elmondok neked.

A dadogó újságíró mély komolysággal mondta:

— Esküszöm az édes anyám emlékére.

És Jenő ekkor a napfényben úszó utcán, ahol lassan mentek, izgatottan, tördelve, fojtott hangon elmondta neki, hogyan ölte meg a főherceget. Károlyi tágra nyílt szemmel, kitáguló orrlyukakkal, az izgalomtól reszketve hallgatta. Mikor Jenő befejezte az elbeszélését és azt mondta:

Most itt vagyok . . .

Károlyi közbevágott. Reszketve, dadogva hadarta:

— Itt vagy és áldd az istenedet, hogy velem találkoztál. Nyugodt lehetsz! Nem szólok senkinek; nem irom meg; nem árulom el! De el fognak téged árulni, el fognak téged adni és elsőnek ad el Torday. Ismerem őket, ismerem az egész társaságot,

ismerem az egész gaz bandát, az egész rothadó társaságot. Az ő látásuk tett szocialistává, nem! anarkistává. Fojtogat az undor és a düh néha és ezeken csak a bomba segíthet. Eladnának, ne félj. De én itt vagyok. Nekem csak egy tollam van, de széttúrom vele a szemétnek azt az egész várát, amelyben laknak. Szétszedem őket, ha egy hajadszála meggörbül. Én kis ember vagyok, de arra már elég nagy, hogy ne engedjek legyilkoltatni valakit. Majd megírom én! Megírom, úgy, hogy reszketni fognak, mint a juhok.

XIII.

A Maros-utcai kis ház előtt álmosan vártak a huszárok. Hajnalodott. Az utca rossz kövezetén — három óra után szabad volt a közlekedés — parasztkocsik döcögtek végig a hetivásárra. Kíváncsi tekintetek bámulták meg az őrködő huszárokat.

Hessen Kurt báró már háromszor odajött az éjjeli kávéházból, ahol a főherceget várta, kérdezősködni, nem jött-e még ki ő fensége.

Félnégykor a főhadnagy már toporzékolt a türelmetlenségtől. Négykor megpróbálta kinyitni az ajtót, a főherceg azonban bezárta maga után. Idegesen sietett le a Maros-partra, hátha a másik ajtón bejuthat.

A lépcső mellett, a kövön ott feküdt a huszár. Hessen megrúgta:

— Alszol, te disznó?

A legény azonban ájultan hevert és a főhadnagy észrevette, hogy a fejéből szivárog a vér. Meghökkenve bámult rá. Felszaladt a lépcsőn: az ajtó nyitva volt. Az arca fakóra vált.

Bement az udvarra, nagy némaság fogadta. Félénken nyitott be a lakásba: sötétség volt. Hallgatózott. Teljes csend. Bement a szobába. Sötétség. Tapogatózva ment előre: hátha hall valamit. Csend. A lába megbotlott valamiben és majdnem elbukott. Gyujtót huzott elő. A fellobbanó fénynél meglátta a földön heverő alakot. A szive olyan retteneteset dobbant, hogy a lábai reszketni kezdtek. Le kellett ülnie egy székre. A gyujtó elaludt és még nem tudta: mi történt a főherceggel. Reszkető hangon szólítgatta:

— Fenség! Fenség!

Választ nem kapott. Egyik ablaktábla nyílásán világosság szürődött be, azt az ablaktáblát kinyitotta. A szoba megtelt fénynyel. Odament a főherceghez és lehajolt hozzá. Az első pillanatban észrevette a mellén lőtt sebet és egy perc alatt megállapította azt is, hogy meghalt.

Most már visszatért a nyugodtsága. A tett embere volt, hideg, rossz, de energikus. Az egyetlen lírai hullám a lelkében ez volt:

— No, a soron kívül való előléptetés alaposan oda van.

Különben azon gondolkozott, mit kell tennie és határozott egy perc alatt. A négy huszárt behítta a kapu elől. Egyiket az ezredeshez küldte el pár sor írással, a másik hárommal az ájult huszárt hozatta be a házba és megparancsolta nekik: Őrködjenek, hogy az ajtókon senki az udvarra be ne jöjjön.

Negyedóra mulva jött az ezredes. Álmából költötték fel és dühös volt:

— Mi történt? — rivallt rá Hessenre. — Mi történt a főherceggel?

Hessen bevezette a szobába. Az ezredes megdöbbenve állott meg és értelmetlenül bámult Hessenre, aki elmondta neki az előzményeket.

Az ezredes káromkodott, vakarta a fejét, őszintén sajnálta a fiatal halottat, de némi titkos kárörömet érzett azon: micsoda rettenetes orrot fog ezért az egészért kapni az őrnagy, akinek a főhercegre voltaképen vigyáznia kellett volna és aki csak tíz óra tájban tudja meg az egész esetet, mikor bejön a kaszárnyába. Meg akarta előzni mindenben és az összes intézkedéseket ő maga tette meg.

Részletes táviratot fogalmazott a Budapesten időző Albrecht Szalvátor főhercegnek és közben elhatározta, hogy egyelőre — míg más parancsot nem kap — úgy tünteti fel a dolgot, mintha a főherceget szerencsétlenség érte volna.

A négy huszár ismét együtt volt. Behivatta őket.

— Hallottatok valamit az éjjel?

... Hallottak. Lármát, kiabálást, durranást, de parancsuk volt, hogy a fülük bojtját se mozgassák, akármit hallanak.

— Magyar fiúk vagytok?

Azok voltak. Okos szemű, barna kunok.

— A főherceg úr ő fensége az éjjel véletlenségből a revolverével agyonlőtte magát. Nem szabad senkinek megtudnia, hogy ez a szerencsétlenség itt történt. Hazavisszük a lakására és mindenkinek azt mondjuk, hogy ott lőtte meg magát. Huszárok, fogadjátok meg nekem huszár-becsületetekre és esküdjetek meg nekem a megváltó Jézusra, hogy senkinek arról, a mi itt történt, soha egy szót se szóltok.

Esküdtek. Komolyan, méltóságosan, becsületesen.

— Jól van. Vigyázni fogok rá, megtartjátok-e a szavatokat. Ha igen, meglesz a jutalom. Ha nem, akkor vigyázzatok!

E részben nyugodt volt az ezredes és teljes joggal az is lehetett. Nem szól a huszár, ha kétfelé vágják is. Most elküldte a táviratot: csak annyit, hogy a főherceget szerencsétlenség érte és hogy — a nagyobb titoktartás okáért telefonon részletesen referál, ha a fenség parancsolja. Azután elküldött egy huszárt a maga fogatáért és kivallatta az elájult huszárt, akit eszméletre téritettek. Az meg volt rémülve és hazudott, hogy mentse magát. Annyit mégis kideritettek, hogy valaki főbeütötte és keresztül lökte a párkányon. A lakást már előbb átkutatta Hessen, aki később a fölbérelt fiakkerost kereste föl. Az is félt, nem merte bevallani az igazat, hazudott és azt mesélte, hogy mikor kiértek városból, a doktor úr egyszerre nagyon dühös lett, revolvert szegzett neki és igy kényszeritette rá, hogy visszatérjen.

Megállapitották igy mégis, ki volt a gyilkos, sőt Hessen azt is megtudta az állomáson, hogy Császy Budapestre utazott.

Az ezredes a zárt kocsija bakjára egy huszárt ültetett, a kocsifogat behajtott a kis ház udvarára, a főherceget betették a kocsiba és hazavitték a lakására. Senki sem látta, bár népes, világos reggel volt már. A lakásában széles ottománjára fektették a halottat és tiz perc mulva az ezredes megmondta a kaszárnyában, hogy a főherceget szerencsétlenség érte. Nyolc órára már egy ujságiró kérdezősködött a katasztrófa után és félkilenckor a várta-szobából egy huszár szaladt át az udvaron:

— Méltóságos ezredes úrnak jelentem alássan, a telefonhoz...

Az ezredes gyors léptekkel ment át az udvaron. Kezébe vette a telefon kagylóját. A főherceg beszélt, maga Albrecht Szalvátor főherceg.

— Elmondani mindent, pontosan. Semmit nem titkolni.

Az ezredes feszesen állott a telefon előtt. Még alázatosan megkérdezte, történt-e arra nézve gondoskodás, hogy senki a beszélgetést ne hallja és azután elmondotta az egész esetet a Hessen adatai és nyomozásai alapján. A kagylóban, amelyet a füléhez szoritott, csak egy kitörést, egy-egy rekedt hörgést hallott az egész elbeszélése alatt. Mikor végére ért és alázatosan arra nézve kért parancsot, tovább is a szerencsétlenség verzióját tartsa-e fenn, ezt a választ kapta:

— Igen. Ez helyesen volt, ezredes.

Az ezredesen a nagy eredmények öröme futott át. Egy kérdés jött még a telefonból:

— De mi van azzal az emberrel, azzal a...

— Még az éjjel Budapestre utazott, fenség.

— Úgy? Jó!

Hallgatás. Még egy kérdés.

— Hát Fugger?

Bebek Sándor nem tudta magától megtagadni ezt a feleletet:

— Fenség, alázattal jelentem, az őrnagy még alszik.

A beszélgetés véget ért. Az ezredes ismét feszesen állott, összecsapta sarkantyúját. Azután kifeszítette a mellét és meg volt elégedve magával.

Az őrnagy féltízkor jött be a kaszárnyába. Mindjárt megdöbbentette, hogy az ezredes kétségbeejtően barátságos volt hozzá és amikor megtudta az esetet, agyon akarta lőni magát. Alig tudták lefogni. Nemsokára nyugdíjazták, épen akkor, mikor az ezredest brigadérossá léptették elő és amikor Hessen Kurt báró managernek szegődött be egy gazdag sörgyároshoz.

XIV.

Albrecht Szalvátor főherceg nyögve hajtotta le két kezébe a fejét. Nagy, ősz bajuszát idegesen tépte és a kemény, durva katona öreg szeméből sűrűn hullottak a könnyek. Azután kocsit rendelt.

Tíz óra volt. A főkapitány előszobája vegyes, gyanus néppel volt tele. Egy piszkos lengyel zsidó a szomszédja füléhez hajolva hunyorgatott:

— Megcsináljuk az üzletet, megcsináljuk. Budapesten most mindent meg lehet csinálni. Szerb Mátyás okos ember, finom ember, lehet vele okosan beszélni. Hejh, sok pénz kell a vörös Micinek.

Az előszoba ajtaját felrántotta valaki és egy magas katona lépett be. Átment az előszobán és félretolva az őrködő rendőrt, benyitott a főkapitányhoz. Az előszobában nem ismerték meg, de Szerb Mátyás ijedten ugrott fel a székéről, mikor meglátta. Kiküldte azt az embert, akivel tárgyalt és alázatosan, meghajtott fővel várta a parancsot.

— Nem hall senki bennünket?

— Az ajtók párnázva vannak.

A főherceg leült. Szerb Mátyás állva maradt előtte. A merev arcú öreg katona maga elé bámult egy ideig, azután megszólalt:

— Mi a gyilkos büntetése?

A főkapitány nem mert válaszolni, nem tudta mit jelent a kérdés.

— Mi a gyilkos büntetése? — ismételte türelmetlenül kérdését a főherceg. — A halál! Nem?

— De igen, fenség, a halál.

— Ezt mondom én is. A halál. Fogat, fogért. Aki ölt, azt meg kell ölni.

Végtelen gyűlölet, keserű düh hörgött a szavaiban. Ujra hallgatott. A főkapitány értelmetlenül bámult rá.

— Ha az én fiamat megölték... A gyilkos nem érdemel halált?

— De igen fenség és a törvény...

— Az esetet titokban kell tartani. Most kaptam Marosvárról a jelentést, hogy megölték, agyonlőtték. Nem szabad senkinek tudnia. Fegyvert próbált, azzal lőtte meg magát: ezt fogják mondani. De a gyilkos azért nem érdemel halált?

— De igen, fenség.

A főherceg felállott. Minden apai fájdalma, keményszivűsége, lelke merevsége, bosszúra vágyása és megalázottsága benne sziszegett csendes szavaiban, amelyek hörögve törtek elő a torkából és úgy hangzottak, mint mikor pörölyütések hullanak az üllőre.

— Ön katona volt. Nem olyan, mint a többiek, akik fecsegnek, szónokolnak és félnek az újságiróktól. Ön elfogja azt az embert és átadja nekem.

— Fenség...

— Az az ember gyilkos. Elfogni, nekem átadni zaj nélkül, szó nélkül. Pénz, amennyi kell. Százezer, amennyit akar, egy millió.

Csönd támadt. A főherceg összeráncolta a homlokát. Szerb megszólalt.

— Fenség, hol van az az ember, hogy hivják?

— Az éjjel Budapestre jött. Császy Jenőnek hivják. Lánynyal utazott.

Ujra csend támadt.

— Mihelyt eredmény van, nekem jelenteni.

A főherceg ment. Szerb mély meghajtással kisérte az ajtóig. Azután csengetett. A belépő rendőrnek ezt mondta:

— Korb! Mezei!

A rendőr kiment és két perc mulva a rendőrség két legügyesebb, legravaszabb és legmegfizethetőbb titkos rendőrje lépett be. Azoknak elmondta, hogy ki kell kutatniok Császy Jenő orvost, aki Marosvárról egy lánynyal érkezett reggel Budapestre. Információkat telefonon kaphatnak Marosvárról. Pénzt nem kimélni.

Féltizenkettőkor telefonon jelentette Korb, hogy Császy Jenő a hugával a Kairó szállóban lakik Borsodi Gábor és neje álnév alatt. A lány otthon van, a férfi kora reggel elment otthonról. További parancsot kér.

— Kikutatni, hol járt délelőtt.

Két órára részletes jelentést tett a két rendőr. Császy Jenő kóborolt egy ideig, a minisztériumban és a képviselőházban Torday államtitkár urat kereste, egy óra tájban beszélt is vele a hivatalában körülbelül fél óra hosszat. Mikor onnan eljött, Károlyi Dezső hírlapíróval találkozott az utcán, feltünő izgatottsággal beszélgettek, azután elváltak. Császy most otthon van nővérével a lakásán. További parancsot kérnek.

— Gondosan őrizni, nehogy elhagyja a szállót. Mihelyt megkísérelné a távozást, azonnal elfogni és a főkapitányságra szállítani.

Szerb Mátyás ekkor kocsira ült és Tordayhoz ment, akivel fél óra hosszat tárgyalt. Innen a főherceghez hajtatott. Albrecht Szalvátor izgatottan fogadta:

— Megvan a gyilkos?

— Megvan fenség.

— Elfogatta?

— Még nem.

A főherceg dühösen toppantott a lábával.

— Mért nem?

— Fenséges uram, Császy Jenő Budapesten két emberrel beszélt eddig. Az egyik Torday államtitkár, akinek elmondta az egész ügyet és akinek az oltalmát kérte. Én beszéltem Tordayval és neki aggodalmai vannak . . .

— Aggodalmai! Mikor egy gyilkosságról van szó?

— Ő úgy véli . . .

— Úgy véli? Mit akar az az ember. Akar miniszter lenni, báró, gróf? Mi akar lenni? Mondja meg neki. Akar pénzt? Mennyit? Mit akar? Az én fiam! . . .

— Igyekezni fogok őt meggyőzni fenség. A másik ember, akivel Császy beszélt, egy ujságíró.

— Azt csukja el. Egy újságírót mindig be lehet csukni. Ijesszen rá.

Szerb Mátyás megállott. A főherceg emberismerő, hideg szemmel pillantott végig rajta

— Kleist ezredes kiállítja a cheque-t . . . A nyomozás költségeire.

Szerb Mátyás mélyen meghajolt.

XV.

Jenő fáradtan tért haza a hugához. Ebédet hozatott fel a szobájukba. Beszélgettek. Jenő elmondta, mi történt délelőtt.

— Most már nem félek. Ha valami bajom esnék, te elmégy Tordayhoz és elmondod neki. Elmégy Károlyi Dezsőhöz is. Felírom neked a címüket.

Három óra tájban Jenő elálmosodott. Fáradságosan érezte az utolsó huszonnégy órát és különösen az átvirasztott éjszakát. Lefeküdt aludni. Margit olvasott.

Nyolc óra tájban kopogtattak az ajtón. Margit kinyitotta. Két ismeretlen ember állott előtte.

— Doktor Császy Jenőt keressük.

— Alszik.

— Tessék felkölteni.

Margit ijedten ment a divánhoz. Jenő álmosan emelkedett fel.

— Ön dr. Császy Jenő?

— Igen.

— A rendőrségtől jövünk. Felszólítjuk, hogy feltünés nélkül jöjjön velünk a főkapitányságra.

Jenő elsáppadt. Az ajkába harapott, felállott és a kalapját kereste. Megcsókolta a hugát és a fülébe súgta:

— Torday, Károlyi!

Azután elment.

A rémült Margit magára maradt. A szive ijedten dobogott és a sirás fojtogatta. De ezt mondta magában:

— Erősnek kell lennem. Vigyáznom kell. Meg kell őt mentenem.

Sietve öltözködött fel és lement az utcára. Az utca lármája megriasztotta, új, nagy félelemmel töltötte el és rémülten, tehetetlenül állott meg az ijesztő forgással szemben.

Torday ... A címe fel van irva. De hol az az utca? Merre menjen? Kitől kérdezősködjék? Jenő elfelejtett pénzt adni neki és egy fillérje sem volt. Budapest közepén, pénz nélkül egy tudatlan, gyenge és félénk lány indul keresni az igazságot.

Kérdezősködött. Utba igazitották. Eltévedt. Ismét kérdezősködött. Megnézték, megállitották, el akarták kisérni. Könnyezve szökött. Újra eltévedt. Ismét kérdezősködött.

A percek teltek és a fehér lány riadtan bolygott a nagyváros piszkos estéjében. És mögötte, nem messze tőle állhatatosan, csendesen, figyelve és komoran járt egy árnyék.

Tíz óra lett. És az árnyék megnőtt ekkor, Margithoz egy ismeretlen férfi lépett és egy durva hang rivallt rá:

— Mit csinál itt?

A lány ijedten nézett rá.

— Van engedélye?

Margit tudatlan könnyezéssel válaszolt.

— A rendőrségre!

XVI.

Jenőt egy csinosan butorozott szobába vitték. Senki egy szót sem szólt hozzá és ő senkit nem kérdezett.

— Fogva tartanak, — gondolta magában — egy-két napig, azután szabadon bocsátanak.

Később megkérdezték, akar-e vacsorát. Megvacsorázott, szivarozott és tíz órakor lefeküdt.

— Bizom Tordayban, — gondolta — és különösen bizom Dezsőben.

Elaludt. Egy órát alhatott, amikor kinyílt a szoba ajtaja. Rögtön felébredt. A villamos lámpa fénye elöntötte a szobát. Az ajtón egy ember lépett be. Egy másik megállott az ajtóban.

Aki belépett, magas katona volt: nagy, ősz bajusszal, hideg szemmel. A magas katona megállott a szoba közepén. Jenő felkönyökölt és a világosságtól káprázó szemmel nézte, mi fog történni.

A magas katona megállott a szoba közepén mozdulatlanul, komolyan, fenyegetően. Állott mereven, kékded szeme súlyos pillantása, mintha korbácsütéseket mért volna a fekvő fiatal emberre. Állott komoran, szikáran, hidegen, mint a bosszú maga.

Azután megfordult és elment. Mögötte becsukódott az ajtó, a szoba újra sötét lett.

Ki volt ez? Jenő törte a fejét, honnan ismeri ezt az arcot.

Ah! Ez Albrecht Szalvátor főherceg — nagyot dobbant a szive — apja annak a szőke fiúnak.

Eszébe jutott a főherceg pillantása és hideg borzalom futott át a testén. A nyugalma eltünt és azon az egész éjjelen nem tudott aludni.

(Folytatása következik)

▽ ▽ ▽ ▽

A Sibyllák könyvéből

Irta: ERDŐS RENÉE

(Mi dalban, se prózában nem imádkozunk. Am, ha valamelyik felebarátunk ájtatos szándéku, dolgában nem zavarjuk, ha pedig költő ajakán mozdul az ima, figyelmesen meghallgatjuk. Ime az új okmányok Erdős Renée új lelkéről, mely minden földi hiúságról lemond, csak a versirásról nem. Mi örülünk neki és különösebb érdeklődéssel hallgatjuk ezeket a liliomos viziókat, a régi szilaj, hőséges dalok helyében ezt az álmodozó, szordinás muzsikát. Valaki szépen imádkozik ... s a szépet még a tömjénfüst se takarja el előlünk.)

I.

Aki a titkok könyvét kinyitotta
És elolvasta az első lapot,
S a szók illata arcába csapott,
És mákonyos mámorba borította;

Aki az első lapnak odadobta
Szent vágyait — s tovább nem olvasott,
Mert alkonyat s napkölte csillogott
Ég és tenger virágzott a sorokba';

És dal, sírás születés és enyészet —
Óh, aki a könyvet becsukni merte:
Nagy örvényektől szabadult meg lelke!

Mert a legelső lapon van az Élet
Virágos teljе. — Miért tovább menni?
És ismételni — folyton ismételni?

II.

És a könyvet sápadt kézzel becsukják
Nagyszemű, fáradt, fiatal Sybillák.
És attól fogva látomásuk teljes ...

Még ajkukon ég aratásuk méze:
Dalok és csókok gyöngyörű csengése,
S szók, miket forró ajkakra leheltek.

De vágyuk már fehér szárnyakra érett,
S ölelí lopva a végtelenséget.
És álmukban egy fehér Istent látnak ...

S mert tikkadt, szent hevületek fakadnak
Lelkükben: Néki mindent odaadnak,
Amit földi szerelmesüknek szántak.

Ami bennük mint tüzes csillag égett —
Minden szerelmet és minden szépséget,
És mi bennük titkos, névtelen bánat . . .

Mi küldetett hogy százszor megveressék —
Tüzes korbáccsal, hogy messze üzessék
Az élettől, mert időtlen és fáradt —

S amit az ég visszakívánt magának . . .

III.

Hol jártok, édes testvéreim, merre?
Sokan vagytok alvók, mosolygók, szentek?
Áldás ismeretlen szép nevetekre!
Tudjátok meg, hogy titeket szeretlek,
Tudjátok meg, hogy imátokat értem . . .
Kik makacsul őrt álltok a jövőnek,
S kikhez a vágyak haldokolni jőnek:
Ti ott álltok a titok éjjelében
És fénylő kezetekben, bágyadt
Ujjaitok közt féltőn szoritjátok
Mint egy drágakövet, mit elveszteni féltek:
A saját szenvedéstek . . .

IV.

A Sibyllák útja

A Sibyllák, kik reggel
Ujjongva keltek útra
A dalos réteken át
Elébe csóknak, fénynek,
Mire a nap leszáll
S a vizek elsápadnak:
Mind Máriához érnek.

És levetik magukról
Nagy, bíboros palástjuk
Amibe burkolóztak,
S amint nőnek az árnyak,
S az alkony hűvösül,
Leterítik a földre
Elébe Máriának.

S ő fehér köntösében
Szelíden néz reájuk
S bánatukat megérti
S hogy nagy messzíről jöttek
S hogy fáradt a daluk —
S hogy a Dél sugarában
Égvén, nem üdvözültek.

S akkor a hűvös éjjel
Kegyelmét kéri rájuk
És lelkükre a békét,
Szempilláikra álmot,
S hogy éjjelük legyen
Harczok tüzétől óva,
És ébredésük áldott.

S míre a Hold föltámad,
S jöttére felragyognak
A vízek és a partok,
A bokrok és virágok:
A harmatos gyepen
A Sibyllák alusznak
S Mária vigyáz rájuk . . .

V.

A Sibyllák éneke Máriához

Óh Miasszonyunk Mária,
Mi az idő mélyéből jöttünk,
Minket láttak a századok.
Bennünk mindenkor száz titokkal
Terhesen égtek a dalok.

Mi bús elefántcsont-kezünk
Forgatta lapjait a Multnak.
Mi láttuk a nagy tüzeket,
Mikbe trónok s istenek hulltak,
S a hamut a tüzek felett.

S nekünk nem adatott halál —
Nyitott szemünk merően állta
A fájó fényt, mi ránk szakadt
És nem volt szabad aludnunk
Hüvös csillagos ég alatt.

És tilos volt a könny nekünk,
Valamíg a Szűz földre nem jő
Kinek Isten lesz a fia —
S most sírhatunk és alhatunk már
Óh Miasszonyunk, Mária . . .

▽ ▽ ▽ ▽

A politika nagy ágyúi

Irta:
MÉRAY-HORVÁTH KÁROLY

— A közigazgatás államosítása és a házszabályok revíziója —

Alígha van valamelyes kulturember, aki ne tartaná lehetetlen állapotnak, hogy egy állam egységes adminisztrációjára ráfeküdjék valamennyi vármegye az ő különkülön partikularizmusával, külön autonómiájával. Mindegyik egy-egy béklyó az állam központi hatalmán. És mégis: a közigazgatás államosítása lehetetlenség — a választójogi reform előtt. Keresztül nem vihető s nonszenz minden kísérlet. Egyike ez is ama politikai dolgoknak, amelyekben hiába minden emberi akarat, bölcsesség, józanság: az államéletünk törvényszerűségének az abszolut rendje az úr. A közigazgatás államosítását ez a parlament sohasem-, és csak az új választótörvényen alapult Ház fogja megcsinálhatni.

Éppígy nincsen józan ember ebben az országban, aki át ne látná, hogy a mai házszabályok tarthatlanok. Hogy lehetetlen, hogy egy turbulens kis csapat megakasszon obstrukciójával minden munkát. Nyilvánvaló, hogy 1903 óta az obstrukciók tettek lehetetlenné minden kormányt s még talán a koalíció is tulajdonképp abba bukott bele, hogy maga előtt látta már a legyőzhetetlen obstrukciót. És mégis: a házszabályok revíziója szintén lehetet-

lenség — a választójogi reform előtt. Hiába minden, új házszabályokat csak az általános választójogon egybeülendő Ház fog csinálni.

A közigazgatás mai autonóm megyei szervezete épúgy, mint az obstrukciókba fektetett parlamenti ellenállás a mai államszervezetünk, a mai parlamenti alakulatunknak föltétlen tartozéka. A közjogi harcainknak ez a kettő a kizárólagos effektivuma. Amíg közjogi harcokra van berendezve egész politikai életünk, addig nem lehet ezt a kettőt letörni. Az okos, modern, európaias politikusaink gőzöst akarnának csinálni a mi régi vitorlás államhajónkból s azon akarnák kezdeni, hogy leszedik a vitorlákat. Mintha azzal már gőzös lennénk. Pedig azok a vitorlák azok, amikbe belekapaszkodhatik a szél. Persze, a vihar aztán meg is táncoltatja, meg is recsegteti. Dehát ha gőzöst akarunk, akkor azt meg kell építenünk. A vitorlákat előbb kidobni, a megyei szivósan ellentálló szervezeteket, amik évszázadokon át, hiába, erőteljesen duzzadtak, ha kellett, és a nagy árbocot letörni, mielőtt a kémény füstölög, a nagy árbocot, az országgyűlés kurucainak a rezisztenciáját: — ezekre épkézláb ember, aki benn ül a hullám és néha viharverte hajóban, nem kapható. Ha akarja is okos óráiban, csak addig akarja, amíg gőzösről ábrándozik. De aztán, ha a hazai szelek elkezdik a táncoltatást! . . .

* * *

Nekünk egész különleges a helyzetünk minden más államéhoz képest. Mi vagyunk, történelmi eredetünk szerint, az egyetlen idegen elem az európai kulturában. Minden ami a nyugati kulturába tartozik, latin eredetű, Itáliáról, Hispániáról nem is szólva: Franciaország már kész római kulturából nőtt ki. Britanniában, Belgikában római kulturélet volt. A római császárság fénykorában a latin kultura már régen befödte a hajdani, ibér, gall kelta, belga őskulturát. Csinált, erőszakos és a történészek által kifundált mese, hogy a germánok, mint valami idegen, a római birodalommal ellenséges, a római kulturán kívül élő nép lettek volna. Fustel de Coulanges és iskolájának mélyre ható és csak a való dokumentumoknak hívő munkássága széttépte azt az áltudást, amit az iskolákban a népvándorlás költött meséjével hitettek el velünk. Szó sincs róla, hogy a germánok ne a római kulturába teljesen beolvadt elemek lettek volna még akkor, mikor a császárok uralkodtak. Épp így az európai szlávok is annak az egységes római egybeolvadási folyamatnak voltak az elemei. — Csakis mi magyarok vagyunk abban idegenül. Mi akkor jöttünk, mikor a római egybeolvadási folyamat már lezárult. A nyolcadik, kilencedik században. Amikor a római kultura, a nagy birodalom már szétesett, teljes felbomlásban volt. Minden más népnek, országnak, államnak, — pedig a kilenc, tizedik, tizenegyedik században volt vagy négyezer Európában, — meg volt a maga szerves kapcsolata egy

korábbi nagy egységhez, a rómaihoz, ebben pedig valamennyinek egymáshoz. Csak mínekünk nem volt. Mi álltunk idegenül. Mi voltunk eredet szerint a Nyugati kulturától idegenek.

Hogy mi itt megfészkeltük magunkat — igaz, hogy tulajdonképen nem mi, hanem Vámbéry szerint, az a tizenöt, húszezer török vagy perzsa madzsar, akik az itt lakó törzseket egy államba fogták össze, — hogy minket fel nem falt a Nyugat, minket az idegeneket: annak csak az volt az oka, hogy a római kultura akkor már annyira dögrováson volt, hogy a mi perzsa eredetü kulturánk ennél már magasabb fokon állott. Az csak olyan gyermekmese, hogy a mi őseink ilyen olyan hősök lettek volna. Már miért lettek volna nagyobb hősök, mint a nyugati páncélos lovagok? Hanem az már igen, az tény, hogy míg azok a lovagok, teljesen szétzüllötten, anarchiában minden valamit érő szervezkedésre képtelenek voltak, addig mi magyarok onnan a keleti fényes kulturából, — mint Atílla ivadékai vagy rokonai ugyanonnan, ahonnan ő az ő hatalmas államszervező tudását hozta, — mi is hoztunk tudást képességet, kulturát és ez különb volt, mint a már szétzüllött római. És megállottuk a sarat.

De örökös vész között. Mert hisz idegen jövevények voltunk. Addig, addig szorongattak az egységes európai kulturához tartozók, míg mindjobban megszorultunk. Mint idegenek, mint ebbe a kulturába nem tartozó kis néptömeg meg se maradhattunk volna. Hogy egyáltalán megmaradhassunk: kezdődött a beolvadás. Az európai egybetartozandóság, az egy kulturába való tartozás: a valamennyit egybefogó kereszténység jegyében. Keresztények lettünk s ezzel léptünk be az európai kulturába.

Tehát jegyezzük meg: eredet szerint idegenek voltunk. Ez annyit jelent, hogy míg azok ott nyugaton, akik nem voltak idegenek, az ezer és ezer kis államocska mind nagyobb és nagyobb államokba olvadt megint össze (a széttagolódás, züllés, bomlás és az újra való egybealakulás irányzata közt a határ: a renaissance kezdete), addig mínekünk nem volt és nem is lesz kivel nagyobb államba összeolvadnunk. (Ausztriának igen!) Innen az a jelenség is, hogy Magyarország addig volt hatalmas állam, amíg ott a nyugaton az egybealakulások nem értek el egy bizonyos fokot, amely minket már túlszárnyalt. Attól az időponttól azonban kezdődik a mi elmaradásunk Európától. (XV—XVI-ik század.) Mi kivül esünk azon a folyamaton, hogy akár mihozzánk nőjjön nagyobb állami egység, akár mi nőjjünk egy nagyobb állami egységgé más állammal.

Tehát államiságunk sajátos természetében van, hogy mi nem olvadhatunk politikailag a nyugattal össze. Mégis azonban ugyanabba a kulturába tartozván, folyton oda gravitálunk. Ime tehát egy onnan eltartóztató és egy oda vonzó tendencia. Államilag mindig csak a külön önállóság legmerevebb tendenciája, amely semmi olyat nem tür, ami összeolvassza a nyugattal. És mégis *kapcsolódnunk* kell valahogy, bárhogy, mert oda tartozunk. Kultura

szerint oda. Ebből ered a mi sajátságos állami viszonylatunk a Habsburgokkal. A nyugati kultura felé a Habsburgok császársága lévén a mi szomszédságunk, ahhoz kapcsolódtunk. De csakis *kapcsolódtunk*. A legridegebb fentartásával annak, hogy mi önálló állam vagyunk. Amelybe bele nem nyulhat az a kapcsolat soha és semmiképen a belső, államilag önálló funkcióikig. E körül forog a mi egész históriánk a Habsburgokkal.

Nos, erre a szerkezetre vagyunk mi szerveződve. Arra, hogy bármikor beljebb akar nyulni az a kapcsolat, bármikor államiságunkat akarná bekötni magamagához, reagálhassunk ellene. A magyar országgyülésnek nélkülözhetetlen hátvéde a vármegyék. A szétvert országgyülés helyett ott van mindig a vármegyék ereje. Megtagadva adót, katonát a császárnak.

Már most ameddig mi Ausztriával, Ausztria fejedelmével abban a viszonyban állunk, abban a harcban, hogy hogyan védjük állami önállóságunkat, addig ennek a harcnak a természetes védbástyája, magától, történelmileg, szervesen kifejlődött védőszerkezete a vármegyék. A vármegyék az ősi ellenálló képességükkel. Amíg mi Ausztriával közjogi harcokat folytatunk, nincs reá mód, hogy a vármegyéknek ezen természetét megváltoztathassuk. Ha még oly galibát csinálnak sem. Minden kisebb fontosságú, mint az, hogy a vármegyék védőszerkezete nélkül nincs hátvéde az országgyülésnek az alkotmányáért való harcában. Katonailag leverhetik a nemzetet. De önállóságát meg nem törhetik. Ez természeti dolog a mi magyar államalakulatunkban. Mindenütt egyebütt a fejedelem a saját országának a szerve. Ebben az egységességben kiküszöbölődhetik minden, ami a központi működést bénítja. Csak nálunk nem.

Addig nem, amíg az állam funkciói arra vannak berendezve, hogy alkotmányjogi védelmet nyujtsanak Ausztria ellen. Már pedig a mi választójogunk, a mi 67-es és 48-as parlamenti harcaink, politikai összetételünk még az alkotmányjogi harcoknak a státusát nyujtják. 67 egy alkotmányjogi status Ausztriával szemben és 48 még inkább az. Az a más valami, ami már nem az alkotmányjogi harcoknak a texturáját hordja magában, egészen új keletkezésü, 67 óta képződött dolog. A gazdasági, kereső, produktiv életre szerveződő magyar világ ez, amely egyáltalán már nem arra rendeződik be, hogy alkotmányvédelmi harcokat folytasson, ilyenekkel tartsa fenn az országot. Hanem a vagyoni élet tényezőivel, a gazdasági kulturmunkával, amelyből és amelyért él, a vagyonosodásért, a munka minél hatékonyabb értékesítéséért, a keresetért. A régi alkotmányvédő küzdelmekre szerveződött osztályok vezérlő szerepe fölött és az új képződésü világ akarja az életfunkcióiban a vezető, döntő szerepet. A régi és új világ döntő harcának a küszöbén állunk a választójog reformjával.

Hiábavaló minden erőszakolás, hogy a 48-as és 67-es világ adja fel a vármegyei redszert. Hiába érzi maga a kormányhatalom, hogy bénítja sokban az egységes közigazgatást. Hiába vannak

vele tisztában a modernebb fejek, hogy a mi közigazgatásunk nem Európába való: — nem tudjuk megbolygatni a legszertelenebb visszahatások nélkül. Csak az az új világ hozhatja a közigazgatás államosítását, amely ha egyszer megbénította a régi politikai osztályokat, akkor megbénította azoknak egész szerkezetét, szervezetét is, a vármegyéket.

És mi lesz az alkotmányvédelemmel? Semmi. Modern gazdasági életet élő államokban ez nonszens. Balkáni fogalom. Ahol gazdasági élet lüktet, ott Európában csak gazdasági verseny folyik. Erre a térre tevődik át minden harc. Ments Isten hogy ehhez hozzá merjen nyúlni militáris, fejedelmi harc. Hisz egy háborúnak csak a megüzenése ma iszonyúbb gazdasági károkat okoz innen is, túl is, mint amennyit egy győztes háború megér. Dehogy jut Ausztriának valaha eszébe a mi gazdaságunkat császári hadsereggel tönkre tenni, hisz maga vérzene gazdaságilag legkárosabban. Így alkotmányvédő virtusunknak mind kevesebb jelentősége lesz. Egyre inkább be kell süppednie a gazdasági érdekek alá. Ma pl. Bosznia egy nagy státusjogi kérdés. Azonban el kell képzelni, hogy egy parlament ezzel nem is törődik, hanem azzal, hogy gazdaságilag, üzletileg hogy aknázhatja ki legjobban azt az új földet. Ez többet ér mint minden statusjog. Sajnos, csak az osztrákok tartanak ott, hogy Boszniát ne jogi, hanem üzleti kérdésnek tekintsék. Ezt az óriási kárt is annak a rettenetes politikai bornírtságnak köszönhetjük, amely sehogy sem akarta meglátni hogy semmi másra nincs ennek a hazának szüksége a jó termésen kívül, mint a választójogi reform keresztülvitelére és minden egyebet akart csinálni csak ezt nem.

Hiszen ott már tartanánk, hogy az az egész 48- és 67 körül vonagló politikai szerkezetünk recseg. Az úgy annyira túlérett, hogy fennen hangoztatják már, hogy ki kell küszöbölni a 48-at is, a 67-et is. Csakhogy ezt úgy értik: én elhallgatom a 67-et, te hallgasd el a 48-at, fogjunk össze és maradjunk a régiben. Pedig hiszen az a lényeg, hogy egy új világnak kell helyet adni. S ma csak egy kérdés körül lehet verekedni — akörül már nem, hogy jöjjön-e a választójogi reform, — hanem hogy ez hogy jöjjön, és ami ennek a mélyén fekszik: ki által jöjjön, ki nyissa meg az új világ útját, fejlődését, honnan kerüljön az a nagy, korszakalkotó, történelmi párt, amely az új világ első rohamával felszínre kerül. (L. a mult számban levő cikkemet.)

A régi rendű parlamentnek nincs ezen a világon többé semmi hivatása, nem is végezhet semmi egyebet, mínthogy menjen. Hogy közigazgatást államosíthat még, szó sincs róla! Lateiner, akadémikus gondolat!

A házszabályok revíziója is a legszorosabban összefügg az előadottakkal. Született a szándék a választójog legnagyobb ellenesében, Tisza Istvánban és megcsinálta a választójogi reform legnagyobb hátravetője, a koalíció. És még ez is, bár ellenzéke

sem volt a világon, csak úgy ideiglenesen tudta megcsinálni. Jóformán csak kényelmi cikknek a maga számára. De nehogy valaki rajtuk kívül hasznát vehesse.

És ne feledjük, hogy a Tisza István-féle házszabályerőszak közvetlenül akkor történt, amikor a választójogi reform kopogtatott mindjárt utána a kapun. Tehát nyilvánvalóan egy kohóból készült mind a kettő. Mind a kettő azért jött, mert lidércnyomásként nehezedett már az országra, hogy ezzel a parlamenttel, így tovább nem lehet ellenni. Tisza István, a megállás merev fanatikusa, a maga módján akart segíteni. Önkénytelenül is úgy, hogy ne a parlament reformjára legyen szükség. Azóta látjuk, hogy melyik az erősebb. És hogy nem véletlen hogy a házszabályrevízió helyett a parlamenti reform törte a maga útját ellenállhatlanul; — emlékeztetek reá, hogy ennek kényszerűségét a *„Magyar politikai szociológia"* című tanulmányomban (L. erről *Somló Bódog:* Politika és szociológia, *Deutsch Zs.* kiad.) még Széll Kálmán idejében kimutattam.

Hiába minden okosság és okoskodás, hiába tartjuk a magunk privát józanságával az obstrukciót a parlamenti munkásság megölőjének: — a régi rendű parlament nem lehet el az obstrukció lehetőségének biztosítása nélkül. Ugyanazon ellenállásnak a belső védműve ez, mint amely a külső gyűrűkben, a vármegyeházakban van megvetve. Császári szolgák, labancok ne kerekedhessenek soha fölibe a nemzeti ellenállásnak. Mínő jellemző dolog, hogy az ellenzék nélkül való koalíció sem tudta keresztülvinni, hogy obstrukció ne funkcionálhasson az Ausztriával való dolgainkban. A belső ügyeinkben érvényes volt a házszabályszigorítás; az Ausztriával való dolgainkban nem. A császárt meg kell obstruálhatni. Ez nemzeti védelem. Mindig jöhet olyan kormány, amely a császárt szolgálja és nem a nemzetet.

Mindig? — Meddig? Addig, amíg az országgyűlés alkotmányjogokat véd. A 67 megegyezés szerint valókat, 48 elérni valókat. A 67 a királytól megnyerteket, 48 a császártól kicsikarni valókat. Amely órában azonban itt az eljövendő új népképviselet, amely ama bizonyos, az utolsó közjogi harcok óta képződött nemzeti rétegnek a képviselete, a kisembereké, a kereső, a munkájukkal való boldogulhatásukért küzködőké, akiknek a gazdasági érdekeik a dominálók s eszük ágában sincs többé ujjat húzni a császárral s örülnek ha mi sem zavarja őket dolgozó életmódjukban: — ez a képviselet az országnak csakis a gazdasági funkcióival fog törődni. Amelyek már nem a császárra irányulnak. Hanem, — kifelé legalább — az osztrák gazdasági élet felé. Itt pedig aztán nincs szükség nemzeti ellenállásra, amire az obstrukció szolgálna.

Ma az obstrukció ellen, nincs tulajdonkép más eszköz, mint az erőszak. Az erre szolgáló házszabálymódosítást csak erőszakkal lehet keresztül vinni. Mert mindig csak két párt ellentétes érdekeiről van benne szó. Le akarnak vele törni egy pártot, felzúdul minden ami az országban ellenzéki. Ami mindig van. És amely

ellenzékiség nem is tud hova csatlakozni, mint valamelyik közjogi ellenzéki párthoz, mert nincs is más. Legyen azonban a parlamentben a gazdasági életet kitevőknek a képviselete, nyomban egész mások a viszonyok, hátások. Mindjárt a nemzeti gazdasági munkára való nyomás érvényesül az obstrukcióval. És ez az, amit az ország nem tűr. Ma tűrni kénytelen, mert éppen a modern gazdasági kereső réteg a közjogi pártokkal nincs kapcsolatban, amelyek útján reagálhatna a nyomás ellen. Ma abszolut közönnyel kénytelen elszenvedni mindent, vagy a parlament ellen fellázadni. Forradalmat csinálni a parlament ellen. Amihez való hajlamosságnak a jelenségeit mindenki észre veheti. Szóval ma nincs meg a kapcsolat hogy az *ország* tudna az obstrukciók ellen reagálni. Ma csak a régi elavult két közjogi párt viaskodik e körül, amelyek közül az ellenzék soha sem lehet el e nélkül és amelyekhez a tulajdonképeni országnak, azoknak, akiknek életműködéséből, kereső dolgozó tevékenységéből, produktiv munkájából az ország *él*, semmi közük és akiket csak az általános választójog fog az ország központi szervéhez kapcsolni.

„Az alkotmány sáncaiba bevenni!" — amint a régi képviseleti rendüek mondják. Minő hülye kifejezése ez annak, amit a választójogi reform jelent. Benne van az egész régi politikának az elaggott együgyűsége, amely csak az „alkotmány" sáncait látja. Bizonyos védművekbe való befogadást. Az úr a szegény embert befogadja. Holott pedig valójában csak arról van szó, hogy — nemhogy befogadni kegyesen azt az 1867 óta képződött dolgaiért és dologból élő nemzetet — de kiszorítani azokat, akik nem dologért és dolgukból élnek, kiszorítani a központi aktiv funkciókból, legalább is a passziv konzervativekbe.

Az obstrukciót csak a dolgozó, a gazdasági életért élőknek a képviselete szüntetheti meg, csak ez csinálhatja a házszabályoknak olyan revízióját, amely ne a „nemzetet" törje meg ellenálló képességében. A nemzetet, amelynek a parlamentben ma nincs más szervi ellenállóképessége, mint közjogi. 48 a 67-et, 67 a 48-at fojtogatja. Egyik a hazáért, másik a királyért, — a „császárért." Kuruc-labanc világ ez, bármi néven csinálják, amig meg nincs a választójogi reform.

▽ ▽ ▽ ▽

Protesilaos

Irta: BABITS MIHÁLY

Luc. Char. 1. Dialogi mort. XXIII. c. I.
(Görög mérték.)

Tudtad jól, hogy aki lába legelőbb érinti meg
Trója földjét, Trója földjén, trójai harcban veszni fog:
mégis amint trójai partra ért el görbe csónaktok,
legelsőnek ugrottál ki trójai partra, hős görög.

Után bámult vad hajós és döbbent az elszánt sereg
kőszoborrá válva, míg te trójai parton, mint egy ísten
néztél vakmerőn a vészes trójai földre. — Mint egy ísten
vágynék én is vészes partra első lépve halni meg.

Nincsen engem aki aztán várna három szép órára,
akiért az alvilágból ujra halni visszajárnék
(kit e földön megszerettek, mindörökre visszajár;)

Nem lesz nékem Láodamejám, nem vár engem senki már
mégis ha elért az ujdon partokon elsők várt halála,
ujra küzdeni, bár mint árnyék, trójai földre visszaszállnék.

Vonaton

Irta: BABITS MIHÁLY.

Utaztam lomha vonaton
egyhangú mély rónákon át
s emlékim únt rónáiban
kerestem kedvesem nyomát.
Bús volt a róna, sivatag
s a volt oáz oly messze már
s a fáradt lélek rest teve
ki a homokban meg-megáll.

Mert messze menni csökönyös,
mert messze már a volt oáz.
Ó veszve vagy hát, régi kincs?
lehetsz feledve régi láz?
„Nem, nem! kincseskamrába még
meg kell lelnem áldott nyomát“ —
tünödtem lomha vonaton
utazva holt rónákon át.

Bús utitársnő volt velem,
álmosszemű, kissé pufók,
csobogva arany homlokán
bomlottak lanyha hajcsomók.
Áldom e fürtöt, homlokot
s az idegent, a halaványt,
ki elvivé emlékimet
oázra, lomha karaván.

Áldott az idegen leány
— aranyos homlok, lanyha fürt, —
a jó vezér, a néma jel,
kitől ma kincsem megkerült.
Fogózz e fürtbe, lelkem és
e tömkelegből multba húzz
mint hajdan Ariadne font
selymét követte Thézeusz.

▽ ▽ ▽ ▽

Petőfi nem alkuszik

Irta:
ADY ENDRE

I.

Hajh, Uram-Isten, öreg ember vagyok én már s az öregségembe nem igen sikerült sokat átlopnom a fiatalságomból. Hanem a forradalmat ma is olyan bolondosan szeretem, mint valamikor, régen és Petőfi Sándort jobban. Jobban, egyre jobban szeretem, búsabban és irígyebben e darabos, e vad, e mennyeien nagyságos suhancot. Nincs egyetlen jó arcképe sem, de én látom az ő lázas, parasztí, sovány, fiatal arcát ébren és álmomban. És esküszöm, hogy jól látom, jobban, mint Jókai ibolya-szemei s jobban, mint Barabás Miklós — önmagamnak. És nem is akarom hogy mások helyén is lássam Petőfit, de azt el akarom mondani: hogyan látom én. Aranyos, csúnya, diákos magyar Apolló, szilaj, nagy gyermek, egy őszinteség-Etna, mely örökösen ámíttatni szeret. Egy harag-Etna, mely nem tud úgy haragudni s tombolva rombolni, hogy ez ne neki fájjon legfájóbban. Egy osztályozhatatlan valaki, egy Petőfi, aki annyira se vitte, hogy azért szeressék, amit ő szeretett.

Szeretett: ez a gyűlölködő, okvetetlenkedő, nyugtalan, rossz fiú szeretett eleddig leghatalmasabban szeretni Magyarországon. Gyilkolt a szeretetével s mert önmagát is érdemesen tudta nagyonnagyon hevesen szeretni, mészárszékre vitte önmagát. Vágóhíd, tagló és vér soha együtt ilyen fölséges élet személyébe, sorsába — soha még — be nem avatkoztak. Szégyeljétek magatokat halottak, élők, falánk senkik, kik írtatok Petőfiről eddig, de szeretni igazán nem tudtátok. Úgy kell őt szeretni, hogy föllángoljon tőle ismeretlen pora — s önmagunk megkorbácsolásával. Miként Simon, a remete tette, úgy kell fölülni a Petőfi dicsőségének magas kőoszlopára s éhezve, ázva csak az ő dicsőségét hirdetni.

Petőfi is tudott, mert Petőfi is tudott, szinte megsemmisülni nagyszerű valakik imádatában. Homér, Osszián, Shakespeare és Dickens, Tacitus és Dante ragyogtak, ha ő emlékezett reájuk. És fiatal volt, irgalmas és igazságtalan, tehát fényt tudott adni tizedrangú csillagoknak is. Béranger a magyaroknak akkor született, amikor Petőfi olvasott először Béranger-sort s azért él ma is nekünk, mert Petőfi akarta. Óh, hiszen Bem se volna ma szemünkben új Hannibál és új Napoleon Petőfi nélkül s a történelemtanároké volna Mészáros Lázár, ha Petőfi meg nem korholja egy hiányzó nyakravalóért. A nyakravaló Petőfi nyakáról hiányzott, a babér a Mészáros fejéről s a babéros Petőfi halhatatlanná tette a nyakkendős Mészárost.

Nem csodálom, hogy Jókai is csak akkor szeretett bele, amikor már nem volt az útjában s nem kellett félnie tőle. Még kevésbbé csodálom, hogy a Herczeg Ferenc-féle srófos eszű, kis képzeletű svábok csak szavalni tudnak róla, de rosszul. Hogy érthetnék a mai Hiadorok, hogy valakinek egyszerre nyolcvanezer súlyos és semmi, nagy és kicsi érzésből harsogjon ki a lelke! Ma hallotta, hogy Lajos-Fülöpöt elkergették, ma törött el a veszprémi rossz utakon a bérelt parasztszekér tengelye. Ma jutott eszébe, hogy ő ódákat ír gyönyörűséges mágnás hölgyekről, akiket a lakájuk hamarabb ölelhet meg, mint ő. Az ő édes, szent csókszomjúságát oltja Anikó, Mári vagy a legjobb esetben egy nagyurak karján elócskult, fonnyadt színésznő. És a szüleire gondol kisfiús aggodalommal és Tacitust olvassa, amíg az eltörött tengelyt kalapálja a kovács. És arra gondol, hogy mit is fog csinálni Pesten, forradalmat-e vagy csak forradalmi irodalmat? És elgondolkozik mosolyogva Dickens páratlan derűjén és eszébe jut, hogy kevés a

pénze. S a politikusok, a barátok, a szeretők, a hitelezők, a halhatatlanok s a halandók váltva vonulnak föl izzó, szertelen lelkében. Világtörténelem, Szofoklesz-drámák és amik a tegnap esti falusi disznótoron történtek, egyszerre tolulnak föl. Hát hogyan érthetnék meg azt, hogy honnan jöttek a Petőfi-versek a rossz és lelketlen irodalmi kontrások?

Gözös szekér csak Vácig járt, Szolnokig csak készült s egy Széchenyi István is szidta a vasútat. Hajh, Uram-Isten, íme én, kicsi ember, nem tartom elég gyorsnak a Cote-d' Azur-Rapide-ot Páristól Nizzáig. S nem tudok ennél siralmasabbat kitalálni: képzeljék el Petőfit, aki Debrecenből Pestnek indul rongyosan, éhesen és gyalog. És ez a kitalálás nem kitalálás; szeretném azokat lenyakaztatni, akiknek már a nagyapjaik ugyanakkor ötlovas batáron jártak. S ez még kegyetlenség se volna: Petőfi korszakokért, generációkért élt és volt boldogtalan, zaklatott. Miért ne lakolhatna testileg, súlyosan például egy olyan valaki ma, aki valamelyik régi ősével árultatta el Rákóczit?

Nem igaz az, hogy Petőfinek, a mészáros fiának nem hiányoztak az élet szerencsés születettjeinek sokféle kényelmei. Hogy akként nem hiányoztak, miként s mivel is ő nem érezhette ezeknek sem a szükségét, sem a jogát. Cézár-természet volt ez a verselő Kassziusz s mindnyájunknak meg kell tépnünk a ruhánkat, ha arra gondolunk, mi mindent kívánt hasztalanul, teljesithetetlenül Petőfi Sándor. Petőfi Sándor, akiből s diákos dacból történt tragédiájából ezeren és ezeren éltek és jól megvannak ezeren. Petőfi Sándor, akit a viharok csillapultáig nem utaztathatott külföldi kéjúton dús családja, Petőfi Sándor, akinek nem adatott meg, hogy Döblingben halott vagy Turinban élő istent csinálhasson magából. Neki csak az volt szabad, hogy menjen a mészárszékre, ahonnan jött s vegye komolyan azt, amit sok-sok dús politikus és hatalmas hadvezér nem vett komolyan.

Pfuj, szegény, szegény Petőfi Sándor, Shakespearet akarta olvasni s a sovány konyhapénzt kellett leszállitania, hogy könyveket vehessen. Pfuj, pfuj, Párisba, külföldre vágyott és nem mehetett, mert neki — neki — nem volt pénze. Milyen fölségesen képzelte el a tengert és még csak tengert sem láthatott soha. Hogy máma el lehessen drága, hasznothozó tankönyvekben róla mondani: a magyar róna volt az ő világa. Persze, hogy a magyar róna, mely neki délibábot és ragasztó sarat adott, semmi okosabbat, jobbat és többet. Hát nem biztos-e, hogy ma a Spitz-

bergákra vagy Japánba utazna, ha élne és kieszközölnének neki valami kormánystipendiumot?

Ugy, ahogy élt és van ez az ember, ez az istennél több ember, pórul jár, ha meg nem hal. Nincs olyan isten, hogy mi meglássuk, ki volt, mi volt, ha véletlenül életben marad. Bár predesztinációs hitű ember vagyok s az ilyen „ha"-kat egyidőben erkölcstelennek és tudománytalannak is vallom. Valóban, a Petőfi Sándor élete nem lehetett más, mint amilyen volt s nagyszerű mélyenségétől így, csakis így, lehetett kápráznia ma is a szemünknek.

Csak először hangzik örültül és furcsán, de igaz: a Petőfi Sándor Magyarországa valóságosabb ország volt a mainál. Ördögbe is, a kapitalista civilizáció nem a non-plus-ultra s egy társadalmat nem az tesz lelkessé és megállapodottá, hogy például a mai Franciaország vagy Németország nyomában jár-e. Kina se kutya s a sanyargatott India olyan mélységes, hatalmas erejű, hogy ma talán még nem is sejtjük. A mai Magyarország egy bátortalan, nagyobb arányu, de összevissza valami, egy kaosz. A Petőfi Magyarországában volt lélek, alap és szilárdság, hagyománya, rendje volt a Petőfi Magyarországának. József császár küldhette a fölvilágositó röpiratokat: senki sem olvasott, kiváncsiskodott, de a bubos kemencékben egészen hasznosak voltak e papirosmázsák. És még Petőfi korában is a forradalmár Kossuth, a magyar konzul, annyira nem volt fölforgató, mint XVI. Lajos nem volt az. Kossuth egy európaibb, földetlenebb és temperamentumosabb junker volt, mint a mai magyar junkerek. Hajh, ha valakinek a Burg körül eszébe jut akkor, hogy a veszedelmes prókátorból milyen ártatlan nádor tudna lenni. De viszont egy új Napoleon próbálta volna akár a lengyel királysággal józanságba zökkenteni Petőfi Sándort.

Mégis: akkor volt egy megállapodott Magyarország, egy egy társadalom, egy egyszinű társadalom. Hogy ez a struktura három-négyszáz évvel hátrább való volt a ayugati társadalmi fejlődéstől, nem fontos, nem a legfontosabb. Petőfi is csak úgy születhetett és lehetett e társadalom kifogyhatatlan erejű mennykövévé, mert őt ez a mégis csak múltas és rendezett társadalom termette. Az 1848-as félmunka keservesen megboszulta magát e földrajzilag különben is elátkozott nemzeten. Ha akkor egészen megcsináljuk azt, amit akkor harmadrészben csináltak s amiből azóta is vissza-visszacsipegettek, nem itt tartanánk. Bizonyos dol-

gokat, históriaian nagyokat csak egyetlen egyszer s csak egyetlen egy időben lehet megcsinálni. Ha Kossuth akkor nem kívánt volna kedves barátságban maradni a Habsburgokkal, a kortárs Csák Mátékkal, a cifra ruhás nagy-papokkal, ma nem itt tartanánk bizony. Az a lekicsinyelt, ifjú ember, az a Petőfi Sándor, az a zenebonás népköltő tízmillió embernél tisztábban látott, jobban látott.

Persze, hogy az ember századok számára lehessen bölcs, okos, ahhoz nagyon ugrifülesnek, csacsinak, rajongónak, szeleburdinak, megbízhatatlannak kell lennie. A komoly, élnitudó, polgári lény arról nevezetes éppen, hogy a saját élete határai között mozog. Petőfi petőfisége és végzete pedig az, hogy ő nem volt megfontolt, komoly ember, ő egy izgága gyermek volt.

Gyermek: sohase fogom megérteni, hogy ezt a címet a felnőttek számára nem olyan kivételesen adják, mint az aranygyapjas-rendet. Petőfire hiába keresnék az összes nagy szótáru nyelvekben több és nagyobb jelzőt: gyermek. Viszont nincs is e joggal megbírálható teremtésnek, világnak, életnek külömb, istenibb produktuma, mint a gyermek. A gyermek az elevenség, az öröm, a jövőbe ható ígéret, a bilincsbe nem vert ember, az igazán igaz isten...

Sohse volt Petőfinek — óh, néhai, áldott, istennél istenebb, örökös gyermek — lehetetlen érzése vagy gondolata. Mert amit érzett, amit ő bárhogyan, röppentve talán, kigondolt, ahhoz azonnal hozzáadta a lehetőség hitét. Csak a gyermek becsületes s ha a homo sapiens gondolkozással van megverve, akkor — Petőfi Sándornak van igaza. Vagy érték, sőt kincs a gondolkozás, akkor komolyabban kell számolni vele, mint a vese eredményeivel. Ha az embert a tudata teszi emberré és magáévá, akkor minden tudat és gondolat: valóság. A szivárvány után futó gyermeknek sokkal nagyobb igaza volt, mint Arany Jánosnak, aki általában nem szerette a szivárványt. És ha Aranyt elégikus versre hangolta az, hogy az Akadémiában nem kap úri, sokszobás lakást, Petőfi átkot mondhatott volna azért is, hogy nem a versailles-i kastély az övé, ha netalán eszébe jut.

Ez, hálaistennek, majdnem ostobául, tudákosan, vagy ködösen hangzik, de alárivall egy égi harsona: Petőfi. Ő valóban úgy bánt az érzéseivel, gondolataival, mint eleven valóságokkal s ha azt írta, tanácsolta, hogy akasszuk föl a királyokat, bizonyos, hogy húzta volna a kötelet, ha király lóg rajta. Amikor Vörös-

martyt — hála ide, hála oda — bántja azt a pimasz, hazug babonát, bántja, hogy a magyar ember okos, józan, számító, huszonnégy órányi lejárattal. Különben nemcsak Magyarországon, de széles mai kulturánkban, a mértékletességet és a mérsékletességet az érzés és elme impotensei fujták erénnyé.

Petőfi nem mindenben volt mértéktelen, de mértéktelen volt mindenben, ami érdekelte s mértéktelen volt az utálata a muszájszelídekhez. Valószínű, hogy Deák Ferenccel kibékül, ha 1867-ben él, de Deák Ferencre csak ráfogták a higgadtságot. Deák Ferenc sokkal jobban, inkább a Petőfi Sándor embere volt, mint Kossuth Lajos. Kossuth a néptribunná romlott, hiú, költőiségtelen rossz költő, Deák egy profán gesztusú nagy poéta. Kossuth — micsoda történelem — hamisításnak tetszik ez, holott így van — diákkorába mérnök, ügyes, számító ember s Deák legjózanabbaknak látszó alkotásai közben is az állandó poéta.

Még az is gyermekké segítette Petőfi Sándort, hogy alacsony sorból jön, nem régen befogadott családból. Csupa gyermekesség a legférfiasabb dolga is, házasodni is úgy házasodik, mint az öreg Dumas regényeiben szokás, ha az öreg Dumas pláne Jókai elvű magyar regényeket ir. A gyermek nem tudja, mi a láng s Petőfi Sándor sohase tudta, hogy az élet lángjába csupasz kézzel markolázni veszedelmes. Ily jó, ilyen gyermek volt ő, Petőfi, ezt a feladatát be is töltötte, azonban mostanában barátjai akadtak: megpróbálják megvédeni a silány barátok ellen.

▽ ▽ ▽ ▽

Bálványom

Irta: SZILÁGYI GÉZA

Magától bálványom soha le nem dől,
S ha lázadnék is, le nem dönthetem.
Fölém bűvölte gonosz végzetem,
Hatalmát nem gyilkolhatom szívemből.

Fölötte trónol szennyes életemnek,
Gyémántszeme örökre vak. Vele
Nem láthat a sivár mélységbe le,
Hol egymást öldöső vágyak teremnek.

Mered márvány-hidegen, éj-sötéten,
S miként az alvó istenek, síket,
Nem hall zokogni egy beteg szívet,
Mely mindig ott remeg előtte térden.

S ha egykor, átkozott halottra válván,
Gyötrelmemet a sírba elviszem,
S imát többé nem vijjog már szívem
Sebaj, majd észre sem veszi a bálvány . . .

Méregkehely

Irta: SZILÁGYI GÉZA

A sors lelkednek kelyhét, drága lány,
Babonázón sokfényűvé csiszolta.
Szerelmem gyászterítős asztalán
Belőle oltom szomjamat gyakorta.

Lelked imádott kristály kelyhében
(Fölé remegve hajlik tikkadt vágyam)
Se csöndes üdv langy vize nem pihen,
Sem éltető bor nem pezseg vidáman.

Lelkednek kelyhe méreggel tele;
Bár öldöklő, de mégis százszor édes.
Ki issza, nem egyszerre hal bele,
De lassúdan, ízenként semmivé lesz.

S valómnak mélyiből dacos öröm
Bomlottan zúgó ujjongása tör fel:
— Lelkednek kelyhéből hadd szürcsölöm
Bús pusztulásom, öngyilkos gyönyörrel!

A bestia

Irta:
RÉVÉSZ BÉLA

A cigány táncoltatta a bőgőt, pattogtatta rajta a húrokat, az egész banda már eszeveszetten forgatta a kávéház közepén betyárkodó embereket. Duhaj magyar mulatság volt, úri legények kitettek magukért és lelkesen barátkoztak a katonasággal, a kopaszfejű hadnaggyal, a forradásos, hősi arcú főhadnaggyal, meleg hangulat volt és már testvérkedtek a zsidó gabonaügynökkel, az állatorvossal is. Három család ült a kávéházban, de éjszakára a sör-, bor- és pezsgőgályákon összeüsztatták az asztalokat. Az asszonyok izzadtak, a leányok kissé italosan már nem vették észre, hogy a gavallérok gyáván és bátrabban az asztal alatt átküldik hozzájuk a lábaikat, a főhadnagy zordon ábrázattal belehajolt a gazdasági tanácsosné arcába és megvadulva beszélt a közeledő nagygyakorlat hadászati fontosságáról, a tanácsosné izgatottan megbámulta a főhadnagy arcát, a hősi forradás völgyes, kardélesre szükülő rángását, a mértan-tanár már részeg volt és elérzékenyülve beszélt hajdani tanítványának, a takarékpénztári könyvelőnek művészéletéről, amikor a pesti akadémián együtt tanult Lotzzal, Székellyel, festményeit a télen kifogja állítani a Szenes papírkereskedő kirakatában, a gyógyszerésznét már elborították jukker-ösztönei, cigarettát kért, füstölt és kövér kis kezével kacérosan poharat vágott a földhöz; nyíltak, bizalmasak voltak az emberek, a gabonakereskedő magaköré nézett, óvatosan hátratolta a székét és odasomfordált a kasszához. Sokszínű likőrök, velencei üvegek, ezüstös tálcák között ott ült a kaszírnő. A gabonaügynök császárszakállas arca vörösen mosolygott. A kasszírnő visszamosolygott és aztán figyelmesen mondta:

— Ma jól mulat, Taussig úr . . .

A gabonaügynök rákönyökölt a kasszára, szúrós, barna szemeit szuggerálva ráemelte a leányra és gyorsan, lelkesedve mondta:

— Itt jobban érzem magam . . .

A kasszírnő fölnevetett:

— Igen, most viccet csinál a többiért . . . Ez maguknak külön mulatság . . . Ezért jött ide . . .

A kasszírnő konyakot öntött, ittak, újra ittak, a kaszírnő erősen megnézte a részeg és alázatos Taussigot és haragosan mondta:

— Igen, az az asztal küldte most magát ide . . . Hogy lássák a nagyságák, a kisasszonyok, hogy hogyan kurizálnak egy kasszírnőnek . . . Hát mi vagyok én? Mutogatni való vagyok én? . . . Vagyok én olyan jó családból való, mint azok . . . Az én apám törvényszéki bíró volt, az anyám pedig nemes asszony . . . Azért, hogy most itt vagyok, azért, mert kaszírnő vagyok? . . . Nézze csak a Virág urat, máskor mindig itt lóg a kassza körül és teszi a szépet, most pedig ott ül a Freisz-kisasszonyok mellett és majd bele búvik az Ida kisasszonyba és erre se mer nézni . . . Szégyelli, hogy ismer . . .

A gabonaügynök lusta mozdulattal megsimogatta császárszakállát, mámorosan ásított, a nyitott szájába szomjasan öntötte a konyakot és éhes ujakkal megfogta a kaszírnő kezét:

— De rólam nem mondhatja . . .

aztán sietve, súgva mondta:

— Annus . . . Most fölmegyek magához . . .

A kasszírnő kivonta a kezét a gabonaügynök kezéből és bizakodottan, nevetve mondta:

— Hát még mit nem . . . Majd mindjárt itten . . . Igyon Taussig úr konyakot . . .

Taussig keserűen elrántotta a száját és ivott, kába fejét szomorúan lehorgasztotta és egy kis csönd után fölemelte az arcát; kutyafélénkséggel könyörgött a két sárga, részeg szeme. Erőlködve nyögte:

— Annus, ne legyen rossz . . , Jöjjön most mindjárt . . . Nem merek haza menni . . . Mindjárt gyerek lesz belőle . . . Már hat gyermekem van és hiába vigyáztam . . . hiába vigyáztam . . . Annus . . . Ne legyen rossz . . . Magának mindegy . . .

A hölgyek fölkeltek az asztal mellől. A cigány a Rákóczit húzta, a gavallérok bókoló meghajlással a karjukat nyujtották és a mámoros asszonyok, a csiklandós leányok lomhán kivontatták magukat a kávéházból. Taussig egyedül maradt a kávéházban, makacsul bámult az előtte píruló kasszírnőre, a kövérkés kávés mosolyosan sürgött és forgott körülöttük és pezsgőt bontott. A forradásos arcú főhadnagy megjelent a kávéház-ajtóban. Megállt, a szemével intett a kávésnak, aztán a kasszírnőnek és Annus végighúzta meleg tenyerét a Taussig szemein, a boglyas császárszakállán, belenevetgélt a fülébe, a kávés Taussig mellé ült, koccintott vele s a kasszírnő surranva fölszaladt az emeletre. A főhadnagy csörögve utánafutott, a szobában megnézték egymást.

A főhadnagy mérgelődött, unottan dobta az ágyra a sapkáját, a kardját, a zubbonyát és dörmögve káromkodott:

— A fránya vígye el . . . a fránya vígye el . . .

Leült a székre, fújt, lehajtotta a hősi, befűtött fejét, a kasszírnő fölrángatta:

— Csak gyorsan . . . gyorsan . . . várnak odalenn . . .

Marcona karok között engedelmesen feküdt a leány, megzavart fejét jobbra-balra mozdította a párnán, a szeme nézte a plafondot, rebbenés nélkül csudálkozott a tekintete . . . egy kövér pók hálópromenadeot bocsájtott alá a magasságból és föl és alá sétált a remegős utakon; a főhadnagy értelmetlenségeket gagyogott, buta egyformasággal dünnyögött — Annus megragadta a főhadnagy vállait. Fölemelte a katonatisztet, réműldözve rákiáltott:

— Nincs magának semmi baja? . . . A katonatiszteknek mindig van . . . Azok összemennek mindenkivel . . .

A főhadnagy dühösen rámordult:

— A fránya . . .

és vad erővel leszorította a leányt. A kasszírnő verekedni kezdett, elgyöngült, megriadt eszéből részegen már kilógtak a rémek, a teste engedelmeskedett, a szíve sírt és nyöszörgött:

— Főhadnagy úr, nincs magának semmi baja? . . . Olyan rossz baja, amitől elrohad ember . . . Én megölöm magam, ha megkapom valakitől . . . Főhadnagy úr . . .

Taussig türelmetlenkedett, a mosolygós kávés megnyugtatta:

— Mindjárt jön . . . Leszámol a konyhában . . .

pezsgőt öntött, megpróbált a jó aratásról beszélni a gabonaügynökkel, de Taussig nyugtalankodott, követelte a kasszírosnőt és nem titkolta el a gondolatát:

— Azért van itt . . . Mért nem jön velem? . . . Parancsolja meg neki . . .

A sok ital fölúszott Taussig fejébe, még az előbb indulattal mozdult, idegesen a konyha felé fordult, de aztán nehezedett és lassan, búsan lekonyult, Taussig méla elgondolkozással önmagával beszélgetett:

— Részeg disznó . . . Holnap már kezdődnek a slusszok . . . Egy zsidó ember és ennyit iszik . . . Pfuj . . . Mért nem mégysz haza? . . . Félsz a gyerektől, . . . a hetedik gyerektől . . .

Taussig fölemelte a nehéz kezét, megfogta kávés karját, a horgasztott feje ferdére hajolt és motyogva kérdezgette:

— Hogy tudta? . . . Hogy vigyázott . . . Nincs gyereke, egyse . . . nincs hat gyereke . . . Megesznek . . .

Taussig fölnevetett, bambán vidámodott:

— Én is vigyáztam . . . vigyáztam . . . Minden óvszer után biztosan jött egy gyerek . . .

A kasszírnő letámolygott az emeletről, álmélkodva megmegállt a lépcsőkön, két kinyíló kar elkapta a derekát. A gavallér Virág állt előtte, mosolygott, de a monoklija alatt haragudott a tekintete.

— Ezek a stiblik . . . Mindig utunkba állnak . . . És provokálni se merjük őket . . .

Virág fölnyalábolta a leányt, fölvonszolta magával az emeletre, Annus cipeltette magát és hazudott és ingerülten szólt rá a gavallérra:

— Minek jön utánnam. Menjen vissza a Freisz-kisasszonyokhoz . . . az Ida kisasszonyhoz . . .

Virág nevetgélt, kéjeket kanalozó mozdulatokkal fölteritette magának a leányt és szuszogva, italosan magyarázkodott:

— Mindent lehet vele . . . csak azt nem . . . Mindjárt házasság lenne belőle . . .

Forgatta, emelte a leányt, morogva mámorosodott.

— Olyan a karja mint a magáé . . . Olyan a melle, mint a magáé . . . Olyan a szaga . . . Most csókoljon . . . Most szorítsa . . . szorítsa a nyakamat . . . Ida . . . édes . . .

A kávés megszídta Annust, amikor eléjük tántorgott és igazat adott Taussignak:

— Ez nem járja kisasszony . . . Taussig úr itt vár, Taussig úr a mi legfinomabb vendégünk . . . A konyhát reggel is rendbe hozhatná . . .

A kávés fölkelt az asztal mellől, kövérkés csípőjére visszarángata a lecsúszott nadrágát, aztán a kasszírnő mellé perdült, belesúgott valamit a fülébe és magukra hagyta a hajnali embereket. A kasszírnő fáradtan, tikkadtan ivott, Taussig csak éppen fogta a poharat, lógott a feje és mint a beteg a tenger mellett, bambán elmerengett. A kasszírnő ekkorra, amidőn az éjszaka komorsága már földerül és a reggeli világosságok még szelíden feltünedeznek, ellágyult és odafenn a szobában, szivesen és őszintén megölelte a gabonaügynököt:

— Taussig úr én szeretem magát . . .

Taussig császárszakálla finom neszeléssel susogott a leány mellén és valami bonyolultabb szomorúság ömölhetett el a férfiú szívén, mert felsóhajtott, erőtlenül hanyatlott alá a székre és szúrós szemeiből kimosták a nyilakat a könnyek. A líra fátyolos gondolatokat sugdosott Taussignak.

— Egy zsidó ember és ennyit iszik . . .

— Annus . . . Annuska . . . Én egy szerencsétlen ember vagyok . . .

— Én megcsalok mindenkit . . . Más pénzét költöm . . ,

Egymástól idegen érzések, a részeg hajnalon, rokoni boronálódással cserélődtek . . . a leány elgondolkozva hallgatta Taussigot, nehéz víziókra bámult, nehéz esze alig emelkedett, Taussig rezignáltan morgott:

— Megesznek . . . Hat gyerek . . . Megesznek . . .

termő testét ráfonta a leányra, Annus visszasuttogta:

— Szeretem . . . szeretem . . .

— A családos embertől nem félek . . .

(Első közlemény.)

▽ ▽ ▽ ▽

És most visszaemlékezem

Irta: LIGETI ERNŐ.

Mint csupasz kart az imaszíj,
úgy markol át sok néma emlék,
ó, kora hervadt ibolyák,
ó, csöndes fehérvári esték,
ó, szürke szintű templomok,
kik halott hattyúként meredtek
tengerén a főtereknek
s te, márványkelyhű növirág,
kinek szemén csillogni láttam
a legszentebb hisztériát.

Mert nagyon mélyen mély az élet,
de sokkal titkosabb a nő,
ha fogai közt rózsaszál van,
ha hajbontva elédbe jő,
ha lábát nem fedi papucs,

ha hét selyem fátylán keresztül
szemének kék sugára rezdül,
ha keble izgultan líheg.
A nő: titok, elárvult, ó-írás,
vajjon ki érti meg?

Mint csupasz kart az ímaszíj,
úgy fonja lelkem át a bánat
és érzem feledt illatát
a vágyak beteg asszonyának,
kinek ölébe sírva hullltam.
(Asszony vagy lány volt, mit tesz az
és mindegy: tél volt vagy tavasz.)
Egy óra: mely csókolva jár le.
Most: holt emlék és lelkemen:
egy vérvörös iníciále.

▽ ▽ ▽ ▽

Az aviatika szerepe a társadalmi fejlődésben

Irta:
BRESZTOVSZKY ERNŐ

VI.

És miért nem elegendő a gőz motorikus ereje a modern forgalom lebonyolítására? Első sorban azért, mert a gőz-vontatással való közlekedés költségei megnőttek s így a gőzvontatás, mint vállalat, nem eléggé jövedelmező, másod sorban pedig azért, mert sebességének fokozása, a találmányok kihasználása adminisztrációs, szociálpolitikai és gazdasági akadályokba ütközik.

A vasutakba (midőn új területnek a forgalomba vonásáról van szó, elsősorban ezek jönnek tekintetbe) 259 ezer milliárd korona tőkét fektettek már bele, amiből 129 milliárdnál több esik Európára, 73 meg egy fél milliárd Észak-Amerikára. Ez az érték többet tesz ki Franciaország egész nemzeti vagyonánál s majdnem annyi, mint Anglia vagyona. Északamerika vagyonának majdnem egy ötödét köti le a vasút s a közlekedés többi eszköze: hajó, posta, távíró, telefon vele együtt legalább harmadát. A termelő munkaerő kihasználására kétharmada, az értékesítésre aránytalanul sok: egyharmada jut a tőkének.

Ilyképpen az építő-anyagnak s az üzemföntartás költségeinek növekedése sokkal érzékenyebben érinti az ipari tőkénél a forgalomba fektetett tőkét, amely különben is jobban ki van téve gazdasági válságok hatásának, mint az ipari tőke. Annál súlyosabb csapás tehát ránézve legfontosabb építő-anyagának: a vasutak és legfontosabb üzemi szükségletének: a szénnek drágulása. Hiába tizszereződött, húszszorozódott meg ugyanis a szén- és vasbányák termelése, nem volt képes lépést tartani a növekedő ipari szükséglettel. S ha lépést tartana is: a bányák, bányakartellek monopóliumszerű kiváltsága anélkül is felszöktetné az árakat. Kautsky említi valahol, hogy egy orosz államvasut építkezése, amely tiz évi haladékot szenvedett, ez alatt az egy decennium alatt annyira megdrágult, hogy a sinek árának különbözetéből egy évtized előtt 125 kilométernyi pályát tudtak volna építeni abból a pénzből, amibe eredetileg 100 kilométernyi vasút került volna telkestől, állomás-épületestől együtt. Perwolf szerint Németországban átlag évente 360 millió márkával több hasznot hoz a vastermelés, leszámítva a termés-szaporodás hasznát. Ennek az összegnek jelentékeny része természetesen a közlekedést drágítja.

És a technikusok erőfeszítése nem képes a drágulást ellensúlyozni. A vontató-gépek termelt erőmennyiségét lehet ugyan fokozni — Szabolcsynak van erre is példája — amint a compoundgép igazolja: „Tapasztalati tény, hogy egy lóerőnek előállítására óránként 700 gramm szénre van szükség, ha a gép 12 légköri nyomással dolgozik. Tegyük föl, hogy a hajó 40,000 lóerővel dolgozik. Ha a feszítő erőt 15 légköri nyomásra emeljük és ezáltal lóerőnként csak 50 grammal kevesebb szénre van szükség, ez óránként már 2000 kilogrammot, naponként tehát közel 50 tonnát tesz ki. Egy európa-amerikai útra, oda-vissza 12 napot számítva, a megtakarítás utanként 600 tonna, évenként 12 utat számítva, az évi megtakarítás 7200 tonna. Ha egy tonna szén árát a hajórahordással együtt tonnánként 20 koronával számítjuk, a körülírt géptechnikai haladással évenként kereken 140,000 koronát takarítottunk meg, ami, ha a hajó értékét 20 millió koronával vesszük számításba, $^3/_4$ % jövedelmezőség-javulást jelent". De mit jelent az ilyen $^3/_4$ %-os megtakarítás ahhoz a 900 millió márkához képest, amivel nő évente csak a németországi szénbányák haszna?!

S emellett: ahol már forgalom van, ott nő a földjáradék s vele a vasúthoz szükséges telkek ára. Ahol még nincs forgalom, ahol kulturálatlan — tehát olcsó — terület áll rendelkezésre, ott a természeti nehézségek, tanult munkaerő hiánya miatt drágább a vasutépítés. Egy most megjelent röpirat szerint a nagykikindaújaradi vicinális, amely drága területeken vonul át, kilométerenként 167 ezer koronánál többe kerül.

A vasút, mint tőkebefektetés, kezd kevésbbé jövedelmező lenni.

Egyszersmint: a vasút, mint közlekedő eszköz, kezd képtelenné lenni arra, hogy azokat az igényeket, amelyeket a kapitalizmus a közlekedés sebességének művelése iránt táplál, betöltse.

A vasút kötött menetrenddel, megszabott úton halad. A menetrend is, a megszabott útvonal is csökkenti azt a gyorsaságot, amelyre a lokomotív technikailag képes volna. A budapest-brassói utat légvonalban, szabad pályán, közepes munkabírású lokomotív is megtehetné 8—9 óra alatt: ma este 9 óra 15 perckor indul és déli 2 óra 9 perckor érkezik oda a gyors. Pedig ez a pálya a legjobbak egyike, menetrendi beosztása, lokomotívjai elsőrangúak. Ott pedig, ahol vicinálison kell menni, ahol állomásokon 2—3 órát kell vesztegelni, átszállni, kiszállni, beszállni — ott igazán sóhajtva gondol az ember a szibériai trojkára, amely váltott lovakkal, toronyiránt, kétszeres sebességgel rohan, mint amennyit a menetrend nyügéhez kötött utas vasúti szárnyvonalakon megtenni képes. (Sokszor csak 10 kilométer esik óránként, ahol rossz az összeköttetés!)

Stephensen vasútját közveszedelmesnek mondták a lordok, akik a maguk agrár-szempontjából joggal féltek az ipari kapitalizmus elhatalmasodásának ezen eszközétől: elgázolja majd az ökröket, befüstöli a juhok gyapját, fölgyujtja a boglyákat, etc. Komikusak voltak ezek az ellenvetések egy világot fölforgató találmánnyal szemben s Stephenson büszkén vághatta oda: „ha az ökröket elgázolja a gépem, az az — ökrök baja!" De a jogosulatlan kifogások jogosultakká lettek száz év alatt a vasúti forgalom gyors megnövekedésével. A töltésmenti szántók ára csökken: száraz időben gyujtogat a vasút; a barmokat bizony legázolja s bármily szép és szimbolikus is az a mindennapos eset, hogy a község megvadult bikája nekiszegezett szarvakkal rohan szembe a füstölő, diadalmas ördögszekérnek, amely minden erőfeszítés nélkül kigázolja a párát a négymázsás, óriás erejű állatból — bizony megsinyli a szép jelenetet az egész község. Ezek az anyagi károk azonban még semmiségek az emberéletben okozott károkhoz képest. Egy olyan kis országban, amilyben élünk, ilyen szerény forgalmi viszonyok között, aminők a mieink, 3—4 száz embert gyilkol meg a vasút évente. 1908-ban ez volt a vasúti katasztrófák statisztikája:

	Baleset ért	Ebből halálos baleset
utast	104	30
vasutast	416	142
„idegen személyt"	312	159
együtt	922	331

Tíz év alatt 7—8 ezer ember lett nyomorék vagy halott a vasút miatt — s ebben a számban nincs benne a természeténél fogva is veszedelmesebb helyi közlekedés rengeteg áldozata. Pontos és friss adatok hijján csak hozzávetőleg számítottam ki, hogy az egész világon mintegy 125 ezer embert tesz nyomorékká s vagy 30—35 ezer embert megöl a vasút, amelynek veszedelmessége a forgalom növekedésével s a technikai fejlettséggel egy arányban nő. A délolaszországi földrengések nem pusztítottak el annyi

emberéletet, amennyit egy decennium alatt elpusztit a vasút. A szárazföldi gőzvontatás — éppen úgy, mint a gyári géphasználat — következetes pusztitója lett az emberéletnek s katasztrofális hatása nagyobb, mint a természeti erőké.

A tengeri és belvizi gőzvontatás is alig tette biztosabbá a hajózást. A szerencsétlenségek ritkábbak, de több emberáldozatot követelnek. A pár száz tonnás vitorlás shooner gyakrabban pusztult el, mint az óriási 10—20—30 ezer tonnás gőzösök. De amikor pusztult: csak tizfőnyi legénysége, pár tizezer forintot érő rakománya pusztult vele. Ha pedig hajóóriás pusztul: ezreket nyel el emberéletben és tizmilliókat pénzben a tengerfenék. Az angolparti mentő-társaság pár hete jubilálta valami másfélévtizedes működés után az 50 ezredik életmentést. Hány százezer ember veszett oda, amig félszázezer megmenekült!

A szociálpolitikai gondolkodás terjedésével ¸ez a sok áldozat nem úgy hat többé, mint szükséges rossz. Az áldozatok nem az emberi haladás mártirjainak látszanak többé, hanem társadalmi berendezkedésünk és technikai elmaradottságunk (bármily furcsán hangzik is ez a technika agyatkábitó fejlődése közepett) vértanuinak.

A gazdasági szempontok mellett ez a szociálpolitikai szempont is azt az érzést keltette, hogy a gőzvontatás napja már hanyatlóban van s valami új, valami nagy változás kell, ami megnövelhesse a forgalom arányait, ne legyen veszedelmes, legyen olcsóbb. Valami olyan forradalmat vártunk a közlekedésben, aminőt a vasút idézett elő annak idején.

VII.

A forgalom, a közlekedés jövőjére gondolva, valami nyugtalanul lázas hangulat fog el manapság. A mai állapot tarthatatlansága, a tovább fejlődés bizonytalansága nyugtalanitja az embert vagy két évtized óta.

A vasút nem fejlődhetik többé csak arányaiban, de technikai fejlődését gazdasági és szociálpolitikai okok gátolják, azt minden szakember érezte. És annak a börziánernek, aki Hamburgban lakik, ott tart irodát, mégis ott kell lennie naponta a berlini börzén s közlekedésének egyetlen módja a vasút, amely napja egynegyedét (mekkora pénzveszteség!) rabolja el tőle. A chicagói búzakirály, Patten, akinek bukásáról most jön hir, közvetlen ura akar lenni a new-yorki piacnak is, de a külön vonatja — bármily őrült sebességgel száguld is — nem ad annyi időnyereséget, hogy hetenkint egyszernél többször személyesen diktálja az árakat New-Yorkban chicagói székhelyének végleges elhagyása nélkül.

Az üzleti világ hajszolja a vasútat: csak gyorsan, minél gyorsabban! de a vasút nem engedelmeskedhetik többé a parancsnak.

A technikusok hada pedig megfeszíti az agyvelejét, hogy segitsen az állapotokon. Találmányok egész serege próbálja gyorsitani a közlekedést, segíti lebonyolitani a forgalmat: az oceán-

gőzös öt nap alatt elér Liverpoolból New-Yorkba, de a drótnélküli távíró már ez alatt az idő alatt is bekapcsolja az utast az üzleti világba, hírt hoz és utasítást visz; a Manchesterből Londonba kétórás úton siető üzletember rendelkezésére áll a vasúton a hivatalnok, a gépíró, üzleti levelezését lebonyolíthatja ott. A new-yorki nagy hotelek ebédlő asztalán ott áll a telefon s a leves kanalazása közben lehet üzletet lebonyolítani a filadelfiai bankházzal. A csőposta villámgyorsan szállítja a levelet, amelynek titkát nem is kell már papírra bízni, amelyen a levélhordó is elolvashatja: a grammofon, mint gyors és titoktartó üzleti levelező, már szolgálatban van. A tenger alatt ott a kábel, a parton a szikratelegráf állomása.

De mindez nem elég. Személyt és árút is kell gyorsabban és olcsóbban szállítani, nemcsak híreket, — ez a parancs.

Megpróbálják teljesíteni ezt is. A fáradtsághoz képest kis haszonnal járó erőfeszítéseket tesznek új lokomotivokkal, menetrendegyszerűsítéssel. Aztán keresnek új hajtóerőt: szén helyett nyersolajjal próbálnak fűteni. Áttérnek villanyerőre. Technikai sikereik vannak is: 200—250 kilométert meg tud már tenni a villamoskocsi óránként s hegyes légsarkantyús a kocsi eleje, hogy hasítsa a levegőt. De a villamos nem olcsó, neki is kell sín, új telkek kisajátítása, vezetékek építése: a villamos közlekedésnek csak a városok helyi forgalmában van szerepe s elszórva ott, ahol közelfekvő városok között van lokális természetű személyforgalom. Az elektromos vontatás nem lendített sokat a világforgalmon, nem változtatott gyökeresen a közlekedés ügyén. A villamoskocsi városi kisegítő eszköze maradt a vasútnak, olyasforma, mint az ígásfogat falun. Próbálkoznak az egysínű vasúttal, amelyet giroszkóp tart egyensúlyban. De sín kell, külön pálya kell ahhoz is, veszedelmesebb sokkal s alig olcsóbb. Normális terepviszonyok mellett nem sok jövője van. Kitalálják a bicíklit. A kerékpár jó sport is lett, alkalomadtán, helyi forgalomban jó közlekedő eszköz is egy embernek, aki anélkül sem nagy távolságot akar megrövidíteni, lakásától a műhelyig, az üzlettől a megrendelő lakásáig. De aki utazni akar, aki árút akar tömegben szállítani, az csak a vasútra van rászorulva. S végül — jött az automobil. Nagy örömmel fogadták a menetrendtől, a sínlerakás befektetésétől megváltó szerszámot. El is terjedt. Kitünő szolgálatokat tesz a passzióból kocsikázóknak, nagyszerű sporteseményeket ígér, Párístól Pekingig kocsíztak már vele, Mors-masinával 250 kilométereket száguldanak be versenypályán, a versenysoffőr a zsoké üzletének konkurrensévé lett, hadi célokra is próbálják fölhasználni, néha-néha befogják teherhordónak is. De ott, ahol vasútat akarnak pótolni vele, menetrend kell, külön, jó makadámút kell. Az automobil drágább a vasútnál, ha rendes közúton luxuskocsinak használják, az omnibuszt elég jól pótolja ugyan, de városok között való forgalom lebonyolítására csak ott fizeti ki magát a használata, ahol a helyi viszonyoknál, vagy ritkább közlekedésnél fogva könnyebb, olcsóbb

egy jó makadámút építése hegynek föl, völgynek le, mint a kevesebb emelkedést bíró vaspályáé. Svájcban, Bajorországban vannak rendes automobiljáratok, de jelentőségük a vasúthoz képest ma is semmi. Érdekességek, punktum.

Az Európán-kívüli automobilvonalak már jelentősebbek. Afrikában, ahol a telket ingyen kapja az útépítő s ahol a vasúti sín árának megtakarítása sokkal többet jelent, mint nálunk, van is egy-két nagy automobil-út: a Kongót és Nilust 1200 kilométeres mótorkocsi-út köti össze. S van még egy 350 kilométeres út Középafrikában, egy 130 kilométeres a Tuniszbeli Sfax várost köti össze Susával. A Káspi-tó és Teherán között is épitett egy orosz társaság műútakat s járat rajtuk a szükséghez képest automobilokat. Mindez azonban csak a vasúti közlekedés kiegészítésére jó. A már meglévő utakon járatott automobil nem fejthető ki azt a sebességet, amelyet a techníka lehetővé tenne, mert veszedelmes a gyalogjáróra, a fogatra s az automobilban magában ülőre. Ha pedig külön útat kell épiteni neki, akkor ott vagyunk, ahol a vasúttal voltunk: nemcsak a közlekedő szerszám, hanem a közlekedés útja is befektetésbe kerül.

A bicikli, az elektromos vasút, a mótorkocsi és az automobil kiszoríthatja a lovat, a tevét, de nem komoly versenytársa a vasútnak, nem oldja meg egyik sem a közlekedés nagy problémáját, amely a műút készítésének költségeinek kiküszöbölésében, az összeütközések, elgázolások veszedelmének elkerülésében s a menetrend, a légvonal helyett kötött, csavargós útvonal fölöslegessé tételében áll.

A XIX. század végén létérdeke lett a kapitalista-terjeszkedésnek egy olyan közlekedési eszköz, amelyhez nem kell út, nem kell menetrend, amely minden veszedelem nélkül kifejthető azt a sebességet, amelyet a techníka ad meg neki. Az automobil, a kerékpár, a mótorkocsi — csupa sikertelen tapogatódzás ennek az eszköznek megtalálására.

VIII.

Sikertelen volt ez a kisérletezés, de nem eredménytelen, mert megteremtette a technikai lehetőséget annak az elemnek közlekedő területül való kihasználására, amelyet eddig ilyen célokra nem tudtak kihasználni: értjük a levegőt.

Így, utólag, papiroson beszélgetve Kolombus tojásának látszik a repülőgép ötlete. Olyan út szükséges, amelyet nem kell külön épiteni, amelyhez nem kell befektetés? Ilyen út a szárazföldön nincs, csak — fölötte: a levegő. Olyan út kell, amely végtelen s így könnyen kikerülhetővé teszi az összeütközést, nem veszedelmes a gyalogjáróra s a közlekedés primitivebb eszközeire? Ilyen út — halottak százezreinek néma ajka mondja ezt a tanulságot — a földszinen nincs. Tehát lehet, sőt van a föld felett: a levegőben.

A mult század a „levegő meghódításának" a görög mítoszok kora óta hagyományosan költői gondolata realizálódott: gazdasági és szociális szükségletté vált. De ezzel egyidőben a technikai lehetősége is megszerződött a légi út kihasználásának: az automobiltechnika megteremtette a motort.

Az ó- s főként a középkor óta sok repülő-kísérletet jegyeznek föl a krónikák. Egytől-egyig kudarc volt a végük, mert silány emberi erővel igyekeztek pótolni a könnyű madárnak aránylag óriási izomerejét. Egy olyan súlyú sasnak, aminő az átlag-ember, szárnyhossza 8—10 méter lenne, izomereje legalább 15—20 emberének felelne meg. Az emberi erő csak a földön való helyváltoztatásra van berendezve s így a föld vonzásának ellenálló szárnyfelületek mozgatására elégtelen. Karunktól azt kívánni, hogy rákötött szárnyakkal repítsen madármintára, olyanforma gondolat, mint a lábunktól azt kívánni, hogy átugrasson bennünket a bazilikán, hiszen a bolha átugrik akkora magasságot testméreteihez arányítva. A madár repül, mert szárnya van, miért ne repülhetne az ember, mikor olyan fenséges valami lehet repülni mindenki feje fölött, minden földi nyomorúság fölött a kék égben, távol a földi piszoktól! — csak kössön szárnyat magára. Ez a szép és naiv gondolat — egyének ötlete, poéták, abnormis vértanúk és nem társadalmi szükségletből fakadt szociális gondolat — a mítosz-hősök korától kezdve háromezer éven át kísértett. Emlegetnek egy spanyolországi arabs tudóst, aki karjára szárnyat kötve, ugrott le a mecset tornyáról, hogy soha többet ne hallja a muezzin recitáló énekét: la illah il allah, alláhu ezber. Krónikások írnak egy magyar barátról, aki szárnyasan ugrott le a budai templomtoronyból s összezúzta magát. Szerencséjére. Különben úgy járt volna, mint óvatosabb római kollégája, aki egy véletlen „szerencse" folytán megmenekült az összezúzódástól, de máglyára került, mint varázsló. A francia Leturr (1854), az angol Groof (1874) pedig a kicsúfoltatást, a társadalmi pellengért kerülték ki tragikus halálukkal, amelyet a szárnyakba vetett naiv bizalmuk idézett elő.

A repülőgéppel foglalkozni az ó-korban mítosz-hősök, a középkorban varázslók, a mult században még bolondok dolga volt. Még gyermekkoromból is emlékszem, — két évtizede sincs — hogyan üldözték búskomorságba, üldöző-mániába egyik legintelligensebb vidéki városban azt az embert, aki — mótorral! — repülni akart. Jókai is bolondokházába küldte az öreg Tatrangit s tudta miért bánik így vele. Amíg a repülőgép nem lett gazdasági s ezzel szociális szükséglet, szánalmas félbolond volt, aki törte rajta a fejét. Olyanformán bántak vele, mint a perpetuum mobile „föltalálóival" s a kört négyszögesítőkkel manapság is bánnak. S tagadhatatlan: volt is bennük valami abnormis fanatizmus, valami beteges lelkesedés, ami ítélőképességüket is zavarta, nem engedte mérlegelniök a technikai lehetőségeket, papíros-emberekké tette őket. Nem vették észre, hogy a repüléshez olyan hajtóerő kell az embernek, amely a szárnyak: a tartófelületek súlyát alig növelve pótolja a madarak

aránylag óriási izomerejét. Nem látták meg a madárszárny kettős funkcióját: a szárny tartófelület is, amely a levegő ellenállását kihasználva, a föld vonzóerejét semlegesíti és előre vagy fölfelé hajtókészülék is, amely úgy fúrja bele a madarat a légbe, mint a csavar a hajót a vízbe.

Az automobil motor-technikája megtanította az embert arra, hogy van könnyü gép, amely pótolhatja a madár izomerejét. Az elméleti kisérletek, amelyeket a hadászat sárkányokkal végzett, amelyek Lilienthalnak életébe kerültek, a tartófelületek szerepébe engedtek betekintést. A gőzhajók csavar-fejlődése, a léggömbökön alkalmazott légcsavarok a csavart, mint légbeli hajtó-eszközt tették ismertté. Egyesíteni kellett a hármat: a sárkányt, a motort és a csavart; az automobilt le kellett szerelni a szekérről és sárkányra illeszteni, a kerék tengelye helyett csavartengelyt forgattatni vele, folytonos gyakorlattal, kisérletezés után próbálkozni a kormánykészülék megalkotásával, kitartóan figyelni a levegőt, megtanulni a motortalan sárkánnyal való dombról leereszkedést, a légjárás hatását figyelni, dolgozni, kockáztatni életet és pénzt, számítani, tanulni s hol fellobbanó, hol kétségbeejtő fanatizmus helyett — akarni.

Wright-ék amolyan falu-bolondjai voltak, mikor a mult évtizedben szülővárosukban kisérleteztek a Chanute-féle motortalan sárkánnyal: a síklógéppel. Éveken át — igaz, hogy közben egyszer jóidőre nekik is ellankadt a türelmük, pénzük sem volt — dacoltak a közvéleménnyel, elzárták magukat a világtól s úgy folytatták életveszélyes kisérleteiket hasmánt fekve a sárkányon, dombokról lefelé. A motor alkalmazásának ötlete öntött új erőt beléjük. De mekkora út volt még az ötlettől az első sikerig! Hány hibát kellett reparálni, hány apró, új találmányt megszerkeszteni, menynyit próbálkozni, kisérletezni a légjárás és a motorerő meg a tartófelületek elméletben alig ismert viszonya körül.

Mikor az első siker hire bejárta Európát: amerikai humbugnak gondolták. Pedig a közvélemény elő lehetett volna készítve rá, ha nem tér napirendre úri fölénnyel vagy gúnyos vállvonogatással az európai próbálkozások fölött. 1862-ben az angol Philipps 50 kis sárkány felületes aeroplánjával, amelyen gőzmotor volt, már 90—100 cm. magas ugrásokat vitt végbe. 1888-ban Hiram Maxim, az ágyukirály épitett egy rengeteg drága repülőgépet, de türelme elhagyta: kisérletei nehezen sikerültek a motortechnika fejletlensége folytán. Az 1900-beli párisi világkiállításon Ader francia mérnök minden nagyobb feltünés nélkül egészen sikerült monoplánt mutatott be. Wright-ékkel egyidőben vagy alig pár esztendővel később egész sereg feltaláló dolgozik titokban aeroplánon. Blériot, Voisin-ék, Farman, Santos-Dumont és még egy csomó kevésbé ismert föltaláló.

A jelen évtized közepén már nyilvánvaló volt szakkörökben a kormányozható léghajó kudarca s mivel az automobilizmus gyors fejlődése a levegőnél súlyosabb repülőgépeknek módot adott

nagyobb súlynövekedés nélkül nagy dinamikus erőt használatba venni: egyszerre vetette rá magát az aviatikusok egész hada a levegő-út fölhasználásának levegőnél súlyosabb géppel való lehetővé tételére.

A repülőgép társadalmi szükséglet lett, a repülőgép technikai alapja már megvolt: az aeroplánt éppen úgy sokan találták föl, éppen úgy maga a társadalom fedezte föl, mint annak idején a vasutat.

IX.

Az ember repülését társadalmi tünetté teszi már maga az a tény is, hogy fölfedezése szociális szükséglet volt. Az aviatika problémája társadalmi kérdés. Az aviatika nem látványosságnak, nem sportnak, nem apró üzletek előmozdítójának való, hanem azért született meg, hogy egy új társadalmi berendezkedésért küzdő hadak: szociális erők élén Napoleon legyen.

Ma nem érzünk semmit a repülőgép társadalmi hatásaiból. A mai repülőember: bátor artista. Utast ültetni az aeroplánra még nem személyszállítás. Blondin is vitt át a Niagarán embert magával az ingó kötélen. A Blériot-k életüket teszik kockára, mint az automobilverseny soffőrje; ha sikerül: megvagyonosodnak, ha nem — akkor a mutatvány vége katasztrófa, amiről a cirkuszban is előfordul. A Paulhan-ok másfélkilométeres magasságba vakon erősködnek fel: jutalmuk hír, pénz, bámulat és siker, — sajnálkozás a kudarc esetén. A vakmerő pilótákat azonban nem a maguk szándéka, nem legtöbbször tényleg jóhiszemű lelkes rikord-terveik, hanem az a cirkuszi publikumhoz illő lárma, amellyel fogadják őket, nagyon hasonlóvá teszi a híres zsokékhoz és egyéb látványosság-termelő emberekhez. Az a tulságos személyi kultusz, amelyet — akár megérdemelnek, akár nem — mesterségesen is fejlesztenek, körülöttük értelmetlen lenne, ha meg nem magyarázná egy szomorú tény: a repülőgép sikere ma tényleg első sorban a vezetője sikere. A biciklistának egy kerékpár-rikordban összehasonlíthatatlanul több része van, mint a gépjének: így állunk a repülőgéppel is. Te vagy én képtelenek volnánk tanulás után is Londonból Manchesterbe jutni: Paulhan egyénisége is kell az ilyen vakmerőséghez. A gépkezelőtől nagy egyéni — nem tanultságra gondolok — kvalitásokat megkívánó masina mindig gyönge.

Gyönge kis alkotmány bizony az aeroplán is. Hogy közlekedő eszköz lehessen, biztos gépnek, kis gyakorlat után mindenki számára kezelhetőnek, teherbírónak, állandó üzemre képesnek kellene lennie. Mind ebből pedig nincs meg több a mai aeroplánban egy szép ígéretnél. Vajjon készpénznek lehet-e venni ezt az ígéretet?

Úgy hiszem: igen. Nemcsak azért, mert tökéletesedést parancsol rá az a társadalmi Muszáj, amely létrehozatalát is kikövetelte, hanem azért is, mert a technikai lehetőség sem hiányzik.

Mi is a technikai hibája az aeroplánnak?

Nehezen kezelhetővé teszi túlságosan nagy felülete, amely kiszolgáltatja a szélnek. A Wright-biplán 40 m^2 tartófelülete két, legfeljebb három utast bír meg. Ha egy villamoskocsi ember-terhét akarná elvinni, 400 m^2 felületének kellene lennie. De lehetne-e közlekedni egy 50 méter hosszú és 8 méter széles masinával? Ezen a bajon azonban lehet segíteni. Santos-Dumont Antoinette-je csak 12 m^2 tartófelületü. A probléma kulcsa: minél könnyebb és minél nagyobb szolgáltatóképességü a motor, annál kisebb tartófelületre van szükség a föld vonzásának legyőzésére.

A mótortechnikán áll a második akadály legyőzése: a mai aeroplán életveszélyességét a gyönge, gyakran romló motor teszi.

A harmadik hátrány: az aeroplánt a jó pilóta ügyessége ellensúlyozza jobbra és balra, mint a bicíklit a kerékpáros. Nem automatikus ez az egyensúlyozódás. Talán giroszkóppal sikerül ezen is változtatni. A giroszkóphoz azonban a gép nagyobb teherbírása: ismét csak erősebb motor kell.

S végül: az aeroplán nem állhat meg a levegőben. Száll, vagy zuhan. Amint a bicíklista leszáll a gépről, ha megáll, le kellene szállnia az aeroplán utasának is, ami fönt a levegőben lehetetlen. Talán fölfelé hajtó csavarokkal fogják a levegőben is veszedelem nélkül megállíthatóvá tenni a repülőgépet. De akármivel próbálkoznak is, első feltétel: aránylag kisebb, erősebb motor.

Ahhoz, hogy a repülőgép sporteszközből, látványosságból tényleg használható, normális közlekedő-eszköz legyen, amelynek közgazdasági jelentősége nagyobb a vasúténál: elsősorban a mótortechnikának egy hirtelen föllendülése, vagy a motornál nála könnyebb és erősebb hajtógép (turbina?) szükséges. Aki először tud robbanó-mótort hajtani benzin helyett nitroglicerinnel, aki megcsinálja azt a minimális súlyú és maximális teljesítőképességü elektromos akkumulátort, amelyet Edison ígért — közlekedő eszközzé teszi a repülőgépet s realizálja azt a szimbólumot, amelyet Paulhan london-manchesteri útja alkalmával előidézett a véletlen: a versenyző lokomotív elmarad az aeroplán mögött.

X.

Nem fantazmagória: társadalmi szükségszerűség a gyermekaviatikának ez a férfikorba serdülése. A technika mindenre képes, amit meg kell csinálnia. Erre is képes lesz, mert ezt is meg kell csinálnia. Az aviatika — és vele részben a társadalom — jövője most nem híres pilóták, hanem még névtelen technikusok kezében van. S ott jó kezekben van. Talán hosszabb, talán rövidebb idő alatt, de egy csomó kísérleti műhelyből, sok laboratóriumból, innen is, onnan is, jelentkezni fog a forradalmi újítás.

S ez az újítás nemcsak az aviatikában lesz forradalom, hanem a társadalomban is.

Nem jósolni akarok, hanem a mult tényeiből analógiát vonni a jövőre.

A vasút és gőzhajó — ezért foglalkoztam vele annyit, hogy most hivatkozhassam rá — fölforgatta a félvilágot. A repülőgép föl fogja forgatni a másik felét, az egészet.

A XIX. század megváltoztatta a kapitalista társadalom képét: elproletárosította a tömegeket, megvagyonosította a nagytőkét, milliárdosokat hozott a világra és vagyontalan milliókat. Vasút és gőzhajó nélkül azonban ez a vállalkozás lehetetlen lett volna, mert nélkülük elképzelni is lehetetlenség azt az árúforgalmat, az ipari és mezőgazdasági termelésnek azt a fokozódását, amelynek kaoszából a milliárdok napja ragyogott föl.

De a vasút és gőzhajó sem engedte még mindenhová beférkőzni a kapitalizmust: megszámlálhatatlan milliárdok hevernek még vasúttalan területeken a föld alatt, az emberiség nagyobb fele sem nem fogyasztója, sem nem munkaerő-szállítója a kapitalizmusnak. Vasút nehezen épül Szudán belsejébe, de ha az olcsó repülőgéppel (vas alig, szén egyáltalán nem kell hozzá!) rendes járatokat rendez oda a tőke: nyílnak majd bányák, épülnek gyárak, ruhát kap a szerecsen és olcsó munkabért a tőke. Száz meg száz millió fekete, csokoládészín, sárga embert szív föl a sok új bánya- és gyárváros; megtízszereződik a fogyasztás, megsokszorozódik a termelés és forgalom; új ipari gócpontok keletkeznek, új világvárosok nőnek ki a mai őserdők televényföldjéből; új világútvonalak néptelenítenek el régi kulturföldeket, hogy összesűrítsék a tömegeket ott, ahol több hasznot hajtanak a tőkének és többet vásárolnak tőle. Brazília pusztáin vetés fog zsendülni, szabályozzák az Amazont, elhordják a dzsungelek drága fáit, új gyémánt-mezőket találnak s a Lhasszába leszálló légvonatok viszik a lámákat aranyat mosni az új Kaliforniákba. Valami gigázi erővel forgatja föl a társadalmat s az új közlekedés arányaiban óriásilag megnövelve folytatja majd azt a munkát, amelyet a gőzvontatás hozzá képest szerényen kezdett meg.

Új milliárdokat teremt majd a repülőgép és új proletármilliókat; új hatalmat ad a vagyonnak és új gondolatokat az emberiségnek.

▽ ▽ ▽ ▽

Tavasz, te áldott.

Irta: MIKLÓS JUTKA

I.

Legyen áldott te szent kezed,
Mely zöld lombfoltokat pingál az égbe.
Legyen áldott lehelleted
Amely piros tüzeket szít a vérbe,
Legyen áldott tárt kebeled,
Mit bárányfelhők kendőznek fehérre.

Légy áldott titkos hatalom,
Amely elküldöd lányod, a Tavaszt.
Légy áldott. Kitárom karom
Ujjongok s elfelejtem a panaszt.
Mindig készülök — sokszor búcsúzom —
S szent varázsod meg ujra itt maraszt.

II.

Szeretnék nagyot szökellni — hiába,
Valami bús lánc nyomorékká láncol.
Lelkem tüzekben oxidált lapjára
Az öröm is csak vérrózsákat zománcol.

E tavaszlármás, robogó világban
Oly fáradt-furcsán, szédelegve állok,
Nem mozdulok. Nagy mozdulatlanságban
Várom, míg szép lassan szoborrá válok.

Fáradt vagyok. És jaj, nem az élettől,
Nem gyönyörű és izzó robogástól:
Féluton néha egy-egy fatörzs megdől,
Mert már elfáradt a tavaszvárástól.

▽ ▽ ▽ ▽

Attila

Irta:
AUGUST STRINDBERG

Hellasz, Palesztina és Róma nagy Konstantinnal együtt szűntek meg; a kultura átköltözött Keletre, mert Bizánc lett Európa fővárosa, és Rómát, Spanyolországot, Galliát, Germániát keletről kormányozták mindenféle nevű szatrapák által. Ugy látszott, mintha Európa elvirágzott volna, mintha Róma fölött már sírhalom domborulna, — de ez csak látszat volt. A történelem folyása nem volt egyenes, mint a nyíl, hanem vargabetűket csinált, s ezért látszott úgy, mintha a fejlődés megakadt, vagy hamis irányba tévedt volna. Pedig nem igy volt.

A kereszténység, mely most el akarta árasztani a Nyugatot is, Keletről való volt, s éppen ezért lett a régi Bizánc egy átmeneti állomás. Rómában, melyet sorsára hagytak, mivel a szatrapák Milánóban és Ravennában székeltek, uj világhatalom volt sarjadóban, — egy lelki, szellemi nagyhatalom, — mely szép csöndben már kovácsolta az új császári koronát, hogy rá tegye a legméltóbbnak fejére, ha majd elérkezik az idők teljessége.

S az örököst már előre megjelentette Tacitus: egészséges, becsületes, jólelkü nép volt ez Északról: a germánok, akiknek ezer esztendőre, 800-tól 1815-ig, biztositotta a sors a császári korona birtokát. A nyugati gótok ugyan már az 5-ik század elején bevették Rómát, de aztán megint visszavonultak. Más germánok elárasztották Galliát, Spanyolországot, Britanniát; Olaszországban azonban egy törzsük se vert eddig gyökeret.

Ekkor egy egészen új népfaj lépett a színpadra, amelynek az eredete is ismeretlen volt; s úgy tetszett, hogy a sors visszaveszi Kanaán birtokának ígéretét, melyet már a germánoknak adott, mert a húnok végre letelepedtek a mai Magyarországon s adót szedtek a világ minden népétől. Egy favár és néhány rozzant épület körül a Tisza partján gyülekeztek össze görögök, rómaiak, bizanciak és mindenféle germánok: egy trón előtt, melyen esetlen hústömeghez hasonló barbár fejedelem ült.

A 453-ik esztendőben, számos viszontagság után, megint új nászt akart ülni ez a fejedelem, s e végből udvarába rendelte egész Európa nagyurait; udvarába rendelte, mert egy fejedelem nem küldhet szét meghivókat. És a berendeltek jöttek lovakon, Északról, Délről, Keletről és Nyugatról.

Nyugat felől a Duna mentében, mindjárt a kanyarulata alatt, a mai Esztergom mellett, két férfi lovagolt egy karaván élén. Már több nap óta járták a hatalmas zöld folyók partjait, melyek tele voltak kócsagokkal, gémekkel és vadkacsákkal. Eddig árnyas erdők és ligetek között vitt az útjuk, de most el kellett térniök keletre, a sós sivatag felé, mely egészen a sárga Tiszáig terjedt.

A csapat egyik vezetője római volt és Orestesnek hívták; sokkal ismertebb és hiresebb ember volt, mint a társa, akinek Edeko volt neve, fejedelem volt a Keleti-tenger partján s kénytelenségből követte Attilát.

A két nagyúr keveset beszélt eddig, mert egyik sem bizott a másikban; amint azonban kiértek a tágas, végtelen sivatagra, mely úgy tárult elébük, mint maga a tenger, úgy látszott, hogy egyszerre belopózik szivükbe a kölcsönös bizalom és közlékenyebbek lettek.

— Miért mégy el erre a lakodalomra? — kérdezte Orestes.

— Mert nem merek elmaradni róla, — felelte Edeko.

— Akár csak én!

— És a menyasszony! A burgundi királykisasszony nem mert nemet mondani.

— Nem-e? Abban tévedsz, mert bizony lett volna bátorsága.

— Akkor hát szeretné ezt a barbárt?

— Azt nem mondtam.

— Hát talán gyűlöli? Talán új Judith akkar lenni, hgy elpusztitsa ezt az uj Holofermest?

— Ki tudja? A burgundok nem szeretik a húnokat, mióta legutolsó portyázásukon Wormsot földúlták.

— Minden esetre érthetetlen, hogyan birt ismét talpra állni ez a barbár a katalauni vereség után.

— Minden érthetetlen e körül az ember körül, ha ugyan egyáltalában embernek lehet őt nevezni.

— Ebben igazad van. Azt mondják, hogy apjának testvére után következett, akiről semmit sem tudunk; állitólag meggyilkolta tulajdon öccsét is. Húsz esztendőn át, mint a vasvesszö, paskolt bennünket, de mikor nem régiben Rómáig jutott, mintha megszállta volna valami, visszafordult.

— De katonáinak meg kellett igérnie, hogy egyszer mégis kezükbe adja majd Rómát.

— Ugyan miért kimélte meg Rómát?

— Azt senki se tudja! Különben se tud senki erről az emberről semmit s úgy látszik, hogy még ő maga sincs tisztában önmagával. Keletről jön, mondja: ez minden. A nép azt beszéli, hogy a húnok a pusztában születtek boszorkányoktól és ördögöktől. Ha megkérdik Attilát, hogy kicsoda és mit akar, azt feleli: Isten Ostora. Nem alapit birodalmat, nem épit városokat, de uralkodik minden birodalmon és elpusztit minden várost.

— Hát a menyasszony? . . . A neve Ildikó, tehát keresztény?

— Mit törődik evvel Attila? Hiszen neki nincs vallása!

— Valami vallása még is csak kell, hogy legyen, mert Isten Ostorának mondja magát s azt állitja, hogy megtalálta a Hadúr kardját.

— De a formákkal nem törődik; első minisztere, Onegesius, görög ember és keresztény . . .

— Minden esetre nagyon különös ember; ahelyett, hogy Rómában vagy Bizáncban székelne, ebben a sós sivatagban üt tanyát.

— Talán azért, mert ez a vidék hasonlit legjobban ősi hazájához, a keleti pusztaságokhoz. Ugyanaz a kopár föld, ugyanaz a pázsit, ugyanazok a madarak: mintha csak az ősei hazájában lenne.

A két lovag elhallgatott, mert a nap fölkelt és rekkenő hőség kezdődött. Az alacsony és csenevész bokrok nem adtak semmiféle árnyékot. Pusztai tyukok és pacsirták rebbentek föl itt-ott a bokrok alól, s rajtuk kívül semmi élet se mutatkozott a sivatagban. A marha-, kecske-, disznó-csordák mind eltűntek, mert Attila félmillió katonája fölfalta őket, a hún lovak pedig lelegelték az utolsó füszálat is.

Dél tájban hirtelen megállt a karaván, mert a keleti szemhatáron egy tornyos, bástyafalas város tünt föl, nagy kékvizű tónak a partján.

— Már megérkeztünk? — kérdezte Edeko.

— Lehetetlen, — felelte a másik: — még húsz mértföldnyire vagyunk, ez pedig három napi járó föld.

De a város mégis csak ott volt s a karaván meggyorsította haladását. Félóra multva azonban a város nem jött közelebb, hanem ellenkezőleg, úgy látszott, inkább távolodik, egyre kisebb lesz és a szemhatár alá süllyed. . . . Másik félóra multva aztán végkép eltűnt a város, a kékvizű tóval együtt.

— Eddig is tudtam, hogy a varázslathoz értenek, — mondta a római: — de ez minden képzeletet meghalad.

— Ez volt a délibáb — magyarázta az útmutató; de ő sem tudott róla többet mondani.

A karaván napszállat felé megállt a pusztában, hogy tanyát üssön éjszakára.

Azon a földsávon, melyet a Bodrog és Tisza fog közbe, táborozott Attila, de székhelye nem volt városnak nevezhető. A palota fából épült, rikító színekkel befestve, s óriási sátorhoz hasonlított, melynek stílusát valószínűleg Khinából, a selyem hazájából, kölcsönözték a barbárok.

Az ágyas-háznak, mely közvetlenül mellette állt, már eltérő formája volt, s ennek a stílusát alighanem az északi gótok hozták, de lehet az is, hogy Bizáncból került, mert fából készült tornyok és ívek díszítették.

Ugy látszott, hogy a berendezést, a bútorzatot úgy lopkodták össze a világ minden népétől és tartományából; sok arany és ezüst, tömérdek selyem és bársony, római bútorok és görög edények, gall fegyverek és gót szövetek hevertek egymásra zsúfolva, tarka össze-vissza-ságban. Az egész egy rablóvezér barlangjához hasonlított, és valóban az is volt.

A palota kerítése mögött kezdődött a tábor, apró, füstös sátraival. Rengeteg sok lótolvajhoz hasonló marcona alak lődörgött a sátrak között, s éppen annyi volt a ló, mint az ember. Túl a sátrakon legelésztek a disznó-, juh-, kecske- és ökör-csordák, ez volt az eleven elesége annak a rettentő hordának, amely csak fogyasztani és pusztítani tudott, de nem termelt és nem alkotott semmit.

Most, a lakodalom hajnalán, ezer és ezer zömök, alacsony, szélesvállú, karikalábú harcos nyüzsgött a táborban, patkánybőr-gunyában, a lábuk rongyokba csavargatva. Kiváncsian bámultak az idegenekre, akik lovon érkeztek a nagy ünnepre. A sátor-város első utcájának elején Attila fia, Ellák, a trón örökőse fogadta az előkelő vendégeket; tolmács útján üdvözölte őket s bevezette a vendégházba.

— Hát fejedelem ez? És emberek ezek? — kérdezte Orestes a társától.

— A fejedelmük lókötő, a többiek pedig patkányok, — felelte Edeko.

— Szörnyek, kisértetek, vámpirok, akiket nem is földi anya szült, mert ilyen undok alakok csakis boszorkányoktól származhatnak! Hiszen arcuk sincsen; a szemük két lik, a szájuk otromba üreg, az orruk tompa, mint a halotté, a fülük pedig olyan, mint a fazéknak két füle.

— Igazad van! s ezek elől a félmeztelen madárijesztők elől, akiknek se páncéljuk, se pajzsuk nincsen, futottak meg a római légiók!

— Azért a világot még se fogják meghódítani.

— Legalább ebben az évben nem!

Igy beszélgetve ment a két vendég Ellák herceg után, aki minden szót hallott és megértett, noha úgy színlelte, hogy nem érti az idegenek nyelvét.

Az ágyas-házban Cerkás, a fejedelem első ágyasa, a menyasszonyi fátyolt varrta, Ildikó, a szép burgundi királyleány, gondolataiba mélyedve, semmire se figyelve, állt az ablaknál. Wormsban látta meg a hőst, aki előtt egész világ reszketett, s a kis ember főnséges lénye valósággal megbabonázta. Mivel ő maga is makacs, zsarnoki természetű volt, az a remény és vágy csábította, hogy a hatalmat együtt gyakorolhatja evvel az emberrel, aki előtt minden és mindenki porba omlott; ezért is nyujtotta neki a kezét.

De fogalma se volt az idegen nép erkölcseiről és szokásairól s éppen ezért egészen másnak képzelte az ő királynői és hitvesi állását. Csak ma tudta meg, hogy neki egyáltalában ott se szabad lennie a nászünnepélyen, hogy a trónt nem fogja megosztani urával, hanem őt is egyszerűen bezárják a többi asszonnyal az ágyas-házba.

Cerkás, a fejedelem első ágyasa, kárörömmel világosította föl vetélytársnőjét mind erről s a büszke Ildikó éppen most tűnődött azon, hogy mit tegyen. A palotában nem voltak barátai, az idegen fejedelmekhez pedig lehetetlen volt közel férkőzni.

Cerkás egyre varrt és közben valami szomorú dalt énekelt, amit még hazájából hozott, a távol Keletről:

A tigris szörnyen nagy úr,
Siddi-Khur
Siddi-Khur;
Az oroszlán nagyobb úr.
Urgan, Khalgan, Kosso-Gal
Vérszomjasan lesben áll;
Dalai-Nor
Dalai-Nor,
Már minden csepp vére forr,
Készül a halotti tor,
Dalai-Nor!

Úgy látszott, hogy Ildikó végre elhatározta magát valamire, mert így szólt:

— Nem adhatsz kölcsön egy tűt? szeretnék varrni.

Cerkás adott neki tűt, de ez kicsiny volt; Ildikó nagyobbat akart, s végre kiválasztotta a legnagyobbat. Ezt aztán a keblébe dugta és nem varrt vele. Most megjelent az ajtóban egy olyan utálatos, gúnyos nézésű, kaján pofa, hogy Ildikó csak elborzadva tudott ránézni; azt hitte, hogy a pokolból szabadult el valami ördög s ez toppan elébe. Olyan fekete volt, mint a líbiai szerecsenek s úgy tetszett, hogy a feje egyenest a gyomrából nő ki, mert semmi melle nem volt. Ez a púpos törpe volt Attila udvari bolondja és Hamilkárnak hívták. Az udvari bolondok akkor még nem szellemes emberek voltak, mint később, hanem közönséges tökfilkók, akik mindent elhittek s akiket éppen ezért a többiek csak ugrattak, hogy mulathassanak rajtuk.

A törpe levelet adott Cerkásnak, s rögtön aztán, éppen olyan nesztelenül tűnt el, mint ahogyan jött. Alighogy elolvasta Cerkás a levelet, rögtön meg-

változott a színe s egészen más lett. Az első pillanatban annyira előntötte a düh, hogy szólni sem tudott, csak fogcsikorgatva énekelte:

A tigris szörnyen nagy úr . . .

— Ildikó, — mondta aztán: — kapsz egy barátnőt! Ez a barátnőd itt van a szobában és a kebledre borul!

Evvel csakugyan odaborult a burgundi királyleány keblére s fölváltva sírt és nevetett, miközben ezt mondta:

— Add vissza azt a tűt, add vissza azt a szép, nagy tűt: majd én befűzöm . . . Nem, magam élesítem meg a kövön; nem, magam dugom el a varró-vánkosomba; nem, mi ketten együtt fogjuk bevarrni a tigris száját, hogy soha többé ne haraphasson! . . . Siddi-Khur! Siddi-Khur!

— Hadd olvassam azt a levelet, — vágott közbe Ildikó.

— Úgyse tudnád elolvasni — felelte Cerkás — majd elmondom, hogy mi van benne! . . . A mi urunk és parancsolónk megint házasodni készül: Valens császár leányát, Honoriát kéri feleségül s ezúttal megeskűszik, hogy minket, többieket, mind máglyára vet . . . azt mondja, hogy ez lesz a mi tisztességes temetésünk.

Felelet helyett Ildikó némán oda nyujtotta kezét Cerkásnak; majd halkan így szólt:

— Tehát ma éjszaka! s a világ egyetlen tűszúrás miatt veszti el zsarnokát.

Edeko és Orestes ott ültek a vendégházban és beszélgetve pihenték ki a hosszú utazás fáradságát. Déltájban, mikor ki akartak menni, meglepetve látták, hogy az ajtó be van zárva.

— Hát foglyok vagyunk? És csapdába estünk? — kérdezte a római.

— És még enni sem kaptunk — felelte Edeko.

Most kívülről behallatszott a következő párbeszéd:

— Megfojtjuk őket; ez lesz a legegyszerűbb!

— Azt hiszem, jobb lesz, ha fölgyujtjuk a házat! Úgy látszik, hogy az a hóríhorgas fickó nagyon erős . . .

— És azt hitték, hogy nem értjük a nyelvüket.

A két bezárt vendég, mivel a lelkiismeretük nem volt tiszta, nagyon megdöbbent; azt hitték, már ütött a végórájuk. Ekkor kinyílt egy kerek ablak a falban és Hamilkár bedugta rajta ocsmány fejét.

— Akár te vagy az ördög, akár nem: felelj néhány kérdésünkre! — kiáltott rá a római.

— Kérdezz uram! — felelte a szerecsen.

— Foglyok vagyunk-e s miért nem láthattuk színről-színre a királyt?

Most Ellák herceg dugta be fejét az ablakon és gúnyosan mosolyogva mondta:

— A királyt csak ma este fogjátok látni a lakomán.

— S addig koplalnunk kell?

— Ezt mi bőjtölésnek hívjuk s mindig meg is tartjuk, valahányszor lakomára készülünk; mert aztán annál többet tudunk enni.

— De legalább ki szabad mennünk?

— Nem! — felelte a herceg zordonan. — Hozzá kell szoknotok a mi szokásainkhoz.

Evvel haragosan becsapta az ablakot.

— Mit gondolsz: nem hagyjuk-e itt a fogunkat? — kérdezte Edeko.

— Ki tudja? Attila maga a megtestesült ravaszság. Te talán nem tudod, hogy nemrégiben is két levelet írt egyszerre; az egyikben Diterichnek, a nyugoti gótok királyának és szövetségre kérte őt közös ellenségük, a rómaiak ellen: de ugyanaznapon hasonló levelet írt a rómaiaknak is, melyben ezeknek ajánlta föl szövetségét a nyugati gótok ellen. A csalásra rájöttek s Attila két szék között a pad alá esett.

— Úgy látszik azonban, hogy ez se ártott meg neki — felelte Edeko elgondolkozva.

— Sőt azt hiszem, hogy egyáltalában nem árthat meg neki semmi! — mondta a római. — Szinte azt hihetné az ember, hogy halhatatlan, mert különben mégis csak kellett volna már sebet kapnia: hiszen minden csatában ott jár a sereg élén . . .

A két vendég egész estig be volt zárva; akkor végre kinyílt börtönük ajtaja s az egyik udvarmester elvezette őket a nagy terembe, ahol a lakomát rendezték.

A nagy teremben tömérdek pad és asztal állott, legdrágább kelmékkel leterítve, arany és ezüst serlegekkel megrakva. A vendégek már mind egybe gyűltek, de a két utas sehol se látott köztük ismerős arcokat s hiába keresték a vőlegényt és menyasszonyt is. Midőn leültek a kijelölt helyre, lassanként halk moraj támadt a teremben; a vendégek beszélgettek egymással s kérdezgették, hogy hol lehet és mikor fog jönni a király?

Orestes és Edeko gondosan vizsgálták a falakat és a tetőt, hogy nem láthatnának-e rajtuk valami ajtót vagy nyílást, melyen át a király a terembe fog lépni; mert már hallomásból tudták, hogy ezek a gyermekes és ravasz emberek mindig furcsa fogásokkal szokták meglepni a vendégeiket.

Mialatt ezen tűnődtek, egyszerre csak felállt az egész gyülekezet. A terem hátulsó falát láthatatlan kezek hirtelen kitolták s mögötte, magas emelvényen, kis asztal mellett ült egy apró, jelentéktelen férfi; az emelvényen még csak egy nyugvó-pad állt, az asztalon pedig egy közönséges fakupa.

Attila teljesen mozdulatlanul ült az asztal mellett, — még a szempillái se rezdültek. Egy lépcsővel lejebb állt a minisztere, a görög Onegesius, aki tekintetét szakadatlanul urára függesztette, mert úgy tetszett, hogy Attila a szemeivel is tud beszélni.

A miniszter intett a kezével, mire a vendégek leültek. Attila még mindig teljesen mozdulatlanul ült helyén, egyik lábát keresztbe vetette a másik fölött, jobb kezét az asztalon nyugtatva; nem is viszonozta az üdvözlést, mintha egyáltalában nem is törődnék a vendégekkel.

— Meg se lát bennünket! csak magát mutatja nekünk, — sugta Orestes a társának.

— Én meg azt hiszem, hogy nagyon is jól lát bennünket.

Onegesius, mintha parancsot olvasott volna ki gazdája szeméből, fölemelte a botját; most egy énekes lépett elő, olyan forma hangszerrel, mely félig hárfához, félig dorombhoz hasonlított. Miután megpöngette a hárfa húrjait, és dobolt is hozzá, énekelni kezdett. Hosszú vitézi ének volt ez Attila viselt dolgairól, jól kiszínezve és tele magasztalással, — s talán sohasem lett volna

vége, ha a gyülekezet közbe nem vág a refrainba, melyet mindnyájan együtt énekeltek, s közben rövid kardjaikkal verték az asztalt. A lantos úgy énekelt a katalauni vereségről, mint nagyon hősies, de eldöntetlen ütközetről.

Miután a két vendég egy darabig vizsgálta és nézte a jelentéktelen hőst egyszerű, barna börruhájában, őket is megszállta az a komoly és mélységes tisztelet, melynek varázsától senki se tudott szabadulni, ha szemtől szembe került a barbár fejedelemmel. Mert ebben az öntudatos nyugalomban több volt, mint egyszerű gőg; szemmel látható megvetése, lenézése volt ez mindennek és mindenkinek. Attila folyton csak profilját mutatta a vendégeknek, úgy hogy miniszterén kívül senki se foghata föl a tekintetét.

Midőn a dicsőítő dalnak vége volt, Attila fölvette az asztalról fakupáját és ivott belőle egy kortyot, de nem hajtotta föl. Ez volt a jeladás az ivás megkezdésére; a bor csak úgy folyt az arany és ezüst serlegekben, melyeket minden alkalommal fenékig kellett üríteni, mert Attilának kedve telt abban, hogy mámorosan lássa maga körül az egész társaságot, mialatt ő maga teljesen józan maradt.

Miután egy darabig ittak, előállott a szerecsen Hamilkár és elkezdte a badarságait, A nagy király fölkelt ekkor, először hátat fordított a gyülekezetnek, s aztán leheveredett a szőnyeggel leteritett padra. De minden mozdulata tele volt fönséggel és méltósággal; s amint elmerengve feküdt, két térdét fölhúzva, kezeit a feje alatt összekulcsolva, szemeit a menyezetre függesztve; még imponálóbb és fenségesebb volt.

— De hol a menyasszony és a lakodalom? — kérdezte Orestes az egyik hún szomszédjától.

— Nálunk még csak beszélni sem szokás az asszonyokról, — felelte a hunn: — hát még mutogatni hogy lehetne őket?

Az ivás tovább folyt, de eledelek nem kerültek az asztalra. Közben az egész gyülekezet egyre énekelt és folytan verte kardjaival aa asztalt, nagy lármában egyszerre csak megtelt a terem füsttel és lángok csaptak föl benne. Mindnyájan fölugráltak, orditozva igyekeztek menekülni, — de a miniszter nevetve csapott rá botjával az asztalra, s erre mindenki nevetni kezdett. Csak lakodalmi tréfa volt az egész; néhány kéve szalmát gyujtottak meg tréfából.

Azonban, mire a nyugalom ismét helyre állt, Attila már nem volt látható sehol, mert észrevétlenül kiszökött a zavarban egy szőnyeg-ajtón át. És a tivornya most kezdődött meg csak igazán, s eltartott másnap hajnalig.

Mikor a nap fölkelt, Orestes még mindig vidáman poharazott egy avar fejedelemmel. Lehetetlen leírni a terem belsejét; akik nem hevertek holtrészegen az asztalok alatt, legtöbbnyire kint táncoltak a szabadban a nagy pásztortüzek körül.

— Túlestünk ezen a lakodalmon is, — mondta Orestes: — ezt ugyan nem felejtem el, amíg élek. De nagyon szerettem volna beszélni a nagy-úrral is; nem juthatnék valahogy a színe elé?

— Nem, — rázta fejét az avar fejedelem: — Attila nem beszél, ha nincs rá szükség. Azt mondja: mire való az, szembe állni és hazudozni egymásnak? Hidd el, okos ember a király és van benne jóindulat is, emberség is. Nem tűri az oktalan vérontást, soha se áll bosszút azon, akit legyőzött és szeret megbocsájtani.

— Aztán vallásos-e? Fél-e a haláltól?

— Hisz a kardjában és isteni küldetésében, a halált pedig csak kapunak tartja, melyen át igazi hazájába juthat. Ezért él köztünk úgy, mintha csak vendég lenne, vagy mint az utas, akinek másutt az otthona.

— Akárcsak a keresztények!

— Mondasz valamit — bólintott elgondolkozva az avar fejedelem.

— Sajátságos, hogy Rómában tisztelettel hajolt meg Leó pápa előtt . . . De micsoda lárma ez?

Kívülről hangos üvöltés hallatszott be, amely kezdetben mintha a királyi palotából jött volna, de később átterjedt az egész táborra. Félmillió ember üvöltözött s ez úgy hangzott, mint az ugató zokogás.

A poharazó vendégek kisiettek s látták, hogy a húnok szilajon táncolnak, késükkel hasogatják az arcukat és érthetetlenül ordítoznak. Most Edeko odarohant Oresteshez s erőszakkal vonszolta magával a tömegen keresztül:

— Attila meghalt, — suttogta fojtott hangon — legyen áldott az Isten szent neve!

— Meghalt? . . . Akkor Ildikó ölte meg!

— Nem, nem; Ildikó ott ül a halott mellett talpig fátyolban és sír.

— Azért mégis ő a gyilkos!

— Igazad lehet, de ezek a barbárok sokkal büszkébbek, semhogy elhihetnék, hogy Attilát halandó ember, vagy pláne, nő! megölhetné.

— Micsoda szerencse ez nekünk!

— Gyorsan! Siessünk Rómába a jó újsággal. Az, aki elsőnek viszi meg a hírt, megalapította a szerencséjét!

Orestes és Edeko nyomban lóra pattantak és elvágtattak; egyikük se felejtette el, míg élt, ezt a lakodalmat, mely először hozta össze őket. Később fölújították ezt az ismeretség t, de egészen más és súlyosabb viszonyok között. Mert Edekónak fia volt az az Odovaker, aki letaszította a nyugatrómai birodalom trónjáról Orestes fiát: — ez pedig nem más volt, mint az utolsó császár, Romulus Augustus.

Az egyik neve, sajátságos módon, Romulus volt, mint Róma első királyáé, a másik neve pedig Augustus, mint a legelső császáré. S úgy végezte életét, mint a szolgálatból elbocsájtott nyugdíjas: hatezer arany évi pénzéből élt Campánia egyik villájában, mely valamikor Lucullusé volt.

▽ ▽ ▽ ▽

KRITIKA

Mikszáth Kálmán

Irta: LYNKEUSZ

Még el se temették, már köveket hordtak a szobrához. Ennyire csak ott sietnek, ahol nem bíznak a kialakult vélemények állandóságában s a módosuló fogalmakat egy oly pillanatban akarják megrögzíteni, amikor azok legkedvezőbbek az ünnepelt nagyságra nézve. A pillanat kétségkívül jól volt megválasztva. A Mikszáth-jubileum hangjai még ünnepélyesen csengtek az országban, s a szuggesztió még nem homályosult el az emberek tudatában, hogy Mikszáth Kálmán a mindenkori idők egyik legnagyobb magyar írója. Ám az események igazolták, hogy a sietség nagyon is észszerű volt. Mert a szuggesztióból kialakult tudat annyira nem tudott gyökeret ereszteni, hogy méltó temetést biztosíthatott volna az ünnepelt írónak. Ez a temetés semmivel sem emelkedik túl a hivatalos temetkezések megszokott pompáján s a részvétlenség valamikor erős cáfolata lesz annak az irodalomtörténeti megállapításnak, hogy Mikszáth Kálmánban csakugyan azt látták az ország milliói, aminek az irodalmi mértékhitelesítők megállapították az ő nagyságát. A millióknak nem hagyják magukra erőszakolni ennek az értéknek az elismerését s ha a visszautasítás igen eklatáns volt már most, amikor az író még oly szoros kapcsolatot tartott fenn a közönséggel, mi lesz annak az eljövendő új generációnak a véleménye, amely Mikszáth Kálmánt már csak az idők nagy távlatán keresztül nézheti?

Egyetlen szóval sem állítjuk, hogy Mikszáth Kálmán értékének ez a hivatalos színezetű megállapítása jogosulatlan lenne. Az osztályigazság is igazság s Mikszáth Kálmán osztályának kétségtelen joga, hogy érzelmei alapján az abszolut igazságtól eltérően állapítsa meg Mikszáth Kálmán írói mivoltát. Ez az osztály: a magyar dzsentri. Mikszáth Kálmán ennek az osztálynak volt az írója s mi csodálnók a legjobban, ha ez az osztály nem találná szépnek, elragadónak vagy tökéletesnek azt a tükörképet, amelyben a leghűségesebb minuciózitással ráösmerhet a saját képére. Minden írása ahhoz az osztályhoz fűződött s egész ideológiája ennek az osztálynak a gyarlóságain épült. De a gyarlóságok kendőzötten jelentkeztek Mikszáth írásában, akinek a dzsentriség szemében éppen az a legnagyobb erénye, hogy bűneit, hibáit, gyarlóságait az erények mezébe öltöztette. Szerette a saját osztályát s nem vitte rá a lelke, vagy gazdasági érdeke, hogy saját osztályának kellemetlenkedjék. Írásaival dédelgette, elaltatta, hogy öntudatra ébredését megakassza. A dzsentri az ő írásaiból még csak nem is sejthette, hogy van egy magasabb fejlődési fok, amelynek elérésére törekednie kellene. Mikszáth minden sorából csak azt hihette, hogy gyarlóságai nélkül nem is lehetne az a fajfentartó elem,

aminek az önteltség örök mámorában képzeli magát. A gyarlóság faji kiválósággá lépett elő Mikszáth írásaiban s az ő érdeme is jórészben, hogy ez az osztály a maga hazug eszmekörében nagynak, tökéletesnek és misszióképesnek hiszi magát.

Téves dolog lenne azt hinni, hogy ez az irodalmi irány minden izében meggyőződéses munka volt Mikszáthnál. Ez a munka csak tudatos volt, de nem meggyőződéses. Mikszáthból — az írásai igazolják azt — hiányzottak a fejlődés előfeltételei. Harminc év előtti írásai s legutolsó alkotásai semmiben sem különböznek egymástól. Megmaradt annak, aki volt s csak a stílusa fejlődött, de nem a szelleme, élet- és világfelfogásai. A faluból indult ki, s a falu rögétől halála napjáig nem tudott elszakadni. Mikszáth érezte ezt a röghözkötöttségét s ösztönszerűen azokhoz tért, akiknek megösmeréséhez elég volt a szellemnek az a fejlődési foka, amelyhez ő eljutott. Primitívebb lélek nem lát be a differenciáltabb lelkekbe, Mikszáthnak tehát azokhoz a lelkekhez kellett fordulnia, amelyeknek belső redőibe a maga fejletlenebb látóképességével is bepillanthatott. A kényszer kötötte ilyenformán Mikszáthot a dzsentrik, illetőleg a dzsentriség szimbolumához: a faluhoz, s a kényszer hozta magával, hogy holta napjáig kitartott a falu mellett. Ezt a frigyet Mikszáth és bírálói szerelmi házasságnak akarták feltüntetni. Az emberek a szükségből gyakran faragnak erényt s úton-útfélen gyakran láthatjuk, hogy a legközönségesebb érdek- és kényszerházasságot hogyan kiáltják ki szerelmi házasságnak.

Ismerni kell a falu szociológiai és gazdasági jelentőségét, hogy tisztán láthassuk a falu írójának egész egyéniségét. A magyar konzervatív irodalom már jó idő óta jelöli ki az írók kötelességévé, hogy ihletük forrásául a falut válasszák s a falu levegőjében, tiszta erkölcsében fürödjenek meg. Az irodalom ilyen formán megkapja a maga kinevezett bálványát. Ez az első lépés ama cél felé, hogy az egész szépirodalom államosíttassék. Mint ahogyan vannak községi legelők, legyenek államosított ihletforrások is. És ahogyan még tizenötévvel ezelőtt voltak elismert és el nem ismert vallásfelekezetek, legyenek recipiált és nem recipiált irodalmi szekták, amelyeket az ihlet forrásai szerint különböztetnének meg egymástól. Szóval, az irodalom egyházi minták szerint szerveztessék. S mert a tapasztalás igazolja, hogy az egyháznak ma is legerősebb fészke a falu, hát tegyük meg az irodalom mentsvárának is a falut.

Az irodalom ily irányú organizálása egészen középkori jellegű — tehát dzsentri szellemű — s homlokegyenest ellenkezik a fejlődés törvényeivel. A fejlődés a gazdasági életben nem törekszik a falu felé, hanem a nagy városokban keres talajt az érvényesüléshez, mert itt találja a legkedvezőbb feltételeket. A falu ellentétje mind annak, amit haladásnak, fejlődésnek nevezünk. Primitív, mint társadalmi és primitív, mint gazdasági alakulat. Az őskori forma csontosodott meg benne, s ettől a formától

évszázadok alatt hajszálat se tudott eltérni. A falu a társadalmi és gazdasági alakulatban azt a helyet foglalja el, amelyet bizonyos rovarcsaládok a természetben. Szervezetükben megállapodtak egy kezdetleges ponton, mert hiányzott belőlük az erő, hogy kibujjanak bizonyos körülmények alól, melyek közé a természet helyezte. Darwin mondja: „Az a tény, hogy a legalacsonyabb rendű lények örvendenek a legnagyobb elterjedésnek, abból magyarázható, hogy helyzetük a létért való küzdelemben épp e tekintetben különösen kedvező, mert magvaikat, tojásaikat a víz parányi voltuk miatt a legkönnyebben viheti egy helyről a másikra." Ugyanilyen a falu helyzete. Gombamódra sokasodhatik, mert alsóbbrendűségének legkönnyebben tud elég kedvező fejlődési feltételeket találni. De ahhoz már nincs ereje, hogy ettől az alsóbb fokozattól egy magasabb fejlődési fokra felemelkedjék. Ez a falu fejlődésének történelmi materializmusa, vagy ha úgy tetszik, biológiai magyarázata.

Ha a különféle társadalmi és gazdasági alakulatokba beállítjuk az embert, azt észleljük, hogy a primitívebb alakulatban csak a primitívebb ember tud elhelyezkedni. Mert a fejlődés az egész élő természetben egységes törvények szerint megy végbe s ahogyan a legalacsonyabb rendű rovar csak a neki kedvező természeti viszonyok közt tud fenmaradni, ugyanúgy a primitív ember is csak ott tud prosperálni, ahol a gazdasági és társadalmi kezdetlegesség a legelőnyösebben simul primitív egyéniségéhez. De hát hogyan helyezkedjék el az író, az alkotó zseni ott, ahol energiájának beváltására hiányzanak a feltételek? A zseni jelentősége — mondta *Schmidt* Jenő egyik munkájában — abban a képességben nyilvánul, hogy közvetve vagy közvetlenül elősegíteni tudja azt a nagy átalakulási processzust, amelyben az öntudatlan szellemi erők a fejlődés tudatos faktoraivá alakulnak át. Csakhogy a száraz ténynek, hogy a falu megmaradt falunak, minden kétséget kizáróan az az oka, hogy hiányzanak belőle ezek az öntudatlan erők. Az erő sehol sem tud parlagon heverni és tétlenségben elsorvadni. S hol hát az a munka, melyet ez az erő produkál? Az erő mindenütt akciókban nyilvánul meg, de mihelyt az akció jelentkezik, a falu elveszti jellegét és várossá alakul át. A falu ilyenformán mindig a tehetetlenségnek a megtestesülése és az alkotó tehetségnek a tehetetlenséget odaállítani ideálnak, ez lehet jó konzervatív politika és lehet avult erkölcsök, ósdi világfelfogások bebalzsamozására való tudatos törekvés, de semmi esetre se lehet olyan apostoli misszió, melyből az irodalom a legparányibb hasznot meríthetné.

Az államok gazdasági és szociális politikája szemmelláthatóan az, hogy megkönnyítsék, elősegítsék a falu fejlődését, ha lehet: várossá átalakulását. Mert kinek lehetne célja, hogy primitív és improduktív gazdasági formákat megrögzítsen? A termelési rend természetében fekszik, hogy minél több termelő és fogyasztó gócpontot akar teremteni. S mert az állam, amely csak a fejlődés törvényeinek respektálásával alakulhat ki ideális értelemben vett

állammá, nem a falut, de a várost tekinti olyan bázisnak, amelyről a gazdasági és szociális ideált megközelítheti, ugyan miféle okból tekintse a fejlődőképes egyén a falut az ideáljának? Imádjam azt, aki maga szeretne megszabadulni attól, amit benne mások imádásra méltónak mondanak? A faluban dereng az ösztön, hogy ne maradjon falu, de alakuljon át várossá. Az ideál tehát maga is érzi, ha öntudatlanul is, hogy még önmagának se lehet az ideálja. Mássá kell lenni, ha tökéletesbülésre vágyakozik. Ami tehát nem méltó arra, hogy fenmaradjon, az éppen csak arra legyen jó benne, hogy az író eszményeinek netovábbját imádja? Az ember egyéniségében rejlik, hogy ideálul olyat választ magának, amivé maga is fejlődni szeretne. A kettő közt való különbség teszi az ideál erejét és vonzóképességét. Minél elérhetetlenebbnek látszik az, aminek megközelítésére törekszünk, annál több energiát tud kiváltani belőlünk a magunk inferiorításának tudata. S hát így vagyunk-e a faluval is? A falura ugyan ráhúzhatjuk az ideálnak azt a kritériumát, hogy elérhetetlen, de a differenciáltabb embernek ez az ideál nem azért elérhetetlen, mert magasan fölötte van, hanem mert mélyen alatta áll. Nem emelkedni, hanem süllyedni kellene tehát, hogy hasonlatos legyen a faluhoz, melyet eszménynek szeretne ráoktrojálni a fél és egész hivatalos irodalom.

Ami nem állhat meg gazdasági és szociális szempontból, mint ideál, az erkölcsi tekintetben sem üti meg az ideál katonai mértékét. Az erkölcs nem él egy mindentől elkülönített, teljesen önálló és független életet. Az emberiség erkölcsi elvei mindig és mindenütt a gazdasági viszonyokból, az osztályok érdekharcaiból nőttek ki. A falu gazdasági és szociális rendje primitiv, tehát bizonyításra sem szorul, hogy erkölcsi gondolkodása is kezdetleges maradt. S miután az okozati összefüggés egészen nyilvánvaló a gazdasági rend és az erkölcsök között, a falutól nem követelhetjük, hogy nagyvárosiasan gondolkozzék s viszont a várossal szemben nem állíthatjuk fel a követelést, hogy belebujjék a falu ideológiájába. A falunak olyan az erkölcse, amilyennel ő boldogul legkönnyebben. S ha a városi embertől nem kívánhatjuk, hogy télen-nyáron szalonnával táplálkozzék, szinte érthetetlen, hogy erkölcsi dolgokban miért akarjuk a lelkét átformálni, amikor a gyomrának sajátosságait oly lelkiösmeretesen respektáljuk. Amiért a falu morálisabb, vallásosabb, mint a város, ebből még nem következik, hogy morál és vallás dolgában a falu ideálja lehet a városnak. A falunak kell ez a vallás és kell ez a morál, mert lelkének az adja meg és csakis ez adhatja meg a tartalmat. A város lelke azonban átalakult. Olyanná lett, hogy a lélek kormányzása nem szorult a régi vallásra és morálra. A kulturemberben éppen az teszi a kulturlényt, hogy a régi morál és vallás nélkül is olyan életet tud élni, hogy nem zavarja meg a társadalmi jogrendet. Herbert Spencer nem azért nem ölt, mert az ölést tiltja a tízparancsolat s mert a büntető törvénykönyvnek idevonatkozó rendelkezései vannak. Nem ölt, mert a kultura megfínomította érzékeit

és ösztöneit. Nem a morálon és valláson, de önmagán keresztül jutott el a megismeréshez, hogy az ölés antiszociális cselekedet, mert kárára van az egyesnek s a társadalomnak. S itt van az óriási különbség a primitív és a kultur-lélek vallásossága közt. A falusi lélek öntudatlanul, nem benső meggyőződésből, de benső kényszer folytán vallásos és erkölcsös. De egy író és művész a legmagasabb öntudatosságot keresi végső ideálnak s még a naivitáshoz is csak az öntudatosság útján jut el.

És a magyarság meg a magyarosság? Sohase tudtuk megérteni, hogy miért magyarabb és magyarosabb a kutyabagosi paraszt, mint a fővárosi kaputos ember. És nem tudtuk megérteni, hogy miért magyarosabb a paraszt, meg a dzsentri gondolkodásmódja, mint a fővárosié. Amilyen magyarázatokat eddig e kérdés körül hallottunk, azok egytől-egyig megdöbbentettek, mert azt hámoztuk ki mindannyiból, hogy a magyaros gondolkozás sine qua nonja a tudatlanság. A finomabb meghatározások úgy hangzottak, hogy a falusi paraszt, meg a vidéki dzsentri gondolkozása szükségszerűen azért magyarosabb, mert még nem fertőzte meg a nyugati internacionális kultura. Ennél megszégyenítőbb kritikáját a magyarosságnak alig lehet képzelni. Hisz ez lényegében azt jelenti, hogy aki meg akarja tartani magyaros gondolkozását, az zárkozzék el a haladástól, égessen fel maga körül minden könyvtárat s szüntesse be az érintkezést az európeerekkel.

Ez a falu természetrajza s Mikszáth Kálmán a falu legtipikusabb személyesítője. A falu karaktere megmagyarázza Mikszáthnak a faluhoz való szeretetét s ez a szeretet megmagyarázza Mikszáth írói egyéniségét. A falu primitívségét látjuk Mikszáth minden megnyilatkozásában s még látóköre sem megy túl azon a távolságon, mely a falu tornyának magasságából kínálkozik. Ebből a magasságból csak a falut látja s nem a világot. Innen magyarázható, hogy a hangulatból, kedélyeskedésből sohasem tudott a világnézletig fölemelkedni. Optimista volt, de az optimizmus nála nem életfilozófia, hanem állapot. Goetbe optimizmusa egy intenzív szellemi életnek, egy magasabb rendü életbölcseletnek utolsó konzekvenciája. Mikszáth optimizmusa a kényelemszeretetnek, a szellemi nehézkességnek a következménye. Ez az életfelfogás volt a legkényelmesebb, tehát megmaradt mellette. Bele kényszerült, mert a modern eszmeáramlatoktól elmaradt. Tudása nagyon kicsi volt s az optimizmus rendszerint a két szélsőségen: az alacsony s a legmagasabb szellemi csúcsokon pattan ki. Mikszáth az alacsonyabbik ponton állott. Ahhoz, hogy az emberben a pesszimizmus diadalmaskodjék, a nyugtalan, örökké kételkedő és mindig újat kereső szellemi erőknek kell túlsúlyba jutniuk, de Mikszáthból éppen ezek az előre is magosba kergető erők hiányzottak. Optimista maradt tehát, mert saját szelleme nem világíthatta meg neki az utat, melyen más irányokba eljuthat. Csak a falut látta s a dzsentrit pedig a maga osztálytudatán

keresztül megértette. De a világot nem ösmerte, az egyetemes emberiség eszmekörét fel nem fogta, a kulturember céljait nem látta s a nagy, mindeneket átölelő törekvéseket egyetlen szóval sem segítette. Mindez idegen volt az ő lelkének s ebből kell magyaráznunk, hogy viszont az ő lelke idegen maradt a tömegeknek. S amikor a halottat utolsó útjára kísérte a hivatalos Magyarország, a kulturváros népe elmaradt a falu írójától.

De ez már a város és a városi ember természetrajzához tartozik. Rettenetes a város és rettenetesek a népei. Az eszmeáramok forgatagában élnek s mindent látnak, mindent hallanak és mindent megéreznek. Pompás vasutak, símára csákányozott utak vezetnek ide a világ minden részéből s az utakon félelmetesen jönnek a világot felforgató, embereket átformáló gondolatok. Pontosan beállítanak, egyik sem marad el közülök. S a szemek kinyílnak, a lelkek feleszmélnek s a szellemi erők dísztingválni kezdenek. Persze, hogy a humor, az adoma és a szatira is valami. De a huszadik század nemzetközi irodalmi szelleme fölemelte a humornak, adomának és szatirának katonai mértékét. Ha Mikszáth harminc évvel ezelőtt ott fejezte volna be az írást, ahol most abba hagyta, a tizenkilencedik század egy igen kiváló íróját vesztette volna benne. De a huszadik század szelleme nagyot emelkedett és Mikszáth messze mögötte maradt. E szellem emelkedésének útja az elmélyedés. De ki állíthatja, hogy mélyebbnek látta az emberi lelket, ha végig olvasta Mikszáth valamennyi munkáját. Soha se fojtogatta torkunkat, nem nyugtalanította lelkünket és sohasem éreztük, hogy valamelyik írása kizavart volna köznapias gondolkozásunkból. Nem fordította befelé a szemünket, sőt dédelgetettségének legjellemzőbb magyarázata, hogy az ember tekintetét messze el irányította az embertől. Ne ösmerd meg magadat. Ez volt a mottója. S jelígének ez nagyon jó, ha az ember a dzsentrinek és országgyűlési képviselőknek ír. Mert nekik igazán semmi okuk arra, hogy megösmerjék magukat. És ez a mottó a nyitja is Mikszáth mai népszerűségének — az ő osztályosai és politikai érdekbarátai közt.

▽ ▽ ▽ ▽

Nietzsche

Irta:
KÓSA MIKLÓS

(A tragédia eredete: fordította és bevezette Fülep Lajos.)

Ha feleletet kérünk magunktól arra a kérdésre, hogy mennyi közünk van és miért van közünk Nietzschéhez és a nietzscheizmushoz, nem illik felületesen és gyerekesen mindjárt azt a diagnózist konstatálni, amit az első elgondolás eredményez. Pedig könnyű volna — milyen jó is lenne — egy kávéházi gesztussal elintézni ezt a kérdést, amely még ma is friss és

forró kérdés és minden irásnál, amely róla szól és minden munkájánál, amely magyar nyelven úszik le a zord bajor Dunán a széles magyar rónákra — újból és újból a Nietzschének oly kedves archaikus mosollyal néz a lelkünkbe.

Azt hiszem, ott téved a mi nemzedékünk, amikor csak nagyzoló és ideges stílusát, szertelen és rendnélküli rendszerét bírálgatja és — ami ezzel egy — fitymálgatja. A formák és kifejezések idegensége üli meg az érzékeinket és nem látjuk, hogy a gondolat e bizarr farandole-jaiban, ezekben a nagy vulkánjárásokban egy vergődő és verekedő pszyche próbált megszabadulni attól a lelki ballasztól, amelyet más módon és más mesterséggel nem tudott lerázni. Elfelejtkezünk arról — és olyan jól esik erről elfelejtkezni — hogy mennyi drága szellemi protoplazmát lőkött ki a világba; hogy ebből a misztikus és kusza anyagból mennyi tiszta és meleg igazság született meg az embereknek az alatt a pár évtized alatt, amelyet ugyan nem birt behozni Nietzsche, de amennyivel korábban sikerült a mai lelki kabinetváltságokat megérezni. Arra kell gondolnunk, hogy a Schopenhauer diktatúrájának éveiben, amikor az élet reménytelenségébe való gyáva beletörődést kellett mindennap uzsonnálnia az „intellektuális" világnak, az egyetlen Nietzsche zavarta meg a menüt és az élet reménytelen voltát elismervén, a szenvedés magas örömében egy új, dacos életlehetőséget adott a letört és májbajos intellektuális világnak: az élettel és halállal való leszámolás optimizmusát.

Az életkedvünket, a fogcsikorgató élni akarásunkat mentette meg Nietzsche, habár maga is a Pescara titkos sebével várta a Thanatoszt. Az élet szerelmese volt, de csak kötelességeket és terheket ismert benne. A művészeteket is stimulánsoknak látta, nehéz hivatásoknak, amelyeket verejtékkel kell szolgálnunk; új életrendet követelt, amelyben a gyönyörökért Szaharákat járunk meg és fehér páncélba verjük az érzékeinket. Munkát és szenvedést akart, de akarta és élvezte azt, amiben Schopenhauerék összeroppantak és elsavanyodtak.

Azt hiszem, Fülep Lajosnak nem éppen ezek a feltevések adták kezébe a tollat, hogy lefordítsa Nietzsche egy fiatalkori művét, amely — saját vallomása szerint — csupa koraszülött és zöld személyes élményből van összekomponálva s megírjon egy bevezetést, amelyben nemes irodalmi pacemaker gyanánt elkalauzol Nietzsche egész életén. Sokkal inkább elmélyedőbb az ő személyes szeretete, semhogy többre nem értékelné emberét, mint az saját magát és ezt az életet, sokkal hatalmasabbnak és intenzívebbnek ne érezné, mint amilyen emberi élet lehetett. Mi ez a kis essay, amelyet később Nietzsche is megmosolygott? Egy szerelmes írás, egy erős, hosszu kézszoritás Wagner Richárd felé, egy pompás védőbeszéd egy jóbarátért. Az appollói művész és a dionysosi zenész, amely két görög mámor, két pesszimizmus-gyilkos idea alkotná meg a görög tragédiát! — mily önképzőkőri osztályozás a megérett, a Wagnerből és az ideákból kihűlt Nietzsche előtt s mily szerényen kér elnézést tizenöt év mulva ezért a vakmerő könyvért, amelyet csak amiatt tart valamirevalónak, mert először kerülgette az ő nagy problémáját: a tudományt a művész prizmájával nézni, a művészetet pedig az életével.

És Nietzsche élete és jelentősége? Messze felnőtt e kis könyv méretei fölé, de a nagy szavak és nagy könyvek, amelyekből Fülep Lajos a maga szép és bölcs soraiban egy grandiózus

rendszert, egy új teremtést bonyolít ki — egy beteges életet takarnak el, szomorú gyötrődéseket, feneketlen mély álmokat, amelyek ma már talán az álmainkban sem háborgatnak. De kőze volt a való élethez; talpfákat vert le, kavicsot kotort a kultura nagy expressvonatához, amely robogva suhant el, ha nem is a testén, de a munkáján. És ne felejtsük — akár milyen jól esne is — hogy sok minden nem volna ma, vagy nem úgy volna, ahogy van, ha nem az ő nemes véréből — és meleg akarásából is — szívta volna csudálatos gőzét a kultura csudálatos vonata.

▽ ▽ ▽ ▽

A fénykép művészete

Irta:
CSERNA ANDOR

Modern fényképekről szólva, nem szükséges összehasonlítás végett mindjárt a nagyapáink korából ránk maradt daguerrotypiákon kezdeni. A modern fényképezés története alig egy évtizedes és aki nemrég még megcsodálta a kirakatok kicsiszolt, agyonretusált sablónképeit, meglepetten áll meg ma egy-egy modern fotogramma előtt. Nemrég még szakemberek vitték a főszerepet a fényképezés terén, amely immár közhasználati terület, ahol műkedvelők vezetnek és hivatásosak igazodnak utánuk.

Ez a sajátságos viszony az amatőr és a szakfényképészet között a gazdasági és művészeti problémák bonyolult sorát idézi elő, amelyek közül azonban ilyen kiállítás alkalmából, mint ez a mostani a Műcsarnokban, csak néhány lényegeset lehet kiemelni.

A legcsodálatosabb az átlagos utcai kirakatok és az itt függő képek közötti nagy különbség. Nem egynél önkénytelenül kérdezi az ember, hogy vajjon fénykép-e még ez, mert a szabadon fejlődött műkedvelői produkcióknak valóban kevés közük van a szakemberek üvegházi kulturájához. Az amatőrök befolyása által, akik a közönséget a fénykép gazdag lehetőségei felől meggyőzték, lassú átalakuláson megy át az egész iparszerű fényképészet. Attól az időponttól kezdve, amikor a daguerrotypia szemérmetes nenyuljhozzámságát elvesztette, a hamisítás jegyében állt a fénykép.

Milyen csoda lehetett, mikor Daguerrenek első izben sikerült a camera obscura képét jódezüst-lemezen higanygőzben rögzíteni. Ez a fényfestmény, az életnek ez a legfinomabb éter ezredrésznyi milliméterjeiből szőtt képe, amely lehelletszerűen, gyengéd színekben derengve terült el a csiszolt ezüstlemezen, szinte tiltakozni látszott a profán emberi kéz beavatkozása ellen De jött a technika és ami ezzel jár: a dolgok egyszerűsítése. A fénykép iparcikk, a művészet (mert kezdetben valóban az volt) mesterség lett. És ezzel meg is szűnt sokszor hálátlan, de mindig hű tükörszerepe, kisajátította magának a spekuláció és belevitte az emberi hiúságok nagy vásárába. Egy régi, kopottas családi fényképalbum a fotografia valóságos biografiája. Minél fiatalabb keletűek a képek, annál inkább tünnek el az élet jellegzetes vonásai az elsárgult arcokról, annál simábbak és laposabbak lesznek a portrék. Az őszinteség helyébe bombasztok lépnek, melyeknek a modellhez semmi közük sincs, röviden: a képen megszűnik az élet és a nyomán valami sablón-fogalom támad, amit „szép"-nek neveznek.

A szépnek ezt a frazeológiáját a

kényelmes szárazlemez és az egyszerű kézigépek révén rohamosan terjedő amatőr fényképezés semmisítette meg. A műkedvelő képe az életet adta vissza, a maga mivoltában, minden merész durvaságával, élességével. Az üveges oldalú padláshelyiségekből a szabadba, az életbe szabadult ki a fénykép.

És így rendben is lett volna minden, ha szabadon, béklyók nélkül hagyták volna fejlődni. Az esztéták azonban ráfeküdtek polemiákkal, fejtegetésekkel és paragrafusokkal, a „természetes" helyett a „művészi" fénykép lett csatakiáltássá. A fotogrammát a művészet szemüvegén át kezdték nézni és erőszakosan kieszelt esztétikai sémába szorították. A hamisítványok új korszaka fenyeget a régi helyett. Egyes fényképészek valósággal nagyzási hóbortba esnek. Az, akinek nem éles a negatívja, aki homályos másolatot vagy fakó gumminyomatot csinál, művészszámba megy.

„Nichts nämlich gilt mir heute kostbarer und seltener als Redlichkeit", mondja egy helyütt Nietzsche. És ugyancsak ő mondja ezt is: „Az emberek inkább lusták, mint gyávák és leginkább azoktól a panaszoktól félnek, amelyek feltétlen becsületességet és mezítlenséget tukmálnának rájuk. Csak a művészek gyűlölik ezt a terhes bolyongást a kölcsönzött modor és elsajátított vélemények között és leleplezik a titkot, hogy minden ember egy egyszeri csoda; van hozzá bátorságuk, hogy megmutassák az embert, hogyan marad ugyanaz, minden izommozgásban, milyen szép egységének szigorú konzekvenciájában, mennyire új és hihetetlen, mint a természetnek minden műve." Ideje volna erre a fényképészeket is figyelmeztetni egyszer. A művésznek is, aki nem akar szolgai iparos maradni, meg kell járnia a legkérlelhetetlenebb, legmezítelenebb becsületesség útját, amely kizár minden szentimentalizmust és pózt. Mennyivel inkább kell a fényképésznek, kinek processusa sokkal erősebben függ össze a természettel, a feltétlen őszinteség törvényének hódolnia. Az igazságnak tűzében kell acélosan keménnyé válnia, hogy hazug érzelmek támadásai ellen biztosíthassa magát.

Igazságot, nem pedig művészete keresőnk ma a fényképben. Az igazságnak ezt az iskoláját kell a fényképezésnek végigjárnia, ha önálló alkotásokat akar prdukálni. Nem csak a külsőségek hű leírásáról van itt szó, hanem valami benső igazságról is, amely a dolgoknak lényegét adja és a fénykép tulajdonképeni tárgyává lesz, a fényképé, amely nem kokettál a festő vagy rajzoló művészetek effektusaival, hanem „egy egyszeri csoda".

Itt van a modern fényképész válaszútja. A legtöbbje modoros. Sablonja van, amellyel tucatszámra készít képet régi vagy új, artisztikus modorban. Vannak természetesen kivételek is, akik kerülnek minden csináltságot és bátran markolnak bele a valódi életbe. Közvetlenül a kiapadhatatlan Életfolyam forrásából merítenek. Az élet feltárul az előtt, aki szereti, csak az hozhat létre utánozhatatlan alkotást.

Így mutatja meg a fényképészeti példa a gép, a centralizáció és a munkamegosztás korszakában az egyéniség megmentésére az útat, amely a szakembernek is, az amatőrnek is ugyanaz.

A Műcsarnok összes termeit megtöltő kiállítás számtalan benyomással, beláthatatlan sokaságú fotogrammával szolgál. A nagy nemzetköziség mellett azért hiányokat is észleltünk. Nincsenek itt az amerikai és angol szenzibilis szecesszionistáknak platincapriccioi, elmaradtak az elsőrendű osztrák amatőrök gumminyomatai is, amelyeket a mult évi drezdai kiállításon annyira

megcsodáltunk. A kiállítás inkább általános kifejezőképességeket, gépek pompás hangulatait sorolja elénk, semmint erős egyéniségeket. A kifejezés minden elképzelhető eszközét megtaláljuk. Csodálatos a fényképészeti eljárás simulékonysága a változó természeti hangulatokhoz és meggyőzően áll előttünk a fényképben is a sajátos, egyéni érzelemvilág kifejezésének lehetősége. Az angol platinahangulatok a ködös birodalom finoman elfojtott atmoszférájú mollakkordjait tükrözik vissza, a svájciak kombinált gumminyomataikon széles, dekoratív vonásokkal őrökítik meg tájaikat, a hollandusok finom pigmentjei lágy mezzotinto-hatásokat keltenek, néhány párisi kissé átlátszó apró gumminyomásán pedig a boulevardok pajzán hangulata csillog át. A magyarok előkelően állják meg helyüket a sok kiváló külföldi között. Különösen arcképekben láthatók elsőrangu alkotások, mint Gaiduschek Erzsi, Székely Aladár festői felfogású, művészi beállítású és Máté Olga intim közvetlenségű fényképei.

▽ ▽ ▽ ▽

Svájciak a szalonban.

Irta:
KÜRTHY GYÖRGY

Lezajlott tehát a nagy nemzetközi verseny, amelynek a startja körülbelül a kilencvenes évek közepére (pontosabban: a Jugend első számához) tehető. A beérkezettek most érik el a célt a buta és semmitmondó népszerűség megértő tapsvihara közt, frissebben, készebben, rutinosabban, szóval: látszólag jobb kondicióban, mint az elsők, az igaziak, akik tényleg küzdeni tudtak, mertek és akartak. Akik a gúnyolódók kíváncsi és közönyös sorfalának a vesszői alatt tették meg az első utat a tegnaptól a máig, vagy: a tegnaptól a tegnapelőttig, sőt még régebb időkig. Ez különben mindegy. A „semmi sem új a nap alatt" elv nem csüggesztette őket; inkább elfeledték és inkább elülről éltek át mindent, ami már megvolt és ami már öbennők is élt, tudatlanúl és szüzen. Így bukkantak fel az empire, a bidermeier, a rokokó, így jöttek sorra a japánok, az asszírok, a tahitibeliek és sok más kiélt és még ki nem élt stílus és művészet, egymásra halmozódva, sietve és tolongva. És így érthető — a villamosság és a *time is money* magyarázatával — az a tempó is, ami lehetővé teszi, hogy Cézanne és Liebermann, Whistler és Segantini, Rippl—Rónai és Karlovszky kortársak lehessenek.

Egyszóval, ez az utólsó másfél évtized a nyugodt kontemplálások, a művészi átérzések, a technikai átgondolások lassú érzési folyamatát is átszerelte, nem tudom, hány lóerős dinamókra és akkumulátorokra. A naturalizmustól a szimbolizmusig: egy perc, a szimbolizmustól a neoimpresszionizmusig: egy perc . . . Az ember este békésen lefekszik, abban az édes és megnyugtató tudatban, hogy csupán az az igazán jó művészet, amínek hús- és vérszaga van és reggel riadtan veszi észre, hogy már csupán a kénsárga testű, ficamodott végtagú és kék-kontúros aktok, a nyolcszögletes felhők és lilalevelű fák a divat és szánakozó gúnymosoly kísér minden egyéb műalkotást, akárcsak a turnűrt. Tegnap még Magyar—Mannheimer is túlvad volt, ma már Márffy sem eléggé új.

Tehát megérkeztünk. A zseniális franciák után — vagy mellett — a

szorgos, *mein System*-os, németek. Azután a többi. Megvolt a Wiener Secession, igen friss izomzatú kibontakozást jeleztek a szlávok és a többi, a művészetekben ugaros nemzetek. Mi is csináltunk egyet-mást. És most itt látjuk a svájciakat, akik kultúrára elég fiatalok ahhoz, hogy se túlsokat, se túlkeveset ne kapjunk tőlük. Nincsenek nagy tévedéseik, nincsenek nagy kitalálásaik. Elhozzák, tesséklássék, *Hodlert*, az egyetlent, aki a nagy nemzetközi hajszában igazán szót kért és akinek a szavát meg is hallották és elhoznak ravaszúl, talán, hogy lássuk művészi kamarásság-jogosúltságukat, néhány öreg rossz kis giccset, amilyeneket ma már a Gartenlaube sem közöl, sőt amelyek ma már, mint ritások, csupán a müncheni Glaspalast legeldugottabb nehány tucat termében tenyésznek 100—200-as csordákban.

Általában konstatálható az, ami ma már nagyon általános és internacionális tünet: az utánzás és utánérzés; a nagyok modorosságainak, nehezen kitalált technikai fogásainak, térbeosztásainak, foltmeglátásainak könnyen és olcsó módon való átvétele és kisajátítása; keresésnek, kűzdésnek látszó összekeverése egy-két-három stílusnak. Ha nem is a plágium, de minden esetre a modern akademizálás szürke, szomorú árnya lebeg a sok színes, világos, külsőleg friss invenciót hazudó vásznon és más anyagon. Néha-néha azután kibúvik a szög a zsákból: valamelyik ravasz piktor megtéved, grafikailag kezeli képe egyik felét: vonalakkal, tussal, tollal stilizál; a másik része meg az olaj-stílus letagadhatatlan módjában, naturalisztikusan van megcsinálva. Látunk pointilistakóklereket is, akik — megúnva a fáradságos munkát — bizonyos részeket már sík foltokra kennek ... és még számtalan ilyen apró móka van a Nemzeti Szalon meleg termeiben. Látunk egy Tölgyessy Artúr képet, egy Neogrády Antalt, egy-két Segantinit, sok-sok Cézannet, néhány Gauguint, persze a megfelelő svájci nevek aláírásaival, jobban, vagy rosszabbúl megfőstve, mint az itt felsorolt előfutárok munkái.

De ne legyünk igazságtalanok és írjuk ide azokat is, akik miatt érdemes ezt a kis kollekciót megnézni és akiknek a neveit érdemes megtanúlni. Ilyen elsősorban *Vallet* Eduard három finom és erős, nagyon átérzett és igen jól megkomponált dolgával. *Zürcher, Perrelet, Prochaska, Conradin, Burgmeier, Bolens, Giacometti, Hermenjat, Brack* főleg erősen stilizált tájakból való képei, továbbá *Du Pasquier, Perrier* és *Hopf* néhány dolga. *Hodler*, amint említettem, csak kettő van az egész kiállításon. *Buri* két nagy vászna reprodukcióban sokkalta jobban érvényesül. A szobrászok közül *de Niderhäusern* Verlain fejében van erő.

Ez volna kis beszámolónk erről a kis kiállításról, amelynek az a fő haszna, hogy az ember kedvet kap, vakáció eljöttével ismét vonatra ülni és menni, utazni ki, ama szép hegyek, szép völgyek és szép tengerek felé, amelyek a képeken — ah — sokszor de furák.

▽ ▽ ▽ ▽

Csontváry Kosztka Tivadar képkiállítása

Irta:
VÁRNAI DÁNIEL

Nagy-Tarpatak a Tátrában, . . A régi műegyetem egyik másodemeleti termében magában álló, a falhoz támasztott nagy kép; méreteiben hasonlatos Reynolds valmelyik rajnai képéhez. Beülök az elhagyott iskolapadok valamelyikébe és elnézem hosszan ezt a monstruózus némaságot. És valahonnan, mély útjából az emlékezetnek, elömbe áll — közém és a kép közé — egy némán és vakon született valaki, aki lelkében tündéri álmokat ringatott, vagy érzéseket nevelgetett és sohasem tudta elmondani, leírni vagy csak a karja lendületével is sejtetni, micsoda fenséges muzsika szól a lelkében és milyen édes szívárványok szikráznak előtte a nagy sötétségben. Nézegetem a halottérzéseknek ezt a tömegét, a hátam mögött pedig Csontváry Kosztka mosolyog. . . „Ön a becsületesebb, az őszintébb, a jóhiszemű, de a bénakezű X," — mondom neki az impressziók első hatása alatt s megnevezek előtte egy magyar tájképfestőt. „Ohó — válaszol tiltakozva és az arcán gúnyos mosolyok rohannak át, — amit „az" csinál, az csak *gimplírozás*. Engem ne tessék hozzá hasonlítani. Én egyedül állok. Ilyesmit nem csinál senki a világon." Szép szó, nagy szó s szeretem is az olyan embertől hallani, aki ma is cseresznyét ebédelt tizenöt krajcáron. Az önmagát dicsérő nagyzolásnak csak pecsenye és pezsgő mellett van bűze. De itt, — itt van valami alapja egy valóban egyedül álló ember királykodásának. Aki elrúgja magától, — hogy a fejük tetején táncolnak — az akadémiákat, a szűk skatulyákba elrakott szabályokat és elrúgja egy ösztönszerű mozdulattal, úgy, hogy csak tudomással is bírna róluk: aki megy előre a vadon sötétségben és útjában eltapossa az erdei csigákat, szétvágja a keresztben kuszó indákat, anélkül, hogy tudná, mit tett tönkre, csak megy, megy előre, ki a napsugaras mezőkre, az nagyzolhat, kiálthat nagy szavakat, nem mondhatom róla, hogy meggabalyodott idióta. Csontváry Kosztka belenőtt a természetbe, egy festő Bölsche, akinek azonban nincs ereje ahhoz, hogy megérttesse és megláttassa másokkal is azt a tökéletes harmóniát, amelynek a fensége ott lobog a lelkében és örök nyugtalanságban kergeti, hajtja a Kárpátoktól a Líbanonig, a Hortobágytól a Szaharáig. Álltunk ketten egyik képe előtt — a munka érdekes és értékes dadogás — és a gyűmölcsön nem vegetáriánus mániából élő mester bizalmasan magyarázza a kép történetét: „Mentünk Egyiptomba s egy éjszaka úgy fordult a dolog, hogy mindnyájan belenézzünk a tengerbe. Azt gondoltam a dőrgő víharban, ha már most el kell vesznem, mit akart tőlem eddig a természet? Miért nem engedi meglátnom a Líbánont s miért kergetett ki az én nyugalmas életemből. . . Nem pusztultunk el. Kikötöttünk szerencsésen s akkor „lett" ez a kép." Hát akik mosolyognak egy versen, mert a poétája nem ismeri a metrumokat és sohasem hallott a Névy-féle stilisztikáról, noha zengő és riasztó a hangja, azoknak mosolygásra húzódna a szájuk a 20. számú *Kairó* című kép előtt is. Nincs ezen a képen se raffinált iskolázottság, se a szélhámosságig tudatos „primitív, nyers erő, de van benne odaadás, naiv imádkozás és olyan meghatottság, amire

csak az képes, akinek a lelke egészen beleolvad a természet muzsikás hangjába vagy beszédes némaságába. Technika, színőkonómia s miegyéb akadémiai eltanulhatóság itt bizony minden képen hiányzik s ami disszonáncia e hiányosságok nyomában belekellemetlenkedik a szemlélődésünkbe, kiegyenlítődik a képeken meglévő energiák duzzadásától: — akarok! Csontváry Kosztka is akar valamit s ez utjában olyan becses értékekkel, a festői törvényeknek olyan naiv negációjával halad előre, hogy ezek a tulajdonok határozottan arrébb dobják a jámbor érdekesség mesgyéjétől. Csontváry nem egy kűlöncködő, úgynevezett „érdekes ember," hanem százféle szabályokból és irányokból a természettel való teljes összeforrottsága által differenciált, kiemelt — vagy lesűlyesztett? — félpiktor, de egész ember. Ha újrakezdené, talán eljutna az akadémiaiki fogástalanságig, Mohamedje vagy dervise lehetne valamelyik ultraúj festőirányzatnak, de érzéseinek a javát leköthetné s adna helyette holt formákat. Ahogy most van, ugy nem jobb, de becsületesebb.

▽ ▽ ▽ ▽

Grünwald Béla: A régi Magyarország

Irta: ZIGÁNY ÁRPÁD

Ezt a könyvet, — ha nálunk a liberálizmus is nem éppen olyan hazug frázis lenne, mint a többi, — olvastatni kellene a középiskolák felsőbb osztályaiban. Hanem ez nem lehet. Mert akkor összeomlana az a csinált ábrándvilág, melyet a históriai hamisítók szőttek ennek a szerencsétlen nemzetnek a történetéből, hogy a múlt parádés dicsőségének meséjével álomba ringassák és elfeledtessék vele a jelen nyomorúságát. A róka és a holló meséjét ismétli meg a magyar nemzettel a „hivatalos történetirás": — a régi dicsőség talmi fényeségeivel káprázlatja el a szemeket, hogy ne lássák a fától az erdőt, s a hazafiság szép meséire figyelve, ne jusson eszükbe a kegyetlen önzés, melyet ezek a szép, de hazug mesék takarnak.

Harmadik kiadást ért ez a könyv, ami szinte páratlan — sőt határozottan egyedül álló — eredmény nálunk. Könyv, amelyben nincsen erotika, nincsenek pezsgőző, kártyázó huszártisztek, se panamák, személyes támadások, leleplezések: — sőt még csak nem is a napi politikáról szól, hanem a multat bolygatja, a nemzeti sűlyedésnek azt a mély fertőjét, a melybe 1711 után zuhant az ország. Hol itt a magyarázat? Megállna az eszünk valóban, hogy miért és kinek kedvéért *kellett* kiadni ezt a könyvet újra: ha nem tudnók, hogy — a szociálisták érdeme a harmadik kiadás. Nem a *populus politicus* volt kiváncsi erre a könyvre, amelynél őszintébb és becsületesebb könyv talán csak egy van az egész magyar irodalomban: a Zrinyi Miklósnak a „török áfium" ellen irott munkácskája; nem a „törtető zsidók és a letört gentry" társadalma akart tanulni ebből a könyvből, hogy a rendiség bűnein okulva józanabb útra térjen és segítsen az országot új alapokra fektetni, az egész nemzetet regenerálni; nem az uralkodó osztály érezte szükségét ennek a könyvnek, hanem a szocialisták, akik megérezték, hogy elérkezett az idők teljessége, amikor le kell omlania a

rendiség megrokkant Dágon bálványának, mely előtt ezer év óta hevernek porban az igazi nemzetnek dolgozó milliói. A milliók kezdenek talpra állni, s a bálvány ingadozik: — a Khuen-Tisza-féle erőszakosság lőkött rajta most egy nagyot, utolsót, s nem véletlen az, hanem az idők jele, hogy éppen ekkor jelent meg harmadik kiadásban *Grünwald Béla* könyve.

Félelmet nem ismerő hadüzenet ez a könyv a „történelmi hazugságok" ellen. A széles szemhatárú, kritikus elme, a hidegen boncolgató doktrinér-politikus pucérra vetkőzteti le azt a rövidlátó osztályérdekeket, mely a rendiség minden akcióját irányította. A Károlyiak és Andrássyak, akik Rákóczi elárulása után cinkosaikkal együtt ráfeküdtek a kimerült nemzetnek alig pihegő testére, a szó teljes értelmében megölték a közérdeket s elvakult kapzsiságukban megindították a nemzeti és állami élet fölbomlásának azt a processzusát, mely Lengyelországot is végromlásba döntötte. Tragikus egyszerűséggel, szívetlelket fojtogató ridegséggel bontakozik ki a „*Régi Magyarország*"-ban a rendiség kaszturalmának szomorú állapota, amelyben hiába keresünk magasabb fölfogást, új és termékenyítő elveket. Mindennek rúgója a *hitvány* önérdek, a kiváltságok féltékeny védelme mozgat mindent s a hatalmas és dölyfös oligarchák, — a „régi Magyarország" farizeusai — hogy bibliai hasonlattal éljünk: szintén megszűrték a szunyogot lef lé, de elnyelték a tevét fölfelé; vagyis: lefelé a szolgaság egyenlőségét hirdették s a baromént is rosszabb sorba döntötték a nemzet millióit: fölfelé pedig készek voltak föláldozni a szabadságot, a függetlenséget, az önállóságot, az alkotmányt, egyszóval mindent: csakhogy e romokon ők uralkodhassanak kiváltságaikkal.

A magyar nemesség úgy magasztalta a kiváltságokat, mint a nemzet legbecsesebb jogait, melyeknek megóvásától a nemz t föntartása függ. Éppen ezért egész figyelmét az osztályérdek tartja fogva s ennek épségben tartásán kívül semmi egyébbel nem törődik. S míg egyfelől a nép — az igazi nemzet — teljesen ki van zárva a nagy viszonyok és érdekek intézéséből, addig másfelől a nemesség lemondott minden nemzeti aspirációjáról, veszélyesnek tartja a legkisebb változást is, mert nem lehet tudni, mi következik belőle a nemzeti kiváltságosokra nézve. Halálos csönd fekszik az egész országon, amely igazi temetőnek volna mondható, ha a rendi alkotmány védelme néha-néha föl nem izgatná a nemességet. Ennek az izgalomnak a zaja tőri meg nagy ritkán a néma csöndet s ez a fölindulás az életnek egyedüli jele az országban. Aki ezt a kis mozgalmat a „nemzeti küzdelem" nevével ruházza föl, az elvesztette a nagyság mértékét s nincs tisztában a hazafiság fogalmával. Mert a rendi alkotmány kizárólag csak az osztályérdek közjogi szervezése volt, mely a nemességnek rezervált minden jogot s viszont fölmentette minden terhes kötelezettség alól; az állami és nemzeti érdek tehát helyet se találhatott ebben a szűk keretben.

Az igazi hazafiság lényege: az egyéni érdek föláldozása a haza javáért. A rendi nemesség körében azonban korántsem ez volt a hazafiság ideálja, hanem a nemesi kiváltságok védelme, vagyis a hazafiság kötelességeinek megtagadása. Nem azt tartották hazafinak, aki azt hirdette, hogy a nemesség is járuljon a közterhek viseléséhez, hanem azt, aki minél hangosabban kiabált, hogy „nem adózunk". Ez az irtózás minden fizetéstől és adózástól a köz céljaira, lehetetlenné tette aztán a nemzet

fejlődését és megerősödését. Semmi sem jellemzi jobban ezt a szűk szemhatárú, önző és kulturátlan köznemességet, mint az e korszakból fönmaradt híres mondás: vitam et sanguinem, sed avenam non . . . Életűket és vérűket fölkínálják, de zabot nem adnak; fölajánlják, aminek semmi haszna: — de megtadják a szükségest.

Ez a műveltségben elmaradt nemesség meg volt győződve arról, hogy a nemzet érdekeit védi, midőn kiváltságainak föntartásáért küzd, mert hiszen sejtelme se volt arról: míly nagy gondolatok és elhatározások, mennyi önmegtagadás és áldozatkészség, míly következetes munka, mennyni idealizmus és tapasztalás szükséges egy nemzet és állam fejlesztésére és biztosítására. Ami természetes is; mert a magyar nemes egész világa a Corpus Juris volt akkor. Ha belenézett a Corpus Jurisba, ott megtalálta papiroson, hogy Magyarország független ország s ez megnyugtatta. Hogy ezeket a törvényeket soha sem hajtották végre? . . . Mit bánta ezt addig, míg az ő osztályérdekén csorba nem esett! Nagy eredménynek tartotta, ha a végre nem hajtott törvények számát egy ujabb, a végrehajtást soha meg nem érő törvénnyel szaporíthatta. A magyar államférfiaknak szűk politikai egyéniségük, mert nincs saját politikai tartalmuk, nincsenek nemzeti céljaik és elveik. „Csak eszközök egy magasabb hatalom kezében és soha se tudják ma, hogy holnap mit fognak cselekedni. Mindenre fölhasználtatják magukat: s éppen úgy aláírják az alkotmány felfüggesztését, mint visszaállítását: — a német nyelv életbeléptetését éppen úgy, mint a latinét, a törökét, az oroszét . . . vagy esetleg a magyarét is."

A városi polgárság nem tud fejlődni és erősödni a nemesi kiváltságok fojtogató szövevényében. A városoknak nincs önállóságuk, nyomja őket a királyi kamara, a befolyásosabb családok a városi vagyonon élősködnek, a közérdeket kiszorítja az egyesek önzése s a városi polgárság elsatnyul és elfiliszteresedik. Követei az országgyülésen meghúzzák magukat, vagy ha szólnak is: nem hirdetnek uj eszméket, nem követelnek új jogrendet — az államnak teljes átalakítását —, sőt még akkor is hallgatnak és tétlenek, mikor a nemesség egy része már új reformokért küzd.

A legutolsó réteg, melyen a többi nyugodott, melyből életének nedveit szívta, a parasztság volt. Jogai nem voltak, csak kötelességei s ezek se voltak meghatározva, sőt jogvédelemre se számíthatott a földesúr önkénye ellen, mert ez volt bírája még azokban a peres ügyekben is, amidőn szemben állt vele. Tehát az ítél fölötte, akinek érdeke, hogy elnyomja őt, vagyis se közjogi, se magánjogi személyisége nincs s ráadásul még minden állami teher is az ő vállait nyomja. És ez az elnyomott parasztság, mely nehéz testi munkával sanyarog élte fogytáig s amelyre minden teher nehezedik, minden jog nélkül, öntudatlanul mégis sajátszerű missziót teljesített a nemzet életében. A nemzetnek ez a legalsó rétege tartotta meg magyarnak a fölötte lévő réteget is s mivel — szinte állati sorában — semmi rész se jutott neki az idegen műveltségből, érintetlenül megőrizte a nemzet géniuszát — mint a föld rétegei a nemes ércet — a jövő nemzedékek számára, akik aztán rábukkantak, megtisztították salakjától s regenerálták vele az egész nemzetet. Ime: a proletárok korall-munkája a régi Magyarországban!

Ez a korall-sziget most ütögeti föl fejét a habok fölszínén. Végig söpör az országon a vihar előszele és hatal-

mas lehellete előtt leomlanak a rendiség korlátai, szertefoszlanak a kiváltságok és kialakulnak lassanként a nemzeti regeneráció előföltételei, melyek közt az első és legfontosabb az általános és egyenlő választójog. Hogy ne legyen ebben az országban polgár jogok nélkül, se társadalmi kaszt kiváltságokkal s az osztályérdek kizárólagos uralma helyét a közérdek megvalósítására szervezett állam foglalja el.

A „történelmi nemzet" pedig ne hivatkozzék többé a multban szerzett érdemeire, mert ilyenek nincsenek. És ezért jó, ezért alkalomszerű a *Grünwald* könyvének új kiadása éppen most: mert ez a könyv cáfolhatatlanul bizonyítja, hogy a rendiség a „nemzeti" állam fejlődésének nem Apostola, hanem Judása volt s az osztrák hatalom ellenében mindig kész volt azt gyáván megtagadni, a kakasnak nem harmadik, nem is a második, hanem mindjárt a legelső kukorékolására.

▽ ▽ ▽ ▽

Bécsi színészek a Magyar Színházban

Irta:
BÁNÓCZI LÁSZLÓ

A bécsi Deutsches Theater nem kér szerepet a modern színházi kulturáért vivott harcokban. Nem fedez fel új embereket, nem propagál külföldi írókat, akik Bécsben még nem jutottak szóhoz, a színpad új stílusáért folytatott küzdelmekben egyáltalán nem vesz részt. Vendégjátékuknak tehát nincs meg számunkra az a jelentősége, mintha Reinhardt jön el Budapestre. Reinhardt eredményeinek értékelésében megoszolhatnak a vélemények, de az kétségtelen, hogy minden új feladattal szemben új birokra kel és addig nem nyugszik, amig valahogy föléje nem kerekedett. A bécsi Deutsches Theater tipusa egy nagyvárosi „polgári" színháznak. Nem indul felfedező utakra, nem kisérletezik, hanem előadja a már approbált irodalmi és kassza-nagyságokat, szolid, összevágó, gyakran kitűnő előadásban, mert publikuma, ha nem is vár tőle szokatlant, sőt azt ki is kérné magának, de az ismertből csak a legfinomabbat acceptálja.

Az első hét műsora nagyon nyári jellegű. Három bohózat szerepel rajta és 3 egyfelvonásos, ezek közül is kettő teljesen jelentéktelen. „Der grosse Name" (Irták: Leon és Feld) lép fel a legkisebb igényekkel, épen ezért a a legszimpatikusabb. Nem minden banális fogást kerül el, de vannak pillanatok, ha rövidek is, amikor az ember azt hiszi, hogy emberi sorsok furcsa össze-vissza kúszáltsága az, amiről szó van. Az „Onkel Toni" (Irta: C. Karlweis) a mélység perspektiváját akarja kelteni. Nem elégszik meg e vig és érzelmes elemekkel, hanem nagy fáradság révén sikerül a helyzetet úgy összebonyolitania, mintha „komoly" volna a dolog. De C. Karlweis nem hiába becsületes filiszter. C. Karlweis tudja, hogy a legfontosabb dramaturgiai szabály: add meg nekünk a mi nyugodt színházutáni vacsoránkat. A darab végén a bécsi aszfalton megöregedett gróf, a szimbolikus nevü „Gumpolez"-be megy lakni, a léha comtesse boldog

házaséletet él a gonosz uzsorás fiával, egyszóval C. Karlweis nem kímél sem költséget, sem fáradságot, hogy a darab végén mindenki boldog legyen éppen úgy, hogy legkevésbbé számított rá és ami éppen ezért olyan valószínű. A „Moral" (Ludvig Thoma) már egyenesen „iránydarab." Hogy beszélnek az erényről egy kisvárosban és hogyan gyakorolják: ez az a kiáltó ellentét, ami Thomát nem hagyta nyugodni. De nem mulasztja el, hogy rá ne mutasson arra is, hogy milyen kellemetlenek a kisváros álműveltjei és hogy ne üssön egyet a német közigazgatáson; Ludwig Thoma ekkép teljesíti kötelességét mint ember és mint hazafi, csak mint író marad adósunk. A „Moral"-nak nincs stílusa. Thoma nem tudta a témája és önmaga közt a distanciát eltalálni. Az első felvonás szatira, a második bohózat, a harmadik érzelmes alapon kezdődik és bohózatban ér véget.

„Talmas Ende" (Irták: Armin Friedmann és Alfred Polgar) az első hét legkiválóbb darabja. Egy komédiás halála van megírva, akinek a halál is csak produkció. Aki nem érezte soha nagy pillanatok misztériumát, csak a megjátszandó szituációkat látta. És ez az ember, aki minden szerepében hatott, az utolsó szerepében megbukik. Nem tud úgy meghalni mint ahogy begyakorolta, mert a halál kérlelhetetlen publikum és nem tűri a hamis gesztusokat. „De kedves Talma, ön túloz!" szól mosolyogva az orvos, hanem Talma már akkor igazán halott.

A Deutsches Theater előadásai nagyon jók. Tempósak, biztosak — kivéve a „Moral"-t — és ízlésesek, de nemcsak ensemble hatásukban. Willy Thaller a német színpad legbájosabb, legfinomabb egyéniségei közül való. De azonfelül — és ez a legritkább az ilyenfajta színésznél — mindig más. Még a legsilányabb bohózati figurából is, minden erőlködés nélkül, embert farag és minden új figurából más embert. A közvetlen és lányos Paula Müllernek és a fanyar grációú Charlotte Waldownak volt eddig alkalmuk a legmegnyerőbbet produkálni.

▽ ▽ ▽ ▽

Temetések

Irta:
RELLE PÁL

Ha az élőknek megadnánk, amit a halottaknak adunk, Magyarországon nem csak hogy megélni, hanem élni is lehetne. Ez épenséggel nem akar axióma lenni, sajnos, mert nem is lehet az. Magyarország halott-kultusza éppen úgy hijján van az őszinteségnek s a meggyőződésnek, mint az élők kultusza. Az élőket gyakran úgy temetjük, ahogyan a halottakat éltetjük. S az élők éltetésének, s a holtak temetésének ó, hányszor, de hányszor közös a vezérmotivuma: az érdek. Ha az író történetesen politikus az érdekpolitikusok a leghangosabb éltetői irodalmi jelentőségének, ha a politikus történetesen író, az írók duzzasztják az illetőt politikai korifeusá, ha a művész művészete véletlenül olyan természetű, hogy az imitátorok s az egyéniség nélküliek igazolhatják vele úgynevezett művészetüket: ők az éltetők és ők a temetők. S ha az író, a művész, vagy a politikus ön-

magában való érték, akkor is azok az éltetők, akiknek szükségük van a meleg-kölcsönre, hogy maguk is melegitsenek. Az élő spontán éltetése, s a halott őszintén meghatott temetése az a kivétel, mely még ezt az önkényes szabályt sem erősíti meg. Az ünneplés vajmi ritkán az érdem elismerése, a temetés még ritkábban a veszteség felismerésének aktusa. Az egyik ép úgy frázis, ép úgy görögtűz, mint a másik.

A valódi nagyságok értékelését odakünn sem a kortársak végzik el minden esetben, nálunk azonban ebből az érték fel nem ismerésből egyenesen programmot csinálnak. A nagyok halála nekünk nem egyéb az életük expiálásánál, s a temetés nem több fekete bankettnál, amelyen ünnepelünk valakit, aki nincs, hogy magunkat ünnepelhessük, akik még vagyunk. Az élők ünneplése legfőljebb, ha más élők temetési ceremóniája, s a temetés csak lélektelen látványosság, jó alkalom az élő tekintélyek, rendszerint társadalmi tekintélyek megtekintésére.

*

A mi időnkben láthattunk néhány ilyen „nagy" temetést.

+

Például a Kossuth Lajosét.

Kossuth Lajos neve egy elporladt világ nagyszerű erényeinek fogalma volt. A történeti és vele a társadalmi evolució megváltoztatta az erényeket és ezt sokan vagy nem akarták észrevenni, vagy ha észrevették, a saját konzervatizmusuk védelmére félreértelmezték. Nem a fejlődést konstatálták, hanem a megtagadást. A legnagyobb, a legforradalmibb elveket is nyomban kellene megvalósitani, hogy érvényesüljenek. Az idő nem vár. Az idő, mely tovább ment új elveket, új forradalmakat érlel. Kossuth Lajos elveit nem tudta megvalósitani a saját kora és nem hagyták megvalósitani azok, akik ellenségei voltak ezeknek az elveknek. Az idő tovább ment és amikor a fejlődöttebb lelkek a Kossuth elveit megvalósitani akarták, tulajdonképpen azt akarták megvalósitani, ami azokból fejlődött. A legnagyobb elveknek is talán az a legnagyobb értékük, hogy alapul szolgálnak a további fejlődéshez. Az ilyesmit a konzervatívek, akik a maradiságból élnek, sohasem akarják észrevenni.

És Kossuth Lajos tulajdonképpen csak ezeknek halt meg tulajdonképpen csak ezek temették őt el. Történeti és földrajzi „távolságok" vittek bennünket egyre „közelebb" Kossuth Lajos legendai alakjához, s a konzervatíveket a bebalzsamozott politikai jelszavak „közelsége" távolította el a nagy magyar államforradalmártól. S amikor — félreértés ne essék, — a magyar nemzet kötelező udvariasságból és még kötelesebb hálából, megrendezte azt a nagyszerű temetést, legjobb alkalmuk volt a konzervatíveknek, hogy halott jelszavaiknak uj életet adjanak. És jó alkalom volt arra is, hogy impozánsan demonstráljanak azok ellen, akik valamikor szárnyszegői voltak a Kossuth Lajos elveinek.

És azok, akik ott lehettünk az óriási gyászruhás tömegben, önkéntelenül is arra gondoltunk, hogy vajjon mit adtunk a turini bujdosónak életében, hogy ezt a grandiózus temetést merjük adni neki? az éltetés és a temetés belső érték-arányait, egyensúlyát kerestük és vajjon megtaláltuk-e? Akik magunkban éreztük a tömeglélek életműködését, vajjon számot adhatunk-e arról, hogy kit temettünk? A szabadságharcok Kossuth Lajosát-e, aki a lelkünkbe hirdette egy uj élet lehetőségének izzó virágait, vagy a csendes nosztalgiában halódó öreg urat, akinek most hervadtan borítottuk tete-

meire az egykor élő virágokat? Éreztük-e szívünkben azt a nagy fájdalomlüktetést, amit akkor érzünk, amikor meghal az apánk s amikor a szeműnkbe tóluló könny a legemberibb érzés beszédes vallomása? Emlékezzünk? Vajjon nem-e reprezentáltunk csak, amikor zokognunk kellett volna? Vajjon a kollektiv gyász, amit akkor dokumentáltunk, becsületes tömegbe sorozása volt-e az egyén gyászának? S azért a sok mindenért cserében, amiket nem tudtunk megadni az élőnek, lehet-e kárpótlás a legnagyszerűbb temetés? Mindez nem akar szemrehányás lenni, csak nyílt megkérdezése, hogy a „könnyben álló ország" s a „nemzet zokogó géniusza" elé végre mikor merjük odavetni lovagi kesztyűnket . . .?

*

Aztán eltemettük Munkácsy-t, eltemettük Jókai-t és Mikszáth Kálmán-t. A talaj, amelyből kinőttek egyikűket sem tudta fenntartani Munkácsy koncepciója rést ütött az ország határain, künn élt, mert künn tudtak csak helyet szoritani méreteinek. Párisból először haldokló művészetét hozták haza, azután haza hozták a halottat is. És eltemettük őt hazai földben. Istenem ez a temetés! Művészek és színészek rendezték. Mastix-szag kóvályogott a levegőben, s a menet: kárminpiros férfiak, parókák, ragasztott bajuszok, bekormozott műszerecsenek . . .? Olyan volt ez a temetés mint egy feketébe transponált micareme. Elől csörgő sapkában, vigyorogva poroszkált sánta gebéjén a halál. Szegény, kegyeletesen megcsúfolt piktor király!

Ő nála már a külsőségek is elárulták, hogy amit az életében nem tudtak megbecsülni, nem tudták értékelni a temetésével sem. Mert ez a temetési cécó nem a művésznek szólt, hanem a sikereinek, amit a magyar prestige szent nevében ezennel birtokukba vettek megboldogult művészetének honi helytartói. Ez az utolsó út — túlzás nélkül — valóban mosolygó arcok sorfala között vezetett végig. És mégis: ez az őszinte megnyilvánulas sem volt őszinte, mert nem a halottnak szólt, nem is az élőnek, hanem ez is csak a temetésnek, az üres és logikátlan ceremóniának szólt.

Azután Jókai . . . Azt a világot, amelyet ő adott az ifjú korunknak, az elmálló emlékeinkkel, s az elálmodott álmainkkal együtt ápolva, dédelgetve, altatva vittük magunkkal az életünk reális mindennapiságába. Egy nagy őszfejű gyermek játszotta előttünk végső játékait és nekünk soha eszünkbe nem jutott, hogy megdorgáljuk őt, soha eszünkbe nem jutott, hogy ez a nagy gyermek valamikor a mi mesemondónk, a mi álomba ringatónk volt. Az ő világa csendes melankóliával szunnyadt bennünk és lassan teljesen elvállt attól, aki megteremtette. És egyszerre csak ránk rontottak a temetésével, a sirató dythirambusok dorongjaival, s a fölösleges pompa izléstelenségével. Oly jó esett eddig elomló, finom alakját beleolvasztani a meséi szelid romantikájába és most egyszerre az eszünkbe juttatták, hogy őt sem tudtuk eltartani az érdeklődésünk, becsületes honoráriumával, hanem csak végig tányérozva az országot, nemzeti ajándék cimén tudtuk lefizetni tartozásunkat. Vajjon kit temettünk ezen a temetésen? A költőt-e, vagy a mi kulturszégyenünket? S a szobrot, melyet neki nem tudtunk állitani, vajjon nem-e ezzel a temetéssel előlegeztük — magunknak? S ha igaz, hogy a költő az emberiség lelkiismerete: sirattuk-e a költőt, vagy ujjongtunk a lelkiismeretünk megszabadulásán? A temetéseknél minden lehetséges...

Utóljára pedig Mikszáthot vittük ki. Előbb sietve megajándékoztuk őt is; vajjon az olvasói-e; vajjon az írót, vagy a politikust? . . . mindegy: eltemettük őt is. És mi temettük el pestiek, városlakók, akiknek, mi tagadás benne, talán a legkevesebb közünk volt írásaihoz. A mi szociálizálódott, speciálisan városi életünk megteremtette a maga íróit és Mikszáth Kálmán, ha még oly nagy volt, nem volt a mi írónk.

A mi életünk nem volt az ő élete, a mi akarásunk nem volt az ő akarása és nem volt az övé a világnézletünk, a vágyunk, az örömünk, a fájdalmunk. És mégis mi temettük őt el és mégis mi voltunk az ünneplői. Szó sincs róla: az ünnepi lelkesedést, a temetési pompát is megérdemelte. De mért éppen mi voltunk az ünneplők? Mért épen mi voltunk a temetők? A hiányzó őszinteség s a hivatalos aktusok mesterkéltsége mindkét helyen megadta a feleletet. Most már anakronizmus lenne a magyarázatunk és mért ne bocsássuk meg a halottnak, ami a mi bűnünk volt s amit majd minden éltetésnél, majd minden temetésnél elkövetünk.

*

Temetések . . . Mikor fogjuk végre megismerni magunkat és félszegségeinket! Mikor fogjuk végre felismerni, hogy sok mindennel, ami megváltozott, megváltoztak a kifejezési eszközeink is. Ha meg akarjuk tisztelni az írót, vegyük meg és olvassuk el a könyveit; a művésznek nézzük meg képét és szobrát és vegyük meg, ha tudjuk; s a politikust, ha megbízunk benne, válasszuk meg képviselőnek. De sem bankett, sem ünneplés, sem könyőradomány, sem temetési pompa nem lehet értékmérője hódolatunknak. Ezek a kifejezési eszközök lejártak és nem méltók ahhoz, akit, ha valamiféle kulturába hazudjuk magunkat, velük megtisztelni akarunk. Vegyük végre észre, hogy a temetések hangulatintimitása nem bírja el a nagy nyilvánosság nagy dimenzióit és, hogy ott, ahol mindenki kötelességének érzi, hogy gyászoljon, éppen ott lelkileg senkinek sem kötelessége. A formalitások megölik a gyász önmagában való jellegét; igazi könyeket hivatalos szóra nem sajtolhatunk ki szeműnkből. Az írót és írását, a művészt és művészetét, a politikust és politikáját a mi szempontunkból mindig el kell választani egymástól. A személykultusz nem irodalom, nem művészet és nem politika. Az írót az irodalma, a művészt a művészete, a politikust a politikája megtisztelésével tiszteljük meg személyében is. Az egyiket fölösleges éltetni, a másikat fölösleges temetni.

Temetés csak egy van. Amikor az a szegény ember, akinek egy élet, egy ruhája, az egyszerű koporsóban hajtja először nyugodt álomra a fejét és néhány rongyos ember állja körül tetemét. Az életüknél egyebet nem adott nekik az élet. Veszteségük értékét a társadalmak perspektivájából még tört számokban sem tudjuk kifejezni s a veszteség-érzésük mégis nagyobb, mint amilyenre méret kifejezésünk van. Abban a könyben, mely kiül a szeműkbe, az egész világ fájdalma van belepréselve s a sóhajban, mely kiszakad a lelkükből, benne vibrál az egész világ elmúlásának melankóliája. És lehetett ez a halott a leggazdagabb ember, lehetett volna író, művész, politikus, vagy király, senki más azokat a könyeket el nem sírhatta, senki azokat a sóhajokat el nem sóhajthatta. Mert az egyesek érezhetik az egész világ fájdalmát és veszteségét, de az egész világ, vagy csak egy része, nem érezheti az egyesekét. És ezért hazugság és üres és semmitmondó minden „nagy" temetés és ezért a kis temetések az igazi nagy, szívetindító, könnyet fakasztó temetések.

Cholnoky Viktor: Tammúz

Irta:
GYULAI ISTVÁN

„Nem hiszem, hogy az ember csak egy mozdulatával is szabadon rendelkezik, mert mindenütt ott van valaki, aki úgy cibálja a mozdulatait, az agymozdulatait is, mint a mi komédiásaink a drótra járó bábuikat."

Zola azt írta egyszer valahol a művészet lényegéről: *un coin de la nature, vu á travers d'un temperament.* Ha Zola történetesen Cholnokyt kritizálja — mily gyönyörű ezt csak el is képzelni — lehet, hogy Cholnoky művészetét így határozza meg: *un coin de la nature, vu á travers d'une mèthode philosophique.*

Cholnokyt, e keménykoponyájú és márványba faragó polihisztort azzal jellemezhette volna Zola, hogy: — ami más írónak a „temperament", az Cholnokyban „mèthode"-dá tömörül. Cholnoky költészetének gyökere, vagyis ezek az ideális szálak a materiális mélységekben vertek gyökeret. Bergson filozófiájának poézisét adja Cholnoky könyve, a multból visszajáró kísértetek soha szemmel nem látott, de minden mozdulatunkat dróton rángigáló misztikus erejét. Ez a bergsoni perspektíva nyílik az Amenhotepben, hol évezredek tengerbe temetett bosszúvágya követel áldozatot Szebek isten utolsó sarjadékán; ez von súlyos ködzománcot Olivér lovag konok pusztulására, Minamotó tragikus életbenmaradására, mert a halált hívó Takaiszínónak azért téved biztos nyugalommal a szeme, a keze, mert nincs akarat, mert van élet, vannak emberek és körülmények, van mult és jövendő, — azaz csak a mult van, de jelen, az nincs: ... szabad akarat nincsen.

Hatalmas, hömpölygő hullámokkal indul ez a filozófia az első novellában. Nem foglalata ez a továbbiaknak, nem is karolja mindegyiket egy csoportba, de félelmes hangon szólal meg mégis a nálunk erősebb nagyhatalom, a fölöttünk élő, porlódó kicsinységünkön mindig diadalmaskodó Pantheosz.

„Mindig és mindenütt csak Én vagyok. Minden az enyém, de én is a mindené vagyok. Az egyedülvaló Isten, aki jelen van mindenben s bármily alakot öltsek, mindig egy, mert végtelenül sok. Legyek Adonáj, legyek Adónisz, hívjanak Főbusznak vagy Apollónak, tiszteljenek Votánnak vagy Hadúrnak, jelképezzen Jézus vagy az ősparány: egy vagyok, mert minden vagyok. A levélvékony ércben, a föld mélyén fülledő kőszénben, az üvegen megtörő szivárványban, a gőzben, a gázban, az embri kitalálás s a természeti erő minden megnyilvánulásában csak én vagyok otthon: a mindig isten, a folyton isten, a Pantheosz."

Ha meggondolom, a leggonoszabb pesszimizmus ez; nem a tiszta pantheizmus, ahogy Cholnoky determinista alapon elgondolja, hanem az enyhülést sohasem adó szomorúság: úgyis minden mindegy! Ami elmult, az ellen hiába küzdünk, ami elmult, az már változhatatlan, de miért szenved ezért a jövő, miért nyúl előre vasgyűrűs karja, miért halálos az ölelése? Vigasz nélküli a Cholnoky-poézis és ő mégis mosolyogni tud csak rajtuk.

Alapjában Cholnoky mosolygása a leggroteszkebb irodalmi impressziók egyike. Félve és bizonytalanul gondoltam már rája, hogy nem humoristának indult-e Cholnoky Viktor? Mert, hogy íly szomorú kilátások között egy embernek tréfára legyen kedve, — gúnyos, fölényes, szinte sértő tréfára — egész bizonytalanul gondoltam rá, hogy mindez egészen

tiszta humor. Kálváriás sorsú, aszott emberek, tehetlen, hányt-vetett emberbábok ... Cholnoky nem átall tréfálkozni.

Valaki a hazugságaiban él, Cholnoky ezen mosolyog; valakinek meggörbül a robottól a háta, — Csolnoky lerajzolja: olyan a háta mint a zsidó ל lámed betű és Melámednek csúfoltatja szegényt és viccel tovább a vén Polixénán, viccel meghaló embereken szárazon, borzongatón, tragikusan.

A legádázabb humor a Cholnokyé. Megnyugtatás helyett még inkább elkeserit és csak egy fáradt, semmivel se törődő gesztusba sülyed az eredetileg vigaszra váró széttárt karunk.

Ilyenek az ő emberei. Így ténferegnek, lógnak itt a világban, jönnek és mennek és a világosságig misztikusak. Sehol, sehol egy derüs vonás: a napsugár is, a diadalmas, verőfényes nap is csak arra figyelmeztet: hogy ő az élet, — mi meghalunk.

Ezek az emberek mind tévedésből jöttek erre a világra. Ezek az emberek jobb, ha meg sem születnek. Egyedül, árván jönnek-mennek és csodálatos: — majd mindig asszony nélkül. Mi lehet az oka . . .?

„Gergely agglegény volt, — már amennyiben negyvenéves embert lehet agglegénynek nevezni, — sőt nőgyülölő is valamelyest. Nem is nőgyülölő, csak asszonylenéző, mint minden ember, akinek a fajtája azokról az égtájakról való, ahol nagyerejü a Nap. Mert a minne és a feminizmus vértelensége egy dolog a kőddel, az aszszonyt igazi értéke szerint csak a Kelet meg a Dél férfia nézi."

Hogy adhatna vigaszt egy asszony annak, akiben csak a testet látja Cholnoky. A testet, mely a lelkével élő embernek soha, de soha nem kell. Szomorúak ezek a magános történetek. Messzezendülő fantáziával mind a pantheizmus tragikumát zengik.

Ez a fantázia külön tanulmányt érdemel. Nem a súlyos és émelyitő tudás, hanem a kicsinyes, nyughatatlan körültekintés, aprólékos kiválasztás és azután messecsapó, nagyvonalú, kicsinységektől ment elszabadulás vonszolnak magukkal imponáló erővel. A fantázia a legerősebb, a legnagyobb benne, ez a fantázia a legexotikusabb. És ha nem is tudja elhitetni, hogy természetes, megírta egész könyve igazolását ebben a pár sorban Cholnoky Viktor:

„Hát van igazi iró és van igazi művész, aki nem a saját lelke kisérteteit rögzíti meg? Irónak, művésznek gondolod azt, aki nem a saját lelke borongásából, sötét mélységeiből hoz fel új alakokat, hanem a világ sablónjait irja valamelyes stilus-készséggel? Ördög kell mibelénk...."

Alapjában véve semmi rokonságot nem érzek Cholnoky poézisével. Sem formája, sem stilusa nem szivem szerint való, sem az életet nem tudom úgy nézni, ahogy ő és nékem az ember nem személy, aki a más lelkét éli. De azért egyénisége erejét sokáig éreztem és nem tudtam letenni a könyvét még akkor se, amikor tisztán láttam, hogy nekem mégis idegen.

▽ ▽ ▽ ▽

KÖZGAZDASÁG

Magyar gazdaságpolitika

Irta:
FODOR OSZKAR

A jelszavak tengerében vagyunk. Nehezen, nyomasztó, kínos lassúsággal alakul ki a gazdasági közvélemény és még mindig nagyon kevés ebben az országban azoknak a száma, akik tisztán látnak, akik külön tudják választani a tényeket a jelszavaktól, a frázisokat az őszinte, nyílt beszédtől. A közgazdaság a tények tudománya . . . Itt nincs helye a magyarázgatásnak, de a rideg megállapításnak sem. Oda kell visszatérnünk, ahonnan kiindultunk: a tényekhez, amelyek igazolják az elméletek helyességét.

Elméletben tisztában volnánk azzal, hogy mi módon kellene ebben az országban gyorsabb tempót adni a gazdasági fejlődésnek. Tisztázott dolog, hogy ennek az országnak iparra van szüksége, hogy végre-valahára megkezdődjék a nagy átalakulás, amely új erőforrásokat fakaszt, amely betömje azt a zsilipet, amelyen át munkások ezrei sietnek a tengerentúlra jobb, jövedelmezőbb munka keresésében.

Volt idő, amikor nálunk nemzeti katasztrófának tekintették a kivándorlást. És a tények az ellenkezőt igazolták. A magyar munkás is csak úgy indult útnak, akár az olasz: kenyeret keresni, pénzt gyüjteni, hogy azután itthon másként, újra kezdhesse az életet. A hivatalos jajveszékelések ellenére is meg kell állapitanunk azt a tényt, hogy a kivándorlás új erőforrást jelentett. Az emberek milliókat küldtek haza onnan a tengerentúlról. A paraszt pénzhez jutott, hazajött, földet vásárolt és fölcsapott kis- és középbirtokosnak. Az a sok parcellázás, amely most folyik az ország különböző részeiben, ezzel van szoros összefüggésben.

Ebben az országban nem volt katasztrófa jellege a kivándorlásnak. Elvégre el kellett érkeznie annak az időnek, amikor számolni kellett nemcsak az ezerholdasokkal és a nyomorgó lateiner osztállyal. A paraszt helyzetén is javitani kellett, de nem javitottak. Az agrársztrájkokat csendőrszuronnyal fojtották el, mert a nagybirtoknak békére és a szegény nép nyomorára van szüksége. A nagybirtok nagyon meg van terhelve, a felületes, belterjetlen gazdálkodás nem bir el normális munkabéreket, tehát lehetetlen volt a szegény ember helyzetén segiteni. A törvényhozás olyan elemeket egyesitett magában, amelyek konzervativ szellemtől voltak áthatva s a liberálizmust csak vallották, de nem gyakorolták. És maradt minden a régiben. A szociális törvényhozás rosszul szuperált és nem teljesitette a kötelességeit.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Bizonyosan könnyebb volna hamárjában nehány idevetett pillanatképpel az európai kulturországok jövendő gazdasági alakulásait megrajzolni, mint dodonai jóslatokba bocsátkozva megjövendölni, hogy: mi lesz?

Csávolszky Lajos szerette az ilyen kérdéseket a politikában. Meg is adta a választ, de bizony az ő jóslásai nagyon távol estek a megvalósulástól, A közgazdaság a tények tudománya . . . — mondottuk. Itt az egyik szerv láncszem módjára fűződik a másikba és alkotja az egységes egészet. Marx megállapításai új világításba helyezték a tőke-elméletet, de azért bizonyos tekintetben igen sok tétele ma már nem állja meg a helyét. Ha valahol, úgy a közgazdaságban formálódnak és változnak az értékelések s ezért nem lehet a távol jövőre kiható megállapításokról beszélni. Magyarország különben is örökké rejteget újabb meg újabb meglepetéseket.

Politikai irányok fordulásával változik a gazdaságpolitika iránya. Az agrár szempontok azonban mindenkor felül tudnak kerekedni. A magyar junker hatalmának a fénykora a mai. Nem tud rajta rést ütni a merkantilisták csákánya. De azért az a harc, amely a két ellentétesen szélső irány között dúl, hasznos lehet a jövő szempontjából. Elvégre egyszer el kell kezdeni az ütközetet, amely el fogja dönteni, hogy kié az ország.

* * *

Egyszer azt találtam írni, hogy a kereskedelmi világnak nagyon pontosan kell megszabnia a határt a politika és a kereskedelem között. A nagy közgazdászok a kettőt együvé tartozónak nyilvánították ugyan, mindazonáltal vannak esetek, amikor a kettőt külön kell választani, megdöntve ezzel azt a tételt, amely szerint politikából folyik az üzlet és üzletből a politika. Annyi bizonyos, hogy az országos érdekeket nézve, el sem lehet a kettőt egymástól választani. Mert tulajdonképen nálunk Magyarországon a helyzet ma még az, hogy a politika jövedelmező üzlet s az üzletet és a kereskedelmi kérdéseket szabályozó törvényeket az üzleteskedő politikusok csinálják. Ha már így fest a dolog, nem volna célszerűbb, ha a törvényhozásban szerep jutna az üzleteskedő kereskedőnek, az iparosnak, az üzleteskedő politikus helyett? Nagyon valószínű, hogy ilyen módon értékes erőkhöz jutna a törvényhozás és kiszámíthatatlan haszon származnék abból, hogy a gazdasági kérdések intézésébe olyanoknak is volna beleszólásuk, akik okosan, értelmesen és igazságosan tudnák bírálni a szakmájuk körébe tartozó javaslatokat.

* * *

„Meddő közjogi viták helyett gazdasági alkotásokat kérünk." Ezeket mondotta nem rég egy okos politikus, aki mellesleg a magyar közgazdasági élet egyik kiválósága. Klasszikus óhaj ez, amely aligha fog a közeljövőben beteljesedni. Hiszen hozzászokhattunk volna már ahhoz, hogy politikusaink örökké meddő közjogi harcokat vívjanak. Micsoda türelmetlenség az, hogy köz-

gazdasági és szociális alkotásokat merünk kérni? Hát nem elég boldog ez az ország? Van mezőgazdasága, nagy kivitele mezőgazdasági termékekben, még nagyobb importja földolgozott ipari készárúkban. És ezenkívül van némi ipara is. Hát nem elég ez egy balkáni határt jelentő országnak? És önálló vámterületről, önálló gazdasági berendezkedésről és hasonló egyebekről mer álmodozni. Hová tüntek a régi jó idők, amikor boldog volt a magyar-, vasút, gyárkémény, munkásbiztosítás és minden egyéb jó nélkül?

Akad széles ez országban sok-sok politikus, aki ilyen gazdaságpolitikai elveket vall. Aki szóról-szóra aláírná mindazt, amit fentebb par exemple fölsoroltam. És ilyen szerencsés alakulások mellett akadnak bolond álmodozók, akik Magyarország újjászületését, mint a legközelebbi jövő tényét hirdetik. Hol tartunk mi még az újjászületéstől? Hiszen még meg sem halt ebben az országban a régi jobbágykor maradi fölfogása!

▽ ▽ ▽ ▽

Pénzügyminiszter és bankigazgató

Irta:
GYÖRGY MIKLÓS DR.

A porosz urakházának ragyogó terme néhány nap előtt szokatlan látványosságnak volt színhelye. A junkereknek és agráriusoknak legfőbb pénzügyi bizalmasa, Rheinbaben báró porosz pénzügyminiszter és Gwinner Arthur, a Deutsche Bank-nak első igazgatója, egyszersmind a német császárnak is kedves embere, ki csak nehány hónap előtt „császári különös bizalomból" lett a felsőház tagjává — egymásnak nekimentek. Korántsem szabad tettlegességre gondolni — ami ugyan a kontinens legtöbb parlamentjében már ismételten előfordult, igaz hogy sohasem a felső-, hanem csakis az alsóházakban — sőt ellenkezőleg: igen finom és diszkrét modorban, az összes alakiságok és külsőségek szigorú megóvása mellett csak épen egy hosszú szóharc fejlődött ki e két úr között. Ez az emlékezetes felsőházi ülés minden szempontból igen jellegzetes. A külsőségek, az érdemi mozzanatok, talán leginkább azonban a titkos rugók szempontjából. A két első szempontra nézve minden nehézség nélkül meg lehet felelni, az utolsóra — dacára a látszólagos korrelációnak — kevesen tudnának e pillanatban még Németországban is választ adni.

Vegyük először a külsőségeket. A szereplők, a csatázók ismeretesek. A porosz pénzügyminiszter: Rheinbaben báró, előkelő junker, száraz bürokrata, minden különösebb fajsúly nélkül, ki főkötelességének ismeri a tradicióknak megfelelően párthíveinek

érdekeit kifejezésre hozni s azokat megvédeni. Állásának nincsen nagyobb jelentősége, mint bármely más resszortminiszternek, mert a német pénzügyekben a legfőbb ember a birodalmi pénzügyi államtitkár, míg az egyes államok pénzügyminiszterei döntő befolyást csakis saját országuk pénzügyeire gyakorolnak. Poroszország talán még e tekintetben is kivétel, mert ott a birodalmi kormány ingerenciája a pénzügyekre is kiterjed. A másik fél: Gwinner Arthur, egyik legnagyobb német pénzintézetnek, a Deutsche Banknak igazgatója, régi ember és nagy routinier. Jelentős súlya van a német pénzvilágban, kitünő itélőképességét és szimatját dicsérik, de erőszakossága és kapzsisága tán még jó tulajdonságait is felülmúlják. Emlékezetes az a két év előtti kijelentése, midőn egy bank összeomlásánál a felügyelő-bizottsági tagok felelősségének érvényesítéséről volt szó, hogy: a felügyelő-bizottsági tag egyáltalán nem arra való s nincs is arra hivatva, de tőle nem is követelhető, hogy a társaság ügyeit ellenőrizze, avagy azok iránt különösebben érdeklődjék. Akkor méltán igen hevesen támadták ezt a 30 felügyelőbizottsági tagsággal megáldott direktort a részvényjog elferditéséért és a felette kivánatos társasági ellenőrzés kérdésének kifigurázásáért. Azonban a feléje régóta mosolygó császári kegy flastromokkal szolgált, s gyors egymásutánban nemességet kapott — ami odaát kissé nehezebben megy, mint nálunk — majd a porosz hitbizománytulajdonosok és főpolgármesterek társaságából álló urakházába — hivták be. Ez rendkivüli megtiszteltetés egy nem rendezett vallási viszonyok közt levő személyiségre nézve, aki azonfelül még bankdirektor is. A személyes viszony a harcoló felek között mindeddig egészen jó volt. Egyik sem volt sohasem a másikra különösebben rászorulva és jó viszony csak úgy fejlődhetik és tartható is fenn, ha a barátok nem kérnek egymástól semmit. A miniszternek ha pénz kell, az állami bankházhoz a Seehandlung-hoz fordul és ez az intézet közvetlenül érintkezik az emisszióknál a nagy bankházakkal. Viszont ha Gwinner úrnak rendjel, vagy hasonló kell, akkor nem fordul a porosz pénzügyminiszterhez, mert az neki ehhez — kicsi, hanem a császár szimpátiájának tudatában egyszerűbben és ügyesen oldja meg e hiusági törekvés jegyében álló kérdést.

A pénzügyminiszter és bankigazgató a politikai arénának egy különben igen csendes, nyugodt és szintelen helyén találkoztak. A felsőházaknak különösebb politikai jelentősége, Anglia kivételével, sehol és sohasem volt. Nagy ritkaság számba megy, ha egy javaslat sorsa a felsőház magatartásán és állásfoglalásán múlik. Sőt a kiválóbb egyéniségű s az aktiv politikai működést kedvelő felsőházi tagok rendszerint az alsóházakban mandátumokra pályáznak és ez a nizus már az egész kontinensen egyaránt kifejezésre jutott. A porosz felsőház, helyesen az urakháza összeállitás és pártállás szerinti csoportosulás tekintetében mivel sem különbözik a többi hasonló intézménytől, melyek a kontinensen találhatók. Az örökjogú tagokon kivül ott találjuk a nagy porosz

városok majdnem összes főpolgármestereit, továbbá a tudományos, az irodalmi, művészi és gazdasági élet egynehány első klasszisú képviselőjét. A vezető szót az agráriusok igen jelentős számú frakciója viszi, azonban nagy ritkaság, hogy a képviselőház által elfogadott javaslatokat beható kritika és kimerítő vita tárgyává tegyék. Mozgalmasabb és izgatóbb ülések elvétve, rendszerint csak akkor fordulnak elő, ha az agráriusokat különösebben érdeklő, egyszersmind érdekeikre netán sérelmes javaslatokról van szó. Egyhangú, szürke és érdektelen élet uralkodik e gyülekezetben. Annál feltünőbb, sőt kétségtelenül már alakiságainál fogva is a szenzáció erejével hatott, hogy hasonló milieuben a felsőház legújabb tagja a pénzügyi kormányzat tételének tárgyalásakor oly lesujtó kritikát mondott a porosz pénzügyminiszternek financpolitikai működéséről és szakértelméről, valamint az egész pénzügyi kormányzat irányáról, ferdeségeiről és quasi impossibilitásáról, hogy az ilyen incidensekhez hozzá nem szokott parlament kínos érzéseinek és vergődéseinek számos tanujelét szolgáltatta. Mielőtt e szócsatának érdemi részét analizálnám, leszögezem azt a tényt, hogy Gwinner bankigazgatónak ez első parlamentáris szereplése az egész országban nagy visszatetszést szült, mert lényegében semmi újat az állampénzügyi visszásságokról nem mondott, amit mondott, nem rendszeresen csoportosítva mondotta, hanem úgy, mint ahogy szakemberek társalgás közben észrevételeket tesznek leszűrődött igazságokról, vagy faktumokról, amelyeket azonban végeredményében mindnyájan jól tudnak és ismernek. Gwinner azt a benyomást keltette, hogy ő à tout prix csak támadni akar, anélkül, hogy e támadás titkos rugói és mélyebb motivumai tekintetében a legcsekélyebb világosságot hozott volna a vitába. Eredménye, de még hatása sem volt szónoklatainak, az urakháza tagjainak sorában nagy visszatetszést szült és demonstrative fejezték ki az összes szónokok bizalmukat Rheinbaben iránt. Még a merkantilista érzelmű emberek és sajtó is konstatálni voltak kénytelenek, hogy Gwinner szereplése feltünési viszketegségnek és öntudattúlterjengésének tudható be. Amennyire a jelen pillanatban a helyzetet elbirálhatjuk, úgy a porosz pénzügyi kormányzat, de még a pénzügyek rendezése tekintetében Gwinner beszédeinek nyomán változás nem igen várható, az egész eredmény bizonyára csak annyi lesz, hogy a hitbizományok grófi tulajdonosai a jövőben még nagyobb tartózkodással fognak a császári bizalomból kinevezett peerek iránt viseltetni.

Gwinner fejtegetései során három főmomentumot szögezett le. Elsősorban megállapítja, hogy a pénzügyi kormányzat nem érti a dolgát s nem is tudja célszerűen s a modern pénzügyi elveknek megfelelően vezetni e fontos ressort-t. Másodsorban szemére veti Rheinbaben pénzügyminiszternek, hogy az 1907-iki esztendőben megnyilvánult nagy gazdasági krizist, illetve annak előjeleit nem ismerte fel s hogy a bekövetkezett események meglepetésszerüen

hatottak úgy az állami pénzügyekre, mint a pénzügyi kormányzatra. Végül a porosz állampapirok kibocsátási időpontjánál, technikájánál és árfolyamalakulásánál jelentkező visszásságokra mutat reá.

Korántsem kívánom akár a konkrét esetben fenforgó porosz, akár más olyan nagy kulturállam pénzügyi kormányzatának irányát, gyakorlati értékét és hasznát védelmezni, amely állam még gazdaságának és magasabb kulturájának ki- és továbbfejlesztésén faradozik. Anglia és Franciaország kivételével az összes többi kontinentális államok a nagy gazdasági fejlődési folyamatnak részben megindítására, részben továbbvitelére, részben a legmagasabb fokra való emelésére törekednek. Poroszország illetve a Németbirodalom az utolsó etappnál tart. Mi még köztudomás szerint lényegesen hátrább állunk. Egy ilyen állam pénzügyi kormányzatának, financiáinak tovább fejlesztési törekvéseinek elbirálása egészen más szemüvegen keresztül történik, mint amelyet Gwinner húzott az orrára. Ő belőle csak a bankdirektor beszélt, látóköre, nézőpontjai mindig csak a bankdirektorei, lelke — még akkor is, amikor hazájának érdekeit hamis pátoszszal hangsúlyozza, — egy közönséges kalmárlélek. A porosz államvasutak technikai organizációját kitünőnek mondja Gwinner, viszont e vasutak pénzügyi igazgatását utolsórendűnek minősíti. Kétségtelenül ez a legnagyobb állami kezelés alatt álló vállalat a világon, melynek pénzügyei egészen más elbirálás alá esnek, mintha egy magánvállalat kezelné a vasutakat és igazgatná annak pénzügyeit. Tanuljon a porosz pénzügyi kormány, mely szürke bürokratákból áll, e tekintetben a magánvállalatoktól, mondja Gwinner. Itt már ráakadtunk az ütköző pontra és pedig a beruházások fedezésére szükséges államkölcsönökre. Ezzel állunk gyalázatosan. De nem fogadhatjuk el a Gwinner féle argumentációt, mely *kizárólag* a fogyatékos kibocsátási technikára vezeti vissza, hogy a berlini és vidéki közönség nem igen vásárolja a konzolokat, továbbá, hogy nem törődik a kurzussal sem, mi folytán az összes államok rentéi közül a porosz áliampapiroknak van a legalacsonyabb kurzusa. Tanuljon a pénzügyi kormány a német jelzálogintézetektől, hogy kell a címleteket zajtalanul és feltünés nélkül elhelyezni, folytatja Gwinner. Ezt sem fogadhatjuk el, valamint gyakorlati tanácsait a nagy kibocsátásoknál alkalmazandó tőzsdetechnikai fogásokra vonatkozólag sem igen lehet honorálni.

Anélkül, hogy mentení, vagy szépíteni akarnám a porosz pénzügyi kormányzat kölcsönkibocsátási politikáját, a tőzsdetechnikai és tőketörlesztési rendszerét, a beruházásoknál alkalmazásra kerülő vezérelveket, nagy vonásaiban reámutatok azokra a tévedésekre, melyek Gwinner fejtegetéseiben feltalálhatók és amelyék megvilágitása többé-kevésbé fontossággal bir reánk nézve is és más fejlődési stádiumban levő államra nézve is, ahol az államhitel igénybevétele mondhatni napi szükségletként jelenkezik. A porosz pénzügyi kormánynál, egyáltalán a német állami hitelműveleteknél egy különösen fontos szempont van, amelyet sohasem szabadna sem a bankároknak sem a bankoknak szem előtt téveszteni:

az új tőkék képződésének teljes összhangban kell lenni az igénybeveendő hitelnek, illetve a közvetlenül fedezni kívánt szükségletnek nagyságával. Poroszország és a Németbirodalom kibocsátásaiknál egymagukra vannak utalva; ha az ujonnan produkált tőke nem elégséges a konkrét igények kielégítésére, úgy rögtön felbillen a serpenyő s fiaskóval jár az emisszió. Más a helyzet Angliában és Franciaországban, hol a belső évszázados termelés és a gyarmatok útján annyi tőke képződött s oly gazdagság fejlődött, hogy évtizedek múltak s az állam semmi hitelre nem szorult. De Németország is, Ausztria is, mi is csak évtizedek előtt kezdtük meg azt az irányú önkifejtést és fejlesztést, amely kolosszális tőkéket kíván. Ezek a tőkék azonban eredetileg sehol sem voltak meg s ma is csak ott vannak, ahol az ipari termelés folytán azok képződhetnek és ott is annál inkább fejlődnek, minél inkább gyarapszik a jólét és a fogyasztóképesség. Az állampapírok kibocsátását és elhelyezési kilátásait Poroszországban nem a fenti előfeltételek hiánya befolyásolja, korántsem, mert a tőkeképződés ott igazán nagyon jelentős s progressziv emelkedő tendenciájú. Két hiba, illetve nehézség állja el az útat. Az első, amelyet Gwinner is jól tud, de érthetlen okból elhallgat, az, hogy az államon kivül egyéb hiteligények kielégítése is felmerül, amit élénken bizonyit a legutolsó 10 év emissziós statisztikája. Ezek szerint 1898—1909-ig terjedő időszakban a Németbirodalom és az egyes államok 6583 millió, a városok és községek 3508 millió, a jelzálog intézetek 5431 millió s az iparvállalatok, bankok stb. 7255 millió márka névértékü fix kamatozású cimletet bocsátottak ki. Tehát $2^1/_2$-szer nagyobb volt a nem állami kibocsátmányok összege, amihez hozzájárul, hogy emezek nagyobb kamatozást biztositanak tulajdonosaiknak, mint a konzolok. Azonban egyedül ez még nem zavarta volna meg az egyensúlyt. Gwinner fogja a legjobban tudni, hogy ugyanezen 10 év alatt a német befektetési piacot állandóan a leghevesebben ostromolták külföldi értékekkel, rendszerint még magasabb kamathozadékú cimletekkel, amely cimletek *épen a nagy német bankok legintenzivebb favorizálása folytán óriási konkurrenciát csináltak s csinálnak ma is a német értékeknek.* Miért olyan szigorú kritikus nemes Gwinner Arthur a porosz pénzügyi kormánnyal szemben, amikor *épen az ő bankjának neve szerepel a legtöbb külföldi: amerikai, afrikai s egyéb exotikus magas kamatozású papiros prospektusain?* Miért vállalja a nemes hazafi ez exotikus papirosoknak elhelyezését ugyanazon közönség körében, amelynek csekély konzolvásárlásaiért a porosz pénzügyminisztert teszi most felelőssé? Hiszen épen ő és nagynevű kartársai az okai a német állampapirosok gyalázatos piaci helyzetének, mert elvonják a konzolok s s birodalmi kölcsönkötvények közönségét, csupán azért, hogy *ők nagyobb jutalékot élvezhessenek* a külföldi kibocsátmányok elhelyezéséért! Ez álhazafiság, hogy ilyen bankdirektorok az urakházába mennek alakoskodni s állampénzügyi politikát kritizálni! Ahoz szuverén joga van, hogy olyan papirost ajánl

klienseinek, amelyeket a „legfinomabbak"-nak tart, de elégedjen meg azzal, hogy nemességet s felsőházi tagságot nyer, s ne csillogtassa hamis elveit emberek között, kik nem igen tudnak szakszerű ellenérvekkel szolgálni. Ugyan volt idő, s volt bank, amely a német állampapírosok gyors elhelyezését főfeladatának tekintette, de ez régen volt, amikor még a belföldi igények kisebbek voltak, külföldi emissziókkal csak épen Angliát és Franciaországot ostromolták, végül amikor ez ambiciózus törekvések egyikmásik igazgató dekorációs vágyainak maszkjául szolgáltak.

Az nyilvánvaló, hogy az állam, mint kereskedő a versenyküzdelemben még akkor sem állaná meg helyét, ha másmilyenek volnának az összes vezető bankdirektorok, mint pld. Gwinner. Ide vezethető vissza, hogy nem tudnak úgy bilancot csinálni, mint a magánvállalatok, továbbá, hogy a pillanatnyi vagy a jövő konjunkturát nem ismerik fel s rendesen elkésnek hitelműveleteikkel. De ezeket a fogyatékosságokat nem lehet csodálni s nem szabad diffikultálni, mert ezek a helyzet természetében rejlenek. Bürokratikus organizáció ugyan épenúgy egy állami vasút, mint egy társasági alapokon nyugvó bank. Azonban míg a bank mindent rideg üzleti szempontokból vizsgál, nyerészkedésen alapszik s a versenyharcban mindent, mindenkit csak letiporni, legázolni kíván, mérlegkészítési modora — és ez fővirtus — a tényleges, a való helyzetnek tökéletes elferdítése, addig az állam mint üzletfél, mint vállalkozó egész más elveket s gyakorlati irányokat követ és követhet. Gwinner különböző praktikákat ajánl a konzolok lanszírozásánál s árfolyam tartásánál. Ez nagy falzum. Ő szem elől téveszti, hogy közel 20 milliárdnyi mennyiségben forgalomban levő német fix kamatozású állampapírokat nem lehet úgy lanszírozni és azok árfolyamát mesterségesen tartani, mint akár azokét az osztalékpapírosokét, amelyeket Gwinner és igazgató társai favorizálnak és favorizáltatnak, akár viszont azokét a záloglevelekét, ipari címletekét stb. amelyek lényegesen kisebb mennyiségben léteznek s mindegyikre egy másik nyerészkedésen alapuló érdekeltség, bank vagy iparvállalat ügyel, hogy a kurzus ne csökkenhessen. Gwinner felismerte előre az 1907-iki nagy gazdasági világkrizis bekövetkezését. Ez egyáltalán nem érdem olyan ügyeknél, kik óráról-órára a kezükben tartják a gazdasági élet összes nyilvánulásának szálait. Érdem az lett volna, ha ezt a nagy titkot tovább adja és figyelmezteti arra úgy a többi jogi személyeket, mint klienseit is, *kikkel azonban a legutóbbi percig óriási árfolyamon saját készleteiből vásárolttatott — idegen értékeket.* Ismét igazat adok neki mint bankdirektornak, de akkor ne — moralizáljon! Ezek az urak kritikáikban az anyagilag szolid pénzügyi gazdálkodást általában lebecsülik, azonban a jó és ügyes pénzügytechnikai fogásokat mintha kissé túlbecsülnék! Szerencsétlen kifejezés is volt az utolsó időszakban alkalmazott: *defícites* kölcsön. Minő gondolat! *Vasúti* kölcsön, ez a helyes kifejezés. Mert a lényeg az mellékes, a forma az a fontos. A nagy közönség egy emissziónál megijed, ha azt

deficit-es epithetonnal ékesítik; pedig akár hogy is hívják, a rendeltetése egy és ugyanaz. De ezen legalább könnyű segíteni, mert hiszen ingyen tanácsot kapott a kormány az urakházában egy bankdirektortól.

A kurzusok kétségtelenül elhanyagoltak s itt nem vigasz, hogy a többi államok rentéi is olyan alacsony kurzusokkal bírnak és senki sem tartja azokat, vagy törődik velük. Őrület volt Németországban a 4 és $4^1/_2$%-os konzolok konverzióját évek előtt 3 és $3^1/_2$%-ra keresztülvinni, amikor még korántsem elég gazdag ez az állam és polgársága, s nem érettek a viszonyok sem annyira alacsony típusokra, mint amilyenek Angliában és Franciaországban találhatók. Hiszen kénytelenek voltak újból visszatérni a 4%-os típusra, belátván, hogy az alacsonyabb típus a nagy versenyharcban, mely a záloglevelekkel s városi stb. kötvényekkel folyt, elveszíti piacképességét. Miért nem figyelmeztették annak idején Gwinner és direktortársai a birodalmi s a porosz pénzügyi kormányt, hogy a 4%-ról ne térjenek át $3^1/_2$ és 3%-os bázisra, mert úgyis kénytelenek lesznek idővel visszatérni a 4%-os típusra? A válasz egyszerű és kézenfekvő. Mert a nagybankok minden egyes alkalommal csak keresni akartak és kerestek is. Akármilyen típusú az emisszió, az átvevő szindikátus kárral ritkán vonul vissza. De ettől függetlenül, épen a bankok ítélik s ítélhetik meg legjobban a helyzetet és számolnak a nép vagyonosodásával, felszívóképességével, hajlamaival, az ország legkülönfélébb beruházási s ipari szükségleteivel, termelési erőtényezőivel stb. és mindebből konkludálhatnak, hogy milyen kamatlábú legyen az állami és a magánemisszió. Azt is jól tudja Gwinner, hogy az állam ügynököket nem tarthat, kik a jelzálogintézetek analógiájára szépen csendesen elhelyezgetik a papírosokat, úgy, hogy azok még a tőzsdére is alig kerüljenek. Ezt meg lehet tenni időszakonkint 10—20 milliós emisszióknál, de nem lehet alkalmazni olyan esetekben, amidőn számtalan milliárdról van szó, melyek sokáig gazdátlan jószágok a piacon és csak akkor helyezhetők el sikerrel, ha épen a kritizáló bankdirektorok megkegyelmeznek és figyelmüket azokra is kiterjesztik. De a mindenkori pénz- és kamatlábviszonyok is rendkívüli módon befolyásolják az árfolyamok alakulását, valamint az elhelyezhetési kilátásokat. Hiába Anglia kolosszális gazdagsága, tőkeereje, azért az angol konzolok az utóbbi időben mégis nagyon süllyedtek, de nem kizárólag azon okok folytán, melyeket Gwinner felsorol, hanem a konverzión, a búr háborún és a budgetmegtagadáson kívül, melyek befolyással voltak az árfolyamalakulásra, elsősorban a nemzetközi pénz-, tőkeelhelyezési- és a kamatlábviszonyok voltak ezekre, a francia rentével belérték és minőség szempontjából egyforma klasszisú, egy niveaun mozgó papírosokra hatással.

Még tovább lehetne fűzni ez a gondolatmenetet, mely nem csak számtalan visszásság megvilágítása tekintetében majdnem kimerithetlennek tetszhetik, hanem azért is, mert hamis szem-

pontoknak oly halmazával állunk szemben, hogy az szintén bőséges forrásául szolgálhat a polémiának. De inkább nézem, (illetve magam szeretném a legjobban nézni és tudni) azokat a titkos rugókat, melyek ezt a látszólag haragos direktort beszédének éppen az urakházában való elmondására, illetőleg egy nagyszabású szócsatára indították. A kombinatív tehetségeknek jelen esetben bő alkalmuk nyílik dőzsölésre. Hogy objektív mozzanat az egész harcban alig volt, az nyilvánvaló. Óvatosan került Gwinner minden olyan illúziót, mely a polémia hevében replika esetén reá visszapattanhat. Hirtelen csapott le, a nélkül, hogy az öreg junkerek, agráriusok és főpolgármesterek csak sejtették volna, hogy mi lesz. Szubjektivizmussal telítve volt a háttér is, a lényeg is! S most már mi is csak kombinálhatunk! Rendelve, vagy sugalmazva volt a beszéd? Mert kissé túlbátran hangzott egy ilyen gyülekezetben, mintsem hogy feltételezhetnők, hogy nem volt valami erős pozíciójú hátvéd Gwinner mögött. Buktatni nem akarhatott, mert arra ő egyedül gyönge; hiszen a császár e két kedves embere közül akkor már Rheinbaben a kedvesebbik és Gwinnert különben sem küldik miniszterbuktatónak! Annyi kétségtelen, hogy a mostani viszonyok között legalább is gyanus ez az egész ügy. A felsőház politikailag erősebben iskolázott tagjai gyorsan appreciálták a főkérdést és megérezték, hogy kissé villamos a levegő, mert tüstént felpattantak és mint egy ember sorakoztak Rheinbaben mellé. Viszont Dernburg bukásának is oly nagy szaga van, hirtelen letörésében oly nagy tragikum van, mint amilyen nagynak és dicsteljesnek tünt föl hirtelen megjelenése a politikai küzdő téren. Dernburg bankigazgató volt, majd gyarmatügyi miniszter lett. A császár szerette, de sem az udvar, sem a politikusok nem kedvelték. Németországban hasonló üstökösök gyakoriak. Talán Gwinner is egy „fejlődőképes" üstökös?! Nem lehessen tudni A császár szereti, illetőleg most még szezeti. Ez a tudat alkalmas arra, hogy egy modern értelemben vett bankdirektor keblét különösen dagassza. Elvetette-e a sulykot, vagy sem, azt e pillanatban határozatban még nem lehet megítélni, a titkos rúgókat nem lehet a szükséges chiffre-ek ismerete nélkül felpattantani. Ez a szereplése Gwinnernek objektive véve nem volt szimpatikus. Igaza sem volt. A saját szűkebb birodalmában nyilvánuló igazságokat sem úgy adta elő, mint ahogy az egy okos és képzett bankdirektorhoz illik. Ravasz bankdiplomatának benyomását keltette s meglehet, hogy ebbe a szerepbe belekényszerítették, meglehet, hogy az csak nagyzási hóbortnak szüleménye. A jövő, talán előbb, mint most még sejthetnők, be fogja igazolni, hogy milyen természetű volt ez a szereplése. Mi is érdeklődéssel várjuk a fejleményeket, mert nekünk is megvannak a Gwinnereink és a Dernburg-jaink, csak azzal a különbséggel, hogy a mieinknek csak hatalmuk és hasonló jellemük van, de lényegesen kevesebb tehetségük és koncepciójuk. Egy tekintetben mind megegyeznek s egy anyának gyermekei: mind közönséges kalmárlelkek. És ezt talán még — Rheinbaben is aláírja.

(Gy—gy.) A választások kimenetele először csodálatot s némi megdöbbenést s csak azután keltett örömöt nálunk éppen úgy, mint a nyugati államok közönsége körében. Egy üröm-csepp vegyült a jó érzések közé. Ausztria magatartásából mindenre következtethettünk, csak arra nem, hogy az ottani körök örülnének a váratlan sikernek. Nem a politikai szempontok, hanem a gazdasági relációk azok, amelyek miatt meghökkentek odaát. Nem akarnánk alacsony motívumokat keresni s felhozni, de nem lehet felszabadulni azon érzések alól, mintha odaát a zavaros viszonyainknak elhúzódása éppen gazdasági okokból és érdekekből szimpatikusabb megítélésében részesült volna, mint a mai állapot, amikor a belső rendre és az alkotó munkára nézve megbízható támasztékok birtokában vagyunk. Az osztrák sajtó 24 óra alatt elénk tárta azokat a nagy feladatokat — természetesen bűnlajstrom alakjában, hogy azok még mindig csak feladatok, — amelyek megvalósítása legvitálisabb érdekünk. De elferdítették odaát még a tény-körülményeket is. Sokkal rosszabbnak tüntették fel a mai állapotot, mint amilyen az a valóságban. Igy nevetséges lajstrommal szolgál egy osztrák napilap, amely annak idején a koalíció szolgálatában állott s a most bekövetkezett nagy átalakulást gazdasági szempontból úgy ítéli meg, mintha a koalíció alatt minden rendben ment volna és csak azóta fordultak a viszonyok rosszabbra, amikor a koalíció bukása és letörése nyilvánvalóvá lett. Az ex-lex állapotot a mai regimének tudja be, ez az osztrák lap, valamint ennek gazdasági, tehát állampénzügyi s magángazdasági hátrányos következményeit. A magyar járadék alacsony kurzusát a mai nivóra való leolvadását ugyancsak a pillanatnyi helyzetre vezeti vissza, holott köztudomású, hogy éppen a koalíció fénykorában törte meg a 4%-os rente a 90-es kurzust, amit nem is mertünk volna azelőtt elképzelni. Beszél még a fix kamatozású címletek tömeges visszaözönléséről, amiben éppen olyan visszatetsző rosszhiszeműség nyilvánul meg, mint a többi lajstromtételekben. A budapesti értéktőzsde mai mozgalmait egyszerre egészségtelennek hirdeti s kellemetlen meglepetésektől tart. Az ipari fejlesztés szélcsöndjét ugyancsak a mai regime hibáinak tudja be. Szerinte azelőtt, tehát a koalíció alatt még érdeklődött az osztrák és a francia tőke a magyar ipar iránt s akkor bizalommal is viseltettek úgy a magyar viszonyok konszolidálása iránt, mint a fejlődőképes hazai ipar iránt. De mintha 7—8 hónapja mindennek elvágták volna az útját. Elég szomorú, hogy hasonló falzumokkal most állanak elő, amikor éppen az osztrák köröknek és sajtónak is meggyőződése, hogy csak azért nem fejlődött és nem fejlődhetett a koalíció alatt semmi, mert avatatlan kezek garázdálkodása folytán, hazugságok s hamis és üres jelszavak hangoztatása folytán elvesztette az ország a bizalmát a vezetők iránt s elvesztette a külföld, tehát Ausztria is az ország iránt. Majd visszatérünk még az összes argumentumokra, az ex-lex állapot okaira, a járadékárfolyam hanyatlásának, a záloglevelek visszaözönlésének és az ipari élet visszafejlődésének mélyebb motívumaira, de csak akkor, ha a való és elvitázhatlan tények beigazolni fogják, hogy a koalíció letörése s a politikai átalakulás eredményeképpen minő expanzió, minő egészséges erőtényezők érvényesültek. Addig Ausztria is vár, feltéve, ha előbb nem fogja nézetét spontán megváltoztatni.

+

Néhány nap előtt a tőzsdének nagy termében erős és lelkes éljenzés hallatszott. Az ilyen érzelemnyilvánítások e teremben ritkaságszámba mennek és sohasem az időjárásnak, vagy egyikmásik papirosnak szólnak, hanem egyes személyeknek, akikkel valami történt. Most is személyeknek szólott ez a finom intermezzo. A tőzsdének három tagja képviselő lett s ezzel a tőzsde bevonult a parlamentbe. (A parlament kétségtelenül sokkal előbb vonult be a tőzsdébe!) Objektiv és szubjektiv okokból őszintén örülünk a bensőbb kapcsolatnak, amely a tőzsde és a parlament közt létrejött, mert arra már régóta szükség volt és a közel jövőben tán még sokkal inkább lesz szükség, tekintve, hogy a tőzsdereform kérdése a megvalósítás küszöbén álló feladatok között foglal helyet. A személyek, akiknek az éljenzés kijárt, egyaránt igen rokonszenvesek és népszerűek a tőzsdén. *Sándor* Pál egész élete össze van forrva a tőzsdével, merő véletlenségen mulott, hogy néhány hó előtt kisebbségben maradt az elnöki állás betöltésénél. Ő az ország első kereskedője, de nemcsak alakilag, mint az OMKE elnökét illeti meg ez a jelző, hanem egyéni erejénél, képzettségénél, qualitásainál fogva is. A második képviselő: *Madarassy Beck* Gyula báró, akiben a tőzsde épen olyan gyorsan felismerte a legelsőrangú személyi tulajdonságokat, mint azok a gazdasági intézmények, melyeknek vezetésébe részben belefolyik, részben az intézmény érdekében felette kivánatos és szükséges volna, hogy ne csak névleg, hanem tényleg is befolyást gyakorolhasson. A képviselővé lett harmadik tőzsdetag: *Szaccsáry* György, aki sokkal inkább új ember a tőzsdén, mint a parlamentben. Érdekes ember, ki nem átallotta, amikor a liberális párt is, a mandátum is odaveszett, hogy mint „úriember" belép a tőzsdére és pedig mint szerény — ügynök. De úgy látszik, akinek a játékban szerencséje van, annak a tőzsdén is szerencséje van (jóllehet *itt* nem is igen játszott), mert gyorsan megkedvelték és szépen is prosperált e reális életfelfogású ember, ki most ismét visszakerül arra a porondra, ahol népszerűségének első alapjait megszerezte. Reméljük, hogy képviselői minősége nem igen fogja őt alterálni abban, hogy a tőzsdének továbbra is buzgó, aktiv tagja maradjon. A képviselő-tőzsdetagokra, melynek sorai közé állitólag nemsokára *Kubinyi* Géza is belekerül, kettős munka vár. Ezek az urak hivatva lesznek arra is, hogy aparlam ntben kissé tisztázódjanak a fogalmak a tőzsdéről. A magyar junkereknek a tőzsde—shoking; reméljük, hogy az a 150—200 földbirtokos, kik most mandátumokkal új, alkotó munkára bevonulnak a képviselőházba, figyelemmel fogják meghallgatni a tőzsdetag-képviselőket, amikor a tőzsdereform kérdése aktuális leend. Mert hogy ezeknek az uraknak sok mondani- és felvilágositani valójuk lesz, az nyilvánvaló és hogy a parlament tagjai igen sokat tanulhatnak tőlük, azt is tudják mindazok, kik az új képviselő-tőzsdetagok egyéniségeit és szaktudását közelebbről ismerik.

+

+ A Kereskedelmi Részvénytársaság tőkét emel. A vállalkozás nagyarányú kiterjesztése teszi szükségessé, hogy a 25 milliós tőkét 40 millióra emeljék. A Kereskedelmi Részvénytársaság pedig nem halaszthatta tovább ezt a tranzaakciót anélkül, hogy az fejlődése rovására ne ment volna. Ez az intézet különösen az utóbbi időben produkált nagyszabású dolgokat s a hazai mezőgazdaság fejlődését gyorsabb tempóba hozta. Nem dicshimnuszok zengéséről van itt szó, de azt el kell ismernie

mindenkinek, aki a gazdasági élet nyilvánulásait figyelemmel kíséri, hogy a Kereskedelmi Részvénytársaság tevékenysége sok tekintetben javára vált külkereskedelmünknek. Munkáját nagy energiával, aránylag nem is olyan nagy tőkével végezte és ami a legfontosabb, meg tudta őrizni a vállalkozás szolidítását.

+

(g) Egyébként a tőzsdéket ismét az amerikai veszedelem kezdi fenyegetni. A trösztök és az állam közötti harc ezúttal a vasúti tarifák felemelése körül tört ki és a tengerentúli tőzsdéken máris derutszerű mozgalmat idézett elő. Azaz, hogy ezt a mozgalmat maguk a vasútkirályok idézték elő, így akarván kényszeríteni a kormányt, hogy engedje meg a tarifa-emelést, amely mintegy 200 millió dollárral terhelné meg az Unió évi forgalmát. Ekkora összeg még Amerikában is megér annyit, hogy a vasutak ilyen veszedelmes tüntetést rendezzenek, amely egy csomó kisembernek nyakát szegi. Az amerikai jelentések egyébként valószínűnek mondják, hogy a kormány nem fogja végig küzdeni a harcot, hanem kompromisszumot köt a vasutakkal. Taft elnök nem üldözi olyan kérlelhetetlenül a nagytőkéseket, mint Roosevelt s alkalmasint ki fog egyezni a vasútkirályokkal úgy, hogy a népszerűsége is megmarad és a vasutak sem fognak egészen elesni a tarifa-emeléstől, amelynek jogosultságát az alkalmazottak fizetésének nagyfokú emelkedésével indokolják. Így remélhetőleg el fog maradni az egész világra kiterjedő derut veszedelme, amely a mi felcsigázott kurzusaink mellett nem csekély pusztulást okozhatna nálunk is.

▽ ▽ ▽ ▽

A szerkesztésért felelős: ZIGÁNY ÁRPÁD.
Kiadja a RENAISSANCE könyv- és lapkiadó vállalat.
Szerkesztőség: Budapest, VII., Damjanich-utca 12.
Kiadóhivatal: Budapest, V., Lipót-körut 1.
Nyomatott MÁRKUS SAMU könyvnyomdájában, Budapest, V., Báthory-u. 20.

RENAISSANCE

Politikai, társadalmi, művészeti és közgazdasági folyóirat.
Megjelenik minden hó 10-én és 25-én.
Előfizetési ára: Egész évre 20 K, félévre 10 K.

EGYES SZÁM ÁRA 1 K.

▽

Szerkesztőség:
VII., Damjanich-utca 12.
Telefon: 103—10

Kiadóhivatal:
V., Lipót-körút 1. szám.
Telefon: 44—32

DIE RENAISSANCE

Ungarische Halbmonatschrift für Politik, Gesellschaft, Kunst und Volkswirtschaft.

Erscheint am 10-ten und 25-ten jeden Monats.

LA RENAISSANCE

Revue hongroise bimensuelle pour la politique, sociologie, art et l'économie nationale.

Vient à paraître le 10 et le 25 de chaque mois.

THE RENAISSANCE

Forthnightly hungarian Rewiev for politics, sociology, art and political economy.

Edited the 10th and 25th of each month.

IL RINASCIMENTO

Rivista quindicinale ungherese di politica, sociologia, letteratura, arte ed economia nazionale.

Esce il 10 e 25 di ogni mese.

RENAISSANCE

POLITIKAI-TÁRSADALMI-MŰVÉSZETI
ÉS KÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRAT

I. ÉVF. 4. SZÁM

BUDAPEST ÁRA 1 KOR.

1910 · VI · 25

RENAISSANCE

Politikai, társadalmi, művészeti és közgazdasági folyóirat.

Szerkesztik: RÉVÉSZ BÉLA és ZIGÁNY ÁRPÁD.

Megjelenik minden hó 10-én és 25-én.

Előfizetési ára: Egész évre 20 K, félévre 10 K.

EGYES SZÁM ÁRA 1 K.

Szerkesztőség: VII., Damjanich-utca 12. Telefon: 103—10

Kiadóhivatal: V., Lipót-körút 1. szám. Telefon: 44—32

A 4. SZÁM TARTALMA:

DIPLOMATA: Liberalizmus vagy reakció? ... 314

BIRÓ LAJOS: Szolgák országa (regény, III.) ... 320

BABITS MIHÁLY: Műfordítások (versek) ... 335

ADY ENDRE: Petőfi nem alkuszik, II. ... 337

BALÁZS BÉLA: Versek ... 341

MÉRAY-HORVÁTH KÁROLY: A nagy probléma ... 343

PETERDI ANDOR: Vers ... 348

POGÁNY JÓZSEF: Freiligrath ... 349

MOHÁCSI JENŐ: Strófák (versek) ... 352

RÉVÉSZ BÉLA: A bestia (novella, II.) ... 354

DUTKA ÁKOS: Versek ... 360

NÁDAI PÁL: Uj ünnepnapok ... 362

NÉMETH ANDOR: Ronsard-versek ... 368

FARKAS ANTAL: Az eperfa (novella) ... 370

LIGETI ERNŐ: Bölcsődal (vers) ... 374

ELEK ALFRÉD: Processió (vers) ... 375

BRESZTOVSZKY ERNŐ: Az aviatika szerepe a társadalmi fejlődésben ... 376

KRITIKA ... 387—399

Kóbor Tamás (KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, 387); — ERDŐS RENÉE: Aranyveder (KARINTHY FRIGYES, 390); — Csendes válságok (BALÁZS BÉLA, 392); — Peter Altenberg (MOHÁCSI JENŐ, 394); — Szilágyi Géza: Lepel nélkül (KUNFI ZSIGMOND, 396); — Pekár Gyula: A kölcsönkért kastély (BARÁTH SÁNDOR, 398).

KÖZGAZDASÁG ... 400—408

Mért nincs magyar Tengerészet? (FODOR OSZKÁR, 400); — A bécsi tőzsdekamra kirohanása (GYÖRGY MIKLÓS, 402); Közgazdasági Szemle (Gy—gy és f.) 405.

A címlapot rajzolta Mihály Rezső.

Liberalizmus vagy reakció?

Irta:
DIPLOMATA.

„A magyar király megígérte az általános választójogot. Hiszi-e valaki, aki a nagy magyar klikkeket ismeri, hogy a királynak meg fogják engedni, hogy beváltsa ezt az ígéretét?"

Björnson.

Az most megalakult országgyűlés abban a bizonytalanságban ül össze, mely a nagy események biztos előjele. Mint hogyha mélységes köd ülné meg a váratlanul győzők és a hirtelen legyőzöttek lelkét, — valami aggasztó, nehéz, fojtogató köd .... Azok a győzők, akik előtt váratlanul megnyílt a munka, az alkotás széles útja, tétován állnak a pálya kezdetén; s a helyett, hogy bátran előre tolnák a nemzeti fejlődés megakadt óramutatóját, csüggedten és bátortalanul kérdezik egymástól: mi lesz? ...

A helyzet valóban nem lehetne fonákabb és veszedelmesebb. A Khuen-kormány azzal jött, hogy hozza a demokratikus jogállam alapföltételét, az általános, egyenlő és titkos választójogot, hogy megszüntesse a közjogi harcokat és harmóniát teremtsen a nemzet és korona között. Azt mondta, hogy ez a korona programmja is: — de csak addig mondta ezt, míg Tisza kezébe nem ragadta a kormánypárt szervezésének vezetését. Ettől kezdve Khuen-Héderváry ügyes yongleurkedéssel tért ki a határozott színvallás elől, és szótlanul tűrte, hogy egyik minisztere az általános választójog mellett, a másik pedig ellene foglalt állást, alkalmazkodván a milieuhöz, amelyben éppen nyilatkoznia kellett.

Ez a habozó politikai mimikrizmus mindjárt kezdetben rányomta bélyegét az új alakulásra, s ez volt az oka annak is, hogy az általános, egyenlő és titkos választójog kortesfogássá, egyszerű taktikai eszközzé sílányult a kormány kezében. Mialatt a nemzet programmot és perspektívát várt a kormánytól, Khuen gróf gondosan került minden oly kijelentést, mely határozott irányt szabhatott volna politikájának. Az ellentéteket, melyek az ő és Tisza politikai fölfogásában nyilatkoztak, nem kiegyenlíteni töre-

kedett, hanem titkolni akarta; s mi alatt habozva tünődött azon, hogy mi károsabb a kormányra: az-e, ha tovább tűri Tisza erőszakos gyámkodását, vagy az, ha leszámol és szakit vele: — ez alatt gróf Tisza István, a kormány pénzén és hatalmi eszközeivel, megcsinálta a saját többségét, a saját „személyes" pártját, mely csatasorba szólítja a reakciós osztályérdeket az általános választójog ellen.

A faltörő kos — gróf Tisza István — akinek segítségével Khuen gróf a parlamentáris többséget a választásokon megszerezte, egyszersmind élén áll annak a másik mozgalomnak is, melynek kifejezetten az a célja, hogy a Khuen-kormány politikai programmját — az általános választójog törvénybe iktatását — megvalósítani ne engedje. Egész világosan: a Khuen-kormány többségi pártjának gróf Tisza István a lelke és éltető ereje: — ugyanaz a gróf Tisza István, aki a rendi osztályuralom legexponáltabb képviselőivel szövetkezett a választójog-ellenes liga megalakítására, vagyis a kormány programmja ellen. Tisza tehát bifurkálta önmagát; vezeti a Khuen-kormány vasútját mint fűtő, gépész és kalauz egy személyben: de ugyanakkor sziklákat is gördit a sinekre, sziklákat, melyektől a vonat kizökkenését várja, mert azt remélí, hogy a katasztrófából egyedül ő fog ép bőrrel menekülni s az új kormányvasútnak ő lesz ekképpen az egyetlen hivatott vezetője.

Egyelőre, teljesen függetlenül Tisza terveinek sikerültétől vagy kudarcától, már most meg lehet állapitani, hogy a nemzeti munkapárt nem vállalja a korona eredeti programmját. Ez a programm az általános, egyenlő és titkos választójogi reform, mellyel kettős célja volt a koronának: letörni az uralkodó osztály ellentállását a királyi hatalommal szemben és biztositani a katonai felségjogok érintetlenségét. Ezt a kettős célt úgy vélte elérhetőnek a dinasztia, hogy a választójog demokratikus reformjának megvalósitása által maga köré tömöríti a nagy tömegeket, s ezeknek segítségével háttérbe szorítja a frázis-politikát, letöri a közjogi harcot s egyúttal megszünteti a rendi osztályuralom politikai kiváltságát is, mely állandóan a felségjogok csorbitására törekedett. Ezt a számitást azonban Tisza akciója keresztülhúzta, s igy került szembe a korona demokratizáló nizusa a junker-politika reakciós áramlatával, mely az általános és egyenlő választójog reformjában nem csak politikai hatalmának, hanem gazdasági érdekeinek is nyilvánvaló veszedelmét látja.

Szinte páratlan eset a világtörténelemben, hogy a dinasztia által önként fölkinált jogkiterjesztést vissza merje utasitani a junker-

kaszt, mely a nemzetnek tizedrészét se teszi! Ha az az egy millió választó mind, akikből ma a „*populus politicus*“ áll: ha ez az egy millió választó mind az általános és egyenlő választójog ellen nyilatkoznék is, vajjon azt jelentené-e ez, hogy valóban a „*nemzet többsége*“ nem kívánja a reformot? Hiszen a nemzet „*igazi*“ többségét azok a jogfosztott milliók teszik, akik az alkotmány sáncaiból ki vannak zárva! S ezeknek sorsáról és jogairól, az ő megkérdezésük nélkül, akar gróf határozni Tisza István és a nemzeti munkapárt zöme: akarja pedig ezt akkor, amikor a dinasztia, átlátván ezt a nagy igazságtalanságot, fejedelmi nagylelkűséggel akarja jóvá tenni az évtizedes mulasztást és sérelmet? S perpetuálni akarja ezt a jogfosztást és sérelmet, csupán csak azért, hogy a junker-uralom tovább folytathassa politikáját a parlamentben és az országban egyaránt: azt a politikát, mely állandósítja a visszavonást a korona és nemzet közt, hogy a két küzdő rovására ő lehessen a nevető harmadik?!...

A dinasztikus politika tehát — noha Khuen épen a korona programmjával szerezte meg a többséget a választásokon — minden vonalon elbukott. A választójogi reform ugyanis, melytől a korona a nemzeti erők egybeforrását, a nemzet és korona megegyezését várta, e helyett csak újabb bonyodalmak forrása lett s még élesebben széttagolta a magyar társadalmat. A közjogi ellentétek nem egyenlítődtek ki, söt a közjogi dogmák árkai csak még szélesebbre vájódtak a politikai pártok között — annyira, hogy még magukat az egyes pártokat is bifurkálták. Az ellentétek ott lappanganak magának a kormánynak a kebelében is. Míg Lukács és Székely abban látják a korona által rájuk bizott történelmi missziót, hogy megalapozzák a demokratikus Magyarország jövendőjét az általános, egyenlő és titkos választójoggal — addig Khuen és Tisza beérni látszanak avval, hogy sikerült föltámasztaniuk Perczel Dezsőt és Belitska Bénit, a gyűlölt „liberális“ rendszer minden korrupciójával.

A rövid pünkösdi királyság alatt Khuen csak rombolni tudott. Szétrobbantotta az alkotmánypártot és detronizálta Andrássyt; de se az alkotmánypártot magába olvasztani nem tudta, se pedig Andrássy örökébe nem lépett. A volt alkotmánypárt ugyanis csak névleg az övé, mert még az a kis része is, mely színleg beolvadt az ő pártjába, Zichy János gróf körül tömörül s nem Khuent ismeri vezérének. Teljesen elmérgesítette a viszonyt a Justh-párttal, amely pedig az ő eljövetele előtt oly szoros összeköttetésben —

színte szövetségben! — állott Lukácscsal, hogy ez benne látta a jövendő guvernementális párt magját s épen ezért állandóan tárgyalt is vele. Most ezt a pártot letörte: s letörte vele együtt a Kossuth-pártot, a néppártot és a nemzetiségieket is: de az így szerzett nagy többség olyan, mint a szélütött óriás, mert nincs éltető programmja, mely munkára hajtsa.

Mert mit hoz a Khuen-kormány azon kívül, hogy föltámasztotta a régi szabadelvűpártot, melyet öt év előtt a nemzet haragja söpört el? A lemondás, a teljes behódolás politikáját, — a nemzeti haladás és fejlődés minden eszköze nélkül. Hirdeti a nemzet jogát a gazdasági önállósághoz, de mindjárt hozzáteszi, hogy a korona és nemzet között visszaállítandó harmóniának első föltétele, hogy e jogunkkal élnünk nem szabad. Hirdeti a demokratikus haladást és a politikai jogok kiterjesztésének szükségét: de ugyanakkor elodázza a reform megvalósításának terminusát s egyben nemzeti veszedelmet lát az általános, egyenlő és titkos választójog reformjában. Hirdeti a 67-es kiegyezés renaissance-át: de rögtön fölemeli tiltó szavát a 67-es kiegyezésben biztosított gazdasági érdekek érvényesítése ellen. Szóval: megtagadja a programmot, melynek végrehajtására missziót kapott s üres tarsollyal jön, amelyet azonban megtömve akarna Bécsbe szállítani.

Régi parlamenti elv és igazság, hogy a többségi pártoknak csak addig van jogosultságuk a parlamenti hatalom gyakorlására, míg a maguk elé tüzött politikai föladatokat többé-kevésbé megoldani birják. De hol vannak a föladatok, melyeket a Khuen-kormány maga elé tüzött? Hiszen a szabadelvűpárt, melyet Tisza István reakciós erőfeszítése negatív programmal támasztott föl újra, már 1905-ben is azért bukott meg, mert nem volt programmja, amelynek végrehajtása jogosulttá tette volna fönmaradását. És ez a petrifikált, föladatok híján csak puszta hatalmi vágyból életre kelt párt akar szembe helyezkedni avval a lüktető, nagy perspektivájú programmal, melyet maga a korona villantott a nemzet szemébe, midőn a Khuen-kormányt kinevezte . . .

A nemzeti munkapárt negatív programmjával, melynek célja a mai osztály-uralom perpetuálása, lehet talán sikereket elérni, tomboló tetszést kiváltani a junker-kaszinók zártkörü társaságában; de nem lehet megfogni vele a milliók lelkét, nem lehet megszüntetni azt a nagy elkeseredést, melyet a gazdasági és politikai elnyomatás érzése fakaszt a nagy tömegekben. És a „*felső tízezer*" tomboló tetszését elnyomja a „nép szava", mely dörögve

követeli jogát az élethez, a politikai és gazdasági fölszabaduláshoz, a középkorba való rendiség korlátainak ledöntéséhez. A „milliók egy miatt" anakronizmus ma már: — és a Tisza-Khuen grófok kasztjának, szükebb körü gárdájának partikuláris érdekei nem érvényesülhetnek többé az öntudatra ébredt tömegek érdekeinek rovására.

„*Die neue Regierungspartei feiert bereits ihre Siege. — Ob nicht zu früh? — Die Opposition im neuen Reichstage kann im Falle des Zusammenhaltens 120 Mann betragen und sofort mit der Obstruktion einsetzen . . . Auf die überraschenden Wahlen kann eine andere Überraschung folgen, diesmal für die — Khuen-Tiszasche Mehrheit*" . . . Bécsben tehát már érzik a helyzet fonákságát, mit a királyi programm — a választójogi reform — hirtelen megtagadása teremtett. A közjogi küzdelmek megszüntetése, a korona és nemzet közötti harmónia visszaállítása helyett a szenvedélyek napról-napra magasabbra csapnak föl, úgy hogy Bécsben aggódva kérdezik: — lehet-e békés, nyugalmas viszonyokat remélni az új parlamentben, ahol a letiport és végsőig elkeseredett ellenzékkel szemben áll a győzelmében fölfuvalkodott többségi párt, mely föltétlen behódolást követel? . . .

Így nem lehet; semmiképpen sem. Sőt még úgy se lehet, ha a Khuen-kormány, tovább menvén az erőszakosságok útján, törvénytelen eszközökkel megcsinálná is a klotürt, mint ahogy 1904-ben Tisza megcselekedte. Mert az a mindenre elszánt obstrukció, amelyet Justh hirdet, soha se volt jogosúltabb, mint éppen most: — föltéve, hogy ez az obstrukció a népjogok nevében és érdekében indul meg.

És itt rejlik a Khuen-kormány tragikuma, mely akkor éri el tetőfokát, ha majd az új Ház munkaképtelensége teljesen nyilvánvaló lesz. Soha nem fordult még elő a parlamentáris nemzetek történetében, hogy a kormányt támogató többséggel szemben az ellenzéki kisebbség keljen védelmére a korona politikájának és szorítsa rá a többséget ezen politika végrehajtására. Már pedig az új Házban ez lesz a helyzet, ha az ellenzék az általános, egyenlő és titkos választójog érdekében fog obstruálni. Mert, ha az állami szükségletek megszavazását attól teszi függővé az ellenzék, hogy a kormány az erre vonatkozó javaslatokkal együtt terjessze be junktimban a választójogi reformot is — vagy legalább tegyen ígéretet annak záros határidőn belül való beterjesztésére: — akkor az ellenzék egyenesen a korona programmját erőltetí, tehát

lehetetlen nem győznie, még a kormánynyal szemben is. Mert az csak nyilvánvaló, hogy a korona, ha látja, hogy a békés parlamenti munkásság azonnal biztosítható annak a programmnak végrehajtásával, amelynek alapján Khuen gróf a kormányzásra vállalkozott: — legott utasítani fogja a Khuen-kormányt, hogy teljesítse az ellenzék kívánságát, amely egyszersmind a korona akarata is.

Hogy aztán mit tesznek Tisza és társai: Andrássy, meg Kossuth és Apponyi: — az igazán nem fontos; végre is a választójog reformjának kérdését nem Tisza és társai döntik el, mert a korona már az 1906-ik évi paktumban eldöntötte azt. Ennek a paktumnak 8-ik pontja megállapítja, hogy a koalíciós kormány utolsó föladata „a választójogi reformnak keresztülvitele lesz, legalább is oly széles alapokon, amint ez a mai (Fejérváry) kormány tervezetében foglaltatik . . ." Ez a tervezet a Kristóffy-féle választójogi javaslat, mely a 24 éves korhatárhoz s az írni-olvasni tudáshoz köti az általános és egyenlő választójog gyakorlását. A koalíciós kormány nem tudta — vagy nem akarta? — megcsinálni ezt a reformot s ezért mennie kellett. A királyi ígéret azonban fönnáll és várja beváltását.

Lukács László már kétszer megkísértette ezt, de az első ízben Tisza irígysége, másod ízben Justh korlátoltsága meghiusította vállalkozását. Azután jött a Khuen-kormány, mindig ugyanazzal a programmal, az általános, egyenlő és titkos választójog reformjával, ami természetes is: mert hiszen föltenni is képtelenség, hogy a király visszavegye a nemzetnek már egyszer odakínált reformot. A paktumot ugyanis a nemzettel kötötte a korona, az utólagos ratifikálás reményében: — s a nemzet ratifikálta is ezt a paktumot, még pedig nemcsak az 1906-iki választásokon, amikor többséget adott a koalíciónak a paktum végrehajtására, hanem a mostani választásokon is, amikor ismét többséget adott az általános választójog programmján álló Khuen-kormánynak.

Így lett az általános választójog ismét a válság tengelye, amelyet se félretolni, se megkerülni többé nem lehet. Ezek a mostani választások amelyeknek során kiderült, hogy a mai választójogi rendszerrel, még a Khuen-kormányénál kevesebb presszió és vesztegetés is elegendő az abszolut többség megszerzésére, teljesen igazolják az ellenzék kíméletlen obstrukcióját, ha ennek célja nem pusztán a kormány megbuktatása, hanem a becsületes, tiszta választójogi reform törvénybe iktatása. Hogy ez a reform szétrobbantja a többségi pártot? Hiszen a haladás és

reakció úgy se mehetnek egy úton s végre is: nem a nemzet van a pártokért, hanem megfordítva. Hogy Tisza ellenzékbe megy s akkor majd ő obstruál? Hát oly nagy veszedelem-e az, ha egyszer Tisza gróf is megobstruálja az államszükségletek megszavazását s a tulajdon példájával statuálja a klotűr szükséges voltát? . . .

Apró dolgok ezek; csupa olyan lemosolyogni való kicsinységek, mint általában a Tisza- és Andrássy-féle „állambölcsek" szűkkeblű aggodalmai az általános választójog ellen. Degeneráció? . . . Terrorisztikus demagógia? . . . Nemzetiségi veszedelem? — Oh dehogy: csupa olyan agyrém, melyet csak a demokratikus eszmék gyűlölete, a megsemmisüléssel fenyegetett osztályérdekért való remegés szülhet; olyan üres, alaptalan aggodalmak, melyeket a kiváltságos közéleti szereplés elvesztésének félelme présel ki az elszorult szívekből. Szerencsére a Hofburgban is, a Belvederében is jól ismerik már s értékük szerint méltatják ma már gróf Tisza falra festett rémképeit. — *Die Aengstlichkeit des Grafen Tisza ist eines Mannes nicht würdig. Wenn sich Franz Joseph I. vor dem allgemeinen Wahlrecht nicht fürchtet, braucht sich auch Graf Tisza nicht davor zu fürchten! . . .*"

Ez csak érthető beszéd; és jó magyarul úgy hangzik, hogy: tessék liferálni az államszükségleteket, az annexiós költségeket, a balkáni vámszerződéseket, a létszámemelést, a hadügyi költségtöbbletet . . . vagy ha nem: akkor tessék helyet adni annak az új alakulásnak, mely az általános választójog alapjára fektetett népparlamentben a nagyhatalmi állásnak ezeket a föltételeit biztosítja. Más megoldás nincsen, akárhogyan kérkedik is Khuen gróf a választások eredményeivel. Mert a koronának nem többség kell, hanem pénz és katona: — ezt pedig nem kap, valameddig az általános, egyenlő és titkos választójog törvényerőre nem emelkedik. Éppen ezért tévedett Björnson is abban, amit a cikk élére írt idézetben állít.

▽ ▽ ▽ ▽

Szolgák országa

Irta:
BIRÓ LAJOS.

— Regényvázlat. —

XVIII.

Károlyi Dezső idegesen dolgozott a szerkesztőségben. Újra meg újra abbahagyta az írást, letette a tollat, végre otthagyta a fülledt, meleg szobát.

Lement az utcára. Ekkor hét óra volt. Az utcán, a ház kapuja előtt, várakozott Korb, a detektív.

— Jó estét, Károlyi úr!

— Jó estét.

— Károlyi úr, a főkapitány úr kéreti, szíveskedjék hozzá egy fontos ügyben elfáradni.

Az ujságíró meglepetve nézett a rendőrre.

— Mit akar a főkapitány?

— Én bizony nem tudom.

— Sürgős az ügy?

— Nagyon sürgős. Szíveskedjék most rögtön velem jönni.

Károlyi gondolkozott egy percig:

— Ez a Császy-ügy, — gondolta magában. — Máris kezdődnék?

Ránézett a detektívre és tisztában volt vele, hogy ez azért várt rá itt a kapu alatt, mert nem akart feltünést keltení azzal, hogy a szerkesztőségből hívja el.

— Hát menjünk, — mondta nyugodtan.

Beültek egy kocsiba és tiz perc mulva a főkapitány ajtaján kopogtatott Károlyi. Szerb már várta. Elébe ment az ajtóig és székkel kínálta meg. Az ujságíró mosolyogva ült le.

— Mit parancsol méltóságod?

— Egy kéréssel fordulok Önhöz. Ön jóizlésü, becsületes és korrekt ember: ez ad reményt rá, hogy a kérésemet teljesíteni fogja.

Károlyi kérdő tekintettel nézett a durva vonásu, granicsár külsejü emberre, akinek a szájában a finom szavakat oly különösnek találta, hogy szinte mosolygott rajta.

— A Császy-ügyről van szó . . .

— Ah!

— Igen. Szeretném, ha nem lenne botrány az ügyből.

Az ujságíró gondolkozott egy percig. „Titokban akarják tartani az ügyet" — gondolta. „Jenőre nézve végre is ez a legjobb".

A főkapitány folytatta:

— Ha Ön szíves volna ebben a törekvésemben támogatni...

— Kész örömmel. Ami engem illet, én meg nem írom.

A főkapitány egy lopott oldalpillantást vetett rá.

— De vajjon más nem írja-e meg?

Az ujságírón egy gavallérossági roham vett erőt.

— Nem írja meg más sem. Rajtam kívül csak Torday államtitkár tudja.

— Bizonyos ez?

— Teljesen bizonyos.

A főkapitány fellélekzett. Csak ezt akarta tudni és ezért udvarolt az ujságírónak. Kiegyenesedett és gögös mosollyal mondta

— Ennek igazán örülök, mert ma este elfogattam Császy Jenőt.

Az ujságíró felugrott. Meglepetve bámúlt a durva mosolygású emberre és a düh pirossága öntötte el az arcát. Dadogva mondta:

— Így nem alkuszunk.

Választ nem kapott. Megvetőleg végig nézte a főkapitányt és az ajtó felé indult. A főkapitány mosolyogva nyult a csengő felé. Károlyi hirtelen megállott. Egy pillanat alatt tisztában volt a helyzettel. Ez a korrupt gazember, aki alatt minden lehetséges volt Budapesten, csak azért beszélt vele udvariasan, hogy kitudja: elmondta-e Császy Jenő másnak is az esetét. Torday — amint ő jól sejtette — máris elárulta Jenőt. Ha most ügyetlenkedik, egyszerüen őt is letartóztatják. Ismerte a Szerb Mátyás szokásait. Neki is csalnia kell: ez az egyetlen menekvés.

Óriási erőfeszítéssel típorta le az izgatottságát és gúnyos mosolyt erőltetett az arcára.

— Tessék elfogatni.

Szerb Mátyás összeráncolta a szemöldökét.

— Tessék elfogatni, — ismételte dadogva Károlyi. — Nagyon hálás leszek érte.

A főkapitány nagy zavarba jött. Nem értette az ügyet. Az újságíró mosolyogva magyarázta:

— Sejtettem, hogy le fognak tartóztatni és gondoskodtam róla, hogy ne tehessék büntetlenül. Az egész marosvári esetet megírtam tíz példányban és elhelyeztem valahol. Ha huszonnégy óráig nem jelentkezem, a tíz cikket elküldik öt lap és öt képviselő címére azzal a kedves jelentéssel együtt, hogy Császyt is elfogták, engem is elfogtak. Hát csak tessék! Tudtam, kivel van dolgom.

Szerb Mátyás bőszülten káromkodott magában.

— Ez a gaz-nép, ez a szemét-nép mindig kijátssza az embert!

Azután újra mosolyogni kezdett:

— De hát ki mondta, hogy én Önt el akarom fogatni?

Károlyi gyanakodva nézett rá.

— Eszem ágában sem volt, — folytatta a főkapitány. — Ellenkezőleg, meg akarom Önt győzni arról, hogy egyetlen módja Császy Jenő megmentésének az, ha úgy cselekszik amint én tanácsolom.

Károlyi kételkedve rázta meg a fejét.

— Hát kérem, hallgasson meg. Foglaljon helyet.

Az újságíró leült. A főkapitány lassan magyarázta.

— Nekünk, ugyebár, nagy érdekünk, nagy nemzeti érdek — hogy Albrecht Szalvátor főherceg gyűlöletét magunkra ne vonjuk. A főherceg nagyon hatalmas, nagy bosszút állhatna az egész Magyarországon. Teljesen érthető, hogy az ő apai fájdalma bosszút kíván. Nyilvánosságra a dolgot nem szabad hozni. Ő tehát azt kívánja, küldjük Császyt egy elmegyógyintézetbe, bűnhődjék legalább börtönnel az, akinek a bűnére halál volna a büntetés.

— Ah, ez nem igaz.

— Ő úgy véli, hogy halál; és ez érthető.

Ha már most engedünk a kívánságainak és valóban elhelyezzük valahol Császyt, akkor nemsokára megenyhül a bánata, a haragja és ő maga bocsáttatja szabadon. Ha nem engedünk a kívánságának, akkor is titokban maradt az ügy, de a haragja nem talál levezető útat és neki vannak rá emberei és módjai, hogy Császyt egyszerűen eltétesse láb alól. Szóval, Császyra a menekülés útja az, ha most fogva marad.

Elhallgatott. Az újságíró gyanakodva rázta a fejét.

— Igazán sajnálnám, ha Önt nem sikerülne meggyőznöm, annyival inkább, mert akkor kénytelen volnék Ön ellen két vádat emelni.

— Ellenem? Mit? — kiáltotta megvetőleg Károlyi.

— A petroleumgyár ügyében zsarolást kísérlett meg és része van a Krausz-féle síkkasztási ügyben.

— De hiszen ez ostoba hazugság. Mindakét ügyben nyomoztam és kérdezősködtem, mert szép riportot akartam csinálni.

— Sajnálom, az én információim másképen hangzanak. És tanú akadt . . .

Összehúzta a szemét és leskelődő pillantást vetett Károlyira. Ez összezúzva hallgatott. A rendőrségnél hihetetlen aljasságok

történtek: ezt tudta. Egész Budapest tudta, a rendőrségnek ez volt a rothadó korszaka. Tisztában volt vele, hogy ha nem is tudják elítéltetni, hát kompromittálják, bemocskolják örökre; vizsgálati fogságban tartják egy félévig. Nem tudott szólni.

Nagy hallgatás támadt. A főkapitány is hallgatott:

— Most megriasztottam, — gondolta magában. — Hadd elmélkedjék.

Károlyi összeszorította a fogát és megszólalt.

— Hát tessék! Nem bánom! Ha felakasztanak se bánom!

A főkapitány bosszúsan kapta fel a fejét. Szembe nézett az újságíróval és elővette az utolsó érvét.

— Mennyi fizetése van Önnek? — kérdezte barátságos hangon.

— Száz forint egy hónapban.

— Tehát ezerkétszáz egy évben. Többet nem is keres, mert tudom, hogy Ön semmiféle üzletet nem köt. Hát én fölajánlok Önnek ötezer forintot, ha hajlandó elhallgatni a dolgot.

Károlyi Dezső meglepetve bámult a főkapitányra. Az ismételte:

— Ötezer forintot. Tehát annyi pénzt, amennyit Ön öt év alatt keres.

Elhallgatott. Várta a hatást. Az újságíró hallgatott egy percig, azután heves mozdulattal meg akart szólalni.

— Várjon, ne szóljon még, ne utasítsa még el. Gondolja meg. Ön voltaképen nem is tudja, mennyi pénz az: ötezer forint. Gondolja meg: ön csak száz forintot kap minden elsején és hogy meg kell ezért dolgozni. Ötezer forint: ötvenszer annyi. Ennyi pénze soha nem volt Önnek és nem is lesz soha. Én tudom, hogy Önnek szegény, özvegy édesanyja van. Mennyi örömet, könnyebbséget szerezhetne neki ezzel a pénzzel. Tudom, hogy Önt nyomják az adósságai: milyen független lenne, ha pénze volna. Bizonyosan tervez valami nagyobb munkát is. Ez a pénz módot adna rá, hogy megérje. Önnek viszonya van Koltay Irénnel. Óh, csak nyugalom. Ha pénze volna, nem kellene féltékenykednie a munkánál mindenkire. Gondolja csak meg, akinek pénze van, az úr, akinek nincs pénze, az rabszolga.

Károlyi Dezső megdöbbenve, elámulva, reszketve ült a karosszékben. A főkapitány folytatta:

— Látja, ez a mérleg. Ha megígéri és becsületszavára fogadja, hogy nem csinál lármát, megkapja ezt a pénzt. Most rögtön. Készpénzben. Ötezer forintot. Ezzel megmenti Császyt is; biztosítom, hogy ezzel megmenti. Ha nem hallgat rám, akkor Császyt is rom-

lásba viszi, magát is elveszíti. Börtönbe kerül és, biztosítom róla, mindenki, mindenki el fogja hinni, hogy Ön valóban zsarolt és sikkasztott.

Az újságíró összegörnyedve ült és kétségbeesve pillantott maga elé. Az anyja; az anyjára gondolt. Véres verejtékkel sem tudott rajta segíteni és íme most segíthetne. Irén, Irén! Nem is mert felmenni már a színházhoz a maga megalázó, kínos, szégyenletes koldus-szégyenségével. A leány ruhát akart, kalapot, utazni szeretett volna. Most elvihetné Olaszországba. Milyen megaláztatás szegénynek lenni! . . . És akkor megírhatná a drámáját. Ökölbe szorította a két kezét és vacogott a foga.

A főkapitány látta a hatást és nem akarta kiereszteni a kezei közül.

— Határozzon. Akkor cselekszik jól, okosan, sőt becsületesen, ha elfogadja az ajánlatomat. Én nem akarom Önt megvenni; ez csak pénzkárpótlás azért a haszonért, amit az Ön újságírói pályafutásának ez a nagy szenzáció hozott volna. Mindaz, amivel megának és mindez, amivel barátjának tartozik, azt parancsolja, hogy fogadja el az ajánlatomat. Nem ötezer forintot ajánlok: tízezret! Százszor százat. Gondoljon önönmagára, a barátnőjére. Gondoljon az anyjára.

Károlyi felállott. Láz borzongatta és rekedt hangon kérdezte:

— Császynak igazán nem lesz baja?

— Nem lesz.

A főkapitány a zsebébe nyult. Egy tárcát vett ki és leszámolt belőle tíz darab ezrest. Károlyi felé nyujtotta. Ez nem mozdította a kezét. Akkor a főkapitány odament hozzá és belegyürte a zsebébe. Az újságírónak nehéz verejtékcsöppek ültek a homlokán.

— Fogadja meg most becsületszavára, hogy titokban tartja az egész esetet.

— A meggörnyedt, nagy szőke fiú krétafehér arccal reszketve dadogta:

— Becsületszavamra fogadom.

— Köszönöm. Most Isten Önnel. Tudom, hogy a szavát megtartja. Akárkin is rettenetesen meg tudnám torolni a szószegést, de Önnel szemben tudom, hogy nincs szükség fenyegetésre. Ön megtartja a szavát már csak a Császy érdekében is. A leveleket tehát visszavenni, elégetni! Azután utazzék el valahová, ez a legjobb.

Károlyi Dezső félénken kérdezte meg:

— Hová viszik . . .?

A főkapitány fényes arccal mondta:

— A dornbergi szanatóriumba. Isten Önnel.

Szinte tuszkolta kifelé. Nem akart több kérdést.

Károlyi Dezső szédülve állott meg az utcán. Megtapogatta a zsebét: ott volt a pénz. El akarta kábítani magát. Rohanni kezdett a színház felé. A színpadon megtalálta Irént.

— Irén, — rebegte neki, — előadás után együtt vacsorázunk. Reggel utazom Velencébe, Rómába, Elveszlek. Még ez éjjel utazom. Van pénzem.

A leány bámulva és hitetlenül nézett rá. Megmutatta neki a pénzt. A könnyelmü kis színésznőcske tapsolt örömében. Szerette Károlyit, de Istenem, rendesen oly kevés pénze volt neki. Most nem törődött vele, honnan van, csak örült a pénznek; félrevonta egy sötét sarokba és egy forró csókot adott neki.

Károlyi újra lement az utcára. A posta felé rohant, az anyjának pénzt küldeni. Ezer forintot, kétezret, négyezret akart postára tenni, de nem vették fel éjjel a pénzt. Ekkor eszébe jutott, hogy kocsiba ülhet és kocsin ment a színházhoz. Előadás után együtt vacsorázott Irénnel. Pezsgőztek. Érezte a vagyon, a pénz hatalmát, erejét, büszkeségét.

— A szerkesztőségbe nem kell menned? — kérdezte a leány.

— Fütyülök rájuk, — mondta gőgösen.

Másnap reggel elutaztak. Az anyjának küldött előbb kétezer forintot és ruhákat, kalapokat vett a lánynak.

— De jó úrnak lenni, de jó, — gondolta magában.

Mesterségesen narkotizálta a lelkét az élvezetekkel és ha néha megszólalt a lelkiismerete, így nyugtatta meg magát:

— Az ő érdekében történt. Engem is összezúztak volna, őt is.

Sikerült magát elámítania. Csak egy csodaszép olasz reggelen, amikor mámoros éjszaka után fejfájósan felébredt, jutott eszébe ez a szó: Dornberg.

— Minek viszik Dornbergbe? Dornberg? . . . Dornberg Stayerországban van, a főherceg óriási birtokán. Tehát a főherceg hatalmában lesz. És ebben a percben világosan látta, hogy a barátját, a testvérét átszolgáltatta a gyilkosának.

A szíve táján egy szörnyű szorítást érzett, mintha vaskapcsok húzódnának rá a szívére. Egy nagy jeges hidegség ereszkedett le rá.

— Gazember vagyok, — mondta magában.

És keserű könnyezéssel sírt. Egészen addig, míg Irén fel nem ébredt

XVIII.

Margitot az éjszakára egy nagy, rút es piszkos helyiségbe zárták, ahol nők feküdtek szanaszét. Homályos félvilágítás volt és a belépő lányt durva röhögések fogadták.

Margit halálos félelemben reszketett. Nem tudott szólni. A durva kérdésekre nem válaszolt. Kimondhatatlan rettegés fojtogatta és szemei rémült tekintettel kutatták végig a szobát. Sírt éjszaka; sírt és imádkozott. A kezébe hajtotta a fejét és zokogott, azután vergődve imádkozott, követelve, zokogva imádkozott és ismét sírt kétségbeesve.

Valami kérlelhetetlen, iszonyatos balsors zuhant rájuk: rá és a bátyjára. Tudatlansága nem értette, nem tudta megmérni és felfogni, de a szívét elárasztotta ez a balsors, facsaró fájdalmakkal és a lelkét megfojtogatta kínzó sejtelmekkel: Hol van Jenő? Mi van Jenővel? Mi lesz vele? Mikor találkoznak? Tehetetlenül zokogott:

— Bátyám, édes, drága bátyám!

Jött a reggel. Kinyílt az ajtó. Margitot hívták. Letörölte a könnyeit és felállott. Talán a szabadulás ez. Bevezették egy szobába. Egy ridegpillantású rendőrtisztviselő ült ott egy íróasztalnál. Érdes hangon kérdezte:

— Hogy hívják?

— Császy Margit.

— A szállodában más nevet írt a bejelentőlapra. Hamis név használata: büntetendő.

— Kérem, úgy történt . . .

— Nem kérdeztem. Mi dolga volt tegnap éjjel az utcán?

— A bátyám meghagyta . . .

— Arra válaszoljon, amit kérdeztem. Volt valami dolga az utcán?

— Nem.

— A meséket ismerjük. Nem volt dolga az utcán, de a férfiakat megszólítgatta. Titkos, kis üzletei voltak, mi?

A tudatlan Margit reszketett. Látta, hogy íme egyre vészesebben, iszonyatosabban jön a balsors és az ő gyenge karját, amelyet nekifeszít, széttöri mint a vihar a virágszálat.

— Van valami foglalkozása?

— Nincs.

— Illetőségi helyére fogjuk toloncoltatni.

Margit fehéren, szótlanul állott. Íme, ők lesújtvák, széttíporvák és nincsen, aki segítsen rajta. Ha Jenő most itt volna. De hol van! . . .

Gyengeségét összetörte a rárohanó erőszak. Nem érzett már mást, mint egy kínos, nagy sajgást, amely a fejétől a lábáig zsibongott és elvette minden gondolatát és minden érzését. Egy kínos fájdalom, maga a reszkető Bánat volt a fehér leány, akit toloncútra vittek. Parancsoltak neki, engedelmeskedett. Fájt mindene. A feje zsibongott és a lábai roskadoztak. Leereszkedett volt a karja és a pillái ólmosak. Tikkadt volt és fáradt. Hogy fájt mindene. De parancsoltak. Vonatba ült. Oh, milyen gyötrelem az utazás, a vonat minden zökkenése a velőbe szökik. És hol van Jenő?

Megérkeztek Borsod-Zsadányba. Ámuló szemmel nézett körül. A gyermekemlékei felébredtek. Tíz éves volt, mikor a nagy mezővárosból elkerült. És, irgalmas Isten, hogy jön most vissza! A községházához vitte a kísérője. Fellázongott a lelke. Hát csakugyan nincs Isten?

Oda kellett mennie. Meg kellett hallgatnia a kísérője becstelen szavait, el kellett tűrnie az álmélkodást, a megbotránkozást, — a Császy Zsigmond lánya!! . . . — mikor a nevét hallották. Hát nincs már becsületes ember a világon? Hát kinek sírja el, kinek zokogja el ezek közül az emberek közül az ő rettenetes balsorsát.

Égő szemmel nézett körül és szökve sietett, mikor azt mondták, hogy mehet. Künn volt az utcán, az ismerős, ismeretlen utcán. Most hová? Most kihez?

Egy rosszképű asszony közeledett feléje jóindulatú mosolyt erőltetve bűnös, vén arcára.

XIX.

A vörös Miczi másnap megnézte azt a házat, amelyet Szerb vásárolt neki kétszázezer forintért, Jenőhöz pedig korán reggel beállított a két detektív.

Korb beszélt hozzá.

— Szíveskedjék felöltözni, Aztán kocsiba ül velünk, A saját érdekében kérem, viselkedjék nyugodtan.

Jenő nehéz szívvel öltözködött fel. Az utcán szorongva nézett szét, nem látja-e Károlyit valahol. Vagy Tordayt. Vagy talán Margitot. A szívébe éles fájdalom vágott bele: hol van Margit?..

Beült a kocsiba. Kétfogatú, elegáns kocsi volt, a két ló csak úgy repült. Jenő törte a fejét, hová viszik. Kérdezősködni nem akart, a két embert néma megvetéssel kezelte.

— Talán a vizsgálóbíróhoz visznek, gondolta magában. Elvégre ez volna a legjobb.

A kocsi megállott. A pályaudvar előtt voltak. Jenő elhülve nézett a két rendőrre.

— Tessék kiszállni, mondotta az egyik.

Jenőn egy ideges rándulás futott végig. Egy lázas mozdulatot tett. Korb odahajol hozzá:

— A saját érdekében kérem, viselkedjék nyugodtan. Különben kénytelenek volnánk kényszerzubbonyt alkalmazni.

Jenő riadtan bámult rá. Az arca hamuszínűre változott és most először rohanta meg a biztos veszedelem határozott tudatának álmos, lesújtó, dermesztő rémülete. Őrültnek akarják nyilvánítani, az őrültek közé akarják csukni — orvosi tapasztalatai rikoltották, mennyire lehetséges, milyen könnyen lehetséges ez.

Leszállt a kocsiból. Az ellentállás semmit sem használ, ezzel tisztában volt. Minden hangos kiáltás ront a dolgán, egy dühroham végleg megpecsételné a sorsát.

Még egyszer feléledt a reménye.

— Torday nem hagyja ezt. Nem hagyja Dezső sem.

De mikor beszálltak a kocsiba — külön fülkét kaptak — Mezei lenn maradt a perronon és beszélgetett egy rendőrtisztviselővel. És a nyitott ablakon át két szó ütötte meg a fülét. A detektív válaszolt egy kérdésre.

— . . . a dornbergi elmegyógyintézetbe . . .

Ekkor megállott a szívverése és azt mondta magában: el vagyok veszve. Szorongó, fojtogatott, vergődő elméje villámgyorsan működött. Járt egyszer — tanulmányúton — Dornbergben. Az óriási, komor épület, az őrültek háza várkastély volt valamikor. Magas dombon van. És körülötte, amerre ellát a szem, az Albrecht Szalvátor főherceg óriási uradalma, óriási fejedelemsége. Napi járó földre nincs más ember, csak az ő vadászai, az ő alkalmazottai, az ő alattvaló, még a vendéglős is csak az ő bérlője. Nyolcvanezer hold, ahol csupa szolga lakik . . .

Az a pillantás jutott eszébe, a főherceg pillantása a elmult éjjel és azt mondta:

— El vagyok veszve, oly bizonyosan, mint hogyha az akasztófa alá vinnének.

És ebben a percben visszatért a nyugalma. Szerencsétlen emberek, akik ép elmével az őrültek közé kerülnek, azzal szokták elveszíteni magukat, hogy dühödten ordítják az igazukat. Nos ő

nyugodt lesz. Az agyában rögtön utána felbukott azonban a másik, leverő gondolat:

— Lehetek olyan nyugodt, mint egy keleti bölcs, nem használ az sem. Hiszen tudják, hogy nem vagyok őrült. Hiszen nem becsukni akarnak, hanem kivégezni.

A vonat lassan megindúlt. És, amint a homályos csarnokból kiértek és a nyári nap betűzött a kocsiba, a keserüségnek még egy utólsó rohama marta végig a Jenő szivét.

— Ha ezt merészelik, akkor elárúlt Torday. És elárúlt Károlyi Dezső is. És mi van Margittal?

Gyötrő bizonyossággal, égető világossággal látta, hogy egyedül áll. Mikor a szarvast üldözi a csaholó kopófalka és a kurjongató embercsorda: az nézhet ilyen átkozódó szorongással előre. Sem előtte, sem mögötte nincs menekvés sehol.

Acélizmú kezei görcsösen szorongatták az ülés támasztékát, amelyet megmarkolt és szemei kutatva néztek körül, mintha valahol itt, a szük fülkében találhatná meg a menekvést. Nehéz lihegéssel hajolt előre, azután megtörve dőlt vissza. Nem, itt nincs menekvés. Szük falak vannak és két őrzője.

Szinte elalélt, az öntudatát csaknem elvette az a gyötrő fájdalom, amely az elméjét tépte. Most valóban meg fog őrülni.

Az ablak mellett ült. Kitekintett a napfényes, zöld mezőre és a távolban acélos, tiszta fénynyel csillant meg a Duna. A vasúti hídhoz közeledik a vonat.

Mezei felállott és kiment. Csak Korb maradt benn a fülkében. És a távolban ott a Duna. A vonat bőszülten robog feléje és mindjárt itt lesz a híd.

Az agyán egy gondolat rándúlt át. Ha nem segít magán, senki mástól segítséget nem várhat. Elpusztúl, ha nem segít magán.

A gondolkozásra nincs sok idő. Már megvillan a közelben a híd nagy, karcsú boltozata.

Felugrott. A detektív felkapta a fejét, de mozdúlni nem volt ideje. A fogoly rettenetes öklével halántékon vágta, úgy, hogy ájúltan dőlt vissza a párnára.

Jenő az ajtónál termett. Felrántotta az ajtót és egy ugrással kinn volt a folyosón. A szük helyen szembe találkozott Mezeivel. A detektív nagy, nehéz ember volt, de ha húszszor erősebb lett volna, sem tudta volna Jenőt feltartóztatni. A fiatal orvos két karja, mint két acélrúd úgy vágódott a nagy ember fejének és gyomrának. Levágta, áttíporta, átgázolta és az ajtónál volt. A kis

ajtó nem akar felnyílni. A fülkékből emberek néztek ki. A háta mögött morgást hallott.

Ekkor felnyílt az ajtó. A vonat nagy vasoszlopok mellett robogott el, nekivágódni valamelyiknek biztos szétzúzódás. A halál ásított reá. De inkább ez a halál, mint a másik.

Kétségbeesésének, halálfélelmének rettenetes erejével előre taszította magát. Mintha valami óriási idegen erő röpítette volna, úgy vágódott át a levegőn neki egy széles vaslécnek.

Az ütés elkábította. Egy másodpercig ott ingadozott a keskeny vasrácson. Mellette a vonat robogott el. Ha visszafelé bukik, a a kerekek morzsolják szét. Öntudata végső maradványával, gyengülő erejével előre taszította magát. Felső teste előrehajlott, egy kétségbeejtő, hosszú, dermesztő esés, egy óriási csattanás és zuhanva merült le a Dunába.

Az óriási víztömeget lágynak és melegnek érezték meggyötört, sajgó tagjai. Más érzése nem volt. Fuldoklott. De a gyakorlott úszó önkéntelen mozdulataival csaptak szét erőtlen karjai és levegő után kapkodva, elfúlva a felszínen volt. Zsibongó tagokkal, halálos fáradtsággal tett még egy-két úszó mozdulatot, azután vitette magát a vízzel.

A vizet langyosnak, kellemesnek érezte. Hogy nem mozgott, megszűntek a fájdalmai is. Visszafelé vetett még egy pillantást. A vonat füstje a távolban látszott. A híd csendes volt és elhagyott. A Duna lassan hömpölygött tovább és ő végtelen szeretettel és hálával simúlt a nagy vízhez, amely vitte lefelé.

XX.

Az öreg folyó lágyan vitte a gyötrött embert, azután csendesen partra vetette. A lába feneket ért, kigázolt a vízből. Alacsony nyírfaerdő volt a parton. Egy bokros helyen ledőlt a földre. Nem tudott arra gondolni: üldözik-e, nem tudott már menekülni. A tagjai újra sajogtak a fáradságtól és a fájdalomtól. Végigterült a földön és elaludt.

Késő délután volt, amikor álomtalan alvásából felébredt. A fájdalmakat érezte még, de fáradt már nem volt. Talpra ugrott és ijedten nézett körül. Nem, senki sem üldözte. Csendes volt a vidék, az alkonyodó nap végigöntötte sugárral és ember nem látszott sehol. A másik oldalon csendesen folyt az áldott nagy folyó.

Most menekülni kell, gondolta Jenő. Menekülni kell. De hogyan?

Külföldre kell jutnia, ha az életét biztosítani akarja. De üldözik, minden bizonnyal üldözik. Hogyan kerülje ki az üldözőit?

Svájc van legközelebb vagy Németország. Pénze volt, de hogyan merjen vonatra ülni?

Nekivágott a Duna partjának, felfelé. Késő este volt, amikor Buda szélső házait elérte. Még vehetett egy kék munkás-ruhát, amellyel a maga tépett ruháit kicserélte. Azután leborotváltatta a bajuszát, a haját és mikor a legközelebbi hajóállomáshoz egy nagy hajó közeledett, dobogó szívvel ment jegyet váltani. Bécsig váltott jegyet, a harmadik osztályra.

Nem tartóztatták fel. De az egész éjszaka reszketett a félelemtől és a fedélzeten járt. Hogyha el akarják fogni, ismét beleugrik a Dunába.

Nem történt semmi. Nem bántotta senki és másnap égő szemmel, fáradtan, összetörve ment ki a partra Bécsben. Itt sem bántották. De amíg a svájci határt el nem érte, egyre úgy tekintett körül, mint az üldözött vad. Reszketett, didergett: ha most fogják el, amikor már csaknem megszerezte a szabadságot!

Átjutott a határon. Svájci állomáson szállt ki. Egy végtelen lélegzettel szívta be a szabad levegőt és reszkető indulat rohanta meg a szívét. Nekitámaszkodott az épület falának és hangos gyermeksírással zokogott.

. . . A félelemre pedig nem volt oka.

Az üldöztetéstől nem kellett volna félnie. A két detektív visszament Budapestre és azt a jelentést tette, hogy a fogoly a velük való küzdelemben a sínekre jutott és félig holtra gázolva a Dunába fult.

Szerb dühöngött először, de azután megtette jól könnyezve a főhercegnek a jelentést. Az eredmény elvégre így is kielégítő.

XXI.

Svájc még túlságosan közel van Budapesthez: Jenő továbbutazott Párisba és előbb csak egy táviratot küldött a Kairó-szállóba a Margit címére.

Ismét férfinek érezte magát. Az ereje visszatért és elkeseredés lázongott lelkében.

— A gazok, a nyomorúltak, a szolgák!

Egyelőre nem is gondolt rá, hogy hazatérjen. Margittól nem jött válasz; egy újabb táviratot küldött, azután leült és megírta az egész esetet, minden gazságot, ami vele történt. Ezt a velőt-

forraló történetet leírta nyolcszor és elküldte négy nagy lapnak és négy képviselőnek, híres, ellenzéki szónokoknak.

Vigyázott rá, hogy a leírása higgadt legyen, óvatos részletes, vigyázván minden apró körülmény hűségére. Leírta a marosvári előzményeket, leírta a budapesti gazságot, a Tordaynál tett látogatását, az elfogatását, csak a Károlyi Dezsőt nem említette.

Azután várt. Margittól nem jött távirat. Margit, Margit! Mit csinál Margit! Az édes, szerencsétlen leány?

Az óriási városban kerülte a magyarokat. Még mindig a kék munkás-ruhában volt és apró külvárosi kávéházakba járt. Komor emberekkel került össze, akik a *véres* forradalmat hirdették, a tett propagandáját.

Ő várt. A bosszú szomjas vágyával várta a lapokat és szívszakadva, epekedve a Margit híradásait.

A lapok megjöttek. A négy közül csak egyik közölte a levelét, „mint érdekes és különös verziót, amely úgy hat, mintha csak egy lázas agy képzeletében született volna, amely azonban megdöbbentően igaz is lehet". Ez az újság tudakozódott a dologról Marosvárott is, ahol azonban megcáfolták a levél állításait. Ugyanez a lap azt is jelentette, hogy Kaplony Gábor képviselő a képviselőházban — amely csak holnap tart ülést — interpellálni fog a dologban.

Jenő bement egy nagy kávéházba és lázasan kutatta át a francia lapokat. Néha közölnek ezek budapesti táviratokat. A képviselőháznak — úgy érezte — tombolnia kellett a felháborodástól, zúgnia a haragtól; víharzania kellett otthon az igazság szeretetének és a becsületnek. Viharról azonban egy szó sem volt a francia lapokban.

A pincér egy bécsi újságot adott neki. Amint a lapot felnyitotta, az oldalak tömegében, a sorok táborában, a szavak hadseregében egy szó ütötte meg a szemét: *Eugen Császy*. Az ő neve. Ekkor eszébe jutott, hogy a bécsi lapok is részletes tudósítást közölnek a budapesti eseményekről és egy nappal előbb érnek Párisba, mint a magyar lapok.

Ebben a lapban benne van tehát az a képviselőházi ülés . . . Benne volt. Szomjas mohósággal kezdte olvasni. Falta a betűket: ah, most itt a bosszú, itt a büntetés.

A Kaplony interpellációjával kezdődött a tudósítás. Ez nem elégítette ki. Türelmetlenül dobogott a lábával: nem így kellene, nem így van jól. Nem feltételesen beszélni *ha ez igaz, akkor . . .*, hanem az igazság erejével harsogni: *gazság történt . . .*

Kaplony leült. Ah, jön a válasz. A miniszterelnök áll fel szólásra. Egy pár bevezető frázis, az igazságról és a jogról, amelynek ő hivatala és lelke szerint őre, azután rátér a lényegre:

„. . . az egész mese egy szerencsétlen, elmezavarodott ember kitalálása. Császy Jenőn, — aki különben tehetséges ember volt, mint a marosvári közkórház igazgató főorvosa jelenti — régen látszottak olyan jelek, amelyek kezdődő elmezavarra engedtek következtetni. Egyszer minden ok nélkül lelövéssel fenyegetett egy marosvári cigányprímást, máskor éjszaka egy kávéházban megtámadta az oly szerencsétlenül elhunyt Sándor főherceget, aki iránt való oktalan gyülölete rögeszméjévé vált. Egy éjjel, minden ok nélkül, felutazott Budapestre és — úgy látszik — mikor itt meghallotta a főherceg halála hírét, akkor tört ki őrültsége teljes erővel. Felkereste Torday államtitkár urat, akinek exaltált módon elmondta a főherceg megöletésének szerepét és aki rögtön látta, hogy a szánalomra méltó ember elveszítette józan eszét. Minthogy állapota közveszélyesnek látszott, az államtitkár úr értesítette a rendőrséget, amely a boldogtalant tébolydába akarta szállítani. Útközben azonban sikerült megszöknie és most — úgylátszik — külföldön bolyong.

Ami meséjének egyes állításait illeti, ezek egytől-egyig valótlanok. Lakásának megostromlásáról Marosváron senki sem tud, azt a kocsist, aki őt állítólag kivitte a fácános tanya felé, a marosvári rendőrség képtelen volt megtalálni és végül hiteles bizonyság van rá, hogy a szerencsétlen Sándor főherceg az utólsó éjszakát lakásán töltötte. Kora hajnalban még magával Bebek ezredessel, a 17. huszárezred parancsnokával találkozott, akitől azzal vált el, hogy felmegy lakásába új revolverét kipróbálni. Egy félóra múlva megtörtént a fájdalmas katasztrófa, amelyet semmiféle gyilkos merénylet nem idézett elő, hanem a legostobább sajnálatos véletlen.

A szerencsétlen ember nővérére is hivatkozik. Hogy egy Budapestről kitiltott nőszemély tanúsága, aki most egy borsod-zsadányi nyilvános házban van, mennyire lehet értékes egy ilyen ügyben, azt . . ."

A hideg betükből tüzláng csapott fel. Végigmarta, megvakította a szemét, az arcát.

És a párisi kávéház vendégei bámúlva néztek az idegen emberre, aki őrjöngve ütötte az asztalt és átkozódva marcangolta szét a becstelen papírt . . .

XXII.

A tett propagandája erősen működött akkor Párisban, a boulevard-okon robbantak fel a bombák. Egy görnyedt és szótlan idegen sokat járt akkoriban az anarkia embereihez.

Ez a komor idegen azután vonatra ült egy napon és Budapestre jött. Sötét és merev pillantással nézte a várost és mosolygás, vagy derü nem jött az arcára. Fagyott arccal járt végig az utcákon és elment a képviselőházhoz.

Az új minisztérium bemutatkozásának a napja volt, a Torday-minisztériumé. A terem zsúfolva volt, a karzatok roskadásig megtömve. A második középkarzaton sok baj volt egy szótlan emberrel, aki egyre előre furakodott.

A terem zsibongott lenn, a karzat halkan susogott. Azután csend lett, a virágos női kalapok előre hajolnak: lenn kezdődik a komédia.

Előbb érdektelen fecsegések, azután újra mozgás fut át a tömegen. Mint egy erdő — ha szél fújja — úgy hullámzik meg lenn a terem. Egy orkánszerü éljen csap fel, a kiáltás megforog, megharsog, megsokszorozódik fenn süketitően.

A Torday-miniszterium jön be.

A második középkarzaton dulakodás támad, egy ember előre törtet, megmozdul, felemeli a karját, a kezében megforgat valamit és lefelé sújtja. Egy tűzáradás, egy dördülés, halottak a teremben, vér a miniszteri székek előtt és a karzaton egy véres ember kiáltja örjöngve.

— Szolgák országa! Szolgák országa!

— Vége. —

▽ ▽ ▽ ▽

A Caracalla thermái előtt

Giosué Carducci

Irta: BABITS MIHÁLY

Áventinust köd fedi, Caeliust is
nedves szél leng a halovány síkságon
távol bús albán hegyek állnak, hóval
fedve fehéren.

Hamvas fürtjein felemelve fátylát
zöldruhás britt nő lapoz a könyvében
e romok után, melyek ím dacolnak
éggel, idővel.

Folyton, sűrüen feketén, károgva
hullámló hollócsapatok kerengnek
a két fal körül, melyek óriássá
dacba merednek.

„Vénült gigászpár — haragosan szólnak
a jósló hollók — mínek álltok égnek?"
S olykor uj szél hoz komolyabb harangszót
a Lateránból.

Egy járókelő, köpenyét felhajtva
dús szakálla közt fütyörészve halkan
fel sem nézve megy tova. L á z, e helynek
istene, hívlak.

Hogyha kedves volt neked az anyáknak
síró nagy szeme s fiaik lecsukló
halovány fején kiterített karjuk,
téged imádó;

hogyha kedves volt a Palátiumban
régi oltárod (mikor ős Evander
halmát nyalta még Tiberis, s esténként
alkonyi fényben

az Aventínus s Capitólium közt
Róma Quadrátát hazatérő quirís
látta még s egy lassu saturni verset
mormoga halkan;)

Láz ó hallgass rám. Az uj embereknek
Kicsinyes hadát tova üzd el innen;
Szent e borzadály, hol az ős istennő
Róma, leszunnyadt.

Dús fejét magas Palatínra hajtja;
Caelius felé kiteríti karját;
s Appius tág útja mögött nagy válla
messze feszül ki.

▽ ▽ ▽ ▽

Lucifer csillagfénynél

G. Meredith

Irta: BABITS MIHÁLY

Lucifer egykor utra tárja szárnyát
s borús országát únva száll az égben
e bús bolygónkig felleges sötétben,
hol ébren nyomja sok bűnös a párnát

gőgje zsákmányi: egy sem lelve álmát.
És majd nyugatra dől a Rém a légben,
majd lyb homok fölött forog kerékben,
majd sarki hóra dobja gyászos árnyát.

S emlékezvén, hogy' lázadt régi korban,
sebeit tépi tág zónákon át
míg egyszerre a csillagokra lát,

melyek a menny velője, s visszatorpan,
változhatatlan törvények hadát
sejtvén az ős csapáson csatasorban.

▽ ▽ ▽ ▽

Petőfi nem alkuszik

Irta:
ADY ENDRE

II.

Jó volt Petőfi, de az ő jósága is az a jóság, amelyet csak a halál után lehet nyugodtan dicsőíteni. Különben is annak van igaza, aki azt hirdette valamikor: egyetlen jó és tökéletes ember van: az Isten. Nagy istenhívő volt, aki ezt mondta s Jézus istenségében is jobban hitt sok modern teológusnál. Ám a Messiás sem lehetett meghatóan, bántóan szelíd jóságú gyermek, mert ilyen gyermek a keresztyén Olimpuszon sincs. Kegyes pszeudológusok kegyes csalása és meséje ez: a Názárethbeli Jézus se lehetett gyermeki csoda. A gyermek szent, dicső, szép, de a gyermeknek az a hivatása, kötelessége, hogy önző és rossz legyen. Harmincháromévesen korára igenis megkrisztusodhatott a Messiás, ha igazán élt, ha volt. Bár a jóság nem emberi erény s olyan, mint a boldogság: gyanu mások ellen, oktalan irigység.

Én nagyon értem Jókai Mórt, aki Petőfibe akkor szeretett bele, amikor már Petőfi ezt nem kérhette tőle számon. Annyival jobban értem, mert Jókai is gyermek volt mindig, csak kisebb és jóval hosszabb életű. Hogy zsarnoka volt azoknak, akiket szeretett s hogy agyonszerette a barátait, ez neki, Petőfinek a dicsősége. No hiszen nagyon finom, óvatosan ölelő szeretetet érdemelt volna például tiszteletes Tompa Mihály úr. Aki a maga szuszogó mivoltában kiállt a vihar-Petőfi ellen, sőt elhitte, hogy neki ki kell állnia. Kár, hogy nem maradt ideje Petőfinek arra, hogy Aranyt is közelebbről és tiszteletlenebbül meglássa: amilyen.

A nagyon nagy poéta kiváltképen nagy gyermek s okvetlenül — miként illik — nagyon rossz tud lenni. Jó és rossz: ezek szavak, de mi, de én, nem akarunk tágabb értelmet adni nekik napi magukénál. Petőfi ma már jó is: életében csak önző, kellemetlen, hívő és derék lehetett. Családja, öröksége, küzdelme értetik meg azt is, hogy minden épületesebb, hosszabb írásában valósággal üvölt a bosszu. Ő nem igen sokszor gyakorolta, nem elégszer, de ez volt a leghamarabb érkező indulata mindig. Szent indulat a bosszué s kár, hogy Petőfi sokkal változóbb, izgékonyabb volt, mintsem szép bosszúállásokat, tökéleteseket, végezhessen.

Az a hitem, hogy Rousseaut nem olvasta és értette teljesen és jól, pedig Petőfi alapjában Rousseaura esküdött, Shelley, Hugo,

Beranger s gyönge történeti művek aligha tudták állő határban hozzájuttatni Rousseaut, ki biztosabb ős a modern embernek Ádámnál, a majomnál, az ős-plazmánál, sőt Danténél is.

Petőfi legnagyobb petőfisége, hogy az igazságtalanságait is mindig az igazság szerelmes hevületében követte el. De én azt vallom, hogy neki mindig igaza volt, csupán akkor nem, amikor önmaga ellen hibázott. Más embernél másként van: mindig igaza van avagy soha sincs igaza, ami mindegy, de ez filozofia és Petőfi még a filozófiának is természetesen és tornyosan fölötte áll.

Azt a csúnya, vad, szeszélyes s önmagának legkevésbbé érthető gyermek-embert ma már szabad értenünk. Korának, életének, a benne dolgozó muszályoknak s olvasmányainak ilyen rabja, mint ő, nem volt talán még senki nálunk. Mindent akart s mindenre erőt érzett magában és csak tréfált, amikor valakit önmagához méltónak vallott. Mikor a „Felhők"-et egy rímelő sisera-had kezdi utánozni, ő — inkább másféle verseket ír ezután. A Petőfi-utánzókat Petőfi szidta először s talán a „Honderű" poétáival könnyebben kibékül, mint e ravasz majmokkal. „Én is gyűlöltem, volt okom reá, de amióta e bitangokat láttam, mint vágnak Byron-képeket, azóta gyűlöltségem megszakadt."

Pedig gyülölni még mindig maradt elég oka annak a Petőfinek, akit rövid élete végéig csak félvállról vett ez a drágalátos Magyarország. Jó volt Kunoss, Sujánszky, Császár, hogy Petőfi rovására dicsőítsék.

A bajoknak baja pedig az volt, hogy Petőfit különösen megátkozta a sors a művész-lélek eddig földeritett legnagyobb átkával. Ez az átok: keservesen, sziszifuszi eredménytelenséggel kívánni a hasonlóságot a nyugodt, pocakos lények életéhez. Ő a kóbor ex-színész, az izgága politikus ifjú, a már szinte őrjöngő arisztokrata természet, okvetlenül sóvár irigységgel emlékezhetett Berzsenyire. S én nem tudom, hogy a mágnásnyaló Horváth Lazit, az inasszaloniasságú Petrichevich Horváth Lázárt ritkán, néha-néha nem irigyelte-e?

Nagy baj volt az is, hogy Petőfire túlságosan s nem alkalmas időben hatott „kincse", legdrágább olvasmánya: Saint-Lutte egy könyve. Egész vigasztalan, nehéz és szomorú magyarságommal udvarlok Petőfi emlékének azért, mert nem tudott csupán versíró lenni. De a rossz, alkalmatlan időkben olvasott olvasmányok sokféleképpen megakadályozták, hogy igazán és egészen éljen. A Pulszky dicsérete, amikor Petőfinek megveregeti a vállát, mert

sok versén megérzi az olvasásnak és elmélkedésnek a szagát, talán a legsujtóbb Petőfi-ellenes bírálat. Holott Petőfi ragyogóan, majdnem példátlanul azok közé az emberek közé tartozott, akiket egy nagy francia kvalitásos embereknek hív nagyon szerényen. Akik mindent tudnak, megtanulnak, ami nekik kell s akik okvetlenül meglelik azokat az olvasmányokat, amelyekre szükségük van. Nagy dolog az, hogy Shakespeare-ban istenét találta meg Petőfi s nekem jól esik, hogy Heinét jobban szerette Goethénél. Goethének „gyémánt volt a feje, de a szive békasó . . . eh, még az sem, hisz' a békasó szikrát hány: Goethe szive agyag volt".

*

Gömörvármegye táblabirája, az egy időben még egy kicsit kétséges nemességével is kérkedő Petőfi, hamarosan megbánta, hogy kocsis-fajta nagyurakkal evett egy tálból cseresznyét. Lentről jövő, hirre-kapott embernek rövid, de bizonyos fátuma ez: akármilyen istení gőgű, megszédül a társadalmilag magasabban állók hódoló barátkozásától. Petőfi büszkébb, erősebb volt, mint mások lettek volna az ő helyében, de ezen a bárány-himlőn neki is túl kellett esnie. „Anyagilag is segítettem" — irja sajnálkozással, dühvel és irigységgel még 1866-ban is jó Szemere Miklós úr. S Hazucha Ferenc jó „Hirlapi méh" volt arra, hogy Petőfit összepróbálják csipetni vele, hogy a Garayakról és Toldiakról illedelemből ne is szóljunk.

Csinálhatott volna Petőfi nyolcvanszor újabbat a poézisban, ha a Parnasszust el nem hagyja vele, nem történik annyi sok baj. De Petőfi sokszor nagyon rossz, de gyilkos rímeivel, soraival az akkori Magyarország legkényelmesebb uraira lövöldözött. Nagyon utálta a mágnásokat, holott máig terjedt tapasztalataink szerint akkor és még ma is a „törzsökös nemzet"-nek ez a legkulturálisabb csoportja. Ebből is kiválik általában a katholikus mágnás s ezt én — mint majdnem négyszáz esztendős kálvinista — szomorúan ismerem be. Petőfi — s jól tette a maga idejében — nem kínlódott ilyen újfajta megkülönböztetésekkel: egyformán utált minden mágnást. De észrevette, hogy a falusi kuriák legwerbőczyesebb népe — kicsi kivétellel — talán még hitványabb és ártalmasabb az akkor úgynevezett arisztokratáknál. Petőfi volt az első, aki észrevette, hogy a lecsüggedt, koldus nemesség és az eleven pórság közül kell jönniök az új, vezető magyaroknak. Meg tudta érezni a zsidóság hivatottságát a kialakulandó, új magyar társadalomban, de eleve elátkozta a leendő, hazug,

nacionalista Rákosi Jenőket. Ez a Rákosi fajta már jelentkezett a Petőfi idejében s hogyne gyűlölte volna őket Petőfi, aki mindené volt, az egész életé, minden emberé s az egész világé. „Megnézem a tengert — írja Kerényinek — melyet annyira óhajtok már látni, mert hisz ez rokona a szívemnek, mély és víharos. Megnézem Shakespeare Shelley és Byron hazáját, a sötét Angliát s . . . a fényes Franciaországot . . .“

És mégis igaza volt, amikor a gyűlöletével a magas platánok tetején járt: a mágnás és a nagy pap mostanáig megmaradt. Kossuth is félt tőlük, Deák óvakodott, Tisza Kálmán fölhasználta őket, Tisza István szövetkezik velük. Hajh, Petőfi be jól érezte, hol a bitangság, hiszen az úgynevezett, sőt hamis nevü gentry ma már majdnem csak kasznár-szolgája a főúri és főpapi nagybirtoknak. Van elevenebb s európaibb kicsi hányada is, de többik része a Petőfi „Magyar nemes“-e. Ez kicsit angol ruhásabb, ostobább, mulatságosabb és siralmasabb, de ugyanaz.

A „népies“ értelmet változtatott Petőfi óta, de a „népies“ ma lett csakugyan s nagyon aktuális: a mai Magyarországnak immár kifakasztani való hályog-problémája.

Furcsa dolog ez: én — néhányszor már bevallottam — a demokráciát, mai formájában, nem tartom túlságosan gyönyörünek. De okvetlen és elkerülhetetlen lépésnek a haladás felé s szükségesebbnek, mint Franciaországnak, mint bármely országnak. Essünk túl rajta, mert túl kell esnünk rajta s nem igen akad érv a kíméletre. A legifjabb mágnás-generációnk — szégyen, hogy erről mi komolyan s kötelességesen beszélünk — tanultabb, de elfogultabb s betegebb a réginél. Nyomorult közjogi helyzetünk szerint nem az ipari munkás a legerősebb fegyvertársunk közkatonai rangban, hanem a földhöz ragaszkodó paraszt. Petőfi nem alkudott, Petőfi nem alkuszik s Petőfi a forradalomé volt. Nem szabadság kell nekünk. romantikus, szilaj, pusztai szabadság, de az a szabadság, amelyet Petőfi csak sejtett. Ütni, vágni, fiatalságot teremteni ez öregségével dícsekvő országban: „az én kardom nem fűzfa . . .“ „a lobogómmal még találkoztok“, — ezt mondta Petőfi.

▽ ▽ ▽ ▽

Ajánlólevél egy muzsikushoz

Irta: BALÁZS BÉLA

Itt egy marék dal. Ime átadom
Mint műhelyben egyik a másikának,
Hogy énekelvén teljesítsed őket.

Im átadom, hogy vegyed tőlem el,
Mint vőlegény ha vennéd lányomat,
Irígyen nézzek új fénye után.

Itt egy marék dal. Asszony szíve vére.
Mégis tiéd, mert túlon sok az asszony
S a dal marad, az asszony elmulik.

Mégis tiéd, mert túlon sok az asszony,
Mert őket is tán neked adtam volna.
Mert asszony asszony csak, de meg kell halni.

De meg kell halni s asszony csak az asszony,
S kevés a férfi bajtárs és barát,
Hogy teljesítsen, harcoljon és értsen.

Itt egy marék dal. Majd arany zenédnek
Szárnyán ha szállván száll felettem messze,
Hadd mondjam: ím, mégis az én dalom.

Tavaszi dalok

Irta: BALÁZS BÉLA

I.

Tavasz van. De nem kiáltok,
Nem ujjongok, nem kiáltok.
Jöjjetek csak, jöjjetek,
Tarka erdők, tarka kertek,
Pillék, fecskék jertek, jertek,
Én népem, én táborom.

Így köszöntlek. — Nem kiáltok,
Soha ti azt ne tudjátok
Mely gyötörten vártalak.
Így: mint megtért asszonyt halkkal,
Sem mosollyal sem sóhajjal.
Vége. — Táncolj táborom.

Vívtam durva téli haddal,
Álltam durva kemény daccal
És szenvedtem végtelen.
Im megenyhül dermedt arcom,
Im elejtem csorba pajzsom
S felzokogok csendesen.

II.

Piros este kertbe mentem,
Hervadt akácfürtre leltem.
Piros este halványan
Azt is földről felemeltem:
— Hát tavasz volt?

Hóvirágok, első méhek —
Gesztenyefa gyertyák égtek —
Hol kellett volna megállnom? —
Egyszer először szólt ének
A mezőről.

Egyszer felriadtam. A hold
Idegen, nagy, eleven volt,
Denevér szállt el előtte.
Akkor az, — az a tavasz volt.
S valaki várt.

Barna este kertben járok,
Hazajáró lelket várok.
Vajjon mostan mi múlik el
Holdak, dalok és virágok
Mögött rejtve.

III.

Véremnek ősi, nagy folyója hajtja,
Testemnek fiatal hajóját hajtja
És suhog a tavaszi szél.

Korbács a virágok ruganyos szára
Illatos hajadnak villanyos szála
És suhog a tavaszi szél.

Messze a szemedben borul új bánat,
Leskelő új kín villáma lobban.
Rajta már ajkam. — Nem tudom hol van.
Ősi nagy dallal az ős folyam árad
És suhog a tavaszi szél.

▽ ▽ ▽ ▽

A nagy probléma

Irta:
MÉRAY-HORVÁTH K.

— Balkáni politikus-e Khuen-Héderváry vagy európai? —

Gróf Khuen-Héderváry volt az egyetlen vakmerő politikus, aki biztosra vette, hogy a koalíciót annyira megutálta az ország, hogy akármi jöhet utána, jobb. Ezt így, ilyen határozottsággal megérezni, arra ennyi eltökéltséggel építeni, államférfiúi hatalmas erő, íly vakmerően belemenni a vállalkozásba ma — a siker után — tagadhatatlan zseniálitás. Az az impresszióm van, hogy neki az egész ország megbocsátja, hogy mennyi stiklivel, és mínő fortélyokkal csinálta végig a sikerét. Hiába, ember a talpán — és, úgy látszik, nagyon szomjuhozott már a nép végre ílyent látni, annyi sok kudarc után.

Pedig nyaktörő vállalkozás volt. Ha tévedett volna, a bukás feneketlen mélységbe döntötte volna őt, mert a dinasztia presztígeével játszott. Ez nem aféle közönséges bukás lett volna, mert rázuhan utána a királynak és a trónörökösnek egy döntő szerepű emberben való keserves csalódása összes sulyos, nagyon sulyos konzekvenciáival.

Így azonban, ma, a siker után, ő a providenciális férfiú.

Még hozzá, a Tisza Istvánnal való dolga mesteri. A koncepció, hogy Tiszát hogy tette meg az egész általa kreált alakulat főpillérévé, zseniális. És mégis úgy hozta össze a pártját, hogy ő az úr benne, 40—50 Tiszaistán kívül a többi mind az ő embere.

A legfényesebb egyéni kvalitásoknak pompás sikere az, ami Khuen-Héderváry körül ma ragyog.

Már most, ha egyéni rendkivüli, fényes kvalitások teszik ki a politikai erőt, ha azok alakítják a politika folyását, a nemzet sorsát, akkor — az eddigi minden vonalon sikeres hadjárat után — Khuen a nagy államférfiú.

Azonban, ha egy nemzet élete, egy ország politikai alakulása a maga belső szükségességei, a maga élettani törvényszerűségei szerint halad, és aki nagy politikusa a világnak eddig csak volt, mind csak azzal lett naggyá, hogy azt végezte el, amit a történelem mint megváltozhatatlan kényszerűséget hozott: — akkor nem a fényes egyéni kvalitások teszik ki az államférfiúi nagyságot.

Nos, itt a pillanatnyi nagy probléma: hova esik a két határ között gróf Khuen-Héderváry?

Gróf Khuennek az egyetlen bázisa, amin elindult: az általa oly fényesen megsejtett közutálat a koalicióban részes összes pártok iránt. Egy adott pillanatban a szituációnak a felismerése. A hőstetteket ekkor szokták az emberek véghez vinni. A félvadak közt ép úgy, mint a modern világban a nap hősei. A hősiesség csak idáig is tart. Moltke például nem volt hős. Ő csak értett a háborúhoz.

Ért-e gróf Khuen a politikához, vagy csak a nap hőse-e ő?

A Balkánon, ahol csak végig kell csinálni egy pillanatnyi sikert, ott mindig teremnek a politikának is hősei. Hogy Khuen hős, azt a mi horvát Balkánunkon is megmutatta. Egy adott szituációt fényesen végig csinált. Eszesen, raffinírozottan, bátran, vakmerően, erőszakosan, kíméletlenül, sikeresen.

Ahol azonban Európa kezdődik, ott már a politika: kulturfejlődés. A Balkánon nem, ott csak annyi van, amennyi oda ragad, oda fészkelí magát, de a politika ott jóformán alig mozog kulturmomentumok körül s csak annyira, amennyire épen muszáj, hogy valahogy lépést tartsanak s a politika államdinamikai kérdések, erőviszonylatok feszegetése körül forog. Mint nálunk is Justh Gyula még ott tart a politikában, a Balkánon. Ma, a nagy vereség után már komikum, hogy a bankkérdés az ő balkáni nézőpontjából mint lett szintén állami dinamikai ügy, politikai erőviszonylat kérdése, holott az semmi más, mint gazdasági és kulturfejlődési dolog. Igen, ahol Európa kezdődik, ott megszűnik ama balkáni politikai perspektiva és minden kulturfejlődés és ami ennek a nervus reruma, gazdasági fejlődés kérdése.

Mi ezidőszerint ehhez a határhoz érkezünk. Kopogtatunk, hogy Európához akarunk tartozni. Egyik multkori cikkemben már leírtam a processzust, hogy hogy jutottunk hozzá: Hatvanhét a legmodernebb Balkánt csinálta belőlünk. Akkor átvettünk bizonyos európai gazdasági formákat, amelyek nem itt keletkeztek, nem a mi gazdasági életünkből támadtak. Amelyek elkezdték aztán feltúrni ezt a parlag országot, lett is termése elég szépen, ki is uzsorázta alaposan a hírhedtté vált szabadelvű regime közgazdasági tevékenysége, rettenetes bankgarázdálkodása, amihez fogható Európában nincs. Hatvanhét óta azonban keletkezett már valami, ami csakugyan itt keletkezett és ami már európai. Keletkezett egy dolgozó, munkájából élő, produktive kereső népréteg: európai. Akikről a 67-es állapotok megalkotásakor politikailag még nem gondoskodtak, mert akkor még nem is voltak itt. A kereső, dolgozó polgáriasodó kisemberek csak azóta teszik ki mindinkább a nemzetet és pedig a ő mindennapi boldogulhatásuk, gyarapodásuk, vagyonosodásuk, terjeszkedésük, kultúrájuk közös kérdéseivel, közvéleményeivel. A választójogi reformmal pedig nem ama butául kegyes „sánc"-elméletről van szó, hanem ezekről. Azaz arról, ami Magyarországon már európai. Mert ama bizonyos modern Európa is ezekből a dolgokból lett azzá, ami lett.

Tehát a választójogi reform nyílvánvalóan a 67 által teremtett állapotok megváltoztatása, megbuktatása végett jött. Világos, hogy azonban nem azért, hogy a 48 jöjjön. Hanem valami új. Lehet-e ilyen folyamatok között 67-et restituálni, 67-es regimet folytatni, ha munkapárti néven is?

Kimutattam azt is, hogy a függetlenségi párt csak magánkedvtelésü bornirtságból nem vette észre, hogy ő meg már még kevésbbé csinálhat ma 48-at. Mert az ő szerepe ma már nem 48, hanem azé az ellenzéké, amely 67 óta 67 ellen keletkezett és amely 67 ellen más ellenzéket nem találván a parlamentben, ehhez csatlakozott. A 48-askodásokra, kuruckodásokra a kisemberek rá se hederítettek. A függetlenségi párt meg sehogy sem akart ezeknek az egyetlen pontra koncentrált törekvésére, a parlamenti reformra hederíteni. Ebből eredt a rettenetes letörés és a felocsudás, hogy a függetlenségi pártnak nincsen ma már egyebe, mint ami 67 óta keletkezett új világból való: az általános választójog, a tiszta, az egyenlő, a titkos. A többi, minden régi kuruckodás a császár ellen, hajító fát sem ér.

Nos, és már most gróf Khuen-Héderváry, aki letörte őket? Ez volt a hőstett. Azonban az is kétségtelen, hogy ő a választójog problémájával indult útnak Bécsből. Amit, szerínte, mert a függetlenségiek nem akarták megcsinálni, a 67-eseknek kell elvégezniük. A 67-eseknek, akiknek a regimeje, gazdasági berendezése megszüntetéseért jön az egész.

Khuen-Héderváry a 67 nevében győzött. Ő a 67 hősi megvédelmezője. A hős nem is tehet egyebet, mint megvédelmezi életre-halálra, utolsó lehelletig a 67-et.

És most itt a kérdés: több-e ő, mint a nap hőse, aki további hőstettekre indul? Vagy az a bölcs és államférfiúi politikus, aki tudja hogy egy országot, kulturfejlődést, gazdasági átalakulást nem hőstettek igazítanak?

Mert ha ez az utóbbi, akkor ő nem a hőstettek mezejét látja, hanem a célt, a politikai missziót. A pillanatnyi szituáció érdekében, taktikai fogásnak kitünő lehetett a függetlenségiek letörése. Mert letört végre a 48-asságban való elbizakodottság, kioperálta a hályogot, ami miatt nem látták, hogy ők megszüntek 48-as ellenzék lenni és kénytelenek csakis modern ellenzék lenni. És most tehát megérkeztek a választójoghoz, az egyedül üdvözítőhöz és szégyelték a kuruckodásban elkövetett szamárságaikat. Ez óriási eredmény, mert kijózanodása az egyetlen számbavehető ellenzéknek.

Azonban most már itt vannak, mint tiszta modern párt, amely egyebet se akar a világon mint a parlament reformját, a tiszta, általános, a becsületes titkos, a legkevésbbé korrumpálható községenkénti választójogot.

A kertelése is Khuennek Tiszával a választójog körül óriási, vakmerő és sikeres taktika volt. Azonban most már túl vagyunk rajta s örökké nem is tarthat. Khuennek hozni kell az általánost, egyenlőt és titkost. A 40—50 Tiszaistán túl ő is van vele több-

ségben a munkapártban. Tehát meg is csinálhatja. A hőstetteknek ez volna a befejezésük. És ekkor, az új választó törvény alapján ő választatna újra és ő hozná az új választójog által szentesített további 67-es regimet.

Lehet, sőt valószínű, hogy Khuen így látja a dolgokat, sőt erre is vállalkozott. De hát itt van a döntő momentum. Mert arra ma már a függetlenségi párt kapható, hogy mindent félre téve, a választójogi reformra vesse magát, hogy ennek kell meglennie, hogy ennek alapján aztán az igazi nemzeti akarat kifejezése legyen a parlament. Tehát nem is gördít akadályt Khuen elé, hogy a választójog megoldassék. Főleg tudva, hogy fenn, legfelsőbb helyeken is ugyan úgy akarják mint ők.

Ez a legteljesebb készség, a korona akaratának behódolni, azonban csak odáig terjedhet, hogy igenis jöjjön a választójogi törvény eképen, ámde a választások, amelyek ezen az alapon következnek, a hatalmi apparátus révén ne irtó háborút jelentsenek a függetlenségi párt ellen. Azaz garancia kell a választások tiszta, becsületes végrehajtására. Ami formulázva annyit tesz, hogy ha a választások függetlenségi pártí vezetés alatt nem lehetnek, 67-es alatt se lehessenek. Ez az egyetlen garancia. Más nincs. Ezen múlik minden.

És ez az, ami ellen félő, hogy a hősiesség, annyi fényes siker után, rebellis lesz. Hogyisne, most álljon félre, mikor a hőstettek gyümölcsét kellene leszednie? Nem azért verekedett végig, hogy épp a legjelentősebb pillanatban kieressze a furkót! Sőt talán épen most akarná végkép megsemmisíteni a függetlenségieket. Irmagjuk se maradjon. Ne mondhassák soha többé, hogy Magyarországon a rebellis 48-nak még talaja van.

Ez a kő az, amit a hős, aki csak a kardja élében bízik, nem fog meglátni a lába alatt. Azt, hogy a minden 48-ból kivedlett, kényszerűen észhez kapott függetlenségi párt, nem 48 többé, hanem csakis függetlenségi. Persze nem 49-es értelemben, hanem modernül. Függetlenségi a gazdasági irányzatában, persze már nem kurucul, hanem függetlenségi az osztrák gazdasági piactól. Függetlenségi főleg a belső gazdasági uzsora vezetőivel szemben. Függetlenségi a munkaérdekeknek, a „közgazdasági tevékenységek"-től való függetlenítése irányzatában. Függetlenségi az ország gazdasági állapotának az agrár junkerek és bankszipolyoktól való függetlenítésében. A régi balkáni politikai mezőkön Justh volt az utolsó kuruc, az utolsó régi 48-as mohikán, aki még a császártól akarta, amit akart s nem a kulturfejlődéstől, aminek csak a régi választói, parlamenti rendszer állott még útjában.

Ma már nem 48-at törhet le tovább Khuen, ha letörni akar, mert ez már le van törve, hanem azt a pártot, amely a választójogi reform oszlopa. Akármennyi ostobaság történt is abban a pártban, csak emberi gyarlóságok voltak, de minden gyarlóság dacára, és akarva nem akarva, mégis kénytelen volt ez a párt betölteni azt a kényszerű misszióját, amely minden emberi gyarlóságokon

is keresztül törte magát: ez a párt lett az egyenlő és titkos választójog pártja. Úgy ahogy még 1903-ban már előre megmondtam, hogy ez törvényszerű dolog. (L. Politikai Szociologia, Husz. Száz. 1903 okt. és Somló Bódog: Politika és Szociológia, Husz. Száz. 1906 június.)

A választójognak ezen történelmi, fejlődés szerint való oszlopa nélkül akarná Khuen megcsinálni a reformot? Az ő fojtogatásukkal? Oszlopot fojtogat. Az emberek gyöngék, de az oszlop kemény. Ezzel akar elbánni? Mikor a függetlenségi párt othagyta minden 48-as rongyát, nemzeti sallangját és oda áll pucéran, egészen pucéran, hogy ő ma már semmi más, csak az az oszlop. Semmit se akar egyebet csak a választójogot. Amelynek jönnie kell. Felülről is, alulról is csak ez kell. Ország és király is csak ezt az egyet követelik.

Hiszen tagadhatatlan, Khuennek volna elég serege megcsinálni a függetlenségiek nélkül is. De ellenükre? Ellenükre, mikor ők csak azt az egy föltételt kötik kozzá, hogy a törvényt aztán pártatlanul, tisztességesen hajtsák végre? Ez a feltétele mindennek, különben nincs béke, megakadályoznak megobstruálnak mindent, nincs indemnitás, nincs ujonc, nincs delegáció, egy csomó államkötelezettséget nem lehet teljesiteni. És ez az obstrukció semmi másért nem törne ki, mint azért, mert a függetlenségi párt a becsületes választójog keresztülviteléhez köti magát. Ahhoz, hogy de most már ne választási disznóságok döntsék el a választásokat. Nem is követel magának érte semmit. Még belügyminisztert sem. Csak, hogy pártatlan, párton kivüli legyen.

Hát ezt az obstrukciót megtörni — merénylet. Merénylet a választójog ellen. Ezzel csak kiegyezni lehet Khuennek is, — aki „nem alkuszik!"

A hős megteszi-e, hogy megalkuszik? Oda áll-e a nagy államférfiú királya elé:

— Felséges úr, meghoztam neked, ami elérendő volt, amire vállalkoztam, egészen más hadi operációval, mint ahogy a többi akarta, de itt van, meg van a választójogi reform úgy, amint akartad. Nem az Andrássy-féle koalíciós humbug, nem a Tisza-féle visszacsináló, hanem a valódi, amit igértünk a nemzetnek s amire paktumot kötött a nemzet a királlyal. Itt van, hozom, de nekem mennem kell, mert ez az ára. Az, hogy én, aki letörtem a függetlenségi pártról a 48-at, tovább ne törhessem. Az új törvény alapján következő választásokat nem vezetheti exponált pártember. A többit most a nemzetre kell bizni. A nemzetre, amelyet hivtunk.

Vagy azt fogja-e mondani Khuen: Csülökre magyar! Választatni is én akarok!

De itt a hősiesség határa.

El fog-e bukni a hős, vagy egy nagy, történelmi epochát jelentő államférfiú fog-e győzni, akinek vas keze volt? . . .

Amit a kalászok beszélnek

Irta: PETERDI ANDOR

Még ránk hajlik s csókol az alkonyat,
S kalászainkról ringók, hullámosak,
És szemeiken a harmat ragyog,
Ha jönnek a nevető hajnalok.
És nemsokára: ez a mi sorunk,
A kaszák alatt elvész a nyomunk.

S gulákba raknak minket e helyen,
Számunkra akkor síncs még kegyelem,
Cséplőkkel rontanak ránk a karok,
S kivernek fejünkből minden magot,
Aztán porrá zúz a hengermalom,
Ó jaj, de kegyetlen a hatalom.

És aki ápolt minket és vetett,
Nem adhatunk mi annak kenyeret,
Kalács leszünk a dúsak asztalán,
S vető apánk éhezni fog talán,
Tarisznyájában nem lesz egy falat,
Ha majd az ínséges tél rászakad.

S mi olyan tehetetlenek vagyunk,
Részünkből senkinek sem adhatunk,
Bénák vagyunk, erőtlenek, vakok,
A föld mélyébe cövekelt rabok.
Ha karunk volna és látószemünk,
A poklok ura sem bírna velünk.

Ha lábunk lenne, száguldó szelek,
Oly gyorsan nem hasítják az eget,
Ahogy mi futnánk a tarlókon át,
Keresve a szegények otthonát,
És megzörgetnénk minden ablakot,
Mondván, eljöttünk, kaput nyissatok,

Ti általatok vagyunk és leszünk,
Ti adtatok termő lelket nekünk,
Ha vihar dult, ha égetett a nap,
Ott voltatok velünk az ég alatt,
Veletek nőttünk, száradunk, fogyunk,
Egy az életünk és egy a sorunk.

▽ ▽ ▽ ▽

Freiligrath

Irta:
POGÁNY JÓZSEF.

Forradalom dübörgése, harci lárma, embertömegek egymásra zúdulása, osztályok véres, éles harca: ez a hangulati velejárója a Freiligrath nevének. És mintha a negyvennyolcas revolucionak a diadalmas képei peregnének le újra a szemünk előtt most, hogy Németország ünnepli a születésének a századik fordulóévét (1810 június tizenhetedikét). A negyvenes évek nagy erjedése teremtette ki magából ezt a nagy költőt is, ahogy a tizenkilencedik század második felének szinte minden rendkívüli koponyáját ezek az évek formálták keménnyé, lázadóvá. A férfi Heinenek, a fiatal Marxnak a kortársa volt. A júliusi forradalom idején volt húsz esztendős, a negyvenes években ért férfiúvá. A polgárság nagy küzdelmének utolsó fölvonásába állította a sorsa.

Ez a polgárság már megmutatta oroszlánkörmeit a tizenhetedik század angol forradalmában, már halálthozó ugrással vetette rá magát feudális ellenfeleire a tizennyolcadik század francia forradalmában és legfelső rétege uralomra lendült az angol reformbillel és a francia júliusi forradalommal. A negyvenes évek most a polgárság egészének az uralmát készítették elő. A negyvennyolc végigfutó világrengése február huszonnegyedikén Párisban, március tizenharmadikán Bécsben, tizenötödikén Pesten, tizennyolcadikán Berlinben roppant rázkódással megteremti a polgári Európát. De a polgárság győzelmi indulójába már belesivít a proletárság éles hangja is. Megjelenik a história színpadán új szereplőként a munkásság is és íme amit mond, sehogysem akar beleilleni az ünnepi színdarab idilljébe és görögtüzes apotheozisába, hanem elfelejtve a betanult szerepet, már nem a feudális előjogok, már nem a polgári testvériség, szabadság szózatát mondja, hanem a munka jogáról, a gazdasági egyenlőségről és szabadságról beszél. A rendezők megzavarodnak. A végszavak nem jól feleselnek. A dísz-puskaporpufogtatás komolyra fordul: a proletárság ellen szegeződnek az ágyútorkok, a görögtűz piros fényét a kibuggyanó vér pirossága váltja föl. A február után elkövetkeztek ím a június napjai. A feudálizmus ellen a polgársággal együtt harcoló munkásság most a polgárság ellen fordul és elkövetkezik az első kiábrándulás: Cavaignac ágyui a proletárság ellen fordulnak.

Ebbe a históriai perspektivába kell Freiligrathot beleállítani, ha meg akarjuk érteni. A pályája első része: ébredezés, magára, polgári mivoltára eszmélés. Aztán a forradalom kürtöse. Az egyre haladó harc egyre radikálisabbá teszi: a proletárság mellé sodorja. És mikor, a forradalom bukása, a reakció győzelme után, mégis megszületik a vas és vér és arany árán egybekovácsolt polgári Németország, megbékül vele.

Egyaránt költőjét látja ma hát benne a német polgárság és a német munkásság is. A polgárság szobrot emel neki, a munkásság ünnepi magasztalással reklamálja magának.

Mégis több joga van hozzá a proletárságnak, hiszen a legpompázóbb szépségü verseit a proletárság hatása alatt és Marx újságjába, a „Neue Rheinische Zeitung"-ba írta. És világhírűvé nem az első korszakának keleti fantáziái, sem a német-francia háború idején írt néhány verse tették, hanem élete derekán, a forradalom zivatarában alkotott munkái: a „Ca ira" hat vérpiros rózsája, a „politikai és szociális versei".

Kereskedő Amszterdamban. A végtelenül határtalan tenger, a távol országokba induló, a messzi világrészekből jövő hajók föl-gyújtották a fantáziáját. Izland vulkánjai, Afrika sivatagai, az egyenlítő búja őserdői élnek ezekben a forrón lihegő, búja színpompájú, keleti gazdagsággal rímelő verssorokban. Az apró német nyárspolgári városok szűkös világa helyén íme öt világrész csodái. A negyvennyolc előtti német filiszter helyén vakmerő, erőben, bátorságban, természetességben élő népek, a távolban úttörő ültetvényesek, bátor kalandosok, tengerészek küzdelmei, tágas kikötők zajló élete, a puszták oázisai, a folyóból kitekintő krokodilus, a zsiráf hátán kísérteties, éjszakai vágtatással lovagoló oroszlán, a hosszú sorban végighúzódó tevés karavánok — mintha ezt az egész költészetet a puszták homok-köde lepné be: olyan ízzó, fojtó, tikkadt a levegője, mintha mindig a vihar előtt való menydörgés tompa, távoli dübörgése hangzana ezekben a sorokban.

Mikor később, a forradalmi versei idején támadták, hogy valaha nem volt forradalmár, hogy renegáttá lett, joggal mondotta: „Nem értem, hogyan csodálkozhatnak azon, hogy forradalmi költővé lettem, hogy konstruálhatják meg egész fejlődésemet kívülről, ahelyett, hogy belülről magyaráznák. Első korszakom, a sivatag- és oroszlánköltészet is alapjában forradalmi volt. A leghatározottabb tiltakozás volt a langyos költészet és a langyos társadalom ellen." Öntudatlan, magára még nem eszmélt belső forradalmiság ez. Az első német vasúti vonal évében, 1838-ban, íme Freiligrath a világpiac, a világkereskedelem milyen szédítő perspektiváját tárja föl, a polgárság forradalmi missziójának milyen hatalmas szimfóniája száll felénk. Ez az első forradalmiság kezdetben politikailag nem nyilatkozott. Messzi világokba ábrándozott el, de a német földön még nem érkezett el a tettekhez. Még ezernyolcszáznegyvenben írja híres sorait Herwegh ellen, hogy a költő magasabb őrhelyen áll, mint a párt bástyája, még negyvenkettőben tiltakozik, hogy a költészetnek ne volna egyéb feladata, mint hogy à la Herwegh a trombitát harsogtassa, még kegydíjat fogad el IV. Frigyes Vilmostól, — de az események gyors egymásrakövetkezése egyre inkább belesodorja a politikába, már negyvenhárom vége óta nem veszi föl a királyi ajándékot és negyvennégyben már megjelenik „Hitvallás"-a. Politikai versek,

már a demokrácia mellett; már bevallja, hogy a „magasabb őrhelyről" leszállott a „párt bástyájára" és arról beszél, hogy az a fejlődés, amin ő most keresztülment, voltaképen ugyanaz, mint az egész nemzet fejlődése a politikai tudás és állásfoglalás felé.

És most gyönyörű röpüléssel hagyja maga mögött a negyvenes évek politikai költőit. Negyvenhatban megjelenik a „Ca ira". Hat vers. Az első versek Németországban, melyek nyíltan a forradalom jelszavát veszik a szárnyukra. Prófétasejtéssel látja Freiligrath előre a forradalmat, mint nálunk Petőfi. És ő is örömmel, lelkesedéssel várja. Megjelenik előtte a forradalom büszke kalózhajója, amint üldözőbe veszi az állam rothadt gályáját és lelkesíti, hogy vessen tüzet az egyház álszentes jachtjára, a vagyon ezüstflottáira. Mintha két esztendővel előre látná a berlini forradalom egyik hőstettét, a fegyvertár megostromlását. Vízióis képek vonulnak el előtte. A népnek már nincs betevő falatja, rongyain keresztülfütyül a szél. Rátörnek a fegyvertárra.

Aztán más kép. A nyomda. A betűmilliókat golyókká öntik. Ez lesz csak a gyönyörű szabadságkiáltvány, ez az igazi szabad sajtó. Megint más vízió. Csodás hajó. Csupa csillogás, zászló és dísz. Rajta udvari pompa. A porosz király utazik. És a hajó gyomrában, a füst és korom között a proletár-gépész, aki egyetlen mozdulatával levegőbe röpíthetné királyostól az egész hajót. Hatalmas ellentét: az isten kegyelméből való királlyal néz farkasszemet az isteni haragjából való proletariátus.

És a forradalom viszi, ragadja magával. A harcok minden állomása új ének, új lelkesedés. Svájcban kezdődik a harc, diadalmas ujjongással írja: „Im Hochland fiel der erste Schuss". Bécs elkergeti Metternichet, Berlin népe utcai harcban legyőzte az elitegárdát, mámorosan hirdeti az új nemzeti színt: *fekete* a puskapor, *vörös* a vér, *arany* a láng színe. A forradalom elérte a csúcspontját. Már békét, már minden áron való rendet akar a polgárság. És négy hónappal a márciusi napok után már lejtőre jut a forradalom, már robog, törtet előre mindent legázoló erővel a reakció. Látomás száll a költő szeme elé. „A halottak az élőkhöz" szólnak. A barrikádok halottjai, akik halálukkal váltották meg a nép szabadságát. A nagy március halottjai szólnak szemrehányással a sírból. Még csak néhány hete, hogy odakényszerítették palotája erkélyére a királyt, hogy le kellett jönnie halott, de halálukkal diadalmas ellenfeleihez, hogy le kellett vennie kalapját a nép parancsára és íme már elvesztették az élők, amit a halottak kivívtak. És mintha ez a költemény szimbolumává lett volna a forradalomnak: a halottak dícsősége volt immár az egyetlen dícsőség, a jelen csak gyáva meghunyászkodást, a jövő csak gyászos elbukást hozott. Berlinbe bevonul megint a gyűlölt, a legyőzött szoldateszka, Bécs hősi ellenállás után elesik. Még csak Magyarországon lobog a forradalom zászlaja. Már csak ez az egy nép maradt meg a szabadság előőrsének és amikor a „Neue Rheinische Zeitung"-ot legyilkolják, Freiligrath egy gyönyörű versében búcsúztatja a forra-

dalom elesett harcosát, aki azt kéri végtisztességül, hogy a magyarok küldjenek három üdvözlő sortüzet a ravatalához.

A forradalom parazsát hamu lepi be. Freiligrath Londonba menekül. Megint kereskedő lesz. — Mintha az egész polgárság sorsát példázná az ő élete sorsa. Kereskedő volt. Belesodródott a a forradalomba, hogy azután újra csak kereskedő legyen. A forradalmi véreső után buján fölburjánzó ipari, kereskedelmi élet lecsöndesítette a forradalmi lelkesedést. Freiligrath is elhallgatott. Alig van eredeti verse ezután. Csak az 1870-es német-francia háborúban szólal meg újra. Harcra tüzel, de megírja a „Gravelotteï trombitát". Rettentő ütközet után csupa holttetem a mező. Megfújják a trombitát gyülekezésre. De golyó fúrta át, nem harsog harciasan, csak nyöszörgő, panaszos hangot ad. Gyászolja, siratja a holtakat. Mintha Freiligrath költeszetét is, a forradalomnak ezt a hatalmas harsogású trombitáját is golyó találta volna szíven a forradalom harcaiban. Hazatérhetett Németországba, nemzeti ajándékkal is ünnepelték, de ő már csak a halottjait tudta elsiratni, az új harcoknak már nem lett a hírdetője.

▽ ▽ ▽ ▽

Strófák

Irta: MOHÁCSI JENŐ

Még nem csókoltalak meg

Az ajkam reszket, ha látom a kezed,
De nem csókollak,
Az ajkam reszket, ha látom a szemed,
De nem csókollak.
Az ajkam sír, ha látom az ajkad,
Ha illatozni érzem a hajad,
Hogy soha, de soha még
Meg nem csókoltalak.
A kezem sír, megfogni a kezed,
S nem engeded.
A kezem, az ajkam remeg, szegény,
Remeg,
Mikor a kezed mondja: nem lehet,
Mikor az ajkad mondja: nem lehet,
És hallgat a szemed.

▽ ▽ ▽ ▽

Asszony, leány

Csodálatos: az asszony van mellettem,
De vágyomat a lány után kitárom;
Mikor a lányt, a lányt szemembe zárom,
Az asszonyt, asszonyt lehet csak szeretnem.

Ó mért nem jöttök hozzám édesketten,
Két pártalan, de együtt: kétszer párom,
Én édesem, én istenem, én álmom,
Én asszonyom, leányom.

Már

Testemben vándorolva jár
Egy szó; mint titkos, titkos ár
Szívemből az agyamba jár,
És vissza-visszajár;
Nem tudom mért, de benne vár
Egy szörnyü vég, egy bús határ,
Egy titkot súg, egy titkot tár,
Mint fölfeszített zár.
Száz ember lesz, s nem érzi, bár
Egy szörnyü vég, egy bús határ,
Mely rám és rád és rája vár:
Már . . .

Fájok magamnak . . .

Látok játszó gyermeket a porban
És eszembe jutok én: a porban.
Látok győztes, büszke, büszke férfit,
És eszembe jutok én: a porban.
Látok gyászt és gyászos gyászkoporsót
És eszembe jutok én: a gyászos.

Fájva fájok régen én magamnak,
Élnék másnak: valami csudásnak,
Hogy imádjam: nagynak vagy paránynak
Fájó fájdalomnak és keresztnek,
Karcsu, bimbószép, törékeny testnek:
Szenvedélynek, förtelemnek, lánynak.

Még mindig várok

Vérrel vérzik bennem minden érzés,
Elborít a gyász melódiája.
Járás, várás, vágyás: véres vérzés,
Elborít a gyász melódiája.
Testem testet, lelkem lelket kér és
(Elborít a vágy melódiája)
Nagyszerűt, miből nincs visszatérés.
De elborít a gyász melódiája,

Elborít a gyász melódiája.

▽ ▽ ▽ ▽

A bestia

Irta:
RÉVÉSZ BÉLA

Annust megunta a város. A kávés ügyelt a publikumára, hogy a kassza-trónusban kellemes váltakozással, új leánykák ingerkedjenek és jött a szellő, amely itt-ott megáll, s pelyhet, szemetet, kaszírnőket ejteget le borzas iszákjából, Annus falura került, melyben tehetetlen városimádattal két város népe zsufolódott, ahol hajnali virrasztáskor a méla harangkondulás, összeszűrődve a kondás jajgató tűlkölésével, hirdette a dicső regg fölvirradását. Annus kiszorult a városból, a kávéházi ügynök ismerte a nagyszerű tulajdonságait és a biztosabb lokalitásból kisodorta a vadultabb tájékokra, ahol a szikkadt földek és a szikkadt emberek telhetetlen szomjaznak, ahol egy ügyes és elvetemült leány, ha okosan körülnéz, szépecskén megél. A nagy parasztközségben azért bőven voltak urak, a rengeteg gyártelep estére elindította a hivatalnokrajokat, akik a falu csöndjében pesti örömökre gondolva, éhesen és vergődve, állandóan ették az eszüket. Annus fölpipérezve ült a kasszában, unott arcán egyformán mosolygott a derű és szórakozottan megbámulta a pipázó gazdákat, kis kezeivel rendezgette az adagos cukrokat, boros poharakba szorgosan fröcscsentette a szifonokat, álmélkodva újra csöndben ült és csupa lélek-érdeklődéssel odanézett, ha a telepről bejöttek az urak, vídámodtak, zöld üvegekbe jó savanyú bort hozattak és valami furcsa

szomorkodással dalolni kezdtek. Annus előrehajolt a kasszában, zavartalanul mosolygott, a szeme sugarát kacérosan ráküldte az egyik legényre, a másik legényre, fölrántotta őket a helyükről és azok elindultak, a kasszánál megálltak, ráakaszkodtak a párkányra s izgatottan, bolondosan dűlt belőlük a beszéd. Egy köpcös emberke megint csak azt mondotta:

— Fúj... ez a piszkos falu... Nem lát itt az ember mást, mint tehenet, disznót és parasztot... Ha én tudtam volna... ha én Pesten állást kaptam volna... Harminc kérvényt írtam... Ha én várni tudtam volna... Megöl az unalom... Milyen más az Pesten lenni...

Annus lélekismerő volt és senki sem látta a titkos kezét, amint halkan fölemelte és megcirógatta vele a köpcös ember pesti szívét:

— Bizony, nincs több olyan város, mint Budapest. Milyen más az például az erzsébettéri kioszkban uzsonnázni, szól a katonabanda és az asszonyok mind kokettálnak...

A köpcös ember fújt egyet, az emlékezés nagyon felmelegíthette az eszét, mert legénykedve, hirtelen mondta:

— Hja, a pesti asszonyok... Hogy értik az embert. Csak mutattam a lapot, a panamám alól rájuk sandítottam és kész volt az üzlet...

A köpcös ember elbámészkodott, fujt megint és rezignáltan mondta:

— Az egyik még ide is ír levelet...

Egy vörös hajú ifjú csöndben gubbasztott a kasszapárkányon, felkönyökölve hallgatta a kasszírnő és a kolléga beszélgetését, piros fejét emelgette, mereven fölemelte és türelmetlenül, de áhítatosan mondta:

— Husvétra fölmegyek...

A kasszírnő mosolygott, kis kezét odacsúsztatta a vöröshajú kezéhez és érzelmeskedve kérte:

— Vigyen magával, Fekete úr... Én is únom itt magam... Ha maguk nem volnának itten... De régen nem voltam a Folies Capriceban, a Fővárosi orfeumban...

Új emberek ácsorogtak a kassza körül, bort hoztak a kollégáknak, egy vasfejű, nehéz szemöldökű korhely rávigyorgott Annusra, poharat nyujtott feléje és szilajon, kedveskedve mondta:

— Na, igyál te is...

A vöröshajú ivott, kigyult a szeme, a haja, az arcbőre és a hálás szíve, boldogan mondta:

— Danolja-e még a Baumann?: Nézze meg csak Budapestet éjjel, Tele van az nótával, zenével, Csattan a csók, pezsgős üveg durran, Pénz van elég, soh'se kérdik honnan; Mindenfelé szép lány virágillat, S míg az éj tart, s ragyog fenn egy csillag, Találkozhatsz akárhány gyökérrel, Egész mást lát, egész mást lát, ki megnézi Budapestet éjjel . . .

A pesti dal leszállt a pesti legények közé, sok szép-mocskos emlékezés libegve elevenedett, ligeti, kávéházi kalandok röpdöstek az eszük körül; illegtek-billegtek, mókásan daloltak, a kuplé elfogyott, a vöröshajú torka szakadtából ordított, de a nóta végén bambán elcsöndesedett, a két megnőtt karja messzire kinyujtózott, és merengve sóhajtotta:

— Csak már husvét lenne . . .

Annus pezsgőt rendelt. A vasfejü megvadulva ujjongott:

— Azt, azt . . . Szlapáljunk babám . . .

de a többiek elcnkeztek, a harcos Annus sietve végigvitte cirógató macska-fejét a pesti emberek arcán, titkokat sugdosott a fülükbe, de a hivatalnokok makacskodtak és visszasúgták, kikiáltották:

— Ma még a Tündér Ilonával sem . . .

— Vasárnap alhatunk . . .

Annus gőgösen visszahúzódott a kasszába és únottan nézte, mint cipelik ki a kávéházból a garázda vasfejűt a társai. Annus ült a kasszában, a két karját ölbe fonta, unatkozó tekintetét végigjártatta a piszkos öreg falakon, a márványasztalokon, a rajta felejtett boros üvegeken, a felfordult poharakon, talán a haragtól, talán mástól a szép piros ajka szopósan csámcsogott; valakinek a hangja félősen megbolygatta a csöndet:

— Kisasszonyka . . .

Annus megrezzent, egy grimasszal rendbehozta az arcát és mosolyogva a kassza mellé nézett. Fényes szemekre esett rá a tekintete. Annus mosolygott, nyájasan leszólt:

— A kántor úr . . . Na, de ilyen csöndben . . .

Szép szál ember magasodott föl a kasszasarokban, a spricceres poharat tanácstalanul tartotta a kezében, komoly arcát megszégyenítette a pir, férfias vonalú bajusza most csúfolódva konyult be a szájába, az erős, pompás ember bénán váltogatta a lábait, amíg az Annus rá nem szólt:

— De jöjjön közelebb . . .

és kacagott . . .

— Nem fogom megenni . . . Beszélgetünk . . .

A kántor odabotlott a kasszához. Ingerülten, idegesen szólt:

— Én nem tudok beszélgetni . . . Mint ezek a pesti urak . . . Én soh'sem voltam Pesten, mindig falun éltem . . . és itt se szoktam beszélgetni . . .

Annus szelíden mosolygott, lopva megnézte az erős ember szobros vállait, a sötétvörös tömzsi nyakát, az ünnepélyes szép magyar arcát és nevetgélve mondta:

— Majd én segítem . . . Majd én kérdezem, maga meg válaszoljon . . . Egy pár napja este is látom a kávéházban . . .

A kántor arcára ráfutott a vér, zavarodottan mondta:

— Igen . . .

Annus jó akart lenni, meleg finom ujjaival megérintette a férfi kezét:

— Hallottam, hogy a kántor úr nagyon szépen énekel . . .

A nagy ember gyáván és szomjasan kapta el a szót, sietve beszélt:

— Azért hoztak most ide . . . És azzal se törődtek, hogy már nagy a családom . . . Csakhogy észrevették már, hogy mit tudok . . . Istentől elhagyott kis községekben kellett éldegélnem . . . De itt nagyon meg vagyok elégedve . . . Jöjjön el kisasszonyka egyszer a templomunkba . . .

Annus komolykodva mondta:

— De én római katholikus vagyok . . .

A kántor megfontoltan, ceremóniásan válaszolt:

— De egy az Isten . . . És az Úr hajlékában mindenki kedves, aki istenfélő . . .

Meghitt csönd keletkezett, odakünn már hámlott az éjszaka, derengő világosságok ébredeztek, érett élet szagosságát hintázták a nyári fuvalmak. A kántor bátran belenézett Anna kíváncsi szemeibe és egy kicsit bánatosan, de nagyon meghatottan beszélt:

Én még nem beszéltem soha pesti kisasszonnyal . . . Régóta álmodok Pestről . . . Néha, mikor ágyba megyek, lecsukom a szememet és valami olyan szép, olyan nagy várost látok magam előtt, hogy a szívem dobogásától alig tudok lélekzeni . . . Soha nem mehettem Pestre . . . Maga az első pesti kisasszony, akivel életemben először beszélek . . .

Annus csudálkozva mosolygott, frissen nézegette a nagy darab embert és amikor a kántor hirtelen szavát veszítve elhallgatott, meleg ujjaival megfogta a férfi kezét, megkulcsolta azt és

halkan fölemelkedett a kasszában. Maga felé vonta a kántort. Ekkor, ájtatos énekeléssel megcsendült a hajnali harang. Csendült és dalolt, a hangja tiszta volt, mint a hajnali harmat és derült, mint a fölvíharzó szívek elcsöndesedése. A kántor titokzatosan megnémult, a komoly arca elámult és félszegen, bírkózva kivonta a kezét Annus kezéből, csöndesen eltolta magától a leányt és a szemét rejtve a megalázó világosságtól, lehajtott fővel kiment a kávéházból.

A rejtelmes véletlen néha még kímélte Annust, a legtöbb változatos dolga vásár napján volt. Porzott a falu, röpülő ménesek a falu talaját szakgatták, lomha ökörgulyák messzi községekből ide terelődtek, a gazda, a kupec, a csízmadia, a szűrszabó és a minden fajta komédiás itt kereskedett, a hónap utolsó szombatján a nagy parasztközség nyüzsgette a gyülevész népet, duzzadón, mindig dacosan, mintha bábeli nagy város lenne. Délután Annus már ott ült a kasszában. Vásár után, hazamenetel előtt, a boroskedvü fiatalabbak ólálkodtak a kávéházban. Ittak, a kávéssal tanácskoztak, vérvörös arcukat a kassza felé fordították, Annus frissen és diadalmasan, szüntelenül mosolygott. És fölmentek a szállodába. Dögleszto meleg volt, a nap sütött, a sugárzása áttört a csipkefüggönyön, Annus kövér teste sáfránysárgán izzott a pamlagon. Annus pihent és pihenve nyújtózott még akkor is, ha bántották. Földszagú emberek fölötte megrázódtak, de valahol a mezőn bolondultak, rengő farú bikák az eszükben fölágaskodtak és mély dörmögéssel, megmarcangolták Annus engedelmes testét. Utána részegek és csöndesek voltak, Annus beszélgetett:

— Na . . . na . . . Maga csak akkor megy leányhoz, ha vásárra jön? . . .

Annus víharálló teste lerázta magáról a jövevényeket, mint a buzogó fa a lebágyadt leveleket. Szombat estére új akarattal, páncélos csípőkkel várta a telep fölvonulását. Érlelő levegő járt a falu fölött, a szikkadt földről finomszemű por verődött az emberek elé, akik izzadva lélekeztek, kánikulai nyáron sivatag-klíma nevelte az embereket erősekké, esti fáradtságkor gerjedelmes álmodozókká és aki szerencsétlen volt, az megházasodott, vagy a büntető balták árnyékában lopta a más asszonyát, de aki csak emésztődött, csak fújta az arca előtt a forró levegőt, szerelemszag nyomán az a hetedik határból is elindult . . . Annus magasabban ült, mint a kassza trónusában. A kasszírnő zarándokolt, föl a szállodába, le a kávéházba.

Hempergő férfiak ráfonták Annus derekára az éhes örömeiket, Annus kiáltott:

— Mindjárt . . .

— Mindjárt . . .

az ajtón zörögtek. Zörögtek és zörögtek. Nyitódott, csukódott a takaró ajtó. Nyugtalan ujjak éjszakáról-hajnalra öklösen görbültek és megvadulva dörömböltek, Annus szolgált, kitárult, valaki ugatósan örült a megtalált gyönyörök fölött és dalosan óbégatta:

— Csattan a csók, pezsgős üveg durran, Pénz van elég, soh'se kérdik, honnan . . .

Annus teste megnyult, az ajtón döngve doboltak az öklök, Annus teste rengetegre megnőtt, olyan volt, mint az országút, melyen a nagy marche végigvonul . . . Annus magára maradt. Esett, nehéz fővel, roggyanó lábakkal kitámolygott az erkélyre. Hajnali világosság kegyelmesen csöndesítette a meghajszolt testét. Leült, kába figyelmetlenséggel a szemét meresztgette és megbámulta a semmit mutogató bizonytalanságot. Kedves hajnali fuvalmak emelgették az ingét, Annus csiklandós borzongással átfogta a mellét. A révedező szeme belenézett az ingébe, Annus szeme szörnyű nagyra tágult. Halovány, krajcáros pirosas foltok rajzolódtak a mellén, a vállain, a derekán. Annus rámeredt a mellére, a vállaira, a derekára és a teste föltáncolt a székről. Aztán roskadáshoz kötötten, csöndesen visszaomlott, Annus elsuttogta:

— Jézus, Mária, Szent József . . .

Bénán kuporogva, nem mozdult Annus. Hajnali csöndben, önmaga társaságában, mire tud gondolni egy leteritett, beszennyezett kasszírnő? Ismerjük mi azt a szomorúságot, mely egy barbárul nevelt, pogány nember jeges szivébe egyszer betör? Fölkavarog előtte az a förtelmes élet, amelyen istení kezek, kibérelt nősténveket végigűznek a hímfalkák között, egészen a megrémülésig? Annus hőkölve, nyomorodottan ült és a szegény, fáradt esze birkózott a kifürkészhetetlen gondolatokkal. Megmozdult. Lassan fölemelkedett, a hajnali szellő kacérosan rácsavarta testére az ingét. Annus előrebámult, átment a céltalan tekintete a dombokon, a messzi hegyeken és meglökte valami a mellét, hogy belérendült a teste, hogy kiszakadt belőle a zokogás. Nehéz könnyek mosták az arcát és nem hajtotta le a fejét, keménykedve megállt, eszelősen kiabált:

Na gyertek... gyertek... Nem volt még elég... Még van csók az ajkamon, még elbírja a testem, ha rám tehenkedtek...

Mozdulj Czéke, mozdulj Illény, mozdulj Nagyszál, mozdulj határ, mozdulj tanya... vár benneteket Annus... itt a hajnalban... szerelemre vágyva... Haljon meg az asszony és csaljátok meg velem... hasadjon meg a szíve a lánynak és csaljátok meg velem... Gyertek, gyertek... Csizmás parasztok, földbirtokos urak, finom gavallérok, gigerlis katonatisztek... Gyertek... Gyertek... A kaszírnő azért van itten... Akinek kelés van a nyelvén, fakassza föl a kaszírnő szájában, akinek genny van a vérében, spriccelje át a kaszírnő vérébe... Gyertek... Gyertek... Minden gonosz fajzat... Jöjjön ki rajtatok a rohadás, amikor odahaza ráhajoltok az asszonyra... lepje be a seb a szájatokat, a hasatokat, amikor először bujtok, össze a menyasszonnyal...

Annus nyitott ajkáról elfogytak a szavak, a szeméből kiszáradtak a könnyek, remegős teste lezökkent a székre. Píhegve, tudatlanul nézte a virradást. Lágy hajnali harangszó csendült. Lejtős hegyi úton jött a kántor. Virág volt a kezében, bánatos volt a járása, szép komoly arcát emelgette, az erkélyt nézegette. Annus felszökkent a helyéről, őrjöngő tekintetét rákűldte a kántorra és fölrántotta maga mellé a virágos embert. A kántor elfúlt, esetlenkedett és eldőlt és boldog kétségbeeséssel dadogta:

— Kisasszonyka!...

(Második közlemény.)

▽ ▽ ▽ ▽

A fűzes üzent.

Irta: DUTKA ÁKOS

Napszálltakor, a hűvös esti széllel
Üzenget már a föld, a vén fűzes...
A lámpa rém, a bútorok ijesztők,
Eressz el város, mindjárt este lesz.

A fény leszáll a Kőrös fenekére,
A szőke víz most párákat lehel,
Sóhajtanak a frissen tört barázdák...
Eressz el város! — nékem menni kell.

Ezüst füzek közt lángol künn a Kőrös
S én itt ülök. — Előttem vén falak.
Szemem lehunyom... Házak ormain túl
Látom, amint a vízbe szállt a nap.

Az erjedő föld illatát megérzem,
Hozzám hajolnak messzi fűzesek...
Bódultan, némán könnyező szemekkel
A fűz dalára rímet keresek.

A versek mindig temetők.

Irta: DUTKA ÁKOS

A versek mindig temetők,
Békés, keresztes hantok,
Lármás kínok, víg örömek
Nyujtózkodnak alattok.

Mikor az öröm asszonya
Lejön a szent toronyból,
Vendégem egy-két víg napon,
Büszkén szivembe' trónol.

Vidám kamasz víg kölykei
Szivem véres harangját
Kongatva, verve szilajon,
A sorsomat kacagják . . .

Várok . . . Lesem s ha jön a perc,
Megfojtom sorba őket,
A sok pompás vidám fiút,
Gonosz harangverőket;

S aztán rímekbe takarom,
Pompás színes szavakba
És úgy hordom halottaim
Az égő ravatalra.

A bánat sápadt lányai,
Ha panasszal gyötörnek,
A kéj mezítlen asszonya
A gond s a többi szörnyek . . .

Mind így kerültek csendesen
E pompás ravatalra,
Lelkem kóbor vendégei
Így váltak rímre, dalra.

E versek itt mind temetők,
Békés, keresztes hantok,
Lármás kínok, víg örömök
Nyujtóznak itt alattok.

Új ünnepnapok

Irta:
NÁDAI PAL

A kilencvenes esztendők elején, amikor egy friss etikai hullám söpört végig Európán: — Berlinben, Frankfurtban és más nagy német városokban egyre-másra alakúltak a pozitív vallás és a szociális együttérzés gyülekező helyei: a Freie Gemeinde-k. Komoly, szürke szobák népesültek be megfontolt, kontempláló fejekkel. Gyerekek énekeltek himnuszokat a kötelességről, az emberszeretetről és a gyertyák reszkető árnyékában, szinte belekapcsolódva a himnusz utólsó akkordjaiba, fellépett a szószékre a pozitív, az életbeültetett, a gyakorlati etikának valamelyik papja. Talán éppen Bruno Wille, a Hauptmann Gerhard és Johannes Schlaf kitünő barátja, a materializmus e vikáriusa, akinél jobban, mélyebben senki sem volt áthatva az akkor diadalmas világnézet sugalló erejétől. Látjátok gyermekeinket — mondá — és hallottátok figyelmeztető szavukat, mely, mint öntudatlan vallomás, úgy tört fel szívükből: kötelességekre utalva bennünket. Beszéljünk egy kicsit e kötelességekről, melyeket a jövő nemzedék kér számon a mostanitól . . . És derék, kopaszodó polgárok, figyelve, meghatottan lesték ajkáról a szót. Ma, húsz évvel később, gyürött kis füzetből olvasva, milyen fakúltak ezek a szavak, milyen közhelyek az akkor rombolva hódító igazságok és milyen katakombaíllat csap felénk az egész szabad községből . . . És mégsem lehet közömbösen elfordúlni tőle, mert az új gondolatvilágba fordúlt emberiségnek e naiv erölködésekben első sóhajai hangzanak fel új ünnepnapok után. Szerény, szomorú kis tervezések, — dehogy is lehetett ezekből valamelyes nagy, pogány, elyziumi öröm, valami mámoros újjongás, melyben a lélek exaltáltan találja meg önmagát,

Azután az esztétikai kultura csillagképébe fordult a világ. A materializmus egy kicsit fizetésképtelenné lett, új erőforrások után kellett tehát nézni és ilyen ősidők óta lobogó, még ki nem merített erőforrásnak ott volt a szépség. Bruno Wille ekkor már szép tiszta ajkai körül az emberekbeni csalatkozás első ironikus vonásait hordozta. És úgy járt a Spree-mentén külvárosi halász- és tolvaj-viskók körül meg piszkos gyárkürtők alatt: új templomokat és új ünnepeket szervezni a munkába és nyomorúságba belefásúlt embereknek. Még szerényebben és még csendesebben nyitotta meg az ajtókat, melyeken cédulák hirdették: Itt minden este Volksunterhaltungsabendeket fognak tartani... Valaki szavalt, egy tanitónői énekkar énekelt. Szkioptikusok, muzsika, egy rövid conférence . . . és Bruno Wille ment tovább, egyre sötétebb, egyre kormosabb, egyre zakatolóbb zugokba, mint egykor Toynbee és és azok az oxfordi ifjak, akik Ruskin halk lelkesedésével jártak a dockok közé estenden mulattatni a páriákat és szelidíteni a csírkefogókat.

Ezek mind új ünnepnapok után áhitoztak. Ezek mind szakadozottan feltörő sóhajok, melyekben egy emberréteg egy ember-

generáció, talán maga az egész dolgozó emberiség felnyög egy ki nem formálódott hangban. Azután megint felzúg a munka, megint kattogásba, berregésbe, szíjjak csattanásába fúl az életritmus és csak néha jelenik meg a vágynak egy-egy buborékja a társadalmi érzésmegnyilatkozások felszínén.

Mostanában is, mintha sürűbben jelentkeznének, épitészek, dekoratőrök, festők, rajzolók az új kultur ünnepeket sürgetve. Müncheniek, düsseldorfiak, berliniek, Georg Fuchs, Peter Behrens, Willy Dressler, Hermann Vidmer, egymással vetélkedve küldözik az új szépség-konfesszió rituáléjába tartozó tervezéseiket. Egy görögösen nyugodt vonalú ünneplőterem rajzát, egy-egy meghivó fraktúráját, melynek már a betűvetésén is áhitatos ígézet van, egy-egy ünnepi kosztümöt, mely teatrális érzések nélkül tud méltóságos lenni és más részletkérdések vázlatait. De ki mondja meg: mihez kell mindez? Ki látja azokat a transzcendentális érzések nélkül való ünnepeket, melyeken egy-egy közös, finom gondolat megpengeti a lélek húrjait? Ki tud bedobni a gépmühelyek ablakai mögé egy piros betűt, mely egy közös, viharos ujjongásba verje ki az embereket, mely megduzzassza a mellüket, megkergesse a vérüket, mely egy-egy félnapra felszabadítsa őket a rakoncák alól, miket ránk láncoltak az évezredek?...

Mert ilyennek kell lennie az új ünnepnapnak. A keresztény civilizáció tizenkét évszázaddal ezelőtt megállást parancsolt a pogány életvidámságnak, elnémította a sípokat, a sámánok csengő dobját, beléfojtotta az emberbe az öröm sikoltását, eloltotta az áldozati tüzeket, melyeknek a lobogásával velereszkedett a reszkető gyönyörüség. Finom, misztikus csendből szőtt leplet vetett a mulatságra — tizenkét évszázad óta csak igy letompitva vonaglik és ujjong fel néha az életöröm. A pogányember, aki félénk gyönyörüségével, áhitatával, a megtisztulás érzésével és a termékenység gondolatával táncolta körül a tüzet, nézte a Napot, leste a rügyek pattanását, hallgatta a füvek beszédét, a pogányember, a mi legszebb ünnepeinket adta oda a kereszténységnek. Minden mai nagy ünnep a nap-áldozattal függ össze. A karácsony a téli napéjegyenlőség tiszteletére rendezett Jul-ünnep folytatása, a husvétban Ostarotot, a tavasz diadalmas istennőjét ünnepeljük, a pünkösdben a tavaszi szerelmes éjszakákat, amelyeken hosszú embersorok az erdő lombjába, mohájába, a virágok illatos leplébe burkolózva járták be az utakat. S mi maradt meg mind ebből a mámoros, hosszú, életcsókból? Egy-egy barkaszentelő vagy virágos körmenet, egy-egy fellombozott sátor, egy gyengéd, éneklő, mirtusvirágos és bágyadt kis ünneplés. A nagy fenyvesek hajdani diadalmas muzsikájából, szerényen zengő kis karácsonyfácska lett jámbor asztalokon és mikor félelmetesen összefolyik a téli alkonyat árnyéka a feltörő éjszakával, nem havasi lángok gyúlnak az ormokon, hanem apró kis gyertyák, csillogó papirdisz között. Csak májusban és az ujjongó karneválokon érzik meg még valami a hajdani szaturnaliák

bolondos, tréfálózó, álarcos, csókolózó önfeledt mulatságaiból. Elnézni őket, amint Nizzában virágot dobálva, Párisban a vásárcsarnoknak királynőket választva, Provenceban leányvásárt csapva, Mecklenburgban egy felpántlikázott termékeny tehenet körültáncolva, Kölnben juhásztáncot lejtve és szerte, végig a világon alakoskodva, nevetve, pántlikás fákkal, színes rongyokkal, virággal, dévajságokkal és gyöngédséggel ünneplik a feltámadó tavaszt soha meg nem haló szaturnáliákban, — gyönyörűség, mert szimbólum van benne. És ez a szimbolum az, ami egyúttal fájdalmas. Mert éppen az jelenti azt, hogy ami itt végbemegy, csak kopiája régi nagy szerelmeknek, kihült vallomás, elevenség nélkül való hit. Az ember nem egy a természettel, a lomb, a láng, a bolondos jókedv, a megtermékenyülés vágya, a szilaj beleolvadás a gyönyörűségekbe, a magunkból kikelés és a szívünk összedobbanása a mindenség szívdobbanásával, — mindez csak tettetés, vagy múló illuzió. Nagy és komoly emberek vetnek itt bukfencet, évezredekkel ezelőtt való gyermekségüket hazudva vissza A kulturába fogott emberiség tesz úgy, mintha ki akarna törni a hámból. A józan és hitetlen lélek hazudja, mintha a kupolás égbolt alatt, a napsugarak melegétől az ő rég elszállt hite támadna fel újra. Gyönyörűség nézni ezt a lupercaliát, amint a rajnamenti kis német városban az erdőben fogott vadembert üvöltő jókedvvel, mámoros diadallal kísérik a városba. Gyönyörűség nézni, amint Moldovában, vagy a bodeni tó mellett Szt. János éjszakáján megfogja a fiú a lány kezét és repülő extázissal ugorják át a rőzsén lobogó tüzet. Gyönyörűség még a budapesti Maja reggelét is köszönteni és robogni látni sápadt és harmatos, gyűrött és vidám arcokat, hallani rekedt hangokat, inteni szomorúan felcifrázott millimáris lovaknak és nézni a boldog és üvöltő és csillengelő ringlispileket. Oh gyönyörű az: egy éjszakára megrészegülni csodálatos, évezredes zamatoktól, a keblünkre ölelni az egész világot; gyönyörű volna megállítani kétszer huszonnégy órára a világ tengelyét, gyönyörű érzés: utat engedni minden belénkfojtott, évszázadok hosszat elnyomott ösztönnek; gyönyörű ez: gyönyörködni az életben és nem érezni, hogy ebben fájdalmas nosztalgia van — új ünnepnapok után.

A kereszténység az emberiséget legszebb, legemberibb ünnepeitől fosztotta meg és a nagy fellángolásokat, a szilaj életörömek extázis-robbanásait átváltoztatta szelíd benzin-hajtóerővé. A lángból melegség lett, a világ reszkető szeretetéből szelíd szentimentálizmus — családi használatra. A gyönyörűség bűn lett, az odaadás, a feloldódás, eredendő vétek, az egykori oltások mögött a sátán leselkedik. És mi a misztikus lepel alatt táncoltunk, melyet legendák csöndjéből, lemondásból, türelemből meg engedelmességből szőttek. Igaz, az emberiség ki-kidugja fejét a lepel alól. Meggyőződésem, hogy minden kicsapongás csak visszaütés a régi kulturátlan állapothoz, minden beteges, perverz, társadalomra-törő büntett egy-egy tiltakozás ama milliós rendszabály ellen, mellyel a kultura ránehez-

kedik az emberiségre. Minden különös élvezethajszolás, minden mámor, minden alkoholbamerülés, ópium- és hasis-reszketés, minden lelki affektus, mely különös dühbe, vagy soha át nem élt szenvedélybe igyekszik belegabalyítani a lelket, csak egy felnyögés az évezredes rabiga alatt: ősapáink ketrecbe zárt lelke üvölt ki belőlük és talán a régi hősiség, vagy a régi szabadság álmáért csonkítja meg önmagát.

Az új ünnepnapok dolga volna: természetesen vezetni be ezeket az indulatokat. Az új ünnepnapok dolga volna: extázisokat adni és engedni finom hangulatokhoz fűzve, a pihenés, az ujjongás, a világot átölelő szerelem alkalmait szerezni meg, melyre szükségünk van, mint elgémberedés után a nyujtózkodásra. Idáig még minden kor és minden társadalmi osztály, sőt minden világnézet megtalálta, vagy legalább kereste a neki való nagy ünnepnapokat. Belenézünk a renaissance tükrébe: mint átfutó virágillat egy nyári délután, úgy jelenik meg egy-egy harsogó művészi ujjongás a Medicieek udvarán. Benvenuto Cellini Perseusát Florenc egész fiatalsága hordja körül a városon s öreg kalmárok bíborosszegélyű palástokban olyan boldogan, olyan csókolózó kedvvel követik, mintha megfiatalodásuk órája ütött volna. A művészettel szemben való elaléltság itt az élet tiszta élvezetével foly össze; önfeledt, de okos epikureizmus vonul végig a korai renaissance-ünnepeken. Még tisztább, még ennél is nagyobb lendületű egy-egy provençal trubadur-ünnepély, a nagyszerű dalnokversenyek gazdag hete. Semmi tisztátalanság, semmi elfeledkezés az ember lovagi öntudatáról. Az aquitaniai udvar büszke lovagjai a Poitiers-ek, a Bertrand de Born-ok, amint a finom selymekben, a villogó páncélokban, az uszályos, píkkely-főkötős, gyönyörű szüzek kegyeiért versengnek — ez is a színek és szerelmes sóhajtások ünnepnapja volt. Fölötte ott lebegett a kecses chanson, mint a píllangó és a régi rege, mint nehéz vértek csattogása. A kort érezzük belőle, a vágyak, az örömök, a felső tüzek felgyúladását.

De mi jutott nekünk, késői epigonoknak? Egy-egy józan, higgadt és festőien elrendezett mulatság, amely a fotografus számára készül s nem az örülőknek. Derék lövészek Schützenfestjei, melyek becsületes német henteseket szólítanak rozoga puskák közé két-háromévenként. Valaha nagyszerű mulatságai lehettek ezek annak a meggazdagodott német kereskedő- és íparos-burzsoáziának, melynek a fegyverekre nemcsak mulatság okáért volt szüksége, hanem azért is, hogy a nemességgel szemben semmi országúti meglepetés ne érje készületlenül. Négy-ötszáz esztendővel ezelőtt, amikor még az Egyház egész fénye, a polgári jómód egész öntudata ott ragyogott ez ünnepélyeken, alkalmasint szívetderítőbb volt ez a látványosság, mint a mai roggyant térdű lövészek felvonulása. És ha a münchení Theresienwiesen a bajor polgárság tarackok mellett örül I. Lajos emlékének és a jó fekete sörnek és ha Velencében a forró augusztusi éjszakán tűzkráterek durrognak végig a tengerfodron, amiért a doge eljegyezte nekik

a tengert és ha nagyníha fellobban a Vérmezőn a hajdani láng s pírulva sül fölötte egy karóba húzott ökör, kit nem fog el történeti elérzékenyülés, a hajdani *igazi* ünnepnapokra gondolva?

Nekünk a hétköznapok szürkeségében csak a dalias mulatságoknak bágyadt emlékei jutnak. Az a halk sóvárgás, mely elfog mialatt Tainet olvassuk és a holland történet legparazsabb ünnepeire szállunk vissza. A szőnyegekkel borított Brüggebe, ahová kereskedő-céhek, nemes ifjak pompázatos fénye közepette vonult be a dauphin. Fáklyások, testőrök, prémes-bársonyba öltözött apródok, vértes lovagok, akik egy-egy hattyút vontatnak maguk után, csótáros paripák, melyekről omlik a drága veret, ijjászok és harsonás heroldok — a nagy gazdaság világító országútjai merülnek fel előttünk. És látjuk a jéghegyeket, a citromvizes folyókat, a világító bort lövellő tritonokat és píhegő Melusinákat, akik földöntúli hangon énekelnek. Van-e fogalma ennek a bágyadt és szegény világnak gazdaságról, örömről, bacchikus szenvedélyekről, ha nem turkált ezeknek az isteni színjátékoknak foszló papirosai közt?...

De ezek mind korok és osztályok mulatságai voltak, melyek eljátszották világtörténeti rendeltetésüket. S ha formára nem is, de lényegre hagytak egy tanulságot: ünnep csak az lehet, ami egy belső exaltációból fakad és a mi mozgásban, hangban, gesztusban igyekszik átélni a lélek szenzációját. Csak amikor az ember egypár felejthetetlen órára el akarja veszteni, hogy azután újra megtalálja önmagát. Csak amikor odavetí magát rohanó és ölelő tömeghullámoknak, hogy játszanak vele, hogy végigborzolják, hogy alájuk bukjon és föléjük kerekedjék, csak ebben a lélek szférájából kilépett testiségben van meg az ünnepnek jótevő tisztító ereje. És ezért melancholikusan szende vágyak azok, amelyekkel a kis német tervezők és művészek igyekszenek belehelyezkedni a jövő ünnepnapjaiba. Beethoven-est, Dehmel-versek, Mithra-ünnep, művészet, áhítat, lélekzetelfojtás, révedező, halk elmerülés, gyöngyöző bor és bódító parfümök, szellemesség és asszony-kacagás: — koravénnek vagy legalább is németnek kell lennie, aki ezt ünnepnapnak tudja elképzelni. Hallgassak, sóhajtsak és vállanykörtébe nézzek, amikor egész életérzésem, egész tombolni vágyó fiatalságom arra készt, hogy mozgásban, szilaj ritmusokban vezessem le az élet potenciális energiáit? Aktivitás — ez az első kellék ahhoz, hogy, ami másnak ünnepe, nekem is azzá váljék. Ezért kellett még az olyan ünnepi szándékoknak is pusztán művészeti értékeknek maradniuk, amilyenek Wagnert vezették, mikor az operát, a tömeg-dinamikával, robbanó akkordokkal, színek és fény illúziójával, misztikus és pogány ünnepélyességgel ható zenejátékokat képzelte el az érzékek új ünnepnapjainak. A szándék gyönyörű volt és a gondolat, mely lelkesíté, — hogy a színházat ki kell szabadítani mai ízléstelen, üzleti, alacsonyrendü jellegéből és, mint egykor a görög színpadot, újra a megtisztulás, a fensőbbrendü dionysosi öröm helyévé avatni, — mély pszichologiára vall.

De minden szépsége mellett sem válhatott egyetemes, eleven, igazi ünneppé, éppen mivel a nézőnek az az aktív részvétele hiányzik belőle, mely a hajdani görög színházon a jó kedvet, vagy egyébfajta szenvedélyt végig öntötte. Az én erős öntudata az, ami részt kér az ünnepből, vagy talán inkább az a kettős öntudat, melynek az egyik fele gyönyörködni akar abban, hogyan felejtkezik el magáról a másik. Én örülök a létnek és hiszek abban, hogy vagyok, hogy az egész világgal való összeolvadtságomban is különvaló lény vagyok, én kilépek magamból és visszalépek: a végsőkig felfeszített, a felhőkbehanyatló öntudat, — ez az ünnep.

Mik hát a jövő igazi ünnepei? A kor hordja ezeket is a méhében s vágyai, tendenciái, egész világfölfogásunk irányában kell keresni kisülésüket. A munka ünnepei lesznek ezek. Példája ma még csak szórványos és kevés, de a régi, ellobbant ünnepi fények közt nekünk legszebbek azok a hivalkodás nélkül való, benső és diadalmas ünnepek, melyek a céhek életét szépítették meg. A munka e lovag-ünnepei, melyek büszkén hordozták meg a remekmívű céhládát, a lengő zászlókat, az avult fringiákat, a felcifrázott szerszámokat, a hatalmas céhjelvényeket: a pékek óriás-perecét, a kalaposok fantasztikus süvegeit, a mészárosok égbekiáltó kolbászait, hogy végül állő helyen, a céhházban, vagy a szabad ég alatt tegyék le egymásnak a hűség fogadalmát. A büszke szolidaritás megható vallomásai ezek az ünnepek s ujjongásuk csak a mi munkásaink május elseji mulatságaiban visszhangzik tovább. A tünedező arató ünnepek, ha újra tudnak éledni és a győzelem s az erő harsogásával tudják összeforrasztani a sokféle emberi munka kevélységét, új ünnepeket teremthetnek. Ünnepnapokat, melyeken szerényen szövődik össze minden, ami hisz, ami sütkérezni tud a maga értékében és amikor az emberi kultura oly biztosnak érzi magát, hogy visszaszökhet ősállapotához, a természethez. Minden ilyen ünnep pantheisztikus érzések forrásaira üt vissza, mindben betemetett oltárok tüzeinek kell felcsapniuk, de mind felett ott zúg az a nagy nyugalmas diadalérzet is, mely Schiller élethimnuszában, vagy Beethoven kilencedik szimfoniájában tör allegorikus formába.

▽ ▽ ▽ ▽

Pierre Rousard szerelmes verseiből

Fordította:
NÉMETH ANDOR

Bokrétát nyujtok át...

Bokrétát nyujtok át, melyet kezem
tikkadt virágból font össze neked:
virágból, mely holnapra már beteg,
ha még ma este mind le nem szedem.

Bájadnak ékes példája legyen:
hogy bárhogy is vírítson kellemed,
szökő percekkel együtt ellebeg
és, mint hervadt virág, tönkre megyen.

Mert száll az idő, száll az idő, hölgyem:
haj, nem a perc száll, de mi szaladunk, —
pihenni földpázsit alatt a földben.

És mind a lángok, mikről szavalunk
ha sírba szállunk, velünk sírba szállnak:
addig szeress hát, amíg szépnek látlak.

▽ ▽ ▽ ▽

Stancák

Most hűs templom kövére hullva,
nagy jámboran térdreborulva,
kegyét kérjük az égi Úrnak,
mint akik Isten híveként
a templom csendes rejtekén
a templom mélyén térdrehullnak.

De este széles ágyba térve
majd átkarol két karom kérve
s a bujaság ezernyi kéjt ád:
mint szeretők egymásba térnek
és bolondosan végigélnek
ezer apró szerelmi tréfát.

Nem akarod, hogy karom tépve
hulljon hajadnak tengerébe,
vagy csókom az ajkadon égjen?
S ha kezem kebled érí vágyva
ép úgy teszel, mint az apáca
a csendes, békés klastrom-mélyen.

Kínek szánod szemed varázsát
vagy kebled szép domborulását,
homlokod, csókra termett szádat?
Plutót ölelní vágysz talán?...
Charon visz majd pokol taván
ha csónakát érí a lábad.

Mert majd, ha jön a végső óra
és szállsz az alvilági tóra,
ajkad sáppadt lesz lenn az éjben
s ha látlak majd, szegény halottam,
ó senkínek sem mondom ottan,
hogy szerelmesem lettél légyen.

Majd bőrnélküli lesz a tested
arcodnak szépségét elveszted
s a vér nem éltet át.
Fogaid is kihullnak rendre,
mint láthatád a cinterembe',
hogy milyenek a koponyák.

Addig is hát, míg élted éled,
ó hagyjon el e furcsa nézet
és hadd csókoljon ajkam.
Megbánod majd a sírveremben,
hogy mért is voltál oly kegyetlen
s nem könyörültél rajtam.

Mert meghalok, ó csókolj, édes,
jer közelebb szíved szívéhez: —
ne fuss, mint szarvas, ha menekszik.
Ó engedd meg, szegény kezem
hadd nyugodjon a kebleden, —
vagy még lejjebb, ha tetszik.

A gastínei erdő.

Heverve, árnyas zöld alatt,
Gastíne, dalollak én,
így szálltak görög versszavak
Erymanth erdején.
Mert nem tudom elmondani
az elkövetkezőknek,
míly élvet adtak, lombjai
a zöld levéltetőnek:
az árnyas fáknak dús öle
az erdők csendes zúga, —
hol szívemnek kérdésire
hányszor felelt a Múzsa:
hol minden gondom tovaszáll
és föllel minden élvet,
mert lelkem messze-messze száll
s a könyvvel elbeszélget.
És bokrod békés hűvösén
suhannak lenge párok,
és sok szatír és sok szirén
és remegő najádok!
Te benned hű fészkére lel
a Múzsák hű barátja,
és erdőd sose gyújtsa fel
szentségtörő kéz lángja!

▽ ▽ ▽ ▽

Az eperfa

Irta:
FARKAS ANTAL

Azért még most se hibáztatom Szűcs Pétert.

Olyan ember volt, aki nem tudott parancsolni a természetének. Aki olyan nagyon tud parancsolni, az tanuljon ki papnak, álljon be barátnak, de ne lakjék a tanyán, ahol fűtől-fától, madártól, négylábas jószágtól szabadságot tanul az ember, ahol még a megbéklyózott ló is belegázol a más kukoricájába, ahol finánccolatlan bort isznak és szűz dohányt pipálnak az emberek. Végre is Szűcs Péter nem akart igazságtalanságot, csak a jussát nem hagyta. Az atyaurístenre megesküdött volna, hogy neki van igaza, hogy mások akarnak vele elbánni, hogy huncut a törvény, hamis a bíró, hogy gazember az egész világ.

Miért kellett azért Szűcs Pétert a bíró elé citáltatni, hogy az aprójószágai át-átkószáltak a mesgyén, a szomszéd tarlójára mentek bogarászni,

elhullajtott szemet szedni? A szomszédé a bogár, a gazdátlan szem? Miért nem bánt el a szomszéd éppen úgy a maga földjén a Szűcs Péter jószágaival, mint ahogy Szűcs Péter elbánt? Szűcs Péter nem szaladt a mezőrendőrhöz, a bíróhoz, hogy tegyen igazságot. Fogta a puskát és beledurrantott a pulyka-falkába, a liba-nyájba és a döglötteket átdobálta a mesgyén, hogy máskor jobban vigyázzanak rájuk. A tarlójára tévedt őrizetlen disznónak is leütötte a derekát, de nem járt a bíró nyakára, hogy fizettessék meg a szomszédot, kárt tett a jószága. Szűcs Péter az ilyen pénzt röstelte volna fölszedni a bíró asztaláról. Még ha bort vett volna is rajta, az is megakadt volna a torkán.

A szomszéd nem röstelt semmit. A szomszéd alázatos, sunyi ember volt, aki ha észrevette Szűcs Péter átkószált jószágait, nem kapott puskára, nem fogott petrence-rudat, hogy közibük vágja, hanem két kezeűgyibe eső embernek szólt:

— Látjátok, megint kárt tétetett nekem Szűcs Péter szomszédom. Majd tanuskodtok mellettem.

A környékbeli szomszédok már únták a tanuskodást, aztán meg röstelték is. Azt mondiák:

— Igazán sok, ahogy ez a Szabó Lukács sarcolja ezt a szegény Szűcs Pétert. Egyszer megjárja vele.

Tudták, hogy Szűcs Péter nagytermészetű ember, akinek a katonaságnál is meggyűlt a baja. Stokkházat űlt, mert az őrmesterét megvasvillázta az istállóban, amikor nádipálcával végighuzott a piros nadrágján. Aztán a városban is sok baja volt a rendőrökkel, a kapitánnyal. Vagy őrizetlen állt a lova a korcsma előtt, hiszen a lovakat nem vihette be magával a korcsmába vagy valakit meglegyintett a szódás üveggel. Aztán a takarékokkal is baja volt. Pőrölték Szűcs Pétert és ha száz forinttal tartozott, lett belőle kétszáz, mire kifizette.

A fiát, Szűcs Sándort is baj érte. Csintalan legény volt, aztán éjszakának idején eljárt bigézni. A törvénylátó urak lopást értenek ez alatt, pedig nem egyéb csintalankodásnál. Összeálltak hárman-négyen, vettek egy kis fináncolatlan bort és szép szerivel kerítettek hozzá egy-két birkát, hogy jobban csússzék a vinkó. A bíró úrnak talán csúsznék éhomra vagy lebbencstésztára? Mégis becsukták Sándort éppen akkor, amikor házasodni akart. Kifizette volna a birka árát tizszeresen; de nem kellett, hanem a törvénynek az a szégyen kellett, ami Szűcséket érte, amikor Sándort fényes nappal, éppen a menyasszonyék tanyája előtt bekísérték a városba.

A leányával, Lidivel is baj esett. Addig járt esténkint kukorica-fosztani erre is, arra is — nagyon dolgos lány volt — hogy egyszer aztán másodmagával jött haza. A kis poronty most már ott játszik a tanya előtt. Szűcs Péter se haragszik rá, de ki veszi el a Lidit? Kinek kell az ilyen megesett fehér cseléd, ha nem adják vele együtt a tanyát is?

A felesége esztendők óta nyomja az ágyat. Száraz betegség kínozza. Keheg, keheg, meghalni se tud, de életre se való. Ha fölkel is, azért kel föl, hogy visszafeküdjék.

Mindez a baj sok egy embernek, különösen ha olyan szomszédja van, mint ez a sunyi Szabó Lukács.

Most meg a mesgyét szántotta el.

Szűcs Péter végig nézett a mesgyén és úgy látta, hogy a Szabó Lukács földjének hasa nő arra az ő földje felé. Ha így halad, ha minden esztendőben arrább-arrább szántja a mesgyét egy-egy barázdával, akkor nemsokára kiszántja Szűcs Pétert a tanyából. Ezt nem lehet tűrni.

Befogatott az ekébe és jó mély barázdát hasított egyenes irányban a Szabó Lukács kukoricásában. Lukácsnak tátva maradt a szája. Nem mert kimozdulni a tanyából, csak a ház végiből nézte a Szűcs Péter káros munkáját.

Még tán el se készült vele Szűcs Péter, amikor Szabó Lukács már kocsin ült és nyargalt be a fiskálisához. A fiskális azt mondta, hogy ez nagy história, ennek előbb mérnök kell.

Másnap ott volt az indzsellér a tanyán lánchúzó emberekkel, térképpel, messzilátóval. Szűcs Pét r bent járt a heti piacon, nem láthatta a munkájukat.

A mérnök megmondta Szabónak:

— Kend itt lopott el a szomszédjától ötven ölet, a szomszédja amott hasított el ötvenet. Egyezzenek ki.

Szabó Lukács meg azt mondta:

— Jó, én itt visszaadom azt az ötven ölet, de a magaméért pörölök.

Sokba került az a pör Szűcs Péternek, megint a takarékhoz kellett folyamodni, hogy kitisztálhassa a Szabó Lukács fiskálisát. Igy nőtt az adósság, meg úgy, hogy az asztagja leégett. Persze, hogy nem biztosította. Ki gyujtotta föl, azt nem lehet tudni. Szabó Lukács? Megeshetik, de annyi esze volt Szűcs Péternek, hogy nem esett neki, mint bolond tehén a fiának, hanem csak magában dörmögött valamit.

Az igaz, hogy akkor Szabó Lukács nagyon sietett a biztosítással és egész éjszaka őrizte az asztagját. Hiába féltette. Szűcs Péter nem az az ember, aki éjszakának idején orozva gyujtogasson. Ha gyujtogatni akart volna, átment volna Szabó Lukácshoz és ezt mondta volna neki:

— Nézd, Lukács, te az én termésemet felpörkölted. Hát most én visszaadom a kölcsönt, nesze!

Azzal szépen, nyugodtan, a Lukács szomszéd szeme láttára, felgyujtotta volna az asztagot.

Szűcs Péter nagyobb váltót adott a takaréknak, vett vetőmagot, egy keserveset mulatott is, aztán úgy tett, mintha elfelejtett volna mindent. Pedig az ilyesmiket nem könnyen felejti az ember.

Azt tudta, hogy rosszul áll, hogy nem kell, csak két rossz esztendő és kilicitálják a tanyából. Csalódott, nem jól tudta. Csak egy kellett és Szűcs Pétert megkoppasztották. A bíróságnál folyt a licitáció. Szabó Lukács volt a legtöbbet ígérő, de vártak még harminc napot, hátha akad rá jobb vevő is.

Nem akadt. Szabó Lukácson maradt a föld. Annyija maradt volna még Szűcs Péternek, hogy a volt földjét kivehette volna árendába Szabó Lukácstól. De kérdés, adja-e Szabó Lukács? Aztán, meg tudná-e tenni Szűcs Péter azt, hogy átköszönjön Szabó Lukácshoz:

— Adjon Isten, szomszéd, kivenném a földemet árendába, ha adná.

Hát ha száraz kenyeret eszik, ha más kegyelmére szorul, még akkor sem teszi. Ennyire nem alázkodik meg annak a sunyi, komiszlelkű Szabó Lukácsnak. Az tette tönkre, úgy érezte. Az éhezett a földjére, annak a pártját fogta a mérnök, a fiskális, a bíró. Neki pusztulnia kellett.

Addig járt-kelt, míg valahol a határban egy kis árendás tanyát kapott. Esténkint lopva osont be a régi tanyába a beteg asszonyhoz, a leányához, az unokájához. Úgy félt Szabó Lukácstól, hogy nagyon. Nem volt-e már itt? Nem ripakodott-e a családjára, hogy mi lesz már, hurcolkodjatok innen, mert enyim a föld, enyim a tanya, titeket akkor dobatlak ki innét, amikor én akarom? . . .

De az asszonyt bajos ám szekérre rakni, mert az utolsót járja. Belebetegedett a lelke-teste, hogy itt kell hagynia a tanyát, ami még az öreg apjuké volt. Minden bokor, minden fa a saját ültetésük. Kehegett, sírt, jajgatott:

— Ne vigyetek el innen, itt akarok meghalni. Mondjátok meg Szabó Lukácsnak, hogy várjon egy hétig.

Szűcs Péter szíve összeszorult.

— Nem lehet. Én nem mondok neki semmit. Elmegyünk, majd dunna közé raklak, aztán lépésben hajtok.

Este, mikor Szűcs Péter nem vette észre, Lidi átszökött Szabó Lukácsékhoz.

— Az isten áldja meg kendet, nagyon beteg az édes anyám, várjon még egy hétig. Ami hemme-hummink van, addig elvisszük.

Szabó Lukács mézes-mázos beszédű ember volt.

— Egy hétig? Kettőig is, édes lányom. Nem vagyok én olyan rossz ember, mint az apád gondolja. Vigyél édes anyádnak egy kis tejet. Nektek már tehenetek sincs, úgy-e?

— Még a vásár elvitte.

Hazavitte Lidi a tejet, de Szűcs Péternek nem merték megmondani, hogy Szabó Lukács milyen jó ember. Még két hétig se dobatja ki őket a tanyából. Mégis, mégis jó lelke van ennek a Szabó Lukácsnak.

Szűcs Péter pedig megkezdte a hurcolkodást. Ami kis kukoricája volt, csutka-töve, szerszámja került, kocsira rakta és mikor beesteledett, elindult vele az árendás tanyára. Azért vitte estenden, hogy ne lássák a szomszédok.

— Níni, a híres Szűcs Péter költözködik, pedig még nincs is Szentgyörgy napja!

A harmadik fordulót tette meg, már alig volt valami a tanyájában, csak a beteg asszony, Lidi, az unoka, a kutya, meg az ágynemű. A harmadik forduló után Lidi sírva futott elébe a járó végeig:

— Édes apám, meghalt, meghalt . . .

Szűcs Péter megállította a lovat, megtőrülte a homlokát, ledobta a kalapját a derékba, megvárta, míg Lidi föllép a kocsira, aztán a fáradt lovak közé vágott. Benyargaltatott a tanya-udvarra.

A pitvarban Szabó Lukácsné forgolódott.

— Adjon Isten — mondta Szűcs olyan hangon, mintha a torkát szorongatnák.

— Ne busuljon szomszéd. Igy kellett ennek lenni. Szegény Lidit nem akartam magára hagyni, hátha megijed.

Szűcs Péter bement a halotthoz, aztán visszajött. Vörös volt a szeme.

— Lidi, pakkoljunk. Itt már nincs semmi keresni valónk. Édes anyádat majd letesszük a temetőnél a halottas házba.

Fölrakták a dunnákat, beletették a kiszáradt asszonyt, akinek ujjai görcsösen szorították össze a keszkenőjét, mintha abban volna mindenük, ami volt és mintha folyton azt hajtogatnák vértelen ajkai:

— Nem adom, nem adom, Szabó Lukács, enyim a tanya, enyim itt minden, huncutok voltatok.

A kis unoka ott ült a Lidi ölében, a szekér ülésén. A kutyának füttyentettek, egy isten-jó-napot mondtak a szemeit dörzsölgető Szabó Lukácsnénak és megindultak kifelé a járón, szépen, lépésben. Nem néztek vissza. A dűlőn is haladtak valamit, amikor Szűcs Péternek eszibe jutott, hogy az ostor ott maradt.

— Hóha. Visszamegyek az ostoromért.

Leugrott, visszament.

Szabó Lukács már ott volt a béresével, fejszével és fűrésszel. Hoztak kötelet is.

Szűcs Péter nem köszönt nekik.

— Az ostoromért jöttem.

— Keresse meg, szomszéd.

Szűcs Péter kereste, de azt is meghallotta, hogy a nagy eperfát akarják kivágni. Rettentő indulat fogta el. Úgy érezte, hogy a fűrészelés, fejszecsapás, a döntés neki fáj majd. Hát csakugyan Szabó Lukács itt az úr? Szinte fuldokolva kérdezte tőle:

— Hol az ostorom, tán már azt is elloptad, te bitang, te gyujtogató?

Bizonyos, hogy Szabó Lukács visszaszólt valamit, de az még bizonyosabb, hogy Szűcs Péter leütötte. Csak ugy ökölle vágta meg, de abban az ütésben benne volt keserűségének és fájdalmának minden ereje és az az ütés éppen elég volt Szabó Lukácsnak arra, hogy egy hónapig borogassák.

Szűcs Péter felült a szekérre, ostor nélkül és lassan, lépésben ballagtak a temető felé, meg arra felé, amerre Szűcs Péter életének újabb kálváriája emelkedik.

Megint bocsukják, Szabó Lukács keze a messzi tanyába is elér. Tán éppen akkor csukják be, amikor a fiát kieresztik. Igy egy kis időre legalább összetalálkoznak.

Tudja az ördög, Szűcs Pétert még most se hibáztatom.

▽ ▽ ▽ ▽

Bölcső dal

(Irta: LIGETI ERNŐ)

Aludj, ha tudsz! Rózsás kis arcodat
szelíd homályba rejti már az est;
Csitulj, kicsim! Gügyögtél már sokat,
most megjönnek a vén táltos lovak
és ránk az alkony köd-fátyolt ereszt.

„Halgass" — Bezárom most az ablakot,
a szél meséi szörnyen ostobák,
hisz nincsenek szép, szárnyas angyalok,
hisz távol krístály kastély nem ragyog
és nincsenek mély titkú, hűs szobák.

Csak egy van, egy: a rejtelmes, nagy Én
s közötte fájó, tengervészes éj:
a Lét, amelynek te döngetsz szívén
s már ha látod pitvarába mén.
Hívalkodol: hogy itt van, itt, a Dél.

Hazugság minden, egy igaz: Te vagy
és rajtad kívül minden: semmiség,
te vagy a lényeg, és te vagy a mag
te vagy a törzssző más csupán a rag,
te vagy a mindent lezáró pecsét.

És átkozd sorsod, pöttyöm kis gyerek,
mert átok volt, mikor fogantatál,
ha csillagokba vágy nézni szemed,
ha lenni vágysz: elzárnak a hegyek,
az élettől csak öt perc a halál.

És nőni fogsz és sírni fogsz nagyon
és lesz, hogy egyszer majd magadba jutsz
és lesz, hogy majd egy íly szép alkonyon
elfogsz merengni egy komor dalon.
Aludj, ha tudsz! Aludj ha tudsz!

A nagy dió majd szétroppan kezedbe,
olyan leszel, amilyen én vagyok
és mondod talán tente, baba, tente,
a hajnal szép, de szebb a naplemente: —
szép az élő, legszebb a halott.

▽ ▽ ▽ ▽

Processió

Irta: ELEK ALFRÉD

Halottak kelnek útra — s énekelnek
Komor multamnak bús halottai:
Ma van feltámadása a lelkemnek,
Megzörgette a kriptát valaki.

És mintha zengne dalt százhúrú lanton
Ugy cseng a kripta, mint egy hegedű:
Virágok nyílnak rég besüppedt hanton
És hí az élet, a kedv, a derű.

Pedig nem hittem már feltámadásban:
Velem csak a lemondás volt rokon,
S halottak kelnek szent megújhodásban.

Mert sorsunk más kezében ven letéve!
S könnyezve nézem sok zarándokom
S csókot lehelek egy asszony kezére,

▽ ▽ ▽ ▽

Az aviatika szerepe a társadalmi fejlődésben

Irta:
BRESZTOVSZKY ERNŐ

XI.

Egy asztalnál ültem olajbarnaképű, hegyes szakállú, kékzubbonyos emberekkel a kőbányai korcsmában, amely hirtelen nemzetközi találkozóhellyé nőtte ki magát méterszéles, vászonra festett, friss fölírata révén: „Rendez-vous des aviateurs". Francia szó hagzott némettel keverten, olasz nótákat énekelt egy hullámos hajú kékzubbonyos; magyarul félig megtanult svájci-bonne-ok voltak a tolmácsok a vendéglős és az idegenek közt s mellesleg kis szerelmi viszonyok szövődtek, öt napra, tíz napra, amíg a verseny tart. Amikor elpukkant a fenhéjázóan ágyúlövésnek minősített tarackdurranás, akkor érkeztek a kékzubbonyok s miután leültek mellém, előkerült a zsebükből egy félliteres üveg szép színű, zöld itallal, némi diplomáciai tárgyalások után a korcsmáros a „végre megérhettem!" örömével — hozott egy nagy istentelen üveg kristályvizet s vacsora előtt alaposan beabsyntheeztek a fiúk. Aztán jött „poulets avec papríka" és rendelődtek az „un litre" borok „avec soda" és „avec" valami rokonszenves raccsolás, ami annyira emlékeztet a nemzetközi artista-kompániák franciaságára. Ezek az olajosképű, olajoskezű emberek a maguk bohémságával elfelejtették gépész- és szerelő-voltukat: olyanok voltak, mint a többi artista. M. Paulhan és m. Kinet a szomszéd asztalnál, a névtelen mécanicier-ek az én asztalomnál a néha sokat, néha semmit sem kereső, hol Konstantinápolyban, hol Rouenben dolgozó, hol összetört betegen fekvő, hol diadalmas, dicsőségteljes egészséget élvező emberek meggyőződéses könnyelműségével beszéltek a produkciókról, a mesterségről: a repülésről. Akik csinálják azoknak olyan mesterség a repülés, mint a kötéltáncosság.

A verseny apró intrikái, a hangárok falain belül kifőzött trükkök, az impresszáriók tülekedése, a főhercegi reklámok, amelyek mögött militarista gyáralapítások célzata lapúl meg csöndesen, a díjak miatt való marakodások rontják ugyan az artista családiasság hangulatát, de hozzátartoznak a képhez és erősítik a benyomást: akiknek mesterségük a röpülés, nem akarnak többet a sok pénznél, amelyet az új mesterség révén nyakcsigolyáik épségének kockáztatásával, vakmerőséggel, ügyességgel keresni lehet.

Akik kedvéért pedig a cirkuszi mutatványok történnek: a grande toilette-es dámák, tiszt urak, mágnások és egyéb gavallérok — a lóversenytéren érzik magukat és keresik a totalizatőrt.

És maga a produkció: törékeny, folyton zuhanó masinák, minden hiánya a biztonságnak s mikor az ember elgyönyörködik — micsoda merész, pompás síklóröpülés! — a nyakába zuhan a gép s kiderül, hogy a merész leszállás voltaképpen önkéntelen lepotyogás.

A villamoson hazafelé: káromkodó kalauzok, tolakodó utasok, a kőbányai sertés-hangárok felől terjengő bűz — bizony itt semmi sem változott a közlekedésen.

Szomorú illúzió-pusztulás volt nekem ez a verseny, amíg néztem, amíg körülöttem nyüzsgött az élet s az egyetlen hangulatos apróság, ami megkapott, az is lehangolt: előttem zuhant le egy apró kis aviatikus, melynek gyönge csont- és tolltartó-födelét úgy elkapta a légpropeller tornádója, hogy szegény sohasem csicsereg többet a rákosi szántó fölött.

És mégis . . . Amikor este behúnytam a szememet, mozgószerű elevenséggel tolultak elébem a nagyszerű képek: viszontláttam a „Taubé"-t, amint a szárnya ott ragyog a leszálló napban, ott úszott Latham szitakötője az alkonyati felhők között és Paulhan ott haladt újra feljebb, megint feljebb, még magasabbra, gépek kattogva kergetőztek s engem elöntött valami gőgös érzés melege: ma élek, fiatal vagyok, nem szikkadt az agyvelőm és izom dagad a karomban, érzem, az egész testemmel is érzem, hogy most valami nagy megujhodás folyik, amelynek elragad a szépsége, büszkévé tesz, hogy részese vagyok és tágra nyitja szemem előtt a szemhatárt.

Nem, ezen a versenyen nem az volt a szépség, hogy a gyanus báróságú hölgynek — ah, mily költői! — virágot kötöttek a repülőgépére, melytől hajdani mesterségük előkelősítését várják s nem az volt a biztató, hogy valami világrekordocska is történt, sőt még a legjobban sikerült napok legszebb pillanatai sem érezttették ott, a hely színen azt a gondolat-tömeget, amelyet az ember agyában kavar föl a légcsavar forgószele s nem adtak még kóstolót sem abból a nagy érzésből, amelyet megad a repülés társadalmi hatásainak elgondolása.

Akik ott repültek: nem tudták, mekkora dolog, amit cselekszenek s mi, akik bámultunk, nem éreztük, minek vagyunk tanui. Csak, ha elült bennünk az érdekes szenzáció benyomásainak zavaros lármája, csak akkor csendül föl a himnusz: az emberi jövendő éneke.

XII.

A verseny mindenkinek bebizonyíthatta, hogy a repülőgép mai formájában csak sporteszköz, amelyet használni kockázatos merészség, amelynek kezeléséhez olyan nagy gyakorlat s annyi pénzt, időt igényelő tanulás kell, hogy egész kis vagyon befektetést jelent pilótává lenni. Ez a masina nem közlekedő eszköz. De az lesz. S hogy azzá lesz s hogy ennek a ténynek beláthatatlan következményei lesznek, annak elég bizonyítéka az a forrongás, amelyet a társadalmi élet különböző terein már is előidézett.

Az ipari tőke új módot talált általa jövedelmező elhelyezkedésre. Egymásután alapulnak az aeroplán-gyárak (tudvalevően Budapesten is készül egy — főhercegi reklámmal) s az új iparág oly villámgyorsan fog megerősödni, mint annak idején az automobilgyártás.

A katonaság, természetesen, siet kihasználni az emberpusztítás új lehetőségeit. A Bécsujhelyen és Budapesten épülő repülőgépgyárak alapításában nagy szerepük van katonai érdekeltségeknek és hadseregszállítóknak. Az Unió ezidei júniusi hadgyakorlatain, Kattanogában próbálkoznak annak a megállapításával, vajjon aviatikusok képesek-e 200—300 font robbanóanyagot 40—50 mértföld sebesség mellett magukkal vinni és egynegyed mértföld magasságból a célba ledobni. A cél két négyzetmértföldön elterülő épületeket, erődítéseket és csapatokat fog jelképezni. Kétségtelen, hogy be fog bizonyulni az ilyen borzalmas pusztítás lehetősége.

Amily gyorsan próbálják kihasználni az államok az új találmányt, olyan sürgősen próbálnak védekezni is a röpülő ember ellen. A mai jogrend a földön és vizen közlekedő társadalom ruhája; az aviatikusra új kosztümöt kell szabni. A léghajó után tehetetlenül kiabáló Andris és a vámoknál szaglászó finánc, akinek a feje fölött ötszáz méterre máris nyugodtan lehet csempészni milliókat érő gyémántokat s egy félmázsa csipkét, nem valami épületes látvány azoknak, akik érthető okokból legjobban aggódnak a vagyonbiztonság nevű modern testi-lelki épségéért. Mexico köztársaság már ajánlatot is tett az Uniónak a gépmadarak megrendszabályozására. Azt kívánja, hogy azokról a légjárókról, amelyek áthaladnak a két állam határán, kimutatást vezessenek és a légjáratokra, valamint az árú- ki- és bevitelre, végül az utasok szállítására nézve állapodjanak meg. A szerződés tervezete már készen van és megküldték a szenátusnak ratifikálás végett. A szerződés szerint többek között az olyan légjárókkal szemben, amelyek a szerződés valamelyik pontja ellen vétenek, úgy kell eljárni, mint a kalózhajókkal és a csempészekkel szemben. A szenátus legközelebb tárgyalni fogja a javaslatot.

Sőt a nemzetközi törvényhozást is foglalkoztatja már a dolog. Párisban összeült a nemzetközi léghajósértekezlet, hogy nemzetközi törvénytervezetet készítsen elő a légforgalomra vonatkozólag s a tárgyalásokról eddig csak az az álláspont ismeretes,

amelyet a francia kormány a tanácskozásokon elfoglal. A francia kormány két csoportba sorolja a léghajókat. A rendőri és katonai léghajók, meg a magánléghajók csoportjába. Minden légjáró egy nemzetiségű a gazdájával. Minden felszálláshoz írásos engedély kell, amely a légjáró nemzetiségét más fontosabb adatokkal egyetemben megállapítja. Az engedélylevél kiszolgáltatását az egyes államok azonos feltételekhez fűzik. A hatóságoknak legyen joguk a teljes felügyelethez és az engedélylevél megvonásának elrendeléséhez, ha erre kellő ok van. A léghajósokat nyilvántartják és a nyilvántartási lajstromokat az államok eljuttatják egymáshoz. Minden légjárót el kell látni valami észrevehető ismertető jellel, amely feltüntesse a nemzetiségét is. Azonkívül minden légjáró kap számot. Minden államnak joga van a saját területe felett betiltani a léghajózást. Ha a léghajósok átröpülnek egy ország határán, a leszállásuk után azonnal tartoznak megjelenni a hatóságnál, amely átvizsgálja és láttamozza az iratokat.

Igazán érdekesek ezek az erőlködések. Alig, hogy tanul az ember szabadon közlekedni a levegőben, jönnek az államok, rendőri intézkedésekkel akarják korlátozni a repülést, jogot adnak egymásnak az ember-madár kalitkába zárására, lajstromoznak, nyilvántartanak, bakterkednek, repülőgépre ültetik a rendőrt és finánccot.

XIII.

Ez az ideges félelem érthető, ezek a kapkodó határozatok, amelyek a tengerjognak a levegőre kiterjesztésével próbálkoznak, megokoltak az államok szempontjából.

Tessék csak emlékezni: mi tette tönkre a helyi autonómiákat, mi központosította, egységesítette a nemzeti államokat, amidőn kibontakoztak feudáliskori tagolt állapotukból? A lokális vámok eltörlése, amelyet a fejlődő ipari termelés tett szükségessé és a javuló közlekedés fizikai kényszerüséggé. A vasút előtt nem ereszthetí le a sorompót a földesúr, minden folyóparton nem vámolhatja meg, mint a szekeret. A vasút egyszerűen nem tűri meg az országokon belül a vámokat s ezzel megteremti a mai államegységeket és legyűrve az újabban iparosodó „nemzeti öntudatra ébredő" kisebb fajok szeparatista hajlandóságait, folyton növeli őket: kevesbíti a vámhatárok számát az eddig külön álló országok között. Az északamerikai hatalmas államegység ma egyszerűen abszurdum, ha vasút nincs; az ázsiai birtokokkal megszaporodott Oroszország szertehulló testét vasutak pántjai tartják össze; az angol világbirodalom egységét a gőzhajó biztosítja; Törökországot közlekedésének javulása mentette meg területe teljes földaraboló-dásától. A közlekedés javulása egyértelmű az államegységek számának csökkenésével, vámhatárok leomlásával, folyton nagyobb ipari központok keletkezésével.

A repülőgép, ha technikailag oly tökéletes lesz, hogy az árú- és utasszállításban fölveszi a versenyt a gőzvontatással: olcsóbb és

gyorsabb lesz nála, — követelőbb lesz a vasútnál. A vasútat megállítja az országhatáron, a hajót a kikötőben, a finánc beleüthetí az orrát az utas cigarettatárcájába, kinyithatja a málháskocsit, beleszagolhat minden kufferbe. A gőzzel szállított árúról mindenki megtudhatja, hol adták útra, hova szállítják. A csempészet nehéz oly nehéz, hogy az államok még a legkönnyebben csempészhető árúnak : a munkaerőnek is meg tudják akadályozni a határon átözönlését, amint a magyar példa is mutatja.

A légbeli csempészetet azonban még kevésbé lesz lehetséges akadályozni, mint pl. a tengeri csempészetet Napoleon idején. Másfélkilométer magas kínai fallal elvégre is nem lehet körülépíteni az országokat, hogy a repülőgép csak meghatározott kapukon át juthasson ki s be. Körülvenni finánc-légjárókkal a határt, költséges mulatság volna, amely távolról sem hozná be a kiadásokat. Ilyen radikális intézkedések nélkül pedig lehetetlen megakadályozni a csempészetet olyan légjárókkal szemben, amelyek ott repülik át a határt, ahol nekik tetszik s olyan elhagyott pusztán szállnak le, ahol éppen az orgazdáik jónak látják.

Tekintetbe kell venni azt is, hogy míg a mai csempészet amolyan privát vállalkozás, mint betörés, addig a légjárók idején lassan valóságos gazdasági háborúvá fejlődik. Egyes iparállamok érdekelt nagy iparágait a vámköltségek megtakarítása igen nagy profitnövekedéshez juttathatná, a gyorsan forgó, drága élelmi cikkek csempészete aranybánya lehetne a csempésznek is, a termelőnek is. Sőt a fogyasztó is nagy hasznot húzna belőle, ami rokonszenvessé tenné, a tömegek egyöntetü támogatásában részesítené a hatóságokkal szemben a csempészetet. A nagy érdekeltségek megmozgatnák a kormányokat s a csempészet ügye politikai érdekűvé változnék.

S ezzel egyidőben a növekvő ipari centrumok nyomása diplomáciai, talán militáris úton is apaszthatná a kisebb államokra nézve a védővámok használatának lehetőségét. A repülőgép általános gazdasági hatásaként a világipar fejlődésének éppoly gátlójául fognak föltünni az országos vámok, mint annak idején a helyi vámhatárok. A csempészés technikai lehetősége s a világtermelés központosulásának belső nyomása lehetetlenné fogja tenni a vámhatárok föntartását: az országok között gazdasági határok nem lesznek többé.

Bármily fokozatosan történik is meg a világ szabadkereskedővé válása, katasztrófális hatása főként a mezőgazdasági s anyagilag gyöngébb lábon álló államokra nem maradhat el. Azok a terhek, amelyekkel a légbeli militarizmus járul szárazföldi és tengeri testvéreinek kiadásaihoz, ezekre az államokra elviselhetetlenek lesznek a közvetett adók, monopóliumok szaporítása nélkül, minthogy hiányzik nálunk a legjobb egyenes adóalap: a fejlett ipar. A vámhatárok fölrobbantása azonban lehetetlenné teszi a monopóliumok föntartását s elősegíti a fogyasztás adói alól való menekülést. A vámjövedelmen kívül elvész a közvetett adók

egy része is. Ujabb csapás az állami vasutakba fektetett tőke elértéktelenedése, a vasút, a posta jövedelmének alászállása.

A csődtől folyton újabb kölcsönök útján menekülhet csak az állam, ez a kölcsön csak onnét kerülhet elő, ahonnét minden veszedelem származott: a nagyipari centrumokból, amelyektől így gazdasági, aztán politikai függésbe is jutnak a kis államok.

A gazdasági függőség következménye a politikai önállóság elvesztése, óriási államegységek keletkezése — talán szövetségek formájában, talán teljes összeolvadás útján — s az egyes kontinensekre kiterjedő óriás-államoktól csak egy lépés az államok világszövetségéig, amely felé vezető úton viszi előre egy lépéssel az emberiséget a repülőgép.

XIV.

Miközben valamely terület gazdasági és politikai elhatároltsága fölöslegessé vagy károssá kezd válni, kezd megszünni a tömegekben a hagyományos ragaszkodás is az elhatároltsághoz. Míg a német ipar fejlődött, míg az egyes országok gazdasági határait fölösleges akadályokká tette a megjavult közlekedés, megváltozott a németség fölfogása is. Aki eddig csak bajor vagy csak porosz volt, kezdett elsősorban német lenni. A német ipar építette a német vasutat s a német vasuthálózat egységesítette a német gondolkozást. A pángermán idea legjobb propagátora volt a lokomotiv, amely az egész németség számára hozzáférhetővé tette az ipari és szellemi gócpontokat, Lipcséből hozta a könyvet a poroszoknak, Berlinben adott munkát a bajornak, keverte a dialektusokat, egységesítette a gondolkozást, lehetővé tette a közösérdekü tömegek oly erős tömörülését, hogy az imperialista Bismarck a gazdasági egység legalkalmasabb politikai kifejezőjének és megerősítőjének — a jogegyenlőséget találta.

Nem véletlen, hogy a munkásinternacionalizmus, amely nem áll ellentétben a honi kulturához való ragaszkodással s nem azonos a kozmopolitizmussal, Németországból terjed: a német munkásnak, azt megtanitottak poroszok és németnek lenni egyszerre, legkönnyebb volt megtanulni ezenfelül — embernek, az emberi társadalom tagjának is lenni. De nem véletlen az sem, hogy a kulturfölfogás internacionalizmusa csak ott és akkor terjed, ahol s amikor már van sürü, nemzetközi forgalom. Míg Transzvál elzárt gazdasági egység volt, a búr paraszt ősi gondolkozásán nem változott semmi. Mihelyt az angol tőke az épülő transzafrikai vonal kedvéért sok vér árán bevonta a világforgalomba, pár hónap alatt megalakult benne a szociáldemokrata-szövetség. A vasutvonalak mentén vagy a nagy hajójáratok útján jutnak el a nemzetköziség ideái Japánba, Indiába, Kinába, Perzsiába, Turkesztánba, Ausztráliába, ahol mindenütt vannak már szervezetei a munka és kultura internacionalizmusának, amely a hazai állapotok javitásán is dolgozva, néhol első pillanatra nacionalizmusnak is látszhatik,

hiszen itt-amott együtt dolgoznak vezetői közös-aktuális-célért a nacionalistákkal (pl. India).

A munkás-internacionalizmust nem elméletek terjesztik, hanem a tények, amelyek nemzetközi érdekközösségről beszélnek. A munkapiac óriási forgalma máról-holnapra százezreket vet egyik piacról a másikra, egyik országból, sőt egyik világrészből a másikba. Magyar munkást a világ legtöbb nagy városában sokat találni s ma érkezett hír egy amerikai szerencsétlenségről, mely olasz, horvát, magyar és japáni munkásokat ért vegyesen. Az a német kőműves, aki mellett svéd és francia munkás áll egy állványon, az a magyar asztalos, aki angolokkal és dánokkal dolgozik egy műhelyben, az az olasz napszámos, aki évente kétszer is áthajózik Amerikába, — nem lehet sovinisztа.

Sőt nem maradhat meg, ha boldogulni akar, egy nyelvűnek sem. A szükségszerű nemzetközi érintkezés a legjobb nyelvmester. Az a tót, aki magyar városban nem kap jól fizetett munkát, Amerikában, a föld másik felén tanul meg iskola nélkül és erőszakos angolosítás nélkül angolul s idehaza ezen a nyelven kénytelen vele beszélni a képviselőjelöltje.

A világjárás új szokások, új életfölfogás ismretével jár. A forgalom homogénné teszi a tömegek világlátását, megtanítja őket új gondolatokra és leszoktatja tradícióikról.

A fajok kulturája keverődik, de keverődnek a fajták fizikailag is. Azelőtt csak egymás mellett élő fajok olvadtak össze, most nincs területi különbség: szerecsen asszonyt is hozott már haza dunántúli falujába magyar kivándorló; sok milliónyi magyar, olasz, svéd, ír munkás gyermeke lesz Amerikában angol az anyja révén; ahol sok a japáni európaiak között, vagy angol a hinduk között, furcsa vérkeveredések állanak elő. Madzsuriában szinte új fajta keletkezik szláv és ferdeszemű keverékből, amely magánhangzókat szúr apái szláv nyelvébe, hogy fél-kínai nyelve ki bírja ejteni a muszka szót.

„Nemzetek vesznek, nemzetek lesznek." Évezredes kis fajták olvadnak föl ujonnan jelentkező barbár tömegekben s a nagy kohóban egyforma vas lesz a vasércből, meg a közéje keveredett damaszkusi penge-darabból. Színesedik a fehér bőr és halványul a színes. Talán két-három generáció mulva nem lesz többé tiszta emberfajta. Amit a természet szétfelé fejlesztett, különbözővé tett a klíma, a lakóhely, az életmód különbségével: — homogénné teszi, egységesíti a kultura a tömegek lakóhelyének változtatásával, az életmód hasonlóságával, a természetes távolságok közömbösítésével.

A mindent összeforrasztás folyamatának még a kezdetén vagyunk. A vasút, a gőzhajó indították meg a lavinát s a repülőgép görgeti a völgybe.

Nem minőségi, hanem mennyiségi változás lesz ez, amit a légbeli forgalom az internacionalizálódás terén létrehoz. Nem tesz mást, mint a gőzvontatás, hanem többet. Az a 32 millió európai, akit két évtized alatt a másik földtekére hordott a gőzös új nyel-

vet tanulni, új gondolatokat befogadni, keveredni: új nemzetet alapítani — tízszerannyi társat fog kapni, ha a repülőgép megtízszerezi az amerikai gyárak földolgozására váró anyagát. S ha már Európában nincs fölösleg: megindul a szerecsen és kínai áradat az új gyárak, új bányatelepek felé. A kulit hordják Dél-Afrikába s az előázsiai ültetvényeket talán szerecsenekkel népesítik.

Kavargó áradatja a népeknek hömpölyög majd össze-vissza a világon, hol elül, hol megindul, kultur hegyeket mos el, gátakat dönt és új halmokat hord össze — míg végre leszürődik, leülepszik és csendes mederben, megszabott medrében, mindenütt átlátszó tisztasággal folytatja szabályos körútját a világ körül.

XV.

A fajta-keveredés, a kulturák összeolvadása, nyelvek eltünése szomorú dolognak tetszik s az a repülőgép, amely gyorsíramúvá teszi ezt a folyamatot, barbár, és romboló szerszámnak.

Igaz is, hogy rengeteg kultúrérték pusztul el így. Ásatag emlékei maradnak csak fönn oly szépségek piramisainak, amelyek éppen a fajták, nyelvek, életviszonyok különbségeinek köveiből épültek föl. Egy csomó kimüvelt nyelv holt nyelvvé válik, szépségei kihalnak s ragyogásuk csak annak számára világít, aki nagy fáradtsággal kiássa őket a poros könyvek halmazából, mint ahogy ma kell kiásni a görög klasszikusokat rengeteg tanulás. rengeteg impraktikus fáradtság árán. Elpusztulnak művészeti specialitások, amelyek csak nemzedékeken át egyhelyt lakó embercsoportok között teremhetnek meg. Páris olyan lesz, mint London vagy valami új világváros Kina nyugatán, Afrika közepén. Kivesznek szép hagyományok, elpusztul egy csomó olyan szépsége az életnek, amelyet helyi hagyomány teremt meg.

Mind ez nagy kincs és kár, hogy elpusztul.

De nem olyan nagy kár, mint gondolná az ember.

Ha egyszer kihalna a magyar nyelv: elvesznék Petőfi, Arany és minden nagy irónk alkotásainak eredeti zamata. De vajjon nem veszett-e el így is az 1600 millió emberre nézve s nem marad-e annak az egy millió magyarnak kiváltsága, aki tud is, szokott is olvasni? Egy tizedrangú angol poéta, akit száz meg kétszáz millió ember is olvashat, mint reális érték, többet ér a kulturára nézve, mint az egész magyar irodalom, amelyet 10—12 millió ember olvashatna, ha volna betütudása, ideje, pénze, érdeklődése elég.

A képzőművészetek formanyelve ma is internacionális. Amit nemzeti művészetnek mondanak, nem faji sajátságok, hanem millió-adta hangulatok eredménye, ami nem vész el az internacionalizálódással és a nyelvek számának apadásával.

A tudomány fejlődésének rúgója az internacionalizmus. A tudományos világ nemzetközi szervezése ma is folyik s egyetlen akadálya (leszámítva a nyelvi különbség-okozta akadályokat) az olyan közlekedés hiánya, amely a mindennapos személyes érintkezést

nem teszi lehetővé. Vannak nemzetközi kongresszusok, van már nemzetközi lap (négy nyelven jelenik meg, két más nyelvű kiadás tervben) s körülötte egy tudományterjesztő s adatgyűjtő társaság, amely a nemzetközi haladást szolgálja tudományos és szociális téren, francia tudást küld Oroszországba fölolvasó körútra és japánit hoz Európába tanítani. A nemzetközi nyelv utópiájának gyakorlati megvalósításán elsősorban tudományos célokra — szerte a világon dolgoznak.

A kultura, a társadalmi élet mai forrongásából napról-napra élesebben válik ki a tendencia: a fejlődés és a nemzetköziesedés összeforrott, egységes tünetek s célfelé közeledésük közös reménysége a forradalom oly tökéletesedése, amely mindennapos érintkezést tesz lehetővé világrészek között.

Tíz évet adtam volna valaha az életemből, ha egy hetet tölthetek a British Muzeum Ó-egyiptomi osztályában. Nem volt rá pénzem és időm. Talán sohasem is lesz. De ha lesz is: az a nagy gyönyörűség, amely akkor fölért volna tíz esztendei monoton élettel, egy pár órás, finom, tünő hangulattá zsugorodik. És hány száz ilyen vágy terjedésétől foszt meg az az apró véletlen, hogy nem repülhetek szakaszjeggyel a karnaki templomig, a hindu építés csodájáig: nem mehetek végig a müncheni új pinakotheka termein; nem láthatok zarándoklatot Mekka felé; nem nézhetem meg az izlandi geizírt; nem kereshetem föl valahol polinéziai szigeteken az óriási romokat, a tenger- elnyelte, ős még Babilon-előttí, talán maori-kultura egyetlen tanujeleít vagy az őserdőkrejtette teokatli-maradványokat Mexikóban; nem röppenhetek el egy naposkirándulásra a pittsburgi gyártelep hámoraiból zúgó jövő zenéjét hallgatni; elnézni a fellaht, aki fölött majdnem nyomtalanul tünt el 6000 esztendő a fáraók kora óta: faekéje ma is a régi; nem bámulhatom, hogyan serdül új élet a Tigris és Eufrates pusztává lett paradicsomában, az asszír kultura hamvai fölött. Mennyi impresszió, mennyi gyönyörüség, mennyi tartalma az életnek — s mindez elveszett rám nézve. Mekkora buja gazdagsága élne számomra a mult és jövő szépségeinek, milyen jelentéktelenné törpülnének évezredek, de nem tudom eltörpíteni a távolságot! Ez a rengeteg szépség nincs számomra. Az életem szürke, pedig a piramisok fölött ragyog a nap, az aszfalthoz vagyok kötve, pedig az Amazon mentén, vagy Jávában fantáziát meghaladó szépségekkel kínál az őserdő, belepusztul minden fiatalságom a monoton munkába, pedig millió új impressziót, ragyogó életkedvet, új munkaerőt adna egy óra, csak egy óra, amit ott tölthetnék el, ahol akarnék és azt a képet nézve, azt a természeti csudát bámulva, amely után éppen a pillanat szépségrevágyása hajszol.

De összes időm egy óra és összes tulajdonom öt cigaretta és hat krajcár. Az óra elég idő, az öt cigaretta elég élvezet, a hat krajcár elég pénz ahhoz, hogy villamoson bemenjek a szerkesztőségbe és leüljek az íróasztal mellé arról írni, micsoda apró komiszságokat csinált megint a kormány.

... Pedig én még kiváltságos lény vagyok. Én még minden öt évben egyszer elutazhatom kulturszépséget vadászni muzeumok őserdejébe és keresni a természetadta szépséget valahol, ahol még nem tudja a jámbor falu népe, hogy a pihenő nadrágos ember négy lábú állat s közeli rokona a tejet szolgáltató istálló-lakónak. Én még kiváltságos vagyok: de a milliók, a százmilliók!

XVII.

... A milliók, a százmilliók ...

Vajjon nagy, mindent átfogó eredménye lesz-e az a kulturának, ha a világrészek között csak technikai lehetősége lesz meg a közlekedésnek s nem az anyagi is — mindenki számára? Ha a repülőgép csak arra lesz jó, hogy egy jövendőbeli néger multimilliárdos gyorsan szállíthassa afrikai bányáiba a kínai kulit, ha fajrokonai egy fél órával rövidebb ideig akarnak dolgozni? Ha csak újabb milliárdok szerzésére, a föld rengeteg kincseinek kikutatására, száz és száz millió kulturátlan embernek a kapitalizmus adózójává és vagyontermelőjévé sülyesztésére lenne jó?

Elképzelhetetlenül, barbárul pusztító katasztrófa lenne a repülőgép, ha a nagytőke és az államok kezében maradna — privárthasználatra. Bármennyire meg van is azonban a hajlandóság a légjárók lefoglalására, — meg volt ez a vasút föltalálása idején is — nem fog sikerülni a repülés jogát olyan előjoggá tenni, amelyet a nagy pénz ad meg. Az a küzdelem, amely a vasút és hajózás tőkéje és a légjáratokba fektetett vagyon között fog lefolyni, demokratizálja, olcsóbbítja a közlekedést. De különben is: a munkaerő nevezetű árúnak olcsó szállítása épp oly kapitalista érdek, mint egyéb árúé, bár a szállítás költségeit legtöbb esetben nem a munkaerőt bérbevevő kapitalista fizeti. A levegőben a tömegeknek is kell közlekedniök.

S ez a garanciája annak, hogy a teljesen kulturálatlan száz millióknak a kapitalizmus körébe való bevonása nem gázolja le a kulturát, nem teszi tönkre az európai tömegek civilizációját alacsony igényeivel, kihasználhatóságával, kisebb tanultságával. Nem fog oly értelmü nivellálódás történni, amely a fehér munkást: az európai kultura bázisát, lesülyeszti az ötszáz szóval élő kuli vagy a bantunéger szellemi szintjére.

Ellenkezőleg. A kultura kovásza erjeszteni fogja az összegyúrt emberiséget és minden technikai haladásnál szédítőbb gyorsaságú lesz a kultura áradatának rohanása. Csak egy nemzedék — s a modern gyári munkássá lett kuli sztrájkol, mert élni akar, mert emberré nőtt, mert igényei támadtak s fölébredt benne az alvó szépségre vágyás.

És megtízszereződnek a milliárdok s megtízszereződnek a kulturszomjas tömegek.

És megroppannak a társadalom mai épületének vasra vert ezrei s a kultura temploma épül az árúház fölött, amelyben életet,

szépséget, szerelmet, tisztességet, hírt és örömet kellett adnivenni.

És összekavarodnak elavult gondolatok, fúldokolnak megúnt istenek s elárasztja a világot a keleti fény, a modern buddhizmus tanításai szivárognak a kevert fajú emberiség lelkébe, tanítások az isten nélküli vallásról, a tudás örömeiről, a türelemről s egymás szeretetéről, tanítások, amelyekhez ma csak néhány kiváltságos lelkü és helyzetü ember fér, de amelyek belső tartalma lesznek egy új világkulturának.

Egy új kulturának, amely nem ismer vagyont és éhséget, nem ismer csak közös emberi érdekeket, csak egy nagy emberi harmóniát, amelyben a más érdeke az én érdekem is, amelyben a közös munka mindenki számára termel örömet, amelyben mindenki jó, mert nem is lehet rossz, amelyben teremteni a legnagyobb emberi gyönyörüség.

Jön egy új kultura, egy új korszak, amelyet a röpülésről fognak elnevezni.

Jön egy új kultura s aki megérzi tisztító víharának ma még gyönge előszelét, annak tágul a tüdeje, dagadnak az izmai, szeme belemered a messziségbe: szép ma élni, a kezdetet átélni, amikor még csak az Ige van meg, de már kavarog a khaosz s egy-egy pillanatra fölragyog a fény is, hogy az örvénylő ködben új világ születését mutassa.

Szép ma élni, abban az öt percben, míg mindez eszünkbe jut; addig az öt percig, míg birunk hinni ezekben a víziókban s átérezzük a röpülő ember szédítő gyönyörüségeit.

De az öt perc elmult és elő kell szedni az utolsó cigarettát, villamosra ülni és előkaparva a maradék hat krajcárt, föláldozni a villamostársaság részvényeseinek éppenséggel nem a kultura istenének imádatára épült oltárán, amelynek templomi perselyét az agyonfáradt kalauz táskája helyettesíti...

▽ ▽ ▽ ▽

KRITIKA

Kóbor Tamás

Irta:
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Hinni kell az első impressziónak.

Évekkel ezelőtt, sok évvel ezelőtt, majdnem egészen gyerekkoromban olvastam az első könyvet Kóbor Tamástól. A könyv kedves és karcsú volt. Egyelőre csak a címét néztem meg: „Muzsika és parfüm". Azután eldugtam a könyvet a többi közé és napokig nem néztem feléje. Mégis jó volt néha rágondolni hazamenet, vagy lefekvés előtt s gondolkozni kicsit az írójáról és a különös, édes címéről, amely ismeretlen érzéseket és ismeretlen ábrándokat zaklatott fel bennem. Tetszett nekem a szavak pikáns vegyítése. Néha azt hittem szinte, hogy egy világnézet van benne kifejezve. Valószínűleg egy érdekes és keserű ember az írója, akiben harmóniává kavarodik minden, ami szép a földön: zene és illat, szivarfüst és ábránd, sár és selyem, egy új poéta, aki virágillatot érez, ha a zongorán megütnek egy akkordot és mélyhegedűk hangjait hallja a kertben tearózsák között. Szerettem volna már olvasni, mégse olvastam. Inkább kéjelegtem a fantáziámban s becsukott szemekkel, mintegy az ujjaim hegyével akartam kitapogatni az író alakját. Ez a különös művelet, ez a sötétben való fotografálás sikerült is. A fotografia határozatlan lett, elmosódó és halvány, mint a szellemek arcképe, amit spiritiszták vesznek fel, de mégis hű és jellemző annyira, hogy most mikor testszínt és pirosságot kell raknom az író fiziognómiájára s hússal és vérrel kell kitöltenem a kontúrokat, ezt a szellemfotografiát veszem elő mert nála jobbat nem ismerek.

Nem ismerek jobbat. Úgy látszik, hogy az írók megismerésére is több mód van. Nem az a legjobb barátunk, aki elénk áll és bemutatja magát, de néha talán az, akivel nem is beszélünk. Ha szavakat akarnék halmozni, azt mondhatnám, hogy van egy empirikus-analitikus megismerés s van ezen túl egy másik és nehezebb, amely nem professzoroknak való, mert intuíció is kell hozzá és szív. Ez a szintetikus megismerés. Egy könyvet, egy világnézetet, egy embert az idegeinkkel fogunk fel. Lám, az író akkor volt hozzám legközelebb, mikor alig szólt pár szót és most, mikor megint elfelejtettem a novellát, vagy regényt, amit oly régen-régen olvastam. Csak egy téázó társaságra emlékszem még belőle és egy cinikus és kedves bohémfiúra, aki a revolver csövébe mered. De erre úgy emlékszem, mint egy képre, amit valaha csakugyan láttam és átéltem. Így vagyunk minden kedves olvasmányunkkal. Ha az olvasás nem ilyen benyomásokat hagyna bennünk, nem érzéseket, hanem az események rendjét, neveket és címeket, akkor legjobb lenne nyomban felégetni a könyvtárunkat és valami máshoz kezdeni. Elfelejtek minden könyvet, amit

elolvasok. Elfelejtem a legkedvesebbet is, amit már tizedszer olvastam s évekig a párnám alá rejtettem, elfelejtem az embereket, a jellemeket, a tájat, ahol mozognak, a szobákat, ahol meghalnak, mindent elfelejtek, de mindent visszanyerek egy szinte öntudatlan érzés édes sajgásában, amely talán egy másik érzéssel iker, azzal, amely kezébe adta az írónak a tollat, mielőtt formákba, mondatokba jegecesedett volna a mondanivalója. Azt hiszem, hogy jól jár, aki így olvas — és aki így felejt. Az író mégis anyagtalan valami.

Igen: úgy lássuk Kóbor Tamást. Vagy talán a munkái címeit parancsolják? „Budapest", „A csillagok felé", „Aszfalt", „Az élet ára", „Ő akarta", „Idegenek", „Munka" és még sok. Elolvastam mind és egytől-egyig eseménye egy-egy évemnek, remek szenzáció, hogy magyarul is olvashattam, nyugodtan és bosszankodás nélkül. Nekem azonban mégse lehet beszámolót írnom. A multba kell visszamennem, a legelső és legigazabb impresszióimhoz, pedig azóta a róla való adattárom a százszorosára tágult, naponta figyelem entrefiléit, karcolatait és cikkeit, látom őt az utcán, a kávéházban, a redakcióban és beszélek vele. Kóbor Tamás maradt, aki volt. Ő az aszfalt és a szívarfüst költője. Az új ember keserű szájízét senki sem érzi nála jobban. Abban az időben kezdett írni, mikor nagyvárossá cseperedett a síheder Budapest s amikor a budapestiek bizonyos kellemes, naiv szívdobogással mentek végig az aszfalton, egy magyar világváros szenzációjával, de a régi istenek is elmentek, végleg elröpültek e városból. Ujak jöttek helyükbe, azt hiszem, a hazugság istenei. Ezek a fényes paloták mocsáron épültek. Az emberek lelkében is ott az élvezetek seprüje. Ma már nem lehet menydörögni, nem is igen érdemes, egyszerüen le kell jegyezni, tudomásul venni mindent. Csak ítélkezni nem szabad és állást foglalni. Mert ha valami igaz, az ellenkezője talán még igazabb. A cinizmus a bölcsesség, a cinizmus a megbocsátás, a cinizmus a jó emberek filozófiája, ha megértés és fájdalom van mögötte, a cinizmus az egyetlen gyógyszer, csak gondolatból szülessék és ne gondolathiányból, ne az áporodott fekete utóízéből. Mihelyt megértem, hogy miért sírok, már nem is sírok. Mihelyt megértem a rosszaságom, jó vagyok. Micsoda könnyebbség megérteni mindent, a fájdalmunkat és a mások fájdalmát. A koronahercegutcai kirakatban lóg egy pongyola, amely nemsokára egy veszendő leány testére simul. Ez a leány boldog lesz, mert megszabadul az ő cifra nyomorúságától. Ez a leány mégis boldogtalan lesz. Kinek van igaza?

Nem szeretném romantikusan beállítani az író alakját. Ha romantikusnak mondom, ő bizonyára mosolyog rajtam. De ha a cinizmus apostolául mutatom be, akkor még jobban mosolyog. Nem, nála a nyomor szeretete, a szegénység és a kopottság becézése, csak jóság és líra, egy okos és cinikus ember rejtve-rejtett lírája és nem romanticizmus. Nem is a végleteket, a rikító ellentéteket keresi, nem a sár feketeségét és nem a vér pirosságát, mint Zola, aki mégis egyenesen Victor Hugótól származik, de az egy-

hangú és egyszerű fájdalmat, azt, amit a többiek felháborodás nélkül vesznek észre, a kis hazugságokat, a kis embereket, a kivasalt, de rojtos nadrágokat, a fényes nyomort, a selymek fakóságát, a selyem szoknyát, amely alatt perkál van. A romantikusok dekorativ-művészek. Felöltöztető-művészek. Kóbor Tamás levetkőztető-művész.

Minden szerelem — akár lelki, akár testi szerelem — prostitució. Az ő művészete is az, mínthogy igazi szerelem. Levetkőzteti az embereit. Lefejti róluk a ruhát és azután lefejti a húst is. Ha éhes embert lát, mintha azt mondaná, nini szegény éhes kis állat. A gyomra győzött rajta. De a szerelmes is szánandó, a fiatalsag is, arcán a húsz év pirositójával és az is, akinek már a patikában keresik az arcszinét. Egy sorsra jut mindegyikük. Mindezen pedig valami kárörömet érez. Kaján és irtózatos örömet érez az élet fölött, a hazugságok fölött, azért, hogy igy születtünk, egy igaz művész rettenetes örömét, aki hahotázva mutat rá, hogy csak húsból és vérből valók vagyunk s az igazság mégis csak ez, ez a marék hamu.

Egyik regényalakja a cukrászdában ebédel:

„A túrós süteménynek a végére ért és eszébe jutott, hogy hagyni is kéne belőle. De csak most támad igazán étvágya. Még egy kicsikét harap belőle, gondolja magában, de nem tud ellentállni a vágynak, megeszi az egészet. Most érzi csak igazán, hogy éhes. Kezdi bánni, hogy idejött, ahol hat krajcár a sütemény darabja, öt krajcárjával még egyet ehetne. A vizespohárhoz nyul és azzal mossa el az étvágyát."

Kóbor Tamás chroniqueur is. Már két évtizede adagolja a keserű orvosságot a magyar közönségnek, naponta egy kávéskanállal. Mi a véleménye az életről, a nőkről, a radioaktivitásról, a feminizmusról, a poétákról, a hasbeszélőkről, a köztisztaságról és a szimbolizmusról? Jó e megházasodni-e, vagy sem? Fehér a szerelem, vagy fekete? Becsületes-e ez a kövér magyar politikus, vagy sem? Erre várnak feleletet. Kóbor Tamás nem egy szóval felel. Én nem tudnék felelni, csak azt tudom, hogy a prózája ma a legszebb magyar próza. Mindent kivet a stílusából, ami gyaluforgács és munka. Ellensége, talán öntudatlanul is ellensége a német mételynek, a ködösségnek és az alaposságnak és az architektonikus prózának, mert még mindig azt tartja, hogy az irásnak a legfőbb érdeme, ha el is lehet olvasni. Pedig igazi filozófus. Ezzel kezdte huszonöt éves korában és ehhez vissza-visszatér most hetenként.

Akkor a XIX. század ideálista gondolkodói igézték meg. Életről és halálról beszélt oly szókimondással, mint egy huszonötéves ember, aki bátran és közönyösen lép a báltermekbe és a kriptákba s nem ijed meg egyiktől se, még a saját árnyékától sem. Ez pedig mégis a legrettenetesebb. Az árnyékom, az életem jövőre való projekciója, az eltorzult tükörképem. Meg kell érteni mégis és aztán megbékülni vele. Mindebben pedig filozófia van. Filozófia,

mert az író minden pillanatban, minden helyzetben látja magát. A gondolatait is látja. Az agyvelejét, a működő gyruscsomóit is látja, mintegy üveglapon keresztül. Esetről-esetre új értékelméletet alkot. *Ad hoc* oldja meg az ismerettani problémát. Cserébe kapta talán mindezt, az egyénisége sokszólamúságát és sokrétüségét, azért, mert a belletristának nem adatott meg a nagy elfogultak boldogsága és hite. Rejtélyes ember. Sokszor úgy tetszik, hogy magának az írónak is imponál az a hideg és okos ellenőrző, az a mosolygó és keserű bíró, az erők és a játékösztönök rabtartója, gondolatok fékezője és idomítója, akit Kóbor Tamásnak neveznek. Magam is félek tőle. Félek, hogy a következő pillanatban majd gúnyosan mosolyogva kel fel a boncasztalról és egyszerre csak kikapja a kezemből a kést, amivel fölötte oly merészen és talán, oly illetéktelenül hadonáztam:

— Kedves doktor úr, nem ön a hulla? Feküdjön csak ide. Majd én folytatom . . .

▽ ▽ ▽ ▽

Erdős Renée: Aranyveder

Irta:
KARINTHY FRIGYES

I.

A Rideg Tudomány (Rideg Tudomány alatt értem azt a bizonyos jónevű újságíró-kritikus értekezőt, aki már nem ír verset, ellenben tudjátok meg, hogy van neki kéziratban egy verseskötete, amit nem adott ki elvből és ami öt éve nem volt már a kezében, mert nagyon mélyen fekszik a fehérnemű szekrény fenekén, hanem az a homályos érzése meg van, hogy azok a versek az elmúlt hatezer és bekövetkező 4500 év legkimagaslóbb alkotásai) — mondom, a Rideg Tudomány, aki filozófiai magaslaton áll és Krafft Ebingen áll és Forelen áll — tehát a Rideg Tudomány hamis kis rideg lelkének nagy megelégedésére így fejti meg biogenetikai alapon Erdős Renée új kötetének problémáját:

„Erdős Renée, hajadon, negyedik szám. Neuraszténiás tünetek között az életérzés fokozott túltengése és az érzékelések túlságos izgékonysága egy ideig szokatlanul heves és gyors reflexiókat idéznek elő. Ezután — amint az a leggyakoribb lázeseteknél tapasztalható — erős reakció áll be, mikor is a neuraszténikus és hiszterikus túltengések az ellenkező végletekbe csapnak át: rendesen pietizmus, vallási őrjöngés következik, mint esetünkben. Az összes tünetek magukon viselik e jelleget. A mellékelt kötetben, mint kortörténeti függelékben előforduló vágyak, gondolatok, álmok, színek és képek pontos adalékul szolgálnak, mert természetesen — a kitűnő Freud tanár elmélete szerint — egytől-egyig tudattalan szexuális gondolatokat szimbolizálnak. Ez elv pontos keresztülvitelével könnyen megfejtjük az összes misztikusnak látszó motivumot: Krisztus alatt, ki iránt páciensünk rajongást árul el, egy elérhetetlen, de bizonyosan valósággal létező himnemű egyént kell feltételeznünk, ki a költőnőnek maga által sem ismert belső tudatában szerepel. Az

álmok többi motivumát is ekként fejthetjük meg a legbiztosabban. E sorok például

Azokat, akik engem bántnak:
Uram, csak áldd meg, áldd meg, áldd meg!

az előbbi szadizmusra reakcióként beállott masochisztikus hajlamokat szimbolizálják. Így a „súlyos kereszt" alatt „melyet vállán cipel" az aszkétikus élet által előidézett vértolulásoknak a fej- és vállizmokra való nyomását kell értenünk: — Magdolna megjelenése ama bizonyos férfiegyénnel szemben tudatlanul táplált féltékenységet árul el — „a szájba rakott só" (75-ik oldal) fojtott szerelmi vágyak után nagymérvben kiváló gyomorsavat jelent öntudatlan szimbolizmussal: — végre a zavaros álmokban mindig újra és újra visszatérő „aranyveder" maga, melyet a páciens Krisztusnak felajánl..."

II.

Erdős Renée pedig úgy felel a Rideg Tudománynak:

Uram, én láttam a csodát
Fehéren jött, s aztán fellángolt
Pirosan, kéken,
A vér — s a mennyország színében.

A Siloé tavát is láttam,
Valóban én vak voltam eddig
És gyakran megbotlott a lábam,
De Krisztus szólt — és felemelt a földről:
„Menj és fürödj meg Siloé tavában."

Ha az, hogy vallási örjöngés fogott el, nem az én belátásom, nem öntudatos világfelfogásom és költészetem rúgóinak öntudatos átlendülése — hanem természeti törvény: ime, én boldogan s lehajtott fővel adom meg magam. „Nem azért jöttem, hogy a Törvényt eltöröljem, hanem hogy azt betöltsem" — mondotta az Embernek Fija. Ime, tudom már, hogy kicsiny edény vagyok csak, mely az Örökkévaló korona egy csöpjét zárja körül: — és hárfa vagyok, mely hangot úgy ad csak, ha az élet szele átrohan húrjai közt. Miért törődtök azzal, hogyan s mivégre történt e változás? Vígasztalni akarlak titeket, mintahogy magamat vígasztalom zsongító szavakkal és képekkel, fáradt szemeim tiszta örömére. Fogadjátok el e vígasztalást. Mert ha betegség és őrület és elgyöngülés ez, hogy a hedonizmus ujjongó csúcsairól, hol a napfény vérvörös, tarka színeket gyujt — a szürke völgyekbe ereszkedtem alá — a szürke völgyekbe, primitiv mesék és csöndes pásztorok közé: — ha betegség és hanyatlás, hogy a diadalmas „l'art pour l'art" boldog csarnokait elhagytam s most újra *eszméket* keresek a győtrelem és magábaszállás ólomszín tengerén — akkor higyjétek el, ti is eljuttok még idáig, mert így akarja a Törvény — ugyanaz a Törvény, melynek tábláját gúnyos kezekkel tartjátok szemeim elé. S ha majd mindnyájan szomorúak és gyöngék leszünk és egyformák leszünk — akkor azt nevezik majd betegségnek, amit ti ma egészségnek neveztek.

III.

De hinnünk kell, hogy Erdős Renée pietizmusa új világfelfogást jelent: hinnünk kell, hogy elvont eszmék suhanását érezte s nem egyszerűen úgy történt a dolog, — amint a gyanakvó hitetné — hogy az aranyhímzésű oltárterítőről felszálló tömjénfüstben tisztán csak új ingereket keresett raffinált és degenerált idegrendszere. Szóval hinnünk kell, hogy Erdős Renéet a *keresztyénség* szelleme hatotta át s nem épen csak a *katholicizmusé* — ezt kell magunkba szuggerálnunk, hogy a verseket egészen élvezhessük. Így a tisztán érzéki

képek és figurák transzcendens jelentőséget kapnak s gyönyörködésünk a megindultságig magasztosulhat. Hiszen egy-egy katholikus akkord régebbi verseiben is megjelent: a bús Magdolna, vörös hajával és Mária, a szép és szelíd. De ezek érzéki gyönyörűséget okoztak s harmonikus öröm nem áradt belőlük. Egy ilyen gyökeres átalakulásra volt szükség, olyanra, mint amilyenből Verlaine forró és könnyes Istenimádata s Wilde Oscar tiszta, nemes megtérése származott. Igazi, egész művészetet, művészetet, mely filozófia is, talán inspirálhat a keresztyéni eszme — a katholikus mitosz magában: alígha. Ha már az élet örömeit otthagyjuk, hogy könyvekben keressünk választ a lelkünk sürgető vágyaira: egész és befejezett eszmei gyönyörűségben akarjuk visszanyerni a réven azt, amit a vámon elvesztettünk.

IV.

Mert hiszen bizonyos, hogy így is, úgy is a gyönyörűség az, amit keresünk. Egyformán kéjelgők vagyunk mindannyian, ó költő, s kéjelgő maradsz te is, minden a te bűnbánatodban. Egyikünk a test vak ujjongásában, a harsogó életkedv tombolásaiban igyekszik megszabadulni a túláradó nedvektől, melyektől megszabadulni: gyönyör: másikunk a léleknek gyötrelmeiben keresi azt a fokozatot, ahol az érzés intenzitása elég nagy ahoz, hogy kéjesen elzsibbassza az idegeket. S aki könnyezni szeret, azt legfőljebb a könnyek kéjencének nevezem.

▽ ▽

Csendes válságok

— Kaffka Margit könyve. —

Irta:
BALÁZS BÉLA

Vannak idők, melyekben a hangos válságokról szólnak a szólók. Azokról, melyekben sorsok törnek és életek szakadnak. Olyankor a sokhullámú életnek valami új centrumát találták és azon mesebeli gyémántszálakat keresik, melyeknél fogva minden dolgok azon az egy csillagon csüggnek. Hanem azt a szálat máskor megismerni nem lehet, mint mikor elszakad; és a dolgok zuhanása árulja el a csillagot, melyen csüggtek. Vannak idők, melyekben a nagy zuhanásokat, a hangos válságokat keresik a keresők, csak az fontos nekik, „*amitől minden függ*" és elmennek a közbeeső finom hangulatok mellett. De az utánuk következők felveszik, a fekvehagyott, meg nem látott életkincseket, megcsillogtatván élesebb sugarú öntudatuk fényében.

A csendes válságok finom detail művészei jönnek, akik nem vágják előre a folyosót, de a felépített nyers oszloprendek közeit töltik ki mélyhangulatú ornamentumaikkal. A csendes válságok csendes, finom idegű emberei, a következők (jobb szó, mint a decadens). Ők nem nyitnak új perspektivákat, de a régieket minden percbe elmerülő áhitattal benyitják a csendes mindennap csendes eseményeibe, megéreztetvén a válságot, mely alig láthatóan ezek mögött is elsuhan. A tragédiákat már nem ismerik.

Kaffka Margit könyve tiszta és gyönyörűséges példánya a fentirt „következők" művészetének. Számára mindazoknak, akiknek életét a finom átmenetek dörgése, hallhatatlan távoli villámlások, egymásra tükröző színek sejtelmes elváltozásai töltik meg muzsi-

kával. Mik az ő témái? Egy gimnazista fiú gazdag iskolatársa anyjában sejti meg az asszonyt. Oly messziről, hogy az még összemosódik minden ismeretlen szépséggel, kulturával, jövővel. Egy kézszorítás, egy zavart mosoly: ez a befejezés. De mert oly messziről jött: az a szívfájdalom perspektíva a még sötét, eljövendő, egész élet felé. Egy másik történet a zárda érzéktévesztő homályában nem történik. Egy növendék elmegy és egy remegő apáca utána néz. Mért? A falakon túli elérhetetlen élet előre sütő melegét csókolja le oly mohón a búcsúzó növendék arcáról, vagy a vágy azért tárja karját az élet felé, mert az a lány távozott belé? Ki tudja? Csak egy nyugtalan borzongató pillanat az egész. De egy út vezet ki az ismeretlen falakon túlba és egy szempár mered utána a fénykődös perspektívába. Mik a Kaffka Margit témái? Egy vénülő kokott utolsó szerelme, mely elillan csak, mert valaki megleste és egy falusi siheder gazdászé, akivel a hervadt asszony festékei, parfümjei, mesterkedései sejtetik meg egy magasabb városi kultura átfinomult szellemiségét. Nagy kerülő úton tükröződő, csekély hasadékon szivárgó fények. De messziről jövők. — Egy asszony már felőltözött testben és lélekben az életét feldöntő találkára, mikor hírül hozzák, hogy a férfi megölte magát. Belül elindult tettek, melyek nem érnek külső megvalósulássá. Mi lesz ezekből? Mivé alakul át a ki nem váltott lélekenergia, úgy ahogy a mozgás kővé, a hő fénnyé? Csendes átváltozások, csendes válságok a Kaffka Margit történetei, de egy messziről verődött fény nyit homályos távlatot belőlük. Nem anekdoták ezek. Csendes átváltozások, csendes válságok, írva számára azoknak, akiknek életét nevezhetetlen átmenetek, távoli, néma villámlások, egymásra tükröző színek sejtelmes elváltozása tölti meg muzsikával. És írva számára azoknak, akik gyönyörködnek az írásmesterség virtusaiban és érzik a feladatot és erőpróbát és a munka vehemenciáját, amely ez illó hangulatokat rőptében elkapó raffinált és aggodalmasan gondos stílus-művészetben van. Ezekből a témákból és Kaffka Margit egész természetéből következik a minden lélekrezdülésen, minden másodpercen megpihenő leírás, egy ideges-gőrcsös kiszívása az utolsó életcseppig minden jelenetnek. Hiszen a következők közül való detail művész ő is. Mesélésében valami nehézség, terhesség van, mint a nyári esőviztől súlyos orgonafürtben. Van talán nehézkesség is néha, van talán kicsinyesség is olykor, van talán, hogy az írásművészet virtuóz-játékká lesz néha, a színes szavakkal való céltalan babrálássá. Néha, mert minden qualitásnak meg van az ő veszedelme. De mindent összevéve, Kaffka Margit új könyve egy érett művész érett munkája. Tiszta és gyönyörűséges példánya a „következők" művészetének. Ők nem nyitnak új perspektívákat, de a régieket minden percbe elmerülő áhítattal benyitják a csendes mindennap csendes eseményeibe, megéreztetvén a válságot, mely alig láthatóan ezek mögött is elsuhan. Kívánkozhatunk az új korszak után, melyben új lényegek végső gyökereit keresik a keresők, „melytől minden függ" és azokat a válságokat, melyekben sorsok törnek és életek szakadnak. Jósolhatjuk, hogy most már azok ideje következik, akik a folyosó új nyers oszlopait vágják tovább, új anyagul a következő finom díszítők számára. Kívánkozhatunk és jósolhatunk, de Kaffka Margit könyve mégis gyönyörűség nekünk. Illó illata a súlyos tömegű életfolyónak. De akinek finomak az idegei, ez illatok után behúnyt

szemmel követni tudja messze távlatú irányát. Ő az a titokzatos illatszerfőző, a dunaszigeti magányában lakó, aki illatokká absztrahálja az életet és az egész világot. Akinek egész multjából mi maradt meg? „Édes anyja ruháinak friss tisztaságszaga ... Majd fenyőillatos karácsonyesték ... fülledt iskolaléghangulatos kedélyessége ... egy kedves játékszer átható firnaiszszaga... földes tavaszi párák ... Útrakelés, vasúti kupék bőrpárnái ... egy asszony haja ... egy ismerős lakás jellemző parfümje ... Aztán tömjén, aztán koporsógyertyák viaszfüstje ... Ilyen és ennyi volt neki a mult, a fogható valóság." Ime Kaffka Margit, ime az ő finom művészete.

▽ ▽ ▽ ▽

Peter Altenberg

Irta:
MOHÁCSI JENŐ.

1.

A bécsi „Caffee Central" és „Caffee Museum" között élte le napjait, osztotta meg éjszakáit, amíg el nem vitték egynehány hete az őrültek házába; minduntalan beszéltetett magáról és ezért szerette benne oly nagyon a pletykatárgyat ez a Wiennek nevezett kisvárosi nagyváros. Majdnem bennállt a Baedeckerben, annyira tudták róla, hogy melyik kávéházban tanyázik. Ezért ösmerte sok budapesti ember arcról, sőt személyesen, anélkül, hogy valaha fogalma lehetne róla: milyen nagy író ez a Peter Altenberg, akiről csak azt regélték neki, hogy excentrikus, hogy őrült, hogy erkölcstelen (bizonysága az a sok nagykalapos, karcsú nő, akinek számára ő csak a „Peter"), és hogy állítólag ír is. A „Fledermaus"-ban róla anekdotáznak, az irodalmi asztaloknál minden vitának ez a kacagásba fuló vége: Peter Altenberg pedig ezt mondta erről. Valamelyik barátja (a sok közül, aki pénzzel szokta kisegíteni) az utolsó dekadens írónak nevezi, legalább idegrendszerére nézve, amelynél finomabb műszer még nem volt a világon. Nem ösmerek írót, aki annyi új finomságát tárta volna föl a férfi és nő közti viszonynak, aki annyira tudná a közönapi pillanatok nagyságát, aki minden elhallgatott és kimondott szó mögött annyira megérzi és megérzékelteti a tragédiát. Peter Altenberges páthosszal kifejezve: a köznapiság tragédiairójának, igazán klasszikus tragédiairójának nevezhetjük Peter Altenberget, aki annyira új, annyira szokatlan jelenség, mint az első repülőgép, és akin annyira gúnyolódtak, mint az első repülőgépen.

2.

Egy kölcsönkönyvtári Peter Altenbergben („Wie ich es sehe," Vierte Auflage, Berlin, 1904. S. Fischer Verlag, page 133) ezt találom ceruzaírással, nőiesen mollett betűkkel: szentimentális trottliság! Istenem, az ilyen kölcsönkönyvbeli ítéletek, tudom, barbárok, nemintelligensek, fölületesek, de befolyásolják az embert, félelmetesen, mint az anonim levelek. Peter Altenberg abszolute nem haragudna azért a lekicsinyléséért, legfeljebb legmegértőbb mosolyával mosolyogná: ebben a szegény, szegény nőben nincs meg a másodrendű zsenialitás, mely abban nyilvánul, hogy megérti a zsenit. Mert igazán nehéz dolog nőnek lenni és nyitjára lelni ennek a csodálatos-formátlan írásformának, amely néha rendetlen, mint egy fésületlen

asszony, de azért közvetlen, meleg, bensőséges, mint egy asszony pongyolában, fésületlenül, szerelmi ölelések közt. Peter Altenberg sírva fakad (írásain is érezzük, hogy a lelke sír), boldogan elérzékenyül a szép állaton, a szép nőn, megkönnyezi külön ennek a nőnek a száját, a szemét, az ujjait, ruháját (csodálatosan megérzi a nő és ruhája között ideodalüktető életet), a parfümjét, a nő pedig csodálkozva kérdezi talán: mi is ezen sírnivaló? mert neki ez oly mindennapi és ezért oly közönséges, de Peter Altenbergnek minden: szépség és akkor, is, ha mindennapi, újból nagy és szép. Ezt az istennőknek járó hódolatot szívesen látja földi nő is, de legbensőbb bensejében azt gondolja arról, aki térdet hajt előtte: szentimentális trottli!

3.

Peter Altenberg pedig legmegértőbb mosolyával ezt mondja: Und wenn ich dich liebe, was geht es dich an? Ez az ember, aki utóvégre férfi, nem irigyli más férfitől egy nő bírását, ölelését, mert van, hogy ő ezerféleképen bírja azt a nőt, anélkül, hogy az csak tudna róla: egy pillantással, ruhája érintésével, azzal, hogy magába szívja a hangját, azzal, hogy hallgatva figyel a hallgatására. Az Altenberg gyönyörei ultraviolett gyönyörök, mert csakis az ő idegrendszere számára léteznek; árnyalatai egy csodálatos, új erotikának. Mert Altenberg a legnagyobb élő erotikus, de megint nem az köznapi értelemben. Minden meglátása tiszta művészi öröm és azonkívül vágyas erotikum, amely nem kíván mást, mint kielégítést a meglátásban. Altenberg erkölcsös író: a magasabb, a legmagasabb erkölcs nevében. Szerinte házaságot tört már az a nő, aki nyugodtan tűri az utcán vagy kávéházban valaki vágyakozó tekintetét, mert igazán hű nő visszataszít, lehetetlenné tesz ilyen vágyas pillantásokat. Pedig Altenberg rendes társasága: utcai nők, kávéházi nők, artista nők. Legcsodálatosabb írásai épen táncosnőkről szólnak, és cirkuszi mutatványokról. Minden szép mozdulat vibrálva vibrál ennek a különös embernek a lelkében, az írásaiban. Prófétai fenséggel tud írni a primitivekről. Van egy sorozata Ashantinégerekről, akik a bécsi állatkertben mutogatták magukat: egyszerűségében megrázó. Egynehány oldalt elolvasni a könyveiből, és az ember megtelt magasztos szeretettel és imádattal minden iránt, ami nagy, ami szép, ami szomorú, ami szerencsétlen, vagy pedig: dühösen csapja le a kötetet és azt kiáltja: szentimentális trottliság . . .

4.

A gyermek. Azt a mithoszoktól beragyogott megfejthetetlen lélekorganizmust, melynek neve gyermek, mások úgy akarják megközelíteni, hogy föláliítanak hipotéziseket, hogy belémagyaráznak felnőtteknek való érzéseket. Altenberg egész egyszerűen érti őket: mint saját magát, mert maga is gyermek, ahogy érti az asszonyokat, mert maga is asszony. Amiről vastag tudományos könyvek oly fontoskodva beszélnek, hogy a gyermek is erotikus, az Altenbergnek, a költőnek, nem ujság, ahogy egyáltalában a lelkiekben nincsen számára újság.

Musik. Von Peter Altenberg.
(A Don-Juan cyklusból).

A kislány zongorát gyakorolt.
Tizenkét éves volt és csodásan szelíd szemei voltak.
A férfi a szobában föl és alá lépdelt, föl és alá.
Megállt — és hallgatódzott és különös módon elérzékenyült.
Egy pár csodálatos ütem volt, mely mindig, mindig visszatért.

És a kisleány kihozta belőle mindazt, ami benne volt.

Minthogyha egy gyermek hirtelen felnőtté válna.

„Mit játszol itten?!“, szólt az úr.

„Minek kérdezed?! Ez az én „Albert-Etüde“-öm Bertini, 18. szám; hogyha ezt játszom, mindig rád kell gondolnom . . .“

„Miért . . .?!“

„Nem tudom; ez már így van.“

Minthogyha egy gyermek hirtelen nővé válna!

A férfi ismét halkan föl és alá járt . . .

A kisleány tovább gyakorolt, Bertini 19. sz., Bertini 20. sz., Bertini 21. 22, 23 sz., . . . de a lélek nem tért vissza többé.

5

Idylle. Von Peter Altenberg.

„Kedvesem, menjünk hát egy kicsit ebbe az üzletbe, melyben az a fiatal elárusitónő szolgál ki, aki annyira tetszik neked. Hiszen tudom, úgy szeretnéd . . .“

„Nem, aranyom, igazán nem, csak futólagos impresszió volt. Oly jóságos, oly nobilis vagy . . .“

„Ó, kérlek, menjünk be, tisztelj meg azzal, hogy reám rakod ezt a terhet. Tisztelj meg vele . . .“

„Nem. Abszolute nem érdekel. Menjünk . . .“

Piros orcával, boldogságíttasan nehezedett a nő a férfi karjára, könnyed léptekkel járt . . .

Két órával előbb a férfi egyedül volt az üzletben.

6.

Ezek az irásformái és ilyenek az irásai. Peter Altenberg egyszer joggal irta magáról (franciául irta, mert nagyon szeret tetszelegni idegen nyelvekkel és gyakran idéz idegen nyelven): Il avait la chance de n'être ni poète lyrique ni romancier ni philosophe. De là cette union littéraire et unique de trois talents qu'on n'a pas!“ Peter Altenberg, aki nagyon jól ösmeri a maga értékét és azonkivül is osztályöntudatos, ez egyszer szerénykedni akart: igenis, megvan mindaháromtalentuma, oly nagyon van meg benne, hogy egymást akadályozzák, hogy egyenest ártalmára vannak az iró produktivitásának. Egy-egy apró irása jobban kimeriti, mint más egész regényfejezetek. Mert több van bennük, mint egész regényfejezetekben. A modern élet, a lüktető élet van bennük, de ennek is csak legbecsesebb kivonata: der Extrakt des modernen Alltagslebens, die Sonderheiten der Stunden sonder Wahl . . .

Tollforgató emberek bizonyára észrevették már ezekből a tőkéletlen és hozzávetőleges jegyzetekből: Peter Altenbergnek, az utolsó bécsi bohémnak munkái forrásművei a modern irodalomnak.

▽ ▽ ▽ ▽

Szilágyi Géza: Lepel nélkül

Irta: KUNFI ZSIGMOND

Lepel nélkül akarja bemutatni Szilágyi Géza az emberi természetet abban a könyvében, amelyek e sorok élére irott szavakat hordozza címlapján. A leplek, amelyeket Szilágyi le akar fejteni az emberekről s amelyek nélkül akarja szemünk elé állitani az ember igazi mivoltát, igen különféle fajtájúak. Ruha és erkölcs, meg szokás és képmutatás, intézmények és értéktételek mindmegannyi álarcok, amelyek mögött az egyazonos emberi természet meghuzódik s végzi hol nagyszerű, hol kicsinyes, hol épitő, hol

romboló, de mindig egynemű munkáját. Ha igaza van Platonnak, amikor a bölcsész legjellemzőbb tulajdonságát abban találja, hogy a filozófus szeme meglátja az egyet a sokban, az állandóságot a változatosságban, a törvényszerűséget az esetlegességben, a leplezetlenséget a leplek mögött: akkor Szilágyi szeme filozófiai látásra berendezett műszer, amely a mindennapi életnek eléje sodródó töménetlen jelenségéből biztos és határozott tekintettel emeli ki azt, amit ő a tünemények minden változatossága, álarcossága, sokrétűsége mellett mindegyikükben felfedez és szinte szubstanciájuknak tart. Régi szabású, romantikus gondolatmenettel, azt lehetne mondani, hogy a szerelem mindenhatóságának, kevesbé költői lelkülettel azt, hogy a nemi ösztön kizárólagos uralmának részben krónikása, részben magasztalója, részben filozófusa Szilágyi Géza evvel a kötetével.

Alig van az emberi életnek területe, amelyet a hazugságoknak, képmutatásnak, filiszter bugrisságnak burjána annyira felvert volna, mint a szerelmi élet. Noha a természet örökkévaló és egyre megújuló, félre nem érthető parancsszava ide helyezte el minden élésnek és minden élőnek súlypontját; noha kegyes ösztönének hajszoló ereje az emberi cselekedeteknek és mulasztásoknak egyik legfőbb rúgója: mégis az ellene épített bástyák és gátak — elméletiek és gyakorlatiak, intézményekben és világnézetekben megnyilvánulók — az emberi energiának óriási tömegeit fogyasztották el mindenkor. Folyóvizek, rohanó árak szabályozására sohasem költött el annyi erőt az ember, mint hogy a nemi életnek medret ásson és előretörő hullámait emberi szabályhoz kösse, földalatti csatornákon keresztül elvezesse, elveszesse, eltüntesse. Szilágyi a mindennapi élet eseményeiből a szexuális vagy erotikus vonatkozásuakat kikapva, ennek a csatornázási és szabályozó munkálatnak a haszontalanságát és eredménytelenségét mutatja meg s a legnagyobb tanítónak, a példának az ékes szólásával győzi meg az embert ennek az igyekvésnek meddőségéről. Az életet teremtő vagy legalább is kéjt termelő ösztönnek diadalmas, minden korláton áttörő érvényesüléséről mondanak el harctéri tudósításokat ezek a forró, pezsdülő vérű kéjtől lihegő és ellankadó erkölcsrajzok.

Ám a könyv írója nemcsak konstatál. Nemcsak tényeket állapít meg. Nemcsak azt mondja el, ami van. Nem acélvas lemez, amely rárajzoltatja magára az események hírsugaraival képüket, hanem ítéletmondó, heyleslő és kárhoztató, színező és árnyékló, kitörlő és aláhúzó ember is, aki ujjong, helyesel, buzdít, kárhoztat, szóval él az eseményekkel és éli őket. Minden szeretkezés, két embernek képben, mámorban való összefonódása ünnepnap s ujjongási alkalom az ő számára s szinte úgy érzi az olvasó, hogy az írásokban, amelyek hírt adnak a szerelmeknek beteljesedéseiről, ott vonaglik valami az objektumaik gyönyörűségeiből és fájdalmas vergődéseikből, amelyeket az emberi intézmények kegyetlensége és képmutatása szed, követel meg a földi paradicsom belépő díja gyanánt. Az önmegtagadás bűnét és ostobaságát, a lemondás inaszakadt és szürke vallását, a kéjmulasztás és a gyönyörűségek vonatáról való lemaradás megbocsáthatatlan bárgyúságát a gúny gombostűivel piszkálja és a harag korbácsával ostorozza Szilágyi Géza s ahogy azt teszi, ebben annyi bátorság, stílus, erő és igazság is van, hogy erkölcsi és esztétikai szempontból egyaránt nagy gyönyörűsége telik benne az embernek.

Persze, a moralista, a filiszter, a

pap, az erénycsősz elszörnyűködve hallgatja majd ennek a könyvnek és embernek a beszédét, amelynek veleje az ő szennyes és a titkolózástól is vérszegénnyé lett lelke előtt a „Disznólkodjatok testvéreim"-kiáltássá zsugorodik össze és torzul el. De a bátor és kemény igazmondásnak mindig az volt és az lesz a sorsa, hogy a farizeusok keresztre akarják feszíttetni, hogy annál nyugodtabban és zavartalanabbul élhessenek szerinte.

▽ ▽ ▽ ▽

Pekár Gyula: A kölcsönkért kastély

Irta: BARÁTH SÁNDOR

1. Újból megjelent Pekárnak egy könyve. Az ember újból elolvasta egy vagy tíz novelláját — egész mindegy — és aztán újból, megint csak újból belátta, hogyha nem is unatkozott valami túlságosan az olvasás alatt, de mélyebbenjáró hangulat vagy értelembeli nyereséggel nem lett gazdagabb. Megállapította, talán egy kissé szomorúan is, hogy közepes író tett meg megint egy darabot az útján, aki megállt kissé és visszatekintett, hogy akarva-nemakarva újra nekivágjon kényszeredett pályájának. (Ha már megkezdte: végeznie is kell; az írások országából nincsen visszatérés. Aki egyszer beletévedt, azt megfogja a nyomtatott betű varázsa és nem engedi, nem ereszti.) És a betűk rabja tovább indul az ösvényén. Furcsa ösvény, magyar ösvény ez; aki járja a bolondját, azt hiszi, hogy halad, magasba kerül rajta. Pedig ördöngös ez az út; akár oda, akár vissza járják: mindig olyan, mintha hegynek vinne. És sohse visz hegynek. Soha. Mindig egy szinten száll, mindig újra tapostat vigasztalanul. Mégis csak jó és kegyes dolog, hogy az író maga nem veszi észre a csali-út furfangját... Vagy talán *éppen* nem?

2. Szomorú magyar dolog az írók emelkedés-, tökéletesülés- és fejlődésbeli tehetetlensége, siralmasak az egyenletes magyar poétapályák, melyekben nincs ritmus, nincs arzis és tézis. Keserves mementói a magyar szellem kialakulásbeli indiszpozíciójának Jókai, Mikszáth, Herceg meg a többiek. Íróságuk kezdetén alkották legjobb munkáikat, azután — ne nevezzük letörésnek — sohsem alkottak jobbat, tökéletesebbet. Sohsem érezték a diadalmas magasbatörés lelkesítő pezsdülését. Aki szépen kezdte, szépen is végezte; aki közepes volt eleinte, az is maradt világéletében... Pekár húsz esztendő óta alig változott. Mintha nem történt volna *azóta sok, sok minden.* Mintha még ő sem deresedett volna meg. Pedig kifogott rajta az idő; bizony csúnyán kifogott rajta...

3. *Azért talán lehetne egyet-mást beszélni Pekár írásairól.* A romantikájáról. Az erotikájáról, amely már nem eléggé díszkrét és előkelő, hanem kissé öregesen tolakodó. Ha erre gondolok, mindig úgy képzelem el Pekárt, hogy nagyon kedves, nagyon szeretetreméltó és nagyon kopaszodó viveur, aki parfümös budoárok kipárnázott ringószékén kuporodva beszéli el történeteit a körülötte ragyogó szépasszonyok érzéki illatától ittasultan. Így képzelem el őt, ilyen kedves és

furán szomorító helyzetben; szavaiban édes, de megkorosodott romantika, melyet az öreg lebemannok kissé szemtelen és érzékies gesztusával kísér. Az asszonyok hamiskásan, kuncogva kacagnak, mikor Biedermayer meséjét, inquizíciós anekdótáját vagy rokokóidilljét bogozza, cifrázza. Mert bogozni, cifrázni pompásan tud; halomba rakja, ráncba gyűri históriáit, mint a boltos a selymeket, mikor vevő áll előtte: tessék talán ebből a suhogósból, vagy abból? Kihajlítja a kacér ötletet, a bodros krinolint, „megguszt álja" a szalagcsokros Biedermayer kalapokat, kéjesen simítja végig kezét gitárpengéses olasz éjszakák ezüsttel csipkézett fekete bársonyán, rokokószerelmek síkamlós selymén. Gyönyörködve beszél karcsú jukkerasszonyokról, kik a bájos romlottságnak egy tudatosan kecses mozdulatával követik el ballépéseiket, mámoros párisi éjszakák gomolygóan tarka eseményeiről, a hírhedt Menilmontant, piros öves, casquette-es Alfonzairól és gyűrűszemű szilaj Pierreuse-éről. Egy nagy bábszínházat mutat nekünk, szakadatlanul váltózó szceneriákkal; a mesék, a bábok mindég egyformák; csak a ruhák újak mindég, ragyogók, ízlésesen válogatottak, ezerfélék. Igen, Pekár még mindég a színek, felszínek és csengések, a dominók, jelmezek és kendőzöttségek vásáros romantikájának embere. Épp úgy, mint húszesztendővel ezelőtt.

4. Ezek a novellaszerkezetek átlátszóan egyszerűek, hogy ne mondjam szimplák. Alapjuk egy ötlet, amelyre visszafelé van megalkotva a novella. Tehát az ötletért, a poentért íródott az egész. Az ötletnek van alárendelve a mese, nem pedig a mese fejti ki szükségszerűleg önmagából a csattanót. Ez a módszer lehet kényelmes és könnyen sikeres, lehet lebilincselő — de értékes soha. Mert megmeredt formákba gyűr mindent, mert útját állja minden egyéni mozdulatnak. Igaz, hogy megvan az előnye is. Gyengébb írónak mankóul szolgál, pótolja a staffázzsal a poézist, helyettesíti kipárnázott vázzal az élő húsvért. Az ilyen „viccesen" összeszerkesztett novelláknak csak annyit adhatunk meg, amennyit megérdemelnek: nevetünk rajtuk! De mást? . . .

5. Pekár tud színesen írni, tud kápráztatni és megdöbbenteni a ragyogások egy bizonyos skálájával. Nem, mintha új és egyéni szókincset bányászott volna ki; nem mintha a „leírás" problemájának egy új és egyéni megoldását találta volna meg. Nem. Eltanúlt innen is, onnan is valami fogást, talált itt is meg ott is valamit, ami beleilleit az írásaiba vagy legjobb esetben levonta a végső konzekvenciákat alakulatokból, melyek felkínálták magukat. Bibliikus archaizálás, olaszos románc, hajporos párfüm vagy gall szellemeskedés mind rendelkezésére áll, ha szüksége van rá. És neki — mások hiányában — bizony sokszor van szüksége egyikre vagy másikra.

6. Egyike azoknak az írói egyéniségeknek, akik ezer hatás percipálására alkalmasak, de magukba olvasztani egyet sem tudnak. Le lehet róluk olvasni minden megerőltetés nélkül, hogy ennek vagy annak a novellának megírásakor milyen olvasmány, melyik író foglalkoztatta őket intenzívebben. A mi kötetünk során Jókai, Maupassant és Herczeg Ferenc, majd Sacher-Masoch Heyse és mások éreztetik hatásukat. És pedig annyira érezhetően, hogy az idegen köntös alól messziről, elmosódottan és elgyöngülten hallatszik csak nagynéha Pekár szava. Ez a szerénység lehet talán erény a polgári életben, de az írónál minden esetre — nagy fogyatkozás.

KÖZGAZDASÁG

Miért nincs magyar tengerészet?

Irta:
FODOR OSZKÁR

Jó ideje, hogy politikusok, közgazdászok egyaránt eldöntötték, hogy a nagy nemzetek jövőjét a tengeren kell keresni. Amilyen szépen hangzik ez a kijelentés, olyan nagy az igazság benne. A vasút és a folyamhajózás a nemzetközi forgalom szempontjából szerves, egységes hálózatot teremtettek. A tengerhajózás egészen más jelentőséget adott a forgalomnak. Világforgalmat teremtett és lehetővé tette, hogy az öt világrész javai mentől gyorsabban cserélődjenek ki, hogy a világpiacokon nemzetközi és általános legyen a verseny.

A tengerhajózás történetébe kellene belehatolnunk, hogy megadjuk ennek a nagyszerű átalakulásnak a rajzát. Ez azonban nem tartozik ide, mert hiszen itt nem a kereskedelmi tengerészet fejlődéséről, hanem arról lészen szó, hogy miképpen sikerült Magyarországnak a világtengerészet hatalmas aparátusába beilleszkednie. Helyesebben: miként nem sikerült ez. Miért lassú a magyar kereskedelmi tengerészet fejlődése és miért olyan nehézkes? Milyen körülmények játszottak közre, hogy nem tudtunk méltó helyet elfoglalni abban a versenyben, amely a kulturállamok között az érvényesülés érdekében évtizedek óta folyik?

A kérdés talán sokkal fogasabb, semmint hamarjában elképzeljük. Láncolatos folyamattal, hosszú négy évtized tévedéseivel és elhibázott, minden céltudatosság híjján levő tengerhajózási politikával állunk szemben.

II.

Kossuth jelszava után és Széchenyi fiumei látogatása nyomában indult meg ez a fejlődési folyamat, amely létet adott a magyar kereskedelmi tengerészetnek. A mindenkori kormányok komolyan fogták föl a kérdést. De egyiknek sem jutott eszébe, hogy talán jó volna egységes programm alapján megalapozni kereskedelmi tengerészetünket. Pillanatnyi elhatározások, tervszerűtlen beruházások végtelen sora jellemzik azt a korszakot, amelyben a magyar hajózás ügye a jleenbe beleevezett. Mindjárt a kezdés volt elhibázott. Mint osztrák-magyar közös vállalkozás született meg a magyar tengerhajózás és bármennyire is sikerült osztrák jellegétől megszabadítani, ma is magán viseli ezt a kellemetlen bélyeget. A magyar hajó osztrák-magyar tengerészeti lobogó alatt szeli a tenger útjait, annak ismerik a világ minden kikötőjében és bajos volna megmagyarázni az idegen nemzetek hajósnépének, hogy az osztrák is más, a magyar is más.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Jellemző példa, érdemes, hogy megemlítsük: Solymássy E. Oszkár igazgató néhány évvel ezelőtt Angliában járt, hogy a Magyar Keleti Tengerhajózási Társaság megbízásából hajót vegyen át. Az átvétel kisebb ünnepség keretében folyt le, több beszéd hangzott el, az igazgatót pedig arra kérték, hogy beszéljen magyarul a legénységgel. Hogy erre mi történt, elmondja maga Solymássy Oszkár:

„Még mindig szégyenkezve gondolok arra a jelenetre, midőn egy magyar hajó átvétele alkalmával Angliában a hajógyár vezetősége fölkért, hogy magyarul beszéljek a hajó valamelyik alkalmazottjával, mert szeretné nyelvünket hallani. És én kénytelen voltam azt válaszolni, hogy nem tehetek eleget kívánságának, mert ezen a hajón kívülem senki sem tud magyarul."

Pont. Tisztán felesleges bővebben fejtegetni, hogy ez mit jelent. Mindehhez még csak annyit, hogy kereskedelmi tengerészetünk mintegy 1600 főnyi legénysége közzül alig 200 a magyar.

III.

A magyar hajózási politika legjellemzőbb tünete, hogy nem tudott a mai napig sem önállóságra szert tenni. Ma is az osztrák szempontok érvényesülnek minden vonalon és ma is úgy rendezik el a járatok beállítását, hogy az ne ártson Angliának, ha már nem lehet nagy hasznára. A keletindiai járatokat nem tudták a mai napig a magyar hajózás hálózatába belevonni, mert az osztrák Lloyd bonyolítja le búsás haszon mellett ezt a szolgálatot. Sőt, még szubvencióban is részesedett ezért a magyar államtól. Mellékes, hogy ezt a szubvenciót „Szuezi-csatorna-illeték" visszatérítése címén kapta. A jól bevált magyar-brazíliai szolgálat egy részét kénytelen volt az Adria a Lloydnak átengedni, mert az osztrák kormány így kívánta. Mikor azután Austro-Americana is beleszólt a játékba és rendszeres járatokat indított ebben a viszonylatban, hiába tiltakoztak az érdekelt magyar tényezők: az osztrák kormány szubvenciós szerződést adott ráadásul a társaságnak.

Nagyon hosszadalmas volna azokat a sérelmeket elősorolni, amelyek a magyar tengerhajózást osztrák részről érték. A helyzet sohasem változott. Mindig az osztrák szempontok voltak az irányadók, amikor a magyar kereskedelmi tengerészet reformjáról volt szó. A szabadhajózási törvény volt az első, amely némi önállóságot árult el. Ezt is siettek utánozni az osztrákok, nehogy a magyar kereskedelmi tengerészet fölébe tudjon emelkedni az osztráknak. Azelőtt és azután sem produkált Magyarország újat a tengerhajózásban.

IV.

A hajózási szerződések mind lejártak, vagy közel állanak lejáratukhoz. És földerül az ég a horizonton. Remélni lehet egy szebb és jobb korszakot, amit a Khuen-kormánynak kell majd inaugurálnia. Az érdekelt társaságok el vannak telve a legjobb

reményekkel és a legszebb terveket szövögetik. Mi mindent lehet most elkezdeni, mennyi okosat, hasznosat lesz módjukban elkövetni. Talán jóvá is lehet tenni négy hosszú évtized bűnét, mulasztását. Minden attól függ, hogy a kereskedelmi kormány minő tengerészeti politikát fog követni. A közóhaj az volna, hogy a kormány készítsen egységes programmot, amelybe azután bele kellene illeszteni a társulatokat teherbírásuk szerint. Semmiképpen sem ártana ebből az alkalomból a régi hajózási szerződéseket megbolygatni. Elhibázottak voltak azok, mint egész tengerhajózási politikánk. Az állam tíz évre vállalt anyagi kötelezettséget a társaságokkal szemben, ezek pedig rídegen teljesítették kötelességeiket, amelyek a szerződések értelmében rájuk hárultak. Hogy időközben — tíz esztendő hosszú idő — változtak a világkonjunkturák, feleslegessé vált nem egy a vállalt viszonylatok közül, de azért minden ment a régiben s a hajózás nem tudott beilleszkedni a kiviteli kereskedelem szervezetébe. Az új hajózási szerződéseket más alapon kell elkészíteni. El kell törölni azt a rendszert, amely arra kötelezi a hajóstársaságokat, hogy bizonyos szubvenció ellenében olyan járatokat tartsanak fenn, amelyek cseppet sem rentabilisak. A társaságok is szívesebben vállalnak a kevésbbé kötött útirányokat, mert abból ugyan kevés haszon hárulhat rájuk, hogy bizonyos viszonylatokban üresen, vagy fél rakománnyal járatják hajóikat. Az új szerződésekbe bele kell foglalni egy pontot, amely akként intézkedik, hogy a szakminiszternek jogában áll a külkereskedelem, illetőleg kivitel szempontjából feleslegessé vált járatok beszüntetését elrendelni s azok helyébe újakat beilleszteni. Ez a rendelkezés sokat lendítene a hajózás ügyén.

Mindazzal, amit fentebb elmondottunk, nem meritettük ki a magyar kereskedelmi tengerészet bajainak elősorolását. Nagy vonásokban ecseteltük csak a helyzetet, a részletek ezután következnek.

▽ ▽ ▽ ▽

A bécsi tőzsdekamra kirohanása

Irta: GYÖRGY MIKLÓS

Abba a nagyfontosságú gazdasági kérdésbe, amely a budapesti értéktőzsdének rohamos emelkedését és kifejlesztését jelenti s amely már annyi szenvedelmes vitára, sőt küzdelemre is szolgáltatott alkalmat, most beleszólt egy forum, amelynek barátságos indulatáról s érveinek tárgyilagosságáról nem igen lehetünk az előzmények után meggyőződve. Ugyanis a bécsi tőzsdekamara egy óvást tett a napokban közzé, amelyben igen kimerítően figyelmezteti a közönséget, hogy az utóbbi időben nagy mennyiségben forgalomba került s játékra buzdító felhívásoknak és körleveleknek ne üljön fel, mert azok olyan forrásokból erednek,

amelyeknek legtöbb esetben a tőzsdéhez semmi közük sincs, sőt egyesegyedül csak a nagyközönség megtévesztését és megkárosítását célozzák. Az első pillanatra méltán kérdezhetjük, hogy voltaképen mi köze van a budapesti értéktőzsdének ehhez a figyelmeztetéshez, hiszen ez belső ügye a bécsi tőzsdének, sőt nagyon helyes a kamara állásfoglalása, mely a zúgbankárok megrendszabályozását célozza. Valóban a bécsi tőzsdekamarának sikerült alakilag úgy rendezni ezt az ügyet, hogy a laikus elemek ne is sejtsék, hogy az egész akciónak éle mi ellen irányul. Azonban, amint az már ilyenkor szokásos, megszólaltatták az előkelő bankok vezetőit, hogy: mit is tartanak azok ez akció felől? Itt aztán megkapták a választ az osztrákok, de a magyarok is. Az akció éle — amint azt mindjárt sejteni is lehetett — nem az osztrák zúgbankárok ellen irányul, hiszen ebből a célból külön nagyhangú óvásra nem is igen volt szükség, mert évek óta az összes tőzsdék, sőt még a tekintélyes európai sajtóorganumok is állandóan hangsúlyozzák, hogy a zugbankárok körlevelei a publikum kijátszására irányulnak. Maguk az osztrák bankdirektorok leplezetlenül hirdetik, hogy a bécsi tőzsde óvása Magyarország, illetve a budapesti tőzsde ellen irányul, tekintve, hogy veszedelmeket látnak az egy kézben felhalmozott engagement-okban és abban az irányzatban, amely az utolsó időkben a budapesti értéktőzsdén megnyilvánult.

Kétségtelen, hogy merész logikai ugrás volna obskurus zúgbankárok manipuláció és a mi értéktőzsdénk üzleti nyilvánulásai között összefüggést találni. De hiszen mi nem is akarjuk logikátlansággal vádolni a bécsi tőzsdekamara intézőit. Ők jól tudták, hogy mit csinálnak. Nekik csak jogcím, jelszó és hamis lepel kellett, hogy oroszlánpatáikat mutogassák fogcsattogtatás kíséretében. Ez a kísérletük indokolt is, hiszen a rivalitás és a fájdalom érzése a szülőanyja az ő kirohanásuknak. Nem kell sokáig keresgetni, hogy megtaláljuk az egész kérdés-komplexum ütköző pontját. Elég ha arra a differenciálódásra reámutatunk, amely az utolsó időszakban a budapesti és a bécsi tőzsde között végbement. Olyan eltorlódások, oly átalakulások történtek, hogy emberileg is könnyen érthető, ha Bécs haragszik és kígyót-békát dob felénk.

A bécsi tőzsde ugyanis évtizedeken keresztül abban a reá nézve kellemes, de a magyar tőzsdeélet szempontjából kellemetlen helyzetben volt, hogy a monarchia gazdaságát uralma alá hajthatta. Amit odafönt diktáltak, az irányadó volt mindenütt. A budapesti tőzsde régente még fiatal és gyenge, a magyar társaságok és vállalatok egészen új eredetüek voltak, a bécsi piac protektorátusa és széles köröket felölelő befolyása nyomasztólag hatott mindenre, amellyel közösséget vagy érdekeltséget vállalt. Mindez igen könnyűvé tette a bécsi tőzsde álláspontját és nagy fölénnyel kezelte a magyar papirosokat s dirigálta azok árfolyamait úgy, ahogy az az osztrák érdekeknek és vállalatoknak kedvezett. Így jöhetett csak egy olyan kialakulás létre, hogy a magyar érték-

papirosok árfolyamai egyáltalán nem voltak harmonikus összhangban azok belső értékével, amennyiben rendszerint leszorították illetve megakadályozták, hogy olyan kurzusok képződhessenek, amelyekből még csak hozzávetőleg is lehessen következtetni a vállalat jóságára, belső értékére és mindazokra a momentumokra, amelyek a kurzusképzésnél alapul és irányadóul szolgálnak. Azok a törekvések, melyek azt célozták, hogy a budapesti tőzsde emancipálja magát a bécsitől, indokoltak voltak objektiv okokból is, elvégre mert a régi állapot alatt a hazai gazdaság évtizedeken át szenvedett, de tőzsdetechnikai szempontból is felette szükséges volt a bécsiek protektorátusa alóli felszabadulás, mert a mi tőzsdénk mindaddig csak látszólagos üzleti élet színhelye volt, amelynek sem súlya, sem rezonanciája nem volt. Teljesen Bécs után ágazodott nemcsak a pesti tőzsde, de a hazai közönség is. Ez utóbbi körülmény vonta maga után, hogy a közönség nem is igen érdeklődött az osztalékpapirosok iránt; nem volt lüktető, igazi tőzsdeélet, tehát a nagyközönség és a tőzsde között sem jött létre olyan benső kapcsolat, amelyet minden gazdaságilag fejlettebb rendszerű államban megtalálunk.

Igen természetes, hogy abban a pillanatban, amikor a pesti tőzsde expanziója megindult és céltudatos politikával, szívósággal neki láttak annak, hogy első sorban az elhanyagolt elsőrangú osztalékpapirosokat arra a niveaura hozzák, amely a tényleges belértékeknek meg is felel, másodsorban, hogy ez úton fokozatosan megnyerjék a magyar publikumot a hazai tőzsdeéletben való részvétel és az elsőrangu papirosok vásár'ása érdekében, harmadsorban viszont, hogy végleges szakadást idézzenek elő a túlsúlyra emelkedett befolyás szempontjából a budapesti és bécsi tőzsde között, abban a pillanatban a bécsi tőzsde dominálo jellege s szerepe a magyar értékek felett megszünt. Lassankint el is vesztette a nemzetközi piacon ez a híres tőzsde azt a nagy jelentőségét, amelyre a mi gyöngeségünk s a kezdeményező erő hiánya folytán szert tehetett. Meglepő ezen a pozíció vesztésen nincs, sőt arra igen sok példa is van a kontinens tőzsdei életében. Igy valamikor Németországban a frankfurti tőzsdének volt a legnagyobb súlya s fontossága, sőt még a hamburgi tőzsde is fontosabb volt, mint a berlini. Ma a frankfurti tőzsde már megközelítőleg sem az, mint ami az 50—80-as években volt. De amint látjuk, a bécsi tőzsde nem akar abba belenyugodni, hogy ha már nem emelkedhetik — az osztrák gazdasági élet stabilizálódása folytán — legalább ne fejlődjön vissza és tekintélyét s befolyását a magyar értékekre vonatkozólag is csorbitatlanul kivánná fentartani. Epen a mostani állásfoglalásából látjuk egészen világosan, hogy nem igen válogat az eszközökben és hogy támogatására siet az az érdekeltség is, amely megdöbbenéssel látja, hogy az utolsó két esztendőben milyen átalakulások történtek e két tőzsdén. Ma már a budapesti tőzsde jegyzései és árfolyamalakitásai irányadók a bécsi tőzsde mozgalmánál és a legitim üzlet kötéseinél, ha magyar értékekről van szó.

Kétségtelenül vannak nehézményezni való mozzanatok, melyek a mi tőzsdénk átalakulásánál ismételten megnyilvánultak. Ebbe kapaszkodik bele a bécsi tőzsdekamara s azt a látszatot akarja felkelteni, hogy minden, ami a budapesti tőzsdével összefügg, egészségtelen és irreális. Igaz, hogy itt is összeütközésbe jönnek önmagukkal, mert jóllehet koncedálják, hogy a nagystílü vásárlások folytán jelentékeny mennyiségű értéket vontak ugyan el a forgalomtól, de azt beismerik, hogy e pillanatban nincs veszély, bonyodalmak csak akkor keletkezhetnének, ha vagy váratlanul kritikus idők jönnének s e papirosokat a piacra tömegesen visszadobnák, vagy pedig ha még inkább túlhajtanák az árfolyamokat és pedig a kedvező magyar politikai s gazdasági konstelláció túloptimisztikus megitélése eredményeképen. Utóbbi esetben már megdőlne az az egyensúly, mely belérték s rentabilitás és az árfolyam közt ezidőszerint fennáll. Tehát praeveniáló figyelmeztetés, melynek külső alakja: óvás a zugbankárok körlevelei elől.

Nem kell, még a bécsi tőzsdekamarának sem kell féltení az osztrák publikumot a magyar értékpapirosok favorizálása miatt. Egy cseppet sem jobb az általános helyzet, sem Ausztriában, sem más európai államban, az osztalékpapirosok bonitása, fedezeti alapja, rentabilitása, belső értéke s árfolyamképzése vagy mesterséges hullámzások előidézése szempontjaiból, mint nálunk. Sőt nálunk jobb a helyzet, mert itt még úton-útfélen hevernek a kiaknázatlan kincsek s gazdasági erőtényezők. Az osztrákok a legjobb s leghivatottabb tanuk arra nézve, hogy mit érnek a már meglevő vállalatok, azok részvényei s milyenek a kilátások az expánzióra, hiszen ők tartották évtizedeken át a kezükbe a legjobb, legfinomabb cimleteinket! Csak épen az fáj nagyon odaát, hogy még nem is rég kis nyereséggel túladtak rajtuk, majd később újból sokat magukhoz váltottak, de már sokkal drágábban s most egyáltalán nem tudják, hogy mi lesz a jövőben, mert attól tartanak, hogy mi abbeli örömünkben, hogy politikailag már rend van, s gazdaságilag is rendre van kilátás, a végtelenségig fogjuk felhajtani az árfolyamokat. Ilyen bölcseknek tartanak minket s ezért óvják önmagukat!

▽ ▽ ▽ ▽

(Gy—gy.) Ismét napirendre került a nagy magyar járadékkölcsön ügye. A milliárdos hitelműveletek karakterisztikonja, hogy a perfektuálásáig törekednek az összes részleteket homályban s titokban tartani, de mintha ezt a mostani műveletet még misztikusabb homály födné, mint azt más alkalommal tapasztaltuk. Sem a kibocsátási időpont, sem a parlamentáris tárgyalási időszak, sem a kölcsönösszeg nagysága tekintetében nem támaszkodhatunk csak valamelyes megbízható faktumra. Legfurcsább, hogy még a hitelező „személye" irányában sem történt döntés. Előtérben e pillanatban a párizsi piac, az őszi lebonyolítás, illetve parlamentáris el-

intézés állanak, De meglepetések sincsenek kizárva, melyek már addig is bekövetkezhetnek, míg e sorok napvilágot látnak. Lukács miniszter a napokban Bécsben két óra hosszat tárgyalt Rothschilddal. E tárgyalások folyamán Rothschild törekvései bizonyára nem irányultak oda, hogy: a magyar kormány szerezze csak Párisban meg a beruházási kölcsönt. Erre az enunciációra nem kell két óra s ezeknek az uraknak nincs sok idejük udvariassági látogatásaikat napközben hosszúra szabni. Itt tehát bő alkalom kínálkozik a kombinációkra. A kölcsönösszeg nagysága bizonytalan. 6—700 millió közötti szükségletről van szó, amelynek fedezése immár halaszthatlan. Természetes, hogy ezzel az összeggel megközelítőleg sincs kimerítve a szükséglet, hiszen ha azután a MÁV. beruházása és feljavítása, valamint a vízi beruházások s más egyéb már előző kormányok programmjába felvett invesztíciók fedezését vesszük, akkor még a jövőre is kolosszális számok jelentkeznének. Az iránt nincs kétség, hogy a parlament, akár mikor kerül is szőnyegre a hitel, pénzügyi javaslat, rövidesen elintézi azt. Sokkal inkább fontosabbak a kibocsátási időpont célszerűsége és a kölcsön feltételei. Ha csupán a párizsi piac lebegne szem előtt, úgy tényleg irreleváns, hogy júliusban vagy októberben visszük a műveletet keresztül, mert a francia pénzpiac helyzete és az ottani bankok aktivitása bármilyen terminust megengedhetővé tesz egy aránylag nem igen nagy operációra. Ma talán még alkalmasabb volna, mint októberben, mert az angol kamatláb is alacsony, Párizsban óriási a pénzbőség és a kedvező termés kilátások az egész kontinens helyzetét megkönnyítik Amerikával szemben. Rendkívül fontosak a kölcsön feltételei. Ez az ütköző pont, itt dőlhet meg ezetleg az egész párizsi kombináció. Pusztán a párizsi piac megnyerésének ténye és varázsa még nem elegendő. Exotikus államként minket most már nem kezelhetnek. Pedig ez a piac erről híres. Pénzt ad bőven, de uzsorapénzt. Két százalék kotirozási illeték, aranyfizetési kötelezettség és magas jutalék az átvevő csoportnak — hasanló alacsony napi árfolyam viszonyok mellett, ez félő, hogy nagyon drága piachódítási ellenérték lehet. Nem vagyunk preokkupálva egyik alternativa iránt sem, de nem hisszük, hogy a Rothschild-csoport hasonló ajánlatot nem tehetne, mint a párizsiak. Csak az a kérdés, hogy azt az összeget előteremthetik-e, ami most szükséges. Az előjelekből ítélve ez nem lesz könnyű feladat s így mégis a párizsi piac marad hátra és reméljük, hogy a magyar pénzügyi kormányzat meg fogja tudni találni azt a pontot, amelynél e hitelművelet állami méltóságunknak megfelelő módon lesz lebonyolítható.

Nehány nap multva megkezdődnek a félévi mérleg munkálatai a fővárosi és vidéki bankok és takarékpénztáraknál. A közvélemény és az érdekelt közönség csak a külsőségekből ítélhet és következtethet a tényleg elért eredményekre, mert tudvalevőleg nálunk nincs meg a félévi mérleg kimutatasi kötelezettség. Egynehány nagyobb intézet, 4—5, spontén közzéteszi ugyan mérlegét, de ezek a mérlegek nem adják hű tükrét még a félévi üzleteredménynek sem, mert vigyáznak az intézetek, hogy el ne galoppirozzák magukat. Azidén kíváncsian várjuk ez egynehány intézet félévi mérlegét is, mert érdekesebb következtetéseket lehet majd vonni az összeredményekre, mint máskor. A politikai kibontakozás, a kedvező terméskilátások, a pénzpiac eléggé

kedvező helyzete, az építőipar s az emissziós üzlet fellendülése, a legtöbb iparág konjunktúráiban bekövetkezett javulás, mindezek olyan mozzanatok, amelyek a félévi mérlegekben már kifejezésre fognak jutni, de ha nem is egészben, mindenesetre befolyásolni fogják a legközelebbi szemeszter minőségi és számbeli eredményét. Csak az a kívánságunk volna, hogy az intézetek és vállalatok szintén tájékoztatnák a jövőben időközi mérlegek kibocsátása útján részvényeseiket, mert ez a praxis úgy a társaságok felelősségének könnyítése, mint a részvényesek érdekeinek s a tőzsde informálásának szempontjaiból is igen célszerű.

A takarékpénztári intézmény fejlődéséből érdekes tanulságokat lehet levonni az egyes országok lakosságainak gazdasági fejlettségére, érettségére, takarékossági hajlamára nézve. Minél magasabb rendű állam népességéről van szó, annál inkább látjuk e tulajdonságokat fokozottabb mérvben jelentkezni. Helytelen az a nézet, hogy csak alsóbb kulturájú nemzetnél rakják a filléreket takarékba, mert a csalhatatlan statisztika ennek ellenkezőjét fényesen igazolja. Néhány szám különben a legalkalmasabb bizonyítékul szolgálhat. Így Oroszország 100 lakására 3·49 takarékkönyv esik s közvetlenül utána jön Magyarország 7·90 takarékkönyvvel. Ezek bizony igen szomorú számok, ha meggondoljuk, hogy Ausztriában 20·62, Németországban 29·60, Franciaországban 30·91, Schweizban 42·40 és Dániában 52·54 az arányszám. A legtöbb a betétkönyv a Németbirodalomban: 39 millió; Anglia s Franciaország 12—12 millió, Ausztria 5·7 millió, Oroszország 5·1 milló s Magyarország 1·617 millió takarékkönyvecskével szerepelnek. A betéti összeg a legtöbb az Egyesült-Államokban, hol 14·6 milliárd, Németországban 12·6, Poroszországban 8·7, Angliában 4·2. Ausztriában 4·3, míg Magyarországban 1·581 milliárd márkára rúgnak az összes betétek.

Pattent vád alá helyezték! Ez a röpke szó futott végig Amerikában, de hihetőleg mosolyt és nem megdöbbenést váltott ki az emberekből. A gabona- és gyapotspekuláció nagymestere a vádlottak padján! Londonban már egyszer majd meglynchelték a tőzsdén, amikor felismerték. Most törvényszék elé kerül, mert a Sherman Acte-ot megszegte és a gyapotpiacon operációival szédületes hausse-mozgalmat idézett elő. A leghumorosabb a dologban az, hogy 5000 dollárért szabadlábra helyeztetheti magát — ha van 5000 dollárja. Pattent nem kell féltení, elsősorban nem szökik meg, még ha egy millió dollárt is — kap ajándékba, mert az nem fizetődik ki neki, másodsorban nem tartozik a dolog a polgári bíróság, hanem a new-yorki gyapottőzsde kompetenciája elé, harmadsorban Patten olyan ügyesen vezeti orránál fogva esztendők óta az összes amerikai tőzsdéket és tőzsdeembereket, hogy eszén nem ér fel a gyapottőzsde választott bíróságának egész tanácsa sem, mely valószínűleg már régen a zsebében is van. Hihetlen méreteket ölt az amerikai spekuláció és hogy mily immoralitással űzik mesterségüket a nagystílű spekulánsok! Az egész földmüvelésügyi departement korrumpálva van, sem a termésbecslések, sem a hivatalos jelentések nem érnek semmit. Ebben az újabb Patten-féle affairben sem lehet tisztán látni. Ma a gyapotültetvényeseknek eminens érdekük, hogy igen magas árakat kapjanak a nyerspamutért. A gyapottőzsde most a főállamügyészséget

azzal a szemrehányással illeti, hogy nem opportunus Pattenék üldözése a hausse mozgalom előidézése miatt, mert ezzel csak a baissier-knek kedveznek, tehát a gyapotültetvényeseket károsítják. De nem lehet tisztán látni ebben a vád alá helyezési ügyben annál kevésbé, mert talán Patten rendezte az egész színjátékot, hogy a zavarosban halászva olyan nagystílű manövert rendezzen, mely neki milliókat jelent, míg a többi érdekeltség letörésével s a gyapottőzsde időleges demoralizálásával védődhetik. Pattent nem lehet mesterséges úton letörni, várni kell türelemmel; eddig még minden amerikai nagyspekulánsnak koldusbot jutott koporsó szögül.

(f.) A finomított nafta a szegény ember világító szere. Még a legfejlettebb kultura sem fogja belátható időkön belül rákényszeríteni a dolgozó emberiség egy részét, hogy a pislákoló petróleumlámpást villanykörtével vagy gázlámpással cserélje fel. De hol tartunk még attól, hogy meg legyen ennek a lehetősége? Hiszen Magyarországon és Ausztriában még csak nagyon kevés helyen fejlesztenek gázt és villamos-áramot. És Magyarországon és Ausztriában a finomított petroleum nagyon sokáig drága volt, mert a finomítók rájöttek arra, hogy nincs okosabb dolog a kartelnél, amellyel meg lehet nyergelni a szegény fogyasztót. A fogyasztó fizette is birkatűréssel a drága petróleumot és fizetné ma is, ha időközben nem tisztelik meg látogatásukkal Magyarországot és Angliát a jó amerikaiak, akik petroleumfinomítókat állítottak a monarchia különböző helyein és úgy szórták Rockefellerék pénzét, mintha polyva volna. Ezt úgy kell érteni, hogy nagyon olcsón adták a petroleumot, olcsóbban, mint amennyibe nekik került. És leszorították a petroleumárakat a fogyasztók nagy-nagy örömére és a magyar és osztrák finomítók bánatára. Ezek sokáig tanakodtak, hogy mi módon lehetne segíteni a bajon és végül kideritették, hogy ezuttal az egyedül üdvözítő megoldás csak a kormány részéről jöhet. Az osztrák kormány meghallotta a jajszót és segített. Állami intézkedésekkel akarja letörni az olcsó Vacuumot. Ma még nem tudni, hogy a harc milyen arányokat fog ölteni. Annyi azonban bizonyos, hogy a Vacuum sem hagyja magát és a külföldi piacokon fogja megtorolni a hajszát, amely a szabad kereskedelem szempontjából feltétlenül elitélendő, mert nem szabad az egyik félnek eltagadni azt, amit a másiknak szabad. Igaz, hogy Rockefellerék célja végeredményében ugyanaz, mint a többi finomitóké: tönkretenni, megnyomorítani minden ilyen vállalkozást, azután pedig egyedül uralni a piacot és kizsákmányolni a fogyasztót. A kartel is ezt cselekedte, kissé nobilisabban.

▽ ▽ ▽ ▽

A szerkesztésért felelős: ZIGÁNY ÁRPÁD.
Kiadja a RENAISSANCE könyv- és lapkiadó vállalat.
Szerkesztőség: Budapest, VII., Damjanich-utca 12.
Kiadóhivatal: Budapest, V., Lipót-körut 1.
Nyomatott MÁRKUS SAMU könyvnyomdájában, Budapest, V., Báthory-u. 20.

RENAISSANCE

Politikai, társadalmi, művészeti és közgazdasági folyóirat.
Megjelenik minden hó 10-én és 25-én.
Előfizetési ára: Egész évre 20 K, félévre 10 K.

EGYES SZÁM ÁRA 1 K.

▼

Szerkesztőség:
VII., Damjanich-utca 12.
Telefon: 103—10

Kiadóhivatal:
V., Lipót-körút 1. szám.
Telefon: 44—32

DIE RENAISSANCE

Ungarische Halbmonatschrift für Politik, Gesellschaft, Kunst und Volkswirtschaft.

Erscheint am 10-ten und 25-ten jeden Monats.

LA RENAISSANCE

Revue hongroise bimensuelle pour la politique, sociologie, art et l'économie nationale.

Vient à paraître le 10 et le 25 de chaque mois.

THE RENAISSANCE

Forthnightly hungarian Rewiev for politics, sociology, art and political economy.

Edited the 10th and 25th of each month.

IL RINASCIMENTO

Rivista quindicinale ungherese di politica, sociologia, letteratura, arte ed economia nazionale.

Esce il 10 e 25 di ogni mese.

8

RENAISSANCE

POLITIKAI-TÁRSADALMI-MŰVÉSZETI
ÉSKÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRAT

I. ÉVF. 5. SZÁM

BUDAPEST ÁRA 1 KOR.

1910 · VII · 10

RENAISSANCE

Politikai, társadalmi, művészeti és közgazdasági folyóirat.

Szerkesztik: RÉVÉSZ BÉLA és ZIGÁNY ÁRPÁD.

Megjelenik minden hó 10-én és 25-én.

Előfizetési ára: Egész évre 20 K, félévre 10 K.

EGYES SZÁM ÁRA 1 K.

Szerkesztőség:
VII., Damjanich-utca 12.
Telefon: 103—10

Kiadóhivatal:
V., Lipót-körút 1. szám.
Telefon: 44—32

AZ 5. SZÁM TARTALMA:

DIPLOMATA: Osztályuralom vagy népparlament 410
BALÁZS BÉLA: Marianne országa (novella) 414
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Vers 427
ADY ENDRE: Petőfi nem alkuszik, III. 428
LIGETI ERNŐ: Versek 431
RÉVÉSZ BÉLA: A bestia (novella, III.) 433
KASSÁK LAJOS: Versek 437
RELLE PÁL: Halál Velencére 440
FRANYÓ ZOLTÁN: Francia költők (versek) 445
BRESZTOVSZKY ERNŐ: Revue (Romok alól) 446
MAJTHÉNYI GYÖRGY: Finale (vers) 452
NAGY LAJOS: Egy délután a Grün-irodában (novella) ... 452
POGÁNY JÓZSEF: Lakásprobléma és lakáspolitika 468

KRITIKA ... ... 476—489

Ambrus Zoltán (MIKLÓS JENŐ, 476); — Rembrandt-rajzaink (LÁZÁR BÉLA dr., 479); — Rudolf Hans Bartsch (MOHÁCSI JENŐ, 482); — Egy évforduló (GERGELY GYŐZŐ, 485); — Székely Bertalan (VÁRNAI DÁNIEL, 487).

KÖZGAZDASÁG ... ... 490—496

Dernberg (GYÖRGY MIKLÓS dr., 490); — Az első félév (GYÖRGY MIKLÓS dr., 493); — Közgazdasági szemle (GY—GY, 496).

A címlapot rajzolta Mihály Rezső.

Osztályuralom vagy népparlament?

Irta: DIPLOMATA.

„Untreue schlägt den eigenen Herrn. Es ist ihre eigene Wortbrüchigkeit gegenüber der Krone, ihre eigene Falschspielerei vor den Wählern, der die Kossuth, Andrássy, Wekerle und Apponyi jetzt erlegen sind. Sie haben sich in der eigenen Schlinge gefangen."

E. F. F. von E.

Ezekről a szavakról, amelyeket akkor hallott gróf Khuen, mikor a koalíciós uralom kártyavára összeomlott, ma már mindenki megfeledkezett. A munkapárt váratlan győzelme a választásokon kitörölte a győzők emlékezéséből a vállalt kötelezettségek föltételeit, úgy hogy ma már senki se törődik a királyi szóval biztosított ígéretek teljesítésével, se pedig a hordó tetején elhangzott fogadalmak megtartásával. A munkapárt oly gőgösen vonult be a parlamentbe, mint Nagy Sándor hajdan Babylonba, s miután ráfeküdt minden pozícióra, amely csak elfoglalható volt, elbizakodottan várja, hogy a kormány megkezdje a „munkát". Ez a munka: a fölirat, az indemnitás, az ujonc-javaslat. Aztán jön a pihenés — amely eltarthat késő őszig is, — és aztán megint új költségvetés, delegációk, létszámemelés, hadügyi költségtöbbletek, ezermilliós kölcsön . . . szóval csupa olyan „munka", amelyről a többség kimondja, hogy teljesítendő: — csakhogy a teljesítést a nép millióitól követelik.

Folytatódik tehát a koalíciós gazdálkodás új cégér alatt. A szürke és mégis sokat mondó trónbeszéd az új terhek egész sorozatát rakja a nép vállaira a sorok között s néhány homályos, kétértelmű szóban végez az egyetlen reformmal, amelynek reményében a nemzet többséget adott a kormánynak. Arról az általános, egyenlő és titkos választójogról, melyet a király már az 1906-ik évi paktumban megígért és biztosított a nemzetnek, a trónbeszéd csak futólag emlékezik meg, mintha szégyenlené, hogy

a nép millióinak tett ígéret előfordul ebben az előkelő konceptusban. És az általános választójog programmjával megválasztott kormány-többség, mely riadó éljenzéssel fogadta az általános választójog reformjának csúffátételét a trónbeszédben, szürkén és unottan gomolyog a fórumon, — unottan és lomhán, mint zivatar előtt a nyáj, mikor még nem látja a biztos karámot, ahol menedéket találhat a kitörni készülő vihar elől. . . . Unottan és lomhán fog a „munkához" ez a guvernementális többség, amelynek kormányképességét nem a programmja adja meg, hanem épen ellenkezőleg: a programm teljes hiánya biztosítja.

Négy évvel ezelőtt, midőn a korona átadta a hatalmat a koalíciónak, a nemzet valamennyi „vezére" vállalta az általános, egyenlő, titkos és községenként való választójogot, ahogy azt Kristóffy örökül hagyta rájuk; de a koronával kötött becsületes paktumot nem váltották be, sőt hallgatagon megegyeztek abban, hogy a választójog reformját nem kell megcsinálni: de, ha mégis kellene, akkor minél későbbre kell hagyni, hogy addig is élni lehessen! . . . És éltek is négy évig: mit se törődve avval, hogy a választójogi reform halogatásával kiölték a nemzet szívéből a királyi szó szentségébe vetett hitet s az egy tál lencsével megették a nép reményeit is.

Aztán, mikor a király — még mindig ragaszkodván a paktumban megígért választójogi reform megalkotásához — leküldte Lukács Lászlót avval az üzenettel, hogy az új kormány, minden egyéb kérdés félretételével, csinálja meg a Kristóffy-féle választójogot: a nemzet vezérei ismét vonakodtak rálépni erre az aranyhídra, mely kivezette volna őket a darázsfészekből, s inkább akarták az ex-lexet és a teljes fölfordulást, mint a vállalt kötelezettségek teljesítését. Pedig ennek a királyi üzenetnek az volt a célja, hogy széttörjön minden pártkeretet, likvidáljon minden jelszót és ígéretet, föloldjon minden oblígót avval a kijelentéssel, hogy: — az összes nemzeti követelések és a koronától kívánt katonai reformok végleges megoldása áthárittatik az általános, egyenlő és titkos szavazati jog alapján választandó népparlamentre.

Ám a koalíció hallani se akart erről; s midőn a korona — Lukács László által — rá akarta szorítani egyetlen s utolsó kötelezettségének teljesítésére, az addig titkolt ellentétek és elfojtott indulatok egyszerre lángba borították a parlamentet. És, mintha csak hallgatag megegyezés jött volna létre köztük: — ugyanazok a pártok, melyek a Kristóffy-féle választójog megalkotására vállal-

koztak, most viszont koalícióba álltak ugyanezen választójog ellen s nem átalották kikunyorálni még Tisza István segítségét is, akinek pedig legádázabb ellenfelei voltak a multban.

Különös fejezet ez a négyesztendős koalíció a magyar parlamentárizmus történetében. Különös azért, mert az önmagába visszatérő körfutás képét mutatja: — hiszen a koalíciós uralom bukása után ugyanaz a politika támadt fel újra, amely előtte is élt és virágzott. S a gondolkozó elmékben önkénytelenül is fölmerül a kérdés: — ugyan érdemes volt-e akkora lelkesedéssel installálni négy évvel ezelőtt a „nemzeti kormányt", csak azért, hogy ismét aktualissá legyenek a „darabontok", akiknek akkori programmja ma is az egyetlen, mely a kibontakozáshoz vezet? S ugyan érdemes volt-e pártokat, elveket és embereket lejáratni csak azért, hogy ötödfél évi szakadatlan csalódás és fokozatos kiábrándulás után megint csak visszatérjünk oda, ahol a „darabontok" hagyták az országot: — a népparlament küszöbén, melyet csakis az általános, egyenlő és titkos választójog teremthet meg?...

Mert a helyzet tengelye ma is a választójog. Hiába tolja előtérbe a Khuen-kormány az állami szükségleteket, hiába mentegetőzik avval, hogy első sorban az ex-lexet akarja megszüntetni, ezek a fogások nem segítenek s a választójogot tovább elsikkasztani nem lehet. Igen, az államszükségletek ellátása mindenek fölött fontos és első sorban elintézendő. De ha Khuen valóban így gondolkozik, akkor csakis rajta áll, hogy az ország kikerüljön az ex-lex állapotából. Egyszerűen váltsa be programmját s minden rendben lesz: — ennél kevesebbet őszinte politikusoktól igazán kívánni se lehet.

A Khuen-kormány azzal jött, hogy az általános választójogot hozza; az általános választójogot és semmi mást. Ez volt a programmja, mellyel az urnák elé szólította a nemzetet s evvel az egyetlen programmponttal — a presszióról és vesztegetégekről ne szóljunk mostan — szerezte meg a parlamenti többséget. A Justh-párt tehát — melyet a kudarc az ellenőrző kisebbség szerepére szorított — joggal követelheti a kormány-többségtől, hogy váltsa be ezt a programmot. Tegyen ígéretet a Khuen-kormány, hogy záros határidőn belül előterjeszti az általános, egyenlő, titkos és községenként való választójog törvényjavaslatát: — s akkor azonnal lesz ujonc és indemnitás.

Ez tiszta és szabatos álláspont, sőt becsületes és őszinte álláspont is. Egyenes folytatása annak a politikának, amellyel a

Justh-párt — közvetlenül az előző parlament föloszlatása előtt — utólszor akarta meggátolni a reakciós elemek föltámadását és beözönlését a törvényhozásba. Ezt talán kevesen tudják, de a történeti igazság érdekében meg kell állapitani azt, hogy a Justh-párt az előző parlament föloszlatásának hetében azt az ajánlatot tette Khuen grófnak, hogy: ha Khuen nem oszlatja föl a Házat, hanem beterjeszti az általános, egyenlő és titkos választójog reformját, akkor a Justh-párt kikapcsolja a bank-kérdést, az összes függő kérdések elintézését áthárítja az új népparlamentre és megszavazza a rendes állami szükségleteket. Ha aztán a parlament, az utolsó ülésszakon, megalkotta az új választójogot, akkor a kormány föloszlatja a Házat és újra választat.

Khuen gróf azonban nem fogadta el ezt a paktumot, amely pedig föltétlenül biztositotta volna programmjának végrehajtását. Nem fogadta el, mert programmja csak porhintés volt a nemzet szemébe, léha ürügy a reakciós törekvések leplezésére. A Justh-pártnak ez az ajánlata, ha Khuen gróf elfogadja, módot nyujtott volna arra, hogy Tisza István és egész gárdája kivül maradjon a parlamenten: — de Khuen nem ezt akarta. Neki egyszerűen kellett gróf Tisza István és vele a reakció, hogy vissza tudja szoritani azokat a demokratikus törekvéseket, amelyek már évtizedek óta érnek, forrnak és várnak a megnyilatkozás alkalmára.

Szóval, instauráció helyett restauráció. Amikor azt várta az egész nemzet, hogy Khuen gróf megalapozza és fölépiti a demokratikus népparlamentet, akkor hirtelen közbelépett gróf Tisza István s nemcsak, hogy az új alapokat lerakni nem engedte, hanem egyenesen a gyülölet fanatizmusával fogott hozzá a régi reakciós rendszer kitatarozásához. És ez a munkája sikerült is: — ridegebb osztályuralom, mint most, nem volt még ebben az országban, amióta Deák Ferenc és a Korona megkötötték a kiegyezést az igazi nemzet, a dolgozó milliók jogainak és érdekeinek rovására.

Ám ez a rendszer nem lehet tartós és hosszú életű, mert ugyanabban a bűnben fog elpusztulni, amelyben fogant: — az őszinteség hiányában. Ugyanez a bűn ölte meg a koalicíót is, amelyen szintén beteljesedett az a politikai igazság, hogy örökké hazugságokkal kormányozni nem lehet. Mert egy hazugságot csak lenyel valahogy a nemzet, de a hazugságokat kormányzati rendszerré avatni azért talán még se lehet. Lenyelte ez a nemzet a paktum hamisságát, melyet azzal a mentális rezervátával kötöttek meg a „vezérek", hogy a benne királyi szóval biztositott általános

és egyenlő választójogot nem fogják megcsinálni; lenyelte a feketesárga zsinórt a honvédek egyenruháján, lenyelte Andrássy alkotmány-biztosítékait, Kossuth fölemelt kvótáját, Wekerle adóreformját, Darányi rabszolga-törvényét, Apponyi klerikálizmusát, sőt lenyelte még Polónyi igazságügyminiszterségét is: — de gróf Kuen cinizmusát nem fogja lenyelni. Ellenkezőleg: — rá fogja szorítani Khuen grófot az általános, egyenlő és titkos választójog megalkotására, vagy pedig arra, hogy helyet adjon azoknak, akik vállalkoznak a királyi szóval biztosított népjogok kodifikálására; mert Khuen gróf lehet reakcionárius, ha neki épen úgy tetszik: de nem állíthatja pellengérre a koronát a nemzet előtt avval, hogy a népjogoknak királyi szóval biztosított reformját, hatalmi érdekei kedveért, meghamisítja.

A Khuen-kormány úgy cselekszik, mint a könnyelmű kereskedők. Korlátlan hitelére támaszkodva, nyakra-főre vállalt minden kötelezettséget s a lejárat napjára egyszerűen nem is gondol. Vállalta az általános választójog reformját, a létszámemelést, Bosznia-Hercegovina annexiójának számláját, a hadügyi költségtöbbletet, a romániai vámszerződést: — s mindezen kötelezettségeinek teljesítése helyett még a királyi szó szentségébe vetett hitet is megölte a trónbeszéddel; evvel pedig eljátszotta az egyetlen politikai tőkét is, mely följogosította arra, hogy hivatalában megmaradhasson.

Ezeket a száraz tényeket semmiféle hangulat-csinálással és műfölháborodással megváltoztatni nem lehet. Közönséges szemfényvesztés tehát a munkapárti sajtónak és többségnek elképedése azon, hogy a Justh-párt még obstrukcióval is fenyegetődzik arra az esetre, ha a kormány a programmjában vállalt általános választójogi reformot záros határidőn belül be nem terjeszti. Mert ennek és csakis ennek az egyetlen programmpontnak a megvalósítására a Khuen-kormány minden félreértést kizáró módon kötelezettséget vállalt, s ezt a kötelezettségét a királlyal is szankcionáltatta. Hogy aztán gróf Tiszának ez nem tetszik, az lehet neki és Khuen grófnak a magánügye, de semmiképen se tartozhatik a nemzetre, — s annál kevésbbé a Justh-pártra, melyet a Khuen-kormány épen azért akart kiírtani a választásokon, hogy ne legyen a parlamentben senki, aki őt ezen kötelezettségének teljesítésére szorítsa, vagy akár csak emlékeztesse is.

A Khuen-kormány jövője tehát nem nagyon biztató. A Justh-párt, melyet a gazdaképviselők, a néppárt, a demokraták és a nemzetiségiek is bizonyára támogatnak, körülbelül 70 embert állít-

hat csatasorba már most is, olyan kipróbált obstruktorok vezetése alatt, aminők Justh, Holló, Rakovszky és Batthyány. Ez a kis csapat azonban nagyon valószínűen rövid időn meg fog szaporodni a pártonkívüli 48-asokkal, sőt számíthat a Kossuth-párt egy részének titkos támogatására is. Mert, ámbár az örökké ingadozó és energiátlan Kossuth maga irtózik a küzdelemtől, a reakciós Apponyi pedig inkább húz Tiszához és Khuen grófhoz, azért a Kossuth-pártban is vannak liberális, demokratikus elemek, amelyek föl fogják venni a harcot a reakció ellen a demokratikus választójog nevében. És, ha ennek az ellenzéknek sikerült kihúznia a fölirati vitát augusztus végéig, akkor Bécsből fogják rászorítani Khuen grófot a választójog beterjesztésére vonatkozó kötelező kormány-nyilatkozatnak megtételére. Ez pedig a munkapárt kereteit robbantja szét, és Tisza kiválásával meg fog indulni az a gyógyulási folyamat, melynek eredménye egy új, egészséges pártalakulás lesz, és végleg tisztázni fogja a helyzetet. Új koalíció fog kialakulni az általános, egyenlő és titkos választójog megalkotására, amely nélkül nyugodt kormányzás ebben az országban ma már nem képzelhető. Azoknak pedig, akik a nemzet természetes fejlődésének erőszakkal akarták útját állni s elbuktak ebben az erőfeszítésben: — azoknak jussanak eszükbe a cikk homlokán álló szavak, melyeken Khuen gróf is okulhatott volna, ha elbizakodottsága nem lett volna nagyobb, mint józan ítélete.

▽ ▽ ▽ ▽

Marianne országa

Irta:
BALÁZS BÉLA

Lehet, hogy azért történt minden, mert ősszel volt. Ősszel az ember mindig messzebbre gondol annál, amit lát. Bágyadtan hordja sok színét az őszi fény. Mintha másodkézből kapnók. Mintha egy világon átszűrődött volna már, mielőtt a mienket festi meg. Nagyon távolról jön minden és az ember jeleket és üzeneteket keres.

Már az erdei úton mentemben éreztem ezt, mert a nyarunkra gondoltam. Hogy izzó burok alatt éltünk akkor kábult mámorban, mint két összefonódott növény. Nem volt tegnap és nem volt holnap. Ha abbahagytuk a csókot és magunk elé csodáltunk, csak ilyet gondoltunk: „milyen nagyon kék az ég.“ „Milyen rézvörösen izzó az irtás.“ Vagy egy barna szemet gondoltam, vagy egy börsímaságot, vagy épen csak ennyit: „szerelem“.

De a nyár ijesztőn hamar elmult. Jóformán meg se ismerhettük egymást és íme október lett.

A hegyoldalban könnyű ezüst ködbe szőve, mint egy halvány gobelin, feltűntek a villák. Vajjon melyik Mariannéké?

Lassabban mentem. Hűvös, nyugtalan szellő feküdt az arcomra.

Milyen más is az ősz — gondoltam. Milyen átlátszó és könnyű minden. A fehér ég, mint óriás vitorla feszül a föld-hajó fölé. Repülünk. Most más, egész más lesz a szerelmünk, gondoltam. Nem olyan ájult öntudatlan. Ki fogjuk meríteni. Be fogjuk járni, mint egy kertet.

Nem siettem. Könnyű ködben úszott a szép világ és a mellemben a szerelem.

A kertajtó előtt megáltam: — Hát itt van. Itt van otthon. E mögött a kerítés mögött van az ő nagy országa.

Felcsapódott az ajtó és előttem állt Marianne. Az arca piros volt a futástól és különben szigorú, szorosra kötött barna kontya szép omlóssá lazult.

— Dénes! Megláttalak az ablakból!... Csak ennyit. Nem mondta, hogy az ablakban lesett ki tudja mióta, sem „csakhogy itt vagy", vagy „örülök neked", vagy valamit. Már ennél a mondatnál meg lehetett volna állni, végig cirógatni.

— Gyere be, Dénes. Ne ácsorogjunk az ajtóban — mondta aztán szinte szárazan.

Elindultunk és én még mindig hallgattam.

— Vigyázz, édes fiam. Ereszd el a kezem, mert idelátnak a villából. Megváltoztam a két hónap alatt, hogy olyan vizsgálva nézel?

— Nem, Marianne. Csak — csak szomjas vagyok már rád. És én a nyáron tulajdonképen, úgy igazán meg se néztelek téged. No csak vigyázz. Meglepetés ne érjen!

Marianne boldogan nevetett.

— Komolyan. Most foglak igazán látni. A szüleid, a szobád, a holmid, a kerted és az erdőd, az egész multad. Mennyi minden van, ami Marianne, ami te vagy és amiről talán nem is tudok. Most — most bevonulok az országodba, most birtokba veszem az egész országodat. Százszorosan az enyém leszel! — Marianne! —

Mariannne nedves szemekkel nézett rám. — Szeretném valami ruhádat látni. A régieket is, amiket rég kinőttél. Szeretnék valami ismerősöddel beszélni, azokkal is, akikkel már nem találkozol.

— Drága, drága fiam — mondta Marianne halkan.

Aztán beértünk egy kis fenyvessűrübe. Ott megállított és magához ölelt. Ahogy szokta: lassan, szinte csak véletlenül, aztán mindig, mindig szorosabban.

— No gyere szépen — mondta — Vigyázz ám, hogy el ne szóld magad. Ne tegezz. Itthon van az egész család. Azt hiszem szeretni fogod őket.

És elindult térdben nem hajló, furcsa katonás és mégis hangtalan járásával. Valami szigorú elszántság volt a járásában, mintha mindig támadásra indulna. A hervadó kert szürke kavicsa alig zizegett a talpa alatt. Eszembe jutottak az erdei séták a nyáron. De nem kellettek az emlékek.

Nagy és tarka szobába léptünk. Sok porcellán volt benne és idegen arcképek lógtak a falon. Ismeretlen illat csapott meg. (Hiszen minden lakásnak van.) De kellemes volt.

A szobában három nő ült. Egy őszeshajú újságot olvasott és két fiatal, azoknak kezében kézimunka volt. Az őszeshajú felállt és mosolyogva felém jött.

— Ez itt a Józsa Dénes — mutatott be Marianne.

— Isten hozta doktor úr. Én a Marianne mamája vagyok. Magát már nagyon jól ismerem. Nagyon jól. Na jöjjön beljebb. Sokat írt magáról Marianne a nyáron. De még többet a sógornőm. Maga meghódította ott az egész rokonságomat.

— Jöjjön Dénes — szakította félbe kurtán Marianne az anyját. — Bemutatom magának Birit, a kis húgomat. Missz Dany, a nevelőnője. De csak angolul beszél — tette hozzá mosolyogva.

— Doktor úr nem beszél angolul? Hogy lehet az? Jöjjön doktor úr, üljön le. Mit adjak magának enni? Mert az ebéd még nagyon messzi van.

Aztán beszélgettünk. Zavart voltam egy kissé és mintha sajnáltam volna valamit.

— Igen, úgy kellett volna annak lenni, hogy ez a három nő a szép nagy tarka szobában ülve maradjon, ahogy volt. Meg se mozduljon. Hogy én mentem volna oda lábujjhegyen külön mindegyikhez és elevenné kérdeztem volna őket és körüljártam volna lassan a szobában. De mind a hárman az asztalhoz ültek. Nem lehetett valamennyit egyszerre jól megnézni. Inkább ők néztek engem. Ők kérdeztek engem és nekem magamról kellett beszélnem.

Pedig Marianne anyja tetszett nekem. Gyermekesen eleven, meleg hangú nő volt. Sokat beszélt és bizalmaskodott. Éreztem, hogy jó szívvel van hozzám.

— Kérem szépen, nagyságos asszonyom — mondtam neki hirtelen — ne nevezzen doktor úrnak.

— Mért? Meglepetve nézett rám. — Mért nem kellemes az magának?

— Ön bizonyára nagyon sok embert hív „doktor úrnak". És — dadogtam egy kicsit — szeretném, ha a nevemen szólítana.

— Kérem, igazán szívesen. — Mosolygott és lesütötte szemét, hogy átsegítsen a zavaromon. — Lássa, én csak most ismertem meg magát. És ha az ember valakit először lát . . . Ez ugye természetes doktor úr. Azaz Józsa úr. Bocsásson meg. — Nevetett.

Ez a felelet megzavart. És beszélnem kellett. Társalogni kellett, mint valami más társaságban, és nekem türelmetlenség bizsergett az ujjaimban.

Villásreggelit hoztak be valamenyiünknek és az asszony körülnézett. — Marianne hol vagy? Nem eszel? Mért nem ülsz hozzánk? Gyere.

Akkor tűnt csak fel, hogy Marianne a szoba sarkába húzódott és egy hintaszékből nézett némán bennünket. Engem. Hogy *én* hogy illek be az ő emberei közé.

Marianne elégedetten mosolyogva ült az asztalhoz, de én olyasmit éreztem, mintha valami nem sikerült volna. — De hát ráérünk! — mondtam magamnak. — Ráérünk!

Reggeli közben próbáltam megfordítani a beszélgetés irányát. Én kérdezősködtem. Elővettem a kislányt, hogy hány esztendős, melyik osztályba jár? De aztán nem jutottak kérdések az eszembe. És ez mind olyan lényegtelen is volt. Ügyetlennek éreztem magam. Mintha valami ajtó kilincsét nem tudnám megtalálni. Mit is akarok tulajdonképen? Próbáltam összeszedni a gondolataimat.

Mégis a kislány megelevenedett és mesélni kezdett a házinyulakról, melyeknek nem fáj, ha a fülüknél fogva felemelik és mesélt a nagy Nero kutyáról. Az asszony is észrevette, hogy nem szívesen beszélek és tartott szóval.

Már nem tudom mit beszélt, mert én hátradőltem a székben, hogy végre nyugodtan nézzem őket és a szobát és mindent. — Hát itt vagyok Mariannéknál — mondtam magamban, mintha valamit újból akarnék kezdeni.

Marianne ott ült mellettem és szótlanságából meghatottságának melegét éreztem. Az a himbáló bánatú őszi könnyűség emelt meginť, melyet már az erdei úton idefelé hoztam a mellemben. Hideg fény siklott az asszony összes bájáról az angol míssz sárga frizurájára és a kislány vállrahulló barna fürteire. És ők és a képek és a porcellánok és minden valami tarka párában úsztak előttem, mint jövet a hegyoldali villák az ezüst ködben. — Marianne országa — mondtam magamban és akkor, mintha nagy messzeségben ingott volna előttem az egész párakép. Valami szomorúság lopódzott belém. Nagy vágy fogott el értük. De olyan szomorú vágy, mintha már nem is közöttük volnék, hanem csakugyan egy távoli völgy fölött lengő köd volnának. Nem tudom mért. Ezt a szomorúságot talán még a hervadó erdőből hoztam magammal.

De akkor egy fiú nyitott be a szobába. Sápadt, ideges, mogorva kamasznak látszott.

— A fiam, mutatta be az asszony. Megdöbbentően hasonlított Mariannehoz. Izgatott figyelemmel néztem. Mintha meg kellett volna valamit értenem. Mariannet kellett volna valahová követnem.

A fiú azonban csak engedelmet kért az anyjától, hogy elmaradhasson az ebédről. (A városban lesz estig.) Aztán elment.

Ez nyugtalanított. Mintha elvitt volna valamit. Maradnia kellett volna, hogy megszokjam. Annak a fiúnak ott kellett volna maradnia.

Az asszony folyton beszélt. Hogy milyen sokáig tart az idén az ősz. Ameddig csak ki lehet bírni, nem is költöznek a városba. A város és az ismerősök, és a társaság. Csomó nevet említett: Ismeri ezeket? Marianne nagyon gyakran jár hozzájuk. Hát amazokat?

— Nem ismerem — mondottam mindegyikre.

Csakugyan olyan visszavonultan él doktor úr? Majd Marianne bevezeti abba a körbe. Nagyon érdekes ám a Marianne társasága.

Mindenféle szobákat láttam a háttérben és bennük ismeretlen emberek közt Mariannet. És az öccsét is ott láttam mindenütt. Mindenütt ott van az a sápadt komor arc. Belépek és mindnyájan rám néznek.

Kemény elhatározásba rándult össze a szemöldököm. Hát állok elébe — gondoltam nyugtalan lelkesedéssel. Már attól a perctől fogva nyugtalanabb, gyanakvóbb figyelemmel néztem mindent.

És akkor az történt, hogy a kislány felállt és hátrakerülve az anyja vállára fektette az állát és úgy nézett kerekszemű kíváncsisággal az arcomba.

Valamennyien hasonlítanak egymáshoz, — gondoltam magamban.

Észrevettem én azt már mikor a szobába léptem és meghatottsággal, sőt valami furcsa perverz érzékiséggel éreztem bennük Mariannet. De a fiú nyugtalanított. És most ez a két arc az asztal túlsó oldalán olyan közvetlen egymás mellett, mintha valami egységgé folyt volna össze. Valami hatalmas egységgé, ugyanazzá, ami túl van rajtuk és nem közelíthető meg, mint egy ember. Nem Mariannehoz hasonlítottak, hanem *egymáshoz*. Ahhoz a sápadt fiúhoz, aki nem volt ott. És még valami. Az a két hasonló arc egymás mellett; a szemeknek ugyanaz a mozdíthatatlan kerek vágása, a két szájnak ugyanaz a finom aránytalansága, annyira egyvalamit jelentett, hogy valótlanná tett minden korkülönbséget. Az a két arc egymás mellett olyan volt, mint egy sorakozás. Igen, sorakozás, melynek láthatatlan folytatását éreztem.

Mariannera akartam nézni. Talán, hogy megnyugodjam és érezzem, hogy hiszen ez mind ő, az ő országa. És — nem mertem rá nézni. Máig sem értem egészen, hogy mért nem, de akkor tűnt fel nekem, hogy az egész idő alatt kerültem Marianne tekintetét. Előbb meg akartam szokni amazokat. Mariannet akartam meglátni bennük. És most nem mertem Mariannera nézni, aki ott ült mellettem csendesen.

Mindez nagyon különös volt és váratlan. Próbáltam magam kijózanítani: — Mi történik tulajdonképen? Eljöttem Mariannékhoz és beszélgetek az anyjával, aki nagyon kedves asszony. Ennyi az egész!

Az asszony már kevesebbet beszélt hozzám; úgy látszik megszokta, hogy hallgatok. Évődött a kislányával és míssz Danyhez beszélt, meg Mariannehoz.

— Ugye nem haragszik Józsa úr, hogy olyan neveletlenek vagyunk és angolul beszélünk?

— Dehogy!

— Maga nem is olyan ember. Tudja, megszoktuk, hogy itthon sokat beszélünk angolul. Míssz Dany miatt is, aki nagyszerű nő. Bizony! — fordult nevetve a szép angol lány felé, aki felfigyelt. — De miért is nem tanul meg angolul? Magának az oly könnyű volna.

— Igazán kérem, hogy miattam semmit se csináljanak másképp, mint ahogy szokták.

Mégis bántott. Izgatott voltam már. Tudtam, hogy semmiségekről van szó, mégis valami közösségükből kirekesztve éreztem magam. Marianne is megszólalt. Kivált az érintett nagyon kellemetlenül, hogy ő olyan természetesen, megszokásszerűen beszél nekem idegen nyelven. Visszautasító gőgösséget éreztem az ismeretlen szavakban.

Mulattak valamin. A kislány ugrált, Míss Dany nevetve felállt és Marianne is hangosan nevetett. Biztosan tudtam, hogy nem rajtam nevetnek. De felálltam.

— Megengedik, hogy körülnézzek kicsit a szobában? Nincs nyugtom, ha nem tudom mi van a hátam mögött. — Pedig ott nagyon megnyugtató dolgok vannak — mondta Marianne még mindig nevetve.

Az asszony csodálkozva nézett az arcomba.

— Csak tessék, Józsa úr. Nézzen körül nálunk. Annál is inkább, mert az asztalra szükség van. Rögtön terítenek. Maga már nagyon éhes lehet, mert nem jókedvű. — Vagy mindig ilyen szokott lenni, Marianne?

Marianne is felállt és komoly figyelemmel nézett az arcomba.

— Na jöjjön, majd megmutatom a nevezetességeket. — Halkan hozzátette: — Az én országomat.

De én gyáván kémleltem. Ugyanolyan mozdíthatatlanul kerekvágású a szeme, ugyanolyan finoman aránytalan a szája, mint a többieknek.

— Az a kép ott a büszkeségünk. A dédapám. Szép, ugye? Azt mondják hasonlítunk hozzá. Nézze csak a szemét. Különben nevezetes katona volt. Híres vadász. Ez itt a nagyapám meg a nagyanyám. Ezeket említettem már. Ez az a nagyapám, aki Bécsben főbe lőtte magát. Meséltem azokról a levelekről. Emlékszik? Furcsa ember lehetett. Azt hiszem ehhez van legtöbb közöm. (Ezt valami különös daccal mondta). — Hiszen sok, sok, sok mesélni való volna. Nem lehet azt úgy egyszerre. — Mosolyogva nézett rám. — Fáj a feje, Dénes, hogy úgy ráncolja a homlokát?

— Nem. Dehogy. Nagyon akarok figyelni.

Marianne nem vette le mindjárt a szemét rólam.

— Azt mondják, hogy ezt a porcellán-holmit érdemes megnézni. Gyerekkoromban minden mesét ezekből állítottam össze. Ezek voltak a színészeim. Nézze.

Szép bécsi porcellán állt szerte kis asztalokon és almáriumokon. Kék és rózsaszín ruhás párok táncoltak, ölelkeztek; csillogó fehér harisnyás, sárgahajú pásztorok furulyáltak.

Marianne gyermekmeséi. Furcsa hidegség érintett belül. Ezek a színek vannak a lelke fenekén.

Eleveneknek éreztem azokat a hemzsegő apróságokat. Kis démonok, egy ismeretlen ország népe. Titokzatos viszonyuk van Mariannehoz, de én avatatlan, idegen vagyok.

Tovább mutogatott és mesélt, és folyton magázott, pedig az anyja már kiment a szobából, hogy az ebéd után nézzen. A szoba pedig sokasodott, sokasodott sokasodott és egyre elevenebb lett. Mert a porcellánfigurák kísértettek és a többi holmit is úgy éreztem, mint azokat.

Elszorult a mellem. Valamennyi mögött történetek, titkos közösségek; Marianne. Körülnéztem. Mintha idegen táborban volnék. A képek, porcellánok, bútorok, szőnyegek sorakoztak: gőgös, ellenséges harci sorba.

Megint kerültem Marianne tekintetét.

Egyszer csak azt mondtam hallhatóan: — Itt harcról van szó.

— Miről van szó? — kérdezte meglepetve Marianne.

De mielőtt felelnem kellett volna egy nő rontott be nagy zajjal a szobába.

— Marianne, Marianne! Hol vagy?

Parázsszemű kis fekete boszorkány volt, aki egy perc alatt friss forgószelet csapott a szobában, anélkül, hogy valami különöset mondott vagy tett volna. Semmit. És a szemek összevillantak, a szájak összenevettek a karok emelkedtek. Mintha sok régi, víg együttnevetés hangulatát, sok jókedvű közös dévajság öntudatlan emlékét hozta volna magával. Csak avval, hogy bejött, egy kompánia lettek. Mintha már ebben is lett volna valami huncutság.

Marianne bemutatott barátnőjének, aki hangosan, kurtán mondta meg nevét és végignézett rajtam avval a kihívó ellenségességgel, ami az efajta nők természetes kacérsága. Aztán hátatfordított és a kislányra rontott.

— Halló csiribiri! Mim van nekem, mim van nekem! Mire jó a kodak, a pillanatfelvétel! Jaj, kit kaptam le a békástó mellett, egy matrózruhás kis tiúval! Hahaha. Jaj, mi van azon a képen!

Az egész kompánia kacagott. Miss Dany is. A kislány dühösen belekapaszkodott az újonjött fekete bársonyszoknyájába.

— Nem igaz! Hazudsz! Nem is voltunk ott. Nincs semmi képed! Mutasd! mutasd meg!

— Nem! Nem mutatom! Jaj, mi van azon a képen?

Marianne kacagott. — Mutasd hát — mondta — Biri, ne hagyd magad. Majd én segítek. Ide avval a képpel.

Nyugodt, fölényes erővel átfogta a síkongva dulakodó kis fekete boszorkányt és nemsokára kacagva hemperegtek mind a hárman a díványon, még a Miss Dany is közéjük elegyedett.

És én messze az asztal mögött álltam. Egyedül álltam, szomorúan lógó karokkal. — Milyen dévaj tud lenni Marianne — gondoltam. — Milyen kedves ilyenkor. Mi mindig csendesek voltunk. Hiszen az ember mindenkivel más. Igen, ő is másokkal más.

Marianne kacagott, kacagott. Gyanakvó, kémkedő kíváncsisággal figyeltem az ismeretlen hangokat. Hirtelen fájó irígység fogott el, Szerettem volna én is aláállni annak a kacagó zuhatagnak. Mintha messziről, rettentő messziről hallatszott volna. Kívül voltam, kirekesztve közülök: idegen!

— De hát mért?! — zajgott fel bennem. — Mért? Marianne az én szeretőm! És ki az a fekete lány? — Miért állok itt, mintha úgy lopództam volna a szobába?

Elindultam. Megkerültem az asztalt. A kislánynak épen sikerült elkapnia az áhitott börtáskát és mind a két kezével belekapaszkodva, a fogaival esett neki a keményen szorító vékony, inas ujjaknak.

— Biri, nem szabad harapni! Macska, kutya! Harapni nem szabad!

— Csak rajta! — biztatta Marianne. — Szabad mindent. Hahaha.

Dulakodás és jókedv tetőpontot értek. Ott álltam előttük tehetetlen vággyal és elkezdtem hangosan kacagni. Nem tudtam mért. A szívem úgy dobogott, hogy fájt. Hirtelen megfogtam a kis Biri hajába kötött kék selyem szalagot és kihúztam.

Hogy mért épen ezt csináltam, nem tudom. Részt akartam venni, tréfálni akartam.

A kislány felsziszszent. Nagyon megtaláltam húzni a haját. Eleresztette a táskát, elhallgatott és ijedten nézett rám. Mindenki elhallgatott és rám nézett. Az asszony is épen akkor jött vissza a szobába. Biri odafutott hozzá és a hóna alá bújt. Még mindig csend volt és mindenki rám nézett.

— Ejnye Biri, de neveletlen vagy — szólalt meg végre Marianne anyja. — Hát így érted te a tréfát? Józsa bácsi tréfált veled. Mit fincsorgatod el az arcod?

Marianne felállt a díványról.

— Birinek igaza van. Józsa bácsi csacsi tréfát csinált és ezért Biri rá fog ütni Józsa bácsi kezére. Úgy-e? Józsa bácsi tartsa a kezét!

Megfogta a kezemet és fölöslegesen erőszakos rántással kivette belőle a kék selyem szallagot.

— Gyere Biri, üss rá!

De a kislány szégyenkezve visszavonult a szoba egyik sarkába.

— Ne törődjön vele, doktor úr. Kis vadóc. Nehezen szokik az idegenekhez. — Vigasztalt az asszony. — Gyere Marianne, segíts teríteni. Beteg a szobalány — tette hozzá.

Akkor Marianne egy nagy üveges szekrényhez ment és fehér tányérokat és csillogó csörgő poharakat szedett ki belőle.

Visszaverve, megszégyenítve álltam, mintha pellengéren, mintha le volnék leplezve.

Marianneba kapaszkodtam a szememmel. Nagyon elkomolyodott az arca. A szemén láttam, hogy rajtam gondolkodik. Odamentem hozzá. A kezemet a kezéhez érintettem és azt mondtam halkan: — Te édes, drága szerelmem. Csókollak, ölellek.

Sohase szoktam azelőtt neki ilyen otrombaságokat mondani. Csak azért volt, hogy halljam, hogy én ezt mondhatom. Hogy nekem ezt szabad.

Marianne arca lángvörös lett. — Megbolondultál?! — súgta a fogai között és ijedten körülpillantott, hogy valaki odafigyelt-e? Aztán hirtelen felkapta a tányérokat és az asztalra hordta.

Ez a szíszegő, rémült-haragos hang a mellembe csapott. Hiszen igaza volt. Őrültség volt, amit csináltam. Mégis, nem tudtam volna elképzelni, hogy Marianne így szólhat hozzám. De ez egyszerre elvágta a már tűrhetetlen, izgatott feszültséget bennem. Nehéz, ernyedt zsibbadtság borított el és csend. Felébredtem valamiből. Körülnéztem a szobában, mintha csak most léptem volna be. Ott rakosgattak az asztal körül, az asszony és Miss Dany és Marianne. Szótlanul, mintha zavarban lettek volna. A kis Biri ott dolgozott a szoba sarkában. Ott voltak a képek és a porcellánok. A díványon még ott ült a kis fekete nő és gúnyos csodálkozással szemlélt engemet.

— Hát itt vagyok Marianneéknál, — gondoltam és elmosolyodtam. Magamon mosolyogtam és fáradt, nagy, elháríthatatlan szomorúság vett erőt rajtam.

Visszamentem a díványhoz és odaültem Marianne barátnője mellé.

— Maga is idefent lakik a hegyen? Gyakran együtt van Marianne-al? No hát, mi van végre is avval a fényképpel? Igazán létezik az? Mutassa, kisasszony, legalább nekem!

A lány nem mindjárt felelt kérdéseimre, mintha előbb hozzá kellett volna szoknia, hogy velem is lehet rendesen beszélgetni, és észrevettem, hogy a hölgyek az asztal mellett is felütötték a fejüket erre az új hangra.

Nyugodtan beszélgettem és folyton mosolyogtam. Marianne odajött hozzánk.

— Maguk csak most a nyáron találkoztak először egymással? — kérdezte a fekete lány, összenézve engem Marianne-nal.

— Csak most a nyáron találkoztunk először? — ismételtem bamba meglepetéssel,

— Nem?

— Hát persze! Egyszer csak kell először találkozni.

Megint meglepett pillantások értek. Úgy vágott belém ez a kérdés, mint a kés. Mintha rettentő megoldása lett volna mindannak, ami most itt velem történt.

— Mi szintén nyaraláskor ismerkedtünk meg egymással. Emlékszel, Marianne? Két évvel ezelőtt Riminiben. Micsoda nyár volt! Emlékszel azokra az olasz tengerésztisztekre? Haha! Ha maga akkor ismerte volna Mariannet! És te! Te, emlékszel, hogy utáltuk egymást az első időben? Tulajdonképen egész véletlen, hogy összebarátkoztunk. Hogy akkor egyedül maradtunk a csónakban és én úgy féltem. Emlékszel?

Megfogta Marianne kezét és meghatva simogatta.

— Istenem, milyen furcsa arra gondolni, hogy egyszer idegenek voltunk. Ha az nem történik, talán még most is utálnálak.

Hirtelen lehajolt és megcsókolta Marianne kezét. — Milyen furcsa, hogy az emberek egyszer először találkoznak! Három évvel ezelőtt micsoda emberekkel találkoztam! Két évvel ezelőtt még Marianne azt se tudta, hogy maga a világon van és most jó barátok. Két év! Mi az?

Az ajkamat rágtam kínomban. Éreztem, hogy Marianne reám néz és nem tudtam mindjárt visszanézni. Mert *szégyeltem!* Szégyeltem, amit az a lány mondott. Végre találkoztak a szemeink és láttam, hogy Marianne mindent megértett.

— Csakugyan. Furcsa, hogy a dolgok egyszer elkezdődnek. — Mondta nagyon lassan, minden szót külön.

Igen. Van egy határ, van már egy vég, mielőtt elváltunk, mielőtt mi befejeztük volna. Azetőtt nem volt semmi. A találkozásra gondolni ép oly félelmes, mint az elválásra. Valami áttörhetetlen, valami rettenetes megmásíthatatlan van benne.

A fekete lány komolyan, melegen nézett rám.

— De lássa, mikor találkozunk, nem is sejtjük, hogy milyen nagy dolog lesz ebből. Nem nagyszerű az, hogy sohasem tudhatjuk semmiről, nem kezdete e valaminek? Valami csodálatosnak.

— Hiába!

— Mért hiába?

— Gyertek ebédelni — vágott közbe Marianne hirtelen felállva. — Itt a leves.

— Jaj, dehogy maradok itt! Eresszetek, eresszetek. Megvernek otthon. Kezét csókolom néni, szervusz Biri! Ne félj, nincs semmi fényképem. Szervusz Marianne! — Hevesen magához szorította és összecsókolta. — Milyen jó, hogy találkoztunk! Majd átjövök délután. Nem, nem! Nem lehet, majd holnap! — Kezet nyujtott nekem. — Isten vele — biztató melegséggel mosolygott rám. — Tudja mit? Nem hiába! —

Avval Mariannera nézett, aztán megrázta a kezemet és elszaladt.

Akkor egy percig nem volt senki a közelünkben és Marianne egész mellém lépett.

— Majd ebéd után felmegyünk a szobába — súgta lágyan. — Én hozzám. — Jó lesz, édes? —

Éreztem, hogy vígasztalni akar, biztatni akar. Egyszerre valósággá nehezült a szomorúságom és én megadtam magam.

— Jöjjön hát, Dénes. Lusta felkelni a díványról? — No várjon ebéd után odafent nálam, különb karosszéket mutatok magának. —

Aztán ebédeltünk. Marianne mellettem ült, úgyhogy csak a többieket láttam, épen mint reggel. Hideg fény siklott az asszony őszes hajáról az angol miss sárga frizurájára és a kislány vállrahulló barna fürteire. De most nem úsztak tarka párában előttem, mint a villák az ezüst ködben. Valóságos, eleven, ismeretlen emberek voltak. Társalogtunk és ők sokat beszéltek angolul. És mindezt most csudálatosan természetesnek találtam. Nem izgatott és nem tett türelmetlenné.

— Hogy ismerkedtek meg maguk tulajdonképen a lányommal? — Kérdezte az asszony. — Mesélje el. Az ilyen első találkozás rendesen nagyon mulatságos.

Később gyakran gondolkodtam rajta, hogy milyen különös volt, hogy most nem bántott ez a kérdés. Mosolyogtam.

— Hogy ismerkedtünk meg? Egyszer vacsoraközben vihar támadt odakint. Ijedten csukták, zárták be az ablakokat, ajtókat. Én otthagytam a vacsorát, hogy megnézzem mit csinál a tó. Akkor vettem észre először Mariannet, mikor felállt egy másik asztal mellől és a fejébe húzta a csuklyát. Aztán vagy egy félóráig álltunk a hajóhidon a zivatarban.

Azt hiszem, már akkor ismerkedtünk meg. De egyszer később találkoztam Marianne-nal, illetve az egész társasággal az erdőben. Eltévesztették az utat és megkértek, hogy vezessem vissza. Különben akkor mindenki beszélgetett velem, csak ő nem szólt hozzám egy szót se. Mintha duzzogott volna érte, hogy rám szorult.

Nem lehetett mindent elmondani. De magamban tovább vájkáltam az emlékek után, furcsa, meghatott ragaszkodással. Mintha nem is a nyáron történt volna mindez, hanem sokkal régebben.

Lassan mentünk fel a lépcsőn.

Alig vártuk, hogy felkelhessünk az ebédtől és mégis nagyon lassan mentünk fel a lépcsőn.

— Örülsz a szobámnak? — Kérdezte halkan, bizonytalanul Marianne és megérintette a kezemet.

Nem feleltem.

Mikor beléptünk, Marianne lassan, gondosan betette az ajtót. Aztán hirtelen megfordult és ott az ajtó mellett állva megöleltük egymást. Szorosan, szenvedélyesen, sokáig. Az ajkunk már elfáradt és egymás vállába fúrtuk a fejünket. De nem eresztettük el egymást. Eszembe jutott a szoba, eszembe jutott az öccse, aki elment. Homlokom érezte blúza fodrait és gondolkodtam. És éreztem mozdulatlan homlokát a vállamon, hogy ő is gondolkodik.

Már nagyon sokáig, nagyon mozdulatlanul öleltünk, de nem eresztettük el egymást. Halasztani akartuk, hogy szembe kelljen nézni, beszélni kelljen.

Mély lélegzettel szívtam magamba Marianne csodálatos illatát. Kábítani akartam magam. De egyszerre a kislány hajának illatát éreztem, mely megcsapott, mikor föléhajolva kihúztam hajából a szalagot, — és lelankadt a karom.

— No gyere, fiam. Ülj be ebbe a karosszékbe, Most vagy nálam. Ez az én országom. Odalent én csak vendég vagyok. Gyere.

Kézenfogva vezetett. mintha csakugyan vezetne valami ismeretlen helyen. Furcsa, tarka kis padlásszoba volt. Inkább valami fiú kamrájára emlékeztetett. Botok, szerszámok, kitömött madarak és mindenféle gyüjtemények és csupa fénykép a falon. Semmi sem volt dísznek ott. Csupa emlék volt, csupa történet. Csupa jele szokásoknak, darabjai messzire ágazó ismeretlen életeknek, melyek betolongtak ebbe a kis szobába.

Marianne mutogatni kezdte a tarka holmit. Fáradtan néztem. És ahogy furcsa áhítattal, meghitten fogta azokat az idegen tárgyakat, a porcellánok jutottak eszembe. Megint az a hűvös érzésem volt a mellemben. Láttam a fejében, a lelke fenekén azt az idegenszerű tarka népet. És ezek a tárgyak is elevenek lettek. Körülfogták, belevegyültek. Marianne mintha megváltozott volna.

— Hagyd abba, Marianne. Gyere, ülj ide mellém.

Marianne leverten jött oda. — Unod, Dénes? Vagy fáradt vagy?

Megfogtam a kezét és megcsókoltam és sokáig hallgattunk. Marianne harapta az ajkát és hunyorgatott a szemével. Régóta akart már valamit mondani. Nagyon nehezen jött ki belőle minden és látszott rajta a munka, mellyel kiásta magából.

— Rossz kedvű vagy, Dénes — mondta végre az erőltetéstől fátyolos hangon. — Mondd meg mi bajod? Nem jól érezted magad lent az embereim közt? Nem tetszettek?

Nem, nem az, hogy nem tetszettek. — Szakadt ki végre belőlem. — Tudod, hogy vágytam utánuk és minden után, ami hozzád tartozik, és tetszettek is. De . . ,

— De?

— Ők mégis idegenek, ismeretlenek, és azért mégis több közük van hozzád, mint nekem.

Marianne szemöldöke közt éles, kemény ránc gyűrődött.

— Azt érzed — mondta halkan szinte óvatosan, — hogy több közük van hozzám, mint neked?

— Ne érts félre, Marianne! Talán csak sok volt egyszere. — Visszaszorított . . .

És beszéltem és elmondtam mindent úgy, ahogy történt. Marianne úgy hallgatta, mint a szobor.

— És ez mégis mind a te multad — mondtam — és a te életed, mely körülfog és beléd tolakszik.

— Miért tolakszik? — mondta Marianne, a földre nézve különös daccal.

— Marianne, ne bántsuk egymást! Hiszen ez mind el fog mulni. Csak képzelődés. Hozzájuk kell szoknom. Majd.

Simogattam a kezét.

Sokáig hallgattunk lehorgasztott fejjel, ráncolt homlokkal. Marianne hirtelen kihúzta kezét a kezemből és felállt.

— Miért mondtad délelőtt a barátnőmnek, hogy „hiába"? Nem feleltem.

— Hiába van nagy lehetőség minden találkozásban?

— A mult csak mult marad. — Mondtam félve, szinte akaratom ellenére. — Hozzáférhetetlen, idegen, a másé.

Marianne kinézett az ablakon. Hunyorított szemmel, mereven, keményen, mintha ellenséggel nézne farkasszemet. Sokáig nem felelt. Jó idő mulva fordult csak meg.

— Hát ez így van — mondta szárazon.

Felálltam és Marianne vállára tettem a kezem.

— Marianne — szeretsz?

Marianne szeme nedves lett. És bennem fájdalmas, szomorú szeretet ömlött el. Magamhoz öleltem csendesen és megsimogattam a haját.

— Látod, én szeretlek. Ez van. A többi mindegy.

Lassú, szomorú mozdulattal lefejtette a kezeimet.

— Gyere, Dénes. Üljünk ki az erkélyemre. Nézd meg, milyen szép a világot látni onnan.

Kiültünk az erkélyre. Alkonyodott és messziről jövő, vándor köd kúszott hosszú, sárga sávokban végig a hegyeken. Elmosta a hegyek lábát és a kerti fák ritkuló koronái belefonódtak, mintha ugyanegy anyag volnának és messziről jöttek volna ők is és majd elvándorolnának.

Némán ültünk egymás mellett. Nehéz őszi vággyal néztem a titokzatos éjbe távolodó ködvilágot. És lassanként alakokat láttam benne. Embereket, akik mind Mariannehoz hasonlítottak. Az anyját, apját, húgát, mind a képeket és száz mást olyanokat, mint az a sápadt fiú, aki elment. Hozzáférhetetlen, idegen lények voltak. És ott láttam a porcellánok megelevenedett tarka népét. Egész nagy, idegen ködországot. És közöttük láttam Mariannet, szomorúan felém fordított arccal, de gőgös, idegen, titokzatos alakban. És az egész kép alkonyodott és távolodott a ködbe.

— Te, Marianne — mondtam tréfás hangon. — Ismered a szép Meluzina meséjét?

— Igen.

— Majdnem azt akartuk eljátszani. — A tündér eljön az idegen emberföldre és szeret. De mikor meglesem, hogy kicsoda, eltűnik és visszatér a birodalmába.

Azért mondtam, hogy Marianne is nevessen. De ő sápadtan bámult ki a ködbe. Ha nevetett volna, talán eltűnt volna az egész varázs. Nevettünk volna és aztán megöleltük volna egy-

mást. És ha nyár lett volna, nevetett volna; és ha tavasz lett volna, nevetett volna. De ősz volt és messziről jövő vándor ködök kúsztak fölfelé a hegyen.

— Késő van. Vissza kell mennem a városba.

— Mikor jössz? — Kérdezte Marianne bizonytalanul.

— Nem tudom. — Majd írd meg.

Az asszony kedvesen búcsuzott el tőlem.

— Mért siet olyan nagyon? Még maradhatna. Remélem feljön még a héten.

Mikor kiléptem az ajtón, hirtelen megjelent a kis Biri és utánam nevetett. Ő is megbékült.

A kanyarodónál még visszanéztem. Marianne szobájában fent lámpa égett és ködbeszűrődő nagy aranytányér fogott körül egy fekete alakot, mely az ablakban állt.

▽ ▽ ▽ ▽

Az átkozott

Irta: KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Úgy fekszem itten most az ágyon,
Mint egy rossz, összekötött ördög.
Kényszerzubbony nekem a sorsom
És benne esztelen dühöngök.

Megátkozom a születésem,
Szájaskodó, zavart szavakban
S szívemben egy égigsötétlő,
Égigsötétlő, szörnyű kard van.

És néha úgy beszélek már magamról:
Ő szenved itten és Ő elmegy innen;
És néha látok még egy régi képet,
Egy idegen arcot a szemeimben.
És néha látom: hogy megy Ő az utcán
Lógó karokkal s mondom: vége, vége.
És néha látom: hogy búsul magában
Egy café chantant piszkos éjjelébe'.
És néha meysíratom özvegy ágyát —
Hajnalban az ágy, mint egy pihenő sír. —
És néha szólok: Ő nyugodni tért már;
És mondom: Ő bánt engem; s mondom: Ő sír.

Petőfi nem alkuszik

Irta:
ADY ENDRE

III.

Petőfi előtt s Petőfi után még sokáig voltunk és leszünk mi már a régiek: politikus fajzat. Rokonságunk közelebbi Spártával, mint Athénnal, de se Sparta, sem Athén nem minták nekünk: alacsonyak és késők vagyunk. De furcsa és tragikus, buta és istení sors, hogy mi mindent, mindig a politikától kapunk. Vagyont, hírt, állást, szeretőt, feleséget, vallást, elvet, megnyugvást, gyermeknemzést és halált.

Petőfi szerelmi élete titok, miként az elefántok násza is az, holott az elefántok igazi életében is a szerelem a fő. Kinek adhatta oda első odaadását ez a csúnya, nagy fantáziájú, bolond, kedvetlen, kedves fiú? Nem tudok elígazodni, bizonyos, hogy nagyon korán érezte és szenvedte a maga hím-voltát. S bár tisztaságra törekvő legényke vala, én nem eszküszöm meg, hogy a sok szomszédasszony-dajka s kicsi cseléd-lányok nem rontották-e meg Petőfit.

Butítani abban az időben még alaposabban tudtak, mint máma s a nőt igen-igen változatlanul kívánjuk talán sok ezer év óta. Művész-ember, nem józan ember, hamarabb, mint más, de ami ezek alatt a szavak alatt van, nem biztos Petőfiről.

Valószínű, hogy három esztendős korában már azok közé a gyermekek közé tartozott, akiket ma a művelt tudatlanság fölvilágositandó gyermekeknek hiv. Vágyas ember volt bizonyosan Petőfi s egész bátorsággal állítom, hogy nemi kielégítetlensége nem kicsi mértékben szédítette a színpad felé.

A csúnya legénykét, aki rossz színész is volt, alígha csókolhatták az idejebeli színpad legnagyszerűbb némberei. De a kis cseléd-lyányok után, a diákság, katonaság, szerelmi szomja után egy kis kevéssel több is sok volt.

Megkérdeztem egy mai, nagyon férfias, okos, de még mindig elég hisztériás, kiváló irónőt:

— Mit gondol, vajjon Kornélia meghallgatta-e Petőfi Sándort, a sárga fogút s ápolatlan körműt?

— Nem hiszem, — válaszolta e tiszteletreméltó, ravasz, sőt zseniális hölgy, — mert Kornéliának több esze volt.

Ecce, immár nekem nem szabad ezek után még kegyeletből

is azt gyanítani, hogy Petőfi legizgágább férfiasságának szent korában hozzájuthatott volna egy ápolt, rendesen fürdő, finomabb nőhöz. Mert Kornéliát nem régen földelték el s mert Petőfiről majdnem bebizonyított, hogy több volt benne a vágy, a provokálás, mint a szerelmi szatiszfakciók képessége.

Pedig Petőfi nagyon szerette a szerelmet s itt jön a paradoxon: kerülte a konzekvenciákat. Ő már a betegesen, nagyon fejlett férfiú-törzsnek volt a harcosa: minden nőt akart, kívánt s boldog volt, ha egyetlenegynek horgán megakadt. A poéta, a Petőfi-féle poéta, ez a ritka üstökös-féle, hasonlít az asszonyhoz. Ezért fél tőle, az asszony-embertől, mindig, ezért szalad utána, mint egy bolond s ezért dalol több szerelemről, mint ahányra a gerince képes.

*

Igen: a politika vezette el Petőfit legtragikusabb asszonyához, a feleségéhez is, miként már céloztam erre. Nagykárolyba ment barátkozni, vidulni és politizálni Petőfi Sándor, aki már akkor a legnépszerűbb poéta volt a két hazában. Jó ezt erősen leírni, mert az impotenseknek Jámbor Pálnál sílányabb légiói szeretnék elhitetni, hogy a népszerűség gyalázat.

Szendrey Julia elérhetetlennek látszott a kóbor költő számára s Petőfi szerelme e fikcióval kezdődött. Általában Petőfi nagy és igazi szerelmei azok voltak, amelyektől olyan távol volt, mint az Élet a Haláltól. Etelkát akkor tudta nagyszerűen, örökre szeretni, amikor Etelka már nem volt s e szerelemből immár csak dalok születhettek.

Régi dolog s még Gyulai Pál is meg tudta látni, hogy a hitvány származású Petőfi elcsudott, ha egy úri lánnyal beszélt. Összes, hirtelen, lármás szerelmei a királyi gőgű s a maga társadalmában majdnem senkinek férfiúi ágaskodása. Származása hitvány volt, természetesen, az akkori Magyarországnak s alígha volna sokkal nemesebb a mainak. Utálatos ország ez ma is s egyetlen szerencsénk, hogy azok mondhatják ezt meg, akiknek nem üvölthetik oda a cokit. Aki ezer s egy-két év óta itt élt családban, származásban, hagyományban, vérben, váltott jogot magának a fajtája megróvásához. Ez nem azt mondja, hogy Björnsonnak ilyes joga kevesebb volt és gyengébb, de a miénk biztosabb jog. Fontos dolog, hogy biztos és csak alkalmilag magyarosodott ellenségeinkkel szemben hangoztassuk az ő saját hadi kiáltásukat.

Petőfi, még ha talán tót volt is ős származásában, roppant nagy igazságot viselt a maga valójában. És ez a fiatal, ez a szerelmes, vágyakozó, nőkívánó Petőfi a politika által kapta meg Juliát.

Hát elment Szatmárba Petőfi, elment, mert nyugtalan volt s mert nem tudta mit kell tennie s azután, amit tesz vagy nem tesz, mi következik.

Ott dicsérték előtte, Petőfi Sándor előtt, a jobb bőrű s a jobb öltözetű nőket. Hirdették s ékesen mondták neki, hogy némely magyar vármegye már versenghet a forradalmi Párissal. És Petőfi nem lett volna Petőfi, ha Papp Endrének, Riskó Ignácnak és a többieknek el nem hiszi az el nem hinni valókat.

Egy Károlyi grófot ünnepelt akkor a nemes vármegye s ez ünneplésre becsődült a mágnás, a gazdag nemes, a hét, sőt két szilvafás úr is. Majdnem olyan gyalázatos volt a szolga-tempó, olyan gyakori mint máma. S ekkor történt, hogy az észre sem vett, a különköző Petőfi így szólt:

— Ugyan mit tudnak az urak az ilyen emberen magasztalni. Hiszen az apja, a nagyapja, a szépapja s minden őse hazaáruló volt.

Őrült nagy volt a megrökönyödés s a vármegyei urak, az akkor is többnyire hülyék, kérdezték:

— Hallja az úr, kicsoda az úr, ilyen fráter, hogy mer az úr így beszélni. Megmondjuk a grófnak s akkor az úr holnap már börtönben ül.

Petőfi nem ijjedt meg, holott minden oka meg lett volna a megrökönyödésre. Abban az időben azonban Magyarország nagyon komolyan akarta, hogy európai országnak láttassék.

Julia (régi, verklis nóta) nem illett Petőfihez, de én kiigazítom avval, hogy Petőfi tolakodó volt itt. Mert Julia várhatott volna bárkit, törődjünk bele, hogy ő Petőfi mellett a francia forradalom híres asszonyszerepeit akarta. De az áldozat még se Petőfi volt, aki tudott, akart hinni, aki engedte magát vitézzé üttetni s aki meghalt ma se tudjuk, miként. Petőfinek nyilván nagy büszkesége volt, hogy az öreg Ignác apától elvette a lányát. A lentről jövő embereknek szörnyű kíméletlen s majdnem alvilági gőgje ez.

Petőfi nem azért örült a házasságának, mert szerelme beteljesült, hanem azért, mert mindenki ámult. Ma, ha ma születnék egy Petőfi, az okvetlenül egy Károlyi-konteszt szeretne megkapni.

Petőfi korában már az nagy dolog volt, hogy a Károlyi grófok erdődi prefektusa beadja a derekát s elbocsátja a lyányát.

Juliáról volna, sőt lesz sok irnivalóm, de halasszuk a következő, az ezutáni sorokra. Ez a félművelt, zavaros, érzéki hisztériás hölgy nagy érdemet szerzett már avval is, hogy Petőfit a halálba küldte.

Borzasztóan becsületes és az emberinél több volt Petőfi az ő nemi életében, ami mégis csak a legfontosabb. Talán nem is tehet róla, hogy ilyen volt, hogy ez volt, de ilyen és ez volt. Majd elmondjuk a többit is róla, kortársairól, szerelmeiről, feleségéről, pusztulásáról, furcsa nagy életéről. Egy bizonyos: már is a nyakukra hágtunk az aljas előkelőknek, akik Petőfit megalázták és meggyalázták.

▽ ▽ ▽ ▽

Futok valamitől

Irta: LIGETI ERNŐ

Az élet mégis: karnevál
vászoncselédek cifra bálja,
apám, anyám, mért nem vagyok
ringó csipőjü asszonyok
csatára hajló daliája.

Lám, perceim zuhogva folynak
és foly könyüm, mert foly, ha fáj
fulánkja sok parasztí szónak,
melyeknek mindje átszegez
és mtnd szíven talál.

Apám, anyám mért nem vagyok
víg estelek vídám bolondja,
kí a farsangok hevített
lelkének kék spanyolfalát
egy gesztussal gyáván lerontja.

Álarcom — egyesegyedül —
jaj, jaj, miért vetém a tűzbe?
Miért dídergek, mért futok,
mínthogyha égve égő erdők
hatalmas lángkorbácsa üzne?...

Gyónó könyvemből

Irta: LIGETI ERNŐ

Szomorú, sárga házba,
hol lassan csobban az élet
s divatmult dalt dalolnak
divatmúlt ősz cselédek,
hol harangszós néma éjjel
a závár félve fordul
s a lélek tiszta poharából
halk fájdalmak forrása csordul:
szomorú sárga házba
úgy lép be gyönge, fázó
lábam, miként lehajlik
a szűk és szürke pince mélyén,
halvány gyertyával két kezében,
a megtépett cselédleányzó.

Szomorú, árva kertbe,
hol rózsát érlel a bánat,
szépséges Anna jer be
szakíts egy rózsaszálat,
szépséges Anna jer be
és nézd, hogy állok itt:
bronzbarna hamvvederbe
dobálom hűlt nyaramnak
elfonnyadt csókjait.

Kis gyermek voltam és szívem
gyorsulva vert a női szóra,
s mint néma hattyú kék vizen,
oly szép volt, minden esti óra;
oly szép volt, ha a lanyha ég
behintette kékjét a napba,
oly szép volt, ha tekintetét
szemembe mélyítette Anna.

Kristály szelence, kék Velence...
Velencét járni jó lehet,
ott nincsenek komoly hegyek,
ott jobbak tán az emberek
s az alkonyatok: csöndesek.

Ott sürgös szárnyon jár a vágy
és lassú szárnyon jár a bánat
és esténként a tengeren
szerelmes párok gondoláznak

Velencét járni jó lehet,
én oda, Anna elmegyek.

Mert ott a szó, ha gyönge, lágy,
könnyen szívét éjti a lánynak,
míg nálunk késön jő a vágy
és nagyon soká ül a bánat.

Kristály szelence, kék Velence,
be jó a szókkal játszani,
mert elsimulnak egy két percre
öreg szívünk ráncai.

▽ ▽ ▽ ▽

A bestia

Irta:
RÉVÉSZ BÉLA

A szívében összeszorult ijedelemmel, az eszében lezárt kísértet-fantómokkal Annus tovább ment. Utolsó este riadtan nézett maga köré, a szombati emberek részeges szemét kémlelgette, a garázda vasfejű lehajolt fejét — rejtett félelemmel — megvigyázta, de a pestiek lumposak voltak, Annust búcsuztatták, a vasfejű megmutatta a földúlt arcát s durván és lírikusan rákiáltott Annusra:

— Mondd meg hát hova mégysz? . . . Mondd meg hát . . . És itt tudsz hagyni engen? . . .

rimánkodott a tekintete. Annus arca földerült, csillogott a szeme, unalmas mosolyán hirtelen áttűzött valami vad gúnyosság és hangosan, kacérosan, izgatottan mondta:

— Majd megtudod . . . Utánam fogsz jönni . . . Utánam fogtok jönni . . . Bizonyosan . . .

Annus tovább ment, de nem a szellő vitte, mely pelyhet, szemetet és kaszírnőket emelget és hordoz a szárnyain; Annus lecsukott szívével, összeszorított ajakkal ment arrafelé, ahol más emberek vannak. A szagos mezőváros minden kedvességét eléje

vitte, tiszták voltak a lapos utcák, pirosak az emberek és estére szépen bóbiskoltak a hársfák, amint Annus gondolkozó szeme néha rájuk nézett és a szomorúság árnyéka ellebegett fölöttük. Úrnapján behozták a mezei füveket a városkába, a kövezetre ráhintették és kongott-bongott a templomi harang, tömjénes prosecció lassan, megfontoltan úszott a kis házak között, a nap áradó sugárzással melegített, süppedős kakukfű-szőnyegen fehérruhás leánykák lépegettek. Annus álldogált a kávéházajtóban, mellette imádságosan összefont kezekkel egy öreg asszony hang nélkül mozgatta a száját, zengett a parasztbanda, köröskörül puskaporos mozsarak durrantak, pirosbársony mennyezet alatt fehérpalástos pap komolykodott, a sárga keze magasra emelte az arany feszületet, fehér feje köré kék fátyolokat lóbáltak a bíborruhás minisztránsok . . gyönge testükkel, mirtusos homlokukkal hangtalanul, ájtatosan lépegettek a fehérruhás leánykák. Annus állt, imádságnélküli ajka nem mozdult, a két szeme nagyra tágulva bámulta a menet elvonulását és titokban, fájdalmas káprázattal összekavargott előtte minden. Könnyfüggönyök mögül, Annus táruló szívvel csudálkozott. Az esze megszédült, belekapaszkodott az öreg asszonyba és messzi bánatokat hozó sóhajoktól hullámosodott a hangja:

— Én is ilyen fehér ruhás kis lányka voltam . . . Én is így prosecciózтam . . .

Ragyogott a levegő, aranyban tündököltek a lovak, az emberek, türemlő fehérselyem felhők álltak a kék ég alatt. ünnep és boldogság volt mindenütt. Jóllakott, henye emberek üldögéltek a kávéházban, játszottak, tereferéltek, lustálkodva megvárták, míg az esti hajnal rájuk nem hozta suttyomos árnyait. A derű, az öröm orvul forralta az embereket és estére, a barna világosságban, a bátrabbak mozdultak, a kassza körül tétováztak. Annus ült a kasszában, forró testét erősítgette, nehéz fejét makacson tartogatta, a tüzes nyál meggyűlt a szájában, égetve úszott le a torkán, az esti láz halkan kigyúlt a szemében, mely héjjasietséggel cikkázott, ődöngő emberekre zsákmányosan leselkedett. Az Úrnapja azonban belesüppedt az éjszakába, béke és csönd volt az ég alatt, a föld fölött. Annus magának maradt, beteg testét elindította, fölvánszorgott a szállodába és lefeküdt. A gondolathangyák elindultak az agyvelején. Annus lehunyta a szemét, de ijedten megnyitotta, szemehéjja szuronyosan beledöfött a fejébe. Karikázó sietséggel jártak előtte a képek, testük nem volt, ködbemerült alaktalansá-

gaikat nyujtózva, zsugorodva mutogatták, terhes kórházi szag tejfölös vastagsággal úszott el az arca fölött — Annus fulladva zihált — fáklyás szemek kivilágitottak a lesorvadt viasz-koponyákból, fakó sugárzásban feketélletek a kórágyak, mint a sokasodó koporsók. Annus testét rázta a borzongás, verejtékes kezével elkapta a karját, görcsös hirtrlenséggel összekulcsolta a lábait, elterült . . . megvert képzelődéssel hallgatta a kopácsolást, a rémek gyülekezését, amint bontogatják a mellét, a csipőjét, a vállait. Belefúrta a fejét a párnába és sirt. Egy kaszirnötől, akit már megcsókolt a a rothadás, elvettek már mindent; marad-e még vissza valami, a kiforgatott szive alján, mely egyszercsak fáradtan föltűz, mint a megtépett égi játék, a fekete égen? Annus lüktető szeme elcsöndesedett, a délelőtti prosseciót látta. A szagos földön fehérruhás leánykák lépegettek . . . és közöttük ment ő is, puhafüves szőnyegen, tizenhárom fiatal éveivel, csiklandós, komolykodó myrtuskoszorúval a fején és gajdolt és jámborkodott, összefonta a kis kezeit, vékony ujjacskái remegve kulcsolódtak, a tömjénes felhők néha megnyilottak, a Szűz Mária gyönyörü arca rájuk-rájuk nézett. Annus megfordult.

Egy férfi belelépett az ágyába, sietve, jogosan. Annus ráfüggesztette álomlátó szemeit a férfiura és megbámulta az éhes valóságot, mely dühösen ölelgette. Gyöngéden eltólta magától az embert és elgondolkozva kérdezte:

— Van magának nővérkéje, akit szeret?

A férfi röhögött és furcsálkodva mondta:

— Van . . .

Annus fölemelte az arcát, könnyes szemeit kímeresztette és nyöszörgött a hangja:

— Szokott járni prosecciókra? . . . Fehér ruhában, imádkozva . . . a Szüz Máriát látva? . . . Nem fogja majd levetni egyszer a fehér ruhát? . . . És megnő, amikor a férfiak hozzájárnak . . .

Az éjszakai vándor megölelte Annust, ajakát rázárta a leány eszelős ajakára. Annus morgott, birkózott az emberével, az árnyak sátorában kuszán összegomolyodtak, neszelő csend volt, a férfi falánk éhezéssel rajongott:

— Milyen forró a te ajkad? . . Milyen forró? . . .

Annus belefúrta az ajkát a férfi szájába és lihegve sugta:

— Az én csókom . . . Az én csókom . . . Sohse fogod elfelejteni! . . .

Annus lezárt szívében delelőre emelkedtek a titkok.

Lázban és omlottan könnyezni tudott, az esze érzelgősen dajkálta bágyadtan mozduló emlékeit, némán síránkozott és orvul és fojtogatón be-bedűlt az orrába a kórágyak szaga. Osztó harag hajolt ki a szívéből és lecsapott az emberekre, megnézte az izompárnás karokat, megmérte a vasbordákon dülledő melleket és szomorúan és hördülve rájuk vasalta a maga karjait, a maga mellét. Fájdalmak között, delíriumos álmatlansággal, ha magára maradt megmámorosodott, a gondolatok között elringott előtte a gondolat:

— Mit csinál most a kántor? . . .

a bánatos arca nyugodt-e most? . . . a rengő járása büszke-e még? . . . szép barna testét nézi-e rémüldözve, amikor a csillagfoltok feltünedeznek az ég testén? . . . a szép, a gyönyörű hanjga megcsuklik-e, ha imádság közben kiköhög a torkából a betegség?...

Annus tépte a lelkét és andalogva lépegetett az emberek között. Odaért a jegyzőhöz, aki egy este, amikor összesuhanóban az ég és a föld szemérmes nászba borul, a kávéházban megölelte a menyasszonyát. Nem történt semmi, egy-két tanú bágyadtan mosolygott, az üzletes kávés ámulva megállt, a píruló menyasszony ijedt és boldog tekintetét rebbenve körülvitte és menekülve ráfüggesztette egyetlen leánytársára, Annusra. Hosszan, önfeledten megnézték egymást. Valami történt . . . Talán egy régi, beiszaposodott hangulat hazajárón lendült? talán az emberfej rengeteg mögül fölmerült egy csupasz, csókos síheder arca? talán eléfutott az út, mely a kiszemelt életeket kettéosztja és a kanyarodót megmutatja? Annus szíve beszélgetett:

— Én nem leszek soha mennyasszony . . .

És én látom, hogy az Isten kipróbál embereket, büntető szájával fölmarja a lelkeket, sebekbe göngyöl szegény agyvelőket, szenyben-genyben megfőz kevély, pirosló husokat és aztán búcsúzóra, kegyesen odaereszti fölruházott kiválasztottjaihoz a kívánságot;

— Istenkém . . .

— Olyannak lenni, mint a többi emberek . . .

(Harmadik közlemény.)

▽ ▽ ▽ ▽

Versek

Irta:
KASSÁK LAJOS

Rokon tüzek

(Ezeket a verseket egy 23 éves vasmunkás irta.)

Láttam sok játékos, vérszínű tüzet
Villámot és rakétát, mely csillagossan pattog
S láttam, amint — szakadó sírásnál —
Ropogva égnek a barna asztagok.

Romlott szerelmek kék-ködös lángját,
Szörnyű napőset a méla holdnak
És láttam fáklyás, romboló hadat,
Mikor a porból vértüzek lobognak.

És láttam síránkozó, bús éjjeli-mécset
Percegve égő árva kis tüzet, amely
Mint árva lelkem, gyász-szobában égett.

Mely, ott törik meg kő-testén a holtnak
Vagy lázas gyermek ágya fölé tartják
Reszkető kézzel az édesanyák.

Zsoltár

Rút iszapos munkától, véres tenyérrel,
S bús, vereitékes arccal fordulok feléd;
Csókolni szeretném derűs, szép homlokod,
Én, a nagy célok lézengő poros férge.

Nincs maradásom az apró stációknál;
(Ó, miért nem ülök én is a mocsárban?)
És csüggedt lelkem tőled lesi a választ:
Vajjon célhoz érek-e egyszer sokára?

Lesz-e majd perc, mikor magamnak ébredek
És nem csurgat könnyűt két szomorú szemem,
Azokért, akiket örökké utáltam.

Mondd: meghallom-e egyszer hangom az űrben,
S lesz-e perc, miként a nászi-gyűrűk szála:
A nagy életútról én is visszatérek.

Hajnali könyek

Harangoznak, hajnali öt óra.

Ó jaj, mikor az éj bús szárnya porba hajlik:
Mikor az ablakon — mint lumpos legény a kedveséhez —
Vertaranyarccal néz be a nap,
S már-már fogy a bútorok tompa árnya:
Ilyenkor látom magam csúf bajjal rakottan
És égő két szemmel éhesen és várakozón ülni a csendben;
S mellettem a párom, sorsom bús felese,
Kit hozzám vert a gond és gondolat kanásza.
Összetörve az asszonyok édes szép szeszélye,
Tikkadt meleg ajka csak ajkam hívja nászra
És félve villan át négy könyes szem a homályon.
Ó édes, bíboros hajnal, te titkos járású szörnyü jövevény,
Kit messiásnak várunk nagy nyomorunkra,
S ki rózsás kezekkel, mint régi mester, biztos vonással
Egy vonalban huzod át a tervet, mely előttünk áll.
Ó maradj még távol és lassitsd meg holnap is a jöttöd,
Van még pár rovásunk a gerendán.
Hadd, hogy szeressen két sok baju ember,
Igy, egymást nem látva, az áldott homályban,
Mert ki tudja, tán egy közeli napon, már jéggé meredten
S a halál bús mezét felöltvè várjuk,
Hogy szelíd derüvel öntsön el a reggel.

▽ ▽ ▽ ▽

Firenzei szonett

Flórenc szép egét fáklyafüst takarja,
Ma mindenütt november gyásza ül.
Harangnyelveknek érczenéje kongat,
Kék tömjénillat száll a dóm körül.

Komor fényben ég az utca képe;
Üresek az ivók, a pálmaberkek,
És a temetők süppedt dombjain,
Vén halottvirrasztók énekelnek.

Rég kihunyt lángok szívják a lelkem,
Jámbor parasztok kullognak mellettem,
Csak a pap selyem baldachínja véres.

Én Dante tövébe térdelek halkan,
És ímát mondok fáklyás alkonyatban:
Flórenc legcsunyább emberéhez.

▽ ▽ ▽ ▽

Árva ember öröme

Néztem magam tegnap a tükörben:
Sápadt voltam és gyürük voltak a szemem alatt.

És benéztem lelkem mély tükrébe is,
És láttam benne Marám sápadt képét,
Egy leányét, ki szeretve messze elment.
Leszálltam lelkem mély porába:
Ez az én örömöm: láttam drága képét,
Ő még szeret és boldog, mert halott.
Ez az én örömöm: hogy szomorú a lelkem,
Mert síma tükrén felbukkant a párja.
Ó gyászos idők könnyes végtelenje,
Bocsásd le horgod hitem sötét vízébe is,
És halászd fel gyakorta bús emlékeim a multból,
Mint okos halász, a gyöngyöt halássza fel,
Tengeriszapból a síma sziklapartra;
És veszitsd el minden vágyam mi az élethez köt:
Mert boldog az, ki holtakhoz tér meg szeretni.

Tegnap néztem magam a tükörben:
Sápadt voltam és a szemem alá kék ívek hajoltak,
Mint őszi hold alá az udvar.
És most ez az én legnagyobb örömöm.

▽ ▽ ▽ ▽

Halál Velencére!

Irta:
RELLE PÁL

Futuristák, fiatalok és öregek.

Öreg Velence! Gyönyörű emlékváros! Kőbe költött, szépséges haldoklás! És legnagyszerűbb objektuma a minden jelzők legartisztikusabbjainak . . . de sokat is kötődik vele ez az új kölyökvilág! Igazán a csodák csodája lenne, ha épen a futuristák nem kötöttek volna beléje. De hát ma már nincsenek csodák. A futuristák tehát kimondják Velencére a halált. Hogy miért? Hát Istenem! Mert a futuristák anarchisták. Mert azt hiszik, hogy épiteni csak rombolva lehet. Hogy előbb robbantani kell, csak aztán lehet épiteni. Pedig: nem, százszor nem. Ahhoz, hogy épitsünk, csak egy kell: épiteni. És ahhoz, hogy romboljunk, megint csak egy kell: épiteni. Azt, ami fölösleges, ami tehát értéktelen, a természet, az élet éppen úgy visszafejleszti és elpusztitja, mint az emberi szervezet. A szükséges megsemmisiti a szükségtelent, az érték elpusztitja az értéktelent. S amikor épitünk, — ha szükségeset és értékeset épitünk — már az alapozással kezdjük meg annak rombolását, ami szükségtelen, ami értéktelen. Akkor hát, mért éppen Velence? . . . Hiszen Velence már állt, rothadt és virágzott, amikor London, Páris, Bécs, Berlin, Chicago, New-York, sőt Budapest is még csak épültek és Velence, a város, nem pusztult el. Mért oly sürgős most, most egyszerre, hogy eltüntessük a lagunák színéről? Embrió-városkák világ-központokká nőttek és Velence elveszitette világhatalmát. Közben gazdaságilag, történelmileg és társadalmilag is megváltozott a világ hatalmi-térképe és Londontól Budapestig egyetlen várost sem akadályozott meg Velence abban, hogy a megváltozott viszonyok között azzá legyen, amivé lehetett. Mért kell akkor, hogy most egyszerre eltüntessük? Hogy erőszakosan, sőt mesterségesen vigyük véghez azt, amit a fejlődés útján sem a történelem, sem a szociális élet nem hajtott végre? Talán a jövőnek leendő kulturális feladatáért? — gondolják a milanói próféta tanitványai. — De hát, hol van ebben a kultura? Velencét — közvetve bár — a barbarizmus, Attiláék barbarizmusa teremtette meg. Most pedig ezek az újkori Attilák — közvetlenül bár — ugyanazt lerombolni, feldúlni akarják. Hol van ebben az aktusban a kultura fejlődésének egyetlen étappe-bizonyitéka is? Vajjon ki volt a kulturásabb ember: Attila-e, vagy a „Poesia" szerkesztőségének bel- és kültagjai? Ámbár a halálmanifesztum — mi tagadás? — szépen hangzik, ha nem is okosan: „. . . Mi visszautasitjuk — mondják — az antik Velencét, mely beteges kedvtelésekkel nyújtózkodik el az évszázadokon, ámbár sokáig szerettük, s egy nagy nosztalgikus álom rettegésében őriztük meg. Mi visszautasitjuk az idegenek Velencéjét, ezt az antikváriusés zsibárus piacot; ezt a snobizmustól és egyetemes ostobaságtól

dédelgetett földszegletet; a szerelmes karavánoknak ezt a feneketlen ágyát, a kozmopolita kurtizánoknak ezt a pazar fürdőszobáját. Mi meg akarjuk gyógyítani ezt a rothadó várost, behegeszteni a multnak ezt a hatalmas sebhelyét. Mi új életet akarunk adni Velence népének, melyet, megfosztva régi nagyságától, megrészegítve a visszataszító gyávaságtól, a sötét kalmárkodás routinja torzít el. Mi egy ipari és katonai Velence születését akarjuk előkészíteni, mely dacolva hívná ki tengerünkön az örök ellenséget: Ausztriát. Siessünk, hogy a rosszszagú csatornákat a rombadülő modern öreg paloták omladékaival tömjük be. Égessük el a gondolákat, az idióták bölcsőit és emeljük az égig a nagy acélhidak és füsttől körüllengett gyárak impozáns geometriáját, hogy mindenütt eltöröljük ennek az ódon architekturának epedően görbe konturjait! Jöjjön végre az ísteni villamosság megrázó birodalma és szabadítsa meg Velencét a bútorozott szállók eladó holdfényvarázsától" . . . körülbelül ennyi. Ezer és ezer, éppen a fejlődés, a kultura, a jövő, a művészet, a történelem, az élet argumentumaival lehetne cáfolni ezt a manifesztumot. Szavak kóválygognak az ember fejében: az örök szép, az örök romantika, az örök poézis, az elmúlás örök melankoliája, az élet bachanáliája, . . . aztán az élet örök mindennapisága, az üzlet, a reálitás, az örök próza, az örök létküzdelem . . . Aztán, amint egymás mellé és szembe kerülnek egymással ezek a szavak, az ember lassan rájön, hogy fölösleges itt minden vitatkozás. Nem érdemes. Ez az eset csak, mint szimptóma érdekes. Mint a szimptómája valaminek, ami egészen más, ami egészen ellenkező és ami annyira ugyanez, hogy csakis egyazon kor méhében születhetett.

Eszembe jutnak az öregek. A mi öregjeink. A mai vének, akik ünos-untalan vádolják és vádolták az új generációt — a fiatalokat, sőt nem csak az új generáció fiataljait, — hogy megtagadnak mindent, ami régi, hogy lábbal taposnak mindent, ami nem mai, nem „modern". Most aztán jönnek a futuristák és az ellenkező irányban ugyanezt teszik. Nem több és nem kevesebb kritikával, mint az öregek. Az elsőknek nincsen más érték, csak az, amit a mult produkált, az utóbbiaknak csupán az, amit a jövőtől várnak. Az öregeknek a mult minden. A kezdet és a vég. Folytatás nincsen. A futuristáknak a jövő a mindenük; a dolgok kezdete és vége, amit nem előzött meg semmi, s amit nem követhet semmi. Ha van valami, az csak a holnap, ennek azonban nincsen má-ja és nem lesz holnaputánja. A két extrémeszekta valahol az evolució tájékán találkozik. Ezt ugyanis csendes be nem vallással mindaketten tagadják. Mert hiszen a fejlődés önfeltétele a tegnap és a holnapután. Valahonnan — valahová: ez a két tetszőlegesen kettétolható végpontja a fejlődés vonalának. Indulás valahonnan és megérkezés valahová, ez a fejlődés menetrendje. Ezen belül sorakoznak az élet, a természet, tudomány, művészet, világtörténelem és miegyéb állomásai. Sőt ezen belül

vannak a forradalmak is, melyek, a sok apró állomások között, után és előtt: a nagy állomások. Az evolució sinei azonban mindegyiken keresztül vezetnek, a kultura vonata itt is, ott is elrobog. A futuristák azonban nem akarnak erre a vonatra felszállni, mert hiszen ez hozza az emlékutasokat, hozza a multat. A multat, mely — csodálatos, de így van — nem halt meg, hanem folytonosan újjászületve, átalakulvá suhan előre, mindig ő a ma, mindig ő a holnap, mindig ő az, ami jövővé „fejlődik" és ami csak a visszatekinteni tudóknak jelentheti a multat és csak ezeknek jelentheti a jövőt is. A természetben semmi sem vész el, csak átalakul, így tanultuk ezt az iskolában és így van ez a fejlődéssel is. A mult sem vész el, csak átalakul. Jelen *lesz* és jövő *lesz*. És egyszer minden jelen és minden jövő multtá alakul. Azt mondhatnám, hogy ez az élet, a világ anyagcseréje, mely automatice viszi előbbre az életet is, meg a világot is. A futuristák azonban csak úgy szeretnének előre menni, hogy agyonüssék a multat. Ők egy olyan vonatot akarnának konstruálni, amely el se induljon, amelyen utazni se kelljen, csak egyszerűen megérkezzék. Végállomásuk a jövő. A jövő pedig az az új valami, amit csak a régi ellenére lehet megcsinálni, csakis a mult romjain. Az új anyagról természetesen megfeledkeztek. Hogy a természet, a világ fejlődése az egyes individuumban is benne van és, hogy benne van minden ami a mult, ami régi és hogy ez a talán anyag-fluidum az, amelynek alapján újat alkotni, jövőt teremteni, tradiciókat döntögetni lehet — ez az, amire nem gondolnak a futuristák. És ez az, amire sokkal tendenciózusabban bár, a holnapra vonatkozóan, nem gondolnak az öregek sem, akik, veszélyben látván a maguk értéktelenségét, a mult régi értékeit rángatják elő védő fegyverül a fiatalok ellen, akik pedig becsületes bevallással szellőztették és fejlesztették ezt az arzenált. Ők azok, akik erős ökölle bezúzták a vasrácsos ablakokat, bebocsátották a mai kor levegőjét, az új élet napmelegét és amikor tradiciókat romboltak, csak az értéktelenség tradicióit rombolták és csak azokat a megvénhedt pattantyúsokat gyilkolták, akik, mint a mult sajtkukacai, nem akarták észrevenni, hogy a ma csak a mult értéktelenségeit nem akarja elfogadni mai értékeknek és, hogy, ami „modern", nem csak azért az, mert új, hanem azért is, mert érték. Ami pedig érték, az tegnap is az volt, holnap is az lesz és új marad, új lesz mindig, mert új volt. Az új forradalmak, igaz, új értékeket hoztak, de nem a régi értékek ellenére, hanem azoknak megerősítésére. Érték-ivadék sohasem öli meg érték-ősét; ha mégis megteszi, az ősben a hiba: az érték egyszerűen nem volt érték. És, ha most az öregek felhorkannak a fiatalok ellen: bennük a hiba. Önmagukban tévedtek, amikor ősöknek képzelték magukat; most csak az sült ki, hogy nem azok. S amikor mostanában a mult idők régi értékfegyverei után kapkodtak, észrevehették, hogy elkéstek. Az új generáció kegyeletes megértéssel rendezte be a lelke múzeumát és, felismerve a régi értékeket, találta meg az újat.

Nem; a mezei hadak nem csak azért pusztultak el, mert az új idők megértő kombattánsai, a tehetségesek, ekrazittal vágtak rendet a soraikban, hanem, mert ők, az öregek, a vezéreiket, a fegyvereiket sem ismerték, mert visszalőni sem tudtak. És, mert a vezérek tényleg nem az övék voltak és mert nem voltak az övék a fegyverek sem.

Mert a vezérek is, nevesek és névtelenek, s a fegyverek is. használtak és használatlanok, mindig a fiatalokéi voltak. Tegnapelőtt is, tegnap is, ma is, mindig. Mindig, ameddig csak fiatalok voltak: — fiatalok pedig, hála Istennek, mindig voltak. Se az irodalmi, se a művészeti népfelkelők élére nem áll fiatal vezér, s az invalidusoknak minek a fegyver? . . . Egy egész világ az, amit a fiatalok felfedeztek, s ami talán még nagyobb érdemük: *újra* felfedeztek. Mert erre volt a legnagyobb szükség: újra felfedezni, kirángatni azt, amit az iskolakönyvek, s az akadémiák véltek felfedezettnek, s amit csak üres, bemohosodott kegyelettel tudtak tisztelni, de nem igazi értéke szerint értékelni. Igenis: a mult új felfedezése időnk egyik legjelentősebb szellemi forradalma, s egyúttal igazoló motívuma annak a forradalomnak, mely a má-ban születve a jövőbe eregeti gyökereit. A Biblia évszázadokig alig volt egyéb a bebalzsamozott bigottság imazsámolyainál. Aztán eljönnek a pogány fiatalok és felfedezik a Bibliát az irodalomnak. És ezt l'art pour l'art teszik. Nem, mint a képzőművészet, mely, ha mégannyira művészet volt is, tulajdonképpen a vallásért volt az. Hiszen ebből a szempontból (az abszolut pikturai és skulpturai értekekért) a művészetet is újra kellett felfedezni. Évezredek produktumait kellett revideálni. A primitívek kora, a trecentó, a quattrocentó és cinquecentó egyszerre új érték-aureolával emelkedik ki az akadémizmus fülledt levegőjéből és Tizian, Velasquez, Greco, Leonardo da Vinci, Michelangelo, Donatello és Verrocchio egyszeribe új jelentőséget nyernek a művészetekben. És jönnek a praeraffaelisták és, másként értékelve Botticellit és körét, új vonalak lendülnek a lassan alvadó pikturába. S az impresszionista üldözöttek, az öregek vesszőparipái, Goyá-ig, Turnerig merik visszavezetni őseiket. Aztán a „meg nem érthetők", a „multat tagadók", a „hóbortosok", a neoimpresszionisták — csodálatos! — legbelsőbb élményeikért az asszirokig és a görögökig is elzarándokolnak, a sablónok és megmerevedett determinációk lávatömege alól ássák ki Firenzét, felfedezik Giotto-t, hogy csak egyet említsek és, amikor így végre önmaguk közelébe érnek, mégis ők a mult tagadói, céltáblái öreg rágalmazóknak és elkeseredetteknek. Nem is szólva a japánok művészetéről, amit a Gouncourt-ék adtak, de igazán csak a neoimpresszionisták tudtak értékelni. Aztán az irodalom: Aischylos, Sophokles, Euripides, a görög anthológia költői, a görög dekadensek és így tovább: a rómaiak, a császárság korából, akikre ráfogták a filológusok, hogy latinul sem tudnak, akik pedig finomérzésűek és modernek: Tibullus, Ovidius, Petronius,

s a görög-római Muzaeus . . . ki fedezte fel őket, ha nem a fiatalok? És amikor a piktorok felfedezik Giotto-t, ki fedezi fel Assisi Szent Ferencet? . . . És Verlaine és Baudelaire és Huysmans, az istentelenek, a pogányok, nem ők bányásszák-e ki új dalok aranyát a középkor vallásos hymnuszaiból? És az olasz Renaissance fel nem ismert nagyjait: egy Aretino-t, egy Boccaccio-t nem a fiatalok igtatják be az új irodalom új annaleseibe? Istenem, François Villon, ez az ős-gamin; és Rabelais és Montaigne és Cyrano . . . hol lennének ők, ha az öregek meglátására bízzák őket és hol lenne az az egész nagy memoire-irodalom, melyet Goncourt-ék fedeztek fel, s az értékmegállapitások létráján, hol lennének Stendhal és Balzac, ha a fiatalok nincsenek? Hiszen még a német romantikusok is, sőt Hebbel és Mayer Konrád is, mintha csak arra vártak volna, hogy a fiatalok ébresszék fel őket. És a magyarok, szegény, magyar temetőt nyögő poéták: Balassi Bálint, Csokonay Vitéz Mihály és Vajda János, tankönyvek szerencsétlen száműzöttei, megéletrajzolt, szegény lajstromos genie-k, bemagolandó iskolai leckék . . . ki akadt rájuk a magyar kultur-Szaharán? Lám Vitéz Mihály, lám Ady Endre! Lám ős és utód. És — horribile dictu! — az utód vallja ősét! És mégis Ady lenne a mult-gyilkos, ő lenne a forradalmár és köznapi értelemben az! Nem: a forradalmaknak nincs köznapi értelmük. Nem: a forradalmak nem rombolnak azért, hogy épitsenek. A rombolást ugyanaz a felsőbb valami intézi, ami a forradalmakat érleli. A fiatalok forradalma nem pusztitotta el Velencét, mert a fiatalok szeretik az ő Velencéjüket, s amikor kikaparják Ruskin köveit, nem azért teszik, hogy a tengerbe dobják, vagy, hogy a felkinálkozó öreg koponyákhoz vágják, hanem hogy megőrizzék, hogy restaurálják és, hogy szerethessék azt, ami régi, s ami mindig új marad. Új marad, mert érték és új marad, mert szép. Mert örök és *ezért* „modern". És, ha kérdik, hogy mért állnak a fiatalok oly távol az öregektől és mért állnak oly távol a futuristáktól: — hát ezért!

▽ ▽ ▽ ▽

Francia költők

I.

Charleroi

Fordította: FRANYÓ ZOLTÁN

— Paul Verlaine —

A dombra feljön
Pár gyász-kobold.
Bús dalt dobolt
A szél a völgyön.

Mi zúg? A zab
Zizegve zendül;
Egy ág lelendül
És arcba csap.

Pár gyenge lámpa...
Lent háborog
Rőt hámorok
Vad máglya-lángja.

Csitt! most a vész
Vonatja száguld
És két kitágult
Szem arra néz.

Rút füstszag árad
És reng a rög.
De mi zörög,
Mint ócska zárak?

A föld a vén
Egekbe sóhajt
És csattanó jajt
Üvölt a fém!

A dombra feljön
Pár gyász-kobold.
Bús dalt dobolt
A szél a völgyön.

A könyvtár

— Maurice Rollinat —

Ott álmodik a vén erdőkbe', ki.
Benn tizenhárom öblös mécsedény ég
És éjjel-nappal kéklő, sírí fényét
A titkos, hervadt könyvekre vetí.

Hogy borzadok itt, mikor átmegyek...
Úgy rémlik mintha ködbe', jajba járnék.
Bent tizenhárom karszék öle vár még
És rám néznek a nagy arckép-fejek.

Egy éjfélkor a terem ablakából
Kibámulok. Egy percre látni távol,
Amint a rémek táncot járnak ott.

S hogy elnémult ím agyvelőm, a kába:
A szörnyű-csendes, átkozott szobába'
Az óra tizenhármat kongatott...

Este

— Albert Samain. —

Mint hűs aranytó, sápadt fönn az ég,
Lent eltünödik messze már a róna;
S a gyászos lélek gyónást önt a kék
És csöndös űrbe, mintha titka vóna.

Míg itt-ott néhány apró lámpa gyúl,
Az úton erre tart a lusta csorda,
S a görnyedt vének mozdulatlanúl
Az estét szívják bent az utcasorba'.

A táj, hol Áve hallik, égi szép,
S oly primitív, miként egy régi kép,
Amelyen Jézus szent báránya játszik.

És csillagok havaznak reszketőn
Az égre föntː míg lent a dombtetőn
Egy pásztor antik sziluettje látszik.

▽ ▽ ▽ ▽

REVUE

— ROMOK ALÓL —

IRTA:
BRESZTOVSZKY ERNŐ

A harmadik emeleten lakom és az utca másik oldalán egy földszintes épület van: nagy villamos telep. Valami átalakítás vagy üzem-bővítés történhetett ott nemrég, mert nagy mecklenburgi lovak négyével-hatával rengeteg társzekereket vontattak be az udvarába. A szekereken furcsa, fantasztikus vasdarabok: óriási gépek súlyos részei, amelyeket napszámosok hada nagy nyögéssel, körülményes eljárással, csúsztatókkal, darukkal, emelőrudakkal szállított be a kocsiról az épületbe. Valami malteres munkára is szükség lehetett, mert a géprészeket cipelő napszámos-hadon kívül, négy meszesruhájú embert is állandóan ott lehetett látni. Déltájt egy félóráig ott ültek sorjában, egymás mellett az udvaron, ettek, majszoltak, azután aludtak tíz percet. Napokon át láttam már őket s ismertem is a négyes társaságot: egy őszesedő öreg, két fiatal, tejfelesszájú meg egy harmincas férfiember. Evés előtt bágyadtak voltak, szótlanok, ebéd közben már diskuráltak s amikor kipihenték magukat, nagyokat nevettek s frissen indultak befelé az épületbe. Egyszer mentők álltak meg a kapuk előtt, a

kocsi körül gyereknép zsivajgott. Felülről látszott, amint egy testet vittek ki az udvarra, vetkeztették, locsolták, aztán otthagyták. A mentőkocsi elment. Jöttek egyéb kocsik: előbb két fiakker, komoly urak ugrottak ki belőle, nézegették ők is a heverő testet, bementek a gyárba, kijöttek, elhajtottak, aztán jött egy hullaszállító kocsi s arra rakták a tetemet. Felülről is látszott, hogy a meztelen karja, válla csupa fekete. Másnap reggel megjelent a lapokban ez a pár soros rendőri hír:

Baleset. A Föld-u. 117. szám alatt levő gyártelepen Kabai József 18 éves napszámos megfogta a villamosság-fejlesztő gép vezetékét. Azonnal meghalt. A vizsgálat megállapította, hogy a baleset oka a munkás vigyázatlansága.

Délben csak három ember szalonnázott a rendes sarokban, de másnap délre már ott volt az új negyedik is, egy vörösszakállas, középkorú, magas munkás. Ott ültek, ettek, aludtak déli pihenőkor, aztán bementek a gyárba, mint azelőtt. A temetőben pedig porladt egy villámsujtotta fiatal holttest, egy pár irattárban pedig porosodott valami jegyzőkönyv a „saját vigyázatlanság"-ról.

A harmadik emelet madártávlatából is, a munkások szemében is, a lapokban is olyan egyszerű valami volt ez az egész eset. Megtörtént. Punktum. Legfeljebb a statisztikában lesz majd nyoma: egy numerus a huszonötezer között.

. . . . Én azt ma sem tudom, tettek-e azóta szigetelő-burkot a gyilkos vezetékre vagy takarékoskodnak-e tovább azzal a tizhúsz forinttal. Elvégre a gyárat nem terheli felelősség, annak a malterrel dolgozó munkásnak tudnia kell, hogy az a vastag drót gyilkos vezeték, amelybe tilos kapaszkodni, ha véletlenül megbotlik mellette. Az a kőműves vagy malterhordó értsen a villamos gépezetekhez, ha nem akar a „saját vigyázatlanság" áldozata lenni.

Más. Egy nagyobb vidéki városban diákoskodtam. Vizsgára készültem s a sínek mentén, ahol gesztenyefasor van, sétálgatva, motyogva ismételgettem az anyagot, könyv a kezemben, belenéztem. A pályaudvar külső részén jártam. Tolattak mellettem. Anélkül, hogy fölnéztem volna a könyvből, láttam — félig-meddig árnyékszerűen — hogyan ugrik be egy kékzubbonyos munkás pár lépésre tőlem a teherkocsik ütközői közé. Aztán egy halk nyögés halatszott ki a kocsik zörgéséből meg valami hátborzongató különös ropogás. Körülnézek: ott hever egy véres roncs a sínek között. Valami üvöltés szakadt ki belőlem. Munkások s egyéb vasutasok rohantak elő, széttolták a kocsikat, orvos után szaladtak. Jött is, hallgatta az ember szívét, intett a kezével: vége. Előkerült az állomásfőnök. Káromkodott: hiszen tilos a kocsik közé beugrani, míg meg nem állnak! Kiderült azután, hogy a szerencsétlen éppen akkortájt került ahhoz a munkához.

Egy évtizede történt ez az eset s azóta megismétlődött nehány százszor, talán ezerszer. Meghalt vagy megnyomorodott, akivel megtörtént.

És a Máv. szabályzata szerint ma is tilos beugrani tolatáskor a kocsik közé s aki megteszi, „saját vigyázatlanság" következtében jár szerencsétlenül.

És ma is megállana egy-két nap alatt az egész vasúti forgalom, ha azt a tilalmat betartanák. Mert órákba telnék különben egy rövid vonat összeállítása s minden kocsi ki- s bekapcsolása negyedórába kerülne.

És még ma sem alkalmaznak a vasutak olyan automata kapcsolót, amellyel kívülről a sínpár mellől lehet összekötni a még mozgó, de összeérkezett kocsikat. Drága lenne. Majdnem annyiba kerülne, mint egy sikeres (a szállítóra nézve sikeres) talpfa-üzlet.

Más. A fűrészgyárakban sok helyen szalagfűrészel hasogatják szét a nagy rönköket s így csinálnak deszkát belőlük. A fűrész egyenletesen dolgozik, de a fa-anyag nem egyenletes. Görcsök, csomók, keménységek akadnak benne. A fűrész, ha ilyesmi kerül a fogai közé, nem hasít elég gyorsan. A munkának pedig gyorsan kell menni. Az üzem is így kívánja, meg a munkás is, akit darabszámra fizetnek. Az ügyetlen rutén paraszt, akit Máramarosban odaállítanak az ördöngös masinához, éppenúgy, mint értelmesebb székely testvére Erdélyben, a mellét feszíti neki a rönknek s annak a nyomásával szabályozza a görcsök-okozta rendzavarásokat. Száz meg száz deszkánál ezerszer kell beljebb nyomni a rönköt. A nyomás erejét csak úgy, érzésre, vaktába határozza meg. Csak egy kicsit erősebbet taszítson: a fűrész egy pillanat alatt kiszalad a rönkből s a munkás maga is belelendül a borzasztó fűrészfogazatba. Jó, ha csak a karját fűrészeli le egy másodperc alatt s nem hasítja ketté derékig az egész embert.

A Budapesten, Bécsben dolgozó ács meg asztalos nem egyszer véresnek találja a most érkezett magyar faanyagot. Ő talán megírtózik, de egyéb baj nem lesz belőle.

Németországban, ahol alaposan felülvizsgálják az ilyen üzemet, olyan szerszámot alkalmaznak a szallagfűrészre, amely automatikusan növeli, csökkenti a nyomást, ha görcs akad a fában. A szerszám veszélytelenné teszi a munkát, növeli a fűrész üzemképességét s amellett olcsó: legfeljebb egy ezrelékkel növeli az üzemköltségeket, míg egyetlen halálos baleset öt százalékkal terhelné meg egy évre.

Nálunk azonban nem alkalmazzák. Nálunk olcsóbb a termelés, a 35—50 krajcárt kereső napszámosok, mint az automata útján. Ha pedig baj lesz: egy-két deszka bevéreződik, punktum. Az iparfelügyelő száz kilométerre van a gyártól s ha egyáltalán indul vizsgálat, a bűnszerző a „saját vigyázatlanság".

Más. Vasútat építenek. A már készen levő vonalrészen vonatok hordják az épülő részhez az anyagot. Megállanak az egyik

helyen, ahol néhány waggon kavicsot kell lerakni. Nehogy kárba veszen pár órai bér, nem várják meg míg a kavicsot kirakják, hanem lecsatolják a kocsikat s a többi terhet viszik tovább. Visszajövet este van. A vonalon persze még nincs bevezetve a rendes jelző-rendszer. Az építésvezető számolt is a sötétséggel s nehogy baja essék az elhagyott kocsiknak, amelyeket újra hozzá akar kapcsoltatni a visszajövő vonathoz, felültet az első kocsira egy munkást a rakodók közül: figyelmeztesse az a lokomotív-vezetőt, mikor kell megállni. A rakodó munkások pedig 18 óra óta folyvást munkában voltak. A többi aludt is, mint egy darab fa. Az őr talán azon tünődött, mennyit keresett a túlórázással vagy egyeben törte a fejét, küzködött benne a fáradtság és a kötelesség. Végre is az utóbbi föladta a reménytelen küzdelmet: az őr ott a kocsi elején ülve elbóbiskolt. A vonat jött vissza. Lassan ugyan és óvatosan, de elég erővel arra, hogy az álló kocsikba ütközéskor a bóbiskoló ember a kerekek közzé zuhanjon a hirtelen ütődéstől.

Meghalt. Aki az esetet elmondta, kiszámította azt is, hogy 40—50 koronába került volna a „saját vigyázatlanság" elkerülése: az egész vonat várakoztatása annál a munkálatnál, mely körülbelül hat millió koronányi kiadást igényelt.

Természetesen itt sem volt felelős a vállalat: miért aludt el az a munkás 18 órai kavicshordás után?

Más. Szentlőrincen lakóház-csoport épült s hozzájuk szennyvízlevezető csatorna is kellett. Részvénytársaság építette a házcsoportot, amely sokba került, aggodalmaskodtak miatta a részvényesek. Szóval az építésvezetőségnek ugyancsak takarékoskodnia kellett. A csatorna-építést nem is adták ki vállalkozónak, hanem házilág csináltatták „rezsi"-ben alvállalkozóval, hatósági fölügyelet nélkül. A csatornaárkot, hogy be ne düljön, ducoltatni kell, deszkával, gerendával megtámasztani a laza földet. A nagyobb vállalkozók gondosan szokták az ilyen árkokat ducoltatni. Nem is kerül nekik sokba, hiszen anyaguk van hozzá, a gerenda és deszka alig romlik s az a munkabér, amit a gondos ducolásért kifizetnek, olyan biztosítási díj, amelynek megtakarítását keservesen megbánnák, tíz-húszorosan megfizetnék, ha bedülne az árok s újra kellene kubikoltatni. A kisvállalkozónak azonban, ha faanyaga nincs, sokba kerül az ilyen biztosítás. Szakemberek mondják, hogy húsz méter hosszú, két méter mély, egy méter széles árok kiducolása jó, ha ötszáz koronából kikerül. A szentlőrinczi árok pedig már 300 méter hosszú is volt, harmadfél méter széles is volt, amikor bedült. Az a kőművessegéd, akit „rezsi-akkord"-ban, a munkateljesítmény köbmétere után fizettek a vállalatért, krajcárokon spórolt, hogy forintos haszna legyen. Honnét vette volna az elegendő anyagot, hogyan csináltathatta volna gondosan a drága ducolást?

Eredmény: egy kis esőzés után földomlás, két halott, két nyomorék.

Azon a helyen 4, azaz négy szál deszka, 20, azaz húsz koronányi költség megakadályozhatta volna a katasztrófát. A bedült csatorna újra-ásása természetesen százakba kerül.

Még egy eset.

A szegedi gyujtógyári robbanás után (milyen régen volt s milyen hamar elfelejtettük!) háborgott az ország, keresték az okot, bűnbak után nyomoztak. A gépészt, aki maga is elpusztult, a tulajdonos társaság osztrák voltát, — mindenkit és mindent okoztak. A lapok hosszú-hosszú cikkeket irtak a dologról, követelték a bűnösök megbüntetését. Arra senkisem gondolt, hogy az a rengeteg papir, amire a cikkek nyomódtak, egymaga tizszer, százszor többe került, mint amennyibe a szerencsétlenség elhárítása került volna.

Valaki, aki a gyár ujonnan odakerült igazgatójánál is jobban ismeri az állapotokat abban a gyárban, kiszámította nekem, hogy mennyi pénzről volt szó. Az ócska kazán amelyet 1907 óta két nagy folt ékesített, mindössze valami 70 korona hasznot hajtott naponta. 400 – 500 koronából 3 hét alatt ki lehetett volna alaposan javittatni. A katasztrófa előtt hat héttel már jött a jelentés: a kazán rossz. Az új igazgató azonban nem akart mindjárt állásba lépése után üzemzavart, hiszen gazdái, a részvényesek nem azzal törődnek, hogy ő kijavittatta-e a kazánt, hanem azzal, szaporitotta-e az üzem bevételeit. A kazán üzemben maradt hat hétig és jövedelmezett vagy harmadfélezer koronát. Ennek a jövedelemnek fele elesett volna, ha a kazán javitás miatt három hétig szünetel s ezenfelül kiadták volna a javitás költségeit. Az igazgató abban a hitben lehetett a robbanás előtt való estén, hogy megtakarított másfél-kétezer koronát a részvényeseknek. Másnap este kiderült, hogy drága volt a takarékosság, 14—15 ezer korona kár legalább van azonkivül, amit a biztositás megtérit s amit az üzem szünetelése okoz. A kazánrészek összehordása maga belekerül annyiba, amennyit a javitásért kifizettek volna.

Eredmény egyrészt: nincs osztalék az idén.

Másrészt: tizenegy halott, huszonkilenc sebesült. Fejenkint félszász koronába került volna épen tartásuk.

Nem kellene sok utánjárás, hogy a végtelenségig folytathassam ezt a sorozatot. Egyetlen esztendőben vagy negyedszázezer ipari baleset történik Magyarországon. A bányákban, a mezei munkán, vasúton együtt vagy félennyi. S ez a szám ijesztően nő évről-évre. Mától számitva tiz esztendő alatt legalább félmillió ember fog elpusztulni, elnyomorodni ebben az országban 10—20—50 koronás takarékoskodások miatt. Az üzemek megtakarítanak — mondjuk sokat — 15 milliót a tiz év alatt (ha ugyan a takarékoskodás nem úgy üt ki, mint Szegeden) s ezért a 15 millióért félmillió embert ér baleset csak Magyarországon, ebben a majdnem ipartalan kis országban. Az egész világ katasztrófáira gondolni sem merhet fantáziás

ember; véres víziói támadnak, piros folyamban áradó munkásvért, szétzúzott fejek ezreit látja, csonka karok emelkednek előtte, üres szemüregek bámulnak rá minden sarokból, lefűrészelt ujjak merevednek előtte a földön és vérszínűvé válik a sárga arany, amely annyi kín és pusztulás árán halmozódik.

Mert a „saját vigyázatlanság" bő lepedőjébe a Pénz, a magára kényes és folyton hízni akaró pénz takarózik.

A részvényes nem kérdi az igazgatótól: jó ember vagy-e, törődsz-e a munkások életével, van-e szociális lelkiismereted, hanem csak azt kérdi, mit hoz a részvényem? Az igazgató nem kérdi a munkavezetőtől: helyén van-e minden védőkészülék, nem történhetik-e bajuk a munkásoknak, nem hajszolod-e agyon őket, hanem az a kérdés: mekkora a munkateljesítmény? A munkást nem kérdi a vezető; fáradt vagy-e, nem szédülsz-e bele a gépbe, nem hordja-e el az ujjad a gőzfűrész, nem tesz-e vigyázatlanná a sürgős munka, figyelmetlenné a kihajszoltság, hanem azt kérdi: elvégeztél-e annyit, amennyit követelek tőled? S a munkás nem mondhatja a boltosnak, a háziúrnak: nem fizethetek, mert kevesebbet kell dolgoznom, ha vigyázni akarok az életemre, mert ott hagytam a munkát, amely nyomorékká tehet, esetleg elpusztíthat. A munkásnak annyit és úgy kell dolgoznia, amennyit és ahogyan a vezető, az igazgató kíván; a munkavezető és igazgató pedig annyit és úgy követel, amennyit s ahogyan az üzem üzleti érdeke parancsol.

És nőnek a nagy vagyonok és vér folyik a gyárban.

És vagyonosítja a munka azt, aki mást dolgoztat s megnyomoritja azt, aki dolgozik.

És kulturát teremt s táplálóinak mégis hóhéra lesz az újkor kétlelkü csodája: a gép. A gép, amelyet rabszolgájának teremtett az ember, véres áldozatokat követelő bálványistenné válik, a villamoskocsi kerekét vérrel kenik, a transzmissziók szíjja hóhérkötéllé válik, a fogaskerekek unokái lesznek az inkvizíció szöges kerekeinek, amelyekbe beletörték a delikvenst, a kultura bacillusa: a betűólom méreggé válik a szedő számára, véres a gyufaszál, amellyel cigarettára gyujtunk, véres a szén, amely kályhánkban ég, véres a búza, mert emberélettel is etetik a cséplőgépet s véres a liszt, amelyből kenyerünket sütik, mert gyilkol a malom is.

S mindez azért, mert az embernek az állati munka alól fölszabadítására termett gépet az ember hajcsárjává, pénzcsinálóvá aljasította a Vagyon.

▽ ▽ ▽ ▽

Finale

Irta: MAJTHÉNYI GYÖRGY

Olykor kezemre szőke, szép fejed
Dús selyme omlik lágy cirógatással
S mint nagy ígéket egy-egy ékezet,
Sötét fejem téged most úgy beárnyal.

Ajkam piros párkánya lágy s fakó
A forró szóktól míket rád leheltem.
Szívedbe térnek, mint sok bús hajó,
Amelyeken útolszor útra keltem.

S a szemed mélyén egy nagy s messze fény,
— Mint partokról az élet hívó lángja —
Víg ujjongással integet felém.

S nem látod, hogy a messze tengerek
Hűs habján már jön az utolsó bárka,
Amelyen, holtan, magam evezek?...

▽ ▽ ▽ ▽

Egy délután a Grün-irodában

Irta: NAGY LAJOS

Hosszúkás, kissé szűk szoba, ahol a segédek dolgoznak. Egyetlen ablaka szűk és rövid utcára nyílik, melyben a házak mind három vagy négy emeletesek. Az iroda tehát, mely az első emeleten van, sötét. Csak a legderűsebb napokon, akkor is csak délelőtt és kora délután lehet benne napvilágnál dolgozni. Máskor mindig ég a gáz és sárga, beteges fénnyel tölti meg a szobát, amely, mivel soha jól ki nem szellőzödhetik, állandóan tinta, por és papirszagú.

Délután negyed négy volt. Már mind a négyen ott ültek az íróasztaloknál, előttük akták és beszélgettek. Mindig így szoktak tenni, ha a principális nem volt az irodában. Aktákat raktak maguk elé, kezükbe vették a tollat és beszélgettek. Legföljebb Kerekes doktor, a jelölt, szegte meg ezt a szokást, amely már szinte kötelezővé vált a Grün-irodában. Ő volt köztük még a legjámborabb és a legszorgalmasabb. Irodatársainak véleménye szerint tehát „stréber" volt.

Az különös és ritka eset volt, hogy a principális negyed négykor még nem volt az irodában. Mert nemcsak hogy késni nem szokott, hanem már fél háromkor feljött a kávéházból, ahol ebéd utáni feketéjét itta és hozzá fogott a munkához. Az alkalmazottai, amint három óra körül sorban megérkeztek, már az íróasztalnál dolgozva találták. Az íróasztala épen szemben

állott az előszobaajtóval s ő hosszúszárú pipájából füstölve nézte végig az alkalmazottai fölvonulását, akiknek az ő szobáján kellett keresztül menniük. Ha valamelyik öt-tíz percet késett, akkor különös, színpadias tekintettel nézett föl a fali órára, úgy hogy az elkésett lássa és megértse ezt. Az arckifejezése ilyenkor szemrehányó, sőt sajátságosan szomorú volt, mintha az a pár percnyi mulasztás neki igazi lelki fájdalmat, a megcsalattatás, a kifosztatás érzését okozta volna.

Ezek után természetes, hogy most a negyedórai késés már föltűnt a segédeknek és beszéd tárgya lett. Eddig valami újságcikkről folyt a beszélgetés. Steiner kezdte ezt a témát azzal, hogy megkérdezte kollegáit, vajjon olvasták-e. Általában ő szokta az ilyen politikai, irodalmi és szociológiai témákat szóba hozni, amiért társai kissé tudákosnak tartották.

Mikor a fali óra negyed négyet ütött, Vadász, aki eddig hallgatagon cigarettázott, megszólalt:

— Negyed négy és az ügyvéd úr még nincs itt.

Steiner megjegyezte:

— Sőt tíz perccel már elmult negyed négy, mert ez az óra mindig késik tíz perccel.

— Sőt néha negyedórával is késik, — egészítette ki dr. Kerekes.

— Az azért van, — szólt Steiner — hogy később menjünk el. Ez is a kiuzsorázáshoz tartozik.

Dr. Kerekes kissé összeráncolta a homlokát, látszott, hogy valamit mondani akar, de előbb meggondolja, hogy helyes-e. Aztán szólt:

— Nem azért van ... Mert habár negyed órával később végezzük is a munkát, negyed órával később is kezdjük s így nem nyer az ügyvéd úr semmit.

— Persze, — mondta Vadász és ő is, Steiner is, már helyesnek tartották volna ezt a véleményt, de Gergely megmagyarázta a dolgot:

— Ugyan kérem, — szólt — hogy lehet ilyent mondani! Persze, hogy azért késik az óra, mert Grün (ő mindig csak Grünnek mondta az ügyvédet) így igazítja. És azért igazítja így, hogy negyed órát nyerjen rajtunk. Mert hiszen mi a külső órák, a többé-kevésbbé jó órák szerint járunk, tehát háromkor jövünk, de az irodai óra szerint megyünk, tehát negyed hétkor megyünk. Mert amikor itt hat óra van, akkor künn már negyed hét van.

— Persze! — mondták mindnyájan és mosolyogtak a helyes magyarázaton és a világosan leleplezett turpisságon. Mert most már egy pillanat alatt átlátták, hogy a dolognak így kell lennie, hogy az óra így van beállítva s nem azért késik, mert rossz. Ha rossz lenne, akkor mégis valami ingadozást mutatna, vagy mindig többel és többel késne, holott állandóan csak 10—15 perccel késik és ennyivel mindig, kivétel nélkül késik ... Különben a dolog teljesen rávall a principálisra, csoda volna, ha nem így volna.

— Az öreg valószinűleg a fiánál van. Megint rosszabbul van a fia — mondta Steiner.

— Nem is kel az már föl, — szólt Vadász. — Ha már valaki vért hányt és főleg ilyen korban. Azt hiszem, még huszonnégy éves sincs ...

— Kár érte, szegényért, — mondta a doktor.

— Nincs tűdővésze — mondta Steiner. — Én künn voltam nála a szanatóriumban tegnapelőtt, meglátogattam. Csak nem akartam maguknak szólni,

mert nem kell hozzá kimenni senkinek, — nem szabad beszélnie. Egy szót sem szabad szólnia . . . Képzeljék, már hat nap óta ott fekszik az ágyban, hanyatt, a mellére jégtömlőket raknak és meg sem szabad mozdulnia. Képzeljék, micsoda helyzet!

— Meglátszik az öregen is, nagyon ideges a szanatóriumban.

— Nem is csoda! Egyszerre a fia is, a felesége is.

Steiner folytatta:

— Hát onnan tudom, hogy nincs tűdővésze, hogy láttam az asztalán a laboratóriumi jelentést. Úgy beszélgettünk, hogy ő pár szót ceruzával fölírt egy papírosra és én arra válaszoltam.

— Maga is írt? — kérdezte dr. Kerekes.

— Á—á—á! Hogy lehet ilyen csacsiságokat mondani! Hisz' nekem szabad beszélnem!

Mindnyájan kacagtak a doktor ostoba kérdésén. Steiner pedig folytatta:

Írta, hogy a professzor azt mondta: a betegség nagyon komoly, de meg fog gyógyulni . . . Köhögés közben egy ér szakadt meg a tűdejében, ettől eredt a vérhányás . . . Az asszonynak pedig rákja van . . . De nem kell róla beszélni, nehogy az ügyvéd úr fülébe jusson, hogy mi ezt tudjuk. Én hallottam az egész dolgot, mikor künn összeállítottam a végrehajtási darabokat és ő a sógorával halkan beszélt. Mindent meghallottam . . . A multkor, mikor oly hirtelen rosszul lett az asszony, az orvosok konstatálták, hogy vakbélgyuladása van és meg kell operálni. Rögtön elvitték a szanatóriumba és másnap megoperálták. A professzor az operáció után azt mondta az ügyvéd úrnak, hogy a dolog sikerült, azonban még más baj is van. Ugyanis a beleken valami „rákgyanús" dolgot talált, amiért még egyszer meg kell operálni az asszonyt . . . Csak azt várják, hogy kissé megerősödjék. Körülbelül tíz centiméternyi belét le kell vágni . . .

— Borzasztó! — szörnyűködött dr. Kerekes.

Steiner folytatta:

— Most képzeljék el, micsoda lelkiállapot kell ahhoz, hogy mikor valaki ilyen súlyos operáción átesett s alig kezd lábbadozni, még egyszer alávesse magát egy még súlyosabb operációnak.

— Borzasztó, borzasztó! — szörnyűködtek mindnyájan.

— Én nem állnám ki, — mondta a doktor.

— Akkor meghalna, — szólt Gergely.

— Még pedig a legirtózatosabb kínok között, — mondta Steiner.

— Grünné tudja, hogy mi a baja? — kérdezte Vadász.

— Dehogy tudja! — felelte Steiner. — Csak nem mondják meg neki! . . . Az ügyvéd úr azt akarja, hogy a dolog teljes titokban maradjon, hogy az operáció után se tudja meg, mi baja volt. Azért erről az egész dologról egy szót se szabad beszélni! . . . Sose lehet tudni, hogy milyen utat tesz meg az ilyen história és az asszony fülébe jut . . .

— Rettenetes, hogy micsoda lelkiállapoton kell annak a szegény asszonynak átmennie. Egyik operáció után a másik! — csóválta fejét dr. Kerekes.

— Hát még az ügyvéd úr! — mondta Steiner. — Az asszony nem is tud a fiú betegségéről semmit . . .

Gergely maliciózusan szólt közbe:

— Ez aztán a helyzet! Így játszik a öregisten az emberekkel! Itt egyszerre egy családba két oldalról vág bele... Egyszerre fekszik halálos betegen az anya meg a fiú. Ezt a játékot az öregúr biztosan halmozásnak nevezi.

Ezen a megjegyzésen, a lóverseny köréből vett hasonlaton, mindnyájan nevettek. (Vasárnap volt künn, Vadász kivételével, az egész társaság.) Most tiszta, igaz nevetéssel nevettek, bár csak az imént szörnyűködtek a szóba hozott dolgokon. Nagy szenvedések voltak azok. Fájdalmak és halálaggodalmak. S ahogy ezeket oly részletesen beszélték meg, hogy szinte az érzékeiket is meglepték a betegségek emlékei, nehéz kórházi szagok, sápadt arcok, zavaros, meggyötört tekintetek és gyenge, fájdalmas jajok — most egy csekélyke élc egyszerre szétröppentette mindezt és ők vidáman kacagtak... Idegen emberekről, idegen szenvedésekről esett szó...

— Kínos helyzet, kínos helyzet, — mondta valamelyik.

— Szép pénzbe kerül ez a két betegség — mondta Vadász. — Elmegy pár ezer korona.

— Körülbelül — vélték valamennyien.

— A fiúnak egy-két évig nem szabad sem tanulnia, sem dolgoznia, azt mondta a professzor. — Ezt Steiner mondta és folytatta:

— Állandóan klimatikus helyeken kell tartózkodnia. Ha most fölkelhet és olyan állapotba jut, hogy elutazhatik, azonnal a Tátrába kell mennie, fenyvesek közé, tiszta, pormentes levegőjű helyre, télen pedig valahova délre, Olaszországba vagy Egyiptomba. Egy-két év beletelik, míg teljesen meggyógyul.

— Jó kis programmja lesz. Magam is utána csinálnám, — jegyezte meg Gergely vigyorogva.

— No nem kérnék belőle. Inkább dolgozom itt havi ötven forintért egészségesen, minthogy Egyiptomba sétáljak tüdőbajjal. — Ezt a doktor mondta.

— És mi lenne, ha magának lenne tüdőbaja és a tüdőbajával kellene itt, ebben a piszkos, levegő és napfény nélküli irodában dolgozni? Mi lenne? — vetette föl a kérdést Gergely és folytatta:

— Én sajnálom a principálist — bár nem érdemli meg — és tiszta szívemből sajnálom az asszonyt meg a fiút. A fiú nagyon szimpatikus és szerény volt mindig, különben ez nem tartozik ide; fő, hogy beteg, szenved, tehát sajnálom. De mégis, mikor egy jobbmódú embert látok betegen és látom, hogy megvan mindene, amit csak a gyógyulására ki tudnak találni, valami hatalmas gyűlölet fog el, nem tudom ki, vagy mi iránt, talán ő iránta. Mert hát... mondja meg, például maga: mit csinálna, ha magának volna tüdőbaja? — Ezt a kérdést a jelölthöz intézte.

— Isten mentsen meg tőle!

— Nem arról van szó, hogy Isten mentse meg tőle, hanem mit csinálna ha tüdőbaja volna?... Ezt mondja meg nekem!

— Igazán nem tudom!

— Nem? Én tudom. Azt, amit most. Dolgozna itt a városban, hogy havi ötven forintból nyomorúságosan megélhessen addig, míg a munkából ki nem dől... Legfeljebb azt tehetné meg, hogy elmenne egy vidéki irodába s mikor már ott nagyon beteg lenne, elküldenék... Maga nem mehetne ám a Tátrába a napon feküdni, a fenyvesben sétálni és hízlaló kúrát tartani.

Aztán nem mehetne télen Olaszországba ... Lássa, ha én ilyeneket elgondolok, akkor, bizisten őrülők, hogy vannak gyógyíthatatlan betegségek ... Ugye, ez egész mulatságos? ... Például egy kis jó, finom rák! ... Ez elől hiába szaladnak a gazdagok a legjobb professzorokhoz, hiába mennek Egyiptomba vagy a Tátrába, vagy Kamcsatkába, vagy a fészkes fenébe, csak úgy belepusztulnak, mint a szegény ember ... Itt legalább van egy kis egyenlőség, egy kis igazság ... Éljen tehát a rák, a szívbillentyűelégtelenség és más efféle sok finom holmi! ...

Sajátságosan érintették ezek a szavak a többieket. Némi igazságot is éreztek bennök, de meg nagyon kellemetleneknek is találták őket ... pedig mind szegény emberek voltak. Csak mosolyogtak.

— Szép kis pénzbe fog kerülni ez az Egyiptom meg a járulékai, — mondta Vadász, aki, úgy látszott, nagy passzióval mérlegelte a dolog pénzügyi oldalát. Kissé elgondolkozott, aztán folytatta:

— Azt hiszem, az ügyvéd úr is számot vetett már a dolog pénzügyi részével. Arra mutat pár intézkedése.

— Miféle intézkedése?

— Hát csak úgy ... Hogy az összes végrehajtási ügyeket elintéztette most és más egyéb ... Arra is célzást tett délelőtt, hogy valakit elküld, mert hárman is elvégezhetjük a munkát.

— Igazán erre tett célzást? Hogyan mondta? — kérdezte Steiner, akinek hangján és arcán erős csodálkozás látszott, de meglátszott egyszersmind a teljes biztosság is magáról. Tudta jól, hogy ő rendesen végzi a dolgát, ő tehát nem lehet az, akit a principális el fog küldeni.

— Hogyan mondta? — kérdezte tovább Gergely is, némi aggodalommal. És feszülten, kíváncsian tartotta a tekintetét Vadászon, hogy annak előadását teljesen fölfogja, hogy abból már kombinálhasson, vajjon ki lesz az illető ... Már ő a kérdésben erősen érdekelt volt. Ellene sokat zsörtölődött is a principális ...

E pillanatban körülbelül mindnyájan tisztában voltak azzal, hogy vagy Vadász vagy Gergely az, akit az ügyvéd elküldeni szándékozik.

Vadász felelt a kérdezőknek:

— Délelőtt, mikor a kereseteket elvittem, mondta, hogy: „Nem olyan sok ám az, csak soknak látszik". Aztán hozzátette, hogy: „Különben az egész irodám olyan, hogy soknak látszik, de nem annyi, mint amennyinek látszik. Sem a jövedelem, sem a munka." Aztán egy kicsit rakosgatott és megint hozzátoldta: „Hárman is nagyon kényelmesen elvégezhetnék ezt a munkát". Aztán megint hallgatott, rakosgatott és megint hozzátoldotta: „Ahogy majd el is fogják végezni. Csakhogy akkor szorgalmasabban kell dolgozni, nem úgy, ahogy most csinálják ..."

— Pszt, itt az ügyvéd! — mondta Steiner.

Mindnyájan elhallgattak és hozzányúltak az előttük heverő aktákhoz. Vadász gyorsan tintába mártotta a tollát, melyet mindezideig a kezében tartott és a maga elé készített blankettára írni kezdett ...

Az ügyvéd kinyitotta az ajtót, pár lépéssel odament a segédek szobájának nyitott ajtajához, megállt, végigvezette rajtuk a tekintetét s megvárva, hogy előbb azok üdvözöljék őt, ennyit mondott: „Jó napot ..." Aztán kezével megsimította a homlokát, a tekintetét megint kissé fürkészőleg és

gyanakvólag jártatta végig a négy meggörnyedt és piszmogó alakon, akkor megfordult és az íróasztalához ment. (Sejtette, hogy az alkalmazottak eddig nem dolgoztak, mert egyrészt eleve feltételezte ezt róluk — még szorgalmasabb emberekről is feltételezte volna — másrészt azok kissé ügyetlenül viselkedtek, mert egészen egyöntetűen és sunyin piszmogtak, nem vevén észre, hogy azzal is gyanusakká válnak.)

Az ügyvéd alacsony, szőke, kőrszakállas ember volt, kissé kövér, körülbelül 50 éves. Az arcvonásai legtöbbnyire maliciózusak, a mozgása pózoló, az arca most kissé sápadt volt és fáradt, szenvedő kifejezésű.

Amint leült az íróasztalhoz, kis ideig maga elé bámult, mintha azon gondolkodnék, hogy mihez fogjon. Tekintete ráesett az asztal szélén ábécésorrendbe rakott végrehajtási kérvényekre. Magához húzta az egész csomót és megolvasta, hány van. Mikor ezzel készen volt, a neveket kezdte nézegetni, hogy vajjon jól vannak-e az alperesek nevei szerint ábécé-sorrendbe rakva. (A felperes mindeniknél ugyanaz.) Alig ért az ötödikhez, valami kaján vidámság csillant föl az arcán:

— Vadász úr! — kiáltott.

Vadász bejött, odament az asztalhoz.

Az ügyvéd gúnyosan ránézett, aztán a negyedik kérvényre mutatott:

— Olvassa el!

— Bienenfeld Mór.

Most az ötödikre mutatott:

— Hát ez?

— Altschul Imre.

— Hát ez alfabetikus sorrend?

— Nem én csináltam. Ezeket a Steiner úr rakta sorba.

Az ügyvéd kissé zavart lett:

— Pardon! Akkor nem szóltam semmit, azaz — s ezt jó hangosan mondta, hogy a másik szobába is behallassék — mondja meg Steiner úrnak, hogy ismételje át az ábécét, mert már elfeledte.

Vadász visszament.

Az ügyvédet kissé kellemetlenül érintette a tévedése, részint azért, mert a hiúságát bántotta, részint mert épen Vadásszal esett meg. Azaz kellemetlen volt neki, hogy nem Vadász hibázott s ő nem korholhatta meg a figyelmetlenségeért. Az alatt a pár pillanat alatt, míg Vadász a megszólításra asztalához ment, már átfutott elméjén, hogy mit fog neki mondani. Körülbelül ezt akarta mondani: „Lássa, Vadász úr, ez nem figyelem. Ez figyelmetlenség! Igaz, hogy csekélység, de aki csekély dologban figyelmetlen, az a fontosban is figyelmetlen. Miért nem vigyáz? Mi történt volna, ha például azt mondom, hogy itt van ez a két kérvény, ezeket dobja be, még pedig az egyiket a negyedik kerületi járásbíróság szekrényébe, a másikat az ötödik kerületiébe s maga fordítva dobta volna be őket és a két beadvány fontos, terminushoz kötött dolog lett volna? S mi lesz, ha maga mindennap csak egy ilyen tévedést fog csinálni? És ha mindegyik segédem mindennap egy ilyen hibát fog csinálni, hova jutunk akkor, stb. stb." ... Eféle szemrehányások már készen voltak az agyában, teljesen kidolgozva, jó öreg szofizmákkal kicifrázva, csak elő kellett valamelyiket kapni.

Ezt szerette volna Vadásznak elmondani. Szándéka volt a mai délutánon

és holnap délelőtt Vadász ellen több kifogást emelni, mert őt akarta elküldeni. Holnap délután lesz a felmondás ... Úgy számította, hogy valakit el kell küldenie, hogy a kiadásai azzal is csökkenjenek. Az irodát három segéd is ellátja, ha jobban vigyáz rájuk és jobban ellenőrzi őket, „mert a segédek az ember fizetett ellenségei" s ő maga is inkább valamivel többet fog dolgozni ... Erre szükség van, mert óriási teherként nehezedik most vállára a fiának és feleségének a betegsége. Mindakettőt rajongásig szereti, kötelessége a megmentésükért és a jólétükért mindent elkövetni. A fiúnak „évekig" üdülő helyeken kell tartózkodnia és pedig a legjobbakon, hogy felépüljön szegény ..

Vadászt a legcélszerűbb elküldenie, mert Steiner jó munkás, feltétlenül megbízható, a jelöltre szüksége van, Gergelyt pedig — bár lusta és szeszélyes, sőt feleselni is szokott — bajos dolog elküldenie, mert egy kollegája ajánlotta, akinek le van kötelezve, meg aztán Gergely határozottan eszes ember is. Hanem Vadász nem valami nagyon szolidan kezeli az irodai kiadásokat, talán nem is nagyon megbízható, bár elég jó munkás. Ürügy kellett azonban a felmondáshoz. Ezért szándékozott most egyenesen hibákat keresni Vadász munkájában és egyéb kifogásolni valókat felkutatni ellene.

Most megszólalt az átelleni házban a zongora. Épen a szemközti lakásban ilyenkor van a gyerekeknek zongoraórájuk. Így nyáron, mikor az ablakokat nyitva kellett tartani, valósággal gyötrelem volt azokat a hibás, meg-megakadó kalimpálásokat, azokat a folyton ismétlődő, döcögős skálázásokat hallgatni.

Az ügyvéd gyakran elgondolta, néha az alkalmazottainak is elmondta: „Mily különös, azaz ... nem is különös, hanem talán épen természetes, hogy az ember, bárhol hall a szomszédból valami zenét, mindig tanulás az ... Ha a szomszédban valaki zongorázik, nem játszik, még nem tud játszani, hanem most tanul — és nagy kínnal nyekergeti a zongorát ... Ha a szomszédban valaki hegedül, nem játszik, dehogy is játszik! ... nem is tud még játszani, hanem most tanul és főrtelmesen cincogtatja a hegedűt ... Ne adj' Isten, hogy valami igazi zenét lehessen a szomszédból hallani! ..." Szegény Grünnek mostanában minden délután végig kellett szenvednie négy kis gyermek zenetanulását. Csak ő szenvedte ezt végig igazán, mert a többieket mulattatták az ő maliciózus megjegyzései, az ő bosszankodása.

De jobb is volt az így, hogy csak a gyerekek gyakorlatozásait hallhatták. Egyszer-kétszer — talán mutatóba — eljátszott maga a tanító egy operarészletet, mindig ugyanazt. A szomorú melódiák hangjai beszálltak a kis irodaszobába, — furcsa, hozzájuk nem méltó helyre — egészen megtöltötték azt és felkavarták a négy, gázlángnál görnyedten dolgozgató fiú nyugodt kedélyét. Lomhán mozdultak meg bennük a szunnyadó vágyak, vágyak valami másra, mint itt robotolni, valami szépre, gyönyörűségesre, tudja Isten mire ... Elméjük elkalandozott és érzéki gondolatok lepték meg őket ... Kár, hogy ez megesett! Igazán kár ... Minek arra gondolni, hogy szebb dolgok is vannak a világon, mint havi 30–40 vagy 50 forintért naponta hat-hét órán át dolgozni egy szűk szobában, unalmas, lélektelen munkán, sápadtan, kedvetlenül, a más hasznára ... Bizonyisten jobb, ha ilyenkor a szomszédban csak tanuló gyerekek nyekergetik a zongorát és skáláznak, skáláznak szakadatlanul ... Szinte hallani, hogy nekik is milyen gyötrelmes ez a skálázás. És ez is jobb így!

Az ügyvéd fölállt az asztalától, kissé föl-alá járkált a szobában, majd bement a segédekhez és így szólt:

— Urak! Amint önök bizonyára tudják, nőm és fiam súlyos betegen fekűsznek. A feleségemet operálták, fiamnak pedig tüdőbaja van, gyógyulása „pár évi" üdülést kíván, enyhe éghajlatú, jó levegőjű helyeken. Mindez nagy pénzáldozatokat vesz igénybe. Az irodát tehát meg kell szorítanunk. Ez némileg önökre is tartozik, amennyiben ezentúl még szorgalmasabb és pontosabb munkát várok el önöktől, mint eddig. Továbbá, hogy úgy mondjam, az ügymenetet is kénytelenek vagyunk megszigorítani az alperesekkel szemben. Én eddig túlságosan méltányos voltam. Ezentúl is a tisztesség és a humanizmus lesz a fő, de minden csak korlátok közt. Például, ha egy ítélet jogerös, azonnal megy be a végrehajtási kérvény. Ha valaki, aki részletekben fizet, egy részletet elmulaszt, azonnal megy be a végrehajtási kérvény. És így tovább, az eljárás szigorítása az egész vonalon ... Tehát ne csodálkozzanak önök! ... Ezeket szükségesnek tartottam miheztartás végett elmondani, remélem belátják ...

Kopogtak.

— Szabad!

Magas, bajszos, sovány ember lépett be az irodába. Kissé félénken nézett körül.

— Dr. Grün Mór ügyvéd urat keresem.

— Én vagyok az. Mi tetszik?

— Igen ... ni ... hogy a világosról jöttem, hát nem is ismertem meg ügyvéd urat ... Szemcsik vagyok, Szemcsik János, tetszik emlékezni ...

— Hogyne. Önnek tegnap kellett volna fizetnie.

— Csak ma tudtam pénzt kapni, gondoltam, hogy az az egy napi késedelem nem tesz semmit ...

— No azt, kérem, igen rosszul gondolta. Ön ellen beismerés alapján ítéletet hoztak és az ítélet úgy szól, — amint ön azt bizonyára tudja — hogy ön köteles ennyi és ennyi tőkét, ennyi kamatot és ennyi perköltséget, — az összegeket fejből nem tudom ... majd mindjárt megnézem az aktákat, Vadász úr! — ezt köteles ön nyolc nap alatt megfizetni. A nyolc nap tegnap lejárt, ön kötelezettségének nem tett eleget ... Vadász úr, adja elő a Drill-Szemcsik csomót!

— Csak mára tudtam, kérem, egy kis pénzt szerezni, azt elhoztam, és ...

— Egy kis pénzt?! ... Vajjon mennyit? Hiszen önnek az egészet kellett volna tegnap kifizetnie! Már ma délelőtt be is adtam a végrehajtási kérvényt.

— Már be tetszett adni?

— Nagyon természetes. Ön, amint látom itt az aktán, tanító ...

— Igen, fővárosi tanító vagyok.

— ... S így, mint intelligens ember, bizonyára tudja, hogy amint az ítélet jogerőre emelkedik, — ha addig az alperes nem fizet — be szokták adni a végrehajtási kérvényt. Nemde?

— De bocsánatot kérek, ügyvéd úr, hiszen én mondtam önnek a tárgyalás után a folyosón, hogy én fizetni akarok és fizetni is fogok, de esetleg pár napot késni fogok és talán nem tudom egyszerre az egészet megfizetni és ön azt mondta, hogy pár napi késedelem nem számít, legyek nyugodt.

— Ezt nem mondtam! — szólt az ügyvéd határozott, erős hangon; és keményen, szinte elszántan nézett a tanító szemébe.

A tanító állítása való volt, az ügyvéd jól emlékezett rá. Tehát az ügyvéd most hazudott, amikor letagadta multkori mondását. Mégis keményen, sőt öntudatosan és elszántan nézett a tanító csodálkozó, zavart tekintetébe, olyan öntudattal és elszántsággal nézett, amilyent csak az igazság érzete szokott adni az embernek. Mert érezte, hogy a hazugság csak forma, de neki igaza van. Őt hajtja az élet, neki most ezzel a szegény, nyavalyás tanítóval meg kell küzdenie. A tanító még mindig zavartan, meglepődve bámult és csak ennyit tudott motyogni:

— De kérem, ügyvéd úr, hát ... hát ...

— Ismétlem önnek, hogy azt, amit ön állít, nem mondtam ... Nincs tudomásom róla.

A tanító most összeszedte magát:

— Kérem, én határozottan emlékszem. Még a szavakra is emlékszem. A doktor úr így mondta: „Legyen nyugodt, pár napi késedelem nem számít. Csak aztán fizessen rendesen". — Így mondta.

— Hát én ismételten és „hangsúlyozottan" kijelentem önnek, hogy ezt nem mondtam! Nincs tudomásom róla! Ha talán valamit mondtam is, ön bizonyára rosszul értett engem és rosszul emlékszik ... Azt most is mondhatom önnek, hogy rendes körülmények között egy-két napi késés nálam nem szokott számítani, mert a végrehajtási kérvényeket mindig akkor adjuk be, amikor egy csomó már összegyűlt ... Erről talán valami ilyenfélét mondhattam, de nem azt, amit ön állít.

— De ügyvéd úr határozottan megigérte ...

— Eh, kérem, hagyjuk ezt! Egészen fölösleges időpocsékolás — szólt az ügyvéd ingerülten ... Most már bosszantotta a tanító. Főleg az bántotta, hogy a tanító egészen pontosan emlékszik még a szavaira is és ezzel még kellemetlenebbé teszi az esetet. Igyekezett gyorsan végezni, egyszersmind elhatározta, hogy mindvégig erélyes lesz a tanítóval szemben:

— Hát most mennyit fizet ön?

— Ötven koronát hoztam ...

— Ötven koronát? Az ön tartozása, hozzászámítva most már a végrehajtási kérvény költségeit is, százhetvenkét korona hatvan fillér. Hiszen ez csak a harmada!

— A többit most elsején és a következő hó elsején fizetem meg.

Az ügyvédet ez a mondás kellemesen érintette. Segítségére jött most már a formalizmus is. Diadalmasan, kacagva szólt!

— Hähä! Ön arra hivatkozik, hogy én pár napi halasztást adtam és ön most pár hónapot akar igénybe venni? Akkor fölösleges is volt olyan „jól" emlékeznie „még a szavaimra is". — Ezt átható gúnnyal mondta az ügyvéd és folytatta:

— Hát, kérem, ilyen halasztásról szó sem lehet. Egyáltalán semmiféle halasztásról sem lehet szó. Amint a kiküldő végzést megkapom, azonnal foganatosítom ön ellen a végrehajtást. Annyit mondhatok csak, hogy négy-öt napba telik, míg a kiküldő végzés megjön. Ennyi ideje van önnek a pénz megszerzésére ... Ezek után igazán komikusnak találom, hogy ön arra hivatkozik, hogy pár napi halasztást adtam volna.

A tanító hallgatott. Zavart volt. Látta, hogy alul van a küzdelemben, mert az ügyvédnél van a hatalom, nála csak a szegénység van, a tehetetlenség van. Azután így szólt:

— Nem hivatkozom én, kérem, ígéretre. Lehet, hogy rosszul értettem, amit mondani tetszett akkor ... csak hát így emlékeztem. De hivatkozom a szegénységemre. Most nincs pénzem, nem is vagyok képes szerezni, bármit is kövessek el, de két elsején a fizetésemből — ha törik, ha szakad — megfizetem. Tessék tekintetbe venni, hogy nem birom. És igazán ne tessék most már még súlyosabbá tenni a helyzetemet.

Az ügyvédnek kellemes volt ez a meghátrálás. Látta, hogy most már egész diplomatikusan lehet a dolgot tárgyalni s ezen a téren nagyon otthon érezte magát. Így szólt:

— Ja, kedves uram, a szegénység! Hisz mindnyájan szegények vagyunk! Hát melyik alperes nem szegény? Én nem segíthetek minden ember szegénységén, elhiheti...

— De, tisztelt ügyvéd úr, hallgasson még! Hivatkozom még arra s ezt, remélem, belátja, hogy ön egyáltalában nem kockáztat semmit, ha nekem ezt a kis haladékot megadja.

— Nem arról van, kérem, szó. (Különben is az nem áll, hogy én a halasztással semmit sem kockáztatok!) De nekem utasításom van a felemtől, hogy az ügyeket szigorúan, pontosan és lelkiismeretesen vezessem. Ne csinált volna ön adósságot! Vagy tartotta volna be pontosan a részleteket, ha egyszer kötelezte magát s akkor nem került volna perre a dolog ... Nekem kötelességem van a felemmel szemben. Mit gondol ön?...

— De kérem tisztelettel, ügyvéd úr, méltányosság is van a világon...

— Sokkal kevesebb, mint ön gondolja!... Hiszen ön maga sem volt méltányos saját magával szemben, amikor adósságot csinált, könyveket rendelt hitelbe és nagyobb terhet rótt magára, mint amekkorát megbirt...

— Nem tudhattam én előre, hogy ilyen bajok...

— Ja, a bajok,... mindenki a bajokkal jön. Nekem is vannak bajaim, sokkal súlyosabbak, mint önnek, biztosíthatom önt.

— Soha sem voltam én még senkinek sem adósa, tessék elhinni. Nekem roppant kellemetlen lesz, ha lefoglalja a bútoraimat és letiltatja a fizetésemet. Ezt minden áron szeretném elkerülni. Hiszen, ha tudnám valahonnan előteremteni azt a pénzt, ha tudnám...

A tanító hangja egészen könyörgőre vált már. Tétován, reménykedőn pislogott az ügyvédre. Annak olyan fáradt és szomorú volt az arca, hogy még mindig lehetett remélni. Az ügyvéd most csak ennyit mondott:

— Nem segíthetek a dolgán.

— Tetszik tudni, sok pénzbe került ez a nyár. A feleségemet — beteges szegény — el kellett küldenem falura az anyámhoz. Vele ment a két kis lányom is, azokra is ráfér az a kis levegő... az egyik éppen a vakációra épült föl vörhenyből... Meg egyéb kiadásaim is voltak.

Az ügyvéd kissé gondolkozott. Közben egyszer elsétált az ajtóig meg vissza, azután megállt a tanító előtt, jobb kezét a tanító vállára téve, nyájas, barátságos arccal nézett a szemébe s mintegy atyai jóakarattal azt mondta neki:

— Kedves barátom! Föl tudom én fogni a maga helyzetét teljesen. Sok ilyen emberrel van nekem dolgom. Legyen róla meggyőződve, hogy

úgy járok el önnel szemben, amint lehet, mint ahogy mondottam. Nem fog ön azért belepusztulni. Én biztosítékképen kénytelen leszek a végrehajtást foganatosítani. Ön csak járjon utána, majd sikerül pénzt szereznie — az ember sohse mondhatja, hogy már mindent megpróbált — és talán nem is lesz szükséges a végrehajtást foganatosítanom. Vagy ha foganatosítom is, hát az még nem jelent semmi rosszat, majd kifizeti ön a tartozását azután. Mindössze a költségek szaporodnak valamivel. Az a pár korona már nem viszi önt a sírba, még csak a jó egészségének se árt meg.

(Jól elnyűtt, rozoga ábra volt a tanító.)

— . . . Lefizeti tehát most ezt az ötven koronát, aztán menjen nyugodtan haza és igyekezzék a dolgot minél előbb elintézni. Legyen csak nyugodt. Egy kis hidegvér, barátom! . . .

A tanító keserűen mosolygott. Szinte nevetséges is volt az ügyvéd hangja, aki úgy beszélt, mintha minden kérését teljesítette volna. Elővette az ötven koronát. Az ügyvéd leült az asztalhoz és nyugtát írt.

Míg ez a jelenet az ügyvéd és a tanító közt lefolyt, azalatt a segédek a másik szobában kicsit dolgoztak, még többet diskuráltak, halk, suttogó hangon. Az ügyvéd és tanító egész beszélgetését hallották és megjegyzésekkel kísérték. Mikor egy kis időre az ügyvéd ingerült volt, Vadász odaszólt Steinernek:

— Jól „gyön" ez nekem! Az öreg mérges lesz, pedig ma előleget akarok tőle kérni.

Steiner elvakkantotta magát. Ezen aztán mindketten hosszan elnevettek, erősen küzködve, hogy ki ne hallassék a nevetés:

— Komolyan előleget akar kérni?

— Egész komolyan.

— Úgy tudom, magának már van 20 korona előlege.

— Igen. Most pedig a többi negyven koronát kérem ki, sőt húsz koronát már a jövő hónapra is kikérek. Okvetlen szükségem van 60 koronára.

Steiner ismét elnevette magát és áthajolva Gergelyhez és a doktorhoz, odaszólt:

— Hallották? A Vadász már a jövő hónapi fizetésére is előleget akar kérni. 60 koronát akar kérni az öregtől ma. Hallják?

(Éppen most mondta az ügyvéd a tanítónak azokra a szavaira, hogy „méltányosság is van a világon", ezt: „Sokkal kevesebb, mint ön gondolja".)

Mindnyájan kacagtak Vadász szándékán és ő is, félig-meddig kelletlenül mosolygott.

— Hátha éppen magának akar felmondani.

— Akkor nekem akar.

— Mire kell magának egyszerre annyi pénz?

— Kell. Még pedig okvetlenül. Ha nem lesz meg, akár a Dunába ugorhatok.

Ezt olyan hangon mondta Vadász, amélyből kiérzett a dolog komolysága. De azért mosolygott. A többiek néztek rá, kissé vigyorogva, kissé csodálkozva, kissé talán sajnálkozva is.

Könnyen is lehetett sajnálkozni Vadászon, ha jól ránézett az ember. Olyan ócska, igazi írnoki ábrázata volt s most, ahogy elkényszeredetten, sőt szomorúan mosolygott, kilátszottak nagy sárga fogai, kettőnek a koronája is

le volt törve. A haja illetlenül bozontos volt, a ruhája ócska, pecsétes, általában az egész alak olyan volt, mintha most hozták volna le a padlásról valami lomos ládából.

Talán egy kicsit tényleg megsajnálták a társai, mert nem beszéltek többet az ő dolgáról. Elhallgattak és dolgoztak...

Mikor a tanító elment, az ügyvéd hosszan elgondolkozott róla. Valami utálattal és gyűlölettel gondolt a dologra és úgy érezte magát, mint aki ádáz harc után győztesként tápászkodik föl a porban heverő ellenfeléről, de ő maga is meg van tépve. Utálatos volt ez a küzdelem a tanítóval! A gazember jól föl volt fegyverkezve! A nyomorúság és a bajok, a gondok és betegségek voltak a vértezete s egy jó nagy adag igazság a dorongja...

Az ügyvéd bement a segédekhez. Megint az ajtóban állt meg, megint fürkészőleg jártatta végig rajtuk a tekintetét. Az arca erőltetett, gúnyos mosolyra állott, látszott rajta, hogy a tanítóról akar egyetmást mondani. Tudta, hogy a segédek az egész jelenetet végighallgatták és tudta, hogy abból erősen kilátszik a valóság, hogy ő a tanítónak halasztást adott s azt most letagadta... Ezt egy kicsit el kellett simítani:

— Heh... a tanító!... Jó alak!... Hallották önök?... Azt állítja, hogy pár napi halasztást adtam neki s most hozott ötven koronát — az egész tartozásának a harmadát — és a többit két részletben akarja fizetni, csaknem két hónap alatt... Ez neki pár napi mulasztás! Hiszen hallották önök?... Én emlékszem, mondtam neki valamit, de egészen mást mondtam. Egészen mást... S ő, a csacsi, azt állítja, hogy még a szavaimra is pontosan emlékszik... Még az arcomra sem emlékezett! Nem ismert meg, mikor bejött. Rám néz és kérdezősködik dr. Grün Mór ügyvéd után. S mikor mondom, hogy én vagyok az, — hiszen bizonyára hallották — azt mondja, azért nem ismert meg, mert a világosságról jött. Holott itt ég a gáz és ilyenkor estefelé világosabb van idebent, mint künn a szűk utcákban... Zavaros fejű ember ez! Szegény. Sajnálom az ilyent... Én tudom jól, hogy mit mondtam neki ott a folyosón, de nem akartam ismételni, mert nem akartam a dolgot komplikálni. Az ember hasztalanul vitatkozik az ilyennel... Legjobban van az elintézve úgy, ahogy én elintéztem. Sajnálom én az ilyen embereket, de nem segíthetek rajtuk, hiszen én, kérem, csak eszköz vagyok, én a felem megbizottja vagyok... Ha nekem tartozna, szívesen adnék én neki halasztást, akár egy esztendőt is... S az ilyenek aztán szentül meg vannak róla győződve, hogy az ügyvéd a gazember, az ügyvéd a sintér...

Azután a szobájában föl-alá sétált az ügyvéd. Nemsokára hatot ütött az óra. Az ügyvéd megnézte a zsebóráját is — azon már negyed hét volt — és beszólt a segédeknek:

— Hát urak, tessék abbahagyni a munkát!

A segédek már készülődtek is.

Az ügyvéd íróasztalához ült s ő is rakosgatni kezdett. A segédek vették a kalapjukat. Vadász intett, hogy menjenek előre, ő visszamaradt. Indult az ügyvéd asztala felé. Az ügyvéd fölnézett rá s rögtön valami csodálkozó gúny jelent meg az arcán. Tudta már, hogy mit akar Vadász. Tudta, hogy mit jelent ez a visszamaradás és ez az alázatos somfordálás. Vadász megszólalt; fátyolos, gyámoltalan hangon beszélt:

— Ügyvéd úr, kérem, ezúttal kivételesen nagy kérésem volna. Nagy bajban vagyok, hatvan koronára volna föltétlen szükségem. Szíveskedjék az e havi fizetésemet előre kiadni és még 20 korona előleget szeptember hónapra.

— Ön nem is adja rosszul. Toronyóra lánccal nem kellene önnek, Vadász úr?

— Csak most kivételesen van ez a kérésem. Eddig még soha ilyen nagy előleget nem kértem, de most bajban vagyok.

— Hm, bajban van. Maga is? Hát aztán micsoda bajban van? Talán bizony hűtlen lett az ideálja! ... Jól tudja, hogy én ekkora összegeket nem szoktam előlegül adni, már csak az önök érdekében sem. Önöknek minden hóra utólagosan jár a fizetésük — mint minden ügyvédi irodában szokás — tessék azt maguknak jól beosztani, akkor aztán nem lesznek bajban. Mit akar majd csinálni a jövő hónapban?

— Házbérre kellene ez a pénz. Ma már augusztus tizennegyedike és még nem fizettük le a házbért.

— Házbérre kellene! Én elhiszem azt, hogy házbérre kellene, kedves barátom. De én nem fizethetem ki a más házbérét. Elég, ha a magamét ki tudom fizetni. Én az alkalmazottaimnak pontosan megfizetem a megállapodás szerinti fizetésüket, én mást nem tehetek ... Házbérre kell ... Ugyanígy mondhatná ön, vagy teszem föl Steiner úr, hogy házbérre kell, meg a havi élelemre kell az egész családnak, meg ruházatra kell, meg kilyukadt a kanapé, be kell vonatni, meg beteg az apám, el kell utaznia, meg tudom is én mi, szóval kell ötszáz korona; tessék adni, ügyvéd úr, ötszáz koronát. Mi?

— Csak hatvan koronáról van szó, nem olyan nagy összeg az ügyvéd úrnak és én igérem, hogy annál szorgalmasabban és pontosabban fogok dolgozni. Ha magamról volna szó, nem is kértem volna, mert röstelem a dolgot és nem kockáztattam volna meg a visszautasítást. De hát a szüleimről van szó. Kidobnak bennünket a lakásból ... Az apám munka nélkül van most ...

— Mi az Ön atyja?

— Boltiszolga volt, de elvesztette az állását. Elküldték, mert már öreg.

— Hány éves?

— Hatvanegy.

— Hát nem tudnak maguk ilyen válságos időben más úton pénzt szerezni? Nincs maguknak pár forintjuk félretéve a bajok idejére, mi?

— Bizony nincs, Alig tudtunk mi megélni. Félre tenni nem lehetett. Az apám már három hónap óta van állás nélkül.

— Ilyenkor mégis valami módon szerez az ember pénzt. Van maguknak bizonyára valami rokonuk vagy közelállójuk, aki kölcsön adja azt az összeget. Vagy valami zálogba tenni való ...

— Tessék elhinni, hogy rokontól nem lehet kapnunk. Még két koronát sem. Akitől lehetett, annak már tartozunk, az már nem ad. S az utolsó időben, ami volt zálogba tehető, az mind a zálogba ment... Éppen tegnap kellett két cédulát megújítanom, három-három sorsjegyről szólnak, tessék, még most is nálam vannak a cédulák... Nekem is van rendesebb ruhám is, már röstelek is ebben járni, de az is a zálogban van s nem lehet kiváltani ...

— Hm, hm!

— Elkövettünk mi mindent, de nem birtunk pénzt szerezni. A háziurat is kérte az anyám, de hiába, nem vár. Még egy krajcár házbért se fizettünk

erre a negyedre. A negyedévi házbér ötven forint... Csak hatvan koronát kértem, a többire majd várnak elsejéig, akkor majd ad haza a bátyám.

— Önnek bátyja is van?

— Igen, kereskedősegéd a bátyám.

— Hát az nem ad haza dénzt?

— Amit adott, azt eléltük, meg a mult hóra voltak adósságaink. Szóval házbérre abból semmi se jutott.

— Hát miért nem kér ő előleget az üzletben? Egy üzletben mégis inkább adhatnak.

— Ott soha előleget nem adnak. Az apám már olyan bolondságot is csinált, hogy volt egy ezüst órája, azt zálogba csapta, kapott rá hat forintot s azzal elment a lóversenyre. Persze, elvesztette mind a hat forintot.

— Ja, ha ilyen dolgokat csinál a maga atyja, akkor magára vessen. Hiszen ez, megengedjen, gyerektempó, ez... ostobaság! Akkor nem is érdemli meg...

— Kérem, egy pincér lakik nálunk a házban, az esküdözött, hogy olyan tipeket tud, amelyekkel biztos a nyerés... Sohase volt kűlönben az apám lóversenyen. Az apám nagyon rendes ember és... jó ember az én apám...

Itt elcsuklott Vadász hangja és könny gördült le az arcán. Szemeit lesütötte és kellemetlen, nyomasztó érzésektől átjárva, szótlanul és zavartan állott.

Az ügyvéd most, hogy Vadász lefelé a földre nézett, végigvizsgálta az egész embert. Csodálkozott annak elhanyagolt külsején, melyet csak most látott meg igazán. (A cipője is rongyos volt!)... Az ügyvéd már teljesen ki volt merülve. A fia és neje betegsége, az aggodalmak, a gondok és lelki fájdalmak, a tanítóval vivott küzdelme annyira megviselték, hogy most már nem birt kemény lenni ezzel az emberrel szemben. Kellemetlen, fájó érzés öntötte el és mély szánalom Vadász iránt, úgy, hogy szinte testi fájást érzett a szívében. Az is olyan különös erővel fogta meg, hogy a fiú, — ezt úgy vélte, — éppen az atyjára oly érzékeny... Kimerülten hanyatlott hátra székében, karjait leeresztettn combjaira s nagyot sóhajtva, csak ennyit mondott:

— Hej, hej!

Majd elővette a főljegyzési könyvét, kivette a tárcáját és megkérdezte:

— Hát mennyi az a házbér?

— Hatvan koronát ha szíveskednék...

— A házbér mennyi?

— Száz korona.

— Itt van száz korona előleg.

S azután mindjárt, minden gondolkodás nélkül folytatta, mint aki már benne van, mint akinek már úgyis minden mindegy, hát hazardiroz:

— Mióta van ön nálam?

— Február elseje óta.

— Február elseje... tehát ez a hetedik hónapja. A jövő hónaptól kezdve tíz koronával nagyobb fizetést adok önnek. Legalább előbb lemegy az előleg...

— ... Köszönöm szépen...

Vadász köszönt és elment...

... Az ügyvéd egyedül maradt. Fölállt az asztaltól, kissé föl-alá sétált, majd leült egy karosszékbe. Kímerülten, megtörten ült ott, mintegy magába süppedve és teljesen martalékául esett érzelmeinek. Az arca most nagyon halvány volt, küzdelmes vonásokkal átszántott szomorú, fehér arc ... Zavarosan, kusza és furcsa kapcsolódásokkal kergették egymást a gondolatai ... A fiú ott fekszik a szanatóriumi ágyon, sápadtan, mozdulatlanul és szótlanul. Az arca szőrös, már napok óta nincs megborotválva, a jobb keze kívül a takarón, a mellén nyugszik, csontos, halvány kéz. Fáj arra a kézre ránézni! ... S ez az isten-szegénye leszedte őt ma a lábáról ... Jönnek az emberek — és mind betegek és szegények a gazemberek — és megtámadják őt mint a rablók, hogy kifosszák ... Esztelen cselekedet volt! Ha az embert meglepik a fájdalmak, a szeretteinek fájdalmai, maga is beteg lesz és elhagyja az ereje, meglágyul az ember szíve és bolondul és aljasul cselekszik, mert meglágyul a szíve ... És megint föltűnt az a szanatóriumi kép, a fehér szoba, a fehér bútorzat, minden fehér; a fiú is oly fehér, amint ott fekszik az ágyon szőrösen, mozdulatlanul és szótlanul, a keze künn van a takarón és oly szomoru, aszott az a kéz ...

... Később egy dallam hangzott fel. A zongoratanító játszott ... Szomorú, meleg hangok hatoltak be hozzá, melyek színeket, messzeségeket és szépségeket vetettek a lelkébe ... Lassan hömpölyögtek a dallam hangjai, valami egyszerű, egészséges és mély fájdalom panaszszavai, igazak, tiszták és csengők, mint valami mesebeli érc hangjai ... És ezek a hangok elmosták lelkében a csúf, aggodalmas képeket s valami nagy, végtelen, de némileg jóleső, új fájdalom lepte meg.

▽ ▽ ▽ ▽

Ehrlich

Irta: PETERDI ANDOR

Az Ur szavára világosság támadt
És minden csoda beteljesedett,
A sánták, bénák, mankó nélkül jártak,
És behegedtek a sajgó sebek.
Ép volt az ember, mint kalász a réten,
S nyomorult többé seholsem akadt,
Távoli tájon, nagy messzi vidéken:
Fölkelt a beteg és látott a vak.

S valami rontás tört ujfent a népre,
Sátánok járták a táncot vele,
Hiába szállt föl siralom az égre,
Csak irtott a rém, a gyilkos fene.
Hol rózsa virult, madárdalok szóltak,
S tündérmeséket mondott az ajak,
Ott jajok fakadtak s könnyek omoltak
És sorra temettek halottakat.

Az idő vénült, évezrek kímultak,
Temető föd be már minden helyet,
S valahol messzi nagy tüzek kigyultak,
Hirdették, hogy Megváltó született.
És bölcsője nem bethlehemi jászol,
Feje fölött glória nem ragyog,
Mégis feltámasztja halottainkat.
S meggyógyít, bénát, beteget, vakot.

Cigányok

Porfelhők csapnak föl az országútról,
Mint hogyha vihar kavarogna ott,
Pedig csak rozzant kordélyokon jönnek
Hangos zsivajjal, a cigányrajok.

Messzi vidékről más tájra vonulnak,
Ki tudja honnan, ki tudja hova,
Mindegy nekik, az út, hogy merre fordul,
Irányuk nincs és céljuk sincs soha.

Hisz minden tájra ráhajlik az égbolt,
És mindenütt van hűsítő patak,
S a nagyvilágnak termő talajából,
Nekik is jut egy morzsa, egy falat.

Az erdő árnyékkal kínálja őket,
A buja rét fekhelyet ad nekik,
És minden gondjuk, hogy jósló szemekkel,
A viharjelző széljárást lesik.

A hajnal csókjaival kelti őket,
Álomba ringatja őket a csend,
Mikor a nap már lehanyatlott régen
Messze a hegyek mögött odalent.

Övék a csillagoknak éji fénye,
Övék a napos puszta, a hegyek,
Ők látják örökké új változatban,
Az átlátszóan mosolygó eget.

Minden övék, mit lelkük szomjúsága
A természet ölében megkíván,
— Van-e király, akivel megcserélne,
A mezítlábas, a szabad cigány?

Lakásprobléma és lakáspolitika.

Irta: POGÁNY JÓZSEF.

„A rókáknak vagyon barlangjuk, és az égi madaraknak fészkük, de nincsen az ember fiának holott lehajtaná a fejét."
Lukács, IX. 58.

I.

Ha nem volna annyira a tudatunkba, a gondolkodásunkba rögződve a mai társadalom állapota, ha nem érezné minden idegünk magától értetődő természetességnek azt, hogy mindent, ételt, italt, ruhát, hálást, pénzen kell megvásárolnunk. Ha nem születtünk volna bele egy olyan társadalomba, melynek alapja az, hogy minden árú, hogy mindent vennünk kell, ami voltaképen természetes velejárója az ember magafentarásának. Hogy mindig el kell valamit adnunk, ha venni akarunk valamit, ha egyebünk nincs, hát a munkaerőnket. Ha nem volna mindez olyan magától értetődő, vérünkké vált valami, ha akár a kapitalizmus előttről való vadember, akár a kapitalizmus után elkövetkező időket látó hisztorikus szemével néznők — akkor egy más világból idekerült ember csodálkozásával kellene visszahőkölnünk annak az arcúlverő valóságnak a problémája előtt, hogy „nincsen az ember fiának holott lehajtaná az ő fejét". Hogy lakóforradalmak zendüléseire meg vaskos kötelekre van szükség, mint most a *Ferenczi Imre:* „Községi lakáspolitiká"-jára, hogy az emberek észrevegyék a probléma probléma-voltát, fejükhöz kapjanak és cselekedni próbáljanak.

Ferenczi tanúlmányához fűzzük ezt a cikket *(Községi lakáspolitika és lakásügyi intézmények.* 1910. Budapest). Ahogy Ferenczinek első könyve erről a kérdésről, a Munkáslakáskérdés, kitünő agitációs eszköze lett a lakáskérdés ügyében harcolóknak, ennek a második könyvének a hatalmas tudásu anyaga, világos okfejtése, lelkes radikalizmusa is alapmunkájává lesz a községi lakáspolitika jövendő küzdelmeinek és reméljük, hogy el fogja érni legaktuálisabb célját is: a lakáshivatal megteremtését.

II.

A pesti lakáskérdés gyökere a falun van. A nagyváros kiszivja a vidék erejét. Magába veszi és halomragyűjti az ipart és kereskedelmet, megsarcolja árúival a vidéket. Budapest az egész ország pénzköltő helye. Ami tehetőség, ami luxusvágy megterem a vidéken, az itt elégül ki, annak itt van a találkozóhelye. Ami adót az állam a vidéktől beszed, annak javarésze idekerül a városba. Itt épülnek a kaszárnyák, itt a tenger hivatal, itt vannak az állami színházak, a múzeumok, az iskolák, egyetemek, minisztériumok. A paraszt pénze eljön a városba, hogy kultúrát teremtsen, míg a vidék marad a maga barbárságában. De aztán elkövetkezik a vidék nagy bosszúállása. A pénze után fölkerekedik a paraszt maga is és elviszi a városnak a maga alantasabb nivójú életét, kisebb bérkövetelését, kultúrától idegenkedését.

A városban született kapitalizmus kiszállt a vidékre is. A pénzgazdalkodás belevonta az áru-tenger nagy hullámzásaiba a falut is. Az ipar forradalma forradalommá lesz a mezőgazdaságban is. Valaha a parasztháztartás teljesen elegendő volt önmagának, a paraszthaz kapujára oda lehetett volna irni az Ibsen manóinak a jelszavát: légy elég önmagadnak. Valaha a paraszt nemcsak a földjét mivelte, de a maga kézművese is volt. A maga földjéről, a maga keze munkájával került ki a ruhája, vászna, kenyere. De jött a nagyipar és a maga olcsó árúival, a maga géptermelésével tönkretette a paraszt háziiparát. A parasztnak el kell adnia a maga gabonáját, tejét, vaját, hogy megvehesse a nagyipar árúit. Jött a vasut, a tengeri hajó és elhozta messzi világrészek gabonáját és husát. Amerika, Ázsia mezőgazdasági termékeivel kell versenyeznie a magyar mezőgazdaságnak. Gépekkel fegyverzi magát a nagy küzdelemre, a cséplőgép, az aratógép füstje szennyezi a mezőt. Fölöslegessé lesz tömérdek munkáskéz. Az őszi csépléshez ott van a cséplőgép, a téli szövéshez, ipari munkához sem kell már ember, hiszen boltban veszik az ilyesmit. Ami munkás fölöslegessé lesz igy a falun, nekiindúl a városnak, hogy ott beálljon a gyárba és cséplőgépet kalapáljon, vagy a másik gyárba és csinálja az új, olcsó posztót.

Szinte döbbenetes erővel hatol bele a város szelleme a vasut két acélvonalán a faluba. Mintha csakugyan értelmes lény volna a lokomotív, mintha a két szeme csakugyan nézné, mit csinál, mintha agyvelő kormányozná a járását. Elviszi a város „cifrálkodását" a faluba, hogy elhozza a falu gabonáját a városba. Elviszi a parasztfiut katonának, három esztendőre bezárja a város falai közé, rászoktatja a város magasabbrendü, raffináltabb élvezeteire, a városi élet könnyebbségeire is — nem is megy már vissza parasztnak, ott marad gyári munkásnak. De elviszi a vasut a város újságait a faluba, fölgyújtja az agyvelőket, új igényeket, új vágyakat teremt — és megint csak elválik a parasztfiú a rögtől, hogy vigye el a tüzes szemü gőzös Pestre. Nem kell a házban már, de meg vágyódik is a könnyebb, szabadabb életre a parasztleány és megy föl szolgálni Pestre. A paraszt-család szaporodik, de a föld csak egyformán apró marad. Minden örökség, minden osztozkodás csak apróz még rajta. Közben a latifundium egyre nő, fölfalja körülötte az apró birtokokat. Mikor igy egyre több a földre éhes ember, egyre kevesebb a forgalomba jutó föld is — és a Földnélküli Jánosok megindúlnak a városba, az ipar felé.

Budapest elcsábítja a falut, de elcsábítja a kisvárost is. Följön nemcsak a parasztlegény, hanem annak a vidéki kispolgárnak a fia is, akit már-már kiforgat boltjából, műhelyéből a nagyipar, a nagykereskedelem és csak annyi ereje van még, hogy a maga koplalása árán taníttassa a nagyvárosban a fiát. Feljön a letört, lezüllött dzsentri, aki elgazdálkodta a földjét, aki kicsöppent a vármegyei hivatalból, aki itt akar új életet kezdeni. Ahogy

Mikszáth mondja róluk: „Aki tönkrement otthon, idejön összehúzódni, aki sikkasztott, idejön elrejtőzni. Ambíció űzi az egyiket, nyomor kergeti a másikat, a szégyen veti ide a harmadikat . . . Aki még nincsen itten, az is útban van már . . .“ Ferenczi joggal konstatálja, hogy Budapest par excellence a proletár és kispolgári *bevándorlók* városa, ahol a lakosságnak csak *egyharmada benszülött*. A nagy magyar kivándorlásnak egyik ága Amerika, a másik ága Budapest felé tart. Pásztor Mihály szavával (Az eladósodott Budapestben) a bevándorlóknak Budapest is Amerika. Nagyobb munkabért, állandóbb munkát, több munkaalkalmat, új megélhetést, nagyobb könyökszabadságot: ezt keresik Amerikában is, Budapesten is.

Rázúdul így a vidék Budapestre. Ez a nagy újkori népvándorlás duzzasztotta meg Budapestet világvárossá, az egyetlen magyar nagyvárossá. És éppen ez az egyedülvalósága, pár nélkül állása Magyarországon tette aztán, hogy Budapest ma Európa legdrágább lakásu és legrosszabb életviszonyokban vergődő nagyvárosa. Másutt is megtaláljuk az agrárzártságnak a fölbomlását és a vidék népességének a városba ömlését, de másutt sok az ipari és kereskedelmi emporium, sokfelé oszlik el az áradat. Nálunk, aki nem megy Amerikába, csak Budapestre jöhet. És mintha „Csikágó“ új városrészének hirtelen kipattanása azt szimbolizálná, hogy nekünk Amerika már Budapesten kezdődik.

III.

Embertömegek tódulnak Budapest felé, de Budapest nem tudta őket felkészülten fogadni. Meglepték. Nem volt ideje, hogy ilyen hatalmas tömegekre berendezkedjen. És most, mint mikor valami ostromlott várost lep meg az ellenség, hogy körülzárja, nincs a lakóinak mit enniük, nyomorúlt menhelyekben kell laknuk, járványoknak kész prédái.

Pest és Buda csöndes, álmos életét élte az apró vidéki városkáknak, mikor a múlt század első felében nekilendült itt is a kapitalizmus. Itt kezdődött a magyar nagyipar és nagykereskedelem centralizálódása. De Pest és Buda már az első rohamot se tudták kiállani, Kossuth Lajos már 1841-ben panaszkodik a pesti pincelakások szomorúságairól. De a kapitalizmus második lendülete a kiegyezés után már fájó sebbé ütötte a lakáskérdést a város testén. A forradalom ebben nem hozott javulást. A munkástömegek növekedtek és velük a lakásnyomorúság is. Ezernyolcszázhatvankilencben tartották Budapesten az első szociáldemokrata népgyűlést és ennek napirendjén már ott kiált a „lakásínség“.

És azóta ez az ínség nem enyhült. A nyárspolgári Budapest nem tudott eléggé alkalmazkodni az új idők új viszonyaihoz és új embereihez. A régi jó időknek megfelelő építkezési módjával, hatósági közönyösségével, vaskalapos építkezési szabályrendeletével megmaradt régi sablónjaiban. Barátságtalan, morcos arccal fogadta a betóduló új embertömegeket és védtelenül, szó nélkül szolgáltatta

ki őket a telek-haramiák ravasz spekulációinak. A régi pesti típus helyét, a zsörtölődő, mogorva, de jólelkü „Hausherr" helyét elfoglalta az új típusu, gründoló háziúr, az előkelő, elegáns világfi, aki annál keményebb kezü kizsákmányoló a lakóival szemben. A régi Hausherrben volt még valami a kézmüves idők kedélyességéből, kevéssel megelégedéséből, mely éppen csak jól, polgári tisztességgel akar élni, az új úrban már a modern idők vállalkozó kapitalizmusa liheg, mely gyorsan, rohamosan akar gazdagodni, mely a ma profitját nem hagyja holnapra. Harminc, ötven ház kerül egy-egy kézbe. Háziúr-dinasztiák keletkeznek, akiknek a nevét ismerik, mint az uralkodókét.

A kisvárosias kedélyes élet hogy megváltozott. Tegnap: jó purgerek, kézmüvesek, akik nagyrészt a maguk apró házában laknak, muskátli virúl a kisasszonylányuk ablakában, még a családhoz tartoznak a legények, az inasok. Ma: mindenütt a burzsoázia és a proletariátus osztályellentéte. Hatalmas paloták, szennyes gyárkémények. Tegnap még csupa földszintes ház, ma mintegy szimbolumként mered egymásnak a pincelakás sötétje, az emeleti lakás fénye, az utcai lakás meg az udvari lakás ellentéte. A muskátlis ablak helyén a prostituált tejüveg-mementoja. Szélsőségek rikítanak: a villanegyedek és a proletárnegyedek bérkaszárnyái. És ezekbe a bérkaszárnyákba szorúl a vidékről idekerülők élete. Emberek százait nyeli el egy-egy ilyen szomorú, sárga börtön. Életfogytiglan láncolnak magukhoz ezek az egyhangú, egyforma, mozdulatlan gályák.

És megdöbbenve hökölünk vissza, hogyan vezetődött ide a vidék emberáradata. Nyomorúságba sodródott a munkás. Héringéletbe, levegő és térnélküli szobákba. Ferenczi adatai szerint az átlagos munkás túlnyomóan egyszobás-konyhás lakásban lakik. A lakások nagyobbik fele, 52·8%-a egy szobából állott az 1906-os statisztika szerint Budapesten. A rendes lakásban élőknek felét zsúfolta össze ezekben a nyomor. Budapest legzsúfoltabb lakású városa Európának. Párisban csak minden tizenkettedik lakás, Londonban csak minden nyolcadik, Budapesten minden ötödik-hatodik lakás volt zsúfolt. Párisban csak minden hetedik, Londonban minden hatodik, Budapesten azonban minden harmadik-negyedik ember él zsúfoltan. A lakások egyharmadában a család nem egyedül lakott, hanem albérlőkkel, ágyrajárókkal együtt. Vegyesen férfiak, nők, felnőttek, gyermekek egy szobában, gyakran egy ágyon, egy szalmazsákon. Joggal irja hát Ferenczi: „szinte csodálkozni kell azon, hogy Budapesten az élve szülötteknek csak 27%-a törvénytelen gyermek". A gyermeknek „a vadházasságok, a házasságtörések és a prostitució sürü esetei nyújtanak szemléltetően oktató képet az erkölcsi züllésről. Hiszen milyen gyakori dolog az, hogy munkásaink egyetlen szobájukat prostituáltaknak adják ki, maguk pedig gyermekeikkel a konyhában vonulnak meg".

Hányszor csattan a revolver, villan a kés az ágyrajáró-tragédiák speciális budapesti műfajában. Az ágy bérlője nemcsak

hálást, de szerelmet is kap, a férj féltékeny — rendőri riport a másnap reggeli lapokban. (Ahogy az Amerikába vándorolt férj is állandó figurája a törvénykezésnek. Hazakerült. Az asszony megcsalta, gyerek is van, leüti az asszonyt vagy a csábítót.) A szobaúr olyan mindennapi, olyan természetes valami már a hivatalnok és intellektuel-családoknál is. A diáklakás-nyomorúság klasszikus dokumentuma rögződött meg Bródy Sándor „Nyomor"-ában. Meg a cselédkvártélyok, a menhelyek erkölcsi és fizikai piszka. „A földalatti és földfeletti sötét éjjeli tömegtanyák, gyakran a rendőrség elől rejtőző alakokkal, az alkoholizmust kényszerrel is terjesztő orgazdával és a földre szórt büzös rongyokkal a Gorkij menedékhelyét is árnyékba állítják. És hányan vannak, akiknek zord téli időben még arra sincs néhány fillérjük, hogy ezen emberhús fűtötte helyiségekben helyet váltsanak! Ismeretes a gőzölgő városi szeméttelepek népszerűsége, ahol állítólag egyesek eledelüket is keresgélik és nem képzeletszülte alak az a munkanélküli sem, akit a rendőrség a földszintes házak kéménye mellől szállít le az utcára". (Ferenczi).

És mindez egy olyan korban, mikor az építési technika pazar lehetőségeit teremti meg a kényelemnek, mikor csodálatos higiéniai újítások sorakoznak föl az új palotákban.

Két világra bomlott ez a város. Nem a Petőfi régi ellentéte ez: a palota és a kunyhó ellentéte, hanem a palota és a bérkaszárnya világa. Más ennek a világnak az élete, a gondolkodása, más a divatjuk, más az erkölcsük, még a betegségeik is mások. Más a haláluk gyakorisága, az életük hosszúsága. A tüdővész, az alkoholizmus csak a zsúfolt, piszkos lakásokat támadja meg. Az éhségtífusz a menhelyek lakói ellen szegezte új attakját, a szegényeknek e legszegényebbjeit tizedelte. A belváros úri negyedében ezer lakó közül csak 11·4 hal meg évenkint, Kőbánya és Óbuda munkásvidékén 18·3 meg 20·6 pusztul el. Tüdővészben a Belvárosban minden tízezer ember közül 16·4 hal meg, Óbudán 47·0 ember köpi ki a tüdejét. A bérkaszárnya házmester-börtönőre nem tűri a gyerekzajt, a gyerekjátékot, a bérkaszárnyák vetik ki magukból az utcagyerekek ijesztően szaporodó hadát. (Hiszen a sokfajta gyermekvédő, patronázs-egyesület alakulása a legszomorúbb negatív bizonyítéka ennek a rohamos szaporodásnak.) A bérkaszárnya szűk, sötét, levegőtlen odúi kergetik a pesti embert a kávéházba, melyről a mi lakás- és kulturviszonyaink közt szomorú igazsággal konstatálhatta Szabó Ervin, hogy „a kávéház egyetlen nagyszabású kulturintézménye Budapestnek". Egy darab palotát, egy darab könyvtárt csak itt kaphat hozzáférhetően olcsón és kényelmesen a bérkaszárnyák rabja. Uj jobbágyságot teremt a bérkaszárnya. A háziúr fűszeres is, pálinkás is. Kényszeríti szerencsétlen jobbágyát, hogy nála vásároljon, hogy ő szabja meg verseny nélkül az árakat. Csak a módszerben különbözik a régi földesúr régi, meg az új háziúr új jobbágysága. A földesúr röghöz kötötte, nem engedte szabadulni földjéről a jobbágyot és úgy kényszerítette,

hogy az ő malmán őröljön, az ő mészárszékén vágasson. Az új házúr meg a minden pillanatban való kidobással, a felmondással rémíti (hiszen nincs üres lakás!), ha nem az ő alkoholját, ha nem az ő kenyérragacsát vásárolja.

IV.

Az Ujépület helyén ma a Szabadságtér van. És ebben, mintha nemcsak a magyar, de minden eddigi európai nagy forradalom eredménye volna szimbolizálva. Az abszolutizmus sötét kazamatáit, nyirkos börtöneit lebontották, porkolábjait elkergették, bürokráciáját, szoldateszkáját megalázták, hogy a helyére telepedhessen a polgári világ pompázó tere, körülvéve arany-márvány ragyogású palotákkal és minden házon újra meg újra ott hivalkodik a „Szabadság" neve. Bennük csak a pénznek, a bőrzének a bankoknak az urai kapnak szállást. A proletárság nem kap helyet bennük, kiszorúl a város középpontjából a külvárosok bérkaszárnyáiba.

Klasszikus tömörséggel és világossággal foglalja össze ezt a tendenciát Friedrich Engels: A modern nagyvárosok növekedése különösen centrális területeken a telkeknek mesterségesen, néha roppant módon megnöveszti az értékét. A rajtuk álló épületek, ahelyett hogy növelnék ezt az értéket, csak leszorítják, mert már nem felelnek meg a megváltozott viszonyoknak. Lerombolják őket és újakat építenek. Így történik ez különösen a város középpontján levő munkáslakásokkal, melyeknek a bére, még a legnagyobb zsúfoltsággal is, soha vagy csak igen lassan emelkedhetik egy bizonyos maximum fölé. Lerombolják őket és üzleteket, árúraktárakat és középületeket építenek a helyükre . . . Az eredmény aztán az, hogy a munkások a város közepéről kiszorúlnak a szélekre, hogy a munkáslakások és általában a kislakások ritkák és drágák lesznek vagy egyáltalán nem kaphatók; mert ilyen körülmények között az építőipar, melynek a drágább lakások inkább adnak alkalmat a spekulációra, csak kivételesen fog munkáslakásokat építeni.

Ezt Engels 1872-ben London, Páris, Berlín és Bécs viszonyaira mondotta, de a bőrünkbe vágóan érezzük, mennyire igaz 1910-ben Budapestre is. Szinte állandó rovata az ujságoknak a régi pesti házak lerombolásáról szóló krónika. Most épült föl éppen az Anker-udvar új palotája, most rombolják a Haris-bazárt. Majd egészségi, majd esztetikai szempontból emelnek csákányt a régi Pest valamelyik darabjára. Vagy az üzleti élet, a közlekedés törí keresztül a régi városrészek keskeny cikkcakkos utcáit. Egyre határozottabb tervvé lesz a Dob-utca lebontása és Erzsébet-sugárúttá szélesülése. A város közepét nagy, széles, egyenes utcák foglalják el, a régi proletárlakások helyére luxuspaloták kerülnek. Egyre újabb munkástömegeket bolygatnak föl, tesznek hontalanná. Igazolják ezt a Ferenczi adatai is. A pincelakások száma erősen megfogyott. 1890-ben még volt 4641 pincelakás, 1900-ban már csak

1672. Akik itt hajléktalanná lettek, a szomszédos községekbe szorúltak. Ferenczi vagy százezerre becsüli azok számát, akik így kiköltöztek. És csakugyan, míg Budapest népességének szaporodását megállította a lakásínség (1900 és 1906 közt csak 10.803 lélekkel szaporodott), addig a környékbeli községek lakossága százezrekkel növekedett az utolsó másfél évtizedben.

Százezrek szorultak ki a városból. Csakúgy történt itt is, mint az egész ország szociális kérdésében. Kétféleként tör ki a „magyar forradalom". Egyfelől némán, rezignáltan, a százezrek kivándorlásában, másfelől hangosan, jobbat kívánón, a másik százezrek szociális mozgalmaiban. Itt is a helyi kivándorlás volt a lakásnyomorúság egyik levezetője. De meg van itt is a másik százezrek föllázadása. Lakóforradalmak csaptak föl. Munkásházak lakói fölemelték a fejüket már 1907-ben és 1908-ban is, de 1909 februárjában igazán forradalmi erővel és elszántsággal lángolt föl a lakók szervezett ellenállása. Bojkottok vörös cédulái ríkítottak a falakon. Megtagadták a házbérfizetést. Kollektív lakásbérszerződést kényszerítettek ki. Házbéremeléseket akadályoztak meg. Házmester-zsarnokokat zaboláztak. Mindez persze nem történhetett meg mandarin-udvariassággal és tánctermi illemtudással. Izgatott tárgyalások, pörhajszolások, kilakolás, sokhelyt macskazene, valóságos házostrom, rombolás kísérték ezt az új „februári forradalmat". Mintha a munkásmozgalom kezdeteinek ösztönös géprombolása támadt volna új életre.

És ez a hangos lázongás most is eredményesebb volt, mint a rezignált kivándorlás. A „februári forradalom" hatása alatt a főváros közgyűlése 1909 február 17-én elhatározta, hogy harminc napon belül rendkívüli közgyűlést tart a lakásínség orvoslására. És ekkor történt a főváros első nagy szociális megmozdulása. Bárczy István polgármester kilencvenöt millió koronát kért községi lakásépítésre. A közgyűlés még ekkor is berzenkedett, de a lakóforradalom zsibaja még ott csengett a fülükben és a polgármester kötötte magát, hogy „a lakáskérdés enyhítését becsületbeli kötelességének tekinti". A polgármester javaslata cselekedetté serdült, csak még a belügyminiszter vetett gáncsot egy részének. Azóta folyik a munka. Csak néhány csöppet kanalazhat ez még ki a lakásnyomorúság nagy tengeréből. Most a májusi fordulón megint föllázadt a lakókétségbeesés. Olcsó és egészséges lakás helyett rendőrgolyóval akarták lecsillapítani. Még emlékezünk a Hétház lakóinak májusi processzíójára. Sokhelyt még ma is áll a harc. De hiszszük, hogy ennek a zendülésnek a fűtése és a polgármester szociális érzéke megint foganatossá tudja majd tenni a közgyűlés munkáját és nem merik visszavetni a lakáskérdés megoldásának most esedékes programmpontját: a lakáshivatal fölállítását.

V.

A kapitalizmus fejlődése vonaglik végig az országon. És ennek a gyökeréről hajtanak a legellentétesebb bajok. Néptelenné teszi

a vidéket és fölösszámú embertömegeket gyüjt a városba. Amikor a földbirtok sárga kulik behozásával fenyegetődzik, mert nem kap munkást, ugyanakkor Budapesten munkanélküliek ezrei nyomorognak, az ipari hadsereg szomorú tartaléka toborozódik. A vidéken barbárságban tartja a munkást, a városban megrontja a testi épségét. A föld munkásának a lelki kulturáját, az ipari munkásnak a testi kulturáját teszi tönkre. A város és vidék ellentétének megszüntetése, a városi és vidéki életnek magasabb fokon való egyesítése, az iparnak és mezőgazdaságnak, az ipari és mezőgazdasági munkának összepárosítása, a város decentralizálása, a vidéknek városi kulturával itatása — csak ez szüntethetí meg egyrészt a vidék elnéptelenedését, másrészt a város túltömődését.

E végső eredményhez vezető út mértföldköveit akarja kijelölni Budapest számára Ferenczi könyve. Elsősorban lakáshivatal teremtése, mely szakértelemmel, kellő hatalmi körrel és szociális érzékkel előkészíti és végrehajtja a lakáspolitikai reformokat. Lakásstatisztika készítése: a meglevő állapotok pontos, részletes megismerésére. Legalább a meglevő lakások ingyenes közvetítése: a lakáspiac aránylag legjobb és legolcsóbb lakásainak az érvényesülésére. Lakásfelügyelet: a közegészségügyi nyavalyák, az ágyrajárás földerítésére, terjedésének megakadályozására. Az építési szabályrendelet luxus-rendelkezéseinek megszüntetése: a bérkaszárnyák szaporodásának meggátlására. A város észszerű szabályozása. Az üres telkek megadózása. De legelsőrendű fontossággal: a község építsen maga mennél több lakást. Szünjön meg végre a városi föld prédálása, sőt a város vegyen telkeket, ahol kell a városfejlődés észszerű irányítására. Szociális közlekedési politika: a külső részeknek a belső vidékek életébe való belekapcsolására és ezzel a lakható vidék megnövelésére. És hozzátesszük, végső, gyökeres konzekvenciája e „közhatalmi" politikának: a város területén minden földterületnek a város birtokába juttatása, a lakásnak a tőke értékesítő karmai közül való kiragadása és a lakásszükséglet kielégítésének a közösség feladatává proklamálása.

▽ ▽ ▽ ▽

KRITIKA

Ambrus Zoltán

Irta:
MIKLÓS JENŐ

Valahogy nagyon különös jelenség, hogy ma az új magyar irodalomnak határozottan erősbödő, népszerűsödő, keresett idejében a közönség nem veszi Ambrus Zoltán könyveit és épp amikor színpadon, versben, novellában az őt követők, utána haladók tábora térben, olvasottságban és népszerűségben gazdagszik, ő maga, írói értékben a leggazdagabb, összegyűjtött munkái sorozatos kiadásának megakadását éli meg. Ez valahogy nagyon különös jelenség lenne mindenhol az Isten nyugatibb ege alatt, nálunk azonban semmit sem jelent, sőt még annál is kevesebbet; jelenti azt, hogy az olvasók nagy tábora véletlenségből, divatból, idők járásából kapkod az új irodalom új könyvei után, azok pedig, akik szeretetből, szükségből, vagy díszből veszik, a redakciós és innen az antikvárius példányokon felül elenyészően kevesek ahhoz, hogy az ilyen nagyobb vállalatokhoz fűzött reménységeket és nyereséguzsorát beváltani tudják. Vidéken a legügyesebb ügynökök is berekedtek Ambrus Zoltán dicséretébe, a muskátlis ablakok mögött és az ecetes légyfogó körül egy elegáns kanyarulattal áttértek az Aranybibliára, vagy Tolnaira, legjobb esetben megillusztrált Remekírókra és a Sánta Ördög-Lila Sapka Meséire. Akik már Ambrust akartak olvasni, azok az iskolája tanítványainak könyvei között válogattak egy-egy kötetecskét, vagy a Magyar Könyvtártól megvették a Jancsi és Julikát, meg a Berzsenyiéket 15 krajcárért. Ezek a fiatal urak úgy emlékeztek, hogy a „Midász királyt" még a nagyapának hozta a Magyar Hírlap és a „Solus erís"-en betűzni tanultak a Hétben. Ambrust elintézték azoknak a szép, meggyőződéses és elismerő kritikáknak átfutásával, amelyeket hol a napilapokban elszórva, hol pedig az „Ambrus Zoltán-naptárban" együttesen felbukkanva találtak. „Ambrus Zoltán nem tud leszokni arról, hogy úgy írjon, mintha volna kinek. De nem is egészen áll, hogy nincs kinek, csak éppen hogy elszórtan, egymásról nem tudva, s a léháktól s az erőszakosoktól leszorítva élnek nálunk: az ember nem is hinné, míly sokan, akiknek számára érdemes kiválogatott léleknek lenni". Igy Ignotus a sorozat első négy kötete megjelenésekor. „Van az íróknak is írója — mondta Bródy Sándor — akinek minden sorát elolvassák, akit kivételesen komolyan vesznek, akit a legtöbbre tartanak maguk között". Alfa: „A legnagyobb adományt kapta a sorstól, ami író embernek juthat: harmóniát. Rendben van maga-magával". Salgó Ernő: „Követéséhez kultura kell, minél több, annál jobb". Szini Gyula: „Munkája óriási fejlődési etapeot jelent a magyar regény, a magyar novella, a magyar kritika és egyáltalán a magyar szépprózа művelésében". Aztán meg Kóbor: A legsimább formában a leg-

súlyosabb tartalmú" . . . Szép, szép, ez mind igaz és el is hitték az uraknak, a többieknek is, hiszen Ambrusból már régebben klasszikus lett, ő érte nem kell lelkesedni, kiabálni, verekedni és ha valakinek szemébe mondták: Igenis az Ambrus, abban nem forrt fel az epe, szelíden áhítatosan mosolygott: Ambrus, az igenis. A neve nem volt harci jelszó, a kritikusa mind dicsérte, bevette a B. H. benne nőtt és nem fedezte fel Hatvany, nem mérgelődött a Lipótvárosi Kaszinó, elismerte, dicsérte, de a munkáit nem vette meg. Csak a Berzsenyiéket szintén a Magyar Könyvtárból. Ambrusból bevezetett nagy cég lett, minden lap a Szerdától-Fidibuszig az ő nevével indult, minden alakuló, de meg nem alakult papíros kiadója Ambrus nevét portálta azért a trónöröklés rendjén (Jókai-Mikszáth) Mikszáth iratait Herczeg Ferenc rendezi és Ambrus Zoltán összegyüjtött munkáinak kiadása megakadt. Valahogy rendszertelenül olvasunk, vagy könyvet kapkodva gyüjtünk, hogy így átugrottuk Ambrust, aki igaz, harcainkban csak nyílegyenest haladó pályájának dokumentumával vett részt és mosolygása, temperamentuma, egyéni ízlése az új idők hirtelen, forrongó kavarodásában csak passzív, nálunk magyarul szenvedő és vert harcost fegyverzett föl.

Ha érdemes lenne komolyan foglalkozni a közönség szeszélyes ízlésével, érdemes lenne könyvkiadói és könyvkereskedői listák alapján össze is állítani egyszer, hogy azok, akik az intelligens olvasók táborába verődtek össze és minden valamire való sárga francia könyvet, meg Fischert, Müllert, Cassierert, az Inselt és Laugét rendszeresen veszik, milyen kritikátlanul állnak a magyar szerzőkkel szemben. Kritikátlanul, mert a külföldi könyvek már átestek a külföld kritikáján, amelynek nálunk hitele van és kritikátlanul különösen azért, mert a magyar viszonyok között még magának a magyar írónak sem mernek hinni. Nem hiszik el a talentumát, az arányait, a tolla előkelőségét, az ötleteit; az írói életét sem és ha a tenyerén adja is, se a lelkét, se a testét. Annyi felpukkant hólyagban, akadémiai lemásolásban, napi hírnévre vergődött kritikus csődjében és annyi író kiszáradásában volt részünk, hogy itt, közöttük élve, az igazi nagyságokat is csak táboruk makacs kiáltozása, industánca, vagy maguknak tizedrangú újságírói pályája és társadalmi szereplése teszi. A magunk számára nem vagyunk a csendes, elmélyedt olvasás emberei. Akiket divat, vagy értékük nyugatról hozott, azokkal még csak valahogy leszámolunk, vagyis tudjuk a bevételeiket, kastélyaikat, feleségeiket, néha könyveiket is, de már a mi íróink furcsán állnak a nyájas olvasókkal szemben.

Maguk az írók annyifélék, oly különböző társadalmi életet élnek és ez az élet, ugyanaz az élet oly különbözően, különösen, vagy félszegen tükröződik vissza írásaikban, hogy a nyájas olvasó ijedezve kap fejéhez és végül nem hisz egyiknek sem. Impressziók élményeknek számítanak, álmok közállapotoknak, tíz idegen

könyvek egy új eredetinek és kávéházban elpikkolózott hideg éjszakák forró, asszonyok közt eltöltött vergődéseknek.

Ezenközben maga az olvasó is kávéházakban tölti az életét és neki sincs fogalma azokról a vergődésekről. Iróit a hírlapjai, a színháza, az irodalmi népszerűség, kirakat-virítás, vagy társadalmi összeköttetései révén válogatja és mert természetesen sokat kell csalódnia, végül ő maga is csal és magyar könyvet egyáltalán nem vásárol.

Összekavarodott, kapkodó, pillanatonkint felforgatott és változó politikai, gazdasági és társadalmi helyzetünkben ki indul el csendesen egy akkora állandó világító torony felé, mint az Ambrus Zoltán összegyüjtött munkái? Ki olvassa ma azt, amit bárki nagy is, de már tiz év előtt irt? Nem ötven év előtt, az más kérem, de tiz, vagy öt év előtt. Az egyes dolgozatok primér-címére még emlékszünk az újságból. Aminek a tartalmára is emlékszünk a kikapkodott kritikákból. Mikor arról, aki irta, azt tudjuk-látjuk, hogy nobilis, mindent megértő (tehát úgyis megbocsátó) csendes mosollyal jár-kel közöttünk és se siker, se megbántás, se szeszély, se divat soha a legkisebb napi esemény középpontjába nem emelte. Aki csak iró. Nálunk. És nem korrespondál a közönséggel, nem ad tanácsokat szivügyekben, egyetlen közmüvelődési egyletet sem alapitott, de még csak ki sem irja ezt magáról 77.000-szer, aki nem kapaszkodik fel az újságszenzációk szószékére, aki csak finom, elrejtett, bensőségesen gúnyos, csupa szív történeteiben árulja el azt a rengeteg tudást, kifinomodott müveltséget, érzést, meglátást, ami a sajátja, de ezzel a fegyverzettel soha a piacra ki nem áll. Aki oly leheletszerü finomságokat és árnyalatokat tud a magyar nyelvből minden: no, most idenézz! nélkül, tőle értetődően elővarázsolni, hogy a szivünk-szemünk könnybe lábad, de ki nem hiszi ezt el róla és ki kiváncsi erre?

Ambrus Zoltánt néhányan úgy a szivükbe zárták és olyan jó helyen tudják ottan, hogy mint egy kedves emlékükkel vele járnak-kelnek, mindig magukkal hordozzák, elintézték és csak emlékeikben eszmélnek rá. A többi néhányan csak nem is sejtik, hogy mit jelent, ha nevét megszólásból a ma élő irógárda legélére teszik. Valahogy mégis megesett velünk a szégyen, hogy megakadt munkáinak gyüjteményes kiadása nálunk, ahol pedig fogytak a könyvek, — fogytak a könyvek, ha az ügynök az első 3 koronás részletért mindjárt tizenöt díszkötetet szállit *ama* bizonyos család asztalára.

▼ ▽ ▽ ▽

Rembrandt rajzaink

Irta:
Dr. LÁZÁR BÉLA

Szépművészeti Muzeumunk osztályigazgatója, Dr. Térey Gábor kiadta a muzeum tulajdonában lévő Rembrandt rajzok első sorozatát (a lipcsei Hiersemann cégnél), egyelőre 25 lapot. Ezzel megkezdődött a muzeum kincseinek szakszerű közrebocsátása, amit a művelt külföld bizonyára méltó érdeklődéssel fogad.

Sokáig általános volt az a nézet, hogy Rembrandt nem tudott rajzolni. Különösen azokban a korszakokban terjedt ez el, a mikor az akadémikus felfogás, a szabatos, pontos, részletező visszaadása a természetnek, a komponálás, az elrendezés utáni vágyódás vált szépség-ideállá. Ilyen volt mindjárt a Rembrandt halálát követő időszak és az empire-kor a XIX. század elején. A nagy megrázkodtatásokat követő idők. Amikor nyugalmat, kimértséget, belső békét kerestek az emberek, az életérzés nyugodt, pihentető harmoniák után vágyakozott. Ilyenkor nem a szín, az izgató, művészi elem, hanem a rajz, a megnyugtató, került felszínre. Szinte a becsület kérdésévé vált. A morális megbízhatatlanság jelének vették a kolorista erényeit. A pontosság, a lemérhetőség, az értelmi gyönyörök nyújtása a tiszta kontur ereje. A fényt és színt, mely feloldja a vonalakat, teljes szemcsalódást okoz, tökéletesbíti az illuziót, csalárd jellegénél fogva lenézték, s Ingrès kijelenti, hogy a rajz c'est la probité de l'art. Nagyon természetes, hogy a ki ezzel a felfogással közeledik Rembrandthoz, keserves csalódás éri. Nem találja nála a természetben sehol meg nem lévő, csak értelmünk teremtette konturt, mert Rembrandt rajzában nem a vonal uralkodik. Neki a rajz öncél, nem a lelkében lebegő képhez szolgáló előtanulmány, mint Rafaelnél, aki alakjai számára rajzban kísérelte meg előre megtalálni a végleg kiviendő formát. Ez is érdekes. Bepillantást enged a művész képzeletének alakulataiba, s ha befejezetlenül is, de megmutatja a pillanat sugalta művészi formát, amely változik, átalakul és éppen azért él, de végső alakját majd csak a festményen találja meg. Rembrandt ellenkezőleg, tisztában volt képzeleti képével még mielőtt hozzáfogott, s ehhez képest választotta már anyagát is. Lúdtollához vagy karcoló tűjéhez, ecsetjéhez vagy a széndarabhoz nyúlt, aszerint, amint úgy találta, hogy művészi gondolatát más-más anyagban fejezheti ki a legtökéletesebben. A maga gondolatának a kifejezésére törekedni, a lehető legteljesebben, — csakis ez a cél lebegett előtte, s ha ezt a célját elérte, mint maga mondta, műve kész. Innét van az, hogy egyazon tárgyát többször is feldolgozta, de, amint anyagát változtatja, megváltozik véle a művészi forma is.

Mintegy 1600 rajza maradt ránk, melyek közül azonban talán csak 200 darab van közzétéve fakszimile kiadásban, noha rézkarcban és metszetben is ismeretes egy sorozata, a legtöbb azonban kiadatlan. Térey gyűjteményének egy része most jelenik meg először, a kisebb részt metszetekből ismertük. Ha figyelmesen vizsgáljuk Rembrandt rajzait, felösmerjük menten: mikor nyúlt Rembrandt a lúdtollhoz?

Első sorban akkor, mikor egy állanó, pillanatig tartó, fugitiv hatást akart megörökíteni. Természetesen ezt részletező kidolgozással nem érheti el. Ez a rajz nagy áldozatokat követel. A természetet jellemző megnyilatkozásában akarván visszaadni, csak azt hang-

súlyozza, amit jellemzőnek tart, minden mást mellőz, vagy csak jelez, nem ügyelve arra, hogy szabatos-e a mellékrészlet? A jellemzőre irányítja minden figyelmét. Ha vét a szabatosság ellen, ez azt jelenti, hogy nem az a rész érdekelte. De a mi lekötötte érdeklődését, úgy hat reánk, mint egy megnyilatkozás. Egy kifejező mozdulatra elég jellemző az egyik új állása — a másik négyet tehát alighogy jelzi, — egy arckifejezésre elegendő két vonás, benne van minden amit keresett, kimeriti vele az érzés teljét, minden mást tehát elhágy. Az a fő, hogy a mit megfigyelt, helyesen adja vissza. S Rembrandt *ebben* kereste a szabatosságot.

Kétségtelen, hogy e futó impressziók visszaadása első pillanatra úgy hat, mint egy jelbeszéd, mely csak a beavatott előtt érthető. Mert csak az érzését kifejező formát kereste, megelégedett egy vonallal, ott, ahol mások egész vonalerdővel felelnek, s mint Bonnot, a jeles francia festő írja: „Konturja tele van most végtelen gyöngédséggel, máskor pedig csak amolyan odavetett, egy tintafolt, melyet mintha az újjahegyivel mázolt volna oda; egy vonással egy kézmozdulatot, kettővel egy egész alakot jegyez fel; de ez a két vonás, ez a tintafolt, a kontur e hajlása tökéletesen kifejezik azt, amit Rembrandt ki akart fejezni".

Mert mi az, amit Rembrandt első sorban keresett a természetben?

Mind fokozottabb figyelemmel fordult a fénykérdéshez, különösen azóta, hogy megnősült és házat vett, ahol új műtermében a régebbi éles, rikító fényellentétekre fátyol borult. Egységesítő, halk, letompított tónusokba verődtek itt a színek, fényegységek, keletkeztek, melyek végigsiklottak a térben, belopóztak az árnyékokba, felüditették, felfrissitették azokat, nyomukban a fényárny csodás színvirágai nyiladoztak. Eltűnt a kontur ereje a rajzaiban is, s a finom tonusátmenetek megfigyeléséhez fordul, hogy a levegő hatását, a fénybe borult természetet, a fényárny rejtelmeit minél intenzivebben megősmerje. Főleg tájképrajzaiban találkozunk ezzel a törekvésével. Térey gyűjteményében egy nagy, hatalmas erejű tájrajza Krisztust ábrázolja a kútnál, amint a szamariai nővel beszél. A háttérben alakok közelednek, tanitványai, kik visszatérnek a városból. Hegyes vidék, az égen gomolygó felhők. A fény és árny harcban áll, mindent a fény tölt be, s a monumentális hatást nem vonalakkal, hanem a levegős, ragyogó, fénybe borult természethatással adja vissza, — a közvetlenséggel, melylyel a természetből nyert impressziót megőrzi és kifejezi, egy pár vonással, mint a legerősebb modern mesterek valamelyike, aki közvetlen természetvisszaadással akar képzeletünkre hatni.

Ezt, a fénybe borult természetet kutatja Rembrandt és fénytől izoláltan nem lát semmit. Az ő természetlátása éppen ezért festői, ő nem testiségükben látja a tárgyakat, a levegőtől elvonatkoztatva, mint a természetbúvár. Rembrandt a festő szemével lát, foltban és egységben a környező levegővel, a tárgyak átölelő, a mindent betöltő levegőégben, harmoniában, környezetével, Spinoza pantheisztikus érzésében. Magát a vonalat, elvont igazságában, Rembrandt nem kereste soha, ő éppen azt figyelte meg a tárgyakon, a mi azokat egységben mutatja a fény és szinjelenséget, a legcsodásabb fényátmeneteket kutatja, összehúzott pupillákkal, az átmenetek leghalkabb árnyalatait is. Ezt az ő természetlátását festőinek nevezzük, ezt az egymás mellé tett fényfoltokat, elmosódó konturokkal, ahol a fényfolt színértékei teremtenek tért és fogják

egységbe az alakokat az őket körülvevő természettel. Élesen kikeresett konturokkal Rembrandt nem rajzolt, ő rajzaiban természetegységeket teremtett s rajza nem mint részlet, hanem mint egység igaz. Ha tehát nála nincsenek is szabatos részletek, de van tűz és szellem, s megfelelnek az érzésnek, mely sugalta őket, mely a művész kezét vezette, mikor képzeleti képeit papírra vetette. A nagy tömeghatásokat kereste, főleg tájképeiben, — ahogy azt legkitűnőbb ismertetője Koloff kifejti — megtalálva ezzel titáni érzéseinek a legmegfelelőbb kifejezési formát.

Még egy másik sajátosságára vetnek rajzai, különösen jellegzetes fényt. Minél tragikusabban mély, önmagába fordult érzéseket akart kifejezni, annál szükszavúbbá, annál tömörebbé vált a kézirása, annál összefoglalóbbá rajztechnikája nemcsak a költőeszközökben, nemcsak azáltal, hogy sárga tónusú papírra rajzol, színhatásokra használva fel már ezt a körülményt is; azt is tudjuk, hogy rajzai nagyrészt csak érzésemlékeztetők, ami kezeügyébe esik, számla, gyászjelentés, pergamentdarab, mindent felhasznál megfigyelései megrögzítésére. A jellemzőt, a nagy szemmel látottat, a nagy érzést kifejezőt keresi, még pedig egyre egyszerűbb, tömörebb eszközökkel. Kieven van Coppenol szépírót rajzolja, később rézbe is karcolja, még pedig kétszer, kisebb és nagyobb formában. Erről a rézkarcáról dicsérő versek jelentek meg már Rembrandt életében. Térey kiadta a muzeumtulajdonában lévő rajzot és ha összehasonlítjuk a rézkarcokkal, látjuk, hogy nem azokhoz készült tanulmány. Még a kis rézkarchoz áll közelebb, Coppenol mindkettőn ír, de nem a papírt nézi, hanem elfordul, szembe fordul velünk. Rembrandtot szemmellátha-tólag az arckifejezés érdekelte mind a három változatnál. A nagy rézkarcon Coppenol mosolyog, mint egy egyűgyű, a kicsin duzzog, mint egy pundli kutya, e rajzon sötét tűz lappang a szemében, Rembrandti tűz, s ezt egy sötét kis folttal hozza ki. A kifejezés keresése vezette, több más rajzában is, földre mutató embert, a valamire rámutató botos embert, a két egymással beszélgetésbe elmerülő alakot egyszerűen a mozgásmotívumért rajzolta meg. Mozgástanulmány a neveletlen fiúcskát ábrázoló rajza is, kit anyja felemel a levegőbe, mi ellen a fiúcska kézzel-lábbal tiltakozik. Ez a rajz két példányban is megvan, a berlini sokkal mesterkéltebb a miénk frissebb, egyszerűbb, szükszavúbb, tömörebb és éppen ezért a Rembrandt-szakértők ezt tartják az eredetinek. Térey ezt most kiadta, s így alkalmat adott az összehasonlításokra, ami kétségtelenül a budapesti példány elsőbbrangú voltát fogja igazolni.

Így kísérhetjük figyelemmel Rembrandt művészi fejlődését rajzain belül is, mert az ő művészi egyénisége teljes és egységes és azt, ami lelkét foglalkoztatta, belevitte minden dolgába. Kora az olasz renaissance-mesterek hatalmas retorikájának hatása alatt állott, Rembrandt ösztönszerű írtózattal fordult el tőlük s lett mind intimebb, egyszerűbb, igazabb, s megleste a természetet, legtitkosabb egyedüllétében, figyelte az embert önkénytelen mozdulataiban, kiadatlan és ritka megnyilatkozásaiban, de mindig a fényárny kérdéseivel való kapcsolatában.

Ezekről a törekvéseiről vonják el a leplet rajzai, s adnak alkalmat a szemlélőnek arra, hogy megfigyelhesse munkájában a művész képzeleti képeit, alakulásuk, szervezkedésük, formába omlásuk idején.

Rudolf Hans Bartsch

Irta:
MOHÁCSI JENŐ.

1. Egynehány hónapja csak, hogy tanulmányban akartam ünnepelni ezt az új osztrák írót. Mert láz volt az ajkam, ököl volt a kezem, ragyogás volt a szemem, amikor ebben a két könyvben kalandoztam: Zwölf aus der Steiermarck és Elisabeth Kött. De nincsen hálátlanabb és becstelenebb ember mint az ember, amikor már elolvasta, sőt már régebben elolvasta egy kedves könyvét, és ma, amikor Bartsch két regényének teste már porrá lett az én számomra, mikor már nem a megtörténései, epizódjai, szereplői élnek az emlékezetemben, hanem csak a két könyv hangulata: a lelke illatozik a lelkemben, ma ezt írnám a tanulmány alcíméül: A modern másodrendű író.

Lehet, hogy ez a megállapításom iskolás, bár olyan szabályt alkalmaztam ez egyszer, melyet nem találsz meg semmiféle tankönyvben. Azt érzem tudniillik (és tudom, hogy néha hamisan érzem, de igazán nem tehetek róla): hogyha az, ami a versben vagy regényben az olvasó számára örökkévaló (a mű hangulata, lelke), az idők folyamán hatalmas emlékezéssé gyarapszik bennem: elsőrendű író munkája volt; másküllömben is az lehetett, de nem az én számomra. Rudolf Hans Bartsch megkapott, elkápráztatott abban a pillanatban, azon a napon, amikor olvastam őt, de ma már csak bágyadtan csillámlik bennem ezeknek a lelki szenzációknak az emlékezete, és ezért mondom, két regényének olvasása után, hogy Bartsch másodrendű író, sőt prototipusa a modern másodrendű írónak, aki divatos, elősmert és tehetséges, ó, sokkal tehetségesebb és becsületesebb mint a tizenkilencedik század másodrendű írói.

2. Erős és egészséges minden írása: Bartsch, aki most van talán harminc éves, bár könyveit már a 25. ezerben árusítják, főhadnagy volt. Imádja a testi kiválóságot, az egészséget, a szép asszonyokat és férfiakat, a racelovakat és kutyákat. Harsonával zengi az erdőt, a rétet, a hegyet, próféta módjára prédikálja a naplementét és hajnali ragyogást. Ódákat zeng a szélről és viharról. Császárhű, német, gyűlöli a szlávokat, nem szereti a magyarokat, és ezt nem lehet rossz néven venni tőle: Stíria az ő szűkebb hazája, ahol gyilkos tusákat vív a német és a szlovén nemzet. Irigylésreméltó író, aki gyermekesen naiv tud lenni, mert bátran fogja meg még azt is, amit százszor írtak meg előtte, a természetet nem másodkézből ismeri, hanem éli, mint a vadász, mint az erdész, mint a pásztor, és mégis, mint a kulturembes. Szentimentális és hősies, meghatódik könnyen és keményen tárgyal le dolgokat, amik a városi ember legnagyobb kínjai, de ha százféleképen körülírom, meg tudom mondani egy szóval is, melyben benne van az elsőkézi íróságának minden titka: katona, katona ez a Bartsch, először látni tudott és csak azután kezdett írni, előbb írni tudott és csak azután ismerkedett meg az irodalmi körökkel. A katonatiszt (ha van ilyen ismerőstök, bizonyára észrevettétek már) naiv, mint a gyermek, csintalan mint a gyermek, eredeti, mint a gyermek.

3. Rudolf Hans Bartsch főhadnagy pedig írni kezdett és ujjongó kedvet lelt az írásban. Ez az ember már azelőtt is ujjongott, amikor keresztülkasul vándorolta Stíria hegyeit, völgyeit, amikor magába szítta Grác gyönyörű asszonyainak testvonalait,

amikor elolvasta a klasszikusokat, amikor meghallgatott egy Wagner-operát. Aztán tollat fogott és ujjongva megírta, hogy: az asszony szép, Grác a világ legszebb városa, a német nemzet egyedül érdemes arra, hogy legyen. Kimondta ezeket a (Stájerországban és másutt ismert) közhelyeket, de az ő szájában oly eredeti volt minden, mint a gyermek szájában, aki először gagyogja a dolgok nevét. Ösztönösen csinálta meg azt, amit az irodalmi nevelésű író csak hosszú töprengés után mer, újra alkotta írásaiban a mindenséget, a nagyot és a kicsit, a közönséges mindennapot. Kielégíthetetlen mohóságban markolta egybe, keverte össze azt, amit maga körül látott, maga tapasztalt, másoktól hallott, egy pillanatig sem veszödött azzal, hogy új legyen, más legyen, különös legyen és ezért oly új más és különös. Ebből fakad az ő nyelvművészete: nem tud egymás mellé rakni két szót, hogy ebből új fordulat ne legyen; a német nyelv nagyon gazdag képekben, melyeket le lehet írni, anélkül, hogy gondolni kellene arra, mit jelentenek, de Bartsch szétszedi a képeket alkatrészeikre és megteremti őket újból és megrakja őket erdei illattal és gyümölcsízzel és vad természetiséggel. Mondatai is nyugtalanok, szökelnek és táncolnak, duzzadnak a vértől.

Ez az antidekadens fiatal író, aki gyűlöli Bécset, mert nem akarja érteni, regényeket ír, melyek természetesen nem regények, hanem nyugtalankodások, akarások, természeti képek, emberszilhuettek konglomeratumai, mozaikdarabocskák tömegei, melyek csodálatosképen mégis sejtetik, éreztetik az emberi élet, az állati élet és a természeti élet összeségét. A „Zwölf aus der Steiermark" is ilyen regényes írás, de nem regény. Tizenkét fiatalember él és dalol és gondolkodik és vándorol és szeret ebben a csodálatos könyvben, mindegyikük egy külön embertípus sajátos vonásokkal, ki tönkre megy, ki fölküzdi magát valahogyan, de mindnyájuk vérének közös az átka, hogy tulságosan lüktet az anyaföldért. Bartsch emberei már szinte maniárkusak a természetimádásban, istentiszteletet formálnak az evésből és a dalolásból, valamiképen ősgermánok. Akik fölvergődnek, azok képviselői egy új nemzetségnek, mely küzdeni akar és le akarja gyürni az osztrák kedves, kedélyes, de veszélyes őslomhaságot, megfertözi épen a kulturképes elemeket. Bartsch minden gunyja és haragja azoknak szól, akik maguk nem szereznek, hanem szellemben is: örökösök, készenkészek, azok, akik mások kezéből lettek, akik büszkén fogyasztják el azt, amit nem ők kerestek.

— Nem voltak mások, csak örökösök; nemcsak szüleik nevének, szorgalmának és társaságának örökösei, ó nem: örökösök az élet legkisebb alamizsnájáig. Régi időbe, talán a görög civilizáció napjáig nyult vissza az az örökségük: hogyan viselkedjenek, hogyan tanácskozzanak vagy pedig mulatozzanak és hogyan üssék agyon a szent napot, mint Paprika Jancsi a zsidót. Öltözködésük és viseletük módját is örökölték és azt, hogyan osszák föl a napot és az éjet. Beszédjük hanglejtését, sőt a szellemességüket is más, életteljesebb emberektől örökölték. Még a véleményeik, életük és becsületük meggyőződése miatt is ártatlanok voltak; ajándékba kaptak mindent és elfogadták, mint a pincér a borravalót, anélkül, hogy megnézné, mert amúgy is tudja a napi átlagot.

Ellenben:

— Önmagából lenni, ez az élet egész gyönyörüsége; minden egyéb csak időtöltés lehet, tehát ennek kijelentése: nem érdemlem meg az

időmet (alles andere kann nur Zeitvertreib sein, also die Erklärung: ich bin meine Zeit nicht wert.)

4. Ezek az „Elisabeth Rött"-ből valók. Ez a könyv izletes, mint a friss gyümölcs. Színésznő regénye, mely Grácból Bécsbe visz, vidéki kezdetekből nagyszerű fővárosi diadalokba, és utoljára egy horvát faluba, ahol Elisabeth Kött tragikus halált hal a német művészetéért. Egynehány vonással megformált emberek suhannak el mellettünk, és megint úgy érezzük, hogy a könyv túlságosan színes és nehéz és drágaköves, csak hála istennek, nem: cizellált. Megint egy nagy hazafiasság zúg ki a sorokból, és érezzük: itt kezdődik Bartschnak, a lelkesítő vatesnek jelentősége Ausztria számára. Valaki, akit mi tehetséges, nyelvművész írónak értékelünk, a Lajtán túl nemzeti missziót tölthet be, majdnem olyanformák, mint nálunk Ady Endre. Ostoroz és buzdít és rímánkodik és ösztökél. Örömében és haragjában korlátolt, osztrákos, kicsinyes Rudolf Hans Bartsch, ami nem vág az ő tendenciájába, azt irgalmatlanul támadja, öli, a legjobb esetben nem érti meg, bár okvetlenül meg tudná érteni: védekezik ellene. Ezért másodrendű író nekünk, és ezért lehet belőle az osztráknémetek legnagyobb modern írója.

5. Elolvastam aztán az osztrák író egy újabb kötetét: „Vom sterbenden Rokoko". Ezek a graciózus elbeszélések elbájoltak, megejtettek, két órára elvarázsoltak, de azért csak megerősítették előbbi véleményemet: íme, egy elsőrangu író a másodrendűek közül. Ez a Bartsch, aki eddig csak azzal törődött, ami földi életének egy része volt, aki elragadott természetes frisességével, egyszerre rokokó emberré transponálódik, egyszerűen százharminc évvel visszafelé él és Mozart és a könnyelmű Marie Antoinette és a jó, kövér Louis Seize kortársa lett, mert csak így lehet megérteni azt a csodálatos adományát, hogy ennyire értse ezt az édes, romlott korszakot, melynél ellenszenvesebb nem lehet egy katona lelkének. Rudolf Hans Bartsch magukhoz a frivol franciákhoz járt iskolába, akik szellemes elbeszéléseiket ott olvasták föl a halkszínű szalonokban, halkszínű selyemruhákban pompázó dámáknak, akik könnyedén és halkan szeretkeznek és halkan kacagnak a díszkréton pikáns pointeken. Ez maga az isteni istentelen Voltaire, ez maga az arcátlan Chamfort, aki ezeket az elbeszéléseket írhatta volna: semmi fölösleges kormagyarázat, mert hiszen mi tudjuk, mi a rokokóruha, mert most Bartsch-sal vagyunk, aki most a rokokóban él és velünk is úgy bánik, mintha a rokokóban élnénk. Az elbeszélésekben (az elsőt: „Die Schauer im Don Giovanni" kivéve, mely a legszebb Mozart-történet E. T. A. Hoffmann óta) semmi meghatottság, semmi sírás, de az olvasónak a szellemes pointeken könny gyülemlik a szemébe. Kedves Szomory Dezső, kedves Pekár Gyula: ez az igazi rokokó!

▽ ▽ ▽ ▽

Egy évforduló

— A Bastille ostroma —

Irta:
GERGELY GYŐZŐ

A Bastille ostromának évfordulóját, július 14-én, ünnepli Franciaország a nagy francia forradalom emlékét. Joggal. Vannak ugyan olyanok, akik azt mondják, hogy a Bastillet megelőzőleg is benne volt már a forradalmi szellem a francia közéletben és hogy úgy előtte, mint utána is voltak nagyobb szabású műveletei a forradalomnak, mint a nyolcvan főnyi őrség által védett börtönnek a megostromlása és a benne talált hét rabnak a kiszabadítása, pláne, ha tekintetbe vesszük, hogy a hét rab között is csak kettő volt olyan, akire rá lehetett volna mondani, hogy politikai okokból zárták el. Azonban ennek a kritikának nincs igaza. A Bastille megostromlása és bevétele volt a francia forradalom legnagyobb eseménye, aminthogy az ember életének is a születés a legnagyobb eseménye. Mert a Bastille megostromlásával született meg a francia forradalom. Az alkotmányhozó gyölésben, a népképviselőknek ellentállásában ugyan már volt forradalmi szellem, de csak a szellem volt az, maga a cselekedet azonban nem volt forradalmi, mert a régi rend keretén belül történt. Ha ennek a rendnek a keretén belül akarták volna a Bastillet eltüntetni, úgy ahhoz a nemzetgyűlés elhatározása, a király szankciója kellett volna. De így, ahogy eltüntették, ahogy a régi rend korlátait átugorva, összetörve végeztek vele, ahogy az alúlról felfelé törekvő tömegakarat az eddigi rend mellőzésével rombolta le a Bastillet, az volt az igazi forradalmi cselekedet. A Bastille ostroma csinálta meg a forradalmat.

De ki csinálta meg a Bastille ostromát és vele a francia forradalmat? A francia iskolakönyvek úgy felelnek arra, hogy a harmadik rend: a polgárság. Nos hát akkor, amikor ez történt, nem vallotta a magáénak a Bastille ostromlását a polgárság. Sőt ellenkezőleg, az óvatosság, a félelem közös erőlködésével igyekezett magát távoltartani és elválasztani tőle. Ha az ember az akkori írásokat olvassa, a Bastille ostroma azokban a napokban még a legradikálisabb polgároknak, a mai értelemben vett polgároknak: a burzsoáknak a szemében sem volt a dicsőséges nagy francia forradalom, hanem bitang közönséges revoltnak, zendülésnek, törvénytelenségnek bélyegezték. Mert hát az ostromot követő napokban még nem tudhatták, hogy vajjon az évszázados királyság nem kerekedik-e felül és nem torolja-e meg a vén, titokzatos falak elpusztítását.

Ez a józan, polgári okosság beszél például egy radikális polgártárs, egy terroristává lett férfiú, Nicolas-Edmé Retif de la Bretonne memoárjából, különösen azoknak *„Les Nuits de Paris ou le Spectateur nocturne"* című 1694-ben megjelent részéből, amely elmondja, hogy kik voltak a Bastille ostromlói, a francia forradalom és ezzel az egész mai polgári társadalom megteremtői.

Retif de la Bretonne nyomdász volt és író, különösen pedig memoár-író. Élményeit, tapasztalatait nem írta le, hanem azon frissében, ahogy észlelte őket és ahogy megalkotta róluk való véleményét, rögtön kiszedte. Ha tollal írta volna, talán változtatott volna írásain, törült volna belőlük az események hatása alatt, vagy megváltozott véleménye szerint átjavította volna őket. De a szedést, az akkor

még fejletlen technika miatt nehéz munkával összerótt szedést nem igen szedte széjjel semmiféle véleményváltozás kedveért sem. Olyannyira takarékoskodott az ólombetűkkel, hogy ha rájött valami személy vagy ténybeli tévedésre, néhány oldallal odébb egyszerűen helyreigazította, vagy megcáfolta az előbb elmondottakat. Ezzel ugyan igen tarka és egyenetlen irodalmi termék az, ami Retif de la Bretonne után maradt, de annál érdekesebb és értékesebb, mert hamisítatlan kortörténeti adathalmaz.

Mi indította a polgárságot a nemzetőrség szervezésére? Nem a szabadságtörekvés. Retif de la Bretonne, akinek magaszőrű polgártársai körében nagy szerepe és tekintélye volt, így ír erről július 13-án, a Bastille ostromát megelőző napon:

„Ezek a banditák a koldusok fajából, az erdők rettegett vadorzóiból félelmes csőcselékké verődtek össze, amely azt látszik mondani:

— Ma űtött a gazdagok és a jómódúak utolsó órája, holnap már mi kerülünk sorra, holnap már mi alszunk pehely takaró alatt, azok pedig, akiket majd életben hagyunk, ha úgy tetszik nekik, elfoglalhatják a mi rongyos odúinkat.

Az asszonyok reszkettek. Én pedig ezt mondtam magamban:

— Itt az idő, most vagy soha, hogy nemzeti katonaságot szervezzünk. Nem dolgoztam. Hosszú évek óta most először keltem föl korán és felkerestem munkás és mesterember ismerőseimet.

— Barátaim, — mondottam nekik, — szaladjatok kerületetekbe. Mondjátok meg ott, hogy a tisztes polgároknak fel kell fegyverkezniök, hogy védekezzenek *a rablók és erőszakoskodók ellen.*"

Igy bizony a „rablók és az erőszakoskodók ellen" a maguk védelmére és nem a szabadságért, egyenlőségért, testvériségért a zsarnokság ellen. Nem ír, azaz nem szed ki ezekről a fogalmakról egy betűnyit sem, még másnap, július 14-én, Bastille ostromának napján sem. Azaz, akkor még inkább nem.

A Bastille bevétele napján, késő este széjjel néz a városban és elsétál a Bastille mellett. Bevallja, hogy jól esik neki látni a rettegett falak pusztulását (mert hát radikális polgár volt ő kelme), de mi ehhez a jóérzéshez képest az a felháborodás, az a szörnyűködés, az a rosszalás, amelynek egész szótárát szedi össze, hogy megrójja a Bastille ostromlóit, akik kivégezték „a derék" de Lanneyt, „a bátor" de Losme-Salbrayt és a svájciak közül vagy ötöt. Ennek a radikális polgárnak egy sornyi megemlékezése sincs arról, hogy a derék de Launeynek és a bátor de Losme-Salbraynek a nevéhez mennyi ártatlan embernek rabsága, pusztulása fűződik hozzá és hogy noha szép szál legények voltak a svájciak, az ostromlók pedig rongyos „utcai fickók", amazok mégis csak a zsarnokság zsoldosai, emezek pedig a lekűzdőik voltak.

Persze, hogy nem gondol erre, mert az ostromlók rongyos proletárok voltak, akiknek nem volt már veszteni valójuk és nem volt más útjuk, minthogy nekimennek annak az ormótlan falnak és rajta keresztül eljutnak vagy a szabadságba, vagy a halálba. (Az igaz, hogy a szabadság nem az ő szabadságuk lett, de a halál, az az övék maradt.) Nem kell messze menni a példákért se időben, se helyben: a polgárság mindig megvetéssel nézte a proletárság munkáját, — amíg az nem kezdett gyűmölcsöt hajtani.

Retif de la Bretonne, „*a citoyen Honnête*" a tisztes polgár, a későbbi terrorista forradalmár azokban a napokban, amikor a király a Bastille bevétele után harmadnap Párisba jön, szintén fölhangolja a lantját. Dávid

zsoltáraiban dicsérik úgy az Istent, ahogy ő a királyt. „Király, légy áldott, légy áldott". „A király arca úgy hatott, mint a fényes nap, amelynek sugarai szétoszlatják a borut!... Dicshimnuszt zeng Lajos szívjóságáról, nagy szívéről, ragyogó elméjéről. A hódoló lelkes désnek valóságos paroxizmusa az, amit ólombetűivel végez visz. Közben-közben visszatér a fegyveres „banditák"-ra, akiknek egyéb bűnét ugyan nem tudja felsorolni, minthogy erőszakosak voltak, mert őt, Retif de la Bretonne-t feltartóztatták az utcán, minthogy kémnek nézték, de aztán egy nő szavára szabadon eresztették.

A Bastille ostromlói ellen nem indították meg az eljárást és a szabadságdicsőítő szólamok, amelyeknek hiánya oly sivárrá tették Retif de la Breton memoárjainak a Bastille ostromáról szóló részét, annyival hangosabbak, szilajabbak lettek, amikor a Bastille bevételének első évfordulóját ünnepelték. Egy év alatt bebizonyosodott, hogy a forradalom győzött és egy év alatt megjött a tisztes polgár Retif de la Bretonne forradalmi hangja is. Akkor már valóságos ódát zeng a Bastille ostromáról és ostromlóiról.

És ugyanilyen jelentékeny változáson ment keresztül királyhűsége is. Oh, az a zsoltári hang, hogy elveszett. Elmondja egy helyütt egy kétségbeesett arisztokrata családdal történt találkozását és ennek során azt, hogy míly rideg, bírói hangon beszélt arról, hogy a király megérdemli sorsát, amikor a nemzet ítélőszéke elé állítják. Így megy ez végig úgy, hogy a forradalmat és a hegypártot éltetve, zárja be memoárjainak ezt a részét.

A memoárok között sok helyütt citálja önmagát. Ezt mondtam, azt mondtam és bölcs mondásai folyamán a nagy francia forradalmat ő is megjövendölte. Retif de la Bretonne-nak szavára hallgattak a kortársai. Memoárjaiban, amelyekben pedig sokszor tultengenek a saját személyes dolgai, soha sem esik egy szónyi panasz sem arról, hogy polgártársai nem hallgatták meg, vagy mellőzték, vagy pedig ellene fordultak. Ez a kontaktus nyilvánvalóvá teszi, hogy polgártársainak nézete a maga egészében teljesen egyezett az ő nézetével.

Retif de la Bretonne nem egy forradalomkorabeli polgár, hanem a forradalomkorabeli polgár. A polgár, a maga teljes mivoltában, kicsinyes gyávaságával, mert ugyan kevés a veszteni valója, de mégis csak van veszteni valója, de vakmerő és tulzó, mert nagyok az ambicíói és amikor biztos abban, hogy nem veszthet, sokat akar nyerni.

Székely Bertalan

Irta:
VÁRNAI DÁNIEL.

Nem hinnők, hogy odakünn Németországban akadna egy Muther-epigon, aki alkalmasnak találná arra a német Kaulbachot, Pilotyt vagy Rethelt, hogy rajtuk keresztül kibontson egy új művészeti filozófiát vagy a művészetükre ráépítse egy új esztétikai rendszernek az alapjait. Elsősorban is ezért, mert ezek a mesterek a történelmi festészettel együtt régen elveszt-tek a múlt homályában, másodszor pedig egy művészeti filozófiának, ha új, igazi művészeten keresztül kell bemutatkoznia, hogy önmagát előre

ne kompromittálja. Pilotynak már a neve emlegetésére is valami panorámahangulat borzongatja végig a hátát a ma esztétikusának és festőjének, alighа akadna tehát valaki, akiből kiváltana valami mai művészeti értelemben vett okosat és jót a Pilotyknak jéghideg fotografizmusa. Székely Bertalan, aki a Pilotyval rokon Rahlnál kezdte és magánál Pilotynál végezte az iskoláit, erősebb lett és erősebb is volt talán a mestereinél s mégis, bizonyára még a hazájában is, nálánál többet emlegetik a festőművészetben elég sokáig uralkodott müncheni atyamestert. Nem hisszük ugyan, de valami okkal mégis reméljük, hogy Székely Bertalan a sok ideig tartó mellőzésért most mégis csak el fog jutni valami elégtételféléhez. „Székely Bertalan és a festészet esztétikája" címmel egy új művészeti filozófiáról írt hoszzabb tanulmányt Palágyi Menyhért és amit a teremtő művészet lényegéről és szerinte való legjobb föladatairól elmondhat, azt mind a Székely Bertalan művészetén keresztül mondja el. A Palágyi nehézkes gondolkodásának egy kissé kacskaringós utjain megelevenedik Székely Bertalan s úgy érezzük, hogy ki van ásva a feledésnek abból a kriptájából, amelynek födelét a Pilotyféle művészeti iskola tette olyan súlyos fölemelhetetlenné.

Ha a Palágyi Menyhérttől a festői képzelettel szemben annyira lebecsült „discursiv képzelet" utján magunk elé állítjuk azokat a Székely-féle munkákat, amelyeket ismerünk, meg kell állapitanunk, hogy nagy igazságtalanság történt Székely Bertalannal. Elvégre, ha Piloty iskolájában nevelkedett is; ha a neve elé biggyesztik is az oly groteszkül hangzó jelzőt: — „történelmi festő", — ez Székelynél még nem ok arra, hogy agyonhallgassák és bezárják a mult kapui mögé. Különösen azkor nem, amidőn a művei is harsogják és szük baráti körben ő maga is erősíti, hogy művészete merő tagadása a Piloty-féle művészetnek és ezen iskola történelmi festési eszközeinek. És mégis . . . értjük, ha az Orlai-Petrics Somákról nem beszélnek és értjük azt is, ha Székely Bertalanról is olyan kevés szó esik.

Székely Bertalan a festés művészetének a szobatudósa, befelé élő ember, aki nem a nagy viharzással forrongó művészeti fejlődésből kapja ki a problémákat, hanem saját maga ad föl magának ilyeneket és old meg többékevésbbé sikeresen. Nem dolgozik évtizedek óta a művészetek piacának, munkái vidéki templomoknak a homályában szerénykednek és újabban a restaurált Vajda-Hunyad várának lovagtermét látta el nagy kompozíciójú freskódíszekkel. Természetesen a nyilvánosság alig vehet tudomást ezekről a munkákról, nem is törődik Székely Bertalannal, s aki egy hosszú életen keresztül csak a maga művészetével, csak festői értékeinek a latolgatásával volt és van ma is elfoglalva, az viszont a nyilvánossággal törődik a legkevesebbet. Néhány képe a Szépművészeti Múzeumban van kifüggesztve, jó néhány pedig a Múzeum pincéjében szedi magára a régiség patináját. Mindegyik képe egy nyugodt temperatumnak és egy mélyenjáró, gondolkozó főnek az alkotása. Az első pillanatban észrevehető rajtuk, hogy merő ellentétei az egykorú, vezércikkeket gyártó, hidegen teatrális magyar művészetnek, amelynek Münchenben volt a forrása és amely itt nálunk még csak a kasznár-házak számára nem halt meg egészen. Nagy, de üres pózok helyett a nyugodt gesztusokat szerette Székely Bertalan, ha a magyar történelemnek egy-egy komor fejezetét vagy sokszor csak egy pillanatát elevenítette meg. Bizonyára

ez volt a beszédesebb és a hatásosabb akkor is, amikor még igen nagyon kedveltek a görögtüzes történelemfestést és — ezek a Székely-képek enyhítenek valamit azon a groteszk hatáson, amivel történelmi festészetünk látható eredményei boritansk be bennünket. Látható célja, hogy képein ne csak egy történelmi pontot, egy elszigetelten álló bukást vagy fölemelkedést fejezzen ki és éreztessen másokkal is, de akarta, hogy egy karlendületében, egy homlokránc vonalában vagy egy szemnek a szomorú tükrében, az egész ország és társadalom helyzete és erkölcsi élete jelenjék meg. Félsiker, de egész akarat. Erről ir Palágyi Menyhért a következőkben: „Azt a nagy főladatot, melyet a magyar költők megoldani nem tudtak, hogy t. i. történeti magyar drámát irjanak: azt ime, egy magyar festő oldotta meg". Persze, hogy ez nem egészen igy áll, azt Palágyi is hamar észreveszi, mert a következő lapon már igy ir: „Ezzel azonban korántsem akarom azt mondani, hogy Székely művészete már is betetőzését jelenti történeti festészetünknek". És pedig azért nem, mert Palágyi szerint Székely Bertalan, aki mégis csak történelmi festő, egy fejlődési vonalnak nem a végén, hanem az elején áll. Szóval Palágyi azt hiszi, kogy valamikor, talán egészen rövid idő mulva, elkövetkezik itt nálunk a történelmi festészetnek a reneszánsza. Már egyszer mondtuk és álljuk, hogy a történelmi festészetnek a legalaposabban befellegzett. Egy kiesit más idők járnak és más szelek fújdogálnak, hogy a jövőbenézés helyett, a ma küzdelme helyett a multban való elmerülés legyen a részünk. Ez talán érthető volt negyvenötévvel ezelőtt, amikor egy bomlasztó, nyomorúságot terjesztő társadalmi fatalizmusból a mult dicsőségein való merengés volt az első, bátortalan ébredés. A multra ráfordították a cimert és a jövőre nyitottak éles perspektivákat. Egy nyomorúságokkal teli élet viharzik felettünk és viharfelhőiben szociális és gazdasági problémák rajzanak... Palágyinak majdnem ez az egyetlen örőme, hogy itt a történelmi festészet még nem ért el a fejlődés görbéjének a túlsó csúcsára.

És épen azért a legnagyobb gondot arra fordítja, hogy rendszerében nemzeti határokat vonjon a művészet köré és irányitó alapelveket gyurjon Székely Bertalannak faji és nemzeti elszigeteltségbe szorított művészetéből. Kétségbe senki sem vonhatja, hogy Székely művészetének értékei alkalmasak olyan föllobbanásoknak a kiváltására és a nemzeti érzéseknek olyan tularasztására, amilyenek Palágyi könyvének majdnem minden lapján megnyilatkoznak; de úgy véljük, Palágyi nem vett, vagy nem akar tudomást venni egy jelentős változásról. Arról, hogy a művészet átlépte a nemzeti határokat és mennél jobban fejlődik, annál kevésbbé lehetséges nemzeti irányok skatulyáiba ujra beszorítani. Ha ezt tudná vagy ezt elismerné, bizonyára nem vállalkozott volna olyan nyilvánvalóan meddő munkára. Könyve Székely Bertalannak a nagy elégtétele és ez az egy dolog az, ami rokonszenvessé teheti a munkáját.

KÖZGAZDASÁG

Dernburg

Irta:
GYÖRGY MIKLÓS

A német pénzvilág egyik legmarkánsab képviselője megbukott mint — politikus. Finom pókhálószálakból esztendőkön át fontak neki selyemzsinórt a konzervatív-klerikális frakció képviselői. Bülow bukásakor már nyilvánvaló lett, hogy rövidesen át is nyujtják Dernburgnak e figyelmes ajándékot. Látszólagos bukása mindazonáltal meglepetésszerűen hatott az egész kontinens közvéleményre, épen úgy, mint annak idején hirtelen bekapcsolása is a politikai életbe. A mélyebb rugók egyéniségének rendkivüliségében és a birodalmi politika sajátos nyilvánulásaiban keresendők. Ritka egyéni tulajdonságai révén gyors tempóban emelkedett a Parnasszusra, s még mielőtt dolgait elintézte, programmját teljesen keresztülvitte volna, letaszitottak onnét. Odaát csak a tehetségtelen, vagy közepes tehetségű embereket engedik lassankint elkopni, a nagy tehetségek a legritkább esetekben fejezhetik be missziójukat. Dernburg sorsából érdekes következtetéseket lehet vonni a német birodalmi politikai viszonyokra. A német császár kezéből kapta meg a hatalom jelvényeit. Ballin és Dernburg között kellett annakidején választani. És ez az utóbbi, a Darmstädter Bank fiatal igazgatója, a berlini zsurnaliszta fia vitte el a pálmát. És most, a fejedelmi kegy, a vörös sasrendhez még néhány csillogó követ vett oda, melyeket az odiózus délafrikai gyémántbányák produkáltak. *C'est fait.* Hangulatos befejezés. Dernburg is el van intézve. Vele a legpregnánsabb német politikus tünik el, ki a kontinensen az összes németek között a legismertebb s a legnépszerübb volt. Heydebrand von der Lasa és társai halotti torra gyülnek össze s a következő napon fekete-kék misét pontifikálnak. Harden még egyszer dühösen felröffen s a közvélemény kiváncsian várja, hogy melyik szémita polgárra esik legközelebb a császári kegy fénylő sugara.

Ha az aktuális politika gyorsan napirendre tért is Dernburg felett, azért mégis sokan vannak, akik méltatlankodva zudultak föl, hogy Dernburgot, mint kifacsart citromot kivánták elhajitani. A merkantilista és ipari körök, ma már rövidesen a Hanza-szövetség, tisztában vannak Dernburg egyéniségével, nagy szellemi erejével és alkotásainak értékével. Épen e körökben tudják, hogy ez a 46 éves férfiú, aki most már minden iskolán átment, gazdaságin és politikain, bel- és külföldin, elméletin és gyakorlatin, politikailag csak épen kikapcsoltatott, de azért még nem politikai halott. A birodalmi gyarmatügyi politika és gazdaság Dernburgig semmi

sem volt. Szint és súlyt ez az ember adott a gyarmatügynek, amely mindaddig egy elhanyagolt, beteg és a német közvélemény szemében is igen kevéssé érdekes ügy volt. Bürokraták, katonák, száraz aktaemberek intézték a gyarmatügyeket, megfelelő érzék, szakértelem és üzleti szellem nélkül.

Dernburg közvetlen elődje Hohenlohe-Langenburg herceg volt. Ennek az úrnak regimeje a teljes impossziblilitás jegyében állott. Elhanyagolt gazdasági erők, állandó nagy gyarmatügyi botrányok, a benszülöttek kizsarolása a basáskodó teleptulajdonosok által s teljes kilátástalanság arra, hogy a gyarmatügyek passzív mérlege megjavulhat. Erős és tiszta kéz kellett ide, egész ember, de egyszersmint üzletember is. A Dernburg személyére esett választás kitünő gondolat volt. Finom tollú és ítélőképességü publicistának a fia Dernburg; apja a gazdasági pályára nevelte. Amerikában ismerte meg a világgazdaságot mozgató nagy erőtényezőket, hatalmas organizációkat s az egyéni munka természetét és értékét. Hamarosan alkalma nyilt arra, hogy tudását, itéletét s munkaerejét fruktifikálja, mert hazájában egymásután épen olyan vállalatok élére került, amelyek már majdnem a tönk szélén állottak, vagy szanálásra, ujjászervezésre szorultak. Dernburg sohasem végzett chablonmunkát. Mindig azt a működési kört kereste, ahol az ő egyéniségének sulya és bélyege szoros összefüggésbe került a vállalat sorsával és jövőjével. Ő *akarta* az ilyen stilü munkát. Ezt ambicionálta, ez izgatta s egyszersmint ez fejlesztette ki a pregnáns merkantilistát, kinek gyorsan hire ment hazájában is.

A vállalatok egészségesek lettek ő alatta, de ő még azoknál is magasabbra nőtt. De a legszélesebb önkifejtésre tulajdonképen csak a Darmstädter Banknál nyilt alkalma. Ekkor volt üzleti tevékenységének zenithjén. Csupa iniciativa. a hamisitatlan őserő, mely mindig előre néz, szünetet nem ismer, csak alkotni, teremteni, termelni s hasznositani akar. Ilyen ember kellett a koloniákhoz. Hivták s ő ment. Nem sokat habozott, harminckilenc vállalatnál viselt állásáról, háromszázezer márka évi jövedelemről könnyen s egykedvüen mondott le. Csak most, politikai karrierjének idő-előtti befejezése után látjuk, hogy nem fájó szivvel vált meg e kolosszális jövedelemtől. Dernburgot csak az alkotási vágy, az uj irányú munka, a nagy purifikálásban való aktiv működés varázsa ösztönözték s igy pillanatig sem habozott, hogy belevágjon egy merően uj munkakörbe. Érezte önmagát, bizott önmagában. A lefolyt három és fél évi ténykedése beigazolta, hogy sem önmagát, sem a viszonyokat nem ismerte félre.

Hogy a bankdirektorból gyarmatügyi államtitkárrá lett Dernburg mit alkotott működési tartama alatt, eléggé ismeretes. Kisöpörte a bürokratizmust a gyarmatügyi politikából és igazgatásból. eltüntette a foltokat és bajokat és mint kereskedő összes tudását és tehetségét, tapasztalatait és itéletét kizárólag ennek a nagy, a birodalomra nézve oly jelentős kérdésnek megoldására

fordította. Nem Berlinből igazgatta az afrikai és délamerikai gyarmatokat, hanem két ízben, 1907-ben és 1909-ben beutazta az összes kolóniákat s különösen a gyémántbányászattal és a gyapottermelés expanzív fejlesztésének kérdéseivel foglalkozott igen behatóan.

Sikereihez még a szerencse is hozzájárult, amennyiben német területen nagy és széles rétegü gyémánterekre bukkantak. Dernburg nem részegedett meg e sikertől, ő mindig mérsékletre és objektivitásra intette a közvéleményt. Hogy az ilyen alkalmakkor megnyilvánuló gyémántláz a német közönséget is s a tőzsdét is rendkivüli mértékben elfogta s az óriási fokig felhajtott árfolyamok néhány hónap alatt 6—700 márkával csökkentek, ez mind olyan távol állott Dernburgtól s az ő befolyásától, mint ahogy politikai munkásságának egész tartama alatt is minden alluziót került, ami ennyire szubjektiv nyilvánulásokkal összefüggésbe jöhetett. Klaszszikus momentum, hogy Dernburgig a német közvélemény előtt a gyarmatügy gúny és nevetség tárgya volt. Nagyzási hóbortnak, a beteges imperialisztikus és a túlfeszitett expanziós törekvések elfajulásának tekintették a kolóniákat s az azokért hozott tetemes áldozatokat is. Nem bíztak, de a tapasztalatok után nem is bízhattak abban, hogy olyan regime és politika mellett Agnlia és és Franciaország példájára a német birodalom csak valamikor is láthasson egy fillért is a gyarmatokba ölt milliárdokból. Dernburg minden póz és színezés nélkül fényesen bebizonyitotta mindennek az ellenkezőjét. Kereskedői szemmel, kereskedői allure-ökkel, kereskedői alapossággal és kereskedői ügyességgel teremtette meg a gyarmatügyi politikát és tette élet- s hozadékképessé a német gyarmatokat.

Miért bukott meg Dernburg? Miért kellett egy ilyen kvalitású embernek hitvány politikai intrikák folytán megbuknia, mielőtt még befejezte volna küldetését? Nagyon nagy a „bünlajstroma" Dernburgnak. Egy olyan világból, olyan atmoszférából került ki ő, amelynek képviselői előbb-utóbb megtörnek vagy megfeneklenek a fekete-kék block s a veszedelmes agrár-klerikális frakció machinációiban s intrikáiban. Hiába a legbrilliánsabb egyéni tulajdonságok s pozitiv eredmények. Két ellenkező irányzat s világnézlet csapott itt össze s folytat elkeseredett küzdelmet egymás ellen. A jelen a konzervativ-agrariusoké, de a későbbi jövő a merkantilizmusé s az indusztrializmusé. Dernburgnak nem tudták már az első pillanattól kezdve megbocsátani sem származását, sem régi hivatáskörét. A császár és Bülow kreaturájának tekintették, aki szereplési viszketegségből kierőszakolta azt a kolosszális jelentőségü állást, hol mindaddig junkerek vagy hitbizománytulajdonosok ültek.

De Dernburg szemfényvesztő parlamenti sikerei, valamint a gyarmatok feljavitásán elért eredmények bőszitették csak igazában fel a blockot. Már amikor Bülow megbukott, ő is, de a helyzet ismerői is tudták, hogy sorsa meg van pecsételve s teljesen alá van aknázva a poziciója. Dernburg nem kevésbé utálta s gyülölte

ezt a frondőr társaságot, de elkedvetlenítette öt a Bethmann-féle új aera is, az új emberek politikai hitvallása, ténykedései és magatartása. Az ő politikai meggyőződése — amelyet specifikus állása folytán soha semmi körben sem hangoztatott — az egészséges termékenyítő és erőfejlesztő tényezők jegyében állott. Mindig érezte a veszedelmét annak a politikai meggyőződésnek, mely hajlandó az egész birodalmat a blocknak kiszolgáltatni, amely a korlátolt és önző junkerek és a hatalomra vágyó klerikalizmus kegyeit keresi.

Megbukott Dernburg, mert ezen frakció sohasem értette meg öt és mert nem tudta Dernburg személyét a tekintélyes állás képviselőjétől különválasztani. Megbukott, mert még a szocialistákénál is kegyetlenebb igazságokat vágott a klerikálisok és agráriusok fejéhez; megbukott, mert *épen ő* hozta rendbe a gyarmatok elhanyagolt és panamákkal telített ügyeit: megbukott, mert lassankint a legnépszerűbb német politikus lett belőle s az egész kontinensen elismerték nagy kvalitásait; megbukott, mert a Bülov-rendszer utolsó képviselőjét látták benne, akivel gyorsan kellett felszámolni.

De a fekete-kékek diadalmámora tán kissé túl korai. Ez csak sikerült gáncsvetés volt, de még nem politikai temetés. Dernburg a gyakorlati gazdasági élet millió viszonylatában keres és talál refugiumot. Kipihení magát, mint államférfi, de hasznosítja magát és tudását, mint gyakorlati fináncember, sőt azt is bizvást remélhetjük, hogy még a fekete-kék block is fog találkozni Dernburggal a parlamenti élet porondján. Talán akkor már a merkantilizmus zászlaja fog magasabban lobogni és az lesz az igazi Dernburg-féle korszak.

▽ ▽ ▽ ▽

Az első félév

Irta:
GYÖRGY MIKLÓS

Az idei gazdasági esztendő első szemesztere immár a multé. A legsivárabb belpolitikai viszonyok között indult meg s alakilag teljesen rendezett állapotok között zárul le az első szemeszter. Főkérdés: volt-e vajjon döntő hatással a belpolitika a félévi gazdasági mérlegre? Megnyugtató választ adhatunk. Míg a mult év mérlegét a belpolitikai bizonytalan helyzet kedvezőtlenül befolyásolta, addig az idén már örvendetesen tapasztalhattuk azt, hogy a gazdasági élet *legtöbb* viszonylatában függetlenül a politikai szituációtól érvényesülhettek az erőfejlesztő tényezők s csak *egynémely* viszonylatban tükröződött még vissza, hogy hónapokon át bizonytalanság uralkodott a belpolitikában. Kétségtelen, hogy ez az emancipáló folyamat nyugati mintára már nálunk is megindult s kívánatos, hogy a jövőben belpolitika s gazdasági élet egymástól minél inkább függetlenítődjenek. Termé-

szetes, hogy bizonyos összefüggésnek, kivált az állami beruházási s rendelési működésnél, e kettő között fen kell örökre maradnia.

Az első hat hónap mérlege *kedvező*. Sőt tovább mehetünk. Ez a mérlegszaldó olyan, hogy mintegy már az egész 1910. gazdasági esztendő mérlegének sorsát is eldöntötte. Külpolitikai téren nem volt sem komolyabb bonyodalom, még aggasztó felhő sem s amennyire a mai alakulatból következtetni lehet, az idei évet nem fenyegeti komolyabb baj. Az európai közvélemény már megszokta a Balkán kérdés nyomán járó apró-cseprő komplikációkat és összetűzéseket, úgy, hogy a nemzetközi piac már nem is igen reagál az ottani eseményekre. A magyar belpolitikát illetőleg az utolsó időszakban a választások eredménye megnyugvást keltett úgy nálunk mint külföldön, azonban ennek az előnyeit s hatásait csak a második szemeszterben s remélhetőleg még a későbbi időszakokban fogjuk élvezhetni. A pénzbőség jegyében indult meg az év. A nemzetközi pénzpiac helyzete különösen kedvező volt, egy jelenség, mely még a mult év végén nyilvánult meg s csekély megszakításokkal az idén is tovább tartott. Minden oldalról törekedtek a kedvező szituációt minél alaposabban kiaknázni. Anglia és Ausztria kezdték a versengést, előbbi kincstári jegyeket emittált unos-untalan, majd Ausztria rövid időközben 360 milliót vett fel. Ezt követte a februári német birodalmi és porosz kölcsön 800 millió márka erejéig. Mi ezúttal is elmulasztottuk a legjobb időpontot s csak május végén kontraháltunk egy 112½ milliós járadékkölcsönt, míg május végén 100 millió folyószámlakölcsön felvételének szükségessége mutatkozott. Ezeken felül a piac kitünő felszívóképessége folytán igen sok külföldi és amerikai, de exotikus és keleteurópai államkölcsönök kerültek aláírásra, amikhez a városok saját kötvényei és töméntelen záloglevél- és ipari kötvény emissziói is járultak. Novumként hatott, hogy az osztrák pénzügyi kormány szakított a Rothschild csoporttal és az osztrák póstatakarékpénztár égisze alatt bonyolította le az állami hitelműveleteket. A magyar fix kamatozású címletek ismét tért hódítottak, különösen a hollandi piac, de a francia bizományosok is fokozott mennyiségben vásárolták papirosainkat. A községi kötelezők előnyomulása dacára a pupillárítás hiányának érdekes jelenségnek tekinthető. A pénzpiac helyzete összel előreláthatólag meg fog változni, drága, legalább is drágább lesz a pénz, mert Amerika aranyvásárlásai, valamint a termés lebonyolításánál felmerülő pénzszükségletek a kamatlábak emelését fogják maguk után vonni.

A tőzsde élete is változatos volt, de mindig volt *élet*, intenziv tőzsdeélet. E tekintetben nagy metamorfózison ment keresztül a mi tőzsdénk, melyről ismételten megemlékeztünk. Ma már kétségtelenül számottevő tényező a budapesti tőzsde is a kontinens gazdasági életében. De nem csupán a mi tőzsdénken nyilvánult meg nagy vásárlási kedv, mely az árfolyamok alakulását jelentősen befolyásolta, hanem a külföldi összes tőzsdék, elsősorban a newyorki és londoni tőzsdék termeiben folyt legnagyobb stílben az

üzlet. A tőzsdeélet összes előnyei és hátrányai a legpregnánsabbul jutottak e rövid hat hónap alatt kifejezésre. A *spekuláció* fejlődése és kifejlesztése, a nemzetközi értékek térhódítása, a spekuláció internacionalizmusa, a szolid polgárság és tőkés elemnek megnyerése és beolvasztása a nagystílű spekulációba: ezek azok a tünetek, melyek napról-napra jobban-jobban nyilvánultak. Az amerikai értékek, különösen a vasuti kötvények iránt óriási kereslet nyilvánult meg a kontinensen. De más ipari osztalékpapirosok is állandóan magukra vonták a nemzetközi spekuláció figyelmét, igy nevezetesen a petróleum-, gummi- és vasértékek.

A letűnt félévben már nyilvánvalóvá lett, hogy Magyarország gazdasági főmérlege kedvezően fog zárulni és erre támasztékot leginkább a terméskilátások nyujtottak. Már három éve várjuk a jó termést, melyre minden mellék-körülménytől függetlenül, igen nagy szükségünk van, hiszen ez a gerince gazdasági össztermelésünknek. Jóllehet, a természet a legutolsó hetekben a kedvező mérlegszámokban kis korrekturával szolgált, azért az idei termés kétségkivül jó lesz. Szükség van erre, hogy ellensúlyoztassék az a sok veszteség, mely a sztagnáló kereskedelem és ipar folytán nyilvánult meg, szükség van az adófizetőképesség fokozása érdekében és külkereskedelmi mérlegünk számainak feljavítása érdekében is. Remélhető, hogy a bő termés passzív tételeink közül sokat fog aktívvá tenni, jóllehet, a mai gabonaárak radikális javulással e tekintetben nem igen kecsegtetnek.

A pénzintézetek helyzete a lefolyt félévben rendkivül kedvező volt. Lázas tevékenységet fejtettek ki úgy a bankszerű üzletágakban, valamint az emissziós és az alapitási üzletek terén is. Ez a megállapitás nem kizárólag a fővárosra, hanem még sokkal inkább vonatkozik a vidéki viszonyokra, hol mindenütt a pénzintézetek jelentős expanzióját volt módunkban megállapitani. A vidéki intézetek betéteiket nem kizárólag az escompte-üzlet útján fruktifikáltatják, hanem már évek óta a jelzálogüzletet is fejlesztik és pedig oly mérvben, hogy sok tekintetben még a fővárosi intézetek egynémelyikét is felülmulják. Alaptőkeemelések és új alapitások is szép számmal voltak. Új üzletágak kreálása is megnyilvánult, különösen a fővárosi intézetek körében. A jelzálog és kommunális kölcsönüzlet mindinkább tért hódit, szintúgy a helyiérdekű vasutak finanszirozása napról-napra több intézetet érdekel. A pénzintézetek kamatjövedelme a bankszerű üzletágakban az átlagosan alacsonyabb kamatlábtételeknél fogva nem lesz ugyan nagy, azonban ezt kiválóan ellensulyozzák azok a jövedelmek, melyek a kibocsátmányi üzletből s ezzel kapcsolatban a jelzálogos és kommunális kölcsönökből, valamint a konzorciális üzletekből s a kommanditokból erednek. Hogy a jelzálogüzletben milyen expanzió volt a lefolyt szemeszterben, azt a legjobban igazolja, hogy csak egy fővárosi jelzálogbank ez idő alatt 40 milliónál több kölcsönt folyósitott. Ez példátlanul áll a pénzintézetek annaleseiben. Természetes, hogy ez a körülmény az épitőiparnak s az ezzel kapcso-

latos többi iparágaknak is erős foglalkoztatását és fellendülését jelentette. Másrészt az sem meglepő, hogy az ilyen áramlatoknak kinövései is vannak, melyek kritikus időkben sok bajt és nehézséget okozhatnak.

Az ipari élet terén aránylag a legcsekélyebb volt a fejlődés. Ennek mélyreható okai vannak, melyek politikai és gazdasági természetűek, s nem csupán tőlünk, hanem a külföldi konjunktúráktól is függnek. Az ipari termelés fokozásához elsősorban az államnak kellene rendeléseivel hozzájárulni, ami zavaros belpolitikai viszonyok között legalább is késedelmet szenved, ha ugyan nem marad el egészen. De a külföldi államok iparának helyzetétől is sok függ és bizony e tekintetben mindenütt sok kívánni való maradt hátra. Egynémely iparágban azonban kétségtelen javulás mutatkozott, de ezek sem olyan méretűek, hogy a múlt évi eredményeket lényegesen felülmulnák. A jövő kilátásai már kedvezőbbek. Igy a vasipar, sőt a sokáig nagy krizisek által sanyargatott textilipar helyzete mintha már is javulna, míg a petroleumipar nálunk az amerikai konkurrencia folytán nagyon sokat küzködik. Kielégítő eredményeket csak épen a gép-, papír- és építőipar értek el. Azonban általános volt a panasz, hogy az önköltségek a folytonosan emelkedő nyersanyag árak folytán aránytalanul nőnek, míg a készgyártmányok áraínak emeléséhez nem lehet minden iparágban folyamodni, s igy a különbözetet a vállalat nyershozamából kénytelenek fedezni. A spekuláció is sokat ront a nyersanyag-árakon. Legjobban a réz, gummi és gyapot árhullámzásai igazolják ezt a körülményt. A nagy ipari konjunktúrától ezidőszerint még távol állunk, de nincs kétség aziránt, hogy Amerikából jövet a mi kontinensünkön is fokozódó tendenciájú lesz az ipari termelés.

Pesszimizmusra nincs okunk, a nagy mérleg-tételek rendben vannak; ha a második félév eredményei megközelítik az elsőét, úgy az 1910. gazdasági esztendő beváltotta a hozzá fűzött várakozásokat s milliónyi magyar reményét.

▽ ▽ ▽ ▽

A szerkesztésért felelős: ZIGÁNY ÁRPÁD.
Kiadja a RENAISSANCE könyv- és lapkiadó vállalat.
Szerkesztőség: Budapest, VII., Damjanich-utca 12.
Kiadóhivatal: Budapest, V., Lipót-körut 1.
Nyomatott MÁRKUS SAMU könyvnyomdájában, Budapest, V., Báthory-u. 20.

RENAISSANCE

Politikai, társadalmi, művészeti és közgazdasági folyóirat.
Megjelenik minden hó 10-én és 25-én.
Előfizetési ára: Egész évre 20 K, félévre 10 K.
EGYES SZÁM ÁRA 1 K.

Szerkesztőség:
VII., Damjanich-utca 12.
Telefon: 103—10

Kiadóhivatal:
V., Lipót-körút 1. szám.
Telefon: 44—32

DIE RENAISSANCE

Ungarische Halbmonatschrift für Politik, Gesellschaft, Kunst und Volkswirtschaft.

Erscheint am 10-ten und 25-ten jeden Monats.

LA RENAISSANCE

Revue hongroise bimensuelle pour la politique, sociologie, art et l'économie nationale.

Vient à paraitre le 10 et le 25 de chaque mois.

THE RENAISSANCE

Forthnightly hungarian Rewiev for politics, sociology, art and political economy.

Edited the 10th and 25th of each month.

IL RINASCIMENTO

Rivista quindicinale ungherese di politica, sociologia, letteratura, arte ed economia nazionale.

Esce il 10 e 25 di ogni mese.

8

RENAISSANCE

POLITIKAI-TÁRSADALMI-MŰVÉSZETI
ÉS KÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRAT

I. ÉVF. 6. SZÁM

BUDAPEST

ÁRA 1 KOR.

1910 · VII · 25

RENAISSANCE

Politikai, társadalmi, művészeti és közgazdasági folyóirat.

Szerkesztik: RÉVÉSZ BÉLA és ZIGÁNY ÁRPÁD.

Megjelenik minden hó 10-én és 25-én.

Előfizetési ára: Egész évre 20 K, félévre 10 K.

EGYES SZÁM ÁRA 1 K.

Szerkesztőség: VII., Damjanich-utca 12. Telefon: 103—10

Kiadóhivatal: V., Lipót-körút 1. szám. Telefon: 44—32

A 6. SZÁM TARTALMA:

DIDLOMATA; Demokratikus Pártalakulás ... 497

RÉVÉSZ BÉLA: A bestia (novella, IV.) ... 504

BALÁZS BÉLA: Versek ... 508

ADY ENDRE: Petőfi nem alkuszik (IV.) ... 509

ERDŐS RENÉE: A Sybillák könyvéből (versek) ... 512

ASZLÁNYI REZSŐ: Irodalomszeretet, művészetpártolás és az ősök ... 514

SZINI GYULA: A lakáj (dráma, I.) ... 522

RÓZSA FERENC: Versek ... 529

Dr. LÁNCZI JENŐ: A spanyol kultúrharc ... 530

JUHÁSZ GYULA: Versek ... 534

PÓK ÖDÖN: Revue (Ehrlich, Wettenstein és a kollégák) 535

NÉMETH ANDOR: Versek ... 546

Dr. SZENTIRMAI IMRE: A szociológia magyar aktualitása 547

ANDOR ERZSI: A báróék, Mari meg a postás (novella) 552

KRITIKA ... 555—578

Reinitz: Ady-dalok (ADY ENDRE, IGNOTUS, KABOS EDE, KERN AURÉL, NAGY ENDRE, SCHÖPFLIN ALADÁR, VÉSZI JÓZSEF, 555); — Félnek az egészségtől (LUKÁCS GYÖRGY, 562); — Kosztolányi Dezső: A szegény kis gyermek panaszai (MAJTHÉNYI GYÖRGY, 564); — Egy commis voyageur (BÖLÖNI GYÖRGY, 566); — Elek Arthur: Poe Edgar (RELLE PÁL, 568); — Tömörkény István: Homokos világ (POGÁNY BÉLA, 570); — A modern proletárság lélektana (POGÁNY JÓZSEF, 572); — Utópia (BENDA JENŐ, 575); — A hallgatás tragédiái (BÁLINT LAJOS, 578).

KŐZGAZDASÁG ... 579—584

Egy kis gazdaság-politika (FODOR OSZKÁR, 579); — A nagy kölcsön (GYÖRGY MIKLÓS, 582).

A címlapot rajzolta Mihály Rezső.

Demokratikus pártalakulás

Irta:
DIPLOMATA

Nem a 48 és 67 kérdéséről van már szó, hanem az 1790/91. évi, valamint az 1848. és 1867. évi törvények egymásrra épített alkotásainak továbbfejlesztéséről kell gondoskodni. Szerintem ez a helyes, ezen az úton kell haladni, ilyen irányú pártalakításra van szükség. A jelenlegi pártalakulások e házban ezen nézetemnek nem felelnek meg. Jobban megfelelnének az én nézeteimnek azok a gondolatok, amelyeket Várady Zsigmond képviselő úr a beszédje legvégén mondott: — *„Magyarország újjászületését lehet munkálni a sérelmi politika félretételével, a komolyan átérzett demokratikus világnézlet és helyes, szociális politika beállíttásával"*.

Báró Bánffy Dezső felszólalása
a főlirati vitában, 1910. VII. 14.

Az 1825—1848-iki reformkorszak fokozatos, szerves fejlődését gróf Széchenyi István indította meg a demokratikus eszmék és a nyugati kultura propagálásával. Mint a középkori kerekasztal lovagjai a Grál tüze után, úgy ment Széchenyi a demokrácia ideálja felé, s nagy lelkét az általános választójog szent eszméje töltötte be, mikor a rendi alkotmány ellen kifakadt, hogy: — *„különb helyet foglalnánk el a nemzetek sorában, ha ősi törvényhozóink s országos embereink az értelmi súly nagyobb kifejlődése s a magyar nemzetiség valódibb fölemelkedése és terjesztése által ösztönöztetve, 800 ezernyi súlyú talpkő helyett lassankint 10 millió súlyút raktak, s idegen grácia-gyámol és koldulás helyett saját nemzetiségükben, önkebelükben s az ország minden lakosainak fölszabadításában biztak volna"* . . .

Hogy aztán ez a demokratikus mozgalom később, Kossuth vezetése mellett, eredeti irányából kizökkent és lejtőre vitte a nemzetet: — ebből, ha nálunk a történelem tanulságaiból szűrnék le a *„lejtő theóriáját"*, nem az következnék, hogy tovább lökjük lefelé a nemzetet azon a lejtőn, amely egyszer már romlásba vitte, hanem az, hogy visszatérjünk oda, ahol a lejtő kezdődött, s az eredeti, helyes úton haladjunk tovább. Ez az út a demokratikus fejlődés egyenes útja, amelyen Széchenyi haladt, s amelyről Kossuth a jakobinizmus forradalmi lejtőjére terelte a nemzetet. Mert Kossuth, miután a Széchenyi által inaugurált demokratikus áramlat

hullámain a magasba emelkedett, hűtelenné lett mesteréhez; a népszerűség erős borától megittasodva, nyílt párbajt kezdett a Habsburg-dinasztiával *s a közjogi és alkotmányos kérdések előtérbe tolásával lerakta alapjait annak a gravamináliis politikának, mely a „történelmi nemzet" osztályuralmát mindmáig biztosította.*

A világosi katasztrófából könnyű visszafelé következtetni, hogy mindaz, amiért Kossuth küzdött, veszedelmes volt a nemzetre, mert hiszen de facto romlásba döntötte azt. De ugyane következtetés révén megállapíthatjuk azt is, hogy Széchenyinek tehát igaza volt, mikor Kossuth ellen fordult. Igaza volt pedig nemcsak azért, mert látnoki szemeivel előre látta a világosi katasztrófát, hanem azért is, mert jól érezte, hogy ideálját, *a demokráciát, melyet Kossuth szinte erőszakkal okkupált és kisajátított, hosszú időre kompromittálni fogja az ugyancsak Kossuth nevével összeforrott antidinasztikus politikának stigmája.*

Ez volt aztán az oka annak, hogy mikor a forradalom leveretett s az alkotmány mindenestől elkoboztatott: éppen a régi, minden nemzeti haladást akadályozó, antidemokratikus, ó-konzervatív arisztokraták csaptak föl alkotmányvédőkké, aminek ismét az lett a következése, hogy a forradalom leveretése után sem a törvényhozás, sem a közvélemény, sohase találhatta meg és sohase ragadhatta meg többé azt a demokratikus vezető-fonalat, mely az 1848-at létre hozta; mert ez a fonál elveszett akkor abban a gordiusi csomóban, melyet a viszonyok összekuszáltak. Mert maga a fejtetőre állított politikai helyzet tolta előtérbe akkor ugyanazt a feudális arisztokráciát és birtokos nemességet, mely a 48 előtti demokratikus mozgalmak állandó kerékkötője volt; és csak természetes, hogy ez a „történelmi nemzet" szívesen vállalkozott az alkotmányvédés nobilis szerepére: — s hogy Bécsben ne csak észrevegyék, hanem komolyan is vegyék őket, ők lettek akkor az elhantolt alkotmány följáró szellemei.

Mivel pedig az elnyomatás idején nemcsak Kossuth, hanem maga Deák is, inkább az arisztokratákkal — a „történelmi nemzet" képviselőivel — szövetkezett, mert hiszen az akkori „nemzeti ellentállást" ezek vitték: érthető az is, hogy *a kiegyezésben a nagy, demokratikus eszmék elejtettek;* vagyis, a korona és a történelmi nemzet kiegyeztek az „igazi nemzet" rovására: *s míg a korona megkapta a maga szuverén felség-jogait a hadsereg és külpolitika kérdéseiben, addig a történelmi nemzet viszont megkapta a politikai főhatalmat, mellyel az egész országot saját külön érdekeinek szolgálatába hajthatta.* Mert az akkori „történelmi nemzet", amelynek egyenes ivadéka a mai „uralkodó osztály", kizárta a nemzet — a dolgozó nemzet — millióit az alkotmány sáncaiból: s így bukott el másodszor is a demokrácia, amelynek pedig, Széchenyi zászlóbontása óta, mindent köszönhet az uralkodó osztály. Az pedig aztán egyenesen az uralkodó osztály természetrajzához tartozik, hogy: — *kézbe kapván a kiegyezésben a politikai hatalom kiváltságát, ugyanennek a hatalomnak a fegyvereivel ízgatja a dinasztia*

ellen azokat a milliókat, akiket, ugyancsak a dinasztia jóvoltából éppen ő deposszedált politikailag.

Mert a kiegyezés után, amikor a nemzeti újjáébredéssel a, nagy tömegeknek politikai és gazdasági aspirációi egyre nagyobb erővel nyilatkoztak, amikor ezek a feltörekvő néprétegek új politikai és gazdasági strukturát iparkodtak építeni a régi rendi alkotmány romjain: — a történelmi osztály, mely a maga hatalmi céljainak biztosításával restaurálta az új alkotmányt, mesterségesen csinált közjogi kérdéseket, hogy a nemzet figyelmét ezekre irányítsa. Csinálta pedig azért, hogy elsőrangú nemzeti ideálok népszerű köntösébe bujtatván őket, időről-időre elnémítsa velük azokat a demokratikus törekvéseket, melyeket a fórumról végképp leszoritani már-már lehetetlennek látszott.

Más szóval: — a történelmi osztály csakis azért kardoskodik a nemzeti jogok mellett, hogy a földönfutó tömeg megbocsássa neki a vagyont, illetőleg, hogy az Ausztria-ellenes izgatással elterelje a nép figyelmét azokról a gazdasági ellentétekről, melyeknek kiegyenlítése a nemzet egyetemes boldogulására vezetne. Rómában a cirkuszi játékok, Magyarországon a nemzeti követelések terelték mindig hamis irányba a kizsarolt tömegeknek azt a forradalmi keserűségét, mely a korgó gyomor mélyéről fakadt: — *s az uralkodó osztály 1867 óta a dolgozó, demokratikus nemzet minden gazdasági, politikai és szociális aspirációját a közjogi féltékenység sovinizmusával hegyezte ki Ausztria ellen.*

A nemzeti jelszavakkal dolgozó történelmi osztály ugyanis, míg egyrészt fölfelé a korona előjogait akarja megnyirbálni, addig másrészt lefelé üres „nemzeti vívmányokkal" akarná elütni a nemzet igazi és jogos követeléseit: s a maga kiváltságos hatalmi pozícióját úgy szeretné megnövelni, a nemzet és korona közé beékelve, hogy a nemzetet állandóan a dinasztia ellen izgatja, s ezt is, azt is rákényszeriti arra, hogy egymással csakis az ő közvetítése révén érintkezhessenek. Ezért kerültek ismét fölszinre a katonai követelések, amelyek csorbitják ugyan a korona felségjogait, de a nemzetnek semmi tényleges hasznot nem hajtanak: — s ugyancsak ezért szorul háttérbe az általános, egyenlő és titkos választójog, melynek törvénybe iktatása fölszabadítaná a dolgozó nemzet millióit politikai elnyomatásából s megszüntetné a történelmi nemzet osztályuralmát.

Ha tüzetesebben vizsgáljuk ennek az osztályuralomnak a fiziológiáját, azonnal rájövünk, hogy a közjogi pártalakulások alapja nem politikai meggyőződés, hanem csakis másodrangú szempontok és érdekek komplexuma, legfőképpen pedig a hatalmi vágy. Még csak osztályellentétekről se lehet szó a politikailag jogositottak körében, mert *a földbirtok hatalma oly túlnyomó Magyarországon, hogy számottevő politikai pártok csakis a földbirtokos osztály keretén belül jöhetnek létre:* — ott pedig nem támadhat alapvető gazdasági ellentét, mert a földbirtokos osztály általános

és egyetemes érdekei természetszerűen azonosak, ezek az érdekek pedig elsősorban követelik a gazdasági közösséget Ausztriával; mert az önálló vámterület megteremtené a nagyipart, tehát megerősítené a polgári osztályt és a proletariátust, ami a nagybirtok politikai egyeduralmát veszélyeztetné, elvonná a munkáskezeket a földmíveléstől, tehát vége lenne a 60—80 filléres napszámoknak, agrárvámok fölállítására kényszerítené Ausztriát, ami a gabonaárak hanyatlására vezetne, nekilendítené a magyar gazdasági életben benrejlő kapitalisztikus tendenciákat és szociális törekvéseket, ami rövid időn belül megtörné a földbirtokosok túlsúlyát.

Ennek az uralkodó osztálynak a frakciói tehát — akár hatalmon, akár ellenzéken vannak vagy voltak: — soha se voltak őszinték, mikor közjogi küzdelmet folytattak és nemzeti jelszavakkal ámították az országot. Mert *a közjogi törekvések végső célja és értelme Magyarország teljes függetlenítése Ausztriától; ez pedig egyértelmű lenne a mai uralkodó osztály gazdasági öngyilkosságával:* öngyilkosságra pedig az osztályok történetében példa nincs. Annyira kézzelfogható igazság ez, hogy mindazok a közjogi pártok és vezérpolitikusok, akik 1867 óta a dualizmus fölbontásának szükségét hirdették — Tisza Kálmántól kezdve Kossuth Ferencig — rögtön fölfüggesztették közjogi programmjukat, mihelyt hatalomra kerültek, s azonnal elfogadták a közös intézményeket, melyeknek azontúl nem a fölforgatására, hanem az erősítésére törekedtek. Amiből nyilvánvaló, hogy *a magyar közjogi pártok csak eszköznek tekintik programmjukat, amelynek segítségével egyik csoport a másikat a hatalomból kivetheti, vagy legalább részt biztosíthat magának a hatalom előnyeiből.*

A végcélnak megfelelően állapították meg a közjogi pártok a politikai küzdelem taktikáját is: osztrák-gyűlöletben nevelni a népet, hogy minden baját a dualizmusnak tulajdonítsa s íly módon lépcsőül szolgáljon uralomra jutásukhoz. S ebben a taktikában nem csak az a cinizmus a szomorú, hogy a kleriko-feudális nagybirtok ugyanazon Kossuth Lajos nevében harcolt, aki fanatikusan követelte a hitbizományok eltörlését, a papi javak elkobzását és a polgári házasság törvénybe iktatását: de még sokkal szomorúbb az, hogy a parasztság a Bach-korszak összes visszaéléseiért — a földtehermentesítésnél és a köztehervíselés kirovásánál — nem azok (a nagybirtokosok) ellen fordult, akiknek érdekében megkárosították, hanem Ausztriát és Bécset szídta, mert a közjogi demagógia elhitette vele, hogy minden bajának és nyomorúságának kútfeje az átkos dualizmus. Hasonlóképpen szomorú megtévelyedése a polgári középosztálynak is, hogy szintén beállott a 48-as politika uszályhordozójának, holott az uralkodó földbirtokos osztály volt a vámközösség föntartásának legerősebb oszlopa: már pedig a nagyipar, a gazdasági közösség révén hatalmas osztrák verseny miatt, nem tud fejlődni s ugyanez öli meg a kisipart is, míg a kiskereskedelmet, mely osztrák hitelen tengődik, kényük-kedvükre zsarolják az osztrák gyárosok.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

A szabadelvű-párt, mely 1875-től 1899-ig (*névleg* 1905-ig) uralkodott, mindent elkövetett arra, hogy a uralkodó osztályt magához kapcsolja; törvényhozásilag biztosította a földbirtokosok érdekeit a közös vámterület keretén belül (agrárvámok, katonai szállítások, szeszadó szabályozása, cselédtörvény, tagosítás, ármentesítés, stb.), de még evvel se tudta kiengesztelni a nagybirtokot, mely kizárólagos uralomra vágyott. Tisza Kálmánt nemzeti jelszavakkal buktatták meg a véderőtörvény miatt: — s midőn az autochton liberálisok, lehanyatlott presztízsük helyreállítására és fenyegetett pozíciójuk védelmére, előrántották az egyházpolitikai javaslatokat, ez csak olaj volt a tűzre, mert a nagybirtoknak az a része, melyet a kötelező polgári házasság a szabadelvű-pártból kiszorított, új pártot alakított „néppárt" címen; s ez a párt, szövetkezvén az *Omge* körül csoportosult öntudatos nagybirtokosztállyal („Kaszinó-párt") és a nemzeti párttal, a függetlenségi 48-asok támogatásával buktatta meg Bánffyt, az önálló vámterület és a katonai reformok nemzeti jelszavaival.

A feudális oligarchiának ez a tömörülése — noha Apponyi a volt nemzeti párttal belépett a Széll Kálmán kormánypártjába — buktatta meg azután, a 48-as függetlenségiek szövetségében, Széll Kálmánt, Khuen grófot és Tisza Istvánt: — s ebben a *koalícióban*, mely lassanként fölszívta magába a volt nemzeti pártot, a szabadelvű-pártból kilépett nagybirtokosokat, a szintén nagybirtokos néppártot és a középnemesség soraiból kikerült függetlenségi pártot: — ebben a koalícióban már az *Omge* vitte a vezérszerepet; s minthogy ez az egyesült ellenzék az önálló vámterület s a magyar hadsereg jelszavával indult harcba: a polgári középosztály és a parasztság is csatlakozott hozzá. Az 1905-iki választásokon győzött is a koalíció, de nem örült a győzelmének; mert, többségre jutván, az a veszedelem fenyegette, hogy be is kell váltania programmját, vagy legalább annak egy részét: az önálló vámterületet, — ezt pedig sohase akarta komolyan. Ez volt az oka annak, hogy nem vette át mindjárt a kormányt, hanem tovább izgatott a katonai kérdésben s árulónak deklarált mindenkit, aki gazdasági előnyökért hajlandó a katonai vívmányokat elejteni.

Megvárta a koalíció 1906 március 1-ét, amely napon a Fejérváry-kormány kénytelen volt rendeleti úton életbe léptetni a már előbb megkötött külföldi vámszerződéseket, — s miután így a gazdasági önállóság meghiúsulásának ódiuma a „Darabont-kormány" nyakába szakadt, a koalíció azonnal kiegyezett a koronával s közjogi programmja teljes feladásával elvállalta a hatalmat. Sietett a kormányt kézre keríteni azért is, mert a Fejérváry-kormány, hogy megállhasson az egész földbirtokos-osztállyal szemben, a tömegekre akart támaszkodni s javaslatba hozta az általános választójogot. A koalíció rögtön felismerte a helyzet veszélyes voltát és gyorsan megbékült a királlyal, hogy minden erejét a a feltörekvő polgári osztályok és a proletariátus ellen fordíthassa.

s az általános választójog meghamisításával visszaszoritsa a demokratikus aspirációkat.

A kleriko-feudális nagybirtok hatalma ugyan fölötte megnövekedett a koalicióban, de mégse lett korlátlan és mindenható. Abban a reményben, hogy ha a bécsi követeléseket pontosan teljesíti, sikerülnie fog kibujni az általános választójog törvénybe iktatásának kötelezettsége alól, a legnagyobb készséggel beszállitott Bécsnek mindent, az országban pedig minden vonalon inaugurálta a reakciót. De, mig Bécsben, az engedékenység láttára egyre többet követeltek, addig az országban a közvélemény kezdett kiábrándulni a „nemzet vezéreiből", s a koalíciót az a veszedelem fenyegette, hogy fönt is, lent is egyszerre veszti el lábai alól a talajt. Ismét szükség volt tehát a nemzeti jelszavakra: s Andrássy a katonai követeléseket rántotta elő, Justh Gyula az önálló nemzeti bankot, Kossuth pedig — aki érezte, hogy se ezt, se azt Bécs meg nem adja — az általános választójog „nemzeti szellemü" reformjába kapaszkodott s azt hirdette, hogy a koalíciónak, mivel ezen reform megalkotására kötelezettséget vállalt, nem szabad addig fölbomlania, mig azt meg nem csinálja.

Mialatt a koalíció vezérei egymással harcoltak és szétrobbantották az elvtelenség abroncsaival összepántolt többségi pártot, addig a reakciós nagybirtok titokban szervezkedett és készült a döntő rohamra, melynek sikerétől abszolut uralomra jutását remélte. Miután Tisza kétszer is meghiusította Lukács László misszióját, aki őszinte demokratikus programmal jött le Bécsből pártot alakitani, s miután Justh Gyula érthetetlen elbizakodottsággal fölégette a hidat maga és pártja mögött: — előtérbe került gróf Khuen, aki — Tiszával szövetkezve — ismét föltámasztotta a régi szabadelvü pártot, minden programm nélkül, egyszerüen a „történelmi nemzet"-nek abszolut uralomra juttatásával. Még Magyarországon is hihetetlennek tartott presszióval, korrupcióval összetoborozta a többséget, a régi szabadelvű-tábornak mindenre kész maradékaiból és a reakciós hajlandóságú nagybirtokból, melyet — habár titokban — a Kossuth-párt jó része is támogat.

A kleriko-feudális nagybirtok teljes győzelme ez: új koalíció, minden haladás, minden demokratikus fejlődés ellen: szövetsége a reakciónak az agrárizmussal, a nemzet dolgozó millióinak kiszolgáltatása egy önző, betokosodott agyu kottériának, mely a maga exkluziv erdekein kivül semmivel sem törödik és minden haladásra képtelen. Jöttek avval, Khuen gróf, Lukács, Zichy János és Székely Ferenc, hogy hozzák az általános egyenlő és titkos választójogot: és bevették maguk közé Hieronymit, akit Tisza István erőszakolt rájuk ellenőrnek, hogy legyen, aki a választójogi reform megalkotását megakadályozza. És Khuen gróf, ugyanavval a cinizmussal, amellyel Chlopyt a nemzet arcába vágta, s amellyel Szapáry Lászlót a hirhedt vesztegetési afférban elárulta és cserben hagyta: ugyanavval a cinizmussal jelenti ki most, hogy a választójogi

reform nem sürgős, sőt egyáltalában nem is kell; ha pedig mégis sor kerülne rá: hát akkor se lesz se általános, se egyenlő, se titkos, hanem csak a korszerű igényeknek megfelelő! . . .

Ekkora elaljasodásban valóban ideje volt már, hogy végig zúgjon az országon az a figyelmeztető szózat, mely a reakció veszedelmei ellen új párt alakítására hívja föl a nemzetet. Szükség volt rá, hogy olyan politikustól jöjjön ez a szózat, akinek neve és multja egybeforrott a liberális eszmével s a korona és nemzet közötti harmónia vigasztaló emlékével. A *„nagy sovén"* az egyetlen, akinek elhiszi ez a sokszor csalódott nemzet, hogy *az általános, egyenlő és titkos választójog nem a magyarság szupremáciáját veszélyezteti, hanem annak a lelketlen, hazafiatlan osztályuralomnak a végét jelenti, amely tizenkét év óta súlyos lidércként nehezedik a nemzet dobogó életére.*

Igaza van Bánffy Dezső bárónak: nem a 67 és 48 ellentétéről van már szó, hanem arról, hogy megnyittassék végre Magyarországon is a demokratikus fejlődés útja, amelyen ma már minden történelmi nemzet halad. Végét kell vetni a csalárd lutrizásnak evvel a két számmal, hogy hozzá lehessen fogni azokhoz a sürgős és nagyszabású föladatokhoz, amelyeknek sikeres megoldásától a a jövő Magyarország boldogulása függ. Új hitvallás támadt, új emberek léptek a porondra. Hanyatlófélben vannak a fél-igazságok, melyeken a rendi magyar társadalom politikusai herberteskedtek, A mult és jelen eszménye között tátongó űr támadt: egy egész világ választja el a kettészakadt társadalom két táborát, s az egyik az elmulás, a másik a lázas halacás képét mutatja. A feltörekvő néprétegek öntudatra ébredt gazdasági érdekei nyomulnak elő minden vonalon s alapjaiban rázzák meg a feudális Magyarország strukturáját. Dózsa György népe fölébredt: jogokat követel s a munkás-marseillaise fölharsan a dolgozó milliók ajkain. *Az elnyomott, vérig sanyargatott Tiborcok földet és jogokat követelnek a Hazától, mert nem meghalni, hanem élni akarnak ezen a földön, melynek barna rögeit homlokuk verejtékével és szívük vérével öntözik.*

Ausztria nyom bennünket, az bizonyos. De nem avval nyom, hogy a hadsereg közös, sem avval, hogy ennek a közös hadseregnek a nyelve német. *A szegénység és nyomoruság teszi földönfutóvá a népet, nem pedig a 70 vezényszó:* — és abban a harcban, melyet a beolvasztási politika már 1526-ban megkezdett Magyarország ellen, nem az a veszedelmesebb, mely a közjogi határokat szűkíti és az alkotmányos garanciák zsugorítására törekszik (amely mögött ismét csak az abszolutizmus katonai ereje áll), hanem *sokkal veszedelmesebb ennél az a gazdasági harc, mely az osztrák kizsákmányoló politika alapja, s amely Magyarországnak a gyarmat szerepét szánja.* Mert e mögött az utóbbi harc mögött az osztrák városok, a kereskedők, iparosok és gyárosok összes elemei állanak, fölvértezve a demokrácia intellígenciájával, tőke-erejével gyáriparával és kapzsiságával.

Nem a vezényszó vagy a külső hadi jelvény teszi boldoggá

a népet, hanem a politikai szabadság és a gazdasági önállóság. Földet kell tehát adni a népnek: — földet és ipart, meg azt a jogot, hogy ő is részt vehessen saját sorsának az intézésében. Mert hogy ez nincs így: — kivándorol a magyar a nyomorúság elől, vagy itthon pusztul el, mivel tudatlan, szegény és állati módon él. Aki tehát címerrel és vezénszóval hozakodik elő, az politikai szélhámos, mert kufárkodik a nép nyomorúságával és önző osztályérdekeit leplezi vele. A düledező kunyhóra hiába tűznek ki zászlót, hiába festik nemzeti színűre a falait: — csak összeomlik az, ha nem támasztják alá új falakkal és erős gerendákkal.

Nem a 48 és 67 vesszőparipáin kell tehát lovagolni, hanem pártot kell csinálni ahhoz a programmhoz, melyet Bánffy Dezső báró fejt ki föliratí javaslatában. Mert ez a jövő politikája: illetőleg azé a politikai párté a jövő, mely evvel a programmal fog hozzá Magyarország regenerálásához, — amit már nyolcvan év előtt is ugyanevvel a programmal akart végrehajtani a legnagyobb magyar: gróf Széchenyi István.

▽ ▽ ▽ ▽

A bestia

Írta:
RÉVÉSZ BÉLA

Annus uszályában kavarogtak az emberek. A kántor elcipelte magát az orvoshoz. Leült az előszobában, két térdére ráemelte a két könyökét, két tenyerével megtámasztotta az ámuló, idegenségektől rettegő fejét, kábulva belebámult a táncos világosságba, ami a szeme előtt bolondozott, nyeldekelt, a melegségtől borzongva sóhajtozott, az orvos szobájából az emberek kijöttek. A pesti emberek. Esett fővel, mukkanás nélkül jöttek, a garázda vasfejű érthetetlenségeket morgott és amikor a szobaleány az ajtóban ráköszönt, elfordított tekintettel, állati artikulátlansággal rámordult a leányra. A kántor az orvos elé állott. A cvikkeres emberke ujjongva fölkiáltott:

— Maga is?

ropogtatta az ujjait, izgatottan dörzsölte a pufók arcát, magasra szegte, leejtette a fejét, hunyorgó szemekkel nézegette az álldogáló nagy embert, fújt, kinézett az ablakon, nyugtalankodva mondta:

— Ez még nem fordult elő a praxisomban... Tíz eset... ilyen eset... Nátha, toroklob, fülszakgatás, a legjobb esetben

köszvény . . . Egészen elzüllöttem itt a faluban . . . Csupa egészséges ember, disznó erős ember . . . az orvos már csak a halottkémmel együtt mehet a beteghez . . . Ezek kóresetek! . . . mielőtt idejöttem, együtt dolgoztam Kovácscsal, a goromba Kovácscsal . . . az orvosi lapok külön lenyomatban adták ki a cikkeimet . . .

A kántor szédülve állt az orvos előtt, bambán-riadtan hallgatta a kalatyoló, fölhevült embert, nehéz nyelvét fölemelte a rémület és hördülve, fenyegetve kérdezte:

— Mi bajom van nékem? . . .

Az orvos meghökkent, a cvikkerét megigazította, a kezeit dörzsölgette és lassan, fontoskodva, mámoros ünnepélyességgel latin szavakat mondott. Az orvos ránézett a kántorra, az állt előtte, barna szemében a remegő, a bősz indulatig fölcsapó tudatlansággal. Az orvos újra mondta:

— Rossz seb . . . Mifelénk így mondják . . .

A kántor roskadva meggyávult és értelmetlenül, visszhangosan mondta:

— Rossz seb . . .

A nagy ember megnémulását az orvos fölhasználta klinikai előadásra, a régi egyetemi élet elborította a cvikkeres emberkét a jodoformos, búvárló romantikájával, leültette a kántort, de az dörmögött, nőtt a hangja, többször elmondta magának:

— Rossz seb . . . Rossz seb . . . Rossz seb . . .

és felüvöltött a szava:

— Az én nagyapám most százkétéves, annak az apja százötéves volt . . . Ekkor is a kocsi gázolta el . . . Tiszta és egészséges volt az én családom mindig . . . Hogy gyüttem én ehhez? . . .

Az orvos csak annyit mondott:

— A kaszirnő . . .

A kántor megrázkódott, véres lett az arca és majd megfúlt amikor ordította:

— Megkeresem és agyonütöm . . .

A kántor hangja zengett, szépen és szenvedélyesen, mintha meg akarná mutatni dacos tündöklését, mitha sok-sok ember szomorú, hangtalan szavát vinné föl az Istenhez . . . hetedhét határon túl a megriadt más halandók fölé. Magányos vad barangol a tájékon, kárt tesz az emberekben, hajrá, lesben álljon minden; már gyűrűzött Annus körül a hajtók indulása, orvosok, jegyzők, tudatlan sürgönydrótok az orv magasságból már csúsztatták alá a hálót, Annus hallgatag útvesztőkben botorkált,

merengve bámészkodott, állt a tükör előtt, az esze sírt, a szeme az arcát nézegette, gyügyögve szólt magához:

— Még nincs kint rajtam . . .

és lement a kávéházba. A jegyzőt búcsúztatták. Jó bor, rossz cigány segítette a kedvüket, potyázó községi urak duhajodtak és köszöntötték a jegyzőt. A jegyző a koccintásokra minduntalan fölállt, egy kicsit tántorgó bizonytalansággal valahová messzire nézett, zagyva szavakkal a legényéletről beszélt, mint illik citált, a nagy államférfiú mondta:

— A legényember úgy hal meg mint a kutya . . .

— Mint a kutya . . .

ezt többször mondta, dühösen, titokzatosan, az arca piros volt, mint az őszi csipkebokor, szipákolt, fújt . . . valakinek a harmat-testén meleg fuvallatt szállt át ekkor. Újra koccintottak. A jegyző megint fölállt, feszülő mellén megnyitotta a mellénypáncélt és lomhán, macskalépegetéssel odament a kasszához. Annus csudálkozva megnézte. A jegyző beszélgetni akart, kába erőlködéssel kereste a gondolatot, aztán sietve mosolyosan szólt:

— Az én menyasszonyom úgy néz ki, mint maga . . .

Annus megrezzent. Beteg testén átfutott valami ismeretlen, eléhivott írtózat, rázta fejét, ijedezve válaszolt:

— Ne mondjon ilyet . . .

A vőlegény makacskodott, megbámulta az Annus fényes szemeit, a tekintetével átcirogatta a leány pirosodó arcát és fölhevülten mondta:

— A szeme éppen olyan mint a magáé . . . az ajka éppen olyan forró színű, mint a magáé . . . a karja, a karja . . .

elnyelte a szavait, zavarodottan állt a kassza előtt, átízzott valójában megmutatta magát Annusnak és a némasága után könyörgött, hogy most, meggyűlt pillanatában meglophassa a mátkáját, de Annus már gyáván érezte az elébe hullott embert, a megkinzott lelke már nem volt diadalmas és kiabálva kergetve mondta:

— Menjen . . . menjen tőlem . . . Menjen vissza az asztalhoz . . .

Annus fölszántott szívében csudákat termelő zsendülés mozdult. Annus mosolygott, ha a kávéházi ablakon kinézett és az iskolás lánykákat elvonulni látta, a torkába beledobogott a szíve, ha esküvőt látott és a kocsi-kacskaringó egész az árnyakba merült templomig vitte előtte a sugárzó menyasszonyokat, a fáradt esze játékosan bibelődött a találgatással, fiucska, vagy leányka alszik-e

a bársonytakarók alatt, akit a kávéház előtt keresztelőre vittek... Betegen, lebágyadva, tehetetlenül nézte a föltámadást, mely már tápászkodott benne és a gyűlöltre szomjas, torló bosszúra érlelt energiája már hajolt, már beledőlt az irgalmasságba, amihez eddig oda nem engedték és a gyöngeség érzései között újra és újra fölmerült előtte a kántor arca. Szépen, komolyan, lelkes tekintetét ráemelve és a nagy barna szemeire lassan és lopva ráültek a könnyek. Annus szíve elszorult, újra és újra kérdezgette:

— Mit csinál most a kántor? . . .

kegyetlen ostor verte a testét, igaz és szent indulatai titokzatos úton, ellene fordultak, Annus meglakolt lelke végighurcolódott a szánalomnak gyönyörű, új kínjain, lenyügözött harcos esze már menekülve küzködött:

— A kórház . . . Bemegyek a kórházba . . .

és megcsókolta a szívét a meleg, jóságos, reménykedő érzés:

— Látni akarom a kántort . . .

Annus nagy útjai elvezettek az ösvényhez, amely néha, ritkán szenvedő emberek alá csúszik. Az út másik végén a kántor botorkált, kicserélt élettel, zűllő agyvelővel, undorban fürösztött érzésekkel, bujdosó ödöngését nem zavarta már semmi, se a templom, se az asszonya, se a hét piros vérű gyermeke, csak dörmögött benne az akarat, az ölni vágyó céltalanság:

— Megkeresem és agyonütöm . . .

Búsító derüs őszben a mezőn csavargott és az érett föld testszagú volt, mint a kívánkozó lányok ízzadása, a nap nyitott szeméből dőlt a sugárzás, mint a nászos lányok tekintetéről a melegítő kacérság. A kántor lábalt a zökkenő tarlón, a süppedős barázdákban, a bujtató kukoricásban. Egy dolgos parasztleány ráköszönt. A kántor megállt, az ólomfejét fölemelte, torz vigyorgással elrándult az arca, aztán ingadozva, bukdácsolva a leány mellé lépett és szilajon elkapta a derekát. A parasztleány eldobta a kapát, éhes tréfálkozással fölnevetett és verekedett:

— Kántor úr... Mit csinál... Meglátják...

megnőtt már a szakállas kukorica, sátoros óvatossággal összedőlt a két ember fölött és senki kíváncsi árulkodó szeme ide nem látott, csak a kántor tudta, a fölfordult eszével érttette, hogy akit most maga alá gyűrt és vaskarjaiból ki nem enged, az egy leány, az Annus egyik testvére és belenyögte, belebögte a forró szájába:

— Visszaadom...

Lapulva, eszelős sietséggel Annus jött az ösvényen, mely elfutott a háborgó falvak alatt, az emberhordozó országutak mellett és az alkonyatban Annus vitte a szivét, mely vonagló ébredéssel állta a záport, átvitte rajta az üldöző rettegést, az imádkozó félelmeket, a jót, a szeretetet esdeklö gyöngeségeket. Sebekkel boritottan, vérében fekély-zajlással zarándokolt és ez az emberordasokkal telitültetett világ már összezsugorodott a fájdalmas síkátorrá, melynek borongós elején a kántor várt reá. Megcsúfolt szivéből, szennyes eszéből kihullott minden és didergő boldogsággal magára vette az elcsöndesedő esti mennyországot, a föltünedező csillagokat, a gyógyitó kórház méla elgondolását, az új, szép életnek balzsamos igéreteit. A falu határában odaállt a kántor elé. Lehajtott fővel elsuttogta:

— Kántor úr . . .

és Annus utolsó viaskodással, megszakadó szivvel, a rádobott förtelmekben gázolódva fölemelkedett és tiszta volt, mint úrnapi körmenetkor, gyermeksége idején. Az Isten azonban fölemelte a kántor sziklatörő öklét és leteritette a leányt, mint a veszett kutyát. (Befejező közlemény.)

▽ ▽ ▽ ▽

És jött az este

Irta: BALÁZS BÉLA

Egymásba tette kezünket a nyár,
Hogy csendben üljünk, két gyermekkezet,
Mert most már minden hazaérkezett.
Most már nem játszunk és nem keresünk.
S egymásba dermedt bámuló szemünk,
Mert együtt lenni oly csodálatos.

És vándor felhők hátán jött az este.
Jött messzi, régi völgyekből elő.
És visszajáró völgyek árnya jő,
A hegy mögött piros felhőhegyek
És messzi, régi tájak fénylenek: —
Mért jön oly nagyon messziről az este?

És fénylő felhők felhős folytatása
Száll messzi, régi estékből elő.
És visszajáró esték árnya jő
Két messzi multból. — Táguló szemek
És tarka vándor-lelkek fénylenek,
Mert együtt lenni oly csodálatos.

Messze vagy

Messze vagy, messze. — Most feléd is este,
Ablakban állva kell kinézni messze.
Mint tengerjáró, szép bárkám után,
Mint pálmás, kincses partjaim felé.

Most téged is szemet behúnyva kell
A fájó mellből meríteni fel.
Mint eljövendő mesék neveit,
Mint el sem jövő nóták ritmusát.

Messze vagy, messze. — Látlak minden este.
Sajkámban vársz rám, messze vizeken.
Énekled halkan legszebb énekem.
Kezedben gyöngyös fekete babér.

△ ▽ ▽ ▽

Petőfi nem alkuszik

Irta:
ADY ENDRE

IV.

Talán Uray Endre, ha feleségül kapja Szendrey Juliát, elnáspángolta volna alaposan néhányszor s talán ez használt volna az erdődi George Sandnak. Azonban Julia küldetése nem ez volt, Juliának, a konteszkedő tiszttartó-leánynak, az „istenadta phantasta", Petőfi Sándor útjába és sorsába kellett sodródnia. Nem igaz az akadályok fontoskodó legendája, mert Petőfi házasságát valóságosan fatális buzgalommal támogatta minden. A Julia hiszteriás megbízhatatlansága, a besúgók, a riválisok, sőt a szigorú apa, Ignácz úr is, mind támogatók valának, Szóval ezt a normálisnál jóval boldogtalanabb nászt és házasságot ezer okos, kardos árkangyal sem akadályozhatta meg. Ez a házasság régen elvégeztetett Julia mivoltában s abban a hajszás, sóvár, kóbor legény-életben, melyet Petőfi élt.

Okvetlenül a nyugtalan, friss, simabőrű, úri, furcsa nőt kereste és kívánta meg Szendrey Juliában Petőfi. De még hevesebben óhajtotta s akarta benne és általa az irígyelt, szép, polgári nyugalmat. Petőfi rakoncátlan, vad, beteg, neuraszténiás, szándéktalanul nagyon komédiás alakjához illik ez a: bús paradokszon. Az ő Bolond Istókja egyike a világ legravaszabb és legszerencsésebb házasodóinak

s Petőfi nagyon hitte, hogy ez a valami. Ha valaki megházasodik, azt teszi, amit a komoly emberek szoktak s komoly ember számába menni: a művész-ember legforróbb és leggyötrőbb iparkodása.

Petőfi azt kereste a házasságban, amitől — aminek még a gondolatától is — Szendrey Julia menekült: egészséges, közönséges szomszédaink idilljét. Persze, hogy ilyen esetben minden Petőfi úgy lakol, mint a mienk, aki éppen Szendrey Juliában fedezi föl e nagy sors-probléma megoldóját. Abban a Juliában, aki mikor először gondol arra, hogy Petőfi vezesse ki őt a kicsinyesség, csönd és unalom honából, csak a megszokástól retteg. Pillanatig sem iparkodik avval tisztába jönni, hogy jól fog-e esni a petőfinéség testi konzekvenciája, amihez pedig volt talentuma. Naplójában kedve szerint tudott hazudni önmagának is, de Petőfiért még naplós áltatásokkal sem volt eleinte túlságos kedve megerőltetni magát.

Julia úgy gondolta: elég az, hogy Petőfi elviszi, városi életbe, lázba, szenzációba, szabadságba, férfiak, győzelmek, lehetőségek közé. Mikor Petőfivel összezördül, Amerikába készül, de Párison keresztül s franciául tanul nagy hévvel, hogy „kurizáltathasson magának a francia gavalléroktól". Hazugság, hazugság, épen úgy, mint amikor Julia naplója kezd szerelmi írásgyakorlat lenni, átdolgozása a leglángolóbb Petőfi-verseknek. S mikor Julia már elhitette magával, hogy féltett életét Petőfire bízza, akármi jöjjön azután, mert Petőfit, csak Petőfit szereti, voltaképen visszatért ösztöneinek a sugalmához: csak Petőfi viheti őt arra, a merre vágyai űzték. És Petőfi hiába dalolta „Isten veled, te szép családi élet", ez a „szép családi élet" gyors, biztos, kegyetlen tempóban eljött.

Nagyon meg kellene cibálni az egész kort s minket ezúttal érdeklő szereplőit, hogy igazit kacaghassunk a majdnem lyányrabló Petőfin. A nagy harcon, melybe beleképzelte tagadhatlanul érdekes önszemélyét először Petőfi s romantikusan szörnyűséges és zord apa-rangját a vén Szendrey. Hiszen Gyulai Pál csakugyan vőnekvalóbb valaki volt később Petőfinél, ha nem is ért föl Uray szolgabíró úrral. De bizony én úgy érzem, hogy az öreg Szendrey okosan zordoskodott és komédiázott, már azért is, mert abban az időben a komédiázás volt az őszinteség divatos formája. Gondolta az öreg Ignác úr: ez a leány úgyis-úgyis bolondot fog csinálni, összekerült egy másik bolonddal, ez a legokosabb megoldás. Legyenek egymáséi, hozomány se kell, támogatás sem, lelkiismeretesség sem, az övék lesz, hálaistennek, mindenért minden fele-

lősség. Petőfi pedig olyan újjongással vitte el Erdődből Juliát, mintha ő lett volna a megelevenedett mesehős, aki íme, hozza a hétfejű sárkánytól a megszabadított királyleányt.

Nem bántom a mézesheteket, hiszen Juliának volt önmaga számára és önmagáért elég fantáziája, hogy mulasson. Petőfi valószínűleg sokszor érezte magát kielégítettnek és boldognak, habár kétségei s keserű izgalmai hamarosan támadtak. Petőfi valószínűen minden víharos csók után elfáradt, kételkedett és busongott s ő Juliával alígha birta volna ki egy álló évig Koltón. Nyilván mindaketten egyformán s gyorsan kívánkoztak az emberek közé, mások közé, egy kis dicsekedő körutazás után Pestre. Julia már Koltón azt érezte, hogy a regénynek vége, nagyon érdekes, nagyon szép volt, de már elmosódott, idegen. Hiúsága révén még Pest előtt s pesti szerény életük kezdetén is azonban jólesően meg-meghullámlik a lelke. Még mindig el tudta magával hitetni, hogy ő Petőfihez tartozik s hogy mindennek így kellett lennie.

Petőfi pedig dolgozik, fut, tanul, tárgyal s vígasztaló verseket ir a már vígasztalásra szoruló Juliának. Mikor már ezek sem segítenek, írat az asszonyáról, arcképét közöltetí, társaságokba viszi. S mert az idők kezdenek elektromosak, izgatók, később mennykövesek lenni, a hisztériás Julia ideje is megérkezett végre.

Hiszen Petőfi biztatás nélkül vetette volna magát oda talán a szilajodó események közé. De mégis másként, máshol, ha mellette nincs a már szinte háborodásig fölizgatott, szenzációkat akaró asszony. Már Petőfi néha panaszkodik is, hogy később szégyelje magát érte, de panaszkodik és — mégis rohan uszítottként. Ingerlékeny lesz s ő, aki a kétségbeesést tartotta, hirdette a legnagyobb emberi bűnnek, egyre gyakrabban kap okot a kétségbeesésre. Hol van már az a Petőfi, aki a nyugalomért keresi a feleséget s aki megveti a különösködő asszonyokat. Most igaztalanul támad meg s hálátlanul egy régi barátot, holnap könnyelmű barátságot köt a Julia kedvéért. Ambiciók szállják meg, mint a beteg ördöngöst, ambiciók, melyek sohse voltak s Julia nélkül sohse lettek volna az ő ambiciói. Nagyszerű szereplése még nagyszerűbb lett volna a szabadságmozgalmakban, ha nem a Julia féktelen nagyravágya kontárkodik belé. Petőfiné miatt szabadult föl benne az eddig férfiasan viselkedő, könnyelmű, oktalanul bajkereső gyermek. Elszólásai, merész, nagy-nagy vállalkozásai, elkeserítő kudarcai s fél-győzedelme mind Juliáért esnek. Petőfi magához veszi gyámolításra szorult

szüleit s Julia nem titkolja, hogy neki kellemetlen ez az öreg pár. Julia gyermeket vár s nem nagy örömmel várja, bizonyosan jobban szerette volna, ha ez a gyerek késik. Békétlenebb, mint valaha, az asszony s Petőfi immár nemcsak biztatásra, de szabaduló, feledtető vággyal ágál a fórumon. A Julia nyugtalansága miatt rohant olyan előre az események országútján Petőfi, hogy gúnyolódó ellenségei örvendve látták: nem térhet vissza. Petőfi nem alkuszik s nem alkudott: csúfolták, hogy csak verseiben szeret meghalni s megmutatta, hogy az igazi halálig is el tud menni.

Az erdődi George Sand tehát teljesítette küldetését Petőfi mellett, szinte a görög mithológia kérlelhetetlenségével, kokárdával, vörös öv-szalaggal, vörös frigiai sipkával követte a férjét, míg az sorsához el nem érkezett.

A rövid hajú, férfiruhás, szivarozó, szabados, végzetes Julia azonban csak addig érdekel minket, míg a Petőfié volt. Bűnösnek mondani könnyelműség és tudatlanság volna: ő szimbólumos büntetése volt Petőfi életének és zsenijének.

▽ ▽ ▽ ▽

A Sybillák könyvéből

Irta: ERDŐS RENÉE

„. . . . És az én kezem, melyen megkövült
az élet száz csodája: e beteg,
hallgatag kezet, mondd nem szereted?

Rég sírban léssz te, rég sírban leszek
s az én kezemnek bús hírét viszik
mesék, legendák, gonosz énekek.

De most, amikor a bőjttől fehér,
csókold meg most, míg álomtól meleg,
csókold meg most, amíg semmit se kér".
(Egy verstöredék.)

I.

Kéz, szeretett . . . .

Kéz, szeretett, becézett,
Illatos asszonykezem, hogy megérett!

Megérett bőjttől és ímától,
Tömjénfüstös sok áldozástól.

Megérlelték a forró nagy napok:
Az ajándékok, amiket adott.

És a halovány szomjas esték.
Mik vággyal fölkeresték.

Megérlelték azok a halk, nemes szók
Amiket mondtam —
S melyekkel magam az élet elől
Eltitkoltam.

II.

Az én szemeim

(Egy távoli rokonomhoz)

Az én szemeim az élet tüzes,
Nagy mélységeiből messzire látnak
És mélyre. Tudom, ki készül nagy útra
És ki lesz holnap fáradt.

Meg nem téveszt a Ma víg mosolya —
S az elszánt, csatatűzben égő arcok.
Hallom hős kiáltását annak, aki
Holnap már föladja a harcot.

Tudom jól, hogy a joggal kérkedők
Fogják a legfőbb áldozatot hozni.
S tudom, kiket kell várni és kikért kell
Makacsul imádkozni.

III.

Rajtam a szöges öv . . .

Rajtam a szöges öv — óh viselem
Kinnal, gyönyörrel, megadással —
Hallgatagon — féltékenyen,
S nem cserélem föl soha mással, —
Nem cserélem föl soha mással.

Éretted Uram és szerelmedért
S amért Te az én lelkem megkerested,
S azért is, hogy a kínomat szeressed.

Viselem a csókért, mely lángolt rajtam,
A szenvedésért, — amit nem akartam.

Viselem forró sok régi rontásért,
Sok érettem sírt keserves sírásért.

Viselem, Uram, azokért, akik
Nem látják az Igazság útjait.
Akik, mint hajdan én: bekötött szemmel mennek,
Akik, mint hajdan én: hivalkodón nevetnek.

Akik azt hiszik: nincsen mitől félni.
A szegény, szegény életrabokért,
Kik azt hiszik: lehet nélküled élni.

Viselem azokért, kik pazarolnak —
S dallal, csókkal, mámorral gyorsan élnek
S egy hűvös hajnalon egyszerre Hozzád érnek.

Most, hogy kivirult bennem minden látás
S egész lényem egy fölszabadult áldás,
S a lét pompájával teli szemem:
Rajtam a szöges öv — és viselem . . .

▽ ▽ ▽ ▽

Irodalomszeretet, művészetpártolás és az ősök

Irta:
ASZLÁNYI DEZSŐ

Nincs még egy nemzet Európában, mely úgy istenítené, bálványozná íróit, művészeit, mint a magyar. Az istenítést és bálványozást itt szigorúan illik értelmezni.

Az emberi agy azért teremtette az Istent, hogy adjon. Adjon életet, — mindenek fölött vagyont, kedélyt, kegyelmet, megbocsátást . . . . de mindig adjon, kérve, vagy kéretlenül. A bálványt azért állítja az ember, hogy legyen olcsó mintakép, akihez gyarlósága sóhajait fölküldhesse és legyen a magábatérés futó pillanataiban, kire föltekintenie . . . . De enni ne kérjen az Isten! Az nem méltó hozzá. Hajléka legyen az ég boltive. Ruházkodni pedig bálványokhoz sem illő.

És ezért a magyar nemzet semmibe se venné a franciák, angolok, vagy németek halhatatlan mestereit. Hiszen legtöbbjük nemcsak hogy evett és úri kényelemben él, hanem még vagyont, sőt sokszor nagy vagyont is gyüjtött — és pedig kizárólag szellemi kincseinek forgalmából.

A művészet terméseit, magyar felfogás szerint, szét kell hullajtani, mint a fa virágát. Nincs ára, nincs maradandó becse. Aki felfogja kötőjét, annak az ölébe hullik. Pénzt kérni, pénzt elfogadni . . . versért, — drámáért, — képért, — szoborért! Óh, ilyent itthon pirulás nélkül kimondani sem illik.

A magyar nemzet tagadhatatlanul: kulturnemzet; merem mondani, hogy az elsők közül való. És közismert való, hogy a szellemi és művészi alkotásoknak Magyarországon nincs még valutájuk. Ami árfolyamot régi vagy új, irodalmi és szépművészeti munkáknak néha protekció, hangulatkeltés, kiadói reklám, divatbahozás, átmenetileg kölcsönözni tud, az még nem értékelés. Annyi értéke egy-egy idényre minden divatos szövetdarabnak is lehet.

A kultura magasabb értékei voltaképen ott kezdődnek, ahol a gyomor és szerzésvágy igényeinek határvonalai feküsznek.

A szorosan vett önfentartás és vagyoni versengés forgó körén belül szorosan vett kulturmértékekről nem lehet szólni. Mert a megélés és a gyűjtés ösztöne nem kizárólagos emberi! Társadalma, épített lakóhelye, értékanyagtermelése van a primitív állatnak is, *kulturája csak az embernek van.*

Ismétlem, a magyar nemzet: kulturnemzet, a hivatottak, az elsők közül való. De — és itt egy nagy szót mondok — *csak mint termelő!* Mint fogyasztó nem számít. Nem számít annyira sem, mint egy harmadrangú kis nemzet. Annyira nem számít, hogy legjobbjai vagy elszakadnak a nemzet testétől, vagy beleszakadnak az életküzdelembe, vagy — és ez talán a legnagyobb baj — belealkalmazkodnak más, kereső, fizető keretbe. És azután csak *üres óráikat* szentelhetik a litteraturának vagy művészetüknek. Ezek az *üres órák* pedig nemzeti veszedelmet jelentenek. A legnagyobb kulturalkotások meghunyászkodó ellaposodását okozzák.

Itt egy maroknyi kulturtörténet: Csokonaitól Ady Endréig. Százados sivatagrészlet! Magukra hagyott, meg nem hallgatott keservesen küzdők temetőgulái és bálványszobrok magasodnak ki néhol a süket nemzettömegből . . . *Petőfi* a bálványok legnagyobbja. Őt nagy lelkének fiatal, krisztusi halnimerése — vagy talán elcsüggedésének halniakarása — vitanélküli bálvánnyá emelte . . . Jókai megöregedett és emberi, nagyon emberi volt. És ezért nem kerülhette el tragikumát. Letört bálvány lett . . . Mikszáth kicsit későn ment el, de még jókor. Belőle félisten lesz . . . Ady korán jött és nagyon lélekből beszélt. A nemzettenger, felfuvott légzsákként, ki-kiveti magából. Néhány lelkes ismerője időnként szép ragaszkodással vissza visszahúzza. És Ady mindannyiszor újra teleszedi magát honi keserűséggel. Majd újra kivetteti magát a süket tengerből. És jól nevelt, öreg kulturák részvevő keblén ontja melódiás szép könnyeit.

Négy név: egy-egy mértani pont — a vonalak már maguktól hozzá rajzolódnak —; talán mindegyikhez korának legszebb vagy legalább is legjellemzőbb irodalmi művei fűződnek. Nem csupán nemzeti, hanem európai becslés szerint is magas rendű alkotások.

És mégis indokolt a kérdés: vajjon érték-e itthonn maga az irás, maga a gondolat? — Van-e maradandó árfolyama a kultura legszebb virágainak vagy csak ott és addig értékek, ahol eleven szó támogatja, vagy a nagy összefogás fölsegíti? — Megbecsülték volna-e a Petőfi költészetét, ha eleven szó nem harsogja a kultursüket fülekbe? — És megbecsülnék-e ma, ha a bálványimádás lelkiszüksége nem közvetitené a szobor, a név, az emléknek varázsával a költészetét?

A „Talpra magyarnak" nem a vértgyullasztó lelkesség költői tükröztetése, hanem Petőfi élethangja szerzett érvényt . . . És ma is mindenütt a Petőfi név az előtérben. Költői remekei csak az árnyékában. Jókai soha sem kap nemzeti ajándékot, ha politikailag nem szerepel. És Mikszáth fojtogató ünneplése és örömajándeka sem a költőnek vagy müveinek, hanem az embernek, a képviselőnek, az őshumorú táblabiró Mikszáthnak szólt. És tévedés volna azt hinni, hogy Adyval a költészete miatt kötődik a nemzet. Nem bánt itthon senkit a költészet. Adyt kiveti magából a nemzet, mert keserűen korhol, holott ugyanannyi fáradtsággal dicsérhetne is.

Egyetlen jobban méltatott költő ma Herczegh Ferenc. Ő azonban nem oly értelemben nemzeti költő, mint az előbbiek. Már kulturtalaj neveltje. Az őstalajból eredő szűziség elmosódott benne. Herczegh költészete csiszolt gyémánt. Néha túlcsiszolt, néha a csiszolás fénye szinte elfödi a gyémántot. Ezzel azt akarom mondani, hogy Herczegh Ferenc a rendellenes, gyorsan fölfejlődött, tehát felszines társadalmi rétegek költője. Együtt fejlődött a korával. Nem előzte meg és nem késett le. Ezek a szerencsés együtthatások és talán közszereplése, talán gyakorlatisága, lehetnek az ő nagyobb vagy szokatlanabb méltatásának titka. Az ő müveinek sincs állandó valutájuk. Már ma sincs. És nála sincs különben, mint amazoknál. Mindenütt csak „Herczegh Ferenc" él — nem az eszméi.

Az itthon méltatlan észrenemvevéssel sujtott Katona Józsefekről, Madáchokról, a halálba sinlődött Reviczky Gyulákról, Komjáthy Jenőkről, vagy a külföldre szorult Zichy Mihályokról, Munkácsyakról, Goldmarckokról szólni — unott közhely. Multat vagy jelent vádolni a mulasztásokért, céltalan szófecsérlés. De jobb megismerésre törekedve az irányitást kézbe venni: céltudatos munka lenne. És a korszellembe az igazi megismerés keresésével lehet legszebben beleilleszkedni.

Nagy, bántó nagy kérdés, hogy lehet-e kulturnemzet az a nemzet, amelynek az igazi kultura iránt semmi érzéke, semmi áldozatkészsége? . . . Lehet. Példa reá Magyarország! És ezt a fájó nagy kérdést még nem enyhitette és nem kezelte senki oknyomozással. Megkisérlem:

A magyar nép lovas nép volt. Ebből a megállapitásból rajzolta meg Eötvös Károly a később nemzetté erősödött magyarság egész jellemét. Igazul, szépen rajzolta meg. Ugyanebből indulok ki okfejtésemmel és hiszem, hogy eljutok a megértés kapujáig.

A lovas népből erősödött a lovas nemzet és a harcos nemzet. Eleinte kedvtelésből, hajlamból harcolt és hódított; később önvédelemből küzdött. Mindig lóháton és nehéz karddal. A kezdetben temparamentumból, később életösztönből folytatott harcokban a test és a jellem kapott kiforrottságot. A szellemnek nem jutott szerep. Az megalkudott, vagy acélosan hajthatatlan maradt. De nem fejlődhetett. A harc hevében nincsenek fejlődések, csak kiválások és kiolvadások, akár az olvasztó kohóban.

Lépjük át egy nagy iveléssel a nagy multat s álljunk meg a legnagyobb fordulónál.

A jobbágyfelszabadítás előtt maga a nemzettest is úgy állt, mint a dalias lovas, aki szükfejű, szükszárú csizmában hosszú századokat átharcolt és azonközben izmos két karja, kerek feje és felsőteste aránytalan szétterjedésben nehézkedett csizmába préselt lábaira. A nemzettest így jutott gyenge lábra. A felső súly nem állott arányban a lábak teherbirásával.

A jobbágyfelszabadítás nem más, mint: a hosszú századokon kengyelvasba szorított (a járástól elszokott) *lábakról lekerült csizma.* És innen indult ki egy nagyszerű új fejlődés.

A szabaddá lett osztályok: — a nemzet lába — a felszabadulás után valami szokatlan nagy lendülettel indultak új fejlődésnek. És ha ez a fejlődés nem viselte az általános szabály képét, az bőven van indokolva a nemzet multjában. Ez a különös fejlődés irissült vérkeringést és új elhelyezkedéseket hozott a nemzet testébe. A feltágult lábakba folyamokban ömlik a soká elzárt vér és a láb éled, duzzad, erősléptű lesz. Megszokja a gyalogjárást...

Itt vége szakad a nemzettest szemléletének. Áttérhetünk a a nemzetsejteknek, az egyénnek evolúciójára és a magyar kultursüketség okfejtésére.

Pár ujjnyi vastag, tömör cukorrétegre vizet öntve, nagyszerű mozgásokat szemlélhetünk az üvegedény falán át. A viz felszabadítja a tömör, kötött kristályokat és elül a könnyen beolvadó kristályokkal, mögöttük a nehezebben vegyülőkkel, szakadatlan áramlásban viszi őket a felszinhez. Órákig eltart a picíny gömbök, gyöngyök, szemcsék, fáradt kristályok fáradhatatlan kiválása. S az áramlás nem szűnik, csak gyengül, amikor az edény vize már oldattal telítve mintegy nyomást gyakorol a fenéken maradt cukorrétegre. A vastag fenékréteg szorosan összetartva, sosem olvad be teljesen. S ha többszörös felkavarással siettetjük a beolvadást, akkor is csak kevés kristály szabadul belőle s a lusta réteg visszarakodik.

A nemzet tömör, kötött rétegeire reá ömlött a jobbágyfelszabadítás feloldóvize és e pillanattól megindult egy azonos vegyi folyamat. A gyöngyök, szemcsék, kristályok: itt számtalan fajsúlyú emberek, fajsúlyuk és alkalmazkodásuk aránya szerint jutnak előbb vagy utóbb a felszinhez, ahol kisebb légnyomás mellett könnyebb munkával többet lehet elérni. És megmarad a fenéken a nemzet-

társadalom ősrétege. Ezt se kavarodás se forgatás fel nem oldja, ki nem emeli ősságyából. Meg-megmozdul néha egy-egy zavarásra és újra lusta öntudatos méltósággal visszailleszkedik. Ez a gazdag ősréteg *nem fejlődésképes*, de *fejlesztőképessége* kimeríthetetlen. Ez a nemzeterőt kifogyhatatlanul tápláló dús talaj. Nem fejlődik, de csirát növel, szárat hajt, magot fakaszt. Nem él, de pazarul termi és osztja az életet.

Mondanom sem kellene, hogy a nemzet őstalaja: a parasztság.

A magyar kulturtársadalom fejlődésére bő számítással legfölebb 50—60 évet vehetek. Ebből majd a felét le kell számítani a szomorú emlékezések időszakára.

A szomorú ember, a sötét emlékű, a csalódott vagy meghasonlott ember még nem igazi dolgos ember. Munkájában nem adja meg azt, ami kitelik tőle, csak azt, amit kénytelen adni. Olyan mint a hosszú tehervonat mozdonya: csak nehezen haladhat előre, mert reá vannak aggatva a nyűgös multemlékek.

A kulturevolució szempontjából így csak 30—40 esztendő számít. S itt, eredeti célomhoz visszatérve, arra utalok, hogy a mai magyar társadalom (a polgári társadalmat, vagy tetszetősebben szólva: a középosztályt és az új nemesi és főnemesi osztályt értve) bár fejjel már a felszínt éri, lábbal még benne van az őstalaj nyers ragadós rétegében. Milliónyi nemzetsejt és milliárdnyi kincs került viszonylag rövid időn felszínre. Előnélküli új ősök lettek kincses nagy vagyonok, hatalmak, címek uraivá és ismeretlen vagy rejtett parlagok váltak kincsek forrásává. A felszabadulás mámorában olthatatlan pénzszomjban mindenki csak csengő értéket kutat. Gyűjtve, halmozva kielégíthetetlen vággyal csak pénzt és csak vagyont. Semmi mást.

Azonközben az élet, a cél, az ok, a világ az eszme, az Isten: — feledve minden, mintha a nyers kincsszomj beitta volna a legnagyobb emberi eszméket... És újra, emelt hangon mondom: *a kincsszerzés még nem kultura!* Igaz, évszázados elfojtott vágyak váltak pár évtized alatt telhetetlen szenvedéllyé. De a szenvedély mindig kórtünet, akár az elődök, akár a körülmények voltak fölidézői.

A kultursüketség innen tovább már önmagát magyarázza: Az ember, ha nincsenek természetszerűen fejlődött ősei, — akkor... (félve merem csak kimondani, mert nagy igazság) ő maga az ős. És akkor csak ivadékai válhatnak majd a kulturtársadalomban olyanokká, akik valamit számítanak. Az ősök azonban elmaradhatatlanul szükségesek. Nélkülük csak pénzszerző lehet valaki, kulturegyed nem. A pénzszerzés tudománya meg talán nem kulturfok. Vannak analfabéta milliomosok és írástudatlan milliárdosok. Nem egyesek és nem véletlenek, hanem sokan és következetes fejlődésűek.

Az agyvelő fejlődése adja meg az embernek az emberi jelleget. Az agyvelő evoluciója pedig egy szűkebbkörű külön fej-

lődés a testfejlődés keretében. És ennél a fejlődésnél van az ősöknek nagyon fontos szerepük. Másodrangú szintén fontos szerep jut a külső hatásoknak; mondjuk talán a nevelésnek.

Ma már szabad úgy hivatkozni az egységes evolúciós megítélésre, mint a minden fejlődést magába záró törvényszerű szabályra. Egyenes vonalú fejlődés nincs. Minden létező evolúció hullámszerű. Az agy evolúciójának egy különös szép karaktere, hogy a hullámok hegyvonalain az agy egy-egy toldással kiegészítődik.

A nemzetek történetében szemlélve az egyéni szellem tökéletesedését, szemről szemre megláthatő az új sejtképződmények tükrözése a nemzet kulturájában. Egy nagyszerű fejlődési séma skálafokai követik egymást s képzeletben is könnyű ezeket kiegészíteni lefelé, a legprimitívebb ősiségig.

Lássuk csak az ősfejlődés néhány külső megnyilatkozását:

A nyers élésösztön után jöhetett a nemi fajfi megválogatás s ami ezekkel összefügg. Később a közlékenység vágya fejlesztheti a tagolatlan hangokból a beszédnyelvet. Még később fejlődhetett a jelekben, írásban, képekben és formákban való gondolatközlésnek módja. És mindezek szoros összefüggésben a fokról fokra hozzáfejlődött agynyulványokkal, vagy még inkább: azok következtében, keletkeztek törvényszerű időben és módon.

Ezekben az ősfejlődésekben már benne van a legmagasabb kulturáknak ősképlete.

Igyekszem összeszedni mindent, ami a magyar kulturprobléma megvilágítását segítheti.

Nagyszerű elmult kulturák; — fényes nagy elmék és tündöklő tanulságok vonulnak el szemeim előtt. Nagy nemzetek, melyeket kulturájuk megbecsülése jegyzett be fényes betűkkel a históriába és szellemóriások, kiket új alkotások és nagy megismerések tettek halhatatlanokká. És, ha nem szemtől szembe látnám, késhegyig tagadnám, hogy fényes nagy multú nemzet, mint a magyar, — itt, Európa szívében — érthetetlen kultursüketséggel vágja el a maga merész nagy érvényesülésének útját.

A fény és árnyképek összevegyülnek bennem s győznek az utóbbiak s most árnyak, — mai élő árnyak kergetik egymást előttem:

Látok vagyonos gazdákat. Betűtudatlanokat, kik könyvért, írásért . . . soha egy gombot sem adtak . . . Gazdag kereskedőket látok, kik csak számokat és árút ismernek. Minden más ismeretlen és idegen előttük . . . Sokszoros milliomost láttam, aki toporzékolt, ha szépművészeti tárgyat ajánlottak neki . . . Diplomás, — magas állású, — sokjövedelmű egyéneket figyeltem meg szép számmal, kik nem vásárlói könyvnek, — műtárgyaknak, de maró gúnnyal beszélnek mindenről, ami nem üzlet, földbirtok, vagy hivatal. Ami irodalom és művészet . . .

Még várok . . . Igen, jön még egy elmosódott árnykép: Látok divatból, feltünésért vásárló dúsakat. Tőzsdén jegyzett, nyilvántartott, szabott árú műkincsek vásárlóit. Hallgatom a ter-

mein keresztülvezetett vendégeknek adott lelkes magyarázatait. Figyelek ... Most a művész nevét említi ... Most az árát a képnek. Ujra egy írót, — szobrászt és ismét árakat és csak árakat és néha a műtárgyak előbbi, nagyrangú tulajdonosait hallom nevezni.

Ez mégis gyengébb árny. Sötét: — de hellyel-közzel átszűrődik rajta egy-egy vékony sugár.

Utána ijesztően tömör, fekete árny. Mintha villámterhes sötét felhő lenne:

Élhetetlen zsenik, büszke, törhetetlenül éhező poéták, művészek, szépelméjű, teljes értékű, hajthatatlan jellemek. Félreismert, meg nem ismert, meghasonlott, magábazárkózott komoly erős szellemű emberek. Düledező és letört, nagy súlyos kulturtényezők vonulnak előttem. Panaszuk nincs, csak erős nagy önérzetük van. Küldetésüknek mély, mindent legyőző belső tudata. Ezek alkotnak, termelnek. Vetnek, lelkesen, istenesen, átszellemülten vetnek; nagyon régen és folyton vetnek. És az aratást nem érik meg soha. Termésük legjavát mindig elveri a kultursüket, fekete felhők pusztító jege.

Sokat, fájdalmasan sokat láttam. Nem folytatom.

Most megmondom végre, hogy mire kellenek az ősök. Az ősök arra valók, hogy agynyulványokat és az elhasznált fáradt sejtek helyett új agyjegeceket adjanak örökségül. Ez a legnagyobb vagyon, amit ember emberre, vagyis az előd az utódra testálhat. Ahol az még nincs és ahol a jószándék sincs még ahhoz, hogy majd az utódoknak legyen, ott nem lehet irodalomszeretet, művészpártolás. És nincs érzék a gondolat és a szép eszme iránt.

Hiába iparkodott volna valaki ötven évvel ezelőtt nagy távolba telefonon át értekezni. Nem volt még meg a dróthálózat, nem volt beszélő tölcsér, fülkagyló, mert a hangtovábbvitel és a beszédközvetítés feltételei még hiányoztak.

Az emberi agy is így van. Beszélni, szónokolni, tanulni, vagy akár magasabb képzettséget szerezni is tudhat valaki. De az eszmék között önálló ízléssel válogatni, más gondolatát befogadni, megérteni, fölélvezni és mint gyomor a táplálékra: vágyni reá, éhezni utána, ez más. Ehhez már az a gondolatátvivő telefonhálózat és kapcsolat kell, ami az agynak értelmes elődöktől örökölt különleges, finomsejtű nyulványa. És ez nem fejlődik egyszerre, azért ezernyi változatát láthatjuk. Van sok, akinek fejében kész már az egész telefonszövedék. Már beszélő- és csengőszerelés is van, de nincs még a központi összekötés, ami az eszmetársítást és gondolatkapcsolatot közvetítené.

Az ilyenek sem találnak még teljes gyönyörűséget a kultura flórájában. De már elismerik szükséges és hasznos valóját. Toleránsabbak már iránta. És gyermekük, unokájuk már teljes gyönyörűséggel hozzámelegszik majd a kultura százszorszép virágaihoz.

A magyar nemzet különlegesen nagyszerű történelme gátat vetett a magyar szellem törvényszerűen hullámos evolúciójának.

Elmerevítette a százados hullámzásokat és ezek a merevvé sajtolt hajlások hiányoznak ma a magyar kulturtársadalom gondolatvilágában. A különleges történelmi mult megokolja azt, miért kellett az új magyar társadalomnak szellemi evolucióját ott kezdeni, ahol az elődök- és ősöknélküli kis nemzetek kezdik.

Hiszem, hogy ezzel a megismeréssel nem állok izoláltan. Sokan érzik, sokan látják ezt az igazságot. A segítés: nagy kötelesség. De talán nem az államé. Állami istápolás nem lehet célravezető eszköz. Az erős egyén és súlyos talentum nem is vehet ilyent igénybe.

A nagy művész, azt hiszem, úgy alkot, mintha magának dolgoznék. A legmerészebb eszmét is biztos kézzel megvalósítja. De, amint lekötelezi magát, szárnyaszegett lesz. A kötelességérzet korlátozza lelkességében.

A közönséget és a művészetet egymáshoz nevelni: talentumos, művelt kereskedők dolga. Azoké, akik a termelőt felkutatják és a fogyasztót megtalálják. Piacot tudnak teremteni biztos kézzel és illő eszközökkel. Mert a kiadó, aki csak úgy árul könyvet, ha jönnek érte; vagy a műárus, aki helybe várja a vevőt és termelőt, az még csak boltos.

Zseniális, talentumos kereskedők kellenek, akik nem csak könyvtáblát és képrámát, hanem könyvet és képet is ismernek s belértéküket önállóan megítélni tudják. Akiket nem csupán a nagy haszon imádata, hanem a forgalomnak a szeretete és az ügyhöz való fölemelkedés melegít. Olyan zseniális kereskedők kellenek, akik a művészt méltatással becsülik, a vásárló közönséget meggyőző erővel hódítják. Ezek lehetnek a kultursüketség orvosai és a kultura papjai.

És majdnem közömbös, hogy hol kezdik a nagy munkát. Mindenkép kulturmissziót teljesítenek. Mert tévedés azt hinni, hogy a zenés, énekes és vegyes tárgyú mulatóhelyek nem teljesítenek épúgy missziót, mint a színház. Tévedés, mert azok előcsarnokai a színháznak, mint ahogy a színház is előcsarnoka az Isten házának.

Az orfeum és a vig, mulató színházak elhódítják a panorámák és tinglí-tanglík közönségének azt a részét, amely ott már unatkozik. Az öblöshangú verkli, nagydob és cintányér vad lármája után lassan, öntudatlanul befurakodik lényükbe a lágy billentyűs és vonós hangszerek zenéje. Megszokássá s később szükségletté válik. Gyerekeik már magasabb zenét kívánnak, színházba fognak járni. És unokáik talán már az Isten házát keresik fel majd tiszta áhítattal. Mert csak a minden szépnek megismerése hangolja az embert megihletett áhítatra.

Aki a szép fogalmához közel nem férközött, az csak hiszi, de aki megismerte a világ mérhetetlen szépségeit, az már vallja is az Istent. Hiszen a művészek is az Isteneszme fenkölt hirdetői. Aki szavukat nem érti még, emelkedjék fel hozzájuk! Mert e fölemelkedésben mindenki saját magát tiszteli meg.

A lakáj

Irta:
SZINI GYULA

— Dráma, egy felvonásban. —

SZEMÉLYEK:

LAJOS, inas — LOLA, a felesége
BERECZ, gyárigazgató — SZOBALEÁNY
PILLÉR — SOFFŐR

SZIN: Elegáns úri dolgozószoba. *A)* ajtó az előszobába. *B)* ajtó, amelyen sárga selyem portiére van, egy szalónba nyílik. *C)* ablak utcára. A szobában van egy íróasztal (7), egy gárnitura (1—5), egy Wertheim-szekrény (9), egy kis asztal albumokkal (10), dísztárgyak, bibelotk, stb.

LAJOS fekete livréeben, fekete selyem térdnadrágban, harisnyában, csatto cipőben a nehéz, narancssárga színű selyemfüggöny közelében áll Magas karcsú növésű alak. Kezében karos ezüst gyertyatartó. Arca kifogástalanul borotválva. Lehúnyja a szemét és úgy hallgatja a függöny közül beáradó nevetgélést. Hirtelen éles női kacagás és nyomában vastag, brutális, férfias bruhahaha hallatszik be. Lajos haragosan összevonja a szemöldökét és megvetőn néz végig a sárga selyemfüggönyön.

BERECZ és LOLA (*ledéren összeölelkezve jönnek jobbról*).

BERECZ: Milyen kedves vagy . . . nekem hoztad? (*Arckép van a kezében.*)

LOLA: Hasonlítok?

BERECZ: Nagyon . . . A hálószobámba fogom tenni . . . magam elé . . . hogy álmomban is lássalak. (*Észreveszi Lajost.*) Gazember! te itt vagy? Hallgatóztál? (*Lola arcképét leteszi a 10-es asztalra.*)

LAJOS: Nem, nagyságos uram.

BERECZ: Mit akarsz ezzel a gyertyával?

LAJOS: Itt vannak a szivarok.

BERECZ: Egy havannát! (*Lolához:*) Egy könnyű cigarettát?

LOLA: Köszönöm, nem . . . vagy nem bánom. (*Belenyul a cigarettás dobozba, amelyet Lajos tart feléje. Keze összeér az inasával és ebben a pillanatban erősen Lajos szemébe kacsint. Lajos elpirul és lesüti a szemét. Észre sem veszi, hogy Berecz a szivarját a gyertyán gyujtja meg, amely Lajos kezében van.*)

BERECZ: Állat . . . hogy tartod azt a gyertyát . . . lecsöpögtetsz . . . Mennyit adtál ma ki szivarokra?

LAJOS: Ötszázhusz koronát . . . nagyságos uram . . . itt a számla

(Letészi a gyertyát és frakkjából elegáns tárcát vesz elő, amelyből kikeresi és átnyujtja a számlát.)

BERECZ: *(Átfutja a számlát.)* Mennyi az . . . hatvanhét meg ötvenöt?

LAJOS: Száztizenkettő.

BERECZ: *(Felvillanó mosollyal.)* Helyes . . . akkor nekem jár még harmincöt korona . . . gazember . . . Be akartál csapni . . . Levonom a béredből.

LOLA: . . . Lajos!

LAJOS: Parancsol?

LOLA: Egy másik cigarettát . . . *(Kezébe csúsztat egy aranyat.)*

LAJOS: Köszönöm. *(El az A. ajtón át.)*

BERECZ: Mit adott neki?

LOLA: Egy aranyat.

BERECZ: Könnyelműség . . . Nem érdemli meg . . . Minden inast fel kellene akasztani . . . Akasztófára való mindegyik.

LOLA: Inas nélkül maguk nem is volnának emberek . . .

BERECZ: Gépeket kellene helyettük kitalálni.

LOLA: Miért gyűlöli maga annyira az inasát?

BERECZ: Mert magam is az voltam.

LOLA: Maga?! Ugyan ne meséljen ilyet!

BERECZ: Gyere, Lola és ülj ide szépen az ölembe . . . *(Dudorász.)* . . . Kissé be vagyok csípve . . . Ha a férjed látná, hogy itt ülsz az ölemben!

LOLA: De hát maga igazán inas volt?

BERECZ: Nem veszed észre, hogy milyen hajlós a térdem?

LOLA: Mert be van csípve.

BERECZ: És mert sokat hajlongtam nagy urak előtt. Persze, a te férjed „úr", nemes ember?

LOLA: Nemes pellei Pillér István!

BERECZ: Sokkal kevesebbet érnél, ha a férjed nem volna nemes.

LOLA: Ez is valami perverzitás?

BERECZ: *(Nevet.)* Szállj csak le egy kicsit az ölemből . . . Mindjárt jövök. *(El B. ajtón át.)*

LAJOS: *(Jön az A. ajtón át.)* A nagyságos úr kiment?

LOLA: Mit akar tőle, Lajos?

LAJOS: Egy úr van odakinn és szeretne a nagyságos úrral beszélni.

LOLA: Egy úr? Milyen? . . . Ejnye, itt a nyakam kibomlott . . . Gombolja be, Lajos.

LAJOS: *(Reszkető kézzel gombolja.)* Szívesen.
LOLA: Miért reszket a keze?
LAJOS: Én Istenem . . . ha én azt megmondhatnám!
LOLA: Tetszem magának?
LAJOS: Ha szabad volna szólnom . . . de annyit megmondhatok, hogy meg tudnék halni . . .
LOLA: Ugyan! *(Nevet.)*
LAJOS: *(Sóhajt.)*
LOLA: Miféle ember az, aki odakinn vár?
LAJOS: Nem tudom, jól értettem-e . . . Valami Pille . . .
LOLA: Mi?! . . . Az a férjem! . . . Igaz, hiszen mára van ide rendelve!
LAJOS: A férje?!
LOLA: *(Bizalmasan.)* Úgy-e Lajos, maga derék ember . . . és szeret engem?
LAJOS: Lelkem mélyéig . . .
LOLA: Úgy-e maga megérti, hogy a férjemnek nem szabad tudnia róla, hogy én itt vagyok? Egyáltalán a világon senkinek se mondja meg, hogy ide járok . . .
LAJOS: Anélkül sem szóltam volna senkinek . . .
LOLA: Mondja meg a férjemnek, hogy várjon türelemmel . . . Az igazgató úr öltözködik, színházba készül, de azért lehet vele beszélni . . . Így mondja meg.
LAJOS: Megmondom. *(El.)*
BERECZ: *(Jön; livré van rajta.)* Csöngetett, nagyságos asszony?... Parancsára!
LOLA: De Pityu, mi történt magával?!
BERECZ: Nagyságos asszony . . . ha parancsolni méltóztatik?
LOLA: *(Nevet.)* Ez is megint perverzitás? . . . Ha akarja én úgy parancsolgatok magának, hogy csakúgy ropog belé . . . Szólítsam Zsánnak? . . . Zsán! Kösse meg a cipőmet . . . feloldozódott!
BERECZ: *(A cipőszalagot kötve.)* Nagyságos asszonynak gyönyörű lába van . . .
LOLA: De Zsán! . . . Micsoda szemtelenség!
BERECZ: Bocsánat, nagyságos asszony . . . csak eljárt a szám.
LOLA: De most már elég a tréfából. Vesse le azt a libériát . . . nem illik magára!
BERECZ: Nem illik rám! . . . Tizenöt évig hordoztam jóban, roszban, hidegen, melegben, és most nem illik rám? . . .

Igaz, hogy azóta alaposan meghíztam.

LOLA: És meg is változott . . . Úr lett . . . Nem is volt soha inas. Ugy-e csak tréfál?

BERECZ: Inas, közönséges uraságí inas voltam.

LOLA: Nem is olyan az arca.

BERECZ: Az arcom? Arra nem volt senkí sem kíváncsí, míkor az asztalnál körülhordoztam a tányért . . . Megjegyezted-e valaha inasnak az arcát?

LOLA: Egyik olyan mint a másik.

BERECZ: Olyanok mint az aprópénz . . . senkí sem nézí meg a képüket . . . és mílyen hamar el is kopnak. Utálatosak!

LOLA: De hiszen maga is az volt! . . . azt mondja . . .

BERECZ: El sem hiszed, hogy mílyen furcsa . . . míkor a szomszédban az inasomat hallom motozní . . . Néha úgy rémlík előttem, mintha én volnék odakínn és halálosan gyűlölném azt a kövér urat, akí meleg szobában . . . kényelemben . . . jólétben dőzsöl.

LOLA: Ez a Lajos derék embernek látszík . . .

BERECZ: Ez a gazember, ez az alamuszí? . . . Nem bíztos az életem tőle!

LOLA: Ugyan! . . . még a légynek sem tudna vétení.

BERECZ: Azt hiszed, nekem nem volt ugyanolyan jámbor pofám, mint neki? . . . és magamban mélyen gyílkos, rabló ösztönök lappangtak bennem . . . azok ellen, akík elnyomtak . . . Ó, a szolgaság az emberíség legtítokzatosabb kérdése . . . benne van az egész élet!

LOLA: Vannak akík szolgaságra születtek . . .

BERECZ: Asszonyí ész . . . A világon mindenkí úr szeretne lenní . . . senkí sem született szolgaságra!

LOLA: Hát az asszonyok . . . nem épp olyanok mint az inasok?

BERECZ: Ugy-e? . . . Kezdjük egymást megértení . . . Te is rabszolga vagy.

LOLA: (*Cínikusan nevet.*)

BERECZ: Megalázkodol, színlelsz . . . és a hátam mögött megcsalsz, ahol tudsz . . . Ez a rabszolgaság.

LOLA: Maga, Pityu, még tele van keserűséggel . . .

BERECZ: Nem keserűséggel vagyok tele, hanem félelemmel . . . Félek tőletek, akík a pénzemért szolgáltok nekem testtel-lélekkel . . . Én is szolgáltam valaha . . . tudom, hogy mi az . . . az emberek, a gazdáím nyugodtan aludtak körülöt-

tem, rám bízták az életüket . . . és én csíkorgó fogakkal, veszett lélekkel jártam köztük . . .

LOLA: Ugyan vesse le már azt a csúnya ruhát . . .

BERECZ: Ezt a livrét eltettem örök emlékül . . . Néha magamra veszem . . . szükségét érzem . . . hogy el ne veszítsem a fejemet egészen . . .

LOLA: Hát akkor öntsön egy pohár pezsgőt.

BERECZ: *(Pezsgőt önt egy inas gyakorlottságával, alázatosan, melankólikusan.)* Méltóztassék . . . nagysás asszonyom . . .

LOLA: Kis majom, hát ne vágj olyan komor képet. *(Felhörpenti a pezsgőt.)* Egészségedre! *(Más hangon.)* A férjem már vár rád odakinnn.

BERECZ: A férjed?!

LOLA: Te rendelted ide.

BERECZ: Én?

LOLA: Állást ígértél neki.

BERECZ: De miért jön most?

LOLA: Máskor nem vagy itthon.

BERECZ: Most nem fogadhatom . . .

LOLA: Fogadd az én kedvemért!

BERECZ: Tudja, hogy itt vagy?

LOLA: Dehogy . . . Azt mondtam neki, hogy vidékre megyek . . . a beteg nővéremhez.

BERECZ: Ezt a kifogást már velem szemben is használtad!

LOLA: Csakhogy neked igazat mondtam.

BERECZ: Nekem elvégre mindegy.

LOLA: Hát fogadd . . . Légy jó a férjemhez . . . Nyulj a hóna alá.

BERECZ: Szívesebben nyúlnék a tiéd alá.

LOLA: Majd máskor . . . *(Berecz el.)*

LOLA: *(Amint egyedül marad, csönget, mire belép nemsokára Lajos.)* Megmondta az uramnak, hogy várjon?

LAJOS: Megmondtam neki.

LOLA: Kérem, takarítsa el innen ezt a pezsgőt . . . *(Bizalmasan)* Igaz, hogy a maga gazdája inas volt valamikor?

LAJOS: *(Titokzatosan.)* De még mennyire! Tizenöt évig volt inas az öreg Kőváry grófnál. Azt mondják, hogy meglopta az öreg grófot.

LOLA: Hogyan?

LAJOS: A gróf beteges, embergyűlölő öreg úr volt és senkit sem

bocsátott magához, csak a komornyikját, már tudnúllik az én gazdámat. Mikor meghalt, akkor sem volt mellette más, mint a komornyikja.

LOLA: Na és?

LAJOS: Nemsokára kiderült, hogy valami negyvenezer forint eltünt az örökségből. A komornyikot gyanusitották meg, de az ügyesen védekezett, semmit se lehetett rábizonyitani. A pör után egy évig teljes szegénységben élt itt Pesten, azután kiment Amerikába és onnan öt év mulva mint dúsgazdag ember tért meg.

LOLA: Igy könnyü meggazdagodni. Vezesse be a férjemet. (*El.*)

LAJOS: (*Kiszól.*) Tessék csak bejönni . . . (*Pillér jön.*) Itt tessék addig helyet foglalni. Mindjárt jön.

PILLÉR: Köszönöm. (*Lajos el, Pillér szerényen, félszegen helyet foglal a 10-es asztalka mellett a 11-es székre. Az asztalkán, amelyen könyvek és fényképalbumok vannak, megtalálja Lola fotografiáját és merőn rábámul. Megdöbbenve, halkan.*) A feleségem! (*Körülnéz, hogy nem látja-e senki és gyorsan a zsebébe teszi a fotografiát. A következő pillanatban belép Berecz a B. ajtón. A sárga selyemfüggöny mögött Lola leselkedik. Amint Pillér félrenéz, Lola egy pillanatra kidugja a fejét, hogy a közönség lássa. Pillér föláll és némán meghajlik.*

BERECZ: (*Kegyesen int neki, hogy üljön le.*) Üljön le, Pillér úr.

PILLÉR: Köszönöm alássan.

BERECZ: Színházba akarunk menni; azt hiszem, röviden végezhetünk. Mi az óhajtása?

PILLÉR: Igazgató úr volt szives megigérni . . .

BERECZ: (*Szavába vág.*) Helyes . . . Mondja csak, megelégszik havi százhúsz koronával?

PILLÉR: Óh, nagyságos uram!

BERECZ: Andacson a gyáramban fogom alkalmazni.

PILLÉR: Nagyon köszönöm, igazgató úr.

BERECZ: És mit fog a feleségével csinálni?

PILLÉR: Leviszem magammal.

BERECZ: Csak nem fogja eltemetni abban a rongyos faluban! . . . Tudnék a számára valamit . . . itt a fővárosban . . . a levelezési osztályban alkalmaznám . . . az irodámban . . . Mondja csak meg neki, ha találkozik vele.

PILLÉR: Nagyságos uram, van még egy alázatos kérésem.

BERECZ: S mi az?

PILLÉR: Méltóztassék engem is Pesten alkalmazni.

BERECZ: Arról ne is álmodjon, kedves barátom. Teljességgel lehetetlen . . .

PILLÉR: Akkor . . . *(Kínos habozása meglátszik az arcán.)*

BERECZ: *(Czönget. Szobaleány megjelenik.)* Hol a Lajos?

SZOBALEÁNY: Leszaladt egy pillanatra, nagyságos úr.

BERECZ: Színházba akarok menni . . . mondja meg neki.

SZOBALEÁNY: Igenis, nagyságos úr, *(El.)*

PILLÉR: Köszönöm . . . igaz szívből köszönöm a jóságát.

BERECZ: No lássa, mindenbe bele lehet nyugodni. Hetenkint egyszer meglátogatja a feleségét.

PILLÉR: Bocsánat . . . igazgató úr . . . de hogy a feleségem elfogadja-e az ő állását, azt még nem tudom. Előbb beszélnem kell vele . . .

BERECZ: Ahogy parancsolja . . . Akkor az ön alkalmazását is egyelőre függőben tartsuk, ugy-e?

PILLÉR: Kérem is erre, nagyságos uram.

BERECZ: No hát . . . Isten vele. *(Kegyesen kezet szorít vele, türelmetlenül, hogy elmenjen már.)*

PILLÉR: Igazán nemes, igazán szép vonás, hogy egy fiatalkori barátnőjének leányára is átruházza azt az atyai szeretetet, amelyet az anyja iránt érzett. Méltóságod ismerte feleségem édesanyját?

BERECZ: *(Csodálkozva.)* Én? . . . *(Észreveszi magát.)* Vagy úgy . . . azt hiszem, hogy ismertem . . . Isten vele . . . *(Leereszkedően kezet nyújt Pillérnek. Pillér el. Alighogy Pillér elment, Lola előbujik a függöny mögül.)*

(Vége a jövő számban.)

▽ ▽ ▽ ▽

Látomások.

Irta: RÓZSA FERENCZ

Fakókék esten, mintha zengene
Vonókról hulló szordínás zene.
Asszonykacagás. Elmult tavaszok.

Por foszforeszkál olvadt színeken.
Fáradt vírulás. Tikkadt terraszok.
Mulik a nyár. Most hervad a jelen.

Lenn bágyadnak a kis propellerek,
Nyomukban aranyszövöttes uszály,
Fölöttük párás palotasor áll
S a múltba nyúlnak úgy lehelt hegyek.

És néha, néha visszajár a mult
A várkoszorús kék hegyek mögül
S felhőkön omlik a romok közül
A harcikürt, mely álommá csitult.

És néha, néha ájult estelen
Ódon vitézek csapata leszáll,
Nyár asszonyi közt párjára talál
S szívek porát kíveri szerelem.

És mennek olykor nagyszemű fiúk
— Bús szilhuettek homálykárpiton —
Oly ifjak még s már kell indulniuk.

Múlt és jövő állnak a végeken
És mennek ők a lebegő hídon
És élethosszú a híd: a jelen.

Szemükből rebben bűvös álmodás,
Szent történtésben mellüket verik
S vágyukba termőn ölel be a láz.

Gyötrődő lelkük jelenből kinyúl,
De a híd végét el nem érhetik:
Jelenben a jövő ki nem vírul . . .

Gyermekszem.

Irta: RÓZSA FERENCZ.

Dús csillag, ami fénylésben pihen
Aranyos rojtú baldachin alatt
És elhint üde, csendes sugarat
Ezüstös párnán, meleg íriszen.

Mint gyöngyharmattal megrakott kalász,
Úgy csillámlik ki, játszi, gondtalan.
Lélek mögötte szunnyadásba van,
Fríss tükrén semmi, semmi borulás.

És nem hajóznak vágyak a vizén,
Nyugodt, mint éji szellő éneke
És lázak sem rezegnek íriszén.

Kacag, így látod: megvillan a dér,
Vagy uszkál a tón napsugár-levél
És játszik körül tavasznap ege.

▽ ▽ ▽ ▽

A spanyol kulturharc

Irta:
Dr. LÁNCZY JENŐ

Az a kulturharc, amely most folyik Spanyolországban, nem az első és nem az utolsó állam és egyház között. Spanyolország története az egész XIX. század folyamán nem más, mint folyton meg-megújuló kísérlet a klerikalizmus leverésére. A mult század közepe táján köttetett meg a pápasággal a konkordátum, amely hihetetlenül nagymérvü befolyást biztosított a papoknak és a szerzetesrendeknek. Később, a köztársaság kikiáltása után, az ország meg akarta szüntetni a klerikalizmus uralmát, de müvét nem fejezhette be, mert a királyság rövid idő mulva ismét visszaállíttatott és vele együtt visszaállíttatott az egyház befolyása is. Ez idő óta az egyház minden erőfeszítése arra irányult, hogy a nép felvilágosodását megakadályozza. Milyen borzalmas kulturátlanság uralkodik itt, következtethető abból, hogy 1863-ban a protestáns papokat még gályarabságra ítélték és a lakosságnak több mint hetven százaléka még ma is analfabéta.

A kezeim közt levő pontos adatok szerint, Spanyolországban ma a szerzetesrendek száma 3253. Ebből férfirend 597, női rend 2656. Tanítással azonban csak nagyon kevés rend foglalkozik, 717 rend tisztán csak kontemplatív életet él. Ezenkívül van 45—

50.000 pap és 10.000 apáca. Körülbelül 70.000 pap élősködik tehát ezen a szerencsétlen országon. Az állami büdzsé 1 millió pezetát juttatott eddig a népiskolának és 41 millió pezetát az egyháznak.

Ezeken a rettenetes állapotokon csak egy ipari és kulturális fellendülés segíthetne. Ámde éppen ez az, amit az egyház nem akar megengedni és ami a most folyó harc kitöréséhez vezetett. Két ellentétes természetü erő küzdelme ez a harc. A modern állam létének minden szálával a technikai, a tudományos és a művészeti haladó eszmék propagálásához van kötve. A mai államok jóléte a technikai találmányokon és a tudományos ismereteken alapulnak. Ezek az eszmék és ismeretek azonban éles ellentétben állanak a hivatalos egyház tanaival. Merjük mondani, hogy egyetlenegy értékes politikai elvet, minő a nép-szuverénitás vagy a parlamentárizmus, egyetlen egy tudományos felfedezést vagy igazságot — kezdve a kopernikusi tételtől egész a darwinizmusig — nem termelt a modern élet, amelyet az egyház meg nem tagadott vagy átok alá nem vetett volna.

XIII. Leó Syllabusa szerint, átkozott az, aki azt tanítja vagy vallja, hogy: „a római pontifexnek ki kell, vagy ki lehet békülnie vagy meg kell, vagy meg lehet egyeznie a haladással, a liberalizmussal, vagy a modern civilizációval". VI. Pius pápa elitélte az emberi jogok kiáltványát, kárhoztatta a lelkiismereti, a gondolkozási és a sajtószabadságot. XVI. Gergely pápa 1832-ben kelt Mirari vos kezdetü encyklikájában delíriumnak nevezi azt a felfogást, hogy a lelkiismeret- és vallásszabadság minden embernek olyan joga, amelyet minden helyesen szervezett államnak engedélyeznie kell.

IX. Pius pápa szerint (De Ecclesia) átkozott az: „aki azt vallja, hogy az a türelmetlenség, amellyel az egyház száműzi és kárhoztatja a kebeléből kivált vallásfelekezeteket, nem isteni parancs, vagy aki azt vallja, hogy minden vallásnak joga van arra, hogy az egyház eltürje". A „De Fide" szerint: a tudománynak azon tanai, amelyek az egyházi tanokkal ellenkeznek, tévesek.

Ugyanez a pápa átokkal sujtotta a nemzetiségi elméletet, *az általános választójogot*, a vallástól független erkölcstan, az értelem szuverénitásának tanát.

Az 1884-ben kelt „Humanum genus" kezdetü encyklika kiközösiti azokat, akik azt merik vallani, hogy az emberek jogilag egyenlők. Megismétli ezt a mostani pápa, X. Pius „Motu proprio" kezdetü encyklikájában, kijelentvén, *hogy Isten rendelése, hogy legyenek a társadalomban* munkaadók és munkások, *gazdagok és szegények, tudósok és tudatlanok, nemesek és nem nemesek.*

De még többet is mondhatunk. Az egyházi tanok nem ismerik el a mai nemzeti államok függetlenségét sem. Az egyház hivatalos tanitása szerint az egész kereszténység egy állam, tekintet nélkül a nemzeti keretekre, és a világi államok, csak mint az egyház engedélyesei igazgatják népük ügyeit, ameddig a pápaság az államra átruházott funkciókat vissza nem vonja.

Éppen ezért a katholikus hivő közvetlenül az Istenhez sem fordulhat, csak az egyház funkcionáriusának, a papnak a közvetítése útján. Ez az, ami a katholikus vallást minden más vallástól megkülönbözteti. Merem mondani, hogy valaki egy könyvtárt összeolvashat a katholikus egyházról: — míg ennek az elvnek a jelentőségét fel nem ismeri, nincs tiszta képe az egyház berendezéséről. Lehet valaki igaz hivő és a legmélységesebb lelki megindulások közepette fohászkodhatik az egek urához, a megindulás árja öntheti el a lelkét; — nincsen számára bűnbocsánat, ha előbb az egyház hivatalnokához, a paphoz nem fordul. Imája nem juthat a mindenség urához a pap közvetítése nélkül. Minden más európai vallásban a pap csak előimádkozó. A katholikus egyházban az istení kegyelem letéteményese és osztogatója.

„A katholikus papok méltósága — mondja a salzburgi hercegérsek 1905-ben kiadott pásztorlevele — elképzelhetetlenül nagy, mert meg van nekik a hatalmuk, hogy bűnöket bocsáthatnak meg, ami nagyobb dolog, mint visszaadni a vaknak a szemevilágát, a bénának nyomorék tagjai használatát, a halottnak, sőt az eltemetett embernek az életét; nagyobb dolog, mint „legyen világosság" szózattal a világot semmiből megteremteni: nagyobb dolog, mint annyi új világot teremteni, mint ahány csillag boritja az eget. Isten nagy tényénél, a bűnbocsánatnál nemcsak segédkezik a pap, de a pap idézi elő a bűnbocsánatot. *A pátriárkák és a próféták, a mártírok és a vértanuk, a szent szüzek seregei, az angyalok és arkangyalok . . . . de még maga Mária, az isten anyja, az ég királynője sem olyan hatalmas, mint a katholikus pap.*"

A katholicizmus nemcsak vallás, hanem állam is. Ebből az egy elvből épp úgy le lehet vezetni az egyház állásfoglalását, mint az energia megmaradásának elvéből a modern fizika tanitásait. A katholicizmus abszolut monarchia. Fejedelme a pápa, állampolgárai a katholikusok, hivatalnokai a papok. Ebben az abszolut monarchiában a népnek nincs a törvényhozásba és az igazgatásba beleszólása, a pápaság tehát csak következetes, ha nem ismeri el a modern parlamentárizmust sem.

Egészen kézenfekvő dolog, hogy független és haladni akaró állam, egy idegen államnak, tehát az egyháznak az uralmát sem tűrheti el maga felett. De mert az uralkodó osztályok szivesen bizzák a széles néprétegek vezetését a papok kezére, a mai államok az egyházzal való szakitás helyett a békés megalkuvást keresik, azonban, amennyire az osztályérdekek engedik, az egyház hatalmát megszoritják. Erre törekszik most Spanyolország is, mikor a konkordátum tárgyalása előtt királyi trónbeszédében kijelenti, hogy szüksége van a papi rendek és kongregációk mértéktelen számának korlátozására és ellenőrzésére.

A kulturharc kitörésének állitólag Canalejas politikája, illetőleg az a királyi dekrétum szolgáltatott okot, amely a vallási ügyeket szabályozó 1876-iki dekretum egy szakaszát — a híres 11. szakaszt — liberális szellemben akarja értelmezni. Nem kell azt hinni, hogy

talán valami nagyon radikális reformról vagy a katholikus egyház kiváltságos helyzetének a megszüntetéséről van szó. Mindössze az történt, hogy a Canalejas ellenjegyzése mellett kibocsátott királyi dekretum, a többi felekezetek létjogát is elismeri, illetőleg megengedi, hogy a többi felekezetek is használhassák a zászlóikat és jelvényeiket nyilvános istentiszteletük alkalmával.

A legelemibb emberi jogok ezen proklamációja ellen Spanyolország 62 püspöke dörgedelmes óvást emelt a kormány előtt és szövetkezve az uralkodó dinasztia ellenségeivel, a Carlistákkal és a republikánusokkal, felláziták a tömeget az uralkodó rend ellen.

A papságtól kiinduló forradalom igazi oka azonban nem ez a királyi dekretum. Akik a kulisszák mögé látnak, azok azt állítják, hogy az egész forradalmat Vives y Tuto bíbornok intézi a vatikánból, ugyanaz a férfi, aki a Borromaeus encyklika szerzője. A ravaszul kieszelt terv célja, hogy a megkötés előtt álló korkordatumban újabb engedményeket csikarjon ki az egyház részére, illetőleg, hogy a kormányt a papi uralom korlátozására irányuló politikájában megfélemlítse.

Az összes eddigi jelek arra vallanak, hogy minden ilyen irányú kisérlet eredménytelen marad. Canalejas kormánya nem engedi magát megfélemlíteni. Ez idő szerint az adóreformra vonatkozó egy javaslatot terjesztett a kormány a Cortes elé, amely a kongregrációkat adózás alá vonja. Ehhez járul az örökösödési adó behozatala, amely 18 percentes adóval sujtja a távolabbi rokonokra, *úgyszintén az egyházra szálló hagyatékokat is.*

Lehet, hogy a spanyol kormány nem fog megállani azon a mérsékelt álláspontón, amelyet az előbb említett trónbeszéd körvonalozott. Lehet, hogy a papi terrorizmus új forradalomba fogja belekergetni az országot és a kormány kényszerítve lesz az egyházi zsarnokság teljes letörésére. Senki előtt sem lehet kétséges, hogy ez nem csak Spanyolország, hanem az egész európai kultura nyereségét jelentené. Spanyolország belépne a modern nagyhatalmasságok közé és megindulna egy kiszámíthatatlan gazdagság, megujhodás pályáján.

Még egyet. A Franciaországból kikergetett szerzetesrendek két európai államot boritanak el, mint pusztító sáskahadak. Az egyik Spanyolország, a másik Magyarország. A spanyol trónbeszéd már tiltakozott ez ellen a túlságosan bő áldás ellen. A most elhangzott magyar trónbeszéd sokkal türelmesebb. Egy szóval sem árult el hasonló szándékot. Vagy a Khuen-Tisza regimenek a választójog elleni harcában a katholikus kongregációkra is szüksége lesz?!...

▽ ▽ ▽ ▽

Lopott fények . . .

Irta:
JUHÁSZ GYULA

Lopott fények: én tőletek tanúltam
Szeretni a nagy, örök fényeket,
Hazug napok ragyogták be az útam,
De mégis: fénytől voltam részeg és
Beteg!

Lopott fény, áldott légy, ó szerelem,
Mely egy hazug nő szőke haján égett,
Mely sok sirást és dalt hozott nekem
S tragédiát melyen kacag, aki
Nem ért meg.

Lopott fény, áldott légy, dicsőség,
Mely ifjuságom távol havasán
Csillogtál néha, mint hideg meddőség:
Hazug fény, elvesztél és itt maradt
A magány!

Lopott fények, ó mégis áldva áldom
A színpadi lámpák tört sugarát
És melegszem sok izzó, régi lázon . . .
Ó Anna, ó Hir, én két csalfa párom,
Hadd gondolok mégis dalolva és
Sírva rád!

Földanyám

Ha majd az égi mezőkre megyek,
A nagy pusztára, hol a tejút vár rám,
A tejút, az örök szittya sereg,
Kései, tépett igricére várván,
Ha majd az égi mezőre megyek:

Megdobban-e a szent rög, a magyar,
A tiszai táj fog-e sírni értem,
Mert elmaradt a végső diadal,
Mert rónáitól olyan távol éltem:
Megdobban-e a szent rög, a magyar?

Hisz pogány gyula módjára szerettem
És sírva csókoltam fehér porát,
S bár napnyugati álmokba temettem,
Tőle a testem és ő karol át:
Hisz pogány gyula módjára szerettem,

És testvérem, a búsuló paraszt,
A méla és szilaj: a vére: vérem. . .
A lusta magyar televény maraszt,
Hisz lelkem suttog a nagy jegenyékben
És testvérem a búsuló paraszt!

▽ ▽ ▽ ▽

REVUE

Irta:
PÓK ÖDÖN

— EHLICH, WETTENSTEIN ÉS A KOLLEGÁK. —

Bocsánatot kérek, hogy Ehrlich professzor neve mellé írom annak az egyszerű izraelita orvosnak a nevét, aki Kolozsvárról Budapestre költözött és ezzel annyi ellenséget szerzett magának, ahány egyetemi orvostanár ül a katedrákon. Ehrlichet nem ismerem, de Wettensteinről mondhatom, hogy nem világfi. Először is: a papája nem egyetemi tanár, nem is kórházi főorvos. Azután: nem elegáns férfi. A medikus bálokon nem vett részt. Talán nem is tud táncolni. Nem társaságbeli ember. Zsidó. Bizony köpcös egy kicsit és a beszédmodorában sem dzsentri. Tud magyarul, de egy rossz szokása van, hogy a világért sem ejtené ki a ká betűt anélkül, hogy a hatezeréves „h"-t hozzá ne ragasztaná. És van még egy rossz szokása s ez az, amiért most szó lesz róla. Saját gyógyszerével, melynek tartalmát, titkát senki nem ismeri, gyógyít és kigyógyít tüdővészes betegeket.

Szérum-e vagy csak szer? Ez volt az első kérdés, amit Wettenstein mellének szegeztek, amikor Kolozsvárról Budapestre jött. Wettenstein ugyanis magyar volt és főképp zsidó s az egyetemi tanár urak tudták róla, hogy sem előkelő rokonsága, sem előkelő összeköttetése, sem versenyistállója nincsen. Ha szérum, talán lehet róla beszélni, a szérum, az valami, — de ha csak szer és hozzá izraelita (már t. i., aki föltalálta), nem is érdemes beszélni a dologról. Mégis beszéltek, mert a magyar ember szeret beszélni s egyetemi tanáraink elsősorban magyarok és csak másodsorban tudósok. Ami rosszat csak gondolni lehet, mind elmondták Wettensteinről és szeréről. Három év előtt kezdték és azóta minden alkalommal folytatták. Azt gondolhatná a jámbor laikus, hogy nagyon rossz,

nagyon veszedelmes szer lehet az, amelyet a nagytekintélyű tanár urak oly konokul szídalmaznak és üldöznek. S hogy nagyon jól ismerhetik a szer minden veszedelmét, rosszaságát, hogy oly elszántan és kitartóan üldözik és szídalmazzák. Tévedés. Wettenstein szerét, azt a képletet, azt a vegyi folyamatot, amely létrehozza: ebben az országban senki nem ismeri.

A kérdésre, szérum-e vagy szer, azt felelte, hogy nem fontos. A fontos az, hogy megöli a Koch-féle bacillusokat, anélkül, hogy kárt tenne a szervezetben. Kígyógyítja a tüdővészt. Megrohanták, hogy adja át a szerét. Vagy *legalább is* mondja meg, milyen alkatrészekből áll és hogyan készíti. Erre nem volt hajlandó. Arra vállalkozott, hogy bemutatja a szer hatását. Orvosi diplomájára és férfiúi becsületszavára kijelentette, hogy fölfedezett egy szert, amellyel ki tudja gyógyítani a tüdővészt és csupán azt kérte az egyetemi tanároktól és a kórházi igazgatóktól, adjanak alkalmat, hogy állítását bebizonyíthassa. Betegeket kért és valamiféle hivatalos színezetű ellenőrzést. Hogy legyen valaki, aki illetékesen megállapíthassa, hogy az ő szere valóban csodálatos eredményeket ér el a tuberkulózis gyógyítása terén. Kórházról-kórházra járt, mindenünnen elutasították. Mert nem árulta el titkát a tanár uraknak és mert nem jelentette ki határozottan, hogy készítménye, ami olyan csodálatos hatású, szérum-e vagy szer?

A mi derék protekciós tudósaink úgy vélekedtek, hogy a tuberkulózist csakis szérumgyógykezelés útján lehet gyógyítani, amihez azonban még hiányzik a — szérum. Szertől, gyógyszertől nem vártak semmi jót és íme jön egy kis zsidó orvos Kolozsvárról, valami titokzatos szerrel a zsebében, nem báró, nem is udvari tanácsos s azt állítja, hogy ami a zsebében van, az egy orvostudományi non plus ultra, az egy világszenzáció, egy messiás, a tüdővészes emberiség megváltója. Bizonyos, hogy ezek igen nagy szavak, merész, hatalmas állítások, amiket be is kell bizonyítani. *Nem hisszük*, — mondták a tanárok. — *Bebizonyítom* — felette Wettenstein. — Az ilyen párbeszédekre az szokott bekövetkezni, hogy a nagyhangú, merész kijelentő — kitér a bizonyítás elől. Ezúttal azonban az a furcsa eset következett be, hogy a kételkedők, a hitetlenek, az irígyek tértek ki a bizonyítás elől. Nem adtak alkalmat Wettensteinnek, hogy állítását bebizonyítsa.

Ezek talán ismeretes dolgok, de nem így ismeretesek. A tanár urak gondoskodtak róla, hogy a nyilvánosság hamisan legyen informálva. Most azonban nem a tendenciózus, hamis riportokat akarom rektifikálni, hanem rá akarok mutatni egy jelenségre, ami minden magyar újítás és újító nyomában botrányosan föl szokott lépni és Wettensteint is a jól ismert sablónok szerint üldözte. Az unalomig ismert magyar tempó: a tehetetlenek akciója a tehetségesek ellen. Ürügyet keresnek, akármilyen vérszegényt, ráülnek vele a magas lóra és üldözőbe veszik a kiszemelt áldo-

zatot. A dolognak elvi oldala, ha szabad magamat így kifejeznem, untig ismeretes. A fenekedéseket, a magyar tempókat megismerhette mindenki, Semmelveisz és utódai óta. Wettenstein ellen is hasonló elvi alapon, hasonló rendszer szerint folyik a hajsza már három esztendeje. A csúnya hajszának voltak eredményei, gáncsot vetettek Wettenstein elé, Wettenstein megbotlott, elvágódott, de aztán gyorsan talpraállt és folytatta a maga útját. Végeredményt azonban nem tudtak elérni. Most újabb momentuma van az ügynek, lehet, hogy ez már végeredmény lesz, az üldözők számítanak is rá, hogy rövid időn belül bekövetkezik a finálé és megint föliratják a kéményre, hogy ismét sikerült kivégezni egy embert, aki magyar volt és újat, jót akart ebben a szegény országban.

A Wettenstein-részvénytársaság, amely ambulatóriumot tartott fönn, hogy Wettenstein folytathassa kísérleteit és gyógyíthassa betegeit, — kimulófélben van. A Délibáb-utcai intézet, amely a tuberkulotikusok Mekkája volt, utolsó óráit éli. Van valami tragikus irónia abban, hogy az orvostudományi fölfedezések egén épp most gyúlt ki Ehrlich csillaga, amikor a Wettensteiné egészen kihunyófélben van. Még áll a sátorfája, de lassankint szedelődzködnie kell, a sok házkutatás, elkobzás, végrehajtás és egyéb hatósági zaklatás megingatta az alapját. Lehet, hogy az a kis intézet valóban az ígéretföldje volt a tüdővészes emberiségnek, lehet, hogy nem volt az, de bizonyos, hogy a pusztulása szomorú dokumentuma marad a magyar közéletnek és a magya kulturának.

Ismételten bocsánatot kérek, hogy a nagyhírű Ehrlich professzor neve mellé írom a hírhedt Wettenstein doktor nevét, de nem lehet eltekinteni bizonyos tünetektől, amelyek az Ehrlich és a Wettenstein föllépésében teljesen azonosak. Bizonyos, hogy Ehrlich nagy tudós, s lehet, hogy Wettenstein sarlatán. De az is bizonyos, hogy amíg Ehrlichről be van bizonyítva, hogy nagy tudós, Wettensteinről viszont még nincs bebizonyítva, hogy sarlatán. Igaz, hogy Ehrlich hitelképes tudós. Jó minden összegre. Annyi előleget kaphat a bizalomból, amennyit csak akar. Minden pillanatban, minden föltétel nélkül. Ezt ma már minden gyerek tudja. Wettensteinről azonban nem tudott senki semmit. Jött, anélkül, hogy tudták volna, mennyit ér az aláírása és hitelt kért. Persze, hogy nem adtak. Ez még nem lett volna baj; de azok az urak, akik megtagadták a bizalmat, kijelentették és terjesztették róla, hogy nem érdemes a bizalomra. Hogy hitelképtelen. Holott nem győződtek meg, hogy nem tudná beváltani ígéretét. Mivel még soha nem vett kölcsönt, hát elhiresztelték, hogy hitelképtelen.

Nemcsak a fatális időbeli találkozás kívánja a szembeállítást, hogy épp akkor jön Ehrlich a vérbaj gyógyszerével, amikor Wettenstein távozóban van a tuberkulózis gyógyszerével, de az a hasonlóság is késztet a szembeállításra, hogy Wettenstein is úgy jött,

ahogyan Ehrlich. A vérbajról is azt vélték, hogy csak szérummal lehet igazán és véglegesen kigyógyítani s most föllép Ehrlich, egy ismert elemekből kémiai úton előállított szerrel és azt állítja, hogy ez a szer kigyógyítja a szifilíszt. A szer elemeit régóta ismerik és alkalmazzák, több-kevesebb sikerrel. Minden orvos tudja, hogy mi van az Ehrlich szerében és még sincs orvos, kémikus, tudós, aki meg tudná csinálni azt szert. A kémiai összetétele, a képlete, a vegyi folyamata, népszerűen: a készítésmódja, ez az, amit Ehrlich fölfedezett, ez az Ehrlich titka, diadala. Ha Ehrlich a kémiai eredménnyel rukkolt volna ki, ha a kész molekula-készletet mutatta volna be, akkor sem dönthette volna el a legnagyobb tudós sem, hogy igen, ez a vegyület az, amely bizonyosan megöli a baktériumokat úgy, hogy az állati szervezetet nem bántja, nem rontja. Akkor is csak arra szorítkozhattak volna, hogy lássuk a medvét. Tessék kísérletezni, tessék eredményeket elérni és tessék bizonyítani. Az első hírek hallatára az elragadtatás mámorába esett mindenki, az emberiség egészséges része épp úgy, mint a vérbajosa, a specialista orvos épp úgy, mint a páciense. A következő napokban azonban már föl-fölbukkantak a kétkedők és lehűtötték a mámorosokat. Legalább háromezer kísérletre van szükség, várjuk meg az eredményeket és csak azután örüljünk és ünnepeljünk. A kipirult arcú, izgatott, tapsoló emberiség a várakozás nyugodt álláspontjára helyezkedett és ma már nem a diadalmámor vibrál a levegőben, hanem a feszült várakozás árama. A fontos az, hogy nem csalódás váltotta föl a meglepetést, várhatjuk és Ehrlichtől várhatjuk a végleges eredményt.

Wettenstein is így jött. Van egy szere, amely ismert elemekből, kémiai folyamat útján van előállítva, az alkatrészeit ismerik és alkalmazzák több-kevesebb eredménnyel, de igazi eredményt, végleges gyógyítást csak ezzel az összeállítással lehet elérni. Ezt mondta Wettenstein. Neki nem hittek, neki nem előlegeztek bizalmat, nem utalványoztak tapsokat. De előleg nélkül, taps nélkül sem engedték meg a bizonyítást. Itt van az első méltánytalanság, ami csak magyar embert érhet, és csak Magyarországon. Ez a születési pech, amit megkeserül minden próféta, aki az Úristen kalapjának rózsabokrétájában jött a világra. Wettenstein nem esett kétségbe, hogy nem adtak alkalmat kórházban, hogy hivatalos helyen hivatalos betegeket gyógyíthasson; hozzáfogott a bizonyításhoz kórházon kívül. Lakását rendelő intézetté alakította át és megkezdte az oltásokat. Gyógyított beteg embereket, hogy egészséges bizonyítékokat csináljon belőlük. Nem hagyták nyugton a magánlakásában sem, bántották, üldözték, vádolták és mindezt bizonyítás nélkül. Vitatták azt a jogát, hogy tüdővészes betegeket saját szerével beolthasson, holott tudták, hogy nem tesz kárt senkiben és hogy különben is joga van betegeket úgy kezelni, ahogy legjobb belátása, tudása, akarata diktálja, mert van érvényes diplomája és érvényes esküje.

Már most, hogy próféta-e, nem lehet tudni. De azt sem lehet

tudni, hogy nem próféta. Hogy igazi nagyság-e, vagy svindler senki: nem lehet tudni. Annyi bizonyos, hogy a kollegák, akik magukat illetékeseknek tartották, úgy bántak vele, ahogyan Magyarországon az igazán nagy valakikkel szokás bánni. Az egész vad üldözés, az egész lihegő hajsza, a habzószájú kopók és a megkergetett, de le nem teritett vad, a csábító szirénhangok, az alattomos füttyök, a kiáltások, a káromkodások, az egész piszkos csatazaj érdemes arra, hogy vázlatosan felidézzük, mert stílusos és típusos magyar dolog volt. Aztán meg, amiből kiindult, de amit háttérbe szorított és elfeledtetett, az is valami. Az emberiség egyik legnagyobb ügye, a magyar társadalom egyik legnagyobb baja: a tüdővész. Ekkora nagy dolgokról van szó, nem baj, hogy esetleg senki-ember az, aki a dolgok középpontjába került. Hogy hogyan folytak le a nagy magyar hajszák, hogy kicsodák állottak be kopóknak, hogy kik csatlakoztak a csaholókhoz, hogy miért csaholtak, hogyan csaholtak és végül: hogy mire jó a magyar közigazgatás, ha Wettenstein nem az a nagy valaki, akinek hirdeti magát, akkor jó médium arra, hogy vele és körülötte bemutathassuk ezeket a dolgokat. Ha nem ő, akkor be lehet helyettesíteni a nevére gróf Széchenyi Istvánt, Semmelweiszt és a többit, akikkel Wettenstein szellemi rokonságot tart.

Kolozsváron állítólag ismert és becsült ember volt, nagy praxissal, dús jövedelemmel. Ahogy mondani szokás, az első családoknak volt a háziorvosa. De a második és a harmadik osztály családjai is becsülték, szerették, mert mindig azt mondotta, hogy olyan szer fölfedezésén töri a fejét, amellyel egyszerre kipusztítja ebből az országból a proletárok betegségét, a tüdővészt. Állítólag fölfedezte azt a szert. Mondják, hogy óriási praktikus elfoglaltsága mellett is sok időt töltött laboratóriumban, kísérletezett, búvárkodott, míg egy szép napon azt mondta környezetének: Hopp, megvan a tüdővész gyógyszere, gyerünk föl Pestre. A családja, rokonsága, el akarta téríteni tervétől, hogy kár otthagyni a szép praxist, a nagy jövedelmeket és csak úgy vakon nekirohanni a főváros rengetegének, ahol senki nem ismeri. Wettenstein azt mondta, hogy akármit beszéltek, megyünk Pestre, itt Kolozsváron el vagyok temetve, egy ilyen nagy fölfedezéssel világvárosban kell föllépni. Különben is, aki oly nagy szolgálatot tesz az emberiségnek, mint én, arról az emberiség nem feledkezik meg, nem hagyja éhen veszni.

Pestre jött. Egyetlen ismerőse egy M. nevű joggyakornok volt, akinek elmondta, hogy van a zsebében egy szer, amellyel megváltja a szenvedő, pusztuló emberiséget. Wettenstein ekkor volt először Budapesten. A joggyakornok megmutatta neki az Andrássy-utat, a körutat, majd a Rókus-kórházat. A vidéki orvost ez az utóbbi érdekelte a legjobban. Hogy van-e a joggyakornoknak itt ismeretsége? Itt nincs, — mondta M. — de ismerek egy fiatal tanárt, aki híres bakteriológus, érdemes vele szóbaállani. Persze, a további diskurzus során kiderült, hogy bár M. ismeri a

professzor urat, egy joggyakornok még sem elég egy tanárnál; nagy úrnak, nagy protekciónak kell lenni ahhoz, hogy valakit a tanár urak jól fogadjanak, befogadjanak. Az is kiderült, hogy Wettensteinnek se ilyen, se másmilyen protekciója nincsen. Mindegy, mondta Wettenstein: — van egy olyan szerem, ami többet ér minden protekciónál. És elment a fiatal tanárhoz.

— Igen, igen, — mondta a tanár úr, — szép, szép, de ezt mindenki mondhatja.

Wettenstein megjegyezte, hogy a tanár úrnak nem lehe oka a kételkedésre, egyébként is, ő nemcsak állít, de bizonyít is Kolozsvárott már van egy sereg vasegészségű ember, akiket kigyógyított a szerével, Budapesten is meg akarja próbálni. Épp azért, jött, hogy a tanár úr ellenőrzése mellett végezzen oltásokat, amikkel soha nem remélt, nagyszerű eredményeket tud elérni. A bakteriológus rázta a fejét, hogy nem engedhet kísérletezni az osztályán. Nem, éppenséggel nem. Wettenstein egyszerűen tudomásul vette a választ, naivan azt hitte, hogy: ha te nem engeded meg, majd megengedi más. Köszönt, és távozni készült. Az ajtóban volt, amikor a fiatal tanár visszahívta. Hogy azért lehet beszélni a dologról, de máskép. Wettenstein fölfülelt, hogyan? A fiatal tanár egyszerre nyájas lett. Hogy talán végezzenek együtt kísérleteket. Kérem, nagyon szívesen, mondta Wettenstein. A tanár úr lenézett a padlóra, fölnézett a menyezetre, aztán jobbra nézett, balra nézett, végül nagynehezen kibökte: igen, igen, kedves kollégám, de úgy-e, megmondja nekem, hogy mi van a szerében és hogyan készíti? . . . Most derült ki, hogy Wettensteinnek van annyi esze, mint a tanár úrnak. Kedves professzor úr, — mondta udvariasan — mindent, csak ezt nem. Ezzel be is fejezte a diskurzust, fogta a kalapját és sietve távozott.

Mikor kiért, a friss levegő megcsapta az arcát, a fejéhez kapott és konstatálta, hogy fáj. A halántéka erősen lüktetett. Mintha ott belül valami terpeszkedne, hogy majd kitolja a koponyája falait. Hamarosan rájött, hogy gyanu fogamzik az agyában. Hát nem megy olyan könnyen, mint Kolozsvárott hitte. Hát nem szíves támogatással, hanem nagyképűséggel, furfanggal, gonoszkodással találkozik. Hát ki akarják játszani, meg akarják rabolni . . . Jó. Majd óvatos lesz. Még jobban begombolkozott és még szilárdabb elhatározással ment el egy másik egyetemi tanárhoz, aki a legnagyobb tekintély Magyarországon a tüdőgyógyítás terén. Hogy betegeket adjak és ellenőrizzem a stádiumokat? — mondta. Hümhüm, majd meglátom. Jöjjön föl még egyszer hozzám. A második esetben majdnem szóról-szóra ugyanaz a beszélgetés folyt le közöttük, mint az első tanárral, a fiatallal. — Hát, ha majd meggondolja magát és bizalmasan közöl velem mindent és átadja a szerét, akkor esetleg lehet beszélni a dologról. Ezzel bocsátotta el Wettensteint.

Mikor betette maga után az ajtót, majdnem hangosan kiszaladt a száján: Gazemberek! Mintha összebeszéltek volna! . . . .

Letörülte a verejtéket a homlokáról és egy nagy kórházba hajtatott. Itt sok tüdőbeteget kezelnek. Egy jóindulatú, öreg tanár a főorvos. Hallom, hogy nem akarja elárulni a titkát, — ezzel fogadta Wettensteint. (Hát ezek tényleg összebeszéltek? — kérdezte önmagától.) Benyult a zsebébe, előszedett egy csomó kis üveglemezt, a preparátumait és az öreg tanár elé rakta.

— Előre tudom, tanár úr, hogy ön sem ad betegeket. Jó, Most már el is mehetnék. De ön az első ember, akinek bizalmatkeltő arca van, önnek megmutatom preparátumaimat. Ezek a Koch-féle bacílusok, ez meg az a folyamat, ahogyan a szerem megöli őket. Ugyebár, méltóztatik látni, hogy szép készítmények. Ugyebár, ilyet még senki nem tudott fölmutatni. Most pedig megmondom, — kérem ne haragudjék, de nem is bánom, ha megharagszik — hogy miért titkolódzom. Életemben eddig egyetlen derűs napom nem volt. Én mindig küzködtem és dolgoztam. Mialatt mások mulattak, én a könyveket bujtam meg a laboratóriumokat. Olyan kémiai ismereteket szereztem, hogy bárkivel kiállok versenyre. Husz éves kutatásom eredménye ez a szer. Mindegy, hogy szérum-e vagy sem. Most feljöttem Pestre, hogy bemutassam, milyen eredményeket birok vele elérni és hogy fáradságom, küzdelmeim, munkám sikerét elérjem És főképen, hogy módot szerezzek a további kutatáshoz, a további munkához. És most csupa olyan embert találok, akiknek az az első gondolatuk, hogy kisajátitsák maguknak 20 éves munkám eredményét. Nem, én nem nekik dolgoztam, hanem az emberiségnek és magamnak, Őszinte ember vagyok, igenis: az emberiségnek és magamnak, de nem a strébereknek, a kapaszkodóknak. Hát ezért nem árulom el a titkomat.

— Igy pedig nem viszi sokra — mondta az öreg tanár. — Én nem akarom, hogy nekem elárulja, de igy nem viszi sokra . . .

— Én pedig nem árulom el, mondta Wettenstein. Hogy meglopjanak? Hogy megraboljanak? Nem, nem azért dolgoztam. Ők, amikor születtek, már egyetemi tanárok voltak. Én csak orvos vagyok, de összemérem az erőmet, a tudományomat akármelyikkel. Amikor látták, a harmadik vagy negyedik mondatom után, hogy nem adom át nekik a szeremet, akkor felöltötték az etikai nagyképet és kijelentették, hogy bizonytalan kísérleteknek nem tehetik ki a kórház betegeit. Hát javasasszony vagyok én? Hát kuruzsló vagyok én? A diplomám épp oly érvényes, mint az övék! . . . Bocsásson meg, tanár úr, hogy igy kifakadtam, de önnek jóságos képe van. Ezek az okok, amiért nem árulom el a titkomat.

Az öreg tanár sajnálkozott, de végül ő is kijelentette, hogy nem adhat beteget. Wettenstein ezután még néhány nagyságnál kilincselt, de náluk is úgy járt, mint az első kettőnél.

Furcsábbnál furcsább dolgok következtek, amiket nem hinne az ember, ha vallomások, akták, tanúbizonyságok nem erősitenék meg. Egy izgalmas rémregény alakúl ki, ha a további események

elvonúlnak az ember szeme előtt. Csupa akció, csupa drámai fordulat. Ha egy intrikus kilép a regényből, jön helyette más kettő. Ha az egyik botrány lecsendesült, amit azért rendeztek, hogy Wettensteint lehetetlenné tegyék, máris háborogni kezdenek az újabb botrányok piszkosabb hullámai. Az egyik napon egyetemi magántanár, a másik napon egyetemi rendes tanár kísérli meg, hogy Wettenstein szerének birtokába juthasson. Megengedett módon, meg nem engedett módon, — nem tesznek különbséget.

De most már nemcsak velük kellett hadakoznia, most már mint botrányhős szerepelt az újságokban, nyilatkozás, pörlési kötelezettségei származtak. A kórházakból, nyilvános, intézményekből kikergették, jóakarói elhagyták, magára maradt. Illetőleg, nem is maradt magára. A betegek egész tábora vette körül. A botrányok során fölkapták a nevét, híre bejárta az egész országot, a gyógyíthatatlan, vigasztalan tüdővészeseknek reménye lett a botrányokban, rágalmakban meghempergetett orvos.

Jöttek mindennünen, az ólmos nyomdákból, a poros dohánygyárakból, a külvárosi odukból, a sírok széléről a behorpadt mellű, sápadt emberek. És jöttek az elegáns szanatóriumokból, a híres tanárok rendelő szobáiból is a jobban táplált, jobban öltözött betegek s fénylő szemeikben a remény sugara csillámlott. Néhány oltás és eltűntek a lázrózsák az arcokról, hussosodtak a vértelen ajkak, hegedni kezdtek a roncsolt tüdők. Mesék jártak a csodás szerről, legendák költöztek be a betegszobákba. Az üldözött, gyűlölt zsidó orvosnak, akinek addig csak ellenségei voltak, hívei és rajongói is támadtak. Egyre többen és többen keresték föl. A legsúlyosabb esetek vetődtek eléje. Akiket, mint reménytelenek, nem vettek föl az Erzsébet-szanatóriumba, akiknek az életéről Tauszk, Irsay, Detre, meg a többiek végkép lemondtak, mind Wettenstein elé járultak. És mialatt benn a rendelő-intézetben a beteg tüdőket reparálta és életet oltott a reményvesztett emberroncsokba, azalatt ellenségei kívülről folytatták az alattomos és nyílt támadásokat.

Azt mondják, hogy ellenségeit most már az bőszítette, hogy akikről ők már-már halotti bizonyítványt állítottak ki, azok Wettenstein intézetéből gyógyultan, egészségesen tértek vissza a műhelyekbe, az elvonúlt, sápadt, szomorú csöndes emberek piros arccal, duzzadó életkedvvel foglalták el ismét helyeiket az örvendező, egységes emberek között. Míg az egyik oldalon azt állítják, hogy szélhámos, addig a másik oldalon, mint megváltóról beszélnek róla. Élnek százan és százan a fővárosban, akik már maguk is azt hitték, hogy meghaltak s akik az oltásokból egészséget és erőt merítvén, egyúttal fanatikusai lettek annak a hitnek, hogy az üldözött, megrúgdosott Wettenstein még életében szobrot fog kapni.

Az ellentétek és végletek e nyüzsgő, harcos káoszában, a remények, sejtések, vallomások, állítások, vádaskodások sötét hátterű, színes tömkelegében valami bizonyosságot akartam szerezni.

Él a fővárosban egy ujságíró, akiről a legelső kapacitások konzíliuma kimondta, hogy nem lehet rajta segíteni. Járt Abbáziában, feküdt a budakeszi szanatóriumban, a feleségének megsúgták az orvosok, hogy vége van, legjobb lesz, ha hazaszállíttatja, hogy a lakásából legyen majd a temetése. Mentőorvosok szállították haza, mert félő volt, hogy még útközben kiszenved. Tüdő- és gégetuberkulózisa volt, harmadik stádiumban. Ebben az állapotában hívták hozzá Wettensteint. Wettenstein rövidesen talpra állította, egy év alatt kigyógyította a tüdejét, félév alatt a gégéjét. Az ujságíró visszakerült a redakcióba. Időközben megalakult a Wettenstein-részvénytársaság és szanatórium, amelynek titkára lett. Nappal a részvénytársaság irodájában, éjjel a szerkesztőségben dolgozik, egy esztendő óta. Házas ember és a halálnak eljegyzett ujságíró újra családi életet él, — félév előtt gyermeke született.

Ehhez az ujságíróhoz fordultam, hogy írjon ki nekem Wettenstein könyvéből mintegy ötven nevet, csak úgy találomra. A névsorból magam találomra kiragadtam öt címet. Ezeket fölkerestem a napokban.

Cs. M. hivatalnoknő, Akácfa-utca. A szüleit találtam otthon, a kisasszony nyári szabadságát tölti a vidéken. A hófehér haju házaspárnak elmondtam, hogy abból az alkalomból jövök, hogy a Wettenstein-részvénytársaságot csőd fenyegeti, szeretnék valami bizonyságot szerezni, megérdemli-e a sorsát az intézet, vagy sem? Az öreg úr kezdte:

— Csőd fenyegeti? Mi lesz akkor azzal a sok szegény tüdőbeteggel, akik gyógyulásra várnak? Mert más nem tudja kigyógyítani őket, csak a Wettenstein doktor . . .

Az öregasszony közbevágott:

— Ilyen csak Magyarországon történhetik. Halálos bűn üldözni azt az embert. Halálos vétek. Hát nem sül ki a szemük a tanároknak, akik üldözik? Én állíthatom, hogy szégyelniök kellene magukat, az én leányom életéről lemondtak . . .

Ismét az öregember vette át a szót:

— Én majd rendszeresebben elmondom. Másfél éve a leányom egy délelőtt elájult a hivatalban. Föllocsolták, hazahozták. Hívattuk az orvost, azt mondta gyöngeség és valami csöppeket adott. A leány azonban a tüdejét fájlalta, izzadott és erős szúrást érzett. Megkezdődött az orvosjárás. Megállapították, hogy tüdőbeteg, kezelték, de nem használt. Ekkor vettük hírét Wettenstein szerének. Wettenstein háromnegyed év alatt kigyógyította a leányt. Azóta rendesen hivatalba jár, nincs semmi baja. Mi meg akartunk győződni arról, hogy egészen kigyógyult-e? Három orvoshoz mentünk. Az egyiknek megmondtuk, hogy a leány tüdőbeteg volt. Megvizsgálta és kijelentette, hogy nincs semmi baja. A másik kettőnek nem mondtunk semmit, csak kértük, hogy vizsgálják meg, nincs-e valami baja. Mindaketten konstatálták, hogy a leányom tüdeje egészséges.

A második, akit fölkerestem, nyomdász. W. G. Szív-utca.

Kidőlt a munkából, Abbáziában volt, orvosokhoz járt, nem használt semmi. Egy nyomdásztársa, akit Wettenstein gyógyított, Wettensteinhez ajánlotta. Az oltások segítettek rajta, fölépült, szúrása, hátfájása elmúlt, láza megszünt, jó étvágyat kapott; visszament a nyomdába és most zavartalanul, baj nélkül dolgozik.

K. Katica mindenes cseléd, az Aradi-utcában szolgál. Éppen Wettensteinhez készült. — Még kezelés alatt áll, — mondta, de már nem érzi, hogy beteg volt, Egy év előtt rohanta meg erősebben a baj. Nem tudott dolgozni, haza kellett mennie vidékre, a szüleihez. Nagyon rossz bőrben volt, már elkészült a halálra. Szerencsére egy pesti munkás jött dolgozni a városukba, az ajánlotta neki, hogy menjen Wettensteinhez. Följött a fővárosba az ötödik oltás után már oly jól érezte magát, hogy elszegődhetett mindenesnek. Azóta megszakítás nélkül állandóan dolgozik, nehéz munkát végez, de könnyen bírja. Láza nincs, étvágya jó.

Orvosnövendék a harmadik. Harmadéves egyetemi hallgató. Nyolcadik gimnáziumba járt, amikor kitört a baja. Egy professzor az Erzsébet-szanatóriumba utalta. Nem akartam bemenni, — mondta az orvosnövendék, — féltem, hogy ha hosszabb ideig hiányzom az iskolából, elvesztem az évet, nem tehetem le az éretségit. A tanár azt mondta, hogy az érettségi gondolatáról tegyek le, arról semmi esetre sem lehet szó, iskolába nem szabad járni. Elmentem Wettenstein doktorhoz. Azt mondta, hogy nyugodtan járhatok iskolába, tanulhatok, amennyit akarok, csak pontosan járjak el hozzá. Néhány oltás után elmult a lázam, nagyszerű étvágyam támadt, elmultak a fejfájásaim is, megerősödtem. Ekkor határoztam el, hogy az orvosi pályára lépek. Az év végéig kezelt, soha nem mulasztottam az iskolából, kitűnően letettem az érettségit. Most már harmadik éve, hogy beiratkoztam az orvosi fakultásra. Tanultam, vizsgáztam, amellett korrepetáltam is. Az utolsó évben különösen megfeszített munkát végeztem; letettem a szigorlatot, korrepetáltam és amellett gyakran éjjeli szolgálatot is teljesítettem a mentőknél. Azt hiszem, hogy a Wettenstein doktor legnagyobb ellenségeinek is kell ismerniük, hogy az én esetem bizonyító erővel bír.

Az ötödik, akit találomra kiragadtam a névsorból: Sch. H. A neve mellé az volt írva: hajadon. Két és fél év előtt kapta az utolsó oltást. Azóta nem tudják az intézetben, hogy mi lett vele. A főváros közelében, egy nyaraló-telepen találtam meg. Kissé furcsának tetszett, hogy egy pirospozsgás, termetes asszonyság fogad és azt mondja, hogy ő az Sch. H. — Igen, akkor még hajadon voltam, amikor a doktor kezelt. Már nem tudtam járni, úgy vittek hozzá. Egy év alatt kigyógyított. Vézna leány voltam, beesett arcú, sovány teremtés, mtnt a piszkafa, Az oltások után magamhoz tértem, hízásnak indultam, egészen meggyógyultam. Egy nyári táncmulatságon ismerkedtem meg az urammal. Az esküvő előtt életbiztosítást kötöttem. A társaság orvosa alaposan megvizsgált és konstatálta, hogy teljesen egészséges vagyok. Persze

nem mondom meg, hogy a leghíresebb tanárok lemondtak az életemről. Fiam született, magam szoptattam, hála Istennek egészséges, mint a makk. Boldog vagyok és el akarom felejteni, hogy valaha beteg voltam, a sír szélén állottam. Kerülöm régi ismerőseimet, akik tudták, hogy tüdővészes vagyok. A doktor urat sem láttam azóta, de ha imádkozom, nem mulasztom el imámba foglalni a nevét . . .

Igy beszélnek a betegek.

Már most mi az igazság? Amit a betegek mondanak, azok, talán, bizonyosságok. Amit ők mondanak, azt minden esetre el kell hinni, Amit Wettenstein mond, afölött esetleg lehet kételkedni. De vannak bizonyosságok az ügyben, amiket kétségtelenül meg lehet állapitani. A szer szabadalmi és forgalombahozatali dolga. Külállamokban, Németországban, Franciaországban Angliában megkapta a patentet. Itthon Magyarországon másfél éve hevernek az akták a hivatalokban, hiába szorgalmazza, hiába sürgeti, nem döntenek az ügyében. A szabadalomhoz az egészségügyi tanács véleménye volt szükséges. A tanács, anélkül, hogy megvizsgálta volna a szert, azt vélelmezte, hogy nem hiszi, hogy jó. Vizsgálat nélkül agyoncsapni valamit? Ebbe Wettenstein nem nyugodott bele. Addig appellált és sürgetett, amig a tanács — megváltoztatta véleményét. Annyit koncedált, hogy a szer nem ártalmas. Hát a legfőbb közegészségügyi fórum leveti, változtatja meggyőződését, hivatalos véleményét, mint a nadrágot? . . .

Wettenstein a változott vélemény ellenére sem kapta meg a szabadalmat, sem az engedélyt a forgalomba hozatalra. De lecsaptak a rendelőszobájára és az ambulatóriumába is. Ezek már hatósági dolgok. Nem bűnügyek, csak kihágási dolgok. A kihágási paragrafusok jók az ilyesmire. A közigazgatási eljárás, ha az adminisztráció gépezete haragszik valakire, fölér néha a guillotine-nal. Akár megérdemli Wettenstein a kivégzést, akár nem, annyi bizonyos, hogy ezek az eljárások, amiket paragrafusok alapján indítottak ellene, paragrafusokba ütköznek. Törvénytelenek. De legalább elérték céljukat, a tönk szélére juttatták Wettenstein szanatóriumát és ambulatóriumát . . .

Summa summárum: a tanárok, a fórumok, anélkül, hogy megvizsgálták volna a szerét, pálcát törtek fölötte. Szidalmazzák és üldözik, a hatóságok segitségével. A betegek glóriát vonnak a feje köré, a gyógyultak a messiásukat tisztelik benne. Meg kell követni, — hangzik az egyik oldalon. Követni kell, — hangzik a túloldalról. Ő maga szilárdan megáll a botrányok középpontjában és fanatikusan hirdeti az igazát. Hogy igaza van-e? Laikusan nem dönthetjük el, de elfogulatlanul látni kell, hogy: ha személyét és ügyét, — akármilyen az — kihámozzuk a rengeteg szövevényből, ami köréje fonódott és összegubancolódott: az, ami szemünk elé tárul, az a tipusus magyar üldözés rendszere. Az az

egy tény, hogy ennyi küzködés, üldözés és kivégzési kísérlet után még maradt jogalapja arra, hogy igazságát hirdesse, — ez az egyetlen tény is azt követeli, hogy meg kell vizsgálni és el kell dönteni az ügyét. Kivégezni, vagy rehabilitálni, — ahogy megérdemli.

▽ ▽ ▽ ▽

Vágy, újra vágy . . .

Irta: NÉMETH ANDOR.

I.

Elepedek. E tömzsi, kurta szó
mondataim bársonyában vírág.
betűi közé zárva egy világ —
de rejtelmes, mint mély alpesi tó!

Gyönyörködtet, mint messze rózsaág,
de tövise is van, elkínozó,
mely acéltűként a lelkembe vág.
Rövidke szó, te édes hírhozó:

angelusa egy csak megsejtett honnak,
hol van nemes vágy, van nemesebb láz is:
lelkembe érsz, elfekszel rajt, mint este

tűnő napfény foltja a kerevetre
vagy elpetyhüdsz, mint költők, kik álmodnak,
de írván, minden szavuk ócska frázis.

II.

Ha kéjnő lennék, kit nem bánt az okság
s a dolgok rendjét át nem értve élvez:
be más lenne ez az odaadottság.

Mit megvet lelkem, valóm arra vágyik,
mint megbűvölt vas: vonzódik a kéjhez.
Utazom a vágytól a vetett ágyig.

És mindig újra vad szerelmi harc kél
és hiába kívánsz csodálatost:
egy méla szem, egy újvágású arcél

tán meglep, izgat, — ámde l o b b a n t és
mikor azt mondanád: maradj perc, most!
nem jöhet más, mint únt elbéküles.

III.

De jönnek órák, mikor forró csend van.
Mikor az utcán lankadt szellő jár,
mikor a világ egy percre megáll —

mikor a toll lassan libegve lebben
s az ég boruló, szürke toilettben
várja dalos kedvesét a vihart, —

mikor a szél a port felhőbe gyűjti
s homokbuckákat terel át a kertbe,
hol öreg szilfák tompán, tönkreverve

és ájultan pislognak fel a napra, —
de az ráült egy vén felhődarabra
és álmosan lehajtja a fejét.

▽ ▽ ▽ ▽

A szociológia magyar aktualitása

Irta:
Dr. SZENTIRMAI IMRE

A szociológia tudományos irodalmában van egy nagyon tiszta látással és alapos tudománnyal megírt könyv, amely eme meghatározhatatlan körvonalak közt mozgó tudománynak ritka precizitással szabja meg a feladatait. Természetesen francia könyv. A szerzője *Palante.** Ez a könyv a szociális haladás főtényezőiül az ember alaptermészetében rejlő energiát és a vele körülbelül egyenlően erős tétlenségi ösztönt nevezi meg. Eme dolgok lényegébe azonban, épen összefoglaló célzatai miatt, bővebben nem bocsátkozik.

Vizsgáljuk röviden a francia tudóstól mellőzött, de nagyon is lényeges részleteket. Tekintsük mindenekelőtt a célt. Nem vagyunk a szociális optimizmus hívei, akik azt tartják, hogy társadalmi fejlődésünk egy biztosan meghatározott cél felé halad, de viszont azt a nézetet sem fogadhatjuk el, amely szerint az emberiség fejlődése a vakesetnek, a véletlennek szeszélyes játéka volna csak. Az emberiség halad, küzd, iparkodik a tökéletesedés útján. Már hogy ki, hogyan képzeli ezt a tökéletesedést, az az egyének, nemzetek, vallások és a változó korszellem különböző, de mindegyikre nagyon jellemző sajátsága. A tökéletességet egészen elérni nem fogjuk soha, az nem valami megfogható *cél*, hanem csak megközelíthető *ideál*. Mint ahogy Lessing mondta. „A tökéletesség csak az Isten attribútuma, minket emberekül csak a *Streben nach*

* Palante: Précis de Sociologie. Alcan, Paris.

der Wahrheit állet meg". Ránk nézve az ideál időről-időre, mint boldogulhatás jelenik meg. S ebben az alakjában már nem ideál, hanem cél, napról-napra, évszázadról-évszázadra finomabb és szebb cél. Erre a célra és e célban a tökéletesség ideáljára való törekvés az emberiség fejlődésének alapvonása. Az ember arra törekszik, hogy boldoguljon ezen a földön, vagy más szóval, hogy életét biztossá és szebbé tegye. Ebben a törekvésében két ösztönszerű tulajdonsága segíti előre és támogatja: az energia és a tehetetlenség. Küzd az ember a javakért, a biztos és szép életért; másrészt ugyanebben az emberben megvan az az erős hajlandóság, hogy a már megszerzett javakat nyugalomban, békében élvezhesse. Harccal, újítással vívja ki a boldogulhatást, viszont fél az újítástól, píhenve akarja élvezni a megszerzetteket és félve tekint arra, aki újítással, kétes jövővel zavarja az ő csendes és megszokott nyugalmát. Energia teremti a társadalmakat, de az energia túlzott bősége forradalmakat támaszt. A konzervativizmus óv a rohanó haladástól, de ha túlsúlyra jut, akkor megkövül, megcsontosodik a társadalom és stagnál az egészséges fejlődés.

Egészséges fejlődés t. i. csak ott állhat be, ahol az emberi természet szóbanforgó két ösvonása állandóan szilárd egyensúlyban van egymással.

Ez az egyensúly állapította meg a különböző társadalmi formákat: a családot, a törzset, a görögöknek törzsi alapokon álló város-államait, az univerzálissá váló rómaiságot, a középkori hűbérrendszert, az újkor nemzeti államát és a legújabb társadalmi keretek sokféleségét.

Nem egészen másfél száz éve kezdődött meg az a nagy mozgalom, amely mostani társadalmi rendünk alapjait volt hivatva letenni. Erre a mozgalomra jellemző, hogy akár a francia forradalmat magát, akár a nyomába lépő politikai zavarokat és szabadságharcokat tekintjük, mindenütt nem rendes lefolyású szociális tünetekkel, hanem zökkenésekkel, az energia bőségéből eredő egészségtelen rohanó haladással, forradalmi állapotokkal találkozunk. Minálunk is megvolt ezen időben a reformkorszak, megvolt az utána következő forradalmi állapot is. A 48 új formákat adott, az álta'ános energia-bőségnek megfelelőket, de az új formákat, a külföldi mintára és a külföldi energialáz gyönge hídeglelésével megalkotott új kereteket igazi energiával betölteni a magyarság még nem tudta. Az a korszak ránk nézve még mindig inkább csak a tehetetlenség kora volt. Nemzetünk jellemében úgyis több a konzervatív vonás és kitartó, tevékeny munka helyett, állítólag csak egyes fellobanásokra vagyunk képesek. Annyi bizonyos, hogy amíg más országokban a XIX. század reformküzdelmeiben munkálkodó népre, társadalmilag érett és differenciálódott csoportokra támaszkodó energikus egyének vezettek, addig nálunk az egész mozgalmat egy két, árván hagyott és meg nem értett, de tetterős ember mellett, inkább álmodozó, energiátlan doktrinérek jellemzik és jelszavak után induló éretlen, szegény, tehetetlen tömeg. A szabad-

ságharc megindításakor a vezetők jórésze és nemzetünk nagy tömege társadalmilag belátástalan, gazdaságilag egészen készületlen volt. Míg Angol- és Németországban s jórészt a franciáknál is, túlnyomó szerepet játszott a sok megértett, méltányolt és a tömegektől is szükségszerűnek érzett társadalmi újítás, addig mínálunk a főszempont a társadalmi munka és anyagi kiépítés helyett ismét csak a régi és egyoldalú politikai szempont, a magyarságnak ez a történelmi átka és szerencsétlensége lett.

A szabadságharc kezdetén a széleslátkörű, de akarattalan ábrándosok és reformáló európéerek helyébe energikus, de egyoldalú politikusok jöttek, akik az egyensúlyt megbontva, az éretlen tömeggel forradalmi tüneteket idéztek elő. Az erőszakot léptették fel ott, ahol csak a megfontolt, lassú és okos munka hiányzott a boldoguláshoz, vagy egyszerűen csak a munka megbecsülése. A társadalmi belátás hiánya az oka, hogy a külföld mintájára felszabadították a jobbágyat akkor, amikor az még azt sem tudta, hogy mit csináljon a szabadságával. (A nemzetiségek, különösen pedig az oláhok felkelésének igazi oka épen ebben, a jobbágyfelszabadításnak a félreértésében keresendő.) A jobbágyság eltörlésével megfosztották a munkáskéztől azt a dzsentrit, amely egész életében nem tudta megbocsátani Kossuthnak a zsidók és jobbágyok felszabadítását s amelynek az unokái sem tanulták meg igazán modern szemmel és szívvel megbecsülni a munkát. Szabaddá tették a sajtót is, amikor az még modern értelemben alig is létezett. A nagyobb energiájú *politikus* ábrándozók nagy hibája, hogy az ősi és — erő nélkül — célszerűtlen közjogi „szabadság"-ot helyezték az eszmék és küzdelmek központjává. Olyan eszmét, amelyért a történeti nemzet lelkesedett, de nem dolgozott, amelyért az ujonan felszabadítottak az utánzás szociológiai törvénye szerint a ragadványos lelkesedés és osztrákgyűlölet hevében fegyvert fogtak, amelyért mindnyájan véreztek, de amelyet igazán még csak meg sem értettek. Hiszen nálunk még jóval a szabadságharc után is a finánc, az adó és a pandur gyűlöletében merült ki a nagy tömeg egész szociális belátása.

A szabadságharc leveretése és elfojtása hőseit mártirokká és az egész ügyet minden magyar előtt szentté és sérthetetlenné tette. Ezzel a véggel csak még jobban emelkedett a politikai szabadság és a közjogi ellenkezés számára monopolizált hazafias érzés nimbusza. Innen van az, hogy ma is lelkesedni, szónokolni, szidni az osztrákot, irtózni az adótól és megvetni az „osztrák" hadsereget: ez az igazi hazafiság. Más nemzetek szívós, becsületes társadalmi munkával, ipari és kereskedelmi versennyel és a minden téren való lelkiismeretes köteleségteljesítéssel vélnek eleget tehetni hazafias kötelességeiknek.

De szabad-e egyáltalában szociológiai értekezésben a hazafiasságot emlegetni? Hiszen ez — divatos kifejezés szerint — tudománytalan dolog. A szociológiának, mint egyéb tudományoknak is, az ilyen fajta előítéletektől őrizkednie kell. Szerintünk ez a véle-

mény nagyon helytelen. Nem mondhatjuk azt ennél a tárgynál, hogy a tudomány hontalan és épen ezért a hazafiasság tudománytalan dolog, mikor nagyon jól tudjuk, hogy a nemzet, a haza csak épen olyan fontos társadalmi forma, mint akár a hübérrendszer, az antik város-államok, a törzs vagy a család. A hazátlanság, mondjuk ki magyarán: a szocializmus gyermekhibája. Ennek a révén juthatott be a társadalomtudományba. A hiba nem érthetetlen. Úgy következik az általános haladásból, hogy majdan a szoros nemzeti állam társadalmi formája is megbomlik, mint akár a törzsszerkezet. Hanem azért a jelenben a nemzethez ragaszkodást érthetetlennek tartani, a hazafias gondolkozást az egyedül üdvözítő szociális gondolkozástól idegennek tartani: gyerekség, olyan túlzás, amilyenre fiatal tudományok, ifjú apostolok és gyermekek nagyon hajlandók; mindazok, akik a jelennel, a most meglévővel nem számolnak. Ez a tévedés abból az időből való, mikor ifjúi hévvel az egész emberiséget át akarta ölelni Marxék szociológiája, amikor ideális, ábrándos gondolkozása, vagy gyűlölete a mát a holnaptól, a meglevőt a jövendőtől nem tudta, vagy nem akarta meglátni. Bernstein praktikus irányú szocializmusa már meglátja az államot (amely ma nemzeti) és foglalkozik is vele. Amint hogy a tudomány is foglalkozik vele. Mert jegyezzük meg, hogy a szellemi tudományokban, különösen pedig a történelmi színezetű szociológiában (ahol előrelátott végű kísérletek nincsenek), csak a ma és tegnap, csak a mult és a meglevő lehet tudomány, a holnap csak ábránd.

A hazafias érzésről beszéltünk. Nálunk ennek a legszebb megnyilatkozása nem a nagy társadalmi célok és problémák munkája, hanem a párthűség. Hozzátehetjük azt is, hogy ez is igen ritka. Ennek a főoka pedig az, hogy most sem az igazán energikus elem kezében van a vezetés, hanem inkább a konzervativ, szociológiailag tehetetlen osztályéban, amelynek ősjogai már nincsenek, korszerű társadalmi kiváltságai megszüntek, amely a munkát igazában megbecsülni még most sem tanulta meg, amelynek tehát semminő uralmi jogcíme, de sőt a modern társadalomban még létjoga sincs — és mégis ragaszkodik a hatalomhoz. A vitális alkalmazkodás törvénye szerint minden társadalmi osztálynak, ha fenn akarja magát tartani, környezetéhez (milieu) kell alkalmazkodnia. Mihelyt a környezet feltételei megváltoznak, a társadalmi osztálynak is át kell alakulnia és alkalmazkodnia, különben eltűnik. Nálunk a fejlődési processzus nem érte el még azt a fokot, hogy a gentrynek, a vármegyei oligarchiának, vagyis a nem dolgozóknak kezéből a dolgozókéba ment volna át a vezetés. Mindamellett a gentry, minthogy sem anyagilag, sem szellemileg az előrehaladt korhoz alkalmazkodni nem bír, már eltűnőfélben van. Amikor egy országban az immobilizmust képviselők vannak túlsúlyban, akkor ott nemcsak társadalmi, de általános evolució szempontjából is teljes pangásnak kell uralkodnia. *Voilá l'ennemi.* Európát úgy szoktuk emlegetni: a haladó Nyugat.

Mert az angol siet, a francia szalad, a német meg rohan. Mi azonban állunk. Állunk 60 év óta. Akkor mozdultunk egyet, másfél százados pihenés után. És most is fogunk állani és pihenni vagy rothadni addig, amig a tehetetlen optimaták helyett szociológiailag energikus elemek nem jutnak szóhoz. De arra is vigyáznunk kell, hogy, ha mozdulunk, ne akarattalan doktrinérek vagy szűklátókörű politikusok mozditsanak meg bennünket és ha indulunk, ne cipeljünk magunkkal ismét egy értetlen és éretlen és jogokkal el nem látott, tehát nem is érdeklődő differenciálatlan tömeget ballasztul, — mint akkor.

Elérkezett az ideje annak, hogy felvegyük alkotmányunk sáncaiba és részesitsük társadalmi érvényesülésben azt az osztályt, mely erre méltónak és érettnek mutatkozik.* Lehet, hogy vannak, kik ettől az újitástól a magyarság gyöngülését várják. A tudomány szempontjából csak annyit mondhatunk, hogy minden társadalmi forma, tehát minden nemzet és minden állam is, csak akkor boldogulhat, ha minden réteg, minden osztály, mely társadalmilag megérett, a közösség sorsának intézésében egyformán részhez és szóhoz jut. A társadalomtudomány tanitása szerint, csak akkor remélhet nemzetünk egészséges fejlődést, ha a szociális energia képviselői nem egy-két kiváltságos osztály szűkkörű érdekeire, hanem egy tudatos, szervezett, hatalmas tömegre támaszkodhatnak.

A 40-es években népünk tömegei határozottan éretlenek voltak a társadalmi újitásokra. Hiszen még a politikaiakat sem értették meg. Hogy ma milyenek e téren állapotaink, az a statisztika körébe vág, annak bemutatása nem lehetett e szabott célú szociológiai értekezés feladata, de az azóta eltelt 60 esztendő kulturális munkája legalább is remélnünk engedi, hogy új tömegeknek az alkotmány sáncaiba, illetőleg az általános társadalmi érvényesülhetésre vezetése nem fogja a hazafiak aggodalmát szomorú következményekkel igazolni.

A társadalmi változatlanság, a szociológiai tehetetlenség azonban egész biztosan el fogja sorvasztani azt a különleges társadalmi alakulatot, melyet magyar nemzetnek nevezünk. Le kell tehát szabaditanunk az állam hajóját a meddő közjogi viták zátonyáról s be kell bocsátanunk a politikailag jogtalan néprétegek millióit az alkotmány sáncaiba, hogy az igy lélekzethez jutó s eddig bilincsben sorvadó tömeg-energiák érvényesülhessenek. És ezeket a tömegeket nem szabad a nemzeti aspirációk hiú és elérhetetlen utópiáiával harcra tüzelni a fönnálló alkotmányos alap ellen, hanem ki kell őket tanitani gazdasági érdekeik megismerésére, hogy ne fussanak üres ábrándok után, hanem igyekezzenek megvetni anyagi boldogulásuk alapjait. A vezető politikusoknak pedig jusson eszükbe Deák Ferenc intő szózata, melyet 1867 november 6-ikán elmondott beszédében találok:

* Palante Joób : A szociológia elvei, Budapesti Szemle, 1904. 351. l.

„A nép, mely annyit nélkülözött, megeresztve vágyainak és ábrándjainak szárnyait, sokat vár és sokat remél. Vár és remél olyanokat is, amik jelenleg nem teljesülhetnek. Jótevője-e az a népnek, aki mindig azon vágyakat és reményeket emlegeti előtte, amelyek még nem teljesültek: azt pedig, ami már meg van, kicsinyli és ócsárolja s az elégedetlenség magvait hinti el?!"

▽ ▽ ▽ ▽

A báróék, Mari meg a postás

Irta:
ANDOR ERZSI

1.

Az ezredes tósztozott. A háziúr egészségére. A háziasszony egészségére Mindenki egészségére. Közben filozófált is. Azt mondta, a legnagyobb dolog az egészség — a bor — meg a nők. A kis vézna báró, a háziúr, az asztal végén ült. Már sokat ivott, és mikor a nőkről volt szó, hirtelen felugrott. Sápadt arcát a vendégsereg felé fordította.

— A nők, igen — mondta — a nők, a legalacsonyabb rendű személyben — igen, mondjuk, még a cselédben is több erkölcs van — igen, több erkölcs mint . . .

Dadogott. Es nyiltan az asztalfőre nézett. Az asszony szemét kereste. A háziasszony szemét. A feleségéét.

A vendégek éljeneztek. Mindegyikben volt annyi tapintat, hogy nem értette meg, hogy a báró a feleségére céloz. A báróné egy percig szembenézett az ura merev tekintetével, aztán nagy vörös frizurás fejét nevetgélve dugta közel a főhadnagyhoz:

— Gondolja, hogy a bárónak igaza van?

A főhadnagy, aki már négy hete ostromolta a szép asszonyt, roppant szellemesen vágta ki:

— Végén csattan az ostor.

A báróné felhúzta az orrát: — Fi donc.

Ekkor már a kis báró is leült, a vendégek kocintottak.

A merev főtartású inas a fácánt hordta körül.

2.

Künt a cselédszobában sötét volt. Ketten voltak itt. Mari, a konyhalány, az ágyra dőlt, Jutka a kackiás, jószívű szobalány a földön guggolt. Mari egy hete jött be a városba. Szép nagy termetű, szomorú nézésü lány volt. A Jutka őrök vídám fantáziáját izgatta a Mari csöndes szomorúsága. Eddig alig szóltak egymáshoz, most hirtelen Jutka kíváncsi lett erre a lányra, a faluból idevetődött, mindig hallgató leányra. A konyhából nehéz ételszag áradt be és valami kis halvány világosság.

A két lány hallgatott egy darabig. Aztán megszólalt Jutka.

— Beteg vagy? — kérdezte Marit, akinek a lélegzetvétele is alig hangzott.

Mari nem válaszolt. Nem is hallgatott a másikra. Egész nap szaladgált, inkább fáradt volt, mint szomorú. Jutka aki mindég gyorsan végezte dolgát, nem ismert fáradtságot. Városi fürge lába ugyancsak be volt rendezve a futkosásra. Nem tudta elképzelni, hogy valaki fáradt is legyen. Hogy nem kapott feleletet, közelebb ment a leányhoz. Egy perc alatt megérezte, mi baja lehet a másiknak. Látta napról-napra, mint sápad az életerős leány. Buksi cseléd-fejében szomorú kis szánó gondolatok támadtak és a szívében, melyben hirtelen változott az érzelem, szomorúság rezgett.

— Mi bajod? — kérdezte. — Miért jöttél ide? A városba.

Mari felült az ágyon. Nyitott szeme a sötétbe meredt. A hangja halk volt, őszinte és nagyon szomorú.

— Otthon nem lehet keresni télen. Kell a pénz; tavasszal megeskűszünk.

— Szeretőd van? — kérdezte Jutka.

— Igen — felelte csöndesen Mari.

— Kaptál már levelet?

Mari erre szó nélkül fordult el. Mióta eljött, nem akart erre gondolni. Attól kezdve, hogy megérkezett és meglátta a levélhordót, mindig eszébe ötlött halványan, sejtelmesen: ha kapna egy levelet. Maga sem tudta, de a lelke mélyén, szagos, rózsaszínű, gyöngéd írású levélre vágyakozott, becézgető szavakra, amiket a messzi havasfaluból hozzá intézne egy legény. Idegenben élő lelke vágyakozott a cirógató szavak után, öntudatlanul. Mint sejtés élt benne ez is, mint minden. Az eljövetele hazulról, a válás, az idegen város ezer benyomása! Egyiket sem tudta meghatározni, minden együttvéve, mint csöndes szomorúság élt benne. Most a lány szavai felébresztették, eszébe hozták a nagy öntudatlan, izgalmas várást. Nem tudott szólni. Valami indulat a torkát fojtogatta. De nem sírt. A falhoz fordult. Csak a lélekzete lett gyorsabb.

Jutka látta, hogy nem válaszol a lány. Különben is csábította a konyha illata, felkelt hát, megigazította a szoknyáját, félresimította a haját és indult kifelé. Az ajtóból még visszaszólt.

— Hát az a nyálkás mit akart?

Mari a fal mögül kérdezte:

— Kicsoda?

— A báró.

— Tudod, — mondta Mari egykedvűen.

Jutkának fölvillant a szeme.

— Mennyit ígért?

— Tíz forintot.

— A rongyos — mondta megvetéssel a szobalány. Félrehúzta a száját. És kiment a konyhába.

3.

A levélhordó mindennap jött. A cselédek kedveskedve fogták körül.

— Van levél, postás úr?

— Én nem megyek ki, — gondolta Mari, — még azt hinné... Még rosszat hinne rólam.

Ennyi volt az egész, amit elgondolt. A többi, mint bizonytalan érzés hullámzott benne. Megmagyarázhatatlan valami. Az ő merev természetéből

kiinduló tartózkodás, öntudatlan vonakodás, inkább vadság. Egész nap egykedvű volt, a dolgát közönnyel végezte. Az egyetlen időpont, mely felrázta egykedvűségéből az volt, mikor a leveleket hozták. Ilyenkor fölneszelt és lihegve figyelt kifelé. A szeme kérdően mélyedt a levélhordó szemébe, de azért nem ment ki.

Később, hogy éjjelenkint nem aludt, megpróbált gondolkozni.

— Ha kimenne — ötlött az eszébe. Küzdött az ellen, de hogy mind nagyobb lett a vágyakozása, mindinkább vesztett az erejéből. És lassankint meggyőződése lett, hogy ha kimenne, lenne levél. És ez legyőzött benne mindent. Lehajtott fővel, szemébe húzott kendővel ment ki egy nap, a postás elébe. Nem is mondta, inkább elsuttogta, amit akart.

A levélhordó enyelgő kedvében volt.

— Majd holnap — ígérte a lánynak. — Utban van.

Ezeket a szavakat Mari komolyan vette, és ettől kezdve mindennap kiment az ember elé. Lassankint, minden eltűnt az életéből. A munka, a szaladgálás. Az egyetlen amit érzett, a várás volt. Naponként szinte lázasan faggatta a levélhordót. Sokszor nem is szólt, csak a szemével kérdezte: nem jött?

Ahogy meglátta az embert, már lázas lett. És futott elébe. Olyan nagy volt a levél utáni vágyakozása, hogy már nem is tudta kűlönválasztani az embertől. Minden álma hozzáfűződött, lázas vágyódása az emberhez tapadt.

— Szereti magát ez a lány, — mondták a levélhordónak — a többiek.

Az kedélyesen nevetett.

4.

Naponta mind szomorúbban ment ki elébe.

— Postás úr — dadogta — nekem nem hozott levelet?

A feleletet be sem várta. Rákvörös arccal fordult be a konyhába. Jutka sietve olvasott egy rózsaszínű levelet. Körültáncolta vele a konyhát. Mari kitágult szemmel bámult maga elé. Egész éjjel nem aludt. Másnap nem ment ki. A konyha-ablakból leste, hogy hurcolja ki az ember mindenkinek a levelet. Harmadnap sem ment ki. Ekkor megint álmatlanul töltötte az éjszakát. Másnap egész nap egykedvűen járt. Tétova mozdulatokkal tett-vett. Estefelé már nem bírt magával. Fáradtan ült le a kis konyhapadra. A szakácsné meg a szobalány kint viháncoltak a kapuban. Mari a tűz előtt űlt. Nem gondolt már semmire. Féloldalt hajlott a feje. A szemei fáradtan csukódtak le.

Ekkor valaki kinyitotta az ajtót. A levélhordó. A konyhában homály volt. Mari ijedten rezzent össze.

— A levél! — kiáltotta az ember — és vígan meglobogtatta a levelet.

A levél! Marinak a fejébe szökött a vére. Elkapta a levelet. A gondolatai ujjongani kezdtek. Nagy, zavaros öröm szállta meg. Egészen beleszédült. Nagy gyönyörű, hálás, szerelmes érzés fogte el ez ember iránt. Az egész világ iránt. Minden kiesett a gondolatából. Csak az érzékei uralkodtak. Az érzékei, — és vonták lázas vágyakozással ez ember felé, aki most a legszentebb, legnagyobb volt előtte. Hirtelen támadt gyönyörűséggel nézte az embert. A fejét cirógatta. Nem tudta mit tesz, és elvakult öntudatlan, gyönyörűségében belemarkolt a férfi karjába.

Az egy percig meglepődve nézett rá.

— Az istenit! — kiáltotta azután — es ledobta a levélcsomagot. Mari szikrázó szemmel ült a földön.

5.

„Édes szeretőm" — irta Mari másnap.

Előtte feküdt a szeretője levele. A szeme fáradtan síklott le a sorokról. Arra gondolt, hogy mi történt vele. És hogy már most mit válaszoljon. Megerőltette az eszét, és gondolkozni próbált. Hogy mi lesz. Hogy mindenki beszéli majd, hogy most már nem lehet úgy, mint azelőtt, és hogy mindennek vége. Kurta kis eszében megfordult minden, és végén látta a megoldást. Ezt: öt krajcárért öt pakli gyufát lehet kapni. Összehajtotta a levelet. Pénzt vett magához, és kiment.

6.

Mikor az orvosok Marinak a holttestét megvizsgálták megállapitották, hogy nem tiszta.

A bárónő — aki csak a temetésen tudta meg ezt, — roppant meglepődött és azt mondta a főhadnagynak:

— Csak annak örülök, hogy az uramnak nem volt igaza.

▽ ▽ ▽ ▽

KRITIKA

Reinitz: Ady-dalok

Az Ady-verseket ma már gyűlölnöm kellene s jobban is gyűlölném, mint gyűlölöm, ha Reinitz Béla nem irja meg az Ady-dalokat. Akarattal mondom, hogy irta, mert Reinitz Béla sajátságos, példátlan módon irodalmi cselekedetet végzett a megmuzsikásitott Ady-versekkel. Jó az, hogy a zene hivatalnokai éppen úgy szidják ezt az Ady-Reinitz-muzsikát, mint a zene mániákusai s arisztokrata őrültjei. Ezek az Ady-dalok valóban annak az Adynak a továbbnyirkált, továbbvitt, továbbsirt versei, aki e verseket élete megrontóinak tartja.

Nem tudtam Ady-verseket addig jól, magamat és mást megindítóan elmondani, amig Reinitz dalait nem hallottam. S nekem ma már szöveg nélkül is csupa muzsika a Reinitz Ady-dalai, mert én már tudom az én igéimhez való mélységes kapcsoltságokat. Reinitznak minden és páratlan zsenialitása valahol a zseniális fordítóé és a zseniális interpretálóé között lehet. De verseknek zseniális forditói alig lehetségesek s a zseniális interpretálók is majdnem mindig önmaguk kikiáltó heroldjai.

Ez az új bátorság, ez az új cselekedet borította dühbe és vitte sárga-irigy tajtékzásba Reinitz zene-kritikusait. Nem tudták, nem volt szabad nekik elgondolni, hogy valaki a muzsika nyelvén

újjal és a muzsika-szertárt gazdagítóval jöhet. S azt még kevésbbé hihették el, hogy a muzsikus, aki pláne kósza, vad zseni, az irodalmi lírát a kiválasztottak vakmerőségével összeházasítja a zenei lírával.

Reinitz, a nem túlmívelt s éppen ezért nem bilincses muzsikus, olyat produkált, ami nagyon hasonlít a Petőfi bátorságához. Szeretném azt mondani, hogy a magyar Ady-verseket nem egy másik nyelvre, de hangokra, melódiákra fordította le. De ha ezt így mondanám ki, sok száz éves művészi tradíciói és dogmái a zenének kapnának gyérülő üstökömbe. És nem is lehetne elhinni, amit így mondok, mert viszont Reinitz nemcsak ezt tette, hanem száz esztétikus-írónál elevenebben magyarázta meg az Ady-verseket.

Lélekbeli ügye, belső dolga, egy kicsit vallása és vallomása neki az Ady-dalok mindegyike. Ahányszor belemart az élet, keresgélni kezdett az én köteteimben s büszke vagyok, hogy minden veszett-kutya-marásra megtalálta bennük a veszett-kutya-szőrt. Holott próbálkozott Heineval, Bérangerral, Richepin-nel, sőt Kiss Józseffel is.

Ha papír helyett zongorára s a Reinitz rekedt hangjára írom verseimet, úgy írom meg egészen, mint ő. Nagyon köszönöm neki, hogy irgalmasabb vagyok magamhoz és verseimhez, mint nélküle lennék. De mégis kívánnám, hogy tanuljon s a muzsikától — az elfogadott muzsikától — szédülten, elromoltan csináljon csak muzsikát. Újat úgy se nagyon érdemes csinálni s kétszeresen újat, de meggyanusíthatót, — meg éppenséggel nem. ADY ENDRE

Renitz Béla Ady-dalaihoz mint zenéhez hozzászólni nem illenék az olyannak, aki százszor kitapasztalhatta, hogy csak a maga számára ért muzsikához — vagyis gyönyörködik a muzsikában, de se számot nem tud adni róla, miért, sem nem mindig abban telik gyönyörűsége, ami az értők, az erre születtek fülét gyönyörködteti. (Babonásan erős a hitem, hogy valamely művészethez csak az erre született ért igazán, s e születettségnek egy próbája van: az, hogy ő maga is produktiv művész-e. Vagyis: csak az ért, aki tud.) Még tovább: én ugyancsak babonás meggyőződéssel személyes ellensége vagyok mindennemű illusztrációnak, s e név alá foglalok minden megduplázást, tautológiát, pleonazmust, aláhúzást, illuminálást, bármi egyebet, aminek rendjén valaki idegen művészetbeli művész újra megcsinálja azt s pláne bele és hozzácsinálja ahhoz, amit egy más mesterségbeli művész már egyszer megcsinált, még pedig — ez a megcsinálás és ez a művészet cinozurája — egészen megcsinált, hiányosság nélkül, tökéletesen kiporciózva, úgy, hogy abból sem elvenni, sem ahhoz hozzátenni nem lehet (s ennélfogva nem is szabad) semmit. Ilyenformán nekem kétszeresen tilos volna hozzászólanom a Reinitz-kérdéshez, ha viszont rá nem hajtana a szívem, de meg a fülem is, mely mindkettő telezsong hálával a sok szép tanulságért, amit Reinitznek köszönhetek. Ezt betűszerint értem

a szépség volt a tanulságom, a szépség, mely annál bővebben ömlik el a Reinitz Ady-dalain, mentül boszorkányosabban szedi magába a zenei zene azt, ami tulajdonképp idegen tőle: a nyelvnek, a versnek zenéjét, vagy tán megfordítva: mentül inkább olyan egy-egy Reinitz-dal, mintha az Ady verse mindenestül magába falta volna, mint ahogy némely pókfajta párosodásakor a nőstény felfalja a hímet. A versnek leglelke a numerus, vagyis a szavak rendjének muzsikája — s a Reinitz dalai mindig a megzenésített versnek ebből a leglelkéből lelkezettek; nem zavarják a verset (ez a negatívum nagy pozitívus erény), s nem feleslegesen megduplázzák vagy megtoldják s ezzel túltelítik, hanem csak, mintegy, saját hangzásában még erősebben megzengetik, hogy úgy mondjam: dobogóra állítják. Az értelmük muzsikája szól ki a Reinitz dalaiban az Ady verseiből, s ez az, amiben joga van elgyönyörködnie a nem muzsikusnak is, s amivel eltelve ő is leadhatja szeretetének szavazatát. IGNOTUS.

Dalokat bámulok, akik sokáig fiatalos, szabad szárnyakon röpködtek a mi cigánysátraink körül. Most nem tudom: élnek-e, holtak-e, mert az albumkalitkából nekem nem dalolnak. Azok a sűrű kótagömböcskék, amiken a dalmadarak a muzsika világában gyorsabban juthatnak el az értő lelkekhez, nekem olyanok, mint a gömböstűfejek, melyekkel az én szép dalocskáimat szíven szúrták. Így én nem ismerem, nem hallom, nem érzem őket.

Reinitz Béla Ady-dalait hazulról szeretem. Mikor megszülettek, az én ablakom alatt daloltak először. Ezért szeretem-e, vagy mert új és gyönyörű dalok, szeretném, ha egy igazi, nem iskolás, bátor perspektívájú muzsikus magyarázná el helyettem. Attól szeretném hallani, hogy a dalok világában is, mint a nyárspolgár családokban, szégyen-e, ha a gyermekek nem hasonlítanak se apjukhoz, se anyjukhoz? Attól szeretném magyarázatát tudni, hogy Reinitz Béla Ady-dalai, mert nem hasonlítanak a lajstromozott dalok egyetlen fajtájához sem, okvetlenül szabódalok-e? Valamikor egy muzsikussal szemben úgy védelmeztem a muzsikát, hogy tagadtam a határzáró mesterek létezését. Még Beethoven se lehet határzáró. Mert nincs, nem lehetséges zárthatárú művészet. Örök a fejlődés és halál, a művészet halála volna a megállás. Jönniök kell a művészetek minden ágában új embereknek, akik röpülni tudnak még ott is, ahol a maiak már fáradtan és csüggedten csapkodnak szárnyaikkal. És én most egy igazi, nem iskolás, bátor prespektívájú muzsikustól szeretném hallani, hogy magyar aviatikus-e Dalországban Reinitz Béla, aki csak gurulni tud, vagy az új szárnyasok közül való-e, aki új utakon, új dimenziókban száll először? Nekem az az érzésem, hogy Reinitz Béla az utóbbi fajtából való. Új dalos, új magasságokat járó, új formákat teremtő, új lelket találó.

Muzsika, melyben Ady Endre súlyos énekei olyan tisztán, világosan, beszédesen bontakoznak ki: nekem mindenképpen drága

muzsika. Krisztus legendás köntöse, mely együtt nőtt a gyermekkel, nem volt szabómunka és szabók nem is fognak benne hinni: de az igazi dalmuzsika ilyen Krisztus-köntös legyen. S ha a dalok szabóműhelyében mosolyognának a Reinitz Béla Ady-dalain, én mégis azt hiszem, azt érzem, hogy ezek együtt fognak nőni Ady Endre súlyos verseivel s el fogják őket kísérni a kálváriáig, a feltámadásig, a megdicsőülésig. Mert nem tudok Adybb muzsikát az Ady-versekhez, mint a Reinitz muzsikáját. Nem tolakodó, hogy a versek különéletét fojtogatná; nem versenyző, hogy óvatlan pillanatban a vers fölé próbálna kerekedni; nem árnyék, hogy előtte vagy nyomában nyúlna az Ady-versnek. Egy a verssel, mint Krisztus és köntöse. Gyönyörűen takarja a nyers meztelenségeket és gyönyörűen mutatja a gondolatok, érzések és hangulatok legfinomabb idomait. Mikor a régen lelkembe edzett Ady-versek Reinitz muzsikájával kezdenek dalolni, úgy érzem, hogy a Reinitz muzsikájából is tovább hallom a vers külön muzsikáját s a Reinitz muzsikájából is a régi erővel dübörögnek ki a vers döngő gondolatléptei. A nagy német dalosok nem nyultak olyan áhítattal és szent kegyelettel a Goethe-versekhez, mint Reinitz Béla az Ady-versekhez.

Ezt éreztem, mikor az Ady-dalok dalolni kezdtek ablakom alatt. Így szerettem e dalokat, mikor még szabad szárnyakon röpködtek a mi cigánysátrunk körül. Most az albumkalitkába csukottan a Reinitz-dalok nekem nem dalolnak. Nem tudom: élnek-e, holtak-e? De hiszem, hogy kiszállnak az albumkalitkából és — hivatalos muzsikapasszussal vagy szabad betyárvirtussal — eljutnak a nagy zenevilágba, a nagy zenevilágnál is nagyobb emberi szivekbe.

KABOS EDE

Reinitz Béla megzenésítette Ady Endre húsz költeményét. Figyelemreméltó sorozat. Nálunk, hol a művészi dal még mindig a formával, a kifejezőeszközök ingatagságával küzd: művészi vállalkozás egy poéta húsz versére zenei analogont keresni, lélekben húsz verset továbbszőni, úgy, hogy ugyanennyi hangulat megint valamelyes felsőbbrendű egységbe fonódjék. Reinitz Bélának sikerült ez. Egyrészt talentumánál, másrészt Ady Endréért való rajongásánál fogva. Értem ezt a rajongást. Ady az ő zenei lírizmusával ösztökéli, izgatja a zeneszerzőt. Ahol Ady verseiben metafizikai vonás van, az voltaképpen zeneiség. Határmesgye, hol a gondolatritmus, gondolatmelódia elmosódik, hol a fogalomvilágot elhagyjuk és a gondolat megszínesedik zenei ritmussá és melódiává. Ezek a sajátos, buján csendülő szócsoportok voltaképpen már furcsa, exotikus, szaggatott, impulzív dallamok. Értem, ha Reinitz, mikor Ady Endrét olvasta, dallamokat hallott, de Reinitz, egyéni talentum lévén, nem Ady, hanem a saját dallamait hallotta. Mi, akik objektíven állunk szemben mindkét poétával, kimondatjuk: Reinitz megértette Adyt, követi is fantáziával, erővel, de transzponálja Ady egész költészetét egy egészségesebb, reálisabb, nap-

fényesebb, földibb világba. Ez a húsz dal csupa telivér, szép muzsika. Nem dekadens, nem rút, nem metafizikai. Bizonyos tekintetben korrigálja Adyt. Közvetlenebbé, egységesebbé teszi. Talán itt-ott hiányát érezzük a beteges modernségnak. De alapjában örülünk, hogy ezek a dalok nem érthetetlenek, nem rútak, nincsenek bennük a Strauss Richárd és Debussy ferde fénytörései. Modernek csupán szövésükben, deklamációjukban, szabad melodikus csapongásukban. A magyar zeneirodalom értéket nyert bennük. Reinitz Béla füzete egy fiatal művészkarriér érdekes, sokatígérő uvertürje.

KERN AURÉL

A gondos háziasszony jelenti:

— A leves már az asztalon van.

Nohiszen beszélhet! És a tyúkleves illata ugyan szaladgálhat zúgból zúgba, hogy összeszedje, becsalogassa a vendégeket. Rákönyökölnek a zongorára, belékuporognak a fotelek öblébe, odaszorítják homlokukat az ablakokhoz, mintha az ablaküvegen akarnák átszűrni mindazt, ami testi bennök. És a zongoránál ott ül Reinitz, fejét hátra szegve, két kezével a billentyűkben vájkálva. És tompa hangján dalolja az Ady-dalokat, amelyek örökös ellenségei a símára fésült háziasszonyoknak és olajszínű tyúkleveseknek.

Aztán....

Hajnal felé vagyunk a duhajos kávéház külön szobájában. Valamelyikből kitör a faluról magával hozott rikkantás: „sárga rececе". Az éjszaka szegényleánya üzlet után néz és forró szavakat lehel a fülekbe. Nohiszen rikkanthat, nohiszen lehelhet! A zongoránál ott ül Reinitz és érintetlen marad a pezsgő és a leány. Langy limonádévá hígul a pezsgő és lucskos matraccá torzul a leány, mert szólnak az Ady-dalok, örökös ellenségei a flaskóba zárt mámornak és tíz forinton mért szenvedélynek.

... Ilyen helyeken ismerkedtünk össze: én és Reinitz dalai. Kellő tisztelettel bejelentem, hogy azelőtt is, azután is ismertem a hivatalos zenészi véleményeket, amelyek méltóságteljes kutyafuttában elhangzottak e dalok nyomán. Nem egész pontosan tanultam be ugyan a szak-kifejezéseket, amelyekkel e dalok szerkezetét elitélték, de azért tiszteletteljes borzongással viselkedem iránt ok.

Hanem viszont, azt hiszem, jogom van, hogy semmi közöm se legyen e hivatalos véleményekhez. Mit bánom én, hogy zenei érték-e az, ami belemarkol a szívembe, összeszorítja a fogamat és az öklömet! Aki nyitott szemmel süpped, aki megbabonázva nézi a lángokat, amikor ég a ház a feje fölött, aki kacagva veri el a vetést, amit még meghagyott az Isten átka, aki lenyügzötten váró magyar ember: az nem ér rá zenei tantételekkel foglalkozni.

Ha jajgat, ha szid, ha tűzzel korbácsol, ha mennydörgéssel ébreszt: az úgyse zene, hanem egy ezeréves nemzet veszendő lelke — Ady-dalok.

NAGY ENDRE.

A körülmények, melyek között először hallottam Reinitz Béla Ady-dalait, épen nem voltak valami kedvezők. Fülledt nyári éjszaka, egy éjjeli kávéház külön szobája, benne fojtogató, sűrű, forró levegő. Egy keshedt pianinónál ült Reinitz és mondta a nótákat. Egy kis szkepszis is dolgozott bennem és dolgozott a zenében teljesen tudatlan embernek ösztönszerű védekezése: hátha olyasvalamit akarnak itt belém diktálni, mint komoly dolgot, aminek majd később értéktelenségéről győződöm meg. Semmit sem szégyell jobban az ember, mintha meg kell győződnie annak semmiségétől, ami valamikor a lelkesedés lázába hozta.

Meggyőzve és lenyügözötten kerültem ki az ügyből. A hatást, amelyet az Ady-dalok mint zenei művek tettek rám, nem tudom formulázni, mert teljesen tudatlan lévén a zenében, csak öntudatlan vagy legjobb esetben fél-öntudatos benyomásaim lehetnek mindenről, ami muzsika. Érzem, hogy valami jelentékeny, szép és erős dolog hangzott el előttem, de hogy miért az, azt elismerni nem vagyok képes. De megfogtak a nóták, vivódtam velük, vágyat keltettek bennem, — azzal a szomorú érzéssel mentem haza, hogy az élet valami szépet nyujtott felém, amit nem birtam megragadni. Ez a vágyódó, fájdalmas gyönyör-érzésem mindig megvan, mikor igen szép muzsikát hallok és a magam számára el is fogadtam annak mértékeül, hogy valami muzsika csakugyan szép-e.

Sokkal világosabban tudom megmondani, mi az, amit Reinitz nótáiban, mint a versszövegek megzenésítésében, átérzésnek látok. A nótának a szöveggel való összesimulása, hogy egy testté válik a kettő, egyik sem kerül a másikkal szemben szolgai helyzetbe, de egyik sem akar a másiktól függetlenül érvényesülni. A szöveg nem csupa ürügy, a zeneszerző gondolatainak közlésére, de viszont a zene sem merőben a szövegnek más nyelven való parafrázisa. Mindakettő megőrzi teljes értékét és a kettő együtt egy organikus egészet ad. És ép ezért a zene folyton figyelmeztet a verseknek olyan szépségeire, amelyek nélküle alighanem örökre rejtve maradtak volna. Egy-egy szónak, sornak rimnek, néha egész versnek az értékét azóta vettem észre, mióta a nótájukat ismerem. Azon a viszonyon, melyben a versekkel addig voltam, nem változtatnak a nóták, de színezik, árnyalatukban gazdagabbá és főleg öntudatosabbá teszik.

Azt sejtem, hogy itt nemcsak a zeneszerző bonyolódásáról van szó, nemcsak annak látjuk példáját, hogy a költő erősen inspirált s ezzel a maga szolgálatába hajtott egy zeneszerzőt, hanem bizonyos rejtett kongenialitásnak, bizonyos lelki feltételek egyező voltának is érdekes példáját kapjuk. Bizonyos belső húrok egyformán lehetnek hangolva mindakettőnél, ezért, mikor megszólal az egyik, visszazengi a hangot a maga módján a másik. Ez a benyomásom még erősebb azóta, hogy Reinitznek más költők verseire csinált muzsikáját is hallottam. Ez is, úgy érzem, szép, meleg, elmés, művészi muzsika, de a verseket nem érzem

általa gazdagabbaknak vagy másképp megvilágítottaknak, mint azelőtt.

Nagyon ritka dolog lehet a zeneszerzőnek és a költőnek ilyen összetalálkozása. Ebben az egyben Adynak szerencséje van.

SCHÖPFLIN ALADÁR.

Ismerem a Reinitz Ady-dalait és nagyon szeretem őket. Nem tudtam megfigyelni, a nagy magyar nyilvánosság hogyan fogadta ezt a magyar zene terén szinte merészen új jelenséget. Az a körülmény, hogy a „Renaissance" ankétet rendez e tárgyban, azt sejteti velem, hogy Reinitz dalai nem találkoztak idáig egyetemes megértéssel. Ha így volna, nem csodálnám. Sőt épp ez szólana talán a legmeggyőzőbben e dalok nagy értéke mellett. Hiszen maga az Ady költészete is így járt eleinte. Ami benne megkapóan egyéni és nagyszerűen új volt, azt az első időkben csak kevesen tudták megérteni és megélvezni. A magyar fülnek előbb hozzá kellett szoknia az új hanghoz, amit Ady megütött, az ő ritmusának egészen eredeti lüktetéséhez, az új horizonhoz, amit ez a poézis megnyitott, a nyelvnek ama merően individuális hangskálájához, ami az Ady verseiből áradt elibénk. A magyar lélek még megtartotta — művészeti kérdésekben is, nemcsak a politikaiakban — azt a konok konzervativizmusát, mely nehezen nyílik meg új jelenségek számára s a megletthez oly szívósan ragaszkodik. Ám az az erős legény, akit Ady Endrének hívnak, diadalmasan kelt küzdelemre ezzel a konoksággal. Poézise a maga erős hajtásaival kivirult ama vaskalap alól, amellyel, mikor az első csírái jelentkeztek, a maradiság ijedt diákónusai letakarták. S ha akadt magyar muzsikus, aki az Ady szellemében, az Ady stílusában zenésítette meg az Ady dalait, csak természetes, hogy mennél tökéletesebben simul az ő zenéje a költő poéziséhez, neki magának is annál újabbnak kell lennie s ez okon neki magának is végig kell járnia a muzsikában azt a kalváriát, amelyen az irodalomban Adynak végig kellett mennie.

Még csak egyet. A Reinitz-dalok nem nóták. A nagy közönség füle pedig ma még a nótázásnál tart. Ez a zene valami egészen új és mégis egészen magyaros középút a Wagner Richárd zenei deklamálása és a francia chanson ama előadási módja közt, amelyet itt nálunk a nagy diseuse-ök — Mad. Judic és Yvette Guilbert — ismertettek meg. Így előadva elragadóan hatnak.

Én Reinitztól magától hallottam így előadni ezeket a dalokat. Úgy elbűvöltek, hogy a Reinitz nyakába borultam hálás elragadtatásomban. S Ady Endre, aki jelen volt, meg nem állotta, hogy tréfás féltékenységében meg ne jegyezze: „De azért a költő se kutya ám." De aztán elismerte, hogy ami melódiák e versek megírásakor a lelkében zsibongtak, azokat mind megtalálja a Reinitz dallamaiban.

Képzelhető-e ennél szebb méltatás? VÉSZI JÓZSEF

Félnek az egészségtől

Irta:
LUKÁCS GYÖRGY

Két nagytehetségű magyar költőtől hallottuk az aggodalmas felkiáltást: mi lesz az emberiséggel, ha nem lesznek betegségek; nem fullad-e bele minden egy szürke, szintelen nyárspolgárságba, amelyben nincsen lendület, amelyből nincsen kiemelkedés, ha egyszer a tudomány elveszi az emberektől a magasba vivőt, a szárnyakat adót: a betegségeket?

Nem akarok én ennek a félelemnek jogos vagy nem jogos voltával való vitába belemenni. Mondhatnám ugyan — mert természetesen az Ehrlich-féle felfedezés ébresztette fel ezeket a gondolatokat — : csodálatos: Amerikából hozták az újkor elején a vérbajt Európába — és ime, volt görög szobrászat és tragédia, volt középkori építészet és miszticizmus, sőt arról se tudunk semmi bizonyosat, mintha a Cimabuetól Michelangelóig fejlődő firenzei festészetet nem álmodott magaslatokig vitte volna a francia babonák „geniet termő" behozatala . . .

A genialitás betegség és a normális ember természetesen nyárspolgár — nem perverzitás ez a szembeállítás? Én azt hiszem: nem az egyes ember (és őseinek) soha ki nem kutatható és így nem bizonyítható pathologiáját kellene kutatni, hogy a genievel megtudjuk érteni, hanem azt a szociál-pathologikus folyamatot, ami egy ilyen gondolatot egyáltalában lehetővé tett. Én azt hiszem, ez a beállítás — fejetetejére állítása a dolognak. Igy kellene azt a viszonyt kifejezni (és egészséges és nagy idők így is fejezték ki mindig): a geniális ember az egyedül „normális" ember és minden, ami nem geniális, ami nem a csúcspontja valaminek: leszorulás, dekadencia. Ne feledjük el, hogy a normális szó a „normá"-ból ered és a norma: cél, mérték, elérendő ideál, csúcspont; minden, csak az nem, amit ma „normális"-on értenek. A normális embert követelte Sokrates, mikor azt mondta: a tudás csak emlékezés valamire, ami már régen megvan, és azt: a bűn csak a tudatlanságból ered. A bölcs ember, a tökéletes ember, a normális ember. És normális ember a kereszténység „üdvözült"-je is; az elkárkozás: dekadencia. Ezt hirdette a pusztának aktív életet bódító aszkézise, sőt még a német romantika is a genialitás kategorikus imperativusáról beszélt. Egészen röviden: minden igazi nagy idő és nagy ember számára a jó, a nagy, az erős volt az adott, a természetes, a normális, a semmi magyarázatra nem szoruló. Ellenben Platontól a kereszténységen és Spinozán keresztül egészen Hegelig minden igazi nagy gondolkodó azon gyötrődött, hogy megmagyarázza a rosszat, a hitványat, a tökéletlent; hogy megértse létezésének lehetőségét. Ma megfordult ez a viszony. A mi időnk a hitványat tartja természetesnek — természetes, hogy pathologikus lesz számára minden nagyság. És a lelkileg hitványak ezen rabszolgalázadása segédcsapatokat kap onnan is, ahonnan nem várta. Hogy az orvostudomány (a természettudomány) támogatja, nem olyan nagy csoda: a biztos kezű részletmunkások értetlen megdöbbenéssel nézték mindig — a köztük és máshol dolgozó — nagy egységbe álmodóit ez életnek; most boldogok, hogy nemértésüket latin műszavak segítségével lenéző és gyógyításra kész jó akaratttá változtathatják. De írók és művészek is a csőcseléknek genieket kisérő „bolond" kiáltására (ez a lelki alapja, minden tehetség-pathologiának), daccal felelnek: hát bolondok vagyunk. És a múlt

század közepének ezt a romantikus blagueját ma már komolyan veszik komoly írók és jó írók is.

Szomorú őket ebben a társaságban látni; a Max Nordauk is röhögő philiszterek társaságában. És ott vannak. Mert itt választani kellett: mi az élet mértéke: a nagyság vagy a kicsiség; és a mérték betöltése a legfőbb egészség és ellentéte a hitványság, a beteg állapot. És ők, ha sok okból is, ugyanazt választották. Vannak pedig pontok — minden igazán döntő pontja az életnek ilyen — ahol csak tények számítanak, nem motívumok. A jó ügy árulóját nem menti tettének ezer szép oka sem és aki eladta lelkét a Gonosznak — bármi okból és bármi áron — az mindenkor elkárhozott. Persze: csak rettentő erőfeszítések árán valósul meg a normális, a geniálitás. De a régi idők ebben sem láttak pathologikusat. Az igazi norma emberfeletti mindig — akár az ideál világában akár az égben — és nem mámorító tudat az ember számára, hogy van kapcsolata az emberfelettivel? Hogy — ha közönséges, nyomorult, betegesen csak földi életét fel is kell áldoznia érte — mégis módjában van legalább meghosszabbitani, legalább egy pár kiváltságos pillanatban látni és fogni azt, ami az élet, aminek megvalósitására a földre küldetett? A mi időnk gyáva lett és szentimentális; plebejus, olcsón akar mindent megkapni és minden utat lehető könyyűvé tenni magának. És mert az emberi élet nagy normája számára nem tud a modern „kultura" olcsó áruházakat és puha pamlagos kávéházakat teremteni, mert keservesen kell kiküzdeni minden lépést érette — még az igazán komolyabbak is, akik igazán küzdenek, sajnálják magukat küzdelmük miatt. Meghatottan fogják meg a maguk kezét és gyöngéden szólnak önmagukhoz: szegény, mennyit is szenvedsz te — beteg vagy? És gügyögve felel a puhaságra vágyó lélek: igen, beteg vagyok, ápolj, simogass.

De én mégsem hiszem, hogy Aischylosnak vagy Dantének kevesebb kinnal járt volna az „alkotás", mint Oscar Wildenek vagy Alfréd Kernek. És — de talán felesleges is ezt folytatni. Minden emberi érték tagadása ez a világfelfogás: igazolása a legostobább, földre húzott philiszterkorlátoltságnak. Akármit mond és bizonyit is a Lombroso és Nordau fajtáju „gondolkodók" „tudománya" — vannak mégis, akik az ő felfogásukat látják perverzitásnak és akik a szociológiát fogják hinni, hogy szegény beteg lelkük (nem félek ezt a nagyon nem „tudományos" szót ideirni) megbetegedésének okaival foglalkoznak. Akik örülni fognak minden gyógyszernek, ami egy betegséget eltüntet a föld színéről, nem félve semmit a világ szürkévé válásától. Akik azt hiszik: a betegség akadályozója a genialitásnak. S irni lehetne az elvesztettek fájdalmától, ha arra gondol az ember, hogy mit vesztettünk el, mert teszem Schiller meg Hebbel nem voltak olyan „nyárspolgárian" egészségesek mint Aischylos vagy Sokrates, akik komoly csaták bátor küzdelmei után betegség nélkül öregen haltak meg. Nem a „betegség" a legnagyobb betegsége a mai embereknek — más orvosokra lenne szükségünk, még ha Ehrlichék sok más téren egészen elvégezték is nagy munkájukat, hogy olyan embereket találjon a nagy testi egészség kora, a lélek akadályozatlanságáé, akik ezt a paradicsomot megérdemlik és igazán paradicsommá változtatják.

És, ha a betegségek kipusztulásával kipusztul talán az idegtúlfeszültségekből eredt egy pár finom megfigyelése és subtilis jelzője egy pár poetának, én azt sem vagyok kegyes megsiratni. A költészet (vallásról, filozófiáról nem

is szólván) más volt és több volt ennél mindig: küzdelem a végső értékekért. Csak ma hiszik, hogy egy jelzőn fordul meg a világ sora és egy jó hasonlat az emberi erők legfőbb csúcspontja.

És, ha erős emberek között magától pusztul ki a mai időknek pathologikus magyarázatokat teremtő szentimentális puhasága és magakényeztetése . . . Azt persze nem az Ehrlichek hozzák meg nekünk, de egy pár — fontos — akadályt mégis eltávolítanak az útból.

▽ ▽ ▽ ▽

Kosztolányi Dezső:

— A szegény kis gyermek panaszai. —

Irta:
MAJTHÉNYI GYÖRGY.

1. Magas differenciálódottságot, előkelőséget, de hidegséget is hoztak egyszersmind magukkal Kosztolányi eddigi versei. Nem voltak idegenek tőlünk, de nem voltak egészen a mieink sem. És mindamellett, hogy a mostanában írt legjobb versek közé tartoznak, valami távolságot éreztettek velünk, valami egészen emberi gátat, amely az írások és az érzések őszintesége között állt. Könyvekre gondoltunk, kulturákra, amelyeknek most áll a legközepén és egy csodálatos lelki józanságra, amely mindig az akaratnak van alárendelve; egy titokzatos és hideg kézre, amely a szívet eltakarja az agy elől, s lehűt minden onnan feláradó melegséget. Ez a gát most valahogy eltolódott és Kosztolányi találkozott a szívével.

Egy nagyon szép versciklust hozott nekünk ez a találkozás. A szegény kis gyermek panaszait.

A gyermekkor csudafinom érzéseit, az első ébredéseket, harmóniákat, könnyeket, mindent ami egykor az embert fogja jelenteni, gyönyörű pasztellekben kapjuk itt. Egy színekben és érzésekben gazdag, gyönyörű világ ez, melyet a legszélesebb skálára hangoltak át mesteri kézzel. Megilletődve olvassuk, s azzal a meghatottsággal, amely csak nagyon szép dolgok olvasásakor jelentkezik.

2. A gyermekkorban szerzett impressziók hatalmas átalakító szépségüknél fogva egész életünkre kihatnak. Mindig érezzük a súlyukat, a mélységüket, és késői cselekedeteink is sokszor reájuk vezethetők vissza. Ahogyan akkor láttuk az apánkat, s a körülöttünk élő embereket, vagy a házunkat és különféle tárgyakat; ahogyan akkor bizonyos viszonyok összefüggéseinél fogva reánk hatottak: soha nem múlik el belőlünk. Mindent magunkkal viszünk s az emlékezések szálai végighúzódnak egész életünkön.

A legmesszebb eső multtól is csak egy lépés, egy vonal választ el. Vagy ez sem. A jelen nem egyéb, mint folyamatoknak multtá válása, s minden ember így egy darab összetorlódott multat képvisel. A mult a tulajdonképeni életünk. A mult beszél minden szavunkból. S a gyermekkor a multnak kezdete.

Miden fogékony lelkű ember multja végtelen sorozata lehet a legkülönbözőbb emlékeknek, amelyek ez átélésük után már összefonódva jelentkeznek benne, s amelyeknek tulajdonságai és hatásai csak a visszaemlékezés folyamata alatt revelálódnak. De akkor — s ez szinte elkerülhetetlen — már a fantázia is segítségére jön — néha szükségtelenül — és szines fátyolokat aggat kedves és

már elfakult tárgyakra, fénybe borít sötét és árnyas zúgokat. Szóval hamisít. S a pillanat hangulata az, hogy emlékekbe révedünk, ami szintén sokat elvesz az akkori impressziók eredetiségéből. De még így is értékesek reánk nézve az emlékek, ha a gyermeklélek csudáiból, mélységeiből, finom érzékenységének és misztícizmusának végtelen skálájából valami ujat és szépet adnak nekünk s ha ez művészien van megoldva.

3. Ködös, szürke füstszagú novemberi eséte.

Erős, barna szivarok sárgásan fakó füstkarikái szállanak ima helyett egy ember ajkáról föl, föl, a magasságok felé. S mégis valami meleg, feminin láz remeg ki az idegducaiból. Ilyenkor, ködszagú novemberi estéken . . . Most le kellene hajolni valakihez. Ölelni kellene. Vagy alkotni? Hisz oly közelről indul e kettő bennünk . . . S akkor zsilipek szakadnak föl benne és nagy, zuhogó áradatban csap feléje egy egész élet, egy gyönyörű, mély és misztikus világ; a saját gyermekkora.

Most nem lehet analizálni. Félre kell állítani mindent, mert csak az a fontos, hogy mennyit tud kifogni ebből a zuhogásból. Mert ez csak egyszer van. Ilyen tömegben és ilyen lázzal csak egyszer szakadnak ránk az emlékek.

Az ámulások csuda nagy pillanatai következnek. A multunk, az önmagunk megbámulásának pillanatai, a melyek csak még jobban magunk felé lódítanak; amelyek az emlékezetben maradt színeket a fantázia színeivel erősbítik s bájos, gagyogó gyerekhangokat váltanak ki; de amely pillanatok elszaporodása közben sok dolog vágódik el visszahozhatatlanul előttünk. És ugyanekkor kicsivé törpülve nézzük a magunk növekedését és körülöleljük gyerekmagunkat egy sok kulturán és mámoron átvert miszticizmus fokozódó lázával.

Ó, mert van-e szebb az első elcsodálkozásoknál és elsötétüléseknél? Amikor még minden bontakozik bennünk, nem látunk a történések mögé és minden, ami még megfoghatatlan és rejtélyes, árnyékokat vetve, végzetesen terpeszkedik túlfeszülő, izgatott kicsi lelkünkben.

Olyankor — akkor! — jól megbujtunk valamelyik kuckóban. Egy szék volt az asztal, egy zsámoly a székünk s valami terítővel letakarva a kuckót: készen volt a szoba, ahol a megérthetetlen és titokzatos gyönyörűségek szárnycsapásai részegítették tündéri mámorba kicsi lelkünket.

Ó, ez a kuckó — most érezzük — a legfontosabb volt egész életünkből. Mert a benne megálmodott és megsejtett dolgok végzetes komolysággal feküdtek rá életünkre s mert ebből a kis kuckóból mindent magunkkal hoztunk.

Kosztolányi is. És ezek a versek még ott, a gyerekszoba zúgában születtek meg benne. És most, az emlékjárások idején — lázébresztő őszi estéken lehetett — már csak a formát kapták meg. A tökéletes, mesteri, brilliáns formát.

4. Magukban a versekben meghatóan nagy gyönyörűségünk telik. És olvasásuk közben velünk is az történik, ami Kosztolányival megírás közben. T. i., hogy a legtöbbjüknek a mai lelkünk, a mai miszticizmusunk ad tárlatot. S ezért szeretjük különösen azokat a részleteket, amelyek a gyermeki lélek összetettségét azon a szinte primitíven egyszerű és félénk hangon ragyogtatják felénk, amely néhol oly döbbentően megfog, hogy nem tudunk tőle szabadulni. *Az első ősz* kezdetű vers, talán a legeklatán-

sabb példája ennek. A gyermeki szem meglátásait, a hangoknak a legegyszerűbbre lefokozott zenéje csodálatosan finom plasztikával állítja elénk. És hogy Kosztolányi más eszközökkel is dolgozott, más színeket és hangokat is használt, az csak az ő nagy művészkvalitásaira enged utalni, amelyek mindenből csak annyit adnak, amennyi föltétlenül művészi.

5. És most következnék tulajdonképen a versek genealógiája.

De nem. Ez már a mások dolga lesz. Mert ezek a versek oly művésziek és oly értékesek, hogy nekünk érdemesebb feladat innen maradni és gyönyörködni bennük. Az analizálásukat majd azok végezzék el, akik utánunk jönnek. Ezek a versek nem fognak addig elfelejtődni.

▽ ▽ ▽ ▽

Egy commis voyageur

Irta:
BÖLÖNI GYÖRGY

Egy komoly, elsőrangú, de öregedő francia revűben a „*Mercure de France*"-ban néhány hónapja Ady Endre felvilágosította a vezetőket egy furcsa szerepről, melyet ennél az irodalmi súlyú folyóiratnál Felix de Gerando végez. Az érdeklődők kedvéért elmondjuk, hogy a francia lapban a külföldi irodalmi és művészeti mozgalmakat jóhírű és biztos ítéletű emberek szokták ismertetni. A német, angol, olasz, spanyol, portugál, amerikai, braziliai, görög, román, orosz, németalföldi, skandináv és cseh levelek mellett néha napján magyar levelek is látnak napvilágot. Ezek egy bizonyos *de Gerando* úr tollából születnek.

A „Mercure de France" valamikor a leszorított új francia irodalom folyóirata volt, védelmezője Verlaine, Mallarmé, Cézanne, Van Gogh művészetének, azoknak a mozgalmaknak, melyeknek a harcosai ma mindenfelé szépen elhelyezkedtek. Némelyek már a történelemben, mások kiadók és a közönség szeretetében és ők adják a tegnapi s még a mai Franciaország értékeit is. Amint szajnaparti ócska könyvárusoknál felkutatjuk az egykori harcos irodalom-csinálók újságját a „*Plume*"-öt, amint ma elnézegetjük újféle íróik lapját a „*Phalange*"-ot, a maga idejében ilyen jelentősége volt a „Mercure de France"-nak. A vezérkara ma is a régi: *Vallete*, a szerkesztő vagy például ócska egyházi írók szimbolista bölcse, *Remy de Gourmont*, a legérdekesebb francia írónő, „*Rachilde*", az „Art moderne" krónikása „*Charle Morice*" és még sokan, nem is egynéhányan.

„Felix de Gerando" közöttük ismerteti a magyar irodalmat. Évek óta tájékoztatja a közönséget arról, hogy milyen események történnek a magyar literatura berkeiben. Ő például irodalmi eseménynek tartja, ha a kolozsvári egyetemen kiváló doktori értekezést ír egy fiatal ember, ha a „*Vasárnapi Ujság*"-nak megjelenik a karácsonyi száma. Ami szép, új és nemes dolog, ami nálunk a fejeket nyugtalanul foglalkoztatja, arról megfeledkezik a magyar levelek írója, sőt ítél elevenek és holtak felett.

Tagadhatatlan és az ellenségnek is el kell ismernie, hogy valami friss, komoly és igyekvő mozgalom történik nálunk. A fiatal, intellektuális Magyarország mozgolódása, megbolygatása régi öreg kereteknek, éled a

szabadulási vágy és sok mi egymás, amik legelső sorban kötnek össze minket a nyugattal. Valamicske élet, vágyak és törekvések összeverődése, áhitozások és lökések, melyek előrefelé visznek, ami legrokonszenvesebb ma az irodalmi Magyarországban.

A „Mercure de France"-ban, mely valamikor az ilyen forrongások orgánuma volt, néha szokás a szimbolizmust megkritizálni. Ettől kaphatott talán kedvet a magyar levelek írója és tájékozatlanul, néha rosszakaratulag és gőgösen úl törvényt az új magyar törekvések felett, olyan lenézéssel, ügyetlenül, kopott hazafias pózban bánik velük, ahogyan még Magyarországon sem történik. Ezt sokalta meg egy magyar író és felvilágositotta a francia revűt arról a torz szerepről, melybe de Gerando úr krónikái folytán kerül. Mert a mi irodalmi életünk nem szimbolista mozgalom; a mi nemzeti életünkben több és értékesebb az az erőpróba, hogy leszünk-e valakik, vagy legalább is akarunk valakik lenni az európai irodalomban. Ezért nevetséges az, hogy a „Mercure"-ben, mely ma is az európai szellemi evolució első támogatója, Felix de Gerando-féle léha itélkezések jelenjenek meg az új magyar irodalomról.

De Gerando hónapok mulva védekezett Ady Endre ellen, a „Mercure" legújabb számában. Innét kapunk egy sikeres irást, amelyből ide iktatunk néhány feltűnő friss meghatározást, hogy mindenki tisztába jöhessen a magyar levelező képességei felől. Például, hogy „l'art, comme la nature, ne fait, pas des sauts", hogy Lesznai Anna „charmante" verseket ir, hogy kvalitása „bonne et jolie", és hogy „Magyarországnak szüksége van a szó igaz értelmében vett „*modern genre*"-re, ami ne legyen a szép, művészeti hagyományainknak, nemzeti emlékeinknek, a mult tanitásainak pofon csapása". Mert az új magyar irók természetesen igy cselekszenek és szüksége van revanchera az igazi irodalomnak, „point artificieuse, point tortueuse, sur les élucubrations dites modernes qui prétendent incarner aujourd'hui le genie artistique, de la Hongrie nouvelle". Ilyenformák a válasza és mondanivalói a „Mercure" magyar levelezőjének, s bár az ilyen utazó kritikusok itélete nem bánt, mégis bántó a dolog erkölcsi és lelki szempontból, bántó ez a naivitás a francia revue részéről, éppen a tekintélye miatt. Magyarország külföldön szétszóródó emberei intellektuális állapotainkról ma közvetlenül tudnak tájékoztatni, és igy megesik, hogy egyesek, például Anatole France vagy Rodin, helyesebben útba vannak igazitva értékeinkről, mint Gerando negyedéves correspondencei segitségével az a közönség, mely a „Mercure"t forgatja. Mégis kár, hogy európai emberek között ad le magyar dolgokról komolyhangú és megtéveszthető véleményeket egy éppen nem európai valaki, aki még hozzá nem is iró, nem is kritikus, hivatlan vendége és szerencsétlen véletlen folytán commis voyageur-je a magyar irodalomnak.

▽ ▽ ▽ ▽

Elek Arthur: Poe Edgar

Irta:
RELLE PÁL

Egy sort idézek Edgar Allan Poe-ból: „*And all I loved — I loved alone...*"

Úgy érzem, hogy ez a kiszakított sor vezérmotivuma annak a különös, rapszódikus dalnak, mely a világirodalom egyik legproblematikusabb lelkének élete volt. Húsz éves korában irta le Poe ezt a sort és megadta ezzel az alaphangot életszimfoniájához, mely forró lelki akkordjaival, hidegen konstruktiv futamaival beledúdolt, az idegen irodalmak orkesztrumába. Nem tudom és nem is akarom ezt a maga szétrobbantottságában is egységes dalt műfajilag meghatározni, hiszen azok sem tudták, akik akarták. Nem akarja Elek Arthur sem. Túl Émile Lauvrière irodalomtörténeti objektivitásán és psychopathológiai elméleteskedésén, a kritikus és a költő bensőségesebb nexusát keresi. A meghatódottak diszkréciójával, s a kontemplativ lelkek szelid tekintetével szinte lábujjhegyen megy Elek Arthur a Poe Edgar életútján. Étape-ról étape-ig barangol vele azon a különös, kanyargós mesgyén, mely hol transzcendentális magosságokba vezet, hol a hideg, szinte mathematikával telített realizmus völgyeibe szalad. Onnan indul el Elek Arthur, ahonnan maga Poe is elindult és lelki peregrinusként, nem csak kontrollálja az eredményeket, hanem vele végzi az összegezés, az önmagát felszorozás izgató munkáját. Ingram, Woodberry és Harrison is „érdemes" adatnyomozó munkát végeztek. Ők is lelkiismeretes precizitással állapitották meg az utat, melyen Poe Edgar végigrótta életét. De végeredményében ez is csak a fixpontok traszirozása volt madártávlatból, szakmunka, mely térképre transzponálja a kétségtelenül lelkiismeretes felmérések vonaleredményeit és egy technikailag fel nem mérhető pálya összetévőit. Elek Arthur lelkileg közeledett Poe Edgarhoz. Megvetette, vagy felhasználta az exakt és mégis hazug perspektivákat, de soha nem reprodukálta azokat. Az irodalomtörténet bebalzsamozott módszereit negligálta. Nem vakmerően, talán nem is tudatosan, de mindvégig a maga finomidegzetű egyéniségének leszürt intuiciójával. Lehet, hogy az a portré, amit adott, túlságosan szubjektiv és impresszionisztikus, de vonatkozásában olyannyira intim és közelről nézö, hogy megérezve a Poe Edgard szíveverését és a lelkünkhöz szivárogtatva a sóhajos melódiákat, amiket a Poe életszele dúdolt az idegek aeol-hárfáján, lehúnyt szemmel a mozaikokból is egybeérezzük a képet, melyet eddig egységesen a nagy objektivek sem tudtak megmutatni. Elek Arthur a szeműnkre bizza a szintétikus nagymunkát, s amikor egységes egésszé vibrálnak előttünk a részletek, egyszerre meglepetve veszszük észre az új embert, az ismeretlen Edgar Allan Poe-t, a világirodalom szomorú magánosát, aki húsz éves korában az öröklött elhagyottság melankóliájával énekli:

„*És mind akit szerettem — Egyedül [szerettem ...*"

Belenézünk a levegőbe és borzongva látjuk csapongni a Poe tévelygő lélekmadarát. Nagy, nyugtalan szárnycsapásokkal hasítja a levegőt, túlszárnyalja a felhőket, lezuhan, kering, előtte láthatatlanul lebegnek a szerelem, a boldogság, vágyott vágyak, csóklidércek. Üldözi őket. Mögülről pedig őt üldözik a probléma-kopók, sejtett rémek, s a hiábavalóság fekete hollói. Egy még fel nem fedezett, talán meg sem teremtett világ felett

kóválygog ez az őslény, egyedül, elhagyottan a szűz űrben, lelkében egy Hamletfeletti érzés tragikus magánosságával. Ugy érezzük, hogy halálos vajudással végre is ő maga teremti meg a maga világát, amelyikben csak meghalni tudott, mi azonban eddig felfedezni nem tudtunk. Felfedezte-e Elek Arthur, nem tudom. De a fejünket ő fordította arra felé.

Mars-világából gyakran zuhan le Poe Edgar a földre. Amikor itt lenn tapossa a rögöt, ráeszmél fizikai létére és ez a ráeszmélés élete legnagyobb szenvedése. Az ő igazi lénye magasan lebeg a világűrben, s az élete nem egyéb, mint az örökkévaló, önmagához gravitáló fölfelévágyás. Aki fent szárnyal, az a költő, az, aki itt lent szenvedi az élet realitását: az elbeszélő. A két élet ellentétességét, sőt egyenesen antagonizmusát Elek Arthur veszi észre a legelkülönbözöttebben. Magában véve ez az észrevétel nem fontos és nem is egészen új. Elek Arthur azonban a Poe életelipszisének két fókusza között észre veszi magát az embert is, s amint a két végpont között ide-oda barangol, megérzékelteti az egyiket is, a másikat is. Félreértés ne essék: Elek Arthur maga mondja valahol: „Nem könnyü munka Poe költeményeinek megfogható tartalmát stb. meghatározni . . .“

És Elek nem is fogja meg, nem is határozza meg. Lauvrière, Ingram, Woodberry és Harrison is megtették. Ők tényleg hü portréját adják Poenak. Csupa hús és csupa vér portrét, mintha Balló Ede, vagy Benczur Gyula festették volna. Minden elmosolygott mosolyáról, elsirt könnyéről, minden szerelméről és csókjáról, viszonyáról, új és elkopott ruhájáról pontos illusztrációt adnak. Elek Arthur nem tart színekbe mártott és vonalakba szabott statisztikai beszámolót. Elek Arthur csak a lényegest adja, sőt a lényegtelen rovására hangsúlyozza azt. A mosoly-, könny-, szerelem-, viszony-, csók- és ruhaadatokat csak annyiban használja fel, amennyiben ezek az apró emberi, vagy fizikai megnyilvánulások magasabbrendü, tehát költői, vagy lelki életének motiválói.

Vannak az életben mosolyok is, könnyek is, elvillanó, elsuhanó érzésmegnyilatkozások, a lélek tűzijátékának fel-feleregetett rakétái, kényszeredett illuminációk, melyek a lobogó életégés processzusában mit sem jelentenek és nem jelentettek semmit a Poe életében sem. Az objektiveknek azonban minden fontos és éppen a felhalmozott részletek között elvész az, aki a legfontosabb. Elek Arthur az objektivek megfigyeléseiből is csak a legmarkánsabbakat veszi, s amikor a kész eredmények kivonatát is komprimálja, szubjektiv impresszióin keresztül freskóvá szélesíti és egyszerüsíti a képet, melyen, ha hevesebb is a hús és a vér, mint az irodalomtörténeti objektivekén, de nem kevesebb, mint amennyi a Poe Edgar „nehezen megfogható“ költészetében és nehezen meghatározható életében, akár tényleg, vagy csak a látszat szerint is volt.

Hogy Poe Edgarnak metafizikai természete van, ezt mások is levezették. Hiszen a logikai létrát maga Poe nyujtotta a levezetőknek. De hogy ez a természet a költőnél, mint passziv érzelem, mint vágyódás, mint álmodás jelentkezik, az elbeszélőnél ellenben, mint akarat, mellyel álmai világát kísérli meg — szerkeszteni: — ehhez a finom disztinkcióhoz már csak az Elek Arthur közelről nézésével, — és ezzel ellentétben bármily külőnősen hangzik is — tárlatot igényl ő egységbe vibráltatásával lehetett elérni. Erre a demarkacionális vonalra szükség volt, mert ezen a vékony fo-

nálon ekvilibrírozta végig Poe Edgar a maga szédítő mélységek felett zsonglőrösködő életét. Szomorú, nagyon szomorú volt ez az élet, — be sokszor hallottuk ezt némi fizikai megokolásokkal kapcsolatban. De hogy ez a speciálisan poei *sadness* az öröklét problémáin való szomorúság, az élet megfejthetetlenségén, az emberi tehetetlenségen, az akarat gyöngeségén való szomorúság: metafizikai szomorúság, ezt így, ezzel a logikával csak Elek Arthur tudta elfogadtatni.

„Poe a spiritualista gondolatmenetekben — ez is az Elek Arthur megfigyelése — a mathematikai arányokat bámulta, a logos összeszorított fogú erőfeszítései kapták meg bennök. A következtetés művészetét mindig nagyra tartotta, szerette a mathematikai gondolkodás nyugodt symmetriáját — — — csak ha csőrébe kapta képzelete, mint sasmadár a gyermeket, csak, ha a tér széttágult előtte, s az idő ketyegése messzi álomhangként szivárgott fülébe, csak ilyenkor kacagta le halk hahotával az észt, a lassan döcögő mathematikai fogaskereket."

Ezek lehettek, úgy érzem, a Poe életének nagy ünnepi pillanatai, amelyekből, ki tudja, hányat rabolt el tőle az élet? Ezek lehettek az ő nagy és szent, szenvedéssel teli magános pillanatai, amelyekben hányszor, be hányszor megérezte a szíve vonaglását és azt, hogy mind akiket szeretett, egyedül szerette.

„*And all I loved — I loved alone...*"

Egy vadul elrohant élet csendes tragédiája.

Csendes tragédia . . . Mintha ezt csak olyan csendes ember vehette volna észre, mint Elek Arthur.

▽ ▽ ▽ ▽

Tömörkény István: Homokos világ

Irta: POGÁNY BÉLA.

A napsugaras tájék költőjéből nagyiparos lett, aki százával lőki ki a piacra a magyar raritásokat, tulipános ládát, cifra szűrt, fehérvári bicskát, meg miegymást,

Ma a nézése úgy repül el az emberek fölött, mint a laposan hajított kő a tenger tükrén. Itt-ott érinti a tenger színét, néha csókot is ad a zöld hullámoknak, de nem hasit bele a viz rétegeibe, nem találkozik még a felszínen sütkérező halakkal sem. Nem kiváncsi egy pillanatig sem az alakjai lelkére, megelégszik vele, ha ügyes pillanatban kapja kodakját és megrögzit egy jellegzetes mozdulatot, egy érdekes kar-lendülést. Itt van teszem, István, a nazarénus, aki vitába elegyedik a „kapás"-sal. Csak vitatkoztak, vitatkoztak, eljön az este, föléb red a hajnal, elfogy a bor, újra érik a szőlő, belemegyünk az új évszázadba, befejeződik a novella, de mi még mindig nem ismerjük az alföldi nazarénus parasztot, amit pedig érdekesnek vélnénk. Hogy kenetes, hogy a jóságokért rajongó, hogy nem iszik bort, azt újsághirekből is tudják. Nem mutatja azonban meg ezt cselekedeteivel a novellában, hanem Tömörkény, a cifra szűrszabó, mondja el olyan regisztrativ módon, mint ha interjut csinálna az ember az ethnográfiai muzeum egyik segédőrével. De legalább magyarázatokkal is szolgál a magyar raritások körül. Igaz,

hogy ezek a magyarázatok kissé fölbosszantják az intelligens olvasót, mert olyanok, mintha külföldi parasztok okulására mondaná el. Nem tudom elfeledni például azt a gyöngédtelenséget, amikor megmagyarázza mi a tarló? Mondván: „a búzának azon száldarabjai, amik kiállanak a földből". Igaz, hogy ha egyébkor nem szolgálna ilyen magyarázatokkal, akkor külön katalogust kellene a néprajzi múzeumnak csináltatnia ehhez a könyvhöz. Mert, hogy mi az a „vezérhús", mi az a „kispálanyja", a „kutakodás", a „pipacinező", „szárazgulyás", a „borból való csusza" bizony azt csak minden tizezredik ember tudja. Ugy jár az ember, ezzel a menykő sok etnográfiai adattal mint aki szótárral olvasná Shakespearét. A szavak rengetegétől nem látná a költőt. Ebből a könyvből is meg lehet tudni, hogyan fejti a tanyai ember a bort, hogyan lopják télen a malacot, de bizony az emberek viaszból vannak és kiszámított mozdulattal könyökölnek neki a bányakemencének. Úgy mentem végig ezek között a novellák között, amint kíváncsiságból benyitottam annak idején a kiállítás magyar falujának minden ujonnan mázolt, lakkozott, puderozott házikójába. Csupa alföldi parasztokkal, csoportképekkel, zsánerekkel találkozunk, de nem ismerkedünk meg egy igazi Istvánnal, vagy Jánossal sem. És nem találkozunk sehol Tömörkény Istvánnal, az íróval.

Mi maradt meg tehát össze-vissza a reménybeli Tömörkényből, abból, aki indult a napsugaras tájak felé? Talán semmi más, csak a szép magyar beszéde, de az is színétvesztve, megfakulva. Nem az idegeneknek tetsző, a megmagyarázásait érdeklő tájszavak adják meg ugyanis a beszéd színét, illatát, hanem a meglátásoknak igaz és egyéni tükröztetése. Ez megint kiveszett Tömörkény írásaiból. Hiszen valaha rajongó tüdeje, zakatoló szíve volt. Ma okuláréval a szemén ott totyog a múzeumának üvegfalai között és skatulyáz, skatulyáz ...

A rajongó tüdő és zakatoló szív helyett homályos okuláré. Szomorú metamorfózis. Minden stációját egy-egy könyv jelöli. Ha a pontosságot és unalmasságot el tudnók viselni, könyvről könyvre kellene bizonyítanunk az esésnek folyamatját. Csöndes, de derűs, szomorkodók vigasztalására, betegek gyógyítására való költő lehetett volna belőle. Nem lett volna baj, ha kevésfajta embert ismer, az sem, ha alig-alig van élemény a könyvekben; mégis lehetett volna az ötödik könyv is, mint az első, gazdag, szép, komoly és előkelő. E helyett egyhangú, rusztikus és hideg ez a Homokos világ. Az egyedülvaló ember sötét, nyirkos elmaradottsága akad ki a lapokból. A napsugaras rétek nótás vándorlegényéből a futóhomok botosispánja, a múzeuma rigorózus professzora lett, aki betéve tudja, melyik rarítást hol kell keresnie. És most itt ennél a képnél tessék megállani azoknak, akik, mint az irodalom decentralizalásának apostolai szerepelnek. Tessék megnézni, mint lesznek a vidék kinai falai között a viruló Életekből, a viselős Művészetből lesült botosispánok, vagy kehes szűrszabók.

Mi lett volna vajjon Jókai Mórból, ha őrökre Komáromban, Mikszáthból, ha haláláig Szklabonyán, Adyból, ha Érmindszenten marad? Csupa komáromi vontatólovakból, párkányi káposztáshajókból, bagóleves palócpipákból és mindszenti rozmarinból állna a magyar irodalom. Egyik sem riadt vissza a nyugati oltástól és mind nagyok lettek. Akik visszariadtak tőle, azok olyanok maradtak mint ez a szegedi vadfa. Az oltott gyü-

mőlcsőt 'szerte-hordják a világba, a vadalma meg odahaza is fanyar marad.

Mindez pedig nem annyit jelent, hogy nem kell decentralizálni az irodalmat. De előbb annak az irodalomnak *irodalomnak* kell lennie. Mennyiség dolgában is, minőség tekintetében is. A decemralizálás után pedig nem szabad körül kinai-falazni.

▽ ▽ ▽ ▽

A modern proletárság lélektana

Irta: POGÁNY JÓZSEF.

Akik egy hatalmas, telhetetlenül tátongó bendőt láttak az új proletármozgalomban, azoknak meg kellett tanulniuk, hogy a szociálizmus tudomány is, melynek hatalmas gondolatpalotája ott fényeskedik a gondviskó fölött. Akik úsztak a divattal és panaszolták a tömegcsorda rideg materializmusát, a vezetők érzés nélkül való ökonómiai gondolkodását, azok meggyőződését kifakitotta a proletáráldozatkészség ezer csudája, a munkásideálizmus nagyratörése. Ha Heine szive még megremegett, mikor a szépség márványszobrait féltette a proletárvandalizmustól, Liebknecht már büszkén jelenthette ki: a szociáldemokrata párt a kultura pártja. És ha Heine szépségeit valahol értik, valahol becsülik, valahol szivekbe zárják, akkor ez a német munkásság harcos soraiban van. És ha valahol üldözik emlékét, szobrát gyalázzák, lelke szépségeit megtépik, hát ez a német hivatalos körök egyetemein és literaturájában történik. És amikor Ady Endre költészetét még megcsúfolták, kiröhejezték, a magyar proletárság már akkor szerette az új versek poézisét.

Az ökonómiai analizis sokaknak szeme elől eltakarta a lelki értékek elemzését. Az ökonomiai értékek láttán elfintoritották az orrukat és nem látták meg pszihhológiai értékeket. Akik fölütötték a „Kapital"-t, sokan visszarettentek az árú, a pénz, a használati érték, a c

és lélektani finomságokat keresve, nem jutottak el a lélektani finomságokhoz. A Kapital ökonómiai könyv. Kautsky históriai munkának mondotta. Joggal. És egyazon joggal pszichológiai munkának is mondhatjuk. A modern proletariátus lélektanának (de meg a mai társadalom többi osztályaiénak) a feneketlen gazdagságú kincsesbányája.

És nem tehetünk róla, hogy ezt Marxról és a Kapitalról akkor kell megállapitanunk, amikor egy különben igen kitünő könyv kerül a kezünkbe a modern proletárság lélektanáról (*Rodolphe Broda und Julius Deutsch: Das moderne Proletariat.* Eine sozialpsychologische Studie. 1910. Berlin). A két szerző internacionális nevü ember és a könyvük értéke is az internacionális tapasztalataikban és meglátásaikban van. A nagy kijelölések és beállitások mind Marxtól valók. De igen sok érdekes határszéli probléma és sok új változat kerül elénk ebben a kötetben.

A nagy kijelölések és beállitások. A proletárságnak a társadalmi fejlődés folyamán való egyre nagyobb jelentősége, egyre magasabbra törése. A három nagy korszak kipécézése.

A kezdetek ideje. Amikor a céhek megszabottságából kikerült munkásság cél, irány, szervezet nélkül tévelyeg-támolyog. A rettentő erővel rázúduló kapitalizmus kiforgatja minden

megállapodottságából, minden erkölcsi értékeléséből, minden eddig volt véleményéből. Már nem él sem a falunak, sem a céhnek a közösségében, mely szokásaival, szabályaival, itéleteivel és előítéleteivel megszabta, kijelölte az életét. Az új idők forgatagában nem volt mibe kapaszkodnia. Végnélküli munkaidők, határtalan kizsákmányolás, állati táplálkozás és lakás. A régi erkölcsei kipusztultak, új erkölcsei még nem gyökereztek meg. Baromi sorsa félig barommá, állati élete félig állattá tette. Lélek nélkül való eltompultság — ez van az egyik oldalon. És a másik oldon meg brutális kicsapongás, állati indulatok. Testi, lelki degenerálódás. Ettől a proletárságtól joggal félthette az emberiség a maga kulturkincseit.

Aztán a második korszak. A proletárság megmozdulása, fölébredése, első protestálása. Először csak az egyén áll szemben az egyénnel. A megbántott munkás a munkáltatójával. Gyűlölet, bizalmatlanság, bosszúvágy teremtették meg ennek a protestálásnak az első, legnyersebb formáját: a lopást. Engels mondja: „A munkás nyomorban és inségben élt és látta, hogy másoknak jobb a soruk. Nem tudta megérteni, hogy miért kell éppen neki kínlódnia, aki pedig többet tett a társadalomért, mint a henyélő gazdagok. A nyomorúság legyőzte a tulajdonnal szemben való megrögzött respektusát — és lopott". Már menynyivel fejlettebb, magasabb fokot jelentenek a géprombolások, a gyárlerontások. Itt már munkástömegek állanak szemben a munkáltatóval. Bár még ekkor sem osztályellentétet érzenek. Ekkor is csak az éppen kegyetlenebb, az éppen gonoszabb gyárosra fenekednek. A Gerhardt Hauptmann sziléziai takácsai, a Zola bányászai a Germinálban mutatják ezt a periódust. Aztán már egész munkaágak, még magasabb fokon egész városok munkásai lázadnak föl. Az első ilyen, igazán nagyszabású fölkelés a lyoni selyemszövők fölkelése 1832-ben. Szimbolikus jelentőségű ez a lázongás. Fekete zászlóval vonultak végig a munkások Lyon utcáin és a zászlón csatakiáltásuk: „Vivre en travaillant ou mourir en combattant!"

És a harmadik nagy kor: a modern proletárság kora. A szétszórt atomok kora, a föl-föllobbanó protestálások kora után most immár a folytonos, meg nem szakadó munkásmozgalom ideje. A szervezett ellenállásé. A proletárság új szerveket alkot magának: a politikai pártot, a szakszervezetet, a szövetkezetet, a kulturintézményeit. A mozgalom céljává a termelő eszközök társadalmivá levése, eszközévé az osztályharc lesz. Új kulturát teremt magának ez a mozgalom. Új szempontok szögéből új tudományt. Új intézményeket ennek a tudománynak a népszerűsítésére. Új erkölcsök, új értékelések sarjadnak. Milyen hatalmas változás. Mennyi új érték. Milyen új lelki lehetőségek. Mennyi új pszichológiai finomság. Soha eddig a história folyamán nem látott erővel lép föl az *osztályöntudat*. Mennyire tudja ez a modern proletár, hogy az ő keze munkáján nyugszik a világ, hogy minden kerék megáll, ha úgy akarja. Már nem az egyes munkáltatót gyűlöli, hanem azt az egész társadalmi rendszert, ahol munkásokra és munkáltatókra szakadnak az emberek. A proletárság osztályát akarja uralomra juttatni, de osztályuralmától az egész *emberiség* megváltását várja. Ahogy a francia munkások gyönyörű harci indulója mondja:

C'est la lutte finale, —
Groupons nous et demain
L'internationale
Sera le genre humain.

Másik ilyen erősen kiütköző pszicho-

lógiai sajátossága a modern proletárságnak a *tömegérzés*. Az egyes munkás apró semmi volt a munkáltatóval szemközt, csak szolgája, része volt a hatalmas gépnek. Csak ha tömegekké tudtak duzzadni, csak akkor merhették bátran fölemelni a fejüket. Nem a hős, nem a nagy egyén, csak a tömeg az erő. Nem nagy vezérről ábrándoznak, hanem arról „ha mind együtt leszünk, ha valamennyien egymásnak vetjük a vállunkat".

Aztán a *racionalizmus*. A paraszt, a földmíves életét, munkája sikerét a természet megfoghatlan hatalmai döntik el. Vihar, eső, napfény, szárazság, áradás, elemi csapások. A gyönge ember tehetetlenül áll ezekkel a „felsőbb" hatalmakkal szemben. Tehetetlenül, értetlenül, kiszolgáltatottan. Engesztelni szeretné őket, befolyásolni — vallásossá lesz, imádja őket a föl nem fogható dolgok vallásában. A modern ipari munkásnak semmi közössége nincs a természettel. Viszonya a gyárhoz és a társadalomhoz világos. A gyár nem misztikus. A gépek zakatolása elkergeti a rejtélyes szellemeket. Megszűnik a vallás, eltűnik a hit. Észszerűség, okság, bizonyíték veszi át az uralmat a munkás agyában.

A család bomlása, az otthon hiánya, az asszony, a gyerek önálló munkája — íme a „*szabad szerelem*" hitvallásának (és tényének) a gyökerei. Ne háremet tessék ezen érteni, hanem azt a pszichológiai tényt, hogy minden mesterséges korlátot el akar dönteni a szerelmi élet elől, de nem ideálja a mai prostitucióval kiegészített család sem. Nem aszkézis, de nem is korláltalan özön. Szabad, prüdség nélkül való érvényesülése az érzékeknek.

A *nemzeti* és *nemzetközi* kapcsolatok harmonikus egybefüzése, a nemzetnek kulturális egységként való ismerése, de egyben a nemzetköziségnek a diadala: ez is jelentős adata a proletár lélekelemzésnek. Otto Bauer szavával: „Akkor teljesítjük nemzeti föladatunkat, ha a proletárságot harcba visszük az osztályállam és osztálytársadalom ellen. A nemzetközi politika elve, mely a proletár osztályharc programmja, egyben így nemzeti politikánk eszköze is. Valamennyi nemzet proletárjait hatalmas, egyetlen akaratú testté kell forrasztanunk, hogy nemzeti kultúránk kincseit az egész nemzet birtokába juttassuk, hogy nemzetünk egységét és szabadságát kiküzdhessük."

Csak egynehány nagyon messzire látszó, minden nemzeteknél meglevő vagy fejlődő pszichológiai motívumát emeltük itt ki Marx nyomán, Broda és Deutsch könyve kapcsán a modern proletárságnak. Ezer fajta egyéb, apróbb-nagyobb tendencia fűti a „negyedik rend" lelki előretörtetését. Ennek az érdekes és világosfejű könyvnek a végéhez szerzői egy csomó munkásírást is mellékelnek. Prózát, verset, elmélkedőt és elmesélőt, kényszer és függés nélkül való nyilvánulásait munkás embereknek és asszonyoknak. Sok apró, finom pszichológiai újságot találhat bennük az olvasójuk. Sok dokumentumát nyomornak, kínnak, elterülésnek, de egyben reménynek, szépségbontakozásnak, új nagyságok gyöngéden feslő bimbóinak is.

▽ ▽ ▽ ▽

Utópia

Irta:
BENDA JENŐ

Azóta hogy Morus Tamás megírta leghíresebb művét a valóságos „aranykönyvecské"-t „az állam legjobb állapotáról és Utópia új szigetéről", ehhez a hevenyészve kieszelt, muzsikás hangzású szóhoz az emberséges szívek legmélyebb húrjait megrezegtető, epedő, álmodozó és egyben fájdalmasán lemondó értelem fűződött. „Utópia" lett minden, ami hasznos, kellemes és szükséges lenne, hogy ha volna és még nincs és nem is lesz soha sem. Földön el nem ért csodálatos szépség, csupa gyönyörűség és tökéletes boldogság kacag ebben a szóban, de könnyek között kacag, mert érzi a maga foszló semmiségét, testetöltésének teljes lehetetlenségét. Apró tragédiákat mindannyian elsírtunk már emiatt: a vágyak szárnyakon szállnak, mi pedig földi rögökön sebzett, tétova lábakkal botorkálunk utánuk. Ez a sok apró tragédia pedig csak arra való, hogy különböző sugártörésű könnyek mozaikdarabkáival színezze az egyetemes, a nagy, a mindannyiunkat érintő komor fátumot: az Ember tragédiáját. Az emberét, aki első öntudatos órája óta hiába keresi a legjobb államot, a legjobb társadalmi rendet, egyik szolgaságból a másik szolgaságba, egyik nyomorúságból a másik nyomorúságba esik. A kiváltságosokat leszámítva, akik minden korban parancsoltak: az Ember, a nagy többség örökösen rabszolga maradt. Az isten rabszolgája, a papok rabszolgája, azután a papfejedelmeké, majd a világi fejedelmeké: oligarcha kiskirályoké, és igazi nagy királyoké. Verejtékező munka, nélkülöző nyomorúság, sajgó korbácsütés mindig s a legnagyobb szolgaság, legnagyobb nyomorúság akkor következett rá, amikor a demokratikus szabadelvűség diadalával úgy látszott, hogy most már minden zsarnokságnak: istenzsarnokságának, papzsarnokságnak, király zsarnokságának, egyaránt vége. Ekkor következett a világuralomra a legkegyetlenebb, legszennyesebb zsarnokság: a profit-éhes kapitalista tőkéé. Való igaz, ez a legújabb zsarnokság, alig hogy megszületett, maga szülte meg a saját halálos veszedelmét: a kapitalizmust ostromló szervezett proletariátust. Annyi kudarc után azonban kicsinyhitű lesz az ember, a szolgaság, a kizsákmányolás formái olyan gyors váltakozásban követték egymást, hogy szemben ezzel az örökösen újjá termő bujasággal hajlandók vagyunk hinni, hogy még a proletariátus győzelme esetén is csak a forma változnék meg, de a nagy tömeg fölszabadulása, boldog, emberi, kulturális élete örökös utópia marad.

A „valóságos aranykönyvecskék", bármilyen okosak, elmések, minden emberi életviszonyra kiterjedők voltak is, nem segítettek, sőt még csak nem is könnyítettek a világ baján. Azonban irigyelni kell azokat a naiv bölcseket, akik azt hitték, hogy a világ megváltásához csak egy jó recept szükséges. E receptek szerint a társadalom berendezése beteg, mert nem a nagy többség, csak egy szerencsés kisebbség érdekeit szolgálja. A meglevő rend természetellenes beteg rend, mert hiszen a természetes, magától értetődő rend az volna, hogy mindenki egyenlő mértékben része-

sedjék a világ javaiban s a munkában és a termelésben való fáradozás adja meg első sorban a fogyasztáshoz való jogot. Nos, mondták ezek a naiv bölcsek, akiknek az a szerencse adatott, hogy hígyjenek az ember jó alaptermészetében s rózsás színben lássák a jövőt, nem kell hát egyebet tenni, mint az emberek nagy többségét, túlnyomó tömegét meggyőzni arról, hogy a meglevő rend rossz. A belátás, az értelmes fölismerés már egymagában is megjavítja a világot, mert képtelenség volna föltenni, hogy a többség ragaszkodjék egy olyan berendezéshez, melynek a rosszaságát már belátta. Csak meg kell győzni a többséget, akkor ez a többség egyszerűen elfogad s a maga akaratával életbe is léptet egy jobb, igazságosabb berendezést (természetesen mindig az a berendezés a legjobb és a legigazságosabb, amit az illető bölcs kikalkulált).

Ma már könnyű megérteni, hogy ezek az elméletek kedves és szimpatikus, de gyökerükig hazug illuziók halmozásai. Megható túlbecsülései az emberi észnek, mely arra is képes, hogy a kétszerkettő bizonyosságával kiszámítsa s papíroson tervben megállapítsa a dolgok elképzelhető legjobb és legigazságosabb rendjét. Megható túlbecsülése az emberi belátásnak és akaratnak, mintha elég volna belátni valaminek a helyességét, hogy azt akarjuk is és elég is volna akarni valamit, hogy az meg is valósuljon. Mialatt ezeket a sorokat írom, a nyelvemet fölcsípte, a fejemet elszédítette a sok szivar. Belátom, hogy a nikotinnak ez a tömeges élvezete káros, ám még akaratilag sem jutok el odáig, hogy eldobjam magamtól a kékes füstfelhőkben úszó kábító mérget. Hanem a fogyó csutka helyett új szivarra gyujtok, mert az eszem minden tiltakozása és belátása ellenére a megszokásom, az idegzetem, a hajlandóságom követeli ezt a rendszeres egészséggyilkolást. S fokozottan, nagyban, komoly dolgokban és a maga egészében az egész emberiség ugyanilyen. A legőszintébb belátást elsöpri, elfojtja valamilyen szükségérzet és még az se kell ehhez, hogy a szükséget a nagy tömegek érezzék. Elég, hogy ha az a befolyásosoknak, a hatalmasoknak szükségletük. A szivar kellemetlenséget okoz a szájam nyákhártyáinak, a nyelvemnek, az orromnak, a szememnek, megfekszi a tüdőmet, elveszi a gyomrom étvágyát. Ám az idegeimnek kellemes s mert a cselekvőségemet első sorban az idegeim kormányozzák, fölsebesedett nyelvemre tovább szívom a gyilkos forró füstöt s a nikotinmérget erőszakkal kényszerítem rá egy csomó szenvedő szervemre. A társadalom uralkodó szervei ugyanígy rendezkednek be a többi életet adó és életet fentartó szerv rovására s ettől az önző kedvteléstől nem téritik el őket semmiféle nemes belátás. Legfeljebb megfelelő erőnyomás, ez azonban már más számlára tartozik s nem a szó és puszta rábeszélés erejében bízó utópista reformerekére.

Ezt a számlát Marx, a szervezkedve cselekvő szocializmus atyamestere nyujtotta be a társadalomnak, aki fölismerte azt, hogy a kapitalista érdeket nem verheti meg, nem alázhatja meg más, mint szintén csak érdek, a vele ellentétes létfeltételű proletár osztály öntudatra ébresztett érdeke. S azt a fölismerést is, hogy a szociális rend szervesen összefüggő és szervesen élő valami, a marxizmus alkalmazta először a szocialis harcosra, kifejtvén, hogy a gazdasági föltételek lassu, láncolatos átváltozása nélkül nincsen szociális átváltozás sem, miután az osztályok szociális rendje, súlya, befolyása, kiváltságos helyzete mindig csak tükrözője és kisérője a

gazdasági rendnek. S ezzel a fölismeréssel a tenger fenekéről feltörő, koralszigeteket épitő türelmes munka, céltudatos számitás és tervszerű szervezkedés lett diadalmas, igazi revolucionális tényező. És hitelét vesztette miden gyors átformálódást igérő akarat: úgy a vérrel, erőszakkal, hirtelen meglepetéssel dolgozó forradalom, mint a tömegek belátására s valami nagy, egyetemes plebiscitumra számitó békés álmodozás.

Kérdés, hogy Morus, akit Kelemen Ferenc az „Utópia" magyaros és gondos fordításával avatott most Magyarországon aktuálissá, az utópisták ama fajtájához tartozott-e, mint háromszáz évvel később Owen és Fourier, akik komolyan hittek az eszméik megvalósításában s tulajdonképen pártprogrammot adtak az utópiáikban? Azt hiszem, alígha. Utópia állam leirását Morus egy Hythlodeus nevezetű férfiú szájába adja, a görögös szó olyan valakit jelent, aki kedvesen tud fecsegni, de nem komolyan számbavehető. Ne felejtsük el, Morus VIII. Henrik kancellárja volt, azé a szeszélyes, hebehurgya királyé, aki autokrata hatalommal mindig pillanatnyi szeszélyeit követte: Boleyn Anna szép szemei kedveért egész Angliát eretnekké tette, azonban nehány év multán, amikor megint más asszonyt kivánt, Boleyn Annát is lefejeztette. Morust percre se káprázlatja el a királyi kegy: a kancellári kinevezését követő lakomán, mintha szomorú intuicióval érezné a maga vérpadhoz vezető fátumát, halotti koponyát hordoztat körül, riasztó mementóul. És Hythlodeus is fanyar szatirával beszél arról, hogy a hűbérurak leromlott hatalma fölött tort ülő fejedelmek udvarában milyen kevés befolyása van a nép érdekében szószóló filozofusnak. A fejedelmek meghallgatják a jó tanácsot, azután cselekednek a maguk érdeke és szeszélye szerint. Az „Utópia" tehát nem is akar egyéb lenni, mint egy filozófus elme játékos képrajzolása „az állam legjobb állapotáról" — a sokszor lehurrogott, számba nem vett tanácsos álmadozása arról, hogy milyen országot rendezne be akkor, hogy ha övé volna a döntő parancsolás joga? Puszta teoria: teoriáival azonban a filozófus elme messze megelőzte a korát. Morus már sejti a szociális állapotok szoros összefüggését a gazdasági renddel; abban a korban, amikor húsz tolvaj csüngött egy akasztófán, nem akasztófával akarja irtani a tolvajt, hanem azzal, hogy kenyeret ad neki. Utópia kommunista állam s itt nem lopnak az emberek, mert mindennek bőségében ez nem is érdemes. Antimilitarista, aki maga körül a hősök kultuszával, mészáros munkának becsüli le a háborút. Vitatja a lelkiismereti szabadságot, a házasság felbonthatóságát.

Mind ez azonban csak álom, hogy saját magára sem ismeri el kötelezőkül az Utópiában hirdetett elveket. Utópiában annyira megvetik az aranyat, hogy az aranyláncot megbecstelenitő jelvényül a bünbeesett rabszolgák viselik. Azon a nemes szépségü arcképen azonban, amelyet ifjabb Hans Holbein festett róla, nem felejté el nyakáról a pompázó kancellári láncot. Utópiában az észszerű élvezés és renaissance életörőm az uralkodó elv; Morus azonban testét sanyargatja és puritán ászkéta életet él. Utópiában még az atheisták is véleményszabadságot élveznek, Morus azonban rakásra égeti az eretnekeket. Utópiában fölbontják a nem sikerült hásasságot, Morus azonban vérpadra megy, mert tekintélyével nem akarja szankcionálni a király második házasságát. Ezeknek a mélyreható ellentmondásoknak a megértéséhez egy modern társadalomtudóst kell elkép-

zelni, aki az eszével már sejti az eljövendő új erkölcsöt, például a nemek teljes szabadságát, szívével azonban még a régi erkölcsöt szereti s gyilkoló bosszúállásra kész a mikor a leányát elcsábítja valaki. Ismét egy példa arra, hogy belátni valamit, még nem annyi, mint akarni is, nem is számítva, hogy az akaratunk menynyire kicsiny rugócska a világot mozgató nagy gépezetben, melynek fűtőanyaga az önérdek.

▽ ▽ ▽ ▽

A hallgatás tragédiái

Irta:
BÁLINT LAJOS

„Emlékezzetek a pillanatokra, mikor mind a rejtett kincsek napfényre kerülnek és mind a szunnyadó igazságok szárnyra kelnek és mondjátok meg, hogy ez órák követelt és jó szüksége nem a hallgatás-e? . . ."

M. Maeterlinck.

„És hallgattunk és elvesztünk!"

G. af Geijerstam.

Maeterlinck és Geijerstam! Minden aktualitás és minden egybetartozás nélkül, csak egy véletlenül elém tévedt race-probléma megoldásaképp írom le egymás mellé ezt a két nevet. Biztosnak és igazságnak érzem ezt a megoldást a Maeterlinck és Geijerstam ellentétes dokumentumai alapján.

Mi délebbvidéki emberek, akik mindenkori beszélések zajában élünk (a valóságos belső életünk legbiztosabb takarója lévén sok és díszes szavakat mondó beszédünk), mikor belső életünk egy momentuma dominánssá lesz, rendkívüli lényegű és dimenziójú érzéseink pillanataiban, mikor ez a nem mindenórai érzés a maga rendkívüliségének megfelelő formai nyilatkozást keres: a megjelenésében szokatlan forma csak a hallgatás lehet. „Mikor pedig igazi mondani valónk van: hallgatunk" — mondja Maeterlinck a Trésor des humbles-ben.

Az északi ember számára, a hallgatás, mint életjelenség, nem rendkívüli értékű és jelentőségű érzések jelentkezési formája, hanem mindennapos élmény — a maga belső csendesebbségének és a fénytelen szavak külső világának megszokottsága. Északon tehát a belső élet pillanatnyi rendkívülisége ismét az ellentétben formálódik meg. Az ellentétes forma itt: a mindent elmondó beszéd.

Mind a két esetben pedig, a feltétlen szükségelt hallgatás, vagy a feltétlenül követelt beszélés elmaradása döntő értékű hiba, mely elbuktatója a megfogant, de külső érvényesülésig nem fejlődhetett érzésnek és adott esetben magának az embernek, akiben az érzés megszületett.

Maeterlinck drámáiban a tragikumnak a formája csak mellékesen érződik. (Aminthogy az ő délisége sem teljes és nem tiszta, hanem keveredett.) Talán az Aglavaine és Selysette-ben érzem a legintenzívebben. Az ő boldogságuk megőlője az a nyíltság, mely életük elválasztó és meghatározó pillanataiban szavakat fakaszt belőlük — a hallgatás gesztusa helyett, mely a félig-meddig déli temperamentumú Maeterlinck leikében alkotott figuráknak harmóniához vezető érzésnyilatkozása lenne. Amint szólnak „valami azt mondja a mi belsőnkben, hogy isteni ajtók záródtak be valahol".

KÖZGAZDASÁG

Egy kis gazdaság-politika

Irta:
FODOR OSZKÁR

— Mozgó képek. —

Talán most következik, talán itt is van és nem vesszük észre — a közgazdaság renaissancea. Nem úgy vagyunk vele, mint az irodalommal, a művészettel. A közgazdaság — bármennyire szép, bármily végtelen a birodalma — kissé keményebb alapokon nyugszik. Intézményei szilárdabbak, nehezebben alakíthatók. Mint tudomány: a tények tudománya. Sebtében idevetve ez a meghatározás talán merésznek látszik. És mégsem az. Nincs még egy tudomány, amely annyira a gyakorlat eredményeinek leszűrődése volna, mint a közgazdaságé. Értékelései, megállapításai történeti idők tapasztalásaiból alakultak ki és ha vannak is benne tévedések, azok a fejlődéssel bekövetkezett nagy átalakulásokból fakadnak.

Elmélet, gyakorlat. Ezt a kettőt még ma sem szeretik egy kalap alá venni a régi nagyképűek, a tudatlanok. Marxot mindenféleképen próbálták magyarázni, értelmezni és boncolni s ezenközben annyi tudatlanságot árultak el, hogy évekre kompromittálták a közgazdasági tudományt. Azt hitték, hogy Marx csak a proletárok közgazdász-bölcselője s aszerint állítja fel tételeit, amint azt a munkásszempontok kívánják.

A kapitalizmus uralja a világot. A kapitalizmust szidni kényelmes, sokszor okos szempont. Elméletben mindent meg lehet csinálni s az elméleti tudósok értenek is hozzá, hogy miként csűrjék-csavarják a kérdéseket. Még attól sem riadnak vissza, hogy régi megállapításokat meghamisítsanak. Attól függ, hogy hol kell kilyukadniuk. Hogy mi következik a kiindulás és a konkluzió között, mellékes szerintük. Pedig a közgazdaság tudományában nagyon messzire kell visszamennünk, hogy teljes egészében tudjuk megérteni a mai állapotokat. Tisztáznunk kell, hogy miből fejlődött az az óriási gazdasági szervezet, amely az egész világot mozgatja. Ennek megismerése után pedig szabad beszélnünk a gyakorlati közgazdaságról, a tegnapról, máról és a holnapról.

Hosszú útat kellett megjárnia az emberiségnek, hogy odajusson, ahol ma tart: a vaskorszak alkonyához. Az a kongresszus, amely ebben az esztendőben Stockholmban tanácskozik a világ vasérckészleteiről, érdekes statisztikák készítésére adott alkalmat. Ezekből megtudjuk, hogy például Magyarország vasérckészlete alig nyolcvan esztendeig fedezheti a fogyasztás szükségletét.

A többi állam száz, százhúsz, százötven, kétszáz esztendőre terjedő készletekről tett jelentést.

Tehát: a vaskorszak alkonyán és a rézkorszak elején volnánk, bár nem kell okvetlenül megijednünk a komoly geológusok rémlátásai miatt. A föld nagy részének talaja 15—20 százalék vasat tartalmaz s ha megtalálják annak a módját, hogy miként lehet ezt olcsón feldolgozni, biztosítottnak tekinthetjük majd pár ezer esztendőre a szükséglet kielégítését. Tizenöt-húsz esztendeig leszünk még benne az igazi vaskorszakban s azután következik a rézkorszak, amely tulajdonképen már 1887-től a Secretan-szindikátus fellépésétől számítódik. Tehát a nagy átmenet idejét éljük. Az elektromosság egyre jobban hódít teret (maholnap már a talajművelés is az elektromosság segítségére lesz utalva) s ennek alapja a réz. A mai nagy átalakulásban a jövőbe látni szinte lehetetlen. A közgazdaság napról-napra termi a maga szenzációit és meglepetéseit.

Bármi következzék is a közel jövőben, annyi bizonyos, hogy még távol, nagyon is távol vagyunk attól az időponttól, amikor a tőke missziója betetőzéséhez jut. Szédületes munkájában még nem jutott el mindenüvé. Nagyrészt elvégezte volna a dolgát, csakhogy a közgazdasági tevékenység nagyon széles keretek közé esik és rengeteg érték hever még parlagon, várva a tőke megjelenését.

Kulturált népek hódításait sohasem szabad nagyhatalmi ténykedésnek tekinteni. A római birodalom is azért terjesztette ki hatalmát, hogy a meghódított népeket kizsákmányolja. Hogy a meghódított részekbe a rómaiak magukkal vitték kulturájukat, hogy annak magvait elhintették, az természetes dolog. A tőke mai hódítása nyomán is ugyanezt látjuk nagyobb arányokban. Anglia, Németország gyarmatpolitikája (sőt, hogy messzebbre menjünk vissza a multba, a portugáloké és a spanyoloké is) kezdetben abban csúcsosodott ki, hogy a gyarmatok minden kincsét-javát maguk felé tereljék. Hiszen az éhes tőke szenvedelmes harca vezetett Amerika felfedezéséhez is.

Az iskoláskönyvek a történelem anyagát sok-sok részre osztják. A népvándorlás után következik a honfoglalás. (Értsd alatta, hogy minden nép nemzetté vedlett és hazát szerzett.) A honfoglalások után sok minden következik, amihez itt semmi közünk. Az egésznek megemlítése abból az okból történt, hogy a mai kort a második honfoglalás korának lehetne elnevezni. A közgazdasági honfoglalás most folyik a legelkeseredettebb küzdelemmel, nevezzük ezt akár a népek gazdasági versenyének, a hegemóniáért dúló harcnak, vagy aminek tetszik. Öt nagyhatalomé a döntő szerep. Ezek: az északamerikai Unió, Anglia, Németország, Oroszország és Japán. A többi is számit, de kevesebb szóra érdemes.

Magyarország diadalmasan csinálta végig az első honfoglalást. Azután sokat viaskodott, volt idő, amikor — Petőfi mondta —

magyar tenger vizében húnyt el észak, kelet, dél hulló csillaga. A mai honfoglalás, a gazdasági, azonban nagyon sikertelen. Az ipar, a kereskedelem nem tudja meghódítani az országot.

A történelem arra tanított bennünket, hogy azok a népek, amelyek nem tudták végigküzdeni győzelmesen a honfoglalást, elvesztek, beleolvadtak más népekbe. Ha szabad volna ezt a mai honfoglás következményeire vonatkoztatni, meg kellene állapítanunk azt a tényt, hogy a magyar faj nem életképes, hogy nem lesz elegendő ereje a gazdasági harc megvívásához. Tehát: el kell vesznie.

És ez nem akart egy ördög falrafestése lenni. De azért beszélni szabad erről, különösen nekünk magyaroknak, akikre ráfér egy kis önsanyargatás a közelmultak bűneiért.

Az ország indusztriálizálódik. Lassan, bizonytalanul. Ha az ember elutazik Budapestről északra, itt-ott lát gyárkéményeket is. Délebbre is, de kevesebbet. Ebből azután a honfiú és az idegen megállapíthatja, hogy Magyarország mezőgazdasági állam. Ha belenéz külkereskedelmi statisztikánkba, azt is megállapíthatja, hogy szegény ez a Magyarország. Mese az, hogy kincsekben gazdag, a valóság cáfolja meg, hogy tejjel mézzel folyó Kanaán. Az ipart fejleszteni akarják. Az agrárius erre följajdul: nem lehet, nem szabad, az államfentartó mezőgazdaság érdekében! A merkantilista követeli az őt megillető jogot. És neki sincs mindenben igaza. Az arany középút pedig nem kell senkinek. Mert nem akarják megérteni, hogy a mezőgazda nem boldogul fogyasztó nélkül. Nem tudják megérteni, hogy a legjobb fogyasztó az ipar s mennél erősebb ez, annál inkább boldogul a mezőgazdaság. Ennek az országnak nagy hibája, hogy rossz fogyasztó. A jelszava az olcsóság. A magyar marhát idegenbe viszik, mert annak jó a húsa. A magyar zsírt idegenben fogyasztják, nálunk megfelel a kókusz-zsír is. A magyar mákból is jelentékeny mennyiség jut exportra. És a vásárcsarnokokban orosz mákot árusítanak, mert az olcsó, de rossz. És mindez azért van, mert Magyarországon az uralkodó osztály csökönyösen ragaszkodik ahhoz, hogy az ország a mezőgazdaságért éljen. Ez ellen nincs argumentum: — aki mást akar bizonyítani, annak nem lehet igaza.

▽ ▽ ▽ ▽

A nagy kölcsön.

Irta:
GYÖRGY MIKLÓS

A nagy kölcsön *elméletileg* tető alatt van. A pénzügyi bizottság gyorsan végzett a kölcsönnel. A kormánypárt néhány kimagaslóbb finánckapacitásának magvas beszéde után egy ülésen elintézték,az ellenzék még a fogait sem igen vicsorgatta. Niveau volt a tárgyalásokban, mert frázistenger helyett szakszerű fejtegetéseket hallottunk. *Wickenburg* gróf aggályai az idegen valutát illetőleg kissé túlzottak, ezzel szemben *Lukács* pénzügyminiszter s *Madarassy-Beck* báró argumentumai, hogy a fenforgó körülmények között kívánatos a címleteknek többféle valutára való kiállítása, igen gyakorlatiak, mert számolnak az idegen piacok strukturájával, szokásaival s a publikum hajlamaival. A parlamenti plénumban sem fog előreláthatólag a kölcsön tárgyalása nagyobb port felverni, mint a bizottságban s így rövidesen túlleszünk e nagy hitelművelet elméleti részén.

Az 560 millió célját, hovafordítását illetőleg nincs helye a sok meditációnak. Bármelyik külföldi állam hitelszükségleteivel való összehasonlítástól függetlenül megállapíthatjuk, hogy Magyarország sokkal mérsékeltebb és mértékletesebb csavart alkalmaz, mint a többi fejlődő és intenzív fejlesztési politikát űző állam. De a mértékletességnek is megvannak a maga árnyoldalai. Nálunk már régóta jelentkezett is. Ez az árny: a teljes lerongyolódás. E tekintetben elegendő egy példára hivatkozni és pedig a mi híres államvasutainkra, mely minden szépítés nélkül ma tényleg lerongyolódott állapotban van. De vessünk csak egy pillantást erre a kölcsönre és indokolására, rögtön láthatjuk, hogy a nagy kölcsön rendeltetése: csupa olyan szépséghibák, foltok és sebek eltüntetése, melyeknek létezése államiságunkhoz és kulturális helyzetünkhöz már régóta nem volt méltó. Ez a kölcsön tehát csak a kezdete egy nagystílű beruházási folyamat megindításának, mert ha boncolgatjuk a nagy summát, rögtön látjuk, hogy abból produktiv és hasznos beruházásokra alig esik 13·5 százalék, míg a többi pénz improduktiv célokra már felhasznált függő kölcsönök refundálására és az állampénztárban nyilvánult horror vacui-nak eltüntetésére fog szolgálni. Nem kell különös jóslási tehetség, hogy már most leszögezhessük azt a tényt, hogy ha kulturális téren lépést kívánunk kissé tartani a szomszédos államokkal, úgy csak a legszükségesebb beruházások és nagyhatalmi állásunkból folyó egyéb szükségletek céljaira már a jövő évben ugyanilyen nagyságú kölcsön felvételére lesz szükség, mint a mostani.

E pillanatban kétségtelenül a legfontosabb kérdés, hogy honnan kapjuk a félmilliárdot. A napi- és szaksajtó felvilágosításai és megjegyzései nem igen irányadók, sőt határozottan tendenciózusak. Nem szabad magunkat megtévesztetni a sugalmazott cikkek és lanszírozott sürgönyök tartama által. A magyar sajtó a párizsi alternativa mellett kardoskodik, az osztrák sajtó viszont igen bizony-

talannak tartja, hogy a pénzügyi kormány Párisban szíves fogadtatásra talál s a sorok között átcsillan, hogy: hiszen az osztrák tőke nem idegenkedik a magyar rentétől! A Rothschild-csoport, mely Ausztriában már elvesztette az államkölcsönöknél domináló befolyását, nagyon szeretné hatalmi pozícióját legalább nálunk megtartani és az osztrák sajtó egy részében erős hangulatot csinál maga mellett.

A való helyzet a következő. Már pusztán a törvényjavaslat indokolásából is kitetszik, hogy a pénzügyi kormányzat tisztán látván maga előtt a helyzetet, nem is akar *kizárólag egy piacra* támaszkodni, mert tudja, hogy a nemzetközi pénzpiac előrelátható alakulata, felszívó képessége és hajlandósága ezt az *őszi hónapokra* már nem is engedi meg. A fontos rész: a pénznek *sürgős* megszerzése. Ezért kellett a koronajáradék-típuson kívül az aranyjáradéktípust s a külföldi valutára szóló típusokat is beleilleszteni. Kizárólag a francia piacra nem akar támaszkodni a kormány, mert ez a legdrágább és igen elkényeztetett piac. A déli vasút elsőbbségi kötvényei s a galíciai iparvállalatokba fektetett francia tőke érdekeltségéből folyó nehezítések e kölcsönt nem fogják ugyan érinthetni, mert ha alkalmuk van a franciáknak minket megnyúzni, úgy a nehezítéseket, melyek különben is csak Ausztriára vonatkoznak, kikapcsolják. Azonban a kotírozási illeték Párizsban a legmagasabb: 2 százalék; a szelvényeknek aranyban való beváltása is oly nagy áldozat, hogy az egész összegnek Párizsban való kontrahálása lehetetlennek tetszhetik. De ezt sem a franciák, de még mi sem akarjuk. Abból, hogy a pénzügyi kormány bizalmasai már tárgyaltak Párizsban, még nem lehet következtetni, hogy csak az ottani piac volna kiszemelve; itt csak a *francia tőkének bevonásáról, egy nagy nemzetközi koncernbe való bekapcsolásáról lehet szó,* amelyben a Rothschild-csoportnak vezető szerepe volna s azonfelül a csoport különböző külföldi bizonyára üzletbarátai is helyet foglalnának.

Itt van első sorban a német piac. A német tőke már a tavasszal kontrahált 112½ milliós koronajáradék kibocsátásánál magas kvóta erejéig volt érdekelve. Ez a tőkeérdekeltség most is hajlandó a nagy hitelműveletben részesedni, már hallottunk is számszerű részletekről, 100—150 millió márkáról. Itt van továbbá Ausztria is, ahol több mint 2½ milliárd magyar fix kamatozású kötvény és járadék van már eddig is elhelyezve. A svájci és a holland piac ugyancsak jól ismerik papirosainkat. Tőkeképződésük relative a legnagyobb valamennyi kontinensi államé közül. Végül ne feledkezzünk meg az anyaországról sem, ahol a pihenésre kerülő fölös tőkék az utóbbi esztendőkben felszaporodtak s bizonyára most szép összeg fog itthon is jegyzésre kerülni. A piacok megbízhatósága külön lapra tartozik. A francia drága és nehézkes, de ha már egyszer befogadta papirosainkat, úgy azokat meg is tartja. Viszont a német megbízhatatlan és ha kissé magasabb nettókamathozadékra van kilátása, nem sokat törődik a címlet

kvalitásával, s könnyen eldobja azt. A közeljövőben azonban nem kellene attól tartani, hogy a járadékot csak átmenetileg tartanák meg. Kurzusa ugyanis oly alacsony, tehát befektetésre igen kecsegtető s rohamos emelkedése, dacára a jó termésnek s a konszolidált politikai viszonyoknak, nem igen várható.

Ami a hitelművelet technikai s financiális keresztülvitelét illeti, úgy az a nyári szünidők után remélhető. Hogy vajjon még szeptemberben fog-e az megtörténhetni, az kétséges, mert tudvalevőleg a nemzetközi pénzpiac helyzete ilyenkor kissé feszült s igen nagy igényekkel lépnek fel minden oldalról. Alkalmasint októberben kerülne csak tető alá a kölcsön, — remélhetőleg nem átmeneti, hanem végleges művelet alakjában. Kívánatos az is, hogy külpolitikai téren se következzék be semmiféle meglepetés, mert ez lényegesen befolyásolhatná számításainkat. Mi bízunk a pénzügyi kormányzatunk, valamint annak a csoportnak, mely e tranzakciót vezetni fogja, előrelátásában s energiájában, amellyel törekedni fognak a magyar államháztartás pénzügyi érdekeit úgy kifejezésre hozni, hogy pozicionkat a jövőre nézve is megerősíthessük. Különösen vigyáznunk kell a külfölddel szemben azért, mert ez a kölcsön még nem ölelí fel összes hitelszükségletünket, sőt talán már nemsokára újból appellálnunk kell a nemzetközi tőkére, melynek meg kell végre is mutatni, hogy nem exotikus, hanem teljesen konszolidált bel- s külpolitikai viszonyok közt élő államról s annak nem kevésbé elsőrangú s minőségű papírosáról van szó.

A szerkesztésért felelős: ZIGÁNY ÁRPÁD.
Kiadja a RENAISSANCE könyv- és lapkiadó vállalat.
Szerkesztőség: Budapest, VII., Damjanich-utca 12.
Kiadóhivatal: Budapest, V., Lipót-körut 1.
Nyomatott MÁRKUS SAMU könyvnyomdájában, Budapest, V., Korall-u. 6—8.

RENAISSANCE

Politikai, társadalmi, művészeti és közgazdasági folyóirat.
Megjelenik minden hó 10-én és 25-én.
Előfizetési ára: Egész évre 20 K, félévre 10 K.
EGYES SZÁM ÁRA 1 K.

Szerkesztőség:
VII., Damjanich-utca 12.
Telefon: 103—10

Kiadóhivatal:
V., Lipót-körút 1. szám.
Telefon: 44—32

DIE RENAISSANCE

Ungarische Halbmonatschrift für Politik, Gesellschaft, Kunst und Volkswirtschaft.

Erscheint am 10-ten und 25-ten jeden Monats.

LA RENAISSANCE

Revue hongroise bimensuelle pour la politique, sociologie, art et l'économie nationale.

Vient à paraitre le 10 et le 25 de chaque mois.

THE RENAISSANCE

Forthnightly hungarian Rewiev for politics, sociology, art and political economy.

Edited the 10th and 25th of each month.

IL RINASCIMENTO

Rivista quindicinale ungherese di politica, sociologia, letteratura, arte ed economia nazionale.

Esce il 10 e 25 di ogni mese.

MÁRKUS SAMU
KÖNYVNYOMDÁJA
BUDAPEST

RENAISSANCE

POLITIKAI-TÁRSADALMI-MŰVÉSZETI
ÉS KÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRAT

I. ÉVF. 7. SZÁM

BUDAPEST ÁRA 1 KOR.

1910 · VIII · 10

RENAISSANCE

Politikai, társadalmi, művészeti és közgazdasági folyóirat.

Szerkesztik: RÉVÉSZ BÉLA és ZIGÁNY ÁRPÁD.

Megjelenik minden hó 10-én és 25-én.

Előfizetési ára: Egész évre 20 K, félévre 10 K.

EGYES SZÁM ÁRA 1 K.

Szerkesztőség: VII., Damjanich-utca 12. Telefon: 103—10

Kiadóhivatal: V., Lipót-körút 1. szám. Telefon: 44—32

A 7. SZÁM TARTALMA:

DIDLOMATA: Aggasztó alkudozások ... 585

RÉVÉSZ BÉLA: Régi novellák (I. A vörös nyúl) ... 591

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Francia versek ... 601

ASZLÁNYI DEZSŐ; Megújhodás I. ... 603

SZINI GYULA: A lakáj (dráma, II.) ... 611

SOMLYÓ ZOLTÁN: Szomorú dalok ... 620

ADY ENDRE: Petőfi nem alkuszik (V.) ... 622

KUNFI ZSIGMOND: Revue (Tizenhárom nap) ... 624

KARINTHY FRIGYES: Vérmező, 795, május (vers) ... 634

FRÁTER ALADÁR: Spanyolország újjászületése ... 641

MAJTHÉNYI GYÖRGY: Versek ... 648

POGÁNY BÉLA: Búcsúztató (novella) ... 650

FORBÁTH SÁNDOR: Versek ... 654

KRITIKA ... 657—680

Az új Nemzeti Színház (RELLE PÁL, 657); — Abriss der ungarischen Literaturgeschichte von Prof. Dr. J. Balassa (SIKABONYI ANTAL, 660); — Dürer Albert (Dr. LÁZÁR BÉLA, 663); — Faust — moziban (VÁRNAI DÁNIEL, 666); — Knut Hamsun: Őszi ég alatt (BÁNYAI MARCEL, 668); — Pusztuló Magyarország (ERDÉLY JENŐ, 670); — Levél Madame de Staelnek (KÓSA MIKLÓS, 673); — Haldokló dogmák (BENDA JENŐ, 675); Thomas Mann: A boldogság akarása (GÁBOR RÓBERT, 678); — Tánc és meztelenség (BÁLINT LAJOS, 679).

KÖZGAZDASÁG ... 681—684

Gazdasági közvélemény (FODOR OSZKÁR, 681); — Közgazdasági Szemle (f. — 683):

A címlapot rajzolta Mihály Rezső.

Aggasztó alkudozások

Irta:
DIPLOMATA

„Magyarország összes honpolgárai, az alkotmány alapelvei szerint is, politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, — az oszthatatlan, egységes, magyar nemzetet — melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja".

Az 1868: XLIV. törvénycikk.

„A nemzetiségi aspirációk kielégítése végső eredményében az állam fölbomlását okozza... És, valahányszor a többféle népfajból alakult államban fölszínre kerül a nemzetiségi kérdés, mindannyiszor tudhatjuk, hogy abban az államban az uralkodó faj gyöngül."

Báró Eötvös József: A XIX. század uralkodó eszméi.

A választási harc után sippal-dobbal hirdette a kormány, hogy letörte a nemzetiségeket. Dicsőségének vallotta és büszkélkedett vele, hogy csak nyolc képviselő került vissza a parlamentbe abból az erős nemzetiségi pártból, mely a koalíció idejében nagyon is számottevő ellenzék volt. Politikai tőkét akart kovácsolni a kormány abból, hogy megtisztította a parlamentet a nemzetiségi párttól, melyet — az ország alaptörvényei értelmében — semmiféle vezető magyar államférfiú politikai pártnak el nem fogadhat. És a fölirati vita során, de meg azon kívül is, a kormánypárti képviselők és miniszterek meg a lepénzelt sajtó, a Khuen-kabinet hazafi-erényének, tiszta sovinizmusának javára könyvelték el a nemzetiségi párt letörésének az érdemét.

Most aztán kiderült, hogy ez az érdem se volt érdem, s a kormány rövid egy havi pünkösdi királyság után óvatosan lemászott a sovinizmus piedesztáljáról, s avval lepte meg az álmélkodó közvéleményt, hogy alkudozást kezdett a letörtnek hirdetett nemzetiségekkel.

Ez az alkudozás gyanus is, aggasztó is egyszersmind. Gyanus azért, mert nem látjuk tisztán a célját; aggasztó pedig azért, mert féljük a következéseit. Nem látjuk tisztán a célját; mert az, hogy egy nyolctagú pártot magához kapcsoljon, nem lehet célja az abszolut többséggel rendelkező kormánynak, amely nagyon jól

tudja, hogy a nemzetiségi pártnak beolvasztása a kormány pártjába csakis a magyar nemzeti állam egységének rovására adott koncessziók árán lehetséges. De viszont aggasztó is, mert épen ezek a koncessziók alkothatnak olyan precedenst, mely az egységes magyar nemzeti állam kiépítésének végrehajtása elé akadályként tornyosulhat a jövőben. Ha tehát a kormány, mind ezt tudva és mérlegelve, mégis elszánta magát az alkudozásra a nemzetiségi párttal, akkor ennek az elhatározásnak oly nyomós okai lehetnek, amelyekkel külön és tüzetesen érdemes foglalkozni.

Abban a nevezetes beszédben, melyet a főlirati vita rendjén mondott a Házban gróf Tisza István, kérkedő hetvenkedéssel hirdette, hogy „*a választási háború a nemzetiségi párt teljes összetörésével végződött*". Ugyanakkor, mikor ezt a fényes eredményt konstatálta, békét kínálva fordult „*a román társadalom természetes vezetőihez avval a kéréssel, hogy használják föl ők is ezt a világtörténelmi pillanatot* és honorálják a kormány „*előzékenységét*" avval, hogy támogatják a kormányt, amely „*ha koncessziókat tesz, nem kényszerhelyzetből s nem azért teszi ezt, mintha szüksége volna a nemzetiségi párt támogatására*".

Az idézett passzusokban minden esetre érdekes az a politikai éretlenség, mely a „letört" ellenfelet szövetkezésre invitálja, sőt *koncessziókat* kínál ennek az ellenfélnek, amelytől pedig — hisz „*teljesen össze van törve!*" — annyira nincs oka félni, hogy szövetség helyett teljes behódolást is követelhetne. Ámde ez a látszólagos logikátlanság megbocsájtható Tiszának, mert hiszen ugyancsak ebben a beszédében, már előbb kifejtette, hogy: „Politikában egy akciónak csak kettős föladata lehet; vagy növelni kell a saját táborában rejlő erőt, vagy le kell törnie, gyöngítenie kell a szemben álló erőt"... Hogy aztán ezt az axiómát miért épen a nemzetiségi, s miért nem a Justh- vagy a Kossuth-párttal szemben óhajtja gyakorolni: arra nem nehéz a felelet; bizonyára azért, mert ezt a két utóbbi pártot a magyar nemzeti állam egységének rovására adott koncessziókkal lekenyerezni nem lehet. De a nemzetiségi pártot talán lehet, s ezért kiáltott föl gróf Tisza István hazafias páthoszszal beszédje további során:

> „Igenis, álljanak elő az ország románságának hivatott vezérei, álljanak elő mindazzal, ami a lelkükön fekszik, álljanak elő mindazzal, ahol jogos érdekeik, jogos kívánalmaik gondozása terén tehetünk valamit és akkor közös egyetértéssel, együttes erővel teremtsük meg biztos alapjait

egy olyan testvéries egyetértésnek, melyért érdemes is áldozatot hozni és amelyért szívesen is fog a magyar nemzet áldozni. *A magyar nemzetet az ámításnak, az izgatásnak, a a gyűlölködésnek szavával engedékenységre nem fogják bírni* (Igaz! Ugy van jobbfelől), *de igenis, jöjjenek végre egyszer nyíltan, hátsó gondolat nélkül, férfias bátorsággal, a testvéries egyetértés szavával, helyezkedjenek rá hátsó gondolat nélkül a magyar politikai nemzet egységének gondolatára, jöjjenek be, igenis az egyenjogúság alapján, nem mint külön csoport, nem mint ellenséges had, de mint a magyar közéletnek egyenjogú tényezői a mi soraínkba.* (Élénk derültség a baloldalon.)

Valóban, indokolt volt az „élénk derültség" a baloldalon; és pedig nem csak azért, mert Tisza a kormánypárt „soraiba" csalogatta a nemzetiségeket, hanem azért is, mert az a következetlenség, mely ebben a két mondatban nyilatkozik, még Tiszánál is meglepő, noha az ő rapszodikus és eklektikus észjárásától már a legbödületesebb ellentéteket is megszoktuk.

Az első mondatban ugyanis a románság *„jogos érdekeiről, jogos kívánalmairól"* beszél Tisza s ezeknek gondozását ígéri egy *„testvéries egyetértés"* fejében, a melyért *„szívesen fog a magyar nemzet áldozni."* A második mondatban pedig az *„egyenjogúság alapját"* emlegeti s úgy invitálja a kormánypártba a románokat, mint *„a magyar közéletnek egyenjogú tényezőit"* . . . Nehéz megállni szánakozás és mosoly nélkül ezt a fából vaskarikát: — de még nehezebb, fölháborodás nélkül fejtegetni és föltárni azt a veszedelmes perspektívát, melyet ez a megfontolatlan beszéd mutat.

Jogos érdekei, jogos kívánalmai a magyarországi románságnak se lehetnek egyebek, mint a magyar nép jogos érdekei és kívánalmai. És ha ez az ország Magyarország, és ha ebben az országban a magyar nemzet a domínens faj, akkor ebben a hazában a románságnak és minden más egyéb nemzetiségnek is be kell érnie azokkal a jogokkal, a melyekkel a magyar nép bír. És a magyar nemzet semmiféle testvéries egyetértés kedvéért se fog áldozatokat hozni a románságnak, se más nemzetiségnek: s a ki ezt tanácsolná a magyar nemzetnek, vagy, vezető pozícióban lévén, megtenné ezt a magyar nemzet rovására, — az egyenesen megszegi az alkotmányt, még ha százszor Tisza István gróf tanácsolja is ezt neki!

Mert a nemzetiségek egyenjogusításáról szóló 1868. XLIV-ik törvénycikk éppen azt statuálja, hogy *a hon minden polgára* —

bármely nemzetiséghez tartozzék is — *egyenlő joggal bír: kiváltságokat tehát* (még ha a *„jogos érdekek"* és *„jogos kívánalmak"* mezébe bujtatják is) *egyetlen nemzetiség se élvezhet Magyarországon;* mert ott, ahol az egyenlő jogok bázisán épül föl az alkotmány, semmiféle érdek vagy kívánalom nem lehet „jogos", mihelyt valamely csoportnak, osztálynak, nemzetiségnek előnyöket biztosít a többiek rovására; már pedig gróf Tisza István csakis ilyenfajta román „érdekekre" és „kívánalmakra" gondolhatott, mert hiszen azt emlegette, hogy a *magyar nemzet még áldozni is hajlandó,* a románokkal kötendő testvéries egyetértés fejében.

És ugyan miféle „jogos érdekek és kívánalmak" lehetnek azok, amelyeket a magyarországi románság támaszthatna, hogy ennek fejében „testvériesen egyesüljön" a magyar nemzettel? Hiszen adót fizetnie, katonáskodnia épen úgy *szabad* a románságnak is, mint a magyarságnak: — a hadsereg nyelve éppen úgy *idegen* a románságnak is, mint a magyarságnak is: — *önálló bankja* és *külön vámterülete* éppen úgy nincs a románságnak se, mint a magyarságnak: — *politikai jogokat* se ennek, se amannak nem akar adni gróf Tisza István: — legfölebb tehát csak *nyelvi engedményekről* lehetne szó, de *ilyen* koncessziók árán a vélt „testvéries egyesülés" soha se fog létrejöhetni. És pedig nem csak azért, mert a nyelvhasználati koncessziók csak még inkább kedveznének a szeparatisztikus törekvéseknek, tehát az egységes magyar nemzeti állam veszedelme nélkül meg se adhatók: hanem azért se, mert *ilyen* koncessziókkal a román nép elégedetlenségét megszüntetni nem lehet.

Az ugyan lehetséges, hogy Metianu és Mangra Vazul, akikkel most a miniszterelnök konferál, meg fogják találni *„az összhangzatos közeledési akció előföltételeit"*, ahogy gróf Tisza István körmönfont értelmetlenséggel mondotta; de ezen közeledési akció esetleges sikere csak annyit jelentene, hogy a *„román magas klérus"* megkapná a maga zsíros prebendáit és kielégíthetné személyes ambicióit: de nem békíthetné meg a szegény, politikailag elnyomott és gazdaságilag kiuzsorázott románok millióit, akiknek elégedetlensége a korgó gyomor forradalmi hangulatából fakad. És, ha Mangra Vazul és Metianu — meg a *„mérsékelt románok"*, akik egyébként is mindig csak a maguk személyes érdekeivel törődtek, félre állnának, sőt passzív szerepre birnák akár a román értelmiség nagyobb részét is: ez még korántse hozná meg a békét és egyetértést. Mert a *továbbra is politikai és gazdasági elnyoma-*

tásban tartott románok millióí közt rögtön támadnának új, még veszedelmesebb agitátorok, akik rámutatnának a megvett vezérek árulására s még hevesebb lángra lobbantanák a fajgyűlöletet a románság szívében. És ekkor ismét új „áldozatok"-ra lenne szükség, hogy újra betömjön a kormány néhány éhes száját, mely tele torokkal hirdetné a román nép elnyomatását, sérelmeit és a magyar kormányzás zsarnokságát.

Az éhes szájak betömése föladata nem lehet se kormányföladat, se politikai programm: aminthogy az áldozatok árán megvásárolni óhajtott „testvéries egyesülés" se végcélja, hanem csak eszköze a gróf Tisza István reakcionárius politikájának. Még föltenni is képtelenség, hogy ez a rideg konzervativizmusában szűkkeblű, szűk szemhatárú junker-politikus puszta nagylelkűségből, a román „testvérek" iránt érzett szeretetből, önként jogokat kináljon és érdekeik megvédését ígérje azoknak a népmilliónak, amelyeket épen ő és az ő kasztjából összetoborzott osztályuralom deposszedál politikailag és zsákmányol ki gazdaságilag.

Ez csak csalétek és mézes madzag; igazi mivoltában nem a fölirati vita során, hanem a főrendiházban mondott beszédjében mutatta be Tisza István, hogy miképen szeretné ő a nemzetiségi kérdés alakulását, illetőleg, hogy miképen véli ő a *nemzetiségi kérdést úgy fölszínen tartani, hogy ennek segítségével is minél jobban visszaszoríthassa a demokratikus törekvéseket.* Tisza ugyanis, akiben a szenvedély mindig fölébe kerekedik a logikának, beszédjének egyik passzusában megtámadta az általános választójogot, mert állítólag veszélyezteti a magyarság szupremáciáját, tehát kedvez a nemzetiségeknek; később aztán lecáfolta önmagát, mert ugyanazokat a nemzetiségeket, akiknek — szerinte — az általános választójog kedvez, óva intette az általános választójogtól, mely a szociális kérdéseket fogja előtérbe tolni, amiből önként következik, hogy a nemzetiségi kérdés viszont háttérbe szorul.

Meg kell állnunk ennél a passzusnál, amely igen fontos dokumentuma a Tisza gróf junker-hazafiságának. Tisza ugyanis azt mondja a nemzetiségeknek: — *„Óvakodjatok az általános választójogtól, mert ez háttérbe fogja szorítani a nemzetiségi kérdést."* — Hát szép; de micsoda magyar hazafiság az, mely a nemzetiségeket arra izgatja, figyelmezteti, hogy vigyázzanak, mert a nemzetiségi kérdés háttérbe szorul? Avagy *nem az-e a kötelessége minden igaz magyar hazafinak, hogy a nemzetiségi kérdés ne csak háttérbe szoruljon, hanem teljesen meg is szűnjék?* És nem

nagyobb veszedelem-e a nemzetiségi kérdésnek állandóan napirenden tartása, mint az, ha másfél millió jogfosztott pária belül kerül az alkotmány sáncain és legalább közvetve — a választásokon — befolyhat saját sorsának az intézésébe?

Gróf Tisza István szerint — nem. Neki nagyobb veszedelem az általános választójog minden egyéb képzelhető alakulásnál s ez a veszedelem — osztályuralma esetleges bukásának veszedelme elnyom benne minden más érzést, politikai belátást, hazafias érzést s odáig ragadja őt, hogy kész szövetkezni akár a nemzetiségekkel is, Magyarország nemzeti egységének rovására, s *inkább adna koncessziókat egy kifelé gravitáló nemzetiségnek, semhogy ezt a nemzetiséget, az általános választójog talizmánjával hozzáforrassza a magyar nemzethez és gazdasági érdek-kapcsolatot, politikai jogegyenlőséget teremtsen köztük.*

Pedig az egységes magyar nemzeti állam kiépítésének az útja egyedül ez: — megadni az általános, egyenlő és titkos választójogot, melynek eredménye az lesz, hogy a nemzetiségi kérdés elveszti mai egységes jellegét, széthull gazdasági érdekcsoportokra, amelyek közeledést keresnek más fajok gazdasági érdekcsoportjaihoz. Így omlanak le a rideg választófalak nemzetiség és nemzetiség között; így alakul ki a közös verseny közös gazdasági területén egy nagy politikai egész — az 1868. XLIV. törvénycikkben kontemplált *„oszthatatlan, egységes magyar nemzet"* — amelyben a vezető szerep a gazdaságilag és kulturailag legerősebb fajnak, a magyar fajnak lesz föltétlenül biztosítva.

Mert *a nemzetiségi kérdés nem közjogi kérdés,* — ahogy azt gróf Tisza és junker-társai tévesen hiszik: *hanem ex asse gazdasági kérdés,* mely épen úgy alá van vetve a történelmi materializmus törvényeinek, mint a társadalmi fejlődésnek bármily jelensége. Hiszen *a nemzetiségek mai küzdelme teljesen azonos a magyar parasztság évszázados harcaival, amelyeket ez nem azért vívott, hogy közjogi vívmányokhoz jusson, hanem azért, hogy szociális nyomoruságán enyhítsen.*

És, ha gróf Tisza István tovább látna, mint amennyire önző osztályérdekeinek palánkja engedi, meglátná a történelmi materializmus szemüvegén át azt az időt, midőn a gyomor nagy problémáinak megoldása az összes közjogi kérdéseket háttérbe fogja szorítani a népparlamentben s a politikai és faji energiáknak az a tömörülése, melyet ma „nemzetiségi kérdés" néven ismerünk, szét fog hullani gazdasági alkatrészeire s ezeknek mind-

egyike ahhoz a szociális formációhoz fog csatlakozni, amelyben gazdasági érdekeit legjobban biztosítva látja . . .

De talán csalódunk és gróf Tisza István nagyon is jól látja ezt; s éppen azért, mert nagyon is jól látja: *keresi a szövetséget a nemzetiségekkel, hogy színleg velük, de valójában ellenük építse meg hadállását az általános, egyenlő és titkos választójogot követelő népmilliók ostroma ellen?* . . .

▽ ▽ ▽ ▽

Régi novellák

Irta:
RÉVÉSZ BÉLA

I. A VÖRÖS NYÚL.

— A milliónak, akik meghaltak és meg fognak halni. —

Minden szomoruságtól elhagyatva, együtt ült a család. A szoba sarkában lelkesen tüzelt a kis vaskályha, kedves melegét ráküldte a famíliára. Az asztal körül, a lámpa aljában megnyugodott emberek üldögéltek és az ismeretlen érzés elfújta testükről a fáradtságot, az eszükről a makacs, nehezebb gondolatokat s könnyülten, mámorosodva beszélgettek Jánossal. Ma este János is közöttük ült, a karosszékben, a háta, a feje alatt párnák vigyáztak a testére, a fakó arcán idegen pír heveskedett, kitágult szemeiben izgatott fényességek nyugtalankodtak; különös volt ez a két nagy szem, mintha egy titokzatos valaki nyújtóznék ki a beteg fiu testében és a János szemein kacérosan kitekint a beszélgető családra. Egy nyurga legény beszélt, a szavát többször elfojtotta a köhögés, kitörölte szemeiből a hirtelen könnyeket, mosolygott és ellágyulva, majdnem suttogva mondta:

— El kellene vinni oda a Janit . . . én is el fogok menni . . .

Négy fiú és két leány ült az asztal mellett, egy szikár öreg asszony, az anyjuk, a kályhával babrált és, borzongva a fölszedett melegtől, fölguggolt, nyújtózott, az asztal felé húzódott, majdnem egyszerre kérdezték:

— Hol hallottad? . . .

— Az ebédkor mondta el egy társam, akit beteggé tett a műhelybűz, hogy egy orvosnál járt, aki beoltotta és már nincs láza és nem köhög . . .

A nyurga fiú maga köré nézett, mosolygott, csöndesen, bizalmasan mondta:

— Meg fog gyógyulni . . .

és köhintett, mélyen lélekzett, aztán frissen, idegesebben beszélt:

— Azt mondják, hogy az az orvos föltalálta, hogy kell gyógyitani ezt a kórságot . . . Azt mondják, hogy az egészen

elpusztult embert is lábra tudja állítani . . . Egy nyomdászt odavittek hozzá, aki már tízszer vérezett és az orvos beoltotta. Két hónapig hozzájárt és most dolgozik, meghízott és kutyabaja . . . Azt mondják, hogy akiről az orvosok lemondtak, mind őhozzá mennek és nem csinál bajt az embernek, hogy utazzon ide, hogy utazzon oda, csak beoltja és a legnyavalyásabb is táncraperdül . . .

Az öreg asszony dörzsölgette az arcát, igazgatta a haját, lélekzet nélkül mondta:

— A Janit elvisszük oda . . .

A beteg fiú végigjártatta tekintetét a családon, a testét bágyadtan, kissé megmozdította, fényes szemeit pillanatra lehúnyta, kinyitotta és derülten suttogta:

— Én jobban vagyok . . . nekem nem kell . . . olyan jól érzem magam . . .

Az öreg asszony izgatott volt, némultan hallgatta a fiait, leányait, amint kíváncsiskodva, gyorsan váltogatták a szavakat:

— Hát Isten az az ember?

— Ne bolondozz, Gábor . . .

— A Janit elvisszük . . .

— Menj el te is Gábor . . .

Remegett az öreg asszony hangja:

— Hol lakik az az orvos? . . .

és lehajtotta az arcát, ingatta a fejét, sóhajtgatott, összekulcsolta a kezeit:

— Igaz, amit mondtál, Gábor? . . . Miért nem tudtuk ezt előbb? . . . Mielőtt az apátok meghalt, mielőtt a Gyuri meghalt, mielőtt a Maris meghalt . . . Tud az az ember ezen a nyavalyán segíteni? . . .

Az öreg asszonynak elfogyott a szava, motyogott, morogva beszélgetett magával, fölemelte az arcát, szemlélgette a gyerekeit. Csönd volt. A család összenézett; az ábrándos este lassú, átizzó színekkel fölrajzolta a csudát, rossztestű emberek fölé a hűvös fantom fölszállt, lehanyatlott gondolatok, az elfáradt sejtelmek, csábos reménységek felé lendültek. Aludni mentek. Janit visszavitték az ágyhoz, Jani mosolygott, a két szeme tündökölt és u[illegible]gott a gyönge hangja, amikor a párnákra emelték:

— Milyen könnyű vagyok . . . Milyen jól érzem magam máma . . .

Guggolva az ágyakon, elterülve a matrácon, halkabban még beszélgettek, Jani mosolygott, a kis öccsét maga mellett tartotta, a forró, pirosas arcát a gyerek felé fordította, suttogva szólt hozzá:

— Ferikém, emeld le a takarót . . . Nagyon melegem van . . . Milyen könnyen érzem magam . . . én meggyógyultam . . . érzem . . . A gyerek megigazította a takarót, visszaült az ágy szélére, a bátyja fölé hajolt, Jani mámorosodva mondta:

— Meggyógyultam . . . érzem . . .

Jani szeme lobbant, messzi gyönyörüségek gyúltak föl bennük, mosolygással vonaglott az ajka:

— Holnap bemegyek a műhelybe... Régen nem dolgoztam... Milyen jó szaga van a friss fának, ha legyalulom... milyen jó szaga van a fírnisznek, én azt is szeretem... régen nem szagoltam... Holnap...

Jani fölkapta a fejét, ijedten, kétségbeesett erőlködéssel fölmagasodott a teste, köhögött, a melléhez vágódott a csontváz keze, kitátotta a száját. Ugrott ki belőle a rozsdavörös vér. A gyerek felszökött a helyéről, föl és alá szaladgált, a szobában, bolondosan kiabált:

A vörös nyúl... A vörös nyúl...

Altató matrácokról a család összerohant és hökölve, odatámolyogva megbámulták Janit. Vad sietséggel iramlottak ki a száján a bukfences vérdarabok. Gábor a karjára emelte Janit. Jani megkulcsolta a bátyja kezét, a megnyult, fölfúvódott teste összelapult, nagy dülledt szemei rábámultak a családra, Gábor megrázkódott. A bátyja megtörött vizes tekintete nem engedte el a szemét, szennyes ajka még mozdult egy kissé, Gábor fülelt, eszelősen fülelt, beszédet hallott róla:

— Most te jössz...

Jani elromlott testét elföldelték az apja, a testvérei mellé. És rettegve, bambán várták, mikor fut át újra a vörös nyúl a famílián. Gábort verte a szűkölés és kiverte a kába mozdulatlanságból. Elment a csudaorvoshoz. Beoltották, a keshedt ember nekibátorodott. Egy hónap után hús nőtt a csontjaira, a torkát nem markolászta a köhögés és szilaj kedvében gúnyolódni is mert. Megszédülve a csudálatosságtól, esténkint fantáziáltak a gyógyulásról, a nagytakarításról, amely rendbehozza a famíliát. Gábor nyujtózott, nevetgélt, diadalmasan mondta:

— A jáger lepuffantotta a vörös nyulat...

Az öreg asszony megborzongott:

— Hányszor elénk ugrott...

összerántotta a homlokát, nézte az egyik lányát, megbámulta a szőke fejét, a kedves arcocskáját, Gáborhoz hajolt, könnyebbülten szólt:

— Ilonkát is magaddal vidd... nagyon fehér az arca...

Ilona nagyra nyitotta a kék szemeit, ámulva kérdezte:

— Engem, anyám?... minek, anyám?

Egy év alatt Gábor megerősödött, a gyárban egy lánnyal megismerkedett, akit magabízó elszántsággal magukhoz is meghívott. Bemutatta Annát a családnak. Erős leány volt, a pruszlikját magasra emelte a husos melle, a két válla izmosan kirajzolta a kemény nagy hátát, a virágzó felső teste kevélyen ült a törzsökös csípőjén, nyerges csípője a vastag lábain, amiket, nagy életről regélve, minden vonal nélkül burkolt el a szoknya. Este volt, amikor Anna bejött a családba. Gáborék az asztal mellett ültek, furcsa izgalommal alig beszélgettek, az eszük egyformán mozdult és játékosan bibelődött a gondolattal, hogy lakodalom lesz a családban... az első lakodalom. Nyilott az ajtó, az Anna belépett,

mögötte jött az apja, az anyja, a két fivére és a mosolygó Gábor. Az ajtóban megálltak, jó estét kívántak, azután elindultak az asztal felé. Elől ment az Anna, pirosló ábrázattal, nagy testével, mellette az öles apja, mázsabíró karjait lomhán lóbálgatva, a másik oldalán, zsíros ragyogó ábrázattal, a szélesre kerekedett anyja, utánuk a két nehéz fiú, hengeres mellükkel, vashom lokukkal, könnyedén léptek és reccsent a padló. Leültek Gáborék közé. Az asztali lámpa árnyékosan világított, a félig megsugárzott emberek furán összegomolyodtak. Gáborék soványan odalapultak Annáék mellé, beszélgettek, nézegették egymást, a vékony emberek növő izgalommal üldögéltek az óriások között. Ilona köhögött, a kendőt odakapta a szájához. A vendégcsalád bámészkodott, Ilona elcsöndesedett, könnyes tekintettel rámosolygott Annáékra. Gábor anyja vörösödő ábrázattal, hadarva magyarázta:

— Ilona még köhög... de az orvos, az mondta, tavaszra már nincs baja...

— Nézzék csak meg a Gábort, úgy lesz majd Ilonka is... Csönd volt, a Gábor anyja beszélt újra:

— Ugy-e, maguknál soh'se volt baj?...

Az Anna apja fölnevetett és olyanfajta lusta és fürge mozdulatokkal, mind mikor a medve bolondozik, dörmögve mondta:

— Én hetven éves vagyok... Én vagyok a legfiatalabb... Az apámat otthon hagytuk, nem való már neki az esti csavargás... Kilencvennyolc éves... A nagyapám százhat éves volt, amikor meghalt...

Az öles ember mosolygott, nagy kezeit pátosszal emelte és rámutatott a gyerekeire:

— Ezek itt mind százévesek lesznek...

A gyerekek nevettek, ránéztek Gáborékra, az ablak felé bámultak, a plafondot vizsgálgatták, újra nevettek, szégyenkeztek. Öreg este volt már, a borokat elfogyasztották, a házasság idejét megbeszélték, a rossz keresetről panaszkodtak, aztán Annáék fölkeltek, búcsúzkodtak. Gáborék nyájaskodtak, a csontos kezüket mosolyogva átadogatták, a vendégek roppantgatták, Anna [illegible]ölelte Ilonát. Ilona csiklandósan fölnevetett, rábújt a le[illegible] mellére és a vázas vállait, esett, kicsi mellét, a vékony lábait, hosszan odaszorította az Anna husos, meleg testéhez.

Áprilisban megtartották a lakodalmat. Az érkező tavasz gyöngéden besóhajtott Gáborékhoz és meleg volt az udvaron, ahol estére tánc kerekedett. Keringőztek a párok, a rokonok, ismerősök mind vidámodtak, az udvar népe is táncraperdült, a zongorás verkli frissítgette az embereket. A földszinti házacska fölött a telihold világított, sugaras özönében boldog leányszemek csillogtak Egy kerti fapadon, Ilona ült az öccsével, felső testével előrehajolt, az arcát a kezére támasztotta, nagy szemekkel nézte a táncolókat. Előttük, körülöttük lejtettek a párok, összefonódva szilajodtak, Ilona hirtelen visszahúzódott, megszorította az öccse kezét:

— Feri... én táncolok...

A fiú átkarolta a leányt, magához szorította:

— Neked nem szabad, Ilus... Most még nem szabad...

A leány ránézett az öccsére, csudálkozó volt az arca, kék szemein elömlött az ámulás és a bizonytalanság felé tekintett, amikor kérdezte:

— Miért?...

Ilona visszadőlt Feri mellé. A kendőt szorosabbra fogta a testén, engedelmesen ült az öccse mellett, néma tünődéssel megbámulta a kavargókat, a verkli egyre zengett. Ilona megborzongott, fölemelte az arcát, szőke haja elsápadt a hold világosságában:

Feri, érzed?... olyan szag jön ide, mint amikor temetnek és füstölnek?...

A fiú magához vonta Ilonát és tréfásan mondta:

— Te csacsi, az orgonák nyílnak... Nem láttad a házunk körül?...

A leány didergősen behúzódott az öccse karjai közé, rádőlt a mellére és remegve súgta:

— Én félek a virágoktól... Mindig ilyent érzek, amikor virágoznak... olyan nehéz különös szag, amit érzek, ilyenkor mindig sírni szeretnék...

Feri az arcát átvonta a leány arcán, nevetgélt:

— Te mindig ilyen bolondokat beszélsz... Nincs neked semmi bajod...

Ilona kiemelte fehér arcát az öccse karjai közül, fölbámult a holdas égre, mély csönd volt, a leány messzi-messzire nézett és halkan megszólalt:

— Hát beteg vagyok én?...

A hold sütött, a kicsi ház öblében daloló emberek szorongatták egymást és duhajon, táncosan Ilona elé szökkent az Anna fivére. Megállt előtte, sötét tekintetét rákűldte a leányra. Ilona fölszállt a padról, gyönge derekát görnyedve átfonta:

— Pista...

Besodródtak a táncosok közzé. Pista vitte, emelte a leányt, Ilona piruló ábrázattal nézte a párját, a vasas nagy fejét, apró kondor bajuszát, a tüzelő szemeit, lejtőztek, már hevesebben keringtek, Ilona átengedte a kezét, a szegény mellével rádült a legény dülledő mellére, a keskeny kicsi testét beágyazta a Pista rengő lábai közé és a két lecsukló karja rázáródott a legény nyakára. Ilonát a szobában magához térítették. Hörögve köhögött, zöld volt az arca, véres ábrák úsztak a nagy kék szemeiben, de mosolygott, fulladozva kérdezte:

— Mi történt velem?...

Feri izgatott volt és amikor Ilona fölnyitotta a szemét, anyjához fordult, Gáborra rivallt:

— Csaló az az orvos...

— Mást kell már próbálni...

Ilonát nem tudták elutaztatni, hogy jobb levegőt szívjon és öntötték bele a tejet, amitől undorodott. Feri, amikor hazajött a

műhelyből, minden eseményét elmesélte Ilonának. Ilona feküdt a kerti székben, hallgatta Ferit, hogy milyen gépen dolgozik most, hogy keze lesz, feje lesz, úgy dolgozik, mint egy ember, nyári szellő röpködött a kis kert fölött, Ilona a mellére emelte a kezeit, az öccse felé fordította az arcát:

— Hogy búgnak a galambok ... Kergesd el őket, Feri ... Itt a mellemben búgnak ...

Feri megfordult, fölnézett a kerti galambdúcra és nevetve mondta:

— Te csacsi ... Már alszanak a galambok ...

Ilona idegeskedett:

— De búgnak ... búgnak ...

A szobából idekacagott a Gábor, az Anna hangja, a titkos esti hangjuk, amikor két ifjú ember falánk nászra hívogatja egymást. Feri fölkapta a fejét, a szoba felé nézett, szenvedélyesen mondta:

— Szétverném őket ...

Forró derűs alkonyat volt, a világos égbolton selymes hófehér felhők türemlettek, itt-ott föltünedeztek már a rezgő csillagok, Ilona ráhajtotta a fejét az öccse vállára. Igy ültek némán, sokáig ... Feri kezére két nagy forróság csöppent, az Ilona könnyei. Ilona átkarolta az öccsét, lehajtotta a fehér arcát, a leányt rázta a sírás:

— Feri, én még sohsem voltam szerelmes ... Egyszer szeretnék az lenni ... Milyen az? Ugy-e, dobog a szívünk, ha valakit meglátunk? ... úgy-e, szeretnénk megcsókolni az arcát, ha előttünk van? ... úgy-e, az ájulást érezzük, amint elmegy mellettünk? ... szeretném az erős testét egyszer megölelni, szép fekete haját egyszer megsimogatni ... együtt ülni vele, beszélgetni vele ... miért kerül engem? ... miért nem jár hozzánk? ... a Pista ...

Ilona hirtelen fölemelkedett, viharos kék szemeit tágra nyitotta, rámeredt az öccsére és könyörögve szólt hozzá:

— Mondd, igaz, hogy énnekem meg kell halnom? ...

Feri eltorzult arccal hallgatott. Ilona visszadőlt a kerti székre, az arca megfakult, mint a pergament, bámész szemein megint rajtaborongott, az ostromló, ámuló, korlátolt és közömbös [illegible] és elsuttogta:

— Miért?

Feri túrta a talajt, bősz rugalmassággal a leány fölé hajolt és belekiáltott az arcába:

— Nem igaz ... nem igaz ...

aztán elfúlt, hápogott a szája és szörnyű indulattal tépte ki magából a szót:

— Hogy gyűlölöm az egészségeseket ...

Szüretkor, amikor minden érik és az ólálkodó nagy ködök járnak, Ilona halkan áthajolt a tulsó oldalra, ahol már ámulni sem lehet. Gábor megfeszülten, palástolt nagy lázzal az eszében, az Anna karjai közé menekült és harsogott a füle a dörömbölő zajtól ... csaló a csudaorvos, az éhes sátán leselkedik körülötte és talán most, amikor összemelegszik ifjú asszonyával, talán most,

amikor fölforralt testéből kiszakad a gyönyör, lecsap rá és elválasztja őket. Cudar ősz volt, párás, rohasztó ősz, sípoltatta a köhögős tüdőket, szu-napszámosokat dolgoztatott a rossz csontokban. Anna panaszkodott, nagy vörös arca megpuffadt és a szakgatós, nehéz köhögés után egy este lobogó szemekkel nézett Gáborra. Gábor feküdt, nagy forróságban, magához csalta a feleségét, lenyomta maga mellé az ágyba és susogva, nedves csókváltással vigasztalta:

— Na, ne félj . . . nincs semmi bajod . . . én is jobban leszek . . .

Álomosztó éjszaka volt, Gábor nem tudt, sötét árnyakkal bibelődött, tüzes mellén megnyitotta az inget, titkokra meredő szemekkel neszelt, hallgatódzott, Annához csúszott, fölemelt fővel hallgatta a horkolását és nem tudta hallgatni a szörtyögő lélegzését. Karoló karjaival fölkeltette az asszonyt. Búcsúzó nagy boldogságban találkoztak. Két lázas test emésztő hőséggel perzselte egymást, romlás előtt kiszilajodott életsóvárgással gyúrták egymást és amikor elbágyadtak, Anna beszélt, suttogott, beleköhögte a Gábor fülébe:

— Ma éppen hat hónapos . . .

— Fiú lesz, hogy ennyire megvisel . . . sokat rugdalódzik . . .

Gábor fáradt szorítással megölelte az asszonyt, Anna nevetett, hevesen magára fonta az urát és égő ajakával lezárta a Gábor csúfolódó száját. Amikor az arcuk lecsúszott egymásról, Anna lihegve csettintett, búgva szólt:

— Ma olyan meleg a csókod . . . ma olyan édes a csókod . . .

Gábor halkan mondta:

— Gyújtsd meg a mécsest . . .

Fölültek az ágyban, a derengő világosságban megnézték egymást, véres volt a szájuk. Gábor nem tudott dolgozni, az asszony se tudott már a gyárba járni, a család is nyomorúságban volt, de a másik orvos nekik is azt ajánlotta, jót kell enni, sok tejet inni és elutazni, elutazni, a jó koszt mellé jó levegőt szívni. Nagy némaságban, külön-külön ágyban, hosszan nézték egymást. Valami élénkség akkor volt a családban, ha az Anna familiája jött látogatóba. Jött az öles ember, széles hitvesével, mázsás fiaival és leültek Anna mellé. Gábor anyja sürgött-forgott, ápolta a betegeit. Anna családja megbámulta a beteg asszonyt, a kigyulladt arcát, a ragyogó szemeit, amelyek tétován tekintgettek, az öles ember egyre dörmögött. Anna fölhörgött, a keze szakgatta a levegőt, Gábor anyja odaugrott Anna mellé. Dühös karok arrébb lökték az öreg asszonyt. Anna családja megrémülve, tehetetlenül topogott az ágy körül és fölszabadult bennük az indulat, amikor Anna lecsöndesedett. Az Anna apja fölemelte a zúzó karját, rátört az öreg asszonyra:

— Fúj . . . ilyen család . . . csupa nyavalyások . . . és most bepiszkítják az én lányomat . . . Csupa göthös emberek . . . fúj . . . Lányom, úgy-e, mondtam neked? . . . most téged is megmérgeztek . . . Ilyen nyavalya az én családomban . . .

Anna nem szólt, Gábor gyűlölettel nézett a feleségére. A háborgó ember kivágta maga előtt az ajtót, köpött egyet és vitte ki magával a rengő fiait, a cammogó feleségét.

A házaspár magára maradt és elmult a délelőtt, a hallgatag délután és jöttek az emlékes esték, hánykódva feküdtek egymással szemben, lidérces láz verte a szemüket, csak ritkán látták egymást. Ilyenkor összecsapott a lángos tekintetük. Bántották egymást. Az asszony nyögött:

— Mit tettél velem ... Azért vettél el engem? ... Tudtam én azt, hogy bélpoklos a kezed érintése? megrontó az ölelésed? dögleszto a csókolásod? ... Kimászok az ágyból és a villamos alá fekszek ... ilyen rondán elpusztulni ...

Anna sokhangú hangját elkapta a köhögés, bő verejték csurdogált a homlokáról, visszazuhant az ágyba és bágyadtan dünnyögte:

— Tudod te azt, hogy az én családomban száz évig élnek? ...

Gábor ümmögött, nézte az óbégató asszonyt és beleríkoltott a szavába:

— De utállak téged ...

a reszelős, cserba-hangja sípított:

— Nem te szívtad ki a velőt a csontjaimból? ... Nem te faltad föl minden porcikámat? ... te nember ... te parázna asszony ...

Hörgő lamentálással tépték egymást, Gábor anyja bejött, csittította a fiát, csittította Annát, Feri elsötétült arccal hallgatta a civakodást. Elhúzta az anyját az ágyak mellől:

— Hagyja őket, anyám ...

Az öreg asszony kiment a konyhába, sirdogált, zokogott, a megpróbált szive föl-följajdult:

Mindenki elhagy ... mindenkim meghal ... mért büntet az Isten ...

Feri ült a konyhaszéken, nézte az anyját, hallgatta a jajgatását és dühösen, önfeledten mondta:

— Mért hozott bennünket a világra ...

eltorzult a szája, villant a szeme, keserű vigyorgás föl[illegible] az ábrázatát, nyomkodta a szavait:

— Hát azt hiszi, én itt maradok? ... most [illegible] vagyok a soron ... már érzem ...

A cafatos kórság már emelkedett, hogy mindent elvegyen a családtól; szederjes ajkával fölette a családfőt, hogy az örök rémület integessen feléjük, szennyes lábaival belelépett két gyermek tüdejébe, a szabadulás reménysége sohase csillanjon, fekélyosztó karjaival elvitte a legszőkébb, a legfehérebb húsú leányzót, rohadjon ki a becézö meghatottság is a családból, két embert összedöntött, hogy boldogságuk helyén, az utálat, a bősz számonkérés viaskodjék és dögletes utakon, komor állomások után most indult el a fiú, hogy meggyülölje az anyját.

Ha köhintett, az anyjához fordult:

— A vörös nyúl már mozog bennem . . .

Feri méregette a melegségét, az anyja fejét ráhúzta a mellére, elnémult, este kiűlt a kertbe. Ült a bokrok alatt, megbámulta az eget, megcsudálta a felhők járását és tudatlanul, önmagát elveszítve, elhullámzott az esze a rejtelmekig, ahol a rémek ólálkodnak; várta a pusztulást, kórságok rászabadulását, amiket itthagytak számára az apja, a testvérei. Feri felszökött a padról, cövekesen megállt, figyelt, fakó arca kivörösödött, befutott a szobába. Puskát hozott ki magával. Fölállt a padra és rálőtt a galambdúcra, négyszerötször rátüzelt a galambokra; az édesanyja megfogta a karját. Feri dülledt szemekkel, vadul kiáltozott:

— Mindig búgnak . . . mindig búgnak . . . itt a mellemben érzem . . .

— A kuvikmadarak . . .

Az öreg asszony átkarolta a fiát, megtörülte a vizes homlokát, Feri eltolta magától az anyját. Remegett a teste és rimánkodott:

— Menjen . . . menjen . . .

Elhúzódott a pad szélére, onnan fordult az anyja felé és a sok gyötrelemnek néma gondolata most hangosan kifordult belőle:

— Menjen . . . menjen . . . nem akarom látni . . . maga szült engemet, maga a Marit is, a Gyurit is, a Janit is, az Ilonkát is, a Gábort is . . . Hogy mertek maguk házasodni . . . hogy mert az apámhoz menni . . . a maguk éjszakáját mi fizessük meg az életünkkel? . . . bajt, szegénységet adhattak csak nekünk és tetejébe ezt az undok nyavalyát . . . Hát szerethetem magát? . . .

Feri beteg teste izgalmasan érezte a pusztulás közeledését; ha összeszűkült a melle és összeszorult torkán kicsattant a köhögés, pontosan látta, amint bomló tüdeje tehetetlenül meglendül; ha megszédült, ájulva tudta, mint gyöngülnek a csontjai, hogy süpped be a melle, hogy omlanak össze a vállai, hogy csuklanak össze a remegős lábai; leste magát, őrizte magát, egy délután nagy forrósággal a fején, nagy fájdalmakkal a nyakában, az ugató köhögés után, diadalmasan, bolond nevetéssel mutogatta az anyjának:

— Nézze anyám a vér . . . a vér . . . a maga fia vagyok . . .

Az öreg asszony átkarolta Ferit:

— Fiam . . .

Feri köhögött, szája elé vitte a zsebkendőt, nézte rajta a vérdarabocskákat, gúnyolódva dörmögte:

— Tud pénzt adni, hogy meggyógyítsam magam? . . . tud pénzt adni, hogy elmenjek a sós tenger mellé, a meleg Afrikába? . . . a gazdagok oda mennek és kigyógyulnak . . . Megátkozom a pillanatot, amikor az apámmal összebujtak . . .

Ferit gyorsabban megfőzte a halál; mire nedves ujjával hozzáért, csunyán nemzett teste televényes földje volt a szántogató férgeknek. A lázadó esze meggyöngült, fáradt álmélkodással ült és feküdt, az anyját már közönyösen tűrte maga körül, az ajaka néha kínosan megrándult, köhintett, a megzavart szántó-vetők mélyebb barázdákat hasítottak a tüdejében. Nagy zsendülés forgatta

föl a Feri testét. Egy alkonyati délután fölmerült előtte a csábos, nyájas tükör, mely gyöngéden kicserélte a fekete eszét, balzsamos kedvességgel meglehelte a szivét és a szemeibe beleültette a sok örömöt, amiket idáig elkoboztak tőle. Az őszi délután már belekarolt az estébe, opálos, buja sugárpalástok bujtak ki az ég alól, a porzó ecetfák meleg szagossága ünnepélyesen úszott a ballagó emberek fölött. Feri a nyitott ablaknál ült, merengő ábrázattal nézte az utcát, egy munkástársa ráköszönt. Feri megkérdezte:

— Sok a munka most a gyárban?

mosolygott, izgatottabban kérdezte tovább:

— Elkészültetek már a rotációssal? . . . mikor állítjátok föl? . . . te vezeted a munkát? . . . Ez lenne a hatodik rotációsom . . .

Csönd volt, Feri újra szólt, derülten mondta:

— Ma jól érzem magam . . . nem tudom miért, ma úgy örülök . . . Szeretnék már köztetek lenni . . .

Finom felhő járt az ablak előtt, enyhe legyezgetéssel hűsítgette a Feri forró arcát. Feri odahívta magához az anyját és rámutatott az égre!

— Nézze anyám azt a hosszú felhőt, ott a hold sarlója mellett . . . nem olyan mint egy ember? . . . nagy, fehér selyem ruha van rajta . . . látja az arcát, a homlokát, az állát! . . . hosszú fehér szakálla erre lebeg mifelénk . , . olyan nagy, olyan szép mintha az Isten lenne . . .

A nap már az ég peremén tündökölt, olyan volt, mint egy csudálatos páva, mely regebeli legyezőfarkával beborítja az egész mennyboltot. Feri könnyen lélekzett, boldogan mosolygott, az anyjához hajolt, magamagával beszélgetett:

— Ha meggyógyulok . . . kimegyünk Amerikába . . . ott jobban fizetik a munkát . . . a levegőváltozás jót fog tenni nekem . . . El kell innen menni . . . el ebből az országból . . . ebből a városból . . . ebből a házból . . . ebből a lakásból . . . Tele vannak a falak is betegségekkel, a padló alatt bujdosik a mindenfajta kórság, az ágyakban, az asztalban leselkedik ránk a betegség . . . Ha meggyógyulok, elmegyünk innen . . . ki Amerikába, a tenger mellé . . . ahol sós a levegő és jól fizetik a m[illegible]st . . .

Feri elhallgatott, kibámult az utcára, ra[illegible]tekintete egy-egy embert az útjában hosszan elkísért, lass[illegible] erőlködve a forró fejét fölemelte és mosolyosan nézte a mennybolt búcsús játékait. Halkan, gondolkozva elsuttogta:

— A munkásnak vigyázni kell magára . . . könnyen beteg lesz . . . ha én meggyógyulok, oktatni fogom őket . . . ha itt a baj . . . kivándorolni . . . kivándorolni . . .

Feri leejtette a fejét; köhintett, begörbült ajakkal az anyjába kapaszkodott. A szeme kifordult, a melle kidülledt, felhörgött:

— A vörös nyúl . . . a vörös nyúl . . .

kitátott száján bukfencesen ugrándoztak ki a vérdarabok.

▽ ▽ ▽ ▽

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Vasárnapok

Georges Rodenbach

Fordította:
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Vidékies, sötét vasárnap-délután!
A város alszik s lehajol a gondhoz,
A szélkakas mint vas-madár rikoltoz
Valami háztetőn, közönyösen s tunyán.

A szélbe kóborló vak rémület zajog,
Ritkán tünik fel ember künn a járdán:
Papok, csuklyás parasztnők mennek árván,
Vecsernyéről jövő imádkozó anyók.

A nő unatkozik s kinéz az ablakán,
Belémered az űrbe és magányba.
A függönyök mögött a vén palánta
Sápadva hal meg. Az unalomtól talán.

Ne merj a függönyön át betekinteni
Az ősi házba, a tágas szalonba
A vén falon — aranykeretbe fogva —
Ott lógnak az ősök szigoru képei.

Meggyszín csipkéjük ing, pompázik a zeke
— A címerük a kép aljába festve —
És bámulják, hogy csillagzik az estve,
Hogy alszik el puhán a város élete.

És a vén fészkeken bús sejtelem suhan:
Beléjük fut a rég letünt Középkor!
Mint amikor az éjjel szerteszétfoly
S lámpákba bújik el a nap szomoruan.

A virrasztó lámpák fényük búsan vetik,
Mint néma gyászban álló tisztes őrsök,
Kihúnyt tüzet, kihúnyt emléket őrzők,
Minthogyha egy istent gyászolna mindegyik.

A bús harangok meg zokogva konganak,
A rozoga harangláb összerendül
S úgy döng a hang a városon keresztül,
Mint a koporsón az utolsó földdarab.

A dög

Charles Baudelaire

Fordította:
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Gondolj szívem, édes szívem, a dögre,
Amit láttunk e reggelen:
A kavicsos ösvényen füstölögve
Feküdt a bűzhödő tetem.

A lábát égre rúgta, mint a céda
És égő mérget izzadott,
És hasa dögleletes rothadéka
Ontotta a csúf állatot.

A nap reásütött a húscafatra,
Pecsenyévé pirítva már,
És a nagy Természetnek visszaadta,
Mi néki joggal visszajár.

S az ég bámulta a kevély csontvázat;
Virágként nyílt ki körüled,
De bűze oly erős volt, hogy — utálat —
Majd elfogott a szédület.

Donogtak rothadt gyomrán a legyecskék,
Egy egész fekete üteg
S húsrongyait, mint sűrű lé, megesték
A dözsölő, sötét nyüvek.

Dagadt, apadt a lé, akár a hullám
Fröcssenve bugyogott le-fel;
Úgy tetszett, hogy az élet itt e hull[illegible]
Ezerszeres erőre kel.

És zene zengett, gyászos, furcsa, rémes,
Mint a futóvíz, úgy zenélt a váz,
Vagy, mint a gabona, amit a béres
A rosta alján zúgva ráz.

A forma szertefoszlott, mint egy álom,
Egy vázlat volt a hulla most,
Amit a művész otthagyott a vásznon
S aztán fejez be hamarost.

A szírt mögött ravaszul meglapulva,
Kuporgva várt egy éhes eb,
Hogy dög-falatját megragadja újra,
Sandító szemmel ránk lesett.

— És látod, édesem, íly dög leszel te,
Mint e szörnyűséges halom:
Te csillagom, napom, szívem szerelme,
Te, bűnöm és te, angyalom.

Igen! ilyen leszel te, báj-királynő,
Ha megken utolszor a pap,
Fejedre dudva és kövér virág nő
S porladni fogsz a hant alatt.

És mégis, hogyha marni fog a pondró
S csókolja ajkad, mondd neki,
Hogy dúlt szerelmem is a te mosolygó
Örök szépséged éltetí!

▽ ▽ ▽ ▽

Megújhodás

Irta:
ASZLÁNYI DEZSŐ

— Rapszódikus jövőbelátás —

Tegnap még Newtonra, Darwinra, Spencerre esküdtem. Ma már: különös érzés emel; fölöttük hiszem magam és megújulnak bennem mind a hárman. Amit építettek toronynak, hatalmas toronynak látom. Toronynak, amelyről minden messzeségbe ellátni.

Különös törvény az, hogy mindig más építi a házat és más lakik benne. És, hogy az újathozó elme sohase magának épít, hanem mindig a társadalomnak. Tegnap még a régi felfogás ült a nyakamban. Szerénytelen, önhitt, kérkedő és ízléstelen embernek ítéltem, aki publikum elé viszi, amit tud, amit lát és hozni remél.

Ma hirtelen megőszült, kiöregedett belőlem ez a nézet és föllélegzem.

Kínálkozni kell. És ha elvont vagy még nem ismert értéket hozunk, még inkább kell kínálkozni. Mindenki kínálja magát és a benne rejlő értékeket és a szemérmesek rejtve maradnak. És minden csupa forgalom. Értéktermők és értékfogyasztók megegyezése. Kölcsönös megbecsülés. De én — és itt megakadtan — elfeledtem azon gondolkozni, hogy mi is vagyok. Nem költő, nem

filozófus, nem művész, nem tudós. Az írásban dallamot, a pikturában rezgéseket, szoborban hullámzást, a zenében vonalakat: — mindenütt átolvasztó pontokat és hajlásokat, — a tudományban pedig minden ütemek összetorkollását: zengő, habzó, táncoló, egymásbaolvadó hullámívek tömör muzsikáját érzem.

Mindent együtt érzek, mindent kapcsolatban. Szemem előtt egyetlen nagy egybeolvadás a mindenség. Egyetlen szaknak korlátait sem tudom érzékelni és ahol mások a szakok elválasztó vonalait látják, én ott az egymásba átolvadásnak rezgő vízvonalát sejtem. Nem tudom magamat sehova besorozni. Néha, mintha gyűjtő lencse lennék, sugarak gyűlnek bennemégő, gyujtó sugarak. Nem tudom beállítani a nationálémba, hogy mi a szakmám. És talán innen ered a félénkségem.

Látok, isteni nagy dolgokat, amik régen rejtelmesen megközelíthetlenek voltak. Egy-egy új villanás sejteti velem, hogy mindent meglátok, amit ember megláthat. A legszebb emberi törekvések beteljesedése van úton és én nem örülhetek ennek, mert csak a sulyát érzem. Rabszolgája vagyok az Eszmének és az Eszme nekem uram és parancsolóm. Néki engedelmeskedem, amikor megszólalok.

Megszólalok, de körömszakadtig védem magam a szerénytelen kérdésnek látszatától. És szeretnék személytelen lenni, hogy kicsinyes ítélet ne bánthasson. Hogyan is kérkedhetném? Hiszen gyakran oly kétesrangúnak érzem a szerepemet, hogy eszmékkel állok elő: Hiszen ez nem azért történik, mert én akarom, hanem azért, mert valami nálam nagyobb, talán a természet akarja. Én csak szenvedem az alkotást. Olyan vagyok, mint a napsugárnak az üveglap. Az megszűri, elfinomítja, meg is töri a sugarat és a szerepe azért mégis csak passzív.

A természet, a mindenség, levetkőzött előttem. Tündéri megnyilatkozások fénye fotografálja magát agyam negativjére és én magadással érzem az új és új villanások képeit halmozódni . . . Míg végre felgyűlt tömegük nyomása zsarnok kézzel kényszerít arra, hogy leszűrjem a [illegible]yomásokat.

Semmi se[illegible]yém. A reám ható mámorító fényt én csak felfogom [illegible]míre leszürve, finomítva materiális formát adok néki, már ismét nem az enyém. Mámorban fogom fel a vakító világosságot és míre átadom azoknak, akiket megillet, a leszűrt, finomult, szelíd örömök már ismét nem az enyémek. Fényszűrő üveglap vagyok; és e beállítással szeretném magamtól függetleníteni az eszméimet. Én létre hozom őket; s azontúl harcoljanak ők magukért. Mert más az egyén és más az eszme. Az eszmék nem enyéim, bár bennem öltöttek testet. Es én nem vagyok a magamé, nem vagyok a világé. Az „Eszme" foglya, szolgája vagyok.

Tegnap még az öreg morál intett: Légy szerényen illedelmes és várd be, míg észrevesznek. Ma meggyőzőbb, erőszakos

suttogást hallok: Nem vesznek észre soha! És ha a mennyországot hozod is, nem tárt karok, hanem szoros öklök fogadnak! Mert az ember soha sem enged megszokásaiból! És a régi dolgokhoz, régvolt emberekhez, régi intézményekhez való görcsös ragaszkodás: nem kegyelet! Vakon önzően, gondolat nélkül védett *megszokás.*

Tegnap még úgy hittem, hogy az új nemzedék tartalmatlan erőtlensége miatt halad a mi világunk sokban sántán, félszegen, megdőlten. Ma látom, hogy az öreg társadalom féltő visszarángatása és fejlődésellenes, multhoz ragaszkodása miatt . . . És a zsarnokok zsarnoka: az Eszme villanásai csattogó villámokká mérgesednek. Világos lesz előttem a gondolatnak materiális volta. Gyilkos tömörítésben érzem, ahogy talán még senki nem érezhette az étheri hullámzás nyomását. És megrezdül bennem a sejtés ösztöne. Megvan tehát! Minden, *minden anyag.* Az eszme csak a legerősebb és legfinomultabb anyag . . . finom, éles szorítása hajt . . . Nem én beszélek: az Eszme szól:

Mióta a földi embernek osztályozott társadalma van — a népességnek ilyen nagy száma soha nem volt, mint ma. Nem lehetett ekkora népesség, mert szakadatlan harcok tizedelték soraikat. Mert kiforratlan, égő, fiatal volt az ember. És a harcokért, a tengernyi vérért ne okoljatok senkit. A sok nyers vérnek, mint emésztő lángnak fogynia kellett, amínthogy lángokból hült le a föld is, és eltünt lángjai színén lehült, gazdag, szép, termő gömb támadt.

Az embertársadalom, bár sok még a lobbanó láng benne, szintén lehülőben van. Termékeny réteg készül gömbszínén és jön lassan, de határozott léptekkel egy új, egészen új lehülés, amilyenhez hasonló még nem volt a földön. És abban a lehülésben sokkal több fölmelegedés lesz, mint minden eddigi lángolásban.

Ami történik az minden a Teremtő, az őserő akarata. És nincsenek esélyek, véletlenek. Mindennek útja ki volt jelölve. Azért tiszteljük a történéseket. Olvassatok a multak nyitott könyvéből és készítsétek elő, elbizottság nélkül, körültekintéssel a jövőt, nem lesz az könnyű. Nagy mozdulások készülnek. Mozdulások, melyeket megakasztani nem lehet. És amelyek elmossák a föld színéről évezredek gazdag kulturtermését és összehordott kincseit. Védekezni ellenük csak az értelem tud. Ez az értelem elétek rajzolja a jövőt:

Sok-sok ezer évig tunyán hömpölygött ázsiai mély medrében a sárga faj. És tunyaságában nöttön-nőtt. Most medre betelt és terjedni nem tud; azért tömörödik, dagad és dagálya lassan hullámos lesz. Apró kiöntései már is el-elmossák más fajok védőgátjait és kiöntésük iszapja már az ő termésüket javítja . . . Századokon át fojtott mederben lapult a piciny japán néptenger is, míg át nem tépte szorító gátjait. És most, alig négy évtized alatt, félezer év fejlődéséhez méltó rohammal az agguló Európa

kulturszínén termett. Ilyen a kitörése a soká erőszakkal magába fojtott evolucionak.

A kis néptenger szökőárja ráfeküdt a cári birodalom forrongó tengerére. És azóta dagad és víztölcsérek nyílnak a szláv tengerben. Nem érzitek még a depressziót? Nem látjátok e még, hogy a szláv tengert keleti nyomás ömleszti reátok? . . .

A tengerentúl hatalmas, konglomerációs folyamat ér befejezéshez. Befejezés előtt áll egy sokfajú néptenger egybeforradása, s a feszítő tömörülés hódító fejedelmet szül. És ez villám lesz, mely Európát, az öreg, nagy kulturát fogja érni. Új kifejlésben fiatal, hódító, erős lesz Kelet és Nyugat. És összemorzsol majd, minden kulturák hordozója, öreg Európa! Finom simaságod, fáradt furfangod nem visz soká. Békelégáid apró gátjai nem állithatják meg a nagy vizek folyását. Te csak síma tó vagy a tengerek között. Két vészesen dagadó tengerszín árja fogja tükrözésed iszapba temetni. Elnyel majd a nagy szláv tenger. Két rémes összecsapó tenger fog határt vájni tetemeden és beletemeti multadat, jelenedet, amint már sok-sok fényes kulturát mosott el a multban növő néptengerek véres iszapja.

De ne félj, mert a félelem és a multhoz való tapadásod volt eddig is minden gyöngéd okozója. Én az „Eszme" veled vagyok, és jól tudod, hogy az Eszme az a mindennél nagyobb erő, amely a törpe emberrel a kolosszus elefántot legyőzeti. Csak azt kérem, becsülj meg! Ne üldözz, ne gyöngíts! Ne féltsd multadat, hiszen öreg kincseid csak az új idők zománcától fénylenek újra, és az Eszme nem rombol, hiszen ő a teremtő, ő maga az érték.

Becsülj meg és legyőzöl minden túlerőt. És megmaradsz és megmarad kincses kulturád, multad, mindened, amit én féltve féltek vadállati kezektől. Mert még nem hevertem ki Athén, Alexandria, Syrakusa, Cordova pusztulását. Becsülj meg és akkor megújhodhatsz és okosabban újra átélheted fényes ifjúságodat kevesebb ömlő vérrel és nagyobb sikerekkel. És akkor én megmutatom néked a mu[illegible]gazdag való színeit. Azokból nem olvasott eddig sen[illegible]

Figyelj: Szétziláltátok a tüneteket egybegyüjtő tudományokat. És összegubancolt fonalhalmok között vergődtök apró csomókákkal. Ime, egy kulcs. Ez megmagyaráz mindent, amit ti homályos néven „világrejtély"-nek neveztek. Mert nincs is világrejtély. Én: az Eszme, mindenhova behatolhatok. Csupán idő kell kifejlésemhez és szoros, összefogó tömörség.

És tudd meg, hogy én sem vagyok rejtély, hanem törvényszerű, anyagi tünet. Gyakran láthattál a multban: vérben, kínpadon, tömlöcben, számkivetésben . . . mindig büntetve és mindig fehéren büntelenül. És végre talán megszűnt. Talán. Az ember meg fog becsülni és nem fog gyötörni mint régente. Mert most hozom a legnagyobb kincset: „a megismerést".

Miért most? Ma már ez sem rejtély. A föld népessége most

van a legnagyobb tömörülésben és a legnagyobb tömörülés a legteljesebb megismerésnek okozója. És ez a kulcsa is minden rejtélynek.

A kémia „analízis-szinthézisnek" hívja régen ezt a kulcsot, de závárjába illeszteni nem tudta, mert csak anyagot ismer. És ami test, mozgás vagy kiterjedés, azt átküldte a fizikának, vagy a biológiának. És a külön kezelés: értelemboncolás. Ugyanaz a kémiai törvény, a fizika vagy mechanika nyelvén: „tömörülés és ritkulás" és ebben benne rejlik az automatikus mozgásfolytonosság, míg amaz csak szenvedő fogalom és szükségkép hozzátartozik az intéző vagy okozó kéz.

Ez az a kulcs, amely ajtót nyit minden rejtély falán. És most kövessetek engem! Furcsa, nagy ugrásokat fogtok szelíd, determinált lépésnek látni: — és vérömlesztő iszonyokat a teremtés törvényeiként megismerni . . .

Szemeitek előtt szállnak fel a vizek könnyű párái és találkoznak fönn a légkör különféle magasságában. És osztályozódnak, mert külön rangjuk és fajsúlyuk van. A tengervíz, az édesvíz, a sokféle forrásvíz párái egymást keresik és a hasonló hasonlóval egyesülni törekszik.

Találkoznak, — megérzik egymást — szövetkeznek és torlódó tömegben sűrűsödnek áttetsző, ezüstös színükből szürke, fekete felhőkbe. És éltető esővel öntik a földet . . . Rokonfajsúlyú finom gázok vegyülnek együtt a felhőkkel. És még nagyobb tömörülésben, nagy szorítás alatt, felhőcsomókon át nyomulnak egymáshoz. Egymáshoz érve vakító fénycsíkban egyesülnek — ozónt hintve szét csodás lángjukból . . .

Két különnemű ember megérzése egymáshoz tömörít és élet kel a tömörülés nyomában . . . Az ember, — az élet: — minden, minden tömörülésből ered . . . És az ember sokasodása teremtette fajban, karakterben a sokféleségeket; a sokféleségeknek elszaporodása idővel kitöltötte a lakatlan hézagokat és azontúl határolt keretekben minden összébb tömörült, organizmussá lett . . .

Két nagy keretben történt a föld népeinek egész evolúciója. A faj és a hit keretében. A faj tömörödött később nemzetté és az államhatalom erejével végezte az egybeolvasztást. És a hit vallássá vált és itt az egyház lett az összetartó forma. És ezeken belül ment végbe kijelölés szerint minden tömörülés, minden kiforrás. Ezek a keretek voltak a világtársadalom téglaégető és ércolvasztó kemencéi.

És, lássátok! Ma sem tudtok emésztő lángok nélkül agyagból követ égetni és nyersércből fémet olvasztani. Ma is a természet műveit utánozzátok mindenhol, mindenben. És nem tudjátok, hogy mit utánoztok. Mert nem ellesésből, hanem az — „örökegy törvény" örök ismétléséből — ösztön szerint cselekesztek mindent. A nemzet és állam: a vallás és egyház formálták a mai kulturembert.

Új hisztórikusok jönnek. Igaz útra térők. És nem ökölbe szorított haraggal írják meg majd a véres történéseket. Új színeket, igaz színeket látnak meg majd a multakban. És felismerik majd a nagy lehüléseket előző lángok nyelveit. Mert a vér: folyós láng. És lobbanása nélkül kihülne a társadalom kohója . . .

Új hisztórikusok jönnek, akik a nagy történések determinált fonalán haladnak. És nem istenest, meg bűnöst keresnek majd. Hanem törvényt látnak minden fordulatban, nem pedig véletlenek találkozását . . . Új hisztórikusok jönnek, akik a mérges lángokba veszett nemes fémeknek égő elemeit megismerik a századokat bevilágító öröktüzek fényében . . .

És most: — nézzetek újra vissza letünt nagy korok történeteire és lássátok, hogy minden nagy tett és minden nagy szellem a legszorosabb és legnagyobb tömörülésből vált ki, mint legsűrűbb felhők közül a villám fénye. Lássátok a maroknyi kis görög nép szellemi nagyjait, magas műveltségét. Nagy kulturájának fejlődésében ott van minden nép hozzáadó ereje. És a ti nagyot haladt kulturátok ma is feltekint reájuk és tanul tőlük. Pedig írásaik, kulturkincseik barbár rostán átszűrt hézagokkal jutottak hozzátok. Nézzétek Rómát, melyhez a fegyveres hatalom sűrítette a népek tömegeit. Ebből a tömörülésből az állam- és jogrendnek, a stratégiának és sok másnak mintaképei váltak ki. Ma is mintaképek . . .

Athénben a kulturáramlás, Rómában a hatalom összevonó ereje tömörítette a sorokat . . . És Athénben az elhurcolt kulturkincsek, Rómában a nagy hadvezetők letünése volt a ritkulás, lazulás kezdete . . . És azóta sorsuk az asszonyé, aki gyermekeket szül s azután elfonnyad és csak emlékekben él . . . Athén, Róma — hervadt asszonyok. Élnek, terméketlenül, szürkén, emlékezve . . .

Van sok asszony, aki nem bírja el az öregedés gondolatát és megújhodik egyszer, többször s végre is fiatalon ölti fel halotti köntösét. Meg nem véníti semmi kor. Ilyen asszony: Róma. A nagy-nagy hatalomról, a körülrajongásról nem tudott leszokni. Megcsappant [illegible]t, letört császárságáért a pápaság világuralmában kere[illegible]gászt.

És [illegible]reznetek kell e nagyszerűen következetes történésekben a teremtő kezevonását. Mert véletlenek nincsenek a nagy kifejlésekben.

Az eljövő újhisztórikusok fogják csak igazán méltatni Rómát. És ezek nem a kiömlött sok vérre teszik majd a hangsúlyt, hanem „a megváltóra", akit Róma adott és a mai nagy szellemekre, kiket Róma ellenállása tüzelt nagy gondolatra, nagy tettekre.

Vallási türelmetlenségről szónokoltok és a hitvallásokat támadjátok, holott ti is türelmetlenek vagytok, de vallás nélkül. Így sorvadt ki mindenből a lényeg és ma mindenütt csak kongó formák vannak. Türelmetlenül idegesen egymással szembenálló

formák. De jön a megismerés . . . És nagyszerű megértésekben hoz majd újjáteremtő kiegyenlítéseket. És az új megértés elektronjai láng nélkül fognak olvasztani s kemény fémeket egymáshoz lágyítani.

És most forgassátok meg a kémiai kulcsát a hitvallások misztériumának ajtórekeszében. És lássátok, hogy miként és mily törvény szerint szökkentek azok — akár a százados facsírából, gyökérből: törzsbe és törzsből szétágazó lombba.

Valamelyik legősibb ősötök doronggal vert agyon egy vérszomjas fenevadat. Őrült megmentett életének. Hálából kunyhója küszöbére kötötte. És reggelenként, ha új prédára ment, — bálványként tisztelte a dorongot. Ez volt az első *egy isten.*

A dorongtól az aranyborjúig végtelen sok bálvány keletkezett a földön és rendszer nélkül, minden nép a hajlama szerint imádta, széttagolva: *a sok istent.*

Aztán az istenek ijesztően elszaporodtak. Az ember nem tudta már, melyik kérésével mely istenhez forduljon. Ez szükségessé tett egy mindent egybefogó szintetikus istent. És létre jött Jehova, aki minden régi istenfogalmat magába olvasztott.

Néhány ezer évig uralkodott azután *az egy isten.* De szigorú, ráncolt homlokú, félelmetes, büntető és megtorló nagy isten volt. Bár sok irgalom és szerető megbocsátás volt benne a megtérők iránt, csak *örömtelen* áldást osztott . . .

És új, friss népek jöttek, fiatal életkedvvel és szépségimádattal. Művészi tudományszomjjal és poézisen átszűrt filozófiával. Ezek ismét analizálták az egyistent és mindent, ami szép és ami gazdag képzeletüktől tellett: isteneikre és istennőikre ruházták. Itt újra rangot kapott a nőeszme az isteni karban. És nagy kulturfényben megújhodott a (görög) *sok isten.*

De nem sokáig nyugtatta meg az embert — a mind mélyebben kutató embert — az istenfogalom széttagolása. Új szintétikus hullám készült; minden előbbinél hatalmasabb. És megszületett a legnagyobb európai *egy isten* vallás: a kereszténység. A nagy törzsnek első nagy ága, melyből kétezer éven át néhány új hajtás fakadt, de a sokistenimádásból végleg kiemelte az embert.

Nem érzitek-e a szintézis és analízis szabatos hullámütemeit? És a minden fejlődések törvényszerű egymáshoz tartozását? Ha van még kétkedő köztetek, vigyétek még messzebbre vissza. Vigyétek a filozófiák meseországába: Ázsiába. És mutassátok meg a Brahma és Budha vallások egymásból való növését.

Egy törvényt láttok — eltéveszthetetlen egy törvényt a tiétekkel. Eszmében is teljesen rokon. Csak lényegében több a filozófia és érzésben nagyobb az abstrakció . . .

Most előttetek a két legnagyobb vallás. A buddhizmus és a kereszténység. Ázsia és Európa.

A sárgák nagy mozdulásával jön a Buddhizmus renaissance-a. A katholicizmus is megújhodásra készül, bár belső vonaglásait

még nem küzdötte le. És látnotok kell a megújhodás feltámadásában az isteni küldetés jelét . . .

A szembe kerülő más eredetű hiteszmék úgy szövik át a néptengerek mozdulásait, mint a testet az izek és vérerek. Külön lobogó alatt közös víz sodorja őket. És az egymást testük súlyával elnyomni készülő néptengerek vizén a Buddhizmus szembe kerül majd a kereszténységgel.

Szemben áll a világnépességnek két legnagyobb organizmusa. Ezeken belül kijelölések és karakterek szerint mozognak a népek és nemzetek. A törzsvallások és a mellékhajtások. És a legnagyobb organizmusban — úgy mint az egyes ember a nemzetben — minden nép, minden nemzet: kiválasztottja valamely hivatásnak . . .

És lásd, vén Európa, te üldözöd és csúfolod a zsidó népet, pedig ő vallja magát legrégebben kiválasztottnak. És a zsidók jutottak megérzésükkel legközelebb egy mély, nagy igazsághoz. Csak rosszul értelmezik a kiválasztottságot. Talán önhitten, talán elfogultan. A világtársadalom legnagyobb organizmusában, a kis zsidó nemzet tömörüléséből vált ki az első szintétikus egyisten. Ez volt az első kijelölés.

A második a szétszórás nemzet-tragédiája. És ez csak így magában látszik tragédiának. Mert a világtársadalom organizmusa lassan, fojtottan, lomhán mozgott. A természet vegykonyhája élesztő, erjesztő anyag után kutatott. Szétszórta tehát a kis zsidó népet, mint a nap a kozmikus anyagot. És azóta ők az erjesztő mikroorganizmusai, fermentumai csaknem minden földi társadalomnak. Nélkülük nincsen kifejlés, mert nincs erjedés, és nem keletkezik kultura.

Mégis túlbecsüli őket, aki a nemzetek kulturhordozóinak tekinti. Mert ők csak a kultura *okozói*. Sok nemzet nem ismeri a kiválasztott népnek ezt a karakterét, sok meg ismeri, de fél a mustforrás heves mozgásaitól és egyformán szorítja, üldözi. Az ilyen nemzet nem a zsidóság ellen vét, hanem szembeszáll egy nagy természeti törvénynyel és önmagát sujtja.

[redacted]ért aki mustjának erjedését fojtja, nem menti meg a [redacted]krát. Elveszti az alkoholját és bor helyett romlott ecetet kap.

Mert erjedés nélkül nincs élet, nincs fejlődés, nincs kultura, csak . . . gomba, csak penész.

(Befejezés a jövő számban.)

▽ ▽ ▽ ▽

A lakáj

Irta:
SZINI GYULA

— Dráma, egy felvonásban. —

(Folytatás.)

LOLA: Maga nekem mást ígért . . .

BERECZ: De pipikém, . . . nem örülsz az ötletemnek? . . . Azon a címen, hogy az irodában alkalmazlak, itt maradhatsz nálam a fővárosban. Csak nem akarsz vele menni abba a porfészekbe?

LOLA: Barátom . . . maga tulságosan jó . . . tulságosan! . . . De ne felejtse el, hogy nekem igenis adnom kell valamit a tisztes jó nevemre. . . Én nem vagyok aféle. . . Esküszöm, hogy maga az első, akiért kockára tettem a jó híremet . . .

BERECZ: Csak nem akarsz vele menni?! . . . Ezt a bolondságot már még sem ajánlom.

LOLA: Ha vidékre nevezed ki, én is vele megyek . . .

BERECZ: És akkor . . . ?

LOLA: Akkor igazán csak hetenkint egyszer jöhetek fel Budapestre . . . hozzád.

BERECZ: Én a férjedet itt Pesten nem alkalmazhatom . . . Ide más emberek kellenek.

LOLA: Szakítani akarsz velem? . . . Ezt hamarább is megmondhattad volna . . . mielőtt letértem volna a tisztesség utjáról. *(Könnyekre fakad.)*

BERECZ: Most meg azt akarod, hogy megsajnáljalak . . . Én nem vagyok puha szivü. . . Engem még nem látott soha senki gyöngének. . . Ne sirj. (*Lajos jön, táviratot tart a kezében.*) Mit akarsz? Máskor kopogj ha jösz. . .

LAJOS: Expressz távirat Andacsról!

BERECZ: Expressz-távirat?! (*Átveszi a táviratot, idegesen fölbontja, olvassa. Egyszere felkiált:*) Kigyulladt a gyáram! Ég a gyáram! (*Leroskad egy székre.*)

LOLA: Jesszus, ég a gyár!

LAJOS: (*Szörnyűködve.*) Nagyságos úr . . . a gyár ég? . . . Andacson?

BERECZ: (*Fölugrik.*) Hamar, hamar! . . . Itthon van a soffőr?

LAJOS: Vacsorázik.

BERECZ: Hamar, hamar! szaladj le és mondd neki, hogy megyünk azonnal . . . (*Lajos elrohan.*) Várj! . . . Elfutott

a gazember! . . . Odaég a vagyonom! Istenem, Istenem! *(Csönget.)*

LOLA: Csillapodjék . . . hátha nem is igaz!

SZOBALEÁNY: *(Jön.)* Mi tetszik?

BERECZ: Ne bámuljon . . . hanem rohanjon . . . a kabátomat . . . plaidet! . . . Mit bámul? . . . Ég a gyár! *(Toporzékol.)* Menjen már! *(Szobaleány elrohan.)* Hol az a Lajos? *(Kiált.)* Lajos, Lajos! A gazemberek! Lusta gazemberek! . . . Milyen szerencsétlen vagyok.

LAJOS: *(Jön futva.)* Nagyságos úr, tessék lejönni.

BERECZ: Lenn a gép?

LAJOS: Minden kész. *(Berecz elrohan. Lajos utána. Lola egy pillanatig tétovázik, aztán veszi a kalapját és a tükör elé áll.)*

SZOBALEÁNY: *(Berohan.)* Nem tetszett itt látni? . . . Itt?

LOLA: Mit?

SZOBALEÁNY: Egy brilliáns gyűrűt . . . a nagyságos úré . . .

LOLA: Én nem láttam.

SZOBALEÁNY: Megvan! . . . Hála Istennek! Még ránk fogták volna! *(A gyűrűvel elrohan. Lola tovább igazítja a kalapját. Automobil tülkölés hallatszik. Lola kinéz a C ablakon. Megjelenik Lajos, immár nem livrében.)*

LOLA: Az automobil ment el?

LAJOS: Hála Istennek! *(Csönget.)*

LOLA: Miért hála Istennek? *(Szobaleány megjelenik.)*

LAJOS: Zsófi . . . ezt a levelet azonnal vigye Budára . . . A nagyságos úr adta át . . . Amíg választ nem kap rá, addig vissza ne jöjjön! . . . Siessen . . . El ne veszítse!

SZOBALEÁNY: Vigyázok. *(El.)*

LOLA: *(Távozásra készen.)* Mondja meg, Lajos, az igazgató úrnak, hogy holnap jövök.

LAJOS: Parancsára.

LOLA: Itt az asztalkán volt egy fényképem . . . nem látta?

LAJOS: *(Rajongva.)* Láttam azt a fényképet! . . . De nem tudom, hol van most.

LOLA: Ez igazán kellemetlen! Hova tünhetett el?

LAJOS: Majd megkerül.

LOLA: Félek, ha ép a férjem találta meg! . . . Ugy-e, itt ült?

LAJOS: Ott.

LOLA: Emlékszik rá, hogy milyen volt a kép?

LAJOS: Hogyne emlékezném! . . . A mezítelen vállára! . . .

LOLA: Hisz ép ez a baj . . . hogy a vállam olyan mezítelen . . . azon a képen.
LAJOS: Idáig mezítelen. *(Mutatja.)* Szerettem volna megcsókolni . . .
LOLA: Hallja, ez már szemtelenség!
LAJOS: *(Elmegy az ablaktól.)* Most már nem az . . . A szobaleány is elment. . . Egyedül vagyunk az egész házban! . . .
LOLA: Egyedül! Hogy érti ezt?
LAJOS: Egyedül . . . velem!
LOLA: Meg van őrülve? *(El akar menni.)*
LAJOS: *(Szenvedéllyel.)* Ne menjen! . . . Szerelmesem, összetett kézzel kérem, hogy maradjon!
LOLA: Ilyen konfidenciát nem türök . . . *(Erélyesen az ajtó felé megy.)*
LAJOS: *(Eléje áll.)* A szívem szerelmére kérem, hogy ne menjen még el . . . Én többé nem vagyok ínas . . . Levetettem a libériámat, amely égette a testemet, a lelkemet, a becsületemet. . . Szabad vagyok. . . Gazdag, nagyon gazdag ember vagyok!
LOLA: Lajos, én segítségért kiáltok . . . Térjen eszére!
LAJOS: Ne féljen tőlem!
LOLA: *(az ablakhoz rohan és ki akarja nyitni, de Lajos elkapja a kezét).*
LAJOS: Hallgasson meg!
LOLA: Bocsásson ki!
LAJOS: Szabad az út . . . Hiszen magam is menekülni akarok . . . azonnal.
LOLA: *(Roppant izgatottan.)* Mit akar voltaképp?
LAJOS: Hallgasson meg nyugodtan . . . Hiszen nem bántom . . . Imádom . . . és ujjal sem tudnék hozzája nyulni.
LOLA: Most sietek . . . holnap!
LAJOS: Ma! Nekünk most kell beszélnünk . . . mindjárt ebben a pillanatban, mert sok időm már nincs.
LOLA: Fél, hogy visszajön a gazdája?!
LAJOS: Andacs messze van . . . ma már nem jöhet vissza.
LOLA: És a szobaleány?
LAJOS: Egyhamar az sem kerül vissza.
LOLA: Hiszen maga kelepcébe csalt engem!
LAJOS: Mindjárt meg fogja érteni . . .
LOLA: Magyarázza meg . . . mert megőrülök!
LAJOS: Én már hónapok óta készítem elő azt, ami itt történik.

LOLA. Rettenetes!

LAJOS: Én adattam föl a gazdám számára a távíratot, amely a tüzet jelzi. A tűzből egy szó sem igaz.

LOLA: Borzasztó! . . . Mit akar ellenem . . . ?

LAJOS: Nem maga ellen . . . a gazdám ellen!

LOLA: Különös . . . épp ma mondta, hogy fél magától.

LAJOS: Félhetett is . . . Nem jártam sokat iskolába, nagyságos asszonyom, de annál többet az élet iskolájába és . . . gondolkodtam, és olvastam és tanultam magamban . . .

LOLA: Meg is látszik. Maga egészen intelligens ember.

LAJOS: Csak most fog igazán meglátszani . . . *(A zsebéből kulcsot vesz ki.)* Látja ezt a kis kulcsot? . . . Ez a boldogságomnak, a jövőmnek a kulcsa. . .

LOLA: Nem értem. . .

LAJOS: Rögtön világos lesz minden . . . *(A pénzszekrényhez megy és fölnyitja, kitárja.)* Amit itt lát, ez mind az enyém. Ami kincs ebben a szekrényben van, ettől a pillanattól fogva az enyém. . .

LOLA: El akarja rabolni?

LAJOS: Nem . . . Ez az enyém . . .

LOLA: A magáé?

LAJOS: Elveszem és az enyém.

LOLA: Ez rablás.

LAJOS: Hát az nem rabolta, akié eddig volt? . . . Meglopta a gazdáját, a haldokló grófot.

LOLA: De ezt senkisem bizonyította rá.

LAJOS: Mert szerencséje volt. Az egész társadalom rabláson alapszik . . . a szerencsés rablást jognak hívják.

LOLA: Megőrült!

LAJOS: *(Finoman.)* Ha őrült vagyok, a szerelem tett azzá.

LOLA: Lajos . . . elég legyen ebből . . . Mínek néz engem?

LAJOS: Maga egy gyönyörű, bájos asszony, aki arra született, hogy uralkodjék és gazdag legyen. . . Én mindezt fölajánlom magának.

LOLA: Hogyan?

LAJOS: Jöjjön velem Dél-Amerikába . . . Gazdagok leszünk! A mienk lesz mind az a pénz!

LOLA: Köszönöm . . . nem kérek belőle. Én nem lopok.

LAJOS: Én lopok, nem maga!

LOLA: És ha elfogják?

LAJOS: Nem fognak el . . . Ezt már kiszámítottam . . . Megbízhat bennem! . . . De minden esetre sietnünk kell.

LOLA: Már sokan rajtavesztettek így!

LAJOS: Este tizenegykor indul a vonat a nyugati pályaudvarról... Holnapután már Brémába leszünk . . . de nem New-Yorkba megyünk, hanem Dél-Amerikába . . . ahol biztosabb . . . El sem foghatnak bennünket.

LOLA: Bennünket?

LAJOS: Ha velem jön, szép drága asszonyom!

LOLA: De hát miért mennék magával?

LAJOS: Csak inkább velem, mint azzal a vén, kiélt gazemberrel . . . akinek a pénzét magunkkal visszük.

LOLA: Én nem megyek magával . . . Hogyan is gondolhatta azt, hogy én egy szavára rögtön magával megyek? . . . Hát szeretem én magát?

LAJOS: Szerette a gazdámat?

LOLA: Az más, Lajos.

LAJOS: Nem szívesebben veszi-e, hogy ugyanazt a pénzt egy erős, egészséges, fiatalember ajánlja föl magának, aki szereti magát és a szívét, minden vagyonát a lába elé rakja?

LOLA: Nekem férjem is van!

LAJOS: Az is ember?

LOLA: (*Kacérul, mosolyogva.*) Hát miattam akar maga rabolni?

LAJOS: Maga miatt, szép asszony . . . Azóta tervezgetem, amióta magát ismerem. Gyönyörűt álmodtam a minap . . . Egy hídon jártam . . . vashídon, amilyen nálunk is van, de a híd rácsa mögül datolyapálmák zöldeltek és feketebőrű, szalmakalapos emberek járkáltak az úton mélyen alattunk... Brazíliában voltunk! . . . és egy színes, furcsa papagály szállt a maga vállára . . . mert maga ott volt!

LOLA: (*Nevet.*) Furcsa álom!

LAJOS: És meg is fog valósulni . . . ha úgy akarja. . . Ott fogunk járni datolyapálmák közt . . . gazdagon . . . boldogan!

LOLA: Álomnak szép, de . . . őrültség . . .

LAJOS: Addig őrültség, amíg az ember nem hisz benne . . , De én hiszek, hiszek magamban! . . . Érzem, hogy velem van az akarat, a szerencse, az igazság! . . . Ne habozzék sokat, jöjjön, jöjjön rögtön velem.

LOLA: De ha maga rajta veszít, én is el vagyok veszve! Engem is becsuknak.

LAJOS: Ne féljen semmit. A szerencse segíti a bátor embereket! Jöjjön velem . . . meglátja, nem fogja megbánni! . . . Szeretem, imádom és magáért teszem mindazt, amit teszek! Meglátja, nem fog visszakívánkozni haza. Százszor jobb dolga lesz, mint itthon.

LOLA: Én meg vagyok elégedve a sorsommal. . .

LAJOS: Nem hiszem . . . Ha meg volna elégedve, akkor nem járna ide ehhez a csúf, vén majomhoz . . . De én nem ítélem meg érte. Maga szép asszony, gyönyörű asszony és selyemben, bársonyban, drágakövekkel ékesítetten kellene járnia . . . Brazíliában sok, sok a drágakő és lesz pénzünk, drágakövünk, amennyit akarunk . . . Meglássa, odaát a tengeren túl egészen más élet vár ránk . . . Selymesebb ott az ég, színesebb a virág. Örökösen meleg van! Jöjjön velem . . .

LOLA: Én félek . . .

LAJOS: Ne féljen semmit . . . Csak szakítani kell mindazzal, ami az embert szolgaláncok közt tartja . . . Nézze ezt a szép, kényelmes, dúsgazdag szobát . . . Vajjon megérdemli-e ez a vén gazember, hogy az övé legyen? Miért ne legyen a miénk, akik még fiatalok vagyunk és tudunk az életnek örülni! . . .

LOLA: *(Összerezzen.)* Hallgasson csak! . . . Mintha lépéseket hallottam volna. . .

LAJOS: *(Ösztönszerűleg a zsebébe nyúl és hallgatózik. Szünet.)* Senki. . .

LOLA: Tévedtem . . . De mi van a maga zsebében?

LAJOS: Utcsináló.

LOLA: Mi az?

LAJOS: Jaj annak, aki most ennek az útját állja . . . *(Revolvert mutat.)*

LOLA: Lajos . . . térjen az eszére. . . Meggondatlanság az, amit el akar követni . . .

LAJOS: Jobban már nem lehetett meggondolni . . . most már tenni kell . . . Igazán nincs egy elvesztegetni való percem . . . Hallgasson rám . . . jöjjön velem . . . egészen nyugodt lehet. *(Mialatt Lola habozva, tépelődve áll, Lajos a pénzszekrényből magához vesz minden értéket, megtömi vele a zsebeit.)*

LOLA: Borzasztó, amit maga most csinál . . . És hogy tudott ennyire bízni bennem . . . előre?

LAJOS: Imádom! Nézze, itt ékszerek vannak . . . mind magára aggatom őket . . . feldíszítem velök . . . csak jöjjön . . . jöjjön . . . Ne féljen semmit! *(Arany nyakláncot akaszt a nyakába. Lola le akarja fejteni a láncot a nyakáról, de Lajos ráerőszakolja, átfogja Lola derekát,)*

LAJOS: Szeretlek! *(Megcsókolja hátulról Lola nyakát.)*

LOLA: Lajos!

LAJOS: *(Megfogja a kezét és megcsókolja.)* Bocsásson meg . . . legyen az enyém! . . . Mi vár itt magára? . . . csak a nyomorúság!

LOLA: Csodálom a vakmerőségét . . . de félek . . .

LAJOS: Ne tétovázzon . . . Minek ez a sok asszonyi tépelődés? Menjünk . . . mert könnyen eljátszhatjuk a szerencsénket... amely ott vár ránk . . . ott az ajtón túl . . . a szabadban... Jöjjön . . . jöjjön! *(Lolát a karjánál fogva magával vonszolja az ajtó felé. Lola gyöngén ellenkezik.)*

LOLA: *(Halkan, remegőn.)* . . . Nem . . . nem megyek . . . *(Lajos elrántja Lolát és kitárja az ajtót; e közben ledönt egy vázát, amely darabokra törik a földön. A zajra mind a ketten meghökkennek . . . egymásra néznek és megállnak.)*

LOLA: *(Izgatottan, sápadtan, halkan.)* Valamit hallok . . . Lépéseket . . . *(Lajos elbocsátja Lolát, kiveszi a zsebéből a revolvert és az ajtó felé fordulva lesi, hogy ki jön . . . Visszafojtott csönd. Szünet. Lola halkan, csaknem hangtalanul.)* Valaki jön. . . *(Surranó lépések hallatszanak. Egy perc mulva megjelenik a küszöbön Pillér. Lola eközben a szoba közepére sietett és közömbös arcot igyekszik magára ölteni. Lajos amint meglátja Pillért lebocsátja a revolverét.)*

PILLÉR: *(Lola felé fordul.)* . . . Hát mégis itt talállak téged! Ó te, te gonosz, rossz asszony... *(Átokra emeli a két karját, amelyek lehanyatlanak az arcára. Két kezébe temeti az arcát. Csönd.)*

LOLA: *(Elképedve, dadogva.)* Mit . . . keresel . . . itt?

PILLÉR: Miért hazudtál nekem? Miért mondtad, hogy a beteg nővérednél vagy . . . amikor itt talállak . . . a szeretődnél!

LOLA: *(Hirtelen fölénnyel.)* A szeretőmnél? . . . Hol van a szeretőm? . . . Mutasd meg!

PILLÉR: Nem tudom, hogy hol van . . . de ez az ő lakása . . . Mit keresel te itt az ő lakásán . . . amikor máshol tudlak . . .?

LAJOS: Ne feleljen neki semmit . . .

LOLA: Talán előbb kérdezősködnél és csak aztán gyanusítanál meg?

PILLÉR: Megint hazudni akarsz . . . De ezt az arcképet nem tudod letagadni. *(Felmutatja az arcképet, melyet az asztalról vitt el.)*

LOLA: Ezért jöttél ide?

PILLÉR: Ezt az arcképedet én még sohasem láttam . . . előttem sosem mertél ennyire pőrén mutatkozni . . . velem szemben a tisztességes, erényes nőt játszottad . . . a szeretőd előtt pedig levetkőztél mezítelenre . . . és odaírtad neki a becéző sorokat: „A fejem bubjától a lábam ujjáig a tied vagyok".

LOLA: Bolond vagy, István . . . mit tudod te, hogy kinek szól ez?

PILLLÉR: Hát kinek?! . . még tagadni mered . . . itt . . . amikor rajtakaptalak?!

LOLA: Kivel? Kivel kaptál rajta? Ember . . . vigyázz a nyelvedre! Ha én egyszer igazán megharagszom, engem többé nem engesztelsz ki . . . akkor csakugyan elmegyek tőled . . . örökre!

PILLÉR: Menj . . . menj . . . és ölj meg!

LOLA: Lajos, nézzen végig ezen az emberen. Nem nevetséges, a hogy itt áll és minden rosszat elhisz rólam . . . hát nem kacag rajta?

LAJOS: *(Idegesen.)* Nincs időnk . . . *(Pillérhez dühösen.)* Nem szégyenli magát, hogy meggyanusítja ezt az ártatlan asszonyt? . . . A gazdám nincs is itthon.

LOLA: Nem érdemled meg, hogy szóba álljak veled . . .

PILLÉR: És a fényképed? . . . *(Gúnyosan.)* Erre is tudsz valami magyarázatot? *(Átadja a fényképet.)*

LOLA: Te vak! . . . te százszorosan vak! . , . Már a saját szemedtől nem látsz . . . Vagy az emlékező tehetséged hagyott egészen cserben? . . .

LAJOS: *(Türelmetlenül.)* Bocsánat, nagyságos asszonyom, hogy félbeszakítom a beszélgetésüket, nekem most minden perc drága . . .

PILLÉR: Mindjárt . . . egy kis türelmet kérek . . . az életemről van szó . . .

LOLA! Igaza van Lajosnak . . . neki sürgős dolga van . . . hagyjuk őt magára . . . Otthon ugyis mindent megmagya-

rázok . . . Itt még egy levelet akorok gyorsan megírni . . . Menj előre haza , . . utánad jövök . . . *(Pillér habozik.)* Vagy elmégy azonnal . . . vagy pedig engem sosem látsz többé . . . *(Pillér lecsüggeszti a fejét, szótlanul elmegy.)*

LAJOS: Csakhogy végre elment! . . . De most már egészen az enyém vagy! *(Átöleli.)*

LOLA: Az Isten szerelmére . . . ha a férjem meglát!

LAJOS: A kis kapun szökünk meg . . . Észre sem fogja venni, hogy megszökünk az orra elől . . .

LOLA: Maga olyan vakmerő . . . Én félek . . . Minden pénz magánál van?

LAJOS: *(Duzzadó zsebeire üt.)* Itt van!

LOLA: Mégis félek . . . úgy remegek . . .

LAJOS: Bátorság! Előre! . . . Vagy ma lesz belőlem ember, vagy soha, soha többé! *(Átkarolja Lola derekát és ragadja magával. Ebben a pillanatban automobil tülkölés hallatszik.)*

LOLA: *(Ijedten.)* Mi az?

LAJOS: *(Az ablakhoz rohan, kinéz, sápadtan, hebegve.)* Elvesztünk mind a ketten!

LOLA: Az automobil?

LAJOS: *(Megtántorodva leül egy székre.)* Visszajött!

LOLA: Már jönnek . . .

LAJOS: *(Kétségbe esve.)* Végünk van! *(Két keze közé szorítja a fejét, leroskad egy székbe.)*

LOLA: De nekem még nem! *(Kis szünet.)*

SOFFŐR: *(Berohan.)* Lajos! Lajos! Hát hol az ördögben van maga?

LAJOS: *(Magához tér kábultságából.)* Mi . . . mi az . . . mi történt?

SOFFŐR: Szó sem igaz a tűzből! A nagyságos úr telefonált Andacsra . . .

LOLA: *(Lajosra mutat, izgatottan.)* Itt a bűnös! . . . Ő adta fel a táviratot . . . Lopni akart! Lopni akart!

PILLÉR: *(Jön. A feleségéhez rohan, letérdel előtte. Meghatottan:)* Bocsáss meg, te jó, te drága asszony . . . hogy megbántottalak . . .

LOLA: Vagy úgy! *(Gúnyosan.)* Találkoztál a szeretőmmel.

LAJOS: *(Fogát csikorgatva Lolához rohan és megszorítja a csuklóját.)* Mindennek te vagy az oka!

LOLA: *(Felsikolt.)* Jaj! . . . ne szorítsa úgy a csuklómat . . . Tolvaj! Gazember!

LAJOS: Tolvaj?! Gazember?! . . . És ez a lánc a nyakadon? . . . *(Letépi a nyakáról.)*

LOLA: Tolvaj! Tolvaj! *(Berecz megjelenik.)*

LAJOS: *(Berecz elől az ablakhoz rohan.)* Rabszolga többé nem leszek! *(Magára fogja revolverét, de többen hozzá rohannak lefogják a karját. Viaskodás.)*

— Függöny. —

▽ ▽ ▽ ▽

Szomorú dalok

Irta: SOMLYÓ ZOLTÁN

I.

Szavak pőrölycsapása ég-e benned?
Szavaké, melyek vérre sohse kelnek,
hogy megdermesszék szemed olaját . . .

Mint gyilkos, aki zord falakon át,
még visszaérzi régi vér szagát:
riaszt-e méla árnya bús fejemnek?

A kis gyerek, ha éjjel maga van,
nagy félelmében fütyörész vígan,
hogy baj ne érje, ördög meg ne fogja;

én sokszor látlak, reszketőn dalolva,
szívemtől félsz, te, szívem örök foglya:
a gyermek vagy, ki éjben s maga van!

II.

Rossz csontjaimra rákarcolta
képmását torzul a halál.
Fölfeslik árva tagjaim férce,
a csönd már a kapuban áll.

Parádés csönd jön el majd értem
egy ázott, szomorú napon.
— Soha ilyen csöndért nem jött még el a csönd —
nem lesz majd se asszonyom, se papom.

Csak lesz majd egy ágy és rajta egy arc,
két kéz, két nagy kékeres kéz.
És a csönd odalép, meghajtja magát,
felölel s odasúgja, hogy: kész!

És szállunk tova, oda, hol a zefír
anyaméhe dalolva dalol;
hol a por, mint a bor, forradozva tüzel
fehér tengerek vize alól.

Szemembe szemedből egy szende sugárt
ez útra magammal viszek.
S odalenn, hol a színnek is magva szakad,
megállnak majd a lomha vizek.

Kimosni szememből szemed sugarát:
belecsurgatom mind, ami víz.
S kiázott szemekkel is látlak tovább,
te iztelí szín, színes íz . . .

Kandalló-szonett

Irta: SOMLYÓ ZOLTÁN

Ültem hideg szobákban könyvek homálya mellett,
a szürke kandallókban sípolva sírt a szél.
Álmodtam csókról, nőkről s másról. S zokognom kellett,
látva, hogy elkallódom, mint rozsdavert acél.

Gyürödött bús ruhámat, mit nyűttek hosszú évek,
aztán csöndbe leráztam s rossz ágyra hullt e test.
Sovány kezeim fáztak, az éjszakák jövének,
a szennyes, borus éjek. S lenn táncolt Budapest . . .

Ma arcomon redőzik ruhámnak gyürődése
S megrokkant szívvel álmom nem hagyom el én mégse:
szívem, te örök könyvem, te melegkaru álmom,

engedj a kandallóknak legszebbje mellé állnom,
amelynek lángja: véred; rostélya: forró ajkad
s márványa: mind a szépség, mi végigömlik rajtad.

▽ ▽ ▽ ▽

Petőfi nem alkuszik

Irta:
ADY ENDRE

V.

Petőfi nem volt az a boldog Herkules, aki elbírja a beteljesedéseket se csókban, se dicsőségben, se másban. Nála minden beteljesedés egy-egy csapás: Julia, a politikai diadalok, a barátságok, a pénz és a népszerűség. Szilveszter ő, *Az Apostol* meg nem békíthető, örökösen lázas, olykor örjöngő Szilvesztere, akinél a forradalomnak célja: a forradalom. Nem egyszer ömaga is megdöbben a saját törik-szakad forradalmár voltától s nem meri hinni, hogy a forradalom után az ő számára semmi sem következhetik. Ilyenkor szánja ő magának Lamartine szerepét, ilyenkor erősíti magát Louis Blanc olvasásával s ilyenkor hisz, mint egy gyermek.

„Az utókor mondhatja rólam, hogy rossz poéta voltam, de azt is fogja mondani, hogy szigorú erkölcsű ember valék. Ami egy szóval annyi, mint republikánus, mert a respublikának nem az a főjelszava, hogy „le a királlyal", hanem a tiszta erkölcs."

„A monarchia emberei nem hiszik vagy gátolni akarják a világszellem fejlődését, haladását s ez istentagadás. Én ellenben hiszem, hogy fokonként fejlődik a világszellem, látom, miképp fejlődik, látom az utat, melyen megy. Ő lassan lép, minden száz vagy néha ezer esztendőben tesz egy lépést, de miért sietne, hiszen ráér, mert övé az örökkévalóság. Most újra emeli lábát, hogy egyet lépjen a monarchiából a respublikába . . . követem dicsőséges nyomdokát".

S ehhez a Petőfihez írta 1844 októberében üdvözlő versét jó Sujánszky Antal, dicsőítvén őt, mint Isten, haza, király poétáját. És ehhez a Petőfihez küldték később Kuthy Lajost rábeszélni, hogy most már sok volt a forradalomból s jó volna, ha Petőfi csillapító verseket írna a nép számára. Rettenetes elgondolni, hogy ezt a fiatal embert alig ismerte valamicskét is valaki azok közül, akikkel élt. Ám igaz, hogy ő sem ismerte se országát, se kortársait, se egekig magasztalt, drágalátos népét.

Petőfi azt hitte, hogy az ő sötét, kis Magyarországa nagyságosan végigcsinálhatja Franciaország minden világrengető megmozdulását; két-három forradalom eseményét és tanulságát akarta ráhúzni arra a kis országra, mely igazában forradalmat se akart. Siratnivaló komolysággal s bolond-szép buzgalommal játszotta Pesten a jakobinus-vezér szerepét Petőfi.

„Bátran és kérlelhetetlenül kimondott meggyőződésemnek inkább leszek mártírja, hogysem gyávasággal vádolhassam magamat. Mert én önmagammal akarok békében élni s nem a világgal."

Csodálkozik, hogy nemcsak a ravasz, úri reformer-bácsik, de az esernyős forradalom leghősködőbb ifjai is máról holnapra megokosodtak. Nem érti, hogy az emberek félnek egy kis vérontástól, holott vérontás nélkül nincs átalakulás. Politikai szereplése egyforma szerelmi szereplésével s egész, nyugtalan életével. Azt hiszi, hogy a „békés Lafayettek" az okai a forradalom meghökölésének s még szentebbül hiszi, hogy az isteni nép csak riadóra vár, hogy véresre tapossa a feudális világot.

Pedig 1848 március 18-ig Petőfiék egy kis úri forradalom részére kaparták ki a parázsból a gesztenyét. S mikor a Batthyányi-kormányt kinevezték, Petőfire s néhány zabolázhatatlan társára nem volt többé szükég. S Petőfi csak későn kellett újra, mikor az ijjedelemből fölocsudott bécsi udvar az úri forradalom gyümölcseit visszamarkolta. Ekkor már újra nem akarták agyonverni, mert bántja a jóságos királyt és zavarja az urak lakomáját. Jókai, hajlama szerint, a maga lágy, de szimatos okosságával nem esett át e válságokon: ő a körülményekhez szegődött. Jaj volna elképzelnem is, hogy Petőfi szemeiről leesik a szent hályog, mielőtt meghalt légyen. Megérdemelte, hogy ezer csalódás után is azt higyje, hogy Magyarországon nagy komoly forradalom tombol, mely mindenkinek a forradalma. Holott igazi forradalmár nem volt itt őrajta kivül s ő azért volt forradalmár, mert még a szives lehetőségekkel sem tudott megalkudni.

Csak szláv származásával tudom azért egészen megmagyarázni Petőfi forradalmárságát s páratlan internacionálizmusát. S egyéniségére és poézisára egyaránt ritka szerencsével kerülte el a német hatást. Ez nyilván nem is lehetett másként s ő azokat a németeket szerette csak, akik az orthodox németség szemében máig is hiányos németségűek. Pest falu volt még. Petőfi pedig, a magyar puszták Petőfije, „a természet vadvirága" szomjuhozta a várost, az igazit. Óh, mennyire vágyott látni, utazni, milyen áhitattal tervezgette Páris megnézését.

Minden, ami név, multban vagy távolban, kulturát, nagy kulturát jelentett, az ő papirosán mithologiaivá vált. Ez a beteges, néha delíriumos, titokzatos nosztalgia cselekedtette, hogy ő vágyakozásai szerint látott, akart látni mindent a maga korlátolt torna-

piacán. Ugy csinálta a forradalmat, mintha Párisban élne, úgy haragudott, utazott s mart, mint Heine. Ugy fájlalta, csúfolta a világot, mint Byron és ha szabadságot emlegetett, fiatal tüdővel s gyermekes rajongással fujta azt világszabadsággá. Az ő népimádása az internacionálizmus egy kényszerű ritusa volt s ő nem is a népet, hanem a népeket szerette. A *népek:* — amikor ezt kimondta vagy leírta, mindenható erők világraszóló lázadását érezte.

Kevesen látták eddig még meg, hogy a Petőfi vallása, a bennünk és a mindenségben fejlődő világszellem, a legmagasabb és legmélyebb gondolat volt akkor. És, hogy az úgynevezett legújabb művészeti evangélium is voltaképpen csak ennek a vallásnak nagyobb szótárú katekizmusa.

Az a magyarság, mely övéinek exhumált porai fölött cifra püspökkel mondat cifra beszédet, gyalázatosan bánt vele akkor is. Akkor sem volt képes, ma sem az, Petőfit látni, szeretni, hálásan dicsőíteni olyanként, amilyen. Lehúzza magához, meghamisítja, befogja kicsinyes érdekeinek igás szekerébe, mert mégsem bánhat el úgy vele, mint Heinével Németország.

(Befejező rész következik.)

▽ ▽ ▽ ▽

REVUE

Irta:
KUNFI ZSIGMOND

— Tizenhárom nap —

„Takarodj, disznó."

Ezt a barátságos felszólítást hozzám, meglett korú, kissé már deresedő fejű emberhez egy egészen kölyök ember intézte, akinek, bizonyára gyermekkori bűnök miatt, éretlen volt az arca s a bajusza még csak nem is ütközött.

Nem nehéz az olvasónak ebből kitalálni, hogy ez a beszélgetés, amely még darwini értelemben is kissé távoli ősöm címével tisztelt meg, csakis a hadsereg védő szárnyai alatt, a katonai fegyelem palástja mögött folyhatott le. Bárminő közömbös is demokratikus korunkban címek iránt az ember, nagyon kellemesen nem hat reá az ilyen beszéd s noha én bevonulásom előtt elhatároztam, hogy a fegyvergyakorlat tartamára kikapcsolom nagy agyamat és csak a mozgató idegek központjait tartalmazó agyvelőrészt viszem magammal, mégis felforrt a vérem e durva és neveletlen beszédre. De csak felforrt — s utána elkotródtam annak a kadétnek a szeme elől, aki intelmével kitünően megütötte az elkövetkezendő napok alaphangját.

Hogy azonban disznónak nevezett, egészen alap nélkül nem történt. Először is úgy mondják, hogy minden ember hasonlít valami állathoz, olyformán, hogy az emberi megjelenés, arc az illető állat képét idézi fel az élesszemű megfigyelőben. Lehet, hogy a neveletlen kis kadétban az elveszett zoológus támadt fel látásomra s éles megfigyelésének eredményét közölte velem az idézett katonás formában. Másodszor azonban az is lehetséges, hogy a kadétból az irodalmi műveltség tört ki s Arany János nemes soraira emlékezve: Nem ember az ember, amikor öltözetlen — nevezett disznónak. Mert nagy mértékben öltözetlen voltam s így ezen az alapon nem volt jogom háborogni a megszólítás ellen. Kaptam egy, a leltárban zubbony néven feljegyzett valamit, amelyben elveszett felső testem s az elete őskorában nadrágképen szerepelhető valamit, amelybe bizonyára a viszonosság alapján nem fért bele s ahol belefért, ott egész szokatlan kíváncsisággal kikandikált az alsó testem. A kadét elé azért vezettettem magamat valamelyik káplársorban lévő alistennel, hogy e, részben bővelkedő, részben hiányos ruházati állapotomra hívjam föl a figyelmét, mert ő volt ama hatalmas, aki ruházott bennünket. Nem kívántam gondolatban egyebet, mint hogy olyan ruházatot kapjak, amelyben el tudtam volna helyezni katonai szolgálatomhoz szükséges egyetlen testrészemet: a két lábamat. Mert tévedett Heine, amikor Platent gyilkolva, a Bäder von Luccában azt írta, hogy az időmértékes költészet művelése az egyetlen foglalkozás, amelyhez nem szükséges egyéb, csak lábak. Én nekem a volt indulateltorzította, s így bizonyára igazságtalan és hiányos ítéletem, hogy a katonáskodáshoz sem kell egyéb.

A kadét-ruhába bujt Merlin-varázsló, aki rendes formájú emberből disznóvá varázsolt, elkergetett hát maga elől. Nem akartam új állapotomnak csak hátrányait nyögni, de előnyeit nélkülözni s ezért leheveredtem a nagy kaszárnya-udvar kellő közepére, amelynek földjét hirtelen elvonult eső áztatta meg s úgy éreztem, hogy nem is utolsó dolog disznónak lenni és az ő módjára élni. Bizonnyára megtettem volna ezt a kinevezésem nélkül is: nagyon fáradt és elcsigázott voltam. Délután négyre járt az idő s vagy hatszáz társammal már reggel 6 óra óta ődöngtem, álldogáltam, ténferegtem ide-oda, előbb az egyik, majd most már a második kaszárnyában. Ily módon sikerült katonai szolgálatom legelső óráiban megismerkedni a hadi üzemnek a gorombaságon kívüli másik fontos tényezőjével: az *unalommal*. Mindkettő változatlan kitartással végig kísért e napokon s azt hiszem eleven és értelmes ember számára ez a második sokkal szörnyűbb és elviselhetetlenebb, mint az előbbi.

A heverő és elégedetlen ember természetszerűleg bírál, böl-selkedik és hiányosságokat lát. Elgondoltam: unalommal és durvasággal már jól lakatták ezt a hatszáz embert, de még nem gondoskodtak arról, amire ezeknek kétségtelenül ép olyan jussuk van, mint amazokra: nem adtak nekik enni. Nagy marokkal

kiragadott a behívó öt-hatszáz embert a hivatásából, katonai munkára kényszerítette őket; ezzel a paranccsal együtt jár a róluk való gondoskodásnak kötelessége is. Ez a kötelezettség akkor kezdődik, amikor a katonai szolgálat. A katonai vezetőségnek nincsen joga arra számítani, hogy a tartalékosok pénzt hoznak magukkal s ellátják saját magukat. Hogy mennyire helytelen ez a feltevés, megmutatta az, hogy a hatszáz behívott tartalékos között legalább ötven-hatvan olyan volt, aki egyetlen fillér nélkül jött s következésképen éhezett délután négy óráig a kaszárnya udvarán. A nagyobbik rész, amelyik három-négy forinttal vonult be, természetesen a kantinba ment s az egész időre hozott pénzének aránytalan nagy részét költötte ott el ezen az egy napon s ezzel megrendítette szegényes költségvetésének, — amely nem étkezésre, hanem étkezésének pótlására, hiányainak fedezésére volt szánva — egész berendezését. Igen jelentékeny csoport volt az is, amelyik ivott bőven. Olyan tartalékos, amelyik déltől délután négy óráig megivott öt korsó sört, igen sok akadt. De nem volt ritkaság az olyan sem, amelyik tíz-tizenkét korsó sört öntött le. Akadtak, noha nem sokan, akik bort vagy pálinkát ittak. Délután öt óra felé nagy ordítozás verte fel a kaszárnya udvarát: egy berúgott tartalékos elkezdett a sörös kancsókkal hajigálódzni. Akik benn voltak, nem tudták megfékezni: általános verekedés kezdődött, amelynek a vége az lett, hogy a kezdeményezőt, aki teljesen magánkívül volt, bevitték az „egyesbe", ahol megkötözték s rémes ordításával sokáig nyugtalanította még az érzékenyebb embert. Mire elképzelhetetlen lassúsággal ránk borult az este, legalább ötven részeg s ugyanannyi pityókos ember volt közöttünk s másrészről ugyanannyi éhes, aki legföljebb száraz kenyeret evett az nap. A bevonult emberek túlnyomó nagytöbbsége pénzéhez mérten tulságosan sokat költött, jelentékeny részük berúgott: s a bűnszerző az élelmezésről való gondoskodás hiánya, a fejetlenség, a katonás pontosságról terjesztett legendákkal teljesen ellentétes slendriánság volt. Másnap délután négy órakor kapta meg a legénység az első „menázsit", vagyis a bevonulástól számított teljes harminchat óra multán!

Nem tudom, így van-e ez mindig és másutt is; de egyenesen felháborító az a mód, miképen dolgozik az ilyen nap beosztása, foglalkozásnélkülisége s általános fejetlensége azon, hogy az ivásra csak félig-meddig hajlamos embereket részegségbe döntse, fizikailag, erkölcsileg és anyagilag egyaránt bajba sodorja, sőt megrontsa. A kaszárnyákban való alkoholkimérés egyáltalán olyan dolog, amelynek szükségességét semmi sem igazolja, de még csak elfogadhatóvá sem teszi. Ahol a legénységnek semmi néven nevezendő fényüzési vagy művelődési szükségletéről nem gondoskodnak: ott igazán feltünő, hogy épen az alkohol szükségletéről gondoskodnak. Bor, sör, pálinka — minden kaszárnyában bőven és minden időben található, ugyanakkor, amikor újságnak, könyvnek nyoma sincsen. Ahol annyi minden szokatlan dologra rákény-

szerítik s a megszokottról elterelik az embereket: a kényszer hatalmát jó volna egészséges és kulturmunkára alkalmazni. Ha a hadsereg nem is lehet az antialkoholizmus iskolája, semmiesetre sem lehet az sem feladatuk katonai intézményeknek, hogy alkalomszerzők és bizonyos tekintetben bűnszerzők is legyenek. Mert ugyan milyen erkölcsi vagy logikai jogosultsága van annak, hogy az alkohol hatása alatt elkövetett fegyelemsértésért ugyanaz büntet, aki kinyitja a korcsmát és beletereli az embereket?

.... Ilyen és hasonló szemlélődésekre bő és igen hosszadalmas alkalom kínálkozott, mert egész este kilenc óráig ténferegtünk ide s tova az udvaron. Ekkor töméntelen megszámlálás, beosztás, újból való beosztás, sorakoztatás után neki indultunk az egész éjszakai gyalogolásnak, hogy eljussunk rendeltetésünk helyére. Mindenki fáradt, elkényszeredett, kedvetlen volt; akadtak részegek, éhesek és kótyagos fejűek s mindenképen erkölcsileg lezülöttnek, nyomorultaknak éreztük magunkat. Amikor az ember nehéz munkában töri magát s a legteljesebb céltalanság és haszontalanság érzése bántja: akkor nézhet olyan szemmel a feladatára, mint aminővel mi gondoltunk az előttünk álló egész éjszakai gyalogolásra. Miért nem indítottak el bennünket már délután? Miért kellett a leghaszontalanabb állongálással eltölteni az egész napot s az unalom kínzó szerének beoltásával jobban elfárasztani, mint a legmegerőltetőbb meneteléssel? Miért nem engedik, hogy vonaton menjünk, amikor ugyanezt a célt úgyis elérhetjük s a kitűzött időre úgy is ott lehetünk?

Ez és hasonló kérdések egész tömege rajzott mindenkinek fejében és kimondott formában is végigzümmögött az egész hosszú sor emberen. Ennél az esetnél is s mint annyi másszor is, azt tapasztaltam magamon is, másokon is, talán mindenkin: hogy nem a megkívánt teljesítmény, a „Leistung" fizikai nagysága a főoka a fáradtságnak, sőt kimerülésnek, hanem a *lélektani motívumok: az az érzés, hogy a megkövetelt erőkifejtés céltalan, elkerülhető, eredménytelen, fölösleges.* Az egész katonai szervezet még a XVIII-ik századbeli *Prügelpädagogie* álláspontján van. Egyáltalán nem törődik avval a hatalmas, talán a leghatalmasabb munkanövelő erővel, amelyet a kedvben, az örömérzésben fedezett fel a modern lélekismeret. Emberek helyett gépekkel akar dolgozni s nem tudja, hogy az ember embernek lehet jó, esetleg kitűnő, de *gépnek mindig nagyon rossz.* A fegyelem biztosításának és megteremtésének címén megölik a megkövetelt munka kedvvel, örömérzettel való teljesítésének minden feltételét s nem lehet kétséges, hogy nemcsak emberi, de katonai szempontból is igen rossz cserét csinálnak. Az egyéni, a személyes érdekeltség hiányát semmi a világon nem pótolhatja s ennek rúgója nélkül minden teljesítmény csak hatodrangú lesz. A viszonyokhoz mérten mindig rosszabb az olyan munkateljesítmény, amelyet elfojtott vagy halk káromkodások, szitkok kíséretében, összeszorított fogakkal vesznek ki az emberből.

Mind erről azonban még semmit sem látszanak tudni a had-

sereg vezetésében s nem igen ütődik ki sehol még annak a nyoma, hogy leszámoltak volna avval, hogy a hadseregnek még a *saját* céljai szempontjából is nagy szociálpedagógiai intézménynek kell lennie, amely számára a helyes nevelés kérdése; a módszere a legelőrebbvaló kérdések egyike. Azt hiszem, legalább az én mostani és régebbi tapasztalataim alapján igazságtalanság volna azt mondani általában, hogy a bánásmód rossz vagy szerfölött kegyetlen. Durvaságokat és gorombaságokat nem szabad szerfölött komolyan venni. S bizonyos, hogy a kaszárnyákban uralkodó durva hangban nagyobb része van a bevonuló legénység jókora részénél található szörnyű kulturátlanságnak, mint annak, hogy a tisztek igen jelentékeny része is hijjával van annak a belső, magasabbrendű műveltségnek, amely minden helyzetben és mindenkivel szemben azt a beszédmódot, azt a cselekvési módot használja, amelyet az ő egyénisége és nem a másiké kíván meg. Nem az a főbaj, hogy a bánásmód rossz és kegyetlen, hanem az, hogy teljesen elhibázott. A jutalmazás és büntetés módszerei, amelyet a katonai szolgálat egész vonalán alkalmaznak, semmiben sem különböznek azoktól a módszerektől, amelyet negyvenedik szolgálati évük felé járó s egyébként is elmaradt hegymögötti elemi iskolai tanítók alkalmaznak első és második osztályos iskolás fiúkkal szemben. Mert mit szóljon az ember ahhoz, ha egy huszonnégy-huszonöt éves férfit avval akarnak büntetni és javítani, hogy valamely ép oly otromba, mint értelmetlen mondatot leíratnak vele kétszázszor, vagy azt, hogy ki beszélgetett a sorban, oly módon akarják megtudni nyolcvan felnőtt embertől, hogy negyedóra hosszat futtatják őket fel, meg lefelé egy menedékes vidéken?

Az egész módszer, amelynek alapján az embereket a hadsereg céljaira átgyúrni akarják, részben a velünk született bűn dogmájának, részben pedig valami igen durva és nyers gyakorlati pesszimizmusnak az összetalálkozásából sarjadt ki. A katonai nevelés erkölcsi része azon a feltevésen épül fel, hogy az ember lusta, komisz, munkakerülő, piszkos és félénk állat, akit a testi fájdalomtól való nagyobb félelem korbácsával lehet rákényszeríteni a kisebb fájdalmak eltűrésére vagy elvállalására. A katonai nevelés másik, értelmi fejezete annak az alapelvnek kifejezése és gyakorlati alkalmazása, hogy akinek az Isten hivatalt ad, annak észt is ad hozzá. Megtoldva ezt még annak a fináléjával: hivatal nélkül nincs ész. A mi világunknak egyetlen egy hódító ereje van: az amerikanizmus. Az ész és szabad tevékenység imádása ez. Semmi sem jutott el ebből az osztrák-magyar hadsereg vezetőinek szellemébe. Benne élünk a huszadik század romboló és építő erőinek korában. A kapitalizmus bontogatja a Lajtán túl a a szárnyát; itt is kibujt már a tojásból. Körülöttünk s különösen azoknál a népeknél, amelyekkel okos vagy oktalan módon versenyt folytatunk, ő a világ uralkodó hatalma. S a hadsereg, amely, úgy mondják, az állam és hatalom főütőere, nálunk tisztára a feudális világ nevelési és szervező elvei szerint rendeződik.

Az osztrák-magyar hadsereg szelleme kapitalista világban és környezetben a feudális világ csökevénye s mint a feudális nevelés egyik utólsó szigete éli dobszós, díszmenetes, otromba életét.

Nem kell vitát kezdeni arról, vajjon jó-e vagy rossz, lusta vagy dologtevésre hajlamos-e az emberi természet. De kétségtelen, hogy nincsen föltétlenül biztosabb eszköz az embereknek lustává, komisszá, piszkossá, munkakerülővé tételére, mint ha ezt szakadatlanúl a fülükbe ordítják, mint ha olyan intézmények állandó hatásának teszik ki, amelyek ilyen emberlátási elveken nyugosznak. Nincsen biztosabb módszer, a kezdeményezés, a találékonyság, a gondolkozás minden hajtásának tövestől való kiirtására, mint a lelketlen fegyelem, mint az értelmet legázoló fegyelem, mint az a tudat, hogy hivatalból nemcsak hogy nem vagyunk kötelesek gondolkodni, hanem egyenesen tilos dolog az számunkra. Aki benne állt valaha, mint numerus, a katonasorban, annak számára bizonyítani nem kell ezt. Hogy mégis új és szokatlan s talán igazságtalan megítélésnek látszik ez, ez onnan van, hogy a hadsereg dolgairól tisztek szoktak írni, mint az iskolák dolgairól a tanárok, sőt legtöbbször csak a tanarak.

Az emberi természetről való ezen rossz vélekedés bosszút is áll: sehol nem olyan lusták, munkakerülők, alattomosak és ravaszok az emberek, egyébként jó, derék és szorgalmas emberek, mint a császár kabátjában. A naplopás módszereinek, a lázas munka álcája mögött meghuzódó semmittevésnek valóságos csodáit látja az ember. Magától, a maga jó szántából, a maga jó eszétől senki sem csinál semmit. Az egész organizmus menten ellankad, lekonyul, szétfolyik, mihelyt az erkölcsi kancsuka nem suhog fölötte. Jelentéktelen, de szerfölött jellemző, mert napjában végtelen sok-sok emberrel megeső dolog az ilyen:

Kihajtottak bennünket az erdőbe: a kapitány, akire a hatszáz ember vezetése volt bízva, otthon maradt, hogy valami rubrikákat töltsön ki. A hadnagy, aki helyettesítette, a tiszti menázsi fazekainak és edényeinek az átadásával volt elfoglalva. Rá maradtunk a zoológus kadétra, aki az erdő tövében meghuzódó valamelyik nyaraló kisasszonyának udvarolt. Mi húsz-harmincas rajokban „Schwarmlinie"-ket gyakoroltunk; ez volt a parancs. Az altisztünk levezetett bennünket egy nagy árok-szakadásba: most jó „Deckung"-ban voltunk, fedezve az imaginárius ellenséggel s főképen valódi ellenségünkkel: a kadéttal szemben. Két és fél órát feküdtünk s az egyetlen gyakorlat, amelyet csináltunk, az volt, hogy a parancsnokoló altiszt harsány hangon kiabálta a vezényszókat — ama bizonyos katonai látszat s állandó munkálkodás legendájának megóvására. Az ilyen esetek állandóan napirenden vannak nemcsak a tartalékosok fegyvergyakorlatain, hanem az állandó katonai szolgálat idején is. Mindenki tudja, hogy ez így van és mindenki úgy tesz, mintha nem tudná. A kijátszásnak és félrevezetésnek igen fejlett rendszerét teremti meg ez az élet s a betegség szimulálásánál sokkal sűrűbb és gyakoribb dolog

a munka és gyakorlás szimulálása. Mindez azért, mert az unalom és egyhangúság megesz mindenkit: legénységet és tiszteket egyaránt. A megtanulni, az elsajátítani való anyag olyan, hogy egy esztendő alatt mindent kitünően s még a lehetőnél is sokkal jobban meg lehet tanulni. Mivel azonban három esztendeig tartják ott a legénységet s kínozzák, gyötrik, zaklatják állandóan és szakadatlanul ugyanazoknak a mozdulatoknak, fegyverfogásoknak, felvonulásoknak a megismétlésével: az emberi természet védekezik úgy, ahogy tud. A hatvanperces figyelési órákkal szemben a figyelmetlenség profilaktikus szerével küzd a gyermeki lélek önfentartási ösztöne. A három esztendő katonai szolgálat kényszere ellen a „*markírozás*"-sal védekezik az egészséges emberi természet. Ilyenformán természetesen rengeteg hasznos idő pocsékolódik el s elég néhány napra bekukkantani a katonai üzembe, hogy az ember meggyőződjék, hogy a két esztendős katonai szolgálat is még túl sok s hogy az egy esztendő tökéletesen elegendő minden szükséges és fontos ismeret megszerzésére és a testnek olyan fokú megedzésére, az izmok megropogtatására, hogy az egyébként jól és észszerűen kiképzett katona megállhassa a helyét, annak a non-putaremnek a bekövetkezésekor, amely, mint állandó, nagy árnyék, rávetí homályát az egész katonai életre: a háború, az ellenség. Úgy mondják, ha az ember értelmes és tilalom ellenére is gondolkodó szemmel nézi azt, mikor meghajszolják, kerékbetörik, keresztül kergetik árkon-bokron, meghajtják esőben és égő napon: akkor arra kell gondolnia, hogy mindez azért van, hogy háború esetére edzett, kitartó s mindennel szembeszálló és helytálló legénység álljon készen a minél hathatósabb embergyilkolás munkájára.

Ha kivetem magamból lázadó humanitárius érzéseimet, ha eltíprom azt a gondolatot, amely fellázad bennem arra az eshetőségre, hogy én valaha ismeretlen, engem nem bántó emberre fegyvert emeljek s ráhelyezkedem katona voltomnak értelmet adó lehetőségére s ez alapon azt kérdem magamtól: van-e nekem elegendő útravalóm arra, hogy háború esetén be tudjam tölteni a számomra kijelölt szerepet — igen furcsa és elszomorító eredményre kell jutnom s jutna még bizonyára sok ember rajtam kívül is.

A katonai nevelésnek és oktatásnak minden erejével arra kellene törekednie, hogy a háború illúzióját felkeltse a katonában. Ez egy rendkívül nehéz lélektani feladat, mivel a katonai nevelés minden tényezőjében a képzeletnek olyan fokát követeli meg és tételezi föl, amekkorát az emberek nagy átlagánál közönségesen nem igen lehet megtalálni. A tisztnek, aki valamilyen harcászati feladatot magyaráz el a legénységnek, nemcsak elméletileg képzett embernek, hanem bizonyos tekintetben művész-lélseknek, a szó jó értelmében felfogott fantasztának is kell lennie Wenn ihr's nicht fühlt, ihr werdet 's nicht erjagen — s abból, hogy szidalmak és legorombítások tömkelege után a tiszt felszó-

lítja a legénységet, képzelje el, hogy ilyen és ilyen körülmények között közeledik az ellenség, nem tud az a legénység semmit sem elképzelni. Arra, hogy elképzeljünk vagyis a lelkünk szemével lássunk valamit, nem jó módszer a parancs. A képzelet vagy belső ösztön hajtására vagy *külső sugallásra* kezd el dolgozni. Ez igen egyszerű lélektani igazság s mégis oly kevéssé vetnek vele számot az emberek mindenfajta nevelői: iskolában, kaszárnyában, népgyülésen, tehát ott ahol tömeg szuggesztiók felkeltésén múlik a siker vagy bukás. Csak az egyház tudja ezt, nemcsak elméletileg, de gyakorlatilag is s ez nem utolsó kulcsa a lelkeken való uralmának. A jó prédikáció nem felszólítást intéz híveihez, hogy lássák a pokol borzalmait s gyönyörűségeit a paradicsomnak, hanem színeket, zajokat, ízeket, hangokat feltámasztó szavainak sugallatával, igézetével megmutatja, érzékelteti velük. Nem került elém tiszt, aki ezt a lélektanilag olyan fontos, az ő céljai szempontjából olyan fontos feltámasztó munkát elvégezni tudta volna, sőt valószínű, hogy akiben erre hajlam vagy tehetség van, az bizonyára mint alkalmatlan álmodozó rossz Beschreibunggal utazhat igen korán Pensiopolisba. Enélkül pedig olyanok vagytok, mint a zengő érc és pengő cimbalom s derék és biztosan gyilkoló embertömegeket formálni nem tudtok. Mind azok a gyakorlatok, amelyek ezzel kezdődnek: tegyük fel, képzeljük el, nem érnek egy ütet taplót sem. A három esztendőből pedig mennyi rengeteg idő megy el erre a képzelet nélkül való, ösztövér, testtelen és sápadt munkára! Aligha lehet jó s főképen rendes módszer az, amely a művészeti képzelet igen fejlett fokát tételezi fel a felnőtt férfiak túlnyomó számában. Mert, ha nem erre épít, akkor tulajdonképen *semmire* épített.

Azok az órák, amikor a parancs helyett eseményekkel, dolgokkal akarják felkelteni a háború illúzióját, aránylag igen jelentéktelen részt foglalnak el a katona szolgálati idejéből. S a mise en scènejük még ezeknek sem valami elsőrangú. Elvégre a színházi rendezőben is igen ritka a jó és teremtő képzelődésű ember. A legfelsőbb hadúr bizonyára igen hatalmas egy úr, de neki csak gallérokat van módjában adományozni, de nem fejeket. A komoly és igazi illuziót keltő dolog s így az egyetlen igazi, reális nevelő erő: a golyó, amelyik a harcszerű lövés idején ott fütyül el a fejed fölött, a füled mellett, amely lecsap mögötted s rád kergeti a fölvert port vagy amelyik búgva fúródik be előtted a földbe. Ez nem barátságos és nem kellemes állapot, de kitünőbben megtanítja egyetlen óra alatt a gyors és leplezett előnyomulásra, a fedezett helyek felkeresésére és kihasználására a katonát, mint három hónapos lapos és kelletlen beszéd, parancs és felszólítás, amelyben az atyaúristenen kezdve minden theológiai, családi és anatómiai részlete az emberiségnek benne foglaltatik. Minden idegszál él ilyenkor még a leglomhábban is, minden izom dolgozik és feszül a legnemtörődőbben is s a félelem, az állati ösztön egyszerre kitünőbb és gyorsabb nevelőnek bizonyul, mint szida-

lom, laufschritt és kaszárnyafogság együttesen. Lehet, hogy elfogult, igaztalan és rövidlátó ember vagyok: de én, lelkemre mondom, csak egy jó katonai kiképzővel találkoztam: az *éles töltéssel.*

Hatszáz huszonnégy és harminc év közötti férfivel voltam együtt ebben a tizenhárom napban. Túlnyomó részük szegény ember, munkás, itt-ott akadt egy kisíparos, kereskedő, hivatalnok s néhány diplomás ember. A fegyencruha és a császár kabátja eltünteti a külső különbségeket az emberek között s evvel együtt megszünteti azt a bizalmatlanságot, amelyet az úrfélével vagy annak látszóval szemben pajzsként használ a szegényebb, egyszerűbb ember. Ez a bizalmatlanság, amely annyi minden érdekes, fontos, életbevágó szociális és kulturális igazságot eltakar az ember elől, nem halt ki a felvilágosodott városi proletárból sem. Csak köntöst cserélt nála. A paraszti bizalmatlanság a félelem nemzettje. A városi proletár, főképen ha már szocialista lett, a lenézés és gyülölet keverékéből támadt bizalmatlansággal vértezi magát. Ezt még az olyan ember is érzi, aki mint e sorok írója, elég sokat forog munkások között; másokra nézve, azt gondolom, még fokozottabb mértékben áll ez. Mindenképen s mindenkinek kitünő alkalom azonban megfigyelésre, amikor együtt él, lakik, étkezik, szórakozik olyan sok emberrel.

Este, takarodó után, amikor lefeküdtünk, elalvás előtt megindul a beszélgetés. Néhány év előtt még emlékezem, ilyenkor trágár adomákon, a tisztek és a szolgálat ellen való panaszkodáson kívül alig volt más tárgya a beszélgetéseknek. Ebben a tekintetben most igen nagy — az én számomra igen örvendetes — változást tapasztaltam. Politikai és szociális kérdések: első sorban *a választójog* és a *lakásdrágaság* kérdése legalább olyan nagy helyet foglalt el a beszélgetésekben, mint a nemi életre vonatkozó vagy vele kapcsolatos elbeszélések. Az idén képviselő választások után voltunk. Ez az esemény azonban, amely az úri politika világában a földrengés és föltámadás csodáit jelentette, egyáltalán semmi benyomást sem tett még azokra sem, akik politikai dolgok iránt beszélgetésükből kitetsző módon érdeklődtek. A politikának egyetlen kérdése él számukra: a választójog s ebben is a titkos szavazás az, amit a leglényegesebbnek tartanak. Töméntelen vitát, beszélgetést hallgattam meg, amelynek vége mindig az volt: Titkos szavazás nélkül nem ér az egész semmit. Igen sok még a munkások között a politikailag teljesen érdektelen, indifferens. De figyelemre méltó, hogy olyat egyetlen egyet sem lehet találnom, aki a mai parlamenti pártok valamelyikéhez tartozónak érezte volna magát. Az természetesen nem meglepő dolog, hogy például munkapárti vagy alkotmánypárti hajlandóságú nem jelentkezett. De az már érdekesebb és feljegyezni valóbb, hogy sem függetlenségi pártinak, sem néppártinak nem mutatott senkit a beszéde, Egy-két keresztény-szocialista akadt a politikailag éberek között, a többi mind nemzetközinek, szervezett munkásnak, szociáldemo-

kratának vallotta magát. Ez igen nagy fokú politikai neveltségnek és az osztályöntudat éberségének a jele s arra enged következtetni, hogy a választójog demokratikus reformja esetén a mai pártok nem igen számíthatnak ez új választók szavazataira. Egyáltalán rendkívül érdekes volt tapasztalni, hogy milyen általánosan és milyen mélyre leszűrődött a szocialista agitáció egynémely jelszava, mennyire úton van ez a felé, hogy a munkásoknak egyedüli ideológiájává váljon s hogy egyeseknél a politikai gondolkozásnak olyan nagyfokú érettségét érte el, aminőt iskolázott és tanult embereknél is igen ritkán lehet tapasztalni. Nagy érdeklődéssel és gyönyörűséggel hallgattam, amikor egy asztalossegéd egy kisiparosnak, aki azt mondta, hogy „a szocialistáknak már van most képviselőjük a parlamentben: Vázsonyi és Pető", megmagyarázta a polgári és szociális demokrácia között való különbségeket s a radikális polgárság meg a munkásosztály politikájának különbségeit. Az illető szakegyesületi előadásokat hallgatott három évig s a Szabad Iskolának két féléven volt a hallgatója.

A szocializmus, a Népszava s a „központ" egyáltalán igen nagy, jobb szó híjján azt mondanám: bizonyos fokig vallásos, mithikus szerepet játszik a már a párthoz tartozó, kiművelt és felvilágosított munkásnak és egyáltalán a szegény embernek gondolkozásában. Bárminő sérelem vagy igazságtalanság, vélt vagy valódi, éri őket, igen gyakran hallottam: „majd megírjuk a Népszavának" s amikor megtudták, hogy a nevezett lapnak egy munkatársa is a behívottak között van: állandóan bujták a híreket, hogy ezt, meg ezt kell megíratni. Nem mintha azt hitték volna, hogy ez a lap tud segíteni a panaszolt bajokon és visszaéléseken; hanem inkább annak a lélektani szükségletnek a kielégítésére, hogy a nyilvánosság felhasználásával megbosszulják a rajtuk esett sérelmet.

Az egyáltalán igen érdekes jelenség, hogy a szocializmus gondolata, intézményei, sajtója, akciói, bizonyos tekintetben részeivé lettek a nép-psychének s ha tán az a kép, amelyet róluk öntudatukban hordoznak, nem egészen felel is meg a szocialista elmélet kényesebb követeléseinek: mégis reális valamivé lett számukra. S ha igaza van, minthogy az én érzésem szerint igaza van Marx azon tanításának, hogy a reális munkásmozgalom egyetlen grammja többet ér száz mázsa elméletnél: akkor ezeknek a gondolatsoroknak és érzésmódoknak a megrögzítése azokban a proletáragyvelőkben több és hasznosabb munka, semmint hogy elméleti agyrémek és szépséghibák miatt kicsinyelni szabadna. Hogy kissé enyhén fejezzem ki gondolatomat: az értéktöbblet elméletéről és a történelmi materializmusról nincsen egészen szabatos fogalmuk ezeknek a szocialistáknak. De számukra a szocializmus, mint elven valóság él, mint védelmező és támadó erő a rendőrrel, a gazdával, a munkáltatóval, a házmesterrel, a szatóccsal s a joggal szemben. Sohasem fogom elfelejteni azt az érzelmet, amely úrrá lett rajtam, amikor valamelyik estén a barakkok előtt leheveredett

csoportban egy kissé zavart fejű, de lelkes cipőfelsőrészkészítő elbeszélte a Hétházi lakósztrájk és mozgalom történetét. Valamelyik nagy fővárosi takarékpénztárnak a Váczi-út környékén lévő háztömbje ez, ahol először tört ki nagyobbszabású módon és szervezetten a lakók forrongása. A szeles és kissé fantaszta ember belső izgalomtól reszkető szavaiból egymásután bujtak elő a nagy szenzációk: a házmestert és háziurat ábrázoló szalmabábúk felakasztása, a minden esti macskazenék, a házi bizalmiférfi megválasztása s végül a nagy diadal: a szerződés, mely némi anyagi előnyt is biztosított a lakóknak, de főképen a győzelem, a felülkerekedés erkölcsi gyönyörűségeit adta meg nekik. S e hosszú ormótlan, illogikus elbeszélésben állandó vezérmotívum gyanánt bukkant fel: akkor kijött a „központ", akkor azt üzente a „központ", akkor kiküldött valakit a „központ" ... Én ritkán éreztem nagyobb erkölcsi tartozást, sulyosabb kötelességváltót nem igen mutattak be nekem, mint aminő annak a boldog és egyszerű embernek az elbeszéléséből, naiv hitéből és bizalmából szólott felém.

▽ ▽ ▽ ▽

Vérmező, 795, május

Irta:
KARINTHY FRIGYES

I.

Ó csudacsöndes májusi éj!

Alszik remegőn a hüs Duna tükre —
Lent fekszik a hold a víz fenekén,
Távol a Gellért — Messze az éjben
Nyulnak a sávok, zöld-feketén.

A Várhegy fekete tömbje
Omlik az éjbe vakon —
Tompa, rezes fény, lágy ütemekben
Visszaverődik az ablakokon.

Májusban az ifjú, nagy élet
Kéjtől zokogott, kéjétől a nyárnak —:

Éjfélben a hajóhíd alatt
Suhanni kezdtek az árnyak.

II.

Éjfélben halk, hideg ujjak
Kopogtak a kőfalon át, —
Éjfélben horkanva riadt fel
Martinovics, ferences apát.

Két ájult, kimeredt szem
Meglátta a néma falat:
Zöld sugarak táncoltak
Boltozott öble alatt.

(Most felfutott a falon,
Most viszolyogva lenéz;
Most koppant: hosszú köröm,
Nedves, zöldszínű kéz.)

Két lépcső, kockakövekből,
Sikátor, hosszú torok —
— Ablaktól le a földig
Vonalat húz a nyirok.

(Ablakból visszamered rá,
Tele van minden kicsi zug —
Krétafehér az arca:
Szája fekete luk.)

III.

A hűs magos terembe hogy' kopogtak a szavak:
Lobogtak gyertyalángok sötét tetők alatt.
Ólmos, kifáradt arcok, fehérlő árkusok,
Vibráltak, összefolytak. — A jegyző olvasott.

Ó hogy feküdt a posztón a szürke napvilág!
Hosszú, setét sorokban hallgattak a bírák.
A Hétszemélyes-Tábla. — Mögöttük a falon
Kőarcú Krisztus-isten, meredten és vakon.

Hétszázkilencvenötben . . . Martinovics, apát.
Királysértés . . . A császár . . . Röpiratok, ruhák . . .
. . . Az institutiót bírálták . . . ellenezték . . .
Gyülések . . . föld alatt . . . Respublikánus eszmék . . .

Ez itt . . . ez konspirált . . . Titokba, föld alatt
Forralva lázasan, rettentő dolgokat —
Császárt . . . Meg államot . . . (így sorba szól a vád)
— S lefordította titkon a Marseillaise dalát.

A Marseillaise dalát! . . . A vén szívek felett
Ó hogy riadt keresztül a nyirkos rémület!
Ó hogy vált hamuszínre megrebbenő szemök!
. . . Páris . . . A Marseillaise . . . Hétszázkilencvenöt . . .

IV.

Páris. A Gréve-piacon
Peregve pördül a dob —
Szinte szikrázik a nap:
Tarka tömeg kavarog.

Hahó! be vígan
Gurigáznak le a fők!
Tréfásan szökken a vér
Pörögnek a dobverők.

Hahó! Mi gurigázunk!
Hahó! Van elég!
Kinek mi köze hozzá?
Adhatjuk, a miénk.

Hahó! Ki morog?
Európa, a kutya, vonít —
Hahó! Gurítunk
Neki is valamit.

Puderes szőrpamatokba
Két kövérke golyócska, fehér —
— Hogy szuszogott Louis Capet!
Hogy dült ki nyakából a vér!

Felkeltek a királyok ellenünk —:
Mi odalöktük a miénk fejét!
— Danton, polgártárs, elvetve a kocka —
Künt a határon Dumouriez!

Egyetlen ordítás,
Hogy reng a föld belé:
„Aux armes, citoyen!
Aux Armes . . . !

Le jour de gloire est arrivé . . .!“

V.

Hallgassatok meg. Megtörött szívemben
Nincs szenvedély már — megbékélt, kiholt.
Ó, úgy borul a bünbánat szívemre,
Mint börtönöm, e szörnyü, szürke bolt.
Bünös vagyok, . . . Igen, . . . beismerem . . .
Megtört a borzalom s a börtön —
— Bíráim, gyónni akarok —
Ó jaj!
Remegve, gyáván, összetörten.

Beismerem már . . . Káték és beszédek
Voltak valóban . . . Könyvek és írók —
Szabadságról . . . meg eszmékről . . . beszéltünk —
S bíráltuk is az institutiót —
A Marseillaiset lefordítottuk
S amint tehát kitetszett:

Megsértettük — igen, beismerem, —
Ó jaj!
Őfelségét, Ferencet.

De ifjú voltam és setét agyamba
Ködös, riasztó viziók lobogtak —
Egyetlen szívnek láttam a világot
Melyben nehéz, sötét eszmék dobognak.
Ezreknek jajgatása jött
Vén könyvek, szóözön —
— S belémmarkolt a köd:
Ó jaj!
Nyirok, hideg közöny.

Egyszerre jöttek . . . Tompa, halk morajjal
Az alkonyatból . . . jöttek a szelek.
Párisba tüz . . . Párisba reng a járda . . .
Párisba vén vasajtók döngenek . . . !
Párisba fortyog a csatorna: —
Párisba háborog! . . .
— S Versailles alatt a kéjkerteken át
Hahó!
Bőg büzös, éhes, százezer torok . . . !

Zavart szemekkel és fehér ajakkal
A hatalom dadogva némul el:
Egyetlen hosszú, véres ordításban
A nép, a nép győzelmet ünnepel!
Halványuló kisértetárnyak
Lidércláng, kósza fantom: —
Halljátok? Desmoulins kiált!
Hahó!
S dobog riogva Danton!

Ó ily idők! Ó ily napok! S mi látjuk!
Ez az erő, mely, büszke és kemény: —
Ó hogy riadt meg döbbenő agyamban
A látomás — csak én értettem, én!
Egy éjjel sírtam: — a hideg falakhoz
Ütöttem homlokom —
Kongottak a falak
Ó jaj!
Kietlen, furcsa hangokon.

Egy éjjel sírtam — elszorult torokkal
Zokogva vertem a hideg falat —
— Párisban akkor ünnepelt a konvent:
Jourdan sereggel állt Jemappes alatt.
Itthon halálos némaságban
Feküdtek a mezők —
Süket mezők, letarlott messzeség —
Ó jaj!
Halk eső, könnyező.

Hogyan? Hiába? Nálunk ezt nem értik?
Ezt meg nem értik nálunk, ezt a hangot?
Kilógó nyelvű, földporába süllyedt
Süket baromnép, eltiport bitangok!
Kiknek fején pompázva ül
A Butaság biborpalástban —
— — — — — — — —
Ó jaj!
S én, hogy figyeljem, látva lássam:

Igen . . . pincékbe . . . rejtekezve . . . én, én
Vezettem őket . . . Összeesküvés?
Didergő szájjal, táncoló fogakkal
Zöldüljetek . . . Ó mind kevés, kevés!
Csikorduljon az ujjszorító,

Csavarjátok ki a csuklóimat —
Dögöljetek meg . . . ! . . . többet is tudok még . . .
Ó jaj!
Zuhogjatok, fojtogató falak!

Egy kardcsapással ujjongó szabaddá
A mély erőket . . . s engem . . . látva lássák . . . !
Egy kardcsapással elsöpörni innét
Szívek nehéz, nehéz lidércnyomását . . .
Viharzó bércek büszke harca —
Szabad mezőkön zengő háborúk — ! ! . . .
. . . Ó jaj! . . .
. . . Krétafehér az arca —
Szája fekete luk . . .

VI.

Először Sigrayt vezették köztük el:
Szolárcsik felbukott a lépcsőhöz közel.
Szentmarjay vadul ellökte a papot —
Hajnóczy sírva ment, Őz Pál viaskodott.

Martinovics — így szólnak a régi krónikák —
Ájult volt, amikor a padra hurcolák.
Nyitott, tajtékos ajkán sápadt mosoly, fakó —
Két hóna alá nyulva cipelte a bakó.

Kuszált, vizes haja, sovány gyermekfeje
Rácsuklott csöndesen a hóhér keblire;
S melyet nyirkos pirossal az olvadt vér elöntött:
Két karja átölelte szeliden a fatönköt.

▽ ▽ ▽ ▽

Spanyolország újjászületése

Irta:
FRÁTER ALADÁR

Most már mindent az újságíró tollával írunk és mindent az újságolvasó szemével olvasunk. Nincsen szép, redős köntösü Klíónk, aki a ma történéseit acélhegyü szerszámjával márványtáblájára vésné örök idők számára. Csak éppen úgy írnak most mindent, hogy egy napig, holnapig legyen hatása, akár öngyilkos hajbodorító legényről, akár évezredes hatalmasságok vajudásáról vagy összeomlásáról van is szó. Az újságolvasónak mindegy, minden kitünő a fekete kávé mellé, az újságírónak pedig jobb így, ha a nagy dolgoknak csak a felső színére kell vetnie egy-egy futó pillantást, mert ilyformán kevésbbé öregbedik a neuraszténiája és majd csak akad valaki száz év mulva, aki hűségesen és egészen föltárja azt, ami ma végbement.

A Pireneusok, meg a Sierre Nevada közén most egy apokaliptikus dráma van keletkezőben, de igazán nem kelt nagyobb izgalmat a külföldön — példának okáért nálunk sem — mint egy túlságos szexualitásban szenvedő hirhedt asszony, akinek a betegségét érdekességnek élvezik a tudatlanok. Spanyolországban húsz millió ember él, kicsit keserves, de mert romantikus, tehát gyönyörű életet és most ennek a húsz millió embernek a sorsa egyetlen hajszálon csüng, még hozzá nem is valami féltve őrzött, hanem olyan hajszálon, amelyiket két ellenséges marok rángat a két végén elkeseredetten és a pusztítás, a háború va banque érzésének a könnyelműségével.

Nem lehet a római Kuria és a spanyol kormány küzdelmét egyszerűen csak a szabadelvűség kérdésének tartani, mert azzal letöröljük a himporát, kiszikkasztjuk a színét és elorozzuk a nagyszerűségét annak a gigantikus hadjáratnak. Tudnunk kell mindenekelőtt azt, hogy az ibériai félszigeten legföljebb csak minden ötszázadik ember nem született római katholikusnak és hogy az az egy zsidó, protestáns vagy anglikánus tüntetően vallhassa a maga hitét, azért igazán nem érdemes másik négyszázkilencvenkilenc embert megvadítani és fegyverbe kényszeriteni. Az igazság, a szent és szép igazság ugyan azt követeli, hogy a jogok asztalánál éppen úgy hely illesse azt, aki egyedül jött, mint azt, aki ötszázad magával jött és sok kemény ökéllel tudja megtámogatni a jussát — de sem az élet a maga nagy egészében, sem a társadalmakra való tagoltságában nem törődik a szent és szép igazságokkal . Az nem lehet okos kormányzás, amelyik csupán azért dug ötszáz embernek a fülébe taplót, hogy az ötszázegyedik mostantól fogva egy arany csillagot, vagy egy kakast szúrhasson a kicsi templomának a tornyára. Ha Canalejas ilyen nemes, ilyen jámbor ideálista volna, ha nehány cifra templomi zászlóért, arany- és ezüstmázos külsőségért puskaporral szórna tele egy egész nagy

országot, akkor megérdemelné, hogy a kedvéért újra fenyítő eszközként használják a suhogó botot és a derest.

A spanyol kulturharc kérdését olyan módon állították be eddig és különösen Magyarországon, ahogyan annak semmi értelme sincsen. Amikor két ország hadserege összecsap, nem azt mondják azok az országok, hogy „mi ketten halálosan gyűlöljük egymást, tehát ölni, vagy halni akarunk". Hanem keresnek egy szép, tetszetős ürügyet, amit casus belinek hívnak diákosan, s ami lehet egy letépett zászló, egy megsértett követ, egy megölt és kirabolt idegen alattvaló — szóval, lehet akármi. A spanyol kulturharcban ezt az ürügyet Canalejas találta meg fölöttébb ügyesen, amikor régi, elhantolt törvényeket kiásott és új lelkeket lehelt beléjük. Ezek a törvények a különböző vallások egyenlő jogairól szólottak és régebben Sagasta politikai harcainak a sikereiként keletkeztek. Harminc-negyven éven át nem alkalmazták ezeket a törvényeket, de nem azért, mert a papok meggátolták, hanem azért, mert nem volt kire alkalmazni azokat. Mert csak néhány ezer Spanyolországban székelő német protestáns, a szénbányák és egyéb ipari vállalatok angol tulajdonosai és munkásai egy pár százan, azután egy sereg bizonytalan hitű „gitano" vagyis cigány, meg a spanyol tengerpartokon ott maradt arabok és marokkóiak az együtvéve is jelentéktelen és nem is spanyol minoritásukkal állottak szemközt egy irtózatos nagyságú katholikus tengerrel, amelyből tíz millió embert maguk a legradikálisabb spanyol politikusok is fanatikus papistának és reverenda tisztelőnek mondanak.

Canalejas sem a német protestánsokért, a brit anglikánusokért, a pogány gitanokért, vagy a mohamedánus móriszkókért üzent hadat a római Kuriának. Neki kellett ez a harc s mint a jó hadvezér, egészen másutt készül a döntő ütközetre, mint ahol — látszat szerint — a hadsorait koncentrálja. Egyházpolitikai harcot hirdet, de voltaképpen óriási méretű gazdasági küzdelembe fog, mert a papi kérdés tulajdonképpen nem vallási, hanem ökonómiai kérdés Spanyolországban. Az ibériai félszigetet, különösen az utolsó évtizedben, ezrével szállották meg az idegenből és különösen Franciaországból való szerzetesek. Ezek azonban nem afféle színezetlen, kolduló barátok, hanem ellenkezően, kimondhatatlanul gazdagok és évszázados ősi otthonukból elmenekülve, a milliók százait vitték magukkal új hazájukba. Emlékezetes a likőrt gyártó francia kartauziak költözködése, akiknek az arannyal telt vasládái vaggonokat töltöttek meg s akik Tarragona mellett épült kolostorukba és gyáraikban háromszáz millió frankkal kezdettek új korszakot. Elgondolható, hogy ezek a milliók nem hevernek meddően, de még könnyebben elképzelhető, hogy az a munka, amit ezek a milliók végeznek, nem lehet gyümölcsöző Spanyolországra nézve. A francia szerzeteseket sem a föld, sem a nekik idegen nép iránt való szeretet nem mérsékli a tőke fegyvereinek az alkalmazásakor. Százával alapítják nap-

nap után az ipartelepeket, ahol kevés kivétellel tizenkét-tizenhárom éves fiúkat és leányokat alkalmaznak ugyanarra a nehéz munkára, amit egyéb gyárakban felnőtt munkás emberek végeznek. Az első nyereségük tehát ott van, hogy az ilyen serdületlen gyerekeknek egy pezetát fizetnek legföljebb naponként, míg a rendes munkásoknál legkevesebb három pezeta a napszám. De azonfölül a szószék, ahol prédikálnak és az iskola, ahol korlátlan hatalommal székelnek, mind egy-egy eladási iroda a számukra, ahol költségmentesen a leghatásosabb reklámot tudják kifejteni. S mert mindez ilyformán van, még a legvállalkozóbb szellemű emberek sem merészkednek ipartelepeket létesíteni, minthogy félnek — még pedig teljes joggal — a gyilkos konkurrenciától.

Természetes, hogy az ilyesmi csak olyan országban lehetséges, ahol vagy nincsenek szociális törvények, vagy pedig, ha vannak, akkor rosszak. Mert éppen elég volna a spanyol szerzetesrendek nemzetpusztító ipari működésének a meggátlására egy törvény, amely kimondja, hogy bizonyos korhatáron innen lévő gyerekek munkára nem foghatók. Ez látszat szerint semmiség és mégis, eddig egyetlen spanyol kormánynak sem volt annyi ereje, hogy a Kortezben egy ilyen törvényt elfogadtatni képes lett volna. És mindaz a hatalom, ami e kis példa szerint a spanyol kormányok kezéből hiányzott, az mind ott volt a spanyol klérus kezében. Részint azáltal, hogy fanatikus, vagy mercenárius híveik eljuttottak mindenüvé, még a király háló szobájába is, részint pedig azáltal, hogy az elvakítás eszközeivel magát a népet nevelték a a nép legnagyobb ellenségévé.

Egyébként pedig Spanyolország minden szomorúságának és nyomorúságának éppen abban rejlik a titka, hogy a nép nevelésének az ügyét tág lelkiismeretű spanyol kormányok a papság kezére játszották. Ezzel voltaképp nem is az volt a szándékuk, hogy a klerikálizmusnak szolgálatot tegyenek, hanem egyszerűen csak az állam költségvetését akarták megszabadítani a közoktatás terheitől. Az oktatásügyről szóló törvényt annak idején csak óriási parlamenti harcok árán tudta elfogadtatni a kormány és ez a törvény pompás példája a spanyol politikai életben még nemrég is uralmon volt hipokrizisnek. Tudniillik ez a spanyol közoktatási törvény a legszabadelvűbb valami. Szép és okos elvek szerint kell oktatni a spanyol nép gyermekeit, mondja a törvény, de egyúttal azt is mondja, hogy az oktatás költségeit az állam nem vállalja, hanem áthárítja a városokra és a falvakra. Ez persze nem okoz zavart Barcellonában, amely nemcsak Spanyolországnak, de Európának is egyik legmódosabb városa, hanem elbírhatatlan terhet jelent az olyan kis községre nézve, amelynek lakói egész éven át alig látnak egy-egy kopott, rossz ezüstből vert pezetát. Mit cselekedhetik tehát az ilyen nyomorult falvacska? Az „ayuntamiento" — a községi kupaktanács nagy hajlongások közepette besomfordál a senor cura, a plébános úr házába és alázatosan, igen alázatosan megkéri a tisztelendő urat, hogy tanítsa ő az apróságokat vagy gondoskod-

jék más úton az ifjúság szellemi táplálásáról. S a jó plébános úr gondoskodik is. Nyomban kéznél van valami kispap, esetleg valami barát, aki hajlandó tanítani egy kevés búzáért, kukoricáért. Vagyis: Spanyolországban megvan a leglerikálisabb népoktatás, de ugyanekkor van egy igen szép, nagyon modern és egészen szabadelvű népoktatásügyi törvény. A dolognak a csattanója azonban csak ezután következik. Spanyolország költségvetése néhány év óta rendben van, sőt öt-hat éve mindig superavit-tal végződik, ennélfogva most már jelentősebb összeget adhat közoktatási célokra is. Még pedig olyan összeget, amely meghaladja évenként a negyven milliót és körülbelül többet, mint amennyit Magyarországon költenek erre a célra. A helyzet tehát úgy fejlődött az ibériai félszigeten, hogy a papság az oktatás címén óriási összegeket zsebel évenként az államtól, mert annak a negyven egynéhány milliónak az oroszlánrészét a papi intézetek kapják, míg viszont a laikus tanárok jórészét az éhenhalás veszedelme fenyegeti. Növeli ennek a képnek a szomorúságát az, hogy manapság is még ötven százalék analfabétáról beszélnek a spanyol hivatalos adatok, a valóság azonban még feketébb és egészen bátran mondható, hogy száz spanyol ember közül hetven nem tud írni-olvasni. Ugyancsak hivatalos adat az is, hogy amíg állami középiskola mindössze hatvanöt van, viszont a papok kezében lévő középiskolák és szemináriumok száma meghaladja a száztizet.

Ámde nemcsak az ipar és a népnevelés terén vált nagyhatalommá a klérus Spanyolországban. Mindeddig a politikában is a papság mondotta ki a döntő szót, noha közvetetlenül nem vett is részt a parlamenti küzdelmekben. Ennek a magyarázata klasszikusan egyszerű. A spanyol papság titokban szövetkezett a Bourbon uralkodó családnak azzal az ágával, amely a spanyol trónt régi örökösödési törvények alapján a magáénak vallja és XIII. Alfonzot bitorlónak mondja. Ez nem más, mint az úgynevezett Karlista mozgalom, amelynek az élén Don Karlosz halála óta Don Jaime trónkövetelő áll. Spanyolországban lelke szerint ma már senki sem Karlista. Ahol a Karlista törekvésnek a legfőbb fészke volt, a hatalmas Katalónia, ma ízig-vérig köztársasági és ennek a dúsgazdag iparos provinciának a közel három milliónyi lakossága gúnyos mosolygással nézi, hogyan törekszik Don Jaime egy olyan trónra, amely ingadozóbb, mint a nádszál a viharban. A másik megértő otthona a Karlista törekvésnek a baszkok földje volt, a Pireneusok spanyol lejtőin. A bászk nép azonban nem délszaki temperamentumú, a legendák szerint Európa északi felében élt hidegvérű törzsek ivadéka; dolga jó van, a spanyol kormányok mindig a kedvében jártak, megőrizhette az ősi nyelvét, a szép, tiszta erkölcseit, a feudálizmus korából maradt kiváltságait, a bászk nép tehát nem fog fegyvert sem a papok, még kevésbbé Don Jaime kedvéért.

Mégis, a Karlista mozgalomnak gyökere van; hét olyan képviselő ül a Kortezben, aki ország-világ előtt vallja, hogy Alfonz

király jogtalanul ül a trónon, amely igazság szerint Don Jaimet illetné. Azonfölül igen sok pénz áll ennek a pártnak a rendelkezésére és ha Spanyolországban együvé kerülnek a papok és a pénz, ez csaknem leküzdhetetlen hatalom. Ezt a hatalmat szögezték mindidáig a spanyol király mellének, valahányszor ellenkezni próbálkozott a reverendával. És „*Don Alfonso trece*" — akinek a neve mellett a babonás szám mintha mégis szomorúságot jelentene — mindeddig nem mert nyíltan szembehelyezkedni a papsággal. Pedig ez a papság még attól sem kímélte meg, hogy a férfiúi és férji önérzetében megsértse. Amikor még ujdonsült férj volt Alfonzó, meglátogatta az anyósa, Battenberg hercegné. Persze készülödtek királyi pompával és a fiatal király azt akarta, hogy szép feleségének az édesanyja káprázó szemmel nézze és tapasztalja az ő fejedelmi hatalmát. S mert Battenberg hercegné anglikán vallású, Alfonzó elhatározta, hogy kis házi kápolnát fog berendezni a számára a királyi palotában. A kis kápolnát el is készitették, még mielőtt Battenberg hercegné Madrinba érkezett. Ám ekkor furcsa dolog történt. Megszólalt a pápai nuncius és kijelentette, hogy őszentsége nem tűrheti az anglikánus kápolnát a madridi királyi rezidenciában. Alfonzó katholikus uralkodó, ennélfogva nem tűrheti, hogy a házában egy eretnek ritus számára oltárt emeljenek. A gyönge, viasz fejedelem tiltakozni akart, hangoztatta, hogy végtére is a saját házában talán mégis csak ő az úr, de kitűnt, hogy nem, mert az oltárt elhordták, a kápolnát szétbontották és Battenberg hercegné, a király anyósa, egy eldugott templomocskába járt imádkozni, amely ott húzódik meg jeltelenül a „Pasco Recoletos"-on. Ilyen pofont tudott odaillleszteni királyi orcára a keztyűs spanyol papi kéz . . .

De nem csupán a népet és a királyt, hanem a közben levő tényezőt, a kormányt is a kezében tartotta a spanyol klérus. Ezt helyesebb volna ugyan olyformán mondani, hogy a papság és a konzervativ kormányok közös érdekből a nép ellen mintegy szövetkeztek, de egészen bizonyos, hogy a spanyol kormányok, ha szövetséges társnak érezték is magukat, voltaképp csak szolgái voltak — talán öntudatlanul — az egyháznak. A papság a maga decentralizált, a legkisebb falvacskáig is elható erejével felülmulhatatlan ágense lehetett a centralizált kormányhatalomnak, amely élt is ezzel a lehetőséggel. A papság szállította a kormánynak a konzervativ — feudó — klerikális többséget, a kormány szállította viszont a papság számára a kedve szerint való törvényeket. Csak egyet kell említeni, hogy erről a monstruózus szövetkezésről bárki képet nyerhessen. A katonáskodást illetően két furcsa paragrafus van Spanyolországban. Az egyik törvény szerint az az ifjú, akit a sorozó-bizottság alkalmasnak talált a szolgálatra, megválthatja magát 1500 pezeta lefizetésével. Utálatos dolog, de végtére is, az élet nem csupa szépség és tökéletesség. Ám van azután másik törvény is, amely szerint nem sorozzák be sem a szerzeteseket,

sem a papi szemináriumok növendékeit. Most már rögtön érthető lesz, milyen szörnyű dilemmába sodródik a szegény spanyol paraszt. A hároméves katonáskodást — természetesen — mindenki szeretné elkerülni. Az egyik mód azonban, a váltságdíj megfizetése, csak a gazdagoknak való, arról álmodni sem lehet. De igenis, ha a plébános úr olyan kegyes volna és a fiút bejuttatná a szemináriumba, vagy valamelyik kolostorba, csak addig is, amíg a sorozás felhői eloszlanak: az azután felséges módja volna a szabadulásnak. És íme megvan az egyik kézzelfogható, materiális oka a spanyol pap mindenhatóságának. És nyomban megérthető, miért tódulnak annyian a papi pályára Spanyolországban, noha az a pálya az alsó papság részére nyomorúságnál egyebet nem ígér. Talán fölösleges is külön rámutatni, hogy ez az egész kegyes katonaszabadítás csak szemérmetlen szemfényvesztés, mert a spanyol államhatalomnak ezzel a törvénnyel egészen sajátos céljai vannak. Ez a törvény a legkényelmesebb eszköz arra, hogy az állam a polgárait megzsarolja. A spanyol államkincstár évenként mintegy százötven millió pezetát rabol el a néptől ezen a címen. Ez az óriási összeg a visszaéléseknek megdöbbentő tömegére vall s egy hihetetlenül nagy, maffia-szerű szövetséget sejtet, amelynek élén a mindenkori konzervatív kormányok állottak, tagjai közül pedig nem hiányozhattak a spanyol parlament két házának a tagjai sem. Ebben a kolosszális méretű zsarolásban még a papság szerepe a legkevésbbé rút, mert ők a maguk javára csak azt a fikciót gyümölcsöztették, mintha nekik valóban módjuk lehetett volna az, hogy kedveltjeik javára a katonai kötelezettséget ingyen megszüntethessék.

Azonban talán mindennél érdekesebb az, hogy milyen sorsra jut egy törvény Spanyolországban, amelyet a papság ellen hoztak. Még Sagasta vezérsége idején vívta ki a „partido liberal" a polgári házasságot, víharos parlamenti és véres utcai harcok árán. Talán meglepő, de valóság, hogy Hispánia volt Európa második országa, amely törvénybe iktatta a kötelező polgári házasságot, jóval, jóval előbb, mint például Magyarország. Ám a szabadelvűségnek ez a nagy győzelme ismét csak arra szolgált, hogy a klérus mindenhatóságát bizonyítsa. Mert noha megvolt a törvény, nem hajtották végre s illetve, amióta végrehajtják, az a leggroteszkebb kifigurázása a törvénynek. Évtizedek óta és még ma is ilyenformán kötik Spanyolországban a házasságokat. A jegyespár jelentkezik az „alcaldé"-nál, a polgármesternél és a papnál. A pap megmondja, hogy melyik nap és melyik templomban lesz az esküvő és erről értesítést kap a polgármester is. A kitűzött órában megjelenik a fiatal pár a templomban és annak rendje és módja szerint megesküszik. Amikor a ceremónia már véget ért, egyszerre csak megjelenik az új házasok előtt egy „alguacil" — afféle hajdú — és egy írást terjeszt eléjük. Az írásban az van, hogy ez a senor és az a senorita „polgári" úton egybekeltek, amit ezek és ezek tanusítanak. Erre két tanu ott a templomban aláírja az előre

elkészített házassági levelet és ezzel megvolt a polgári ceremónia hatóság nélkül, de organabúgás és tömjén illat közepette. És mindez egy olyan országban történik, ahol megvan az általános választói jog és ahol negyvenöt köztársasági képviselő ül a parlamentben.

A spanyol vallásharcban nincs szó a vallásról. Arról sincsen szó, hogy más hiten levők összeesküdtek volna a katholikusok ellen, mert Spanyolországban nincsenek is mások, csak katholikusok. A klerikálizmus ellen a háborút magok a katholikusok indították; elkeseredett és életre-halálra menő háborút, mert azok kűzdenek, akik ismerik egymást, akik tudják, hol ejthetik egymáson a legréműletesebb csapásokat. Nem lehet azt mondani, hogy a szabadelvűek győzelme bizonyos. Canalejas hívei szerint ma nyolcmillió szabadon gondolkodó római katholikus van Spanyolországban, akik nem törődnek a pápával, nem járnak templomba, nem gyónnak és ádáz gyűlölettel vannak tele a papság ellenében. Ez a nyolc millió ember Spanyolországnak a színe és a java, ezek az ipart űző katalánok, az írni-olvasni tudó parasztok, az egész értelmiség. Velük szemközt van azonban tizenkét millió fanatikus, az aszturiai hegylakók, a korlátolt gallegók, akiknek a szemében a legfőbb hatalmasság a kopott gúnyájú plébános és a legfőbb boldogság a vasárnapi szentmise. Ennek a két — tengernyi — tábornak az összecsapására számítaniok kell e hadjárat intézőinek és nézőinek egyaránt.

A megindult egyházpolitikai harc máról-holnapra valóságos polgárháborúvá fajulhat, amilyent nem egyet vívtak már a spanyol hegyek között. Mert eddig is az volt a véghetetlen, kabalisztikus hatalma a spanyol papságnak, hogy a tudatlan nép békében neki verítékezett, háborúban pedig miatta vérezett. Jövendő alakulásoknak most helyeződnek el a gyökerei az ibériai félsziget földjében, lehet, hogy a történetírók valaha Canalejas föllépésétől kezdve számítják a Vatikán világhatalmának a végső összeomlását s a spanyol — már örökre elbukottnak hitt — világhatalom újjászületését. Mert Spanyolország, ha a jármot lerázza magáról, bámulatosan magasra emelkedhetik. Földrajzi és diplomáciai helyzete egyaránt irigylésre méltó. Azon a darab földön, ahová a sors vetette, teljességgel a maga ura, nincsenek fogcsattogtató szomszédai — Portugália nem lehet Spanyolország ellensége; három oldalról a tenger, a negyedik oldalon pedig a Pireneusok természetes védőbástyája. Nincsenek hatalmas szövetségesei, ami annyit jelent, hogy nincsenek hatalmas ellenségei, akikkel szövetségnek nevezett fegyverszünetben éljen. Ellenben a földje még rengeteg kimeritetlen kincset tartogat a mélyében, ezerkétszáz olyan bánya van Spanyolországban, amelynek szén, vas és egyéb erei ezer milliókat ígérnek, e amelynek a kiaknázásához nem mer senki hozzá fogni. Hiszen természetes. Egy hajszálnak az elszakadása elég, hogy Spanyolországra rázúduljon a legvéresebb forradalom. *De majd azután,* ha rend lesz, akár vér árán is, akkor tapsolni fog a világ a spanyol

„renacimiento"-nak. Mivel így mondják Kasztília nyelvén az újjászületést, amely után már évtizedek óta sóvárog az európai Spanyolország és még azonkívül is száz millió spanyol Mexikótól Patagóniáig. Csak épen az nem lehetetlen, hogy ezt a renacimientot szegény Alfonz király Párisból vagy Londonból fogja szemlélni, korona nélkül és fanyar szemmel.

▽ ▽ ▽ ▽

Halálos éjszaka

Irta: MAJTHÉNYI GYÖRGY

Még megvolt minden. — Itt a régi kert,
— Kék ibolyák egy asszony kék szemében, —
S a fátyolos estében messze, mélyen
Pár lankadt emlék szanaszét hevert.
Még bólogtak a gyönge lombú fák
S a széles testű, bánatos thuják
Lengő levélkezükkel úgy legyezték
A földet, mint egy óriási sírt.
Kis árnyékok lesték a lomha estét
S a szél az égre bús felhőkkel írt
Sok furcsa, titkos ákombákomot.

Szép éjszakák! Ez az utolsó volt.
Hogy zengett minden. Ó, a régi kert,
— Kék ibolyák egy asszony kék szemében, —
Az élet szíve nagyon halkan vert
S a csillagok elhúnytak fönt az égen.

Mi voltam én s mi volt az élet már most?
Ott állottam a puha pázsiton
S kinyílt szívemből véremet, az álmost,
A kert fölítta s nem volt semmi nyom.

Valaki arra jött zörgő szekéren
S magával vitt. — Piros lett a világ:
Az ibolyák egy asszony kék szemében,
A sárga rózsák s az akácfák . . .
Piros volt minden. Csak a szekeresnek
Arca volt sápadt. Iszonyún nyögött.
Úgy néztem őt, mint megnyúlt holdszeletnek
Sovány arcát, repedt üveg mögött.

Hideg köveken

Irta: MAJTHÉNYI GYÖRGY

Én azt hiszem, hogy megtaláltalak.
S enyém vagy most, mert oly enyém a vágy!
A lelkem táplál, mint a melegágy
S magába zár, mint kincset hallgatag.

Száz éve már, hogy egyre vártalak.
Kerestelek s zörgettem száz kaput,
Míg este lett. A csillag mind lefut,
S csúf záporok verték a hátamat.

Hideg kövekre hajtottam fejem.
Mellém guggolt a lázas éjszaka
S a holdnak messziről jött bús szava
Álmok között botorkált szívemen.

Száz éve semmi sem történt velem.
Én vártalak s te egyre nőttél, egyre,
S most fényeket csókolsz két szememre
És megsimítod néha a fejem.

Esteli ének

A szempilláid sötét lepkeszárnya
Eltakart bennem minden bánatot.
És megéreztem, amikor lehúnytad:
Remegő lelked sóhaja vagyok.

(Hogy szállt szava a suttogásnak halkan,
Mint elcsókolt halálos bánatok.
S az agyamat, hogy ölelgették lágyan
Meleg tarajú, tüzes vérhabok.)

A kezeimmel simogattam arcom,
Mert tudtam: rajta pihent a szemed.
És úgy éreztem akkor: a szívemben
Egy összebujó galambpár nevet.

Oly szép voltál te bennem, mint egy vak láng
Legszűziesebb álma Máriáról
És nem maradt más túszul tőled nálam:
Egy illatokból összeállott fátyol.

Ezzel takarom el a lelkem, hogyha
Csúf éjjeleken jönnek ólmos árnyak,
S olykor — Csitt, csitt! Mesék kelnek rólad
A fátyol alól s álomba lulálnak.

Búcsúztató

Irta:
POGÁNY BÉLA

I.

Misztikus eset volt nagyon, Az egész Csalogány-utca beszélt róla annak idején és mindenki meg volt győződve, hogy sohasem találják meg az eset nyitját. A trafikosné nyugodt, csöndes, szomorú életet élt. Olyan szomorút, mint itt errefelé mindenki. A képeslapokkal beakgatott trafikajtón alig hangzott ki hangosabb szó. Csönd tanyázott itt is, mint a szomszéd boltokban. A leghangosabb az egész környéken egy tűdővészes szabómester volt, aki bágyadtan, unalmasan köhögött. Dél felé egy kis élet kerekedett az utcában. Emberek jöttek hazafelé. Apró irnokocskák, szelid szemű varrólányok. Néhány nyomorúságos műhely, egy szegényes dobozgyár eresztett ki a kaptárjából néhány munkást és pár eleven, kacagó leányt. Azok bevásároltak, mentek a henteshez, mentek a trafikba, s vissza a műhelybe. Két órakor az irnokok néztek be a trafikba hetes dohányért, meg Hölgy-cigarettáért, vasárnap délelőtt meg a varrólányok turkáltak a képes lapok között. Több semmi.

Esténkint, kilenc után, eljött az asszonyhoz egy kis cselédke, szutykos parasztleány és együtt bezárták a boltot. Szép nagy szemeivel bágyadtan tekingetett ilyenkor az utcán és csöndes, megfontolt léptekkel ment ki a körút felé. Senki sem tudta, merre lakik. Látták, hogy átmegy a körúton is, aztán eltűnik egy mellékutcában, miközben lomhán csoszog utána a kis szolgáló.

Egyszer azután — május közepe volt — nem jött érte a kis szolgáló és az asszony ott maradt a trafikban. Kilenckor maga húzta le a redőt, bezárkózott és reggel maga nyitotta ki megint az ajtót. Így ment aztán nap nap után. A szomszédok csodálkoztak: mi történhetett? Egy hétig csittitgatták a kíváncsiságukat, akkor aztán megpróbálkoztak az eset kifürkészésével. A tejesné ment be trafikba, hogy megtudjon valamit.

— Jó napot, nagysádkám, régen nem tetszett kávét vitetni?

Az asszony kissé zavart volt:

— Nem . . . nem . . . most nem reggelizem . . .

A tejesné a kezét dörzsölte, körültekingetett, nem volt ötlete, amivel a titok zárait megnyissa.

— Két ötöst, nagysádkám, jó szárazat — mondta kis vártatva, — az uram csak ötösöket szí.

Az asszony adott, azután elővett a pultról egy újságot és csöndesen lapozgatni kezdett benne. Az akció tehát nem sikerült, a tejesné küldetése be volt fejezve. Hasonlóképen eredménytelenül próbálkoztak a most még sekélyes titok kideritésén a hentes, valamint a borbély felesége is.

A trafikosné titka különös titok volt. Ahelyett, hogy világosság derült volna rá, mindinkább sötétedett. Olyanféle lavina-titok, amelyhez minél több adatot fürkész ki az ember, annál érthetetlenebb lesz.

A borbély felesége — egy nyurga frissbeszédű nő — vasárnap délelőtt megjelent az ura üzletében, s miközben a megborotváltak jegyeit átlyukasz-

totta. s imitt-amott pár krajcárt besepert a fiókba, elevenen magyarázta egy polgári iskolai tanítónak, hogy milyen különös nő a trafikosné:

— Két hete, képzelje csak tanár úr, ki sem mozdult a boltból. A pálinkamérésben van egy züllött csavargó, azzal hozat ebédet. Ott alszik az alkovban. Talán kidobta az ura, vagy talán ura sincs? De tegnap valami történt vele. Aranyláncosan, parádésan ment el hazulról. Képzelje, nyakbavető aranylánca van! Bezárta délután a trafikot és csak este jött haza. A hentesné azonnal bement hozzá, hogy meglássa, mit mutat az arca. Hát az arca nem mutatott semmit. Olyan hideg volt, mint mindig. A szemein nem látszott, hogy sírt volna, hogy őröme lett volna. Tetszik tudni, mi már mindenre gondoltunk — már megbocsássont anár úr — a haja, ruházata, mindene rendben volt. És igazán, az arcán sem látszott semmi.

II.

Az eset misztikus volta azonban csak másnap tetőződött be. A trafikosné egyszerűen nem nyitotta ki a boltját. Kilenc órakor jött — mint rendesen — a kőhögős szabó, Virginia-cigarettáért. Nem mehetett be. Ki kellett cammognia a körútig. Délben jöttek az írnokok és zárva találták az ajtót.

— Persze, most már értjük, a dolgot — selypített a szikár borbélyné — persze, hogy értjük. A bolt csak űrügy. A szivarok mint a szerelem közvetítői. Hehe, értjük, úgye, nagysád?

A tejesné csak nézett, s aztán, mintha nagy fölfödözésnek jutott volna a nyitjára, felkiáltott:

— No persze! erre bizony előbb is rájöhettünk volna!

Az ajtó azonban ezek után sem nyílt ki. A zálogházi becsűs, aki ennek a vidéknek a legmagasabb intellígenciáját képviselte s egy kicsit költőnek is tartotta magát, elmélázva nézett a leeresztett redőre:

— Profán lelkek — mondta — nem látjátok, milyen borzalmas kép ez? Nem látjátok, olyan ez az ajtó, helyesebben gőrredőny, mint egy kriptabejárat? Kriptabejárat, igen. Tessék elhinni, egy ajtó, amely még délben is zárva van, nem lehet más. Az ilyen ajtót csak fáklyafénynél nyitják meg és áradnak belőle az Élet tragédiái . . .

— Ugyan kérem — nevettek az asszonyok, akik rendesen áhítatosan hallgatták a zálogházi becsűs prózában elmondott költeményeit — egészen másról van itt szó. Kalandozik a menyecske. Keres a menyecske. Nyakbavető aranyláncra.

— Karperecre.

— Vagy talán megkoptak egy kicsit az aranyfogai. Reparálni kell.

A becsűs újra szavalni akart, de nem lehetett. A borbély erélyesen lépett fel vele szemben és az asszonynéppel is:

— Hát kérem ez sem nem vers, sem nem pletyka. Én reggel öt órakor itt voltam már az üzletemben, szemben a trafikkal. Ezen az ajtón senki sem ment se be, se ki.

— Hohó! — zúgták az asszonyok. — Ha maga nem látta, mi látjuk a dolgot tisztán. Hogy lehet valaki ilyen jámbor? Még az este ment el a kicsike biztosan és elfelejtett haza jönni. Ismerjük mi az ilyenfélét.

A csoportosulás egyre nagyobb lett. Észre kellett vennie a rendőrnek

is, akinek közbiztonsági érzései azt súgták, hogy közbelépésével itt valami titokra kell világosságot deriteni.

— Biztos úr — szólal fel a borbély — a trafikosné ma reggel nem nyitotta ki az ajtót. A közhangulat nevében szólok, amidőn ama sejtelmemnek adok kifejezést, hogy a vasredöny mögött tragédia történt. Biztos úr, ha nem vagyok bátor csalódni, azt hiszem, önnek itt hatóságilag kell föllépnie.

— Kötelességérzetemnek teljes öntudatában lévén, tessék elállani a fölszólításbeli ajánlatoktól — szólt a rendőr és nagyot dörömbölt a vasrácson.

Semmi válasz.

A magyar igazságból előnyösen ösmert hármas dörömbölés is eredménytelen maradt.

Az asszonyok szeme mosolyogva ragyogott, majd gúnyos fénnyel csillant össze. A hivatalos személyre való tekintettel azonban csak annyit mertek megkockáztatni:

— Persze, a kicsike . . . mondtuk . . .

III.

Fölgördült a redőny. Az emberek úgy érezték, mintha az üvegajtó nyitásánál egy kis harc keletkezett volna a kiáramló tegnapi levegő nyirkos, fekete hullámzása és a friss tavaszi napsugár ragyogása között. A legkívánesibb asszony sem lehetett volna olyan türelmetlen, mint ez a rakoncátlan, neveletlen napsugár. Végigsurrant a kiakgatott képeslapokon, befutotta a szivarosdobozokat, benézett a pult alá és fölcsigázott kíváncsisággal berontott az alkovba.

Ott feküdt az asszony átlőtt mellel. Szép volt, nem szenvedett sokat. Mintha egy szerelmes májusi éjszaka után találkoztak volna egymással Szépség és Napsugár. Ez az asszony, ez a halott asszony mintha első nászа után hevert volna mély, fáradt, bágyadt álomban. A napsugár rajongva hajolt fölébe, mintha párzó társa lett volna a szerelmes májusi éjjelen. Vigyázva hajolt föléje, hogy fel ne ébressze, de nem tudta megállani, hogy egy csókot ne leheljen a homlokára, amely olyan szép volt, amilyen szép, amilyen fehér, amilyen kívánatos nem lehet más, csak egy halott asszony homloka.

És épen csókolta, amikor belépett a rendőr. Ugy nézett bele a napsugárba, mintha azt akarta volna mondani:

— Uraságodat tiltott kéjelgésért be fogom kísérni,

Aztán komoly munkához látott. Kiszorította a betolakodókat, mindössze a borbélynét és a tejesnét engedte be, mint „ténytanukat". Leeresztette a redőnyt és hivatalos hangon megszólalt:

— Most pedig a törvény nevében lefoglalom emez életet kioltó lőfegyvert.

A borbélyné és tejesné rettenetes perceket éltek át. Nem erre számítottak. Üres fészket, fölbontatlan ágyat reméltek, hogy elmondhassák újra:

— No lám, a kicsike . . . Hát érdemes tisztességes asszonynak lenni? Nekem otthon négy gyermekem szaladgál mezitláb, a kicsike meg éli világát és öleléssel szedi össze a nyakbavető aranyláncra valót. Könnyű neki. Minéjárt mondtuk, hogy a trafik csak űrügy . . .

A halott asszony jóságos arca azonban rájuk mosolygott, csöndesen, szemrehányás nélkül:

— Itt vagyok, nem voltam sehol. Akartok aranyláncot? Nyakbavetőt? Vigyétek. Rendőr úr, jól esne egy szivar? Igen? Tessék. Itt vannak ezek a szép, száraz, ropogós, világos, sőt pöttyös trabukók. Ilyet szeretnek az urak. Parancsoljon. Ilyen derék úrnak, mint maga, ilyen való.

A rendőr nem értette félre a biztatást. Belemarkolt a szép ropogós, világos trabukkókba és zsebrevágta. Az asszonyok is sietve körülnéztek, hol lehet a nevezetes aranylánc, de nem látták sehol.

— Szegényke — mondták akkor megtisztult lélekkel — mit nem gondoltunk róla!

— Bizony, bizony — integetett a tejesné — mindjárt gondolhattam volna, hogy tisztességes nő. Bizonyosan jobb napokat is látott.

— Ó hogyne — erősítgette a borbélyné — ez meglátszik az arcán is.

— Milyen nagy, nemes megadással viselte a szegénységét. Itt rothadt ebben a piszok utcában. Tűrte a durva emberek otromba tréfáit. Szagolta a virginia-cigarettások ronda pálinkabűzét. Hallgatta a gorombaságaikat. Ez a finom nő. Mégis piszkos csőcselék ez odakint, amelyik rágalmazni tudta ezt az ártatlanságot.

— Én mindjárt mondtam, hogy nem szabad senkire követ dobni, amíg a saját szemünkkel meg nem győződtünk, hogy megérdemli. Hiszen aki csak nem vak, láthatta, hogyan jutott idáig. Először a külön lakást mondta föl. Beköltözött ebbe a penészes lyukba. (Ha mondta volna a lelkem, olyan szívesen adtam volna neki a kiadó szobámat. Ugyis üresen áll.) Aztán elküldte a kis cselédjét.

— Nem evett többet uzsonnát. Pedig hogy szerette a mi kávénkat. Mindig sok habot adtam rá neki.

— Ebédet sem láttam, hogy hozatott volna. Hideget evett. Tegnap meglátlám, hogy nyakbavető aranylánccal ment el és anélkül jött vissza. A zálogba vitte. Pedig én is szívesen kisegítettem volna szegénykét. Hogyisne, egy ilyen tisztességes urinőt.

— Én meg azt is tudom, hogy amikor visszajött aranylánc nélkül, karkötő nélkül, fölment a háziúrhoz. Ott hagyta a pénzét.

A rendőr egyet-egyet hümmögött, mikor az asszonyok feléje fordultak. Közben pedig a hagyaték mennyisége és minemüsége iránt érdeklődött. Nagyon rokonszenveseknek találta a regalitászokat, tűrhetők voltak a británikák, az ötösök azonban kevésbbé érdekelték.

— Óh a drága — mondta még a tejesné — úgy mosolyog még most is, mint egy vértanu. Hogyne, szegényen halt meg, de becsületesen.

Ebben a pillanatban a tejesné úgy érezte, hogy a köz, a Csalogány-utca közönsége iránt kötelességei vannak. Elment, hogy beszámoljon az eseményekről. Előbb azonban nyájas vendégszeretettel szólt a rendőrhöz:

— Biztos úr, dohányos ember? Gyujtson rá ezekből a szép britanikákból. Az én uram mindig ezeket szívja. Ennek a szegénynek ugyis mindegy már.

A rendőr méltatlankodva utasította vissza:

— Csak nem gondolja nagyságod, hogy az elhúnytat vagyonában megrosítanám?

IV.

Ketten maradtak. Előbb siker nélkül kutattak valami levélféle után. Nem találtak semmit. Aztán újra az elhúnyt erényeiről indult meg a szó. A borbélyné sokat beszélt, csak úgy ömlött a szó a szájából. A napsugár pedig odatévedt most az ő fejére. Csinos, vékonyka, szőke haja volt, derűs piros arca. És a rendőr észrevette ezt.

A halott feküdt némán, most már teljes homályban. Csönd volt. És szólt a rendőr:

— Nagysád, ma szép az idő.

— Nagyon szép.

— Jó ilyenkor sétálni.

— Igen, tavasz van.

— Nagyon tavasz van. Én érzem. És tessék elhinni, jobb ketten sétálni, mint egyedül.

— Jobb.

A rendőr megfogta az asszony kezét:

— Eljön?

— El.

— Mert szép ám élni és sétálni. Ez pedig itt nem volt okos . . .

Most megint visszaszállt a napsugár a halott asszony arcára. Az még szelídebb, még boldogabb volt. Búcsúzott:

— Isten veletek. Higyjétek meg, nagyon szép élni és még szebb sétálni, ketten sétálni . . . Isten veletek! Ne legyetek szamarak.

A rendőr leharapta egy britanikának a végét, kifujta, visszafordította, meggyujtotta és sürü kék füstöt fújt a nevető napsugárba. Még egyszer megfogta az asszony kezét és azt mondta:

— De nagysád, aztán el ne felejtse . . .

▽ ▽ ▽ ▽

Egyedül

Irta: FORBÁTH SÁNDOR

Hárman valánk a kis szobában:
A csönd, az éjfél és magam.
(Meghitt barátok mind a hárman.)
Szúette, nyűtt, kopott szobámban,
A padlás mellett ideföntː —
Magam, az éjfél, meg a csönd.

Az éjfél csakhamar kidőlt a sorból
S csöndben, ahogy jött, elköszönt.
Ketten maradtunk jó barátok
Örömben, búbanː én s a csönd.

Aztán a csönd, mint egy ledér nő,
Térdemre ült és átkarolt.
— Oly vérfagyasztó csókja volt,
Hogy megborzongott tőle testem
És hangosan zokogni kezdtem.

Pattogtak, nyikkantak mögöttem
Az ócska bútordarabok.
A léha csönd felkacagott
És elköszönt . . .
Magam maradtam idefönt.

A holt város

Irta: FORBÁTH SÁNDOR

Van egy város a vizeken túl,
Fekete földön, fekete város.
Hét halott hősök bársonypárnán
Hozták a kulcsát Moáb királyhoz.

Moáb király nagy úr, kegyosztó,
— Sok száz legenda járja róla, —
Porig hajtja térdét előtte
A holt város minden lakója.

Ide jönnek a bús szemüek,
Ide a százhalálú hősök:
Sápadt arák Betániából
És Jaffából a hegedősök.

Fekete földön, fekete város,
Szívekbe vág a némasága, —
Minden fia bánatra termett
S meddőségre minden leánya.

. . . Pora vagyok s porából lettem,
Fekete árnya leng fölöttem.
— Van egy város a vizeken túl,
Oda megyek és onnan jöttem . . .

Hajón

Irta: FORBÁTH SÁNDOR

— november 18.

A lomhatestű, büszke gőzös
Barázdát húz a mély vízen
— A tenger zöldesszürke vérét
Elönti, aztán megpihen.

A búskomor, ködkeblű alkony
Leszáll, a nap nyugodni tér:
Valahol, messze, künn' a vízen
Zokog a bársonyajkú szél.

Ez Szent-Ilona éjszakája
S ha jön a hajnal, meghalok.
. . . Oly szomorú még sohsem voltam
S oly egyedül, mint most vagyok . . .

A hegyre, odatúl a parton
Átlátszó harmatfátyol ül.
Olyan most, mint egy asszony teste
Cérnabót vert csipkék mögül.

— Egy szélesvállú, durva fickó
Megrázza borzas üstökét:
„Szíréneket les, ifjú ember?
Ó, mindez csak mesebeszéd!“

„. . . Oly szomorú még sohsem voltam
S oly egyedül, mint most vagyok.“
— Ez Szent-Ilona éjszakája
S ha jő a hajnal, meghalok . . .

▽ ▽ ▽ ▽

KRITIKA

Az új Nemzeti Színház

Irta:
RELLE PÁL

A teremtő művészet legmagasabb, legszélesebb és legáltalánosabb hatalmi szférája: a színház. Ezt a talán extrème meghatározást Wagner csinálta, akit a világot jelentő deszkák evolúciója jórészt igazolt. A színházban, különösen pedig a modern színházban, egységes egésszé tömörülnek a művészetek, ahol évről-évre száz és százezrek keresnek épülést, élvezetet, inspirációt és szórakozást. Szó sincs róla: mindenki mindezt nem találja meg a színházban. Ennek azonban általában nem a színház az oka, hanem a modern színház, mely még nem tud teljes mértékben megfelelni kultur-feladatának. Jó részt nem tud, jórészt pedig nem is akar. A színház esztétikai értékei eddig még nem kerültek mind a napvilágra, de nyomban megtörténhetnék ez is, amint életre tudnók kelteni a szunnyadó erőket és a nagy művészeti erőket és nagy művészeti szervezetté tudnók fékezni. Ha a publikum — mert hiszen a teljes kifejlődésnek a közönség is egyik jó akadálya, — rájönne egyszer, hogy lényegében mi az a színház! Ha szóról szóra nem is, lényegében azonban körülbelül ezeket mondja Hagemann a német színházról. Mondhatná ezt a magyar színházról is. De nem hiszem, hogy Hagemann, amikor ezt a kijelentést tette, az állami színházakra is gondolt. Mert hiszen éppen ő mondja máshol, hogy a színház művészeti következménye az uralkodó kulturának, vagyis a társadalomban élő erőnek: az ethikai, eszthétikai és szociális értékeknek. Ez pedig, főleg a magánszínházakra áll, amelyeknek érdekei szervileg összefüggnek a közönség érdekeivel.

A magánszínháznál ez természetes, mert hiszen anyagilag függ a közönségtől, amelyet, amikor a legjobban szolgál, akkor szolgál legjobban a maga létérdekeinek. De nem úgy az állami színház. Az állami színház gazdaságilag, vagyis adminisztratíve is független a közönségtől, tehát aránytalanul könnyebben lehetne ízlésdiktálóvá, stílust- és iránytmegszabóvá, mint a magánszínház. Ha a színpadirodalom fejlődés-története szerint még sem vált azzá soha, ennek oka egyedül a felsőbb beavatkozás, mely mindig derékon törte azokat a kulturprogrammokat, amelyeket nem egy esetben megoldhatott volna.

A meiningeni és a moszkvai színházak, melyek udvari színházak lévén, csak egy árnyalattal különböztek az állami színházak[illegible] megmutatták annak idején, hogy milyen feladatok megoldására [illegible]alkalmas a jól vezetett állami színház. Csak véletlenség és tisztára egyéni körülmények a magyarázói annak, hogy például Antoine, Brahm, Reinhardt magánszínházzal csinálták meg a színpad

forradalmát. Amínthogy éppenséggel nem véletlenség, hogy nem állami színház élén csinálták meg.

Az ideális színház egybefoglalója valamennyi művészetnek. És a színház mégis elkülönböződik valamennyi művészettől, amennyiben „sokkal közvetlenebbül nyugszik az ethikai és eszthetikai néperőn, mint azok". Ha lényegében még oly apodiktikus is ez a megállapítás, a színpad közvetlen hatását illetőleg tagadhatatlan. Csakis ezzel magyarázható, hogy ma a színháznak aránytalanul nagyobb a közönsége, mint a művészet egyéb ágainak, sőt mármár vetekszik a templomok közönségével is. Lehet, hogy éppen ez az oka, hogy a filiszterek egyetlen művészet elé sem gördítettek annyi akadályt, mint éppen a színpadi művészet elé. És ezért, ha igaza van Hagemannak, hogy a kulturtörténet, a filiszterek folytonos legyőzésének a története, az is igaz, hogy a színpad egyik főfeladata a filiszterek legyőzése.

Itt azonban élesen elválik az állami és a magánszínház feladata. Mert a közönség-filiszter sokkal kevésbbé ártalmas valami, mint az állami-filiszter, a hivatalos filiszter. A közönség, ha akarja, elfogadja a magánszínháznak, akár mint üzletnek, akár mint irodalmi fórumnak a portékáját, de az állam egyszerüen ráoktrojálja filiszteriumát a színházára, mely így akarva-akaratlanul is terjesztőjévé csap fel az állam konservativizmusának és antikulturáltságának. Ez az állami filisztérium fenyegeti most Magyarországot is, amikor újból felmerült az új Nemzeti Színház terve.

Szó sincs róla: nem a szellemi, nem az irodalmi, nem is a művészeti rendszerváltozás réme az, amely most megijeszt, hiszen erre nézve kellő garanciát nyújt a jelenlegi regie. De éppen ennek a regienek a törekvései mutatták meg, hogy szcenikai és irodalmi feladatokat csak azért nem tudtak megoldani, mert sem a színpad, sem a nézőtér nem bizonyultak alkalmasnak a megoldásra. Hogy csak egy példát említsek: a főváros által átalakíttatott Népszínház-Vígoperát forgó színpaddal is felszerelték, a beköltöző Nemzeti Színház pedig kénytelen volt a modern színpad-irodalomnak ezt a modern rekvizítumát elhordatni. Ugyanezen a színpadon aztán színre hozták a Szentivánéji álmot, amely pedig ma modern rendezésben forgó színpad nélkül szinte elképzelhetetlen.

Most aztán, amikor az ujonnan épitendő Nemzeti Színház tervpályázatának kiírása ismét aktuális, felmerül a kérdés: milyen legyen az új, a modern színház? Bizonyos, hogy a képzőművészet és irodalom fejlődése mellett a színház, a színpad sem maradhat állva ottan, ahová, teszem, huszonöt év előtt érkezett. Amínthogy nem is maradt állva. Ennek a bizonyítására talán a Reinhardték eredményeire való hivatkozás is elegendő.

A reformkérdések azonban még éppenséggel nincsenek megoldva, legalább is nem véglegesen, annál kevésbbé pedig az a kérdés, hogy milyen legyen az új, a modern „állami" színház. Mert, hogy olyan nem lehet, mint a régi, azt a legeklatánsabban

bizonyítja, hogy a régi házból kénytelenek voltak kiköltözködni; és, hogy olyan sem lehet, mint a mostani ideiglenes hajléka, annak bizonyítéka, hogy az állandósításra még az állam maga sem mer gondolni. De hát milyen legyen az új Nemzeti Színház? Ez az a nagyon is komplikált kérdés, amelyre az állam azt hiszi, hogy már meg is adta a feleletet, amikor pályázatot akar hirdetni.

Tisztelet és becsület a magyar építő-művészeknek, de én nem tartom őket autentikusoknak arra nézve, hogy erre a kérdésre ők adják meg a feleletet. Hogy egyedül ők feleljenek és egyedül az állam legyen az, mely a feleletüket examinálja. Az új Nemzeti Színház kérdése nemcsak architektónikus feladatok megoldását involválja, hanem képzőművészeti, irodalmi, mindent egyben: kulturális kérdések megoldását is. Hol van az az építőművész, aki minden irányban, tehát képzőművészeti, irodalmi, kulturális szempontokból is elég erősnek érzi magát arra, hogy ezt a problémát megoldja, vagy legalább is megközelítse?

Minden kor és minden irodalmi iskola megteremtette a maga színházát és még a tradíciókat tisztelő Franciaország sem maradt állva a *Hotel de Bourgogne* tradícióinál. A *Troupe royale*-on és *Molière Troupe du roi*-ja túl is fejlődést jelent a mai *Comédie française*, amelyen viszont túlment a *Théâtre Libre*-ből fejlődött *Théâtre Antoine*. Ez szinte étaperől-étapera kimutatható. A Renaissance színház és vele a Bramante perspektív-színpadja óriási fejlődés a középkori színházhoz, viszont az Aleotti amphiteatrumjával szemben például a velencei *San Carsiano* páholy-háza jelent erőteljes továbbmenést. A tizennyolcadik század közepe után az olasz színházi hegemóniát felváltja a francia és Servandoni újabb eredményekkel folytatja a Giuseppe Galli-Bibiena munkáját. A meiningeniek hozzák a plasztikus díszleteket, a budapesti opera később először alkalmazza színpadán az *Asphaleia* szisztemát. És ez is fejlődés. És nemcsak technikai, hanem irodalmi, művészeti eredmény is, amennyiben hozzájárult az illúzió-keltés fokozásához. Azután a naturalizmus, a realizmus, az idegszínjátszás, mind megtermi a maga „kivétel színházát". A *Théâtre française*-t 1812-től szocietär-ek vezetik, hasonlóan a stokholmi nemzeti színházat.

Mind, mind ez eredmény. L'Arronge épen úgy hoz eredményeket, mint utána Brahm, majd Reinhardt. A *Théâtre Libre* épp úgy egy fejlődés fok, mint a *Freie Volksbühne*, vagy mint legutoljára a *Kammerspiele*. De hol van az az építőművész, aki a tenger-eredményekből a jövő állami színházára nézve le tudja vonni a konzekvenciákat? Vajjon kinek adja a pálmát: Reinhardtnak-e, aki a német színházat reformálta, vagy Stanislawskinak, Nemirovitsch-Dantschenkonak, akik a moszkvai színpadot formálták át? Mi mellett dönt: a stílus-tragédia, vagy a hangulatdráma mellett? Shakespeare-e vagy Bataille? Mert hiszen mindehhez a színháznak, magának az épületnek is van némi köze. Vajjon nem kellene-e mégis a kérdést az építőművészek mellett,

néhány iróval, képzőművésszel, kritikussal, rendezővel, néhány kulturemberrel szemben is megkockáztatni? Ugy lehet, ezeknek is van némi közük a jövő, esetleg a jelen színházhoz is. Az úgynevezett lélekdrámák, a dialogus darabok és a francia bohózatok is más-más színházat igényelnek és vajjon mi a feladata az állami színháznak? A lélekdráma, a dialógus darabok, vagy a francia bohózat? Ki fogja ezt eldönteni? Méretek szerint az épitész? Műfajok szerint a minisztérium? Isten tudja, én úgy érzem, hogy meg fogják oldani a kérdést. Ezzel pedig idehaza újabb ötven esztendeig megoldatlan marad.

▽ ▽ ▽ ▽

Abriss der ungarischen Literaturgeschichte von Prof. Dr. J. Balassa

Irta:
SIKABONYI ANTAL

A szerző szerényen vázlatnak nevezi könyvecskéjét. Ha terjedelmét nézzük, tényleg nem is több ennél. De jelentősége jóval nagyobb. Féltünk a könyvecskétől, mert az előitélet teszi, ha olykor félünk attól a négy betütől, ami úgy hangzik, hogy Prof. Bár mindenképpen érdekkeltő lehet a Prof.-nak társulása a magyar tanárral. Különösen, ha az ilyen társulásból egy kis *Abriss* az újszülött. Vajjon a Prof.-pedantéria, mely legtöbbször végeredményében, bármily lassúsággal is, *újra* törekszik, ebben az újratörekvésben képes lesz-e elnyomni, különösen irodalomtörténetünkben, azt a végzetes magyar tanári tulajdonságot, mely semmi újat nem képes produkálni? És amely tulajdonság legékesebben az ilyen vázlatokban csúcsosodik. Mikor az ilyen vázlatok kétségbeejtően átszitálva adják azt a nagyobb munkát, mely tulajdonképen szintén nem egyéb egy halom megrostált adatnál, gondosan vigyázva, hogy egy kis lélek, eszme bele ne keveredjék. Ami talán meggyalázná a Prof.-t, de a tanárt is. Avagy talán mégis valami újat kapunk, talán ez egyszer elbujik irodalomtörténetirásunknak az a szelleme, mely lassacskán minden ilynemü munkát kompromittálni kezd? Hisz a cim, a törekvés, amennyiben németül hangzik, új. Szóval, féltünk. De egy kicsit csalódtunk, bár nem egészben, csak félig.

És most mondjuk ki hangosan, amit pedig a cikk végéig szerettünk volna magunknak tartogatni, hogy az a kis németnyelvü magyar irodalomtörténet az *első*, melyben *Komjáthy Jenő* és *Ady Endre* neve előfordul. Igen, igen, nem szép tulajdonság az álmélkodás, de most szabadjon álmélkodni. Igen, a XII. fejezetben, a „*Die Literatur der Gegenwart*"-ban szerepel Komjáthy és Ady és még mások is, kikről a katedrákon, az irodalomtörténeti könyvekben hallgatni szokás.

Tudjuk, hogy nem az irodalomtörténetirók csinálják az irodalomtörténetet. Tudjuk, hogy Beöthy kétkötetes] irodalomtörténetébe tizenhárom év alatt nem tudott belekerülni Komjáthy, noha ez épen nem volt útjában a feltámadásának. Tudjuk, hogy Ady a legkevesebbet sem hederit

irodalomtörténetíróinkra, mert eléggé biztos a maga dolgában. És mégis megnő jelentőségében az örömünk és álmélkodásunk, ha meggondoljuk, hogy például ezt a kis Abriss-t is tízezren forgatják. Mert a berlini *Langenscheidt* cég adta ki és ez nem áll meg öt-tíz elfogyott példánynál s a kelendőségnél aligha veszi számba a hivatalos szabadalommal bíró könyvek kelendőségét.

Hogy mit mond Balassa a „*Leichenrede und Gebetről*" és a sok rettenetes fontosságú legendáról, kódexről, a jó Sebastian Tinódiról és azokról a bájos írásokról, miknek a magyar hivatalos neve: szép-históriák, a *französische Schule*-ról, *altklassische Schule*-ról, a *volkstümliche Schule*-ról, avagy hogy mit mond Alexander Báróczyn, Johann Földin át Kazinczyról, Vörösmartyról és azokról, kiket a sorrendben átugortunk és azokról, kiket ebben az átugrásban jaj! nem is ösmerünk: az mellékes. Irigylésreméltók, kik mindezekről annyit tudnak prelegálni. De már mindannyian megszokhattuk, hogy csak a tankönyvekben jelentős nagyokról s a kiválasztott kevesekről újat sohase halljunk. Ezért mellékes, hogy Balassa is mit mond róluk. De ezt épúgy megbocsátjuk Balassának fentebbi bátorságáért, mintahogy nem kérjük számon tőle, mit keres a Komjáthy-, Ady-ciklusban *Edmund Jakab, der auch einige der älteren epischen Vorwürfe neu behandelte*, avagy Géza Lampérth. Nem mosolygunk az olyan megállapításon se, hogy *Michael Szabolcska költészete — tief.* Igaz, hogy Andreas Adyról se tud sokkal többet, mint hogy — új tárgyakat és formát keres. És Komjáthyt is letárgyalja azzal, hogy *Sänger tieferer Gefühle, des Missgeschicks und der seelischen Kämpfe des Menschen.*

De örüljünk ennek és ennyinek is. Eddig ennyit se olvastunk róluk irodalomtörténetekben és ne feledjük, hogy az egész munka csak *vázlat* amiben a mondanivalót a legszűkebbre kell fogni. És még jobban kell örülnünk, hogy a „*Roman und Erzählung*"-ban *Bródy* Sándor, *Ambrus* Zoltán, *Ignotus*, *Kóbor* Tamás neve mellett csak keveset látunk, nem odavalót. Külön fejezetecske jegyzi a legújabb drámairodalmat. És szó van *Molnár* Ferencről, *Lengyel* Menyhértről, *Földes* Imréről. Igaz, itt is előbukkannak azok a mindenütt ott lévő nevek, melyek menten lelohasztják lelkesedésünket. De, legyen, ezek már úgy is nem sok vizet zavarnak, bántónak legfeljebb csak az bántó, hogy az említett nevek mellé kerültek itt is.

Mindegy, szép az ennyi forradalmárság is, különösen, ha onnan jön, ahonnan legkevésbé vártuk. Szép akkor is, ha még oly csöndben került is ki sajtó alól ez a füzetke, hogy talán tudomást se vehetnek róla azok, kik e nevek legtöbbjével megbékélni nem tudnak vagy nem akarnak. Avagy e csönd ép azt célozná, hogy ezek ne is tudjanak róla? Ez a vád nem is annyira Balassát illeti, mint inkább a csöndet és azokat, kik ezt a munkát még csöndben se merik elvégezni és azokat a diplomatákat, akik itt így nyilatkoznak, másutt másképp, legtöbbször pedig mélyen hallgatnak. Akik nem mernek szint vallani, nehogy dicsőségükön, tekintélyükön csorba essék. Mert elvégre most nem arról van szó, hogy Komjáthy belekerül-e az irodalomtörténetbe vagy se. Hanem arról, hogy oly sokáig és mindig oly jól esik róla a hallgatás. Az éretlenkedők zaja is fájhat, de jobban az illetékesek csöndje. Nem is a megállapításban van a fődolog, mert hisz mindenkor mindenki tévedett és tévedhet, hanem az eszmekeltésben. És ami kicsinyes, — az egyedül az ebben való tétovázás. És továbbá nem is arról

van most szó, hogy Ady költő-e vagy se, hanem arról, hogy míg egyrészt hívei ésszel vagy ész nélkül, tárgyilagosan vagy csak hangos szóval magasztalják, a másik táborban többnyire csak kis piszkolódás hallható és csak kevés van, aki nyiltan merne beszélni. Vagy a mindenkori szép, kacskaringós körmondatok csak Zrinyidolmányra illenek? És mert így van és mert látjuk, hogy Balassa könyvecskéje is csak laviroz a ma szembenálló határok között, nem is nézzük annyira a munka hibáit, mint inkább csak azt a kis új utat, melyet a munka megtett s amely, meglehet, talán csak a mi szemünkben jelentőséggel és hibákkal teljes.

Toldy után ez következik Balass munkájában: *Toldys Werk setzte Paul Gyulai fort.* Erre az utolsó kis „*fort*" szócskára céloztunk előbb. Mert az igazán szomorú, hogy még ez a kis, óvatos körültekintéssel dolgozó irodalomtörténet se adhatta tudtunkra, hogy Gyulai Pál után ki jött, ki folytatta az ő munkáját. Az a folytonosság, ami a költői és elbeszélői résznél e munkában is megnyilvánul: a *Literaturgeschichte*-ben, minden legkiválóbb név felhozásának dacára is, úgy látszik, megszakadt. És minden vádat ennek a megszakadásnak kell elviselnie, amelynek okai talán a mai irodalmi és társadalmi élet szertekuszálódásában is keresendők. Mert ha az igaz is, hogy *Zsolt Beöthy ist als Ästhetiker hervorragend*, de bajosan hisszük, hogy Beöthynek Balassa kedves dolgot tett volna, mikor a „*neuen Gesichtspunkten*"-t az ő nevével a következő kapcsolatba hozza: *Zsolt Beöthy bearbeitete die ganze ungarische Literaturgeschichte nach neuen Gesichtspunkten.*

Hisz éppen ez a „*neuen Gesichtspunkten*" az, aminek hangos, erős, messzehangzó és mindenekelőtt nemes szava Gyulai kidőlte óta mind távolabbról, mind gyengébben hangzik az irodalomtörténetben. És most nem a legújabb irodalomra gondolunk, hanem a multra. Mert a jelen végre is él, hat, át- és kiformálódik a napilapok és folyóiratok hasábjain, de a mult az főképpen, aminek új szempontokból való nézése nálunk ősmeretlen. Pedig a kor fényhatásai minden korban más-más színben tüntetik fel a nagy szellemet. És nem lehet érdektelen figyelemmel kísérni ezt a változást. A nagy szellemből kiáradó sugarak a kor atmoszférájában mindig megtörnek. A közönség pedig ebben a megtört irányban igyekszik gondolkozni a nagy szellemről. Az esztétikusnak hivatottságát mutatná, hogy mint képes ezt a megtört vonalat helyreigazítani, megmagyarázván, mi okozza ezt a megtörést és hogy ez mennyiben helyes vagy helytelen.

Ebből a szempontból azonban már nem az érdekel, hogy az illető nagy szellem mikor született, mikor házasodott meg, hogyan élt, mit csinált, mikor halt meg, nem érdekelnek az emberi élet apró-cseprő kicsiségei és hovatovább nem is a nagy szellem életére leszünk kíváncsiak, hanem arra: mit mond az esztétikus a nagy szellemről. És amennyiben minden kor légköre esetleg más-más sugarait töri meg a nagy szellemi kisugárzásnak, ezen megtörés megmagyarázásával, helyreigazításával mind tisztultabb képet nyerhetünk a nagy szellemről. Az ilyen esztetikai munka aztán nem is egyéb, mint, Péterfi szavaival, egy költői ihletű gondolkozó szellemi naplója. De, jaj, nálunk újabban nem esztétikus, aki gondolkozva, rapszodikusan szellemi naplót ír. Nálunk még mindig fontosabb egy új adat Petőfi életéhez, fontosabb egy kódexnek vagy a Zalán futásának tartalma, mint a kivülünk és mindannyiunkban

belül lüktető jelen irodalomnak elismerő, avagy bár gáncsoló, de első sorban is őszinte megértése.

Talán éppen ezért nem találjuk ebben a Literaturgeschichte fejezetben *Péterfi Jenő* nevét. És ezt megérteni és megbocsátani nehezen tudjuk ennek a munkának. Hisz a Gyulait követő kornak nem Gyulai-ja, de Gyulai-szerű esztetikusa éppen Péterfi volt. Aki talán nagyon mélyére nézett esztétikai és kritikai viszonyainknak és talán éppen ezért menekült nagy lelkével a klasszikus szépségek örök napfényes világába. Lelke meghasonlott, nyomott hangulatát csak Homeros derűje tehette ragyogóvá és ezt a ragyogást csak Dante mélységes, komor világa tompíthatta kibékítő harmóniává. Mikor Homeros derűje, Dante sötétsége lelkében harmonizált, lelke nagy szépségektől ittasult meg, de ennyi szépség nemcsak a mi irodalmi s főleg kritikai világunkban nem állhatott meg, aminthogy lelke meg is hasonlott, össze is roppant, de íme: ez a kis Abriss is kivetette az ő nevét....

Talán jobb is, hasznosabb is bárkire is, ha nem merészkedik megbolygatni azt az irodalmi rendet, amit betanultunk az iskolában. Pedig ez épúgy rászorul elevenebb, lélekteljesebb renoválásra, aminthogy most már mindinkább elmaradhatatlanabb annak az irodalomnak rendszeres esztétikai és kritikai feldolgozása, ami a tankönyvekben nincs bent, az egyetemig még nem jutott el, de a mi mégis irodalom s aminek tárgyalása — úgy rémlik, ez már sokszor el lett mondva — végre is nem merülhet ki se szétfordelt hírlapi cikkekben, se az oly dicséretes törekvésű kis munkácskában, mint a Balassáé.

▽ ▽ ▽ ▽

Dürer Albert

Irta:
Dr. LÁZÁR BÉLA

A magyar művészeti irodalom megítélésének nincs egységes szempontja. A magyar művészet tudományos feldolgozása a kezdet kezdetén van, népszerű ismertetése éppen ezért nem is lehetséges. Ez filius ante patrem volna. A külföldi művészet tudományos feldolgozása magyar nyelven hasonlóképp időelőtti követelmény, tehát csakis népszerű feldolgozásról lehet szó. Ezt a szempontot kell tehát alkalmaznunk az olyan munkával szemben, aminő *felvinci Takács Zoltáné*, aki a Művészeti Könyvtárban megírta *Dürer Albert [illegible] és jellemrajzát*. A Dürer-kérdést [illegible]ában igen sok jeles monografia [illegible]olgozta fel s a német tudományon kívül az angol és francia tudomány is hozzászólt igen becses adatokkal. Takács feladata tehát nem lehetett egyéb, mint feldolgozni az eredményeket — magyar szempontból.

A mai nemzetközi áramlat híve itt elmosolyodik: Lehet-e magyar szempontot találni egy idegen művész megítélésében? A művészi szempont az egyedül helyes, azt pedig nem szabad faji kérdéshez kötni, — mondják.

Nagyon messze vezetne ennek a kérdésnek a fejtegetése, most csak egy ellenvetésem van: igen is lehet Dürerről magyar könyvet írni, ahogy lehet franciát, angolt vagy németet. Nemcsak a belső formára gondolok, hanem a tudományos kérdés-felvetésre is. A jelen esetben pláne kecsegtető is

az alkalom, mert Dürer Albert magyar apától született s akárhogy akarja germánná tenni a germánság, egyre találunk benne olyan vonásokat, melyek elütnek, kikívánkoznak a germán faji jellemből. Kinek a feladata ennek a megvilágítása, ha nem Dürer magyar biografusáé?

Erről a kérdésről régóta így gondolkoztam, mikor közvetlenül a magyar Dürer-könyv megjelenése után kezembe került egy ténymegállapító értekezés, mely azt igazolja, hogy Dürer még életében tiltakozott az ellen, hogy őt németnek tartsák és hirdette magyar származását. Egyáltalján sohasem olvadt fel teljesen környezetébe, melyben nem is érezte jól magát, hiszen második velencei tartózkodása alatt így sóhajt fel egyik levelében: „Most fogok otthon a nap után fázni — itt úr vagyok, odahaza élősdi!" Mily mélyen világít be ez a kiröppenő sóhaj Dürer lelkébe, megmutatja, hogy mily idegennek érezte ő magát Nürnbergben mindvégig s amikor csak tehette, útra kelt, többször olasz földre, aztán még nagyobb útra, Németalföldre, aki az akkori közlekedési viszonyok mellett — nagy elhatározás — egy nem éppen fiatal ember részéről (Dürer akkor 50 éves volt). A német Dürer-kutatás igen egyszerűnek látja a kérdést, pedig itt lélektani rejtély lappang, melyet a magyar érzés alapján lehet csak megoldani. Mert Dürer ereiben magyar vér folyt s ő ezt nagyon is érezte. Az atyai házból magyarsága emlékei nem pusztultak ki, öccsét, Andrást, odahaza Endrének hívták (sajátságos véletlen: Endre öccse arcképét épp a mi múzeumunk őrzi, — ennek a megállapítása Takács egyik főérdeme!), apja testvérének fiát, aki kölni aranymíves volt, Ungár Miklósnak nevezték, apjának másik testvére pedig plébános maradt otthon, Nagyváradon. Mindezt nem felejtette el Dürer és mikor Wimpheling Jakab tudós humanista 1505-ben egy históriai kézikönyvben (a 68. §-ban) megemlékezett róla, Dürer méltányolta is a kitüntetést — a renaissance emberének hírsóvárgásával — de a megemlékezés két adathibája nagyon bántotta. Az egyik az, hogy Schöngauer tanítványának teszi meg, a másik, hogy németnek. A nürnbergi filokalpatriotizmusát bántotta, hogy nürnbergi mesterének, Wohlgemuthnak érdemét elsikkasztják, de a nemesi származására büszke magyar önérzete is sértve volt. Panaszkodott is humanista barátainak, akik keresve keresték az alkalmat, hogy Wimpheling adatait helyreigazítsák s mikor barátja Scheurl megírta Kress humanista életrajzát, kissé erőszakos fordulattal Dürerről is beszél és így folytatja: „Albertus e sorok írójának megírta és több alkalommal sokak hallatára állította, hogy atyja Albert a magyarországi Várad melletti Gyula városában született". De tiltakozott itt a másik adathiba ellen is, mert Dürer nem volt soha Schöngauer tanítványa. Tizenhárom éves korában atyja ugyan a colmári mesterhez akarta adni, de az akkor „távol volt" s mikor később vándorútján Colmárba került, akkor sem találkozott véle, csak a testvéreivel.

Ezt az egykorú tiltakozást a német Dürer-kutatók nem vették figyelembe, mert az „*excesserit*" szót azzal fordították, hogy meghalt t. i. Schöngauer, ami pedig hiba, mert 1484-ben Schöngauer még élt. Ahol ilyen nyilvánvaló adathiba fordul elő, ott a többi adat sem helyes, — mondották és Scheurl elvesztette hitelét.

Pedig az excedere ez időben nem jelentett halált, — akkor a mortuus, defunctus, főleg az obiit járta, — ezt az értelmét csak a XVII. század affektált latinsága kapta fel, amint ezt most Höpfner Ernő bebizonyítja. Schön-

gauer pedig akkoriban tényleg nem volt Colmárban, — vándorúton volt, s így Scheurl adata pontos, — amint-hogy az is igaz, hogy Schöngauernek négy testvére volt, — ezt az újabb oklevélkutatás igazolta.

Nemde érdekes, hogy Dürer, — akinek nyilatkozatát Scheurl pontosan fordította — még életében tiltakozott németsége ellen és magyarságát hangsúlyozta, aminthogy ezt bőven megírta családi kiadásában 1524-ben, mely így kezdődik: „Az id. Dürer Albert a Magyar királyságban nemesi családból származik". Mit csináltak ezzel is a németek? Aus *feinem* Geschlecht helyett aus *seim* Geschlechtet írnak, aminek persze nincs semmi értelme, a Gyula melletti Ajtósról meg azt állítják, hogy ez szó magyarul Niederlassungot jelent, csakhogy a családot német letelepülőnek mondhassák.

Pedig ez se igaz. Haán bebizonyította, hogy Ajtós község Gyulától negyedórányira feküdt, élt ott egy ajtósi Ajtós család, s hogy 1415–20 közt, amikor nagyapja Gyulán az ötvösmesterséget tanulta, ez a fényűzés valószínű is volt ott, mert az akkor Maróthi János mohói bán birtoka volt, sok templommal, e templomok gazdag ötvösművészeti felszerelésekkel birtak, melyeket 1559-ben, mikor a város lakossága reformátussá lett, Kassán 1100 forintért eladtak. Az ajtósi Ajtósok szegény nemes emberek lehettek, s így nem csoda, ha a család egyik tagja ötvösmester lett, ami akkor is művészetszámba ment. A Dürer név német fordítása a magyar családi névnek, maga Dürer még 1522-ben is Thürernek írja nevét, s a család címerében egy kétfelé kitárt ajtó van, hármas halmon, fölötte szerecsen fej és törzs, karok nélkül, hegyes süveggel. A hármas halom a címer magyarságát bizonyítja, a szerecsen fő is, kell-e hát még több bizonyíték?

Dürernek magyarországi érintkezéséről is tudunk, a pozsonyi püspök, vásárolt tőle, magyar alakokat is rajzolt nem egyszer: — „*Az ágyú*" c. grafikai munkáján például az alakok magyar s nem török (135. lap) emberek — s megfigyelték azt is, hogy egyes ornamentumai magyar motívumok, t. i. a vitézkötést arabeszknek használta fel, nem lehetetlen, hogy atyja rajzai alapján.

S még egyet: Dürer hajlandóságát a reformációhoz, víszonyát Erasmushoz, rajongását Lutherért nem lehetne-e kapcsolatba hozni Békésmegye magyarságával, mellyel ebben a pontban is megegyezik; hiszen tudjuk, hogy Gyula város első volt a református hitre térők között.

Mind ezeket a körülményeket Takács Zoltán elhallgatja, pedig ősmeri Scheurl Dürer-kitérését, fel is használja a Schöngauerre vonatkozó részt, de Dürer apjának magyarságát jelentéktelen körülménynek nézi, német betelepülőnek veszi, mint a németek, akik azt hiszik, hogy Ajtós annyit tesz, mint Niderlassung (ugyan ki adhatta be nekik ezt a csodabogarat?) s művészete legnagyobb érdemeit, a kimerítő tiszta rajzot, az átvázolás példátlan bensőségét, a sajátosnak és a legnagyobb emberi érzelmeknek meggyőző feltűntetését „faji előnyeinek" tudja be (182. lap). Persze, a „*német faj*" előnyeinek.

De minek tudja be Dürer állandó hajlandóságát a délvilág — az olasz — művészethez, melyet éppen ő oly gondos szeretettel mutat ki? Minek tudja be a Dürer művészetét jellemző, s kortársaitól, általában a német művészettől eltérő nagy hajlamát a színfelfogáshoz, mely végül is a négy apostolban csúcsosodik ki? Ezt, sajnos, nem mutatja be evolúciója teljében,

mert Takács műve első sorban a grafikus Dürer fejlődésének — de ennek aztán igazán beható és tüzetes — elemzése.

S ha most ebből a szempontból, mint művészettörténeti dolgozatról ítélkezünk Takács könyvéről, szíves készséggel ösmerjük el, hogy igazán kitűnően iskolázott, formalátó és finom érzésű művészetszeretető ember munkája. A maga szempontjából becsülettel megfelelt feladatának . . . Talán igazságtalanság is tőlünk, hogy a magunk szempontjának elmellőzéséért hibáztatjuk.

Szóval, nincs absolut objektiv kritika.

▽ ▽ ▽ ▽

Faust — moziban

Irta:
VÁRNAI DÁNIEL

Ich weiss, wie man den Geist des Volks versöhnt:
— — — — — — — — — — — —
Zwar sind sie an das Beste nicht gewöhnt,
Allein sie haben schrecklich viel gelesen.
„Faust" — Előjáték.

Félhomály, zene, embertesteknek lappangó párolgása és csöndbehajlása a ventillátorok kereplő zajának — ez a mozi . . . a mozi felvonásközben. A cukorkakínálás harsány zengése is elűl, a kíváncsiság, a mulatnivágyás egy fokkal följebb csigázódik, a falhoz lapuló kikiáltó beleszól a csöndbe — merész ív feleútján szégyenkezve hanyatló gesztusnak a kíséretében persze — és aztán jön a noch nie da gewesen! Elcsattan a büszke kiáltás: Most jön „Faust", Faust: Goethe Johann Wolfgangtól, nyolcvanméteres filmtragédia tíz és egynehány képben. Kis mozgás, néhány figyelmeztető szó: — Kérem, uraságod, a fejét egy kicsit balra . . . nagysága, kérem, a kalapja . . . —, valahol az első és olcsóbb sorok sarkán bóbusgatva elalszik egy csecsszopó, aztán átfúrja a homályt a vetítő-gép sugara, megvilágosodik a vászon — és tessék élvezni, uraim! Az első kép. Magas bolthajtású, gótizlésű szoba; Faust — a szakálla fehér és térdig érő — nyugtalanul űl a lombikjai, üstjei és kígyóbőrei között, majd föláll, a kezét tördeli, a homlokához kap először a jobb, aztán a balkezével és ha érted a pantomímikát, mormoghatod, amint Faust gesztikulál:

. . . Zwisterei und Medicin,
— — — — — — — — — — —
Durchaus studiert, mit heissem Bemühn.
Da steh' ich nun, ich armer Thor!

És viszen tovább a hasgörcs felé a pantomímia „művészete". Mikor pedig görögtüzes fűstfelhő közül odalép Mephistofeles — Wagnert gögösen bojkottálja a mozibeli „Faust" rendezője — már reádszáll egy kis láz és nagy markoknak a szorítását érzed — és látod, amint kéjelegve fojtogatnak és ponyvai színvonalra gyilkolnak egy istení remekművet. A publikum azonban hűsítő cukorkát szopogatva hurcoltatja magát a filmtragédián keresztül, a szegény bolond Faustnak szerelmet hajszoló útján. Auerbach atya pincéjében Faust és Mephistofeles, e két vándorok, „schwartz-künstleri" bűvészettel mulattatják Altmayert és társait; a zene andalító kuplékat játszik a Casino de Paris legfrisebb műsorából és e stílusos kísérettel robog Faust a Margarete ölelő karjai közé. Milyen istení gyönyör! Az embernek direkt áldani kell Paté urakat, a ki-

tűnő filmgyártókat, akik megszerezték számunkra e felejthetetlen vasárnap délutánt. Aztán jön a „*Klassische Walpurgisnacht*" a megnyíló és buja meztelenségeket mutogató sziklatönbök, a táncok és egyéb hangtalanságok, amelyek beleilleszkedhetnek az előtted játszódó pantomimiás szörnyű tragédiába. De jön az utolsó kép és a publikum csalódását halk morajlás jelzi. Hogyisne! A gonosz intrikust nem fogta meg senki és semmi, nem botlott meg egyszer sem a tragédia szövevényében, ellenben előtted hal meg a szegény kis Gretchen és ahogy berregve megáll a gép, te még hallod a misztériózus hangot:

„. . . Heinrich! Heinrich! . . ."

A villanykörték újra kigyúlnak; mozgás, a cukorkások újra zengenek, törülgetjük, nyomkodjuk a szeműnket és — és ez az a pont, ahol meg kell állanunk egy-két szóra. A hatás?! Reám, terád és őrá, akiket — ha összebujtunk Fausttal — hatalmas erejével az élet mélységei és magasságai felett lendített át Goethe, akiknek megnyitotta a lét titkainak kriptáit és akik voltunk olyan szerencsések is, hogy egyetlen egyszer átdöcögtünk Faust-on a siralmas magyar fordítás nyekergő talígáján, — bizonyára édes örömöket borít a mozis bácsi nyolcvanméteres tragédiája. Vakargatjuk a fejünket és amit csömörös méltatlankodásunk során a legjobb esetben tehetünk, se több, se kevesebb nem lehet, minthogy búcsút mondunk a kedves, a jó mozinak: Isten veled, mozi, mi egymást többé nem látjuk, mert gyönyörnek valóban sok lett volna . . .

A mozi megvadult fölötte nagy sikerétől; túlságosan messze galoppált attól a határvonaltól, ahol még [illegible] tudom hányadrangú kulturfaktor, [illegible] amelyen túl már tilosban kalandozó, csőszkézre való nagy tarisznyájú csempész lett belőle. Bizonyos, hogy rendőri rendszabályok most már nem fogják azzá tenni a mozit, ami kezdetben volt és amivé lennie kellene: világesemények és lokális szenzációk képekkel beszélő újságjává; messzi városok, hegyek, folyók és tengerek, népek és népszokások, ipartelepek és ipari tevékenységeknek a panorámájává; nem fogják azzá tenni, mert a mozi már „magasabb kulturcélokat" arrogál magának. A mozi gőgös lett, a mozi már klasszikusokat tépáz nagy szeretettel és sikeres buzgalommal és csinált virágokat mutogat a publikumának. A mozi nyolcvanméteres szörnyűséggel csalogatja a publikumot és mert a mozi sikeres és csábító, hiába mondanánk gyöngéden: urak, Paté urak, kuss a művészettől! Paté urak, a filmgyártás mesterei, teljes odaadással szolgálnak annak a kiválóan szép dolognak, amit a modern kapitalista termelésben úgy hívunk, hogy: tőkeakkumuláció és hogy továbbá a filmeknek kevés befektetéssel is jó áruk legyen, már inkább csak Párisban maradnak a fényképező készülékeikkel és nem mennek el a pálmás partvidékekre, hogy hajókázván az Oceánon, okos dolgokkal szolgáljanak a kontinensek olcsó szórakozásra szoruló publikumának. Párisban olcsóbb — napibéres kis színészekkel — Faustot lejátszatni a gép előtt és Faustot csúfondárosan tönkretenni, mint kiruccanni Jávába, vagy messzebb, a Graham-földre, hogy ne csak éppen pálmákat fényképezzenek. Az üzem így is szélesedik, így is bővül, a kis színészek így, sőt csak így halmozzák a Paté urak arányait és Paté uraknak senki ezen a világon nem töri be a fejét. A tőke nagyhatalom, nagy úr a kapitalista is, és — ez a legbizonyosabb — a rendőrség legkevésbé gondol arra, hogy a mozikkal szemben szegény, védtelen

klasszikusokat oltalmazzon. Hát megy a kapitalizmus, mértföldes lépésekkel megy a fejlődése útján; törve, zúzva gázol előre és, íme, már a klasszikusok is vonaglanak a talpai alatt. Elérkeztünk volna szerencsésen a modern képromboláshoz. Ám ki veszi észre, hogy a mozikban a klasszikus kultura nagy épületének az oszlopait repesztik, hiszen ez olyan csekélység azon a beláthatatlan területen, amelyen a modern kapitalizmus áldozatai vonaglanak. És rombolni csak kell, hogy épithessenek, hogy Paté urak finom palotákat épithessenek a Faubourg St. Léopoldban. Rombolni szédítően nagy értékeket, fölrúgni pótolhatatlan kulturkincseket és — „Faust" című nyolcvanméteres filmtragédiákon keresztül — Goethéket Tatár Péter atyánk mellé állítani: megvesztegetően szép föladat néhány százezer európai mozi számára.

A törvényszerű szükség az, hogy az irodalmi és művészeti értékek ne legyenek delikát elérhetetlenségek és ne legyenek az élet gourmandjainak a csemegéi; a teremtés művészete azért hozta fölszínre őket, hogy az emberiségnek öröme teljék bennük. Meg kell épiteni a hidat, hogy az öröm átmehessen a kitagadottakhoz, de a mozis kezéből ki kellene venni a hidépitő szerszámot. A moziban rút mérgezés folyik, a kulturértékek devalvációja csinálódik, a mozi hidján nem a kultura fényességébe, hanem az árnyékába lehet csak eljutni. Ám hiába ordítunk, hiába bőgünk veszedelmes rombolásról; Paté uraké a tőke, övék a fényképező gépek ezrei és övék a munkaerő. Paté Frères mosolyognak és fütyörészve mennek tovább:

Grau, treurer Freund, ist alle Theorie;
Und grün des Lebens goldner Baum!

▽ ▽ ▽ ▽

Knut Hamsun

— Őszi ég alatt —

Irta:
BÁNYAI MARCEL.

Töredezett, dadogó hang; párbeszédek grammofonszerű pontossága; félhomályos lelkiállapotok exakt fotografiája. Ez volt az északi irodalom. Tehát rekvizitumok, amik eddig hiányoztak — új színek, a belőlük megkonstruált képek igazabbak voltak talán, közelebb feküdtek az igazi iradalomhoz, de legtöbbjükből minden élethűségük mellett valami halotti szag áradt ki. Ma már alig szól róluk a dal. Óriási, érdekes jégtömbök voltak, amik leolvadtak a naturalizmus után következő új napok melegétől. Hatásuk félelmetes volt, de egyoldalúságuk miatt hamar vérzettek el. Mindenük kitünően volt megszerkesztve, csak a szív mindent összefogó és vérthajtó ereje hiányzott belőlük. Fagyasztó germán hidegségüktől Knut Hamsun szerencsésen el tudott különülni.

1. A hamsuni ember. Rongyosan, teljesen összerongált lelki gépezettel állott elénk, ijesztő belső berregéssel. Fadarabokat harapdálva járkált Christiania utcáin hogy enyhítse fájdalmát, amikor belemarkol gyomrába minden fogfájások legégetőbbje: az éhség. Az a világ, amit akkor látott, mikor az éhség kalapácsütései kopogtak halántékán, beleedződött minden könyvébe, mintha az éhláz még mindig fátyolt vonna erősen konvex lencsés cvikkerje fölé: ugyanaz a nervozitás — a felfokozott érzékenységű neuronok

játéka a stílus billentyűin — vonul végig minden könyvén. Mindig a kereső ember, a nyugtot nem lelő zaklatott egyéniség körül forrong a történet. Megszűnt ugyan már az anyagi gondok hullámjátéka, de a folytonos belső nyugtalanság — a modern embert lelki syphilise — Hamsun embereinél hasogató testi fájdalommá sűrűsödik. Ezért követi el a „Mysteriumok" hőse a lángész és téboly elválasztó mesgyéjén a legvadabb határsértéseket, a „Pán" hadnagya ezért köp bele az előkelő soiréen a szomszédja fülébe . . . El nem mosódva él bennem a hamsuni ember többi variációja is, nevek, melyeket szinte szégyelek leírni oly nyárspolgáriasan közelinek érzem őket. Halk, esti hangulatban emlékezetem végiglopózik könyvein, hogy mindenütt találkozzon evvel az egyetlen, egyforma hamsuni hőssel, aki természetesen maga az író — furcsa keményenhangzó, norvég nevek álarcában. Ügyetlenül félszegen, nevetségesen bukdácsol az életnek és saját énjének mélységei felett. Elveszíti az összes csatákat, az élet elvisz tőle mindent, küzdelmei másokkal és sajátmagával szomorú leveretéseknek láncolata. Arcáról nem kerülnek le az ostobaság, értéktelenség, alacsonyrendűség álarcai és ez a színjátszás kárpótolja mindenért. Tombolni az önlealacsonyítás masochista kéjében, a legegyűgyűbb arcot vágni, és ezalatt a mások egyűgyűségén befelé hangtalanul kacagni — ebben merül ki életének minden öröme. Ez a megfordított szélhámoskodás, ez a negatív humbug mint belső kényszer jelentkezik minden könyvében — a legutolsóban is.

2. Címe: Őszi ég alatt (Unter Herbst-[illegible]en). Egy ember kimegy a városi parasztok közé, fát vágni, kerítést csinálni, kutat fúrni. Meghempergőzés a legalantesabb munkák sorában, elkívánkozás az íróasztal mellől, mert kifejlődtünk a környezetünkből és mert lelkünk differenciáltságban meghaladta az övéket? Nem tudom hogy ezt érezte e Hamsun. Mire való e farsangi játék és domino? A város-csömörben szenvedő modern emberre gondolt-e, ahogy kímenekül szürke köpalotákból zöld völgyekbe, fű és fa közé, amint kínozza a sürgető szomjuság valami más után, mely kihajtja a házak közül, egy ideges föllendülése a bennünk alvó játékosztönnek, mihez hozzákapcsolódik a megszokott dolgok megutálása? Az író csak egy kifejezést használ, egyetlen szóval magyaráz mindent: *neuraszténia*. De hát tényleg az-e? Azt hiszem valójában csak kielégítése régi szenvedélyének: vájkálni mások lóvátételének örömében, munkásnak öltözve, szegénységet anyagi és szellemi korlátoltságot színlelve tetszelegni a legkoldusabb szerepben, részvétnyilvánításokat provokálni, míg befelé harsogni a nevetéstől vagyis az örök hamsuni melódia énekel ki ebből a könyvből is.

3. Alakjait nem síkban, hanem élben látja meg, egyetlen vonást rögzít csak meg, nincs egy befejezett embere sem — természetesen nem tekintve az elbeszélőt — epizódfigurák, akikkel úgy találkozunk, ahogy az életben ismeretlen emberek jönnek utunkba: egy-két vonást rajzolnak agyunkba, azután elhagynak bennünket. Amintahogy találkozásainkban ki tudjuk kapni a legkifejezőbb vonást, ugyanolyan csodálatos biztossággal fogja meg Hamsun a legmegkülönböztetőbbet, emberei tehát nem kuszálódnak össze. Asszonyskálájában a legbornirtabb egyszerűségtől a legsphynxszerűbb mixtum-compositumokig megtaláljuk mindazokat, akikkel most találkoztunk a lépcsőn, a folyosón, az utcán: kiseszű, korlátolt leányok között itt-

ott talányszerű egyéniségek; apró, mesétlen életű nők, kik előtt minden férfi fontossággal bír; piszkoskezű leányok visszaköszönésének melegségét szinte hőmérővel figyeli a hamsuni ember, lírát csinál minden köznapi szóból és a legszürkébb asszonymozdulatot átfesti színes, széles gesztussá. Mondhatnám, hogy minden asszonyra a szerelem látószögéből néz, ezáltal centrumába helyezi magát minden női érdeklődésnek, vagy női közönynek. De a hamsuni ember helyzetét asszonyalakjaival szemben nem fedi a „szerelem" kifejezés. Mert azon esetek, miket itt fest le, valójában sokkal rövidebbek, krizistelenebbek, semhogy érzésnek nevezhetném őket. Neuraszténikus, futó hangulat mindenik, megcsillámló fény, lehellet, semmi . . . Mintahogy meglátok az utcán valami keskeny, kék szalagot és futok utána, vagy valami csipkefodrot, amint eltűnik a villamos felhágóján s utána vetem magam s hosszan álldogálok ajtók előtt, melyek ismeretlen nők mögött záródtak be. Mindenkinek életében voltak nevetségesen kicsiny, de mégis felejthetetlen esetek: aranysárga, napos délutánok, vagy szobaszögletek félórás homályos emlékei. Szabadulni nem tudunk tőlük, agyunkba vannak égetve és már nem is tudjuk Hamsun régebbi könyveiből világítanak-e felénk, ott találkoztunk-e velük, vagy a mi életünk gyönyörű epizódjai?

4. Oka ennek, hogy Hamsun a magábalátás szinte nyugtalanító távolságaira jutott el, a lélek legalsóbb, rejtett folyosóira, ahova friss szellemi erővel, logikával, a boncolás vagy számítás erejével lejutni nem lehet a maeterlincki „cité interieurbe", hova csak néha, bizonyos megmagyarázhatatlan órákon, egészen fáradt aggyal kimerülten: nem önként, hanem inkább zuhanva jutunk el. Szégyenkezésnélküli felsorolása minden lelki defektusnak, a tökéletlenségeket, miket mások előtt féltve rejtegetünk, riasztó őszinteséggel és közvetlenséggel tárja föl előttünk. Ebben az őszinteségben és közvetlenségben sok a modorosság és ekkora őszinteség már tulajdonképpen nem is lehet őszinte. Könyveinek többszöri elolvasása után érzünk már olyasfélét, mintha Hamsun stilizálná a hibáit, affektálná a naivitást és a végtelenül közvetlen egyszerűség tulajdonképpen egy messze jutott raffineria megnyilvánulása lenne.

▽ ▽

Pusztuló magyarság

— Balkányi Kálmán: A magyar szórványság. — Nagyvárad, 1910. —

Irta:
ERDÉLY JENŐ

Egyszerű, sőt szánalmasan szürke vidéki könyvben lapozok, semmiképen se olvasásra csábító munka, se a külseje, sem a belseje után ítélve. Valami különösen zökkenő magyar nyelven van irva, szókincse egy tudományos és ha szabad ezt mondanom, egy verista szellemű Honderűé vagy Hölgyfutáré, átszűrve egy soviniszta akadémia szankcióján. Azaz mit is mondok, soviniszta. Dehogy az. „Hevületes": így kell magyarositani a Chauvin tanár által adományozott fogalmat, aminthogy az imperializmus is „hatalmasság", a hegemónia pedig „főbbség", a könyv frazeológiája szerint.

És lám, Thukidydes-szerűen emészt-

lehetetlen nyelve mellett is gyönyörű, diadalmas magyar munka ez, mert egy új magyar hangot ad, nem írás, hanem műfaj szempontjából, egy soviniszta szellemű objektív tanulmányt a nemzetiségek közé szorult magyarságról. De nem ám úgy, mint rokonai, a vidéki fiskálisok vezércikkszagú és tartalmatlan nemzetiségi tanulmányai, hanem komolyan, tartalmasan, nagy buzgalommal és fáradsággal összegyűjtött pontos statisztikai tabellákkal. Háromszáz lapja van, ebből kétszáz statisztika: nagyon komoly magyar embernek kell lennie annak, aki összegyűjti az ilyesmit. Balkányi Kálmán bizonyára az, mert meg tudott tanulni egy sohase hallott magyar nyelvet és mert neki tudott feküdni egy olyan munkának, melynek gyümölcsét üres frázislovagok jóval előtte leszedték.

„*Szórványság*": ez is egészen új, idegenül hangzó fogalom. Így nevezi Balkányi azokat a magyar községeket, melyekben a lakosságnak legalább tíz százaléka fajmagyar vagy több mint ötven százaléka magyarul beszél. Ezerszámra van ilyen és ahogy komor számokból kibogozom őket, lekopasztom csupaszra, ahogy ők sohase láthatták magukat, a maga nyers valóságában jelenik meg előttem az a Magyarország, amelyről nem szólnak a drága arannyal megfizetett, állami költségen hollandi papirosra nyomott díszmunkák, se „hevületes" áradozások a magyar faj „főbbségéről", a magyar „hatalmasságról". Eldugott és hegyekben szétszórt falvak, ahonnan napi járóföld a legközelebbi vasut és ahol szurtos, baromi sorban tengődő emberek élnek. Anyanyelvük oláh: mondja róluk a statisztika, a községi anyakönyvben pedig csupa ilyen név van: Marosan, Ardelian, Bodrogian, Domocos, Miclosi, Deac, Suciu. Csupa eltorzult magyar név, bizonyságául annak, hogy ezek az oláhok magyarok voltak. De magyarok a község neveik is: Almasel, Kormoso, Nadastia, jelezvén, hogy magyarok alapították; magyarok, akik később elolóhosodtak.

Már itt ezen a ponton meg lehet állapitani a magyar szupremácia csődjét, a soviniszta magyar diadalujjongásoknak a való tények által való megdöntését. Mert miben áll az az elmélet, amely azt mondja, hogy a magyarságnak a nemzetiségek fölött diadalmaskodnia kell? Abban, hogy a magyar, mint műveltebb elem, magába olvasztja a kevésbbé művelt nemzetiségeket, főleg oláhokat. Ebben az alapföltételben van eltévesztve az egész elmélet. A Balkányi soviniszta könyve tételről-tételre igazolja, hogy éppen ellenkezőleg áll a dolog: a műveletlenebb oláhság szíjja föl a magyarságot — éppen a műveletlensége erejével. Ez az elolóhosodás mindennapi esete: a faluban magyarok és oláhok laknak, reformátusok és görög katholikusok. A falu közepén bástyaszerű erősségben áll a tömör református templom, a falu végén a favázas oláh istenháza. Az alacsony szinvonalu nép azonban jobban édesedik a görög egyház olcsó cifrásagaihoz, nagyhangú malasztjához, pópája csodatételeihez, mint a református templom és lelkésze egyszerű, értelmes hivekhez való szertartásnélküliségéhez. A magyar most már gyertyát visz titkon az oláh papnak, de csak a református templomba jár. Később abba hagyja ezt is, majd már nemcsak az oláhval, hanem egymás közt is oláhul beszél: „így könnyebben esik a szó".

Ezzel pedig a magyar megszünt magyar lenni. A vallás és köznapi nyelv elkopása, átváltozása után jön a keresztnév, a vezetéknév, majd a falu nevének elolóhosodása. Legtovább

tartják magukat a háziállatok nevei. Furcsa, de mégis így van: az elolláhosodott magyarnak még az unokája is így noszogatja a bivalyt: Sugár nye, Bimbó hó! Ez az utolsó nyom, ami még magyarra mutat: azontúl már csak a régi községi anyakönyvek következnek.

Ime, a müveletlen oláhsággal szemben ennyire gyönge a magyarság: a müveltebb németekkel és kevésbbé müvelt tótsággal szemben azonban — bármily különösnek tünjék is fel ez — előnyben van. Ezeket lassankint meg tudja őrölni, amiben a németség és tótság városias természetének is van valami része. Mert a városi, értelmesebb elem tudatában van a magyarosodás szükségének és városba költözvén vagy városiakkal érintkezvén, szükségesnek tartja, hogy a hivatalos és üzleti életben hovatovább nélkülözhetetlen magyar nyelvet elsajátítsa. A nemzetiségi falu, hegyvidéki tanya számára azonban a magyar nyelv elérhetetlen magasságban csillogó kincs, a szolgabiró és adóvégrehajtó megkülönböztető ékessége marad, aminek elsajátitására semmi intenziv gazdasági ok nem készteti a a nemzetiségi falu szurtos lakóját.

Bár — mint a könyv sokszorosan igazolja — a magyar nyelv tudása még nem jelenti a magyarosodást is. Erre igen sok példánk van a statisztika alapján, főleg a félig müveltnek számító nemzetiségek közt. Mert ha a népszámlálói hiúság és önkény a labilis nyelvtudást a magyarul beszélők számának javára tudja is csavarni, ez még nem egyértelmü a magyarság erősbödésével. Hosszú, nagyon hosszú munka eredménye egy vidék *mesterséges „elnyelvüsítése"*, mondjuk a mi esetünkben: állami és társadalmi elmagyarositása. A nemzetiségi ösztön, amely eredetileg egészen öntudatlanul él az emberekben, mihelyt kikezdik, rögtön öntudatossá válik és szilárdra acélozza védelmezőit mindennemü támadások ellenében, mert szinte főszemponttá, legfontosabb létényezővé avatja számukra a nemzeségük fenntartásának kötelezettségét.

Vannak példák a nemzetek évszázados evolucijának lapjain, hogy népfoltok és nemzetiség-tömegek akaratlanul — valósággal csapodár pillangó módjára — vesztik el eredeti szinüket, de mihelyt a figyelmük rárányozódik az erőszakos beolvasztási törekvésre, azonnal főleszmélnek és elkeseredetten állnak ellen. Nem kell más példát idéznünk. mint a XVIII. század legzseniálisabb uralkodójának, II. Józsefnek németesitési törekvését. Ha az uralkodó, százada kezdődő államtudományi hitvallásához hiven, nem az őszinte felvilágosultság jelszavainak nyilt hangoztatásával akarja bevonni a magyar nemes urakat a német nyelv és kultura jármába, hanem alakoskodik, komédiázik velük, elkábitja, befonja és félrevezeti őket, mint ezt más felfogást valló uralkodók sans gène megteszik politikailag éretlen és áttekintő képességgel nem biró népekkel: — akkor bizony ma, a II. József által kontemplált két évszázad második felében, nagyon közel járnánk ahhoz, hogy még az alföldi csikosok és juhászok karámjai és cserényei táján is csak az állatok becéző nevei nyomán maradna emléke egy hajdani magyarságnak.

Éppen ezért, a Balkányi soviniszta tendenciájú könyvének olvastán is még csak jobban megszilárdul bennünk ez a meggyőződés, hogy a két évtizedes „magyarosodjunk mindenáron" akció, ha az erkölcsi eszközöket más, mélyebben járó gazdasági indokok nem támadják, — ugyancsak mélyebben járó eredményt aligha mutat fel. Ezt nem kell úgy érteni, hogy az állami iskola, a könyvtár, a

magyarnyelvű közigazgatás teljesen falrahányt borsó volna. Olyan helyeken, ahol gazdasági tényezők amugyis a magyarság felé hajlítanák a nemzetiségeket, gyorsító hatással van a magyarosodásra az állami akció. De amennyi összegyűl a réven, ugyanannyi elvész a vámon, sőt határozottan megállapithatjuk, hogy az utolsó húsz esztendő nemcsak szám szerint, hanem a szórványok fogyását tekintve is nagy térvesztését jelenti a magyarságnak. Kűlönősen ott, ahol államgazdaságilag igénytelen, alacsony műveltségű tömegek ragadozó karjai ölelik körül összeházasodás, financiális lekötöttség, felekezeti csábulás segélyével az ellenállásban nagyon gyönge magyarságot, amelyről — igaz, hogy más ellenfelek erejétől tartva — szomorúan irta meg a költő, hogy „pusztulunk, veszünk, mint oldott kéve, széthull nemzetünk“ . . . Széthull, mert politikailag jogtalan, gazdaságilag erőtlen, kulturában pedig elmaradott. Hanem azért Khuen gróf dicséri a magyar parasztot: — dicséri, mert ilyennek szereti; gyöngének, pénzért megvásárolhatónak, analfabétának, a kinek nem kell a választójog, mert hiszen többséget adotta reakciós Tiszapártnak a választásokon.

▽ ▽ ▽ ▽

Levél Madame de Staëlnek

Irta:
KÓSA MIKLÓS

— Les Idées morales de Madame de Staël par Maurice Souriau. Bloud & Cie, Paris, 1910. —

Madame, szives engedelmével, átböngésztem Souriau professzor úr kis kátéját, amely Kegyed és b. erkölcsei közt keres reménytelen összefüggéseket és újból kénytelen vagyok leborulni az Ön nagysága előtt. Hiába, mégis csak kellemes lehet, ha egy okos asszonynak, akit sokan szerettek vagy legalább szerettek volna szeretni s aki — hogy díszkréten fejezzem ki a történelmi tényt — az egész férfivilágot a keblére akarta ölelni, most, nem tudom hány évvel az ájtatos halála után, még mindig akadnak gáncsnélküli lovagjai, ráhúzzák az orleánsi szűz hideg páncélját, térdetfejet hajtanak előtte, körüljáratják a népek színe előtt és esküvel esküszik, hogy *agnus Dei* volt, Isten későn, de alázatosan megtért báránykája.

Madame, azt mondja mr. Souriau, hogy Kegyed *femme de chambre* volt. Mi ketten jól tudjuk, hogy mi minden is történt a Kegyed rezidenciáján, a mr. Necker hires szalonjában. Mi ketten tudjuk, hogy ott édes asszonyok csevegtek, finom jó ebédek megevődtek, politikai nagyságok panamák tésztáját gyurták-kenték, családi perpatvarok halkultak el széttört vázák romjain, — egyszóval minden történt ebben a szalónban, éppen csak, igen helyesen, erkölcsi elvekkel nem szolgálhatott.

Madame, naiv és tudós történetirója azzal mentegeti az Ön fiatalkori eseteit és erkölcsi elveinek gyér virágzását, hogy germán és olasz vér lopódzott be az Ön ereibe; citoyenne de cosmopolis lett volna, világ vándora s a rossz idegen vérbe kell mártogatni sok évi lelki szennyesét. Aggkorára azonban újra francia lett; erkölcsi elveket szerzett be potomáron és lecsapolta a komisz idegen nedveket. Ah, mi bájos ez a faji elmélet, úgy-e

Asszonyom; mi bájos és mily ostoba. Sedan után, papirmasè-flották, vadorzó generálisok, gseftelő hivatalnoki kar seregszemléje után, egy nagy, lezüllő nemzet egyetemi katedrájáról még mindig víllog a Francia virtus, bogarakban, mellénygombokon, bajuszon, szalvétákon és női szerelmekben a hazaért dühöng, akárcsak a magyar.

Madame, Kegyed — többek közt — politizált volna is a professzor úr szerint. Engedje meg a kegyed jól felfogott érdekében, hogy tiltakozzam e rágalom ellen. Nem, Ön nem politizált, Asszonyom és nem politizált az a sok egyéb előkelő hölgy se, akikkel más tanár urak, mint rossz politikussal foglalkoznak. Kegyed csak társas lény volt, Madame, sok emberrel érintkezett és hozzászagolt pici orrával a politikához, mint az illatos ragoutleveshez és miután a dolog nem látszott túlságosan veszedelmesnek, isten neki, bele is kóstolt. Hiszen, aki Chateaubriand, Montmorency, Benjamin Constant és Napoleon magas udvarlását hallgatta, annak el kellett szédülnie a világpolitika szibériai hullámvasútján. Dehogy kellett, kérem! Madame, Kegyed oly csodálatos gondolatnélküliséggel táncolt a politikai vizeken, hogy már azért is le kell borulnia a férfinépnek az Ön nagysága előtt. És mi lett volna, ha nem mr. Necker szalónjában nyomott volna el szemtelen kis ásítási rohamokat politikai aperçukkel? Mi lett volna, ha Kegyed és a sok egyéb előkelő történelmi hölgy tudták volna, hogy mit akarnak s azt akarták volna, amit tudatosan elgondoltak? Semmi sem lett volna, Madame; kegyed ellenben úgy is kapott volna egy kis kátét valamelyik erkölcsi elves professzortól.

Igen, Madame, erről van szó, a Kegyed b. erkölcsi elveiről. Quo non ascendam? — mosolyog Kegyed a Fouquet szavával az ajkai között. Mi ketten tudjuk, Asszonyom, hogy mit jelent a Kegyed alkonyrahajló szép életében a biblia és — les Idées morales. Óh, hogy nevetünk mi a „nagy megtérésen", a professzor urak jámbor extázisán! Megőregedtünk! — ezért illik mind a sok történelmi hölgy élet-analizisére a professzor úr hideg latolgatása: meilleure à la fin de sa vie qu'à ses commencements. Dehogy voltak jobbak, csak öregebbek voltak. Elment az élet felettük és egyszer csak Kegyed sem volt már egészen oly fiatal, mint például negyvenöt évvel azelőtt.

Madame, legyen őszinte és tegyen vallomást, hogy aggságára nem az erkölcsi elvek nevében esett le az istenek lábaihoz, hanem csak a saját életéért, a holnapjáért, az egészségeért, a maga parányi kis exisztenciájáért nyöszörgött. Madame, megfakuló asszonyok és halálraérett nemzetek az egész aljasságukat, minden irígységüket és emberfeletti embertelenségüket belevisznik az imáikba, amelyekben a mások, az erősebbek, a fiatalabbak, az élet kiszemelt kedvesei ellen üvöltve tekerik ki az erkölcsi elvek vézna nyakát. És csak az az érdekes, hogy még mindig akadnak hazafias és minden más gánccsal ellátott lovagok, akik megnyergelik az „erkölcsi elveket" és iszonyú felháborodásukban hitvány kiskátékkal fizetnek azért az álszenteskedésért, amelyet szemtelen cinizmussal, érdemül, sőt erényül szeretnének felróni Önnek, Madame, szentéletű barátnőinek és a halotti szentséggel ellátott nemzetének.

▽ ▽ ▽ ▽

Haldokló dogmák

Irta:
Dr. BENDA JENŐ

Nem különös-e, hogy az Egyház, miután modern atheisták földadták neki az utolsó kenetet s gyászposztók közt szépen földravatalozták, ott hagyja a halottas ágyát és járni és tenni és élni akar? Mintha vele is csodajót tett volna valamilyen lourdesi varázsvíz, eldobja mankóit és magára öltve a középkori cifraságokat, középkori jogokat kezd gyakorolni, vétót mond, kiátkoz, türelmetlen és fenyegetőzik, nem mintha ő volna a halálra ítélt, hanem mintha legszebb virágjában még mindig neki volna joga s hatalma az egész tévelygő világot Canossába idézni.

A világot nem féltjük, hogy elmegy Canossába; messze túl van ezen az állomáson s a folytonosan előre haladó vándorlásban nincsen visszaút. Ámde magának Rómának a szempontjából nézve a dolgokat, nem oktondiság-e ez az öngyilkos dac, amellyel magát a haladó világszekér küllői elé veti? Nem okosabb volna-e, hogyha szépen megalkudnék, paktálna és engedményeket tenne, hogy legalább egy türelmi bárcát könyörögjön ki magának?

Azt hiszem, hogy nem. Ezen a világon, ahol az elvek és intézmények, földi hatalmak és ideálok épen úgy fölfalják egymást, mint az emberek, haragos és kemény öklű legyen az, aki könyörületet akar.

Mindenkinek igaza van, aki azt mondja, hogy Róma reakciós, megfogyott dogmák kereteibe akarja bepréselni az emberi gondolkodás jogát, prepotens módon beleszólást követel világi ügyekbe és mindenütt eloltogatja a haladás gyujtó szikráit, [illegible]ól ez egy marék szentelt vízzel még lehetséges. Mindenkinek igaza van, aki ezt mondja, csak épen a szabadgondolkodónak nincsen igaza, aki ezért Rómára haragszik. Valóban kellemetlen ügy, hogy az ellenségem, aki élet-halálra szóló páros viaskodásra állott ki velem, fogja a pisztolyát és rám céloz vele. Azonban, hogyha ellenségem és én is az ő élete ellen török, ne várjak tőle mást s ne legyek e miatt meglepődve.

Minden dolgot, minden intézményt a benne lévő rejtett, belső alapelvek kormányoznak és semmi sem boldogulhat, fejlődhet és virágozhat másképp, mint a természetébe írott törvények szerint. Róma nem lehet más mint orthodox, türelmetlen és reakcionárius, mint ahogy más egyház sem lehet más, hogyha élni és megmaradni akar. Minden egyház tartó pillérje az örökérvényü tekintélyekre épitett dogma s ezek a dogmák minél keményebbek, minél nehezebben hozzá férhetők, rugalmasan ellenállók, annál jobb, annál tartósabb az egyház. Rómától, csak nem lehet azt várni, hogy helyettünk hirdesse az evoluciót, vagy a történelmi materializmust, vagy az ethikai determinizmust. De nem várhatjuk tőle az ennél sokkal kevesebbet sem: nem várhatjuk azt, hogy reformálja, a meggyőződés és a kutatás szabadságának dobja oda prédául az ezer év óta főntartott, szaporított és szépitgetett dogmáit. A szabadelvü theológia épen olyan nonsens, mint a tételeit örökérvényünek kimondó tudomány. Mert ha egyszer reformáltuk a dogmát, hol van az megirva, hogy ne reformáljuk másodszor is, harmadszor is? És hol van ennek a határa? Talán azt tegye Róma, hogy tagadja meg a szenteket, a pápa és a hierarchia felülről lefelé háramló emberfölötti hatalmát, a gyónást, a szent mise áldozatot, de tartsa meg a Szentháromságot és a Krisztus istenfiúságába vetett hitét? Hiszen akkor a katho-

lícizmus nem katholicizmus többé, hanem protestantizmus és a pápától elvégre igazán nem lehet azt kívánni, hogy Luther és Calvin követői közé szegődjék. De vajjon elég volna-e ennyi áldozat: — a Szentháromság tana és Jézus istensége összeférnek-e a korszellem mai nivójával? És ha végül mindent elvetünk, amit a tudományos kutatás és a logikus gondolkodás megtámad, mi marad? Ködös sejtése valamilyen gondoskodó, intézkedő hatalomnak, vagy talán még ez sem. De hova lesz akkor az Egyház, a vallás, amelyeknek végül is konkrétumokra, minden más gondolkodási rendszertől előtő egyéni színekre, körülhatárolt hitre, kultuszra, imára, formulára, lithurgiára van szüksége, hogy Egyház legyen, vallás legyen, intézmény legyen, nem pedig valami színtelen, szétfolyó filozófia?

Róma őszintén elismeri, hogy a lelkiismereti szabadságot és a korlátlan kutatás jogát önmagával összeférhetetlennek tartja s a Róma ellen lázadó protestantizmus még fiatal volt, amikor már ezt az őszinteséget igazolta. Mert, miután a szabadkutatás és a józan értelmezés jogán revideálta a Bibliát s néhány, aránylag egyszerű dogmára redukálta a katholicizmus sok komplikált dogmáját, a protestantizmus is kénytelen volt megégetni Seroet Jánost, mert ez — magának is követelve a lelkiismeret szabadságát — megtagadta a Szentháromság tanát. S azóta is tömérdek félszeg, ellentmondó, néha kómikus helyzet származott abból, hogy a protestantizmus egy időben akar Egyház is és szabadelvű is lenni. Legutóbb nálunk, Magyarországon, ahol perbefogtak, elítéltek egy theológiai tanárt, mert másképen mert tanítani Calvinról, mint ahogy a hivatalos Egyház tanított, pedig Calvin nem dogma, nem hitelv, nem a Szentháromság tana. A protestantizmusnak és a liberalizmusnak viszonya a született nagyurat juttatja eszembe, aki báró volt és négylovas fogaton robogott; a négylovas fogatot azonban ellicitálták alóla s azóta gyalog jár, s a régi dicsőségből csak a hagyományos cím maradt. A protestantizmus is négylovas hintón robogott be a világtörténelmi tényezők közé: ma csak a neve szabadelvű, jelentkezésének első idejében azonban valósággal a szabadelvűséget képviselte. Mert a világnézete haladás volt az addigi világnézettel szemben s mint ilyen, betetőződése volt azoknak a fogalmaknak, amelyek Istenről, a világról, az életről és az élet céljairól szóltak. Ne felejtsük el: a protestantizmus előtt még a római Egyház a letéteményese minden tudásnak, minden filozófiának, az elemi orvosi és fizikai tudományokon kezdve föl egészen az angyalok szárnyának színét, formáját tanító legmagasabb és legtiszteltebb tudományig. Az, ami a renaissance-ban tudomány: a humanizmus, részben még mindig az Egyház szolgája, részben a protestantizmus előkészítője. A protestantizmus tehát nemcsak vallásos forradalom, hanem a tudományos, a filozófiai és szociális világnézetnek a megújhodása is s mint, ilyen a tizenhatodik század elején éppen annyira modern és radikális, mint a tizenkilencedik század végén Darwin, Spencer, Marx, vagy Nietzsche. Sőt a kegyes orthodoxok szemében legalább is ennyire istentelen.

A protestantismus azonban azzal, amivel a világnak használt s új értékkel gazdagította az emberiséget, a saját hanyatlását készítette elő: a szabadkutatás és a világ tényeit magyarázó tudomány nem állt meg Luther tételeinél s a predesztináció tanánál, hanem tovább haladt egészen Voltaire-ig és

Voltaire-en is túl a mai napig, amikor a kutatás jogába és a lelkiismeret szabadságába vetett hit egyformán fenyeget minden egyházat: a rómait épen úgy mint a protestáns egyházakat.

Hinni lehetne, hogy a modern áramlatok még is jobban fenyegetik a római egyházat, mint a protestantizmust, mely kevesebb dogmával, több türelemmel nem áll kemény-dacosan a fejlődés útjába. A tények azonban az ellenkezőjét bizonyítják: míg a katholicizmus — a klerikálizmus minden politikai veresége dacára — a legvadabb materialista idők után megújhodását és valóságos renaissance-át éli, a protestantizmus megzavarodva érzi, hogy kezd kisiklani lába alól a talaj. Két malomkő között őrlődik: egyik a Rómából szuggerált fanatizmus, a másik a minden vallásos hitet elkoptató közönyösség.

A protestantizmus mindenkor jobb lábon állt a józan ésszel s ezért kevesebbet szenvedett a mult évtizedek materialista áramlataitól. Viszont azonban a maga hideg józanságában kevésbbé tudja kihasználni az új idők lendületét. A protestantizmus ezért tovább sorvad ugyanakkor, amikor a római Egyház dagadó hullám hátán emelkedik. Ugy hiszem, ez az emelkedő hullám párhuzamos azzal, mely az ellenreformációban a végpusztulástól mentette meg a katholicizmust. Válságos idők mindig kiváltották a római Egyházból azt a szívós, önmagát megújító csodát: végveszedelemben megszigorította a maga szervezetét, mozgósította a fanatizmust, a lelkek mélyén rejlő vágyakat és a beteges, bomlott ideg-zetekben vibráló miszticizmust, rajongást és önfeláldozó készséget. Luther [illegible]raz, szabatos, latin stilusban megfogalmazva a wittenbergai templom ajtajára szegezte a maga kilencvenkét tételét s azután logikai fegyverekbe talpig vértezetten eléje állt: „Cáfoljatok meg!" A modern világfelfogás hasonló ridegséggel összegezi a maga megállapításait s csak a tudományos támadások visszaverésére készül. Mondottuk: Luther is, a modern világfelfogás is testvérek, ezért esnek ugyanabba a tévedésbe. A római Egyház pedig sem az ellenreformáció idején, sem ma nem tőrödik a tudós lelkeknek való „quod demonstrandum est"-tel, hanem megtagadva azt a kötelességet, hogy bizonyítson, mozgósítja a szolgálatában levő fanatizmust, hogy szuggerálja, elkábítsa, tettre indítsa az emberi lelkekben szunnyadozó fanatizmust. A protestáns lelkipásztorok teljes logikai fegyverzetben még mindig ott sorakoztak a wittenbergai vártemplom előtt, amikor a jezsuiták lopva, rejtek utakon már visszahelyezték a templomba a keresztet. S a modern eszmék képviselői is csodálkozva látják, hogy évről-évre nőnek, olvasópörgető hiszterikákkal, meghasonlott lelkű töredelmesekkel szaporodnak az oltári szentséget követő processziók, amikor, a logika örök törvényei szerint, százhusz évvel az Úr istennőjét trónra ültető nagy leszámolás után, csak a papoknak volna szabad még processziózniuk. Mit jelent ez? Jelenti azt, hogy a meggyőzésen kívül más ajtói is vannak az emberi léleknek s a római Egyház nagyon jól ismeri ezeket az ajtókat. Kulcsa hozzájuk az Egyház földön túli hivatásába és dogmáiba vetett szuggesztiv hit: s az ilyen kulcsok annál jobban, annál biztosabban nyitnak, minél keményebbek, minél kevésbbé hajlékonyak.

▽ ▽ ▽ ▽

Thomas Mann: a Boldogság akarása

— Modern Könyvtár 1. —

Irta
GÁBOR RÓBERT

Úgy vagyok ezekkel a novellákkal, mint a cigányzenével, megkapják a lelkemet megdőngetik a szivem kapuját, sok bozontos emléket rángatnak elő, s aztán végül, mint az esti szellő, úgy süvítenek el mellettem. Ott maradok egyedül, magamban, még hallom a hangok foszladozó ritmusát, még érzem, hogy lázasabban lüktet a vérem és kiszalasztott, halk kacagások búgnak a fejemben.

Hallom az F-dur akkord hideg zsongását és látom összeroppanni a Jacoby doktor lompos testét; Amra reám bámul, együgyű vizes szemeivel és hideg fut át rajtam ettől a tekintettől. Irtózatos nő ez, aki gyilkol játszi ostobaságában és az utolsó pillanatban mámoros, elfojtott mosoly fagy meg az ajkán. Zúgó morajban látom, amint a drótra aggatott lampionokat kísérteties szellő lengeti meg az éjben és a piros bársonyfüggöny mögött ott fekszik egy halálra kinzott nagy test. Boldog akart lenni Jacoby doktor; kereste a rögeszme fanatizmusával a boldogságot. Kereste a felesége csábos szemében. És onnan várta a boldogságát, de csalódott, mert neki csak gyilkos villámok cikáztak onnan. Mint a saját árnyékát, úgy kergette a boldogságot és ahogy amazt nem foghatta meg: úgy ezt sem érte el soha.

Nevettek rajta; nevetett rajta mindenki, aki meddő fáradozását látta: de senki se tudta, hogy miért nevet. Hát nem inkább sajnálni való, mint nevetséges az, aki a boldogságot hajhássza, egész lelke erejével akarja. És, fekete koporsóba zárva, ott hevernek ravatalon az összes vágyak, az évtizedek mardosó kinjától elmérgesült, emésztő vágyak: ott nyugszik a boldog ember, aki már nem érzi ezeket a vágyakat. Az arca fakó, az ajka színtelen, a szeme fénye megtörött, de most már boldog, mert minden vágya elhallgatott, mert a körüle állók, mint boldogot irigylik, bár nincs többé élet a szemében . . .

A levegő, mely ebből a könyvből kiárad, nehéz, párateljes levegő és fojtó közönnyel nehezedik a mellemre. Az ódon bútorok illata, a gyertyafényben imbolygó piros nádszékek silhouettje a gyékénnyel bevont falon és a mesélő asszony a ruhaszekrényben . . .

Van der Qualen megy előttem hosszú sárga redingotban, ólmos eső sűríti a homályt és én figyelve hallgatom az egyszerűség bájos krónikását.

Síró zokogása hallatszik a boldogságot keresőknek, akik, mint a denevérek az éj homályában, kísértetiesen libegnek vélt boldogságuk bálványa körül . . . Boldog az éji lepke is mikor a lámpás körül röpköd, pedig a nagy boldogság leperzseli a szárnyát.

A Fontana Trevi előtt állok és harangzúgásban hallgatom Róma szentséges nyüzsgését. Érzem a szivbajos ember utolsó, forró sóhaját, melyet talán odaküld messze, ahonnan menekült és ahová visszavágyik. Valami fenséges misztícizmus tükröződik ebben a képben: s a haldokló kezéből kiüti a végzet a poharat, amelyből a boldogság Lethe-vizét itta volna. Nagy, erőszakos életösztöne vitte előre a boldogság felé, de a végzet kereke félúton keresztül ment a szivén. És ő, halála percében, eltorzult arccal bámul a megálmodott boldogság vízió-

jára, míg a halálverejték jégcsöppé fagy fakó homlokán . . . Ez a boldogság akarása.

Mintha már találkoztam volna ezekkel az alakokkal, akiknek sejtelmes árnyéka hosszú sávokban rajzolódik a sárga falra és lelkük tompa zenéje zsong a csöndes éjszakában. Mintha már hallottam volna lomha járásuk kopogását, de Thomas Mann könyvében mégis más a perspektivájuk, más a pszichologiájuk. Ezek nem zsinóron mozgatott óraművek, ezek, örömtelen környezetükben is, tendenciónális életet élnek és a szürke szomorú keret jól illik ezekhez az emberroncsokhoz, akik, mint a száradt kóró, nyujtják vánnyadt nyakukat a nap felé . . .

Boldog a szerencsétlen, ha a nála koldúsabb kezébe alamizsnát csúsztathat, boldog a félkezű, ha látja, hogy vannak, akik mankón bicegik át az életet és boldog a sorsüldözött, ha felsőbbségét és erejét akár a tehetetlen állattal is éreztetheti. Kiönti a szívében felgyülemlett keserűséget és mámoros lesz a saját könnyeitől. Suhog a korbács, villan a kés és Mindennickel lábainál ott hever a hű kutya, az egyetlen élő lény, akinek ő parancsolt, akinek szemében ő volt a leghatalmasabb, aki nem rőhögött siralmas alakja láttára. Lázongott a vére, boldog volt azokban a pillanatokban, amikor zsarnokoskodhatott egy élő, ficánkoló állaton és megtörve, kétségbeesetten állt meg boldogsága küszöbén, mikor az indulat elragadta, hogy leszúrja egyetlen rabszolgáját, a hű kutyát. Leszúrta, megölte akaratlanul: hiszen csak megsebezni akarta, hogy legyen kit ápolnia, hogy legyen, aki hálás rabszolgája ezért az ápolásért.

Évezredes igazságok, lelki problémák elevenednek meg ebben a kis füzetben: — a boldogságot kergetve, megöljük magát a boldogságot. Kis emberek nagy tragédiája: — ez a Thomas Mann vékony füzetének a tárgya; örök emberi érzés, örök emberi sors: — és ezért vibrál oly sokáig a szívben minden akkord, melyet az egyszerű, fájdalmas és szürke történetek váltanak ki.

▽ ▽ ▽ ▽

Tánc és meztelenség

Irta:
BÁLINT LAJOS

Jöttek hozzánk asszonyok, akik új és régi muzsikák rithmusára új táncokat táncoltak és akik mind a zenébe teljesen beleolvadt, rithmusokban megmámorosodott lélekkel keresik a kapcsolatot a maguk élő teste és az élő muzsika között. És voltak közöttük olyanok, akik a saját új táncuk legalkalmasabb és legkifejezőbb megjelenési formájának a testük mezítelenségét tartották. (Lehet, hogy a [illegible]ben is megbántott szigorú nyárspolgári szemérem kiengesztelésére: lehet, hogy belülről érzett művészi okokból: de ez a mezítelenség sohasem volt teljes.) Mind ezeknél az asszonyoknál azonban az új táncművészet volt az értékes és a mi fő: domináló. Vagy egy megelevenedett theória ennek a mi természettől soha el nem szakadó új romantikánkból fakadó vagy megújult művészetnek az igazi formáiról, vagy egy kevésbbé tudatosan ható művészlélek teljes beleolvadása a zenébe és ezen keresztül feloldása a zeneinek a festőibe, de mindig a művészinek ez a része volt az elsőrangú és nem a meztelenség. Az új formákat kereső művészet a testi pőreségben találja meg a maga

új kösztümjét — de a mezítelenség mindig csak secundär marad — aminthogy a kosztüm mindig is csak másodrangú.

A Wiesenthal lányok „Wiener Walzer"-je, bár nem indul a nemi életnek ezekből a primitív motivumaiból — mint minden keringő illusztrációja érzéki hatás dolgában — nem marad a St. Denis táncai mögött. Mi pedig csak a tánc végén vesszük tudomásul, hogy műsoruknak ehhez a számához harisnyát, cipőt és hosszú ruhákat öltöttek fel. Ennyire fölöslegesnek érzik — és éreztük mi is — a mezítelenséget. Érzéki hatást akarnak kelteni bennünk — s a naiv jóhiszeműségük megszüntet minden segítő eszközt — amely ezt a hatást támogathatná, a táncon kívül előidézhetné vagy a Ruth St. Denis és a Wiesenthal lányok erotikuma nemcsak az ő szándékaikban, hanem a mi érzésünkben is a táncból fakadt. Azaz talán nem mindnyájunk érzésében. Lehet, hogy a nézők között nagy sokaságban voltak olyanok, akiket csak a meztelenség indított meg — de ez a közönség a maga pillanatnyi indulatait már akkor szerezte be, mikor a pőre test még önálló jelenség volt — mikor a maga rythmikus mozgását még nem kezdte el. Mérleg felállítására nincs szükség. Ez a része a publikumnak, amelynél az érdeklődés teljesen kielégült a testi meztelenség élvezésében, semmi esetre sem kapott annyi érzést és semmi esetre sem olyan bonyolult kvalitásút, mint mi, akik egy más látószögből néztünk. Nálunk az elérhető maximum nem emelkedett túl azon a momentán hatáson, amelyet a mezítelen test látása első pillanatban keltett. Mint-

Újabban azonban másfajta táncosasszonyok jöttek el hozzánk, akik ennek a művészi formának az ellenkezőjét hirdették. Maga a hely vagy intézmény, — nem tudom, hogy nevezzem, amelytől a maguk produkcióját elhozták, világosan igazolja a cél ellentétességét. A berlini híres — polgári értelemben hírhedt — szépségesték a természetes meztelenség szépségéből csináltak kultuszt. Olga Desmond és Mary Deba — ezeknek az estéknek ünnepelt starjai — táncprodukcióik közben sem feledkeznek meg erről a célzatról. Igy adják ők az előzők ellentétét — a primärré vált meztelenséget és a másodrangú szerepet játszó táncot.

Olga Desmondnál és Mary Debánál — pedig ez a nem művészi jelenség volt a hangsúlyozottabb. Ők egy olyan szépséget akartak adni, amelyet szívesen megcsodálunk és amely föltétlenül érzéseket vált ki belőlünk. Elsősorban erotikus érzéseket. Igy is el tudom képzelni a dolgot. De nem kellett volna táncolniuk, mert valami, a mi művészet, nem szorítható háttérbe. Ha kijöttek volna mezítlenül pőrén, a maguk testének igazi szépségében és megálltak volna, mondván: Ide nézzetek, szép vagyok! Hódolattal és megalázkodással néztünk volna fel rájuk a mi rútabb kicsinységüknek érzetében. De ők nem ezt tették. A szemérmük vagy más konvenció feltámadt bennük, vagy kevésnek érezték ezt az egyformájú szépség-ajándékot és táncoltak. Ez volt a hiba. Mert megcsodálásra szánt táncnak, mint művészetnek, nem szabad a meztelenség szolgálatában állnia. A tánc alkotó munkája primitív formulázásban megint csak: a zenének teljesen átadott lélek rithmikus gesztusokban mozgatja az emberi testet. De sohasem, mint ennél a két nőnél: a test egy kívülről felvett zene ütembeosztására végez mozgásokat.

▽ ▽ ▽ ▽

KÖZGAZDASÁG

Gazdasági közvélemény

Irta:
FODOR OSZKÁR

Negyven kilométer sebességgel robogott a fiumei gyorsvonat s amint négyes ütemre mutatkoztak a távíró-póznák, megelégedéssel konstatálták az egyik fülkében, hogy most már jól megyünk.

— Magyarországon mindig késnek a vonatok — jegyezte meg egy budapesti nagyvállalkozó.

— Magyarországon mindennel késnek — tette hozzá egy kereskedő.

Unottan, kissé összetörve ültek egymással szemközt s amint figyeltem őket, éreztem, hogy mind a ketten egy dolgon törhetik a fejüket. Tíz perces szünet következett. Tíz perc alatt sok minden villan keresztül az ember velővel bélelt koponyáján.

— Ez a gyorsvonat nem hozza be félórás késését soha. Mindig félórát késik. Magyarország is így áll a világversenyben. Soha sem fogja utolérni riválisait. Sajnálatos tény ez, de olyan mélyen gyökerezők az okok, amelyek elmaradásunkat elősegítik, hogy nem szabad reménlünk egy jobb jövőt. Nem lehet és nem szabad reménlünk egy jobb jövőt. Nem lehet és nem szabad. Önámítás volna... Hisz önámítás, ami amúgy is évtizedek óta jellemzi a magyar gazdaságpolitikát. És jó volna tudni, hogy ez hová fog vezetni, mikor jut már ez az ország a normális keretek közé. Hej, ha én politikus volnék, de odamondanám. Megmondanám ott a fórumon, hogy mi a baj, hol a hiba, miképen kellene megcsinálni a gazdag Újmagyarországot? Mert: — nem értette ezt sem Baross, sem Hegedüs, sem Hieronymi, hát még Kossuth. Megmutatnám...

— Mit? — vágott közbe a másik, a kereskedő.

— Megmondanám, hogy ez az ország elveszett, mert nem tud berendezkedni az önállóságra, mert azt hiszi, hogy az önállóságnak meg kell előznie a berendezkedést. És — nos, igen és — jönne a java: Magyarországon nem törődnek eleget a gazdasági kérdésekkel. Nincs haladás, nincs fejlődés. Minden törvényes intézkedés az uralkodó osztályok érdekében történik, a kereskedőt, az iparost, a nagyvállalkozót évről-évre jobban nyomják. Az adóterhek anyonnyomják. A vasúti tarifák egyre drágulnak. Nem lehet versenyezni a külföldi produktumokkal.

— Ez így van más államokban is.

— Így, de mégis másképen. A nagy nyugati államokban másként bírják a terheket. Ott megvannak a feltételek nyugodt haladáshoz és fejlődéshez. Ott az ipar, a kereskedelem másként [illegible]vékenykedik. Az állam, a társadalom minden eszközzel támogatja. Nálunk ellenben csak beszélnek, beszélnek és keresik a kibuvókat a munka alól. Higyje el kérem, ebben az országban nem lehet ipart teremteni olyan alapon, mint azt a mindenkori fóru-

monlevők akarják. Azt mondja Hieronymi, hogy a tulipániádák ostobaságok. Igen, azok — nálunk Magyarországon. Mi tette Angliát hatalmassá? A védvámos politika. Úgy lett a legnagyobb hajósnéppé, hogy törvényben rendelte el, hogy Angliába csak angol hajón lehet árút behozni, hacsak nem a származási ország hajójáról van szó. És nem ismert pardont. Angliában ma is csöndes tulipánmozgalom virul. A német árú a selejtesség rossz hírében áll. Minden, ami rossz: *made in Germany*. Minden idegen árúra reányomják idegensége bélyegét. Ime, ettől különbözik az angol sovinizmus a magyartól. A mi tulipántos mozgalmunk csúfos kudarccal végződött. Azután: nem nevetséges-e, hogy miképen csinálják nálunk az iparfejlesztést? Nem kétségbeejtő az az ötletszerűség, amely a magyar iparfejlesztés körül folyik? Kérem, Magyarországon nem lehet gyárat alapitani kijáró nélkül. És akad államférfiú, aki a kijárás ellen köröző irást ad ki. Akad. Pedig kijárás nélkül alig lehet szubvenciót kapni. Hogy azután a szubvencióból mennyi jut a gyárosnak, arról jobb nem beszélni. A kormány gyönyörű jelentéseiben pontosan szokta kimutatni, hogy mennyit áldozott bizonyos esztendőkben iparfejlesztésre. Hány gyár alapítását tette lehetővé stb., stb. A jelentés nagy egészében, amint sebtében átfutjuk érdekes, örvendetes, sőt talán szenzációs is. De ha azután elgondolja az ember, hogy mit hallgat el ez a jelentés, akkor tisztában van gyáriparunk fejlődésével. Egész sereg szubvencionált gyár szünik évenkint, miután a tekintélyes szubvenciót zsebrevágta. És még több nem is fejt ki tevékenységet, csak éppen úgy ímmel-ámmal dolgozik, hogy a törvényes szubvencióra igényt tarthasson. Sajnálatos tény, amely ellen nincs orvosság, hogy a külföldi gyárak valóságos inváziót kezdtek. Ez szerencsés dolog volna, ha ez az invázió becsületes alapon történnék. Csakhogy — éppen itt a bökkenő — ezek mind megtévesztésre spekulálnak, semmi egyébre. Ha magyar földön egy kis műhelyük van, azt vallhatják, hogy magyar cégek, Magyarországon fizetik adójukat és egész sereg magyar családnak adnak kenyeret. Pedig ez nem igy áll. Alig foglalkoztatnak néhány kivétellel magyar honosokat. A vezető embereik mind idegen hazájukbéliek, akik elnyomják a magyar alkalmazottakat s ha csak módjukban áll, ki is üldözik. Ez a helyzet szüli az áldatlan állapotokat.

És mindez, amit a robogó vonaton hallottam, úgy hatott reám, mint egy vezércikk, amit valahol a Magyarországban, vagy valamilyen más ójságban olvastam. Megmutatnám . . . megmondanám. Azután egy jó adag keserűség, végtelen jeremiádok. Ezekhez szokott a magyar fül. Nem hat reá az újszerűség mezében. Régi nóták, dallamok jutnak az eszébe.

A magyar csak panaszkodni tud. És a panasszal — ha költőiesen mondanám — megkönnyebbül a szive. Az a két utas a gyorsvonaton sokat tűnődött a magyar állapotokon, velük jó magam is. És szerettem volna nekik megmondani:

— Uraim! Mindennek önök az okozói. Önök küldik köve-

teiket a törvényhozás házába. Önök tehetnek arról, csakis önök, hogy embereikben nincs érzék a gazdasági kérdések helyes megítélésére. Hogy azután az egész országot nagyjában is az jellemzi, amit a törvényhozó urakról mondhatunk, az már nem önökön múlik. Ez az ország nagy történelmi multja ellenére is kiskorú. Nincs gazdasági közvéleménye. A pillanatok heve ragadja el az embereket. Mindig csak panaszkodnak, mindig csak remélnek. A tettektől azonban távol maradnak. Igaz, hogy mindössze ötven esztendeje tart az indusztrializálódás. Hát a mezőgazdasággal másként vagyunk? A kisbirtok is pusztul. Sorra keletkeznek az új latifundiumok, amelyek viszont szintén nem boldogulnak, mert a rossz gazdálkodás, amely a belterjesség híjján való, megöli őket. Hiába kedvez nekik a törvény, bármennyire kiuzsorázzák a zsellért, napszámost, akármilyen könnyebbséget is nyujt nekik az adómódszer, mégis ostobául rossz a helyzetük. Amíg ebben az országban nem tud kialakulni a gazdasági közvélemény, amíg itt mindent el lehet hitetni az emberekkel, addig ilyenek lesznek az állapotok. Szidhatjuk Ausztriát, hogy szemtelen, hogy harcos ellenünk. Mi is harcosak lehetnénk, de nincsenek fegyvereink. És nincs gondunk arra, hogy jövőre legyen. Csízmazia, Sugár Ottó meg tudom is én kicsoda, azt prédikálja, hogy majd másképp lesz ez, ha meglesz az önálló vámterület. Ezerkilencszáztizenhétben. És meglesz? A mai magyar gazdasági berendezés mellett nem lehet. És nem is volna ajánlatos, hogy legyen. Alig hét esztendő választana el attól a lehetőségtől, hogy fölállítsák az önálló vámsorompót. Ha ez a hét esztendő is munkátlanul, magyar közönyben telik el, nem szabad róla még jó ideig beszélni.

(*f—r.*) Az ötszázhatvanmilliós kölcsönről már valamivel többet beszélnek a kelleténél, sőt — ha szabad jellemzésül azt mondani — valóságos pletykahadjárat folyik körülötte. Kétségbe kellene esnünk, szégyenletünkben a föld alá bujhatnánk, ha komolyan vehetnők mindazt, amit francia forrás után szabadon külföldi lapokban rólunk összefirkantottak. Itt nem azt kell eldönteni, hogy mi igaz a kölcsönnel kapcsolatosan irott hírekből. Sokkal jelentősebb kérdés: vajjon sikerült-e megingatni hitelünket a franciák előtt és teljesen reménytelenül nézhetünk-e a párisi emisszió elé? És sietünk [illegible]tatálni, hogy amennyire kevéssé [illegible]tak bennünk eddig is idegenben, [illegible]pp oly kevéssé bíznak ma. A helyzet [illegible]egyáltalában nem változott. A franciák sok keserű pirulát nyeltek már osztrák és magyar részről. Tisztában vannak azzal is, hogy nyugodt lélekkel, minden különösebb emóció nélkül meg lehet csinálni azt az ötszázhatvanmilliós emissziót. Hogy a sajtó (értve a magyar napisajtót) annyit foglalkozott a cronique scandaleuse-be illő kölcsöntámadásokkal, azt meg kell érteni. Hiszen nyár van és uborkaszezón . . .

Lukács László pénzügyminiszter közrebocsátott egy rendeletet. Ebben arra szeretné a bányahatóságokat kitanitani, hogy a zárkutatmány-szédelgésekkel szemben erélyesebben járjanak el. Hogy a tisztelt olvasóban ne támadjanak bárminemű kételyek, néhány tollvonásban meg kell magya-

ráznom, hogy mi az a zárkutatmány és mi az a zárkutatmány-szédelgés. A zárkutatmány: rossz magyar szó. Jobb híjján azonban muszáj ezt használni már azért is, mert akárhogy is próbálnám körülírni, a magyar bányászvilág tiltakozásával találkoznék. Ha tehát a régi rossz fogalomkifejezőt használom, szánom-bánom, de nem az én hibám. És ezek előrebocsátása után megállapíthatom, hogy a zárkutatmány olyasféle jog, amely könnyű kötelezettségekkel jár. Az általános bányatörvény szerint mindenki bizonyos aprópénzek lefizetése ellenében lefoglalhat olyan területeket, ahol aranyat, ezüstöt, vasat, rezet, petroleumot, szóval bárminő föld-kincset sejt fölfedezhetni. Nos, ezt a területet a bányahatóság zárkutatmányok szerint könyveli el s ezzel biztosítja a jog tulajdonosát, hogy az ő foglalt területére kutató emberfia nem teheti be a lábát. Ezt a jogot eddig szédületes spekulációkra használták fel. A bányacenzálok pompás üzérkedéseket folytattak a zárkutatmányokkal. Ha pedig sehogyan sem ment a seftelés, meddő foglalásban tartottak olyan területeken, ahol esetleg a tőke nagyszerű tevékenységet kezdhetett volna. A miniszter rendelete szerint a jövőben a bányahatóságoknak arra kell ügyelniök, hogy a zárkutatmányok tulajdonosai *kutassanak is*. A kutatás pedig pénzbe kerül és ezt nem minden bányacenzál bírja. Ez a rendelet tehát okos és mindenképen méltánylásra méltó. És dokumentuma annak, hogy Lukács László valóban bányászminiszter.

Bomlanak a kartelek. Hiába, Magyarországon még a kapitalizmus szervezetei sem tudják leplezni gyöngeségüket. Zsenge, kiskorúságát élő iparunk teljesen ki van szolgáltatva az idegen versenynek. Hogy némiképpen boldogulhasson, néha-napján az ellenféllel lép vadházasságba. Több ilyen vadfrigy jellemzi a magyar ipari tevékenységet. Hogy többet ne emlegessünk: ilyen a vaskartel, a cukorkartel, nem is szólva a petroleumkartelről, amely sokáig folytatta a monarchiában szemérmetlen kizsákmányoló politikáját. A helyzet azonban nagyon megváltozott. Az osztrák kormány minden erőlködése mellett sem tudta legyűrni a Vacuumot, Rockefellerék magyarországi és ausztriai exponenseit. Diplomáciai bonyodalmak és hasonló egyebek támadtak volna a hajszából, ha az osztrák kormány nem hátrál és folytatja harcos kirohanásait. A cukorkartel összel bomlik fel, csak éppen a közös vaskartel létét sikerült ismét jó időre biztosítani. Pedig ez a legszemérmetlenebb és legerkölcstelenebb valamennyi közül. És a legerkölcstelenebb a dologban az, hogy a kartelt a magyar állam támogatja. Az állami vasgyárak benne vannak ebben a kartelben s ezzel teljesen eltérnek igazi rendeltetésüktől, amely abban nyilvánulhatna meg, hogy egyensúlyzó szerepet vihetnének az áralakulások körül. A közelmult hetekben, amikor egy kis viszály támadt a kartel kebelében, egy kis reménysugár villant meg a horizonton. Hátha kilépnek a kartelből a magyar állami vasgyárak. És nem lépnek ki. A mai magyar kormány követte elődei hagyományos iparpolitikáját.

A szerkesztésért felelős: ZIGÁNY ÁRPÁD.
Kiadja a RENAISSANCE könyv- és lapkiadó vállalat.
Szerkesztőség: Budapest, VII., Damjanich-utca 12.
Kiadóhivatal: Budapest, V., Lipót-körut 1.
Nyomatott MÁRKUS SAMU könyvnyomdájában, Budapest, V., Korall-u. 6—8.

RENAISSANCE

Politikai, társadalmi, művészeti és közgazdasági folyóirat.
Megjelenik minden hó 10-én és 25-én.
Előfizetési ára: Egész évre 20 K, félévre 10 K.
EGYES SZÁM ÁRA 1 K.

▽

Szerkesztőség:
VII., Damjanich-utca 12.
Telefon: 103—10

Kiadóhivatal:
V., Lipót-körút 1. szám.
Telefon: 44—32

DIE RENAISSANCE

Ungarische Halbmonatschrift für Politik, Gesellschaft, Kunst und Volkswirtschaft.

Erscheint am 10-ten und 25-ten jeden Monats.

LA RENAISSANCE

Revue hongroise bimensuelle pour la politique, sociologie, art et l'économie nationale.

Vient à paraître le 10 et le 25 de chaque mois.

THE RENAISSANCE

Forthnightly hungarian Rewiev for politics, sociology, art and political economy.

Edited the 10th and 25th of each month.

IL RINASCIMENTO

Rivista quindicinale ungherese di politica, sociologia, letteratura, arte ed economia nazionale.

Esce il 10 e 25 di ogni mese.

MÁRKUS SAMU

villamos erőre berendezett, a modern technika legmagasabb fokán álló

KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZETE

augusztus hó 1-től kezdve megnagyobbított üzemmel és új helyiségében

V., KORALL-UTCA 6-8

folytatja működését és kéri nagyrabecsült üzletfeleinek további támogatását.

A TELEFON SZÁMA 29-40

MOST JELENT MEG! ▫ ▫ ▫ ÁRA 1 KORONA!

Közjogi politika
vagy
népparlament?...

Irta: *Diplomata.*

Éles kritikája az utolsó tiz év parlamenti történetének s a mai politikai helyzetnek, mely se a jelenben nem igér eredményeket, se a jövőre nem biztat kilátásokkal. Kifejtése az egyetlen sikeres és posszibilis politikának, mely a gazdasági önállóság és az általános választójog programmjával egygyé forraszthatja a valóban hazafias, radikális és demokrata elemeket. Ez Kossuth Lajos igazi öröksége: ugyanaz a demokrácia, melyet Széchenyi inaugurált a mult század elején; a kapocs pedig közöttük Deák Ferenc, aki az 1867: XII. tvcikkben a nemzet politikai függetlenségét és gazdasági önállóságát biztositotta. Fényes dialektikával, kiméletlen igazmondással megirt könyv, mely nyiltan rámutat a vezető politikusok és pártjaik hibáira, hogy annál élesebben rávilágitson a békés kibontakozás és nemzeti fejlődés igazi, helyes utjára.

Kapható minden könyvkereskedésben
és a
„Renaissance" könyvkiadóhivatalában
Budapest, V., Lipót-körut 1. Telefon 44-32

Márkus Samu könyvnyomdája, Budapest, V., Korall-utca 6—8 szám.

RENAISSANCE

POLITIKAI-TÁRSADALMI-MŰVÉSZETI
ÉS KÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRAT

I. ÉVF. 8. SZÁM

BUDAPEST

ÁRA 1 KOR.

1910 · VIII · 25

RENAISSANCE

Politikai, társadalmi, művészeti és közgazdasági folyóirat.

Szerkesztik: RÉVÉSZ BÉLA és ZIGÁNY ÁRPÁD.

Megjelenik minden hó 10-én és 25-én.

Előfizetési ára: Egész évre 20 K, félévre 10 K.

EGYES SZÁM ÁRA 1 K.

Szerkesztőség: VII., Damjanich-utca 12. Telefon: 103—10

Kiadóhivatal: V., Lipót-körút 1. szám. Telefon: 44—32

A 8. SZÁM TARTALMA:

DIPLOMATA: Nyolcvan év mérlege ... 685

RÉVÉSZ BÉLA: Régi novellák II. (Földi operenciák) ... 690

TELEKES BÉLA: Bóth Margit (költői elbeszélés) ... 699

CHESTERTON-POLÁNYI: Az orthodoxia fontosságáról 707

KASSAK LAJOS: Versek ... 713

RÓNAI ZOLTÁN: A magyar intelligencia ... 715

BERDE MÁRIA: Versek ... 720

NIL: Éjfél (vers) ... 721

MOHÁCSI JENŐ: A harmincéves leány (novella) ... 722

DUTKA ÁKOS: Versek ... 736

ASZLÁNYI DEZSŐ: Megújhodás II. ... 738

KOMJÁT ALADÁR: Életunalom (vers) ... 743

KOMJÁT MARCEL: Versek ... 744

ADY ENDRE: Petőfi nem alkuszik (VI.) ... 745

SZABADOS ZÁDOR: Revue (A budapesti lakásuzsora és házbojkottok) ... 749

BÁN FERENC: Életsíratás (novella) ... 757

KRITIKA ... 761—773

Pesti szezónok (RELLE PÁL, 761); — „Qui vive? France! Quand même" (ZSADÁNYI HENRIK, 766); — Wilde utolsó évei (SYDNEY CARTON, 769).

KÖZGAZDASÁG ... 774—780

Gazdasági honfoglalás (ARADI VIKTOR, 774; — Pesti karrierek, I. (BABOCSAY HERMANN D, 776); — Közgazdasági jegyzetek (F—R 779).

A címlapot rajzolta Mihály Rezső.

Nyolcvan év mérlege

Irta:
DIPLOMATA

A hivatalos loyalitás magasztaló himnuszainak utolsó akkordja is elhangzott. Az a pár lobogó, amit szemszúrásul kitűztek a magyar főváros utcáin, lekerült a házak ormairól, amelyek ismét szürkék és szomorúak lettek, mint ahogy az lett a pár nap előtt még ujjongó közvélemény is. És a nagy „nemzeti öröm" emlékéből, a király 80-ik születésnapjának ünnepi hangulatából, alig maradt meg egyéb, mint az a néhány kitüntetés, amelynek talán pár száz ember örül, míg a többi 19 millió únott közömbösséggel kérdezi, hogy azért kellett volna-e örülnie és ünnepelnie, mert ez a pár száz ember kitüntetést kapott? . . .

Mert más okot és alapot a dolgozó nemzet milliói aligha találtak volna az örömre és ünneplésre. Igaz, hogy a hivatalos és nem hivatalos sajtó beledolgozta magát a jubiláris hangulatba és síppal-dobbal hirdette az agg uralkodó fejedelmi érdemeit és emberi erényeit: de a dolgozó nemzet milliói még nagyon jól emlékeztek arra, hogy öt esztendővel ezelőtt, ugyanez a sajtó a leghevesebb támadásokat intézte I. Ferenc József ellen, akitől nem csupán a „fejedelmi érdemek"-et tagadta meg, hanem még azokat az „emberi erények"-et is, amelyeket pedig, a mostani jubileum alkalmából, még az uralkodói erényeken fölül is magasztalt.

Nem célunk mostan, — noha tán erre is sort kerítünk máskor — hogy rávilágítsunk arra a szubjektiv, kritika nélküli magasztalásra, mely egy idő óta, mint állandó hangulat, dominálja a magyar sajtót, valahányszor a királyról van szó. A loyalitást mi is meg tudjuk érteni; sőt, a legitimitás szükségességénél fogva — mert hiszen a legitimitás elve az egyetlen biztositék, melybe a magyar nemzet, mint fönmaradásának mentő horgonyába kapaszkodhatik — mindig hirdettük, hogy Magyarország állami önállóságának legszilárdabb támasza a királyhűség: de ennek a politikai hitvallásnak egyenes és nyilt konfessziója sohase kényszeritett bennünket arra, hogy a loyalitás kellemetlen túlzásaiba essünk és érdemeket, sőt erényeket lássunk ott is, ahol egyszerű megalkuvásnál, szürke opportunizmusnál, vagy a parancsoló körülmények előtt való kényszerű meghajlásnál egyéb nincsen . . .

„*A political lie does often its work, if believed but for an hour*" — mondja Cromwell. Ilyen politikai hazugság az, hogy I. Ferenc József Európa „*legalkotmányosabb*" uralkodója. Ezt a loyálisnak túlságosan szervilis hizelgés boldogult Beksics Gusztáv

röpítette világgá; s akik utána másolták: nem gondolták meg, hogy *az alkotmányosságban nem lehet fokozás.* Az uralkodó vagy alkotmányos, vagy nem alkotmányos: de középfokon, vagy pláne felsőfokon „alkotmányos" uralkodót még a „Napkirály" udvaroncai se ismertek, pedig azok még a nyílt abszolutizmust is legálisnak dicsőítették. És aztán: ha a magyar szabadságharc leveretése után nem is jelölné 18 évi nyílt abszolutizmus az „alkotmányos uralkodás" megszakítását Magyarországon, a „legalkotmányosabb" jelző még akkor is anakronizmus volna, mert hiszen tudott dolog, hogy a kettős monarchiában „burkolt abszolutizmus" a kormányforma. Sőt Ausztriában még csak nem is burkolt, hiszen a nevezetes *„császár-paragrafus"* bármikor illuzóriussá teheti a népakarat szabad megnyilatkozását; Magyarországon pedig az önálló bank és a külön vámterület fölállításának lehetetlensége — hogy egyéb nemzeti követelésekről ne is szóljunk — szomorúan bizonyítja Cromwell szavainak az igazságát. A „politikai hazugság" itt is megtette a szolgálatot; mert hiszik, — és nemcsak egy óráig hiszik — hogy a magyar király a „legalkotmányosabb" uralkodó.

A másik politikai hazugság az, hogy I. Ferenc József, miután átlátta, hogy feudális-bürokratikus módon a XX. században egy nagy birodalmat kormányozni nem lehet, levonta ebből a tanulságot, s a feudális mágnás királyból polgári uralkodó lett, polgári ideológiával. *Schwarzenberg Félix hercegtől eljutott Kristóffy Józsefig",* — írta egy loyalitástól csepegő bécsi újság, s hozzátették mások, hogy *„Ferenc József maga állt a népjogokért harcolók élére, hogy megalkothassa az általános választójogot".* Amiből csak annyi igaz, hogy a király, midőn a dinasztikus és nagyhatalmi érdekeket veszélyeztetve látta a Magyarországon uralkodó feudális arisztokrácia nemzeti ellentállása által, úgy akarta megtörni a magyar oligarchia osztályuralmát, illetőleg biztosítani a nagyhatalmi állás eszközeinek liferálását, hogy az „igazi nemzet" millióiban keresett szövetségeseket a „történelmi nemzet" ellen; de csak addig, míg ez a „történelmi nemzet", megijedve osztályuralma elvesztésének lehetőségétől, újra behódolt a királynak és tovább — liferált.

Hogy pedig ez mennyire így van: bizonyítja, hogy az általános választójogot, melyet I. Ferenc József királyi szava előbb hirdetett Magyarországon, mint Ausztriában, az 1906-ban kötött bécsi paktum óta maga a király se vette többé komolyan, sőt eltűrte a demokratikus reform meghamisítását is, mert hiszen megadta a preszankciót Andrássy gróf plurális javaslatának. Vagyis, *a király „polgári ideológiája" épp olyan politikai hazugság, mint az ő „legalkotmányosabb" volta,* amiknek nem mond ellene az se, hogy Ausztriában megcsináltatta az általános választójogot, mert hiszen Magyarországra csakis Ausztrián keresztül juthatott el ennek a reformnak a kodifikálása. És hogy a király, — legalább Ausztriában — eljutott Schwarzenberg hercegtől Kristóffy Józsefig, ez mégint csak nem az ő érdeme, hanem azoké a „darabantoké",

akik a monarchia egységének és nagyhatalmi állásának biztosítékait, nagyon helyesen, a dinasztiával harmonizáló demokráciában, s nem abban a rendi osztályuralomban látták, amelynek, ugyancsak a király, nemcsak 1867-ben szolgáltatta ki az országot és az igazi nemzetet, hanem 1906-ban, sőt 1910-ben is, mert kormányaitól nem az általános választójogot követelte, hanem csak pénzt és katonát sürgetett.

Éretlen, sőt még csak nem is jóhiszemű tehát az a frázis, hogy a király fölcsapott a népjogok apostolának és öregségére demokrata lett. Nem lehet az, hogy aki hetvenöt esztendőn át az arisztokratikus elzárkózottság, a feudális abszolutizmus, a szuverén szoldateszka tipikus képviselője volt: — nem lehet az, hogy az ilyen uralkodó egy szép reggelen arra ébred föl, hogy ő voltaképen demokrata és hogy „*a munkásság császára*" óhajt lenni. Mert az igazság az, hogy I. Ferenc József azon a bizonyos, históriai nevezetességű reggelen is éppen úgy katona-császár volt, mint azelőtt s csak éppen eszközöket óhajtott cserélni, hogy továbbra is katona-császár maradhasson, — mint ahogy az automobilban is föl lehet cserélni a benzint villamossággal; amikor is csak a hajtóerő változott meg: de az automobil azért mégis a régi marad s megint csak arra megy, amerre a soffőr akarja. Vagyis, köntörfalazás nélkül és egész őszintén: *I. Ferenc József demokratikus hajlandóságai abban a pillanatban támadtak, amelyben fölcsillant a lehetősége annak, hogy a tömegeknek adott koncessziók fejében a dinasztia abszolut hatalma megerősödik: de viszont azonnal meg is szüntek ezek a demokratikus hajlandóságok, mihelyt a dinasztia abszolut hatalma a tömegek támogatása nélkül is biztosítottnak látszott.*

A harmadik, és talán a legveszedelmesebb politikai hazugság az, hogy a kettős monarchia különböző népei és nemzetiségei összeforrottak az egységes, dinasztikus hűségben és a közös birodalom nagyhatalmi ideológiájában. Nem hisszük, hogy ezt a vakmerő állítást komolyan vette volna bárki is a kettős monarchiában; mert a harmincéves háború óta alig van példa a Habsburg-dinasztia történetében, amikor a dinasztia jogara alatt egyesített különböző népek és nemzetiségek oly ádáz gyűlölettel, a szethúzásnak, sőt az elszakadásnak oly nyílvánvaló jeleivel néztek volna farkasszemet, mint épen mostan. A fajgyűlölet és a nemzetiségi üldözés igazi orgiákat ül a Lajtán túl; a németek és csehek, az irredenta olaszok és a délszlávok, a lengyelek és a „reichsdeutsch"-ok izzó szenvedélye lázasan forrong a politikában, közéletben, társadalomban egyaránt és napról-napra jobban lazítja azt a „birodalmi kapcsolatot", melyet nem a közös politikai cél és törekvés sikere, hanem a „legfelsőbb hadúr" hatalmi vasvesszeje tart össze.

És itt odaértünk ahhoz a fejezethez, amely minket, talán még a király „demokratikus ideológiájának" hazugságánál is jobban érdekel: értjük a hatvanhetes kiegyezésben megalapozott duális államszerkezetet. Mert ez az államszerkezet minden eresz-

tékében recseg-ropog és a Bosznia-Hercegovinának adott külön alkotmány, meg a horvátok közjogi feszengése, amit a Khuen-kormánytól késhegyig támogatott Tomasich bán valósággal a magyar állameszme ellen hegyezett ki, mindezek a szimptómák azt bizonyítják, hogy a dualizmus veszedelmes krizis felé közeledik s *a nyolcvanéves császár-király még valóban megérheti, hogy „hiába élt"*, mert „a hatvanhetes kiegyezés, melynek épségben tartását élete egyetlen föladatának tartotta", alighа éli túl őt, ha ugyan a tizenkettedik órában át nem látja eddigi politikájának meddő elhibázottságát.

Az 1867 : XII. t.-c. Magyarország és Ausztria egymáshoz való viszonyát a dualizmusra és paritásra kívánta fektetni. Ebben az alakulásban, ahogy ez nem volt titok sem a kiegyezés megkötésekor, sem azóta, egyfelől az osztrák-németek hegemóniája, másfelől pedig a magyar nemzet politikai túlsúlya, illetőleg egysége voltak kontemplálva, mint az új államalakulás szilárd oszlopai. A kiegyezés óta eltelt 43 esztendő alatt azonban *a német elem Ausztriában nemcsak számban, hanem súlyban és befolyásban is alája került a szlávnak.* De hagyományai, önérzete, a dinasztia előszeretete és a német hegemóniára épített centralista eszmék ma is megvannak, sőt túltengenek az osztrák-németségben, amely nem tud alkalmazkodni a változott viszonyokhoz; úgy, hogy minél inkább hanyatlik a súlya és befolyása, annál követelőbb, s minél kevésbbé tud uralkodni másokon, annál kevésbbé tud uralkodni önmagán is. Vagyis, a tényleges állapotok erejétől nem támogatott üres prepotenciájával csak még jobban ingerli, nyomja a nála számban, politikai és gazdasági erőben hatalmasabb szlávokat s így önmaga kényszeriti ezeket az elemeket, hogy mind nagyobb vehemenciával rombolják a dualizmus alapjait.

Mialatt az osztrák-németségnek a monarchiában eddig elfoglalt hegemónikus állása napról-napra jobban inog, az alatt a magyarságnak a kiegyezésben fölszabadult ereje lassanként valóra váltotta az 1867 : XII. t.-c.-nek Magyarországon kontemplált azt az intencióját, hogy a Duna völgyében megteremtse a magyarság hegemóniáját s evvel megvesse jövendő fejlődésének alapjait. Ami más szóval azt jelenti, hogy: noha Ausztriának és Magyarországnak politikai fejlődése ellenkező irányban haladt is a kiegyezés óta, végső eredményében mégis mind a két irány ugyanazon cél felé törekszik. Mert, *míg a Magyarbirodalom lassanként egységes, nemzeti állammá tömörül, addig Ausztriának federatív állammá való alakulása rövid idő kérdésének látszik csupán:* s ez a kettős valóság a történelem logikájának erejével föltételezi, sőt megköveteli, hogy *a Habsburg-monarchiában a magyar faj vegye át a hegemóniát* s a Magyarbirodalom, ne csak geográfiai fekvése miatt, hanem politikai túlsúlyának erejénél fogva is, magva, középpontja, csontja, izma és ereje legyen a Közép-Duna mentén álló monarchikus nagyhatalomnak.

A tízmilliónyi magyarság, ha az általános választójog par-

lamentje — ami kétségtelen — államosítja a közoktatást és a közigazgatást — a következő generációban magyarrá fogja tenni, ha nyelvben nem is, de érzésben minden esetre az összes nemzetiségeket és addigra vagy *25 millió magyar fog szemben állani a közben egyre inkább federatív irányban fejlődő Ausztria népeivel,* amelyek élesen elhatárolt nyelvterületeken élve soha se fognak alkothatni oly tömör, egységes, politikailag is összeforrott nemzetet, mint a minő a magyar. Mert erre az összeforrasztó föladatra az osztrák-németség, kedvezőtlen földrajzi elhelyezkedésén kívül még azért se lehet alkalmas, mert politikai rátermettség és nemzeti öntudat dolgában se versenyezhet a cseh és lengyel, az olasz és délszláv nemzetiségekkel, melyeket fel kellene szívnia: — hiszen ezek a fajok, mint önálló nemzetek, sok évszázadon át történelmi életet éltek, míg az osztrák-németség még csak nemzeti államma se tudott lenni soha a Habsburgok alatt!

A nyolcvan év mérlege tehát csupa negatív eredményeket, illetőleg veszteségeket mutat. A *„Gesammt-Monarchie"* eszméje ma már a legloyálisabb osztrák politikusok fantáziájában sem él, sőt végét járja immár az a *„gyarmatpolitika"* is, melynek célja Magyarország gazdasági kizsákmányolása volt. *A Schwarzenberg Félix és Bach Sándor abszolutizmusa egy haldokló politikai rendszernek végvonaglása volt csupán.* Az után következett Solferino és Königgrätz, határkövei új nagyhatalmi alakulásoknak a Rajna és a Po völgyében, amidőn a Habsburg-dinasztia előtt örökre lecsapódtak a Nyugat felé gravitáló hatalmi politika útjának sorompói. Hogy ekkor I. Ferenc József elfogadta a Deák Ferenc bölcsességétől megalkotott dualisztikus államformát, ez nem volt nagylelkűség, aminek az aulikus hízelgők föltüntetni szeretnék, hanem kényszerítő szükség volt, ha a dinasztia tovább is élni és uralkodni akart: — éppen olyan kényszerítő szükség, mint amely rávette I. Ferenc Józsefet arra, hogy kacérkodni kezdjen a demokráciával az általános választójog révén. Többet ennél a kacérkodásnál őreség várni a királytól, aki családi birtokként kezelhető birodalmakat örökölt elődjétől és soha nem tudta megérteni az új idők szavát, éppen ezért *nem is a jogara alatt élő nemzetek erejére, hanem abszolut katonai felségjogaira építette politikáját.* Ezért, ha van a király nyolcvan évének mérlegében aktiv tétel is, ez bizonyára csak annak a mély igazságnak a megismerése, hogy: *pusztán autokratikus hajlandóságokkal birodalmakat formálni és föntartani nem lehet;* mert a birodalmak alapja csakis a nemzetek és a dinasztia között való teljes harmónia, ez pedig nincs meg a Habsburg-monarchiában. Ezen túl pedig még csak az a biztató remény vigasztalja Magyarország népét, hogy: *ha I. Ferenc József nem is tudott eljutni Schwarzenberg Félixtől Kristóffy Józsefig,* a még hátralevő utolsó lépést zökkenés nélkül [illegible]gja megtenni az, akinek „uralkodói érdemeit és polgári erényeit', [illegible] hivatalos loyalitás ignorálja, noha az utolsó tíz esztendő demokratikus iránya az ő makacs támogatása és kitartása nélkül soha felül nem kerekedhetett volna.

Régi novellák

Irta:
RÉVÉSZ BÉLA

II. FÖLDI OPERENCIÁK

Amély hegedűk búgtak, az üvegharangok rezgősen csendültek, a vonóshegedűk iramló, lankadt akkordokkal zengtek, Nanon táncolt. Éjszaka volt, a nézőtér fölött füstfelhő terjengett, az emberek nyugtalankodtak, a csillogó szemű fejüket előre meresztették, furcsa, morajos csöndben lesték Nanon mozdulatait. A táncosnő kilibbent a füstölgő tömjén-vedrek közül. Megállt. Nagy, szomorú arcán sírt a mosoly, széles homlokát fehér lángokkal körülfutotta a roskadó, szőke haja, égő, fekete szemét csudálkozva megnyitotta, odasurrant a bűvész mellé. A kaftános emberke termő földet szórt a színpadra, letakarta a süvegével, morgott, bolondos szavakat hadart és kicsi kezével titkos vonalakat rajzolt a levegőbe. Nanon táncolni kezdett. Az üvegharangok nevettek. Nanon bontogatta fátyolait, fehéren vonaglottak a vállai, kígyós karjai keskenyedve már csupaszodtak, a forró dereka meztelenül kanyargott a nagy csípői között, kicsi, ifjú melle duzzadva emelgette a smaragdtakarót; messziről dörögtek az üstdobok, Nanon elhullatta fátyolait. A kaftános emberke lehajolt a földre, jártatta a kezét a süvege fölött, lapos gesztusokkal emelgette, fölemelte, kicsi gyümölcsfa nőtt ki a termőföldből. Nanon vonszolódott, lépegetve körüljárta a gyümölcsfát, csuklott a karcsú lába, mozdult a nyugtalan melle, vonaglott a szilaj, kemény háta. A bűvész behúzódott a tömjénvedrek közé, fölemelte a kezeit és szétnyitott tenyerekkel termékenységet hintett a gyümölcsfára. A gyümölcsfa lassú mozdulással fölfelé nőtt, sötétzöld levelek bújtak ki az ágain, szellő suhant át rajta, bársonyos datolyák ültek ki a levelek alá. Nanon tavaszi teste megringott. A hegedűk sietős pizzicatói, mint szirmok a megbontott virágról, repdestek le a hegedűkről és érzéki illatozással sodródtak a gordonkák széles, buja hangjaira. Nanon derekán fehér kígyók síklottak, fölrohantak a meleg hónaljába, letekeregtek a diadalmas csípőire, ölelkezve fonták át a szétnyitott lábait, kéjelgő utazással rácsavarodtak, a zafír-ékes, rubint-díszes hosszú újjaira kulcsolódtak, remegve kihajoltak; Nanon megrázkódott, eltorzult arcát fölemelte, lobogó fekete szeme elrévedt a nézőtér fölött, szenvedéssel mosolygott és villámos tekintetét beküldte az egyik páholyba. A kaftános emberke odaszökkent a táncosnő mellé, topogott, táncolt körülötte, megérintette a forró testét, ümmögött, suttogva könyörgött:

— Nanon . . . Nanon . . .

Nanon remegett, Nanon csak mosolygott, falánk, szikkadt ajkát megnyitotta, koronás fejét fáradtan lehajtotta és alulról fölfelé ívelő tekintettel, megbámulta a fekete embert, aki a páholyban ült. A függöny alászállt.

Nanon eltünt. Hajnalban bejött a bar-ba és odaült a bűvész mellé. Megbontott haja belecsapzott az arcába, deli teste meg-

rokkant és kuporogva, lustán, kusza fejét beleejtette az ölébe. Két keze közül fölnézett a bűvészre. Szólt, esengve szólt:

— Szalim, mesélj . . .

A barna emberke ránézett Nanonra, belemerült az éjszakás nagy szemeibe, sokáig hallgattak, a bűvész szelíd szeretettel megsimogatta Nanon arcát:

— Nanon, te rossz vagy . . .

A részeg leány ráhajtotta a fejét Szalim térdére és gyűgyögve, rímánkodva szólt:

— Szalim mesélj . . . a hazádról . . . a nauts-leányokról, akik úgy táncolnak, mint én . . . hogyan táncolnak? . . . könnyű a lábuk, mint az enyém? . . . hullámos a testük, mint az enyém? . . . ha karolják a levegőt, tudják az emberek, hogy miért sóvárognak? . . . ha lesiklik az ujjuk, lassú bukdácsolással, a forró mellükről a forró ágyékukra, tudják az emberek, mitől fáj a nautslányok szíve? . . . Szalim mesélj . . . a templomokról, a félelmes istenekről, az elefántcsont-testű, gyémánt-szemű nagy Brahmáról . . . az ájtatos táncokról, a fátyolos táncokról, amit előtte lejtenek a nauts-leányok . . .

A bűvész lehorgasztotta gömbölyű fejét, hússos kicsi kezével simogatta a Nanon arcát, sóhajosan szólt:

— Nanon, Nanon, a szent bajadérok nem ismerik a férfiakat . . . a nauts-leányok csak táncolnak, örömüket, gyönyörüket csak Brahmának adják és amelyik leány férfiúra néz, nem lehet nautsleány . . .

Nanon fölkapta borzas szőke fejét, ijedten nézett a csöndes emberkére és megrázta testét a zokogás:

— Szalim én nem tehetek róla . . . nem tehetek . . . ha férfi tekintete rám esik, én a rabja leszek, ha a karját nyujtja értem, én belehajlok, ha az ajkát emeli felém, én rácsókolom az enyémet . . . Szalim, én meghalok, ha nem szabad szeretni . . .

Nanon és Szalim elutaztak Nápolyból. Hajóra szálltak. Tengeri esték összeölelték a két embert. Ha borult az alkony, a sóvárgó Nanon beszéltette a bűvészt, az álmokkal szendergő csudavilágról, indus rejtelmekről, a fájdalmas áhítatról, mely gyöngéden és szenvedélyesen sodorta a gulatornyos, őrjöngő erdőkkel ringó, zord istenekkel alázatos, óriás virágokkal teliültetett táncos, fantóm-ország felé. A bűvész megálmodta Nanon tisztaságát, csöndes beszélgetésekkel kereste a leány lelkét. Nanont megkörnyékezték a boldog képzelődések; kettesben, megnyitott fantáziával készülődtek az áhítat-napokra. Nanon templomi táncokat tanult, amilyeneket a nauts-leányok járnak Brahma pagodáiban. Elbujtak a fülkében, Szalim lekuporodott a földre, szomorkásan danolt és fölbámult a pálmatestű Nanonra. Nanon hajlongott, a dereka kiszökelt, finom lábait fáradtan emelgette, két szenvedélyes karjával a fejét átfonta, a hátát övezte, a csípőit surolta, az arcán remegtek a méla, fájdalmas, örömös mosolyok, két meleg kezét, mint a szerelmes ajkát, halkan megnyitotta, hajlott ujjait a szíve

köré vonszolta, Nanon imádkozott, hindu istenek előtt elrebegte a félénk szeretetét, megtisztulási könyörgését.

Este volt, ültek a hajó ódélzeten, Szalim mesélt. A nap félig már elmerült a tengerben, lángoló arca fölgyujtotta a vizet, csodálatos tűz-páva úszott a tenger tükörén, mely izgatott berzenkedéssel, az égig megnyitotta ezerszínű, legyező-farkát. Az ég borzongott, halovány harangján álmélkodtak a rezgő csillagok, mint hajnali szüzleányok eszén az álmodó vágyak. Nanon nagy szemeiben víziók emelkedtek, látomások elmerültek, Szalim boldogan beszélt:

— Az embernek mindig csak készülődni kell a túlvilági örömökre. Az ember mindig csak imádkozzék, alázatos legyen, mindig jó legyen, mert sohasem tudni, kinek a gonosz lelkét hordja magában . . . Mi nem vagyunk, csak leszünk, amikor megszülettünk, valaki meghal és mire mi meghalunk, ami lelkünkért új halandók születnek . . . Mindig csak készülődjünk a testi halálra, az új vándorlásra és ha jók voltunk, Brahma elvezet bennünket az alázatos emberhez, aki értünk a földön elindúlt, ha rosszak voltunk, beágyaz bennünket az üvöltő farkas, a fekete medve testébe . . . Ha megtisztult a lelkünk, egyszer majd beszállunk Brahma kebelébe . . .

Nanon hirtelen ráfonódott a beszélő emberkére és remegve, irtózva mondotta:

— Szalim, én rossz vagyok . . .

A bűvész fölemelte magához a leány lehajtott arcát, meleg kezével lágyan megsimogatta, nyugodt tekintete belemerült Nanon rémülő szemébe. Meghatottan, komolyan mondta:

— Nanon, csak légy alázatos . . . Nanon, Brahma látja, amikor te táncolsz . . . Nanon, nem érzed? . . . te benned egy nauts-leány lelke vándorol az örök üdvösség felé . . .

Nanon sírva fakadt, Szalim elgondolkozva hallgatott. Fájdalomoltó csönd volt, az ég összeszűkült, a tengerből esti állatok szálltak föl, a sötét víz peremén félelmes hindu-istenek ültek, gyémántos kupola borult rájuk és ha libbent a szellő, szent pagodák oltáráról elhozta ide a nagyfejű magnoliák, a dústestű lótuszok fűszeres szagát.

Nanon őrizte magát. Szerelmes szívét csitítgatta az ájtatossággal, férfiúcsókoló képzeletét elcsudálkoztatta a hindu táncok bűvös káprázatával és hűséggel környékezte, gyöngéden szolgálta barangoló társát, az indiai bűvészt, ragaszkodott hozzá, mint a messzi rejtelmeket karoló álmaihoz. De csöndesen Marseillebe érkeztek. Nanon leszállt a földre. Az első napokban pihentek, díszletekkel, muzsikával próbáltak, az orfeumi bar-ban az artistákkal ismerkedtek. Előadás után vidám volt a kis korcsma, arab yongleurek, amerikai akrobaták, olasz tornászok, ausztráliai énekesnők, francia sanzonettek, spanyol táncosnők testvérkedtek, keresték egymást a lélekre, fajtára legidegenebb emberek. Mulattak, mindenki szívesen átadta egymás örömére azt, amivel világjáró útjában sikere

volt. Most Tropp, a majom-akrobata volt soron. A társaság kacagott, a nők ujjongtak, a hosszú Tropp ezúttal kosztüm nélkül mókázott. A szűktestű ember összekuporodott és ültéből felszökkent az ablak-párkányra, guggolt, egyik lábát fölemelte és megcirogatta vele az állát, majd megugrott, átszökdécselt a társain, gönbölyűen pottyant az üres székekre, aztán rápattant az asztalra s a boros üvegek nem dőltek föl, hunyorgó szemekkel maga köré nézett és az asztalról visszaszökkent a helyére. Tropp, az elfáradt, hórihorgas szöcske, komolyan ült az asztal mellett. Tropp mérgelődött, a társaság még mindig mulatott rajta, az ákrobata dörmögött, ivott, de az artisták hahotáztak, amikor Tropp a poharat szájához emelte. Tropp dühbe jött, összerántotta homlokát és lamentálva mondta:

— Elég volt . . . már ember vagyok . . .

Kocintottak, Szalímnak elszorult a szíve. Nanon égő tekintettel megbámulta vörös szomszédját és átemelte hozzá a poharát. A villásbajszú ember mosolygott és titokban, hosszan odasúrolta poharát Nanon poharához. Ittak. Női cigaretták, erős férfi szivarok füstje sűrű fátyolokat úsztatott a társaság fölött. Flóra, a nőimitátor énekelt, egy csillagszemű leány felé hajolt. Borongós, szerelmes dalba kezdett. A leány mosolygott, Flóra, a tagbaszakadt férfiú, lágy női hangon énekelt és remegett a hangja, amikor bánatát eldalolta. Furcsa nyugtalanság bujkált az asztal körül. Flóra részeg volt, nagy vörös kezét a szívéhez emelgette, meghatottan keseregte a panaszait, apró szemeit rányította a csillagszemű leányra s zavaros, asszony-férfi mozdulatokkal, finom csengettyű-hangon, a vastag nyakával, könyörögte a leány szerelmét. A leány vadul fölnevetett és rákiáltott, rákacagott az artistára:

— Flóra, hiszen te asszony vagy . . . Az imitátor megnémult, nagy poharából öblösen ivott.

Szalim nyugtalankodott. A villásbajszu ember produkcióba kezdett, hosszú ujjait jártatta a levegőben és amerre vonalat húzott, halkan sipolt a levegő. A tíz ujja nyomán, tíz különböző hang szólalt meg, csukogatta, nyitogatta az ujjait, szordinás finom skálák remegtek a levegőben. Nanon nagy szemei csodálkoztak, Szalim izgatottan kicsi datolyafáira gondolt . . . és valami nehéz, idegen fájdalom mozdult a szívében, maga köré nézett, leste a társaság ámulását, a vörös ember új bűvészkedést mutatott, komor arca diadalmasan büszkélkedett, Szalim odahajolt Nanonhoz, suttogva, parancsolva mondta:

— Nanon, menjünk . . .

Árnyas éjszakában ballagtak haza, tavaszi eső után nedvesek voltak az utcák, a tenger mellől langyos, finom köd szállt rá a városra, a párafátyolok foszlányosan rácsavarodtak a lombosodó fákra, az üveges gázlámpákra, Nanon összevonta felöltőjét, az utcát az ég felé emelgette, lassú léptekkel ment Szalim mellett. Sóhajosan mondta:

— Szalim, most mindig Nápolyra gondolok . . .

A bűvész hallgatott, kicsi vas-fejét lehorgasztotta, Nanon izgatottan beszélt:

— Szalim, mondd, hát nem igaz? . . . a hindu leányok a szerelemért születnek, a félelmes istenek a szerelemért hintik tele csókokkal a szívüket, az ölelésért gömbölyítik a forró barna karjukat, a boldog vonaglásért varázsolják táncossá a tüzes testüket . . . Mondd, Szalim nem igaz? nálatok mindig tavasz van, másképp süt a nap az emberekre, a virágokra, jobban ragyog a csillag, nehezebb a levegő, nálatok az emberek is szerelmesebbek. Nem így van Szalim? . . .

Készülődtek a föllépésre. Nanon festette, díszítette magát, Szalim föl és alá járkált az öltözőben, két összekulcsolt kezét a hátára emelte, az ujjait kuszálta, fonogatta. Kisietett a nézőtérre. A német bűvész hajlongott a publikum előtt, a bajszos arca, a nagy teste büszkén ragyogott a reflektor sugárzásában. Elsötétült a színpad. Villámok rohantak át a sötétségen, a szálas germán fölemelte a kezeit és vakító csillagokat, gyémántcsóvás üstökösöket hagyigált a levegőbe. Égi játék kavargott, zengett, ragyogott a nézőtér fölött. A sustorgó csudákból szivárványok, százszínű lángvirágok fölröpültek, aztán elhalványodtak, eltűntek, a reflektor kévét dobott a színpadra, a német bűvész diadalmasan mosolygott a tomboló közönségre.

Dübörgő hozsánna zúgott föl a zenekarból. A dobok nyugtalanul peregtek, a hegedűk alsó széles akkordokkal zengtek, a kürtök ércesen telt tüdővel ujjongtak, kaotikus, forró muzsika jelentette Radha istennő érkezését. A függöny megnyílt. Homályos, oszlopos, alacsony templom közepén Nanon trónuson ült. Szalim hajlongott előtte, földreborulva imádkozott hozzá. A hegedűk szive is elszorult, fájdalmasan, csöndesen szüremlett belőlük a dal, Nanon fölmagasodott, szomorú arcára sápadt sugarak hullottak, smaragdos szőke feje megmozdult, fehér nagy homlokát halkan fölemelte, fátyolos teste megrázódott, leszökkent trónusáról. Radha istennő földi életre ébredt és megmutatta az embereknek, mint szabadulhatnak föl érzékeik rontó bilincseiből. Eltáncolta a bűnös látást, mely az alvilág útjaira vezeti a tévelygőt, fantómok lebegtek Nanon előtt, kisértő emberi rejtelmek, Nanon előttük, körülöttük, utánuk libbent. Csábos káprázat ringott a lángoló tekintete előtt. Nanon párducos teste vergődött, fátyolai hullottak, szandálos lábaitól gyönyörű fejéig kígyóvonalban elhajolt és hátraszegett ábrázattal, apró szökkenésekkel kergette, kereste látomásait; két szerelmes karjával beledőlt az ígézetbe. Szalim kuporodott, fölhunyorgott a táncoló leányra, kicsi kezével lopva dörzsölgette a homlokát, belekezdett a kis datolyafa növelésébe, kandikált a publikumra és alázatos jószívében most talán először életében gyűlöletet érzett. A pikulák kacagtak, a hegedűk apró taktusokkal vidámodtak, friss, virágos szenvedélyek fonták körül Nanont. Szalim, süvege fölött rajzolgatta a varázsos mozdulatokat, Nanon hajlongott, szökkent, az ízről, a csókról, a testi örömökről áradozott és leguggolt

a földre, üdvökkel teli ölét buján ringatta, aztán a kis datolyafával együtt titkosan emelkedett, csókos ajka friss datolyákkal kacérkodott. Nanon meztelen derekát megrohanta a hirtelen kívánság; a táncosleány zihált, halovány arcára kiült a síró-kacagó érzékiségnek éhes mosolya, íves szája harapásra torzult, finom, vékony ujjai tépően kigörbültek, nagy fekete szemének fehér udvara kiszélesedett, Nanon emelte, zökkentette, kergette a testét, duzzadt és kiugrott a kemény melle, fetrengve csavarodott két csípői között a megnyult dereka és levágódtak, szorosan lesiklottak a völgyes testére forró karjai.

Szalim meglapult a fölvarázsolt datolyafa árnyékában, ijedten nézte a leányt és hápogta, dadogta:

— Nanon . . . Nanon . . .

Nanon fölgyujtott testét átadta a villásbajszú bűvésznek. A germán bika nyögött, birkózott a megbolondult leánnyal. Lerészegedtek mindaketten. A bágyadt hajnal szomorúságokat pergetett Nanon tehetetlen szivére, mámorosan karolta a kedvesét, fölsóhajtott:

— Ha én most Nápolyban lehetnék . . .

Nanon fölült az ágyban, boglyas fejét magasra emelte, az ajaka sirásra rándult, gagyogott, magának mondogatta:

— Gabriel szép és szerelmes mint te . . . Érzem . . . érzem . . . amint szoritja a nyakamat, ölelí a testemet . . . meghalok . . . két szeme rám tekint . . . nem birom a szivem, leszakad . . . belecsavarodnak az ujjaim a fekete meleg hajába . . . édes Gabriel . . .

A dühös német kilökte az ágyból a könnyes Nanont, káromkodva kiment a szobából. A részeg leány fölcihelődött az ágyból, álmélkodó ábrázattal álldogált a kicsi szoba közepén, fáradtan összeszedte ruháit, sirt, mosolygott, könnyű teste megnehezedett, kiballagott az utcára. Szalim várta a füstös bar-ban, Nanon nem szólt semmit, zavaros, kivörösödött szemével ránézett a csöndes emberkére és roskadtan, félénken leült melléje. Szótlanul, némán bámulták a lila derengést, sóhajtgattak, szomorkodtak, Nanon fázósan behuzódott a korcsmasarokba. Remegett a hangja, amikor újra mondta:

— Szalim, én rossz vagyok . . . Szalim, ne haragudj . . .

A barna emberke izgatott lett, verte a rejtelmes indulat és elfúlva, szűken mondta:

— A német bűvésszel voltál úgy-e?... azzal a hitetlennel... azzal a svindlerrel . . .

Szalim elharapta a szavát, két kezét a mellére tette, a fejét lehajtotta és szeliden, alázatosan szólt:

— Nanon . . . Brahma mindent lát . . .

Szalim zaklatott, jámbor lelke segitségért könyörgött. Hajnalban, amikor Durga istennő a legszebbik arcát a világ felé fordítja, Szalim titokban leborult a földre, verte a mellét, két kezét mereven, magasra emelte és buzgón kérte az istenasszonyt, hogy tisztitsa meg Nanon burjános szivét, leheljen rá a szemére, hogy ragyog-

jon a tekintete Brahma egétől, hogy itt maradjon mellette Nanon... Brahma bűbájos leánya. Az ájtatos emberke ilyenkor, lelkének legmélyebb redőjéig érezte, hogy Nanon, a táncos csudáival, oltáros testével, szenvedő arcával, mélységekből sugárzó szemével viszi, sodorja magával az ő földi életét is és ha libbennek a fátyolai s szent, fehér kezeit a messzeség felé kilendíti, a fekete hegyek üvöltő ormáról, a csöndes erdők hűs öléből, elindulnak rájuk a rossz és jó szellemek... Tovább vándoroltak, Párisba utaztak. Nanon boldogan gondolt a sikereire, összebujt Szalímmal, új táncairól beszélgetett vele. Éjszaka volt, a vonat rohant, ha elhallgattak és az elképzelt örömökön hirtelen elámultak, úgy érezték, hogy bujdosó szörnyeteg hátára kerültek, vaslábainak szörnyü léptei felzöngtek, feldöngtek hozzájuk. Szalím elborult ábrázattal, fénylő tekintettel hallgatta Nanont. A táncos-leány rádőlt társára, érzékien hozzásimult, mámorosodva beszélt:

— Szalím, szeretnék most táncolni... ha a karom így, csöndes, ha a derekam most pihen, ha a lábaim, így mozdulatlan ülnek, Szalím, azt érzem, hogy halott vagyok... Ha táncolok, én más vagyok... érzem, amint valaki fölnyitja a szivemet, fölcsókolja a véremet, gyönyörűségeket hint a szemembe és boldog ringásra elindítja a testemet... Tudod, mire gondolok én, amikor táncolok... táncol a testem és én zöld mezőkön virágzó almafákat látok... előresurrantom az összeszorított lábaimat és szenvedő szívek bugó muzsikáját hallom... kihajtom a karjaimat, körülfutják a csípőimet és én azt érzem, hogy belekarolok az üdvösségbe, amit a te isteneid ígérnek... És ha megremegnek az ujjaim? s fájdalmasan kinyujtóznak... Szalím, én mindig arra gondolok, hogy szent bajadérok szent kezeit emelem és ringok velük, szomorkodom velük, ujjongok velük... szagos, fehér lótuszokat hímbálnak az ujjaim... Szalím, úgy táncolnak, mint én?...

Szalím és Nanon szenvedélyesen karolták egymást. Érezték maguk fölött a settenkedő veszedelmeket és emberektől, más érzésektől szabad pillanatokban, ijedten menekülve, a lelküket összefonták. Két kergetett ember, elszakadva a nyájas örömöktől, érzelmes melegségektől, amik a röghözkötött ember szivét kedvesen ölelgetik, szivesen összeborult és úzött útjokban, vérmesebben megálmodták a maguk bűvös világát, amivel bátrabban, méla boldogságokkal a szívük alján, barangolni mertek e kietlen földön.

Nanon Párisban táncolt, Szalím kis datolyafákat növelt Nanon lábai körül. Jelenésük előtt künn járt a nézőtéren és megfeszülten hallgatta a fürge énekesnőket, szomorkodva nézte a bukfencező akrobatákat, a gyorsrajzolókat, a hősködő tornászokat és ha fölharsant a taps, bánatos fájdalmak érintgették a lelkét. Különös érzés-titok volt az, hogy ha akár bicikliséták karikáztak eszeveszetten a színpadon, Szalím elkomorodott, horgasztott feje búsult a tapsförgetegben és ravaszul, lassan kibujtak a szeme elé a csenevész kis datolyafák, esetlen kezét látta fölöttük, ügyetlenül mozdultak, remegve sanzsíroztak... Szalím bódult fejjel belenézett a nézö-

térbe és vídám emberek örömös arca megváltozott, csúfosan mosolyogtak. Szalim gyáván varázsolta Nanonnak a datolyákat. Nanon táncolt, ízmos karjaival ismeretlen, messzi tüzeket magára rántott, derekának vergődő völgyébe lángokat zúdított, lihegő ajkára kábító forróságokat föllehelt, szökkenő lábainak, karmoló ujjainak ízeit külön-külön gyujtogatta; Szalim sokfonatú szomorúsággal, töprengő elgondolkozással ápolgatta a datolyafákat. Hazamentek.

Szalim tünődött, nehéz szive komorságok fölött virrasztott. Szalim bőjtölt, nem evett, nem ivott és ha nem volt otthon Nanon, verte magát; aszkéta-sanyargatással békítgette ostoros isteneit, akik — misztériumokba néző tekintetével ő látta — már rájuk fordították a rettenetesebb arcaikat, a rémületes szájukat, amikben szörnyű fogak éktelenkednek, az ijedelmes nyakukat, amelyekre tisztátalan halandók koponyái vannak koszorúba fűzve. Egy éjszaka Nanon nem ment haza. Lobogva beletáncolt egy erős férfi karjaiba. Nanon megmutatta pompázó testét a franciának, táncolt előtte. A meztelen karjait nyujtózva összefonta, csúsztatva kinyitotta, vonagló körben lassan kihajtotta (hogy fognak karolva lecsapni . . .), gyöngéden letakart lábait tüzekbe borult csípőjéig ringatta (a felnyögő öröm mekkorát fog rúgni rajtuk . . .) sötétpiros ajka alighogy megnyilott, sűrű pici fogai fehéren tündököltek (vértől harmatosak lesznek a csókok rajta . . .). Összecsaptak, egymásról nem tudtak, aztán pihegve, csudálkozva nézték egymást. Ittak. Ólmos mámorok leborították Nanon eszét, könnyezett, sirdogált, óbégatva mondta:

— Úgy-e, én rossz vagyok . . . úgy-e, én tisztátalan vagyok . . .

Nanon zokogott, két nehéz kezét fölrántotta az arcához és beledöntötte a rémülő, részeg fejét. Jajgatott:

— Én nem leszek nauts-leány . . . Nem lehetek nauts-leány . . .

A francia átkarolta Nanont, forró ujjait szerelmesen belekulcsolta a leány kezébe, megölelte, könnyes arcát simogatva csókolgatta. Nanon megborzongott. Meleg ajka mosolygott, vonaglott, kirajzolódott, furcsán ivelt szív remegett rajta. Nanon mosolygott, hunyorgatta a szemét, összekuporodott, guggoló ültéből fölnézett a kedvesére. Nanon fátyolos tekintete kigyúlt, italos esze fölragyogott és ujjongva elkapta a barátja kezét:

— Te . . . te . . . te hasonlítsz Alfrédra . . .

Szegény Nanont a legázolás után megint elhagyták. A dühös francia valami riasztót érzett, undorodva, bambán olyasvalamit érzett, hogy nem őt karolta Nanon és bősz haraggal gondolt Alfrédra, Gabrielre, akik vörösek és barnák, de hozzáhasonlítanak. Nanon magára maradt, süppedten ült az asztal mellett, szőke fejét fölemelte, belebámult a világosságba, halovány arcán csurdogáltak a lassú könnyei és kitárult szívvel, merengő gondolatokkal karolta Nápolyt, karolta Marseillet. Bement a bar-ba, gyáván közeledett Szalimhoz és ijedten, mosolyosan mondta a szomorú emberkének:

— Szalim most ne . . . csak most ne . . . Szalim oly boldog vagyok . . .

Nanon ivott, Szalim némán ült mellette. Nézte Nanont, a kusza haját, mely ragyogott, mint a napsütötte napraforgó, a fehér arcát, mely fénylett, mint az elefántcsont-istennők arca, megcsudálta Nanont . . . apró szemeit befutotta a könny és az alázatos lelkét fölvetette az elszabadult háborgás. Rátört a leányra:

— A te lelked az üvöltő farkasoké . . . a te lelked a szörnyű alvilágba jut . . . a te lelked Síva . . .

Nanon fölsikoltott:

— Szalim . . . Szalim . . . és a két kezét, verekedve, kétségbeesve, összeomolva, rácsukta az átkozó hindu szájára. Szalim megrokkant, kis teste összelapult, ráborult Nanonra.

Szalim vakbuzgó lelke hívta, alázatosan hívta segítségül a a ködben, tűzben, sugarakban ülő isteneket. Elborította eszét a maniákus gondolat és dobogó szívvel, hitteljes bizalommal elgondolta, hogy csudát mivel. Észrevétlen, áhítattal megnőtt benne az érzés, hogy az ő tudománya nem emberi kóklerség, szent brahminok testéből nemzették az ő testét és Brahma beleoltotta az ő vándorló lelkébe is a rejtett szemeket, amelyek a csudatevésre megnyílnak, ha a földi eltévelyedések, tisztulni akaró lelkek útjait összekuszálnák. Szalimot éltette a forróság, ájtatosan imádkozott és nem vett magához sem kenyeret, sem vizet; Nanon engesztelte a titkokra készülő hindut. Szalim vánszorogva botorkált nagy látomásai között. Egy éjszaka odakúszott Nanon ágyához. Sötét volt, fűszeres melegség szállt föl a nyoszolyáról. Szalim magába roskadt, egyedül volt a gondolataival, tiszta lelkét odavonszolta a nagy Brahma elé és megsemmisülve, megerősödve, könyörögte, a világot borító palástjának egyik foszlányos fonalát. Brahma meghallgatta Szalimot, a hindu fölemelte szeplőtlen, csudaerős lelkét és leborította vele Nanon bűnös, szép testét.

Nizzában rossz volt Nanon, Pétervárott magára font megint egy férfiút. Szalim lelkét borotvák szabdalták. Brüsszelben egy vállas, medve-ember bántotta Nanon szent bayadér-testét. Szalim kétségbeesetten harcolt, sujtogatta a rémület, marakodott a sötét gondolattal, tisztátalan lesz ő is . . . és Brahma visszavonja varázsló erejét. Fájdalom-záporban ácsorgott a nézőtéren. Frakkban, kunkorított bajusszal bűvészkedett egy ember. Nagy, furcsa gépek, csillogó acélszerszámok álltak körülötte, izgalmas produkciókat végzett velük, harsant a taps . . . Szalim bánatos szeme elé kibujtak a kis datolyafák, susogtak a szomorú sötét levelei és bukdácsolni, tudatlanul mozdulni látta a kicsi, sovány kezeit. Szalim imádkozva tovább vitte Nanont. Várta a csudát. Nanon suhant és Stockholmban, Kopenhágában őszintén rásiklott a Gabrielek, Alfrédek hengeres mellére. Szalim kapkodta az eszelős fejét, fűrkészte a színpadokat, rajtuk az iromba gépeket, ámult a nagy sanzsirozások meg nem nyíló titkain és lebegtek már a szegény feje fölött a rejtőládák, a villámló akkumulátorok, a

sétáló asztalok, a fácsikából dagadó óriás szekrények, a mindenfajta díadalmas ördöngösségek.

Szalim megtörve, lecsukott ajakkal ült a korcsma-kuckóban. Nanon nászra indult. Spanyol férfikarok általfonták a testét, Nanon szíve fölbuzogott, mint az éjféli tengerszem. Csókolta az emberét és a szíve tükörén csábosan föltünedeztek messzeélő ábrázatok, nászos hullámokból, ködtestű emberek fölemelték a regés fejüket; Nanon örvényes szívében sokasodva gyülekeztek az olasz leventék, a német leventék és mindenmás leventék. Nanon kitárta karjait, lelkének százarca százfelé fordult és átkarolta kedvesét és átkarolta halkan az egész világot.

Nanon elindult a hajnalban. Sápadt volt az útja, ingadozóak a félelmei, kiszilajodottak a gondolatai. Bátran kereste Szalimot. Körülnézett a bar-ban. A hajnalt már fölszívta a nyílt reggel. Szalim eltünt, mint a csudák, az operenciák, erről a földről.

▽ ▽ ▽ ▽

Bóth Margit

Irta:
TELEKES BÉLA

Elbeszélés

A társaságban messzebb valaki
Épp Dér Ferenc úr nevét mondta ki
S Boér báróné halkan szólt oda
Csáth grófnőhöz:

„Tudod, mi az oka,
Hogy a szép Dérné alig látható?“

És még halkabbá vált ajkán a szó,
Barátnőjét míg titkolózva vonta
Magával félre az egyik sarokba:

„Vereckyt, persze, te nem ismered? . . .“
„„A festőt?“ “

„Azt! Az elszegényedett
Hétszilvafást.“

„„A párisi Salonban
Láttam pár képét . . .“ “

„S mily magasztalóan
Dicsérik a legújabb müveit!
Az első díjat most ő nyerte itt.
Szépen fölvitte ám dolgát az Isten;
Bizony, hogy eltünt három éve innen,

Nem hittem volna, hogy így boldoguljon.
Pedig, úgy látszik, nem okul a multon. —
Hadd súgom hát meg regényét neked . . ."

„ „*Hallottam holmi kis történetet,*
Melynek főhőse, vesztes hőse ő." "

„*Mind vesztes volt ott. Kérdés, ki a fő?.*
Verecky-é, vagy Bóth Margit talán?
Tudom, szerették egymást igazán,
De az öreg Bóth —"

„ „*A zsugori medve?*" "
„*Az mordult közbe . . . S győzött is a kedve:*
Szegény anyátlan kislány, a szerelmes,
Nőül ment végül a dús Dér Ferenchez . . .
De Bóth is vesztes lett: a nász előtt
Dért épp oly dúsnak hitte, mint ez őt;
S Dér is, ki meg az esküvő után,
Megtudván, mily csekély a hozomány,
Épp oly dühödten látta, mint apósa,
Hogy ím itt állnak mindketten csalódva . . ."

„ „*De hisz Dér annyit szerzett? . . .*" "

„*Nem tudom . . .*
Mondják, nem járt mindig igaz úton . . .
Egy bizonyos: Bóth már sehogy se' bírta . . .
Mondják, valami váltó vitte sírba . . .
Ki tudná, melyik volt a vesztesebb.
Verecky meg eltűnt s csak az a seb,
Mely Dér arcán már forradás azóta, —
Csak az keverte őt még néha szóba.
De most itt termett újra . . . Két hete
Találkoztam volt Pánd-éknál vele
S Dérné is ott volt . . . S e találkozás" —

„ „*Ez volna hát az ok?*" "

„*Vajjon mi más?*"

„ „*Azt gondolod, Dér otthon tartja, fogva?*

„*Hisz a gyanakvás élő mintaszobra*
Lehetne ez a sandán hallgatag
Brozszín arcú, zord vasgyúró alak,
Kinek, bányái révén, a neve
Ugyis ***ércember!*** *Nem ráillik-e? . . .*"

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

És azzal másra térült a beszéd
S tovább a balsors szőtte a mesét.

Véletlenül, vagy úgy vonulva lesbe,
Dér nem volt otthon éppen akkor este,
Midőn Verecky Miklós nála járt,
Hogy elrabolja tőle asszonyát . . .

Homállyal telve már a kis szoba . . .
Árnyék árnyékba törve s tétova,
De mintha rejtélyes nagy veszedelem
Ólálkodnék ott zord félelmesen,
Amint Verecky egyre lázasabban
Beszél, beszél a szótlan, mozdulatlan
Halvány asszonynak, holmi végzetes
Kényszerűségről, mely szívökre les,
Szívökre immár oly régóta vár,
Hogy nincs előle mód kitérni már.
S amit választhat még a szív s az ész:
Uj házasság, vagy házasságtörés . . .

„Kell, hogy enyém légy, úgy vagy úgy! — E perc
Hadd döntse ezt el. Szeretlek, szeretsz.
Nem bűnbe hívlak. Most élsz bűnben, itt!
Hol nemcsak csókos öleléseid,
De minden szavad, egy tekinteted,
Mit annak adsz, kit szíved nem szeret,
Nagyobb bűn, mintha vétkeznél velem!
Nem, nem maradhatsz itt már percre sem!
Jer, menekülj! Óh jer . . . A kocsi vár . . .
Dérrel közlöm, hogy nem térsz vissza már;
Aztán anyámnál majd szépen bevárod
A pör eldöltét és a boldogságot . . .“

Minthogyha baljós árny-rajt üzne széjjel
A szép, bús asszony hószín kis kezével
Belélegyint az izgalmas homályba
S bágyadt ültéből hirtelen fölállva,
A villamos gömblámpa csavarán
Sietve csettint egyet . . . Halvány
Rideg fény villan szerte mindenen
És ő beszélni kezd, halk, hévtelen,
Nyugodt hangon, mintha túl volna régen
Csalódásostúl már minden reményen, —
Mintha egy márványszobor szólna, szól:

„„Nem, Miklós, nem, nem! Hiszen tudja jól
Férjhezmenésem bús történetét.

Könnyebb volt szívem üdvét tépni szét,
Mint önzőn dacba szállva ősz apámmal,
Őt, ki titkolt tönk szélén e frigy által
Remélt megváltást, úgy megrontanom . . .
Meghaltam akkor s nincs oly hatalom,
Mely e halálból feltámasztana . . .“ “

Verecky közbevágott:

„Nem csoda,
Hogy így beszélsz. De csak agyrém ez, édes,
Mit csak rabságod holt éjében érzesz —
Szabad fényen szétfoszlik; — jer velem,
Az élet hí, az élő szerelem!
Jer, jer! . . .

Az asszony hátralép.

„ „Hiába!
Közénk vetődnék mindíg multam árnya,
Az ember mennél izzóbb fénybe lép,
Árnyéka nindíg annál feketébb . . .“ “

„Napnak fordulva csak fényt látsz, nem árnyat . . .
Jövőnkbe nézz csak, és multad nem árthat . . .“

„ „Jövőnkbe? Jobb, ha nem látok bele.
Közös jövönk óh mit jelentene?
Szerelme, Miklós, kiragadhat engem
Karjából annak, kit sohsem szerettem;
Csügghetnék percről-percre csak magán,
Magáé még sem volnék igazán,
Egy pillanatra sem a zord tudattól,
Hogy másé voltam . . .“ “

S oly nyugalmasan szól,
Hogy rá Verecky, ijedt-hirtelen
Felelni sem bír. Nézi mereven
S csak úgy hallgatja, mit mond még az asszony,
Most már ércessé váló büszke hangon:

„ „Bár minden üdvöt elvesztettem én,
Egy hit, — önnek tán balhit, — még enyém:
Hogy eskűm', mellyel hűséget fogadtam
Meg kell őriznem tántoríthatatlan', —
Ez a hit ez az én becsületem . . .
Legalább hát ne legyek becstelen!
Érettem, Miklós, már hiába jött el.
Menjen. Ne lelje itt Dér! . . . Isten önnel! . . .“ “

Verecky döbbent arccal, szótlanul
Áll ott; úgy érzi, szédül, elvakul,
Nézvén az égi fényű nagy szemekbe.
Óh, e fényből csak lázat szí a lelke.
Karját bujtó vágy járja át meg át,
Kell, hogy e szörnyű sors varázslatát
Megtörje; hogy e nőt szívére zárja
S piros kéjt szívjon sápadt ajakára,
Most először, vagy többé soha sem . . .
Egyetlenegy perc . . . Ámde hirtelen,
Mint éjjel, — villám, ha villámra lobban,
Vereckyt ott úgy éri, íme gyorsan,
Mámortriasztón két meglepetés:
Karjában újult asszonyt érez és —
Ugg rémlik néki, hogy imént mögötte
Ajtó nyílt s zárult s úgy hangzott a csöndbe
Egy szó, egy pardon, oly gúnyos-goromba,
Amilyennek csak Dér ejthette volna. —

És Dér Ferenc aznap nem tért haza.
Pár sort küldött: El kell utaznia,
Váratlan, sürgős ügyben, oly sietve,
Hogy már csak úgy ér rá búcsúzni . . . Merre,
Meddig van dolga, azt nem írta meg,
S nap-napra múlt . . . Négy, öt . . . Vereckynek
Mindegyik egyre gyötrőbb sorsú napja:
Amaz est óta Margit nem fogadja.

S hatodnap este Dér megérkezett.
Jókedvű volt és nyájas módfelett,
Sőt, ami eddig épp nem volt szokása:
Becézni kezdte asszonyát, cicázva,
Kis aranyosnak, cukros bébinek
Nevezte s arcát úgy csipkedte meg.

„Csokolj hát, kincsem, csókolj!“ — S ölbe kapta
„Mert nézd csak, hoztam gyémántot nyakadba . . .
Akár szerelmünk, olyan igazi! . . .
Csókolj meg érte!“
És, mint valami
Pokolból fölszállt rém, úgy pislogott rá . . .
Csak nézte, nézte az asszony s komorrá
Sötétült arca:

„„Ferenc, mi bajod?
Oly különös vagy . . .““
Dér csak kacagott:
„Hát baj a jókedv? Öltözz“ át sietve

S jer, vacsorázni viszlek valamerre,
Hol magadat majd jól érezheted . . .“
S letette s Margit nem ellenkezett.

Nagy, fényes vendégfogadó előtt
Állt meg fogatjuk . . . A sok érkezőt
Megsüvegelvén, a kapus sietve
Súg Dérnek, közös titkuk mintha lenne:
„Tessék a tizes ajtókulcs, uram . . .
Minden kész . . . S épp a szomszédjába' van
Verecky úrnak, mint kívánni tetszett . . .“

Dér ajkán gaz kárörömféle reszket.
Pénzt ad és mindez csak pár pillanat.
Margit mit sem vett észre, ezalatt
Csüggedten ment, ment mivel sem törődve
A pálmás télikert felé előre.

De Dér mosolygón fogja most karon:

„Nem neked való hely az, angyalom
Jer csak, szívecském, másfelé vezetlek . . .“

És, mintha titkos, bűnös szerelemnek
Csábító hőse, első nász előtt
Bujtón becézné bátrabbá a nőt, —
Épp oly mosollyal néz bús asszonyára,
Ugy suttog egyre, még választ se várva
Udvarlás hangján — semmiségeket
S úgy viszi a lágy szőnyeggel fedett
Márványlépcsőn im föl az emeletre;
Pár ajtószámon végig néz sietve
S az egyik ajtót fel is nyitja már:

„Nos, itt a fészek; tessék, kis madár! . . .“

Az asszony ámul . . . Furcsa! . . . Benn a lámpa
Már ég. Rőt fényt vet az előszobába . . .
Ki várja így? Nincs senki odabenn.
A szoba csupa buja kényelem,
Oly illatos, lágy, színes benne minden . . .

„Hát nem pompás hely?“ — Szól Dér. — „Bizony innen
Egykönnyen majd el sem kívánkozol . . .
Hejh, itt e függöny s csipke rengetegben
Minden kis zugban titkos-önfeledten
Úgy szunnyadoznak kéjes sóhajok,
Halk kacagások, ezer szép titok,
Itt járt szerelmes párok suttogása . . .“

„„*Mért hoztál ide?*“ “ — *Kérdi tétovázva*
S aggódva néz az asszony ím körül
De Dér magához vonja:“ “

„*Ejh, örülj,*
Örülj hát kissé e meglepetésnek!
Hiszen, lásd, mindent úgy rendeltem én meg,
Hogy egy lélek se feszélyezzen itt!
Nézd ezt az asztalt: inyességeid
Már rajta várnak s nézd, ezüst vederben
Csillámló jég közt hogy' int önfeledten
Ez aranyfejü palackpár feléd.
Egyiknek mindjárt leütjük fejét . . .“

És a palackot fölkapván, kacagva
Im a másikhoz nyaktól odacsapja
S ugy tölti a fölpezsdülő nedűt
A két pohárba . . . Margit már leült . . .
Hisz menekülni bármint is szeretne,
Nem bír, úgy tönkrebágyadt lelke, teste . . .
S Dér csak kinálja, mókázik vele:

„*Egyél, igyál hát, szívem kedvese!*
Mulassunk már! No éljen, aki éljen!“

Margit hallgatja szótlan, hófehéren
S míg Dér baljával hőn karolja át,
Ő majd, hogy földre ejti poharát . . .
Ah, ez az ember mintha vigyorogva
Verecky hangját utánozta volna . . .

„„*Ferenc, úgy félek tőled!*“ “ — *rebegi . . .*

De Dér úgy kocint oda most neki
Hogy mindkét pohár darabokra pattan,
A pezsgő hószín habja izgatottan,
Mohón szivárog a nehéz, sötét
Selyem-szoknyán nagy-gyorsan szerteszét . . .

„*Ej-ej, átázik a ruhád! Bocsánat!*“

Szól Dér: — „*De le is vethetnéd ruhádat!*“

S nagyot kacag! — „*Nos, nem veted le? Jó!*
Hadd! Csak száradjon rajtad! Szó mi szó,
Velem sehogy se tudsz mulatni, látom.
Megyek hát. Van még vigasz a világon!
Jobb mulatságot kívánok s fogadd
E kis kalandért e pár aranyat . . .
Jó éjt! És sok-sok szerencsét, ha átszól
Verecky úr majd a — szomszéd szobából!“

S megy. — Az aranyhang sikoltásba vész.
Ah, ez a hely, ez a viselkedés,
Ez a pénz . . . Most már mi sem érthetetlen . . .
Hiába élt hát mártir-becsületben! . . .
Már tudja, minek nézi öt ura
S már tudja, ez most a végső tusa,
Mit meg kell még vívnia e világon . . .
Meghalni? Vagy tán ölni? Rémes álom!
Óh el, el innen! De nincs ereje . . .
Bénán alél a kerevetre le,
S úgy néz a sárga aranydarabokra . . .
Egyszerre — mintha valaki kopogna —
S belép Verecky . . .

„Lehetséges-e?
Hát nem gaz tréfa urad levele,
Hogy itt találllak . . . Mondd el hát, mi történt!
Ő hozott, vagy te jöttél ide önként? . . .“

S faggatja, míg fölsír a felelet:

„ „Mint utcák lányát meg is fizetett! . . .“ “

És ami aztán történt . . . Nos, az élet
Sok minden rossznak jól vet néha véget . . .
Bünösöknek meg kell lakolniok
S még jó, ha ama bús ártatlanok,
Kiket hozzájuk kötött végzetük
A mélybe nem zuhannak le velük.
De, bár tört szívvel, még elég korán,
Fönnakadván a szakadék falán,
Elszakadhatnak még a zuhanóktól
S kapaszkodóra ott kapaszdóról
Bármily vergődve, bármily véresen,
Átkúszhatnak a zord szirtperemen
Uj tisztább élet lágy enyhületére . . .

Nos, másnap Dért úgy lelték fagyva vérbe
És teteméből — különös dolog —
Aranypénzt szedtek ki az orvosok
S törvény elé került a pénz, a véres
Ama tág torkú pisztoly-régiséghez,
Mellyel Verecky szívenlőtte Dért . . .
(A csőbe jó sok arany belefért)
S úgy vádolt s védett borzalmas meséje . . .
S a büntetés? Verecky átalélte . . .
Aztán új hont lelt és új életet
S övé, ki egykor az nem lehetett.

Az orthodoxia fontosságáról

Fordította:
POLÁNYI KÁROLY

Gilbert K. Chesterton *„Heretics"* (Lane, London, 1909) című könyvének bevezető fejezete.

A modern társadalom egyik óriási és hallgatag bajára legfurcsábban az mutat rá, hogy míly különös értelemben használják manapság az „orthodox" szót. Régen az eretnek arra volt büszke, hogy ö nem eretnek. A földi királyságok, a rendőrség és a bírák, ők voltak az eretnekek. Ő volt az orthodox. Nem büszkélkedett azzal, hogy lázadó; amazok lázadtak fel ő ellene. A kegyetlen biztonságú seregek, a hideg arculatú királyok, az állam méltóságos rendje, a jog értelmes rendje — ezek mind tévelyegtek, juhok módjára. Büszke volt arra, hogy orthodox; büszke a maga igazára. Ha egyedül állott üvöltő pusztaságban, nem ember volt magában; templom volt. A mindenség középpontja; körülötte rótták köreiket a csillagok. Elpusztult poklok minden kínja sem kényszeríthette arra, hogy eretneknek vallja magát. Egy néhány modern frázis-hős most hivalkodik vele. Tudatosan elmosolyodik és így szól: „Bizonyára szörnyű eretnek embernek látszom" és várja a tapsot. Az „eretnekség" megnevezés rég nem azt jelenti már, hogy nincsen igaza; azt jelenti valósággal, hogy tisztafejű és bátor. Az „orthodoxia" megnevezés rég nem jelenti már azt, hogy igaza van; azt jelenti valósággal, hogy nincsen igaza. Mindez csak egyfélét, egyetlenegyfélét jelenthet. Azt teszi, hogy az emberek kevesebbet adnak arra, vajjon becsületileg igazuk van-e avagy sem. Hiszen világos, hogy az ember inkább vallja őrültnek magát, mintsemhogy eretneknek. A vörös nyakkendőjű bohémnek azzal kellene feszítenie, hogy ö az orthodox. A dinamitárdnak azt kellene éreznie, amikor a bombát veti, hogy akármi legyen is különben, de legalább orthodox.

Általánosságban el lehet mondani, hogy bolondság, ha az egyik bölcselő felgyujtja a másik bölcselő házát Smithfield Marketben, mert a mindenségről való nézeteik eltérnek. A középkor végső hanyatlása idején ez gyakorta megtörtént és teljesen elhibázott dolog volt. De van, ami végtelenül lehetetlenebb és végtelenül kevésbbé gyakorlati, mint az, ha valakit elégetnek a bölcseletéért. És ez az a szokás, hogy a bölcseletéről azt mondjuk, hogy az mindegy; ez pedig általános gyakorlat a huszadik században, a nagy forradalmi korszak hanyatlása idején. Az egyetemes elméleteket minden téren megvetik. Az emberi jogok tanát elejtették az ember eredendő bűnének tanával egyetemben. Az atheizmus maga is túlságosan theológikus ma számunkra. A forradalom maga is túlságosan rendszeres. A szabadság maga is túlságosan kényszer. Nem tűrünk általánosítást. Bernard Shaw ezt a nézetünket mesteri epigrammába foglalta: „Az arany igazság az, hogy nincsen arany

igazság". Foglalkozzunk mindinkább a részletekkel, művészetben, politikában, irodalomban egyaránt. Hogy az embernek mi a nézete a villamos vasúti kocsikról: az határoz; hogy mi a nézete a Botticelliről: az határoz; hogy mi a nézete *minden* dologról: az nem határoz. Felforgathat és kikutathat millió tárgyat, de nem szabad ráakadnia arra az egy különös tárgyra, a mindenségre. Máskülönben vallása lesz és elveszett. Minden határoz, — kivéve a mindent.

Alig szorul példára, milyen feneketlen könnyelműséggel vagyunk a világegyetem bölcselete iránt. Alig szorul példára, hogy bármi egyébről hígyjük is azt, hogy gyakorlatilag határozó: nem hisszük azt, hogy fontos lehet, vajjon valaki pesszimista-e avagy optimista, kartesiánus-e avagy hegeliánus, materialista-e avagy spiritualista. De ragadjunk ki vakon egy esetet. A legártatlanabb teaasztalnál is megeshetik, hogy halljuk, amint valaki így szól: „Nem érdemes élni". Úgy tekintjük ezt, mint akár azt a megállapítást, hogy szép idő van; senki sem gondol arra, hogy ez akár az illetőre, akár a világra nézve a legtávolabbról is bárminő komolyabb következményekkel járhat. Pedig, ha e szavak valóban hitelre találnának, a világ fejtetőre állana. A gyilkosok érdemjeleket kapnának, mert az embereket megmentik az élettől; a tűzoltókat üldöznék, mert megakadályozzák az embereket a meghalásban; akkor hívnák az orvost, amikor az ember egészséges; a Mentő-Egyesületet kiirtanák, mint valami gyilkos fajzatot. Még sem elmélkedünk azon sohasem, vajjon a társalgó-pesszimista erősítőleg avagy bomlasztólag fog-e hatni a társadalomra; mert erős meggyőződésünk, hogy az elméletek nem határoznak.

Határozottan nem az az eszme vezette szabadságunk megteremtőit. Amidőn a régi szabadelvűek mindenféle eretnekséget szóhoz juttattak, az az eszme vezette őket, hogy ezen az úton vallási és bölcseleti felfedezéseket lehet eszközölni. Azt gondolták, hogy a kozmikus igazság olyan fontos, hogy minden embernek szabadon kell tanuságot tennie felőle. A modern gondolat az, hogy a kozmikus igazság olyan kevéssé fontos, hogy nem határoz, ki mit mond felőle. Az előbbi úgy adta meg a kutatás szabadságát, amiképp az ember a nemes agarat ereszti neki. Az utóbbi úgy adja meg a kutatás szabadságát, amiképp az ember az élvezhetetlen halat hajítja vissza a tengerbe. Soha az emberi természet felett oly kevés vita nem volt, mint ma, amidőn végre mindenki megvitathatja azt. A hajdani megszorítás értelme az volt, hogy csak az orthodox vitatkozhatik a vallásról. A modern szabadságnak az értelme az, hogy senki sem vitatkozhatik felőle. A jó ízlés, a legutolsó és legocsmányabb emberi előítélet még abban is elnémított bennünket, amiben ez a többinek nem sikerült. Hatvan év előtt rossz ízlésű dolog volt a nyílt atheizmus. Aztán jöttek a Bradlaughiták,* az utolsó vallásos emberek, az utolsók, akik törődtek Istennel; de

* Charles Bradlaugh (1833—1891) az angol atheista mozgalom kiváló agitátora.

hiába. Mindmáig rosszízlésü dolog a nyílt atheizmus. Egyet elértek kínlódásukkal, hogy ma csakugy rossz ízlésre vall a nyílt kereszténység is. Az emancipáció mindössze azt tette, hogy a szentet a hallgatásnak ugyanabba a tornyába csukatta, mint a heresiarchát. Azután Lord Angleseyről beszélgetünk, meg az időről és az egészet úgy hívjuk, hogy minden hitvallás teljes szabadsága.

Vannak mindazonáltal olyanok — és magam is azok közül való vagyok — akik azt gondolják, hogy a leggyakorlatibb és a legfontosabb az ember körül mégis csak a világnézete. Azt gondoljuk, hogy a tábornoknak, aki az ellenséggel szembe száll, fontos tudnia az ellenség számarányát, de még sokkal fontosabb tudnia az ellenség bölcseletét. Szerintünk nem az kérdés, vajjon a világegyetem elmélete határoz-e, hanem vajjon az idők folyamán más egyéb is határoz-e. A tizenötödik században keresztkérdésekkel vizsgálat alá fogtak és megkínoztak embereket, mert valamely erkölcstelen magatartást hirdettek. A tizenkilencedik században hozsánnáztuk és ünnepeltük Oscar Wildet, mert ilyen magatartást hirdetett és kényszermunkában megtörtük a szívét, mert asszerint cselekedett. Vitás lehet melyik módszer a kegyetlenebb. Nem lehet vitás, melyik a nevetségesebb. Az inquizició korát legalább az a szégyen nem érte, hogy olyan társadalmat szült, amely bálványozott egy embert azért, mert olyan dolgokat hirdetett, amely ugyanazonos dolgoknak a végrehajtásáért fegyházba zárta őt.

Napjainkban már most a bölcseletet vagy vallást, vagyis a végső dolgokról való elméletünket többé-kevésbbé egy csapásra két térről is kiüzték, amelyen az régen otthonos volt. A irodalom egyetemes eszméket uralt. „A művészetet a művészetért" kiáltással kiüldözték őket onnét. A politika egyetemes eszméket uralt. A hatékonyság jelszava üzte ki őket onnét, ezt pedig nagyjából úgy lehet lefordítani, hogy „a politikát a politikáért". A rend és szabadság eszméi az utolsó húsz év alatt következetesen mindjobban elsikkadtak könyveinkben. Az ékesszólás és szellemesség nemes igyekezetei elsikkadtak országgyüléseinken. Az irodalom tudatosan kevésbbé politikai lett; a politika tudatosan kevésbbé irodalmi. Minden egyetemes elméletet a dolgok mineműségéről ilyképen számüztek mindkettőből. Ott tartunk, hogy megkérdezhessük már most: „Mit nyertünk avagy mit vesztettünk a számüzésükkel? Jobb-e az irodalom, jobb-e a politika, most, hogy elbocsájtotta a moralistát és a bölcselőt?"

Amikor valamely nép körül minden erőtlen és hatálytalan lesz, akkor az a hatékonyságról kezd beszélni. Csakígy, amikor az ember teste ronccsá lesz, akkor kezd el legelőször az egészségről beszélni. Életerős szervezet nem a folyamatairól beszél, hanem a céljairól. A testi hatékonyságnak nincsen ékesebb bizonyítéka mintha az ember kedélyesen beszél egy utazásról a világ végére. És valamely nemzet gyakorlati hatékonyságának nincsen ékesebb bizonyítéka annál, mintha folyton utazásról beszél a világ végére, utazásról az Itélet Napjához és az uj Jeruzsálembe. A nyers testi

egészség legbiztosabb jele az, ha magas és vad eszmények után hajlandó történni valaki. Az erős idők erős emberei közül egyik sem értette volna meg, hogy mit jelent: hatékonyságra dolgozni. Hildebrand azt mondotta volna, hogy ő nem a hatékonyságért, hanem a Katholikus Egyházért dolgozik. Danton azt mondotta volna, hogy ő nem a hatékonyságért, hanem a szabadságért, testvériségért és egyenlőségért dolgozik. Ha az ilyen ember eszménye pusztán az lett volna is, hogy valakit lerúgjon a lépcsőn, akkor is a célra gondolt volna, férfi módjára és nem a folyamatra, paralitikus módjára. Nem így szólottak: „Hatékonyan felemelve jobb lábamat, és mint látni való, csípőm és térdem izmait használva, amelyek teljes rendben működnek, én —". Egészen más volt az ő érzésük. Annyira beteltek a lépcső alján elterülő ember gyönyörű látomásával, hogy ebben az önkívületi állapotukban a többi villámgyorsan következett. Az a szokásuk, hogy általánosítottak és eszményesítettek, a gyakorlatban épen nem jelentett földi gyarlóságot. A nagy elméletek időszaka a nagy eredmények időszaka is volt. Az érzelmeknek és a szép szavaknak korszakában, a tizennyolcadik század végén az emberek a valóságban jól megtermettek és hatékonyak voltak. Az érzelgősek legyőzték Napoleont. A cinikusok nem tudták megfogni De Wetet. Száz év előtt jó- és balsorsban egyaránt szónokok vitték diadalra ügyünket. Ma reménytelenül össze vannak zavarva dolgaink erős és hallgatag férfiak által. És, amint a nagy szavak és nagy látomások elutasítása kis emberfajt szült a politikában, ugyancsak a művészetekben is a kis emberek faját hozta létre. Modern politikusaink Caesar és a Superman óriás kiváltságaira tartanak igényt. Azt állítják, hogy túlságosan gyakorlatiak ahhoz, hogy tisztajelleműek lehessenek és túlnagy hazafiak ahhoz, hogy erkölcsösek lehessenek. De végeredményben középszerűség ül a pénzügyminiszteri székben. Új művészeti bölcselőink ugyanerre az erkölcsi kiváltságra tartanak igényt; szabadságra, hogy eget-földet zúzhassanak össze ádáz erejükkel. De végeredményében középszerűség a Poeta Laureatus. Nem mondom, hogy nincsenek ezeknél erősebb embereink is; de akad-e, aki azt állítja, hogy van emberünk, aki erősebb azoknál az egykori embereknél, akik fölött bölcseletük volt az úr és akiket elmerített vallásuk? Vajjon a szolgaság jobb-e a szabadságnál, az vitás lehet. De hogy az ő szolgaságuk különb volt, a mi szabadságunknál, azt bajos volna tagadni.

Szorosan vett művészeti körökbe a művészet erkölcsietlenségének elmélete erősen bevette magát. Alkothatnak, amit csak akarnak. Irhatnak egy Elveszett Paradicsomot, amelyben a Sátán győzi le Istent. Irhatnak egy Isteni Színjátékot, amelyben a mennyország a pokol feneke alatt van. És mit tettek? Alkottak-e mindannyian akármit, ami fenségesebb vagy szebb, mint amit a dühös ghibellin katholikus, avagy amit a rideg puritán tanítók nyilatkoztattak ki? Tudjuk, hogy mindössze egy pár körstrófát írtak. Milton nemcsak vallásos bensőségében tesz túl rajtuk, hanem saját hitet-

lenségükben is. Minden kis verseskönyvükben nem akad istentagadás oly remek, mint a Sátáné. És a pogányság fensége egyiküknél sem érzik úgy, mint azt a dühös kereszténység érezte, aki leírta Farinatát, amint fejét felemeli, mintegy a poklot kicsinyelve. Ennek oka kézenfekvő. A káromlás annyiban művészi hatás, amennyiben bölcseleti meggyőződésen alapul. A káromlás a hit erejétől függ és azzal együtt halványul el. Aki ezt kétségbe vonja, üljön neki komolyan és igyekezzék káromlóan gondolkodni Thor felől. Azt hiszem, estefelé családja némi kímélet jeleit fogja rajta észlelni.

Az egyetemes elméletek elutasítása tehát nem vált be sem a politika, sem pedig a művészet világában. Meglehet, hogy nem egyszer holdkóros és félrevezető eszmék hozták zavarba az emberiséget. De bizonyos az, hogy sohasem vittek át a gyakorlatba egy eszmét sem, amely annyira holdkóros és félrevezető lett volna, mint a gyakorlatiság eszméje. Semmi sem szalasztott még el annyi alkalmat, mint a Lord Rosebery-féle alkalmazkodás. Valósággal ő ennek a korszaknak élő jelképe — az az ember, aki elméletileg gyakorlati és a gyakorlatban még kevésbbé gyakorlati, mint bármelyik elméleti ember. Nincs a világegyetemben oktalanabb dolog, mint a földi bölcsességnek effajta imádata. Az az ember, aki szakadatlanul azon gondolkodik, vajjon ez a faj vagy az a faj-e az erősebb, vajjon ennek az ügynek avagy annak az ügynek van-e jövője, az az ember sohasem fog elég soká hinni valamiben ahhoz, hogy azt díadalra is vigye. Az opportunizmus államférfia olyan, mint aki felhagy a tekézéssel, mert megverték tekében és felhagy a golffal, mert megverték golfban. Munka-célokra a legerőtlenebb dolog épen ez az óriási fontosság, amit a közvetlen győzelemnek tulajdonítanak. Legkevesebbre a sikerrel megyünk.

Amikor rájöttem arra, hogy az opportunizmussal nem megyünk sokra, arra indíttattam, hogy a maga egészében vegyem azt szemügyre és így következésképen beláttam, hogy nem is mehetünk vele sokra. Azt látom, hogy a gyakorlatban sokkal jobb a dolgot a kezdetén kezdeni és az elméletet tisztázni. Azt látom, hogy azok, akik a Homoousion orthodoxiája felett egymást leöldösték sokkal értelmesebb emberek voltak, mint azok, akik a Közoktatási Javaslaton veszekszenek. Mert a keresztény dogmatisták a szentség birodalmát akarták elkövetkeztetni és mindenekelőtt azon voltak, hogy meghatározzák: mi valójában a szent. Modern közoktatási irányzatunk emberei a vallásszabadságot akarják, anélkül, hogy megállapítani igyekeznének, hogy mi a vallás és mi a szabadság. Ha a régi papok valamely állítást kényszerítettek az emberiségre, legalább megelőzőleg azon fáradtak, hogy azt világossá tegyék. A modern anglikán és nonconformista csőcseknek volt fentartva az, hogy olyan tanokért indítsanak hajszákat, amelyeket meg sem fogalmaztak.

Ezért és még sok egyéb okból magam részemről azon meggyőződésben vagyok, hogy az alapvető dolgokra kell visszamenni.

Ez könyvemnek általános eszméje. Foglalkozni kívánok legkiválóbb kortársaimmal, nem személyükkel avagy pusztán irodalmi módon, hanem annak a tannak a törzsét tekintve, amelyet hirdetnek. Rudyard Kipling, az eleven művész, az erős személyiség, nem tartozik rám. Én reám az ő eretneki mivolta tartozik, vagyis, hogy olyan ember, akinek nézete a dolgokról vakmerően el merészel térni az egyéntől. Nem tartozik reám Bernard Shaw, mint aki minden élők közül a legragyogóbbak és a legbecsületesebbek egyike. Úgy tartozik reám, mint eretnek, vagyis mint olyan ember, akinek a bölcselete teljesen komoly, teljesen következetes és teljesen hamis. A tizenharmadik század ágazatos módszeréhez térek vissza és ihlet erre azon általános reménységem, hogy így majd végzünk valamit.

Tegyük fel, hogy az utcán nagy riadalom támad valami körül, például egy gázlámpa körül, amelyet sok befolyásos személyiség le akar dönteni. Egy szürkecsuhás szerzetest is, aki a középkor szellemét képviseli, bevonnak a dologba és ez a skolaszták rideg modorán így kezdi: „Vegyük fontolóra mindenekelőtt, testvéreim, a fény értékét. Amennyiben a fény magában való jó —". Ezen a ponton, némileg megbocsájtható módon leütik. Mindenki nekimegy a lámpának, a lámpa tíz perc multva lennt van és a jelenlevők szerencsekívánataikat fejezik ki egymásnak a középkorlatlan gyakorlatiságukért. A fejlemények folyamán azután a dolog bonyolódik. Sokan azért döntötték le a lámpát, mert villamos világítást akartak; sokan azért, mert ócskavasat akartak; sokan azért, mert sötétséget akartak, mert tetteik bűnösek. Sokan azt találták, hogy nem kielégítő a lámpa, sokan meg azt, hogy túlságosan is az; sokan azért cselekedtek így mert községi üzemet akartak szétzúzni; sokan azért, mert valamit szét akartak zúzni. Azután lassankint, elkerülhetetlenül, ma vagy holnapután ismét az a meggyőződés lesz úrrá, hogy mégis csak a szerzetesnek volt igaza és hogy azon múlik minden, mi a fény bölcselete. Csakhogy, amit meg lehetett volna vitatni a gázlámpa alatt is: azt most a sötétben kell megvitatnunk.

▽ ▽ ▽ ▽

Tavaszi bánat

Irta:
KASSÁK LAJOS

Tavasz van, uram! Tavasz!
(Én bor mellett ülök és síratom magam)
Tavaszi nap: Tavaszi bánat:
Tavasz lobog a mélyre szántott völgyben
S az élet tüze tőlem messze ég.
Ó uram, megöl a bús síránkozó nóta:
Egy napon ledobom a féket,
S mint paraszt suhanc a dús mezőről
Kék derűt hozok én is
És hozom a lelkem, ezt a sokszínű mezőt
Telve virággal és vággyal,
Hogy dévaj örömmel szökjem át az árkon
S tűzre rakjam szürke gondom.
Ó uram, hozom a vágyam, hogy tovább égjek
S nyelvelő, csíntalan szavakkal,
Nyájat tereljek fel és mondjam az igét:
Hangos himnuszát a tűznek,
Mert, jaj, így örökön szennyes sárba hágunk,
Örökké féljük az időt
És örökké dadogunk és könnyes a szemünk.

Szüretidőben

Pusztán mered a kövér hegynek háta
És hordók törik a gödrös, szűk útat;
Nagyot nyelnek most száraz szolga gégék.
Egyedül csak a gazda nem mulat.

Egy asszonyt keres és árva lelke,
Messze kerül a szürke bolton át,
S míg varjak verik a dús gerezdet:
Bánkódva issza tavalyi borát.

Közös a sorsunk, árva ember itt;
Tőkét szúrtam én is álmaim hegyébe:
De más szedi le édes fürtjeit.

S míg gondok űznek hűs rónákon át,
Mint árva paraszt, szíve bánatában,
Csak szürcsölgetem lelkem bús borát.

Szonett egy gyermekkori képemhöz

Irta: KASSÁK LAJOS

Mint részeg piktor a dús palettára,
Csontos öklével rám vert az idő;
S mint kályhaforgács a sudár fenyőből:
Lett belőlem álmos istenhívő.

Ki hinné, hogy kétszer vagyok: magam
Tükör előtt s ez ó-papíroson:
Görbült derékkal, bűneim síratva,
S pufók kölyök, a tarka vánkoson.

Most itt ülök a kezdet hajnalán,
És százszor szólok fel hozzád imával:
Uram, legyek a nagyoknál nagyobb.

De megfeneklem lelkem bús taván,
S a falut visszasírom vad fiával:
Míg árva sorsom csillagokba dob.

Paloták alatt

Porból indultam nagy nyarak évadján
És zászlót tűztem ki vad szakadékon;
De hiába vágyom most révbe jutni:
Fényfogó-sár lett koldus-ivadékom.

Körbe kerülöm százszínét a szépnek,
De soha másnak: magamnak nótázok,
S mint párzó-órán a nemes vadra:
Rámpuskáznak az ügyes orvvadászok.

Sorsom: a sorsa eltévedt aranynak,
Amit utca-kölykök vesznek, cserélnek
És nincs remény, hogy egykor célhoz érjek.

Kerék-utamnak nem lesz soha vége,
S míg követ hordok Ararát hegyére,
Jaj, határ-köve vagyok önmagamnak.

▽ ▽ ▽ ▽

A magyar intelligencia

Irta:
Rónai Zoltán

Nagy feltűnést keltő könyv jelent meg a közelmultban az orosz könyvpiacon. A címe: „Jelzőpóznák", a tartalma hét kiváló orosz író tanulmánya az orosz intelligenciáról, s a munka egyik tünete annak a visszahatásnak, amely a forradalom nagy és sikertelen erőkifejtését követte. A vezérlő motivuma: az orosz intelligencia zajos politikus, külső hatást kereső, elhanyagolja a belső, a szellemi életet. Ennek a kultuszát hirdeti a mű valamennyi írója. A magyar intelligenciának senki sem vetheti szemére a tettrekész forradalmiságot, de nem azért, mintha a belső elmélyedés halványítaná el a cselekvést. Pedig, bár a két ország intelligenciájának lelki szerkezete el is üt egymástól, a gazdasági és politikai viszonyok között nagy a hasonlatosság. Abszolutizmus itt is, ott is, csak a leplezettség fokában és abban van különbség, hogy míg ott a cár, addig itt a nagybirtok uralkodik. A politikai jogok hiánya és a földművelő népesség nagy nyomorúsága idézte elő ott, hogy, mint Struve mondja, egy a külföld előtt Oroszországot ismertető könyv bevezető tanulmányában, az orosz reformtörekvések két nagy célban futnak össze: az általános, egyenlő, titkos választójog és a radikális agrárpolitika követelésében.

Nálunk is fuj ezeknek a kívánságoknak a szele, de csak az értelmiség egy kis részének lelkét fodrozta fel. Szocializmus, radikális agrárpolitika és szociálpolitika csak a legutóbbi években vonzza az intelligencia bizonyos elemeit s a legújabb időkben mozdult meg ebben az irányban az egyetemi ifjuságnak egy csoportja. Kétségtelen haladás ez a multtal szemben, de az értelmiség dereka nemcsak az ellenforradalmi törekvéseknek melegágya, hanem a lelki renyheségnek is mintaképe s valójában csak névleg „értelmiség".

A zöme a magyar intelligenciának két részre oszlik. Az egyik: az úri típus, ilyen a hivatalnokoknak s a vidéki értelmiségnek jelentős része. A dzsentri szokásaiban nevelkedett vagy azokat mimeli. A tiszteletreméltó kivételektől eltekintve, az immel-ámmal végzett munkának és a hangos mulatozásoknak az embere. A másik: a kereskedői típus; ide leginkább a városban lakó, szabad foglalkozásokat üzők tartoznak, különösen a zsidó intellektuellek. Az előbbieknél a „hivatás" uralmat, az utóbbiaknál üzletet jelent. De mindakét típushoz tartozóak általában az intellektuális élvezetek iránt kevés fogékonyságot tanusítanak. Az úri intellektuelt a kereskedő-intellektueltől főleg az különbözteti meg, hogy míg az előbbi szabad idejében inkább eszik és korcsmázik, addig az utóbbi inkább kávéházazik és kártyázik. Az olvasmánya mindkettőnek majdnem kizárólag az ujság, a műélvezete orfeum, itt-ott színház, az irodalom asszonyoknak való. S bár sokat politizálnak, elvi politika igen kevés hangzik el közöttük. Politika előttük

jórészt a helyi klikkek marakodását jelenti, az országos politika egy igen kis csoport műve, melynek jelígéi elsősorban pajtássági érdekek irányában terjednek.

Az értelmiség lelki berendezkedése az ország lakósságára igen nagy befolyással van. A társadalmi átalakulás eszméi jelentős mértékben az intellígenciából szoktak kiindulni. A nagy francia forradalom és az orosz forradalom példák arra, hogy a társadalmi viszonyok fonákságát az intellektuellek érzik meg s ők látják az elnyomott és felfelé törekvő osztályok forradalmi tüzét. A modern szocializmus gondolatrendszere intellektuellek műve. Ennek a jelenségnek nemcsak az az oka, hogy az értelmiségi foglalkozásnak egy részét nem fűzik olyan erős kapcsok a fennálló rendhez, mint azokat, kik a gazdasági életben közvetlenül vesznek részt, hanem az a körülmény is, hogy a tudományos vagy a művészi kérdésekkel való foglalkozás, az igazi intellektuális életmód, kissé meglassítja az anyagi érdekek csavaráit és a mélyebb társadalmi belátással együttesen növeli a léleknek a visszásságokkal szemben tanusított érzékenységét.

A magyar társadalom nem egy alapvető rétegének, a parasztságnak és a mezőgazdasági munkásságnak nyugalma sokszor összefügg a magyar értelmiség passzivitásával. Miért nem érzi át a magyar intellígencia zöme viszonyaink barbárságát, miért nincs szeme ezen tömérdek jogi, kulturális és gazdasági nyomorúság iránt, amely körülvesz bennünket? Megjegyzem, ez a kérdés nem esik egybe a magyar polgárság öntudatos osztályharca hiányának a problémájával. Az értelmiség tagjainak az életmódja polgári, de az érdekük, a felfogásuk nem esik mindenkor és mindenütt egybe a polgárságéval. Oroszországban, ebben a hozzánk sokban hasonlatos országban más a polgárságnak és más az értelmiségnek a szerepe. Az értelmiség korunkban rendszerint könnyebben és nagyobb erővel szegül az uralkodó rend ellen, mint a tulajdonképpeni polgárság.

Első tekintetre valósággal csodálatos, hogy Magyarországon az értelmiség soraiban nem ég izzóan a hazai viszonyok gyűlölete. Az intellektuális proletariátus, bátran mondhatjuk, nagyobb, mint a nyugat legkapitalisztikusabb országaiban. Az értelmiségi foglalkozások felé nagy a tódulás. A földbirtokos osztály egy részének züllése, az értelmiségi pályák nagy presztízse, az ipar és kereskedelem csekély felszívó ereje táplálják az intellektuális pályák felé hömpölygő áramot. De ugyanaz az ok, amely erősen hozzájárul iparunk és kereskedelmünk gyengeségéhez, idézi elő azt, hogy a kulturális szükségletek nem elégíthetők ki kellő mértékben, s ez az ok: a képesség szegénysége. Vannak nagy számban ügyvédek és orvosok, és van sok jogaiból kiforgatott és sok beteg ember, csak a pénz hiányzik, amellyel az ügyvédet és orvost meg tudnák fizetni. Tultermelés és fogyasztási képesség hiánya, együttesen jellemzik a magyar értelmiségi krizist.

De az értelmiségi proletariátus még nem jelenti az intellígencia

felindulását. A nyomor nem mindig forradalmi erő s különösen nem az intelligenciánál. Ebben a tekintetben az értelmiség hasonlít a kisiparhoz. A szervezettség, eltekintve a hivatalnokok hiányos kategóriáitól, nem segít rajta. A vagyoni helyzet süllyedése a verseny ádázságában s az egész réteg morális nívójának leszállásában jut kifejezésre. Michels írja a burzsoáziának és a proletárságnak az olasz szocialista mozgalomban való viszonyát tárgyaló könyvében, hogy az olasz szocialista mozgalom előharcosai majd mind olyan intellektuellek voltak, akiknek szocialista működése vagyoni és társadalmi helyzetük jelentős rosszabodását vonta maga után. Gazdag nemesi családból származó diplomaták, egyetemi tanárok, képviselők, tekintélyes ügyvédek, mint Confiero, Corelli, Fanelli, Merlino stb.

Ha a gazdasági helyzete nem tette gyűlöletessé a magyar értelmiség előtt a mai uralkodó rendet, akkor is — mondhatnók — eléggé rozzant, tökéletlen ez a rend ahhoz, hogy gyűlöletessé tegye magát. Kell, hogy egy jogász érezze intézményeink félbarbár voltát s ott, ahol modern törvényeink vannak, érezze a törvény szava és az élet között levő ellentétet; kell, hogy az orvos lássa egészségügyünk silányságát, a tanító az oktatás eredménytelenségét ott, ahol van és hiányát ott, ahol nincs, a technikus iparunk fejletlenségét, — és a kultura minden munkása a siralmas kulturátlanságot, kulturánk majd minden megnyilvánulásában. A viszonyok tűrhetetlenségének átérzése a legerősebb lendítő kereke a társadalmi átalakulásoknak.

S a magyar értelmiség nagy része mozdulatlanságának egyik igen fontos oka, hogy a jogi és társadalmi viszonyaink elmaradott, tökéletlen voltának belátása és átérzése nem olyan egyszerű, nem olyan szembetűnő, mint aminő volt a rendiség korában Magyarországon, vagy az abszolutizmus idejében Oroszországban. Nem vagyunk eléggé feudálisak ahhoz, hogy ne lehessen modernnek nézni bennünket. A jövő szempontjából kulturánknak többet árt az európai máza, mint a plutokratikus-feudális lényege. Az értelmiség életének külső komfortja nagyjában hasonlatos az európaihoz. A mai kor reformerjeinek nem kell panaszkodniuk az utak tűrhetetlensége, a közlekedési eszközök tökéletlen volta miatt, mint annak idején Széchenyi Istvánnak. Kórházaink, iskoláink, börtöneink igaz, nagyjában nyomorultak, előkelő tudományos pozíciókat az igazi tudomány abc-jét nem ismerők töltenek be, de mindez a látvány a homályban marad egy-két mintaszerű intézet, egy pár valóban kitűnő név fényénél. Alkotmányunk fundamentumát, a nagybirtok abszolutizmusát elfedik a modern jogi cifraságok, a parlamentarizmusnak, az autonómiának a cirádái. Van népparlamentünk, melynek képviselőit nem a nép választja, vármegyei önkormányzatunk, ahol magukat kormányozzák a nagybirtokosok [illegible]g a dzsentri, törvényhatósági bizottságnak nevezett családi tanácsuk[illegible]an és a népet szolgabíráik útján, van sajtószabadságunk esküdtszékkel, de kaucióval és ízgatási paragrafussal, egyesülési és gyüle-

kezési szabadságunk, amelynek értelmében engedéllyel mindenkinek szabad egyesülni és gyülekezni. A babárságot mi megszoktuk páncélosan, fegyveresen képzelni rablóvárakban és nem igen vesszük észre megfésülten, európai ruhában, széles, aszfalttal borított útcákon.

Karl Renner a monarchia jövőjéről írott könyvében valami ördödi furfanggal kieszelt műveletnek tartja azt a machinációt, amellyel a magyar uralkodóosztály leplezi alkotmányunk főbb intézményeinek feudális jellegét. Holott ez nem jelentett valami nagy erőfeszítést a magyar nagybirtokosság és dzsentri részéről. A magyar birtokos osztály az Ausztriával folytatott küzdelmében privilégiumait mindig szabadságjogokká avatta. S így könnyű és természetes dolog volt a szabadságjogok és a demokrácia mezét felöltenie, midőn levetette a rendiség ruháit, de fenn akarta tartani a rendiség ideje alatt gyakorolt uralmát, megerősítve azt a modern alkotmányosság prestizsével, a dinasztiával, a külfölddel, a néppel s talán saját magával szemben is.

S az Ausztriával való küzdelem nemcsak a szabadság fényével aranyozta be a feudalizmus rozsdáját, hanem nagyban hozzájárult az értelmiségben felgyülemlett elégületlenségnek, reformáló energiának helytelen irányban való levezetésére. Sokak előtt a legnagyobb jóhiszeműséggel gazdasági és kulturális elmaradottságunk úgy tünt fel, mint az ausztriai elnyomás műve. S míg az elégületlenek nem lényeges belső reformokért, hanem az Ausztriával való kapcsolat meglazításáért küzdöttek, addig a konzervatívek maradi törekvéseiket szépen leplezhették a status quo fentartása, a békés fejlődés, a nemzeti munka jelszavaival.

De a nemzeti narkotikum a látszólagos kultura valóságos hiányát az értelmiség körében oly sokáig nem tüntethette volna el, ha ebben a munkájában igen fontos körülmények nincsenek segítségére. Ilyenek voltak különösen az intelligencia társadalmi helyzete és érzékenységének csekély foka.

A dzsentri körében megindult pusztulási folyamat igen erőssé tette a dzsentri áramlását a hivatalok felé. Az uralkodó történelmi osztályok siettek tönkremenő társaik segítségére s a magyar bürokrácia a dzsentripusztulás levezető csatornája lett. Ezek a hivatalnokok a mai rend lekötelezettjei és hálával s ragaszkodással vannak eltelve azok iránt, akik a hivatali állásokat a nagy verseny közepette megőrizték s ami még fontosabb, meg fogják őrizni számukra. Más a helyzet a szabad foglalkozású intellektuelleknél, különösen azok zsidó eredetű csoportjánál. Állásokat nem biztosított részükre az állam, de nem gátolta meg, hogy a szabad foglalkozások megnyílt zsilipjein át ellepjék az ügyvédi, az orvosi, a mérnöki pályát és hogy a honorációrói mivoltukkal elnyerjék necsak a jogi, hanem a társadalmi emancipációt, ami részben sikerült is nekik. Ha nem is volt részük állami támogatásban, az állam nem nyomta el őket úgy, mint Oroszországban s ha a társadalom nem is fogadta őket tárt karokkal — nem zsidó kollégáinak helyzetében van bizonyos monopóliumszerű vonás — nem zárkózott

el előlük úgy, mint Ausztriában. A zsidó intellektuellek egy társadalmilag erősen emelkedő réteg, mely csak egy-két nemzedék óta élvezi a szabad élet gyönyörűségeit. Ezek a szociális okok fontosabbak értelmiségünk dzsentri és zsidó eredeténél.

De ezek a társadalmi szempontok sem hatnának oly erősen, ha a magyar intelligenciának nagyobb volna a kulturális érzékenysége. Intelligenciánk nemcsak azért hátramaradott, mert agrárország vagyunk, mert a nép nagy tömege nyomorgó, tudatlan analfabéta. Oroszország is agrárország, mégis értelmisége egyike a legkülönbbeknek egész Európában. Olaszországban is nagy az analfabetizmus s a tudatlanság és a nyomor tengeréből emelkedik ki az intelligencia viruló szigete. Az orosz és az olasz értelmiség elégületlen, felvilágosodott és nagy erővel indulnak ki belőle a reformtörekvések. A környezet kulturátlanságát megérzik, mert van kulturájuk. A magyar értelmiségnél ez nagy mértékben hiányzik.

Az igazi kultura levegőjének hiánya kétségtelenül történelmi fejlődés eredménye. Kultura két módon teremtődött Európában. Az egyik: a normális eset, az intenzív városi élet fejlesztette művelődés. Ez nálunk nem volt meg. A másik: a felvilágosodott abszolutizmus hatalma, amely az idegen városok földjén nőtt kultura virágait mesterséges talajba ültetí, hogy meglegyen a maga militarista ideáljainak megvalósításához és a fejlettebb luxusvágyainak kielégítéséhez szükséges művelődés. Így történt ez tudvalevőleg Oroszországban leginkább Nagy Péter és II. Katalin idejében. Az osztrák felvilágosodott abszolutizmusnak nem volt akkora ereje, mint az orosznak és rövid erőfeszítése után bekövetkezett a reakció, mely megalkudott Magyarországgal olykép, hogy csaknem korlátlan uralmáért cserébe meghagyta az újkori Magyarország részére a csenevész középkori latin kulturát.

Igaz, hogy a századok restanciáját igen rövid idő alatt fel lehet dolgozni, mint ezt Japán példája mutatja. De ne feledjük, hogy Japán óriási erőfeszítését egy nagy népességű kisbirtokos országban nekilendült indusztrializmus s a bele kapcsolódó militarizmus olyan hatalmas erői tették lehetővé, amelyek nálunk hiányzanak. A mi uralkodó dzsentrink a tudomány jelentőségét még ma sem látja át oly mértékben, mint a II. Katalin Oroszországa, vagy a ma Japánja. Benne is legelső sorban állást nyujtó intézményeket lát és őrszemei legelőkelőbb tudományos pozíciókban vigyáznak, hogy a határon nagy sebességgel be ne tóduljon a külföldi tudományosság levegője.

De ez a levegő mégis betódul. Sőt a hivatalos tudományosság is termel akaratán kívül — minden hivatalos tudomány sorsa ez — olyan alakokat, akiknek gondolatai alkalmasak a legfontosabb mozgató erőnek, a nyugtalanságnak a felkeltésére. A mi értelmiségünk nem uralkodik, mint ezt az intelligencia bőrébe húzódó történelmi értelmetlenség szokta hirdetni, de befolyása kétségtelenül nagy. S ha a kultura levegője a kis magyar intelligencia egy

jelentős részét át fogja hatni, ennek a folyamatnak az új Magyarország megteremtésében igen jelentős része lesz. Az intelligencia megváltozásának hatása igen fontos lesz az alvó parasztságra nézve s ha ennek a felébredése csak jóval kisebb mértékben is történik meg, mintahogy az ipari munkásságé már megtörtént, a mai Magyarország sorsa meg van pecsételve.

S a kulturális érzékenységnek napról-napra észlelhető növekedése azt a hitet kelti bennünk, hogy az értelmiségnek ez a lelki átalakulása Magyarországnak gazdasági átalakulásánál gyorsabb tempóban fog végbemenni. Az igazi tudományosságnak, a publicisztikának, a népirodalomnak ma rendkívüli politikai szerepe van Magyarországon, mert hatalmas tényezője a jogi és társadalmi változásnak. Ezért hatja át az irodalom legkiválóbb művelőit ma nálunk az a fejlett politikai öntudat, mint ez nagy metamorfózisok idején rendszerint történni szokott. Nyomasztó viszonyaink közt biztató érzés, hogy a nem hivatalos népirodalom, tudomány és sajtó, a szó legtágabb értelmében vett szabad tanítás révén, kezünkben van az eszköz, amellyel elősegíthetjük a kulturális érzékenység növekedését, azt a folyamatot, amelynek segítségével a mai értelmiség vegetatív típusából a modern kulturember alakja válik ki.

▽ ▽ ▽ ▽

Lázak

Irta: BERDE MÁRIA

A város, a város..! Utcasorok,
Líbegő füst és szorongó házak,
Az aszfalton táncol, síklik a nap —
Szívem, sohse látlak.

A város, a város..! A parkba futó
Sűrű sora vén gesztenye fáknak,
Arany sugárban hulló levél —
Szívem, sohse látlak.

A város, a város..! A víz odalent.
Felette híd, lent táncoló árnyak.
— Ne nézz le, szédülsz. — Szédülni jó...
Szívem, sohse látlak.

A város, a város..! Nem, sohse látom,
Szívem, a városban már sohse látlak,
S álmodom néha: állok a hídon:
Szédülök... várlak...

Levél

Irta: BERDE MÁRIA

Csak egyszer látnád: Selyem alkonyat
A fák alá künn, hogy oson.
A csúcs még sápadt, esti tűzben ég,
Néhány veréb csipog még álmosan:
Az ágy alól fölkúszik mind az árny
A falon összeölelkezik, olvad.
A szék, az ágy, az asztal, függönyök,
A szőnyeg a padlóval egybefolynak.
Alig világol az ölembe' már
Ma írt leveled két fehérlő szárnya.
Postagalamb. Fehér, fehér galamb.
Tiltott galamb. Légy áldva, áldva...

Éjfél

Irta: NIL

Hozzám az éjfél meghitt jóbarát.
A néma csend, mely lassan megsimul
Koldus, kifosztott, bús szívem felett,
Áhítatos békével ringat el.
Ilyenkor halkan bontja fátyolát
A lelkem és sováran széttekint,
Hogy fátyol nélkül csillogó szemét
És szívárványos, tiszta mosolyát
A jóbarátnak bízón megmutassa.
Ilyenkor bűvös, suttogó mesék
Iratlan nóták kelnek titkosan
Rubintlángú csókkelyhek mélyiből.
Ilyenkor furcsa, forró bűvölet
Hullámzik végig rajtam remegőn,
Nem akarom bár, mégis fölkelek,
A tükör elé állok mereven
És mohó szemmel nézem a csodát
— Az érthetetlent, édest, gyönyörűt! —
Az éjfélí csodát, hogy — szép vagyok...
S az arcom hűvös, hamvas bársonyán
Remegve, lopva gyengén megtapad
Becéző, selymes, puha tenyerem.
Nézem a gőgös puha vállamat

És halványrózsás, íves két karom
Dédelgető gyönyörrel, hosszasan.
A szájam most egy pompás tűzvirág,
Tikkadt mosolya csók elé remeg
S bíboros kelyhén üde, kacagó
Gyöngyvirágcsengők csilingelnek halkan...
Sötét hajam aranyszikrásan omlik
S a gyűrűs árnyék fátyolospuhán,
Sápadt ibolyák érintéseként
Húzódik meg a két szemem körül.
S míg topázragyogású íriszét
Beharmatozzák néma könnyeim:
Bús bizonyosság gyötri a szívem,
Hogy e csodát nem látja soha más,
Csak én s a két kis sárga gyertyaláng
A tükörlapról — és maga az éjfél...

▽ ▽ ▽ ▽

A harmincéves leány

Irta:
MOHÁCSI JENŐ

I.

Az asszony, a halk, japános asszony Debussy-t játszotta: a „Petite Suite" fájóan édes menüetjét és a félig elsötétített vidéki úri szoba megtelt alkonyati hangulattal. A fiatalember kezébe temette arcát és eszébe jutott a koncertterem, melyben először hallotta ezt a néha fölkacagó melankóliát, ezt a néha fölzokogó dallamos nevetést: a kedves, kedves menüetjét. Eszébe jutott egy kéz, melyet akkor titkosan megsimogatott, sok álma és vágyódása és hogy milyen különös, hogy már hét éve nem ült ebben a karosszékben. Az asszony már akkor is a halk, japános asszony volt, de ő benne akkor ébredezett a férfi és azóta sok minden történt vele: most pedig megint itt ül, ugyanaz és mégis egészen más, több, mint akkor és mégis kevesebb, mint akkor.

Oly többszörös életet élt a zenében és most világosan maga előtt látott egy gyönyörű, alkonyatsárgában fürdő festményt, nagyon híres festményt, melyet valamikor külföldön látott. Embereket, akik vágyódva állanak a kék, végtelenbe kékesedő víz partján és most szállanak majd a bárkába, mely elviszi őket — talán — Cythere szigetére, a szerelem szigetére. Alkonyatsárga volt az ég, az erdő, a part és az embercsoport, hétszázéves volt a kép, ez volt a legszebb kép a világon: ifjúság, mely sejtve sejti az alkonyatot, be nem teljesülő vágyódás a végtelen után, egy fájóan édes menüetmelódia: la-la-lá, lalalala-lá, mely bennünk zeng folytonosan, de észrevenni rajtunk ezt nem lehet.

A férfi kábultan föltekintett és akkor már ott állt a küszöbön, anélkül, hogy a zongorázó asszony észrevette volna, már ott állt a nő. Mozdulatlan volt, mint egy vízió és magas, karcsú. Ott állhatott az ebédlő küszöbén néhány pillanatig, de már ott állhatott néhány perce. Most az ajkához emelte mutatóujját és csöndre intett, ó pedig nem is kellett volna, mert még mindig tartott a billentyűvarázs, a hangok lebilincseltek érzést és látományt, a fiatalember most nem tudott volna fölkelni. Rendkívüli pillanatok voltak.

Vége volt a játéknak. Az asszony meglepetve fölkelt.

— Te vagy, Melitta, — szólt kényeskedve, lágyan, dallamosan és becsukta a zongorát. — Isten hozott, kerülj beljebb.

— Jó napot, Helén, — szólt Melitta, a karcsú, az isteni termetű és hangja olyan volt, mint a fekete bársony, mint a legfinomabb fekete selyembársony.

— Ez Halas Ernő, pesti rokonom.

— Nagyon örülök.

Melitta kezet nyujtott, melyet némán meg kellett csókolni.

Leültek és a férfi beszélt. Mennyire örül, hogy lejöhetett megint egy pár napra, hogy szereti a vidéket, hogy boldog és büszke a vidéki származására.

— Ugy-e, itt született Méhesen? — kérdezte Melitta.

— Itt születtem, nagyságos asszonyom...

— Nem vagyok asszony.

A fiatalembernek hirtelen az az érzése támadt, mint gyerekkorában, amikor nagyon sajnálta azokat a lányokat, akik nem mentek férjhez, lebecsülte őket, valamiképen szerencsétleneknek tartotta. Ez a szép, gyönyörű nő nem asszony, gondolta, hát hogyan lehetséges ez? Imádni tudnám. Olyan nagy, mint én, aki pedig nagy vagyok. Talán félnek tőle?

A fővárosi életről beszélgettek és aztán megint a vidékről. Vidéken is lehet élni, vitatta a férfi, bizonyság rá Helén, aki sokat olvas, mindenről tud.

— Helén, igen, Helén? — kérdezte Melitta, és ezzel ezt mondta fájdalmasan: — Mért olyan kegyetlen, hogy összevet Helénnel? Nem látja, hogy Helén asszony?

Az emberek? közönségesek, laposak, de tudnak kedvesek lenni. Ma már nem lehet a vidékről igy beszélni: a jó vidék. Pestre mennek, Bécsbe mennek, kezdenek érdeklődni. Ezt valahogyan közösen állapitották meg mind a hárman.

Egy fiatal ügyvéd jött látogatóba és fölcsavarták a villanyt. Fontoskodva adta le a véleményét mindenről, letárgyalt egy kézlegyintéssel tiszteletreméltó akarásokat, a hangja és kifejezésmódja bántóan bizalmaskodó volt, pongyola volt: igy beszélünk emberekkel, akiket mindennap látunk, unjuk őket egy keveset, de szükségünk is van rájuk megszokásból. Ernő bosszankodott és csípős volt és támadott, ellentmondott jogi dolgokban (milyen izléstelenség, nők előtt jogászi dolgokat feszegetni!), másra terelte a beszédet és folyton ezt érezte: milyen apart két nő, milyen apart két nő és nincs, aki értékelje őket.

Az ügyvéd elment, eszmét cserélni ment más, szintén megszokott házaiba, de visszamaradt utána a köznap atmoszférája. Ernő kevesett beszélt, nézte a Melitta nemes profiljét, a szép, barna szemét, a dús haját és hogy milyen közömbös dolgokról tud ez a két nő beszélgetni, akiknek másutt talán ragyogó hódolat járna.

Melitta búcsút vett:

— Viszontlátásra a színkörben, — és kiment, mint egy hercegnő.

Vidék, vidék, jó vidék, gondolta Ernő, amíg visszajött a halk, japános asszony és megkérdezte halkan:

— Melitta, hogy tetszik neked?

— Tetszik.

Hallgattak.

— Ti nem illettek ide Méhesre, te meg Melitta, — szólt azután a férfi.

— Nagyon jól érezzük itt magunkat...

Ernő ismét hallgatott, aztán megkérdezte:

— Hány éves ez a Melitta?

— Harminc.

Harminc éves, harminc éves, a harmincéves lány, gondolta Ernő. Kérdezni szeretett volna még egyet-mást, de akkor Kálmán lépett be, Helén férje, ez a gyönyörű szál ember, és most a választásról beszélgettek és az aratásról.

Egy órával ezután Ernő a gyermekkori vágyai mennyországában volt: a színkörben. Jaj, mivé lett a valóságban, hét tartalmas év után a csodák temploma! Minden dimenzió törpévé zsugorodott, a színészek talán régen is rosszak voltak, de mostan csak szánalmat ébresztettek a fővárosi emberben. A darabot, valami hülye detektivkomédiát, mindig ketten szavalták: a súgó asszony és a színész. A súgó asszony azt mondta: ó te gazember! a színész erre égre fordította a szemét, az öklét rázta, minthogyha csörgő volna és szivettépve azt hörögte: ó-ó te-e gaz-em-be-er! Ernő a Kálmánék páholyában ült, Helén és Melitta mögött, aki erre az estére szintén vendég volt. Egyszerre csak tizennégyévesnek érezte magát Ernő és a színészek gyönyörűen játszottak, mert minden szavuk szimbolum volt és kimondhatatlan érzéseket foglalt magába. Hogyha ezt mondta valaki ripacsszerűen: harc, akkor megelevenedtek hirtelen a homokbuckás ütközetek, ha a nő azt fuvolázta hamisan: szerelem, feltámadtak bizonyos álmatlan éjszakák és leánynevek, melyeket oly fájdalmas volt, oly jó volt kiejteni. Ezer régi öröm, ezer régi bánat eresztett új gyökeret a szivébe, ó, de kinek lehetett volna ezt elmondani?

Szünetkor keveset beszélt. Inkább hallgatta a páholylátogatók görcsösen szellemeskedő megjegyzéseit, melyek mindig az asszonynak szóltak, csak néha vetettek oda a lánynak egy-egy mondatrongyot. Kezében forgatta a Melitta csodálatos retiküljét: durva öltésekkel kicifrázott vászon volt, rikító vörös és kék, rózsaszín és zöld és sárga és fekete egymás mellett, sok bevarrt kis aranylemez díszítette. Déli nép vad és bátor öröme tobzódott ebben a színes játékban, melynek motivuma sem volt, mint a magyaros varrásoknak mindig.

— Sokác munka, a katholikus szerb asszonyok kézi munkája — magyarázta Melitta.

— Gyönyörű, Pesten nem is láttam ilyet. Miért nincsen minden asszonynak?

— Nem értik. — Szólt a lány rezignáltan és lehajtotta a fejét.

— A méhesiek nem tudják megbecsülni a mijük van, — szólt a férfi és ezzel többet mondott annál, amit mondott. Ránézett a lányra. Az ráemelte nagy, barna szemét. Megértette.

Egyáltalában nagyon értették egymást. Keveset beszéltek és csak egymásra kellett mosolyogniuk, hogy elmondják egymásnak a leglesujtóbb véleményeket a többiekről, akik pletykáztak. A színészekről, a színésznőkről, a kórista lányokról. Olyan intimitások kerültek szóba, melyek Ernő arcába kergették a vért.

— Itt mindenki hangosan gondolja el azt, amire másutt gondolni sem illik, — mentegetődzött Melitta.

Előadás után hazakisérték a lányt, aki az eszéki országút közelében lakott. Helén és Kálmán hátramaradtak másokkal, Ernő szótlanul ment a lány mellett és simogatta a retikült, mely föl-fölcsillant a félhomályban aranyos fénnyel. Fasorban mentek, bódítóan illatoztak a hársfák.

— Ugy-e, hogy Helén nem ebbe a környezetbe való? — szólalt meg Melitta. — Olyan idegenszerű a szépsége.

— Ezt meg is mondtam Helénnek. Valami nagy szalonban szeretném látni, egy párisi szalonban, ahol az mondanák róla: elle est exquise... Hát maga, mondja meg, kérem, hát maga idevaló?

— Nem tudom. — Ezt a lány nagy sokára mondta.

— Van magának társasága?

— Ne higyje azt, hogy nincs. Mindennap találkozom emberekkel.

— De magának nincsen itt jó embere. Higyje el, amit maga tud legjobban: Helénen kívül itt nincsen jó embere.

Melitta nem válaszolt. Könny csillant a szemében, de ezt nem lehetett látni, hála Istennek. Egy régi sebe vérzett befelé, és ez az ember, akit ma látott először, mindjárt fölfedezte.

— Még a hallgatása is azt bizonyitja, hogy igazam van.

Szemtelen, arcátlan, gondolta a lány és szeretett volna fölzokogni.

— Mióta lakik Méhesen? — kérdezte a férfi.

— Öt éve.

— És azelőtt?

— Pusztán laktunk.

— Vannak testvérei?

Olyan, mint egy orvos, gondolta Melitta, olyan mint egy orvos, most megállapitja a diagnózist. Gyerek hozzám képest és oly jól esik, ha kérdez. És elmondta Melitta, hogy férjnél van két nővére, kis vidéki helyen. A szülei pedig már nagyon öregek.

A lány hazaért. Ernőtől vett búcsút legutoljára.

— Akar hozzánk ellátogatni?

— Akarok.

— Holnap délben; jó?

— Viszontlátásra...

— Viszontlátásra — Melitta!..

A szennyes éjjeli kávéházban, ahova Marek Béla takarékpénztári hivatalnok hívta Ernőt, silány dohányfüst és elállt sörillat várta a vendégeket. Fáradalmasan cincogott hat szál cigány, két részeg paraszt öklével döngette a márványasztallapot és szidta az anyja istenét és a kaszárnő anyja istenét. Gangosan járt-kelt az asztalok közt két pincérnő, néha odatelepedtek az ivók-

hoz és versenyt káromkodtak velük. Az égővörösbajú tulajdonosnő bizalmasan kezet nyujtott a két fistalembernek:

— A Józsi már rég itt van...

— Ki az a Józsi? — kérdezte Ernő.

— Hát ki legyen, ha nem a Feldmann Józsi, a gyáros, a zsőnessz doré... (Büszke volt az asszony erre a művelt frázisra: zsőnessz doré).

A szeparéban (négy puszta fal, faasztal, négy szalmafonatú szék) már javában mulatott a Józsi, egy cvikkeres, komolyképű fiatalember. Letette a lányt, aki az ölében ült eddig, és örvendezve felugrott:

— Na, csakhogy itt vagytok. Két üveg pezsgőt, nagysád. A kedves italomból. Hol voltatok ennyi ideig, mi?

— Hazakisértük Kálmánékat és előbb a Melittát...

— Hehe! A Melittát. Pesten nincsenek Melitták, ugy-e?

— Nem értem, — mondta Ernő.

— Hát csak úgy mondtam. Ott talán hijával vannak az idősebb lányoknak?

— Azt hiszem, Feldmann úr, ez nem tartozik a méhesi Français-kávéházba!

Túlságosan sokat beszéltek olyanokról, amiknek semmi közük sem volt ehhez a ronda lebujhoz. Családi ügyeket tárgyaltak, azután megint bejött a vörőshajú asszony és megállapította, hogy ez az asszony, az a lány ma szép volt a színházban. Ernő mindannyiszor úgy érezte, hogy besározzák azokat az embereket, akiket ez alatt a nem intelligens dőzsölés alatt dicsérettel emlegetnek. Valami rettenetes khaosznak érezte a vidéki életet, mindenki együttél mindenkivel, igazi napról napra ismétlődő kérődzés az egész, meddő megszólása ezerszer megszólt embereknek és dolgoknak (eszébe jutott ez a szó: Inzucht). Undokul intimek voltak egymással és egymásról a méhesiek vagy legalább azok, akik a méhesi társasághoz számitódtak; olyanok, minthogyha évtizedek óta egy szobában éltek és haltak volna.

Besomfordált a cigánybanda egy töredéke és gyönyörü nótákat játszott, olyanokat, miket Pesten nem ösmernek. Elsirta a hegedü és mélázva kisérte a cimbalom és szomorúan velük dörmögte a nagybőgő: vedd ki, vedd ki a szivemet s tégy helyébe egy követ. Azután jöttek a rác nóták, a végtelen végüek, a fájóan félbeszakadók, melyek vadul tombolnak és duhajon ideoda-ugrálnak a legkülönbözőbb hangnemekben, nehezek, mint a megsürüsödött vér, aztán játszadozók és édesek, mint egy olasz népdal. Ernő belebódult ebbe az idegenszerüségbe és nem méltatta figyelemre a lányok kedveskedését, akik kitüntették benne a nagyvárosi embert, az igazi Français és Orfeum és Jardin esetleges habitüéjét.

Sok rossz pezsgőt ittak és itattak és Józsinak megeredt a nyelve.

— Na, gyerekek, legközelebb megnősülök!

— Hát elveszel? — kiabálta az egyik lány és ezen még a cigányok is nevettek.

— Hallgass, te... (Józsi megadta a lány teljes titulusát.) Tudom, amit tudok, legközelebb fölmegyek Pestre és megvizsgáltatom magam újból.

Ilyen hangulatban folyt a mulatság. A lányok bosztonozni akartak, a fiuk bosztonoztak velük. Józsinak még mindig járt a szája.

— Te, Ernő, pedig nem is kellene megnősülnöm. — Gyere csak ide,

(a szoba sarkába hívta) mutatok valamit. Ilyet még Pesten sem tapasztaltál. Látod ezt a levelet? Férjes asszony levele, egyik szeretőm levele. Nem értem ezt a nőt, de bukik rám. A nevét, persze, nem mondhatom, de a levél egy részét fölolvasom neked.

Ernő nagyon utálta az ügyet, de Józsira nem lehetett haragudni, hisz nem volt rossz fiú, csak olyan közönséges, Istenem, olyan közönséges. Nősüljön csak meg ez a derék fiatalember, gondolta Ernő és egész Méhes tudni fogja a házasélete minden részletét. Ez is típus.

Álmos volt és haza akart menni a szállodába.

— Ohó, nem addig van a, — erősködött a bankhivatalnok. — Először is, nem megyünk haza. Másodszor: ha mennénk is, előbb éjjeli zenét adunk egy-két lánynak.

Ez ellen nem lehetett kifogása senkinek és elindultak az éjszakába, ugyanazokkal a cigányokkal, akik zenével szolgáltak a ledér vigadozáshoz. A pincérnők duzzogva álltak a kávéházajtóban, a víg csoport pedig megállt a közelben, valamelyik ablak alatt.

Ó, az az éjjeli zene a magyar vidéken! A csillagok már nem ragyogtak oly fényesen, kelet felől mintha már derengni akart volna. Ott állt a ház falának támasztva a három fiatalember, ott játszott két szál hegedűn, egy klarinéton, egy bőgőn a csapnivaló cigánybanda, de minden hangjukba a haldokló éjszaka szomorúsága lopódzott. A fiuk úgy játszottak, mintha mindegyikük a búbán at istensége volna. A legvígabb valcerek is könnyeztek, a leghéhább kuplék is szomorodtak, és utoljára rejtelmesen, térdenálló könyörgéssel könyörgött a: nyisd ki, babám, az ajtót... hogy aztán győztesen felujjongjon és legeslegvégül fölsírt a mindig szép, örökké új: csak egy kisány van a világon..., a minden szentimentális leányimádás énekek éneke.

Ernő lelkében is sirássá vált minden érzés, megszépült benne az elmult nap minden epizódja és rajongva élvezte a vidéket, a vidéket.

— Csak én tudom, — mondta a fiúknak, — mi a szép a vidéken, mert nekem nem sablon a ti sablontok. Most pedig még egy éjjeli zenét adunk...

— Kinek? — csodálkoztak a fiúk.

— Melittának! Kifelé! — parancsolta a cigányoknak.

— Melittának! Megőrültél? — kérdezte Marek és Józsi fogta az oldalát.

— Elkisértek vagy nem kisértek? — rivallt rájuk határozottan.

— Hiszen elkisérhetünk. No de ilyet!

Mikor kiértek a Melittáék háza elé, már vörösen csíkos volt a hajnali ég. A cigányok ugyanazokat a nótákat játszották, mint előbb. Nem tudta senki, hogy melyik a Melitta szobája, csukott szemmel aludtak az ablakredőnyök, nem mozdult semmi. Édes Melitta, szegény édes Melittám, érezte Ernő.

Elröpdöstek a: csak egy kis lány... utolsó foszlányai, elindultak visszafelé. A cigányok befordultak az utcájukba, a három ivó fiú a hársfasorban bandukolt holtrafáradtan.

— Nohát megvolt a kivánságod, éjjeli zenét adtál egy vénlánynak, [illegible]olt a hivatalnok, de Ernő nem méltatta feleletre. Kezet fogott a kettővel, elvált tőlük és csengetett a szálloda kapuján. Nagysokára kinyitottak, föltápászkodott a lépcsőn, melyen már egynehány fényfolt derengett, lábujjhegyen ment végig a folyosón. Az egyik szobában félhangosan veszekedett egy férfi-

hang meg egy női hang. — Nem elitszálloda, gondolta Ernő és kifordította a szobája kulcsát. Odabenn már látni lehetet mindent. Ernő félretolta a fehér függönyt és kikönyökölt. Sírni való hajnal volt, szélesen, halottan terpeszkedett lenn a nagy, nagy vásártér, a „sík". A szálloda előtt két rongyos, mezitlábos kóborcigány: egy férfi meg egy nő botorkált. Valami egyhangú nótát dúdoltak vontatottan, le-lehajoltak a porba, keresgéltek a szemétben. Ernőnek összeszorította a torkát, megmarkolta a szivét a monoton dallam.

Rongyos, dudorászó cigányok, gondolta, de akkor könny szökött a szemébe.

II.

Másnap erősen délre járt az idő, amikor Ernő sietve átvágott a síkon, pár szál rózsával a kezében, megkerülte a szinkört, mely furcsán, tornyosan kiváncsiaskodott a zöld fák között. Sikerült eképen elhagynia az ismerös boltokat, mert félt, hogy ráösmernek, megfogják, kikérdezik. Melittáéknál nyitva volt a kapu, nagynehezen megérttette magát egy sváb parasztlánnyal, aki a nemzetisége jellemzetes sötétes, csikos, ruháját hordta (haját rózsaszinű pántlika fogta össze). Bevezették a szalonba. Igen, szalon volt, ünnepélyes, kacskaringós fotelekkel, kerek kis asztalkával; legalább ötven éves holmik, gondolta a férfi, ezek a különösen barna rézmetszetek: Bismark, Moltke, az öreg Vilmos, a hetvenes évekből származnak. De az ébenfazongora új volt. A szoba egyik sarkából erősszagú liliomok illatoztak.

Betipegett egy feketeruhás, egészen ősz öregasszony, nagy barna szemekkel. Vele lebegett annak a baracknak egy illatfelhője, melyet mos rakott be befőttnek.

— Havas úr, ha nem tévedek, — szólt a fiatalembernek, aki kellőt tisztelettel kezet csókolt. — Meine Tochter hat Sie erwartet, csakhogy sajnos..

Ezt a két szót már megint magyarul mondta, aztán szünetet tartott, minthogyha kifáradt volna, de végre is olyan friss hangon beszélt tovább, hogy bebizonyosodott: csak kokettálás volt az öregséggel, a fáradtsággal:

— Sajnos, Melitta gyöngélkedik és nem jöhet be...

Ez merő kifogás és ez nem szép tőle, gondolta Ernő; az asztalra tette a rózsákat és lehetőleg felelni igyekezett, mindig a megfelelő nyelven igyekezett megfelelni az öregasszony összevissza magyar és német kérdéseire.

Mért nem mutatkozott, mért nem mutatkozott? — töprenkedett a fiatalember még akkor is, amikor belépett Kálmánékhoz, akikhez ebédre volt hivatalos. Helén elbüvölően szép volt: elle était exquise, csodálatos japán pongyolájában, une frèle Japonaise, törékeny japánasszony, csak ezerszer szebb, ezerszer szebb.

— Hallom, szép dolgokat csináltál ma éjjel, — mondta az asszony kényeskedve, dallamosan; és rejtélyesen mosolygott.

— Hogy szép dolgokat csináltam volna? Ki mondta?

— Többen. A Feldmann Ernő és a Marek Béla is. Különben az egész városban beszélnek róla, hogy éjjeli zenét adtál a Melittának...

— Ó, már egész Méhes tudja? És...

— És... nevetségessé tetted szegény lányt. Gúnyt űztél belőle... Tudom, tudom, hogy nem igaz. De mindenki azt mondja.

— Azt gondolod, hogy talán Melitta is?

Helén nem felelt mindjárt.

— Kint voltál náluk? — kérdezte azután óvatosan.

— Ezt meg ... honnan tudod?

— Melitta levelet írt nekem. Ebben arra kér, mondjam meg neked, hogy ne menj ki hozzájuk ...

— Istenem, hiszen én nem akartam megbántani. Az Ernő és a másik éjjeli zenét adtak és ezt nem veszi senki gúnynak. Nekem olyan ... olyan szimpatikus volt a te barátnőd. Én nem akartam gúnyt űzni belőle. Nem értem a méhesieket.

Erre Helén elmagyarázta a Melitta helyzetét. Nem szeretik, nem értik, mert azelőtt visszavonult mindenkitől, most tőle vonulnak vissza. Furcsa, sőt rémes ez az izoláltság Méhesen, ahol az emberek annyira szeretnek összejárni. Egyszer, öt év előtt, kérője volt Melittának: Marek Béla elődje a takarékpénztárnál. Megvolt az eljegyzés, de a férfi egy szép napon sikkasztott és Amerikába szökött. Melitta akkor két évig elbujt az emberek elől.

— Levelet írok neki; írjak? — kérdezte Ernő.

— Írjál.

Mit írjak neki, mit írhatok neki, huszonnégy órai ismeretség után, töprenkedett a fiú. — Nem adnál, kérlek, levélpapírost ...

— Ösmeri a levélpapírosomat.

— Annál jobb, hadd lássa, hogy tudsz róla.

Ebéd után a Kálmánék cselédje elvitte a levelet, félóra mulva választ hozott:

„Igen tisztelt Havas úr, ha ráér, látogasson meg mostan."

Hogy ráért-e? Bolondos, nagy léptekkel rótta végig az utcát, megbotlott gyakran a szokatlan járdaköveken, elgondolta százszor, mérlegelte ezerszer, mivel mentegetődzék úgy, hogy ne sértsen, hogy ne bántson sajgó fájdalmakat.

Ott ült megint a szalonban, izgatott volt.

Melitta nem szerette a pongyolát. Amikor belépett, fenséges volt és megközelíthetetlen, mint tegnap az utcán. Nem leplezhette ő sem, hogy valami diszharmónia van ebben az együttlétben.

— Délelőtt nagy fejfájásom volt, igazán az volt, — szólt mentegetődzve. Leült és hosszú, gyönyörű keze puhán pihent a foteltámlán.

— Közömbös dolgokat tárgyaltak, valami nagy várakozás volt a levegőben. Történtek beszédfordulatok, amikbe bele lehetett volna akasztani azt a mondatláncot, mely — tudja Isten — hova vezeti őket. Új magyar irodalomról beszéltek, színházról, operáról, Melitta „A bolygó hollandi"-t emlegette.

— Ó, a bolygó hollandi! — kiáltott föl a fiatalember.

— Szereti?

— Szeretem. De nem azért. Hiszen ösmeri a második fölvonásban azt a nagy, azt az egyetlen, azt a csodálatos jelenetet, mikor belép a hollandi, ott áll a képe alatt és Senta rámereszti a szemét. Egymással szemben áll[illegible]k, mozdulatlanul, percekig.

— Láttam Pesten. Szép, gyönyörű, szomorú jelenet.

— Amikor ott láttam tegnap az ajtóban, egészen mozdulatlanul, ez a jelenet jutott az eszembe. Nem tudom, mért.

Egy pillanatra olyan közel voltak egymáshoz lélekben, mint ahogy csak az első órákban lehetséges, amikor még nincsen egymást keresni induló két száj, egymásra vágyni vágyó két test. Aztán megint szertartásosan várták egymás szavát: két idegen, aki most keresi a közös érintkezési pontokat, mert hátha együtt kell maradniuk, egy óráig, egy hétig.

Theoretikusan vitatkoztak a szerelemről, de Ernő csak azt a hófehér kezet nézte, mely ragyogva csábította: ragadj meg, csókolj meg! És oly messze volt tőle az a kéz; micsoda jogon merte volna megérinteni, mikor még gyűrű sem volt az ujján, hogy meg akarhatta volna csodálni. Vágyódott az első érintés után, de aztán félt is tőle; pajkosan megfogni ezt a kezet nem lehetett, mert oly természetellenes lett volna pajzánkodni: a harminc-éves lánnyal.

— Romantikusa vagyok az életnek, — mondta és minden szavának karja volt, mellyel közelebb tapogatódzott. — Minden ember mögött megsejtem a regényt, minden lány rejtelmes előttem, maga pedig kétszeresen rejtelmes.

— Aztán miért?

(Hiszen ezt nem mondhatom el néked, Melitta, mert ajtó elé tennél menten. Azért vágyom a titkaidra, mert lehetnek titkaid, mert althangodban sok lelki küzdelem rezeg, mert nem vagy már fiatal, mert vártál valamit és vársz most is. Sok érzésedben olyan vagy, mint egy érett asszony, aztán meg: olyan naiv vagy néha, mint a legnaivabb bakfis sem. Szeretni tudnám, hova lett az érzékiséged, mert volt; talán most is van, csak ki kéne csiholni belőled.)

— Mert fölényesen és mégis oly megértően szól hozzá mindenhez.

Most úgy beszélek hozzád, gondolta Ernő, mintha idegenek is lennének a szobában, akiket nem avathatok a titkomba.

Melitta felboncolta lelkében a fiú szavait és kicsurrant az életük, a vérük.

— Azt akarja mondani, hogy öreg vagyok már! — és fájdalom volt a hangjában.

— Nem! — bizonykodott Ernő, mert nem mert igaz lenni.

— Nézze, nekem nem fáj, ha velem nyíltan beszélnek. Mért beszélnek erről suttogva és a hátam mögött, mért néznek el fölöttem és mért sajnálkoznak rajtam? Most vagyok a Balzac-korban, csakhogy a francia író asszonyról írta a regényét. Hogyha asszony volnék, minden fiatalember körülöttem legyeskedne, tapsolnának minden szavamnak, akár meg sem gondoltam volna őket. Ilyenek maguk férfiak. Pedig többet gondolkoztam sok méhesi asszonynál, többet éltem mint ők, mert több fájdalmam volt. Én még nem vagyok elintézve! — Istenem, és ezt magának mondom, aki vendég, aki, aki . . .

Nem mondta tovább, csend volt.

— Értem, ó, nagyon értem, — suttogta Ernő.

Tovább hallgattak. A lány a szemére tette a kezét.

Végre folytatta Ernő, most már bátrabban.

— Esküszöm, hogy értem magát. És ezért adtam magának ma éjszaka éjjeli zenét!

Melitta szájon szerette volna csókolni ezt a fiút, megragadni a karjánál fogva, valami vad, meggondolatlan mozdulatra lett volna szüksége. Reszketett a hangja:

— Ezért, igazán ezért?
— Ezért.

A tornácon uzsonnáztak. A virágos udvar napfényben villogott, színes üveggolyók vakítva verték a vörös és kék és zöld és sárga fénysugarakat a falra, a vörösen terített asztalra. Melitta barna haján fénysáv játszadozott, olyan volt, mint egy szent.

Mozdulatai asszonyosak, lágyan kimértek voltak, amint kávét öntött a csészébe, amint kenyérre kente a vajat, Ernőt gyümölccsel kínálta. A fővárosi fiatalember mulattatni akarta az öregasszonyt, aki nagyon szimpatikus volt neki délelőttről, és adomákat mondott, színházi eseteket, melyeket Pesten a kávéházban hallott.

— Sie erzählen wunderbar — dicsérte az öregasszony. — Nem mesélne még valamit?

Előkotorászta emlékezetéből a legrégibb vicceket, Melittától mindig bocsánatot kért a tekintetével, amikor megkezdte az adomát, de az öreg asszony kitűnően mulatott és a lány is vígan nevetett: hihetetlen, mennyi pajkosság volt ebben az alt-nevetésben.

Minél többet nézte a lányt, annál jobban érdeklődött iránta, valami veleszületett előkelőség megnemesített az ő jelenlétében minden földi gondolatot, a levegő is mintha meghigult volna körülötte. Amikor a ruháját érintették, összerezzent, amikor hosszan néztek a kezére, hogy észrevette, visszavonta a kezét. De a legkülönösebb volt, amikor valamire figyelmeztette az anyja, akinek még mindig csak a kislány maradt, akit tanítani kell, meg kell feddeni enyhén.

— Melitta, mit csinálsz megint a szalvétával, — mondta neki egyszer.

Melitta, a fenséges, elpirult és egyszerre olyan volt, mint egy tizenötéves lány, akit megszégyenítenek a vendég előtt. Zavarban beszélni kezdett, pedig nem is rajta volt a sor. Nem szabad otthon maradni, a családi körben, jutott eszébe a fiúnak, itt mindig többnek vesznek, de még gyakrabban kevesebbnek, mint amennyi vagyunk. Egészen más a lelkiállapotunk, azt hiszem, közönségesebbek vagyunk, amikor a szüleinkkel beszélünk vagy általában olyanokkal, akik előbbi generációhoz tartoznak. Nem ijesztő, hogy ahol gyökerezni kellene, otthon, épen otthon vagyunk lelkileg déracinék?

Ezt most el kellett volna mondania a lánynak, azért fogalmazta meg oly precízen gondolatban... majd máskor, ha el nem felejtem, — szabadkozott önmagának.

A méhesi főutcát álmos forróság borította. Az emberek lomhán jártak, egy-egy zörgő szekér fölkavarta a port, gágogva sétált az úton által egy libacsoport. Mindig távolodva hallatszott a pék szomorúan egyhangú trombitálása, aki házról-házra kínálgatta a délutáni süteményt.

Ernő végigment a házak során, aztán az üzletnegyedbe került, ahol bolt boltot ért; néhol meg kellett állnia egy szóra, mert megszólították, máshol meg ő köszönt, mert ráismert régi jó embereire, de ezek csodálkozva [illegible]ultak utána. Minden bolt, minden ember egy-egy emléket jelentett [illegible]mára: itt árulta a kézműárúit a Frank bácsi, akivel minden délután sakkozott; krajcárra játszottak és néha egész vagyont: négy-öt krajcárt nyert a

délután folyamán. Valahol a boltajtóban feketeszemű lány mosolygott rá: megnézte a cimtáblát és akkor tudta, hogy az a lány valaha játszópajtása volt, akin gőgösen, férfiasan zsarnokoskodott.

Lement a Dunapartig, a pallóra lépett, mely az uszodába vezetett. Megreccsenve hímbáltak alatta a fagerendák. Az uszoda vízfelőli párkányán már ott várta Ernőt két barátja a mult éjszakáról. Feldmann Józsi és Marek Béla. Véznán szégyenkezett a testük a nyakigérő úszókosztümben.

— Csakhogy eljöttél, azt hittük, félsz a víztől.

— Evezzünk? — kérdezte Ernő.

— Evezzünk hát. Csónakunk nem a legjobb, de majd csak átevickélünk.

És ott settenkedtek Ernő körül, aki hamarosan levetkőzött abban a furcsa kabinban, melyet kibéreltek az egész délutánra.

— Sörünk és sajtunk bőven van, — szólt a Marek — talán indulhatnánk.

Beszálltak a csónakba, mely egy kicsit széles volt és négyüléses, de gyönyörűen síklott által a széles folyamon. Józsi kormányozott a fiuk pedig erősen dolgoztak. Lejebb méltóságosan forogtak a vízi malmok kerekei, csillogva csöppent le róluk a víz, minden csöpp gyémánt volt a délutáni napsütésben. Egyenletesen csaptak le az evezők: más zaj nem hallatszott. Lassanként kibontakozott az egész Dunasor, kedves, földszintes házaival. Balra a selyemgyár uralkodott vörös, hatalmas épületével, melynek lapos volt a teteje. Jobbra messze, ott, ahol a part szelíden kanyarodott víznek fölfelé a Józsiék gyára füstölgött két hatalmas kemencéből.

Józsi és Béla szidták egymást, de minthogyha a legnagyobb gorombaság is udvarias emberi nyájaskodássá szelidült volna. A hatalmas víz hátán minden, ami összefüggésben volt az emberekkel és sokféle bajukkal, oly semmiségnek látszott, csak a habok énekelték szüntelenül az örökkévalóság melódiáját.

Beeveztek egy csöndes, fűzes öbölbe. Béla kimászott a csónakból és maga után vonta a sekély vízben és partra vonszolta a tökéletlen alkotmányt. Leheveredtek a szúrós fűben és Ernőnek sörbontás közben eszébe jutott a Manet nagy festménye: Déjeuner sur l'herbe, ahol zöld pázsitban, nagykoronájú fák alatt víllog egy meztelen, fehér női test. Valahogyan sejtette mostan, milyen lehet az állatok élete, akik folytonos közelségben, mindig ugyanoly mezben élnek egymás mellett, de nem mindig kívánják meg egymást.

A nap lemenőben volt, amikor ismét a Duna közepén eveztek.

— Ne bámészkodj! — kiáltott Ernőre a bankhivatalnok, — most nem érünk rá poézisre, mert még a malomkerék alá kerülünk. Egy-kettő, egy-kettő! — Marek ellensége volt mindenféle szentimentalizmusnak, szorgalmasan olvasta a fővárosi lapok sportrovatát és utálta a naplementét.

A főutca felé két úriasszony közeledett a parthoz, bizonyára az úszodába igyekeztek. Ősmerősök voltak, Méhesen mindenki ősmerte egymást. Nem vettek tudomást a csónakázókról, a két méhesi fiatalember azonban annál behatóbban foglalkozott velük.

— Így beszéltek minden méhesi nőről? — kérdezte Ernő undorodva.

— Még csak ne is beszéljünk róluk? — felelték.

— Nőkről többféleképen is beszélhet az ember, — tanította őket a fővárosi. — Csak kocsisnyelven nem.

— Ne add a bankot. Pesten sem beszélnek különben.

Lefeküdtek a párkányon, kellemesen borzongatta meg őket az esti szellő.

— Ejnye, de hangosan vannak a női úszodában, — szólalt meg hirtelen Józsi és fölugrott. Odament, ahonnan a női kacajok hangzottak és fölágaskodott.

— Nagyszerű, óriási. A bíróné és a tanárné és tudod, ki lógatja a meztelen lábát a vizbe? Gyere csak ide, Ernő, istenemre! jó a gusztusod. Nohát — pszt! Béla, csöndesen. — Ernő, nem vagy kíváncsi a Melittára?

Ernő nem mozdult.

A színkörben megint ugyanazok az emberek ültek, mint tegnap, a páholyokban Méhes tehetősebb intellígenciája, a földszinten a boltosok és iparosok a feleségeikkel, sőt gyerekek is voltak. Szinte roskadt a sok embertől a karzat. A legujabb Lehár-operettet adták; még a legtávolabb külvárosból is tódultak népek.

Melitta megint a Kálmánék vendége volt, Ernő ma már rokona páholyában ült.

— Melittát divatba hozom, — így okolta meg Helén a férjének, mért hivta meg barátnőjét mára meg holnapra is. — Ernőnek köszönheti, hogy érdeklődnek iránta; hátha leesik valamelyik méhesi fiatalember szeméről a hályog.

Hiszen oly szép volt ez a lány. Ernő nem vette le róla a szemét, de mások is figyelték. Ime, a fiatal ügyvéd, aki tegnap még csak félvállról kezelte, folyton gukkerezte és a szomszédainak magyarázott és megmutatta nekik azt az embert, aki, még nem tudni, hogy gúnyból-e vagy komolyan, éjjeli zenével tisztelte meg. A méhesiek pedig voltak annyira tapintatlanok, hogy magától Ernőtől is kérdezősködtek.

— Majd elmondom máskor, — szabadkozott és a karzatot nézte. Aranyos fejkötőikben, sötét selyemruháikban ott büszkélkedtek a gyönyörű sokac nők, némelyiknek római, nemes profilja volt. A magyar vallású magyar asszonyok fekete viseletükben szerénykedtek. Ernő kék pruszlikot látott rózsaszín mellények mellett: — milyen merészek és modernek, — gondolta magában mosolyogva.

Mikor szünet közben a Kálmánék páholyába látogatott, már ott talált Melitta körül három helybeli fiatalembert, akik hangosan kritizálták a színészeket és a közönséget. Leszóljátok a testvéreteket, az unokanővéreteket, a legjobb barátotokat és ezzel magatokat, gondolta Ernő, akit már erősen bántott az, amit még tegnap vidéki kedélyességnek hitt és talán elfogulatlanságnak. Együtt jött, nagy cukorcsomaggal a kezében, Béla meg Józsi, „Melitta kisasszony udvarlására, mivelhogy már oly régen nem volt szerencséjük vele eszmecserét folytatni". Elviselhetetlenek voltak; akkor még jobban illett hozzájuk a káromkodás, gondolta Ernő, de nem sokáig. A Hölgyfutárstílus csek bevezetés volt: ezentúl már úgy folyt a társalgás (Helén alig beszélt, Melitta hallgatott), mint a pesti Orfeum-kávéházban szoktak beszélni az emberek. Ezek a szegény emberek azt hitték, hogy Budapesten csak eképen társalognak egymással az úritársaságban.

Helénnek megfájdult a feje, ezért előadás után nem mentek át a kávéházba, mint a többiek, haza sem kísérték Melittát, hanem Ernőre bízták.

— Természetesen, hogyha Melitta nem szégyell veled menni, — mondta a japános asszony.

— Tudod, hogy ebben a korban már nem lehet az embert kompromittálni, — nevetett Melitta, de nagyon keserű gondolatai támadtak.

— Hát el ne felejtsd, Melitta, holnap tízkor, ha nem esik az eső, kirándulunk a szigetre. Azért is, csak mi négyen.

— Remélem, hogy elengednek.

Kálmánék kapuja becsukódott, egyedül voltak.

Átmentek a hársfasorba és nem szólt egyikük se egy szót sem. Itt-ott a padokon sugdosó párok ültek. Olyankor meggyorsította Melitta a lépteit.

Egyszerre líhegni hallottak mögöttük valakit, egyenletesen és közeledve. Megfordultak: kis kutya volt, mely utánuk loholt. Most megállt, de amint továbbmentek, utánuk rugaszkodott. A sötétes villamoslámpák fényénél látni lehetett: lóg a nyelve.

— El innen, — hessegette Ernő a kutyát (barna, közönséges, lompos volt), de az nem tágított. Most már egészen a közelükbe merészkedett, Melittának jött. Az fölsikoltott.

— Megállj, — kiáltotta a fiú — levette fejéről a szalmakalapot és a kutya fejébe vágta. Az állat hátrahökkent, azután elfutott, egyenletes líhegéssel.

— Szegény, — sajnálkozott Melitta.

— Talán veszett volt.

— Talán csak szeretet után sóvárgott, — szólt a leány. — Mi pedig elriasztottuk.

Talán csak szeretet után sóvárgott, ismételte magában a fiú. Talán csak szeretet után sóvárgott.

Végre megszólalt:

— Miért van az, Melitta, hogy nem tudok magával beszélni? Eddig büszke voltam rá, hogy minden embernek eltalálom a szavajárását, ráhibázok a kedves témáira. De magával nem tudok beszélni, mert ha beszélek, azt érzem, hogy ez nem az igazi.

— Belém képzel valamit, ami nincs bennem.

— Nem. Csak nem merek arról beszélni, ami benne van. Néha olyan asszonyos és néha olyan lányos. Minden szavammal azt hiszem, hogy megsértem. Egyszer azért, mert úgy beszélek magával, mint egy asszonnyal, és ezt még nem lehet; máskor meg, mert úgy beszélek magával, mint egy lánnyal, és ezt már nem lehet.

— Oly sokkal fiatalabb nálam. Hány éves?

— Huszonnégy.

— Ezért van az. Velem még a harmincévesek sem tudnak bánni.

— A méhesiek. De ezek olyanok, mint az orvosaik, akik gyakran hamisan állapítják meg a diagnózist. Magával szemben tanácstalanok.

Megint hallgattak.

Azután Ernő tovább elméleteskedett:

— El tudná rólam képzelni, hogy egykorú vagyok magával?

— Magáról? Igazán: el.

Istenem, de én nem tudom elképzelni rólad, hogy egykorú vagy

velem, sirta Ernő befelé. Hiszen folyton azon tűnődöm, mi választ el tőled, mért vagy nekem oly idegen, mikor annyira értelek, annyira érezlek. Most sötét van és egyedül vagyunk és én nem tudnám megérinteni a kezedet. Mi ez, mi ez?

— Mert ez a fontos, ez a lényeges — hazudott a fiú. — Ne tekintsen kis fiúnak, mert igazán nem az vagyok; egyáltalában: ne becsülje le az embereket, ahogy magának szokása.

Nem ért, nem ért, gondolta kétségbeesetten a lány, azt hiszem megszűnt minden élvezhetőségem.

— Azt hiszem, magában van a hiba, vagy volt. A viselkedésében.

— Igazán azt hiszi?

— Mert ezek a méhesi gyerekek általában mind olyan jó fiúk.

— Igazán azt hiszi?

Ernő nagyon szerencsétlennek érezte magát. Hova tévedt, miket beszélt, amikor tovább akarta ringatni azt a lelket, amely már-már fölébredt a dermedt tetszhalálból.

— Most én mondok valamit magának, — szólt a leány és remegett a hangja.

A fiú várt. Melitta nagysokára folytatta:

— Maga komédiázik.

— Melitta!...

— Maga komédiázik. Magát csak az érdekli, hogy én érdeklem magát egy kevéssé. Most már gúnyt űz belőlem.

— Melitta!...

— Ma éjszaka még becsületes volt. Az én szememben is! Most — vége! Melittáék háza előtt voltak.

— Haragszik? — kérdezte Ernő és megcsókolta a leány kezét.

— Azért nem haragszom!

III.

Ernő tízkor délelőtt pontosan beállított a rokonaihoz: Helénék már útra készen voltak, a tágas landauer be volt fogva, de Melitta még hiányzott.

— Most már jönni fog biztosan, — mondta Helén. — Reggel lemondott, ahogy ezt már tenni szokta, de ez egyszer nem tágítottam. Nála voltam, rosszul aludt, azért nem akart jönni. Fáradt. De most már rendben van.

Bűbájos asszony, hálálkodott neki titokban a fiatalember. Olyan velem, mint egy gondviselő tündér, halk a keze, halk a szava, egyszer halkan fog belopózni a szívembe.

Melitta jött. Meghatóan bátortalan volt, alig nyujtott kezet. Nagy kalapja beárnyékolta az arcát, de Ernő észrevette a kisírt szemeit.

— Halpaprikás lesz ebédre, nagyszerű ponty lesz — szólt Kálmán és Ernő megőrizte gondolatban ezt a szép, csöndes embert, aki annyira nem vidéki volt abban, hogy: tapintatos tudott lenni.

Propelleren mentek át a szigetre. Ernő semmit sem érzett a víz szépségeiből, nyugtalanul vágyódott valamire, várta a pillanatot, amikor egyedül [illegible]et majd Melittával, de félt is tőle. Előre ment Melittával az erdő felé, [illegible]tta maga előtt az útat és mégsem látta.

— Magáról álmodtam, — mondta hirtelen.

A leány tovább ment lassan, nyugodtan.

— Nagyon megbántam a tegnapi viselkedésemet. Bocsánatot kérek.

— Mondtam, hogy nem haragszom . . .

Kálmánék elérték őket és előrementek. Melitta tudta a járást.

— Melitta, — mondta a fiú és a szája vonaglott, — Melitta, ma éjszaka magáról álmodtam és álmomban egészen az anyám arca volt magának, de azért megösmertem. Melitta, oly jól esett a keblére borulni és kisírni magam.

— Ernő, hagyjon . . .

— Melitta, maga az én sorsom és én vagyok a maga sorsa. Nem érzi, hogy egészen más tegnap óta és nem érzi, hogy egészen más vagyok tegnap óta? Maga rejtélyes előttem és szent nekem, mint az anyám; valami eltaszít magától, félek megfogni a kezét . . .

A leány elfordult.

— Irigylem azt a férfit, aki majd kiszereti magából nagyszerű asszonyiságát. Melitta, maga sírt ma éjjel, Melitta, maga nem meri ráfordítani a szemét, miért nem meri, Melitta, miért nem meri?

A leány fölemelte a jobb kezét; egy halott szobor, melybe visszaszáll az élet, Hermione, aki visszatér a földiek országába, ujjongott magában Ernő.

— Melitta, — kiáltott föl halkan a fiú és megölelte és megcsókolta a száját, megcsókolta a száját, hogy elég lett volna egy örökkévalóságnak.

Melitta sírt.

▽ ▽ ▽ ▽

Őszi verőfény

Irta: DUTKA ÁKOS

A sarjú rét fríss pompás zöldje villog
Mint smaragdszín selymű drága kendő,
Messze mögötte, mintha lágban állna,
Rozsdaszín orommal ég az erdő.

A dűlő-út rőtsárga csikja mentén
Kék ruhájú lány korsót cipelve
Jön... Megáll... s az izzadt kék ruháján
Át tüzel két kemény barna melle.

Hajának izzó sárga szőkeségén
Peregve hull a részeg nap sugára, —
S arany fátyolt sző napsütött nyakára.

A dombok hajlott barna venyigéjén
Most érik a lángborok gerezdje...
S hordót kongatnak már a bő szüretre.

Esős nyári reggel

Irta: DUTKA ÁKOS

Emlékezz csak a szeretőd szemére . . .
Csókoktól fáradt, boldog reggelen:
Sötét és mély volt; mint a tiszta tenger
S nyugalmas, mint a kéklő végtelen . . .

Ilyen az ég átázott messzi kékje
Fáradt békével, reménnyel tele
Mint örömtől könnyes, nevető szem:
Álmából ébredt szeretőd szeme

S a város ázott tornyos kupolái
Nyujtóznak a párás tiszta ég felé,
Mint egy érett szép mezitlen asszony,
Ki fürdőből lép a nagy tükör elé.

Az ég nevet és meleg napsugárral
Csókolja végig régi kedvesét
S a város, mint kit szeretője csókol
Boldogan kinyitja száz ablak szemét.

Interieur

Május virágos délutánja lángot
S arany port szür az ablak üvegen . . .
Fehéren izzik mezitlen két vállad . . .
Tűzfoltok égnek lenn a szőnyegen.

A város emést most jólakottan
Aranyban izzó kupolák alatt
Buja keringőt játszik künn a verkli
Én simogatom a puha válladat.

Egy kőkorsóban íriszek pompáznak
Tűzszélű árnyak lenn a szőnyegen
Valami régi szent májusi emlék
Incselkedik ma véled és velem.

Kezem válladról hó melledre téved
Muzsikás boldog csend borul reánk
S az alabástrom vén zenélő óra
Pengetni kezdi nász melódiánk.

Megújhodás

— Rapszódikus jövőbelátás —

Irta:
ASZLÁNYI DEZSŐ

II.

Én: az eszme, szeretettel függök rajtad. Sok ezer éves verejtékes munkám a te kezedbe van letéve: Európa. És, ha bizakodón ítéled a fenyegető vészeket, minden elveszett. Én tízezer év véres, égő munkáját elülről kezdhetem.

Kérlellek! Becsülj meg! Mert eddig rossz útakon jártál. Ha visszatekinthetsz tévelygéseidre: okulj! Az élőt nem becsülöd. Az „autoritás" szót ferdült szájú guny nélkül kimondani sem tudod . . . Megveted és gyötrelmet szerzel igaz jótévődnek. Egyetlen jutalmazásod a czikornyás halotti beszéd. Meg síremlék és szobor, meg emlékvers . . .

És csak késő ivadékod: unokád, vagy unokád unokája kezdi a rég halottat porából támasztani. A hozott eszmét későn tisztelni és a régholtat halhatatlanná ünnepelni . . . . . Szeretlek és szemet hunyok vétkeid előtt s csak erényeidet nézem . . . . . De pirulás nélkül még se nézhetem, hogy ma sem vetkezed le régi „eszmegyülöletedet", őseidnek tapadó hagyatékát . . .

Szeretnék hatni rád. Szeretném, ha nagy kulturádhoz illően: *a testet türnéd, a lelket nem gyötörnéd, az eszmét felemelkedő megértéssel tisztelnéd.* Mert különálló a három és mégis egy. *És nincs szerényebb, megadóbb annál a léleknél, amely küldetésben jár . . .*

Lásd végül, hogy mi a megnyilatkozás!

Tüzben, lángban forgott valamikor a föld. A lassan-lassan fogyó lángok csodás fényanyagát lehült részekbe tömörítette. Sok év, nagy erők a hülő lángokat kővé, szénné, érccé, olajjá és sóvá sajtolták. Az ember, aki akkor még nem került ki a teremtő keze alól, ma elemeire bontva használja a tűzből kivált anyagokat. És megkülönböztet. Az anyagok lelkével világít magának. Testüket gazdasági hasznára fordítja . . .

Ne hidd, hogy az anyagnak nincsen lelke. A melegített szén, a földolaj . . . lelkét adja neked. És te szobáid világosságát annak köszönöd. Mindegy, hogy milyen nevet adsz neki. A tűzből végtelen tömörré sajtolt anyag szemed előtt ritkul. És elégő lelke világít neked. Teste szétválik. Már csak ég, vagy alvad fénytelenül . . . Megmutattam neked az egyik legnagyobb sűrítést. Rádiumnak hívod. Elődeid még nem ismerték. Egy akkora belőle, mint az emberagy, százezer évig sugárzik. Behint, belep mindent, ritkuló parányival. Soha el nem fogy.

A százezer év utáni ember még nagy darabját meglelí.

Sok mindent megláttál. Magadat ismered meg legkésőbben, pedig a te agyad a tömörítések remeke. Emanációja a végtelenbe ható. Fényparányai intézik világotok mozgását. És befolyásolják a

nagy cselekvéseket, elhatározásokat . . . Emlékezzél! Valahányszor megjelentem a múltban, más és más név alatt hirdettem, hogy a teremtés végső célja: az Eszme.

Mindenkiben él a teremtő célnak egy része. Más és más része. Millió embernek millió a küldetése. És millió ember tömörít egyet, hogy *tetjes tömörülésbe* vigye az étheri ritkulásokat. Ismerjétek meg az eszmében az anyagot és a legtömörebb agyban: a legcizeláltabb gondolalot!

Te: *az Ember és a Gondolat,* vagytok a teremtés végcélja. De téged is az egyetlenegy törvény hoz létre. Tömörülsz és megritkulsz, úgy mint az anyag. És a lelked megnyilatkozása, a gondolatod: az anyagnak legfinomabb ritkulása. Világító gáz, de égése tűznélküli és fényesebb amannál. Száz nemzedék gyűjti, halmozza, kiegészíti a világító gondolatok kőszenét. És a korszellem, mint hatalmas, ráfekvő hűlt réteg: szorítja, tömöríti . . . A vér, mint a pároló kemence-lángja, végzi, hogy végső tömörüléséből jókor menjen át az agy a ritkulásba. És a ritkulás: az agy végtelen fényparányainak sugározása. Emanálás . . .

Ha láttok embert, a tömörülés súlya alatt görnyedő embert, tiszteljétek . . . Ne kutassátok hiába a zseniknek, világformálóknak és vallásalapítóknak titkos eredését. Mert *minden: csak tömörülés és ritkulás.* Mindenki hord valamely küldetést magában. És a küldetések nagyságának meg van a maga mértéke . . . *Csak azt keresd, hogy ki, hány emberre hat és mulón-e vagy soká? A tények súlyával pedig hiába küzd a guny vagy kétkedés.*

Eszmék visszhangja remeg ezer ajkon és fényes szemek lelkessége lelkemmel rokon. Ez a megértés, ez az eszmének szerető ölelése, mitől a néma is szót talál. Most én beszélek:

Az emberiség forgó gömbjének most Berlin a tengelye. Már félszázada az. És Berlin nyugodt méltósággal kering: mint a gömbtengelyek egyáltalán. A társadalom gömbje pedig nő. Évről-évre, sok millióval. A jövő száz év Khinát és az Orosz-birodalmat megkétszerezi. Ez a bizonyosság már a legközelebb fekvő félszázadban 300 millió embert (európai nyelven barbart) jelent. *És ez mérsékelt számítás.* Vele szemben nincsen érv. Mert 300 millió, vagy csak félannyi szaporulat is, ugyanazt jelent a Kultureurópának, mint Herkulanumnak a Vezuv lávája.

Erőkkel, viharokkal szemben, lehet hadakozni, lehet védekezni. Túltömeggel szemben nincs fegyver. A túltömeg nem harcol és nem ütközik, csak előre nyomul. És reá fekszik roppantó súlyával a kisebb testre.

„Berlin", — tengelyhez illően — nyugodt méltósággal kering. Az alatt a gömbfelület mindennap bővül. És minél messzebbre duzzad a gömbszín a tengelytől, annál sebesebb az elsőnek fordu-

lása. És minél nagyobb a gömb, annál szembeötlőbb a tengely- és gömbszín-forgás sebessége közt a különbség.

Japán meg Ameríka a gömbszínen forognak. Forgásuk szédítő gyors. És onnan indúlnak csakhamar az első nagy tengelytroppantó szorítások. Nem egyszerre és nem meglepően! . . . Gyengéd, finom részletekben. És a finomságokat a homályosodó szemek meg nem különböztetik. Európa már pápaszemen néz. Itt rejlik a veszély. Mert a késői látásban nincs menekvés.

És Berlint még sem a szorítástól féltem. Nem, hanem attól, hogy a tengely eltolódik észrevétlenül. Mert Róma is nagy volt, hatalmas és nagy. De öregség lepte meg. És a germánok ijesztően fiatalok voltak akkor. *És a korkülönbség tett mindent.*

Hallom erre a feleletet: „Berlin ifjú és erős" . . . Tudom, jól tudom. A maga öregségét, a maga gyengülését mindenki későn látja meg. És látott-e már valaki halhatatlan embert? Nem láthatott, mert nincs. Éppenúgy nincs halhatatlan nemzet se. Csak alkotásban, kulturhagyatékában lehet mindkettő halhatatlan. Minden csak korkülönbség. Ez „egy-törvény" embernél, nemzetnél.

A nemzet életét mégis messze-messze évezrekkel hosszabbítani, ifjítani lehet; az emberét csak szűk határon belül. És ezt a lehetőséget bűn lenne későn meglátni.

A társadalom nagy forgógömbjében az örök egy-törvény osztja a szerepeket népeknek, nemzeteknek. Kevés nemzetnek jut és csak határolt időn belül, vezetőszerep. Most talán a német nemzeté a vezetőszerep és nem is egyoldalúan, mert nem csupán hadvezére a világtársadalomnak, hanem vezénylője tudományban, kulturában is. A rég készülő s most csucsosodó nagy világterjedésnek ép azért minden lényeges tünete ott van Berlin mozdulataiban. És úgy hat, mint ha a világtársadalomnak szédítően széles mozdulatai lennének benne finoman tömörített képekben visszaadva. Pár év a Lex-Heintzétől Olga Desmondig: a prüd moráltól a meztelenség kultuszáig. És Éliás próféta berlini feltámadásától, a tudományos Krisztustagadásig. És a német tudóspápa Haeckel, meg az örökifjú Ostwald körül nagyra nőtt a Deutscher Monistenbund. Az egységes világszemléletet keresőknek nagy szövetsége.

Széles nyers-konturjai, azaz csak pontjai, ezek a tüneteknek. De téves nyomon jár, aki ezekben a cizelált kontrapontocskákban mást lát, mint tüneteket. Tünetek ezek, egy mást törvény szerint követő és nem gyülölő vagy ellenséges, hanem egymásból következő tünetek. Elébemenői az eljövendőknek. És finom szervű megérzései a kulturtársadalomnak. És az eljövendők:

A hitbeli és az etikai megújhodás.

A permanens világszemlélet.

Az új világmagyarázó filozófia.

A XX. század szünet nélkül reszkető delejtüje ezeknek eljövetelét jelzi. És, ha a finoman tömörített kicsiny berlini mozgóképek magukban mulatságosnak, vagy túlkomolyoknak látszanak is, azért az embertársadalom nagy gömbjén minden piciny tünetben

van ráció és minden túlhajtott komolyságban van hangulat. És az egészet szemlélve, az apró tünetek fölött mindig ott van a szereposztó törvény és a követett nagy cél. Így tekintve a dolgokat, még a paradicsomi renaissance: a Nacktkult is logikus. És a mereven komoly Monistenbund sincs lelkesség nélkül.

Végső tömörítésben „az eljövendő" egyetlen fogalomba: „a monisztikus szemléletbe" gyülik. És a monisztikus szemlélet sémája „*az organizmus*". A teljes, hiánytalan organizmus, a milyen az ember. És minden, amit a társadalom csak részben alkotott meg, később magától teljesedik egész organizmussá.

A Buddhizmus, világnyi sok hívével, csak része az organizmusnak. „Fej" test nélkül. A Buddhizmus: Filozófia; etikája, életrendje, világszemlélete, mindene: filozófia. Jövője, kifejlése, teljes érvénye szív nélkül, a többi szervek nélkül és kéz-láb nélkül, nem lesz. Ha teljesedik egykor, fejtől lefelé fog teljesedni. S akkor a mozgása vészes, nagy lehet. A „Szeretet vallása": Szív. *Szív* test nélkül. És a megújhodásban a különvált szív keresi a testet. A szerv keresi az egész organizmust.

A nő és férfi a teremtőnek mintázó két keze. Velük és általuk alkot. A teremtő lekötött két kezét szabadítja mostan. És fölszabaduló két kezével formázza majd a katolicizmust: „teljes organizmussá". És az új teljes formában nem vész el semmi a múltból! Gazdag új lendítés jön, rejtett nagy erők szabadulnak, és a Szív testet ölt magára! És a Szépnek, a Szerelemnek, a Művészetnek fényes új ébredése következik.

A görög csupa fenség és örömragyogás. A tisztult életöröm, az antik művészet és kultura új, keresztény köntösben fog példátlanul újra élni. Mert a teremtő törvény, mert Isten úgy akarja. És nem lesz ellenállás. A disszonanciák zavaros kapkodása nagy, új harmóniába fog átrezdülni. Csak örvendezők és fölemelkedők lesznek.

Igen, eljön a kulturák kulturája. Koronája minden eddig voltnak. És a félők, meg féltékenyek ismeretlen szép áhítattal fogják a nagy kiegyenlítéseket köszönteni.

Nem új hit és nem új keret jön. Nem kezd a természet semmi új művet; a meglevőket növeli teljessé. Az ember is ragaszkodik a régiekhez, de nyugtalanul sürgeti a régiek új foglalatát. És új, mai aranyozást a keretekre. És elül halad majd a katholicizmus, mert a művészet-kultura vele haladt mindvégig és ma is elválhatatlan tőle. És, akik régi tüzek lobogását hordják ma is fejeikben, tanulják meg, hogy nem a hívek vagy segítők, nem is a közömbösök, a nemtörődők váltják ki az emberből az Eszmének s[illegible]ját, hanem az ellenállók fegyvere.

És a nyesett agú törzs feltörő, nagyszerű lombja mellett [illegible]rpe marad a gonddal nevelt fa.

Szeretnék anyag lenni. Méltóságos, hangtalan, nyugalomban emanáló anyag . . . Mert csak embernek sorsa: hogy agyának sugárzását észre nem veszik és magának kell lármát csapnia. Szeretnék személytelen lenni, hogy úgy beszélhessek az Eszméről, mint tőlem idegenről. Élni is szeretnék, hogy láthassam messze terjedését annak, mi egykor bennem élt. Mert újra elfogódottság vesz erőt rajtam és fojtott hangon beszélhetek csak, kéretlenül kínálván magam . . .

Egy filozófiát írtam: „Világszerelem". Ez a cím a mindent magyarázó egység egyszersmind. „Világszerelem" az a dynamikus ősakarat, amely anyagból organizmust, organizmusból anyagot teremt és nem pihen soha. „Világszerelem" az az egyetlen fogalom, amely mindent megmagyaráz, ami a lét és nemlét körül embert érdekelhet. És sok-sok, régen érthetetlen kérdést érthetővé világossá tesz.

A természet gondosan takarékos. Finom részletekben engedi csak bensőjét felfedni. És soha meg nem semmisíti a későbbi meglátással a régebbit. Mindenben fokokat állít és azok magassága hozza az új magasságot. Soha rangvisszahelyezés nem történik, csak a magasodó épülettel egy gondolatnyi eltolódás vagy a falaknak ereszkedése. A megismerésekben nincsenek féltékeny rangok, csak egymásból fejlődések és egymásra következések, csak az élők védik a holt nagyok jogát; és a holt nagyok volnának elsők az örvendők között, ha látnák az Eszme teljesülését. Mert az Eszme fejlődése egy nagyszerű, összefüggő folytonosság, amely mindig ugyanaz, más és más testben. Más és más korban.

A Világtársadalomban minden faji vagy érdekszövetség által határolt rész: egy-egy különzárt organizmus. Magában fejlődő és kifelé, más társadalomtestekkel érintkező organizmus. Olyan élő — és nem képzelt — organizmus, amely fejlődő tömörülése folyamán törvényszerű rendben választja ki magából: a zsenit vagy a talentumot. Úgy mint az asszony, a különféle rangú és hajlamú gyermekeket.

Nietzsche már benne élt valahogy ebben az igazságban. Egyetlen titáni gondolattal elintézte. Mint a forgószél az elsodort magot: valahol letette. S a többit a talaj gondjára bízta.

„Ein Volk ist der Umschweif der Natur, um zu sechs, sieben grossen Männern zu kommen". *Nietzsche.*

„A természet egy népet pazarol, hogy hat, hét nagy emberhez juthasson". *Nietzsche.*

És minden, ami a világegyetemben, az emberben, a társadalomban él és érvényesül, minden csak „szerelem". A „szerelem" az az eredő dinamikai ösztönzés, amely minden mozgást, minden indulatot és cselekvést meg tud magyarázni. És amely nélkül sehol a világtérben egyetlen mozdulás nem keletkezik.

És az analízis-szintézis; a tömörülés-ritkulás; a természettudomány, mechanikai szemlélet vagy az energetikai egybefoglalás; minden-minden: csak szerelem.

Tegnap még Newtonra, Darwinra, Spencerre esküdtem. Ma már: különös érzés: elöttük állok és ők újra élednek bennem . . . Félénken várom: mi lesz? Kímerültem. És elszenderülve, álomban ők jönnek hozzám és ők üdvözölnek elöször. Nincs vád a szemükben; nem féltékenyek; elsők az örvendők közt. Hiszen én csak azt hoztam, amit ők nagyszerű látással megjósoltak.

▽ ▽ ▽ ▽

Élet-unalom

Irta: KOMJÁT ALADÁR

I.

Idegszálakból szöve nékem
a bágyadtság a hintaszékem.
Ő érez. S ring zsongó ütembe
a végtelenből végtelenbe.

Asszony ha volna, s erre járna,
hívó mosolyra nem találna.
S kétség ha volna, s erre törne,
gyötrő szemével nem gyötörne.

Nem dajkál így az anyaöl sem.
Nem nyugtat így meg még a könny sem.
Erősnek így senkit se félek,
és nem bántódom, nem remélek.

Idegszálakból szöve nékem
a bágyadtság a hintaszékem.
A menedékem.

II.

Mételyes virágok, fekete kalászok,
álombontó kaszát nem fogok tirátok.
Viselő bánatért hebegjenek vénnek, —
Zsongjon zsolozsmásan eztán is az ének.

Kupolás örömet már nem keserülök.
Ha csillan is felém, gyáván elkerülök.
Elköteleztem magam a fenyérnek.
Zsongjon zsolozsmásan, fonnyadt-éjszakásan
eztán is az ének.

Fekete napok

Irta: KOMJÁT MARCEL

Itt ülök, mélyen önmagamban,
Sok régi, bágyadt gondolatban.
Fénycsöppeket kínál a lámpa:
„Igyál belőlem", súg a lángja.

Ülök, csak a pohár kezemben,
Belőle inni — nincs eszemben.
Ócska edény, kávája csorba:
Kopott, haj, sok halotti torba'.

Rejtelmes éj. Szú rág a fában.
Egy vén padlás poros zugában
Viaskodik bú és utálat.
Szőnek sok hosszú, sárga szálat

A pókok álmodón ez éjjel.
Boszorka-vágyak beste kéjjel
Járják a táncot. Forr a katlan —
És én... ülök csak, mozdulatlan.

Mély kút vagyok, sötét vízekkel;
Várom, s belém se néz a reggel.
Csak jár bennem, gonddal teherbe'
Egy vödör fel és egy vödör le...

A Marseillaise

Véres keselyűk ülnek, ülnek
az évezrek nagy vállain.
Terül a moh, süpped a vályog,
komor haraggal sír a kín.
Csúszkál a bűn, skarlát-ruhában,
sötét palástban a közöny —
s mélységes völgyes katlanokban
csak gyűl a köny, csak gyűl a könny...

S egyszer — görg öblös száz torokból
a párás hangfelhő elő;
a föld alól fekete láva
hömpölyg az útra, s nőve nő;
ezer szemből a tér a légben
zöld lángfolyamtól öntözött,
s kékeslila füst bujdosik
a vedlett vén condrák között;

riadt galambok közt a ködben
odúknak bűze háborog;
egy házmagas zászló zavarja,
nyelére kármin vér csorog;
rőt óriás lépdel mögötte,
szemodvát bősz könny tölti meg:
és ég a föld, s vonul az éjbe
az őstömeg, az őstömeg.

Borús évszázadok döbögnek
nehéz lépcsőkön fölfelé;
lentről a szél vonítva hozza
az égett hús szagát elé;
felhők között az égfenéken
két rémült hold szalad, szalad —
és összetörik az Idő
egy nagy, nehéz kerék alatt...

▽ ▽ ▽ ▽

Petőfi nem alkuszik

Irta:
ADY ENDRE

VI.

(Befejező közlemény.)

Meg kellett halnia, hogy rosszabbul ne járjon: Werbőczi és Kossuth nemzete elbánt vele, hitegette, hívta, uszította, kihasználta, megalázta s elrugta. Ezt teszi vele ma is s ma nem mehet síró, szegény, cirógatást váró, mostoha gyerekként a kis Bem apóhoz, aki szintén nem tudta, kicsoda az ő Petőfije. Ahhoz a Bemhez, akiben igazán látom és elhiszem, hogy a lengyel a kelet franciája, mert generózus, mert ágál s mert tudatlanul is fölér egy germán tudóssal.

Magyarország ugyse adott Petőfinek semmit s amit adott, színlelt kölcsön volt: Petőfi adta, hogy szíve örömére visszakaphassa. Egyébként is már minden elvégeztetett s ha nagyon és hidegen elmélkedünk róla, még igen jól is járt Petőfi. Ami ragyogás lehetséges volt ezen a poros, szomorú levegőjű tájon, kidélibábozta magát, elragyogott s a többit nem volt volna érdemes megvárni.

S a huszonhét éves, kamasz Vulkán is irigyelnivalóan, pen dolgozott: a maga számára is megélte a megélnivalók mérdekét Petőfi: mehetett. „Legnépszerűbb" lett itt-ott a nem

régi csavargóból, irígyelték, utálták, kitomboltatták minden dühét, bosszuságát s félek, hogy nem bírta volna a fokozást. Azaz: nem is volt arra szükség, hiszen éppen azért kellett úgy nyargalnia, hogy huszonhét esztendőjével ő legyen a legtöbbet élt magyar a XIX. század közepének magyar, tanyai lehetőségei között.

És apa volt, apa volt ez a gyermek, aki a szülő-tiszteletet illedelmes, agyonfélemlített, iskolás fiucska módjára komolyabban vette, mint Mózes tízparancsolata kívánja. Petőfinek fia volt, halottjai voltak, kétségei, egy aggasztó asszonya, neve és híte, de mindenekfölött: fia. Ilyen erkölcsű művésznél, mint ő, Petőfi, ez a betetőzés, ez az, ami után már szinte áhítja az elernyedést: az apaság. A színészetet megölték benne Wörösmarthy és az irodalom, a politikus agitátort Batthyányiék, a barátot Tompa és még néhányan, a szerelmet Julia. A lírát, azt gondolom, Petőfi Zoltán egy-két órás korában s ahogy a Zoltán fiú világrajött, már megbénult az isteni hangszer. Petőfinek, éppen Petőfinek, az ő fia bevallatlanul azt jelentette, amit egy Ibsen-féle költőnek az élettel és művészettel leszámoló utolsó, irodalmi alkotás.

Különben is ezt az életet bajos lett volna szélesre bontott, végtelenségnek futó vonal-terveiben betölteni; bajos: lehetetlen. Már ott történt az elhibázás, hogy Petőfi abba a Magyarországba született, mely még ma is képtelen önmagával elhitetni, csak elhitetni is, hogy olyan, amilyennek Petőfi merte képzelni.

Végig próbálom gondolni százszor és újból százszor ezt a magyar titkok-titkát s érzem, ézem, hogy ez örökre titok marad, mint minden igazi valóság. Csakugyan gyermek-nemzet volnánk, hogy ez a csoda-gyermek nekünk, éppen nekünk, értünk, éppen értünk s éretlen, ifjúas szeleskedésünk idejére érkezett?

Csoda volt a számunkra, szenes vízzel oszlatott megígézés s akiknek érdekükben állott, valóban úgy gyógyakoztak ellene, mint bűbájos megrontó ellen. De csoda volt ő önmaga számára is s ami valami szomorúan keveset megmagyarázhat nekünk Petőfiből, az megint egy utunkba hárult, kemény csoda. Ez az ember csodát látott mindenben s nagy szerencsénkre a próféták őrületével vallotta, hogy minden csoda s hogy a csodák e légióját csak ő tudja megfejteni.

Bámult és látott, nem írhatnám le elégszer ezt, bámult és látott, bámult és látott ő, akiben minden csak akként és akkor létezett, ha belsőjében élt. Próbálták már Homérosz rokonának is

ítélni őt, térben és időben való bátor és hihetetlenül nagy, széles, szép elhelyezkedése miatt. De ő látta meg a kutyakaparót, a cigánykaravánt, a szélmalmokat, az alkonyati Tiszát és csak látta, látta, látta. Benne volt, önmagában látta és mégis kívülről, szemmel és csak látó szándékkal látva, még nem látta ezeket senki nálánál jobban. Az eszméi a másokéi voltak, hidegek, gyöngék, idegenek akkor is, amikor úgy szabadultak el tőle, hogy még a vak is észrevette: ezek csak a Petőfiéi lehetnek. S amit pedig úgy látott, csak a látás kedvéért, hogy mindenki megesküdnék, hogy ezt másképpen látni nem lehet: ez Petőfi, csakis és örökösen Petőfi. A titkok-titka itt bíborlik s valahol itt kellene keresni a megfejtést, ha az univerzum megengedné, hogy valamit is megfejtsünk az ő még kisebb titkaiból is.

Engem Petőfi tanított meg arra, hogy nincs világosság, Petőfi, a világosság Petőfije, a gesztusaiban külön-külön legköznapibb ember, a gesztusainak összetételében is egyszerű, de soha-soha meg nem érthető. Milyen szent, bolond rébusz lehet a szürke ember, ha még Petőfit is, a mindig átlátszásra a Nap elé álló, ragyogó Petőfit sem tudjuk megmagyarázni. Mert az igazság az, hogy a kivételes művész, kivételes akarata a megnyilatkozásnak, ő a megnyilatkozó kedve a rejtelmes mindennek. S Petőfi csak azért nagyon és kivételesen a magyar titkok-titka, mert nemcsak zsenije a csodálnivalónk, hanem az ő hozzánk, éppen a hozzánk érkezése.

Titkok-titka marad-e ez mindig, vagy megmagyarázható lesz egy olyan jövendőben, amikor távoli és érdektelen lesz minden, ami Petőfihez tartozik? Boldogok, akik mindent megmagyaráznak, mert eszükbe sem jut, hogy megérteni teljesen semmit se lehet s kiváltképpen nem a nagyon világosnak tetszőt. A ma még dadogó, istenkísértő módszernek, — hogy az emberek alig különböznek egymástól s hogy minden embert, kiki saját magából és maga által érhet föl, — kell nagyot fejlődnie.

És írta a Zoltán életrajzát és akarta, hogy Juliát tudja olyannak látni, mint amilyen nem volt és búsan határozta el, hogy nem hal meg a hazáért. A „komiszságok" úgy hullottak sárga, nyugtalan arcára, mint a júniusi jégeső a kincseket rengető, ártatlan buza-táblákra. Még pénzt is dobva adtak neki, holott az utolsó napokban már-már üzletemberré nőtt, sőt színdarab írásába fogott. Egészséges undorral undorodik a hon nagyjaitól s a tökéletlen

letes boldogságot ígérgeti magának, ha elfelejti, hogy hazája is van; Bemhez írott levelében megátkozza az egyenruhát, mely neki csak megaláztatást szerzett a törpe, hencegő, generális senkiktől. Ez a Bemhez írott levél a Szemere miniszterelnökhöz írott levéllel együtt, egymás mellett szinte halál-dokumentumok. Az ember már meghalt, amikor így ragaszkodik, kesereg, hálálkodik, önérzetes-kedik, mint Petőfi a két olyan nagyon-nagyon különböző levélben.

De valahova menni kell, Mezőberény nem jó rejtekhely, külföldre menni sok pénz és sok boldogság-hit kellene s egyikből sincs sok. Már közel járhatott az a kozák, aki a halált hozhatta és Petőfi kedvetlenül habozott: Damjanichhoz meneküljön-e vagy az ő Bem apójához. Dühvel érezhette azt is, hogy a fölfordult, zavaros, katasztrófa felé lódult kis országban éppenséggel senki sem látja be, hogy Petőfi miért kerülje el a bajt. Bántódásait, jogos szitkozódásait annyi megaláztatás miatt, színészkedésnek tartották: haragszik, mert fél. És önmaga mögött állott — önmaga, aki büszkén hirdette, hogy ő a pillanat-elhatározások hőse s az a Petőfi, megfizeti az olyan adósságokat is, melyekről versekben adott kötelezvényt.

Juliának nem használt, de inkább ártott az anyaság: elviselhetetlen tempóban nőtt benne az a kitaposást érdemlő hisztéria, mely kiváltképpen gyilkos lehet olyan valakire, mint Petőfi.

Jobb idegekkel is bele lehetett volna az összagabalyodott dolgokba bolondulni s nem csoda, hogy Petőfi megzavarodott.

Annyi bizonyos, hogy mikor Petőfiék Erdély felé indultak, nem a halálba akartak menni, de Petőfi már a halált se bánta. Tisztán nem látott, de annyit okvetlenül, hogy nagyon megcsalta az élet s nagyon megcsalta ő is önmagát.

És vitték öntudatlanul: a bajokkal teltség, az élettel túlságosan jóllakás, melyet ma krisztusi sorsnak keresztelnek el a farizeusok és tudatlanok, a vég felé. Mintha Krisztusnak egyéb öröme és kedve se lett volna, mint a meghalás, csak azért, mert végül meg kellett halnia.

Meg kellett halnia Petőfinek is, jó is volt, hogy meghalt, gondolt is reá, egy-két meghalást már magában cipelt, de dehogy is akart meghalni. Úgy ment a kétségbeesett bizonytalanságnak, mint maga az Isten is tenné, ha ember volna: hátha történik valami jó, mikor már rosszabb úgy se jöhet.

Hideg rázta a saját bátorságától s a már biztosra vett nyaktöréstől Magyarországot, amikor Petőfije elindult életét elintézni. Mindenki magát féltette, a maga bőrét, a maga kis gyáva életét; mindenki a maga volt kurázsiját átkozta. Ki az ördögnek jutott itt akkor eszébe, hogy Petőfivel mi van és mi lesz s kinek volt itt akkor ideje és esze azon gondolkozni, míje volt e korszaknak Petőfi?

S a nagyszerű önáltatások gyönyörű, pár éves ködéből egy véres színű, nagyobb ködbe vész el az ifjú Petőfi alakja. A nem alkuvóé, aki azért élt, harsogott, hogy hamar végezzen el mindent s hogy ne legyen belőle megalkuvó. Úgy látták, hogy a vesztett csata után még inalva inalt magát menteni egy nagy kukoricásba. Nem hiszem, megállott biztosan a kukoricás előtt, mely jelképe a magyar életnek, a magyar rengetegnek. Nem, ide már nem volt semmi kedve újra bemenni, kétszer nem történik csoda, életnek itt az ő élete több volt a többinél. Megvárta, míg sírba tapossák megvadult szláv katonák, kikhez az ő vére hasonló volt s akik tudnak ölni, élni és meghalni nagyszerűen.

▽ ▽ ▽ ▽

REVUE

Irta:
SZABADOS ZÁDOR

— A budapesti lakásuzsora és a házboykottok. —

A főváros lakosságának az elmult hetek egyik vasárnap délutánján különös és megdöbbentő látványosságban volt része. Megmozdult a nyomor és kikívánkozott az utcára. Budapest lakásnyomorúságát idáig csak elméletben és statisztikában ismertük. Most láthattuk a maga ijesztő valóságában. Munkától megtört férfiak, ványadt asszonyok és sápadt arcú gyermekek tízezer főnyi csapata rótta végig a város főbb útvonalait a rettentő, szinte elviselhetetlen júliusi hőségben, hogy a Garay-térről izenje meg a hadat az uzsorának.

Időszerű tehát, hogy most, amikor a főváros lakosságának nagy tömege az általános lakbér-megtagadás éles fegyverét akarja az uzsorásokkal szembeszögezni e nagyarányú tömegmozgalom okaira rámutassunk. Elsősorban egy csomó rideg statisztikai adaton kell átesnünk, amelyek azonban meglehetősen sokatmondók.

A *„Zeitschrift für Wohnungswesen"* 1909 augusztus 25., szeptember 10. és 25. számában *dr. Ferenczi Imre* a következőket irja:

„Amig az 1896—1890. években minden évben 21.000—27.000 szobát építettek a fővárosban, addig 1901 óta az évenként épített szobák legnagyobb száma 12.244-et tett ki, a minimum pedig az 5000-et sem érte el. Igy történt azután, hogy amig 1901-ben a negyedévenként üresen álló lakások száma 4298 volt, 1906-ban már csak 417 üresen álló lakást találunk, vagyis a meglevő 157.000 lakásnak csak 0·3 %-a üres. Mi alatt Budapesten, a statisztika által általában megkivánt 3%-os lakásüresedési minimumnak éppen 1/10-ed része van meg, az alatt Németország nagy városaiban az üresen álló lakások a következő arányszámokat mutatják: Boroszló 6·2%, Hamburg 5·4%, Köln 5·1%, München 4·1%, Lipcse 2·63%. Londonban a legsűrűbben lakott negyedekben ugyanekkor 2·7% az üresen álló lakások száma, amely azonban egyes negyedekben egész 8·2%-ig emelkedik."

Ugyancsak dr. Ferenczi irja, hogy a lakástúlzsúfoltság és a halálozási arányszámok összefüggését Budapesten évtizedek óta pontosan meg lehet állapitani. Amig ugyanis a külterületek túlzsufolt lakásaiban a halálozási arányszám 18—20%-ot ért el, addig a belvárosban, ahol egészségesebbek a lakásviszonyok, ez a szám csak 11·4%. Semmi kétség sem férhet tehát ahhoz, hogy legelső sorban a lakásviszonyok okozzák azt, hogy a fővárosban minden ötödik ember tüdővészben pusztul el.

Igen érdekes adat az is, hogy a budapesti házak bérjövedelme 1896-tól 1908-ig 82,500.000 koronáról 126,000.000 koronára emelkedett. Ezen emelkedésből 21,000.000 korona az utolsó 4 esztendőre esik. A főváros központi adószámviteli hivatalának legutóbbi kimutatása szerint pedig Budapest lakói az idén 144,633.201 koronát fizettek lakásbér fejében.

Ehhez csak nem kell bővebb magyarázat. 1908-ban már odáig fejlődtek a viszonyok, hogy a statisztikailag megkivánt 5000 üres lakás helyett Budapesten mindössze 242, nagyrészben lakhatatlan lakás állott üresen. Ezzel azután csordultig betelt az üröm-pohár.

Eddig a dolog elméleti részével foglalkoztunk. Vessünk most egy pillantást a statisztika számoszlopai mögé és nézzük meg közelebbről azt a nyomorúságot, amelyben e dunaparti édenkert velőkig kiszipolyozott lakóinak évek hosszú során át részük volt. Itt most egész aprólékos részletkérdésekre is ki kell terjeszkednem, mert ezek nélkül a lakók végletekig menő, a fegyveres karhatalommal is szembehelyezkedő elkeseredése nehezen volna megérthető.

Mint föntebb láttuk, 1908-ban már egyáltalán nincs üres lakás a fővárosban, mert a hivatalos kimutatásban szereplő 242 üres lakás nagyrésze éppen azért állott üresen, mert oda már senki emberfia nem volt hajlandó beköltözni. Csak természetes, hogy ilyen körülmények között az uzsorások szemérmetlensége a végsőkig fokozódott. Ennek bizonyitására talán elég lesz az alábbi egyetlen példa:

A Szondy-utca 38. számú házban 1905-ben egy 1 szoba és konyhából álló III. emeleti udvari lakás ára 330 korona volt. Ma ezért a lakásért, ugyanaz a lakó 600 koronát fizet.

Egy közös konyhás 1 szobás lakásért ugyanebben a házban 560 korona bért fizetnek. A lakások ára átlag 85—100% emelkedett, míg a házban lakó munkások jövedelme átlag 10% emelkedést sem mutat.

A lakbéremelés minden negyedben halálos pontossággal bekövetkezett és szinte síralmas látvány volt a negyedek idején a kapukra kiakasztott cédulákat tanulmányozó utcáról-utcára reménytelenül vándorló asszonyok és férfiak csapata. A lakó csöbörből vödörbe jutott. Ha nem bírta a túlmagas bért fizetni, kisebb lakásba kényszerült, ahol azonban aránylag rendesen magasabb bért csikartak ki tőle, hogy azután negyed vagy fél év mulva újból elölről kezdje a kálvária útját. Még rosszabb volt a külterkek munkáslakóinak helyzete. Ezek rendesen havi vagy hetes lakásokban laknak és e szerencsétlen embereknek majdnem havonta felemelték 40 50 fillérrel a lakbérüket. Üres lakás nem lévén, fogcsikorgatva és zsebben ökölre szorított kézzel volt kénytelen a lakó az archimedesi csavar szorítását tűrni, mert ha csak megmukkant vagy rossz arcot csinált a játékhoz, attól kellett tartania, hogy kiteszik a lakásból és napokig-hetekig szaladgálhat, amíg másik odut talál valahol.

A lakáshiány csodálatos találékonyságot váltott ki az uzsorásokból. Földalatti pincék, raktárak és istállók alakultak át lakásokká és az istállóbűz még el sem párolgott az oduból, már betelepedett családjával együtt a kétlábú lakó.

A VI. kerület külterkén tudok házakat, ahol disznóólakat alakítottak át lakásokká. Az Angyalföld egyik házában, a Leventeutcában, 42 árnyékszékből csinált 16 egyszobás lakást a házúr. Ennek természetesen az lett az eredménye, hogy ez időtől fogva 40—50 lakó volt kénytelen egy árnyékszéket használni. A házban jártamkor a lakók keservesen panaszolták, hogy nem képesek az árnyékszékre jutni, mert folyton el van foglalva. Ugyanebben a házban több olyan lakást találtam, amelynek menyezete napról-napra részletekben hullott a lakók fejére és teljesen hiábavaló volt minden kérés-könyörgés, hogy a javítási munkákat elvégeztessék. A ház legtöbb lakásának fala vizes és nyirkos volt. Sok helyen rétegben állott a penész a falakon. A ház egyik oldala úgyszólván teljesen rá volt építve a szomszédos ház tűzfalára úgyannyira, hogy az ezen oldalon levő lakásokba egyáltalán nem hatolhatott be a napvilág. Május elején jártam a házban és délután 2 órakor petróleumlámpa füstölgött az asztalon; ennek gyér világa mutatta a rettenetes nyomorúságot, amelyben e szerencsétlen emberek vergődtek. Ahol lámpa nem égett, ott gyufát kellett gyujtanom, hogy körülnézzek. Minden egyes lakásban találtam beteget. Férfit, nőt, gyermeket vegyesen. Az egyik asszony sírva panaszolta, hogy a gyermekei megvakulnak. Valahányszor kimennek a napvilágra,

mindig szemfájásról panaszkodnak. Ő maga is csak úgy tud kimenni, ha a fejkendőt erősen a szemébe húzza. Ezek a szerencsétlen emberek 2 év előtt 5—6 koronát fizettek hetenként ezekért a lakásokért és lakásuk hetibérét 2 év alatt 8—9 koronára emelték föl. Előttem egy nappal a közelben levő katonai kórház egyik ezredorvosa járt a házban, aki szörnyűködve járta be a nyomorúság odvait és az egyik németül tudó lakónak e jellemző szavakat mondotta:

„Hier könnte man nur mit einer Dinamitpatrone helfen."

Még jellemzőbb, hogy ebben a házban hat hétig tartott a lakók elkeseredett harca és ezen idő alatt gyüléseken és a sajtóban számtalanszor ismertették ezeket az állapotokat és követelték a hatósági orvosi vizsgálatot. A házban hat hét alatt megfordult 10.000 idegen ember, számtalan fényképész és hírlapíró, a lapok hasábokon át ismertették írásban és képben a lakók nyomorúságát, de a hatósághoz csak akkor volt szerencséjük a lakóknak, amikor néhány szerencsétlen és végképp elkeseredett embert rendőrkardokkal és revolverlövések sortüzével akartak kilakoltatni az utcára.

Ezek után, azt hiszem, könnyű megérteni, hogy a végképp elkeseredett és mindenre elszánt emberek, amikor kilakoltatásra került a sor, puszta ökölléi állottak szembe a rendőrkardokkal. Egy asszony revolverlövésekkel fogadta a kivont karddal brutálisan vagdalkozó rendőröket. Egy másik munkásasszony pedig végső keserűségében néhány hetes csecsemőjét akarta az emeletről a rendőrök közé hajítani. Csak nehezen tudták a gyermeket elvenni a kezéből.

A harc végén néhány brutálisan megvagdalt asszony és férfi maradt véresen az udvaron, de a kilakoltatásból nem lett semmi és a háztulajdonos végre is kénytelen volt szerződéssel békét kötni a lakókkal. De eltértem a tárgytól. Térjünk tehát vissza a kiindulási pontra.

A korlátlan uzsora lehetősége egészen különös viszonyokat teremtett, különösen a külterek munkáslakta vidékein. Az ingatlanok állandó kereslete valóságos cserebere állapotot szült. Egy-egy heti lakásokkal túlzsúfolt bérkaszárnya 3—4 év alatt 5—6 tulajdonos kezén fordult meg. Ezek egymásra licitálták a ház árát és az ártöbbletet azon nyersen a lakókra hárították át. A negyedéves lakókat kiszorították a házakból és havi, sőt lehetőleg heti lakásokat csináltak, mert a heti lakbérek 20—40 filléres emelése legjobb alap volt a lakók kizsákmányolására.

Egész konzorciumok alakultak. Egyes ilyen konzorciumnak 8—10 háza is volt a külterken. Ezekben a házakban azután egységes módon folyt az uzsora.

Ezt a rendszert nyomon követte a második rákfene. A főbérlőrendszert értem ez alatt. Ezek az urak a házbérbevallási ívvel mentek föl a háziúrhoz, aki már nem tudott vagy nem mert újabb ürügyet kieszelni a béremelésre és az eddiginél évente

4—5000 koronával nagyobb bért biztosítottak a ház tulajdonosának, ha a házat szerződésileg 4—5 évre kiadta nekik. Ezt a bértöbbletet természetesen be kellett hozni és a bérlő úr is élni és gazdagodni akart. Mindez nem történhetett másként, mint a lakók bőrére.

De még ez sem volt elég a nyomorúságból. Ezek a bérlők az általuk bérelt házak legtöbbjében vagy fűszerüzletet vagy bor- és pálinkamérést is nyitottak. A házbeli lakóknak ott kellett szükségleteiket beszerezni. Valóságos kényuralmat gyakoroltak a nekik kényre-kegyre kiszolgáltatott lakók fölött. Aki nem vásárolta a hamisított és rosszul mért árút, vagy aki nem ivott eleget az alkoholméregből, az mehetett új lakást keresni. Könyörtelenül kitették a lakásból. Könnyen tehették. Százan és százan lesték a megüresedő odut, hogy belebujhassanak.

Eddig az uzsora két főtényezőjével, a háziúrral és a főbérlővel ismerkedtünk meg. A tapasztalatlan olvasó azonban nem tudja, hogy e díszes társaságnak van még egy fontos kiegészítője is. Aminíhogy a kapitalizmus nem nélkülözheti a hadsereget, ahogy a királyság nem lehet el hóhér nélkül, épp annyira lehetetlen elképzelni az uzsorást házmester nélkül. A budapesti házmester a végrehajtó hatalom. Ő az, aki a házban a vasfegyelmet fentartani hivatott és aki arra való, hogy a lakók kizsákmányolhatását örök időkre biztosítsa. Ennek fejében a háztulajdonos vagy bérlő kiszolgáltatja neki a lakók összességét apróbb-nagyobb zsarolások és megsarcolások erejéig és joga, sőt kötelessége a lakót, annak feleségét és leányait durvaságával és brutalitásával állandó remegésben tartani. Az apróbb gyerekek 14 éves életkorukig üthetők is. Mindez nagyon furcsán, szinte tréfásan hangzik; de, uramteremtőm, milyen kevesen tudják ebben a nagy városban, hogy mekkora hatalom az angyalföldi házmester!

A kozákhetman kancsukáját lehet csak méltó szimbolumként a házmesteri kulcs mellé állítani.

A külteleki házmestereket, az orosz dvornyikok módjára, a lakosság legdurvább, legerőszakosabb elemeiből válogatják össze. Valósággal szörnyűség az az állapot, amit ezek az emberek megteremtettek. Bor- és pálinkafizető vazallusokká teszik a kezeik alatt görnyedő lakókat, akiknek feje fölött állandóan ott suhogtatják a fölmondás szöges korbácsát. Besugókat tartanak a lakók között és szinte elviselhetetlenné teszik a szerencsétlen munkáslakók sorsát. Mindez pedig nem kivétel, hanem szabály.

A házmester egyik joga a lakások bérbeadása. Már most, ha valakinek lakásra van szüksége, 8—10 koronával megvesztegeti a házmestert, aki azután talál ürügyet arra, hogy valamelyik lakóját kitegye a házból és annak lakását átadja. Ez az üzlet [illegible]sen általános a külteleken. Alig van olyan lakó, aki ne [illegible]dna róla vagy végső szükségében maga is ne vesztegetett volna. [illegible]udok eseteket, amikor a házmester 8 koronáért adta ki a lakást és amikor az új bérlő bútora már ott állott az udvarban, 12 korona

heti bért követelt tőle. A szerencsétlen pária mit tehetett egyebet, hallgatott és fizetett.

Egy a VI. ker. szociáldemokrata pártszervezethez beküldött panasz vizsgálata során kiderült, hogy *a Szabolcs-utca egyik házának házmestere a lakók feleségeit és leányait egyenként lecsalta a pincébe és ott erőszakot kísérlett meg ellenük. Ez több esetben sikerült is neki és a megbecstelenített nők nem merték panaszkodni. Féltek a lakásnyomortól.*

Ez az a nyomorúság, amely a statisztika számsorai mögött ólálkodik.

Nem hagyhatom megemlítés nélkül a lakásuzsora egy újabb termékét, a házgondnoki rendszert sem. Valahányszor a végleg kizsákmányolt lakók terheit újból növelik, ezek kérincseléssel és könyörgésekkel járulnak a háztulajdonosok elé. A taplószívű emberek, hogy ettől a kellemetlenségtől is szabaduljanak, a gondnoki intézményt eszelték ki. Átruházzák valakire a ház ügyeinek intézését és e második személy mögé huzódva folytatják a fosztogatást. A szerencsétlen lakó azután szaladgálhat Ponciustól Pilátusig. A háziúr a gondnokhoz, a gondnok a háziúrhoz küldözgeti mindaddig, amíg a jámbornak el nem megy a kedve a haszontalan szaladgálástól és fizet, mint a köles. Érdekes, hogy a gondnokok között nagy számmal találunk jobb nevü ügyvédeket, köz- és állami hivatalnokokat. A gondnoki rendszer segélyével üzött uzsora egy speciális és fejlödött formáját a *Magyar kereskedelmi részvénytársaságnál* találjuk meg. E derék intézet, amely egyébként alkalmazottainak és hivatalnokainak szemérmetlen kizsákmányolásával is beigazolta, hogy rátermett az uzsora müvelésére, és amelynek minden nyomtatványán ott ékeskedik a magyar cimer hármas halommal és kettős kereszttel, — ugyancsak derekasan szolgálja a házbérpiócák érdekeit. Külön házkezelő osztályt tart fenn idegen bérházak kezelésére. Ez idő szerint az alább felsorolt 42 bérházat kezeli: I. ker., Döbrentey-u. 24, Kemenes-u 6, Országház-u. 12; III. ker., Zsigmond-u. 102, IV. ker., Szép-u. 3, V. ker., Báthory-u. 18, Csáklya-u. 6, Váci-út 84, VI., Aradi-u. 62, Dessewffy-u 41, Lehel-u. 21a, Nagymező-u. 45, Nagy János u. 37, Rózsa-u. 72, Szív-u. 4, Szondy-u. 33, 82, Teréz-körút 27, VII., Angol-u. 22, Damjanich-u. 33, Jósika-u. 15, Király-u. 73, VIII., József-u. 16/18, József-körút 18, Kálvária-u. 23, Kisfaludy-u. 26, Magdolna-u. 29, Német-u. 57, Népszinház-u. 51, Rökk Szilárd-u. 19, Salétrom-u, 9. Szerdahelyi-u. 14, Szigetvári-u. 1, IX. ker., Koppány-u. 3, Mátyás-utca 18, 20, Ráday-u. 17, 21, Soroksári-út 8/10, Tüzoltó-u. 21, Üllői-út 11/13 és X. ker., Hölgy-u. 25/27.

Eljártam a legtöbb házban és megállapitottam, hogy *a háztulajdonosok mindenképen meg lehetnek elégedve a malomszögi Elek Pál udvari tanácsos úr elnöklete és védnöksége alatt folyó közvetett uzsorával.*

Ez természetes is, amikor e jeles bankintézet a háztulajdo-

nosokhoz intézett prospektusában ilyen módon hívja fel keringőre az uzsorásokat:

„*Anyagi érdekeik legmesszebbmenő védelméről és egyéni kényelmük biztosításáról van szó.*"

Tudnunk kell még azt is, hogy ez az intézet a mindenkori kormányok *legmesszebbmenő* kegyeit élvezi és kifelé, mint a magyar ipar és kereskedelem képviselője szerepel; évente több százezer korona állami szubvenciót élvez és bírja a magy. kir. sóelárúsítás monopóliumát. Ezen kívül egyedüli képviselője a magy. kir. államvasutak gépgyárának. Ezek az üzletecskék évente milliókat jövedelmeznek, amire elég bizonyíték az évente milliókkal dagadó tartalék- és részvénytőke. Az uzsorához való hathatós segédkezésért a házbérjövedelem 1%-át kapja az intézet. Minél magasabb a házbér, annál nagyobb a provízió. A többi aztán ebből következik.

A lakásuzsora elleni akció folyamán a szociáldemokrata kerületi pártszervezetek több ezer statisztikai ívet osztottak szét a lakók között kitöltés céljából. *Mike Károly villanyszerelő*, aki ez idő szerint New-Yorkban, 1256. Brook Avenue alatt lakik, szintén hozzájutott egy ilyen ívhez, és ezt ki is töltötte. Az adatok oly értékesek, hogy feltétlenül szükségesnek tartom e helyen való közlésüket.

A főbb adatok a következők:

Miből áll a lakás?	3 szoba, konyha, fürdőszoba és klozet a földszinten.
A lakásnak hány utcai szobája van?	Kettő.
„ „ „ „ ablaka van?	Öt.
Hányan laknak a lakásban?	2 személy (férj és feleség).
Mennyi a havi keresete?	Heti 24 $ 75 c., tehát havi 99 $+)
Mennyi a havi házbér?	Nyáron 17 $ 50 c. Télen 18 $ de ezért gőzfűtést is kapok.

A jegyzetrovatban a következőket írja *Charles* Mike:

„A lakás mosdóval, fürdőkáddal, jégszekrénnyel, konyhai vízvezetékkel és mosóteknővel van felszerelve. Mind ezekhez hideg és meleg vízcsap szolgál. A szobában és a konyhában a falhoz erősített szekrények vannak, amelyek a lakáshoz tartozó szerelvények. A „front room parlour"-ban (salon), amely 5 méter hosszú könyvszekrény is van, felette tükör. A kapu alatt levélszekrény áll, ahonnét minden lakáshoz csengő szól. A pincében egy közös kézi felhúzó gép van, amelyen a fűszeres stb. szállítja fel a holmiját a lakásokba. A házmestert a háztulajdonos fizeti. Itt az egyszobás konyhás lakás curiosum."

*) 1 $ = 5 korona

Vegyük most elő a sok közül találomra egy Budapesten lakó szerelő kitöltött statisztikai ívét. Ezt az embert *Mokán Tivadarnak* hívják. A VI-ik kerületben Szondy-u. 38. II. em. 14. sz. a. lakik. Lássuk mit mond a beszédes ív?!

Miből áll a lakás?:	1 szoba és 1/2 konyha (udvari)
Hány ablaka van?:	Egy
Hányan laknak a lakásban?:	4 tagból álló családom és 2 ágyrajáró
Mennyi a havi keresete?:	Heti 19 korona, tehát havi 76 K.
Mennyi a havi házbér?:	A lakásba költöztem 1910. január 15-én akkor fizettem havi 32 K-át, ma fizetek „ 48 „ „*

Lássuk a jegyzet rovatot! *Mokán Tivadar, a pesti partáj,* szó szerint a következőket írja:

A szobában csak 2 ágynak van helye és ebben 4-en alszunk. kettő a padlón hál. E lakásnak nevezett ólban 10 nap óta nincs vizünk. Az ajtók, ablakok rothadtak; zárak, kilincsek, kulcsok hiányoznak. A falakról hullik a vakolat és a régi, vörös téglák kilátszanak már alóluk. A lakások nedvesek és penészszagúak. A rovarok és férgek százait nem tudjuk kiirtani. A pincéből dögleletes bűz árad fel, mert ott elhullott állatok bőrét tartják raktáron és állandóan fertőző, ragályos betegségektől rettegünk. 10 lakásra jut 1—1 closet és ez is büzös és undorítóan piszkos."

Nézzünk meg még egy ívet. *Goldstein Benő* a Kmetty-u. 22 sz. fölszint 1. ajtószám alatt lakik.

Egy 1 ablakos egyszobás lakásért, amelyben heten laknak, havi 45 korona bért és 3 korona házmesterpénzt fizet. E lakáshoz 1/4 *konyha* jár, ami azt jelenti, hogy egy konyhán 4 család főz. A jegyzet rovatban a következő, szinte hihetetlen dolgokat találjuk:

„A klozet 25 koronáért ki van adva bérbe." Július 17-én beállított hozzám a házmester azzal, hogy a lakás mától fogva havi 5 koronával drágább. Ha nem fogadom el a béremelést, ki kell belőle mennem. Én nem vettem tudomásul a béremelést. 25-én délután 4 órakor én nem voltam odahaza, mindenemet kidobálták a udvarra és családomat a szopós gyermekkel együtt kizárták a lakásból."

És ezek a szörnyű adatok így következnek szépen sorjában, egymásután.

De térjünk vissza egy kissé a *Charles Mike* és *Mokán Tivadar* szerelők ügyére. Csináljunk egy kis hasznos összehasonlítást Mindketten egyszakmabeliek, a különbség csak az, hogy az egyik New-Yorkban a másik Budapesten lakik és dolgozik.

A new-yorki magyar havonta 99 $ vagyis 5 koronával számítva ... 495 K-át keres,
ebből fizet lakásért havonta ... 87 „ „
17 $ 50 c-t, vagyis ez keresetének ... 17 1/2 % teszi.
A budapesti szerelő havi keresete ... 76 K
ebből lakásért fizet ... 48 K-át
ez keresetének ... 64%-a.

* Ennek az embernek a házbére tehát 8 hónap alatt 50%-kal emelkedett.

A new-yorki ember keresetének $17^1/_2\%$-ért 3 szobás, 5 ablakos, hygienikus lakást kap, amely a modern lakás minden kellékével fel van szerelve. A budapesti viszont 1 ablakos, egyszobás, $^1/_2$ konyhás oduban penészgombák és férgek közé szorul, padlón hál és ágyrajárókkal kénytelen megosztani nyomorult hajlékát, amelynek uzsorabére keresetének 64%-át emészti fel.

És vannak ebben az országban úgynevezett komoly államférfiak, akik ezek dacára is elhiszik, hogy a kivándorlást a határrendőrség kardvasával meg lehet akadályozni!

▽ ▽ ▽ ▽

Életsíratás

— Mindennapi történetek —

Irta:
BÁN FERENC

Még nyomasztóbb lett a levegő az éretlenül levágott füéhez hasonló illattal telt szobában, amikor megnyílik az ajtó. Öregedő asszony, fonnyadt, vízesbőrű asszony lép ki a díványon egymáshoz nagyon közel szorultak felé. Az ajtó becsapódik mögötte: s mintha gonosz dolog lenne ez nagyon s mintha puskalövés hangosságával birna; olyan ijedt haragosság látszik valamennyi szemében a zaj miatt. Az öregedő asszony még visszafordul előrementében s olyan dühös a pillantása, amikor a kilincsre néz, mintha, gondolkodó lénnyé változva, az okozta volna a lármát. Akik ülnek, a folytonos mormolásba vesző beszélgetés dacára is folyton az ajtó felé tekintgetnek, mint akit a megsejtett veszély nyügöz egy pont bámulására. Az egyik hallani vél valamit. Az arcaböre megfeszül és előre nyomulnak a szemgolyói. Tiltakozón, ingerülten rázza fölemelt kezét a többi felé, mint amikor a tragikus helyzetbe való profán belekóhintés borzongatja meg az embert. Egy pillanatra csakugyan fojtogató a csend, de akkor a figyelő arcán csalódás tükröződik „Semmi". Beleheli a szót a levegőbe s egy ideig rá sem néz a többire, mintha most eszmélne csak rá, hogy parancsoló mozdulatával megsértette azokat. Az öregedő asszony most egészen eléjük megy s valamennyien úgy néznek rá, mintha az ő szavaitól várnák a megkönnyebbülést. Az visszanézi őket; olyan a szemei fénye, mint a bágyadt holdsugárban ringatozó tófelület. Igen rövid ideig néz reájuk, az ajka úgy mozog, mintha a lelkében fölgyülemlett érzések keresnének útat a kitörésre, de azután mellére hanyatlik a feje és ő maga berogyó lépésekkel botorkál egy szék felé, melynek támláját a divány felé fordítva, úgy ül rá, hogy könyökben meghajló karját térdeire fekteti. Csönd.

Belülről most olyan hördülés hallatszik, ami megállítja az erekben a vért és rögtön rá az újszülött visító sírása szállt keresztül az ajtón. Az öregedő asszony megfordul a széken és úgy néz a többire, mintha azok szemében keresné kinos sejtései igazolását. Azok csak egy pillavillanásig bólintanak igenlően a nagyon szomorú asszony felé és azután élénkséget, vidámságot [illegible]etnek az arcukra. Az asszony pedig olyan méltatlankodással fordul el [illegible]ük, mint amikor gyereknek szánt ravaszsággal akarnak ámítani élemedett [illegible]mbert. Visszafordul és most már hallani a vállait rázó zokogást is, bár kendőt gyömöszül a szája elé. Kétségbeesett gyorsasággal beszélnek a többiek

és azon erőlködnek, hogy a hangjuk úgy csengjen, a mozdulatuk úgy kerekűljön, mint máskor, mint rendesen. Több sóhajt hallani és a leglőbb hosszan mered a szembenéző Szűz Mária arcára. Most újabb hördülés és nyomában másik kettő. Még el sem hangzottak ezek s már ütemes dobogást hallani. Valamennyien az ajtókilincs fölé néznek és abban a pillanatban megint megnyílik az ajtó. Forró levegő árad ki onnan s ott benn sokkal komprimáltabban terjeng az éretlenül levágott fű szaga. Mind benéz: faágyak fejeit látni a középütt alsó átnedvesedett párna szárad s a túlsó végen emberi kar csüngg le az ágyszélről; ettől igen kis távolságra két oldalt fölhalmozott párnákba süllyedt nagyon pici, rugdalódzó, nagyon vörös emberi test van. Ujabb hördülés és az ágyszélre csüngő kar most eltűnik. Aki az ajtót kinyitotta ingujjra vetközött fiatal férfi, fölsőpri homlokába csapzott haját, miközben megcsillámlik az ujján egy széles aranykarika. Visszafordul majd újból a szobába néz s a küszöbről el sem mozdulva súgja bele a levegőbe:

— Még mindig nincs itt.

Csönd. Ujra szól;

— Mama . . ,

A diványon ülők fejei némán rázódnak a tagadás ritmusában. Az ajtó most újra becsukódik s most olyan nesztelenül, hogy kéjjel önti el a feszülő idegeket.

Nyílik egy ajtó. Sárgálló szakálu, egyenes úr lép be; a fekete nadrág alól lakkcipő nyúlik ki. Összesúgnak a diványon: az orvos . . . nem. A tanár. A most jött egészen kiegyenesedik, és amint körülpillant a szobában, tekintete elsuhan a diványon ülők színes ruhái fölött. A széken ülő az ajtófelé mutat, de a most jött már is arra ment, mert belülről újabb hördülés erőszakoskodott ki. Puhán nyitja ki s még az ajtó kitárása közben is ideje marad lepöckölni egy nadrágjára ragadt fehér cérnaszálat. Az ajtó becsukódott s mintha a most jött magával vitte volna valamennyiük kincsét, úgy néznek a mögötte becsukódott ajtóra. A széken ülő most nagyon izgatott lesz. A kendőjét huzgálja olyan türelmetlenséggel, mintha a meztelen husát csipkedné az, a cipőhegyei gyors váltakozással zsurolják a parkettet s a következő pillanatban föláll, megindul. Egy-két tétova lépés után az ajtónak tart s már a kilincsér nyul, amikor a diványról fölpattantak lefogják a kezét. Négyen is támogatják, mert a zokogás olyan erővel tör ki belőle, hogy meginog. A diványhoz vezetik s körötte foglalnak helyet. Mindegyik kezével szinte kapaszkodón szorongatja a mások kezét és elfúló hangon mondja:

— Szegény asszony, szegény Lajosom, . . és az az ártatlan kis bogár.

— De hiszen nem olyan nagy a veszedelem.

Csak nézett rájuk és csak a fejét ingatta. Percek telnek el és akkor fölcsapódik az ajtó. A tanár jön ki, a másik ajtót be sem csukja maga mögött. Rögtön visszatér; a hosszú kabát a földön surolódik, amint a felső ruhában kutat. A kabátot odahajítja valami széktámlára s a következő pillanatban már kinyitotta, amit kivett, Fekete bőrkazetta, amelynek piros bársonyán nikkelezett dolgok csillognak. Ebben a pillanatban gyors, idővesztett reménytelen dörömbölés hallatszik, mint amikor puhafelületű, erős tárggyal fatáblát vernek. Az orvos feje lehanyatlik néhány centiméterrel s a kezében összecsukódik éles csappanással a fekete bőrkazetta. Ebben a pillanatban belülről rántják fel az ajtót.

— Orvos . . . tanár úr az Istenért! . . .

Eltűnnek mindketten. Az öregedő asszony a diványba fúrja a fejét és két kezét a füleire tapasztja. Nem akarta meghallani mi történik, mit mondanak a következő pillanatban, mint a Saharajáró teve, amely homokba ássa magát a közelgő számum elől. Belülről még hallani, de egyre gyöngülőbben a dörömbölést, mely azután egyszerre megszűnik. Ekkor rövid, alig neszező sóhajok úsznak ki a levegőre; egyik-másik összekulcsolja a kezét és valamennyi kutatón néz fölfelé. Az öregedő asszony most elállítja a zokogást; fölül és meredten néz az ajtóra. Valamennyien arrafelé hajolnak s bár valamennyi érzi a vágyat, egyik sem tud fölállani. Megnyílik az ajtó s mintha szintelen kőd előzné meg őket. Elől a tanár s mögötte az ingujjas férfi, aki most sokkal, sokkal kisebbnek látszik. Ezt hallani még:

. . . de a kicsike egészséges.

II.

Máshol ablak van olyan helyen; mintha csak karakterizálni akarna. A nyílás ott meredez: menedékül homálynak, sötétségnek, de nem fúrták keresztül. Nehogy becsilloghasson az életvidító, aranysárga napsugár, ami olyan hasonlatos a halálhoz. Nem láthatni, mint érkezik; egyszerre csak itt van. Ott ülnek: az arcuk viaszból öntött és a csontjaik kifelé igyekeznek; keresztül a sárga ráncokat verő bőrön. Hárman vannak: kettő egészen apró és ezek szemében félelem lobog föl valahányszor a nagyra pillantanak. Olyan félelem, mint amikor azon retteg valaki: elkergetik az alázatos kérés miatt. És nagyon sokszor néznek és mindig nagyon sokáig néznek. Az egyik kicsi a másikba taszítja hegyescsontú könyökét.

— Na.

Nagy hallgatás. Fekete, szögletes formájú dolog sötétlik a közepen, ami nagyon nyikorog, hogy a nagy ráfekszik, A szögletes fekete inogva nyöszörög és a hang egyszer jobban, másszor egészen csöndesen hallatszik. Olyan ez a nesz, mintha kopottszörű vonót húzgálnának madzaghúros hegedün és amíg irígyen birokra kel a sarkok felé visszhúzódó melankólikus csönddel, a nyomában feltör egy sóhajtás és azután nagyon, nagyon finom nesz, mint amikor cseppenként hullajtanak vizet. Most már nekibátorodik a zaj: a szögletes fekete nagyokat nyekkenve, nyikorog és tisztán hallani a sírást. A nagy sír. A másik kettő is rákezdi és erre viszhangos lesz odabenn minden. A temetőben hallani ilyesmit, ha éj idején messziről jövő szél simogatja a márványokat. Az egyik kicsi abbahagyta.

— Kenyeret, anya!

A másik is:

— Egy kicsi kenyeret!

Egészen csönd; zúgni kezd a levegő, akárha menekülni igyekezne innen. Ki, oda, ahol táncolni lehet és futkározni föl a mélyből, a messze magasba.

Megint visszhangos a szoba: mind sír. És ekkor olyan sóhajtás neszez [illegible]t a tanítvány ajkáról elszálló, ha békatapintásúvá hidegedik kezében [illegible]mester ütőere. Még egy sóhajtás: sokkal halkabb az előbbinél, de tovább [illegible]rezeg a levegőben. Erre azután kétszer egymásután hallani a teherhordók torokreszelő nyögését; ruhák surolódását; és a nagy melle táján most két

világos folt látszik, amelyek inognak. Innen hallani a sírást, amiből kiérzik a reménytelenség és az is, hogy nemsokára vége lesz.

Recseg fenn valami, mint amikor fölülről lépnek. Kis tenyerek csapódnak össze és rögtön rá dobbanása négy lábnak, amelyek oly türelmetlenséggel dobbannak, mintha veszedelemből kerülnének biztos helyre.

Négy kicsi láb nagyokat dobog és a dobogások hirtelen egyetlen kongó morajban ölelkeznek. A nagy is föláll: sercegés és utána olyan fény, mint amikor valaki irtózatos messzeségből lát felvillanni egy picike villámot, amely sötét fekete felhő mögött cikázik. Még háromszor látni ezt; azután kis, fénylő pontot, amely egyre szélesedik és néhány pillanattal azután, hogy valami üveg karcolódott kemény tárggyal kétszer egymásután, egészen nagy fényt: lámpa ég az asztalon.

Nyikkan az ajtó.

— Apa. Sokat hoztál?!

— No, menjetek már.

Mint aki napsütéses tájról tér meg, szemöldeire ernyőzi a kezét és odamegy az asztalhoz: fölcsavarja a lámpa lángját, úgy, hogy egyetlen pillanat alatt megfeketedik az üvege. Kis koromdarabok szállnak a levegőben és érezni a robogással égő petroleum komisz szagát.

A nagy, az anya fejének elégületlenségre való ingatásával lecsavarta a lámpát; ez most pislákolt és megint rossz lett a szag: erre fordított egyet a srófon. Ugy susogja a foga között: — Hogy pazarolna! . . .

Az apa nagy, fehér csomagot húz elő a zsebéből. Szétteregeti az asztalon: már csak egy vékony papir van hátra, amin keresztülbarnálik, ami olyan gömbölyű alakúra formálja. Ezt nem bontja még ki. Leül; jobbról-balról a két kicsi, szembe vele az asszony. Kést ad mindegyiknek; akkor leveszi az utolsó papirost. Két gyöngécske kiáltás, olyan csodálkozó, mint a minő a gyönyörűséges álmat álmodó ajkáról röppen el: — Kenyér. Kenyér!...

Belenyisszannak a kések. Némaság; majd hallani a gyorsan őrlő fogak ropogását és azt a neszt, amit a szétpattogzó barnára sült kenyérhéj okoz a fogak között. Újra meg újra nyisszannak a kések. Az anya mondja:

A morzsákat a papirosra. Mind a papirosra.

Aztán elfogyott. A két kicsi nevet és összefogózva, mint szárnyavesztett vígkedvű angyalpár, megy egy sarok felé, ahol domborodik valami. Zizeg amikor rálépnek. Térden állva, majdnem éneklő hangsúlyozással mormolnak érthetetlen szavakat és csak az utolsó mondatot hallani.

— . . . és apát is, meg édes anyát is.

Akkor eldőlnek és nemsokára üde zaj hallik felőlük: a könyű lélegzésük zaja; még a levegő is, mintha szintén óvná álmaikat olyan nesztelenül tódul ki meg be a félig lecsukott ajkak között.

Az anya szemében könnyek csillognak és ekkor az apa ráteszi az asszony vállára a kezét. Csönd van. Úgy néznek egymásra ... Sokáig. Mintha messzire esnének egymástól. Aztán lassan közeleg egymáshoz a két fej és amikor majdnem összeértek, mondja az apa:

— Ha megkapnám a koldulási engedélyt . . .

— Nincs szerencsénk . . .

Megint csönd és az apa elkeseredetten ingatja a fejét.

— Nincsen! Nincsen!

KRITIKA

Pesti szezónok

(Színházi jegyzetek)

Irta:
RELLE PÁL

Szezónnyitás ideje. Már egy, már két színház is kaput tárt. És rendre megnyílnak majd a többiek is. Mi pedig majd bemegyünk az egyiken is, a másikon is, mindegyiken, sírunk is, kacagunk is, bosszankodunk is, ahogyan illik, s ahogyan nem illik, mert mi publikum vagyunk és mert mi jól tudjuk, hogy az egyik darabot azért adják, hogy zokogjunk, a másikat, hngy kacagjunk és, hogy a harmadikon csak azért bosszankodunk, mert azt egyszerűen nem nekünk adják, hanem mert egy kicsit ezzel főbe akarnak kollíntani bennünket, hatalmas Cézárt. Aztán elmegyünk vacsorázni (hiszen sokszor csak azért megyünk színházba) és, hogyha jó a vacsora, jó volt a darab is, ha rossz, hát bizonyára a darab is rossz volt. Színházi kis kátéink szerint azonban, melyet a gyomrunkban hordunk, legbölcsebb, ha már a ruhatárban csapot, papot, darabot feledünk és megvárjuk a másnapi lapokat — majd ők megmondják, hogy mi volt, ők csak hadd törjék a fejüket. Mi aztán, majd, ha kell, szídjuk a darabot is, a kritikust is, sőt variáljuk is a dolgot, aszerint, amilyen utóhatással volt a vacsora. Így aztán érdemes színházba is járni, vacsorázni is érdemes, meg lapot olvasni is jó. Mert így finom színházi közönség vagyunk, kulturásak és megértők, főleg pedig kihasználjuk a pénzünket, amiért kaptunk lehetőleg egy potyajegyet, egy minimum: tizenötkoronás vacsorát és kávéházi reggelink mellé tizennyolc lapot, tizennyolcszor a látott darab tartalmával.

Ennek a logikus okoskodásnak a fonalán pedig, akármilyen csekély sütnivalóval is rájöhetünk, hogy bizony a pesti színházakban is csak azért játszanak, mert utána jól, vagy rosszul, de vacsorázni lehet, mert gondolkozni sem kell és mert másnap a reggelinél és tizennyolc lap mellett, miközben rá-rájön az ember, hogy hát mit is csináltam, vagy mit is nem csináltam tegnap, szídva a közönséget, a szerzőt és — last but not least, — a kritikust is, konstatáljuk, hogy így aztán érdemes színházat játszani, vacsorázni is érdemes, még lapot olvasni is, mert így finom direktorok, színészek, rendezők és súgók vagyunk, főleg pedig szépen, jól és bölcsen élünk a pénzünkért és a közönség pénzeért, amíg meg nem halunk. Mi pedig sohse halunk meg, ha pedig meghalunk, csak utánuk, csak utánatok, jó és jámbor, ostoba és barbár pesti publikum.

Eddig van. Ebből a perspektivából pedig, most, amikor őszi szezónra nyílnak a színházi kapuk, talán nem fölösleges szembe nézni ezzel az őszi szezónnal. Hiszen az őszi szezónból téli is

lesz, sőt lesz belőle tavaszi is és amire elmúlik, elmúlott az esztendő is és akkor majd — későn — megint csak nem tudjuk, hogy mi volt, amint most sem tudjuk és amint még kevésbbé tudjuk, hogy mi lesz? Lesznek darabok, jó, bevált külföldi darabok és lesznek szerzők, jól bevált hazai szerzők. A darabokat vagy jól fogják játszani, vagy rosszul és vagy sikert aratnak, vagy megbuknak. Ez a jövő szezón. Ez volt a mult szezón is. A külföldi darabok között lesz nem egy rossz darab, amelyik künn sikert aratott, mert jól játszották és itt meg fog bukni, mert rosszul játsszák. Itt tehát ki fog sülni, hogy az a jó darab tényleg rossz. Aztán nem fognak itt adni olyan külföldi darabokat, amelyek künn megbuktak, mert rosszul játszották őket, itt azonban sikerük lenne, mert jól játszanák. Aztán, ha már erről beszélünk és, ha már a közönségről is beszéltünk: künn nem egy darabot megértettek, amit itt nem fognak megérteni és viszont, itt nem egy darabot megérthetnénk, amit künn nem értettek meg. Mert igaz, hogy a közönség mindenütt egyenlő, de az is igaz, hogy mindenhol különböző. Mert minálunk már nem egy darab nagy sikert ért el, amely odakünn megbukott és idehaza csak azért nem ért sikert odakünn megbukott darab, mert ide már el se hozták. Mert ide csak a jó és bevált darabokat hozzák, ámbár arra is van ezer példa, hogy nálunk ezeknek is módjukban áll, hogy megbukjanak. Bocsánat, hogy irodalmi példát választok, de Ibsennel és Bataille-al is megesett. Igaz, hogy nem egy, ötszáz sőt ezer előadással jegyzett betörő-drámával és ágybohózattal is megesett. És megesett természetesen a jó és bevált magyar szerzőkkel is. Sokszor a javunkra és tanulságunkra, sokszor a kárunkra és leckénkül. Mert, amint nem egyszer megesett, hogy itt nagy sikerrel előadott magyar darab, a határon túl csak fiaskót hozott, megesett az is, hogy itt megbuktatott, vagy mérsékelt sikerrel előadott hazai darab, odakünn általános, vagy részleges nagy elismerést szerzett szerzőjének. (Igaz, hogy ilyenkor a siker magvai vissza-visszaplántálódtak a hazai földbe.) Mert igaz, hogy a színházak mindenütt egyenlők, de az is igaz, hogy mindenhol különbözők. Hála a színházi istennek!

Színházi törekvések . . . Eszembe jut, hogy Maeterlinck *Kék madarát* Reinhardt is megszerezte előadásra és a budapesti Magyar Színház is. És mégis mit jelent ez az egyiknél és mit a másiknál? A Magyar Színháznál egyszerűen azt jelenti, hogy véletlenségből ő szerezte meg és nem a Vígszínház, vagy a Nemzeti. Jelenti azt, hogy Beöthy László élelmesebb vagy gyorsabb elhatározású, vagy előnyösebb összeköttetésű volt, mint Faludi Gábor, vagy Tóth Imre. Reinhardtnál ellenben céltudatosságot jelent. Jelenti, hogy a „Kék madár" hozzátartozik irodalmi programmjához és törekvéseihez és hogy a Reinhardt színpadi stílusa jogelőnyben volt a többi német színpadok előtt. Mi köze a Magyar Színház stílusának a „Kék madár"-hoz? Vagy legalább is mivel

több, vagy mivel kevesebb, mint akár a Nemzeti Színháznak, akár a Vígszínháznak? Stílus! . . . Szép szó! És hogy lejárt, mielőtt tisztába jöttünk volna a fogalmával. Épen azért hiszem, hogy valami nagyon fontos dolog lehet. Egyszer szóról szóra így tanultam, hogy: „stílus az, ami az egyesek munkáját egységes egésszé forrasztja és az egésznek egyértelmű művészi karaktert ad — ami valamennyi közreműködőt zárt művészi megjelenési formává fékezi". ...És ugyancsak tanultam egyszer ezt az igazságot is: „A stílus minden. A stílus az anyagszerűség nemesítése. A stílus nemcsak abban nyilvánul, amit a művész bölcsen elhallgat, hanem abban is, amit bölcsen hangsúlyoz. . ." Egyszer tanultam... most pedig szeretném, ha mások is újra elővennék ezt a könyvet.

Mert a színház mindig olyan, amilyen a színpadi művésze, aki, úgy kellene, hogy igazgató is legyen, meg rendező is egy személyben. Akinek kulturembernek kell lennie. Természetes, hogy ma Reinhardtra gondolok, de gondoltam egyszer Brahmra is és gondoltam és gondolok Antoine-ra. Egyszer pedig Laube-ről, Dingelstedt-ről és Possart-ról is hallottam és megvallom, akkor asszimilálódott igényeimnek ők is megfeleltek. Most arra gondolok — és ezt a jól bevált darabok és szerzők rendszere juttatja az eszembe, — hogy talán még sem ötletszerűség az, hogy Reinhardt egymás után színre hozta a Schmidt-Bonn darabját, a „Graf von Gleichen"-t, az Eduard Stucken misztériumát, a „Gawan"-t és a Hofmannsthal komödiáját, a „Christinas Heimreise"-t? Hogy talán mégis van némi köze ezeknek a színház stílusához? És a „Räuber" és Hebbel és Shakespeare . . .? Igen, igen, én hiszem, hogy csakis a Reinhardt erős stílusszuggesztiója az, ami Stucken-t, Schmidt-Bonn-t és ebben az esetben Hofmannsthalt is megszólaltatta és sok-sok mást velük. Ugyanakkor, amikor a Magyar Színház ma Földes Imrét és tegnap Drégely Gábort szólaltatta meg. Vajjon milyen lehet az a stílus, amelyet például a „Császár katonái" vezércikkjelenetein és a „Szerencse fia" Bolondistók dialógusain keresztül kellene meghatároznunk? És hol találhatom meg a stílus vonalfolytonosságát, amikor ma „Hamlet"-et kapom ugyanott, ahol tegnap a „Hivatalnok urak"-at találták fel, és ahol a „Faust"-ra kapom az „Ő"-t, az „Álmodozók"-at és egyebeket. Ha közönség vagyok, hát nem teszem jól, hogyha vacsorázni sietek és ha reggel tizennyolc lap tizennyolc féle kritikáját olvasom a kávém mellett? Valahogyan csak el kell igazodnom ebben az irodalmi és irodalmatlan tohuvabohuban. És, ha közönség vagyok . . . hát nem teszem jól, ha nem csapok fel törzsközönségnek sem ide, sem oda, sem amoda? Hiszen tendenciát, programmot, stílust sehol sem adnak a pénzemért. Megyek tehát mindenhová, aszerint, amint sírni, kacagni, vagy bosszankodni akarok. A Magyarba, a Víg-be [illegible] Nemzetibe.

Apropos! Nemzeti ... A Nemzetit mostanában illik dícsérni. Nekem is illenék. Pedig én, ha jobb előadást, ha modernebb ensemble-t akarok látni mégis a Vígszínházba, vagy a Magyarba megyek. Mert az előbbiben, — ha még oly különösen hangzik is — „stílusosabban" is játsszák Hennequint, mint a Nemzetiben Ibsent, a másodikban pedig teszem Hermann Bahr-t, mint amott Bataille-t. És ha mégis állandóbban járok a Nemzetibe, mint a másik kettőbe, csak azért van, mert, ha ott nem is lepnek meg nagy szencáció-élményekkel, de viszont kevesebb csalódások is érnek. Hogy megértessem magam, néhány hasonlatot ... A Nemzeti Színház olyan, mint Mohamed koporsója. Nem áll a földön és nincsen az égben. Lebeg. Az abszolut irodalmi magasságok és az üzleti érdekek, vagy kötelező szempontok alacsonysága között. És ebben a koporsóban valami nagyon tiszteletreméltó van eltemetve. Olyan ez a Nemzeti Színház, mint a tehervonat, nem vágtat életveszélyes sebességgel, hanem lassú, egyenletes menetsebességgel kocog a maga útján. De modern mai árút visz magával és, akárhogyan, de előre megy, de cél felé tart. Lassan, de biztosan. Nincsenek nagy előrelendülései, de nagy zökkenői sincsenek. Nem csinál forradalmat, de nem is konzervativ. Inkább langyos fürdő, mint uszoda. Versenyek rendezésére nem alkalmas, de csendes, békés üdülésre nagyon jó. És kívánhatunk-e többet állami színháztól? Sokkal kevesebbet, igaz, nem is kaphatunk. Szeretném ugyan, ha Hevesi Sándor lenne az igazgatója és Tóth Imre a főrendezője, ha valahogyan ketten együtt lehetnének az, amiek most külön-külön — kellene lenniük. Így talán egybeolvadna az a színpadművész-ideál, akiről egyszer tanultam. És, mert, hogy ez lehetetlenség, szeretném elhitetni magammal, hogy csakis ez az oka annak, hogy a nyilvánvaló reproduktiv törekvések dacára sem tud ez a színház reinhardti magaslatokra emelkedni, egységes, kialakult stílus-eredményt elérni.

Amikor a színház stílusáról beszélünk, ez egészen mást jelent mint az egyes alkotások stílusa. A Magyar Színház „Hamlet"-stílusát a Nemzeti Színház talán nem tudná kihozni és valószínűleg a „Tanítónő"-t sem tudná abban a stílusegységben interpretálni, mint a Vígszínház. És mégis, ha a színház stílusát kellene osztályozni, én a Nemzetinek adnám az elsőbbséget. Mert a színház stílusát elsősorban, ha nem is végeredményében, a játékrend árulja el. Nem csak az évi, hanem a hónapi, sőt a heti játékrend. A játékrend a színház programm-vallomása, törekvés-statisztikája, stílusdokumentálása, mely nem csak azt mutatja meg, amit a színpadi művész „bölcsen elhallgat, hanem azt is, amit bölcsen hangsúlyoz" ... A játékrendben ugyanazoknak a tervszerűségeknek, szempontoknak, sőt belső törvényszerűségeknek kell érvényesülniük, mint az egyes daraboknál. Az illendőségnek, az ízlésnek és stílusérzéknek itt legalább is akkora tere van, mint az egyes darab megrendezésénél. Ez is rendezés. A darabokkal való ökonomizálás van olyan fontos a színházra, mint a jelenetezés a darabra. S a különféle

színpadi alkotások egyensúlyozása, viszonybahozatala és elkülönböztetése szintén megkövetel annyi energiát és művészetet, mint az egyes jelenetek egyensúlyozása, harmonizálása és elkülönböztetése. A modern rendező, azt mondják, népszerűségre törekszik a színpadon. Vagyis a kerethez, melyet magából a drámából, a dráma hangulatából olvaszt ki, hozzá stilizálja az előadókat, a kosztümöket, a másikat és a többit. A keret a színház, amelyhez hozzá kell stilizálni a darabok összességét. Amint az összhatást az egyes daraboknál nem szabad eltéveszteni, épp úgy nem szabad az összes daraboknál sem. Azt a munkát, amit a színpadi művész a sorok között is elvégez az egyes költői alkotásoknál, el kell végeznie az egyes darabok között is. Az egyes darabok stílusa csakis így sokszorosodhatik színházi stílussá. És ez az, amit a legkevésbbé épen a magánszínházainknál találhatunk meg. Ami természetesen nem jelenti azt, hogy a Nemzetinél megtaláljuk. Erről szó sem lehet. De, ha az utolsó színpadi esztendőt mérlegeljük, erre a stílusra való, talán energiátlan, talán nem is művész-öntudatos törekvést, relative a Nemzetinél konstatálhatjuk legkönnyebben. Önállónak természetesen ezt a törekvést sem mondhatjuk. Dehát ezt nem is követelhetjük, hiába is követelnők. Nekünk nincsenek színházi tradícióink, melyek a közel jövőben önálló színpadi törekvéseket érlelhetnének. A középkori híú-játékokat igazán nem nevezhetjük tradícióknak. Nekünk elvégre sem Troupe Royal-unk, sem weimári színházunk, de még csak egy Drury Lane-unk se volt. Mi a tradíciókat éppen úgy készen kaptuk, mint a mai eredményeket. Igazán itt az ideje, hogy az utóbbit végre átvegyük és ne akarjuk színpadi megalkuvásunkat minden áron a hazai viszonyokra és a magyar publikumra hárítani. A színház, ha kulturát *tud* csinálni, fölébe tud emelkedni a viszonyoknak, sőt új viszonyokat is tud teremteni; a publikumot pedig igazán akkor szolgálja a legjobban, ha nem szolgálja. Legalább is nem a régi, hazug értelemben. Mert a közönség lehet mindenütt egyenlő, vagy mindenhol különböző: Antoine is, Brahm is, Reinhardt is, meg Staniszlavszky is tudtak a maguk „különszínház"-uknak külön publikumot teremteni. Higyjék el, kedves direktorok, hősszerelmesek, naivák és egyéb szaklények, hogy a színház, amennyiben nem tartják öncélnak és amennyiben annak tartják, eszköze egy nagy-nagy célnak, amelynek szolgálatában mégis csak a legjobb üzlet a tiszta, stílustiszta irodalom és a legrosszabb irodalom: az üzlet.

Qui vive? France! „Quand méme"

Irta:
ZSADÁNYI HENRIK

— Bloud & Cie, Paris, 1910. —

Egy könyv címe fogja össze ezeket a rapszódikus szavakat. Mikor figyelmeztettek rá, megjegyezték, hogy írója, Déroulède Pál, a francia Apponyi.

Déroulède nevét Franciaországban katona-dalai ösmertették meg az emberekkel. Talán három kötetet is írt ezekből a nótákból; valamennyi pirosan izzott a hazafias szenvedelemtől, glorifikálták a csatamezőn való nagyszerű halált, a lépés alá dübörgő rímek kiömlő vérről, a haldokló ellenség eltorzult arcáról és a puskapor bódító illatáról csattogtak zengő szólamokat. Abban az időben vígan kelendő portékák voltak még Franciaországban a harci lantból kivert hangjegyek; a revanche álma majd minden szívben ott motoszkált és a glória igéje ott ragyogott a politikai frazeológia firmamentumán. Aztán Déroulède nemcsak a szájával hirdette az öldöklés kultuszát; részt vett a francia-német háborúban, megsebesült, elfogták, lengyel zsidónak öltözködve megszökött fogságából, megint beállott a csatasorba és csak a frankfurti béke ütötte ki kezéből a kardot.

Ennyi tőke dúsan elégséges volt egy lármás politikai pálya megnyitásához. Írt, beszélt és párbajozott annyit, mint tíz ember összevéve. Persze, nem volt megelégedve a köztársasággal. Ostorozta a korrupciót, a politikusok alázatosságát és a pártok hitványságát. Megmaradt republikánusnak, csakhogy az volt a vélekedése, hogy a köztársaság vezetését át kell adni neki, Boulanger tábornoknak és az ő híveinek, a nacionálistáknak. Majd ők egy becsületes, tiszta, megelégedett, jómódú, hatalmas Franciaországot fognak teremteni, amely azután játszva visszaszerzi Elszászt és Lotharingiát és porig alázza a nyomorult Poroszországot. Ahogy megválasztották képviselőnek, bent a képviselőházban is hirdette ezeket az elveket, még pedig néha nemcsak szóval, hanem ököllel is, úgy, hogy többször kizárták a tanácskozásokról.

Mikor Faure Félix elnök temetéséről hazajöttek a csapatok, néhány emberének élén az ezredeket vezető Dalstein generálishoz rohant, megragadta a tábornok lovának a kantárszárát és odaszólt a katonáknak:

— Az elnöki palotába! Foglaljátok el az elnöki palotát és kergessétek el a minisztériumot!

Dalstein ráhúzott a kardjával és tovább ügetett. Ez a kudarc nem vette el a kedvét Déroulèdenek. Tovább hirdette, hogy csak ő tudja megmenteni Franciaországot a biztos pusztulástól és e célra a hadsereget kell fölhasználni. Katonai diktatura létesítendő, amelynek égisze alatt összeül az alkotmányhozó gyűlés, revideálja a mostani alkotmányt olyanképen, hogy a szenátust és a köztársasági elnököt is plebiscitum útján választják és akkor azután a boldogság korszaka virrad a sokat gyötört Franciaországra. Közben belekeveredett egy köztársaságellenes összeesküvésbe, néhány évre száműzték; amikor hazatért, Páris bizonyos rétege nagy lelkesedéssel fogadta. Azóta évenként néhányszor népgyűlésen beszél, hirdeti régi elveit, főképen iskolás gyermekekből regrutálódó hallgatósága megtapsolja ezeket az elveket,

de a harmadik köztársaság áll szilárdan, elnökét a világ uralkodói tisztelettel fogadják, miniszterei nyugodtan kormányoznak, a revanche gondolata megfakult és a nacionálizmus összezsugorodott.

Nem valószínű, hogy ezen a fotográfián Apponyi hideg, előkelő, klerikálizmusból és feudálizmusból összeszőtt vonásai fölösmerhetők lennének. Apponyi minden szava a fönnálló isteni rendnek áldoz és semmitől sincs olyan messze, mint a forradalmi gondolkodástól. Ha beszél ritkán a hazáról, csak azért teszi, hogy megvédelmezze az ő jó, puha, pelyhes hazáját azokkal szemben, akik másfajta hazáról álmodoznak. Déroulède épen ellenkezőleg a forradalom kohójából kikerült patrieval kel föl és azzal fekszik le. Nála a haza — persze az eljövendő — mindennek a kezdete és mindennek a vége. És épen azért, mert azt lehetne mondani, hogy ő egyesíti magában a *tiszta* hazafiasság minden kellékét, érdemes vele foglalkozni; a személyével és nem a könyvével.

A „Qui vive"-ben azokat a beszédeket gyüjtötték össze, amelyeket mozgalmas pályáján: a képviselőházban, népgyüléseken, a bíróságok előtt elmondott. Ha valakinek épen nagyon sok heverő ideje van, elolvashatja azokat a szónoklatokat, de bizonyos, hogy nem talál bennük mást, mint az egyszerű zuhogó frázisok áradatát, amely a körül a picíny magocska körül kavarog, hogy a haza eszméje szent és dicső, a hazát szeretni dukál és hogy a hazát ő, Déroulède Pál szereti a legjobban s ezért rá kell bízni a haza vezetését. Ha ezen a ponton keresik az Apponyival való hasonlatosságot, akkor az kétségkívül megtalálható. Apponyi is akkor legbiztosabb a haza sorsáról, ha az az ő kezébe van letéve. De ez a tulajdonság minden politikusban föllelhető. Ami Déroulède-t megkülönbözteti a többiektől, az az ő *tiszta* hazafiassága, apriorisztikus hazafiassága, amelyet nem szennyez be semmiféle megokolással, gazdasági kérdésekkel, életviszonyokkal, emberi tulajdonságokkal, társadalmi berendezkedésekkel és egyéb földi dolgokkal. Ő csak hazafi.

Ezért az ő problémái nagyon egyszerűek is. Milyen legyen Franciaország? Szép és nagy. Milyen legyen a francia nép? Boldog és megelégedett. Európában ki uralkodjék? Franciaország. Melyik a világ legszebb nyelve? A francia. Melyik a legműveltebb, legdicsőbb, legbölcsebb nemzet? A francia ... Vehetik észre, hogy az életnek ilyetén való fölfogása nem az ő specialitása. Más országokban is van iskolája; csakhogy míg ő Franciaországban ma már anakronizmus és egy pohár vizet nem tud megzavarni, addig más országokban a haza a legjövedelmezőbb vállalatok egyike. Magyarországon például Pikler Gyulát azért vették üzőbe, mert azt merte állítani, hogy a haza nem a nemzeti lélekből kipattant paradicsommadár, hanem épen olyan alakulat, mint akár a részvénytársaság. „A haza olyan, mint valami Aktiengesellschaft!" Kritikusai ezzel az egyetlen kiáltással rohantak rája, nem bizonyítottak, nem argumentáltak, nem okoskodtak, csak elfulladva ismételték az irtózatos blaszfémiát, hogy a haza olyan, mint valami részvénytársaság — és ez elég volt ahhoz, hogy közönségünket meggyőzzék annak szükségességéről, hogy a haza körül teljesített és jól javadalmazott papi szolgálataikra nagyobb szükség van, mint valaha. Itt közöttük és Déroulède között való hasonlóság nyilvánul.

A „Qui vive"-nek az a része, amely nem a hazáról zengett zsolozsmákat pengeti, csupa átkozódás, ame-

lyet villámlás és tűsszentés közben szór a hazátlanokra. Okosat cselekednék, aki Déroulède könyve után nyomban elővenné Hervé Gusztáv „Leur Patrie" című munkáját. Hervé könyvével az ember egyet érthet és kárhoztathatja. De semmi körülmények között sem vonhatja kétségbe, hogy a tények és esetek csoportosításával formidábilis vádbeszédet dörög a haza ellen, helyesebben azok ellen, akik e szó varázserejéből táplálkoznak. A „Leur Patrie" ezzel a varázszsal bizony kegyetlenül elbánik, nem úgy, mint Pikler, aki tudományos kutatásokba elmerülve, nem igen törődött azzal, hogy az, amit kikutatott, alkalmas-e agitációra vagy sem. Hervé csakis agitálásra töltötte meg fegyverét és így természetesen azokban, akikben a nemzeti eszmék még elevenen élnek, kissé kényelmetlenül érzik magukat, ha Déroulède illatos rózsavize után Hervé mitrailleuse-tűzét kell kiállaniok. De aki ezt megcselekedte, bizonyosan gondolkodóba esik.

Bizonyosan megpróbálja összeegyeztetni a szeme előtt elsiető élettényeket azzal az állítással, hogy a haza fogalmát ép úgy, mint ezelőtt az Isten fogalmát, olyan óriási üvegburának tüntetik föl, mely alatt mindenki egyformán megtalálja a maga számadását. A munkásnak és munkáltatónak egyaránt érdekük, hogy ez a bura össze ne törjön, s ha valamelyik rosszul érzi magát alatta, jusson eszébe a költő szava, hogy áldjon vagy verjen sors keze, itt élned halnod kell. Hervé azt hiszi, hogy ha Déroulède kezébe kerülne a haza: a milliók sorsa akkor sem változnék meg. A kapitalizmus gazdasági törvényei akkor ép úgy uralkodnának, mint most és a munkástól ép úgy elvennék a munkaeszközök tulajdonosai munkájának gyümölcsét, mint ahogy most elveszik. Nem érdemes tehát azért forradalmat gyujtani, hogy Clémenceau helyét Déroulède foglalja el. Amiért érdemes embert ölni, revolúciót csinálni, az az, hogy a munkáltatóktól vegyék el a munkások a földet, a gyárat, a gépet és termeljenek ők a maguk szakállára.

A francia munkás ellensége tehát nem a porosz uniformisba öltöztetett munkás, hanem a francia úr, aki „vezeti" a termelést és aki azt mondja, hogy veszedelemben forog a haza becsülete, ha Marokkóban nem ők kapják meg a bánya-koncessziókat. A haza nem ér véget a határnál. A haza mindenütt van, ahol robotoló munkások vannak; tehát az egész földtekén.

Hogy Elszász-Lotaringia Franciaországba tartozik-e vagy sem? — lehetséges, hogy e miatt a francia géniusz véres könyeket hullat; de a francia géniuszt még senki sem látta; a francia munkások azonban, akik élnek és akik láthatók, verejtékesen dolgoznak a mindennapi kenyérért és miután Elszász hovatartozósága a kenyér nagyságára semmiféle befolyással nincs, annak következtében nem is törődnek vele. Maguk az elszásziak is igen jól érzik magukat a kitűnő német közigazgatás alatt és ép úgy esznek-isznak-alszanak, mintha nem lennének vérző húsdarab, amelyet a haza-anya testéből szakítottak ki. Szóval, a munkásnak nincs hazája; és a hazáról szóló legendácskák tulajdonképen arra vannak szánva, hogy elterelják a figyelmét arról a rideg tényről, hogy közte és munkáltatója között kiegyenlíthetetlen gazdasági ellentét van.

Mikor Hervé egy szocialista gyülésen ezeket az elveket fejtegette, Jaurès, az opportunista Jaurès, akinek nem csupán gazdasági, hanem választási küzdelemmel is kell törődnie, ezt válaszolta neki:

— Jó, jó, Hervé. Az mind igaz lehet, amit ön mond. De azt mégsem tagadhatja, hogy a haza egy tény egy valóság!

Hervé azt válaszolta:

— Nem tagadom. De a feudalizmus a maga idejében nem volt-e tény és azért mégis küzdöttek ellene, mert a haladás útjában állott? Az Egyház nem tény-e még ma is és nem küzdünk-e ellene, mint ártalmas tény ellen? Az a kérdés tehát, hasznos tény-e a munkás számára a haza; igen vagy nem. Én azt mondom, hogy nem; és azért küzdenünk kell ellene.

Ha Déroulède gazdasági tudása akkora lenne, hogy elmélyedhetne Hervé fölfogásába, akkor is bizonyára csak ezt válaszolná neki: „Qui vive? France! Quand même!"

▽ ▽ ▽ ▽

Wilde utolsó évei

Irta:
SYDNEY CARTON

Alígha volt még íróember, akinek egyéniségéről, talentumáról, moráljáról és az életéről többet írtak és beszéltek volna pro és kontra, mint Wilderól. Különösen sok képtelenséget firkáltak össze az „életrajzírói", akik vagy épenséggel nem ősmerték, vagy csak egyszer-kétszer volt alkalmuk odafurakodni a nagy író mellé valamelyik boulevard kávéházában, vagy american bar-jában. És ez az életrajzírás egészen jövedelmező üzletté vált. A kulturemberek nagy részét föltétlenül érdekelte Wilde privátélete és úgy gondolták: e könyvek szerzői lelkiösmeretesen, becsülettel megírták légyen amit tapasztaltak, tudnak róla. Egy Robert Sherrard nevű ember évek óta abból él — és nagyon jól él — hogy bizonyos időközökben kidob a könyves piacra egy-egy új kötetet Wilderól, amelyek 8—10 kiadást érnek rövid pár hónap alatt. Mikor most nemrég megint könyvet csinált, szószerint ezt írta nekem lake-farmi remeteségéből a költő legkedvesebb barátja és legigazabb híve: „Robert Sherrard, akinek új könyvét említed, egy iszákos, becstelen fráter, aki oly komiszul viselkedett Oscarral szemben, hogy élete utolsó esztendejében Wilde szóba sem állott vele. Könyveit egyszerűen csak azért írja, hogy pénzt szerezzen és az mind csupa hazugság és hamis beállítás. Szegény Oscar, megfordulna sírjában, ha tudná, hogy az „életét" Sherrard írta meg. Remélem, hogy az én R. barátom egyszer csak megírja Wilde életének igazi históriáját!"

A legjobb megjegyzés, amit Sherrard könyvére mondhatok, egy idézet Oscar „Intentions"-ából: „Manapság minden nagy embernek megvannak a tanítványai, de Judas Iscariot írja meg életrajzukat."

Különösen sok hazugsággal írják meg Wilde utolsó harmadfél esztendejét, melyet Párisban élt. Elzüllés, elhűlyülés, nyomorúság, elhagyatottság, öngyilkosság és mit tudnám felsorolni, mennyi más képtelen állítás és hamisítás! Jómagam nagy és érdekes időket éltem át szerencsétlen, de bálványozott barátommal és azokkal, akik hozzá tartoznak. Lord Alfred Douglassal, Robert Rossal, a két fiával (azok közül is az egyiket, a talentumos Viviant, akiről csak tegnap kaptam hírt meleg köszöntéssel, egy magyar könyv szerzője — Puszta Béla — Velencében megöngyilkolta és el is temette!) Stuart Massonnal állandó összeköttetésben vagyok s

biztatnak, hogy az én tollam őrökítse meg az „igazi" Wildet. És, bár tudják, hogy mennyire ösmerem az ő csodálatos életének minden fázisát, erősen segíteni igyekeznek leveleikkel, adataik légiójával. Legérdekesebb lord Alfred jegyzete Wilde utolsó éveiről. Ép ezért leközlöm hamarabb, egész teljességében:

„Monsieur Joseph Renaud, akinek fordításában most adták ki Párisban Wilde „Intentions"-át, jó példája az előszavával, hogy miként csinálnak históriát. Megemlíti egy találkozását Oscar Wilde-dal egy Boulevard des Italiens-en levő bar-ban. Szószerint ezt mondja: „nem maradt meg belőle semmi más, csak a csupa muzsika hangja és nagy, kék, gyermekes szeme". Oscar szemei ritka hosszúvágásúak, keskenyek és zöldek voltak. Minden kifejezést beléjük lehet képzelni, csak a gyermekest nem. Ez kicsiség, de jellemzi Renaud megfigyelő tehetségét. Párisban leélt utolsó esztendeinek krónikásai egyáltalában elfogadtak és valóságnak állítottak be minden legendát, amit fölszedtek ittott. A magukat életrajzíróinak kinevezett egyének abszolute nem ösmerték őt személyesen és írásaik, hangulataik szedett-vetett pletykák, másodkézből való anekdoták. Históriája az ő képzelt nélkülözéseinek, hogy gyakran éhezett, elhagyatottságában való tragikus halála egy nyomorúságos zúghotelben, olcsó, hitvány temetése: ízléstelen hazugságok. Igaz, Oscar Wildenak, akinek azelőtt ötezer font évi jövedelme se volt elég, a börtön után sokkal kevesebbel kellett beérnie; gyakran volt pénzszűkségben, kölcsön is kért; de ha valaki, úgy én vagyok az, aki biztosan tudja, hogy kiszabdulásától a haláláig évente megvolt a négyszáz font biztos jövedelme. De meg, ha éhezett volna, csak elsétál pár száz lépést, vagy fogad egy bérkocsit és elhajtathat legalább féltucat olyan házhoz, ahol a gazda bámuló barátja és büszke, ha asztalához ültetheti. Halála tragikus volt, — hiszen melyik halál nem az? — de ágyát hű barátok állották körül és hogy temetése nem volt olcsó cifraság, azt én és egy közös jóbarátunk tudjuk, hogy nem igaz, mert mi fizettük.

„Halála előtt nem tért át a katholikus vallásra. Csak annyi igaz, hogy egy rajongó barátja, aki ájtatos katholikus, pár órával halála előtt papot hivatott és könyörögve kérte, adná fel Oscarnak az utolsó kenetet, anélkül, hogy joga lett volna ezt cselekednie az eszméleten nem lévő haldoklóval. Hogy ő beleegyezett volna barátja cselekedetébe, erre nézve bizonyos okok miatt nem teszek pozitív nyilatkozatot, csak azt mondom, én nem tettem volna. Eltekintve azonban minden vallási és érzelmi momentumtól, elősmerem, hogy megkönnyítette az eltemetését a katholikus államban, különösen ha vesszük, hogy családjának egy tagja sem intézkedett a halott eltakaríttatása dolgában.

„Nem tárgyalom tovább a hazug híreket és állításokat az ő párisi életéről és haláláról; azokról a dolgokról beszélek, melyeket sokkal könnyebb ellenőrizni, mint vizsgálni az ő életének theóriáját. Nem akarok paradoxonnal élni, vagy kíméletlenül lerontani a gondosan ápolt hitet a költői igazságszolgáltatásban, amely oly kedvére volt az angol ízlésnek (és a franciának is ez esetben), de mégis kimondom a véleményemet, hogy Wilde Oscar egész valójában nagyon boldog volt élete utolsó esztendeiben. Az ő egyénisége rendkívül vidám és boldog volt; nagy érzéke a humor iránt és páratlan tehetsége kihasználni a pillanat minden örömét, gyönyörét. Természetesen neki is voltak rossz

percei: veszteségének érzése, mely lehangolta; de ezek a percek hamar és nyom nélkül multak el. Néha talán egy kissé fényűző volt tragikus helyzetének pózolásával. Szerette összeboronálni azok rokonszenvét, akikkel találkozott, a jajszó ömlött az ajkáról, míg képet festett önmagáról, amint nyomorog, koplal és el van hagyatva. (Magam is hallottam így beszélni egy pompás díner után Paillardnál.) És amikor így beszélt, elragadta saját szavainak páthosza; gyönyörű hangja reszketett a felindulástól, szemeit könnyek árja futotta el és azután — nagyhirtelen, leírhatatlanul brilliánsan és szeszélyesen, mint a fecske szárnya, átcsapott az ékesszólás vizére; beszéde átváltozott, fodrozta a kacagás, magával ragadta az egész társaságot, felélénkültek, örültek, kacagtak és pezsgett a féktelen jókedv.

„A természet csodás ajándékát: előadóképességét, nem vesztette el soha; a börtön után talán még ragyogóbb volt a beszéde. Mindenki, aki őt még fénykorában ősmerte is, ezen a véleményen volt. Társalgása gazdagabb, emberibb és az intellektus legmagasabb színvonalán álló volt. Úgy beszélt franciául, mint angolul; én mégis megéreztem, hogy franciáskodása mesterkélt és angol akcentusa észrevehető, de a franciákra — tapasztaltam — nem hatott így. Gyakran panaszkodott nekem, hogy nem tud dolgozni; mondta, ha leűlt írni, elfogták multjának emlékei és ez végtelen lehangolta, megölte szellemét. Ha a kávéházak terraszán diskurált és „vigyázta az életet" (amint ő magát kifejezni szerette), jól érezte magát, boldog volt, remélte, hogy nyugalmas álomban telik el az éjszakája; csak a csend és a magába mélyedés, ami feltétlenül kell pedig az irodalmi foglalkozáshoz, szülték a vizióit, sajgóvá tették a mult fájdalmas sebeit, amelyek megújulva vérzettek. Az én meggyőződésem szerint az ő irodalmi terméketlenségének oka: hogy ő lényegében az élet interpretáló művésze lévén, az időben szűkkörű és megkötött párisi élete meggátolja az alkotásban. Fénykorában az életet egy bűvös tűkörben látta és most, a túlcsöndes vegetálás sarkából nézve, nem talált semmi olyat, ami munkára buzdítsa. Ha ragyogó „entourage"-t látott volna maga körül, visszafojtott lélekzettel figyelve, mint a régi időkben és átélt volna egy vidám és fényes londoni szezónt, akkor ismét teljesen birtokába vette volna alkotóképességét. Csodálatos, a társaság volt csak az ő levegője és amit legjobban nélkülözött „Szent Helenájában", Párisban, — amint sokszor mondta nekem, — a szép és elegáns asszonyok serege, amely régmult napokban a lábai előtt ült . . . A franciák — s ezt Angliában nem találja az ember — tudnak különbséget tenni az ember és munkája között. Az angol teljesen képtelen elválasztani az irodalmi munkásságot az író erkölcsi életétől. Még nem akadtam franciára, aki megértette volna angol honfitársainak magatartását a börtönviselt Wilde-dal szemben. Másképp látták a dolgokat. A legelőkelőbb francia írók egyike mondta nekem: önök között egy géniusz élt, vétkezett, elzárták; összetörték az életét, a szerencséjét, az egészségét; megölték az anyját, a hitvesét, a testvérét; megvetették és kiűldözték végre a hazájából. Túlságba vitték a zord szigorúságot. Mi nem így bánnánk el hasonló géniusszal, de — enfin ça peut se comprendre! Mi se magyarázza meg, hogy betiltották a könyveit és darabjait és pour comble de tout megbotránkozva dűhöngtek, amiért be merészelt menni egy restau-

rantba, hogy megebédeljen. Il faut pourtant qu'il mange ce pauvre homme!"

„Ha én úgy éreztem volna, hogy része vagyok az angol közönségnek, az ő nézetüket kifejezve valószínűleg így feleltem volna nemes francia barátomnak: „Je n'en vois pas la nécessité". Szerencsére a franciák más világításban látták a dolgokat és azt az embert, aki — ha vétett a társadalmi törvények ellen, — de meg is bűnhődött érte. Soha egy szó, egy tekintet el nem árulta volna, hogy ösmerik ezt a multját, amelyet — nézetük szerint — bűnhődése kiegyenlített, eltörült. Wilde megmaradt előttük, mint un grand homme, un maitre, — egy kiváló férfiú, akivel nagy tisztelettel és gyöngédséggel bántak és vele éreztek, mert szenvedett. A párisiak nagy udvariasságát és gavallériáját festi az, hogy egyik legelőkelőbb emberük, akit mindenki ösmer — saját szavai szerint: akárcsak az Eiffeltornyát, — szíves örömmel járt Wildedal a színházakba, éttermekbe és kávéházakba és nem akadt senki, aki ezen megbotránkozott, vagy a legkisebb megjegyzést is tette volna. A párisiak nemes modora tette Wildenak elviselhetővé az életet, sőt még örömeket is adott neki. Környezete mégis kevés emberből állott; néha kétes, de mindig intellektuális alakokból. Nem volt kiközösítve a társaságból, a hasonló értékű és klasszisú emberek közül és ez volt neki minden. A mai Franciaország legbrilliánsabb fiatal írói boldogok voltak, ha körülülhették asztalát és élvezték ragyogó szellemét. Közöttük elsőnek említem a jeles kritikust és essay-írót, Mons. Ernest Lajeunesset, aki talán a legszebb és legjobb cikket írta Wilderól halála után az előkelő „Revue blanche"-ban. A korosabbak közül nagy barátságban éltek vele Octave Mirbeau, Anatol France, Jean Moréas, Paul Fort, Henri Bauer, Jean Lorraine és még sokan. És látva, hogy ezek a kiváló, elsőrendű emberek hogyan bántak Wilde-dal, nincs elég megvető és elítélő szavam a Párisban élő angolok iránt. De még ezeket is elhomályosítja az amerikaiak pimasz bornirtsága, akiknek az egyetlen érdemes alkotás a világon egy új és ízletes „american drink". Ezek a gentlemanek nem tűrték, hogy Wilde velük egy helyiségben tartózkodjék; megtörtént, hogy mikor egy bar-ba belépett, eloltották a világosságot, egy másikban pedig az amerikai vendégek óhajtására a tulajdonos — angol ember — felkérte Wildet, hogy ne látogassa többé a helyiséget. És ebben a társaságban egy olyan alak vitte a főszerepet, aki most betöréses bankrablás miatt nehéz börtönt ül.

„Wilde áldott természetével ezeket nem vette észre, fölemelt fejjel nézett el felettük. Mindenben megérezte a humort. És önértékének tudata elviselhetővé tette neki azt, ami más embert talán lesujtana. Annyi derűs filozófiával rendelkezett, hogy az övénél különbbel még nem találkoztam. Néhány hű barátja — az angolok közül — szintén mellé állott, meghívták és ünnepelték a legelőkelőbb vendéglőkben és aki ilyenkor ösmerte volna meg, az ugyancsak nem hitte volna el az átélt nagy kálváriát. Ha valamely teória megnyilatkozásra késztette, lett légyen az komoly, vagy fantasztikus, nagy hirtelen kihímezte csodálatos rögtönzésekkel, vagy bámulatba ejtett a mély, bensőséges és kiváló tudásával. Lajeunesse mondta egyszer: „ő mindent tud". Ha a fehér asztal mellett csupa-szellem humora nyilvánult meg, amely napfényesen ragyogott és nem sértett soha senkit: egyszerűen imádásra méltó volt. Aki egyidőben élt vele és nem hallotta őt beszélni, annyit veszített, mint aki

évekig lakja Athént és nem járt a Parthenonban.

„Szeretném, ha csak századrészére emlékezném annak, amit mondott. Csodás készséggel tudott mindenre megfelelni és visszavágni s akik azt állítják, hogy szellemessége előre készült magányos éjszakákon át, azok sohase hallották őt beszélni. Jut eszembe, hogy egy barátunknál ebédeltünk, aki előbb a „Blue"-ban szolgált. Ez kimutatta, hogy a „Ballad of Reading Jail" két bekezdő sora képtelenség, mert skarlát piros kabátot viselt azelőtt a kivégzett katona, aki pedig a dedikáció szerint tengerész legény volt, ergo uniformisa nem lehet piros. A vers így van:

He did not wear his scarlet coat,
For blood and wine are red.

„Jó, de mit tehetek mást, — mondta egyszerűen Oscar, — csak nem mondhattam így:

He did not weer his azur coat,
For blood and wine are blue.

— Ugye nem?"

„Utoljára, három nappal a halála előtt találkoztam vele. Meghívtam dinerre a Grand Caféba. Akkor még teljesen egészséges és csodálatosan szellemes volt. Az asztalt elbájolta, elragadta. Csak később, mikor ketten maradtunk és én búcsúztam, akkor lett nagyon lehangolt. Elmondta: tudja, hogy nem sokáig él, erős előérzete van. Próbáltam más, vígabb dologra terelni a szót, de az ő szomorúsága nem mult el.

„Valahogyan, — mondta — érzem, hogy nem érem meg az új századot." Nagy szünetet tartott. „Ha mégis megérném, ez több lenne, mint amennyit az angolok elviselni birnának." — Így váltam el tőle, hogy soha többé ne lássam.

„Rövidde halála előtt, hosszú eszméletlenség után, egy hűséges barátjához, aki ágyánál virrasztott, így szólt: „rettenetes álmom volt, a halállal ebédeltem".

„Édes Oscar, — felelte barátunk, — biztos vagyok felőle, hogy te ép testtel és lélekkel űltél a lakománál". — „Igazán elmés vagy!? — mondta rá Oscar és ezek voltak az utolsó szavai. A tréfás válasz tetszett neki, genrejéből való volt és egy pillanat kedves szülötte. Szegény Oscarnak mosolyt csalt az ajkára, mely tizenkét óra multán megfagyott rajta... És jómagam szívesen reménykedem és jövendölöm: a Halál nem lesz nekem borzasztó, ha biztosra vehetem, hogy én is fogok „a halállal ebédelni" ...

▽ ▽ ▽ ▽

KÖZGAZDASÁG

Gazdasági honfoglalás

Irta:
ARADI VIKTOR

Ezer és néhány éve lakja már a magyarság a Kárpátok környezte földrészt. Ezer és néhány év multán megállapithatjuk, hogy ez a föld még mindig nem a miénk. Gazdasági tekintetben ma is oly idegen, ma is oly kevéssé magyar, mint ezer és néhány évvel ezelőtt volt. Az alföldi róna nekünk termi kalászait, a mi földjeink között kanyarognak a folyóvizek. De ez a föld ma is azt nyujtja nekünk, amit bármely jövevénynek nyujtana. Rejtett erőforrásai kihasználatlanul szunyadoznak. A folyó is a miénk. Amikor szabályozni kell. Vagy amikor árvizzel fedi el a rónát. De nem a miénk óriási energiakészlete amely rohanó hullámaiban rejlik. A sziklabércek, a kietlen, barna, szirtes hegyoldalak a miéink. De nem a miénk a mélyükben rejtőző ásványkincs. Ma mi hozunk belőle egy morzsát a felszinre, holnap a vadár szakit le kincses szirteket és temeti gazdaságunkat a folyóvizek iszapjába. Magyarország az egyetlen földterület a művelt Európában, ahol a folyók iszapjában több nemzeti kincs temetkezik évente, mint a mennyit a partok lakossága keres munkájával. És Magyarország az egyetlen Európában, ahol még nem ébredtek annak tudatára, hogy a honi földet nemcsak elhódítani, megtartani, hanem meghódítani is kell.

A honfoglaló, honmegtartó magyarság uralmának csődje, hogy gazdaságilag nem tudta meghódítani honát.

A ringó kalászú Alföldet zord hegyek környezik. Ezt a gyűrűt kizsákmányoltuk, ahelyett, hogy gazdaságilag meghódítottuk volna. Gazdasági politikánkat jellemzik itt a letarolt erdők. Ahol erdőfedte gazdag vidéket találtunk, ott omladékos, síró nyomorúságot csináltunk. Letaroltuk az erdőt. Munkánkat folytatta a csapadékvíz és lenyúzta a hegyek bőrét, a termőföldet. A hegység csontváza, a zord szirtek bujtak a felszinre. A patakok, folyók medrét megtöltötte a törmelék, a források elapadtak. Vandál gazdálkodásunk ijesztő következménye, hogy klimánk évtizedről évtizedre szárazabbá lesz. De produktiv munkát is végeztünk. A folyószabályozást. Nagyra vagyunk vele. Pedig ez is az országpusztitás egy fejezete. Kiáltó példája ennek a Tiszaszabályozás. Ez az ötszázmilliós mű.

A Tiszának az a természetes hivatása, hogy vízzel, nedvességgel lássa el az amúgy is szárazságra hajló Alföldet. A Tisza az Alföld egy természetes öntözőcsatornája. A magyar Nilus. Ezenkivül olcsó közlekedési útja az Alföld szivének. Felső szakaszának zuhogó patakjai pedig fontos erőforrásai az északkeleti fel-

földnek. Az ipari fejlődésre utalt hegyvidéknek. Legalább is ez volt a Tisza ezer év előtt és közel ezer éven keresztül. De a szabályozás kiforgatta eredeti mivoltából. Kanyarulatait átvágták, árját védőgátak közé szorították és lefolyását meggyorsították. Pedig a Tisza vizének minden cseppje nemzeti kincs és minden törekvésnek oda kellett volna irányulnia, hogy ennek a hasznos víznek minden cseppjét mennél tovább a magyar földön tartsuk. A szabályozás idegenné tette a magyar folyót. Siet ki az országból. Nem nyujt elég nedvességet, párát, száraz partjainak. Felső szakaszán leapadt. És míg a negyvenes években még Tokajig lehetett jutni gőzhajón, addig ma már dereglyével is nehéz eddig hatolni. Vízierejét pedig alig lehet kihasználni, mert a száraz és nedves évszakokban roppant különböző a vízállománya. Ezzel szemben állandó rettegésben tartja a vidéket. Amint a rudolfsgnadi gátszakadás mutatta, nem is ok nélkül.

Hogyha úgy állították volna fel a kérdést, hogy a Tisza vize nemzeti vagyon, amelyet béklyókba kell verni, nem pedig kiűzni, úgy a nemzeti vagyon számottevő tagjává lett volna. Hogyha a védőgátak helyett völgyzáró gátakat építenek, kevesebb költséggel, úgy ma a Tisza a magyar Nilus lenne. Szabályozni lehetne a vízlefolyást és ezáltal az Alföld klímáját. Volna víz bőven az Alföld öntözésére. Ma nincsen és ez is egyik oka annak, hogy az alföldi gazdálkodás belterjessé tétele csak szép álom. A völgyzáró gátak körül, a hegyvidéken, a leeresztett víztömeg energiájának minden atomját elektromos energiává lehetne átalakítani és ezzel más irányba terelődne gazdasági életünk. Vaskohászatunk nem volna szíléziai feketeszénre és kokszra utalva, vasérceink felét nem kellene évente Szilléziába exportálni. A villanyosság pótolná a külföldi szenet és minden völgyzáró gát egy-egy ipari centrummá válna.

Mai gazdasági berendezkedésünkkel meg sem kezdhetjük a gazdasági honfoglalás nagy munkáját. Pedig a huszonnegyedik óra közeleg. Ha egy-két évtized alatt meg nem hódítjuk a magyar földet, úgy az ránk nézve örökké elveszett. Erőforrásait gazdaságilag szervezett szomszédjaink szívják fel. Ma a termőföld nem a miénk, mert túlnyomórésze alig van megmunkálva. A hegyvidék sem a miénk. Az árvizek prédája. Gazdag ásványkincsei hozzáférhetetlenek. A vizierők pedig rombolásban találják terüket. A föld türelmetlenebb, mint a nép. Kulturát *akar*. Jaj annak a népnek, amely nem teljesíti a föld akaratát.

Pesti karrierek

Talán új és kissé szokatlan, hogy a magyar gazdasági élet kimagasló és vezető egyéniségeinek kialakulását tollhegyre akarjuk venni. Ez az ország alig ötven esztendeje éli az indusztrializálódás korszakát. Itt a tőke-koncentráció csak kis mértékben nyilatkozott meg eddig és talán még sok esztendőnek kell leperegnie az idő számlapján, amíg eljutunk a kapitalista államok sorába.

Természetes és a viszonyokból magyarázható, hogy nálunk a kis ember előtt sokkal kisebb perspektíva nyílik a jövőbe, mint Amerikában, Angliában, Németországban, Franciaországban, vagy a kis Belgiumban, amelyről az egyszerű ember azt mondhatja, hogy amennyire kicsi, olyan hatalmas. Amerikában — és itt első sorban az északamerikai Egyesült Államokat kell érteni — napról-napra új milliomos terem. Ott mindenki számára szabad a tér és aki öt esztendővel ezelőtt még mint szerény vasúti bakter tengette életét, holnap vasútkirály lehet. Ma talán túlzás ez a föltevés, de nem egy amerikai karriernek ilyenfajta a kiindulópontja. Angliában, Franciaországban és Németországban már kapitalista-dinasztiákkal találkozunk. Mindazonáltal megdönthetetlen tény, hogy az érvényesülés szabad útja könnyebb olyan államokban, amelyeknek kincsei kiaknázatlanok, ahol még nem aratott le mindent az éhes tőke. És Magyarország ilyen ország. Itt még lesz tere a szabad érvényesülésnek, itt még teremhetnek szédítő karrierek, idők multával, amikor a mai uralkodó-osztályok leszorulnak a fórumról. Ma még könnyű elszámlálni a magyar gazdasági élet olyan vezető egyéniségeit, akik a maguk erejéből, a szürke *senkiségből* emelkedtek ki s ragadtak kezükbe hatalmat és vezető szerepet.

Amerikában a self made manek maguk írják meg pályafutásuk történetét. Minden ilyen írás tanulságos, érdekes és főlér sok ostoba regény fantasztikus meséjével. Kivált ha ez az önbiografia becsületes és őszinte. S hogy az lehessen, arról az ottani életfölfogás, a társadalom csodálatos berendezkedése gondoskodik. Az amerikai milliárdosnak nincsen szégyelni valója, nyíltan beismerheti származását, elmondhat mindent, ami életútjában előfordult. Nincs titkolni valója. A mi társadalmunk egészen más berendezésű. Nálunk mindenki szégyenli a multját, mindenki buzgón rejtegeti karrierje kialakulását. S mi azt írjuk meg, amit ők eltitkolnak, mert a mi nyomorúságos gazdasági viszonyaink közepette még ezek a kis karrierek is érdekesek, tanúlságosak lehetnek. Az olvasó ne várjon itt szenzációkat, leleplezéseket, sem csiklandós pikantériákat. Karrierek tükrei következnek majd ebben a rovatban. Karrierek, amelyekből okúlhat mindenki, s amelyek színesek és változatosak lesznek, mert az elfogúltság teljes mellőzésével e folyóirat gárdájának több tagja írja meg őket.

A tü, a csatt, meg a talpfa

— BABOCSAY HERMANN —

(D) Ez a három nagyon különböző tárgy nem puszta véletlenből került egymás mellé. Babocsay Hermann nem mindennapi karrierjének három stációját jelzik ezek. Ismerjük már a biográfiáknak azt a szokott sablonját, amely úgy indul, hogy odahaza az öreg X. vagy Y-ék tanakodnak afelett, hogy mi is legyen a fiúból.

— A gyerek nem tanul — mondogatja az anyóka.

— Baj, nagy baj . . . — teszi hozzá az apjuk.

És sebtében eldől, hogy a fiú, mert hogy nem akar tanulni, mesterember lesz, szabó lesz. És beadják egy szabómesterhez, hadd tanulja meg az uniformis-szabás fortélyait. Ez jó iskola. A katonaszabó más, mint a cibil. A katonáktól sok szépet lehet tanulni, akárhogy szidják is őket. A kis Hermann három esztendő mulva már pénzt keres. Nem sokat, azt is hazaadja. Mert nem jó, ha a fiatalember, különösképen, ha mesterember, pénzt csörögtet a zsebében. Elbódul a feje a csilingeléstől. A pénznek a takarékban a helye és a kis Hermann megtanulja becsülni a pénzt. Később arra is kioktatják, hogy a pénz nagy hatalom s ez a mammon mozgatja az egész világrendet. Korán kezdi a takarékoskodást és korán gyűjt össze egy kis tőkét, hogy felcsapjon kistermelőnek. Üzletet nyit egy utcában, ahol szerényen dolgozik, keveset keres, de abból is félre tesz valamit. Igy dolgozik egy pár esztendeig, nagyratörő álmokkal, kápráztató reményekkel.

— Az a Tiller, meg a Blum, hogy az ördög vigye — töpreng magában. — Miért nincs nekem ilyen üzletem. Én csak az örmesterig ruházom a hadsereget, ezek pedig varrják a „plehgallérokat". Ha nekem ilyen üzletem volna.

Sokszor van úgy az ember, hogy amit régebben csak irigyelt, amiről csak kártyavárszerü álmokat szőt, megvalósitani szeretné. Azután akarni mer s ebben az akarásban szívós makacsság a jellemző sajátossága. Ő is igy akart a nagyok sorába lépni. S egy szép napon Rosenthal Hermann — mert ez volt a régi, becsületes neve, arra ébred, hogy valahol az ötödik kerületben üzletre talált, amely az övé volt, ahol ő szabta a szegény hadnagyocskák részletfizetéses uniformisát. Kezdetben talán nem úgy ment a dolog, amint kivánta, amint unalmas téli estéken szépen elgondolta. De a Szerencse mindenható és megtalálja a maga embereit. És megtalálta Hermannt is a maga díszes boltjában, ahol éppen egy főhadnagy ruháját szabta.

— Akarsz mellém szegődni? — kérdezte a Szerencse.

— Akarok! — felelte ő, örömtől nedvesen csillogó szemekkel.

És kitette kirakatába azt a díszes főhadnagyi attillát.

Egy magasrangú katona, nagyon magasrangú, haladt el, talán még aznap délután, Hermannka boltja előtt. Megállt és megnézte a kirakatot.

— A szabása pompás — mormogta magában.

És belépett a boltba. Itt kezdődik a Hermann igazi karrierje. A magasrangú katona, aki egyébiránt honvéd volt, nagyon meg volt elégedve a szállított uniformissal, megdicsérte és elismerését nyilvánította művész alkotójának.

Ezentul valósággal üldözte a szerencse. Ha kitért előle: szembe került volna vele. A siker azonban nem részegítette meg. Már kovácsolta a jövő terveit. És talán ezekre való tekintettel elhatározta, hogy elhagyja ősei vallását. Ez is megtörtént. S azóta prospektusait, amiket a csapattestek tisztjeinek küldött, ekként szignálta:

Rosenthal Hermann r. k.

Magas pártfogója nem hagyta el. Állandó rendelője maradt s ezenkívül széltében-hosszában ajánlotta. Felesleges magyarázni, hogy az micsoda erkölcsi tőkét jelentett Hermann számára; egyenruházati intézete — így nevezte el büszkességgel — egyre gyarapodott. Valamelyik napon egy újságban azt találta olvasni, hogy a honvédség kenyérzsákokra hirdet árlejtést. Hermann agyán egy gondolat villant keresztül.

— Ezt megpályázzuk!

Így is történt. Rosenthal Hermann magas pártfogója segítségével megkapta a szállítást, amelynek lebonyolítása sokkal több gonddal járt, semmint rejtette volna. A kenyérzsák furcsa és ostoba valami, csatt is kell hozzá. Ahány zsák, annyi csatt. Ez pedig nem valami olcsó szerkezet. De ezt a kérdést is szerencsésen oldotta meg. Akkoriban egy Váczi-uton levő gyár, amely csavarok gyártásával foglalkozott, a tönk szélére jutott. Hermann kapott az alkalmon, tárgyalt az érdekeltekkel, valahogy elrendezte a bajt és érdekeltséget szerzett a vállalatnál. A csattokat azután itt készítették el. A gyár azóta — mintha megbabonázták volna, pompás eredményeket produkál.

Az első pályázat sikere után Hermann fölcsapott állami hadsereg-szállítónak. Szállított ő fűt, fát, ha kellett még zabot is, nemcsak egyenruhát, mert sikerei arra ösztökélték, hogy egyéb pályázatokban is résztvegyen. Ebben is szerencsés volt s a kormány egymás után bízta meg a legkülönbözőbb épitési munkálatokkal. A Váci-úti gyár nem volt alkalmas nagyobb vasszerkezetek készítésére. Tehát megvásárolt egy salgótarjáni gépgyárat is. Később vasuti jogosítványok szerzésével és eladásával foglalkozott. Az épitésig csak egyszer jutott el, a koalíciós kormány uralma alatt ő épitette a balatoni vasutat, amelyet a mult esztendőben nyitottak meg.

Babocsay Hermann ma milliók fölött rendelkezik. Hogy egyéniségéről teljesen hű képet nyerjen az olvasó, még azt is meg kell említenünk, hogy az Andrássy-úton palotája van, amelynek kapuja felett ott díszlik Szüz Mária márványba faragott domborképe.

(f—r) Az Akadémiánál lejár egy pályázat, amely olyan munka megírására akar ösztökélni 4000 koronáért, amely az Amerikába irányuló kivándorlás gazdasági határait világítaná meg. Bizonyosan akadnak majd önérzetes pályázók, akik hosszú, sok éves tanulmányokkal keresik fel az akadémiát. Elvégre 4000 korona ma nálunk olyan honorárium, amit alig fizetnek külön̈ben gazdaságpolitikai tanulmányokért. A pályázat mineműségéről nem is akarunk beszélni. Inkább azt szeretnők eldönteni, hogy a dolgok mélyében járó munka egyáltalában megnyerheti-e a 4000 koronát. Nem! Magyarországon kevés kérdésről irtak annyit, mint a kivándorlásról és kevés kérdést ítéltek meg olyan egyoldalúan, ferdén és hibásan, mint a kivándorlást. Egész sablon fejlődött ki e körül s a sajtóban, a szakirodalomban és a parlamentben úgy tüntették fel a kivándorlást, mint nemzeti szerencsétlenséget, amelyet lehetetlenné kell tenni. A bölcsek azonban megfeledkeztek arról, hogy nagyobb nemzeti szerencsétlenség volna a mai viszonyok mellett a kivándorlást még a szabad költözködési jog megszorításával is lehetetlenné tenni, ha előbb nem szüntetik meg a kivándorlást okozó bajokat. Ez az ország nem tudja eltartani a fiait. Kevés a munkaalkalom, kevés a kenyér. Azután a keresetviszonyok, a latifundiumok, a derestörvény, az éhbérek, az osztályuralom elnyomásos politikai rendszere stb. stb. Aki igazán lelkiismeretesen és őszintén irná meg a kivándorlás okait és gazdasági hatásait, az nem nyerheti meg az Akadémia pályadíját, legfeljebb arra tarthat igényt, hogy besorozzák az úgynevezett hazaárulók listájába . . .

Hieronymi miniszter, két-három hónappal ezelőtt, amikor a Duna-Tisza csatorna létesítése felől érdeklődött nála egy ujságíró, ezeket mondatta:

— Azt hiszem, meglesz. Hiszen mindössze körülbelül negyvenhat millió koronára van szükség, hogy meglegyen. Ha pedig ez az ország ilyen célra nem tud bármely pillanatban ilyen kis összeget áldozni, nem érdemli meg, hogy éljen.

Őszinte, okos beszéd ez. Csak — nos igen — ha szószerint vennők a miniszter kiszólását, Magyarországnak minden nap kétszer kellene meghalnia és megsemmisülnie végképpen, örökre. Magyarországon még száz és száz ilyen nagyfontosságú kérdés vár esztendők óta elintézésre és nem intéződik el, mert nincsen sok százszorosan negyvenhat milliónk, nincsenek olyan kormányaink, amelyek programmszerűen oldanák meg a sürgős és elodázhatatlan ügyeket. Ötletszerűen, mondhatni, úgy intéződik nálunk minden, mint amikor egy utolsó pillanatban kezdenek a munkához. S ezt úgy nevezik, hogy „meg kell érnie a dolognak". S amíg nálunk csak érlelődnek a dolgok, mindenfelé alkotnak, haladnak, mértföldes csizmákkal lépnek a gazdasági élet világporondján. A legutóbbi évek gazdasági története ilyen szomorú világításban mutatja Magyarország helyzetét. Bizony ideje volna már az alkotások becsületes munkájához fogni. Jó volna már látni, hogy például a mai kormány, miután „rendbehozta a félrebillent államháztartás mérlegét", tevékenységéből, új polgár-megterheléseken kívül, új gazdasági értékek teremtése érdekében is tesz valamit.

A napokban olvastam egy trieszti olasz lapban egy statisztikát az élelmezési viszonyokról, amelyből kitűnt, hogy míg Angliában például a hús ára öt éven át alig változott, Magyar-

országon 25—30, Ausztriában 20%-kal drágult. És ez az aránytalan drágulás önkéntelenül emlékezetembe hozta azokat az argumentumokat, amiket nemrégiben — a szerb kereskedelmi szerződés tárgyalása idején — hangoztattak az agráriusok. Nem szabad megnyitni a határt, meg kell szoritani az állatbehozatali kontingenst — hangoztatták nagy rabulisztikával s mint hogy övék a hatalom, az ő álláspontjuk győzött. Persze, ilyen körülmények között nem remélhetjük a tápláló, erőtadó hús olcsóbbodását. Hiába is remélnők. A mészáros igazán nem segithet a bajon, pedig szívesen segítene, de mikor drágán fizeti a húst... A napokban beszélgettem a budapesti mészárosok doyenjével. A húsról, a hús drágaságáról.

— Kérem, nem rajtunk múlik, hogy nem olcsóbbodik a hús. Mi sajnáljuk legjobban a közönséget. Négy-öt év alatt az élelmi cikkek annyira megdrágúltak, hogy egy négytagú család ötven forinttal többet kell hogy keressen, ha meg akar élni. Akármilyen drágán is adjuk a húst, ráfizetünk, nem keresünk semmit. Tessék elhinni, hogy a régi időkben, amikor nagyon olcsó volt a hús, vagyont tudtunk szerezni, ma pedig, a magas árak mellett, semmit sem keresünk. És az agráriusok még azt merik hangoztatni, hogy mi csináljuk a drágaságot, a közönség pedig el is hiszi neki. Elhiszi és húsboykottra gondol...

Az agrárius és a merkantilista mészáros között mindenesetre az utóbbi a rokonszenvesebb, mert az ő pártján van az igazság, amit nem lehet semmivel sem elvitatni.

A Kereskedelmi Bank elhatározta, hogy főlemeli 8 millió koronával 50 millió koronára az alaptőkéjét. Ez az elhatározás sok szóbeszédre adott alkalmat a pénzvilágban. Akadtak, akik csodálkoztak ezen, mert nálunk van csodálkozni való azon is, ha egy pénzintézet szépen boldogúl és szerencsésen tudja kamatoztatni meglevő tőkéit. Ebben az esetben igazán nem szabad hiúságról vagy hasonló szempontokról beszélni. Elvégre ennek az intézetnek az igazgatósága tudja mit csinál és bizonyosan jól megfontolta, hogy gyümölcsöztetni birja-e az új milliókat. Inkább örvendezni kellene a dolgon, mert új tőkék új erőforrásokat nyitnak s a magyar vállalkozás nagyon rászorul a tőkére.

▽ ▽ ▽ ▽

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 55373/1951. sz.

A szerkesztésért felelős: ZIGÁNY ÁRPÁD.
Kiadja a RENAISSANCE könyv- és lapkiadó vállalat.
Szerkesztőség: Budapest, VII., Damjanich-utca 12.
Kiadóhivatal: Budapest, V., Lipót-körut 1.
Nyomatott MÁRKUS SAMU könyvnyomdájában, Budapest, V., Korall-u. 6—8

RENAISSANCE

Politikai, társadalmi, művészeti és közgazdasági folyóirat.
Megjelenik minden hó 10-én és 25-én.
Előfizetési ára: Egész évre 20 K, félévre 10 K.
EGYES SZÁM ÁRA 1 K.

Szerkesztőség:
VII., Damjanich-utca 12.
Telefon: 103—10

Kiadóhivatal:
V., Lipót-körút 1. szám.
Telefon: 44—32

DIE RENAISSANCE

Ungarische Halbmonatschrift für Politik, Gesellschaft, Kunst und Volkswirtschaft.

Erscheint am 10-ten und 25-ten jeden Monats.

LA RENAISSANCE

Revue hongroise bimensuelle pour la politique, sociologie, art et l'économie nationale.

Vient à paraître le 10 et le 25 de chaque mois.

THE RENAISSANCE

Forthnightly hungarian Rewiev for politics, sociology, art and political economy.

Edited the 10th and 25th of each month.

IL RINASCIMENTO

Rivista quindicinale ungherese di politica, sociologia, letteratura, arte ed economia nazionale.

Esce il 10 e 25 di ogni mese.

MÁRKUS SAMU

villamos erőre berendezett, a modern technika legmagasabb fokán álló

KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZETE

augusztus hó 1-től kezdve megnagyobbított üzemmel és új helyiségében

V., KORALL-UTCA 6-8

folytatja működését és kéri nagyrabecsült üzletfeleinek további támogatását.

A TELEFON SZÁMA 29-40

MOST JELENT MEG! ◻ ◻ ◻ ÁRA 1 KORONA

Közjogi politika
vagy
népparlament?...

Irta: *Diplomata.*

Éles kritikája az utolsó tiz év parlamenti történetének s a mai politikai helyzetnek, mely se a jelenben nem igér eredményeket, se a jövőre nem biztat kilátásokkal. Kifejtése az egyetlen sikeres és posszibilis politikának, mely a gazdasági önállóság és az általános választójog programmjával egygyé forraszthatja a valóban hazafias, radikális és demokrata elemeket. Ez Kossuth Lajos igazi öröksége: ugyanaz a demokrácia, melyet Széchenyi inaugurált a mult század elején; a kapocs pedig közöttük Deák Ferenc, aki az 1867: XII. tvcikkben a nemzet politikai függetlenségét és gazdasági önállóságát biztositotta. Fényes dialektikával, kiméletlen igazmondással megirt könyv, mely nyiltan rámutat a vezető politikusok és pártjaik hibáira, hogy annál élesebben rávilágitson a békés kibontakozás és nemzeti fejlődés igazi, helyes utjára.

Kapható minden könyvkereskedésben
és a
„Renaissance" könyvkiadóhivatalában
Budapest, V., Lipót-körut 1. Telefon 44-32

Márkus Samu könyvnyomdája, Budapest, V., Korall-utca 6—8 szám.